

ગુજરાત

આશ્વિન ૧૯૮૦ થી ફાલ્ગુન ૧૯૮૧ મુધીના
પુસ્તક છંદોની અનુક્રમણિકા

તત્ત્વ

સાહિત્યસંસ્થા તત્ત્વ

રા. કનૈયાલાલ બાલુકલાલ મુનશી,
બી. એ. એલ. એલ. બી. એલ. એલ.

પ્રકાશક

ધી સાહિત્યપ્રકાશક કંપની લીમિટેડ

૧૨, મેડાલ સ્ટ્રીટ, મેડ, મુંબઈ.

ઓફીસ

“ગુજરાત” કાર્યાલય,

૧-૧૪ બેંગ્લોર રોડ, મેડાલ સ્ટ્રીટ,

મેડ, મુંબઈ નં. ૧.

વિપયવાર અનુક્રમણિકા.

—૧૭૭૭૭૭—

લેખ.	લેખક.	પ્રકાર.	માસ.	પૃષ્ઠ.
અનુભવ વિનાનાં	સા. બહેન લીલાવતી	વાર્તા.	કાર્તિક.	૩૭
અવતાર	રા. વિજયગય કલ્યાણુસમ	"	"	૪૭
અગ્રેયરીને	રા. તારાંકિત લલિત	કાવ્ય.	"	...
અજ્ઞાન ધુન જાગી	સ્વ. કનુબહેન	"	ફાલ્ગુન.	૫૨૧
આત્મકથા	સા. લાલુભની ત્રિવેદી	વાર્તા	આશ્વિન.	૩૦
એક અંગ્રેજી તીર્થયાત્રા	રા. કાંતિલાલ હમનસાલ પંડયા	પ્રવાસ.	ફાલ્ગુન.	૫૦૭
આત્મધાતિની કથા	રા. મુનિકુમાર મણિચંદર ભટ્ટ	વાર્તા.	માર્ગશીર્ષ.	૯૧
આગમગાદ	રા. પૃથુનાથ દ. શુક્લ	પ્રાસાંગિક.	ફાલ્ગુન.	૪૮૩
આનાતોલ કાંમ	સા. બહેન લીલાવતી	ચરિત્ર	માર્ગશીર્ષ.	૧૨૯
એની એજુ શુભ	રા. વ્યાપક	પ્રકીર્ણ.	માધ.	૪૪૦
એા એનર	રા. અંબુ ક વલી.	વાર્તા.	પૌષ.	૧૯૦
હૃદ અને અદહ્ય	ગ. રમણલાલ મહીપતરામ નીલકંઠ	કાવ્ય.	માધ.	૪૧૭
ઉપાનતી શોધક	ગ. રમણીક ૨ મહેતા	વાર્તા.	પૌષ	૨૦૫
ઉપમધાસ જુહાપી	ગ. ચંદ્રચંદર પંડયા	પ્રકીર્ણ.	માધ	૪૫૩
કલા પરીક્ષક	ગ. મગજનગ જમનાદાસ	વાર્તા	આશ્વિન.	૧૫
કમીસન એજન્ટ	રા. લક્ષ્મીકાંત	"	કાર્તિક.	૬૯
કચોટી	ગ. રામચંદ્ર મુનીલાલ મેસત	"	માર્ગશીર્ષ.	૧૧૧
કર્મામળગી મમ પ્રાણાધાર	ગ. એ. પી.	કાવ્ય	માધ	૩૯૩
કડું આખ્યાન	રા. હનૈવાલાલ મુનશી	દાસ્યકથા	કાર્તિક.	૨૧
કવોડેગુલર ક્રીકેટ મેચ અને યુજ્જની દોડુઓ	ગ. ચંદ્રચંદર ન. પંડયા	પ્રાસાંગિક.	ફાલ્ગુન.	૫૨૨
કાશ્મીરની મારી નોખપોથી	સા. બહેન લીલાવતી	પ્રવાસ.	આશ્વિન	૨૭
"	"	"	માર્ગશીર્ષ.	૧૧૭
"	"	"	પૌષ.	૧૯૧
"	"	"	માધ.	૪૦૯
"	"	"	ફાલ્ગુન	૪૮૪
ફિરોલી	ગ. મુકેશરાય સા. દેમાઈ	વાર્તા.	કાર્તિક.	૫
ફનશને ફેળવણી	રા. સનતકુમાર વીજુ	દાસ્યકથા	ફાલ્ગુન.	૪૯૧
ફમણ કલ	રા. દવાસંકર મ. ભટ્ટ	વાર્તા.	"	૫૧૭
મરીજની મરીજામ	ગ. મનમુખ	પ્રકીર્ણ.	પૌષ	૧૦૫
મુમરેલી મહાદેવ-મેના	રા. મનૈવાલાલ મુનશી	સાદિય.	આશ્વિન.	૫૭-૬૪
મુદ્રા અને પ્રકાર			માધ.	

લેખક.	વિષય.	પ્રકાર.	માસ.	પૃષ્ઠ.
મૈત્ર આપાધ	ગ. વચચંદ્ર મોતીઆમ મહેતા	કથ.	"	૪૮૯
રાગપુતાળી	રા. ધૂમ્રેતુ	વાર્તા.	કાર્તિક.	૧૩
રામદાન ગેઠ	ગ. અમુલ્ય પી. મર્યા	"	માર્ગશીર્ષ.	૮૬
રાગાધિગગ	રા. કૃત્તેનાલાલ મુનશી	"	આશ્વિન.	૩૫
"	"	"	કાર્તિક.	૮૭
"	"	"	માર્ગશીર્ષ.	૧૨૬
"	"	"	પૌષ.	૨૧૭
"	"	"	માધ.	૪૦૧
"	"	"	ફાલ્ગુન	૫૧૧
લાક્ષ્મી	રા. કેશવપ્રસાદ દેમાહ	નટક.	કાર્તિક.	૨૯
વસંતને વધામણી	રા. ભેગીકુમાર	કાવ્ય.	માધ.	૪૩૬
વચકા સમગ્ર લેખે	ગ. મરનકુશીર	દાષકથા.	કાર્તિક.	૭૭
વિશ્વ ભારતી	ગ. ગીરધંલાલ મો. જટ	પ્રતીર્ણ.	આશ્વિન	૫
વાકાર હુગોના ગ્રેન પત્રો	ગ. દવાશંકર ગ. ભટ્ટ	પત્રો.	પૌષ.	૧૫૯
વીનાવના કન્યા	ગ. મગતકુશીર	લઘુકથા	ફાલ્ગુન.	૪૮૧
દૈન્ય	ગ. મોદનજલ મણિલાલ રોહ	કાવ્ય.	માર્ગશીર્ષ.	૯૮
મનુષી ાં આંમ	કુમારી કુમુદ	પ્રતીર્ણ.	"	૯૯
સાંખ્યા તાગો કોડીસો	રા. નાનાલાલ દલપતરામ પટેલ	કાવ્ય.	ફાલ્ગુન	૪૯૭
મંગે કથ	"	"	"	"
રમંજુકુટ	રા. નંમિંદગર દીવેટીઆ	ચરિત્ર.	પૌષ	૨૪૪
રંદ ૧ ન્યાત	ગ. રંદ પટેલ	વાર્તા.	માધ.	૩૯૪
મંદાર માદિત્ય.	આશ્વિન.	૧૨

લેખક.

શૈલેષ.

પ્રકાર.

સૌ. બહેન લીલાવતી

અમુખવ નિનાનાં

,,

,,

આનાનોત્ર ક્રાંત

ચરિત્ર.

,,

કાશ્મીરની મારી નોંધપોથી

પ્રવાસ.

,,

,,

,,

,,

,,

,,

,,

,,

,,

,,

,,

,,

રા. વિજયરાય કલ્યાણુગપ

અવતાર

વાર્તા.

,,

નવું સાહિત્ય

સહિત્ય.

રા. વ્યાપક

એની એજ બુલ

પ્રાસાંગિક

રા. શંકરપ્રસાદ જનનાથ રાવળ

નવું સાહિત્ય

સહિત્ય.

,,

,,

,,

,,

,,

,,

,,

,,

,,

રા. શરદ મ. મહેતા

રોહ કે ન્યાય ?

વર્તા.

રા. સનતકુમાર વીધુ

કુવગને કેળવગી

,,

સૌ. સરોજિની મહેતા

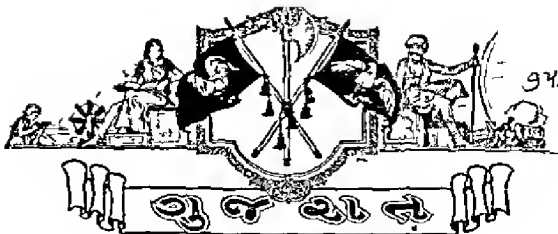
સેસ્તાલીઝમ

નિબંધ.

રા. સાદીક

હાફીઝની કાવ્ય પ્રસાદી

કાવ્ય.

ગુજરાતે સમ્રાજ્યો તરે શુભ અરુણ છે તેની સમૃદ્ધિની મહત્વાવસ્થા
વધી ગઈ છે તે સામગ્રીઓથી સમૃદ્ધ બન્યું છે

એના પુરુષતમા ત્યાગ છે, ઉત્સાહ છે હંમેશા વ્યાવહારિકતા ને કૌશી અનિવાર્ય છે
એના વ્યવસ્થાપકો છે ને સ્વાતંત્ર્યપ્રેમ છે મુલ્યવીપક્ષ છે અને નિષ્ઠાવળા છે આત્મા
શક્તિવા છે અને સૌજન્યપૂર્વક છે અને અભીરુધ તથાની માનવતા વિવસાજવાની
દોષ છે

એના કીર્તિમા પુનની સુખમાલતા છે ને છતાં સતીની શાલતા છે એમા શક્તિ
છે ને શુભતા જણે છે કાવ્યમયતા છે ને છતાં વ્યાવહારિક બુદ્ધિ સતેજ છે પર્માત્મા
નાથી, છતાં સાદાજી હૃદયની શક્તિ છે એમા પુરુષના સમાન યવાની દોષ છે છતાં
પુરુષને પામિત કૌશી સૌંદર્ય ઉદાપણ છે નવાનવા ઉત્સાહ છે છતાં દુઃખ સહન
શક્તિની દીપ્ત છે અને પુરુષો ને કીર્તિના વિશુદ્ધ પ્રેમની ભક્તિ બળવા ખીં છે

માનવમાત્રા તરફુમનુ ધ્યાન યસરી રહ્યું છે—વૈદ્યેય તવા સરકારનો મ આર
વાય છે

ભાવેન્નભાવે બધા વેદ ને અર્થભક્ત ગુજરાતના અમ બને છે અને એમ
અર્થેન્નભાવે એકાદના પરસ્પર અભિપ્રાય પરસ્પર છે તેમ ગુજરાતે સમૃદ્ધિના પ્રવાહ
આત્માની સામી છે છે કાર્ત્તવ્ય ને પરશુરામની આ અર્થ આર્થ સમૃદ્ધિનો વિભવ
બળ સમ કૌશી છે અને સર્વોત્તમ ભવજાન તથા સદાચરણ ને પીરવડ, સ્વચાલ
ને સ્વાચ્છ શુદ્ધિ, સ્વાતંત્ર્ય ને વ્યવસ્થા તથા શક્તિ ને સંબધ વિગ્રહિત ને હવદયા
ગભગદગી અર્ચા મહેતા, અને પ્રેમ-નિષ્ઠા ને નિરુપમા-આ પુરુષા તર આત્મિકની
વિશ્વાપી રી વિશ્વાપા પસર

ગુજરાત]

બીજકાર વદના ઓરડામાં

[આશ્વિન. ૧૯૮૦]

— કલાપરીક્ષક

— પૃષ્ઠ ૧૬

દેવી કે ઘુનિ

૨૨૨૭

૨૫૧૨

૨૧ નસલિય

[એ ૧૧ સદશી કે ને સ્વ મન]

જવનનુ જવન તુ સુતુ હે મધી
દેવી તરા મી મંદુર યે ન લો
હ રે મરે અભિરામ વાવના
મે તે તુજને રેણી અમનવેય નો જવનનુ

સુ મરે કે મુગસમ અજવાળી
અતમને હરવાનો મારે હમ નો
ન નરડી મજ નવન મા આતી વસી
વહાવી તરા કરવા ની સુનિયાન નો જવનનુ

મોઘેરા લ્હાવા તે. મુજને તું ચકી,
તારા હાથે અમૃતના વરસાદ ને;
આ જીવનનું તુર સખી તું માહરી,
મીઠવડી તુજ લોચન જાદુખાણુ ને-જીવનનું.

ગૃહલક્ષ્મી મુજ લાડભરી તું લાડીલી;
ધરમાં ફરતી ફરતી જાણે જ્યોત ને;
આવું જ્યારે થેર ફરીને બહારથી,
અર્પે કેવાં સુધાભર્યાં અભિનંદન ને-જીવનનું.

લલિત-મૃદુ અંગોમાં કેવી મોહની ?
કુંકુમ ટીકડી સોહે શી નિજ લાલ ને;
નીલમનીલાં છુંદલડાં શોભી રહ્યાં,
પરવાળાં સમ દીસે મીઠા ઝોણ ને-જીવનનું.

સાંતિના સંદેશ મુખ શાં કહી રહ્યું,
હ્યમ ક્યમ વણ્યું જીવે નિર્મલ ગુણ ને;
ઉર-ઉદધિ તવ દર્શનથી હેમે ચક્રો,
રોહલ સોહે રહેલો કેશકલાપ ને-જીવનનું.

પ્રણયતણી 'બ'રી વાળને હો મીઠી,
પ્રેરીશું કે પ્રેમલ જામિ-મુર ને;
રીઝવશું અંતરને રસનાં ગાનથી,
બનશે એ ચકી મીઠી સા સંસાર ને-જીવનનું.

રસથેલાં ઉર પ્રણયરસે મ્હોરાવીને
રચીશું આપણુ બેનો અદૈત-યોગ ને
મર્મભર્યાં જગનાં સા દાદે ઉકેલતાં
પાગીશું કે રસની મીઠી દલાણુ ને-જીવનનું.

વિશ્વભારતી

જાન્યુઆરી

લેખક

રા. ગિરધરવાસ માતીલાલ બટ

ભા રાતના દરિયામનુ એક કચ્છાવન પ્રકરણ સર્વમા આશા અને ખડ ઝેરે છે પાશ્ચાત્ય પ્રભ અને તેની બાતમી દોંદને પુન મદાન બનાવી શકે તેમ છે એ વિચાર સામે એ પ્રત્યાદેશ છે બારતમાં વિચારવાની અને તે વિચારને સુયોગ્ય સ્વરૂપમાં મુકવાની શક્તિ દની તેનામાં જીવન હતું, અને તે જીવનને નીરોમી, રસિક અને મદાન બનાવવાના સાધનો પેદા કરવાની ક્રિયા શક્તિ પણ, તેની નમેનને વહેતી

મદની તક્ષશિલા, માગવાની ઉત્ક્રાંતિની અને અમરની નાસદા નગરીઓ દોંદની સરસ્વતિના રાજકીય કેન્દ્રો દના તક્ષશિલાનો રેલિક પ્રવાહ દોંદના પાતાવરણને પવિત્ર અને નીરોમી ગામતો, ઉત્ક્રાંતિની દોંદના જીવનમાં રસ રેલુ અને નાસદા આર્ષાવર્તના મનને કિનુષ્ટ વિચારોથી મગદ રાખતુ બારતવર્ષની સરસ્વતિના આ પ્રવાહો દોંદની બમિનેજ રમાગ અને ફાદુપ બનાવતા એટલુજ નહીં પણ નિકમગર્વી દેશેમાથી આરના તુવાનુર શાવાગુઓની તા હીપાવવાનુ પુલ્લકલ પલુ કરતા તે વખતે પર્વની સરસ્વતિનુ મુરત્ય-મપ્પનિદુ દોંદ હતુ

જો રિચિત રોએ બારતમ ૧૪ અને

પાશ્ચ અને મેશા મત્તા છે આ સમય સ્વાભાવિક નથી એમ તો આ કોષ માને છે પૂવની જુદીજુદી પ્રભાઓ અને આરની તે કોષ આર્થિક કામનાથી દોરાદને નહીં પરતુ અતરના ખળનાને ખેલી નાખવાની કુચી દોંદ પામેથી પ્રાપ્ત કરી જીવન ફૂલફૂલ કરવાની કંકટ ઉકલા નાથે તેમજ દોંદના પગ મુકેમા આ ધ્રેવ સાધ્ય કરવાને મુરતો આદ્યમોજ તેમજ આપેરો પણ પાશ્ચાત્ય પ્રભાનુ ધ્રેવ અને તેને પહોચવાના માધનો નદન ચિકદ છે જે પ્રભા માથે તેને મમ ક્રેવાનું છે તેની નામનુ જાએ તેના દેશમાં આ પ્રભા વ્યાપાન્વિત્ર્યક સાદમાં ફેલાવી રહેલ છે આ અકુરતી ક્રિયાને ચાતુ રાખના તે પોતાના દુર્ભય ગણાના પાશવ બનમા વિષામ રાખી અનેક અપોગ્ય હેરાન કરેલાં ક્રોધી કરી રહેલ છે

આ ગિતિને વધુ સખાવવા મા જોગ્ય અંગે પાશ્ચાત્ય પ્રભા જવાબદાર છે તેટલાજ પોષકો પણ છે એક પ્રભા પોતાના અભિમાનથી, મોભથી અને હળથી જવારે અન્ય ભય, શકા અને જુદામતથી આ સમયને વધુ ને વધુ બચારે છે

જ દિ સ્વદાનકાલિનુ તુગનિ નાત મહત્તિ

એ મહાન્ વચનમાં વિશ્વાસ રાખી આ સ્થિતિનો અંત લાવવાની જરૂર પ્રત્યેક શાંતિ-પ્રિય મનુષ્યને લાગ્યા શીવાય રહેશે નહીં, પૂર્વ અને પશ્ચિમના આ યોગનો આપણે જગતમાં એક મહાન્ સંસ્કૃતિ પેદા કરવામાં ઉપયોગ કરી શકીએ છીએ કે પાશ્ચાત્ય પ્રજાએ સળગાવેલા અને આપણે પ્રદીપ્તાત્મક દ્રવ્યોથી વધુ પ્રગ્વસિત કરેલા અગ્નિમાં નાશ પામીએ છીએ.

આ સ્થિતિની ગંભીરતાનું જ્ઞાન પ્રથમ હિંદના એ દૃષ્ટાએને થયું; અને તેનો અંત સાચવવાને જરૂરી પગલાં પણ તેમણે લીધાં. પાશ્ચાત્યોના અનીતિમાન કૃત્યો સાથે ગંધીજીએ અસહકાર આદર્યો; જ્યારે રવિંદ્રનાથે તેમના નિરવધાર્થી અને ભારતને પ્રગતિ પ્રતિ લઇ જતાં કાર્યોમાં સહકાર સાધ્યો. બંને કાર્યો અન્યોન્યની અપૂર્ણતાપૂરક છે. એકલો અસહકાર પ્રજામાં રહેલો તિરસ્કાર બતાવે છે જ્યારે અનીતિમાન કૃત્યો સાથેનો અસહકાર અને ઉત્તર પ્રતિ લઇ જતા કૃત્યો સાથેનો સહકાર પ્રજામાં રહેલી આત્મશુદ્ધિની ઉત્કટ માહાક્ષાસૂચક છે. આપણી આત્મશુદ્ધિ આપણા પીકણ મંદી નિર્ભય યધામાં, શંકરપદી મંદી, દ્વાવાન યધામાં અને પુશામતી મંદી સંલગ્ન યધામાં રહેલી છે. આપણા તૈયારી નાંજ પાશ્ચાત્ય પ્રજાનો લોભ, અભિમાન અને હેતરવાની વૃત્તિનો પાણી શીવાય સુંકાઇ ગયેલા છોડની જેમ નાશ થશે.

કાળના વદન સાથે વસ્તુનાં સ્થલ તેમજ રૂપ બંને બદલાય છે. કંપનીના સમયમાં હાલ જ્યાં બેલીવાડી વિભાગ ખોલ્યો છે તે શુરવ ગામમાં ફ્રેંચ લોકોની કોડી હતી. આ સ્થાનની રેતવળી તો પણ લાલ જમીન માનવી લોહી રેડાયું હશે, એમ બતાવે છે.

મહર્ષિ દેવેંદ્રનાથ ટાંગોર પોતાના પર્યટન દરમ્યાન અત્રે આવેલાં તે વખતે આ સ્થાનમાં ગીચોગીચ ઝાડીમાં રહેતાં, હિંસક પશુઓ અને છુટારાઓનો વાસ હતો. હાલ જે સ્થાનને છાતીમતલા કહે છે ત્યાં ત્રણ વૃક્ષો નીચે મહર્ષિએ ડેરા નાખેલો. છુટારાઓ તેમને છુટવાને આવેલા પણ ધ્યાનસ્થ મહર્ષિની પ્રતિભા પાસે તેમની લોભવૃત્તિ સંપર્કને બેસાડી જીવિ ધુમસની દશા યાવ તેમ મહર્ષિ પ્રત્યેની ચિરંતરનો લક્ષિતભાવમાં પરિણમી.

આસપાસની જમીન કરતાં આ સ્થાન વિશેષ હિંચાઈએ છે. માનવજનની ઉદ્ધય અને અસ્તસમયની સ્થિતિને વ્યોમરૂપી પટે ચીતરેલ ન હોય તેમ અહીંની ઉષા અને સંધ્યા ઉપદેશાત્મક અને રમણીય છે. દિવસની શરૂઆતમાં ઉપાએ પુરેલા રંગબેરંગી સાથીઆમાં માનવજનની સંસ્કૃતિની શરૂઆતની સાદાઈ અને નમ્રતા છે. સંધ્યાના મિથ્યા ડોળ અને ખાલી લલકતા એ, તેના મૃત્યુના ઘંટેનો અનિમ રણુકો છે. પ્રાતઃકાલનો વૃક્ષોમાંથી વહી આવતો કુમેની સુરભિમિશ્રિત પવન જેમ શરીરને સુખકર છે, તેમ પ્રભાતની શાંતિ આમાને સ્થિરકર છે. પૂર્ણમાની સમી-સાંજે “દીહા ઘંટ એ સૂર્યને સોમ જાણુ” એ દરશ, ચંદ્રની ચાંદનીમાં નહાતાં વૃક્ષો; રનાન કરી, ભાલમાં અર્ચનાદિ કરી સ્થિર સ્થિતિમાં ગાયત્રીના ગંગોચ્ચારણ કરતાં એક પવિત્ર પુરુષની જેમ સત્તારમાં પડતા કુદરતી જલથી સ્નાન કરી, બાલસૂર્યનાં કિરણોને પોતાના શિર ઉપર ચઢાવી, મંદમંદ સમીરથી બુલતાં વૃક્ષ આ સર્વે દરેયો જેટલાં આદલાદક છે તેટલાંજ કોઇ મહાન્ સત્યનાં સૂચક છે.

શાંતિનિકેતન યુતીવર્સિટીની શરૂઆત સને ૧૮૯૮ માં થયેલી. મહર્ષિની દૃષ્ટા

હતી કે અહીંમાં કુદરતની ગોદમાં ઉછરતું એક 'અલ્પચર્ચાશ્રમ સ્થાપતુ'. શરુઆતમાં ફક્ત ત્રણજ વિદ્યાર્થીઓ હતા અને તે પછુ કવિ-શ્રીના પુત્ર, ભાવિગ્નમાતૃ અને એક મિત્ર-પુત્ર દત્તા, હાલમાં 'અલ્પચર્ચાશ્રમમાં' ત્રણસો ઉપરાંત વિદ્યાર્થીઓ છે. જ્યારે વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા થોડી હતી ત્યારે ગુરુપત્નીઓ પાંચ-પાંચ વિદ્યાર્થીઓને પોતાની પાસે રાખતાં. માતા જે કામ કરે તે સર્વે કામ જેમકે નવહાવતું, ખવડાવતું, વાતો કહેવી વગેરે તે બગવતાં.

આજે ડૉ. ટાગોરફક્ત બંગાલી કવિ તરીકે જ નહીં જાણીતા નથી. હીંદના તે National poet (રાષ્ટ્રીય કવિ) છે, અને જાણીતી World Fingstam (જગન્નર) છે. તેઓશ્રી પૂર્વમાં ઉચ્ચ છે પણ પશ્ચિમે તેમને પ્રથમ વધાવ્યા છે. પૂર્વ તરફ તેમને જેવો ભક્તિભાવ છે તેવોજ પશ્ચિમ તરફ તેમને પ્રત્યપાત છે. આમ જાને ગોલાઈ પ્રત્યેની ક્રેમની ફરજ તેમને હૃદયથી અને મગજથી-એકત્ર કરવા પ્રેરે છે.

પૂર્વમાં આપન, મેમેરીક અને મોગોલી-લીઅન સંસ્કૃતિઓ એક વખતે પૂર્ણ રીતે પ્રકાશની હતી. પૂર્વને તેના સંપૂર્ણ સ્વરૂપમાં જામજવા માટે આ સંસ્કૃતિઓનો અભ્યાસ જરૂરી છે. પૂર્વ પોતાને સંપૂર્ણ રીતે સમજે તે પછીજ પોતાની સંસ્કૃતિના પ્રકાશમાં પશ્ચિમને સમજવા શક્તિમાન થશે. તેથી વિશ્વભારતી વખત જતાં આ સંસ્કૃતિઓને પણ પોતાના ક્ષેત્રમાં લેશે.

હીંદની સંસ્કૃતિ એકતરફી નથી. તેનાં નરવજાન, સાહિત્ય, કલા, અને સંગીત સંપૂર્ણતાએ પહોંચેલાં છે. એક વખત એવો હતો કે જ્યારે હીંદનું મન જીવંત હતું. તે જેમ તેનું તેમ આપતું પણ ખરુંજ. આજે હીંદ

અંદર વળવાને સ્થાને ફક્ત બહારથીજ મેળવવાને વલખાં મારે છે.

વિશ્વભારતી હાલની હીંદની 'યુનીવર્સીટી-ઓના આદર્શ ઉપર સ્થપાયેલી નથી; તેમ તેની કાર્યપદ્ધતિ પણ તેના જેવી નથી. હાલની આ યુનીવર્સીટીઓ એ પશ્ચિમનું આંધળું અને પાંગળું અનુકરણ છે. આંધળું એટલાજ માટે કે પશ્ચિમની યુનીવર્સીટીઓમાં જે આત્મા છે તે આ યુનીવર્સીટીઓમાં નથી. પાંગળું એટલા માટે કે તેમનાંમાં કાષ્ટ ચિરસ્થાયી આદર્શ નથી કે જે કાળરૂપી સમુદ્રમાં ધણુંબધું તોફાનો થાય તે છતાં તે સામે ટક્કર જીવી એકં વા અન્ય સ્વરૂપમાં પણ તે ટકી શકે. યુરોપીઅન યુનીવર્સીટીઓનો સઘળો ભલકા અહીંમાં લાવવા પ્રયત્નો થાય છે; અને આમ કરવામાં જેમ પૈસાનો ખોટો વ્યય થાય છે તેમ હીંદનો પ્રાણ પણ હણાય છે. આપણી સંસ્કૃતિનો મૂર્ખ જ્યારે મેરુ પર્વતે હતો ત્યારે જે ઉચ્ચ અને નિપ્કામ આદર્શથી આપણે વિદ્યા પ્રાપ્ત કરતા, તે આદર્શનો આ ત્રિશંકુવત્ યુનીવર્સીટીઓએ ભોગ લીધો છે.

કવિશ્રી માને છે કે અસહકારમાં આ યુનિવર્સીટીને ત્યાજ્ય-ગુણી પણ જે કોમેન્સે ઉભી થઈ તે તો વિદ્યમાન કોમેન્સેનું અનુકરણજ હતું. તેમની વિરુદ્ધતા ત્યાગમાં નથી પણ આવા અનુકરણમાં છે. આ યુનીવર્સીટીઓ ખાલી ધાંધ અને તેના રચાને આધારવનના આદર્શ ઉપર હીંદની જરૂરીઆતને પહોંચી વળે તેવી વિદ્યાપીઠો સ્થપાય તેમાં તેમનો આનંદ છે, વિશ્રામ છે.

વિદ્યાપીઠો જ્ઞાન ભેટું કરી 'વહેંચવાનું' વંત નથી. પ્રેમના વિચારો અને જીવન સાથે તેનો નિકટ સંબંધ હોવો જોઈએ. પ્રભના દરેક વ્યવહારનું તે કેંદ્ર હોવું જોઈએ. આપણું

તે સંસ્કૃત-ભાષા હતી. પણ કળી તે કળી-રૂપેજ હમેશાં નાજ રહે. પ્રલમાં ઘણી પાંખડીઓ હોવા છતાં તેમાં એકતા છે તેમ હોદમાં ભાષાઓ ભિન્નભિન્ન હોવા છતાં તેને સંગૃહીત રાખનાર દીદું તે એકજ છે.

એક વખત એવો હતો કે જ્યારે આપણી સામાન્ય ભાષા સંસ્કૃત હતી. અત્યારે જે તત્ત્વો હોદની જુદીજુદી ભાષાઓમાં છે તે સંસ્કૃતમાં જડે તેમ નથી. વિચારોની સપૂર્ણ લેવડદેવડ માટે આ ભાષાઓ બરાબર ખેડાવી નોંધએ; અને આ કામ પરદેશી ભાષાથી થઈ શકેજ નહીં.

હોદની સુધારણા આર પ્રવાહોમાં વહેતી: વૈદિક, પૌરાણિક, ઔદિક અને જૈન. આપણાં સંગીત અને કળા ઉપર ઝીક અને મુસલમાનોની અસર થએલી અને આ છાંટથી આપણી સંસ્કૃતિમાં સપૂર્ણતા આવેલી. મુસલમાનો અહીં આવેલા અને હોદને પોતાનું કરી રહેલા. આપણી ચિત્રકળા, શિલ્પકળા, મંગીન અને સાહિત્ય પ્રતિ તેમનો ફાળો અમૂલ્ય અને સ્થાયી છે.

માણસ પોતાના વિચારો એકસી ભાષામાંજ દર્શાવે છે એમ નથી, ભાષા કરતાં તે ચિત્રમાં અને સંગીતમાં વધારે સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવે છે. ભાષાદ્વારા તો જે તેને જાણતા હોય તેજ સમજી શકે, પણ હાવલાવ અને સ્વર દ્વારા તો સર્વે સમજી શકે તેમ છે. મોગલોના વખતમાં તે કલાસિક શહેનશાહો તરફથી આપણાં સંગીત અને કળાને ઘણું ઉત્તેજન મળ્યું.

હોદની ૮૦ ટકા વસ્તી સાથે સંબંધ રાખવાને એકજ સાધન છે અને તે ખેતી. આપણી પ્રથમ ફરજ આ વર્ગની ઉત્તિ છે, તેમની ઉત્તિ અને અવનતિમાં આપણી ચડતી

અને પડતી છે. આપણી સુધારણા જેવી ઔદિક તેવીજ આર્થિક પણ હોવી નોંધએ. પૈસા ભેગા કરવા માટે નહીં પણ જીવન સાદું અને સ્વતંત્ર બનાવવાને માટે.

તેના પ્રયોજાએ દોરી આપેલ આ કાર્ય-રેખા પ્રમાણે વિશ્વભારતી કામ કરશે. હવે કેટલા પ્રમાણમાં આ કાર્ય સધાઈ શક્યું છે અને સધાય છે તેનો કેંક પરિચય આપીશ.

વિશ્વભારતીનો આદર્શ Cultural Unity (સાંસ્કારિક વ્યક્તિ) હોવાથી કેળવણી-માં જીવન વ્યતીત કરવા છત્તા વિદ્યાર્થીઓએ અને આવડું ઉચિત છે, અન્ય માટે આ ક્ષેત્ર નથી.

વિશ્વભારતીનો કાર્યભાર તેની સેનેટ હાલે છે. ડૉ. બ્રીજેન્દ્રનાથ સીસ, વાઇસ-ચેન્સેલર માઇસેનર યુનીવર્સિટી એ તેના પ્રમુખ છે, અને સર જગદીશચંદ્ર બોઝ તથા સર માદકલ સેનર તેના ઉપપ્રમુખો છે.

વિશ્વભારતીના બે વિભાગો છે. (૧) પૂર્વ વિભાગ (school) (૨) ઉત્તર વિભાગ (college). ઉત્તર વિભાગનો અવ્યાસક્રમ ૭ વર્ષમાં પુરો થાય છે. પ્રથમ ત્રણ વર્ષમાં General course સામાન્ય અભ્યાસક્રમ છે, અને બીજાં ત્રણ વર્ષમાં Special course વિશિષ્ટ અભ્યાસક્રમ છે.

પૂર્વ વિભાગ નવ મુખ્ય (વર્ગ)માં વિભક્ત છે. આપણું સાતમું ધોરણ તે અહીંનું પ્રથમ મુખ છે વિદ્યાર્થીઓ પોતાના જ્ઞાન પ્રમાણે તે તે વિષયના વર્ગ ભરી શકે છે. અઠવાડીએ લેવાની પરીક્ષા ઉપરાંત રીસેંબરમાં વાર્ષિક પરીક્ષા લેવાય છે. વિશ્વભારતીનું નવું વર્ષ જનવારીથી શરુ થાય છે. આ વિભાગમાં વિદ્યાર્થીઓ ૫ થી ૮ વર્ષ સુધીમાંજ લેવાય છે. ૧૧ વર્ષ ઉપરના છોકરાઓને લેવામાં આવતા નથી.

કેળવણીનું વહન બગાડી છે યુરોપીયન કાર્યાલયો અંગ્રેજ દ્વારા સંભવવામાં આવે છે પરંતુ વિભાગમાં વિદ્યાર્થીને શરૂઆતથીજ મફત પોષક છે કે જેથી બગાડી પુરેપુરી સંખ્યા સે ઉત્તર વિભાગમાં બગાડી અને અંગ્રેજી ભણતો વિદ્યાર્થી દરેક ભારતીય મનુષ્ય શકે તેમ છે

વિશ્વભારતીમાં વિજ્ઞા વિદ્યાને મોજા મેળવવી એ આ શરૂઆતથી પરીક્ષાને ધ્યાન નથી તેમ ઉપાધિઓ પણ અર્પવામાં આવી નથી છતાં અનુભવે છે કે કેમ તે ભણતર એ પુનઃ પુનઃ થયે તે વિષય ઉપર બખરાનું આપવામાં આવે છે જેમકે કાલ તાલક હોય તો તેની રચના, કાલ, ત્રીસી વગુ પાત્રા ઐતિહાસિક પ્રમાણે વગેરે પર પ્રત્યેક આપવામાં આવે છે અને ઉપનિષદ જેવું પુસ્તક હોય તો તે વિષય ઉપર તુલ્યભાષક નિબંધ લખવાનો હોય છે

છાત્ર પોતાની કક્ષિત્ર પ્રમણે અર્થી વધારે વિષયો લેકે શકે છે મુખ્ય આધાર તેને પોતાના ઉપરજ ગમવો જોડ્યે છે પરીક્ષાની શીકટ હોય તોજ વ મનર વિદ્યાર્થી મટે આ સેવ નથી

કાર વિભાગમાં કાલ નીચેના વિષયોના મંડિરો જે સવામાં આવ્યા છે

- (૧) ભાષા અને માહિત્ય
- (૨) દનિદાસ
- (૩) તત્ત્વજ્ઞાન
- (૪) કલા
- (૫) સંગીત
- (૬) ખેતીવાડી

ભાષામંદિરમાં કાલ ૧૪ ઉપરાંત ભાષાઓ અને તેના સાહિત્યને સંબંધવાની બધવથા કરવામાં આવી છે હાંની મુખ્ય ભાષાઓ

ઉપરાંત અંગ્રેજી, મિદાલી ગિમેન અંગ્રેજી, સેગીન જર્મન, ફ્રેંચ વગેરે ભાષાઓ સંબંધવા મા આવે છે દરેક ભાષા તેમાં નિશ્ચિત થએલ અધ્યાપકના હસ્તમાં હોય છે

ગીત વિભાગમાં હાંનો પ્રાચીન દનિદાસ અને યુરોપીયન દનિદાસ આપેલો પ્રાચીન દનિદાસ તથા ભાગમાં વિલકન રૈકિક યુગ મદાભાત યુગ અને જુદા યુગ અર્વાચીન દનિદાસ શાસ્ત્રામાંજ પુરો થય છે

કલા વિભાગ મરાગત તથા ઉત્તમ ચિત્રકારો શ્રી નદન વ મોજ શ્રી અશ્વત્થ ઉમાર કદમ્બ અને શ્રી સુરેન્દ્ર મારતા દરેકમ છે મદામમાં ભરાયેલા પ્રકાનમાં આ વિદ્યાર્થીઓએ હતામ મેળવેલા કિલ્લકના મટે કમ મદિલા અદ્રત આવ્યા છે મેકન રીજુઆ આવતા હમે પદથી તેમજ કલ્પના અન લખ્યો યુનીવર્સિટીમાં કાર્યો આપેલી ભણતીયા થયેન મીમ રંગિયા કેમરીય P H D આ વિભાગમાં કલા પર બરોડો આવે છે

મગીન વિભાગમાં બગાળી સંગીત અને ગોવર્ધનકુન એમ બે વિભાગ હતાન શાખાઓ તેમાં પ્રજીજુતા મેળવન અધ્યાપકોના હસ્તમાં છે શાનિતિત્વનનુ વાલવરજુજ મગીતમથ છે

ખતીવાડી વિભાગ તેના જોવો હાં દમાં એકજ છે આ વિભાગમાં તથા લખ રુપીયા રેકએવા છે તેના પ્રાં સીધ ન શ્રી એ મદર, કેમલીજ યુનીવર્સિટી એ ન્યુમેંગ અમેરિકા મા અવધામ કરી આવેલા અન્ય અધ્યાપકો છે મીમ ગીમ ગીન નામક એક અમેરીકન મદિલા તથા અધ્યાપક મહામા કામ કરે છે ખેતી સુધરેમાં સાધનોની મદદથી આવે છે દરેક વિદ્યાર્થીઓને જમીનનો એક ટુકો

અને જોઇતાં સાધનો આપવામાં આવે છે. પાણી માટે અંદરથીજ પાણી મળે તેટલું ગંભીર તળાવ ખોદવામાં આવ્યું છે. ગાય, બેંસ આદિ ગ્રામ્ય પ્રાણીઓને કેમ ઉછેરવાં તેના શિક્ષણ માટે ગૌશાલા પણ રાખવામાં આવી છે. વિદ્યાર્થીને પોતાનું હરેક કામ કરવાનું હોય છે. ગરીબ અને લાયક વિદ્યાર્થીઓને માટે સ્ટાલરશીપ રાખવામાં આવી છે. આ વિભાગ પાસેના ગામડાંઓનાં સંતાલ ખેડુતોની સાથે સહકાર રાખી તેમની અને તેમના ખેતરોની સ્થિતિ કેમ સુધારવી તે વીશે સલાહ અને મદદ આપે છે. વિદ્યાર્થીઓ તરફથી એક રાત્રિશાલા પણ ચલાવવામાં આવે છે. આ આદર્શ જેમને માન્ય હોય તેમનેજ દાખલ કરવામાં આવે છે.

આશ્રમને અંગે એક મુંદર પુસ્તકલેખ છે. પુસ્તકોની સંખ્યા ૨૫૦૦૦ ઉપરાંતની છે. દુનીયાનાં જુદાંજુદાં માસિકપત્રો આવે છે. વર્તમાન પત્રો ટેબલ ઉપર મુકવામાં આવતાં નથી. ઉડી-લોછ ઉપર ફૂંચ અને જર્મન સ્તંભોનો સંપૂર્ણ સેટ આપી ગયો છે. શાશ્રમમાં એક દૈનિકીય છે. દૈનિકીય શી રીતે છાત્રને એક રૂપીઓ શીમા વધારે માપવો પડે છે.

પૂર્વ વિભાગમાં ઓરડા દીઠ એક ટેબલ મુકવામાં આવે છે, જે અવસ્થા જાળવે છે. ઓન્ડોપાલની રજા શીવાય કોઇ છાત્રને આશ્રમ બહાર જવા દેવામાં આવતા નથી. દરેક ઓરડીમાં તેમના ચારિત્ર્ય અને અભ્યાસ ઉપર દેખરેખ રાખવા એક શિક્ષક રહે છે. શિશુ વિભાગમાં પથારી કરવા, કપડાં ધોવા, સ્નાન કરાવવા વગેરે કામ માટે નોકરો હોય છે.

છાત્રો સવારમાં પાંચ વાગે ઉઠી જાય છે. છ વાગે ઉપાસના થાય છે. નાસ્તો આપ્યા

પછી પ્રાર્થના સાથે ૭ વાગે વર્ગો શરૂ થાય છે; વર્ગો ટૂંક નીચે લેવાય છે. દરેક વર્ગમાં ૧૦ કરતાં વધારે વિદ્યાર્થીઓને રાખવામાં આવતા નથી. ૧૨ વાગે ભોજન પછી ૨૫ વાગે ફરીથી વર્ગો શરૂ થાય છે. પાંચ વાગે કાર્યાલય થાય છે અને 'જલ ખાવાર' પછી છાત્રો રમવા વીખરાય છે. પૂર્વ વિભાગમાં છાત્રો નવ વાગે સુષ્પ જાય છે, વીજળીક ખતી દશ વાગે શુલ થાય છે.

અધ્યાપકો મંગળમાં ભરી લાવી વર્ગમાં કાલવી દેનાર દલાલો ન હોવા જોઈએ, તેમની જ્ઞાનગંગા સરિતાના સ્ત્રોતની જેમ અવિરત વહેતી હોવી જોઈએ. અહીંના અધ્યાપકો તો હજીએ વિદ્યાર્થીઓ છે. તેમણે શિક્ષણને તેમના રાજગાર તરીકે સ્વીકાર્યો નથી. ધણીખરા પગારમાં કે લેતાજ નથી. અન્ય જરૂર નેટલુંજ લે છે. છાત્રને જે વખતે મદદ જોઈએ તે વખતે તેઓ તૈયારજ હોય છે.

વિશ્વભારતી સંમેલન નામક વિદ્યાર્થીઓનું મંડળ (Union) હોય છે. તેની સભાઓમાં વિદ્યાર્થીઓ જુદાજુદા વિષયો ઉપર લેખો વાંચે છે, તેમ કોઇ આવેલ પ્રસિદ્ધ અને વિદ્વાન અતિથિ વિદ્યાર્થીઓ પ્રતિ કે બોલે છે.

પશ્ચિમના વિદ્વાન અધ્યાપકોનો લાભ આ વિદ્યાર્થીને મળે છે એ તેની વિશેષતા છે. આ લાભ અમૂલ્ય છે. 'રીસર્ચ' (સંશોધનનું) કામ કરવા વિદ્યાર્થીઓને સંપૂર્ણ સગવડ કરી આપવામાં આવે છે. આ જગતના પ્રેમિસરોમાં હમણાંજ ડૉ. સીલ્વીન લેવી આવીને ગયા છે. તેઓ અહીંના એક વર્ષ ઉપરાંત રહ્યા હતા. આ વર્ષે સુપ્રસિદ્ધ વિદ્વાન ડૉ. વી-ટનીટમ જર્મનીની ગ્રેગ યુનિવર્સિટી તરફથી આવ્યા

છે ૩૫લીન ટ્રીનીટી કોલેજના અધ્યાપક પ્રો. કોલીન્મ અહીંયાં તુલનાત્મક ભાષાશાસ્ત્ર લે છે. પ્રો. બેનવા ફ્રેન્ચના અધ્યાપક છે સુપ્રમિદ્ધ ફ્રેન્ચ લેખક રોમે રોલ્લાં એ આગામી વર્ષ માં અત્રે આવવા ક્વિશ્રીને વચન આપ્યું છે.

કેટલાક એમ વિચારે છે કે જ્યારે હોદ્દા પ્રગ્ન અને સરકાર વચ્ચે લડત ચાલે છે ત્યારે આતરરાષ્ટ્રીય યુનીવર્સિટીની વાતો કરવી તે યોગ્ય છે? આપણી હાલની લડત કોઈ પણ પ્રગ્ન પ્રત્યેના દ્વેષનું પરિણામ નથી. આપણી આત્મશુદ્ધિ ઉપર તો લડતના વિજયનો આધાર છે આપણે સ્વરાજ્ય પ્રાપ્ત કરી અંગ્રેજોથી કે પાશ્ચાલ પ્રગ્નથી છુટા પડવાનું નથી તેમને તો આપણે જીતી લેવાના છે, અને આ કામ તો આપણે એક બીજાને પુરેપુરા સમજીએ તોજ બગ આવી શકે. વિશ્વભાગીનો ઉદ્દેશ પણ આજ છે જે અજ્ઞાન હોદ વીગે પશ્ચિમના દેશોમાં ઘર કરી રહેલું છે તે આથી દૂર થશે જે પાશ્ચાલ અધ્યાપકો અને વિદ્યાર્થીઓ અહીં આવશે તેઓ હોદ વીગેનો પોતાનો અનુભવ અને આપણી ખરી સ્થિતિ વીશે તેમના બધુએને કહેશે 'ઇઝ ઇટીઆ સીડીવાઇઝડ' એ પ્રશ્નનો જવાબજોતો ઉત્તર વિશ્વભારતીમાં તેઓ જોશે. આત્મશુદ્ધિની જ્યોત વાસે પશ્ચિમના માનુષ્યકાંડા આવડાં પણ વાએ રહીગએલ મનુષ્યના અવધવો જેવા છે, તેની તોપો એ બાળકોને, રમવાના ગમકડા જેવી છે, મશીનગનની ગોળીઓ તો હુતમાં ઝીવવાના દડા છે અને તગવાર તો કુવતી માળા છે તેમ જે આ લડત સીખવાડે છે, તેમ જે Civilization (સુધારા)માં આ

વસ્તુઓ રહેલી છે તેનો મોહજ વિશ્વભારતી તોડે છે ઉન્નતિ અને ખરું સુખ પ્રાપ્ત કરવાનો આ પંથ નથી એ પશ્ચિમ અહીંઆ આવી સીખશે. વિશ્વભારતીથી હોદને થનાર લાલ તો પ્રત્યક્ષ છે આજથી ૨૨ વર્ષ પહેલા ક્વિશ્રીએ માતૃભાષામાં કેળવણી આપની, અંગ્રેજોને દ્વિતીય ભાષાનું સ્થાન આપવું, સરકાર સાથે સબંધ નહીં તેમ ઉપાધિઓને મોહ નહીં રાખવાનો અખતરો રાખ કર્યો છે પ્રાચીન ઋષ્યાશ્રમની ઝાખી કરાવતો આયોજનના આદર્શ પ્રમાણે કામ કરતો ગાન-નિન્તન આશ્રમ હોદમાં એકજ છે. ગુરુકુલ છે પણ આયર્ષમાહારદો માટેજ છે.

હોદના દરેક પ્રાતનો પ્રતિનિધિ છાત્ર અહીંઆ છે, તેમની પાસેથી દરેક વિદ્યાર્થી તે તે પ્રાતનાં માહિત્ય, મહાન પુરષો, ઇતિહાસ અને સામાજિક સ્થિતિ વીશે ઘણું જાણવાનું જાણી શકે છે કે જે અન્ય કોલેજોમાં મળી શકતું નથી.

ક્વિશ્રી માને છે કે જગતના મહાન યાત્રિક પૂર્વ તે પશ્ચિમને એક કરવાના કાર્યમાં તેમને યત્ન જનાવવા છ-એ છે, આ આદર્શન ગ્રીકારી તેમણે તેને પોતાનું જીવનનર્થ માન્યું છે. નહુભલાઈથી જાગતની નહત નમજ ક્વિશ્રીએ પ્રથમ ગાએલ તેમની લાનિત્યભરી અને ભાવમયી પ્રાર્થનામાં આપણે નિરમીયુ કે - પૂર્વ પશ્ચિમ આગે, તવ સિદ્ધાસન પાને પ્રેમ દ્વાર હે ગાયા, જનગણ એક વિધાયક જય હે ભારત ભાગ્ય ત્રિવાતા, જય હો જય હો જય હો જય જય જય જય હે

જાણે આવે છે? નીકળ!"

લૈઆને જુમ મારી, લૈઆને આવતો જોઈ અટકી, પરદેશીના આગમન તરફ કટાક્ષમય વિરોધ દાખવ્યો અને તેને ત્યાંથી જવાનો આદેશ કર્યો.

હાથે, વાડા, પડછંગ લૈઆ, ડાગ લઇને, દાદીમાના પાણી ચઢાવતા શબ્દો દોડી આવ્યો.

"સાથે! નીકળ!....." લૈઆ એ બચકર આદેશ કર્યો.

પરદેશીએ જવાનમા ખમે ભેરવેલું એક પોટલું બોય ઉપર મુક્યું અને પોતાના બને હાથ તેના ઉપર ટેક્યા અને લૈઆ તરફ તથા માછ તરફ એક નિરાશાની દૃષ્ટિ ફેંકી, પોતાનું નિસ્તેજ મોં તીચું નાખી, નિવાસ નાખ્યો.

"હાથ! મુખ્દાનઅસ્લા!"

દર્દની હાથ પુકારતા તેની ઉડી ઉતરેલી આંખમાંથી આંસુ સર્પા.

"હાથે હાથ કે નહીં? રહેખા એ"

હજુ લૈઆ ડાગ ઉગામે છે ત્યાં વીજકેર વહુના ઓગડામાં સંવનન કરતા કેશવપ્રમાદ જે ગોરમકેર માંભળી બહાર આવ્યા.

"શુ છે આ બધું?" કેશવપ્રમાદ પ્રસંગથી પરિચિત થવા પુછ્યું.

ઇનિદામે જોઈલો વખત લીધો તેના કરતા વધુ કાળ ઇનિદામકાર દેવકોગડોનીએ તેના વણનમા લીધો. "કોઈ મુઓ લુચ્ચો ત્યા આવ્યો હતો અને કોઈ મુઓ લુચ્ચો ઢોગ કરતો ત્યા બેસે હતો," એજ તેણીના ઇતિહાસ વણનનું હાર્દ હતું.

કેશવપ્રમાદને બીખારીઓ તરફ દેવકોર ડોમી જોટકીજ પ્રીતિ હતી પરંતુ આ વેળા તેની આંખોએ આ બીખારીમા ભિનુકતુ તત્વ ઓટું અનુભવ્યું. તેની ઝીણી વેપારી આંખોને

બોંય ઉપર પડેલા પોટલામા કે જોવા જેવું, જાણ્યાજેવું દેખાયું. પરદેશીનાં ફાટેલા કપડા-માથી વિધિવિધ રંગની શાલો, તેની દૃષ્ટિએ ચઢી.

"એ ક્યા હય?" ચડિકાની અને હનુમાનની સાક્ષાત્ મૂર્તિઓને દૂર કરતા કેશવપ્રમાદે મીઝજમાં પરદેશીને પ્રશ્ન પુછ્યો.

પરદેશીએ શંકારીલ મુખે પોતાના એ હાથ પોટલા ઉપર ભેરવી ગામ્યા અને કેશવપ્રમાદની અનિમિષ આંખો તરફ જોયા કીધું.

કેશવપ્રમાદે એજ પ્રશ્ન પાછો વધુ દમામ મા પુછ્યો.

ડચકાં ખાતા પરદેશીએ ધીરેથી પોટલું છોડ્યું અને અદગથી સુદર, રંગબેરંગી, આખ મખીપ એક વખત સુકેથી નાચી રહે એવ કારમીંગી શાયો કાઢી દાદીમાના શબ્દો ડાગ લીલવતા લૈઆજીને તેની આંકણી નહીં થાય દાદીમાની ધરડી મીંચાતી આંખોમા તે ફરી ન શકે! પણ શેકની ઝીણી વેપારી આંખે તેની આંકણી એક પલકમા કીધી. શેકે આવી શાયો કોઈ જનમમા પણ નહોતી જોઈ.

"એ બેચનેકા હય કે?" જોઈ ખરીદી બેલવા માંડી.

"હાથ! મેકેશ!" પોતાની શાયોનો કોઈ વચક મળ્યો જાણી હર્ષવાળી આંખે પરદેશીએ ડોડું ધુણાની જવાનમા વાળ્યો.

શેકે એક શાવ ઉપર તાપ મારી. દાનદી-આ પરદેશીના માલની પ્રશંસા કર્યા વિના, મંબીર આંખોએ તેણે તે શાવનું પરીક્ષણ કયું. તારા મંડળમા એ શાન ચદ જેની શેકને લામી.

"કેમ માછા લેશું?" જોઈ બેચકારીથી માછની મવાદ પુછી

"રહેવા દેની!"

"તમારી વહુને ચાલશે! .."

અર્ધાઆ ગહેશે ") રાખ્દોથી અને હાથના ચિહ્નથી
શાનોને પોતાની પામે પડી ગહેવાનું શેકે
ઠાકટરને મુચબુ

"મેરી શાવ । " પઢેરીની આખો
સકાથી કરગરી

"Oh' I can't take him to
the Hospital with these shawls '
('હુ એને આ શાયોના બેચકા માથે ધમ્પી
ટાનમા નહીં લઇ જઇ શકું ')

વિજ્યાએ જોયું કે પઢેરીનો મધો છન
તેની શાયોમા હતો

"તુમેરી શાવ અમ અમેરી પામ રખેમા ।
તુમ નિચિત હોકે દોડદોડી માથ જાઓ જા
અમા દોળાઓ તમ બાલુપે મેગ બગના દમ
તીધર આ જાઓ અમ તુમેરેકુ તુમેરી માવ
નુપત કગે " હેતાળ સ્વરે વિજ્યાએ પઢે
રીનું માત્વન કીધું

પઢેરીએ એક શકા ભરેલી દષ્ટિ કેસર
પ્રમાદ તરફ નાખી પરતુ બ્યારે તેણે દયાની
દેરી સરીખી વિજ્યા તરફ જોયું સારે તેની
નર્મ શકા ભાગી ગઇ

એ બ્યુચ સના માણુએએ લેને ઉપાડ્યો
માડીમા મુક્યો

Doctor' Please take pu
rcular cue of him Some how or
other I feel deeply interested in
him ' ('ઠાકટર સાહેબ મહત્વની કરી
એની મગમગ મદદામત મરને જોણુ જાણે કેમ
જાણુ એનામા મને બહુ દરકાર રહે છે '
ઠાકટરને ધમ્પી દરકાર રાખવાનું વિજ્યાએ કહ્યું

"Oh he at ease ("જરીએ
ચેતા ન કરે ") પેઢેરીની આશાવાદી ભાતમા
ઠાકટર જવામ વાળો

માડી ગઇ જેહની આખો શાયો બાધતી
વિજ્યા તરફ અને પોતાની પસદ કરેલી શાવ
તરફ જોઇ રહી

' વિજ્યા બત્તન શા માટે મહેનત
લેા છો શાયોને રહેના દેની આહી એ
આવશે ત્યારે આપી દ્રષ્ટ્ય ગરીયનો માન છે '
કેસરપ્રમાદે વિજ્યાને પીગળાવનારી શીખામણ
આપી

" નાહ । મે એને પ્રોમીસ (વચન)
આપ્યું છે અને મારા કન્યામા પણ તે
મહીસવામત ગહેશે " શેના દેવાના ઉભરાને
વિજ્યા તરફથી પ્રોત્સાહન ન મળ્યું

કેસરપ્રમાદની આખો બીનકુલ હાવી
નહીં તેના ગભીર મો ઉપર કોષપણુ પ્રદારતું
ચિહ્ન નહોતું વિજ્યાએ શાનો બાધી

" માત્રા આવજો । " હાથમા શાન લેવામાં
અધુરા હાયોને લહેને કરી વિજ્યાએ માછની
વીદાય ભાગી

' હા ! એન આવજો ' જગ વહુને મળીને
જાતી ' '

' ના ! હવે બીજી વખત માહેમજી ।
મીસ્ટર કેસરપ્રમાદ ' -

" Oh yes " (હા માહેમજી) બોલી
કેસરપ્રમાદે રીકડ હમી વિજ્યાને નમન કીધું

આખો નિસને ગત કેસરપ્રમાદના
ચિત્તમા તે શાવ ખુબ્યા કીવી હવશે
રૂપીઆ ખગ્ગે પણ એરી શાન ન મળે
તેની નાની સુદર પત્નીને તે કેવી દીપે ?
પોતાનું સુદર શુદ આ શાવ વિન્ય મદા
મોગુ જ ગરેરો કલા પરીક્ષકે શાનની કના
પૂચ્છતાની પરીક્ષા કીની

“હા.”

તેના જવાબમા મૃદુતા હતી, ગમિકતા નહોતી.

કેશવપ્રમાદે એક આરામપુરમાં ઉપર પડતું નાખ્યું. વીજકોર એક પામેની પુરશી ઉપર બેઠી

“હા! ગુ મુદ્ર શાલ.” બોલને—
બોલને કેશવપ્રમાદે વીજકોરના હાથ પોતાના હાથમા લીધા.

વીજકોરને એ પ્રકારના પ્રેમમા બહુ આનંદ નહોતો. ગમિક બાળાની મન્તી વીજકોરમાં નહોતી નાની બાળા પોતાના યુવક પતિ તરફ જે ભાવથી, જે ગમથી, જે આનંદથી, જે કલ્યાણથી જોઈ રહે, હસ્તરપશ થનાં જે રોમાય તેને ખડા થાય તેવું વીજકોરમા કોઈ પણ દૃષ્ટાને દૃષ્ટિગોચર થાયજ નહોં ક્યાથી થાય? વીજકોરને તો વ્યાવહારિક પ્રેમ બોધતો હતો વ્યાવહારિક પ્રેમના વાતાવરણમાજ ને ઉછરી હતી. ગમિકતા અને પ્રેમ તેને મન અકસ્માત હતો કેશવપ્રમાદ આવતાં તેના નયનો નાચતા નહોતા કેશવપ્રમાદનો અર્ગ થતા તેને રોમાય નહોતો થતા. પોતાના માતપિતાએ તેને પરણાવી છે—એ તેનો પતિ છે. એને સર્વ પ્રકારનો હક છે. એટલુંજ તેને ખજર હતું પતિ. પોતાનો જાણુર, છે એ જાણુર, ને ગમતી.. તે મોટરમા તેને ફરવે છે એ જાણુર ને કલાસતી.

વીજકોરે પોતાનો હાથ કેશવપ્રમાદના હાથ મા રહેતા દેતે કંચુ જોયા વિના પુછ્યું — “કથી શાય.”

‘બહુ કાળના સમાગમે તેને મરતીમાં નહોં તેની નીડર તો બનાવી હતી

“આપણે ત્યાં પેલો પરદેશ બીબારી આવ્યો હતોતે તેની પામેથી બેએક દિવસમા

વેચાની લઈશ. તને કેવી દીપગે?”

વીજકોરના મો ઉપર જગ મંદ હાથ્ય પ્રગટ્યું. કેશવપ્રમાદે વીજકોરનો હાથ ડાખ્યો

“પછી તારી પૂણીતા પુરી થશે એ ગાથ વિના આપણે અપૂણું છીએ.”

કવિતાની ભાળા “વીજકોર નદી મમલ. પ્રેમના પાક તેણીને નવીન હતા.

“તુએ ગાનન્ય અને તે શાલે અનન્ય—તુ છે પૂણું અને તે શાલે પૂણું—તુએ મુદ્ર અને તે શાલે મુદ્ર. હજાર ગીઆ આપનાએ તે ન મળે!” કેશવપ્રમાદે એક માથે બોલ્યો શાવના અને તે શાવની થનારી બોક્તાના વખાણુ કર્યાં.

“માટે માટે લાવગોની?” જરા વધુ પડતી મૃદુતાથી વીજકોર બોલી “તારે માટે” દરેક વસ્તુ! અરજ પ્રેમીએ કર્યું

કેશવપ્રમાદે એક કાચળ દૃષ્ટિ વીજકોર તરફ ફેંકી અને પોતાના મુખનો આક કાઢ્યો. તેની આખ પામે પેલી ગાથ નજરતી હતી. તેની આખ સામે તેની વીજકોર બેઠી હતી એ શાલ સુભાવવાનું દુ.ખ, એના લધામા ખોટ ગળ્ય તેનાથીએ વિગેય હતું

૩

મવારે ઉકતાએ શેકતું વિત્ત શાલમા હતું દુકાને જતાજતા કેશવપ્રમાદને મીમ, વિજયા મહેતા તરફથી પગેશીની ખજર, પ્રુજાનાં, મન થયું

“કેમ વિજયા બહેન છે?” વિજયાને બંગેને જન્મ કેશવપ્રમાદે પુછ્યું. “હા! આવે કેશવપ્રમાદભાઈ અમારે આગણુ આજે પાનન કીધું.” વિજયાની માએ મેહને આવકાર આપ્યો.

“જગ વિજયા બહેનને મળવું છે.”

“વિજયાની આજ પરીક્ષા છે કોઈ છપીટાવના બીબારીનીજ ચિતામા રહી છે—શુ

મોટગમા બેમી નવવી શાવ સાથે શાયોનું
પોશનુ બાધ્યુ પ્રિય શાવ પોતાની પામે
ગામી છપીતાવમા ગયા ડોમટગના હાથમા
શાવનુ પોટનુ મુક્યું

“This is the pocket of
shawls you patient wanted”
(તમારા દરદીને જોઈતુ હતુ તે આ શાવનુ
પોટનુ)

“Thanks” (ઉપમા થયો) ડોક્ટરે
જવાબ આપતા પોટલુ હાથમા લીધુ

પન્દેરીની ખજા પુઝરામા રોડને ટોંગ
નંગેની

“મારી રીશુને કેરી ગમશે’ તેઓ
લણેલણે એનુ ઉચ્ચાગતા થેર આગ્યા

એની વીજુ અને એની શાવ વિચારને
પોતે કીમેની હુચ્ચાદની ખજા પગે એની
તેને શદા - દરદાર નહોતી

“વીજકાર’ આ તાગી શાન

ઉનામી અતનની લદાણુ ન અનેરી
હતી

“હુ દરદાર એદીશ ફરજ જતા માથે
ગમીશ

કેશવપ્રમાદે ઉત્તરમા આપો નવાલી અને
વીજકારના માથા ઉપર ગ્લિંક હાથ મુક્યો

૫

બે રિવમ વેગમા વળ્યા કેશવપ્રસાદને
હપ માતો નહોતો વીજકાર તો શાવ ઓઢી-
નેજ બેમતી પોતાના રૂપમા પૂછતા
આણતી કેશવપ્રમાદ વીજકારને જોતો અને
તેને હૈડે હથે ઉભરાતો

૬

અમ્મ ગતથી વીજકારનુ માથુ હુખતુ
હતુ દમ વાગ્યા પશુ શેર દુકાને નરોતા ગયા
વીજકારને તાવ ભગતો લાગ્યો

લેડી ડોક્ટર વીજકારને અદર તપાસતા
હતા દીનાનખાનામા છાપું વાયતેવાયતે ગેરે
ઉચું જોયુ મામેથો દોડતીદોડતી વિજ્યા આવી
તેના મો ઉપર ક્ષેમના ચિહ્ન રૂપે હતા

“વેવ’ વિજ્યાનહેન’ તમારો પેશન્ટ (દરદી)
કેમ છે?” શાવવાળી વાત જણે બનીજ નહી
રોય તેમ ઉભા થતા કેશવપ્રમાદે પુછ્યુ

“Oh sorry” (દીનગીર છુ) એ
બીચારો મરી ગયો”

“So sorry (મહુ દીનગીર છુ)’
મેના હુદયમા તો એક આનંદ વીચિ
ઉઠળી

“પણ તમે હમણાને હમણા ચાલો”

“કેમ શુ છે?” જગ ગભરાના અનાજે
મેઠે પુછ્યુ

“આપણે મટીની Vaccination
(ગમી) મુકાવવા જવુ છે”

“કાણુ”

“પન્દેરી પેગમા મરી ગયો”

કેશવપ્રસાદના મુખ ઉપર ચિતાનુ લોહી
અદ્યુ

“ને એની શાયોમા પેગમા germs
(જતુઓ) હતા”

“શુ?”

જેનુ મુખ ગુરુકુ થયુ

“આપણે બે જણાજ એ શાયોને અડક્યા
છીએ મારે જલદી કમ નસી મુકાની આવીએ”

ખાનીઓથી ભરેલી છતાં આપણી છંદની મુખ્યભવ ચાલી જાય છે તો પત્રી એને માટે દુષ્કરની કન્વેનાઓ શા માટે કરવી એમ તમને કદાચ લાગશે તમારી આગળ આપણા સંભાગના ફેરવાક દરમિયાન સુકીય ત્યારે તમારી ખાની યશે કે દુનિયા આથી મારી નજ દોષ શં એ માન્યતા બુધ ભરેલી છે અને મોટા ફેરફારની બહુજ અમલ છે. કેટલાક પ્રગતી નારી સ્થિતિની કમોડી કાઢવાને માટે એટલું જ જોઈ જોઈએ કે એના ધનાબરો માન્યમંત્રે શાંતિ અને આગમ જોઈએ તેવો મને છે / અને શારીરિક (physical) દુષ્કર આ કમોડીમાંથી પચાર થઈ શકે તેમ છે? અત્યાર પ્રગતી ધણાંબરો માન્યમંત્રે પુત્રો આગમ મને કર મરીન વગેરે મુજશન માટે મરેનન કર્યા પછી વિશેષ અને આત્મવિકાસ માટે માધનો અને શારીરિક સમિતિ છે? એરીસ્ટોટલ કહે છે કે "રાજ્યનું કામ છંદગીને ટકાવી રાખવાનું છે." અત્યાર રાજ્ય પ્રગતી મોટા ભાગને માટે છંદગી ટકાવી રાખવાનો પ્રયત્ન કરે છે / અહીં છંદગીનો અર્થ માત્ર પશુની પેડે 'છંદગી' એવા નથી પેંડે પામરે છંદગી ઉચ્ચતર, શારીરિક, માનસિક અને આધ્યાત્મિક વિકાસથી ભરેલુ છંદગી એવો છે હવેના પ્રકારો જવાબ રૂપે નકારમાજ આપશે ધનિકને-ધને નહીં-આપણા જનસમાજના સુખચેતના મહેનદર અને નિરતર વેનક કરનાર એવા બે ભાગ પાડી દીધા છે. આમતો પેંડેના ભાગ સસારમાં મળી રહ્યાં મરે મુખનો અધિકારી છે. પરંતુ બીજા ભાગનું છંદગી પેંડે ફેરફાર વગરનું, કાળાં ભરેલું અને આનિમય છે .

ધનિકનન અને આર્થિક રવાનવ્યવાદ

(ECONOMICAL RATIONALISM) એ જમીન દારી અને વાણિજ્યવાદ (મકેનટીલીઝમ)ની સરચાએના પ્રત્યાપાત ઉપે દતા. આર્થોગિક વિષયે (ઈકોનોમિક રેવોલ્યુશને) આ પ્રક્રિયાએ કોંગ્રેશન આપ્યું, અને કોંગ્રેસ, લોડું અને વરાળવત્રી મદદથી જે અસંખ્ય કાન્યાના ઉચ્ચકર્માં ઉભા થયા તેમા એ પ્રક્રિયાએના અપકરે સ્વરૂપના પ્રથમ કોંગ્રેશન થયા. પ્રત્યેક મલ્લુસને સ્વર્ગના આપવાથી એ મનસુખ મમાજની મરેનદર સુખપ્રાપ્તિ અર્થેજ પ્રવાન કરશે એવી માન્યતા આર્થિક રવાનવ્યવાદ અથવા 'Laissez faire' ના પરિણામરૂપે ઉત્પન્ન થઈ. અને તેથી ગળ્યે વચમાં ન પડ્યું એમ મળ્યાલું. આ બહુ જોખમ ભરેલો મિદાત છે. એને લીધે શક્તિમાન મનુષ્યોને, અશક્તને નીચેની પોતાનો લાભ નિદ કરવાનું હાથ પનિકનનની ભાવના નીચે ચાલના કારખાનાઓની અમર આખા સમાજ ઉપર અને ખાસ કરીને નિધન મલ્લુસે ઉપર પ્રાપ્તિમાનક નીવડી જવાનની સામાન્ય ભાવનાને પોષવાના ઉત્સાદમા રાજકાર્ય-પુરંધર પુરંધરોએ દરીદ્રતા યશુમાન માવા માડવા, અને જનસમાજની આવશ્યક બાબતો ઉપર ખાલ આપ્યું નહીં. મમાજનું અસ્તિત્વ એકજ નીનિસિદ્ધાંત માટે છે અને તે સિદ્ધાંત તે એવ કે મરીન અને તવગર, બલવાન અને નિર્ધન મરને સરખી તક આપવા. આ રીતે જન મમાજનો પાયો નૈતિક ભાવના ઉપર મલ્લુસેલો છે અને પ્રકૃતિને પાયો તો પ્રાણિવિદ્યા ઉપર મલ્લુસેલો છે.

ધનિકનનની ભાવના અને નિરકુશ દરીદ્રાદ એ સોશ મલ્લુસે એવે રાધ' અને વેલના પુત્રો રસ્તો પુત્રો થયો, નીનિ અને ધર્મને મરણે મેમાગનામાં આખાં, દેશના જુદાજુદા

વર્ગો વચ્ચેનું યુદ્ધ શરૂ થયું, અને ગરીબોને નીચોવવાનું પુરૂ જોમથી ચાલ્યું આ વખતથી સમાજના એ સ્પષ્ટ ભાગ પ્રથમજ પડ્યા એક નીચોવનાર વર્ગ અને બીજે નીચોવાતો વર્ગ, એક નિરુદ્ધમી શ્રીમત, બીજે જાત ધમી નાખતો ગરીમ, એક ભેગખાઉ આજામુ, બીજે મહેનતુ નીચ જુપુઆ માત્રથી ભરેમે માનવ આત્મા અધમતા અને કુતાની કેટલી પરાકાષ્ટા એ પહોંચે છે તેના કેટલાક હૃદયવેધક ચિત્રો ૧૬ મી ગદીના પૂર્વાર્ધમાં પ્રકટ થએલા ઈસકના માદિત્વમા નગરે પડે છે આ વખતે દેશમા એ કડો કાગખાના ઉના થયા હતા, અને નાના બાગમે વગર પગામે અથવા નજીવા પગારે મગી શકતા હોવાથી તેઓ આ સંગીઝ અને આત્માનો સરખો વિનાશ કરનારી પદ્ધતિનો પ્રથમ ભોગ યજ પડ્યા આત્ફેડ નામનો તે વખતનો લેખક એક રેકાણે લખે કે કે -

કુર્ષિ અને ગરમ હાથથી ભરેલા આરશમા હાથમાં એકના ભ્રમણ નવ્ય નાની બાગમીઓ અને નાના પતિ નિરતર નગર રાજવામા આવતા હતા તેમનામા હૃતિમ તેજ આજ્ઞા માટે નિદય મુકાદ નાના હાથ અને પાના મદાર ચાલુ રહેતા અને મનિસોની સ્વાર્થથી શુ મ થએલી મુદ્દિએ ગાંધી મુદ્દેશ મળ કરવાના થવાથી નર્મરત શીડા કર વાગા ગાગી.

આ મજુરીબાન આગરેનું બીજું હિંદુ જોઈએ ૧૮૧ પાઈઓ જે કદિ પછુ ને ધનીજ નદી તેમા આ બાગા વારાફરતી મુત્ર ધાળીવાર હેમ રાંધ્યા અને હોમીઆ માં જુડી લ્યા ગણવામા આવતી નવી ને પશ્ચિમા સ્વાધિ, અનર્થ તથા નવીનિની ગદિ પતી આ બીચારા દુખાર બાગ દેમાથી કેટલાક નામ જવાના મધ્યમ કરતા અને તે આ જવાન માં જેમના દ્વારે મ આપ તેમના પતમા કમર નું પોશાકી સાકારાની બેરી નાખ વાના આવતી, અને આ બેરી આપના નેએને મામ કરતુ પડતુ અને મુત્ર પડતુ મરણની સખ્યા અટકી

વરી મદિ કે ગ્જેન ને જોડાયેલ કરવામા આવે એ બીજ ગળેને બની ગીને રાને દાગી તા ધણુ બાય ૧ આ હુખ ખમરા કરતા બામત્યા નરવાનુ પસઃ રસા

ધનિકતાંત્રી મતાવાળા દેશમા ચાલી રહેલી નિગુરુશ દગીકાહતુ આ પશ્ચિમામ હતુ આંઓ અને પુરોગાની દશા પણ માગમે કરતા ને મદુ ચડીઆતી નહોતી ગમ્ય બોગી રીલનુરીથી દોગાઇ બળવાનના નિર્ણવ પ્રતેના અધ્યાત્મામે અવાવી હેતુ મારતુ એ ખુન નથી એ મતને પણ રાજ્યે પુષ્ટિ આપી આને પણ થોડા નિરુપયોગી નિયમોથી બધાએથી કારખાનાઓની આ પદ્ધતિ કમાન મજુરોના જીવનનો સર્વનાશ કરી રહી છે અને આપણા પોતાના શહેર મુગાનમાજ વાખે મનુષ્યો જુએ મગતા ગધાતી ગરીબોમા નિનશાપૂર્ણ, કંગાવ જીવનનો ભાગ ઘટે કે તેમના જીવનમા ફોષ પણ માતનો આન નથી કે ભવિષ્યમા આન મંગલવાની આદ પણ નથી શ્રીમતોની નાની મખ્યા, પોત નવરી બેધમેરી સુખએનમા જીવની ગણા શરૂ માટે લક્ષ્મીદેવીના મદિરમા આ ગાનની ગનિદાન આપી રહી છે :

આ ગીને આપણી પ્રગતિ એ પચ્ચા વિરુદ્ધ રિથતિ ધનિકનને આનાગી છે મયમાગદીત ઉપગના મંદોમાની પમાની રમજેતનુ પ્રતિરૂપ પરેલ અને તેની આમધાન ના વનાઓમાની અધારી ચારીઓની કોમડી ઓમા છે એક તરફ શ્રીમત વર્ગ દે- જનના અર્ચાગ જોખાને મોજમજામા મેમેતે છે-પોતાના અદમક દુનનો વ્યય નવી ગીને કરો તે પણ તેમને સુખતુ નથી, બીજા ચાલુ મોગ જનમનદ છે, જે અધમામય

દારમીરની મારી નોંધપોથી

લેખક
સૌ લીલાવતી શેઠ
મન્ય સાહિત્યમંડળ

[ગાથાક પૃષ્ઠ ૪૮૨ થી અનુમ્તિવાન]

તા. ૨૧-૫-૨૦

કલે અમે વેરીનામ જોવા ગયા હતા. આકાશ સારી પેઠે ધેગએલુ હતું, પણ એનો દમજીથી દમોરાજ એમ રહે છે. મેલમાથી પોણાનારે લમભગ નીકળ્યા. હાસામાવાનું ગામડું અમારી બોલથી એક માલસ પર આવેલું છે તેમાં ધમને વેરીનામ જવાનો રસ્તો નીકળે છે ગામમાં કે પણ જોવા જેવું નથી ગામથી વેરીનામ મેળ માલસ થાય છે

ગામમાંથી બહાર નીકળતાજ કુદરને પોવાની સમૃદ્ધિ ચારે તરફ વેરી દીધી હોય એમ જમ્બુકું નાનામોટા અમજા નિર્જીરોય માગે બરપુર હતો. અને વાકામુંકા દરેક બાજુએ વહેતાં બર્ષા ઝરણાંઓનું પાણી એક વેરીનામથી આવતા મોટા ઝરણામાં ભળતું ચારે પાસે સાચીના પાણી બરેલા હોય પડતા ખેતરો અને તેમાં વચ્ચેવચ્ચે બાધેલી પાણી, વળી વચ્ચેવચ્ચે આવતાં પીળાં ફુલવાળા તપનાં ખેતરો એ સૌ શેઠ અજાત કરીમરી- નો નમુનો હોય તેવાં દનાં, વચ્ચેવચ્ચે

આવતા ટક્કોનાં જુથને જુથ, બને બાજુએ આરી રહેલી વૃક્ષાવૃંદો અને અનેકરૂપે વહેતા વહેણાંઆઓથી માર્ગ રમણીય બનેલો હતો. રસ્તામાં જાણેખરે ઢેકાણું લાગડાના કામચલાઉ પુલ વહેણાઓ ઉપર બાધી લીધેલા હતા એવા પુલ ઢેકાણેકાણે આવતા સામે કાગી કુચાઓની દાર આવેલી હતી જોઈ મજા તે ખરૂં પણ હતો લમભગ અરધે પહેાડ્યા પડી ક્યાગને ડોકીયા કરતો મેલ મમવની શદ જોતો હોય તેમ અચાનકે દરોન દેવા માંડ્યો. ઝીણાઝીણું ફોગને તે પહેલા અમે ન ગણીશો પણ તરતજ દારાની છત્રી પર ૧૪૫૫ થતા અવાજથી જમ્બુકું કે એકદમ દોડતું એ સહીમનામ નથી તેથી એક મોટા મીનારની ઝડ નીચે દાંગાને થોભા પેા અકસ્માત જા દેવતા પ્રજાલ સ્થાલ દોલ તેમ ઝીણું સફેદ ફુલો જેવું કે ઉપરથી ગરવા માલતુ પણ પડીયા જમ્બુકું કે એ બરફની કળીઓ હતી. વરમાદ તે પડ્યો પણ બરફ પડતો જોવાયો એ પણ એક લાલ ધમનેસ માનો.

ભગતને આવેલું વાણ આગળ પસાર થઈ ગયું, અને અમે આગળ વધ્યા. કોત્રોમાં કાચમાં હાથ કરતા સ્ત્રીપુરુષો ને આગ્રહો, મહી દેહાના મગફળા અને ચિતમય જણાની ભૂમિ, એ ના મદુર સુદર લાગતા હતા. પણ થોડા વગસાંદે એ જમીન ભીંજવી નાખી હતી ચઢાણની જમીન હોવાથી ચીંચાની જમીન પરથી કાઢાના પગ નગડી જતા હતા, તોએ અમે આગળ વધેજ ગયા.

સહિ મુદ્રીએ હમણાહમણથી કપિનાલુ રતરપ ધાંચુ કયું હતું તેને પ્રસન્ન કરવાના સૂત્રના ધણા પ્રયત્નોમાંથી કેટકે કદાચ સફળ થતા પડીજ ને પ્રકૃષ્ઠમુખી મનતી, પણ આમ મનાઈ જવા માર સરમાની હોય તેમ પાછી મમાખા જાગી નાનતા ધગતી. આપડે આવી ગયા પછી પણ એમજ થયું થોડી વાર દિનભણિએ સંધિને હમાવી અને રૂતો પણ કોન થવા માડ્યો. પગ થાડી વારમા એ પ્રાંતો પણ નિરૂણ થયે એમ લાગ્યું આખેની શિશિમાળ પગ દેલી ઉમેતા પ્રચંદ કૃષ્ણ મેં મમાન નદયમા ધણા તરફને રચાન આગળ એ મસાયમગન રિચાનમાંથી અમને મુમ્મ મગા પેરીનાન થોડે રડે એનવામા તા એક મમામટા મગાથી અમગ પગ તે નુડી પડયા.

આ મમાન, અમે, અનામ, થોડાજ નેતરકા પેરીનામો થોડે નના થળ લાગા થમ પડ્યા હતા અમનેમ કરી ત્યા પહોંચ્યા, પણ છેલ્લા પ્રા નુડેા દને એટલ નિરપાર જાંઓનો આમમ સર ઉતરુ પડ્યું.

ભાડીએ કાક જમોલા ન નદી તેની અમગ અનમર અમન નહોતી ના હાંચુ મીને નેતર અવનાર લોમો, મીનમા કપરજ નાથ છે. પણ આવા વગમાદમા ત્યા નાંધા જવા કરતા કાક અમમા આવા તો મના એમ

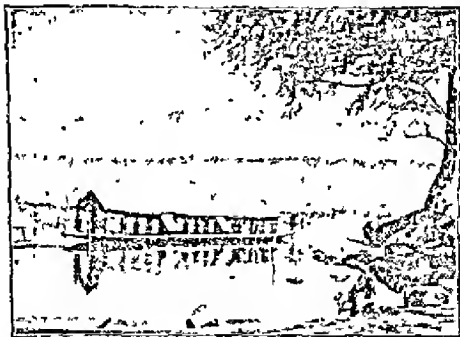
લાગ્યું. ચીનમાની પામે કાક મંગલા જેવા જાણતા અંગલામા અમે ગયા વગલમ ચાર વાંચે ત્યા પહોંચ્યા.

મકાન નાનું હતું અને લ એક ટેમન અને લાકડાની ચાર ખુરશી ગાંધેની હતી ઉપર ત્રણેક ટોપીઓ પણ ગાંધેની હતી. એ જોડી ખુટતું પ્રદર્શન પણ ટેમન પર રૂંડે હતું અને અંદર ગાંધે ગેરુ હોય એમ પણ જણાયું મેં ધારું કે ખીમન પણ કોઈ જાગેલા હશે. પણ મુમાદરખાનામાં પ્રાંતની મગા કરવાની આપણે રી જગ નીમને આપણે નો ગાડીનાગો ગાડીમાંથી ખાવાનું વાવવાનો ને કા.....ને મોવાની વાવવાનો કુકમ કયો.

અંદરથી એક પારસી જેવા જણાના સફ મુદગથ બહાર નીકળ્યા. અને જગ ઉંચાનીચા થઈ અકળાતા હોય એમ અમેઝામાંજ પડ્યું. “અહીંઆ તમે જેવા આવ્યા છો? રાજે ગેવાના છો?” મેં ધારું કે આ કાક અમવામા ખીને વધારાનો ખડ નદી હોય તેથી ભાઈ માટેમ અકળાતા હશે, અને પુછતા હશે પણ હાં મંગલા કે એમના એકવાનોજ નથી એમ ધારી કે દરમર ન કરતાં અમગર મામે જેવા રિનાજ જવાજ દોતા. “અમે અહીં નેતવા આવેલા છીએ અમવામા ખીમન ખડ રજા છે?” આ નમરે માટેમન અકળાએતુ મોડું અને પાટતુનમા હાય નાખીને ઉભા રહેવાનો રેખાય એવો નાદસ થાય છે કે હન્યા રિના ગેવાનું નથી. તેનજે જતાજ દિખાઃ “આ ને કાક અંગેના નથી, થળ માંન પોનાનો અંગેના છે આપને થોડે વખત ગેરુ” દેય ને ખાડ ખાડ હોય તો અહીં ખુમીથી બેથી સકડા. હવે અમવાની મારી વારી આવી. મેં કયું કે “અમે હાંમા કાક અંગે”

ધાત્રીને આભાં છીએ. હમણાં અમારો મોજુન
આવશે એટલે અહીંથી જઈશ. હું તમને હરકત
કરવાને માટે મદદ દીવગીર છું.' એટલામાં
ખીની સાહેબ અને વણ નાનાનાના બુવકા
પણ બહાર નીકળ્યા એમણે કહ્યું કે ' 'મીઠા
હિપર જાવતાની મારી જગા નથી તમારે
ખણ આવું હોય તો અહીંઆજ આવો! '
એમ કહી અમને એક ખડ ખેસવાને
ખોની આપ્યો અને ખાત પણ ત્યા

અમે આ વખતે બહાર આવ્યાને એમ
હતા. ખીના માહેમનુ આણ કુટુંબ પણ
બહાર આવ્યું અમે થોડીક વાત કરી અને
સાનું આમતણુ જરાએ આનામાંની યવના
સરીકાણું ખીના વીચાવત જઈ આવ્યા છે એટલે
સુષરેલી રીતજાવતા મેળવણી તેમનામાં હતી
આહલા ચરિત્રવત્રા ફળુ અમે એકમીનના
નામ બીકકુલ અવધા વિનાજ રહી મયા આ
પીને મગાવાળો આવ્યો તેની માથે માણની

‘હાલસ બાલસ’

આરીને બેઠી વાતમાથી જણાયું કે
મહેબ પગની છે. અહીં (એન્જનીઅ
છ અને છ વરમથી રહે છે જાત'ધણી માણા
હોય એમ જણાયું. એજામ્યા ખાચનું પણ
આરી પહેલું' પણ કા.....માડી આચરવા
રજા હતા ખાત ત્યાંથી કડી મત્ર, એ પણ
મારી પોંઠે આપ્યું કા ના આવતાં પહેલા
તો ખાત પણ ન્યા

પકડી પાસેજ આટલી મહેનતે જે નીરમે
(કુવો) જોવા આવ્યા હતા તે હતો ત્યા મયા
વેરીનામનો ચીરમે એ પહેલા નજરે
કુડ જોવા લાગે છે પણ તે ધણેજ હોડા છે
અત્યાર સુધી તેને માવતાના કયા શતો
નિષ્કળ મયા છે પદાડની બરાબર પામ
આ નીરમે આવેલો છે તેમણી પાણી

આત્મકથા

લેખક.

મૌ. બાનુમતી ત્રિવેદી

ચિત્ર-ક

ગ. ડી. સી. જોગજીકર,

એ એમ

આજ ધડીવારને માટે હું ચિત્રકાર

મરી લેખક થયો છું. માલમુ

છે કે કાગળ ઉપર દિવાલથી દરખતો બાર

દરકો થાય છે, પણ મારો એ જેનું નથી હું

તમારી પામેથી અનુકાષ્ટે દવાથી લાગણીની

સાચી નથી હોતો. ફક્ત મારી કલ્પનામાં

ગોઠી મળેલા મારા ઉવનન ધરતી મને

જાણી કેમ થઈ અંગે દુનીઆ ઉપરના નનોમાં

તે મી રીતે નમાયું એજ માટે જનાવડું છે

તે જવાબ મળેથી વાઠોત મોઝો બ્યામ થએલા

અધકાશમાં અનિમ પ્રકાશ આપી અદ્યય થાય

તેમ, દુનીઆ ઉપરથી જતા પદેલા મારે આ

લખાણ એ મારા જગત-ઉવનનો અનિમ

પ્રમણ છે

ચાલત નરકે મારી આપિ ધડીજ છે

મદેરખમરો, માનિકે નવસકધાઓ, નાચો

તે જપામાં આપેલા મન ચિત્રોની તરીકે ધડીજ

થા છે એ તેમથી પેમા, માન ઉવન નિરાદ

પનો, મેલડી લીંડા છે, પણ એ ચિત્રેલી મને

નહોત થતો નદી કાન્ય કે એ જપા મારી

અંધિ મામાડલ લાગતા. કાપડ પૂન થતા

પદેલા નેઆર કરવાની ઉવારો તેમા કોને

જે આમી રી ગમેથી મારી નજરે કેઆવાજ

કરતી.

મારા પિતાની ના જતા મારી પ્રવજ

અઝાથી મે આ ધધામાં અંપવાવેલું. પાનું

મારા ધધાની ફોતે જોવા તે હાથા નદી

અત્યાગે મારા કુટુંબમાં હું, મારી પત્ની, એ

પાચ વર્ષની બાપા, અને ધાવજો કોઝો-

પાનું એટલાજ છીએ.

મારા ઉવનની મદતસાક્ષા મને આજ

પણની માયજ વધતી બારી દતી દુનીઆમાં

નામ અમર કરી જવાની મને ધણી દોશ

દતી દવે તો દિગા પાનું નહોત થત મારી દતી.

મે નિભય કૃપા કે એક અદિતીન ગિતી

માન નામ દોઢુધાનના મીનાગ નરીકે દુની

આની યાગમ 'મેગય એવું' કર. મારેમાથે

જગતનું આધ્યાત્મિક ધન જમજ આમળા ખડ

કરી. એ મિત જોનાગના નેમનું અને મન

જાહનું આદ્ય કરી દડું. તેમના અખથી

બાગની 'વાદ માદ' કહેવાની જગતનું

આવડું અમ અદા કર અને મારી મનુષિના

આકોને પણ સિમંતનું પદુધન નેમ ચિત્રી

પણું થા કેવળ

આખું ચિત્ર એ-મીલથી ચિત્રપટ ઉપર ફેરારી
વીધું.

ખીજે દિવસે રમતુ કામ સરૂં કર્યું. રમ
તેઆગર ક્યોં અને પોંડી દાથમા હોંધી, મારી
પાચ વર્ષની પુત્રીએ આવી કહ્યું, 'માને મહિરે
જતુ કે તેની આપને દીકમે નામે.' મે
કહ્યું, 'નારી બાને કહે કે મારે દમણા કામ
છે.' ત્યારે મારી પત્ની પોંડીઆ મહિત્ર મારા
મેલગામા આવી, અને દોરી દાથમા આવી
માલી, 'ખીજ દાથ

સા આગળી દાથમા
કરજો. ન હોય તો
પથને અગ્રે આપને
નેથી નમારા કામને
વધી નહીં આવે
કુ તેને જગમ આપુ
તે પહેલા તે આળી
ગઈ મેં તેની નલાદ
માની અને બને કામ
માથે રાત કયા

મે પોંડી ફેરારી
સરૂં કરી અને અચા-
નકજ દીકમકનું કામ
મંદ પડ્યું. બાળુ
અગરજો અને રડ્યો

મેં દીકમે દવાગરો અને બાળુ આમ મોંચ એતુ
પ્રાન રાખ્યું, ત્યાં મુઠી પોંડી દાથમાજ રહી
બને કામ મારે થવા અઘર્ય જાગ્યા બાળુનેજ
અગરજ ઉઘાડી લેવા એ કામ પ્રથમ ઉપાડી
વીધું મેં સમજ મળી પોંડી ફેરારી દાથમા
હોંધી અને રમ! દાગીઆમા ફરે થયું છ
ત્યાં બારણું જનાડું. મહી અપાથી બીવાડી ચડી
છે, એના અગર મારી પુત્રી રોડી કરેવા

આવી કુ પોંડી ફેરારી હોડયો. બીનાડી કારી
બારણા ત્રામી પાછો અગરજો આગ્યો. પહેલી
બારની પોંડીઆ આકાસનો રમ ગપુ આકો
કરગ્યો તે ઘેરો કરવાના પ્રયત્નની મન-આત
કરી. ત્યાં 'મરે' જગ્ય નોતમ. .. કને
નોતમીઆ આગ્યો વિષ્ણુ; પછા ઉપડી વખને
પછીએએ મહી સ મીન પુત્રું દડુ, તેમ મારો.
આ પછે ઉપડગાના પ્રથમ પગથીએ નોતમીઆ
ના જગડ સુરે નનકારેલા 'એ મરે' જગ્ય

વીજળી કળકે તેમ અભુજાનથી મારી પત્ની આગમે ઉપસ્થિત મ.

નોતમ 'એ મિજાવની મીરાજાયું બાવવાડી
નંનીનતુ ચિચન કયુ. પોંડી મુઠા પાછો ન
બારણું ઉપાડવા હોય, નોતમીઆને ઉભા
ઝેવણુ કરી તેને આપવાના આ-
ની કાથમા પડે. એક પડી એક
અળો ઉતારવા યાગ્યો. થાઈ કરતા બીજુજ
અંદરથી નીકળવા જાગ્યું આખરે થઈ ઉપર
નગર મન રોપવીમા બાજની પડી હતી

ખોમો ભરી નોતગીઆને આપી વદાય કર્યો,
માણે ચઢાનવામા પાડો વખત ગયો એ
લામા ગાણુની ઉઘ પુરી થઇ હવે નો મે બહુ
ચોક્કમપણે એકજ કામ ઉપાડી લીધું અને તે
કયુ ને તમે સમજી શકજોજ

મારી પત્ની આની જાણુ કરેલી આજરી
આપી દીધી અને ગોઠવેરી માણો અસ્ત યસ્ત
કરી નાખી તેનો પકો મળ્યો પડી નહાના
વોરા, ખાનાના ડુમ્મો નીચરા મે ચિનપા
અને પીંડી જ્યારથી ઉતાના હતા ત્યા પાગ
ભરી નીધા અને ગૃહિણીના દુકમને માન
આપુ

મયોરે મારી પત્ની ને સુત જ્યાં ઉવમા
હાથ ડ, ત્યારે રમ્યા શાંતિ લાગે છે ઇન્ક
એમની વમા વધારો કરો એરી પ્રાચના
નો દુ મારી મ્તપનાનુ ચિત્ર પાડ્યા માં છું

દુ મુજગ તી ચોથી ચોપડી જાણુના ત્યારે
નામગર આરોગર વિદ્યામા માખીઓત વીજે
ખાવેના પાક મને બજેમગ ધ્યાનમા એમી
ગએનો મારી પત્ની સુએ , ત્યા આગળ
એ બા । છે કોઈકાઈ રખત કુગ્ગન જેસા
મને દષ્ટિ તહાર એચાય ત્યાર ગાણુના
મે ઉપર મચુગણુતી માખીગેમા માગ ધ્યાન
મેમે મારગથી તે જોયુ ન જમ્ય મે દુ તેને
કય એહાડવા ઉડુ વળી ગાણુ કાઢી નાખે
આમ મારી પત્નીની મે તણુ કનાકની વમા
મારે નશમાર વખત ઉ-મેમ ચાલ છે

દુ માની જાતને ઉત્તમ જોનામા ખપા
વસાની હ-જાવણો માણુમ 'તુ તેથી
' મિત્રે પુન પુનરપિ પ્રતિદ્વન્યમાના પ્રાચ્ય
પાત્રમ જના ન પરિત્યજન્તિ । એ સ્લોમધ હ
આવેના મિત્ર પડી તગતજ ગોખી નાખુ છું
જેથી મારુ બળ વધતુ તો નથી પણ ધરી ગયુ
હાય તો તેનાથી હટ એટલુ યદ જમ્ય ,

અને ઉત્માહમા આની જમ પાછો ચિત્ર શર
કરવા મડી પડુ છું

મારી પત્ની તો તેના ધરમાથી મને ફાગ
જ ગેની કરે પણ કોઈકાઈ વખત સાજને
વખતે હુ માથા મિનાનો યદ બહા નીકળી
પડુ છું દુ ખની વાત માન એજ છે, કે જ્યારે
હુ ધરમાથી બહાર જાઉં છું ત્યારે દોર
કુટારથી કુદના વાછડાની માંક માગ મનને
અને સરીગને કાચુમા રાખી શમ્તો નથી કોઈ
વખતે નદી કાનારે મેમી જળચરની કીડા
જોનામા લીન હો-દ, ત્યારે દોરોને પાણી
પીનડના આલેથી ગાદના 'હો હો' એસા
શમ્તો માલગુ છું ત્યારે મારી પત્ની
મુના માટે બાણુને ધમકાવવાને બહાને
ગર્ભિત ગીતે મને તેને ચેરાનુ કરેલી
હાય એવો ખ્યાન સહજે આવી જાય છે
દુ માન મનની ભાનનાગોને મતાડા
એરી સતારી માવધાન ની જાકે છું
જ્યારે મને ખમગ પડે છે કે એ માત્ર
ભ્રાતિજ છે, ત્યારે મારી મુઝાણુ ઉપ મને
દસતુ આરે છે હુ તમને આ બધુ એના
માટેજ કહુ છું કે જગતના એક ખુણામા
પડ્યો છતા મારુ મી સ્વાર્થણુ મારી
આગળપાછળ કેવુ ઓતપ્રોત યદ ગયુ છે

હું હમેશા એ બળ ઉપર ટકી ગહેતો,
કે હથ્થ મને કાં મહાન પુર કરવા ધાયો
હશે તેથીજ મારી સદ્ધર્મચાગણીને માગ
વિચારથી પ્રતિદ્વન વર્તનનામી મરજી દુજે
માગ એ મતને પુષ્ટિ આપનારા મહાન
પુરષોના નાખનાઓ મે મારી
નોધપોથીમા ટાકી રાખેના એમણે એમની
મુઝકાઓમાથી ઉદાવેલો મોટો લાભ મારા
અતગમા ચોરી ગએનો તેથી દુ પણ એજ
વડુ મારે જુઓ પૃષ્ઠ ૭૫]

[ଗୀତା]

ସମସ୍ତଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଗୁପ୍ତ

[ଗୀତା]

ગુજરાત]

[આશ્વિન ૧૯૮૦

મેળુ મારા લટગાજ ?

રા.નંદિરાજ

— પૃષ્ઠ ૩૮

રાજધિરાજ

‘ગુજરાતનો નાથ’નું અનુસંચાલ

લેખક

રા. કનૈયાલાલ માણિકલાલ મુનશી,

બી. એ, એચએચ. બી, એડવોકેટ,

પ્રમુખ, સાહિત્યન સહ

મેંધ

એકે માત્ર “પાટળની પ્રજ્વળા” કે “ગુજરાતનો નાથ” વાંચી હશે તેને આ વાર્તાના કેટલાક પાત્રોની જાણખાણું પડશે. એણે જે વાર્તાઓ ન વાંચી હોય તેને માટે નાથે આપેલી જોગખાણું બસ છે.

જ્યસિંહદેવ સોલંકી	...	અણવીવવાડ પાટળનો રાજા અને ગુજરાતનો નાથ
મીનગદેવી	...	રાજમાતા
મુંબલ	...	મદા અમાત્ય
ઉદા	...	મત્રી અને અબાલનો મત્રાધીશ.
દાદદ	...	મત્રી * કુશાવતીનો સત્તાધીશ
શોભ	...	મત્રી.
ત્રિભુવનપાલ	...	રાજાનો ભત્રીજો ને કાઠનો † દડનાયક.
કારમીનદેવી	...	ત્રિભુવનપાલની પત્ની ને મીનગદેવીની ભત્રીજી.
કાંક	...	ત્રિભુવનપાલનો મિત્ર ને બટરાજ.
મંજરી	...	તેની પત્ની.
સરજાલ	...	મોરખિત દડનાયક
પરશુરામ	...	તેનો પુત્ર
રાખેંખાર	...	જુનાગઢનો રાજા
* નાથકદેવી	...	તેની ગણી

* અચદાવાદ

† સાબરમતીથી દમણ સુધીના પ્રદેશ

‡ સુબે

આગલાં પ્રકરણોનો માર

વિલાસ પહેલો

જી રાત્રિ હજીવે મોકલેલા દરમાન સુગત કાક ઉતાના દીકરા આશ્રમને બહુડચ્છુ દુર્ગપાત્રને જોડી પાછા તર જવા નીમ્ણે છે ગાડી બીનાદેશીએ તેમજ રાખકદેશીએ પણ તેને તેડાવેલો છે, જતા જતા તેને જન સાનુ હેમચંદ્રસૂત્રિનો પરિવચ થાય છે, અને પોતે તેની પાછળ નક ગુપ્તચર થોડે છે અહીં માશ્રમ મંદી ઉપર મુગ્ધ થઈને તેની બાળ કાઠાની વેનડામાં પોતાના ભવિષ્યના સાળા અને પાછળે વાગ લેવાથી બગીચાની રહેના જેવાપાનને કાખી ચેતવણી વતા છોટે છે કાકની ગેરહાજરીમાં બગચેા ઉવવાની જેવાપાન પેરડી રચતો હોય છે એટલામાં વક રતે આની ટવીક રકડક પડી પાતાનુ ડુડળ તેના ચ્ચલુમાં મોપી જાય છે મજનીતા મોહમાં પડેન આશ્રમથી અવગણના પામીને તેમજ મંદીના પ્રભાવથી ન તથા પડી હેમચંદ્રસૂત્રિ ખલાત તય છે આ બાજુ જેવાપાન ગઢન મેડારના જ્ઞ નાય અને કાકભન જેવાને બોળી માર ખાધી કરી આપવાનુ તેની પામે મ્થુવાવે છે-એવી શરતે કે કાક પાછો આવે તો નવાપાન અનાજ ભગી આપે

વિલાસ બીજો

બહુડચ્છી પામી જતા કાક તાગી આગળ ઉતરી પડે છે અને પોતાનો વેપ એમાને પહેગવે ડે પ્રેમો વહાણને પ્રભાસ આગળ દુબાગી દે છે ઝીનારે ઉભેલો વાગ્જ તેને માક મમત્ત બચારી વચળી લઈ જાય છે આ બાજુ કાક જીનાગદ તય છે અને સામેનુ લેડ કની નહીં તુવા જેવાની પ્રતિક્ષા થક પાછો ફર ા ઝનામાં તે બાબતજ્ઞતને વગ કરી લે છે પડી તે રાજગદમાં રાણી લીલાદેશીને મળે ા અને જયસિંહનુ મન દેવડી તર ન ખવાવાનુ વચન આપે છે પડી ત્યાંથી જયદેવ આગળ જઈ તેને જનાગદ લેવાનુ વચન આડી જગદેન આવવા મતાઈ જાય ા પડી ઉડે ત્યા આની જીનાગદ લેડે માધીની પેરડી બતાવે છે ત્યા પાકને બલે એમાને લડ વાગ્જ આવે ા, પણ માક આની બે ફેડી નાખે છે ઉઠો જયદેવ તથા કાકને વિશિ મટિ જવાનુ ન જ કાકને રક્ષવાનુ વચન મુતલ લીલાદેશીને અપે છે વાગ્જને બનાવાથી સમથ માક પર દ્વે બરાથ છે આનાબજ માં પરમાર એક નોકરને ન જી પોતે લાગેલી જગમાં ઉતરવાની મરજ પાવવા કાકને મળવા જાય છે ત્યા તેને કાક સાથે ચક્રમક પડે છે પણ સમધાન થાય ા નોકરને છાગી જવા મુજબ પરમારને મ્ણે છે ને તેમ કગવા જયસિંહદેવ તેને સમભવે છે પ્રેમક વર ને સમથ લીનાદેશીનો ખડ બાજગારે છે ત્યા કાક ગણીને મળવા આવે છે અને રાતને વગ કરવાની યુખિ મજાડે છે બીજે દિવસે પોતાની આજ્ઞાનો બજ કરનાર મેનિપને કાક ધાયત કરે છે એટલે જયસિંહદેવ તેને કરાવી સાથે નઈ મોડીએ તપામવા નીકળે છે ત્યાંથી કાક ગળને વે બીજી મોખીઓ તર જાય છે અને આ બાજુ રાજનાં દોળી, એભવનાયક અને તેના સૂનિદો રમે જબરુ યુદ્ધ થાય છે રાત પરમાર ને એમન સખત ધાયત થાય છે ત્યા રાગી વગેરે આવે છે અને એનાં રાતને લક જાય છે કાક લ તા પડારને વહેમ લોકોને પડે છે

વિલાસ ત્રીજો

બરુચમાં જેવાપાન તાટના સ્વાત્તચ્ચેા ઝંપિ ઉભે છે અને તેજ નવમે નર્મનીની આરતીના કિતસ વખતે આબડ છુપાને મજરીને નીરખે છે મજરી જાજને મળે આબડ વગેરે સાથે નવાગદમાં જાય ા નેરા ને મોમેશ્વર અનાજ લેવા નામમાં જ્ઞર છે પાછા મરતા વચમાં મોડીનાગે મળતા તેમને છત્રી નેરો અને તેની ભગી અનાજ લડ ગાય છે ને મોમેશ્વર નરીમાં ઝંપવાવે છે મજરી આબડ પામે ગણવિ રા શીખડે એક સાંજે પ્રમથી આબડ મંદી સાથે પાકના બલિ યેા વિચાર કરે છે બીજી બાજુ રાત જયસિંહદેવ યુજની તેઆની કડે છે પરજવાની આશાવાળી સમથ દ્વારા કાક જીવે છે એ વાત પરમારગદમાં પ્રસિદ્ધ થવા રાત વાહુડને મોવાડી ખાલી કરી તેને કાકને બાડવવા જીનાગદ મોકલે છે બીજી બાજુ

આ માણસો સોરડી નહોતા.

“કાણુ છે?” તેણે જીમ મારી.

તેના જવાબમાં પેલા માણસો તેના પર તુટી પડ્યા. કાક તરત ચેતી ગયો કે પટ્ટણીઓએ ગઢ લઈ લીધો. તેણે જોયું કે આ માણસોની સામે થવામાં કે માલ નહોતો, એટલે ને નિરાધાર બની, પકડાઈ ગયો. તેમાંથી કોઈએ તેને ઝાળખવાની તરદી લીધી નહીં, અને તેણે પોતાને ઝાળખાવવાની પરવા કરી નહીં. શું સ્થિતિ છે તે બરાબર જોયા વિના કે પશુ કરવું તેને કીક લાગ્યું નહીં. કમરી તે અહીંઆંથી છુટી, ખેંગાર ને આપેલું વચન પાળવા તે રાજકહેવી ને કુંવરોને બચાવી શકે તેના ધાટ તેણે ધરાવા માંડ્યા.

પેલા માણસો મોટે દરવાજા ગયા ને તેના ચોક્કીદારોને પકડી ઝખ્ખે કરી દરવાજાને કબજે લીધો. પકડેલા સૈનિકોને પશુ કાઠની જોડે ખેસાડ્યા. કાકે ખેડાંખેડાં બધા પટ્ટણી સૈનિકોને ધ્યાનથી જોવા માંડ્યા. એટલામાં એમના નાચકનો તેમ અપાજ સંભળ્યો ને તેને ઝાળખ્યો તેનો ખેમો નાચક આ ટુકડીનો ઉપરી દતો!

ખેમો નાચક તેની આગળથી ગયો એટલે તેણે જીમ મારી: “અરે ખેમા નાચક! હુ તો સોરડી બનો પશુ કેદી ને પટ્ટણીઓનો પશુ કેદી?”

ખેમાએ તેના માક્ષીકનો અવાજ ઝાળખ્યો, ને મરેલા મનના લટરાજને અહીંઆં જોઈ તે દમધેસો, “ગાલુ મારા લટરાજ?” કહી હાથ લખાવી દોડવા આપ્યો.

“પશુ કાક મારા હાથ ડોડશે કે નહીં” કાકે ફરતીને કહ્યું.

“મથેડા!” ખેમા નાચકે જે સૈનિકે કાકના હાથ આંખે દાખા તેને આ પ્રશ્નનો

દલકાળ આપ્યો અને તેનાં લક્ષણ વાદ લાવવા એક લાત મારી. “લાટનો થઈ લટરાજને ઝાળખતો નથી?” ખેમાએ કાકના બંધ છોડ્યા, અને કાક ખેમાને ભેટ્યો.

“તું તો લણ વિશ્વાસુ થઈ ગયો છે?”

“હા.”

“અહીંઆં-કયાંથી?”

“બારીએથી જાનામાના આવ્યા છીએ.”

“કાણુ કાણુ?”

“મહારાજ, દંડનાયક પરશુરામ, ને પેલો પરમાર.”

“કટલા જણુ છો?”

“આરસેંએક.”

“ક્યારના આવ્યા છો?”

“આરેક થડી મઘ દશે”

કાકને નીરાંત વળી, જે પટ્ટણીસૈન્ય આરેક થડી પહેલાંજ આવ્યું દશે તોતો ખેંગાર ગંડે છોડી ક્યારનો બહાર પડી ગયો દશે.

એટલામાં એક સૈનિક ખેમા પાસે દોડીને આવ્યો: “નાચક! નાચક! બહાર માણસો આવ્યા છે”

ખેમો ને કાક ઝપાટાજંઘ દરવાજા પાસે ગયા ને આંખ બારીથી જોયું. આરસે પાંચસે સૈનિકો આવી લાગ્યા છે.

“કાણુ છે?” ખેમાએ જીમ મારી.

“જય સોમનાથ!” બહારથી જીમ પડી.

“ત્રિજીવનપાળ મહારાજની જય!” એક બે સૈનિકોએ ઘોષ કર્યો.

“કાણુ મારા મહારાજ!” કાકે કહ્યું.

“જય સોમનાથ! ત્રિજીવનપાળ મહારાજની જય! ખેમા દરવાજા ઉઘાડ, અહ્યા એ! પેલી તરફ જીજીમાં મશાત દશે તે ચેતાવ.”

તરત દરવાજા ખુલ્યા. મશાતો ચેતી, અને ત્રિજીવનપાળ મંડેશ્વર ને લીલાદેવી

અને તેની માથેના માણસો દાખલ થયા
જ્યમિદારે મદારાજની ગોઠવણ તો એવી
હતી કે ત્રિશુવનપાલ ને લીનાદેવીની દુકાંઓ
મોતી ચોપા પર પાછાથી છાપો મારવો, કે

તેમના દર્શનો પાર રજો નહોં ત્રિશુવનપાલ ને
તેને કેટલેક રાગી થયા: લીલાદેવીની આંખો
દયુદયુ થઈ પડી

“કેમ મદારાજની રીત ખનગર” તીના

જેથી મેં દરેકથી આવના
લોકોને મદાય મળે
અને આથી સવાર સુધી
લીનાદેવી પણ ખુનાગદ
મા આવી સકે નહોં

પણ મુલ્યમદેતા
નમે તેટલી ખાતરી આપે
તોપણ ને તેના પતિને
પંદારે સારી રીતે ઓળખતા હતા લીલાદેવી
એમ માન્યા જાય એમ
નહોં તો જોઈ મદારાજ
રાત્રી છુટી પડ્યા કે
એમણે ત્રિશુવનપાળને
મેરો મદારાજ વીશે
ચિત્તા દર્શાવતા માઠી
રખેને બેગાર દરાવે,
માઠી નાખે વગેરે જાય
પરેપરે વધતો ગયો
અને આ ચિત્તા દરેક
પરે એમની વધતી ગઈ
કે આખરે એમની
અચનાને આધીન થઈ
ત્રિશુવનપાળે મોટી મોટી
તારા જમાનું માઠી
વળુ, અને આ દુકાં
મોટા દગાજી તરફ વળી

તે પ્રજાના સ્મૃતિ મરમુ દેખાડે જુ

તેમને ખાતરી હતી કે જો જઈ મને-
નુકરે કલકુલું હશે તો મોત દગાજી પડી
આના કમળમાજ દશે
પણ અપારે કાકને મેરે દગાજી લેખ

તોએ કેવળ
“અને અખર નથી કો કશું” અને
તો પદેદા પડીઓએ પણ પડ્યો મારા
નયીનુમા તો કેવળ પડાવતું લખ્યું લખ્યું

હતું. એટલામાં આ એમો મળ્યો ને મને ઓઝાગ્યો.”

“ચાંદ્ર ત્યારે મહારાજને યોગી કહીએ.”
લીલાદેવીએ કહ્યું.

“ચામો” કહી કાક, ત્રિભુવનપાત્ર ને લીલા-
દેવીએ માણસો સહિત, જે દિશામાં રમખાણ
સંભળાતુ હતું તે તરફ દોડવા માંડ્યું.

એ બધા જ્યાં યુદ્ધ ચાલી રહ્યું હતું ત્યાં
ક્રમ પહોંચ્યા એ તો આપણે જોઈ ગયા. પણ
ત્યાં પહોંચ્યા એટલે કાકે વિચાર્યું કે હવે આ
તોફાનમાંથી સરકી જઈ, રાણકદેવી અને
તેનાં કુવરને કોઈ દેહાણે મુકી આવવા. મોટે
દરવાજે એમો ચોક્કસ હતો એ પણ એક
નીગંત હતી. આ કારણથી પહેલાં તો તેણે
સત્રામમાં જુદાંયુગ્મ : ને પોતાની હાજરી જણાવ
એમ જયધોષણ કરી. એટલામાં મશાયો
હોલવાત્ર ગઈ ને હતો તેવો અંધકાર છવાઈ
રહ્યો. તરત કાક યુદ્ધમાંથી છુટો થયો ને
તે દોડનોદોડનો રાજમહેલ ગયો.

રાજમહેલ શાંત અને અંધકારગ્રસ્ત હતો.
શું પડેલી વિનાશકતા મહેલ પર ફરી વળી ?
તે અંદર પેડો. બધા દારપાણો ત્રાસીને નાતી
ગયા લાગતા હતા. ને સાવચેતી રાખી રણ-
વાસમાં ગયો. એક બારણા આગળ તેને પગે
માણસ અથડાયું. તેણે તરત ચક્રમક કાઢી
કાકો ચેનાયો, અને એ માણસો મરેલાં
પડેલાં જોયાં. કાકને શીકર થઈ. તે તો ચારતો
હતો કે જ્યસિદેવ મહારાજ યુદ્ધમાં હતા;
પણ એમની પદ્મમણી રણવાસમાં તો નહીં
થઈ હોય ?

તે અંદરના ખંડમાં ગયો ત્યાં ભીંતપર
દીવલનો દીવો બળને હતો. ખંડ નિર્જનલાગ્યો
—પરંતુ ધ્યાનથી જોતાં એ કુવર ત્યાં
બોંબપર પડ્યો હતા. ગોખામાં બેઠેલાં અધ્યા-

ભવાની, ઘીના દીવાના સંચળ તેજમાં જણે
સજીવ હોય તેવાં. આ બપોંદર નિર્જનતાને
કોથથી જોઈ રહ્યાં હતાં.

“હાય હાય ! હું મોડો પડ્યો.” કાક
એલ્યો ને પેલા એ ઓઝારને તપાસવા બેઠો.
તેમને તપાસતાં તેનું મોં કિતરી ગયું. બંને
કુવરો મરી ગયા હતા.

કાકને કોઈ ચડ્યો. અધમતા, કૂરતા,
વિનાશકૃતિની પણ હદ થઈ ગઈ તેને લાગી.
માતાને તક કરવા તેના પુત્રને દાર કરનાર
પ્રભુથીનો શક્તરી સ્વભાવ કેવો હોવો જોઈએ ?
આ તેનો ધણી; આ તેનો રાજા; આને સેવતાં
તેણે છવન બોલ્યું ? તેને પોતાના તરફ તિર-
સ્કાર આવ્યો. આ નરાધમને શિક્ષા કરવાને
તે આવુર થઈ ગયો.

“કાક છે કે ? એતો હું-કાક. કાક છે
કે ?” જવાબમાં એનું સમ્બોધન પ્રતિશબ્દ
આવ્યો. અંધાજ ગભરાટમાં ક્યારે ભરાઈ
ગયા હતા.

“અરે બોળાભાઈ ! મારકના ધણીના આ
હાલ ? અંધામા ! તું પણ શું બેઠીબેઠી જોવા
કરે છે ? આ તારો ન્નાય ?”

કાકને ત્યાં વધુ વખત રોકાયું દુરસ્ત લાગ્યું
નહીં. તેણે એક નજર કુવરો તરફ નાંખી ને
રમણાથી પણ ધોર એવા ખંડમાંથી અંદરના
ખંડમાં તેમણે ત્યાં પણ કાક નહોતું. જ્યસિદ-
દેવજ આવી ગયા એ તેને. ચોક્કસ લાગ્યું
અને તે રાણકને પણ ઉપાડી ગયા હોવાને
જોઈએ. નહીં તો આમ કુવરને મરેલા નાંખી
દેવડી જુદાં નહીં. દેવડીને ક્યાં મોઢપરી ?
જ્યસિદેવ એને અહીંયાં રહેવા દે એવા
કાચો નહોતા.

[વધુ માટે જુઓ પૃષ્ઠ ૭૭]

પશુ પરિપક્વ ભરાય દિને
વન ગજવે ગોપાલક ખંસી;
કિલકાત્રાટ પક્ષિઓ કરે જો
વૃક્ષ રાઇમાં રજાં વસી.
ચોમાસે દૃષ્ટિ દારવતું

આવ્યું ચોમાસું રેલવતું. ૭

સમરંગી ધનુ અંગે ધરતો
મેઘનજ કાપિત ભાસે છે
સિંહ ગર્જના નભમાં કરતો
પ્રભાત કાળ કરવા માગે છે.
ત્રિલોકને તૃણવત લેખવતું

આવ્યું ચોમાસું રેલવતું. ૮

વર્ષાની વાદળીઓ થેલી
અંગ સજ્જ સાડી નવરંગી
ફુન્નમત ધધ આકાશે વિચરે
દ્વિગતી જલની પિયકારી.
ગગન માત્ર જલથી હુખવતું

આવ્યું ચોમાસું રેલવતું. ૯

દિઝોસે દિન્દોલીત બનતાં
મનડાં સુભાગી પનિપાતિનાં
જલ મારે ત્રાસિત ખડુ ધાતાં
ચિત્તડાં એ ઉટવત્તીનાં
મહાન આશાહુકે ભરતું

આવ્યું ચોમાસું રેલવતું. ૧૦

“ આગો માસે પક લણીને
સીમ તણી લક્ષ્મી ધર લાવી ”
એ આશાના કિલ્લા બાંધી,
એડતની લાભા ભરમાતી.
લવિષ્યના લલુકારા કંટું,
આવ્યું ચોમાસું રેલવતું. ૧૧

બાબર.

ખાંખી અને હોદ્દા હસાદિ સર્વમતના લોકને સમઘટિથી જોતા હતા, સર્વની સાથે જરાબરી-આ પ્રમાણે વર્તના અને બહુજ સપથી રહેવા મથના. સિખમતાવશાં પાસેથી જાણ્યા નામનો દર મેવાનું બંધ કર્યું હતું. જો આરગમેમે પોનાના પૂર્વજ બાદશાહોનું અનુકરણ કર્યું હોત તો શીખો અને મગધની શક્તિ આટલી દર્દાપિ પણ જડ થાતી શકી ન હોત.

આ મથજે એ મયાસ ક્રમે થાય છે કે મોગલો માનવર્ષમાં કેવી દશામાં આવ્યા? એમા કથીકથી દર્શાવત નારી હતી. જે વંશપંપના ચાત્રી આવી અને શુરુ અહીંના બાદશાહ અને મુલકોને જોઈ એઓ શીખ્યા. શરુઆતમાં તો તેઓ લડાયક અને બહાદુર પણ હતા. એમનું લખવા વાંચવામાં બહુજ ઓછું મન હતું. એ સમયનું મોગલોનું બ્યાન મીર ખુસરોએ 'કુશનુરમદી'માં કર્યું છે. એથી એમની અવત, શારીરિક રૂપરંગ અને રહેણીકરણનું રીક જાન મળી આવે છે. એમાંની એક શેર (કડી)થી એટલું જણાય છે કે બ્યારે મોગલો હાંદુસ્તાનમાં આવ્યા ત્યારે એમને એટલી પણ ખબર નહતી, કે કેમ અને કેવી

રીતે ઉંટ પર સ્વારી થાય છે. એક શેરમાં એમની બહાદુરી, એમનું પરાક્રમ, એમના શરીરનો ઘાટ અને એમના પહેરવેશનું વર્ણન છે. એક વધુ શેરથી એમ સમંજાય છે કે એમના ચહેરાનો રંગ અગારા સમાન હતો અને એઓ અધિકતર ઉનની ટોપીઓ પહેરતા હતા. ઉંટ; બેંસ, થેટુ કે બકરી-એમના પુછડાની ટોપીઓ બનતી. તેમનું માથું મુંડાવતા. તેમની આંખો નાની અને ઝીણી હતી. તેઓ શારીરિક રૂપરંગતાની જરા પણ દરકાર રાખત નહીં-પરવા કરતા નહીં. એ કારણથી એમના યદનમાંથી સનન બદખો આવ્યા કરતી. એમને ચહેરા ભરાઉ હતા. એમનું નાક ચપટું અને મોં બહુજ લાંબું હતું. નાકની નયની મોટી હતી.

પહેલવહેલા આવ્યા તે વેળાની બ્યા દર્શાવત છે. અહીં આવ્યા પછી સખાનનિના મિત્રનથી એમના પહેરવેશ અને રહેણીકરણમાં બહુજ તફાવત પડી ગયો. પહેલવહેલા બ્યારે એઓ હાંદુસ્તાનમાં આવ્યા ત્યારે એમની અહીંની જેવી દશા હતી તે જોઈએ. એ સમય અહીં પ્રાચીન સભ્યતાનું અખંડ રાજ્ય હતું અને પ્રાચીન શિક્ષણપ્રણાલિનું અનુસરણ હતું. પરીક્ષાઓ પણ જુની દબેજ. ગીજગી, યુક્તમ અને તલકાપ વંશના બાદશાહોમાં એટલી સમજણ નહોતી કે એ નવીન ઢગ શોધી શકે. પૂર્વકાલથી ચાત્રી આવતી દબેજ એમણે રાજ્ય-શાસનની પદ્ધતિ સ્વીકારી હતી. જેટલા બાદશાહો થયા, અને હાંદુસ્તાનમાં રાજ્ય કર્યું એમણે જુની શાસનપ્રણાલિજ કાયમ રાખી. શાસન-પ્રણાલિ તો જેવી ને તેવીજ ચાલુ રહી. 'તુજ-કે બાબરી'ના અબ્યાસથી એટલું જણાય છે કે એ જમાનામાં જંદોખરતનું પણ એમજ હતું. પ્રાચીન સભ્યતાની સાથેસાથે આર્ય

હતાની સંખ્યાની કમક પછી એ મમો મોજી. દત્તી મેળમી શ્યામિદેવી તે અગ્રેને ના શામનકાલ સગી ભાગનરમાં ફારનીનું બહુ માન દગ અતારની ભાસ પછી ફારમીજ દત્તી મોચલોના શાસનકાલમાં વિગાર પુરવક નખક અને મચકાઈ અધિકાર ફા મીમજી સખન રાદગદ્દા અન ઝાગરેનના જમાના મા વનીમના ન્હેવામી મીનીમી નામના એક પાત્રા ભાગનર-પર્વન મટે અહા આપ્યા હત એ વખે છે કે દીવહીમા એ વખતે ફરેન-દરેક કંદા અને એ જુદા કંદારી મજ પોનાનો વ્યવહાર ગખતા મીનીકમીના અદર દરવારમાં એટલાજ માટે થસા હોય કે અ ફારમી દીક જાણુના દત્તી

આ વિપરથી એટલું નિહ થવ છે કે (૧) મોચક મગકા દોશાસનપ્રજાવિતે અનુમત્તી દત્તી (૨) મેળોની અવના આરમી મખનને મળતી છે, (૩) મોચલ પદ શાકાદ અને વીર હના

આ રથને ને મમવની વાન કરીએ છીએ અ નમવના મદદશાહના નામ સમન અન અનુન સમવને ને વેપ પછી કરી દત્તમે

- ૧ બામર—સન ૧૫૨૪ થી ૧૫૩૦ મોચના ભારત-વિજયનો સમય
- ૨ દુમાયુ—સન ૧૫૪૦ થી ૧૫૫૨ મોચના ની વખતી તામાનમાં અતરાય
- ૩ અકમર—સન ૧૫૫૨ થી ૧૬૦૫ મોચજ શામવનો અકબુદય દત્તી અને શકિતો ને નમય
- ૪ શાદગીર—સન ૧૬૦૫ થી ૧૬૦૭ શિક્ષણ અને સુધારણનો સમય
- ૫ શાદગદ્દા—સન ૧૬૦૭ થી ૧૬૫૮ શિક્ષણ અને સુધારણમાં કિલ્લિ

૫ બોરગત્રેન—સન ૧૬૫૮ થી ૧૭૦૭ દીદુ શામગીની શકિતની ઉત્પત્તિ અને અકબુદય

આપ્યા, દીનદી અને લાકોરના પપાન પર્વ અકબુદયની મોચવાની શામનપ્રજા વિચને તેમના સામાજિક જીવનનો દીક પરિચય થા શકે હ મગજ કે એ નજી થા એમના પ્રનુત્ત અને પ્રભાવનું કેન્દ્ર હત

પહેરવેરા

૫ દેલીની આખ મોચી પહેર નીત દશમાં પપાના પહેરે થા પડે છે એટલા માટે નથમ પહેરેસનું વખૂન કમીજ અકમરના જમાનામાં ૬૫૦ દીગુનાનમજ બાવતુ પરતુ અમુલકજવ સખે છે કે કાપડ પુરોપ અને મીનથી પછી આવતું દગ એકે શામના વનાનનો પછી એમ દત્તેવેપ કુમેક છે એ વિમેઆએટરી જાગનુ કાપડ જુનરમાં વેચતુ ને જીશે આદલ અકમરમાં ખુનામા કરેના છે—

(૧) મનરી કીનુ	૧૫૫૦	જાનવુ	ચેચાદ
(૨) રેશમી	"	૩	"
(૩) સુવરનુ	"	૩૦	"
(૪) કન્યા	"	૨૬	"

દુમાયુ

લાહોરમાં મત્રમલ અને રેશમી કાપડ વેચાતું હતું. મુસતાન છોટા મારે મરાહુર હતું. છોટ હોંદુસ્તાનથી બીજા મુત્રકમાં પણ મોકલવામાં આવતી. એક જાતની મખમલ કેંક રેશમી કાપડ, મત્રમલ અને જાતાનની જાતનું કેંક કાપડ યુરોપથી હોંદુસ્તાનમાં આવતું હતું. એ જમાનામાં પાંચડી, દુપટ્ટા અને કાશ્મીરી ટોપીઓ મામુલી પહેરવેશ ગણાતો હતો. અમીર લોક દુશાસા ઓદના હતા. અકબરને શાસન-દુશાસનો બહુજ શોખ હતો. અશુભકર્મ લખે છે કે “જહાંગીરને અહના (૧) કપડાનો બહુ શોખ છે; વિશેષ કરીને શાસનો.” શાસ કાશ્મીરમાં

અકબર.

જાતની. પણ લાહોરમાંએ શાસ જતાવવાનાં દબારથી વધારે કારખાનાં હતાં. શાસ, પાંચડી-ઓના નાંગ પર સરમાં પણ ગાધવામાં આવતી હતી.

આદલાહી પહેરવેશમાં જેટલી જાતનું કાપડ વપરાતું હતું એનું વર્ણન ‘આબ્દા અકબરી’માં છે. હોંદુસ્તાનના પહેરવેશ પર એ સમય યુરોપનો પ્રભાવ પડી ચુક્યો હતો. કારણ કે એ સમયમાં એક જાતનાં રેનો કેટ યુરોપથી મંગાવી અહીંના નિવાસી પહેરતા હતા. કહેવાય છે કે જહાંગીર આદલાહના હવ

કપર જેમુયુષ્ટ (ખીસ્તીના એક સંપ્રદાય)નો પ્રભાવ ને સંપ્રદાયના પાદરીઓએ બહુજ જમાવી દીધો હતો. જહાંગીરે એક વાર ત્યાં સુધી વિચાર કર્યો હતો કે દરબારના તમામ સરદાર યુરોપીય હાથમાં રહે-એ હંગામી કપડાં સીવડાવીનેજ પહેરે. કપડાં દેવાર પણ કરાવવામાં આવ્યાં અને ખુદ એણે પહેર્યાં પણ ખરાં. કપડાં પહેરી એણે પોતાના પ્રધાન મંત્રીને પુછ્યું કે આ કપડાંમાં હું કેવો દેખાઉં છું. ડોહર બર્નિયરે લખ્યું છે કે આ સવાસનો બવાજ છે એવો સુંદર હતો કે આદલાહી ગુરતજ કપડાં કિતારી નાખ્યાં.

એ સમયના દરજીની મજુરી આજના દરજીની મજુરી સાથે સુકાળ્યો કરવાથી અમન્ય છે કે એ સમયની શીખાઈ આજના કરતાં ઘણીજ કમતી હતી. શાહી કપડાની શીખાઈ પણ બહુ નહોતી. સારામાં સારા કાપડની શીખાઈ આર આનાથી તે કરીયા સુધી હતી. આ મજુરી અસાધારણ લેખાની હતી. મીનીકરી સારો દરજ ન હતો; છતાં બેગમનાં તમામ કપડાં એજ શીવતો. એ લખે છે—

હોંદુસ્તાનની સ્ત્રીઓ હાથે પગે એક જાતની માટી જેનું કેંક લગાવે છે. એઓ પોતાની બાયામાં તેને મેરી કે હીના કહે છે. એથી એમના હાથ એવા બની જાય છે કે જાનું એમણે લાક દસ્તાન પહેર્યું હોય; બીજાકત્રમાં ગરમીની અધિષ્ઠાથી એકલું બારીક કપડું પહેરે છે કે એમનું આખું અંગ-બધા અવયવો-સ્વય દેખાય છે. મત્રમલ પણ વધારાય છે. એઓ બહુધા બે દબાજ કપડાં પહેરે છે. દરેકની કીમત ચાલીસ-પચાસ કરીયા થાય છે. આ કીમતમાં કાનરી લેસ કે કીનારીના પૈસા સામેલ કરવામાં નથી આવતા. સ્ત્રીઓ કપડાં વધારે સુંદર જતાવવા માટે તેને કપડો કહે છે. બાજ કપડાં પહેરી તે સુધ જાય છે અને ચાલીસ કસા-પળીજ બદલે છે.

એક વખત એ કપડા પહેર્યા થઈ ફરીથી અને પહેરના નથી એ કરતા પોતાના ખવાસ, ખવાસના યોગ્યિત્વે આવી છે એ પોતાના વળે કુપરીને સુધા થી પીકાક રાખે છે પગીઆ બહારનાર સા-સમર અને છે તેમજ બાવળા મુગધિન તેલ પણ નાખવામાં આવે છે શિંગ પર કુપડા નાખવામાં આવે છે એમ નાના મકરની વેલગુરીઆ રાખવ આ આવ છે કપડાથી બાહ્ય કમટા કાપીરી કળા પડે છે અને તેની કપર બરીક શક એરે છે

અમીરની સ્ત્રીઓ ધોરણ બહુ પહેરે છે નવો હાથ કપર ૬ : અને સામા માનીની પહેરીઓ પહેર છે એક ખાસ જાતની વીઠીઆ એકો જમણા હાથની આળીઆમાં પહેર છે હાથીદાન કે અગી કેઈ ચીજની એ ખનલી હોય છે અને તેની ચરિ કાર બહુ મુજતાથી મોતી જોરેલા હોય છે એમા એવી રીતની ત્યના કરવી હોય છે કે એમાં મા વારવાર જો શકાય છે જમણાન મેનતો અલકાર પણ હોય છે કોટના મોતીના અલકાર પહેરવામાં આવે છે કેટલીકવાર તો મોતીની પદરપદર સે : ત્યા લ ન્યા કરે છે

આ અને અ-પ મુગધિન પદાર્થો પુ કળ વપગતા હતા આખોમા મુગધાનુ અજન પણ થતુ મીનીકમી (જેનો સેખ સ્ત્રીઓના મથકમા પ્રમાણુ મન વતુ જોઈએ) લખે છે કે શુભાવતુ અગર પહેરીજવાર એક અજન રીને માનુમ પામુ છે એ કરે છે કે—

અક દિવસ નુરજહા અને બહાદુરી વચ્ચે લકાર થ અતિ ખનમા લય થયા અને રાહી જ થવા તમામ હાજર ગણાખજળથી બરી દયમા આવ્યા બીજ દિવસે કહી નુરજહાન એવુ તો શુભાવજળથી સપાટી કપર લેવ એની એક અકાર થઈ હતી એથી અ ધિતુ સમગ્ર કે અગર હે અમા કેમઅ રનાવ ક્યુ છે એને જાનુ મુસ્તા આવ્યા એને અગ ખવાસને હુમ્મ કીવા કે આગળથી એને કઈ છે પણ એમને એની એ અશુભિત મુરી તેમ ખાલમ પામુ કે એ તેલ શુભાવજળ નીજવા પામુ છે

સે કપીઆનુ અગર એક કપીઆજાગમ આનુ હતુ, પણ જાગીથી થરીને પદર કપીઆનુ તેવો મળતુ એનુ કામણુ એ થતુ કે આ દેશમા પણ શુભાવની કિયતિ નજની આવી

મોનાક

મોગનાતા મથકમા ખાવાપીનાની નીજે બુ સગતી હતી આરને અકમરી મા એ સીંગેના ભાર નીચે પ્રમાણુ આપ્યા છે

હાં

પોતાપાચ કે પાચ આને માનુ

આપ્યા

સા : જમુ આને માનુ

બહાદુરી

વી એ કપીઆ દસ આને મણુ
સદ ખાલ મજુ કપીઆ એ ન્યાન મમ
સાકર એક કપીએ તવ આને મણુ
વેશક મામ એક કપીએ દસ આને મણુ

જકરીનુ મામ એથી પણ વધારે સરગ હતુ અનેક તરેહની વસ્તુઓ મળી શકતી હતી મસુરની દાળ અને સાક દવાદિ પણ ખાવાની ચીજોમા હતા દુધ પુકડા મળતુ મરીખમા ગરીમ મણુસ પણ ખુબ દુધ પીતો વાડુ બહુ રવાદિષ્ટ પદાર્થમા ગણાતા એ સમયના થાવી મર ટોમમ રે અને એના સાથી પાંચી એકરડે રેરીને નુરજહાના કાર આમકજમ

એને ત્યાં આગવણ આપ્યું. એમને એક વિશાલ ઓરડામાં લઈ જવામાં આવ્યા. દરમિયાન પડ ગાલીચા વગેરે બીજાવવામાં આવ્યા હતા અને એની ઉપર તદ્દન સાફ સફેદ ચાદર પાથરવામાં આવી હતી. ચાંદીના યાગ અને રક્ષાળીઓમાં ખાણું રાખવામાં આવ્યું હતું. એ રક્ષાળીઓની કીનારી સોનેરી હતી. ટોમસ રોને આસફખાની જમણી બાજુએ અને ટેરી સાહેબ ને આસફખા તરફ ટોમસ ફોની સામે એમ બેસાડવામાં આવ્યા હતા. એ ત્રણેની સામે અલગઅલગ બોજન પદાર્થ રાખવામાં આવ્યા હતા. ટેરી સાહેબ લખે છે—“યાત્રી (૨).” માટે આસફખા કરતાં દસ રક્ષાળીઓ વધારે અને મારા માટે આસફખા કરતાં દસ થોડી રક્ષાળીઓ રાખવામાં આવી હતી. મારી આગળની રક્ષાળીઓ પચાસ હતી. અમારી રક્ષાળીઓ અને યાગની વચ્ચેમાં એટલી જગ્યા હતી કે ખાણુ લાખનાર સંદેશાલથી બંધગત કરી શકે. ખાણું મુસલમાની ટખનું હતું. અમારાથી એ ખાણું તૈયાર કરવાની રીત ન સમજતો. મેં મારી સામેની બધી રક્ષાળીઓ ખાતરી કરી નાંખી.”

જમરામાં બધી તૈયાર વસ્તુઓ મળી શકતી. ઘણેર બર્નોચરે લાહોરથી દારમીર જતાં રસ્તામાં એક ચીટી લખી હતી. એમાં એના સ્વામિ દાનીશમેદખાનું લેવાની અંગૂઠી-ઓથી સારેલું કોર બોલાઈ ગયું હતું એના માટે શોચ કરેલો છે. એ લખે છે કે મને સંદેહ છે કે કદાચિત્ત દલે બજારની રોટી ખાવી પડે. બજારની રોટી પ્રાયઃ બદુજ ખરાબ બનાવવાની. આ વાનનું વધારે વલુદ ડાકટર બર્નિચરના બીજા પત્ર પરથી સિદ્ધ થાય છે. એ લખે છે કે મને દીસલીના બજારની રોટી ખાવાની વિશેષ આવશ્યકતા ન જણાય. એ અરથી

કાચી હોય છે એટલુંજ નહીં પણ અંદર મારી પણ ભેળવવામાં આવે છે.

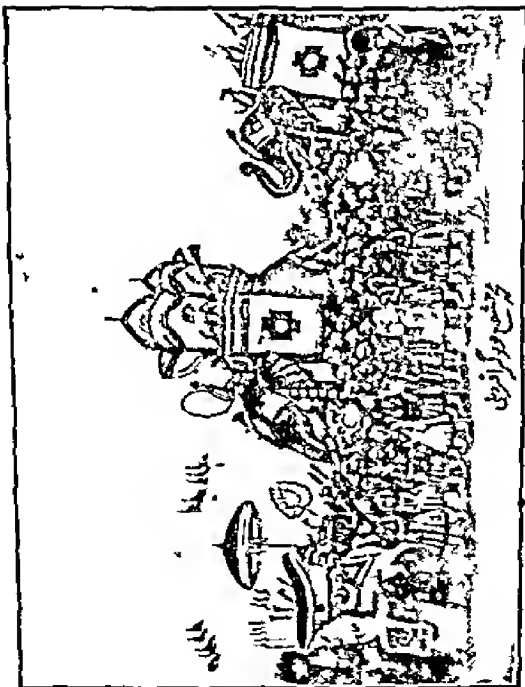
ખાવાની ચીજોના સંબંધમાં એક વાન વધારે લખવી જરૂરની છે. અહીં આ સમયે પણ દહીં વધારે ખાવામાં આવે છે. બર્નિચર લખે છે કે આ દેશમાં લીલું શરબત અને દહીંથી અન્ય કોઈ ચીજ તળીચતને, ખુશ કરતી હોય એમ ખ્યાલમાં નથી.

પીવાની ચીજો

એ જમાનામાં જેવું મેલું અને મંદુ પાણી હતું એવુંજ આજકાલ ગામડાંમાં અને કસબામાં હોય છે. જ્યાં માણસો માટે પાણી હોય ત્યાં જનવરોને પણ નવડાવવામાં આવતાં હતાં અને પાણી પીવડાવવામાં આવતું. એથી પાણી બદુજ ખરાબ થઈ જતું. પીવાનું પાણી મુરાદીઓમાં રાખવામાં આવતું. યાત્રામાં રીન કે કોઈ એવી ધાતુની મુરાદીઓમાં પાણી રાખી લેવામાં આવતું. મંગાજલ વિશેષ ચુલુકારી હોવાથી બાદશાહને પીવાને માટે મહેલમાં દર વખત માલુમ રહેતું હતું. સફરમાં મંગાજલની મુરાદીઓ ઉંટ પર લાવી લઈ જવામાં આવતી. પાણી હંદુ રાખવાને માટે મુરાદીઓ પર કપડું લપેટવામાં આવતું અથવા તો પંખા વીંટી કે મુરાદીને દવામાં દલાવી પાણી હંદુ રાખવામાં આવતું. એ દિવસોમાં બરફ લાહોરમાં મળી શકતો અને ને રૂપીઆનો એ કે ત્રણ કરના હોસાએ વેચાતો.

અસપર્શક અને ચિત્તને પ્રમત્ત કરનારી પીવાની વસ્તુઓમાં ગુલાબ મર્ચ કોઈ પડતું. એ બદુજ કમતી મળી શકતું, એની કીમત અને દરજ્જાને પાશુ બદુજ અધિક અંકાતો.

توسعه و مرکز فرهنگی

સાદગ્રહાં

કૌંવો પણ પીવાતો, પંચુ એ પીણોનો રીવાજ આમ લોકોમાં પ્રચલિત નહોતો. હોંદુસ્તાનમાં કૌંવો બસરા અને હરગના બગરોમાંથી હોંદુસ્તાની વહાણો દ્વારા આવતો. ટૂંરી લખે છે કે લોક શરાબને બદલે કૌંવો પીના. એ લખે છે કે :

બહુ લોકો જે મજહબના બહુજીવિતા છે, એ શરાબને હાય પણ લગાવવામાં પાપ સમજે છે. શ્રેષ્ઠ એ એક જાતનો અર્ધ પીએ છે જે સ્વાસ્થ્ય-વધક તો બહુ હોય છે; પરંતુ સ્વાદમાં ઠીક નથી હોતો. કૌંવો પાત્ર છે, હીજને તાઝાત આપે છે અને લોહીને સાફ કરે છે.

શરાબ સ્પર્શી ગરીબ કૌં પીતા હતા અને બહુ પીતા હતા. મોગજના રાજ્યકાલમાં શરાબનો વપરાશ બહુ વધી ગયો હતો અને એમના શાસનના અંતમાં એણે બહુજીવિતાનું રૂપ ધારણ કરી દીધું. બાબર બેહદ શરાબી હતો, પણ એ બળવાન પુત્ર હતો. એણે 'તુગ' કે આબડી'માં લખ્યું છે :

મેં આ જગાએ બેસી રહી આખો દિવસ શરાબ પીધો ત્યાર પછી હું આગળ વળ્યો. અમારામાંથી 'કાંઈ એવું' ન હતું કે કોઈ નશામાં ચક્રવર્તી ન હોય. રેવડ ક્રીમ તો નશાથી એટલો બધો ગાફીલ થઈ ગયો કે એને બે સેવકોએ ઘોડા પર સવાર કર્યો અને

ઐરંગઝેબ

પકડી મહામુશ્કેલીએ પડાવ પર લઈ આવ્યા. ફરી સવાર થતાં અમે શરાબ પીવો શરૂ કર્યો અને અને રાતભર બરાબર પીતાજ ગયા. સવાર થતાં અમે જાગે પરંતુ ચઢાવવા મંડ્યા અને નશામાં મસ્ત બની મુક' ગયા.

અકબરે શરાબ વેચવાનો દળને પ્રીતીઓ ને સોંપી દીધો હતો. આથી શરાબની આવક જનવક અને વેચાણ શરૂ થઈ ગયું. ધીરેધીરે રિયલિટી ત્યાં લગી પહોંચી કે કોઈ યુરોપીઅન કોલેજ વા કોલેજ નોકરીમાંથી અલગ થઈ જતો ને શરાબ વેચવાનોજ ધંધો કરતો. જહાંગીર બહુધા શરાબખાનાઓમાં જઈ નાનાનાના લોકોની સાથે એસી શરાબ પીવા કરતો હતો. એક દિવસ એની રીને કલાકને ત્યાં બેઠો હતો એટલામાં શરાબના નશામાં તેને તકરાર થઈ ગઈ. એ પણ પુરેપુરો નશામાં ચક્રવર્તી હતો. એ શરાબી જહાંગીરને કહી રહ્યો હતો કે મને સીકંદર આનમ કહો; પણ જહાંગીરને આ વાત મંજૂર ન હતી. ઐરંગઝેબના સમયમાં તો મદિરા-પાનની જુરી આવતે જનસમાજમાં ઘેર રૂપ ધારણ કરી લીધું હતું. એણે આ આવદતથી સમાજને ઊગાવવા ધારી, પણ નહીં છુટી શકી.

માહન મા

(હાસ્યરસપ્રધાન શ્રિગદ્ય નાટક)

૨૦૩૯

૧૯૩૩

અકબાર મુશાન તનમરી રાજ

સં ૨૦૧૯૨૯

—૨૬૬ ૬૨—

વિકાસ

૧ શિવરાત્ર નંબર

બ અમ

મુખ્ય પાત્રો

—૦—

પુસ્તક

અકબાર નાટક

નનાનુમ (મ)

માનામાધ

મોહનવાસ

છવરજી

સરદાર હીરાસિદ્ધ

વિવેક નનાન કવિ

અમ વચ્ચા ગેહના મુશાન એ ગારિયેવજામાગર ન અમેના
વિપુર ધન દ્ય

અમ વન ગમેનો જમાણ મહુર્ ૧૧ વર

અમાવાય ફો દુન ૧ પીચન ય ગમેન ૧૫ •

નરેતપાસો માવમિવ

અમ વન મુશસદ જાજ નરેતનો સદ્બ્યામી

પચામનો મેક અમેમર તનુદર

ગરીનાથ દોર મી એર એ જ મહુર્ ૧ ૧૧

અનુરાધ બ મીઅ

મીનગ

માનાવતી

મહુર્

૧ ૫૦૫૧

અમાનાન કુની જાહેન-કવિજ્ઞ રેડી ભ મની

અમાવાસની મેડી ૧૩રી નગ નમની પત્ની

તેની ના પી જાન

નેક સાકર દ્યદિ

આગલા પ્રવેશોનો ટુંક સાર

ગાંધીમજા શેઠ અંગાણાણના જંગલમાં અનુભેભીએ પ્રેક્ષકેન ગાંધીજી, ઢાગોર અને કપિ નાનાડાણની પ્રતિભાઓ સંખરે વિખત જણાવી રહ્યા છે. નેટલામાં શેઠનો પુત્ર સારાભાઈ જે પારીસમાં ગયેલી પૈઠીમાં મેનજર તરીકે કામ કરે છે તે આવી પહેાંચે છે. અને પોતાની નાની બહેન પુષ્પા સાથે વાતો કરી પિતાની પોતાના તરફ ફેરી થઈ છે તે જાણવા પ્રયાસ કરે છે, અને મધુરી અને નરોત્તમના જીવનકથાની વાતચીત કરી પછી પોતાની મહત્તાનાં જાણમાં ડુંગી, ગુસ્સા રહેવા ત્યાંથી ચાલ્યા જાય છે. અંગાણાણ પુષ્પા સાથે પ્રેક્ષકના પોતાના તરફના સારા નરસા વિચારો મઠિ વાતચિત કરે છે ત્યાં પ્રેક્ષકથી કંટાળેલી માયાવતી ખીજવાલેલી આવે છે. વચમાં પ્રેક્ષકે આવનાં પુષ્પા ગમરાઈને ચાલી જાય છે, અને પાછળથી નરોત્તમ પણ કંટકારાઈને આવે છે અને માયાવતી અને નરોત્તમ જાને અંગાણાણ સાથે પ્રદર્શનથી થતા પ્રેક્ષકના કંટાળા બાજબી રસબરી ચર્ચા કરે છે: છતાં અંગાણાણ પોતાની હારવાના રોજ છેડેનો નથી, એટલામાં જીવરાજ પૈલ આવે છે. જીવરાજની રૂબરૂમાં નરોત્તમ અંગાણાણ તથા માયાવતીની પ્રજ્ઞાસિંચેને પ્રબળ રીતે દર્શક કેરે છે અને જીવરાજ સદિત ચાલ્યા જાય છે. એટલામાં ગાંધીજી તથા રવિબાબુનો વિદોષી હીરશંકર આવતાં તેમની વચ્ચે કેટલાક વાદવેવાદ થતાં અને તે ખીજડને ચાલ્યા જાય છે. પુષ્પા ને મધુરી હાસ્ય-પિતોડ કરતાં હોય છે ત્યાં નરોત્તમ આવે છે. પુષ્પા જા છે અને નરોત્તમ મધુરીને પરસ્પરની પ્રજ્ઞાચર્ચા દ્વં કરવા સમજાવે છે, પણ વિચારની વિરુદ્ધતા પડતાં મધુરી નરોત્તમને તિરસ્કારી પુષ્પા સાથે ફરવા ચાલી જાય છે, એટલામાં નરોત્તમનો છુનો મિત્ર મોહન વિદેશની યાત્રા કરતો આા તેને મળે છે અને વાતચીતમાં નરોત્તમ તેને પોતાના જીવનની વાત કહેવા માટે છે. તેમાં મધુરી તથા ઢાગોર સંખથી કેટલીક વાતચિત ચાલે છે એટલામાં ઢાગોરનો પત્ર તથા કેટલા આવતાં નરોત્તમ ખીજાય છે, જેટલે મેહનની ખુબીથી જાને મધુરીને વશ કરવાની માર્મિક પેઠી રહે છે. અંગાણાણ સહકુરૂં જાણથી ફરીને આવે છે. અને દોંગ તરીકે મુઠ ગમેલો નરોત્તમ આગસ મરડી બેઠા થાય છે. તે અરસામાં ઢાગોરથી મોહનની અચાનક પથરામળી થાય છે. ઢાગોર-માહન—ની આર્થ અને આંગતમિશ્રિત પદ્ધતિએ આમતપ્રમત ગર થાય છે. નરોત્તમ પણ તેમાં ભાગ લે છે.

(હવે આગળ વાંચો)

અંક ૨ નો

[અંગાણાણ શેઠના ઘરમાં આરોગ્યભુવન. પહેલા અંકમાં લેલેલા દીવાનખાનાની આ ખંડ ઢાળી મેર છે, અને અચારે તે જે વચ્ચેના દરવાજા બેઠી નાંખેલા હોવાથી જાને ખંડ સમગ્ર દેખાય છે. આરોગ્યભુવનમાં અચારે છ જાણુને જમવાની મેજ ખંડને માંય ભાગે ગોઠવેલી દેખાય છે અને તે પર ચાંદીના કુવદાનમાં શુદ્ધાણ, મોગરા, ચપ્પા, ચંબેલીના, ફુલગુચ્છ ગોઠવી મુક્યા છે. મેજની પછવાડે-અચારે-સરારની ખુરશી પાછળની બાંધ પાસે-જે જાણુએ પંચધતુની જે પુતળાઓના હાથમાં અંજર કન્વરની અંગરબત્તીઓ આરોગ્યભુવનમાં સુવાસ પથરાવે છે. જાણુમાં બારી છે અને સામેની બાંનમાં દરવાજો છે. તેમાંથી બાગ દેખાય છે. અચારે ત્યાં ચંદ્રજ્યેષ્ઠ પથરાઈ દેખાય છે. ખંડમાં રોશની એવી ખુબીથી કરી છે કે કીક ભાગે તેા બાગની સાંદની પણ સહજ દેખાય.]

[પરદો ઉપરતાં નરોત્તમ અને મોહન રીવાજ-ખાનામાં વાતોચાપ કરતા નજરે પડે છે.]

નરોત્તમ

[સુરોપીઅલ રીવાજસર મોહન સમર્થવિત વલો સમ્મ્યા છે. મોહને તેા એજ મેખનેા

નરોત્તમ

એનું નામજ ના દેતો, જાણે એવી કોઈ વ્યક્તિ હસતીમાંજ નથી. ટાગોર જેવા કવિ-રાજને એવા પામર પ્રાણિનો વિચાર પણ કરવાનો વખત હોય કે? [હવે બંને હસે છે.] અને ઉપનાંત મેં આ લોકોને કહી દીધું છે કે એંડ્રુઝ સાહેબથી પણ આપ અહીં યુમ રહેવા માગો છો એટલે હવે ધણું કરીને એ આફત પણ નહીં આવે.

મોહન

વારું એ થયું ! પણ ટાગોરનાં કુટુંબી-જનોની વાત થાય તો ? એને કે અચ્ચાં-કચ્ચાં ખરાં કે ?

નરોત્તમ

મારી જાણે બસ ? આગસ્ટા કોઈક અવ-તારમાં મને કોઈ અંશુલી કે ગંધુલી નામા ટાગોરના કોઈ સળધીને મળ્યો હોઈ એવો ભાસ થાય છે, પણ મોક્ષસ યાદ આવતું નથી. તું તારે ગમે તેટલાં અડધી દેજોને ! જેમ જરૂરી તેમ આપણા કીરસાને માટે વધારે સારું.

મોહન

[વાત ગમતી નથી.] ના, ના, એ તો કદાચ બીચારીની અદનક્ષી કરી કહેવાય. આપણે મર્ષાદા ઝોળાંધરી ના જોઈએ. વસ્તુસ્થિતિનો કેક તો ખ્યાત ગણવોજ જોઈએ.

નરોત્તમ

નહતકે મહત્ત્વ ત્યાં મયાદા કેવી ? વસ્તુ-સ્થિતિનો ખ્યાત રાખવો હોય નેનાથી આ વેપજ કેમ લેવાય ? અદનક્ષી કે નઅદનક્ષી, પણ ફોજદારી કાયદામાં વેપધારીપણાને તો સારી શિક્ષા ફરમાવી છે.

મોહન

હે ! ખરેખર ! [જરા મુંઝાય છે.]

નરોત્તમ

મન ન ટાંચવેત અપભ્રંશમાં કહું તો 'આવી ભરાણા ને આવી ભરાણા.' હવે તો તારે બજારવેજ છુટકો. લાંબી મુદત નહીં ચાલે એમ સમજી સંતોષ માનજો.

મોહન

હા, પણ ફરજેતો થાય... ..

નરોત્તમ

મારી સ્ત્રીને સાચી કરી દેશ તો બદલામાં હું તારા પર ફોજદારી અદાલતમાં ફરીયાદ નહીં નોંધાવું એ ખાતરી રાખજો. [હસે છે. પણ હવે મોહનનો ગંભીર થવાનો વારો આવ્યો છે.]

મોહન

મામલો ગંભીર છે.

નરોત્તમ

આપણે ગમરાઈ જમણું કે ચેતણું નહીં તો બાજુ દેં મુધરશે નહીં [બહુજ ગંભીર] જો, સાંભળ આપણે વ્યૂદ રચના કરીએ. અમારો અદીતો સેનાપતિ મારો સસરા. છ તેના પરજ હુમલો કર. એને મદાત કર; હું તારો જમણો પક્ષ લઈ ફોજબાને ફટકાવીશ. કદાચ બીચારી પુષ્પાને પણ ડામો પક્ષ લેવો પડશે. બોગન પહેલાં તો કદાચ વિજયડંકો થઈ જશે.

મોહન

એમ અર્ધીરો થા માં ! કિનાયો આંખા પાકે ! મને બરાબર સમજાવ. તારા સસરા-સેનાપતિ પર કેમ હુમલો કરે ?

નરોત્તમ

એને આંધી લેજા લાગી છે. તું ટાગોર છે. એટલે કે હાંદનો મદાવીજ, પછી લાંબેને મોહનદાસજી પાર્થનાથ બને. હાંદ રખરાખ્ય માટે તને પણ આંધા અવિસ્તાર નથી. પણ

અનરાડને કહી દે કે મધી વિધિએ મુનામગીરી
હોઈ દતે એવું ગમ

મોહન

પણ ગારીવિધી શી છે તે પણ -
ગણુનો નથી

નનાતમ

નનાતમ અને નગતમ ન સદાકર
તરી તો ખાનાં છ કે પેઢાએ ખરેખ આ
મોહનમત્રનુ ગદ્ય મમજે તો રાહવ રમ
વનમા મળી ગત

મોહન

તા પછી હુ એમ કેમ કહી શકું ?
માધીવિધ નાશમુદ્ધિ છ ?

નનાતમ

કેમ નહીં ? તારે માન કહેવનુ છે
શોમકાનું ન નાનીત કરવાની જરૂર નથી
[દુનવાળ ૫૨ કે આખડા માં ૭] જો
દરે અવશ્ય ધર્યા સસાઈ અરવા
યો છે

[આંખ જુવનન રસેયો પુષ્પા આર છે
તેમું પડુ સમરાનુકૂળ પજાવકર
સળ્યા છ પરા આખમાની રમી સ ગ
૫૨ કહી જીવેલી બાકીયો બ લી
કીતાર છે અને સાગીમા પળ તેરીજ બલીક
તારા દપકીઆ બરેલી છે બદન દૂધી
બાવલ, સ ન રમતુ, દાષમા નમન વ્યમ
પર લમ થવા નથી રીડુ તોપા નેથી
અગ્રહિત બાતી મોહક મ ડ મરજ
દેખાડ આવે છે આજુરજમા મુખ્ય ન
હીરા અન મોહિની જપાત્ર જ કોઠમા
પાતલી સાગીનથી પાતાનુ લગ્નથીડ
છે, અન દાષમા મોહિની જગીઆ
નાદન નેને અક રા જોહન રહે છે]

પુષ્પા

[નરોત્તમ પામે આવી, દુઃખથી] નરો
ગમમાછ જગ આગેગપુવનમા નગર

ગમેને! કે આખી તો નથી રહી! નૈઆરી
કન્વાનો વખત બહુજ આજે હતો

નનાતમ

[હમે છે] પુષ્પાસી બહેન રાજ્યમારે
તેમા આખી ગમ કે ? [મોહન] જુઓ
મરજ આ વહેન આખુ સર્વેશ મનન
કરસ છિત્તુક છે અને તેરી મોહ ની જન્ય
તેની મહુજ લિયારીને બીક થાો છે

મોહન

મને તા એમ પી કૃતિમા આખી કાચન જ
નથી

નનાતમ

અનુ હાજે તોપણુ છે રા હીરના મદા
આખા કે જણુમે ?

પુષ્પા

[સરમાછ] મગરી ય કરો છે નરોત્તમ
બાહ આખી હમે તો તમારે શિર ન મતા
રતા ની

નરોત્તમ

તા તે નહો મલે આખી તારી અને
ત્રિસા અને કેમ ? જો તારે જોઇ આખુ [નૌ
ગમ બોજનાવધમા મન છે]

મોહન

શિક્ષક કે પરીક્ષક શીખનાર કરનાં તો
કેક તવારે કામેન હોવો જોઇએ કે નહો ?

પુષ્પા

હાતો!

મોહન

ત્યારે મને તો વિચાર થાર છે કે બીચાન
નરોત્તમ શેઠ તમારી રચનામા કેમ આખી
કાગી શાકે ?

પુષ્પા

[મમજ, સરમાછ, અને નથી કીમન
ધરી જગર દે છે] કવિગત આખા અમ્ય
અજ્ઞાન દનોથીજ કવિતા રચાતી હશે કે ?

મોહન

મે દમજ્ય કહુ તોતમે કવિતા કહો હા ?

પુષ્પા

[વધારે શરમાય છે, અને હોંઘા દ્વારા છે.] મને આવી મહેમાનગીરી કરવાનો મહાન વગે નથી એટલે સદજ શકા યદ, બીક લાગી.

મોહન

[મૃદુ હાસ્ય] ને નરોત્તમ લાઈ ટાળશે. [પુષ્પા મુંગી રહે છે.] સૌદર્ય સાધનામાં સ્ત્રીઓનું કુદરતી સાધાન્ય છે.

પુષ્પા

[એક પળ રહી સૌદર્ય કેને કહેવું? એ શામાં હોય?]

મોહન

સૌદર્ય તમારે શોધવું નહીં પડે. [પુષ્પા મોં મરડે છે. એને આવાં તકલીફ અભિનંદન નથી રચતાં, એટલે ટૂંક ગંભીર બને છે.] સૌદર્ય તો, બહેન, સર્વત્ર છે. માત્ર આપણને જાનાં આપણું જોઈએ.

પુષ્પા

ધણીએવાર એમ નથી બનવું કે જોઈએ તો પણ મોજણીએ નહીં? સૌદર્યનું પણ કે પ્રમાણ-માપ, આધાર જેવું હશેતો.

મોહન

અવગ્ય, પણ એમાં વ્યક્તિગત પ્રમાણજ અસરવાં પડશે. સામાન્ય તો બહુ સંભવતાં નથી. નજર નજરનો ફેર.

પુષ્પા

પણ સંસ્કારી અને બીનસંસ્કારી નજરમાં પણ ફેર ન પડે?

મોહન

પડે: અને તેટલે અંશે સમાન સંસ્કારીને કદાચ આગમ્ય પ્રમાણ આપડે.

પુષ્પા

ત્યારે સૌદર્યની પીઠાન મનુષ્યમાં અંતર-

ગત-આત્મજ નથી, યાગુ બાલ્ય સ જોગે કેળવેલ ગુણ છે, નહીં કંવિરાગ!

મોહન

ને કેમ કહેવાય? મારા પૃથ્વી પથંટણ દરમીઆન યણુએ જોવા કહેવાતા જંગલી કાંક જોયા છે કે જોમના આચારવિચારમાં. રીત-રીવાજમાં, વસ્ત્રાવશારમાં, સદજ સૌદર્ય જોમ આપણી નજર છે. એકવાર હું દક્ષિણ અમે-રીકાના પહાડી મુલકમાં જતા ચલ્યો હતો. ત્યાંની સ્ત્રીઓએ તેમના માદા અવશારમાં રંગમિશ્રણ કરી સૌદર્ય દાખવ્યું હતું તેનો પુનરાવિર્ભાવ તો કેટલેક વર્ગ આજે જોયો, Blue and white and pearl with red and white roses. [છેલ્લા શબ્દો પુષ્પા સામે અનિમિષપણે જોતોતો અનિમંદ રવે કચ્ચારે છે.]

પુષ્પા

[મમકમાં] માફ કરો, કવિરાગ! મારી ભુલ યદ. આપને આટલી તરફી આપી તો મારે આત્મસાવા સંભળવાનો વારો આપો. એ સંભળવાની મે આશા તો બહુ રાખી નહોતી. અને મધુબહેન કે ફાહામા હાજર હોય ત્યારે મારી ગણતરી પણ ક્યાથી થાય? પણ ખરું કહું? આપનું એ મિથ્યા અભિનંદન પણ મને અલ્હાદકારક છે.

મોહન

[નવા, અબુધામાં કિમળકાના પુરમાં તણુલા લાગે છે.] એમાં મિથ્યા સ્તુતિ કે નથી! તમે મારી પાસે સૌદર્યની વ્યાખ્યા માગી, અભિરામ કે પ્રમાણ દર્શાવ્યું. મેં તેનો પ્રત્યક્ષ પુરાવો આપ્યો. એમાં મિથ્યા સ્તુતિ કેમ આવી?

પુષ્પા

તે મારાં કાષ્ટ્યાને પુછો.

[આ રસિક નાટકનો બીજો ભાગ આવતા અંકમાં]

२५. मेधावती

કેવેલેલની, નિજેલની સ્વાલિલની અન
 રામરશિષીના કળા રા રામે રેલસ
 ખાપાપા અ મેગલેલના અપુની નંપ પના
 અમલ જે અપ છે રા કલિ રા રા તના
 મલ રના લમમમ કલના અવિ કલિએ ના
 આપ એમજે કલરમ રાજો અને મુદરનામ
 રમલ હ અમની કલિપામ મુજરાન
 મુદરલની કલ ના અવે મુજરાની અમલ
 ના કલિપામ અમ રેમલ અવે છે એમલ
 અમની કલરો ના રના કળા મલ ના આ
 મલ રાજાસરાન મલ રાજો રામલ છે
 આ એમલ એમલુપ ગી કલર રીનેમલુ
 એમલ કળોમા રાજાસ અવે રમલ
 છે રા મુઆવે રા વિપામ છે રામ
 રાના મમલુર રા રામલેરા મિનલરો
 છે મીલ અને મુક મીએ મનાલુ અને
 રા રીઆના ના એમ મુજરી આમેલ
 રીપમ એ મુજરાની આનામલેલો પલ
 ના રા રીપ રો છે

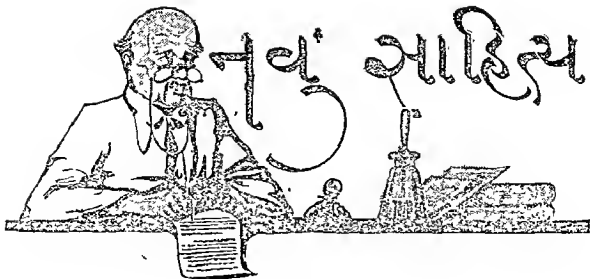
॥ अथ भगवन्नाम अदिश्यामी मासी अवेता
॥ अथ भगवन्नामो अदिश्यामी मासी अवेता ॥

કવે ૧૫ છે આપી - ગી અનલ
ન અનિત અગમે કનિતન કુસુન તથા ન
અગ્રતત ધમપી ક્રામે અમના પર કા રીમ
૧ કીજ નહાં પશુ તપી તમ હા ધાજ કુસુમ
ક મમ નહીં તમ ઉનરોતર પધારે નાનક
ભા. ધવાજ ગા અજ ગાતી મરોશી
જગા થ. અગ્રામના કાવન વામ
મજરાત એ તખત રી ન છે

२५ जलमिद दीपसिद्ध्यमानः

॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥
 ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

૨૭ જામરની સાદિ પમકા ચિર છાતી
નથી જતા ધણી તા જાણતી હતી અર
એજના ફરમાદના શાખ સરગુ સદિ પ જા
પણા દેનિક પદે જાત મુજબતને ભગને
તેમની રસદેશકમિતી જનન વખતે હતી અને
નાના આગેના જનનમાં તે ધણી રખત હેવા
દેતી

લેખક:
રા શંકરપ્રસાદ છગનલાલ રાવળ,
સભ્ય, સાહિત્યસંઘ

સંસ્કૃત સાહિત્યનો હાતિદામ—પ્રો. એ. મેકડોનલ્ડનકૃત અંગ્રેજીનું ટિપ્પણો સવિત ભાષાંતર—ભાષાંતરકાર: અધ્યાપક: મોહન-લાલ પાર્વતીશંકર દવે. સુરત, પ્રસિદ્ધ કર્તા: ગુજરાતી માહિયપરિપદ્ધ લાંડોળ કમીટી, મુંબાઈ, મુદ્રા: ૨. ૪-૮-૦.

ગુજરાતના સાહિત્યસંસ્કારમાંનો અંગ્રેજીના જ્ઞાનથી અજાણ મોટો વર્ગ ખાસ કરીને અને મામાન્ય વર્ગ આ કીમતી પુસ્તકનું ભાષાંતર જોઈ આનંદ પામ્યા વગર રહેશે નહીંજ. આ પુસ્તક આટલાટલી કળજ, સદ્ગમના અને સફલતાથી તૈયાર કરનાર અધ્યાપક દવેને અને આવાં પુસ્તકોને જેમ અને તેમ જાણદી ગુજરાત આગળ રજૂ કરવા કેલુક સાહિત્ય પરિપદ્ધ જેવી સંસ્થા અનેને ખરી રીતે ધન્યવાદ ધરે છે. અધ્યાપક દવેની રસજાતા અને ભાષાંતર કરાવી સફલ કલાથી ગુજરાત વર્ગોથી સુપરિચિત છે

અને આ પહેલાંના અને આ ભાષાંતરથી એમણે આપણા સાહિત્યકારો પૈકી જેમણે ભાષાંતરકાર નરીક નિર્મલ કીર્તિ અને હિન્દુ સ્થાન-નૈમગિક લેખકો જેવું લગભગ-પ્રાપ્ત કયું છે તેમાં એમને નિર્વિવાદ રીતે ગણવા જોઈએજ. આપણા સાહિત્યના દેશીક અંગો એવાં છે કે ત્યાં રવનત્ર કૃતિઓ કરતાં આવી ભાષાંતરકૃતિ પણ એ અણુવિકર્યા અંગની હાત તો વૃદ્ધિ કરે છે.

અધ્યાપક દવેએ આ કૃતિને એના મૂલ્ય કરતાં પણ વિશેષ સંપૂર્ણતાથી વધારી છે. મૂલ્ય લેખકનાં અત્યાર સુધીનાં સંશોધનનાં પરિણામો આ ગુજરાતી ભાષાંતરમાં એમણે દાખલ કર્યાં છે. વળી વચ્ચમાંવચ્ચમાં જ્યાં મૂલ્ય લેખકે ઠોકરો ખાધી છે ત્યાંની વિષમતાઓ એમણે રખણતાથી દર્શાવી સુધારી છે. ઉપરાંત ગુજરાતના કે હિંદના જે લેખકોએ આપણા સંસ્કૃત સાહિત્યના હાતિદામમાં

પેલી 'ઓર પરિવહન શાહુકારના સપા-
દામાં આ કવિએ ખીચારા આવી ગયા છે
ગને નેથી એમને ખીછ વાર આમાંનું બીજુ
નળાખ્યાન રચવું પડ્યું છે. 'હરતી ઓટ' એ
શબ્દોથી કવિ એકની મદ્યતાની હરતી અને
ખીજનની ઓટ આત્મ-રીક્ષણથી પાદખી ગયા
હં છતાં રા. મોદી આ ખીછ વારની કૃતિના
કર્તાત્વ માટે શંકાસ્પદ કેમ બન્યા છે એ
વિચારવા જેવું છે.

આ કૃતિઓ અને આપણા પ્રાચીન
કાવ્યસાહિત્યની આપણને જેમજેમ વિશેષ
અને જુનાગાંધુની પ્રતો મળતી જશે તેમ
તેમ નર્મસિદ્ધતી કે મીરાંની, જામજીની કે
મેઘાનંદની કૃતિઓ વીશેની આપણી આવી
ચોખ્ખોચોખ્ખ શંકાઓ દૂર થતી જશે.

રા. મોદીના આ સાચા સ્નેહઅમને અમે
પુનઃ અગ્નિનંદીને આ ઉપયોગી કૃતિની
કુંકી નોંધ પુરી કરીએ છીએ.

શ્રી કાર્મસ ગુજરાતી સમાનાં હસ્તક્ષિપ્ત
પુસ્તકોની સવિસ્તર નામાવલી-નંવાર
કરનાં : મ. અંગાસાવ ગુરુખીગમ જાતી,
પ્રકાશક : શ્રી કાર્મસ ગુજરાતી સમા-સુધા,
મુદ્રણ : ૨. -૦૦-૦.

આપણા ગત દેશકાલના અને સાહિત્યના
ઈતિહાસ મદિની રચના કરવામાં અતીવ
ઉપયોગી થીમતી મોટાકા હસ્તક્ષિપ્ત
પુસ્તકોની સવિસ્તર નામાવલી આપતા આ
કાંમતી પુસ્તકની મોટીમોટી છતાં આવરણક
નોંધ લેવાનો લોભ અમે અટકાવી શકતા નથી.
આ માટે સમાના અને આપણી પ્રાચીન
સાહિત્યકૃતિઓના શોધનદક્ષિ રા. અંગા-
સાવ જાતીને અગ્નિનંદન ધટે છે. સક્ષાએ
સંપ્રદેશમાં હસ્તક્ષિપ્ત પુસ્તકોની રૂપ્યા
આ નામાવલિની પ્રસ્તાવનાનુસાર રફર છે

અને તે પૈકીમાં. આમાં ૫૦ નો સમાવેશ
થાય છે. પ્રત્યેક હસ્તક્ષિપ્તને કુંક પરિચય
આ નામાવલિમાં જેવો અને જેટલો જોઈએ
તેટલો કરાવવામાં આવ્યો છે. અને એમાંથી
પ્રેરક અને પ્રકાશક અવતરણો આપવામાં
આવ્યાં છે અંતમાં (૧) વિપયાનુક્રમણિકા
(૨) લેખકો, સંપાદકો આદિની અનુક્રમણિકા
અને (૩) શબ્દાનુક્રમણિકા આપવામાં આવી
છે; આથી મંત્રહના ઉપયોગી દ્રવ્યને આપ-
ણને પુરો ખ્યાલ આવી જાય છે.

આવી નામાવલિની ઉપયોગિતા આપણા
સાહિત્યનો પ્રત્યેક અભિગાની કલ્પકતા અને
હર્ષથી સ્વીકાર્યા વગર નહીં જ રહે. સમાને
આ બાબતમાં અમારી વીનંતી છે કે જે
મંદગતિએ આ 'શબ્દદેહનું' પ્રકાશન
થાય છે તેમાં ઝડપ લાવવી ન
જાતી જેવા જોખમદાર સાહિત્યરસિકના
સાહાય્યમાં ફેટસાક નહીં સાહિત્યસેવકોને
જોડી આપરા. આથી આ મહત્ત્વનું કાર્ય
એવા પ્રકારની દેખરેખનીયે જલદી ગતિમાન
થશે અને આપણા સંસ્કૃત, પ્રાકૃત, અપભ્રંશ કે
ગુજરાતી સાહિત્યના જે સંશોધકોની આપણે
ત્યાં મોટી ઓટ છે તે ફેટસેક અંશે પુરાશે.
ગુજરાતી સાહિત્ય અને જાપાના વિકાસકર્મમાં
દાઝ જે પોતસાદક સંક્રાંતિકારક યુગ પ્રવર્તે
છે તેમાં આવું ઉપયોગી કાર્ય જો વહેલું પાર
પડી શકે તો આપણે એની ત્રિધિમાં અનેકશુભિત
વેગ અને જલ આપી શકીશું.

સમાના આવા ઉપયોગી કાર્યનું, અમે
વળી હૃદયીએ છીએ કે, ગુજરાત વર્તીકપુલર
સોસાયટી, ગુજરાતી પ્રીન્સીંગ પ્રેસ, ડાહી
લક્ષ્મી પુસ્તકાલય, વડોદરા મુખ્યના પુસ્તક-
જાગરો, જેસલમીરના અને કાઠીઆવાડના
પુસ્તકજાગરો, આખા દેશની શોધનસંસ્થાઓ,

અને કેપર્ગત આ રજા વાળીના જીવના સાદિત્ય ના રસિયોની રક્તિઓ ગોળપોતાના હાત નિખિનેરી અથવા કુસમદા નામાવચિઓ મરત તેઓ કરતા કરાવવાનું અનુકરણ કર આ આથે સદિત્યમા રમ નથી લેતી એવી ધ પીએ દુદીછવઈ પક્તિઓ પને આરણ આ પુરાકથન મિનશમુળે એકલુ શતુ જમ છે તેના નમાવ કરવા આટે ગુલરાવના રાક ગામ કે મહેર માટે આવી યાદીઓ કરી ને નરો કરી લે એવા કાલમરજી અવરચ કરતા જોઈએ ધારીએક જીવની વપરી પેગીએ માનિના ગોરા તેમજ તીથીના ગોરા કે જીવના મનાવના જગતો કે લખકો એમના સિધોના કે પ્રસમકોના વારસો પામ આ કાપકોએ જીવ જોઈએ આ ગાદિત્યના નમે એમને માયના કરી જોએ

વગો અથા હરતનિખિતની એક કરતા નધુ નાથે પશુ જીવોની મમરન બારનની જીવજીવી પેરીઓમા રાખવામા આવે છે તેમ રાખવામા આવે આથી એકજ દેશજીવી અને એકજ પ્રતનો કાલ સજોગે મા નામથાવ તેને માટે પશુ જોગનઈ થઈ રહે

ગુજરાતના સાદિત્ય મા સરાવનરમિક અને ખાત કરાને નરીન દનિદાકરસિતવર્ગન આ નામાવથી વચી જવાત અમરી આમ અવામજ છે

કૃત્યમનુષ્યક ભય ર જો-ન આકક અપવાક રામનારાયણ વિષ્ણુ થય છે, રાકાક ગ પ્રાણીજન વિષ્ણુનાથ પાક મદિત્ય પ્રકાસન મદિર, અમદાવાદ મુક્ય ર ૧-૮-૦

આપણક પદે આરજી અવાચીન દનસદિત્યના દેદાખાનો આ સમદર્શી એકર અને વકાક ગીને સુપરિચય

કરોપા છે આપણા માન્યમાદિ પન મિકામકમ અને અભિરૂદિ માપવામા જોજ કવિઓએ પોતાને હાલરન પને રહા ગો તેમને આમા રિકામ આ રમની દાદ રથાન આપવામા આવ્યા છે આ દિવે જે થામ સદિત્ય નમરો આપણે ત્યાથ ના છે નમ આમઅદો પશુ અને રસુ મ્યાન આ રીંગી છીજ

અમિકામા અમદરે મુદેવા મા પે તેમજ તેમના જનક ન નકિતરનુ રસ ન આપક અને મરમ દરિયા નિપગુ મુ છે આપણી રમમર્દિનુ આગ્રાદન કાવતામા એ પશુએક રીતે વપકારક થઈ પ તેનુ છે લમ સદિત્યન આ અગની અનદની આપી કુતનાએનુ સચા પશુ ન કરે છે આપણા કારના દેદાતમા દર વિશળા થ જીવ કરવામા કેનુ નાદી છે એ આથી આપણુ કવિગણા મદક શકમ પાછન જામમા આપેના પિપ્પરો પગ મરસ રીતે મુદવામ આવ્યા છે અમે રમગીએ છીજ કે આ નીન મમદની રિવિધનાના આપણે મિકવગ અનુગોગ કરે

મુનગીથર અને સજા કરી મુનિરાજ ને વિશાનિજયછ નકરાક શ્રી મગો રજા ન મથમાજાનું વપરપાકે ગ ના જવ નમર મુક્ય ર ૩ ૮ ૦

પ્રજુગ પુગકમ મુનિ રિદિ વિજયછએ અધાગ શ્રમ લેલ ને મદાન જૈનમાધુ હીર વિજાભરિએ મહેનત દ આકમરના મન વપ જૈન મમરાની મુદર જાપ પાડી હતી તેના છવનનો અને મમવનો દનિદામ દેવતા યમાસ આગો છે એનિદાસિક સાદિત્યની રૂદિએ કરાએ એનિદાસિક સાધનોની મલ લેલ જાનના યમને નિવદાવાત દરિધી મલતુ મગાપન કર્યું છે

લેખક પોતે જૈન સાધુ છે. પ્રસ્તુત પુસ્તકના નાયક મદાન જનાયાએ દના. પણ લેખકે ધર્માધનાથી પર રહી જે શુદ્ધ ભાવે સત્ય કથનો રજુ કર્યું છે તે માટે અમે લેખકને અભિનંદન આપીએ છીએ.

રા. રા. કનૈયાલાલ માણેકલાલ મુનશી આ પુસ્તકની પ્રસ્તાવનામાં લખે છે:—

લેખક વિદ્વાન જૈન સાધુ છે, એટલે સ્વામાયિક રીતિ નૈતિક સિદ્ધાંતોનું પ્રતિપાદન કરવાની અને અવારનવાર જુની ભાવના અને આધુનિક જમાના વચ્ચેનો વિરોધ સ્પષ્ટ કરી બે યોગ્યચયન કહેવાની તક આપનાં પોતાની કલમ અડકાવી શક્યા નથી. આ કારણથી ફક્ત ફક્ત આ પુસ્તકના ઐતિહાસિક સાહિત્ય તરીકેના ગૌરવને આચ્છા દે છે; અને આ પુસ્તક લખવામાં સમક્ષેણ લેખકનો ખીએ હેતુ જોતા કહે છે.....મારા માનવા પ્રમાણે લેખકનો વિચાર માત્ર ઇતિહાસ લખવાનો નથી, સાચેસાચે જૈન સાહિત્યમાં ઉમેરો કરવાનો પણ છે; અને આ દક્ષિણદેશી જોતાં પુસ્તકના આ ભાગે કેટલીક મકારના વાંચકોને આકર્ષક પણ નીવડે, એ સંભવિત નથી.

આ સાથે અમે પણ સંમત થઈએ છીએ. પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં હાથરના સાકાર નિરાકાર (પૃષ્ઠ ૧૮૩) સ્વરૂપની મીમાંસા કરતાં લેખક

નિરાકારવાદનું સમર્થન કરતાં નીતિવાદ અને વેદાંતમાં કનરી પડે છે. અને તેજ પ્રમાણે કેટલેક સ્થળે આજ્ઞાણ ધર્મની અથવા તે આજ્ઞાણની વિરુદ્ધમાં હકીકતો (પૃષ્ઠ ૧૫૧) રજુ કરે છે. આ બધું અમને અનુગતું જણાય છે.

પ્રસ્તુત પુસ્તકનાં આટલાં દૃષ્ટાંતો દૂર કરી તેની પાછળ આપેનાં ધણાંજ કીમતી પરિશિષ્ટો પાછળ જરા જોઈએ. તે બધાંને આપવામાં મુનિજીએ ઇતિહાસની ઘણીજ કીમતી સેવા બજાવી છે.

આ સર્વ ઐતિહાસિક સાહિત્યની દૃષ્ટિએ જોતાં પ્રસ્તુત પુસ્તક શુજરાતના માહિત્ય-પ્રદેશમાં ઉપયોગી સેવાઓ સાધે છે.

પ્રસ્તુત પુસ્તકની પ્રથમાવૃત્તિ સન ૧૯૨૦ માં બહાર પડી હતી. એની દ્વિતીયાવૃત્તિ આટલા હુકે સમયમાર્ગ કાઢવી પડે તે બહોળા ઉપયોગિતાનું પ્રમાણ છે.

આપણા ઐતિહાસિક સાહિત્યની દ્રવિદાન-વસ્થામાં આવો મુંઢર મૂલ્યવાન અંથ સ્વયં માટે લેખક મુની વિદ્યાવિજયજીને અમે ફરીથી અભિનંદન આપીએ છીએ.

સ્વીકાર

લ્હનગેલ તિતકા અથવા માન્ય ગૌરવ— અનુકર્તા રા. પોપટલાલ પુનભાઈ શાહ, પ્રકાશક: રા. દલીપેંદ પુનભાઈ શાહ, વાંકાનેર (કાઠીઆવાડ), મુલ્ય રૂ. ૦-૬-૦

કવિવર ગોડસેમીયના 'દી ટેક્ટેડ નીલેન' નામક કાવ્યનું આ અનુકરણ છે. આ કાવ્યનાં ભાષાંતરો આપણી ભાષામાં આગળ થયાં છે તેમાં આ અનુકરણથી એક બધારો થાય છે. અનુકર્તાએ યથારુચિ વિવિધ છંદો ને વસ્તોનો ઉપયોગ કર્યો છે. કૃતિ

એકંદરે સફળ છે નામ સૂચક નથી.

સાહિત્ય વાચનમાળા—ભાગ ૧ લો, પ્રયોગક: રા. પ્રીતનરાય વ્રજરાય દેશાઈ, પ્રકાશક: ધી શુજરાત ઝોરીએન્ટલ બુક ડેપો. અમદાવાદ.

પ્રાચીન અને અર્વાચીન શુજરાતી સાહિત્યકારોના ગદ્ય અને પદ્ય સાહિત્યમાંથી યૌચિત્યથી દોહન કરી રા. દેશાઈએ આપણા નાના વિદ્યાર્થીઓની રીક સેવા કરી છે.

મોગજોનું સામાજિક જીવન

૧૯૩૬-૩૭

[અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૫૦ થી]

દુરેથીય ગામ મોગજોની પુરોણીમાં ફોડીઓડાં । ફોડુરનામના અને હતા મગી રાત જે હતી એ કે જે વ્યાખ્યાન પુરોણીમાં મગજની જાક્ષીન નાજવ પાડોમ કન્ય અધિ હી તે કરે તો એ પ્રસવનાપર્યંક એને સજ લેતા અને પ્રખાલેની રક્તન આનુ હતી તેને અગ્રકા નવામાં અખત કનુન રજુ પડતામાં આ શા હતા એનું કિસ્સાન કરવાન પ્રાપ્ત મિલિન દેક પશુ કરવામાં આવતે, છતાંએ સારામ પોતાના નામ નજ થયા જહાગીરના નખરગા પાન અને તખાકુ પશુ ખાનરુપગરિયા માધા । તરીકે નામે કરવામાં આવતા હતા

હમારની

મેહામોગ સહેરોના સહીમતેય અને હમારો ઉભા હોયા હતા પશુ ધનવાન અને અમીર ઉમરાવ તથાએના રહેવા યુદ્ધ પમક કરના અથવા એ એવા થર પનદ કરતા કે રફી સહેમના કથનાનુસાર યુવકોની પશુ ખરાબ હાય મોગજોના આગમન પછી મોગીમેગી હમારો નેઆર થઈ એ મમય પી યાદગાર અને વચ્ચેની હમારન લાહે ગોર રગમહેન છે જ્યા હાન મીશન રકુપ છે એ મહેન થ દખલાના નવાન મતો નવાન સાદુગ્રાખાએ તેનાર કરાગો હતો

મોગજોએ તેમનું જીવન સુખથી જીવીત થય અંકાગે એશયા । નેઆર કરા પા હતા એ પી જાન । ખાગ દબ્બુ નુધી સહેરોના કે એ નામ શાહામર ખાગ ય આ સહેરમા અન્ય મથગ પશુ ખય છે, જેના માત્રીક કેમ ધનાન ખાખુખ છે એ ખમ જેસાં પી નેનુ આ સમજાય છે કે મોગજોના હીયમા

હમેશા પાગીમની વાં રજા કરામી હતી અને એ પશુમના ગમ્ય મેનેમા પશુ નમ બનાવી પાગીમનો નમુનો અદી બનવા દેવના હતા નહીં ફુલ । જુન ફુલ મ આમિ મર આ વાતની સ પી આ । છે

જલની અદરના જામ ન, ન મિતી પશુ નાના રાગાનથી નુમજિજત કે સમ આગર હતા પનમ, સંગ પુ શીઆ દયા મિલકાપરકની મજન એ આમની નામ દારી રમગેગી મિત્રા મામ તેમ નવા પદ મામ રપીઆ પાગીની મકક નામદવામા આવતા ખમ્બ બહુમ કીમતી રહુત સીનથી પશુ કેમીક વસ્તુઓ આગર હતા

વાચ, સીતા ફીલખાહુખાન અને અવતમાસા

મેગજોને શીકારો મ. મોખ હને તીર નાકના ફીક જામ્બા તોપ નકુવ તમ આ જોરયા તઓ સાગી રીને નરેક જન જહાગીરની પામ એક શીકારી બહુ હતી, જેનું નામ દુરેત અદાજ હતુ એ લુપ્ત કે જહાગીરી મા લાય છે

આ બહુક જોઠરી જમ્બા છે કે મારા ખાન અ આ બહુકરી વીસ હનર બનવગોના શીર કરો દુ પથ શીકારો રાખીવ દોવાથી આ બહુક મન બહુક મમમાં આવ છે

કુનુરના તમાસાનો શોખ પશુ એગાન દનો નામ અો નજરજ દીના ખવમા કમુતર ની રમનો ને હોમ જહાગીર ના રાગી ખ હમરીના ખેલ વીંશે નીચે પ્ર જિ સખુક

જીવ્યાન મરી વક મજુસના નોખમ નુ ર ફી દીધા મેનુ રીર પલ વ રી ફીપુ હતુ ખ અજોને જોમમ જમી દાર કે પી દી । જ દેવી । વાર અમ પાન રજા પામી અ પુ અક આદમ અ આ ને દારી દીધા અને અક અ દેવી નામ તે માત હોના અ ખાર નીચી નાન ૧૧૨

પછી જેનાં અંગોઅંગ બહાર કઢી દીધાં હત્યા એ માણસ જેવો ને તેવો છવતો બહાર નીકળી આવ્યો. એના શરીર પર જરાએ ધા ન હતો.

સાદગ્રહાંના સંબંધમાં એક અદ્ભુત ઘટનાનો ઉલ્લેખ મેંધવા જેવો છે. સાદગ્રહાંની આગાથી યુગ્મચંદ્રના બુદ્ધિશાળી રાજ્યકર્તાની મુંઝવે નક્કર કેટલાક ખેલાડીઓએ કરી બતાવી. તે જોઈ બાદશાહે બહુ નિરિમત થાની પુછ્યું: “યું ‘દુનીઆમાં કોઈ આવો અત્યાચારી વર્તમાન હશે!’” પ્રત્યુત્તરમાં ખેલાડીઓએ તમી માન નહિત જવાબ વાળ્યો:—“જદાંપનાહને અમારે જણાવ્યું નેહએ કે જે યુગ્મચંદ્રના બુદ્ધિશાળી રાજ્યકર્તાનાં ફૂલ કરી બતાવ્યાં છે તે અત્યન: સાચી ઘટના છે, અને લાંબા અધિકારી આ અત્યાચારીના કર્તા છે. આની પહેલા અમારી ફરીઆદ હુજુર તક ન આવી શકી કેમકે કારણે અમે અમારાં દુ:ખ હુજુર સુધી પહોંચાવવા કેપાય સાધ્યા છે!” એનું પરિણામ એ આપ્યું કે એ દુષ્ટ અત્યાચારીને હચિત દાં: થયો.

અકબર એક જાનની ‘દોષી’ની રમત રમતો, જેને યુગ્મચંદ્રમાં ‘મેડીટા’ કહે છે એને ‘ફક મળતી આવતી હશે. આ રમત પર એનો મોદ બહુ દનો.

‘આપને અકબરી’માં સતરજ અને એપાટની રમતોનો નકશો આપેલો છે, એથી એમ સમગ્ર છે કે એ વખતે એ રમતો રમાતી હશે.

નાચનારી શરૂઆત મેઝમેઝા એકાબા નાચ કરી કોઠાના દોરોને પ્રવૃક્ષિત કરતી-અહેવાવતી. નાચ સાંજના છ થી ને નાનના નવ સુધી મસાજની રીતનીમાં થતો.

જાન વિશામાં ઝાંઝો વધારે જામે પ્રવીણ હતી. ત્રણ શિકેદ પર કોઠોનો બદ્દ એમ

દનો. જ્યારે ઝારંગહેએ એને માનવાની તૈઆરી કરી ત્યારે લોકોએ એના રમતગમતે એક ગીત બતાવ્યું અને ઘેરઘેર, ગલીગલી, નાકેનાકે એ ગીત ગાતાં ફરવા માંડ્યું. એનો સારાંશ એ છે કે ધન, દોષન અને જગીર કો નિઃસાર છે. ભગવાને ઝારંગહેએને બાબાદ બતાવી સિંહાસનારૂઢ કર્યો, તો સાદગ્રહાંને જાંહોરામાં જકડી આ જગમ ગંદોવાન બતાવ્યો અને દારાને મૃત્યુનો શાસ બતાવ્યો. ઝારંગહેએ આ ગીત સાંભળી મના કરી દોષી કે એ ગીત કેલએ ગાતું નહીં: અને છતાં પણ કોઈ ગાશે તો એની જગ્યાન કાઢી લેવામાં આવશે. આ ગીત લોકોને એરડું પ્રિયદર થઈ પડ્યું હતું કે બાનાહાન પણ એ ગીત ગાનાર રહ્યા.

મેગમ બાદશાહોના પણ ચુરુ દના. ઉદાહરણરૂપે ખવાન મુઈનુદ્દીન મીશાંન.

સવારી અને વિશ્રામ સ્થાનકો.

લાહોરનું ખમર દાસ જેવું છે તેવુંજ પહેલાં હતું. દીદદી અને આઆના મકાનો પણ બહુ ઉંચાં હતાં. પાકખી અને ધોણની સવારી અધિક પ્રચલિત હતી. મળીકીને જ્યારેજ્યારે નેના રોગીને જેવા જવાને: પ્રમંગ આવતો ત્યારેત્યારે એ ઘોડા પરજ જતો દનો. ધનવાન અને ઉચ્ચ પદાધિકારી દાંધી પર સવારી કરતા હતા. બોખારા અને કાબુજથી દીદુસ્તાનમાં ઘોડા આવતા હતા. માસ વગેરે ઉંટ, ગાડી, એકગાડી, પગેરનાં આવતાં સરકારી સડક અને રસ્તા વિશાસ અને વિસ્તૃત હતા. રોડસાદે નો વળી સારી રીતે શુક્રો તેઆર કરાવી હતી. “નવારીખ દાદિ-રનાન”માં લખ્યું છે:—

મીઝ મુસાફરોના આશય માં: શહેરસાદે મળે સડક પર જગમે કોઠાં અંતર, મોઝે

પ્રદર્શની મશહુર છે. એ સમય માધવજી શિષ્યજી અને સમયાર—શસ્ત્રનો મેટલો ભાવ દર્શાવે તેનો અંદાજ બનાવર નથી કાઢી શકાતો પરંતુ અચુક્કશ્ચ એ જમાનાના વિદ્વાન હતા. યોગગણના સમયમાં પુસ્તક પણ મેળવેલા હતા અને અમરવદ વાળી સુખો છે. કાકટર જની અરના સ્વામિ દાનીશ મદખા પણ મોટા વિદ્વાન અને યોગ્ય પુરુષ હતા. જની અગ્રણ્ય છે કે દાનીશમદખા ત્રાન્ન પ્રદરે દર્શનશાસ્ત્ર ગણતા હતા. ભગોલ અને ગાંધીજી પણ શોખ એ વખતે એવાજ નામે હતા.

લેખકોની મંખ્યા એ મગધે અગણિત હતી. એવાના પુસ્તકો એમની યોગ્યતા, શિષ્યજી અને જલદશિતાનો પાંદો પુરાવો છે.

શ્રી પુરુષ

પદ્મના રીતજે કળિને મોગંગાના મુદ્દાં અ નિકલ્લવન મળ્યું જલુ મુદ્દિક્ષ છે. આ

વિષયમાં સારા લેખકો પણ મુપ છે. દનિદા સના અધ્યયનથી એટલું સમગ્ર છે આસક્ષમાં પોતાના મિત્રો તરફ જલુ કમર લગી દૃષ્ટિથી જોતો. કમરવનાં યદ અને મહેલો જલુજ મુસગિવન રહેતા.

મહેત્રનો પડેલો ઉકાલી લેવામાં આવે તો એક જગ્યાએ જલગીર પોતાના પિતા અકજરની મૃત્યુશય્યા પર જોડેલો દૃષ્ટિગેષ્ઠ માય છે. બીજી જાગુએ ને અનાદરથી નામની જગ્યાના પ્રેમના મગ દેખાય છે. કે કે મેગલ જોગમેનો કાકો કાક પીર કાકીની પુત્ર માટે નકક પર જલુજ આવે છે. એથી વધારે જોગમેનું, મુખ, કુખ, ચિત્ર વિનોદ, સ્વપ્નના આદિ રચિતી કે પણ અખર પડતી નથી. મેગલ જાગમેનો કીશકાલટ અને તોનકે એથી સંજગાદ શક્તિ નથી. અંતઃપુરની કોડીઓ અને ખાંડીઓનો તનમનાદ અને શોરમકાર કોઈ ઉત્સુક કાન પર પડે છે.

જે તમે જે આનાની ટીકીટ મોકલશો તો

મની અને મદમંગના મંયુક્ત કોટાથી
નિમ્નિર્મ મય' મેમપયોગી, જ્યોતિષી
માદિનીવાળુ ૧૯૮૧ નુ

જ્યોતિષ પ્રતિમાન અગર વરમની
દૃષ્ટિ મરવતા પ્રયોક્ત મરપુ
ચિત્રકર 'ભવિષ્યોદય' વિના
મરમે ઘેર જોડા મોકલવામાં
આવશે.

“ભવિષ્યોદય પંચાંગ” અને

પંચાંગ સામટા લેનારન પુરુષા કમીશન મળે છે.

જ્યોતિષ સમીપી મર કાકીના કુતા મરે બલજો. શ્રી ભવિષ્યોદય જ્યોતિષ
રેવાશંકર ભવાનીશંકર જ્યોતિષી. કાર્યાલય. બપડીઆ ગેરી મુરન.

ઝીલવાના જીવન પથ તના પ્રયત્નમાં જ્ઞાન, આત્મવિકાસ કે સમાજ સેવાનો અવકાશ રહેતો નથી.

ધનિકતંત્રની ભાવના નીચે નિરંકુશ હરીફાઈ જ્યાં ચાલી રહી છે તે જનસમાજનાં આ વિવિધ ચિત્રો છે. સોશયલીઝમની વિરુદ્ધનો પક્ષ એમ દલીલ કરે છે કે જ્યાં ધનિકતંત્ર છે ત્યાંજ વ્યક્તિ સ્વાતંત્ર્ય લભ્ય છે. પરંતુ આ દલીલ કેવી ખોટી છે તે મેં તમને બતાવી આપ્યું છે. દરિદ્રતા અને શુદ્ધામીરી આપણા સમાજના દૂષણરૂપ છે. શુદ્ધામીરીરૂપ વ્યાધિનું સ્વરૂપાત્મનું ચિહ્ન દરિદ્રતા છે. વળી આ પક્ષ તરફથી વારંવાર એમ પણ કહેવામાં આવે છે કે હરીફાઈને લીધે બધી વસ્તુઓ સોંધી અને સારી થાય છે. પરંતુ સર્વકાંઈને ખચર છે કે ઔદ્યોગિક ઉત્પત્તિ જ્યાં ઘણી આમળ વધેલી છે એવા દેશોમાં ધનિકતંત્રને લીધે હરીફાઈ અશક્યજન થઈ પડી છે. ઇંગ્લંડનાં મંડળો, જર્મનીનાં કાર્ટેલ, અમેરીકાનાં ટ્રસ્ટ એ સર્વંનો હેતુ હરીફાઈને નિર્મૂલ કરવાનો અને અને કોઈપણ પ્રકારનો દુર્ભરો (monopoly) સ્થાપીન કરી માલ મોંઘી કરવાનોજ હેતુ છે. હરીફાઈ ચાકી શકે તેમ હોય તો પણ માલ મોંઘી કે સારો એકે ચલાવો નહીં. દૂધ, ખેતર, રહેવાનાં મકાન આદિ પુરું પાડનારા એકએ તે કરતાં ઘણા વધારે હોય છે. અને તેથી જ નિર્ણયક ખર્ચ થાય છે તેનો ભોગને પૂળને શિરજ પડે છે. તેજ પ્રમાણે હરીફાઈ ને લીધે વસ્તુઓ વધારે સારી પણ નીપજતી નથી. આજકાલ ઘી, તેલ, દુધ, શેર વગેરે ચીજોને ઘણીવાર ભેગવાળા મળે છે એ જાણીતી વાત છે.

આ સર્વં જોતાં સોશયલીસ્ટો ધનિકતંત્રની બહુજ વિરુદ્ધ છે એમાં કે આશ્ચર્યજનક

નથી. એ મુળમાંથીજ ખોટું છે કે તેમની માન્યતા છે. કહેવાતી સ્વતંત્રતા નેવું ટકા જેટલી પ્રજા જુએ મન માત્ર જરૂરીઆતની વસ્તુઓ માટે સત્કાર વેતરાં કરે છે. આ વસ્તુઓ શું એટલી બધું લાભ છે? માણસ એ કે રોજ મેળવના પ્રાણી છે એમ સોશયલીસ્ટો પ્રશ્ન. ખુલ્લું જોને શું જીવનમાં કમાવા શીવાય બીજા કામજ નથી? ધનિકતંત્રની ભાવનામાં આ પ્રશ્નોનો સંતોષકારક ઉત્તર મળી શકે તેમ નથી. સામાજિક સમાનતા (social democracy) ની ભાવના સાથે થોડા ફળવણી હોય તો માનની પેદાશ વધે અથવા સારી થાય અને મહેનત ઓછીજ પડે. જ્યાં દ્રવ્ય ખરી રીતે ઉત્પન્ન કરનાર નેવું ટકા માણસોને ગામમાં ધર નથી, સીમમાં ખેતર નથી, આત્મવિકાસની લાવિમાં પણ આશા નથી એવો આપણો જનસમાજ ખરેખર નિઃશ્વર છે. સમાનતાનું ખરું તત્ત્વ સર્વેને સરખા લાભ આપવામાં અથવા બુદ્ધિ બળને પ્રધાનપદ આપવામાંજ સમાવેશું છે. સોશયલીસ્ટોનું કહેવું એમ છે કે હાલની કહેવાતી સમાનતાની ભાવનામાં આ પ્રમાણે બને છે? આનો ઉત્તર ચોખ્ખી 'ના' શીવાય બીજો કેન્ડ નથી. પ્રજાના જે ભાગ વચ્ચે રહેલી દીવાલ અસંધ્યજ છે, તેથી કેટલાક અપવાદ બાદ કરતાં હેલકરીનો પુત્ર હેલકરી અને મીત્રમજુરનો પુત્ર મીત્રમજુરજ થાય છે. ત્યારે બીજા બાલુ જન્મથીજ દ્રવ્યમાં આજોડનો ધનાઢ્ય મીત્રમાલેકનો પુત્ર ગમે તેવો અનાડી હોય તો પણ શહેરના ઉદ્યોગોને નેતા થાય છે. આ ઉપરથી એટલું તો સ્પષ્ટ જણાય છે કે રાજકીય સમાનતા સાથે ઔદ્યોગિક સમાનતા પણ ન આવે ત્યાં મુખી

કે સ્ત્રી અપરાધીઓના કેસમાં), કેળવણીની સીમાયતી તરીકે કામ કરતી નીલાગળાનો અને પ્રસંગ મળ્યો હતો. અને તે ઉપરથી મારી ખાત્રી થઇ છે કે તે સ્ત્રીઓ નાગરિક તરીકેની ફરજને પોતાને માથે લે તે જનસમાજમાં નિઃસંશય ન્યાય અને નિષ્પક્ષપાતની શક્તિ થાય તથા કોઇ પણ જાતના નિર્ણયક વ્યવહારો થાય. આ રીતે સામાજિક સમાનતામાં સ્ત્રી બહુ આવશ્યક ભાગ બજવશે. પણ ઉદામ મનવાળા સોશયલીસ્ટના કાર્યક્રમમાં પણ લગ્ન-વ્યવહારો કે પણ ફેરફાર આવતો નથી એનું કદી પણ વિરમરણ થવું જોઈએ નહીં. ધણી પુરુષો વચ્ચે એકજ સ્ત્રીનું સામાન્ય સ્થાનિત એ માત્ર સોશયલીસ્ટને દલકું ને દાસ્તપાપ બનાવવા માટે વિરોધીઓના વિદૂત મગજમાંથી નીકળેલી કલ્પનાજ છે.

તમે કદાચ એમ વિચાર કરતાં હશે કે સોશયલીસ્ટ ક્યારે આવશે? તથા લાલિ સ્વયં-યુગ આવતા પહેલાં પુનામરફી ને જળવે યવાની જરૂર પડશે? હું તમને ખાત્રી આપું છું કે જળવાની ખીસકૂલ જરૂર નથી, અને આવશ્યક હોય તોપણ જનકાળના દુનિદાસ ઉપરથી ઉપદેશ મદદ કરનાર સોશયલીસ્ટ એનું જોગમ ખેડે નહીં પણ નેતાં સોશયલીસ્ટ આપણામાં આવવા મળ્યું હોય અને ત્યારે અનિએ પ્રચાર પામે છે. પચાત્ત કે સો વરસ ઉપર જેથી અધિક સંસ્વાન વ્યવહાર. અન્યથા દત્તી તેથી અન્યે માત્ર પણ દેશ કે મજબુત નથી. સર્વેશ નાજોએ પચાર વાગ્યવવાનું જાતનાં વ્યવહાર. અને સામાજિક સંજના કામે સ્પષ્ટી લે છે. તેમ જનાં એમ પાગવાનું નથી કે મનિકત્તવે મરજી-અમમ થયું છે. હવે સંસ્કૃતિ નજા પુર નોસમ, ચાર: ને. અને તેથી સામાજિક મજબુતા મરફાનું રીતે અગવ ને પડેલ પણ

વિદ્યો ફર કરતાં પડશે. એટલું તો ખરું જ કે લોકોને ધનિકત્તવમાંથી શ્રદ્ધા ઉડતી જાય છે. આ એક બહુ આશાજનક ચિહ્ન છે. ધનિકત્તવ ઉપર આધારિત અને એના પ્રદેશમાં પમપેસાને કદવાના દરદાના પ્રમાણરૂપે, પરપર સદાય (co-operation) સંસ્થાઓ, ટેક યુનીયનો (મજુર મંડળો), વર્કમેન્સ કન્સેલરંસ એક્ટ (મજુર નીમાનો કાયદો), એમ્પ્લોયર્સ લાયેબીલીટી એક્ટ (માલિકોની જવાબદારીનો કાયદો), રેન્ટ એક્ટ (ભાડાનો કાયદો), મનાધિકારો વિસ્તાર, એડરરેશન એક્ટ (મહેકાની જવાબદારીનો કાયદો) વગેરે તરફ પડે છે. આ સર્વ આપણને દેખીતી રીતે સામાજિક સમાનતા તરફ કામ જાય છે. તેમજ આપણે જોઈએ છીએ કે આપણી મ્યુનિસિપાલીટીઓ રિયમેસિવરો સમાજસેવાનાં કામ માથે લેતી જાય છે. આપણને પાણી, રેળવણી અને શહેરની સ્વચ્છતા મફત મળે છે. અને ઘાસ વખતમાં ટેલીફાન, કામચે, થીએટરો, રજામોજી પણ તથા રીનોગા પણ મ્યુનિસિપાલીટીને દરજ્જે આવશે. પરંતુ સોશયલીસ્ટ જે આમ અગમ્યનું મળે છે તે જમીન, કારખાનાં, ખાત્રી અને રેકર્ડને પ્રજાના સ્થાનિકત્તવમાં લાવતાં ને છે. આથી રાજ્યજર હાંસીની જરૂરઆતની પરજુઓ નિપન્ન કરશે. આ પ્રમાણે ધનિક નેજોએ અંત આવશે. જો કે જન તો અત્યંત પરાવરજ.

છેપડે ફરી કદું પુર કે મેનપીસમ ને ધનિકત્તવે આણેતાં અગવમમ, રેના એકે મરજીનનો નકામે અમ અને મરજીનિની નાને અગવમમ કે. ધનિકત્તવેથી લીધેને એકે જે ને લામ મરવાનું ફારે છે. પ્રતેક મરજીને ને અગવે જાનને છે અને અમ અગવે અમાણો દેશ અનિ ના ને છે. ફેલે

અમમાનના, આનીનિ અને ગનામગીરી વડે છ
ધનિકન તની માફક સોમ્યશીત્રમ દૂર હિમુ રહી
ભગવાન નિર્માળના મળા રહેસે તે જોયા કદવુ
તથી એ આવ વ્યત્યાચારોની રચમા પડે છે
તથા સમગ્ર પ્રાનને મને તેગા સુખ અને
આનામ અપારવાનો મલ્લ કરે છે એ ખરી
નમાનવાની અને કરા વિજ્ઞાન કે મામાજિક
તવાના પ્રદેશમા સ્વ કાષ્ઠને મળ્યા સામ
અપવાની હીમાયત કરે છે આપજે જીતી
ન્દી ધણુ વખત સુધી વાપરી જોઈ છે અને
ત ખાતોમરેડી માનમ પડી છે તેથી નવીન
આનાઓ કપર જનમમાળને કરી ચણુભાનુ
મોરજ છે પ્રાનના એથી નવુ ગ્રા મનુ મોને
વિજ્ઞાનમય જીવન નામ કરવાન મટે સામ્ય કે
અવકાશ ન દોષ એ જનસમાજ વધા માહુ
ક્ય ક છે મોરકવીરનો અનિમ હેનુ એ
નમામનુ બધ ન્થુ એનુ કરવુ જતકએ કે
પરપર અનુભવ અને મૈત્રી રધે જીવન ઉચ્ચ
તર થાય માણુમ મન નીચ રવ થ માટે નહી
પણ પ્રાનકીય ખામ માટે મહેનત કરે
ઓ બધા તરીકે બેઠા પેસાના

કમળા બેસા ન થાય પશુ લોક તરફથી
તેની કદર થાય, આપણા નસી મગીમ સ્ત્રી
પુરુષના આમુથી બીના ન હોય આપણી
આ મગી અને રમર મજુરોના રમથી
રમ્યોલા ન હોય અને દરેક વસ્તુ રવે-ઠા
આનદ અને મર્વા પરિણામરૂપે ઉપત થયેલી
હોય, એ દિવસ દૂર તથી મોરિસ અને
વજાત ગદરોય અને કાષીરકાન તથા
મહાત્મા મધીનુ રવમ ત્યારેજ મતવરૂપે
નકર થય તે નમરમા મથતા થર ચારીઓ
અન માગા એ અલમ જુતકામના વમ તરીક
એકાખાગ તલક મનુષ્યત પ્રારમ્ભોનો લાભ
મારો માફ પણ માણુન કથમ વગનુ રહેશે
નહી કવિને ક પાખાનાના મોર તરીકે કે
ચિત્રકાગે ગરવાનાના કાંરકન તરીકે કામ
નહી કરવુ પા નિગમીત દિગ્દાતી નભ જ
પ્રજા લેશે અને આઓનો કે જ્ઞાનનક મુનામી
વરણ બધ થય આજ ખરી સમાનતા છે
અને તે આવશ્યક વરજ મનુષ્યનુ નામાન્ય
બહુવ્રત અને હુમ્મરુ વિગત અનુભરી
સમાજ

વાળની સુંદરતા અને વધારો કરવા માટે કામીનીઆ ઓઈલનો ઉપયોગ કરો

વાળની ખુબસુરતી વધારવામાં, સુંદર, લીસા અને ચળકતા બનાવવામાં, અને તેવી દેશનમાં રાખવામાં, અને વાળનો વધારો કરવામાં કામીનીઆ ઓઈલ ઘણીજ કામગીરી મદદ આપે છે. મગજને પણ ઘણી દૃઢક આપે છે. મુગધમાં ઘણુંજ સમુદ્ર છે. એક વખત વાપરી ખાતરી કરી જુઓ.

કીમત આ. ૧ નો ૨. ૧-૦-૦, ૩ બાટલીના ૨. ૨-૧૦-૦;
પોષ્ટેજ પેકીંગ જુદું.

ખરીદતી વખતે કામીનીઆ ઓઈલજ માંગવો અને લેવો.
બીજું લેના ના.

એંગ્લો ઈંદીઅન ડ્રગ એન્ડ કેમીકલ કું., નં. ૧૫૫, જુમામસીદ. ડેસ્ક નં. ૫,
મુબઇ ૨.

વધુ પૈસા ખર્ચતા પહેલાં નમુનો વાપરી જુઓ

તમારું પસંદગી પામેલું પરંતુ

ઓટો દીલ બહાર (૨૭૨૨૬)

મધુર, મનોહર, સ્પીટ અને લારટીંગ ફક્ત થોડાં ટીપાં (few drops) રમાલ પર નાંખો અને સોરમ અગેલી અને મોગરાનાં ટુલોની સાથે સરખાવી જુઓ, પછીજ મોઢી શીશી ખરીદવો. તમારા વહાલાઓને પણ ઓટો દીલ બહારનીજ ભેટ કરવો. તેઓ પણ ખુશ થશે.

બીજાં ઓટોમાં પૈસા ખર્ચતા પહેલાં ઓટો દીલ બહારની ખાતરી કરજો. બાટલીની કી. ર. ૨-૦-૦, ૧-૪-૦, ૦-૧૨-૦ નમુનો બે આના, મુગધી હાડ એક આનો, પોષ્ટેજ પેકીંગ જુદું.

એંગ્લો ઈંદીઅન ડ્રગ એન્ડ કેમીકલ કું.,

નં. ૧૫૫, જુમામસીદ ડેસ્ક નં. ૫, મુબઇ ૨.

નમુના માટે આ નીચેની કુપન ભરીને મોકલો

નમુના માટે કુપન

એંગ્લો ઈંદીઅન ડ્રગ એન્ડ કેમીકલ કંપની; નં. ૧૫૫, જુમા મસજીદ

ડેસ્ક નં. ૫, મુબઇ ૨.

જાત એક શીશી નમુનાની ઓટો દીલબહાર (૨૭૨૨૬)ની નીચેને ટુકાણે મોકલી આપવો. દુપાલ ખર્ચ માટે એક આનાનો સ્ટાંપ બીટલ છે. (સ્ટાંપ જરૂર બીટલો).

નામ

ટુકાણું

કાશ્મીરની માઝી નોવપોથી

—૦—

[અનુવંદન ૫૩ ૨૦ થી]

નીકળત જાય છે અને મોટા ઝગઝગા
અઝગમા બહાર પડે છે જેસમ નદીના
મુખમાં આ પશુ એક ઝણપ છે ચીરમામ
માઝીમાં પુષ્કળ હતી આજુમાસુ બેમામ
તેના જોખ પાડેના છે અને તેમા કાકાકા
જોરા થોડીનાર થેને છે પણ ત્યા આપજુથી
યામાય તેમ નથી એક બે જોખમા લીંગ
ત્યા જીનિઓ રંગે હતુ ત્યા પડ્યો પણ દાપ
અમાઝી પામયી ખીચારો કે પામી મોડા નરા

અ કુવામ થી પછી પુષ્કળ નીકળે છે મા
પમ કુવામ થી અનુ પ મી નદીનીકળતુ દાપ
ન્યાનુ જલ્યુ બદુજ એ કુ નીકળે છે અને રસ્તામા
એન ન નાકામા ખીચાર અમખ્ખ જરજુ મા
૧ ન ની નદીના આઝારમા તે આરગ વધી
જેસમમા પડે છે અહીંના ઝરાઓની પુખી કે
એન્સ દેવ જે કહ જગ એ મોડાકાગુ
પણી પખુ મગે છે અન અનેક અકકામ
બરે છે એવા વિન આતો ખ્યાત આવે તેમ
નથી

તોમાનું થાડુ પછી જાગમા આવતુ
હતુ આ તેના ઠઠા અલમળી એક મોગ
નિમ રૂપે ન પાણુ બહાર પડતું વખત દનો
(એના ઝરા થોવાથી) એજે તે જાવા
હુ જરા જાડ જાને જાને

પમ માથા ઉપર યગમા બેસી એક
પરી અજુર અલકે માનું હતું આને કીમી
કીમી થતા થોધ પખુ કે અવનવુ જ સચીત
સજા રવો દનો પમ પ મેથીએ પાખી વી
જનું હતું આપમા તાણ લીરોતરી જોજગમા

નનન જગ પ્રેગી હતી આ અનવજોમા
એ એકાકી એ સચીત નમી જના મેધની
ચાથે મગજુ આથી વપરે હુ મુ હનજુ
એમ ઘડીસર થયુ

પાલ વાગી ગયા પછી અમ ત્યાંથી
નીન્સા અને અનેકવિધ મેવની રે મા જોમ
મેરુતમાએ યુગી શોભા તે નહીં વર્ણવી
હોત કે હ રજો મગા પદાડ મેવવજી મેવ
કાગા પવત વપર જોનેના પગઅન્ના જે ગ
પાદ સમે જાન આવના કે અલ્પ ન રમ
વજા મેવ કુણુ નરખા પવત પડ મેમી
ગજનની પાસગી સુલ્લતા હતા અના
અનેકવિધ રજપે કાણેમથે બદનાવા હતા
રજામા થે ગયા અને વરમાદ મખન
વરમવા માકરે નગા જડેતની થોડી કચકચ
વિના જોલન મેવજનુ મન થતુ નહતુ તો
પજુ એક રે આ જોકગી બહુ ઢાંચી થઇ હતી

થડીથી અમાગા કાકાકા હરી ગયા હતા
પખુ ખરેખરી દશા તો ખીચારા મુટની હતી
પરતુ એની દમ ખાણા અમા થી થેજપ
તમ પણ હતુ નીચે ચીકળી કાપ જેવી
જમીન ઉપરથી પડતા વરસાદ પુષ્કળ થડી
અને નિજ ર વન અ અવન જા એકથે
હતો કે દ નિ દરાના વિચાર આવેના નોખ
નામી જતો કીચારાના પમ પખુ વારવાર
સજક જના હતા કાકા અધવર એમી જલ
તે અમારા જખનું મુ થાય એ જકા ગિતને
અકગારી હતી પણ કુમળા દેખાતા એ
જનનારી ખીરજ અમાથ હતી એને લીધેજ
અને છેરે પાર પાવ

કુણમેવની થેગી અમામા ર વિનો અધકાર
જાળો દને પણ શુકલપક્ષ થોવથી માર્ગ
શુકનો દતો વારવાર જરજુ ના સચીત મેવની

વાંસળી અને ટીટાડીનાં ગાન સંભળાતાં, પણ એમાં ચિત્ત બહુ પરોવાતું નહીં. ક્ષણેક્ષણે મનમાં અધીરામ આવતી અને બોટમાં ક્યારે પહોંચાશે એમ થતું.

જેવટે દૂરથી ઇસ્લામાબાદનો દોરો દેખાયો, અને કાચી સડક ઉપરથી પાકી સડક પર આવ્યાં. મનમાં જરાક નીરાંત વળી, તોએ દગ્ગુ તો અમારે દેશ માફક આવવાનું હતું.

જેમ નેમ થ'ડીથી ફરી ગએલાં અને ટાંગામાં બેસીને અકકામ ગએલાં અમે ગમે નવ

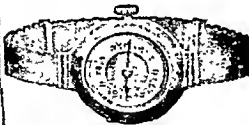
વાગે બોટમાં આવ્યાં. ઇસ્લામાએ અગમચેતી વાપરી સધડી સળગાવી ચોરડી ગરમ રાખ્યો હતો, એટલે તરતજ આસપાસ ગોડવાઈ ગયાં. બીજે દિવસે પહેલગામ જવાને કરેલા ભાતામાંથી આળા અને કા...એ ખાધું. હજી સુધી મારું રૂઝિનું આનંદનવન સાચવી રાખ્યું છે નહીં તો ભુખ તો વણીજ લાગી હતી. ખુબ તાપીને સગલગ દશે સુઈ ગઈ.

પહેલગામ જવાનો બીજા દિવસનો વિચાર માંડી વાલ્યો.

[આ મંત્રાદર પ્રવાસવર્ણનનો વિશેષ ભાગ આવતા અંકમાં.]

૪૦ વરસની જુની અને અતુલવી કુદાન શાસં અને ટકાઈ ઘડીઆળો મેળવવાનું માનીતું મથક

પંચારો અને ખાત્રી કરો.

અમારે ત્યાં દરેકાં દરેક મેકરનાં ખીમાનાં તથા હાથે ચાંપવાનાં નીકર, ચાંદી તથા સોનાના અપ-કુન્ડેટ ફેશનના જુદા જુદા મેપના ક્લોકસ તથા ટાઈમપીસ વગેરે પણ વજારા કીફાવન બાવથી મળશે.

ચીપરીંગ કામ
પણ આદિય
કારીગરોના હાથે

જુદા અમારી દેખરેખ હોવા ફરી આપવામાં આવશે.

મોટાં કલેક્ટર મારે ચોરે માથે ૨૦ ટકા મોલકનું.

મોહનદાસ કમળાણી

મંજારેલી પોષ્ટની આબુમાં, મુંબઈ નં. ૨.

Telephone 5625.

Telegrams Clock Tower

મારી નિરાશા શબ્દોમાં આવી શકતી નથી. લગભગ હું એસાન જેવો બની ગયો. બ્યારે મને બાન આવ્યું ત્યારે મારી પત્નીની અવિરત વાગવારા વરસતી હતી.

એ બોલી એ બધું તો મને યાદ નથી પણ થોડુંક કહી જાઉં. મારું 'દુઃખ જોતાંની સાથેજ એનું દુઃખ ઉલરાઈ આવ્યું હતું. એ કહેતી હતી કે 'ન જોયાં સગાં, ન જોયાં વહાલાં, ન જોયું કહેર અને તમારી સાથે આવા વેરાનમાં આવી પડી. ક્યાંક બે ઘડી એસવાનું ફેંકાણું-એ ન મળે. ઘરેણાં લુગડાં પહેરી દેવદર્શનેએ જવાનું ન મળે. કોઈ વખત ક્યાંક ગયાં તો પાછળ ધરતો રોટલો વળી જાય. મારું દુઃખ તો તમારા હીસાબમાં ક્યાં છે?' વગેરે વગેરે.

સંસાર કેવો હોવો જોઈએ, એ વીશે ઘણી વખત ફટક ટીકા મેં મારા ચિત્રમંડળમાં કરેલી. એ ટીકાના વાજખીપણાને સીધે મિત્રોને મારે વીશે ઘણું માન હતું. નેથી આવે વખતે મારે ઘણું સાંભળવું પડતું. પ્રારબ્ધ કે કૈવલ ચઢી ગયો હોય ત્યારે મારી પત્નીનો ઘણો સ્વાભાવિક રીતેજ પુત્રવંદ યજ્ઞ જોતો.

મેં તેનું ધીમેથી સમજાવવું શરૂ કર્યું.

મેં કહ્યું, 'મારું દુઃખ ખીલાડી રોટલો ખાઈ ગઈ તેનું નથી પણ...'

'હા, એ બધું રજેરજ હું સમજી છું, તે વચમાંજ બોલી ઉઠી. 'તમારું ચિત્ર બગડ્યું એનું તમને દુઃખ થાય છે, તમારા ચિત્ર જોટલીએ હું તમને વહાણી નથી. ચિત્ર બગડી ગયું તો ખીલું પડશે. પણ ખીલાડી રોટલો ખાઈ ગઈ તો પાછો આવવાનો છે?'

મેં તેની વાતનો મુંઝે મોઢે સ્વીકાર કર્યો. અને મનમાં અજડ્યો:

“જ્ઞાનલવડુર્વિદગ્ધં વ્રદ્યાપિ તં નરં ન રંજયતિ।”

ગને ખાતી યદ કે હું મહાન્ પુરુષ થવાને નાલાયક છું. નહીંતર એક ચિત્રના નાશથી મારો આટલો બધો ધૈર્યદ્વંસ થાય નહીં. હવે મને ઇદ્રબચનમાં પણ મૂર્ખજનોના સદ્વત્સ કરતાં વિષમ પર્વતોમાં વનચરણી સાથે ભટકવું વધારે હિતમ લાગ્યું.

મારા ચિત્રની સાથેજ મારો નાશ થયો. દગ્ગરો નિરાશાઓની વચ્ચે મારું હૃદય જેને જોઈ નાથી ઉઠતું હતું તે મારાથી વિમુખ થયું. સંસારમાંથી મારા જીવનનું અવલંબન જતું રહ્યું તે ચિત્રને અગ્નિદાદ દીધો, અને આર્યોની મોક્ષભૂમિ તરફનો માર્ગ સ્વીકાર્યો.

તાન આબુ હું. કોઈને કોઈની પરવા નહતી. પોતે બધાથી વધારે જોરથી નાચતો હતો ને 'જય અંબે' 'જય અંબે' પોકારતો હતો. પોતાને કેટલા હાથ હતા તે પણ તેને યાદ ન રહ્યું પણ પોતાના ધડ કે હાથ ચકચક રૂરતો હતો.

ધીમેધીમે તેના મગજ આગળ અંધકાર ખસી ગયો. લાલ ને પીળાં વાદળાં દેખાવા માંડ્યા. તે રંગમેરગી વાદળો ઉંચાંનીચાં થઈ નાચવા માંડ્યાં. તે રંગમાં અવારનવાર ધોળી વીજળીઓ જાણે ઝણકતી ને બધું ચકચક રૂરતું. તે પોતે પણ જાણે એ વાદળો પર નાચતો હોય એમ લાગ્યું. પોતે જોયે પર પગ પણ મુકતો હતો કે કેમ તે ને થીસરી ગયો.

વાદળાં રાતાં થયાં, ઘેરાં થયાં, તેની આંખે માત્ર લાલજ રંગ દેખાયો. ને લાલ રંગ નાઆજ કરતો. તેમાં કાળી વાદળીઓ આવવા માંડી. પણ તે તો નાચેજ ગયો. તેને કાને ધ્રુવકાગ-ભાટા વીજળીના કડકા જેવા સંભળાયા કર્યાં. તેને જાણે કોઈના અવાજ, પોતાનો હોય તેવો 'જય અંબે' ગર્જતો સંભળાયો. તેને દસતું આબુ—

એકદમ લાલ વાતાવરણમાં સંદેહ મળે દેખાઈ. તેણે તેને જોળખી. એ સ્ત્રીની હતી. એ કોણ હતી ! એને ઘણી પરિચિત હતી. એની તે પ્રાણ હતી. જોળખી—એ તેની રાણક—નતી ! તે ક્યાંથી આવી. કેમ આવી એ શુચવાટો થયો. તે સતી હતી. તેની મોટી આંખો ગર્વમાં જોઈ રહી હતી. “સતીનો જય” “જય અંબે” તેણે પોકાર કર્યો. પોકાર બહુજ દૂરથી આવતો સંભળાયો. પણ છતાં ને તો જાણે નાચતોજ ગયો.

રાણક સ્વેન રંગની હતી ને જાંખી થવા

માંડી. વાદળો રાતાં હતાં તે કાળાં પડ્યા માંડ્યાં. છતાં તેણે તાટીતાટીને જોયું. ને નાચતોજ ગયો. તેણે ‘જય અંબે’નો પોકાર કરવા માંડ્યો, પણ ગળામાં કેં નડ્યું. તે ખંખારવા ગયો ને ‘સતીનો જય’ કરીને ઘોલ્યો.

એકદમ વાદળાં ને મૂર્તિ,—આખું દશ્ય ક્રમાક્રમે થવા માંડ્યું, ઉંચુચતું થઈ ઉડ્યું. તે તેને સીધું કરવા ગયો. તો તે કાણું થતું ગયું. એકદમ—કેં નડ્યું. બધું જોળજોળ ફર્યું. તેણે જુમ મારવા પ્રયત્ન કરવા માંડ્યો, પણ થયો નહીં—ને અંધકાર પ્રસરી ગયો.

એમાર જોયે પર પડ્યો. શ્રેણીવારે તે લાનમાં આવ્યો ને ઉડવા ગયો. એક લાલ વીજળીની અંધકારો થયો—ને અંધકાર પ્રસરી ગયો. તે પાછો પડ્યો—એમાર શબ્દોએ રમેલી શબ્દો પર. તેના મુખમાંથી સોહી નીકળ્યું ને તેના પ્રાણ ગયા.

દગલગાડીને ભાગ થઈ આમ જુનાગઢનો છેલ્લો સ્વતંત્ર રાં પડ્યો. સુઝસગા કુદતો મુકુટમણિ એ મધ્યકાલીન શુન્નરાતની વીરતાનો અપ્રતિમ પ્રતિનિધિ તો હતોજ. પણ એની ભલમનસાઈ ને રમરજો શતાબ્દિઓ સુધી લોક હૃદયમાં વસી રહ્યાં છે. એનું આદર્શ જે ન કદી ખુટતું ને ન કદી બદલાતું; એનું શોષ જે વર્ષોનાં વર્ષો સુધી પાટણની સર્વભક્તી સત્તાથી પણ ન ઘટ્યું કે ન પાડ્યું દસ્યું; એનું મારવ, જેણે દારૂ, નિરુધારી, ને વિપણિમાં પણ એમનાં માન ને સદતા ટેકવી રાખ્યાં; એનો ટેક, ગિરનાર સમો અડગ, જેણે ઘેરાઈ રહેલી મુકેલીઓમાં પણ એના આદર્ય ને નિષ્કર્ષક રાખ્યું; એનાં સ્વદેશદાત્ર ને સ્વાતંત્ર્ય પ્રેમ જેણે જીવનને વિશુદ્ધ રાખવા તેને આપદપ્રમમાંજ હોતીદીધું—આ બધાં મનકાલીન

હોદ્દની વીરકથામાં પણ એને અગ્રગણ્ય રચના અપાવે છે. રજપુતાના રજપુત હીરોમાં મેવાડના યુગ મહારાણીઓમાં પણ એની સન્માન કરનારા અને કોઈ મળે, એને વીરરાવનાર માત્ર જરૂર નથી કરજાતમક ભવ્યતામાં એને વીરરાવનાર તંત્રમાં દાખલો વર્ણની દત્તિદાનપાયા કરી, ભાનવપત્નના અરપટ ઇવનમાં વીરોમાં વીર, દાનામાં દાનેશ્વર-ટેકવાળામાં પણ ટેકરો, પાપ સંજિનાં પણ યુવવધાય સરખો, અન્વાભાવિક માનાથી માંડીને તે અન્યાયી શુર મુધી અધાની અનુદાનતાએ રમેલા પ્રતિરૂપ સચોળો સામે સમગ્રગણમાં ખલત મચ્યા રહેતા પરમ દાનેશ્વરી કુલીપુત્ર કહ્યું સૂધી જરૂર પડે એમ છે

બેગાર સાથે જુનાગઢનો ટેક ગયો મોઝા નું રનારૂંચ ગયું; માત્ર ધાર્પ પર આએથી લગાતી ભાવના મઠ—અને એની પાછળ અમર ઈર્ષિ, ગળી પેશ ને સગી તણકને મુકતો ગયો

ધીમેધીમે ‘જય અમે’ ની જુઓ કુળી છતાં યવા ખાડી, ને પછી તો માત્ર નામની નજાગરા માંડી ધાળી વખત ‘જય તોમનાય’ ની જુમ પડતાજ રોદાએજ મામમાની અથડાવા માડ્યા છતાં એને સોરઠીઓ કે દાવ બેને એવી ખીકે પડખીએ રૂપાંજ કર્યા

“મહારાજ ! લીલાળા ! પરશુરામ ! ત્રિશુ વનપાવ’ જમદેવ’ અધા છે કે’ પટ્ટણીઓ ઇત્યા વાગે છે. એવો જય તોમનાય !”

‘જય તોમનાય’ની ચોપાણા ચાટે તરફ ગાજી રવી “મહેતાજી, હું પરશુરામ, “હું લીલાદેવી” એમ એટલા પર બેઠાએ રાણીનો અવાજ આપ્યો. “હું જમદેવ !”

“મામા” એક જુગેથી ત્રિશુવનપાનનો

અવાજ આપ્યો. ‘હું જરૂર છું’ પણ મારો પગ ધવાયો છે, ને મારા પર ત્રણ હાથ પડ્યા છે. મજાસારી નહીં.”

“મહારાજ ! અમે અધા પટ્ટણીજ છીએ” જીતના રહેલા મૈનિમાં જુમ પાડી

“પણ મહારાજ આ ?” પરશુરામે દલું

“મહારાજ ! મહારાજ !” મુગલે જુમ પાડી.

“ને કાક ક્યા ?” લીલાદેવીએ પુછ્યું

“કાક ! કાક !” પરશુરામે જુમ પાડી

“ક્યા ગયા અમ્મા મૈનિમાં ? તમે મશાવ લઈ આવો. મુગલ મહેતાએ હુકમ કર્યો

થે કાક મૈનિમાં મશાવ લેવા દેડ્યા. એટલામાં એક બાવ પડેને મોઝા અડ્યો ઉત્તો ઘરો ને મુગલ મહેતાને તરવાગનો ફરો માર્યો ને બોલ્યો ‘જય અમે.’ ખીજ પડે મહાઅમાએ તરવાથી બોલ સાથે તેને જીકી દીધો ને ‘જય તોમનાય’ મંત્રીએ કહ્યું “તે” પણ ઠીક મરનામગના મને બાક્યો અખાનો નહીં જરાકજ પાડ્યું છે હું પેને એવે બેસું છું.”

એટલામાં રાજમહેતાના ચંક આગળના એક ઘરની બારીએથી લાલ પુમારો નીકળ્યો, અને થોડીવારમાં ઘરના અપગમાથી બહાર બહુડી રહ્યો, ચારે તરફ લાન પ્રકાશ થયે રહ્યો કેમકે ઘર ચેવાની મુકયુ હતું એક ઘર લાગ્યું ને તાત ખીજી પાડ્યું ને એ મેં અગાધાર થઈ રહ્યું

તે પ્રકાશમાં રહ્યોને કાન્તુ દેખા નહીં. માનમે આપેને મુઠા એકમેક પડ ગયે તેમ પડવા દતા અવારનવાર વેળાના જુનો મજાગાની કથિરથી કંગાએના અમે અક પાછીઓ તમે કેન આકાથી પડે ફવ

હોય તેમ ધીમેધીમે એક પાસ આવતા હતા. યુદ્ધમાં વૃદ્ધ થએલા કૈનિકો પણ આ દરમિયાન કાંપી ઉઠ્યા.

“પરશુરામ ! ઉઠો. પાણીની તળખીજ કરો દેહને ગામ એનાયું છે.” મુંગલમહેતાએ પગે પાંચે બાંધતાં હુમ મારી.

અશક્ત કૈનિકોને પરશુરામે વાવ તરફ મોકલ્યા. અને ઘરોમાં લગાડ મહેલાં બેસાડીકરં ગજરાનાં કાસાદન કરતાં, ઘરની બહાર નીકળ્યાં. મુંગલમહેતા લગેડાતા તેમની પાસે ગયા.

“કાલ ગજરાશે નહીં. ‘જુનાગઢમાં જય-નિર્દલેય શ્રોત્ર’ની આજુ કૂરે છે. બધા નિર્ભય થઇ જવે. આસો આગ હાલવો. પં-શુભ ! તું આગ હેંમય. પરમાર ! તું મશાસ લાય, જલસી કર ને મદારાજ અને કાકને બોળી કાઢ.”

બધાએ અપાઝય મૂગે મોઢે આસા પાળવા માંડી. ત્રીજાએ પરમાથી પાણી આણવા માંડ્યું; પદ્મી કૈનિકોએ વાવમાંથી પાણી આણ્યું ને આગ હાંટવાનો પ્રયાસ આજુ રથો; મામતા કેટલાક નવાસલા માણસો આમની બીંદે આવી પહોંચ્યા. તેમને તરત પદ્મીઓએ પકડીપકડી બધવા માંડ્યા.

એટલામાં બેમો નાચક ગસાસો લગ્ને આવી પહોંચ્યો. “કાણુ બેમા !” મુંગલ-મહેતાએ કહ્યું. “તું ત્યાંથી આવ્યો.”

“હું મોરે દરવાજે મોલી કરું છું.”

“તું ને પરમાર આ મુઠા જોવા માંડી, નરેશ ને હવનાને જુદા કરો. કૈનિકો ગાસો જલસી કરો. મદારાજ ને કાક બે જલસા નથી. પરમાર જલસી કરો !” મુંગલે કહ્યું.

“જાણુ : એક વાત કહું !” બેમાએ મુંગલ પાસે આસીને કાનમાં મીમે રવીને કહ્યું. “બેમાથી કૈનિકો મોષ કરવાની જાત નથી.”

“કેમ ?”

“મદારાજ ગામજવાર ગયા છે. ને કહેતા ગયા કે તમને મારે કહેયું કે એ વંધળો ગયા છે.”

“વંધળી : શા મારે ?”

“મને શી ખબર ?”

“—ને કાક !”

“લટરાજ ઘોડે બેસી પાછા નીકળ્યા છે.”

મુંગલ ચકિત થયો. “અને સાથે ગયા ?”

“ના. આણુ ! પરંતુ મદારાજ ગયા.”

“ઘોડા પર ?”

“ના. સાંદણી પર.”

“કેટલા જલ્દી હતા ?”

બેમો હુમચાયો.

“ગજરા નહીં જે દોષ ને સાચું કહે.”

“એક જૂત હતો ને એક બેલાન કહી હતી.”

મુંગલમહેતાની આંખ ચમકી રહી.

“બેમા ! એક સાંદણી તૈયાર કર. હું દમણાં આણું છું.” તેણે ધીમેધી કહ્યું ને પછી મોટેથી તેણે પરશુરામને કહ્યું : “પરશુરામ ! મદારાજ જરાક વંધળો ગયા છે. હું પણ મરું છું તમે જુનાગઢ કબજે કરો ને હોમવો. હું ત્યારે પાછો આવીશ. જોગે સોરડીઆ રંગા નહીં કે. લીલાગા ! આમ આપો તો” મુંગલે કહ્યું.

લીલાદેવી મુંગલ પાસે આવ્યાં. મુંગલે નેને ધીમેધી કહ્યું : “તમે મારી સાથે આવો.” રાણી એની ગર્ભ અને મુંગલ જેડે જવા નેવાર થઇ.

મુંગલ અને રાણી ધીમેધીમે મોરે દરવાજે ગયાં. ત્યાં માંડણી નેવાર હતી તેના પં-અને ગડયાં.

બેમા ! મદારાજ કમે રહેને ગયા ?”

“બે પેને રસ્તે”

“એ કપા જાય છે”

“મેં અહીંઆના માણસોને પુછ્યું છે એ
જનો તો . . . જતપ છે.

“અંહ, મને વચગીં લઈ જાય એવા
માણસ આપ.”

“બાપુ! સાદગીવાદો એવી છે, પણ
એવામાં આપજો છે એ બધા રસ્તા જાય છે.”

“વાર ચલાવ જોઈ મુજબે કંઈ
અને સાદગી ચાલી

માત્ર મદાર નીકળ્યા પછી મુજબે ધીમેથી
સાક્ષીને કંઈ “બહેન શીકાર છટકી ગયો

“કુમર”

“સાજુને લાખ મદાગજ જાણા રવ.”

“એમ” નિગ્રહારથી જોનારોએ કંઈ

“હા દરજ્જા નહીં હું એને પાનખામાંથી

ગોળી કાઢીશ હમણા તો વધારી જઈ જાનાર
જાને ખમર આપીએ ને મદાગજ મળ

છે તે પાન દાકરી ગઈ તેની રવા કરીએ.”

“મહેતાજી! તમે આ સાંકેને ક્ય મુરી
દાખા કરો.”

“કરીશ ત્યાસુધી, હું મને તેજો પણ
પગલોને ચાકર ને” દમીને મુજબે કંઈ.

[આ નિમ્ન સમાના વિશેષ બા. આવના બકમાં]

હજી વખત છે

ઈન્કમટેક્સ બચાવવા માટે

મંગા:

પ્રાણલાલ અમૃતલાલ વૈદ્યની કુંઠ

ઈન્કમટેક્સના અનુભવીઓ.

પહેલો માળ, લાજસીંગ શ્રીદીગ, મંગળદાસ

મોરડી પામે, મુંબાઈ

છુટકે અંકે વેચવાના છે

સત્યર ધાહક
થાઓ

ગુજરાત

ધાહજ અંકે
આટી છે

સરસ સાહિત્ય અને અવનવાં વિવિધરંગી ખેતોદર વિચારી "ગુજરાત" ગુજરાતની મેવા કરી રહ્યું છે એ જનસમાજથી અજાણ્યું નથી.

એ "ગુજરાત"ના અલ્પાર સુધીમાં જદાર પડેલાં પુસ્તકોમાંથી નીચેના અંકે શીવાયના આટીના અંકે વેચવાના છે.

પુસ્તક	અંક	મારા	સંવત
૧	૧	ચંદ્ર	૧૯૭૮
"	૨	દેશાખ	"
૨	૧	આશિયન	"
"	૨	કર્મિક	૧૯૭૮
૪	૩	માર્ગશીર્ષ	૧૯૮૦
"	૪	પાપ	"

આ શીવાયના પડેલાં બીજા તથા મોટા પુસ્તકોના જથ્થા અંકે તથા પુસ્તક નીચળો અને પાચમાનો આગે સદ તૈયાર છે.

આ અનન્ય લાભ લેવાની મજબૂતાઓએ સત્યર નીચેના ફેરોએ લખી મળ્યાવનું.

"ગુજરાત" કાર્યાલય
૯૦, સાહિત્ય ત્રિયા,
૨૨, વિદ્યાનગર સત,
મેટ્રોન રોડ, ૩૯, નવમ.

અવસ્થાપક, "ગુજરાત કાર્યાલય"

જ્યારેજ્યારે જીવનના મહાપ્રસંગો આવે છે, જ્યારે માણસ આડંબર કે પ્રશંસાનો શોખ છોડી જીવનને માત્ર સચોટ અમરણ કરવા મથે છે, ત્યારે જે પ્રતાપી વાક્યરચના નીકળે છે તેજ વાક્યરચના સ્વાભાવિક, શ્રેષ્ઠ અને ધૃષ્ટ છે. જ્યારે ૧૭૭૫ માં અમેરીકાએ ઇંગ્લાંડ સાથે દુશ્મની ઉતરવું કે નહીં એ ગંભીર પ્રશ્ન ચર્ચાઈ રહ્યો હતો, જ્યારે યુદ્ધમાં ઉતરતાં કાં તો સત્યાનાર વળી જાય કે કાં તો સ્વાતંત્ર્ય મળે-એમ હતું, જ્યારે સ્વાતંત્ર્ય પ્રેમને જુસ્સો પ્રખરે તપતો હતો, ત્યારે અમેરીકાના નાયક પેટ્રીક હેન્લીએ જે વાક્ય ઉચ્ચાર્યાં તે સ્વાભાવિક રચના સારું ધોરણ પુરું પાડે છે.

વિજય, મહારાજ, કે સરાજને નથી મળતો; એ તો મળે છે ચતુરને, ચપલને, ચૂરને. બીજી મહારાજ, આપણે રસ્તોજ ક્યાં રહ્યો છે? જે આપણે બીજે રસ્તો બેળવ નેહી આશમતા દાખવીએ તોપણ હવે વિચલમાંથી પાછા પટીય તેમ નથી. જે પાછ પડ્યા તો પરાધીનતા અને દાસત્વ વિના બીજે રસ્તો નથી. આપણી ગૃહજ્ઞતા તો ઘડાઈ ગઈ છે. તેનો ખડખડાત મોસ્ટનનાં મેદાનમાં સંભળાય છે. વિચલ વિના છુટકો નથી—અને એ બલે આવે. હું ફરીથી કહું છું—એ બલે આવે.

આ વાતમાં મહારાજ, જેવતાણ નકામી છે. અડસથો ભણે શાંતિ શાંતિ પોઝિ, પણ શાંતિ છેજ નહીં. વિચલ તો ક્યારેનો શરૂ થઈ ગયો. ઉતરથી જે હવે મરત આવશે, તે ગાજતાં શક્તિનો જ્વન લઈને-કાને બચાડશે. આપણા બંધુઓ તો ક્યારેનાએ રોજે ચઢ્યા છે. આપણે ત્યારે શા મરે ચઢીયાં આજરુ બની જેમી રહ્યા છીએ? ચલસ્યોની શા છિંચા છે? એમને શું લેઈએ છે? શું જીવન ચેટકું મિય છે, શું શાંતિ ચેટલી સુમધુર છે, કે શૂંખલા કે ગુલામગીરીની કીમતે રાખી રહેલી? સર્વ શક્તિમાન પ્રેમો! એ વિપતિ નીવારો! બીજા શું રસ્તો લે તે હું નજીતો નથી પણ મને તો કાં તો સ્વાતંત્ર્ય દે, નહીં તો મૃત્યુ.

આની સાથે હીંદને બેટો બળતો કરવાને હિતેજવા તત્પર ચએકા ગુજરાતી સાહિત્યકર્તા સ્વાભાવિક પણ સચોટ વાક્યરચના સરખાવાથી આ રચનાનું મૂલ માનવતામા કેવું રહ્યું છે તેનો ખ્યાલ આવશે.

એમાં કે' બારે બળ આવી ગયું એમ પણ નથી. આત્માનો તો એ સ્વભાવ બેચરની બેચરતેએ એ બહાદુરી બતાવેલી. લાખો જીવેનેએ એ બહાદુરી બતાવેલી છે. તુક બેચરતરહે આજે એ બતાવી રહ્યાં છે.

પણ ભલે છે. તેઓ તો મરે પણ ને મરે પણ. પણ અમરપણ નો મરવામાં છે, એમ આપણે જાણીએ છીએ. મરવાનો ધમ્મા છોડીને મરવાનોજ શીખવો એમાં કે' મુશ્કેલી ખરી કે? મરતાં શીખતાં તો છાતી નેઈએ. તે વિચારુને પલકમાં આવે મારતાં શીખતાં શરીર નેઈએ, બંદુકનો મહાવરો નેઈએ. હજારો ક્ષતિગી શીખીએ લાં મારતાં શીખીએ ને પછી છુતીમાં ખપીએ.

સંતાપ આપતા પ્રતાપથી સદા સૂર્યની સમાન જ્વલતો અને મેઘનો દર્પ અને કામદેવનું સૌંદર્ય એ જેની સમાન મનોહર અને નિર્દોષ સ્વરૂપવાળો રાજદંડે નામનો રાજ હતો.

પણ આ ખોટી પ્રભુશિક્ષા દાખલ થઈ તે પહેલાંની વાક્યરચના ઘણીજ ઉત્તમ પ્રકારની હતી. તેમાં વ્યવસ્થા, ગૌરવ અને છટા દેખાય છે. અને તેમાં પ્રતાપ કે લૈવિધ્ય દેખાતું નથી, છતાં ઠંડા, મીઠા ભાવોની અસર તેનાથી સારી થઈ શકે છે. આ વાક્યરચનાનું અંધારણુ ન અગરે એટલા માટે અનુપ્રાપ્તની યોજના થએલી લાગે છે. એ જંદની મર્યાદામાં રાખવાથી વાક્યોની વ્યવસ્થા ને છટા કેમ સચવાય છે એ ગીતાના વાંચકોને સહેલાઈથી સમજાશે. વિષય-પુરાણના પાંચમા અંશનાં વાક્યો દુનિયાના સાહિત્યના આબૂપણરૂપ છે; અને એ આદર્શ જે પ્રાકૃત સાહિત્યમાં જળવાયો હોત તો તેમનો વિકાસ કે ઓરજ થાત. જુના ગુજરાતી સાહિત્યમાં એ ક્ષાત્રીની એ લીટીની કડીમાં વાક્યનો સમાવેશ કરવાની રીતિ પ્રચલિત દેખાય છે; તેમાંનાં થોડાંક દૃષ્ટાંત લઈએ:

એક કહિ રહી કાં અલગી? એટલા માંહાં શું પાડી? *

એક કહિ, ના, એ અતિ શીલી પ્રમદા છિ અતિ પાડી? *

એક નગર; રહ્યા ગઈ થોળી, સાહમા તીર વિષ્ટઈ
માધવ બહુઈ 'કહ્યું' નવ નાસી, કાં મરઈ અણુપુરઈ? *

પાડી છીડું મરુરા નાકડ; પાલી બઈ રાણી;
પાએ નવી ડાભગી ખુચઈ; રહી ન પીઈ પાણી. *

પણ સંસ્કૃત મઘમાં અનુપ્રાપ્તની આ વ્યવસ્થા, ગૌરવ ને છટા કોઈકજ વાર દેખાય છે, અને મધ્યકાલીન ગુજરાતી સાહિત્યમાં તો છેજ નહીં. અર્વાચીન ગુજરાતમાં ઓવા પ્રકારની વ્યવસ્થિત વાક્યરચનાથી ગોવર્ધનનગમ કોઈક પ્રસંગે શાંત ગૌરવની સ્વેદ અમર કરી શકે છે:

કુસુમ તું એકલી કૌમારવત પાળી શું કરવાની હતી? એકલો પંડો પાણીનેા રેલો ધુળમાં ભળી નય છે, મનુષ્યની ચરણથી રત્નમાં ચંપઈ નય છે, ને તડકામાં હડી નય છે! તેવું તારું જીવન થશે. જે મહાત્માનાં અંતઃસ્વપ્ન તેં જ્યાં અને જ્યાં ક્યાણુ કાર્યનું મનોરાગ્ય તેં દૃષ્ટિએચર મરુ' તે મહાત્માના દહરવનાકરની તું રંક સુખદા યઈસ તો પણ એણી વાત નથ; તો આ તો ગંગા, એની શ્રદ્ધાપુત્રા, અને તેની સિંધુ એ સર્વ મહા નદીએણું કામ કરવાને તું એકલીજ સમર્થ છે ને તારા વિના એ કામ કરવાને આખા ત્રિભુવનમાં કોઈ સમર્થ નથી. તો કુસુમ, શું એવું પુણ્ય જીવન પ્રાપ્ત કરવા તને અભિશાપ નથી થતો! ૩

૧ ભાગણુ: કાદંબરી.

૨ પદનામ: કાન્દકે પ્રબંધ.

૩ સરસ્વતીચંદ્ર ભાગ ૪,

તેની જગા, વાળના બારથી નાજી લચી રહ્યું હોય તેમ પાછળ નાખેલું તેવું માયું, મદ્યેલકામાં તરતી તેની આંખોથી શોખતી આનુર, મદાલસા અને સરસ-તેને જોઈને કલ્પિતોપેક્ષા પોતે અદેખાઈથી ફીકી પડી હત. તેનાં જંગલી નૃત્યો, તેનો જરાક અસરકારી પણ સુમધુર સ્વર, તેની આસંપાસ ફરતી સુવાસ, તેની અર્ધનિદ્રાવશ સ્થિતિ પર હું ફીટા હતો. હું તેની પાછળ બપે ફરતો. સીપાઈઓ, બદુગરો અને બદમાશો જે તેની આસપાસ ફરતા તેની સાથે હું ક્યો કરતો. પણ એક દહાડો તે જતી રહી, અને મેં તેને ફરી જોઈ નહીં. ગલીય ગલીઓ અને પીડાંઓમાં મેં તેને બહુ શોધી. ઓક મંદિરનો સ્વાદ ખોવો પરવડે પણ તેના વગર રહેવું પરવડે એમ નહોતું. એ અદૃષ્ટ થઈ ત્યાર પછી થોડે મહીને મને ખબર પડી કે ગેલીલીના એક જુવાન બદુગરનો અનુયાયી સ્ત્રી-પુરુષની મંડળીનો તેણે સંગે કર્યો હતો. તેવું નામ જસસ હતું; તે નાજરેયથી આવ્યો અને કાણુ નાજી શા ગુનાહ માટે તેને ફાંસી પર ફાંસી દેવામાં આવી હતી. પોંદીઅસ! આ માણસ વીરો કે ખબર છે?

પોંદીઅસ પાછંડે બધાં અદાબ્યાં અને સ્મૃતિનાં ઉડાણો શોધતો કાઈ હોય એમ કપાલ પર હાથ મુક્યો. પછી થોડી વિપક્ષની શાંતિ પછી “જસસ?” તે બબડ્યો. “જસસ નાજરેયનો? મને તો તે યાદ નથી આવતો.”

દુનીઆના એક અમર પ્રમંગને ફ્રેંચ ગદ્યના આ અપૂર્વ ફરમામાં કટાક્ષ-મથતાથી મદતાં, શબ્દ, શબ્દચિત્રો અને વાક્યરચનાનું વૈવિધ્ય, સરસતા, પ્રભાવ અને સ્વાભાવિકતા દેખાડી તેણે જે સચોટતા સાધી છે તેની દુનીઆના સાહિત્યમાં મેળવવી મુશ્કેલ છે. એમાં મેરીની દશા અને તેના સૌંદર્યનું થોડાક શબ્દોમાં આમેલુખ ચિત્ર મળે છે, અને છેલ્લા ભાગમાં માત્ર વાક્યની સ્વાભાવિક રચનાથી હમુના મૃત્યુનું સમકાલીન દનિદાસમાં થું રચાતું હતું તેનો સચોટ ખ્યાલ આવે છે.

કેટલાક સાહિત્યકો સચોટતા આણુવા પ્રૌઢ વાક્યનો ઉપયોગ કરે છે. પ્રૌઢ વાક્ય એટલે અનેક વાક્યનું રચેલું એકતાનતામણું વાક્ય. આ પ્રયોગ થેંડક-જ કરી શકે છે; કારણ કે મોટી રચના રચવા જતાં વાક્યમાં જે સજીવતા જોઈએ તે સચરાતી નથી, અને પરિણામે સચોટ અસર થતી નથી. આથી પ્રૌઢ વાક્ય રચનામાં પ્રવિણ એવા સીસેરોની સલાહ પણ એ છે કે વાક્ય મોટું બનાવવા કરતાં તેના છુટાછુટા કકડા કરવાથી સચોટતા વધારે સધાય છે.

જના કેટલાંક કથનનો વિષય એવો ગંભીર, પ્રૌઢ, કે પ્રભાવશાળી હોય છે કે તેને સચોટ રીતે વ્યક્ત કરવા જતાં પ્રૌઢ વાક્ય સાધારણ રીતે પ્રગટે છે. જેમ ભવ્યતા દર્શાવવા ગગનભેદી ધુમ્મટ કરવો પડે, કે સ્તંભોની અનંત હારમાલા બનાવવી પડે તેમ કેટલાક વિષય માટે આવું વાક્ય જરૂરનું છે. એટલુંજ નહીં પણ જેટલી બાહોશી તાજમહેલનો ધુમ્મટ કે પારથેનનની સ્તંભપરંપરા કરવામાં વાપરવી પડે, તેટલીજ બાહોશી આવી શાન્દિદરચના

૬મી કુળમાં સપ્તમી પદ છે આતું વાક્ય પણ એક કલામક ફીન છે. એની પણ નામ અનર છે, એ પણ ભરૂં છવન બચ્ચિ દોષ એમ નીરાડુ ને અચેતન છે અને એના વાક્યોની શરૂપરાથી સમુદના મદનર ગોના પદાંતની માફક, મર્મનાના ઘેર અને વિસ્તૃત નાદની માફક અદ્ભુત અસર થાય છે

નમાનવાળા વાક્યો રચનાની પદ્ધતિ પણ પ્રેમ વાક્ય રચનાની કુશળીજ પડી સામે છે, પણ આખા દીલના કુશલતા દરેક સ્થળમાં એમ જક પ્રભા લિકા થઈ ધાલી એવી છે તેમ વાક્ય રચનામાં પણ એકી અને પચ્ચીએ સચેત અને અજ્ઞત એવા પ્રેમ વાક્યને બદલે દિવાપદમાં બાંધવા અદ્ભ વિચોના ક્રમખાનું નામજ પ્રેમ વાક્ય એમ મનાયુ મુજબની મધ્યકાલ સાહિત્યમાં આવે પ્રેમ વાક્ય રચનાની અનુભવી છવ, મચોટના ને અંકતાનતા વિનાતા ને વાક્યો નીપનતા તેજે આપણા મવનો વિકાલ અટકારી દીધા દેખાય છે અજગીન જંગની સાહિત્યમાં પણ નમાનનો ક્રેપાગમ છૂટે દાથે થાય ૭ અને ઘણી વખત તેમાં મચૂત નાદિત કનતા મધુન પદનાલિત્ય જખુન છે, જરા તેની કૃતિમતા સાધ્યા વગર રહેતી નથી નવા આ પદ્ધતિને દુરપયોગ નથી થતો ત્યાં પણ એક જાનની કૃતિમતા-બાંધક નિવચિનતા-નમરે મટે છે

હવે પ્રેમ વાક્યના ધિત્ત જેમાના એવા સીમેરેલના કાપણેઆથી એક દર્શાવ લાગે:-

નગર પહેા હુ એના અયક્ષ (પાન્સક) છ કે એને મરિ નેા નવાયના કે દરજાન સમુ ફેરમ. અધિકારની મદનાથી પુનિન કોયુ રખત્રવ, બધા રાફટન આશર દેનાર કોઇ નવાવમદિઓ સામેનુ સમાજદ. સર્વેનું સરક્ષણ કરતી એવી શહેરની રીવાજો, આશાન્ના મરિ નિમિત્તથી વડની, અર, ના નૈરવમર્થુ રયાન, આ અધિકારનુ આનન પણ ફનસમાડ્યો અને મુખુના બચથી વિમુક્ત નથી ને કાઠકયુ કુપાળુ છે બધુવયુ કયુ છે કાઠ નમનુ આપ્યુ છે, અને ત્યારે તમે અવજરત દના ત્યારે કાઠ સમાર્થુ છે હો એ અમર દેવતાઓ મારા અધિકાર પર મસત થઈ મુરખીઆ, તમને અને દોમના શહેરીઓને બચકર પુનરેડમાથી, નમારી જીના, તમારા છેકગાઓ, પવિત દેવ-મંત્રિકા એને ૧ અનર્થાદિત જુલમમાથી, આપાનુ મદિર અને પેગેબાન અને આપાના મુદર દેશ ને પ્રાસનાય નવાવામાથી અને આખા હટાવીન વિમદ અને વિનાગમાથી બચાવવાનું પુગ્ય કામ મન કરવા દે તેા પછી બહે વિચિટું શાસન ને દોષ તેના એવા થાકે કાગલ કે ભે પન્ડીઅસ લેંડુલસ, મોટીએના વચનથી પેા થઈ રાખ્યતા વિનાશરૂપ પોતાને અને અનતો મારા અધિકાર વડે વિધિ જાખ્યુ સરક્ષણ કરે તેમા હુ કેમ આનદ નવર ૧૦

૧ કુવાની સાચીઓ, ૧૧૧૧૧૧૧૧૧૧૧૧

૨ કટીનકનલી સામે કોયુ બાવલુ મંદેલો (Fourth oration against Cataline Cnoro).

અંગ્રેજી ધણી સાહિત્યકારો પ્રાદ વાક્યોનો ઘણો શોખ હોય છે; અને વિષયની પરવા કર્યા વિના મોટાં લાંબા વાક્યોનોજ ઉપયોગ કરે છે. મેટ્રોસે જેવા સાહિત્યકાર પ્રાદ વાક્યતા અખતર વિના કથન કરી શકતાજ નથી, અને પંચિણામે તેમની કૃતિઓની શિષ્ટતા ઘટે છે.

અંગ્રેજીમાં આ પદ્ધતિ ધણી કેળવાઈ છે, અને લોકપ્રિય નીવડી છે. પણ લેટીનમાં જે વાક્યરચનાની અપૂર્વતા છે તેનું દર્શન તો માત્ર ટી કવીન્સીમાંજ થય છે. તેની આ પ્રકારની વાક્ય રચના ને શબ્દસંગીત અંગ્રેજી સાહિત્યમાં શ્રેષ્ઠ લાગે છે:

આ શ્રીખત્રાનુની પુણ્યરાત્રિની ગાઢ શાંતિ અને સમશમાકારમાંથી-આ અદ્વિત તથા હયા અને સ્વપ્ન સૃષ્ટિની મધુર તેજોમયતાના હૃદયદાયક સંમિશ્રણમાંથી, આ પ્રિય વચન ઉચ્ચારતા, હળવેહળવે ખેલતા, ગણગણ કરતા પ્રાંતની સુદમારતામાંથી, ઓર્ચીડો નળે ઉપવનોનો અને ફરોમાંથી, જાણે મેરણા સમયે ઉવડતા વાયુના ખંટમાંથી-જાણે પગ આગળ ફારી રહેલી પૃથ્વીના વિકસતા મુખમાંથી-મૃતદલના પતિ ચમત્કાર પોતાની ભયંકરતાના પ્રતાપ સહિત અને પોતાના અવાજની સિંદુર્ગના સહિત, પાણીના ઘોધની પહેમ પહોડો મારી, એના પર તુટી પડ્યો.^૧

ગુજરાતીમાં આ વાક્યરચના ખીલવરનાર મણિભાઈ દિવેદી હતા; અને એમના પ્રાદ વાક્યોમાં ધણી અખત એકતાનતા કે સહજતા જેવી નોંધએ તેવી જણાવી નથી જતાં પ્રભાવમાં, શક્તિમાં અને સમૃદ્ધિમાં તેની જેમની ગુજરાતી સાહિત્યમાં જડવી મુશ્કેલ છે.

દલપતશાહીના વિસ્તારમાંથી કરી ભવ્યતા કે સસારતાનો નજમ થયો નથી. ગુજરાત વર્તીકસુધર શ્રોસાહી સંશયાત્મક ઉપધોગિતાવર્ણો બાપાંતરો અને નિર્જીવ અનુકરણો કરવામાંજ પોતાનાં સમૃદ્ધિ અને સાધનોને અત્યાર સુધી ગુમાવવી રહી છે. દલપતશાહીના પવિત્ર કરવેલી સીમાની અંદર એક પણ અપૂર્વ લેખ નીવડ્યો નથી. ગુજરાતી સાહિત્યે આ પચાસ વર્ષમાં જે કે વૃદ્ધિ કરી છે, જે કોઈ નહું સાહિત્ય અને કાવ્યભણ ઉપજવું છે તે “શ્રોસાહી” અને “શાક્ષા” ના આશ્રય વિનાનાં મ્યાનામાં રખડી રજળી, લીખ માળીને ઉપજવું છે.

અને સરસ્વતીચંદ્રના સ્વતંત્ર સામાન્યમાં નીતિ અનીતિના પ્રશ્નો વચમાં લાવી, આ સાહિત્યભાવનાને છેક દલપતશાહીના અતિ પ્રાકૃત ધોરણ ઉપરજ લાવી મુકી, તેજ છેવડું અને ઉત્તમોત્તમ સ્વરૂપ છે એમ કહેવું, અને તે કહેવાનેજ છેક સરકાર સુધીથી સર્વમાન્ય ગરાવવાનો ચત્ત કરવો એ સમગ્ર ગુર્જરભૂમિની સાહિત્ય સમૃદ્ધિને અપમાન આપવાનો, મારી નાખવાનો અને છાપ કરવાનેજ મહાર છે એમ ચમોને ભાસે છે. જગત જે નાનામોટા પ્રકારથી ખરી વાતને ખોટી કરાવી શકે છે, ખોટીને ખરી કરાવી શકે છે, તેવા ધોરણથી કાવ્ય અને સાહિત્યના વિષયનો આ એ વ્યક્તિ વચ્ચે ન્યાય થયો તેથી તે દીકગીરી થાય તે કરતાં પણ એવા ન્યાયથી ગુર્જર સાહિત્યને જે અપાર હાની થઈ છે તે માટે અનેક ધણી દીકગીરી થાય છે.^૨

૧. Vision of a Sudden Death De Quincey અચાનક મૃત્યુનું દર્શન: ટી કવીન્સી.

૨. સુદર્શનગદ્યાવલિ: મણિભાઈ દિવેદી.

સીરીનધીએ મુંદર

મુજસત—

૧૯૮૦ દીપોત્સવી અ.ક.

ગુજરાતી સંસ્કૃતિ

પૃષ્ઠ ૬]

કાર્તિક ૧૯૮૧

[અંક ૨

ગુજરાતને સંસ્કારો નવા મુખ આપેલા છે તેની સમૃદ્ધિની મહત્તામહત્તા વધી ગઈ છે તે સામયિકોની સમૃદ્ધ બાબુ છે.

એના પુરુષોમાં ભાવ છે, ઉત્સાહ છે, હઠી આવકારિશતા ને હથેલી અધિકાર છે. એમાં અવસ્થાગતિ છે ને સ્વલંબ્ય છે, સુલ્લહીયત્વ છે અને નિશ્ચયતા છે. આવન-આવતા છે અને સેવાધર્મનો પ્રેમ છે, અને વ્યવસ્થા તપથી માનવતા વિસ્તારવાની દોષ છે.

એના સ્ત્રીમાં કુલની કુલમારતા છે, ને છતાં સતીની અડમર છે. એમાં શક્તિના છે, ને સમૃદ્ધ પ્રેમ છે, ગાંધીયત્વ છે. ને છતાં આત્મકારિક મુદ્દિ સ્નેહ છે, ધર્મી પ્રતા નથી, છતાં અદ્યાય હવેની રાત્રિ છે, એના પુરુષના સમાન ધવાની દોષ છે, છતાં પુરુષને પડેલા હવા સ્નેહાનું ઉદાત્ત છે; નવાનવા હવેનો છે, છતાં કુલ સદન સતીની દોષ છે અને પુરુષો ને સ્ત્રીઓમાં વિશુદ્ધ પ્રેમની બ્યેસ બંધવા પાડી છે.

મધ્યમકર્મી નવપુરુષો મેન પ્રકારી જુદા છે—ધરેર નવા સંસ્કારો સંચાર થાવ છે.

ભરેઅભરે બધા એક ને અવિભક્ત ગુજરાતનાં આજે બને છે, અને એમ આ ગેઅંગની એકતાનતા પાણીના આકાશ પરમાય છે તેમ ગુજરાતી સંસ્કૃતિના મતાની આત્માની સાક્ષી છે છે કાર્યોર્થ ને પરદાશક્તિ આ ભૂમિ આર્થિક સૃષ્ટિનો વિભવ-ભવ તથા હવે છે; અને આર્થિકતાં સવલન તરેલા મદ્યવ્યવસ્થા ને વીરવ્ય સ્વમાન ને સ્વાધ્યય, શુદ્ધિ, જ્ઞાતિય ને અવસ્થા, તથા શક્તિ ને સમય, વિગતિ ને છવિસ; સ્વમાનની સર્વોચ્ચતા અને પ્રેમ-નિર્ભર ને નિરુદ્ધ-આ પુરાણ નવ-આર્થિકતાની શ્રેણીની કોઈ વિચારમાં મહત્ત.

— ગુજરાત-વિદ્યા ધારકારિક અભિપ્રાય

રા. : હસુભાકર

સાંભળો

બે આપણે ચલઃસખી ! , પ્રિય રાંસ : રેલી,
આ સૃષ્ટિને મધુરવી , કરીએ રસેલી;
આનંદભેર ઉછળે . પ્રિય રક્ત રાગે,
સાર કુંજ ચલતી ભરીએ પરાગે;

રંગાદ્યુ' જીવન ધ્રુવ ધનુષ્ય રંગે,
મોઘાં મૃદુલ તવ રનેહ સુધા પ્રસંગે;
આ જાંઘળી મધુર રનેહલ સ્વપ્નભીની,
જ્યોત્સ્ના મ જીવને લહરે અમીની.

પ્રાણેશ્વરી ! રસની રેણુ અમોઘ ધારા,
ઉદાસના ઉર-વીંધ્યા કરતી કુવારા;
મીઠા કટોર રસના પ્રિય ઢોળી ચારુ,
ઉછાળીએ—ઉજવીએ રસપર્વ પ્યારુ.

આ જાંઘળી પ્રિય મહોત્સવ સાંપડ્યો છે,
આ હીરલો વિરલ હાથ સખી ચઢ્યો છે,
લજ્જા તણી જવનિકા પ્રિય તો ખસેડ,
બીડાઇ આ મુજ જીવે રસ રંગ રેડ.

કેમકે
તે પુસ્તકરસા દેસાઈ

ચિત્રકાર
શ. ગોવિંદભાઈ પટેલ
અથ, સર્વિલકર્તા

૧

તે આઠઠી મોગી વરે પણ એક નાના
ભાગ્યક જેવી કદન અને દર્શીની હતી
તેના મુખ પર મના અને આશ્વની રેખાઓ
સ્પષ્ટ જણાતી અને એકાદમ વાદ છે કે મે
તેને જમણે હાથ દર્શાવ્યામાં મન દબોરી
આએજ જોઈ હતી. જ્યારે જોઈ ત્યારે
પ્રિયતમ વરને તેના બચ્ચાની આમગીમાં
ચકા પર કે પોતાની એકલ કોરમીમાં
કાઠ વિરામમન પર ફેક મુલની કે
તી એકી દોષ જાણે જીવનના અગ્રણી
તે પડતા ન હોય. અવમાનની કોણા તેને
ન સામાન્ય સંદેશમાં સંપન્ન હોય

એમ જણાવુ. તે નીકર અને આક્રમ હતી
કાકપીએટ કરતા તે કદી ગળ કરતી નહીં.
સાચુ જ બોલી જવામાં તે કદાપલ માનની
મરકતી રીવાજ ન છુટકવ તે જુદું મોવતી
મેરી એ નીખાકમ હતી.

કું મારી કોરમીમાં એરખેટો ફેક
નકરે દોરતો હતો રેખા પર નમીને કું
કામમાં પડેવાયેલો હતો એવામ કોરમીનું.
દાર દરખેતાયુ અને એક અવાજ સાથે
જુલી મધુ આમમાં કમકા માથે જેમ
વિષ્ટેષમાં જમણી કું તેમ કિરોગીની ગોરવ
પૂજુ પ્રવિમાં મેં ઉગરા ઉપર જો

કહું છું કે તું મને ચઢા કરી નાખ

“ક્યારની આવી છું?”

“હમણાંજ આવી. લક્ષ્મી માંસી ફેંક
બહાર ગયાં છે એટલે સીધી ઉપરજ આવી.
તું તારાં કાગળીયાં નાંખી દઇ મને ચઢા
કરી આપ.”

હવે હું બીજા વાર પુછવા ન રહ્યો. એક-
દમ ઉડીને નીચે ગયો. કિશોરી મારા ટેવલ
પાસે જઈ કાગળો ફેંદવા લાગી. ટેવલના
ખાનામાંથી વાંસળી કાઢી ધીમેધીમે વગાડવા
માંડી. મારી વાંસળી મને ઘણી પ્રિય હતી.
મેં એકદમ નીચેથી કિશોરીને લાંક મારી
વાંસળી મુકી દેવા કહ્યું. એટલે તે વાંસળી
લઇ નીચે આવી અને વધારે જોરથી વગાડવા
લાગી.

“તું એ મુકે છે કે નહીં? નહીં તો હું
હુંટવી લઇશ.” મેં પાણીમાં સાકર નાંખતાં
કહ્યું.

“તું એની જોડે પરણ્યો છે?” કહી તેણે
તો વગાડતું ચાલુજ રાખ્યું.

“કિશોરી! ના મુકે તો તારા કાતના
સમ છે.”

“અહ્યા! સમ ખાધે કોઇ મરતું હશે
કે? તું તારી મેજે ચઢા તરફ જોયા કર. જે
તે ઉભરાજ ચાલી.”

“કે નથી ઉભરાતી એ વાંસળી મુકી
દે મારી વાંસળીને અડકવાનો શો અધિકાર?”

આ પ્રમાણે ગાડી'એ ત્રણ વાર પાછળ અને આગળ ધકેલી આમ કોણે જાણે કયા મુઠ્ઠી કરત પણ એવામાં પાછળથી લોકોનું ડોળું ડોળું આવી પહોંચ્યું તે થોડો આચળ નહોતો.

લોકો તે ઘવાએલા યુવાનની આસપાસ ઘીંગાઈ ચલ્યા અને કોઈ ડોક્ટરને બોલાવવા પેડયું તો કોઈ કેક ઉપચાર કરવા મરી

અને આકેતથી ધુજળી હતી. તેના પણ હોશકોશ પડી ગયા હતા તે પેતા યુવાનની પાનેજ હાથી હતી અને તેના શરીરમાંથી વહેતું લોહી અટકાવવા પ્રયત્નો કરતી હતી એવામાં ડોક્ટર આવ્યા અને તે યુવાનના પાગ પહેરેલી વાવરથા થઈ ગઈ ડોક્ટરે જણાવી ત્રિશુ કે તે યુવાનનો જમણો હાથ ભાંગી ગયો હતો અને તેની એક આંખ

‘ સુરેશ, મારે મક્કા પાવો છું ’

અત્રુ નગરીકમણ તે યુવાનનું ઘર હતું. તેમાં તેની આજ મ માતા હતી તે આ નમાચાર ગમ્મી ભીંતને ટેકવડીકની ગોટલે આડીને કંઈપણ કરવા લાગી લોકોએ તેને મમત્વની આન પાડી. એવજુ જમ્માએ તે યુવાનને હથેલી તેન ધરમાં સુસાડ્યો. કિશોરી એ દુઃખેત સ્વપ્ન થકી ઢાંકતી હતી તે પણ અત્યારે લાગ

કુરી મજ હતી કેસીને કાને તે વાત જનાજ તણે ફૂડો મુક્યો.

ધીમેધીમે બધા વેરાઈ ગયા કમાવ ડેમી. તેમનો એક ભત્રીજો અને કિશોરી એટલા જણજ ત્યા રહ્યા.

કિશોરીએ ડાસીને થણ આપવાનન આપ્યું. અને મોડી રાત્રે મારે ઘેરે આવી

મને તમામ હકીકત જણાવી, અને મને જોડે લઈ પોતાને ઘેર ગઈ. તેને ઘેર મુકી પાછો ફરતો હતો ત્યારે મને પેલા યુવક માટે ઘણા પ્રકારની સૂચનાઓ તેણે કરી.

હું પાછો ફરતાં તે 'યુવક-રવોદ્રને' ઘેર ગયો. ડોસીમાને દીકાસો આપ્યો અને રાત્રે ત્યાંજ રહ્યો. સવારે રવોદ્રને ભાન આવ્યું ત્યારે તેને બધા પ્રસંગો યાદ આવ્યા.

દરિદ્રાવસ્થામાં આવેા મંદવાડ આપ્યો તેથી દવાદારનું ખર્ચ થાય, અને તે ઉપરાંત પોતે જે કેં કમાઈ લાવતો હતો તે કમાઈ પણ બંધ થાય, એમ બેવડી પિટંબનામાં તે પોતાના જખમનું દુઃખ ભુલી ગયો.

થોડી વારે કિશોરી ત્યાં આવી પહોંચી. પોતાની સાથે તે કેટલાંક ફળફળાદિ લેતી આવી હતી. તેણે આવીને ડોસી સમક્ષ સોએક રૂપીઆ ધર્મા અને ડોસીની ઘણીએ નામરજી છતાં તેણે તેને રૂપીઆ ધણેા આગ્રહ કરીને આપ્યા.

ઘણાઘણા ઉપચાર કરવા છતાં રવોદ્રની એક ચાંખ અને જમણો હાથ સાન્ત થયાં નહીં. તે બે અંગે અપગ થયો.

આમ દિવસ પર દિવસ ચાલ્યા ગયા અને રવોદ્ર કિશોરીના આભાર નીચે વધારે ને વધારે દુઃખાતો ચાલ્યો. દિવસમાં કલાકાના કલાકો મુઠી કિશોરી તેની બાજુમાં બેસી તેની સેવા કરતી. તેને કેંક વાંચી સંલગ્નતા આનંદ પમાડતી, કેંક ગાતી-કેંક વાતો કહેતી. આમ તેને દરકોષ પ્રકારે રીઝવવા ચલ કરતી છતાં પણ તેને તો એમજ લાગતું કે પોતાને માટે તેની જીંદગી બરબાદ થઈ ગયેલી હોવાથી તેના અને તેની ડોસીના ઝણુમાંથી ને કદી છુટવાનીજ ન હતી.

૩

આ બધો વખત કાંત પોતાના નવા માસિક 'સમાજ' બાબત ફેટલીક વ્યવસ્થા કરવા મુંઝાઈ ગયો હતો.

મારો અને કિશોરીનો સંબંધ જોકે વધારે જીનો હતો છતાં પણ કાંત અને કિશોરી વચ્ચે જેવો સંબંધ હતો તેવો તે ન હતો. તે બંનેના હૃદયમાં એકબીજાનાં દર્શનથી અને વિચારથી જે ઊર્મિઓ પ્રગટતી તેવી અમારી બે વચ્ચે પ્રગટતી નહીં. મારે બેન નહાતી તો તેને લાઇ નહોતો. અને પછી નૈસર્ગિક મૈત્રી અને બંધુતાનો ઉદ્ભવ થયો. પરિણામે બંનેનાં હૃદય નિર્દોષ સાંકળે જકડાયાં અને એક બીજાના દિલથી આનંદ પામવાનું અમારાં હૃદયો શીખ્યાં. આમ મનેમન એકતાની ગાંઠે ગાંઠાય ગયાં.

પણ કાંત અને કિશોરીના આત્માઓ તો એકજ પિંપલવૃક્ષ પર બેસી એકજ ફળનો આસ્વાદ લેતાં. એકે તે ફળ ચાખતું ત્યારે બીજું તેના આસ્વાદ લેતું.

કાંતના પિતા અદમક ધન મુકી ગયા હતા. તે બાળપણથીજ સાહિત્ય અને કળાની સેવામાં જીવન ગાળતો માંગતો હતો. અને પૈસાનું જોર હોવાથી તેને કોઈ પણ જાતની મુંઝવણ નડે તેમ નહોતું. વળી તેની કિશોરી પણ એક ધનવાન માતાની એકની એક પુત્રી હતી એટલે તેને ત્યાં ધનની રેલમહેલ હતી.

અને યૌવન ને રૂપની લક્ષ્મી સંગોવડી કિશોરીએ તેને હૃદયદાન કર્યું હતું. એક યુપતીમાં પણ જે ધનથી લખપતિના યેભવો મળી શકે તે તેણે મહાલયમાં બેઠાંબેઠાં મેળવ્યું હતું. સાંસારિક લાલસાઓ માટે હવે તેને બીલકુલ મુંઝવણ ન હતી. અને આત્માએ આત્માનું સંધાન યએલું હતું. તે કદીઓ બંધ અબેલ હતી. તે

આત્મજાગૃહી અમરતા અનંતતામાંજે શામળી
યુગયુગના કાળભેદ અને સ્થળસ્થળના દિશા-
ભેદ તે સ્નેહની મનામાં લય પામેલા જાણુના
માત્ર એકજ તેના આત્માની અભિલાષા હતી -
વૈકલિક લગ્ન જેમ અને તેમ જાણવી કરી
નાખી કિશોરીના સ્થપતે પોતાની મોદમાં
ગાંધી મંદારવાના શરૂ કરી દેવી.

કાંતની સાદિલધીનિ કિશોરીમાં પણ
હતી હતી અને તે પણ સાદિલ અને કળાની
વિધાનક બની હતી તેણેજ કાતને 'સમાજ'
કાંતા પ્રેર્યો હતો તેણે પોતાની ચિત્રકળા
પણ ધીમેધીમે ધણી ખીનરી હતી, અને
મમાજના બીજા કે ત્રીજા અક્રમાં તે પોતાના
ચિત્રો આપી શકશે એમ તે માનતી

કાંત બદારવામાં ગમેતા ના હોય સાં
તે કિશોરી લગભગ આખો દિવસ તેને સાજ
ગેતી, કાંતની જૂદ માનાએ તેના સ્વભાવ
અને સરસતા પર મોઢા પાછો તેને પુરજક
બનાવવાનું નક્કી કર્યું હતું. કિશોરીની માતા
પણ કાંત જોડેના સંબંધ દષ્ટ માનતી તથા
કિશોરી - કાંતના મહવાસમાં વારંવાર આવે
તેને તેને બીજકુલ વસો ન હતો આ
નજાંધ સર્વેને છપ્પ હતો એટલે આત્મવ્યક્ત
મુખ થવામાં મોઢા પણ પ્રકારનું વિદ્ય આવે
તેમ ન હતું

મુખના અરખલિત સમુદ્ર પર બનેલી
જીવનનેકાએ સ્થતી હતી બનેલા માગ
એક દત્તા પણ બને વચ્ચે કેક અંતર હતું.
એ અંતર કાંપી નાંખવા માટે કાલ આગુર
દત્તો પણ કિશોરી હજી તેના જંધનમાં
જકાવા તત્પર ન હતી.

તેને એમ હતું કે જ્યાં સુધી તે અને કાલ
પુરેપુરી અનંતના અનુભવે છે ત્યાં સુધી
વૈકલિક લગ્ન જેવા કાંઈ પણ જંધનની આવ-

શકતા ન હતી તેને માત્ર સ્નેહની તૃપ્તિ એજ
લગ્ન હતું. અને તે તે મૂર્ખા રીતે અનુભ-
વતી આથી કાંતનો આગ્રહ છતાં પણ તે
લગ્ન કરવા નાજ પાડવા કરતી. છેવટ જ્યારે
કાંતે વજોજ આગ્રહ કર્યો ત્યારે તેણે જ
મામ સુધી વિચાર કરવાની મહેનત માગી
આ અગ્રમાં સ્વીકારણ આકરમાત્ર બન્યો.

સ્વીકારણ બતાવ પછી કિશોરીનો ધણો
ખરો વખત ગર્ભિની તહેવાનમાં જતો છતાં
તે રાત્રે મોડે સુધી પોતાની ઓરડીના દ્વાર
જંધ કરી માસિક માટે લેખો લખતી અને
પોતાના ચિત્રના અગ્રમાં પણ આગળ
વધવા પ્રયત્નો કરતી

કાંતનો વિરોધ તેને બહુ સાંતો; પણ
એવામાં આ અકરમાત્ર બન્યો. તેથી તેનો
સમય બહુ ઝડપથી વહી જવા લાગ્યો હશે
તો તે અને પણ બહુ વાર મળી શકતી નહીં
છતાં અવારનવાર આટો મારી જતી મારી
માતાને જરાક પગડી મારી પાસે આજતી
મને પણ થોડો ગામ અંત ધગા આનંદ
આપી વીદાય થતી

૪

એક સાંજે સ્વીકારી માતા અંદરના એકરડા-
માં એમી કેક ભજન ગાતી હતી, તે વખતે
બદાના એકરડામાં સ્વીકાર પડ્યો હતો. પાસે
દીપકના પ્રકાશમાં કિશોરી એક રમત મુચેતી
એડી હતી સ્વીકાર કેક કલેગમગી દલિથી
કિશોરી તરફ વેગ રમો હતો અને ધીમેધીમે
તેણે પોતાના કુ અપૂર્ણ જૂતકાલની વાત છેડી.

તેના પિતાએ દુઃખેસન અને એપરવામાં
લાખો રૂપીઆની મીલકતનું પાણી કરી કેવા
સંભેતો વચ્ચે નાદાગી મોઢાવી, તેની માતાએ
સાસરના વેલેવોનો લેશ પણ ગર્વ રાખ્યા
વિના ગરીબીમાં પોતાના પીઅના તે શાન

અને પવિત્ર ઇવનને ફરી અમલમાં મુકી દોરણાંખર વસાવી તેમની સેવા કરી અને ધંડીએ જાતમહેનતથી તેણે અને તેની પુત્રીએ ઉપજ કરવાના કેવાકેવા પ્રયત્નો કર્યા તેનું તેણે વર્ણન કર્યું. પોતાથી એક મોટો તથા એક નાનો ભાઈ તથા નિરઘમી પિતા, માતા અને વિધવા બહેન એમ છ કુટુંબી-ઓનું ગુજરાન ચલાવવા સાલગ્રામીમાં ઉછરેલાં ને માદીકરીએ કેવાંકેવાં અમલ સંકટો વેડ્યાં અને પોતે ત્રણ ભાઈઓને કેળવણી આપવાની હઠ્ઠાથી તેઓએ તે સંકટોને પણ મુખની માફક કેવી રીતે વધાવી લીધાં તેનું તેણે હૃદયદાયક વર્ણન કર્યું.

અને પછી ધન્યરતો કેપ તેમના કુટુંબ પર ઉતરી આવ્યો. ર્વીડથી એ વર્ષે મોટો ભાઈ ચાન્ડ દહાડાના તાવનો ભોગ થઇ ઉગતા ઉગતામા કરમાઇ ગયો. તેના મરણ પછી એકાદ માસમાં કેસેરોનો ભોગ થઇ તેના પિતા અને બીજે ભાઈ મરણ પામ્યા હ્યારે તેનું કુટુંબ કેવી લપકર આફતથી છવાઇ રહ્યું હતું, તેઓએ કેટલાકેટલા અપવાસો કરી ર્વીડરડીને ગમગીન દહાડાઓ પસાર કર્યા હતા, તેનું તેણે હૃદયબેદક વર્ણન કર્યું. તે વર્ણન કરતાં તેની આંખોમાંથી આંસુની ધારોઓ વહેવા લાગી.

પિતા અને ભાઈઓના મરણ પછી તેની માતા અને બહેન તેના મુખ માટે તનતોડ મહેનત કરી રહ્યાં હતાં, અને તેની બહેને તો ઇવનની હરેક પણ ભાષનાજ દિતતા વિચાર-માં ગળી હતી. એ વર્ષે લગી દૈક મુખમાં દિવસો ગયા. તેવામાં જગતમાં તેને સર્વથી પ્રિય એવી બહેન પણ વીદાય થઇ.

દીકરીના મરણનો આધાન માતાને ધ્રોણ લાગ્યો હતો. આગામી દુઃખોમાં રહેલી દીન

હવે લાંગી ગઇ હતી; તેનું જોમ હવે ધરી જવા લાગ્યું હતું; તેનો ઉત્સાહ મંદ પડી ગયો હતો. હવે તે ફક્ત ર્વીડને ખાતરજ પોતાનું ઇવન નભાવી રાખવા ઇચ્છતી, તેને ખાતરજ દુઃખો અને વિગ્નો વેડીને પણ સંતોષ થી દહાડા કાઢતી.

આમ થોડાં વર્ષ આશુ એવામાં એક દિવસે દુધ દહોતી વખતે એક બેંસ તોફાને ચડી અને તેની માતાનો એક પગ છુંદી નાંખ્યો અને તેને અપંગ બનાવી. તે પછી તેને લાંબા કાળનો આટકો મેવવો પડ્યો અને તે વખતે ર્વીડે જાતે દોરોની બરદાસ કરવા માડી, પણ તેથી તેના અભ્યાસમાં ખસેડ પડ્યા માંડી અને તેનાથી બરોબર બરદાસ રાખી શકાઇ નહીં તેથી છેવટ તેમના ગુજરાનના સાધનરૂપ દોરોને પણ વેચી નાખવાં પડ્યાં, અને તેમની હાડમારી વધવા માંડી.

તેની માતા તેને વારંવાર લમ કરવા કહેતી. તેમ જો કરે તો ફરીથી દોરણાંખર વસાવાય અને તેનો અભ્યાસ નિર્વિઘ્ન ચાલુ રાખી શકાય, તથા તેની માતાને જદ અને અપંગ અવસ્થામાં ધરકામમાંથી શદત મળે. ર્વીડે પણ એવાજ મતનો દતો. પણ તેના પિતાએ નાતાર થઇ પ્રતિજ્ઞા ગુમાવી હતી. તે ઉપરાંત તેમનું કુળ પણ નીચું હતું. તે છતાં પણ જો તેની પાસે નાણાંની પ્રાચી કાલવવાનું સાધન હોત તો કુળ કે પ્રતિજ્ઞાની કાંઈ પરવા કરતજ નહીં.

નાણાંની અનદદ તંગીને લીધે તેણે અભ્યાસ પડતો મુકી નોકરી લીધી. તે નોકરી-માં તેને મહેનતના પ્રમાણમાં કીક પગાર મળતો હતો. જો કે તે કે બચાવી શકતો નહીં છતાં પણ તે બનેનો નિર્વાદ મારી રીતે ચલી શકતો, છતાં તેની અપંગ માતાને માથેથી

નથી કે જેથી હું મારી આશા પુરી કરી શકું.

વળી બહેન, તે દિવસના બનાવ પછી તમારા સહવાસમાં હું આવ્યો, અને સારથી મારા હૃદયને નવું જોમ મળ્યું છે. મારા હૃદયમાં હેંક નવા લાગેલા જાગ્યા છે. મેં તમારા ગુણો પારખ્યા છે. તમારી નિઃસ્વર્થતા અને કૃતજ્ઞતાને મને સંપૂર્ણ ખ્યાલ આવી ગયો છે. હું તમારા એ ગુણોનો દુરુપયોગ કરવા નથી માંગતો પણ એક માણસ તરીકેના હક્કથીજ, એક માણસના હૃદયમાં જે પવિત્ર લાગણીઓ ઉત્પન્ન થાય છે તેની પવિત્રતાની મર્યાદામાં રહીનેજ, હું તમારી પાસે તમારાં દાયની માગણી કરું છું.”

કિશોરી એકદમ ચમકી એકાએક જાણે ધરતીકંપ થયો હોય તેમ તેના દાયમાંથી રુમાલ પડી ગયો. તેની આખમાં તેજ બલુકા રહ્યું. તેના મુખ પર લાલાશ છાયા ગઈ. ‘રશીદ’ તે એટલુજ બોલી શકી. તે એકદમ ઉભી થઈ ગઈ તે દેં પણ બોલ્યા વિના તે જવાબા વર્ણવતી રશીદ તરફ જોઈ નહીં. રશીદ બોલ્યો “કિશોરી, આજ એકાએક તમે કેંધ ના કરો. હું તમારી લાલમનસાહને એરકપયોગ કરવા નથી માંગતો. મેં કહેલા તમારા પરના નજવા ઉપકારનું ફળ મેળવવા ખાતર આ નથી કહેતો. મારા મુખને માટે એજ જ્ઞાને મને કીક લાગ્યો છે અને તેથીજ હું તમને તે કહું છું. મારા હૃદયમાં જે ભાવો ઉત્પન્ન થયા છે, અને જેમાં મને સંપૂર્ણ પવિત્રતા હોવાનો ભરોસો છે, તેજ હું તમને કહું છું મારી વાતમાં કેટલું વલ્લુદ છે તે તમે શાંતિથી વિચારજો, અને પછી જો મારો દેં પણ પપરાધ થયો હોય એમ તમને લાગે, તો તમે પ્રાયશ્ચિત્ત કહેશો તે હું કરીશ.”

કિશોરી દેં પણ બોલ્યા વિના કેંધ અને આવેશથી કંપની ત્યાંથી જતી રહી.

૫

આજ ત્રણ દિવસ થયાં કિશોરી મને મળવા આવી નહોતી. એક દિવસ હું કામમાં હતો અને એ દહાડા હું માંદો હતો તેથી તેની તપાસ કરવા જઈ શક્યો નહોતો.

તેને અંગે જઈ ખચર કાઢતાં માત્રમ પડ્યું કે તે પણ માંદો હતી. તેને શું થયું છે તેની તેની માતાને પણ ખચર પડતી નહોતી. તેના કહેવા પરથી જાણાયું કે તે હતી, ફરતી અને જીભું બધું જાનેજ ફરતી પણ આખો દહાડો ગમગીન જણાતી. પહેલાં જેવું ખાતીપીતી નહીં. એકજ દહાડામાં તે અશક્ત થએલી જણાતી. તેની આંખો લાલ રહેતા. તેનું માથું દુખતું કે નહીં તે તે કહેતી નહીં અને ડોક્ટરની દવા પણ પીતી નહીં. ચારણું વાલી સુનસુન જેવી બેસી રહેતી. કામ જેટલીજ વાતો કરતી. તેને જે જોઈએ તે આપવાનું કહેવામાં આવ્યું હતું પણ તે તો બધાની નાજ પાડતી. તે પહેલાં જેવું હસતી કે ગાતી નહીં. નહોતી કે ભરતી કે ચીનરતી; છતાં તે તો કહેતી કે તેને દેં પણ થયું નહોતું.

આ ચંધું મેં તેની માતા પાસેથી જાણી લીધું. હું તો વિચારમાં પડી ગયો. મેં તેની ઓરડીનાં બંધ આરણાંની ફાટમાંથી જોયું તો તે હેંક કાગળો ફેંટતી હતી. તેના મુખ પર ગ્રાનિની ઉંડી છાપ મારો જેવા સદવાસીના હૃદયના ઉગ્રાણમાં ભયંકર ચીરાડો પાડે. એ ચારતત્વિક હતું. મેં તેને આતી વિચારમય ગમગીન હાલતમાં કદી પણ જોઈ ન હતી.

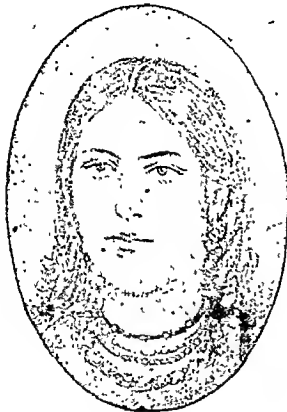
[વધુ માટે જુઓ પૃષ્ઠ ૧૦૧]

હાજીઝની કાવ્ય પ્રસાદી

અનુવાદક :

ડા. સાદીક

[ફારસી બાયાના મુસિદ્દ મ્લિ હાજીઝે શીરાઝીને ફારસી બાયાના પદ સાહિત્યમાં માનનીય સ્થાન છે. તેમની રેઢીક મુદ્દર બાદઅલમાંથી અને એક સદસ રંગાઇ રજુ કરવામાં આવે છે. —ઉપતત્તી.]

રુબાય

જૂઝ નકશે નો દર નઝર નય.યદ માગ,
જૂઝ દૂએ તો ર.મુઝર નય વદ માગ;
ખૂશ અ.મદ્દ નવાખ જૂઝમાગ દર દિદ્દ;
હઝા કે ગવિરમ દર નવા.ક માગ

બાવાર્ય :

મારી હાજીમાં વાસ રૂપ શીરાઝ કેએ દેખાવું નથી; તારી મક્કી શીરાઝ
ખીજે મર્ગ મા જડનો નથી; રૂપ તો સૌરમે સારો લાગે છે; (પણ)
ઈશરના સોગવ કે તે પશુ (રખેન) માની આંખોમાં આવવું નથી.

સા જ પુતાણી*

સેષક.

રા. ધ્રુમકેતુ

વિચાર.

૨૧ આચા

[આની આજ વાત 'મુખાઈ ઇમામત' ના ૧૯૦૮-૦૯ ના હીવાઈ અંકમાં ૬૨ દાખા મદમને
કેન્દ્રા આપાતકર્ષે છપાઈ હતી અને 'નવચિંતન'ના પ્રથા અંકમાં પણ તેની તેજ વાત હતી જાણિકી
દેખાય છે. 'નવચિંતન'માં કપડે, અંકે જણાઈ પડે છે ત્યારે આ કાર્યમાં 'ફૂલ' છપાઈ હતી ત્યારે
હાલે પણ રા. 'ધ્રુમકેતુ'ની ફેલિંગ રચના વધારે કહ્યું છે, તેથી જાણે મુજ એકા દોષા જા. આ વાત
પ્રમિદ કદવાળું અમને ચાલે છે.—કુપતર્થી, ભુવનગર.]

કે સરગદની પાસે વાડું જ મલ્લ દુષી
રહ્યું છે અને એક તરફ કુંગમોની
પરપમ આવી જાય છે કેસગદની થાંડે દર
ગમપુરા છે. આ જાને મામના નાના જાગીરદાર
વચ્ચે વચ્ચે પરાથી થેર આડ્યું આળ્યું હતું
જયારેજયારે જાગીરદાર મરવા પડે ત્યારે
જોનાના છોકરાને પ્રતિજ્ઞા લેવાયે કે રામપુરા
સાથે કહાડકું દેવ દુ. આજુ રાખીશ આ

પ્રમણે તલ્લ પેટી પમાર થઈ મલ્લ હતી અને
અચાટે જોથી પેટીમાં રહ્યું એક દેરના બીજ
એમને એક સાથુન પડ્યા હતા

કેમરગદના જાગીરદાર—મરદાર કંપાણ
મિંદને પુત્ર ન હતો પણ તેની પુત્રી સમગ્રન
કુંગમપુત્રની ખાદ ન જણાવા દે તેની હતી.
કેમરગદના, જ મરવામા મજબૂત વર—પે નાના
વિજા સાથે વારંવાર શીકા કરવા જાતી.

* આ વાર્તાનું વસ્તુ—The Or
માથી લેવામાં આવ્યું છે વસ્તુને વર
નથી પડતું અસર તેા સારી રીતે ૨
'જાગીરદાર'ના દોષેલા ચિત્ર પડ્યો ?

છેટેથી કદાચ એના કાળીનાળ જેમ ચોટલાની એકાદ લટ છુટી દેખાય તો ભલે, બાકી તે થોડા પર એવી અચ્છી ફારી કરતી, અને તેનો વેપ પણ એના આબેદુગ પુરુષ જેના દનો કે કોષ તેને સ્ત્રી ધારેજ નહીં.

તે અસત્ર રાગપુનાણી હતી. એની અણીઆળી આંખમાં જાણે કસ્તુરી ભેળવીને શર્મળ પુષ્પ હાય, તેની નેમગિક મોહક રેખા હતી. પ્રકુક્ષ્મ ચહેરા પર એટલી વીરચી હતી કે પુરુષને તેની પાસે કમા રહેતાં નાનમ લાગે. જ્યારે તે થોડા પર એસીને કેસરગદમાંથી અદાર નીકળતી, ત્યારે જાણે લદાની અધિરાત્રી પોતે આવેલ છે એટલું ગૌરવ એના અંગેઅંગમાં થી કાઢી નીકળતુ; અને આરાધુ છતાં કોમળતા એની રંગરંગમાં ભરી હતી.

એના કંઠમાં સ્ત્રીને સદૃઢ મૃદુભાવો ભર્યા હતા અને જ્યારે એના ચહેરા પરથી ગૌરવ સરી જતું, ત્યારે જાણે અદાર વર્ષાની કોમળ નવવધૂ, પોતાનો ધુધટ ખોલીને મદમદ હસી મંડી છે એમ લાગે. માધુર્ય અને વીરચીનો ક્યાક જે વિગ્ન મેળાપ કુદરત કરે છે, તેના મેળાપ આ ગર્ભપુતાણીના ચહેરામાં દનો-કેસરગદની ધણી સ્ત્રીએ એને વારંવાર નારખ્યા કરતી, ને તે પુરુષ નથી જમ જાણતો છતાં, “રડયું. આ સંજુગા માને જુએ છે. ત્યારે જાણે કાળજી વીંધી નાખશે એમ લાગે છે.” એવું બોલ્યા વિના રહી શકતી નહીં. એ વાક્યમાં ખંડી રીતે તો સ્ત્રીહૃદયનું નવજ્ઞાન ભર્યું છે. સ્ત્રીઓને એકત્રા માધુર્યમાં આનંદ આવતો નથી. એકત્રી શરતીગતા પણ નેમને ફાવતી નથી. આ ખંતેનો મેળા હાય એના પુરુષસખ્યાં માધુર્યમાં આંખોને આનંદ અને આશ્રય બંને મળી રહે છે.

સંજુગા કપાણુસિંહ સાથે ધણી વખત કેસરગદના જંગલોમાં શીકાર કર્યા જતી એની તત્તવારનો ધા અચુક હતો એ સિંહ થઈ ચુક્યું હતું.

એક દિવસ આ પ્રમાણે સંજુ પોતાના પિતા સાથે શીકાર ખેલતી હતી. ચારે તરફ જંગલોમાં, ખખડધજ ઝાડો ટોકીઆં કરી ઉભાં હતાં. ને ભયંકર વૉકળાઓ શબ્દ કરી કરી દોડ્યા જતા હતા. આખું જંગલ ખોલતું. હાંથ, એવો અવાજ થઈ રહ્યો હતો; ને મામે કાંઠે મોટીમોટી ખો ને ખખોનો, મનુષ્યને જાણી જાય તેવા કોતરો ને તેની પેલી મેર બેતાં છાતી ફાટી જાય તેવા ભયંકર ખોડા ખડકોની પદ્મરા આવી રહી હતી.

સંજુ અહીં પોતાનો શીકાર શોધતી ફરતી હતી. કપાણુસિંહ ઘણે દૂર-પાછળ ધુમતો દનો. એક જગ્યાએથી તે પસાર થઈ કે તરતજ ધરર અવાજની સાથે એક વાઘ તેના પર દુદી પડ્યો. હમેશના પરિચયથી આ જંગલી પ્રાણીઓ પણ સંજુને ઝાળખતાં થઈ ગયાં હતાં; અને એ નીકળે ત્યારે પ્રથમ હક્કો કરવામાંજ ફાયદો. છે એ મો અંદર અદર સલા ભર્યા વિનાજ સમજ ગયાં હતાં. વાઘ પ્રચંડ હતો; અને તેનો ધુમનો પણ વેગભર્યો હતો. રાગપુનાણીની મોટીને ને વગગી પડ્યો હતો, પણ સંજુના મોં પર ગભરાટ કે ઉતાવળને જાહેર રણકુશળ ચોક્કાના જેવી અપજના અને સમયસચકતા હતાં; તેણે પોતાનું માથું જરા ઉંચું કર્યું; કપાળ પર આવતી એક બે લટ પાછી સરી પડી; ને તેણે તરતજ પોતાની પાસેનું મોનેરી ખંજર છેક મુઠ મુઠી વાઘના પેટમાં ખોસી દીધું. આ દુમજાથી વાઘનો જંગલી સ્વભાવ ધમતો જેવું ભયંકર રૂપ ધરી, થોડીને ટોડી, ગર્ભપુતાણી

સુભદ્રા]

લગ્નની અધિનાની

[સંવત્ ૧૯૦૧]

રામચુનાણી

—૪૪ ૧૪

જેથાં હતાં; તેણે સંજીવ સામે જોયું સારે તે નીચા નેણે તેની સામે ઉભી રહી હતી અને પાટો બાધનાં-ઉમેડતાં કેમળ હાથ પર નટોડે એક વખત પ્રેમમયો હાથ મુક્યો ત્યારે પણ સંજીવ માથ મીડું દસીને પોતાનું મો છુપાવી ગઇ હતી.

પ્રેમની લાખા તો હમેશાં અધે વ્યક્તજ રહી છે, પણ સાગર આજે હેઠ્ઠી રત્ને વિચાર કરતો હતો કે સંજીવને મળવું કે નહીં. તેનો ઓરડો તો એક પરસાળ ઓળંગે એટલે માથેજ હતો. સંજીવ અને તેની દાસી બેજ જર્ણી ઓરડામાં હશે. અને સંજીવની દાસી તો સંજીવના લાખ પ્રમાણેજ કામ કરવાની. એના હૃદયમાં ગડમથલ જમી હતી, હજી બંનેએ નીશાનીમાંજ પ્રેમ દર્શાવેો હતો અને આજે બાપાને વચ્ચે લાવવી હતી.

* * *

રાત્રિના દસ ચયા હશે. કલ્યાણસિંહ દજી પોતાના મંડળમાં બેસીને તડાકા મારતો હતો. તેની મેડીમાં ઉપલે માળે સાગર આમથી તેમ ફરી રહ્યો હતો. આકાશ નિર્મળ હતું, અને અનેક તારા દાંડીયાં કરીને દુનીઆને પ્રેમ જોતા હતા.

અચાનક સીતારનો મધુર અર સંભળાયો. સાગરના હૃદયમાં જેમ ઉછાળા ચડે તેમ રજપુતના હૃદયમાં તરંગો ચડવા લાગ્યા. તલચાર ધારણ કરનાર દાંધની આંગળીઓ પર સ્વરનો વપશ ચલાવ્યો.

અંદ : આ કેણુ ? સજ્જન !-તે મનમાંજ બોલ્યો.

સીતારના સ્વરની સાથે સજ્જનનો સ્વર એકાકાર બની ગયો હતો. આ ગાનારી નલરાર

પકડી શકે છે એમ કહેવાની હોમત ન થાય. એકલું સ્ત્રીનું માધુર્યજ રેડાઇ રહ્યું હતું. કેટકેટલા વિરોધી ભાવોને સાચવનાર એકજ હૃદય !...કદાચ વીરત્વની વ્યાખ્યાજ એ હોય કે અનેક વિરોધી સત્તાનું સુંદર મીલન.

રજુકાર કરતો સીતાર અંધ પડ્યો ત્યારે સાગર ઓસરી ઓળંગી ગયો હતો. ને સજ્જનના ઓરડાની પાસે ઉભો હતો. વાધને એક ઝંપાટે બે કેટકા કરી નાખનાર રાજપુત એ ઉત્તરો ઓળંગતા પહેલાં વિચાર કરવા થંભ્યો હતો.

સજ્જનની દાસી કામ માટે બહાર નીકળી સાગર એક તરફ છુપાઇ ગયો. અજવાળામાંથી આવનાર એકદમ અધારામાં દે ન જોઇ શકે તે ન્યાયે, રાજપુતને તેણે જોયો નહીં. સાગર ધીમેથી અંદર ગયો. સંજીવના તેના પલંગ પર બેસી હતી. ને તેનું માધુર્ય-શુકના તારા જેવું-એકલું નિર્મળ અને સુંદર ચોલી રહ્યું હતું. મનુષ્ય જે શરણ પીને મરત અને છે તેવા શરણનો રંગ તેના હાથ પગની પાની પર હતો; મોરી નિર્મળ આંખમાં, અત્યારે વીરત્વની માલ છાયા હતી અને તેને જદલે રજરગમાંથી કુટી નીકળતા આવનારું આસ્માની તેજ પીસી રહ્યું હતું. જ્યાં નજર કસે ત્યાં આંખ ફરી જાય એટલું અમી-અગોઝાંમાં ભર્યું હતું. સુંદર સેથો પાડેલા ખાલ પર અને જાગ્રુ મોતીની માળા લટકી રહી હતી અને તેની સુંદર ધાટીથી લોળી નાકની દાડી, અત્યારે તો નિશિત સ્વભાવ દર્શાવવાને જદલે, આત્માના ઉદાલમાંથી આવતો પ્રેમનો નરો બનાવવાનું કામ કરતી હતી. કમળના ડુલમાંથી નીકળતી મંદ સુગંધ તેના શરીરની આસપાસ ફેલાઇ

ઝડી હતી, મનુષ્ય, એક લાખ રૂપીઆનું એક
મોતી એકાગાને, એની પામે નીકા રાગવની
ખાલી ધરે, અને ત્યારે પણ તેને લાગે કે.
આ તાજા ગુલામના જેવા દોકડી એ સગળ
પ્રવિત્ર અને છે અને તેની કોમલ વંદ છે
અપરેકમ કુરુત એક પણ કેલ વિનાનું એક
સરીર લાવવાનો જે પ્રયત્ન કરે છે તે પ્રયત્ન
મંદુરજના સરીરમા આલેદુન
નર્ત થતો હતો તેનું સાદ્ય
તેની આમવાસ મુગધરે કયાદ
રહ્યું હતું અને તેની તાજગીની
પુરુષો મીતારના સગની જેમ
મનુષ્યના આગાને એકદમ ખોલ
હુનીઆનો પ્રસાદી બનવી દેતા
હતી

માગર કહીલન થતી મયે
ખજી તેની મામે જોને મીડું દસી

સાજર આમગ વપો તેની
પામે બેરે, અને મપુર અવાજથી
પણ જે બોલે છે તેની નપૂણું
જવાબદારી અને આનંદ મમજ
ને ભોલો

“મારી ‘મીતા’ કહું કે”

ધીમેથી શુભાજની કળી
ખીરે નેમ, મજીના ને દોહ
જગત જીહા પકપા

“તમે નહો કહો તો નીનુ કાણ કહેશે”
માગર સીતાર પા દાથ મુકયો. તેમાથી
એક તાર રજીકા કળી મળી વળેા

“તમારો સીતાર પણ આગવી મુદર
જાણા બેલે છે”

ફરી-ફરી જોના નવા સર્ગ સાબગરા
એ સુરપછરનો આનંદ છે મીતાના મપુર
શબ્દોને પણ લાગ્ય હ, તો પ્રેમના ગૂઢ
શબ્દો લાગ્ય વિના કેમ મમજાય?

“સીતાને પણ ખગર છે કે મારી
સ્વામીનીના હવનપાત્રોના દાથ આગે અડ છે,
મોટે બે પ્રસાદના શબ્દો મોતુ મીદર, મીધ,

ગોરે પ્રમળપા દાથ મરેા

મજા અને વિનય-આ આગ રતનો મમદ
સંજીના મહેરા પર-એક સાથે માગનો દેખાયો

નીચે કલ્યાણબિંદનો ગાયરો મીઆનો
નળ્યો એક પણ મીઝીઆરા કરડ બળી
મજુ. ને દામીના દાથમાથી પડી મજેા

વાસણનો ખખડાટ ચલે.

અને મુંદર સ્વપ્ના જેવી પ્રેમની અવસ્થા-
માંથી બદલાય થયાં:-

“કાલે તો હું જઈશ. અને સંભારશે
ખરાં?”

“તમને જીવનથી જોડ્યા પછી સંભારવા-
ના ક્યાં રહ્યા?... ”

“પણ તમે ડગશે નહીં કે?”

“રાજપુતનું વચન”-તેણે પોતાનો હાથ
સંજુના કમળપત્ર જેવા હાથમાં મુક્યો. સંજુ-
એ તેના પર આત્માના અક્ષર જેવું સુબન
મુક્યું.

“મારી ‘શીતા’ કહેવાનો આનંદ...”

તેનું વાક્ય અધુરું રહ્યું. કલ્યાણસિંહનાં
પગલાં સ્પષ્ટ સંભળાયાં.

“મારા રામ!... જાઓ. જુઓ આ
એનાં પગલાં. તમે સામે મેંએ મારો હાથ
માંગશે કે?”

“હા.”

“અને એ ના પાડશે તો?”

“તો-તો-વળી પ્રેમને દેશ કે કાળનાં
અંધન હોય? હવે હવે મળીએ ત્યારે.” તેણે
સંજુના કામળ હાથને એ હાથમાં લીધો, ને
તેની સામે, એક આનંદની દૃષ્ટિ નાખી.
હિતાવશે પગલે પોતાના ઓરડામાં ગયો.

*

*

*

૩

શ્રેણ દિવસો એ વાનને વીતી ગયા છે.
જે એકથી પ્રેમની વાત નવી ને નવી રહે છે,
ને એકના પ્રભાવથી સજ્જન અને સાગરનાં
હૃદય જુની વાતને દમેશાં નવી પારી
સંભારે છે.

કલ્યાણસિંહ એક ટેલીઆ પર બેઠો છે.
ને તેની સામે, સજ્જન ઉભી છે. સાગરે,
સજ્જનનો હાથ માગ્યો હતો અને કલ્યાણસિંહે
તિરસ્કારથી એ માંગણી પાછી ટેલી છે. હજી
પણ વાત નીકળે છે ત્યારે એ કહે છે કે,
રાંદેડે મારું હૃદયનું અપમાન કર્યું છે.

“જ્યારે એ માંદો હતો, ત્યારે અતિથી
ધર્મને ગાન આપી, મેં તેને સાચવ્યો. તેને
બદલો, સાગરે એ આપ્યો કે, તેણે તને
ફાસાવાવી નીધી. એ માથુસને સ્વીકારનાં મારી
એકાતર પેટી એની સામે પોકાર કરે છે.
દીકરી, મારા ખાતર એનું નામ લુલી. જા.
બાપ દીકરીની વચ્ચે ત્યારે સાગરનીજ
વાત નીકળી હતી. અને કલ્યાણસિંહે સજ્જનને
એ વાતજ લુલી જવા કહ્યું.”

“આપુ! આ એકજ વાત એવી છે કે
જેને જીવવાનો પ્રયત્ન કરવો એ પણ પાપ
લાગે છે!”

“પાપ લાગે છે? રાજપુતનો પીતો
ઉછર્યો. પણ તેણે શાંતિ રાખી તેને સ્વર
વધારે મોટો બન્યો. આ મકાનના જડ પથ્થર
પણ સાગરની સામે ખડ થાય તેમ છે; એને
મારા સંબંધી તરીકે સ્વીકારું તેનાં કરતાં
એક વાક્યને સ્વીકારું તો મને એકથી શરમ
લાગે એ વાત લુલી જા.”

સજ્જનને શાંતિથી જવાબ વાળ્યો: “પ્રાણ-
દાન દેનારનો બદલો માત્ર પ્રેમદાનથીજ વાળી
શકાય. ઉપકાર ન બળ્યો એ પશુતા છે.”

“તેં એને જીવિતદાન આપીને બદલો
વાળી દીધો-મારે હવે તું એ વાત લુલી જા.”

નવાન]

દાસીએ નેન સામેનો ઓરડો દેખાડ્યો

[કલ્પિક ૧૯૮૧

કંઠ આખ્યાન

૧૯૪૬

૨૧ કનૈયાલાલ માણેકલાલ મુનશી,
બી એ એચએચ બી એલએલ, પ્રમુખ સાહિત્યસભા
વિનય
૨૧ ગાંધીનગર પંડેસ.
નવ્ય સાહિત્યસભા

દીકડારની નાથ.

જેમ બીજા ઘરોના પવિત્ર ગ્રંથોમાં પુનઃ અને સ્ત્રીનું સંસ્કારના હાજર મળી આવે છે તેમ આખ્યાન ગ્રંથોમાં પણ મળી આવે છે પણ આપણા ધર્મ સંસ્કારના હાજરી, અને આપણા ગ્રંથો વિગતો મનાયકોઈના સ્વાધિકાર હોવાથી આપણે ત્યાં મળી આવતા હિતકારોનો કોઈ અને મધ્યમથી જે આ નિર્વિવાદ છે બધા ધર્મ માન છે તે મૂલ્યના અપ્રાપ્ત પુનઃ ન તો પહેલાં બનેલો પણ સ્ત્રીયાન પાછળથી ક્યારે સ્ત્રી આમ જો બીજા ધર્મગ્રંથોના માન્યતા જે આપણા ગ્રંથોના આધાર નાના આવી નીકળે તે સ્ત્રીમાત્ર કદમુનિએ કરી મુનશીન મળી આમ આપણા દીકડાર કાંઈ જે આ હિતકાર કુદરતી વિચારપુરાણ આગ પહેલાં અપ્રાપ્ત રૂપમાં મળી આવે છે

એક દિવસ એક પિંડાલના પુરાણ પુનઃસંસ્કારના દુ પુરુષોની જુલુકી પ્રતે અને અને અને ત્યાં આ વિચારપુરાણના નિર્વિવાદ મળે ત્યાં હાથે નાથ ને કદ મુનિના આખ્યાનનો અને સ્ત્રીના સંસ્કારના અર્થમાં જે જુલુકી રીતે લખાયેલા હાજર આ આખ્યાન આપણા ધર્મનુ-આ કે બધા ધર્મનુ-અને દેવેક અને આપણા લખાણ સ્ત્રીઓ તરફનું હિતકાર સંપ્રદાયે રીતે રહી છે જે આખ્યાનનું સંસ્કારનું જી તે સ્ત્રીક પ્રકાર કરવાની મન તાત હોય ત્યાં આવી અને પ્ર આ માર્ગ આપણુ આપણે જે એકા જોડે નેક્ય ધાર્મિક સંસ્કારના કરવાની મારી મળેલ નાથની છે છતાં દેવ તેલના માર્ગ ને જુલુ તેલના આસના એ સિવાય નાથક આપણે, તેમ આ આખ્યાન એકા કદ છે તે પ્રમાણે આપણે અને વચનવ્ય અને લખારો આપણા જમાનામાં સારારાર પિતા પુત્રી આપણ વાંચી રાકે એવુજ સહિત્ય પ્રમાણવાનું માન્યુ બાંધેલ છે એ કલમ પાછું સંસ્કાર સહિત્યના સ્વાધિકારના સમયમાં કાંતિ માન્ય ન હોય, કે કાંતિ પિતા ને પુત્રી રીતકારના બીજા સંસ્કારોમાં વચને સહિત્યના આપણી લખણ ને વચને થી હોય, જેમ આ આખ્યાન પછી રાકી છે

આ આખ્યાનમાં જે મોડ પા પુત્રી પુત્રી છે તે કે તેમનો ધર્મોપદેશ બધા પ્રચલિત પ્રોત્સાહ મળી આવે કે-કાંતિ સિવાય-સ્વાધિકાર ને દીકડાર

મૈત્રેય ઉવાચ :

મુ નિઓમાં શ્રેષ્ઠ ! સ્ત્રી દ્રણે સરન્નવી
અને એને સરન્નવવાનો હેતુ શો ?
એ પુરપતે અધમ કેમ કરે છે,
અને એને સાગથીજ કેમ મોક્ષ મળે છે ? ૧

હે પરાશર ! છવનમાં ને ધર્મમાં સ્ત્રીનું
ધ્યાન શું ? બ્રહ્મચર્યથીજ તપની સિદ્ધિ કેમ ?
અને સ્ત્રીના સાગથીજ તપની સિદ્ધિ છે તો
સ્ત્રી પેદા કેમ થઈ ? અને પેદા થઈ તો તેને
અનાધિકારી કેમ ગણી છે ? ૨

હે વેદવિદોમા શ્રેષ્ઠ ! સ્ત્રીઓના સાગથીજ
મોક્ષ મળે છે, એમ શ્રુતિ કહી ગઈ છે એમ
અમે સાંભળ્યું છે; તો એવા ત્યાગીઓમાં પહેલા
દ્રણ ! અને તેણે શા મારું સ્ત્રીને ત્યાગી ?
આ બધા પ્રશ્નોનાં દત્તિહાસને નિરાકરણ અમે
ધ્યાનપુર્વક આજળવા માગીએ છીએ. ૩

પરાશર ઉવાચ :

સ્ત્રીજ સૃષ્ટિમા કલકકપ છે; અંત એને
ત્યાગેજ મોક્ષ મળે છે. અંત ધર્મથી સજ્જાની
સંપૂર્ણતા પણ દોપવાન દેખાય છે—એમ હું
મૈત્રેય પરાપર્યયા વિષુદ્ધા કહી ગયા છે. ૪

સ્ત્રીઓને ત્યાગ્ય ગણવી એ અનાદિકાલથી
સાપેક્ષી ચિંતવણી છે. અને પુરુષો વીનરે છે
એજ તેમના નિર્બલતા અને અધઃપતનના
સાધનની અવધતા દર્શાવે છે. ૫

બધી કંઈગામી પ્રેરણાઓના શત્રુ; તપની
વિનાશક; મોક્ષ માર્ગમાં અતંત્રચ-એવી
ગણતરી ને સ્ત્રી છે એમ જાનીઓનાં વચન
સપ્રમાણ છે. ૬

દર્શનથી ને ચિત્ત હંમે છે; રૂપરંગથી ને
બન્ન હરે છે... નારી પ્રત્યક્ષ ગણતરી છે. ૭

આ જ્ઞાન આઘ સાગી કંડુમુનિના આખ્યાન
નથી મળે છે. બ્રહ્મચર્યના રહસ્યની પ્રતિની
ચાય એવું આ આખ્યાન પૂર્વે બ્રહ્માએ સનકાદિ
ઋષિઓને કહી સંભળાવેલું છે.

આ કંડુમુનિ પ્રવ્રનપતિ દક્ષની માતા
આદ્ય સ્ત્રી મારિયાના પિતા હતા. એમના પડેજ
સ્ત્રીઓ અને બ્રહ્મચર્ય અને પ્રગલ્યાં. એમના
વડે આખી સૃષ્ટિ પેદા થઈ. ૮

એ ધ્રોગવ્ય અને ધક્તાવ્ય છે; એના
શ્રવણથી મોક્ષ મળે છે. એ તણુકાલ
સમરવા બેસુ છે અને એનાથી સંસારસાગર
સહેલાઈથી તરી શકાય છે. ૧૦

મૈત્રેય ઉવાચ :

હે પરાશર ! તમે અમારી કંઈકાં ધણી
વધારી છે. મોક્ષના માર્ગનું સાધક એવું એ
આખ્યાન અમને શ્રવણ કરાવે. અમે એકાગ્ર-
ચિત્તે ને સામગ્રયા હૃત્પુક બન્યા છીએ. ૧૧

પરાશર ઉવાચ :

હે મૈત્રેય ! સૃષ્ટિના પ્રારંભમાં ગોમતીને
રમ્ય તીરે સ્વચ્છ ને નાનકડી પર્ણકુટિમાં
સંત ને એકલા આ મનિઓમાં મેર અગ્ર
રીને તપ આવરતા હતા. ૧૨

પ્રાણુને રાંધી, છદ્ધિયોને દમી, નાસિકાએ
નયનો રાખી પ્રચિવીના વીશાળ એકાંતમાં
અપૂર્વ નિર્વેપતા ને અનુભવી રહ્યા હતા. ૧૩

સ્ત્રી કે સંસાર, તેમનાં અનુભવી પાપને
દુઃખો કષ્ટ ઉદ્વેગો નડેલાં; અને જ્યાં જાણે
ભાવિના ભાગે વંદતા દેાય તેમ મુનિવર્ય
નર્દેશ સૃષ્ટિને પદ્મથીજ દોપરહિત કરવા મથી
રહ્યા હતા. ૧૪

અને તે પવનમા સ્વચ્છદે વિહરતા, અને વાદળની સુરમ્ય રેખાઓને અવારનવાર ઘાંકતા. ૨૦

ચંદ્રબિંબ મીઠું હસતું તેની સુમધુર માહકતા ન જોઈ શકવાથી મુનિએ વાદળાની રેખાઓ તરફ નજર કરી. અને અપૂર્વ આનંદભર્યા ઉત્સાહ તેમની રોરગમાં ઢિછળી રહ્યો. ૩૧

આ ઉત્સાહ અપરિચિત હતો છતાં આવા આનંદનો અનુભવ તેમના તપની પરમ સિદ્ધિ દાખવતો હોય એમ જણ પામવા મથતા એ ચોગીદને લાગ્યું. ૩૨

મુનિએ સૂઈ તરફ જોયું તો તે જાંજો લાગ્યો; પૃથ્વી તરફ જોયું તો તે નિરતેજ દેખાઈ. માત્ર અધારી થતી સૃષ્ટિમાં તેમનું મુળ પેલું વાદળનું હતું. અને તપથી તેજસ્વી બનેલી મુનિની દૃષ્ટિ એ તેજ ગીવાય બીજે હરી નહીં. ૩૩

“શુ કંઈ હો ?” એમ સુમધુર સ્વરે પેલા વાદળાએ પુછ્યું, અને ચાંદે દિશામાં આનંદના તરંગો સૃષ્ટિને વીંટી વળ્યા. ૩૪

મનએ અનરનાદ પ્રતિનાદ ને અહનાદ એમ વિવિધનાદ સભજના દના, ને પોનાનો અવાજ જાણીને ધમધમે ને શુકાના અંધારમાં પ્રતિસાદ કરતો સાબળ્યા દનો; પળ આવી અવાજ તેજો નદી સભળ્યા નહોતો. ૩૫

તેમના ને અવાજ અહનાદના સાદ સમાન લાગ્યા તેમની નસનસમાં અદ્ભુત સંગીત પ્રસરી રહ્યું. તેમના અંતરમાં અનન્ય પ્રેમના ધન; હરિનિ ને પાણીની જલાર નીકળી પડ્યા અસ તરફ આગ્યા. ૩૬

પણ પાસે જઈ મુનિ રતબંધ બની ફેલા. રમણીય વાદળાના આકર્ષણનું પ્રાબલ્ય વધવાથી તે હાલી શક્યા નહીં. માત્ર તે ચંદ્રબિંબથી રતન, રતનથી... તે પગ મુધીની રમણીયતા જોઈ જ રહ્યા. ૩૭

વાદળું હર્યું; તેના હાસ્યથી તે સ્થિતપ્રજ્ઞનાં શેમાંય ખાંડ થયાં. તેમણે વાદળામાં રહેલા મુખ જેવા ચંદ્રબિંબ પર નજર હારી તો તેના હોઠમાં દે નવીનતા જણાઈ. રપશે એ હોઠ કેવા લાગશે એવો સ્વાભાવિક વિચાર અહિંસાદિ ધમ વંમણે સંપૂર્ણ રીતે સાધ્યા છે એવા તપરવીના ચિંતનશીલ મગજમાં રહ્યો. ૩૮

મુનિએ પણ હસી દીધું. હસતું જાણે એક લઘવો હોય તેમ તેમણે હાસ્ય કર્યું. તે પાસે આવ્યા તો જોયું કે વાદળું પારદર્શક નહોતું. પણ તેમના જેવું સ્થૂરેલી હતું. તેમના અવયાનના પાર રહ્યો નહીં. ૩૯

વાદળો સ્વભાવ વાયુ જેવો સુદમ છે એવા જ્ઞાનવાળા આ મહાનપરવીને આ રમણીય વાદળને એ હોયે રપશે કરી તેની સ્થિતતાની ખાતરી કરવાની ગમ્યત ઉત્કંઠા રહ્યા. ૪૦

“તમે અહીંયાં એકલા જ હો ?” એવો મધુર અવાજે પ્રત્ન કરતું તે વાદળ આશ્ચર્યચકિત નગનોથી તે મુનિને તેજ રહ્યું. ૪૧

મુનિ એકલા જ જગ્યા દના; એકલા જ રહેના દના; અને એકલા જ મરવાની આશા રાખી દના દના. તેમના જેવા આશ્ચર્ય આત્મનિર્ભર સાચીની આમંદા દનીજ નહીં. ૪૨

ગુપ્તકાવ્ય

કુસ્તક]

વિષ્ણુ લોકમાં પાસ થયો.

[સંવત ૧૯૮૧]

—૬૬ આખ્યાન

—૫૩ ૧૧૮

• પોતાના શીવાય ખીજા કોના નવરથી અપરિચિત મુનિ વાદળાનો મુદર વ્વર માલગી જાતનાદની લિહિ અનુભવશ યાન્યા ૪૩

જ્યા મુનિને આ સવાય કુ અદ લાગ્યો આ પ્રજથી બાણે હાથના લિહાળમાં એકજવાળો તાન પેતી ગયો તોય તેમ તેમને લાલુ ૪૪

તેમણે હજાળનક દાદિજાન રના વાદળ તરફ નાખી ખિત નવાળો પ્રલુતર વાજ્યા "હુ રુ ૩૨ ૧" ૪૫

"કેમ ૧ તમાર કોલ તથી ૧" એમ સર્વેરમય પ્રજ પુત્રા ગમ્ભીય વાદળને "ખીજુ" કોલુ દોય" એવો જવાબ મુનિએ વાળ્યો ૪૬

આ પ્રજ રહજીને તે વાદળાના દમરાનો પાટ રહ્યો નહીં, અને તેણે અધ પનનની બધિઅવાણી કરતુ દોય તેમ પુણ્ય તમાર ત્વી નથી ૧" ૪૭

ઓ શી વગુ છે એ વાતથી અજાગબ એવા મહાદેવો કુમુનિ, સ્ત્રી એટલે મુ, શાસાક સ્ત્રી તેમને ગણી જો એ, એવા તમેનું નિરાકરણ કરવાને અગત્ય, માત્ર જોરેલુ વ્યા, ૪૮

મુનિને નામ નિ શન્દ જો વાદ્યુ અગત્ય દરથું, મોની જોડે વાન કરવાની અનુભવ વિનાના તપનીએ મદામદનને પુત્ર "તને મેળુ લાગ" ૪૯

"હુ અપરા છુ દેવોડના મન રખેલ્યા કડે છે" એવા મુદર સખદથી તે વજર પોતાનું આકબાળ આપતુ દરથું ૫૦

'પ્ર રો-આ" એમ મદામદનન મુદ

કુચ્ચારતા મુનિ દેવોડક મુ છે ૧" એવે પ્રજ પુત્રી વ્યા ૫૧

જવાબમાં પ્રજાવાનું નિરરકારુત્ત્વ હાથ આલણી મુનિ અર્ચ્વે જુ મુગા વ્યા અને મોવવાનું નમને માન ન રહેલું ૫૨

મુનિદેવ" આ પેવા વામન પેને પાટ દેવોની જુમિ છે ત્યા મતા વ્યાનદમ દેવ દથીએ તે અપરેગત્યા ૧૫૬- ૫૫૭ અમ અસરો એ કથુ ૫૩

"તમાગ જેવા" પોતાની એની મિથિતી ખિત નથી મુનિએ પુજક ને મદમદ કહે કથુ ને હુ અલ્લીએ એકવેલ ૧ ૫૪

આમ આત્મનિ મુનિસનમ પાપના પ્રારભથી થતી વેળા તોય તેમ પેતાની એકવનાથી તીવ્ર દુખ નાનુભવતા જાન્યા ૫૫

અંગેઆ નામ "આરુણધીજ માતુષ" કરતુ દાય એમ નથી મુનનં વને સમોષી અને જલ ક તારક રનાની સ્થિતિ ને ધર્મીના આર્થહલ્લમાં અતિથિ વગળી બાવનાનો સચાર થયો ૫૬

આ પેવા આચનમાં આવવા ૧ ૫૭ થોડા ફવ વ્યાપુ ધી તે મદામદને જાદમથી અપ્સરને નિમરણુ વ્યાપુ ૫૮

"ના મારે દેવોડના પાકા વગુ ૭" એમ કહી તે મુદર આનનગ્ય ત્ય નેદેવાની નાગજી મતા ૫૯

આ શન્દ સત્તાગી ન નજરનગ્ય જાતે મળી મથા અને મુખ સુધાઈ મુ કપારી શપનેકુણ્ડી અને રોમાય અ- યદ ૧ ૫૯

૧. આત્મા મીતાઇના અવાર પદેકાનક રમોડ રન-૨૦ ના ૧૨નિ અગાય છે આ આત્માવાનની વિષે નથી ન યક શકકારી કયા રનદ અન કોસ પ્રતિચય ને નથી કરવાની અગિા દી૦૧૦૧, રીતમનન બિદ ચાલ છે

તેમને લાગ્યું કે પ્રસોવાથીજ શરીરમાં પ્રાણ છે તે જ્યોતમાં સ્થાય છે અને તેનાજ વડે તે જીવે છે, તે તેના જવાથી તે નહીં મરવાના. ૬૦

આ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થતાં મુનિની આંખમાંથી આસું સરવા લાગ્યાં: અને પ્રણિપાત કરી ન જવાની પ્રાર્થના તેમણે, ગદ્ગદ કહે કરી. ૬૧

મુનિની પ્રાર્થના જેના હૃદયમાં વસવા મહી છે એવી તે અપ્સરાએ આખરે પુછ્યું: “હું અહીંયાં :હું પણ કરું શું?” ૬૨

“હું કળ આપીશ, ફૂલ આપીશ, પવન શાળીશ” એવાં વચ્ચેના કાલ્યા છતાં પણ તે અપ્સરા ગેજાળ નહાં, એમ જેનાં તે મુનિના ખેલના પાર રહ્યા નહાં. ૬૩

“હું નારા પગની રજ ચઢી રહીશ. હું તને નિરંતર રીઝવ્યા કરીશ. તે તું જશે ના હું દેહ આપીશ.” એવા શબ્દો વડે હાથ જેટી તે અરજ મુનિની રહ્યા. ૬૪

તે અપ્સરા કાગ્ય હૃદય કરી રહેને આસી વચ એવો ભવ વરને વ્યાકૃત કરી રહ્યોએ એવા મુનિ તેના પગ પર આનું સહી અનેક પાર તેમ પીનપવા લાગ્યા. ૬૫

એમજ હૃદય વંતું આડું થયું છે એવી અપ્સરા જાણતી કનકમાંથી નીચી વળી. આ શું કાં છાં? એમ બોલતી તે મુનિને ક્ષણભરે ઉચ્ચત્ત બની. ૬૬

અપ્સરાના અર્થ થતાં રેખિતોમ જરને અર્ધે આપીએ એવા મદનમાં કુદીને ઉઠા રહ્યા અને વાસળી તમતના પીચી તે અપ્સરાને વળગી પડ્યા. ૬૭

દેશાંથી અપ્સરાનો દેહ આકાશ તરવેનો છે કે પાથિવ તરવેનો, દાખે એ દેહ શું છે કે પીગળી બચ છે એનો કે નિર્ભય કરવા હાથ તેમ તે મુનિ અપ્સરાને જોરથી દાખી રહ્યા. ૬૮

આ અપ્સરાના મુખપટમાંથી મુધા વહું છે કે નહાં, એ પરમ ગહન વિષયનું એકાગ્રતાથી બિરાકરણ કરતા હોય તેમ મુનિ તેના અધરનું પાન કરવા હયા. ૬૯

આ ફરસાહ ને અધીરાઈ જોઈ તે કામવાગી અપ્સરાએ હસને નયને અને “હું રહીશ, હું રહીશ.” એવે શબ્દો તે મુનિને આશ્વાસન આપ્યું. ૭૦

પછી મુનિ અને અપ્સરા નિર્ગત સુદિની કાલેલી કુંવરમાં વિદરવા લાગ્યાં, અને પુરોના હારથી એકમેકને શોભાવવા લાગ્યાં. ૭૧

પરતના શુંગો પર અને નદીઓને તીરે એ મેનું સુમધુર ને લાવળીનું સંગીત ફરી દિશામાં મેલક પ્રતિશબ્દ પાડવા લાગ્યું. ૭૨

હમીદનીને બોલાવવાથી, એક બીજા પાછળ રમવામાં દોડવાથી હલ્લેલા અને પરમ્પર દોષલાં મુંગેનાના અવાજથી બધી ખીણી સરાજ થઈ રહી. ૭૩

દિવસે પૂરતી મીતળ ગાયા નીચે અને રાત્રે ગોખની તીરની રેત પર એક બીજાની કરજવામાં, અપ્સરાના દેશથી આગ્રહિત બની, હૃદય પર હૃદય ને અધર પર અધર રાખી તેમણે સમય પીનાવવા મંડ્યો. ૭૪

ગામતીના નીરમાં ફાંદે હાલ્યા એક બીજાને બાંધવા, અને પાણીમાં દુગધી મારી એક બીજાને વિદરણ બનાવતાં એમનો મધ્યાદ્ય અપારાનેર આશો જતા સામ્યો. ૭૫

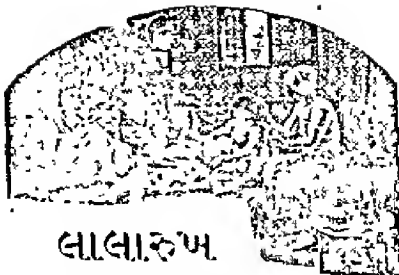
सुन्दर]

तेना अधरुं पान करवा दना

[कालिक १८८१]

— ४३ आभ्यास

— ५३ २९

લાલા.રુખ

ચામડા મુરના પ્રખ્યાત પ્રેમકાવ્ય કથ-થી ઉપજાવેલું નાટક

— ૧૯૨૬ —

અનુવાદક

ડૉ. દુર્ભાવપ્રસાદ કોટલાલા, કે.આ.

શ્રી અ, અમ અન શ્રી,

મધ્ય નવિલમ મદ્ર

— ૧૯૨૬ —

ક
ખાદસાઈની નજરે નરકપરાન પુત્રી ન નવા વિવાદ કામીના હુવગલ સાથે
ધવા છે તેના આ પ્રેમભરી કીસ્સા છે શામલ મુરે તે તથા કે અન પૂરે મહેંગલા ન પ્રેમી કીસ્સાઓ
પરિભર્યા પ્રખ્યાતી પામ્યા છે, તેમાના અંત આ મુખ્ય છે તેમાં કેવાવ્ય રીત પદ્ય છે તે સંગીતમા
કલાકૃતિ છે. અને સુરોપ અમેરીકાના મુલકદરમા ન પ્રખ્યાત છે મુરના આ મુદરે લખેલું આનાદર
શુભાશીમાં કનપુ ગણી આપણા હરિભોધાવી કાલ તેલુ આવાને ધાતા તેન આપણે સ્વલત કાવ્ય
ન રમે ?

મુખ્ય પાત્રો

આરે મહેમ

અમદુલ્લા

દરામોઈ

ખાદસાઈ એલીરીસ

કેસરીન

લાલા.રુખ

હમીદઅનમ

કામલઅરા

હિમનગમાન

હુસીના

અનાનો

ખીશમન

નોકેન

દારીઓ

રામીંગી આંદીઓ

અંક પહેલો

—૪૩૩૩૬૬—

પ્રવેશ ૧ લો

ઔરંગઝેબ

આપણા પદાધીન રાજ્યના કામ કામ તરફ
આત્યારે આપણે ખાસ લક્ષ આપવાનું છે ?
નાના ક્ષેત્રના ! રાજ્યના વાતી તરીકે આપણું
ધ્યાન આપણે ત તરફ આપીએ.

વચ્ચે

અદાપનાદ ! આ મલામતની દુશ્મની
મુઝબ આતે તો આપણા પવિત્ર દીનના
શ્રુત બદા બાબાનત. આદનાદ અબદુલ્લા
આગત કરવા ! છે.

ઔરંગઝેબ

આતે તારે ત કામ પાંડુ. આદનાદ
અબદુલ્લાના ફતવા આગમતના અબ
આપનારે તોખતો પાંડુ છે એ અબુલ્લા દુશ્મન
તરફ આવે છે ઔરંગઝેબને એક ખીનગત
દાર તેમને લેવા જાય છે.]

ખીદમતદાર

મિત્રો ! પધારો, પધારો, [દુન સિંદ-
સન પાંડુ લઈ જાય છે.]

ફત

[આદનાદને સાત ગામો કરીને]
આદનાદ મદાન ઔરંગઝેબ : આદનાયે
દુશ્મન ! દીન-દાર ! અગત આદનાદ
અબદુલ્લા આપને પંડુ કરાવે છે. અને
આપને મારા દરેક છે.

ઔરંગઝેબ

[પધારો તરફ કરીને] કદશીન !
આપણા મદાન મદનાના આગત મારે પોચ

તરતીજ દુન. અને આ મુલક સમાચાર
આપનારે એ ફત ! મારી આ મહાર લઈને
અમાન એ ધર્મજીવ પાસે તું સત્તર મન;
અને અમાન દુશ્મન તેમના આગમનથી
પવિત્ર દુન મારે તેમને અમાન તરફથી
વીનતી ન.

ફત તથા ફદલાતીન જાય છે.

ઔરંગઝેબ

[વચ્ચે] આપણે અબુલ્લા સાધુ રહેવું
જોઈએ. આપણું કામ જાણી શકીએ કે આ
ફત અને તેના કોઈ અધાર દુન ના હોય !
નાના ક્ષેત્રને ફતને કે આ કોઈ ઉપર દેખ-
જે અ રાખે. તરીકે કદાચ આ કોઈ આપણી
ગેઝારગત લાઝ લઈ લેશે.

વચ્ચે

અદાપનાદ ! આપ બેરીકદ રહો. અમે
અધી તપાસ કરી છે, અને તે કોઈની શુભ
ગતની અમન પુરી ખાતી થઈ છે.

માનવ વાતે છે. આપારના બાદનાદ ખીદમત
દાર સાથે પ્રવેશ કરે છે. ઔરંગઝેબના
દુશ્મનીઓ હાથ મરજાય છે. ઔરંગઝેબ
પાંડુ કરીને નેને બેઠે છે. અને પોતાની
આતુરમાં મિદાસત ઉપર બેસાડે છે.
તેના અગેદત્તે સાવધાન થાય છે.

અબદુલ્લા

આદનાદ ઔરંગઝેબ ! તમે તમારી
આગળ એક મનને લેતા નથી. તમે કકત
પવિત્રજના એક મરીન જાદાને અને મહા
દુન કરવા મારા અબદુલ્લાને લુગો છો. આ

પરણવાનાં હાથ એમ ગણાઈ ગયું હતું. અને રોજ સાથે ફરતાં, સાથે રમતાં. ભાવિ વરવહુ ગણ્યેલાં હોવાથી એ વીશે કાઠ વાધો લેતું નહીં. આજ પણ એવીજ રીતે અને ફરવા નીકળ્યાં હતાં.

“ને પછી તારે મારી સાથે મુંઝાઈ આવવાનું છે. બા ને બાપા વાત કરતાં હતાં કે મારે તો મુખેણને તરતજ ઓરડી મંડાવી આપવી છે. ઘોઝમાં ખાઇખાઇને તો મારાં છોકરાંનું અડધું તુર કનવી ગયું. આપણે બંદા એવા મલકાયા કે કે કહેવાનીજ વાત નહીં.” મુખેણે કહ્યું.

શ્રીદેવીએ તાળી પાડી. “નમારી જોડે મુંઝાઈ આવવાનું? કેવું સરમ! દવે કાઢીને કહીશ કે આવજો મને શીખામણ આપવા લાં.”

“આપણે લાં રોજ ફરીએ ફરવા જઈશું. ને તને પેલી ‘મુઝાખાનિંદ’ની વાતો ગમે છે ને હું જાંચી સંભળાવીશ. એમાં રમાતા પત્રો બહુ સરસ છે. એક નાનો સરખો કુકર લાવીશું એટલે રાંધવાની તો બહુ ખટપટજ નહીં કરી પડે. હું કાલેજમાં જાઉં નેટલો પખન તો તું એકઠી; પણ ને તો શું કરીએ? પણ તેટલામાં તું અને સરસસરસ કાગળો લખજો. સીરી! તારા કાગળો એવા સરસ હાથ છે! ને રજા દશે લારે તો આપણે કેનેરી ને મોઢખદર ને એવેએવે ચ્યલ ફરવા જઈશું. સીરી! કેવુ સરસ! હું ને તું એકલાં. આપણે દુનીઆમાં કાઢની પદવા નહીં.” મુખેણે ભાવિ જીવનનાં સ્વપ્ના અચારથી જોવા માંડ્યાં. એના વદન પર ઉમંગ છવાઈ રહ્યો.

“પણ મુઝુ! ત્યાં મારાથી તને કે સુખ કહેવાશે? અર્ધાં કહેશે કે વરને કે એવી રીતે બોલાવાય?” શ્રીદેવીને ચંદા નહી.

“કેમ નહીં? હું તો તારો સુખજ રહેવા તો ને તું મારી સીરી ને દેવડી....”

“ને પછી?”

“પછી શું? એક હતો સુખ ને એક હતી સીરી; તે ગયાં પરણી ને મજા કાઢી ધણી.”

“શ્રીદેવીએ મુખેણને એક ધખ્ખો માર્યો. જા બા, તું તો એમ તોફાનજ કર્યા કરે છે. પણ મને તો ગમતઃ છુટે છે. મને ઘર માંડતાં તો કે આવડતું નથી. દણુ ખીચડી ને પુરી ને શાક એવું એવુંજ રાંધનાં આવડે છે. બા તો મને કે કડવાજ દેતી નથી. ને પછી.....લ શું થશે?”

“માંડી! હું છું ને. ને જો, સાદુ ખાવા માંજ મનદ. લોકો ખાવામાં ને ખાવામાંજ બધાં વખન બગાડી મુકે છે. મને પણ થઈ ધણું તો આવડે છે. તારે જરાએ શીકર કરી નહીં.”

“ને મુખી! મને ત્યાંની છોકરીઓ જેમ સરસ વાજ લાગતાં ને કપડાં પહેરતાં નથી આવડતા ને હું તને સાડી ગામડીબધુ જેવી તો નહીં લાગું ને?” શ્રીદેવીએ જરા આંખો નચારી.

“અરે! હું તને એવો સરસ એવો પાડી આપીશ? ને તારી સાડીની પીન દુન જાંખી આપવાનો. મને અંધું આવડે છે ને?”

“તે તું આ બધું ક્યાં કીખી આવ્યો?” શ્રીદેવી વહેમાઈ. “તો બા, મને તો એવું નહીં ગમે. હું તો જેવી છું તેવીજ રહેવાની.”

“માંડી થઈ કે પાછી? તું તો છે તેવીજ મને મથવાની. પણ કાઠક દદારો તને ભપકો મારવાનું મન થાય તો તે પણ હું કરાવવાનો. તારી સખી પણ દુન ને રવામી તો છું; ને ઘણી પણ દુન થવાનો. તું જેજો તો ખરી! આપણે એવી મનદ કરીશું.”

‘ઓ સુકુ વદાના!’ શ્રદિવી તેને વદાવમા બેઠી પડી ને જાને ફગાફરના આચળ વચ્ચા.

૨

અરીના શ્રદિવી ને સુપેચ પડ્યાએ મતા ને મુખાલ આરીને વર પચુ માડયુ કાઢવાડી ના એક માગાની મ નાની મરખા ઓરડીઓ એ એમનુ ધર, એમનો એમનાનો ખડ કે કયનચર જે કદા તે આગળની એક બાર પુટ વાળી ને આર કુટ પડાળી ઓરડી, અને તેમા ઉત્તા રડી જોતા એક નાક જેવડી અજાણી ઓરડી તે એમનુ રનાકુ રહે બોજન-મુન. પચુ એ બેને મન તો આ નાની સરખા જગા મેળા નદાવય કરનાએ રાદાળ નાગની એ કાઠની જોડે તલુ ખગના તડી મઠખી એમને જગા લાગની તડી એમને વરગોડવવા નીમિ પગના નકાળી આખે ઘિરન એકમેકના તાલમાં બંને મરન રહેવા.

રમોડના ચોકમા એ સવડીઓ પર દાળ અને ટોકાનનું અવગમ કીકાડ શ્રદિવી દાયમા અમનો સહ દાગ આગળ બેઠી હતી અને તેના ઉપર નીચે થતા કીકળના દાબુ જોતી હતી ત્યાં સુપેચનો આજ આગે.

“સીરી! હવે વર છે કે?”

“આ દાગ તો અરીજ નથી માઠી ખાચે નાખું?”

“હમણુ મરશે તુ અરીઆ આરીને બેસ. એ તો વાટ જોડેએ નેમ વધારે વખત લાગે.”

“પચુ તને કોપેજનું મોડુ થશે તે?”

“નહી થાય. ને એક દિવસ થશે તેજી શુ?” શ્રદિવી અમનો મુખી ખદાર આવી ને સુપેચ પામે જઈ મેડી શ્રદિવી આમ પાસે આવે ને અગેજગી વચ્ચા ખડર સુપેચે

ચોપડી ખંધ ફરી ને શ્રદિવીના સામે જોડે બોધે.

“સીરી! આજ તું પછીજ મરન દેખાવ છે લાવ તારો મેથો પાડી આપુ.”

પચુ મારી દાગ.

એ તો થયાં કરને “સુપેચે કામકી લવ નેનુ માયુ દોગળર માડયું” “જે તને આ માનવ પછી સેથી સરમ લાગે છે જાણે પાંજ” માયું દોગાન રચુ સુપેચ તેનું મુખ દાયમા વર જસવાર જોઈ રહ્યો.

“પેમા સર સુદરતાવની કોકરી પચુ આવી સરમ તો વાળી નથી.”

સીરીએ એક તમચો સુપેચને માર્યો ખાડુ એન છ કે?”

સુપેચે જાત ગાવ પપાચો ને શ્રદિવી માથે આ સી ધરી ‘એક કે ખ, જે તારે દારેજ નકાં કર.”

શ્રદિવી દારી પડી ન તેવા મુખ પરના ખાડા સુપેચ વધાર મોદામને તિલ નહી.

“દાય દાય, મારી દાગ ખી મઠ બને વાસ આવે છે.” શ્રદિવી દોડી. ‘ઓર, સુકુ! જો ને આ તો તદ્દન પોપડોજ થક મઠ છે.” કહેતાકહેતા એણે મીઠી તપેચી ઉપાડી ને આ ટોકળા ને શુ યથું! જેવા છે તેવાને તેરાજ.

સુપેચ હદાણું મુખ કરી આત્રો ને બનેને જોયા, ‘રહેવા દે આ તો જાને તદ્દન નકામા થસ.”

“પચુ તું ખાણે શુ? ખાણે મુરજો આખો છે અને રાગી કરી આપું તે આવશે?”

“અરસર-આતું મરસ ખવાનુ છે ને તુ રીકર માની કર્યા કરે છે.” સુપેચ ઉત્સાહ-માં આવી બોધે. “તુ રીકરી કરવા માડ દુ નદાઈ આપુ.”

“હાયહાય, આજ સંચો સળગાવવો તો રહી ગયો.” હવે શ્રીદેવી રડવા લેવી થઇ. “સુધુ! મને કેં આપડંતું નથી ને તારી એકે સગવડ મારાથી સચવાતી નથી.”

“જો પાછી ગાંડી થઇ કે?” સુપેણે તેને પટાવવા માંડી. “આ બધરણુનુ પાણી તો હવે નકામું છે એને ઉપર મુકેલાં ઢોકળાં કેં એને અડક્યાં નથી કે ને અછકું થાય. ચાલ, મને તે નહાવા આપનો.”

શ્રીદેવીનાં આસુ સુકાઇ ગયાં. “અરે હા, તં તો મને સુખ્યુંજ નહીં.” શ્રીદેવીએ ઝટ પાણી જતારી તેને નહાવા આપ્યું ને જેમ તેમ કરત થોડીક ભાતભાતના નમુનાઓ જેવી પણ ખાઇ શકાય, એવી રોટલીઓ તૈયાર કરી. સુપેણે નહાઇ રહ્યો ને બંનેએ હસતાં રમતાં કાચી રોટલીઓ ને ખવાય તેટલોં મુરખો ખાધા. એમને મન તો એ બોજનમાં જે રસ હતો તે દેવોના અનૃત કટોરામાંએ નહતો.

બંને જમી રહ્યા ને શ્રીદેવીએ કેટલી સુડીસોપારી શોધી કાઢ્યાં. સોપારી આપતાઆપતા શ્રીદેવીએ કહ્યું: “સુધી! ક્યારે પાકો આવશે.”

“કોલેજ પુરી થાય કે તરતજ.”

“જો વહેલો આવજો હોં, મન મમતું નથી.”

“ને મને?” સ્નેહલીની આંખે સુપેણે જોઇ રહ્યો. અચોત્તો કમળાએ આવતાં તેને સુખી અને તે ગયો.

આંધી થોડી વાર તેને જતો જોયા આજની ગેમેરીમાં જન્મ લીધો. તેને દષ્ટિ પહોંચેલાં સુધી જતો જોયો ને પછી પાછી આવી થોડી વાર આરામ ખુરશી પર આંખો મીંચી પડી રહી. જગ વારે તે મનમાંજ બબડી:

“સુધી! વહાલા!” ને એના મુખ પર સ્મિતની આંધી રેખાઓ પથરાઇ રહી.

પડોસની શ્રાદ્ધ વરસની કુમારી પદ્મા દ્વારમાં કપારનીએ આવી તેને જોતી ઉભી રહી હતી. થોડી વારે એનાથી ન રહેવાયું એટલે બોલી ફરી: “શ્રીબહેન! ધ્યાન ધરો છો કે?”

શ્રીદેવી જરા શરમાઇ. “કાણુ પદ્મા બેન! આવો આવો. કેં ગમતું નહતું તે જરાક બેઠી હતી.”

“એટલામાંજ! હજુ તો હમણાંજ સુપેણુ ભાજ બહાર ગયા.” પદ્મા દર્શી, “જમ્યાં કે હવે?”

શ્રીદેવીના મુખપર શરમની રતાશ ચઢી. પણ સમવયની સખી આગળ એ શરમ એની જીભ બંધ કરે એમ નહોતી. “આજ તો જન્મવાની ઘણીજ મળાહ પડી. જાણે એવું ચકુ કે દાજ તો બળી ગઇ ને ડોકળાં તો ચડ્યાંજ નહીં.”

“ને પાંખી?”

“જે ઝટઝટ રોટલીઓ કરી નાંખી ને અમે બંનેએ મુરખો ને રોટલી ખાધા.”

પદ્માએ આસપાસ નજર નાંખી અને ઘરમાં ચારે તરફ આપી રહેલી અવ્યવસ્થા જોઇ. તેને આ બીચારી બાનઅનુભવી છોકરીની દયા આવી. એની નજર ટેબલ પર ગઇ ને સુપેણની ગમેતેમ ગોઠવેલી ચોપડીઓ જોઇ તેણે પુછ્યું: “સીરી બેન! આ બધી શાની ચોપડીઓ છે?”

“એમનીનો. એ કોલેજમાં ભણે છે ને.”

“હું જોઉં કે?”

“હા, જુઓને. કોઇકોઇ વાર મને પણ એ એમાંથી વાંચી સંભળાવે છે.” શ્રીદેવીએ એક બે ચોપડીઓને હાથ આડકાણે પણ પાછી એમને એમજ મુદ્રી દીધી.

“વહેલો આવ્યો. ચાલ, આજ સીનેમામાં જઈશું?”

“પણ પછી જમવાનું?”

આવતાં ચોપાટી પરથી ગંઠેરી ને કુશી ખાઈ લઈશું.”

“હા, ચાલ લ્યારે.”

શ્રીદેવીને ટૂંક વાદ આવ્યું “સુધુ! આજે પડ્યા બહેને તારે સારું સરસ ચેરડો કરી મુક્યો છે.”

“એમ કે?” ખાસ ધ્યાન આપ્યા વગર સુધેણે કહ્યું. પડ્યાનો જીવ આટલી બધી બેદરકારીથી જરા કપાયો. પણ સુધેણનું ધ્યાન તેના તરફ નહોતું. તેનું મન તો આજ શ્રીદેવીને બહાર લઈ જવાના ઉલ્લાસમાં હતું. ચાલ, હવે વહેલી ચા.” કહી તેણે કપડાં પહેરવા માંડ્યાં.

“સારી! આ ડાટનું બટણુ તો તુટી ગયું છે. જરા ટાંકી આપતો.”

“ઉભો રહે, હું સોયદોરા શીઘ્રી કઢાકું.” સીરીએ કહ્યું ને તેણે શોષણ માંડ્યાં. પણ સોયદોરા જેવી ક્ષુદ્ર વસ્તુનો વિચાર મુંબાઈ આવ્યા પછી શ્રીદેવીએ ભાગ્યેજ ક્યો હતો. પોતાને આમ ભુલી જવાની શિક્ષા કરવા તેઓ પણ કંઈ સંતાપ ગયાં હતાં. સુધેણ હાથમાં ડાટ રાખી સોયદોરા શોષતી શ્રીદેવીના રૂપાળા અંગની ગતિને થોડી વાર નીરખી જ રહ્યો.

“ચાલ, રહેવાદે દવે, ચાલશે વાર લાગે છે.” તેણે છેવટે યાદીને કહ્યું.

છેવટે અર્ધા કલાકે બંને જણ પરવાર્યા. પડ્યા મુંગે મોંએ કંઈ વિનોદથી આ ગમ્મત જોવાંજ કરતી હતી. સુધેણને આ કે બહુ પસંદ પડ્યું નહીં. તે જરાક ચીડવાયો. “સીરી! કેટલી વાર?”

“આ આવી. પડ્યા બહેન મારું આ ચારણું દઈ આવી તમારી પાસે રહેવા દેજો. બેઠાએ તો અહીં બેસીને વાંચજો.” ઉતાવળે ઉતાવળે એટલું કહ્યું ને બંને જણ ગયાં.

પડ્યા ઉભી થઈ. જરાક બહાર જઈ બંનેને

“સીરી! પિનાચનું —

જતાં એણે જોયાં ને પાછી અંદર આવી મેજ પાસે જઈ એણે બે ત્રણ ચોપટી-ઓ આમતેમ ઉઘણાવી; પણ પાનામાં જોયા પિનાજ મનમાં કંઈ બબડી: “કેવું સુખી

એનું! ખનેએ આવું મળશે કે? સીરી ફફડાટ થયો. ટેબલ પર ટેકવેના દાઘમાં ફળી સુંદર છે! ને સુપેલ્ .મીરી પરનો માથું મુઠ્ઠા પડ્યાએ કુન્ય મનથી તેની સામે

એણે કયા સુધી આખને આપ એવી તે તેને જ્ઞાન ન રહ્યું પાણી જાગી ત્યારે છેક સાજ પડી ગયા હતી.

૬

સુપેલ્ અને શ્રીચીન પ કરે આખને જ્ઞાન મે વા' વીતી ગયા પડેના વાર પદર મામ તો કયા ગયા તે જણાવ્યુંએ નહીં પણ ન પડી સુપેલ્માં એક પ્રકારની ચ બીર- તા રધવા માણે હતી શ્રદિયા પર એને પ્રયુગ્મ આવ દતો મુનાહ આવી પર માડકુ ત્યારે છદ્ગીની અવાજદારીઆનુ ન નેમાથી એકે અજુન જ્ઞાન ન હતુ અ નનં વ્યવસ્થા ગમતી પણ ગમતા આરકની નહા. જ્ઞાનો એક અખડ દિવસ હોય તેમ તેમના રાત્ર દિવમે ને મામા જના ખને ન છુડજા ? પણ કમ કરતા આ સ્થિતિથી શ્રદિગિતે બીએ મધોજ વિકાસ અટકે. પર માડે અખમે વપ થયા છતા શુદ્ધ્યવસ્થાનુ એનુ જ્ઞાન જરુએ વધુ નહુ. રાતકિરસ સુપેજના અંખમા કે તે

— ૬૬૫ જાણી પડુ --

એનો જ્ઞાન તો કે અવજન છે નામજ કેના મરસ છે! સીરી તે કુ. સુપુ ને મીગી- મીગી-સુપુ...

મારી પર એહેલા કમુતરની ખખેલો

ન હોય ત્યારે તેનો વિચાર કરવામા એને બીએ અજ્ઞાસ કરવાની પણ કુરમ્મ મળી ન હતી ને આ ને વાંચે અતે પણ એ તો કમમના દરીઆ કીનાગતી પેતી તોફાની

ખીનઅનુભવી બાલાજી હતી. પણ અદારની દુનીયા સાથેનો તેનો પરિચય તો તે વખત જોડેલો પણ નહતો.

સુગેણુ પણ આ ખરી છતાં ખરી નહીં એવી દુનીયામાં વસતો. પણ તે કોલેજમાં જતો. કોલેજના મિત્રોની સાથે તે પ્રસંગમાં આવતો વાંચવાનો પણ એને શોખ હતો. તે તેથી ભુદ્ધિથી રચાએલી દુનીયા સાથેનો એનો સંબંધ છેક છુટી નહોતો ગયો. બાલ-પણથી એનો સ્વભાવ મહાત્માકાંક્ષીએ હતો. રમત જેવી મુંઝવેદન સ્થિતિમાં એ બધી વસ્તુઓને ક્યાં સુધી તો અવકાશ નહીં મળ્યો. પણ પછી તો ધીમેધીમે એને એ મર્મનું રમણ મવા માડ્યું. તે સીરીને એ બધામાં ભાગ લેતી કુચા એણે પ્રયત્ન આપ્યો. પણ સુરેણુમાજી મમ થએલી સીરીને ખીન કશામાં રમ પડેતો નહીં. સુરેણુ વય અને અનુભવ બંનેમાં વધતો. સીરીનાં વય અને અનુભવ કશું વધતું દેખાતું નહીં. આર્થિક સીરી પર સુગેણુનો રોડ ઓછો તો નહીં થયો પણ કોઈકાઈ વાર એને કચવાટ થયા વિના રહેતો નહીં શ્રીદેવીથી આ વસ્તુ અતિ મનગતી નહીં કાંકામ પાં નો એ ખુશ મુઝાતી. સુરેણુ ખીનવ તો બાલકભાવથી તેના માસુ જોઈ રહેતી આવળુના મન્યગીયા જેમાં અશુભિંદુમાં વાનાથી પણ દેતી, પણ સુરેણુના એક રોડશબ્દે થોડીવારમાજ એ બધું લુલી જતી ને પાછી દસતી, રમતી, ત્રાડ દેતી ખાસા થા જતી.

એક વારે સુરેણુ રેમલ પાને એસી ગ્રુપસુપ ઝાપુ વાંચા કરતો દંતાઃ શ્રી દેવીએ ચાતા એ પ્યાસા લાવી રેમલ પર મુક્યા ને સુગેણુનું પવાન દોગવાળી થોડી રાદ જોઈ....
“મુ! આ ફંડી થાય છે.”

જગતો હોય તેમ, ‘દં’ કહી સુગેણુ પ્યાસો દાયમાં લીધો. ને છાપામાં નીચું જોયું. શ્રી દેવીએ પણ પ્યાસો દાયમાં લીધો પણ તેનો હાથ તે લેતાં ધ્રુજ્યો. એક પ્રયત્ન કરી નેણે તે અટકાવ્યો અને આ પીવા માંડી. પણ એ ઘુટકા પીધા પહેલાં તો તેની આંખમાંથી અશ્રુભિદુઓ સરી પડ્યાં. સુગેણુ તે જોયાં, તેણે પ્યાસો મુકી લીધો ને પાસે આવ્યો.

“દેવડી! આ શું? તું રડે છે?”

પ્રશ્નની સાથે શ્રીદેવીનાં આંખોમાં વધારે ઉમરાયાં. ને મોઢણું મુકીને રડી પડી. સુગેણુ તેને દાયમાં લીધી.

“સીરી! વહાલી! તને શું થયું?”

જવાબમાં સીરીએ ફીંગરો પર ફીંગરો ખાધા. થોડી વારે તે શાંત પડી ને આંખુ ઘુટી નાંખ્યાં.

સુગેણુ આગુરતાથી ફરી પુછ્યું:
“સીરી? મારી વહાલી! શું થાય છે?”

“કે નહીં.” મુખ નીચું કરતાં શ્રી દેવીએ જવાબ આપ્યો.

સુગેણુ જોરથી તેનું મુખ ઉઘુ કહ્યું. “ના, કહે, શું થાય છે?” તેની આંખમાંથી રોડ નીતયો.

શ્રીદેવીએ તેના પક્ષઃસ્થાનમાં મુખ સંતાવ્યું “કદું?”

“હા, કદે.”

“વહાલા! આજ કેટલા દિવસથી તારા મુખ પરથી તારાં પહેલાનું દાસ્ય મુકાતું ભય છે. કોઈ દવાઈ તું કોઈ દશાંવતો નથી છતાં નાનીતાની આજનમાં તું ગુએ થતો હોય એવું મને લાગે છે. મારા મુખ સામે જોઈને જાણે ત્યાં કે ખુટતું હોય તમ બળી વાર નિઃશ્વાસ નાંખતાં મેં તને જોયો છે.

અવતાર

અનુવાદક

શ્રી વિજયરાય કલ્યાણનાથ

૧૭૫, સાદિત્યમ મહુ

[અનુપ્ત સંસ્કૃત કે અથવા ના લેખક શ્રીમદ્વીર શેલીએની આ કૃતિ છે આ વાતા વીરાં અક વિવેચક થઈ છે. 'તિમાત્ર વસ્તુરિધાન ધર્મી કુશળતાથી થયું છે અને નાજુક પ્રસંગોને કાર્યે ખરા કલ્પાદર્શી પ્રાપ્તિ આલેખ્યા છે"]

૧

ઓ કરેવીઅસ ડી સેરીલ કોઇ બેદ
ભર્યા રોગથી મરવા પડ્યો હતો
એ રોગનો ઠોભે ઉપાય સુજ્ઞો નહોતો કેમકે
રોગી પચારીરક્ત નહોતો તેમ તેને મોઢ બદલવી
પીડા પશુ થતી નમેતી અને જ્યાં તેના
રોગથી ચેતન વધી જતુ હતું એ તો રૂપ
હતું

પોતાની નહી સમજતી બીમારી દાખવા
તેણે આરોગ્યદાતા ધર્મોના પાશુનો દુષ્કાર
કરી લેવો ને દુષ્કીના જીવાવતા તેજોમય
પ્રદેશમાં હવા ફેર પશુ કરી આગ્યો પશુ નેની
નળીઅન નજ સુધરી એટલે ને પેગીસના

સસેટ ભાઝારમાં આવેલા પોતાના નાનકડા
બોઝમાં પાછો આવીને રહ્યો હતો

કુવારાના ધરમ્મ હોઇ જકે તેડવી બધી
સોદસજગત તે ધરમાં હતી પણ રહીગોના
અન જોવા દેવ તેવુ તેમના રોગશયુ વ્યવર
પશુ બની ગય છે, તેવી રીતે દુખી, ગ્યાનિ
મથ એકટેરીઅમનો નિવાસ પણ આમ્ને-
આમ્ને નિસ્તેજ થયો હતો

સંનિઃ દગમે પગરવ કમા કરી સજાયાપ
નહોતો એવા આ ગમખાર ને એજાત ધરમાં
હઠાડા માળતા તેણે પોતાના અજાણસમજતા
દરદ સામે કુતવાનુ પશુ છોડી દીધું હતુ અને

‘હાંથીનું ચાલનામું’ પૂરમેશ્વરને આપીને તેના સ્વીકારની શરૂઆત કરેલા.

તેનો મંદવાડ વિચિત્ર હતો. તે વસ્તાઈ આવતો તે ફક્ત તેની તેજહીણી આંખોમાંજ, બાંધેલી મનોબળ, આશા, કામના અધુર અસાધ્ય થયું હતું. તેની સોહામણ મુખમાં જડાએલાં આવાં ચમુચી સાધારણ રોગીની શીકાર કરતાં પણ વધારે ખેદ ભરી નજર લેનારના મન પર થતી.

તેના આવા અકળીત રોગનું કારણ કાંઈ સાધારણ ડાક્ટર સમજી શકેલા નહીં એટલે ઓક્ટોબીઅસે એકાએક સર્વેના નામના એક અદ્ભુત ડાક્ટરની સલાહ લીધી. તે લાંગે વખત વીદુરયાન રહી આવ્યો હતો અને અજબ રીતેના વંદે મંગ નામ કરવાની નામના તેણે મેળવી હતી.

તે આગળ સારે ઓક્ટોબીઅસ દીવાન પર લંબાઈને પડ્યા હતા. આરોગ્યના તે દાખલ થયો એટલે દરદી તેનું વિશ્વકર્મા સ્વરૂપ નીલાળી રહ્યો. તેની રોગપ્રદાર ખોપરી તેના મુકા કાપરા જેવા માંને ગળે ગળી જતી હતી. ‘ચેરેશ કરચડીથી જવાબ રહ્યો હતો અને આખ નીચેનાં હાડકા આગળ તરી આવતા હતાં. પણ તેનું અર્ધ આકર્ષણ તેની બુરજ આંખોમાં હતું. તે નિર્મળ નાજગીદાર ને વાવ નખરી હતી. આલેખો ને પડેલાં પાંચે ઓળેલા મંદિરને પ્રતાપે કાંઈ આગળની આંખો જાહેર પોતાના મધ્ય દેવા મુખમાં તેણે ગળે એકાદી દીધી હાથ નહીં.

અને જાણી દટિ પરથી પરિક્ષા કરીએ તો આ જુને પીસ વચ્ચેના જુવાન ને પેંસ જુવાન સાદે વચ્ચેના કેમ્પ લામનો.

એકજ નજરમાં ‘અધું’ પારખી જાને ડાક્ટરે કહ્યું: “દાય લાવો નેરવે.”

નાડ અતાવતો હાથ તેમ દર્દીએ હાથ આપ્યો પણ પેલાએ નાડ તપાસવાને પાદે પોતાના હાથમાં તે હાથ લીધો અને તેને ખુબ જોરથી મસળવા લાગ્યો. ઓક્ટોબીઅસને થયું કે ડાક્ટર હાથ દાખતાંદાખતાં ગળે પોતાનો આત્મા બહાર ખેંચી લેતો હતો. તેના મોં પરથી લોહી ડડી ગયું.

“મી. ઓક્ટોબીઅસ!” એકાએક હાથ મુકી દેતાં કહ્યું: “તમારો જીવ પૂર્ણપણે દેહથી પડ્યો ગય છે. પણ મને નેડાએ એ કીડ કયું. આપણે તેને ગાંડ વાળીને બાંધી લાવ્યું.” અને તે પોતાના જો હાથ ધસતો લેડેરથી હથો એટલે રેખાઓનાં વચળ તેના આંખો મોં પર અંકાઈ રહ્યાં.

“તમે મને સાલે કરી શકો કે નહીં, પણ મને યાચ છે નો તમે કહો છો તેવુંજ. આગળથી બાંધી પાણી માંથી મન નેમ મારા રુવેલાંમાંથી આત્મા નીકળી પડ્યો હું અનુભવું છું.”

ડાક્ટરે એકાએક: “તમને જીવન બાંધેલાં પડ્યું છે એ નો દેખાય છે. ને હું ધારું છું તમારો રોગ ચાનસિક છે. મનની શક્તિ અજબ છે પુત્રહના નેમળ કે પીંગળીના પ્રવાહની જેમ તે પણ પ્રાણધાતક નીવડી શકે છે.....પણ તમને થયું છે શું? દુઃખ શું છે? કાંઈ મદતનાકાંસા સિદ કરવા જતાં તમે પાછા પડ્યા છો?” આ ગંભીરતા નીચે કથી હતી જે નિરાસા જીવા છે? સત્તાને કાતીસ શોખ નો નેડોનાં લાગ્યો હતું પછી કાંઈ રમણી દાયનાળી આંખો ને અદરશ ચમ દશે?”

એકાએક સાથેજ નેડોનાં મોં પર અરમતા રોડા પડ્યા. ડાક્ટર તરત કળી ગયા. આ પેલાએ આંખોથી નો માંનું નહીં. પણ

દત્તા. ને પોતાની વિદ્યાનાં ચમત્કારી પરિણામ-
થી તે સૌને મુગ્ધ કરતો.

તેના અજ્ઞ અશ્વમતી વાદવાદ સાંભળાને
કાંઈકથી કાંઈક ઓલટ લેખીન્દ્રી પણ એક
દહાડે તેને ત્યાં આગે, કાંઈક કાંઈકને લેખે
તેવાજ તેની જુરી-તેજસી આખામાંથી, પણ
પર જલે તણુઆ ખર્ચે દેવ તેવું થયું. પણ
તરતજ તેણે પ્રતાપુરક આંખોને ઝાંખી કરીને
હતી તેવીજ બતાવી મુકી. થોડી સામાન્ય
વાતચીત પછી યોગેનિએ પોતાની દુસીસારી
વાત માંડી:

“તમે મારા ચમત્કારો વીધે સ્વાસ્થ્ય” તે
હશે. મારા મનોમળના વીજળી નવા સામર્થ્યથી
હું પ્રાણ પ્રગટાવી કે નહીં કરી શકું છું.
અત્યાર પહેલાં મેં ફરસાક કરામતી નુસખા
અજ્ઞાત્યા પળુ છે, જેનું પરિણામ તમે અતેજ
લેધ શકશો.” આગ કહીને તે, આરડાને છેડે
એક ટેળા પર રક્ષિત જેવા નવજ પાણીથી
બરેણુ બાણું હતું ત્યાં તેને લાંબા ગયા ને કહ્યું:

“આમાં જેને નીલાગળના તમાને તાજા
દેવ તેવું એકાંત રિતે પ્યાન થશે. આ લોક
કે પરિણામમાંથી. ત્યાં હશે ત્યાંથી. એ તમને
દેખાશે.”

કાંઈ તેના કહેવા પ્રમાણે પાત્રમાં જેવી
માર માંડી કે પાણીનો રંગ અદ્ભુત ગેણ.
તેની પ્રાનારી પર ધનુષ્યના રંગે જાણ,
સાજુબર પુન્યમ જેવી સફેદી તેમ તરવરી ને
નુસજ તળીને પ્રેક્ષાની આ લેખીન્દ્રીની પરમ
સુંદર આકૃતિ. કાંઈની આવેગજ્ય પ્રેમમાધિ-
ને વધ થઈને ત્યાં ખડી થઈ.

“હવે કે પાત્રે તાણુની જોએ”
જેને કાંઈકે કાંઈકે દાવ લીધે. અને નવેલા
પાણીવાળા રંગ પાત્રમાંના લેખાંતર સ્વચ્છ

પર તે મુકશે. મુકશે અને—તે વીજળીક
સળીઆના ઝટકાથી, જલે વજથી ધાયજ થયે
હોય તેવી રીતે કાંઈક લેખીન્દ્રી દગલો થને
નીચે પડશે. બેધ્યાજારે પાણું હોય તેમ તેને
ઉચ્છળે ટેળા પર સુવાડશે, ઘટ્ટી અમલી.
ને લજર થએલા નોકરને ફરમાવ્યું: “જા,
મી. ઓષ્ટેવીઅસ ડી સેવીલને તેડી આવે.”

૬

થોડીવારે ઓષ્ટેવીઅસ ત્યાં આવેને જશે.
કાંઈકે મુકેલો વનજીને પરેલાં તે એ દમજી
ગેણ, પણ ખડી તેને ધીમેધીમે શ્વામ લેને
જેણે, એલે તેને કેક નીરાંત વળી.

“આજે સારે” કાંઈકે તેની દશાથી રમુજ
પામતાં કહ્યું. “આ આરામ ખુરશીમાં મારી સામે
ગેણે મેં વિશ્વાસથી મારી સપાને સરજી થને.
અરામરે આંખ મારી આંખ સામે રાખે, ને
દાય મારા દાયમાં એમ.” અમરે થવા માંડી
તે મુકિ ખુએ છે; આંખો ખંધ કરે છે.
મનજના નાંતુઆ દીસા પર છે. આત્માને
શરીર સાથે જોડના અંધા જુરવા માંડ્યા
છે.....

આરડું જોડતાં પણ તે પોતાના લંબા-
વેલા દાય ઉંચા નીચા કરે જતો દત્તા. હવે
તે દાંધામાંથી નેજાં દુપકાં ખર્ચે અને રાગીના
હજર કે કપાળ કંપર અથડાવવા સાચાં અને
તેના માથાની આસપાસ તેજ પ્રાનાને પરિવેશ
પ્રચલિત લાગે.

“અસ, મનનું” ખુદા થતા તે રાખેલા
ઓંચા.

ખડી નિલેટ પહેલા કાંઈક લેખીન્દ્રી પાંખ
ને મેણ ને વારાફરતી તેની ને ઓષ્ટેવીઅમતી
પાસે ઉંચા રહેને મંત્રો લગવા
લાગે.....

[૫૫ મારે જુલો ૫૫ ૧૯૭૧]

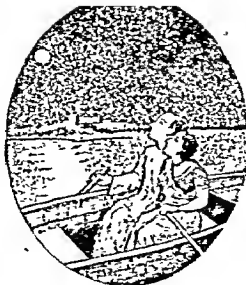
[પ્રતિ ૧૯૮૨]

અનિનાદક જ્ઞાનપ્રવચનની સુંદરી દલિયો પડી.

[સુવચન]

અ ગ્રે

ચ રી ને

રચનાર :

રા. તારાંકિત લલિત

સમય, સાહિત્યસંસદ.

૧

દેશારને ત્રત પરે મુકુમારી કન્યા—
ભાવે ભરી હૃદય-લગે ધરે મુખ-ન્યા—
હૃદય-સપ્ત પદ સખ્યગીતે મુરચ્યા—
એ તો સખી અનુચરી વરની અન-ન્યા!

વનના ગોત્રથી જુદાં વંદન ઇવનનાં સરે—
પરમાત્માજીવ એનાં પ્રથમ ગ્રેમ સંગમે!

૨

સંગેગિની પ્રણય રંગનાથી મહાપ્રાવે—
કોંઈવની લાલન લક્ષી સદા મુદાવે—
પુણ્ય-સદાય પ્રણયા પુરેશ્વરી જે—
એ તો સખી સદયરી કુલપાતિની છે!

સંગેરે ભોગ ને મોગે સમાનાન્તર સાધનાં—
દંપતી ધુમનઃ ઊર્ધ્વે પડી પ્રોશનુશામનાં!

૩

પર્મહિમા, ઇતિત વિષ્ણુ માર્ગદર્શ—
સંસારની ત્રણ તણેમય સાખ્યસટ્ટા—
સખ્યા ક્યા સમવની ન મું તાલિકા? તે—
મધ્યમી સખી નમું જલ-વૈભવગાનિ:

નર ને નારીના ભાવે, મનુષ્યત્વ પ્રધાન—
એ પ્રભુ સરજે મુખી, શને અનાનુશામનાં!

હેન-એન સૌ. લીલાવતી શેઠ. મારી મા !
મારી ગુરદેવી ! તેં મને તાર્યો. મેં સાષ્ટાંગ
નમસ્કાર કર્યા. ઉઠીને જોઉં તો મારી મીઠી-
ગના સાગરા. મંત્ર તો ખરો મળ્યો. એ
મંત્રની સાધના કરી મહીપતરામથી માંડીને
મુનશી સુધીના મૃત્યુસાગર તરી ગયા. પણ
એ મંત્ર સિદ્ધ થાય કેવી રીતે ? નજર હુંકી
એટલે સૃષ્ટિની ભવ્યતામાં દિવ્યતા અને દેવત્વ
દેખાય નહીં અને લાગણી છુટી એટલે ભવ્ય-
તાને સહસ્રગીર્ષ, સહસ્રાક્ષ, સહસ્રપાદ દોષ
એમ લાગે નહીં. એટલે રળીઆ ગઢવી પાછ-
ધેરના ધેર. પાછો મુંઝવણમાં પડ્યો અને
‘કાષ્ઠપણુ રીતે નાખ્યા ન પહોંચતાં આખરે
નાપીકુવો કરવાનો વિચાર કરતો હતો એટલા-
માં ધાર્યોતો મારી વારે મારો ‘યુગ્મરાતનો
નાથ !’

કહે કે ‘ભાઈ ! સારી ને મરળ, લોકો ઝ
સમજી ગય એવી ભાષા તો આવડે છે કેની ?
સારે જખની બીનજવાબદાર કદાણી.’ યાત તો
સાચી. પણ, મેં કયું કે ‘એમેકું’ મીસે તેમ્ને
ને તેમેકું’ મીસે તાઘ એમ કહેવાય તો ?’

“કહેવાય તો કહેવાય. બીનજવાબદારને
જવાબ દોને આપવાનો છે ?”

“પણ બીનજવાબદાર કદાણી વાંચી
કાઠના પાંચળાં ઉચકાય તો ?”

“ઉચકાય તો ઉચકાય. તેમાં આપણે શું ?”

“પણ મારી લાયકાત ને યુગ્મરાત ટોક-
વામાં આવે તો ?”

“ટોકાય તો ટોકાય, તેમાં આપણે શું ?
અમેરીકામાં ઘોડાં દોડે છે તેમાં આપણે
શું ? અરબગામમાં ગધેડાં દોડે છે. નેમાં
આપણે શું ? વિજય વિજય શીરંગ.”

મારો પ્રીતિપંથ દોષો એટલે આપણે તો
તાંજનોજ પ્રવાસની તૈયારી કરવા માંડી.

હવે પ્રવાસ કરે જોગી કે ભોગી અને આપણે
તો નિશંકુ. એટલે નરેતમ શેઠ વીલાયત
જતા હતા તેની સાથે રસોઈઆ તરીકે જવાની
ખાનગી પટ્ટણુ કરી, મિત્રમંડળમાં જણાવ્યું
કે આપણે તો વીલાયત જઈએ છીએ. મેળા-
વડા થયા, સફળ રફર દબજાઈ, દારતોરા
મળ્યા, છાપામાં છપાયા, અડધું નામ ચમર
થયું. પણ નસીબ માણું ચાર ડગલાં આગ-
ળતું આગળ. શેઠને શેઠાણીએ પરવાનગી ન
આપી. શેઠનું પડી ભાગ્યું. મારું પણ પડી
ભાગ્યું. શેઠનો તો પડી ભાગ્યો પ્રવાસ પણ
મારી તો પડી ભાંગી આખા જીવનની આશા,
સ્ત્રી પ્રત્યેના મારા ધિઃકારમાં આદુતિ અપાઈ.

આમ નિરાશામાં ગોથાં ખાતો દિવસને
છેડે પહેાંચ્યો. સાંજ પડી અને આખો દિવસ
આત્મમંથનથી ગરમ થઈ ગયો હતો એટલે
વિચાર થયો કે ચાલ જીવ ! એ ઘડી ખદાર
નીકળી દાઢો પડી આવ્યું. ટુરતજ કંપ્યો.
કપડાં પહેયાં અને ખદાર નીકળી તુલના
દરીઆ તરફ ગયો. છીનારે પહેાંચ્યો. આટલો
વખત હતો એટલે દરીઆ પાછો દડી ગએમો
હોવાથી મોં આગળ વીશાળ મેદાન હતું. દર દર
દરીઆનાં મોઝાં ધીરેધીરે જીજ્ઞાસાં દેખાતાં
દનાં અને વીશાળ પટને છેડે નિરનેજ મૂર્ષ
દરીઆમાં પડી જવાની તૈયારીમાં હતો. આ
જોતાં આ વીશાળ મેદાન મને મારી નિરાશાનું
લાગ્યું અને ભક્ષઆશ થએલા મને મેં
કાલનિધિમાં ગમ્મ થતો જોયો. આથી આ
નિરાશાએ લાચારીનું રૂપ પકડ્યું અને મારી
આંખમાં ઝળઝળાં આવી ગયાં. એટલામાં
લાં એક ચમત્કાર થયો. મેં હાથર પાવતીનો
રથ જતાં જોયો. મોળાનાથ પામતીને ઓછામાં
અધને જોડા હતા. ગણપતિ પોઠીઆને ઢાંકવા
હતા. આ દર્શન થતાં મેં તો ધમ દાને

સાજાગ નમરકાર કરી પ્રાર્થના કરી કે હે
શબો! હે ભોળાનાથ! આ દુખીઆનું દુખ
કાપે. શંકર તો અગ્ર રજા પલ્લ પાર્વતીને
દયા આપી અને એણે માગી વફાવાન શરુ
કરી મદદિતને મારુ દરઠ મટાડવા કહ્યું
રેવે દેવીને ઉગ્રાયા પશુ માગે સુલાગે દેવી

ફે એમ ઉઃ એમ ન હતા
એણે તો સત્યાચર શરુ કરે
અને છેલ્લી વારે માખી થઈ
જટામડામાં પેચી જઈ પ્રજુ
નાથે અમરકાર કર્યો આ
દાને કોણુ છાતુ છે પ્રજુ
ગજરાયા તરે નારીને તમરુ
આખુ, પારંગી પ્રવરે થવા
આપણી હમ્મણ સરુજ થવાનું
વરદાન મળ્યું અને પ્રજુ મંડળ
અંતર્યામિ થન મળ્યું આપણા
આનંદને શાગ નદાને
પ્રપામ જાંધ દુ પેર આપ્યો
અને પ્રસામની નેમારીઓ
મરા માડી. અહીંઆથી કયા
જતુ. કયાથી ત્યાં જતુ, આથી
કયા જતુ, કયાથી ત્યાં જતુ
ત્યાંથી પેચી તરફ જતુ, પેચી
તરફથી જોતી તરફ જતુ એ
જાતુ નક્કી કરવામાં અને દેવી
રીતે જતુ, કયાં જતુ. કયા

તો કુદ જાતુ એમ વિચાર કરી પથારી તરફ
જતો હતો એટલામાં મારા મારણા રોકાયા
અને કોમળ મધુર અવાજે થવાનું મેં માંગ્યું કે
“તારા જંગવાની કક્ક કલાસે હું તો બીજું હું
મદારામ” મધગને એકાન બગશે, મીઠો
અવરજા હું અનુધ થઈ મથે અરેખ નું

ગરબે લાગીના જાળા સાંગેલા હતા એમ
કપાળા જાળો ન મેંકાર પાળ પેરા નીન પાસા

કરતુ, શુ એતુ, શું કવુ, શુ ખાતુ, શુ પીતુ
શું શું સહ જતુ, કેતો અગ્ર મથે વગેરે જતુ
નક્કી જતાં જતાં જાગના મોરા થવા એમવે હું
મળે જાવકો ને જાળુ કે અરો મધરાત
થામ, જારી તરફ નજર મરુ પેર અધાર
દત્ત, વરમાદ જરખરકરખરે વર્ષી ગયો દને,
જાળ નિરવ સમસમાકાં દને ગયો દને

કોઈ મુદરી દને? શું માં મનગપરી દને?
મા ગીવગીરીઆ થવા માગ્યા આમ વિચાર
કર છું એટલામાં નો મારણા વધારે જોતથી
પ્રમથન્યાં અને હું તાનડોન જાગણા તરફ
દાળો પાતુ નેવા મારણા કપાળા કે 'એ
મારા આપરે' જોતને હું મેસી મથે સાગ
કુન્ડુ રીજા જોતુ મરીર, કયા થાગવાનું

માયું, કાડા જેવી આંખો, શાંખ સરખું નાક અને બે કાળા જડા હોદો વચ્ચેથી નીકળતા ચાર સફેદ દંતુશળ-આ સ્વરૂપ જોઈને કોનાં હાજી ન ગગડે? હું નીચું જોઈ બેઠોબેઠો ગાયત્રી ગણુગણુ લાગ્યો. એટલામાં દુંદુભી-સ્વરથી એ પ્રાણી બોલ્યો:

“હે રામ ! તું ગમરાદરા મા. હું શંકરનો ગણુ છું, મારું નામ બાળરો ભૂત છે. એની આજ્ઞાએ તને પ્રવાસ કરાવવા અને આવ્યો છું, મારે તારી શી દ્રષ્ટિ છે તે મને કહે.”

આ વચન સાંભળી મારામાં હોમત આવી અને હું બોલ્યો કે ‘હે મહારાજ ! તમે જો શંકરના ગણુ હો તો સૌમ્ય સ્વરૂપ ધારણ કરો એટલે હું તમારી સાથે વાન કરું. તમારું આ સ્વરૂપ જો કાપમનું હોય તો મારે પ્રવાસ નથી કરવો.’

તેણે કહ્યું કે હીક, હવે આંખ ઢાકાડ. મેં આંખ ઉઘાડી તે સુવાન દેહ, ગૌરવર્ણ ચંચળ આંખો અને હાડ મુખ જોઈ હું પ્રસન્ન થયો. મેં નમસ્કાર કર્યા. એણે કહ્યું કે કાલે સવારે પાંચ વાગે નાહી ધોઈ તૈયાર થઈ રહેજે હું તને તેડવા આવીશ. સાત વાગે મારે દેવની સેવામાં હાજર થવાનું છે.’ એટલું કહી બાળરો અદશ થઈ ગયો.

મારી બ્રહ્મકટ ઉત્કંઠા પુરી થવાનો વખત આવ્યો તેના આનંદમાં ને આનંદમાં અને બાળરાની સાથે ક્યાં ક્યાં જવું તેના વિચારમાં ને વિચારમાં સુવા છતાં મને મુદ્ધ કંઈ આવી નહીં. કડોંગ કડોંગ કલાક ગણુવા લાગ્યા. એમ કરતાં ચાર વાગ્યા એટલે હું ઉઠ્યો. ચાપાણી ક્યાં અને નાહી ધોઈ ઘણે વર્ષે સુલાની લક્ષ્મ કરી ત્રિપુંડ તાણી કપડાં બપડાં પહેરી આપણે તો તૈયાર થઈને બેઠા. પાંચના ટકોરાની સાથેજ બાળરો આવ્યો.

મને કહ્યું કે ‘ચાલ બેસી જ મારી પાંચ પર.’ મેં તે પ્રમાણે ક્યું ને કહ્યું કે વીલાયત ચાલ. “વીલાયત ! વીલાયતમાં તે શું ? હવે તો સાહેબ લોકોના લાલીઆખી વીલાયત જાય છે. તુ તારે મુંગે મોઢે મારી સાથે ચાલ હું તને કાઢીને ન દોઢો હોવ એવો અજબ પ્રદેશ બતાવીશ.” આટલું કહેતાની સાથે તો બાળરો ઉઠ્યો અને અમે ગગનમાં ચઢવા લાગ્યા. જોત-જોતાં તો અમે વાદળ પ્રદેશમાં ધુસ્યા. ત્યાં બાળરાએ મુઝ્યું કે આ વાદળની જાત જાળખી. મેં ના કહી એટલે કહે કે એ મુકરાવર્તક, કેં મૃદેશો મોકલવો છે ?

“કોને મારી મેં કુને ? આપણા કાંડામાંથી કે કલાં સરી પડ્યાં નથી, તેમ ત્યાં પણ માથિલીન જોયું કે કાંઈ ઉત્સુક પણ નથી; નહીં તર તો વળી ચોરીઓ વીનાડન.”

આમ વાન કરનાં અમે વાતરકંધ પ્રદેશ વડાએ એટલે મારી નજર સહેજ નીચે ગઈ. તેમ થતાંજ ખજોળવેતા લોકચરના કથનની યથાર્થતાને સાક્ષાત્કાર મને થયો. ખરેખર પૃથ્વી નારંગી જેરીજ લાગતી હતી. જોત-જોતાં તો તે લખોટા જેવડી થઈ ગઈ અને પળવારમાં તારાની પડેમ ઝગકવા લાગી. આ હું ન સમજ્યો એટલે પ્રશ્ન કરતાંની સાથેજ જવાબ મળ્યો કે મૂર્ખા ! પૃથ્વી એક ગ્રહ છે એ કેમ ભુલી ગયો ? આવી વાત કરીએ છીએ એટલામાં તો ઉજળતાં પાણીઓથી તુમુચ ધ્વનિ કરી વહતી એક મહા નદી મારા જોવામાં આવી. એના અદ્ભુત સૌંદર્યનું હું શું વર્ણન કરું ? અને કરું તો તમો મૃત્યુલોકના માનવીઓ સમજો પણ શું ? એટલુંજ કે તમે કાંઈ દહાડો કદંબી પણ ન શોધો એટલી એ મુંદર હતી.

મહિલાલ નલુભાઈ દિવેલી

("સ્મરણમુકુર," લેખાશ્ક ૨૪માં)

લેખક :

રા. નરસિંહરાવ ભોળાનાથ

બી. એ., મી. એસ.

હું ઈ. સં. ૧૯૭૫-૭૬ માં એલિફન્ટીન કોલેજમાં દાખલ થવાને મુજાર્થ આવ્યો અને મનસુખરામભાઈને ઘેર થોડા દિવસ ઊતર્યો હતો તે વખતે કે દાદા બીજા પ્રસંગે—આગારે ચોક્કસ યાદ નથી, પણ મનસુખરામભાઈને ઘેર જમવાને બધા એસવાની તૈયારી કરતા હતા તે વખતે મ્હારી ઉમરની આસપાસની ઉમરનો એક 'છોકરો' લા...બો, ગોરો, ટુંકી પોતડી પ્હેરીને નાહી રહીને ઊભો હતો અને અભોદિયું માગતો હતો. એ છબી હજી નજર આગળ છે. કોલેજમાં સાથે થયા ત્હારે બધું કે આ મહિલાલ નલુભાઈ દિવેલી. હું એકવાર એક ઈ. એ. માં અને એકવાર બી. એ. માં નપાસ થયો તેથી પ્રણેત્ર બદલે પાંચ વર્ષ કોલેજમાં રહેવાનું; મહિલાલ પોતે નપાસ કહી થયા નહોતા, તેથી એ મ્હારા કરતા જોડા બી. એ. માં પાસ થયા. એ કેટલો હતા તે વખતે હું બી. એ. કક્ષાસમાં હતો.

કોલેજમાં મહિલાલ જોકે ખાસ મૈત્રી નો નહોતી થઈ પણ મ્હારે હેમની સાથે લગભગ રોજ એક કાંક હતી, અને સાહિત્ય વિશેની વાતો હમે કરતા. હેમાનો એક પ્રસંગ નોંધું છું :—અન્ય સ્થળે એ નોંધાઈ ચૂક્યો છે, છતાં આ સ્મરણમુકુરમાં હેનું ખરું સ્થાન છે, તેથી આદિ નોંધું છું : એલિફન્ટીન કોલેજમાં એક પાસની વિદ્યાર્થી હમારી સાથે હતો : નામ—સોરાગળ ખભાતા હતું, પણ પોતે અંગ્રેજ બહુ સરસ બોલે છે એમ અર્થ કાંક રાખતો હતો, અને અંગ્રેજ પ્રેફેસર કુકંદામ નામના હતા ત્હેની ખુશામદ એ ખૂબ કરતો તેથી હેને જયા સોરાગળ કુકંદામ કહેતા. હિન્દુ યુજરાતીનો એ ઉપદાસ કરતો. "૫૮ યુજરાતી શીખવનાર" એમ મથાળાવાળું એક હેણે ચોખ્ખાનિયું પણ પ્રગટ કર્યું હતું. હેણે હમારા મંડળ આગળ નીચેની કવિતા મુકી :

નૂતેલી કાસતી.

હને નહિ પેચાર તાદરે દરાખનો રસ,

તુષ ભરતપ્રિયને શુદ્ધ શાસ્ત્ર પરણી,
અનસૂયા પ્રિયવદા જેય સખીઓ ત્યાં વરણી;
અનસૂયા રહે મન માંસ, પ્રિયવદા મુખમાં,
તેા મુનિજનમનમી નાર સુમતિ મળે મુખમાં;
નરમણિ મણિલાલ દસાળ સદાય મારા છે,
(. *) પ્રિય એ મહારા છે.

ઈ. સ. ૧૮૮૩-૮૭ માં “કુસુમમાળા”
નામના મહારા કાવ્યસંગ્રહ પ્રસિદ્ધ થયો તે

કેવર મણિલાલે
‘પ્રિયવદા’ માં અનન્ય-
આગી ૧૮૮૮ માં
દંડુ અવલોકન કર્યું;
અને ‘પાશ્ચાત્યરીતિ’
ની, જતાં સસાર
કારીગરી’ એ સંગ્રહ
મ હેમણે જોઈ.
‘પાશ્ચાત્ય કાવ્યપદ્ધતિ’
ના દર્શન કરાવવાનો
આ પ્રયત્ન સફળ
હેમણે કર્યો, કાવ્યોની
“ કૃતમ મુખી ”
સ્વીકારી. એ કાવ્યો-
ની આપા ‘ધૃષ્ટી’
મધુર્ગ તથા કાવ્યને
હિંમન માધુર્યવાળી
કરી, માન શાસ્ત્રની

લેખનપદ્ધતિની નવાઈથી ને કાવ્યના અનકાર
માની અનિષ્ટ ગણી હતી. ‘ઉત્તરમમયારિ’ના
મહારા અવલોકન પછી ચારે વર્ષ લખેલા આ
અવલોકનમાં પણ મણિલાલે નાન-વયુક્ત
શુદ્ધશક્તિ પ્રગટ કરી. એ પણ હેમના
સદ્ભાવનું ખીચું પ્રમાણ.

ઈ. ન. ૧૮૯૦-૯૧ માં ‘અમૃતપ્રય’

પીનલોકમાં વધારવાનું કાવ્યનું બિલ રચ્યું
થયું ત્યેને અગે આપા ભરતખંડમાં ભારે
વાદનાદ પ્રવર્ત્યા હતા તેહનું જોર તે સમયનું
અમરણુ જોરે હશે તે લોકો જ સમજી સકશે.
એ ચર્ચામાં મણિલાલે ઊતર્યા, ‘સુદર્શન’માં
હેમની સમર્થ લેખનીને તક જોડેની મલિન
શાહીમાં યોળીને અનુચિત કાર્યમાં પ્રવૃત્ત કરી.

‘જ્ઞાનમુધા’ નામના અમદાવાદ પ્રાર્થના-

સમાજના માસિકમાં
રમણલાઈ તથા
હેમના સહકારી
મિત્રોએ મણિલાલના
એ સંચલનની રહામે
ધર્મયુદ્ધ આરંભ્યું.
એ ધર્મયુદ્ધમાં મેં
કાંઈક અમ્મ ભાગ
લીધો હતો. ‘મિ.
મલબારીનો છેલ્લો
પ્રયત્ન’, ‘સુદર્શન’કાર
અને આંસારિક
મુધારો’ એ નામથી
જાંખા લેખો મેં
લખ્યા અને હજી
પુસ્તકરૂપે પ્રગટ કરી-
ને ફેલાવો કર્યો.
પ્રથમના લેખનો ઉત્તર

સ્વ. મણિલાલ નયનાઈ દિવસી

મણિલાલે ‘સુદર્શન’માં લખેલો તેના
પ્રયુક્તરૂપે ઓળે લેખ હતો. ‘નારી-
પ્રતિષ્ઠા’ નામના લખ્યું ગ્રંથમાં મણિલાલે
ત્રીઓને માટે મોટી વધે લખે કરવાની ઇચ્છના
દર્શાવેલી. અને આ વાદમાં જાળસભી-કન્યા-
ની દસ વર્ષની કમર પૂર્વે કમની-દિમાયન
જોઈ કરી હતી. તે વચ્ચે વિગત મેં પ્રથમ-

અંકમાં પૃષ્ઠ ૪૩૫-૩૭ મે (અન્ય પ્રસંગને યોગે) પ્રસિદ્ધ કર્યો છે.

આમ આ અસાધારણ બુદ્ધિશક્તિવાળા, પ્રેમનિવાળા મદારા અભ્યાસકાળના સહચારી, પ્રયાસકાળના સરસ્વતીસેનાના સહકારી, શિષ્યાશ્રી માથેન સંપર્કો આ મુકુરમાં નિમિશ્ચિન કરીને જોડેછું તે બેદના ઝાણુ અને દામી નાંખના હર્ષ, ગર્વ, અને કિન્સાહના પ્રયત્ન લાવેના પુરમાં હું શ્રદ્ધાની નૌકા તરવાતું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત કરું છું અને અતૈત

સિદ્ધાન્તના એ આરંભ અભ્યાસી, મૂશી માર્ગની કવિતાની ઝાંખી ગુજરાતી કાવ્યસાહિત્યમાં અત્યાગ્રે કરાવનારા પ્રતિભાશાલી કવિનો આત્મા પરમાત્મામાં વિલીન થનો જોડેછું, અને તેના ઉદ્ધાર દિવ્ય ત્રવણીથી સાંભળું છું:

પર યજી પર ધામ જે,
પર પંક્તિ વિણ છે પંથ જે,
રેહ-આત્મ-અતીત. હું,
છતું ત્વદાં નવજયને:
મુજ સુખમ સહ લયગન્ધમાં,
અતૈતના આનન્દમાં. *

* In a place beyond uttermost place, in a track without shadow of trace
Soul and body transcending, I live in the soul of my Loved One anew.†

Jalaluddin Rumi.

આગના વીમા માટે સ્વદેશી કંપની.

THE VULCAN INSURANCE Co. Ltd.

Head Office: Rampart Row, Fort, BOMBAY.

ધી વલ્કન ઇન્શુરન્સ કંપની લી૦

તમારા મકાન, માલમીલકત, દુકાન અને ષોપરોનો આગનો વીમા આજેજ
ઉત્તરવીને ચિંતા મુક્ત થાય.

વિગત માટે લખો:

જે. સી. સેતલવાડની કંપની, મેનેજિંગ એજન્ટ.

રામપાર્ટ રો. ફોર્ટ, મુંબાઈ.

(કાળાધોરા પાસે.)

શ્રેષ્ઠ સ્વયંવર કયો ?

લેખક:

સંદૃશ્ય આગા

મિત્રદાર

રા સચિરાંકર પદિત

૧૯૨૭-૨૮

સ્વયંવર એટલે શું ?

ઐ નિર્દોશિઃ કાન્ધમ યોમાથી સ્વયંવરના વશણુ નવા નવા પ્રકારના રોખાષ છે. રામાયણમા મીનનો સ્વયંવર, મહાભારતમા દ્રાપદીનો, રમ્યુવસમા હંદુમનિનો ભાગવતમા નામકનાનો, નૈલયપતિ નામના કાન્ધમા હમપતીનો, વરમાવિષ્ણુવત ઉત્તવનાર સાચિવીનો, અને છેવટે છેક આધુનિક કરીએ તેવો સંપ્રજ્ઞાનો સ્વયંવર-એ અધાએ સ્વયંવરોની રીત જુદીજ છે એ જાના ફક્ત નામના મરખા પશુમા રહેત જુદાપણુ જોતુ અરેખર રમિક જાણ પડે.

ફરે પહેલાં જાણતુ જોઈએ કે સ્વયંવર એટલે શું સ્વયંવર એટલે ઇન્દ્રાવર પુત્રીની પ-ણુયા લાયક ઉમર થતા પિતા દેશ દેરાના મળ્લજોને આમ તણુ કરી જોલાવી તેમના રૂપ, ગુણ, કુળ, વિદ્યા, સંપત્તિ વગેરેનુ વણુન પત્રી આગળ ફરે અને તેમાથી કન્યા પતિ

પમદ ક- તે સજ્જ શીઓનો સ્વયંવર બાવા સ્વયંવરમા કન્યાની પસંદગીને મુખ્ય અને ખાલાપિતાની પસંદગીને ગૌણ સ્થાન બાપરામા આવડુ છતાં પુત્રી એ દત્તી કે આ બને દષ્ટિ એકમેકને બરાબર મળી રહેતી અને કન્યાનું લામ થતુ.

સામાન્ય વર્ગને માટે સ્વયંવર સમાદા નથી કગતો તેઓને તો વડોલોને મોદેથી માલગી લીવેનુ માધારણુ વર્ણન અને ફેક પિતાની પસંદગી અને મમતિથીજ પતિ પમદ કરવાનો હોય છે, અથવા સામાન્ય રીતે તો હંદુમમાજમા 'દીકરી ને શાય દોરે લા વળય' એ રહેવન આજે પણ માગીજ પડાય છે બનાર્ગોમાં તો કન્યા વરને મેળા માર્થી પણ ગોમી લાવતી

સ્નેહલક્ષ્મી

ગીત રીતે લખીએ તો સ્વયંવર એટલે

સ્નેહ-લભ, પરંતુ આ સ્નેહ-લભમાં પગલાં મુક્તા પહેલાં, પિતાની કે વડીલોની સંમતિ હોવી જોઈએ. નાની વયમાં કન્યાની શુદ્ધિ પરિપક્વ હોતી નથી. તોપણ તેઓ સારા-મારનો વિચાર તો કરી શકે છે, એટલે સંપર્ક સ્વયંવરના કરતાં સદાનુમતિ સાથે પસંદગી કરી હોય તો ને પણ સ્વયંવર જ ગણી શકાય.

સ્વયંવર તો રાજકુંવરીનાજ દોષ. આપણા ઐતિહાસિક કાવ્યસાહિત્યમાં કેટલાક બહુ પરિચિત સ્વયંવરોનાં વર્ણન હપિઓએ નોંધી રાખ્યાં છે. સ્વયંવરમાં પસંદગી કરવામાં, એક સંસારથી નફન અનળી એવી કોઠબરી કુમારિકા આશામાં અદ્વર દેતી હોય તેને મન પસંદગી કેવી? તેથીજ તેમના પિતા મોગ્ય વર શોધી કાઢવાની એક કમોટી મુશ્કેલી. એ કમોટી એટલે સ્વયંવરમાં કરવામાં આવતી 'પ્રતિજ્ઞા' અથવા 'પણું' એ આપનાજ નક્કી કરેલા 'પણ'ને પૂરું કરનાર યુવક સ્વયંવરમાં પસંદ થએલો વર ગણાવે અને રાજકુમારી તેને વરમાળા ઘાટેાપતી.

આ દૃષ્ટિએ સાંચો સ્વયંવર કયો ને વિચારવું નોઈએ. સ્વયંવરનાં જ્યાં અંગે પુરેપુરો સ્વયંવરો હોય એવા સ્વયંવર તો ગણ્યાગાંધ્યાજ છે. કેટલાક સ્વયંવરમાં પિતાનીજ પ્રતિજ્ઞા પુરી થાય એટલે સ્વયંવર પુરો થયો ગણાયો છે. કેટલાકમાં સ્વયંવરમાં દેખાડવાના સગારંબ પહેલાં કન્યાને પૂંચાંનુસંગ જણાયો છે. કેટલાકમાં પિતાનું 'પણું' અને કન્યાની ઇચ્છા બંને સમાએલાં હોય છે. આમ સ્વયંવરનું રહસ્ય ખરેખર મૂલ્ય છે.

સીતા સ્વયંવર:

સીતા-સ્વયંવરમાં જનકની પ્રતિજ્ઞા હતી.

સીતા એક પેઢીમાંથી પ્રગટ થયાં હતાં અને તેમની સાથે શિવનું ત્રંબક ધનુષ્ય પૃથ્વીમાંથી નીકળ્યું હતું. કોઈથી ખસેડ્યું ખસેડાય નહીં એવું એ ધનુષ્ય સીતાએ યાજ્ઞપણમાં રમન માનમાં ખસેડી મૂક્યું હતું. તેથી સીતાનું કોઈ પરાક્રમી અને બળવાન વીર સાથે લગ્ન કરવું જોઈએ એમ જનકને લાગ્યું; તેથી તેણે સીતાનો સ્વયંવર આદરી પ્રતિજ્ઞા કરી કે:-

“આપ મારાં જે સંબંધ, તેને સુંદરી સીતા. પરાણાનું પ્રેમ કરી, રાણું સાક્ષી સવિતા.”

સીતા સ્વયંવરનો મંડાપ દેવી બધા રાજ્યોને આમંત્રણ કરી બોલાવી, જનકે પ્રતિજ્ઞા બંદર કરી. બધા રાજ્યોએ ધનુષ્ય ઉચકી લીધું. રાવણ જોરગાંને જોરમાં હુણે ને એક વેંત ધનુષ્ય ઉચું ક્યું” સાર પછી બાર ઉચકી ન શકાવાથી ધનુષ્ય પડી ગયું ને દાય દયાઈ ગયા. રાવણ તે કાઢી ના શક્યો. ને દાય રામે છુટા થયો. બધા રાજ્યોના પ્રયત્ન નિષ્ફલ થયા પછી રામ હાયા. ગીતા વેદમાં વચ્ચે ગાય છે:-

“બાથા ક્ષેપ વૃષ બળ બાળ્યે રે,
સ્નાયે ચાપ ચઢાવ્યો રે;
સદુ દેખનાં સતખંડ કીધા રે,
રામે જલ્પા લખા જલ્પ લીધા રે

આ સ્વયંવરમાં પ્રતિજ્ઞા તો પૂર્ણ કરવાની હતીજ, તોપણ તેમાં કુદરતની સદાય હતી. એટલે પહેલેથી સીતા અને જનકરાય બંને સ્વાભાવિક રીતેજ રામચંદ્ર તરફ આકર્ષાયાં હતાં; અને રૂઢિમણી જેમ રેડીને પ્રાર્થના કરે છે:-

“માલી જનક કુમારી, નુખ દીઠે સ્વયંવર;
મણુ ચરણે ચિત વળાવું, અજણું ન થાય.”

—પણુ જ્યારે લાક્ષાગૃહમાં પાંડવોના બળી
મરવાની વાત સાંભળી સાર પછીથીજ મરજી-
વેધ કરી પુત્રી પરણાવવાની પ્રતિજ્ઞા કૃપદે કરી
હતી. દ્રોપદીનું મન પહેલેથીજ કોઇ તરફ
વળેલું નહોતું.

દ્રોપદીને વર્ષા પછી અર્જુન તેને લઇ
વીણા થાય છે. ત્યાં બીજા બધા રાજાઓએ
તેની અદેખાઇ કરી યુદ્ધ માગ્યું. અર્જુન
અને બીએ ઘણાં પરાક્રમ કરી તેમને હરાવ્યા
અને દ્રોપદીને લઇ ઘેર આવ્યા ત્યાં:—

“આનંદભરે બોલ્યા સહુ, સ્વયંવર ઝીલ્યા માતઃ
હય બ્રાને જઈ બિડ્યા આશી, પુર વિરેથી વિખ્યાન.
ત્યાં માત કે’ “વેચી જાએ, તમે પાંચે બ્રાનઃ
મારે સરખા પાંચે બધુ. નહીં અંતર કોઇ સાધ.”
ત્યાં યુધિષ્ઠિર કહે “માતલ, અમે કન્યાલાલ્યા આજઃ
દેવ બિડ્યા નહીં જે વડે ચી લઇએ,

છે કૃપદ-સુતા સહુ સાજ.”*

—આયું વચન કૃતાના મોંમાથી નીકળી
ગયું એટલે તે પ્રમાણે પાંચે બાઠ્યા દ્રોપદી-
ના પતિ ગણાયા છે.

મત્યા—સ્વયંવર:

ભાગવત દશમસ્કંધના અઠાવનમા અધ્યા-
યમાં થી કૃષ્ણ સત્યાને પરણે છે. તે પછી
એક સ્વયંવરથીજ. સત્યાના પિતા અનંગથન
પણ પ્રતિજ્ઞા કરે છે કે:—

“પિતાએ તવ પેણ ક્રીડ, સ્વયં નાથે સ્થાતઃ
તેદને એ કન્યા હું આયું દેશ દેશ ગઈ વાત.”

આ સ્વયંવરમાં ખાસ સમારંભ હશેજ;
નોપણ હોંટીલા પુવકથી ‘પણુ’ પુરું કરવાને
પ્રયત્નો પણ યદ્દ યદ્દના હશે. કારણકે બધા
રાજાઓના આવી ગયા પછી જ્યારે થી કૃષ્ણે
સ્વયંવરની વાત જાણી ત્યારે તે આવ્યા. પહેલાં

તે તેમણે સત્યાના પિતાને કન્યા આપી દેવાની
માગણી કરી. અનંગથને ‘પણુ’ પુરું કરી
કન્યા લઇ જવાનું કહ્યું. કૃષ્ણે એથી વખતે
સાત સ્વરૂપ લઇ સાતે સાંતે સાથે નાધ્યા
અને કન્યાએ વરમાળ આરોપી. કૃષ્ણનું ક્ષમ
તો સાડી રીતેજ થયું હતું.

“કન્યાએ વરમાળ નાખી, વાગ્યાં દેવ નીસાણઃ
પરખ્યાની રીતે હરી પરખ્યા, આપ્યાં રણે બહુ દાન.”

આ સ્વયંવરમાં કૃષ્ણ આવે છે સારે
સત્યા તેમને બળીમાંથી બુલે છે, અને ત્યાંથીજ
તેને પ્રથમ અનુરાગ ઉદ્ભવે છે:—

“જળીએ બેઠાં બુલે છે કન્યા,

રીડું મનોહર રૂપઃ

કેમીને દિગમુદ થયાં,

એ હોતે સ્વામી તરૂંપ.”

આવી રીતે સત્યા પ્રથમ દૃષ્ટિએજ કૃષ્ણને
ખામી સ્વીકારી લે છે અને તે એકલા રૂપ
કેપરજ આકર્ષાય છે.

સાચિત્રી—સ્વયંવર:

મદાભારતમાં સાચિત્રી સત્યાનાને પરણે
છે તે પછી એક સ્વયંવરની રીતેજ પરણે
છે. સાચિત્રી દેશવિદેશ કરી કરીને બધાં
રાજાઓમાં જઇ રાજાઓ અને રાજપુત્રો
બુલે છે:—

(શાસ્ત્ર)

“તથા રાજકુમાર પર્વ દિશનઃ,

સ્વં ખરા ચિનકો:

તથા પશ્ચિમના બધાં ધણપર,

જે નીતિને કૃતિથી.

તેજ દક્ષિણમાં ગાળી અનુરને,

નમેલ જે હર્ષથી:

સાચિત્રી મનહસે તો પણ કર્દા,

આરામ લેતો નથી.”

સ્વયંદ સોડો રાજસૂય યજ કરી દેશ-
વેદેશના રાજ્યોને ખંડેશી આપવાનું કચ્છ
રાત્રી યજ્ઞમાં બોલાવ્યા હતા. અને આ રીતે
તેણે ચક્રવર્તી પદ ધારણ કરવાનો પ્રયાસ કર્યો.

સાર પછી તરતજ મંયુક્તાના પિતાએ
સ્વયંવર સમારંભ રચ્યો અને ખંડીઆ રાજ્ય-
ઓને નિમંત્રણ કરી બોલાવ્યા અને તેમાંથી
મંયુક્તાને પતિ પસંદ કરવાનું કહ્યું.

સંયુક્તા પ્રથમથીજ જાણતી હતી કે
પિતાએ રાજસૂય યજ કર્યો તેમા કકત એકલા
પૃથુરાજે ખંડેશી આપવાનું ના કચ્છ કરી
પોતાની સ્વતંત્રતા સુમાવવાનું કચ્છ કર્યું
નહોતું. આ લીગતાથી મંયુક્તાએ પ્રથમથીજ
પૃથુરાજને પતિ તરીકે પસંદ કર્યો હતો.

સંયુક્તાનાં માતપિતા આ વાત જાણતાં
હતાં અને તેમણે પુત્રીને જીજ્ઞે કાંઈ વર પસંદ
કરવાનું કહ્યું હતું. સ્વયંવર પહેલાં મંયુક્તા
પૃથુરાજને એક વાર છુપી રીતે મળી હતી
અને સ્વયંવરમાંથી પૃથુરાજ સંયુક્તાનું રચ્છ
કરે એવી આશય રાખી હતી.

સ્વયંવરમાં બધા રાજ્યોમા આવી ગયા
પછી સંયુક્તા હાયમા વરમાળા લઈ આવે છે,
અને તેની સખી બધા રાજ્યોને આજીઆવે
છે. પૃથુરાજનું અપમાન કરવા તેનું પુતળું
જાતાની દારપાળ તરફ મોકલું હોય છે. ત્યા
હતાં ફરતાં સંયુક્તા આવે છે અને તેનેજ
વરમાળા પહેરાવે છે. પૃથુરાજ અત્યંત સંકેત
પ્રમાણે તેનું દરજી કરી જાય છે.

ઈંદુમતિ-સ્વયંવર:

રઘુવંશમા ઈંદુમતિના સ્વયંવર અરેખરા
સ્વયંવરનું જાન કરાવે છે. એ સ્વયંવર સૌથી
શ્રેષ્ઠ છે. તેમાં કન્યાનીજ પસંદગી છે અને
તે જે રીતે પસંદ કરે છે તે પણ સ્વયંવરને
જાજે એવીજ રીત છે.

ઈંદુમતિના સ્વયંવરને માટે ખાસ મંડળ
રચી સમારંભ કરવામાં આવે છે અને તેમાં
દેશવેદેશના રાજ્યો આવે છે. બધા રાજ્ય-
ઓના આવી ગયા પછી ઈંદુમતિ પાસપીમાં
બેસી આવે છે.

(નારાય)

“ યતાજ એતું પતિ ચક્રાતી જે કુમારી તે.
પરિજ્ઞેથી શોખતી વિવાહ લેપ ધારીને;
મનુષ્યવર્ણિનીજ ચેતુષ્પતી સુપાલખી બિયે,
જિરાજમય મંય રાજ-માર્ગ મોહિ આવી તે.”

આવી રીતે ઈંદુમતિના આવ્યા પછી તેની
સતુર સખી સુનંદા-

(વસંતતિલકા)

“ જાણનાં સ્થિત વંશની જાણનારી,
પુત્રપના સખી સુભાષિણી દારપાળી;

લેઈ જઈ વરતી કેતું પછી મુનંદા—”

સુનંદા ઈંદુમતિને બધા રાજ્યો પાસે
લઈ જઈ તેમના શુભનું વર્ણન કરે છે અને
આદી રીતે આવશ્યક પણ વર્ણવે છે. સાથે સાથે
પોતાની પસંદગી પણ જણાવતી જાય છે-

(વસંતતિલકા)

“તે અમ બોલી પછી એજ દીલી મેલી,
મેલી સુમેલી મધુમાળ છ જેની એથી;
તની જૂપાળ ભળી જોઈ તમી જરાક;
લોહવા વિના તજજ આરજ ચાલી આપ.”

—આમ બધા રાજ્યોને જતાવતાં સુનંદા
એમ આગળ ચાલતી ગઈ તેમ;

(મનદર)

“જેમ રાત્રે દીવો લઈ જતાં રાજમાર્ગમાંના,
પાગળ પડતાં ધરો પર તમ વ્યારે છે;
તેમ પતિ જોતીતે જે જે જૂપ વડી ગઈ,
તે તે જૂપ તણા વર્ષે જંખરાણા ત્યાં છે.”

છંદરે તે અજ પામે આવી. ત્યાં આગળ
ઈંદુમતિની નગર દરી રહી. સુનંદાએ આ

બીજવર મહામંડળી અનલીમીટેડ.

—૭૭૨૮૮૮—

સેખડ :

૨૧. અમૃતજાલ પ્રાણરાંકર પંથ

ચિત્રમાર

૨૨. ગોરકાંકર અને શા એમ. કે. પી.

—૭૭૨૮૮૮—

આ નવા જમાનામાં આજકાલ કાલપલ કાલપાત્ર સભા, સમપ્રિતિ, લીમીટેડ કે ઇન્ડ' કે પબ્લિક સંસ્થા હોય ત્યારે તેના મગળ કુદ્દીસરે નિરેલનપત્ર બહાર પાડવામાં આવે છે એટલે એ રીતે અને પાત્ર અમારી હૃદયોમાંથી અને નિયમાત્મક બને શાયેન બહાર પાડીએ છીએ.

૧ આ મંડળીનું

કામકાજ આજકાલ આવે છે એવંજ ચાલશે તો અને આ મંડળી લીમીટેડ કરવા પાડીએ છીએ.

૨ બાગીદારો (શીર હોલ્ડર્સ) નો આજકાલ જ તૈયાર છે. મંડળી સ્થપાત તો સારો નહીં કરશે એવી આશા છે.

૩ આ મંડળીનું નામ "બીજવર મહા મંડળી" રાખવામાં આવ્યું છે.

૪ દિનિય પત્રીની ગરબી પરિચયો તરફ તરફના અને પ્રથમ પત્રી પ્રતિ અસાધારણ સિરકાર, પ્રસંગોપાત નિદા અને તેઓની કુરતાબ કિર્તન એ આ મંડળીના સંજોગો

ફક્ત વખતે લીધા કરતો મિલન

મુખ્ય કર્તવ્ય ગણ્યારો

૫ આ મંડળીના વડીલ આશ્રમદાતા શ્રી મહાદેવજીને મથુવામાં આવ્યા છે.

સુમના - મીજવર હોવા છતાં જેમનામાં

સાથેજ પહેલી વખતની પત્નીની પણ કુંડા
ખાસીઅત આ મંડળે મુકર કરી છે.

પહેલી સ્ત્રીની ખાસીઅત:

૧ પહેલીવારની પત્નીનો પોતાના સ્વામી
માટે અસાધારણ પ્રેમ હોય છે, અને જરા

મસત ન થાય તો નાચવું.

મદારેવજનાં લણ્ણો તદો દોષ નેને આ મંડળ-
ની સામે પણ એવાનો અધિકાર નથી.

૬ આ મંડળીમાં મદારેવજનાં આદિઅનુ
નિરીણ કરી બીજાવજનાં લણ્ણો નીચે
પ્રમાણે મુકર કરવામાં આવ્યાં છે. તેની

૨ સ્ત્રીનું, બહુ માન વળવવું.

૩ ધર્મપત્નીને ખુશી કરવાના બધા
ઉપાયો અમરોવવા છતાં તેનું મન પ્રસન્ન ન
થાય તો નાચવું.

૪ સંપૂર્ણ વિશ્વાસ નથી અથવા કે વહેમ

૧ સસરા તરફ માનની દૃષ્ટિનો અભાવજ.

૨ દમેશનો સસરા જમાણો અણખનાવ.

૩ પત્નીને પીયર મોહણવાનો કંટાળો;
અસદિઅનુતા. તેને લીધે દમેશનો કસહ તથા
સાસરાના ધરના સારા માહા ગમે ને પ્રસન્ને
ધણીઅણીને પીયર નજ જગ્યા દેવી એવો
સિદ્ધાંત.

[વધુ માહિતી માટે જુઓ દશવજ વખતે
શ્રી સંકરનો મોર્મજ.]

૪ પત્ની તરફ તેના મરનાં મુશી બેદરકારી.

પત્નીના મરણ પછી:

૧ પત્નીના મરણ પછી ગાંડા બની જવું.

૨ કંડણ લઈને ફરવું.

૩ બન્ન મોળવી.

૪ ખાર વરસ, ખાર મામ, કે હેવટ

ખાર દિવસ મુશી બીજાક ફરી લખ નજ
કરવાની પ્રતિજ્ઞા અને વેરાઅ પ્રદર્શન.

બીજી પરણતી વખતે:

૧ અવગુણવજનાં મિત્રામિત્રાનુ આજની

તારો ચાકર મનેજ રહીશ એ સ્થાપિત પ્રતિજ્ઞા.

પરણ્યા પછી:

૧ પુરેપુરો અથવા અર્ધો પણ સ્ત્રીનો
વેશ રાખવો.

પણ તેનું પડનું જીવે ત્યાં પોતાના પ્રાણ
આપી દે એટલું તેને અપમાન સામે છે.

૨ પીયર તરફ મળવાનો અભાવ.

પત્નીની ખાસીઅતો, પહેલી પત્ની
દરવાજો

છે એવું જાણવા ન રેવું પણ પોતાની સાથેજ (બને તો બેળામાંજ) થઈ પત્નીને રાખતા.

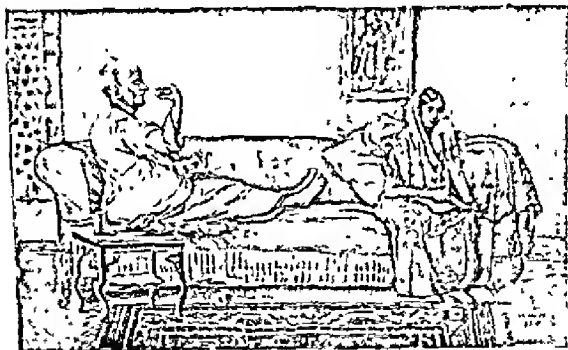
[હો મહારો દેવશી બાલકુ શિશુ. તુવથી સગીન ફેળવું અને જાતના જીવનથી તથા વાડવથી જીવનને પટેલીવારના પતિના અને ફરી પટેલના પતિના બંધો રાખવા છે.]

૧૭ થના ખસ જીવનરોમાં આ બંધો

હો તેઓ આ મંડળના કાપવાદક અધિકારીઓ થઈ રાડે

અધિકારીઓ:

૬ જેઓની વધુ વધુ પત્નીઓ રવમંગ મગ દરી, દરેકના મરણ પછી તેના ઊંડાઓને અગાધરજી કટ આપવામાં આવ્યું હતું, તથા ચોટીવાસ્તી પત્ની મારે દીડરીઓવાળાઓને આ કુટાળીઆઓની પેટે રમતા દરી, તથા

પોતાની સાથેજ (બને તો બેળામાંજ) થઈ પત્નીને રાખતા

રોષ છેવળ પણ કોઈ આ.ધર્મ નહીં પાળતા દોષ નો તેને મંડળમાંથી બહાર કાઢી મુકવામાં આવશે

કાપવાદક અધિકારીઓ:

૮ જેઓને ચાર ચાર "સુશિક્ષિતા" પત્નીઓ મરી મગ દરી અને જેઓ દરેક પત્નીની જાસે થોથે માળે અગાધીમાં બેસીને તેને રમાડવાના તે રીત્રાવવાના પ્રયત્ન કરતા

મને તેની દશાથી ચલાવતા દરી તે સજીવનોને આ મંડળના કાપવાદક અધિકારીઓ આવશે

૧૦ ખાસ બાગીદારો:

(અ) જેઓની બે બે પત્નીઓ રવમ મંથી પોતાના રવાગીની પત્નીપરાપકુતા દશને કરતી હશે.

(બ) જેઓએ પટેલીવાસ્તી પત્ની સંપૂર્ણ કારણાઓને અનુભવ કરાઓ હો

વાંછી દોડકી, મેલો કળદીઓ, પોતાની મા-
બેન તરફના વિનયમાં કચાશ, પીપર જવાની
પ્રાર્થના વગેરે ગુનાઓ માટે પૃથક્ રાખ્યા
નેમજ બીજી શિક્ષાઓ કરી દશે. વળી બીજી-
વારની ઓળાં મરણ પછી જેઓને સ્ત્રીઓના
ગુણો અને ગદ્ય સમગ્રનું દશે તેમને ખાસ
ભાગીદારો (ફેફરન્સ શેર હોલ્ડર) ના દક્ષ
આપવામાં આવશે.

૧૧ ભાગીદારો:

પહેલી પત્ની મરી ગયા પછી પણ
પરસો વિધવાનું દુઃખ ભોગવી બીજી પત્નીનાં
દર્શન થતાં તેમને દેવી તરીકે પુજા દશે,
અને પોતાની પત્નીનું નામ પણ લેનાર સાથે
સદવા તૈયાર દશે તેઓને ભાગીદાર (શેર
હોલ્ડર) તરીકે સ્વીકારવામાં આવશે.

નોંધ—

ભવે જેઓને બીજવારની પત્ની તૂટી
દોષ પણ મોટાં લાભ થવાથી પત્નીની કિંમત
પૂરી સમજણી દશે અને પત્નીને તમામ રીતે

બીજવરું સુખ આપવા અને તેના કાનુનો
પાળવા તૈયાર દશે તે સમ્યક યજ્ઞ શકશે.

૧૨ આના સોદા જાતિભોજન, વિવાહ,
મરણ વગેરે જનસાઓમાં થશે. અને બીજી
કંપનીઓ પેટે પતિઓના ભાવ મુકારો.

૧૩ બાળકપણથી પરણેલાં અને જેને
બીજી બીજવરને લગતો ફેજ અનુભવ નથી
એવાં સ્ત્રીપુરુષોને આ બજારમાં આવવાની
પણ રજાં આપવામાં નહીં આવે.

૧૪ આ મંડળીના શેરોનો સદો સદાનો
માટે આનુજ ગણાશે.

૧૫ આ મંડળીની સ્થિતિ ઓશીસ
જ્યાંપણ પહેલી પત્ની દેવસોક પામે ને
મકાનમાં રાખવામાં આવી છે.

૧૬ કાર્યવાહક અધિકારીઓની ભાગીદારી-
માં માત્ર જેઓ બીજવર થવાને તકમી રહેતા
દોષ એવા વિધુરોને બીજી પરણ્યા પહેલાંના
સમયમાં ભાગ આપવામાં આવશે.

ક મી શ ન એ જ

જીવન

લેખક

ગા. લક્ષ્મીજીવન

વિષયક

તા. ૧૬/૬

જીવન

સાં

જના વચનમાં માત્ર છ લગ્ન
દરે દિવસના ૧૫થી ૫૦ વારી
દુ. રોગ જવાને વિચાર કરી ગયો હતો. ગીત
અથવા કથા અને મીષાપ્રત્યે ચાલ્યા મવા
દત્ત માત્ર ૬ સીપાઇ મનમાં અને માલે
બાડને મ્હારે છે. તેની શદ જોઈ, એ રીત
અથવા કથા માટે. એકાં આને લેવા દત્તે. એ
તેજી ખાતરી કામગીરી લખતા માટે માટે
દુઃખના નિયમ કવતા આગે વધારે રોકાતુ
પડ્યું હતું.

પણ વિવિધ કચ્છા જુનીય હતી દુ
કડવાની તૈયારી કરેલો હતો ત્યાં સીપાઇ કોઈના
નામનો કાર્ડ લખે માટે એ જરૂર આગે
કાકે પર ન મ લાગ્યું

એવે ૧૭ કથાપુત્ર

કલકત્તા.

નામ કે પગિચિત્ત હતું, પણ જરાબર થા

૫

ન આપુ "ગરર મોકલ. એ કેક કરાવું
મેટુ કરી મીષાપ્રત્યે કથ

જુલમ એક મુદત્ત માટે અથરમાં
દાખલ થયા ચાલતા સીપાઇ દાખલ નાંધ
અવરનો કોટ, મા-ચેરરનું ખાતરી ધોળીક
અને માથે કપડી ફેરવતી પાલકી, એમના
પેશાકનો મુખ્ય વસ્તુઓ હતી મેટુ અગત્ય
દુ. આંખો તીવ્ર હોય જુદી અને ચાલકીનો
ખાસ આપની

"મી નવીનતા દાખલ, કમીશન એજન્ટ
તમેજ કેક આવનાર મુદત્તે અને પુરું

'દાખ, રોડ' વીગતે મારા અરખું કે
કામગીરી' મે એમનાને ખુરશી આપનાં
વિનયથી પુરુષ અને સાગ્ય કે આજ કેક
રીતારો ઉજળો છે. કોર માનવ પરાક
દાખમા આગે છે

"મારે એક કામ તમે કરી શકશો?"

તેમણે નુરસી પર બેસતાં બેસતાં પુછ્યું.
“અલબત્ત, તે માટે તમને ઉદાર કમીશન મળશે.”

“શા માટે નહીં? એ તો અમારો ધધોજ છે. શું કામ છે?”

“આમ જોઈએ તો કામ થયું સહેલું છે. પણ વાત ખાનગી રાખવાની છે અને તેથીજ તમારા જેવા ભરોંસાપાત્ર માણસને એ કામ હું સોંપવા માયું છું” ગોવિંદજી શેરે પ્રસ્તાવના રૂપે કહ્યું:

“સમજ્યો. એ સંબંધી આપે નિશ્ચિંત રહેવું. મારી પામેથી વાત જરા પણ બદલ નહીં જાય”

“હંઅ. જુઓ ત્યારે. તમે મને કદાચ ઓળખતા હશો. મારું નામ તો સાંભળ્યું હશે. કમકનામાં મારો મોટો વેપાર ચાલે છે. ખાસ કરીને ઇમારતી લાકડું અને ચાખા હું મોટા જથ્થામાં પરદેશ ચલાવું છું. પણ આ કામને મારા વેપાર સાથે સંબંધ નથી-સીધી રીતે નહીં, આડકતરો કેંક ખરો. મને જુનાં ચિત્રો બેળાં કરવાનો ખાસ ગોખ છે. એ શોખ પાછળ મેં અસાર સુધીમાં હજારો રૂપીઆ ખર્ચો નાખ્યા છે. અસારે મારા સંગ્રહ જેવો સંગ્રહ આખા હિંદમાં કોઈની પાસે નહીં હોય.”

“થોડાંક વર્ષ પહેલાં લખનાંમાંથી મેં એક ચિત્ર રૂપીઆ પાંચસો આપી ખરીદ્યું હતું. એ ચિત્ર ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ બેગમ નુરજહાનનું છે. પણ અસલ નહીં, નકલ છે. અસલ ચિત્ર જહાંગીરના સમયના વિખ્યાત ચિત્રકાર હમીદઅક્ષનું ચીતરેલું છે, અને કથાનો એક સુંદર નમુનો છે. એ અસલ ચિત્રની ઘણીએ નકલો થઈ છે.”

“અસલ ચિત્ર ક્યાં છે તેની મને ખબર ન હતી. આજેજ અચાનક હું તે જાણી શક્યો. હું શેઠ નલિનીકાંતને મળવા ગયો હતો. મધ્યપ્રાંતમાં એમની માલીકીનું એક જંગલ છે, તેમાં ઇમારતી લાકડું પુષ્કળ છે. એ જંગલ તેમની પાસેથી ખરીદી લેવાનો મારો વિચાર હતો. એ જંગલનો નકશો લેવા તેમને ખીખ ઓરડામાં જવું પડ્યું. તેમને આવતાં કેંક વાર લાગી એટલે કુતુહલથી હું દીવાન-ખાનામાં મુકેલા ચિત્રો જોવા લાગ્યો. અચાનક જે ચિત્રોની શોધમાં હું લાંબા સમયથી હતો તે મેં ત્યાં જોયું. પહેલાં તો મને લાગ્યું કે એ પણ નકલ હશે, પણ પાછળથી તપાસ કરતાં મારી ખાત્રી થઈ છે કે એ અસલ ચિત્ર છે. નલિનીકાંતના પિતા શેઠ દારકાંદાસે એ ચિત્ર દસ હજારમાં લગભગ પચીસ વર્ષ પહેલાં ખરીદ્યું હતું.”

“તે વખત તો હું ચિત્ર સંબંધી કંઈ જાણ્યો નહીં. જંગલ લેવાનું સાડું કરીને હું ચાલ્યો આવ્યો. પોતાની મેં માગી કીંમત નહીં મળવાથી એ સાડાથી નલિનીકાંત મારા પર કેંક નારાજ થયો છે, એ ચિત્ર તમે મારે માટે મેળવી શકશો?” ગોવિંદજીએ કાંબી કથાને આંતે સવાલ પુછ્યો.

“ઘણીજ ખુશીથી. એમાં શું મુશ્કેલ છે?” મને એ કામ થાહ મુરકલી ભરેલું ન લાગ્યું. કમીશન એજન્ટ તરીકે એવી તો કેંક ખરીદીઓ મેં કરી હતી.

“તમે ધારો છો એટલું એ સહેલું નથી, મી. દલાલ! પણ હું માનું છું કે મેં માગી કીંમત મળે તો નલિનીકાંત એ ચિત્ર કદાચ વેચે ખરો. એને શાની ખોટ છે? દારકાંદાસ એક લગભગ અર્ધો કરોડની મીલ્કત મંડી

મળ્યા છે. દસ ખાર મકાનોનું સાદુજીવીસ-૨૫મી મ
દબાર મકાન આવતું હતો. અલગજાત, નવિ-
નીકાંત વેપાર રોજગાર નથી કરેના-એક
ખાવ છે, પણ આવક પુરતી છે એટલું પણ
કે એને જિજ્ઞાસે શોખ નથી તેથી કદાચ
'વેચી મારે. પણ એને મગમરી એટલી નથી
જાપની નીરકતમાથી કાઢપણ
ચીજ વેચી નાખવાની તે
નિરુદ્ધ છે. કાંઈ ભણે તો
ફરેલી થાય'

અમે રૂપીઆ શું કદમ નાખી દે છે. 'નમે
જાતેજ નવિનીકાંતને મળેને' તે પ્ર-
શ્નિકતા જતારી. મોર્ચિ'દજીએ એનો અથ
કરી કથો

“એમ કહેને કે કમીશનની રકમ એટલી
છે કીક. મો વધારે લેજો પછી કે' પણ

મને પણ લાગુ કે એ
દરિએ એના કૈંક મુશ્કેલી
આને ખરી નવિનીકાંત
વેચવા નીજ ના પાડે તો
પણ મોર્ચિ'દજી એ મળધી
રોજગાર પડીનેજ આગ્યો હતો

“એક રૂપી છે” તેણે
કહ્યું. “મારી પાસે જે નકલ
છે તે એને બદલાયા આપવી
અસર મિત્રને કેકણે એ મુશ્કેલી
તો જાગ્યેજ કાંઈ જાણી
રાકશે, અને મો માન્યા નાણા
મળવા દશે તો નાનડી પાડે
દારકાદાસ રોડે એના દસ
દબાર આપ્યા હતા હું એટલા
રૂપીઆ આપવા નૈધાર છું-
એજાણી ના માને તો જે પામ
દબાર વધારે આપજો કે
તમને પદર દબાર મુધી એ
જિજ્ઞાસી ખરી દવાની છુટ આપું
હું. તમારા કમીશન તરીકે
તમને રૂપીઆ બમે આપીશ. ખીલુ અથ
પાવ તે પણ મારે માથે કેમ કહ્યું છે ને”
“મને કંઈ ચાલો નથી પણ તમારો

જેટલા ખુશી મળીને તેજ રહ્યા

વાળ બદાર ન જાય એટલું અંજાળજે હું અને
નથી જતો તેનાં એ કારણ છે. એક નો એ
કે જ મલના નાટ્યી એ ખુશ નથી થયો એટલે

કદાચ મને કોહું ન આપે. ખીન્નું કારણ એ કે મારે આજ રાતના અઢીથી જરૂરી કામ માટે મદ્રાસ જવું છે. એક અઢવાડીયા પછી આપતે ગુરુવારે સાંજે આ વખતેજ હું પાછો આવીશ. દરગીઆન તમે ચિત્ર લાવી રાખજો.” ગોવિંદજીએ મારો વાંધો ટાળવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પણ આવા નહયા કામ માટે રૂપીઆ ત્રણસો આપવા તૈયાર થનાર પર મને કૈંક શંકા આવી. પણ હોવા શોખ બહુ ભુરી ચીજ છે.

“હીક” મેં કહ્યું. “હું મારાથી બનતું કરીશ. તમારું નકલ-ચિત્ર મને મોકલી આપજો. અને હા...” કૈંક યાદ આવ્યું હોય તેવો ડોળ કરી મેં કહ્યું: “તમારે મને થોડાંક નાણાં તો આપવાં બેઘણે.”

“અરે, લલા માણસ! આટલા બધા અધીરા શું કામ થાઓ છો? હું હમણાં નેજ વાત કરવા જતો હતો” તેણે અંદરના ગજવામાંથી એક આમણની મુંદર પોકેટ છુટકાઢી. લો, આ ગણી લો. હજાર હજારની દમ્ નોટા છે. બધારે આપવું પડે તો હાલ પુરત ચોટલું તમારી પાસેથી આપજો. નેની બમીનગીરી તરીકે ચિત્ર તમારી પાસે રહેશે. હું ચિત્ર લેવા આવીશ લારે બાકીનાં નાણાં, તમારું કમીશન, ખર્ચ વગેરે સુકની આપીશ.”

“અને પેલું ચિત્ર?” નોટા ગણતાં ગણતાં મેં ફરી યાદ દેવડાવ્યું.

“હા. તે તો હું ભુલીજ જતો હતો. જરા નીચે સીપાઈને મોકલીને ગાડીમાંથી મારી બેગ ન મંગાવી લો? ચિત્ર તેમાં છે.”

મેં થંડી મારી સીપાઈને બોલાવ્યો અને ગાડીમાંથી બેગ લાવવાનું ફરમાન કયું. તે લઈ આવે તે દરમીયાન મેં દસ હજાર રૂપીઆની રસીદ ગોવિંદજીને લખી આપી.

ગોવિંદજીએ સીપાઈએ આણેલી બેગ સંભાળપૂર્વક ઉઘાડી અંદરથી એક ફ્રેમમાં જડેલું, હાથીદાંત પર ચીતરેલું સુંદર ચિત્ર કાઢ્યું. એ એક પુટ પહેળા અને નવ ઇંચ લાંબા હાથીદાંતના તખ્તા પર રૂપસુંદરી નરજહાનની સુંદર પ્રતિકૃતિ શોભી રહી હતી. નખનને બે ઘડી ઠારે એવી સુંદર વસ્તુ હતી.

“લો આ ચિત્ર. તમે અસલ ચિત્ર બેશે ત્યારે તમારી ખાત્રી થશે કે આબેહુજ નકલ છે. ફ્રેમ પણ નલિનીકાંતનાં ચિત્રની ફ્રેમ જેવીજ મેં કરાવી છે. કોઈની મગદુર નથી કે એ નકલ છે એમ પારખી શકે.” ગોવિંદજીએ ચિત્ર સોંપતાં મને કહ્યું. ચિત્રની ફ્રેમ ખાસી દોઢ ઇંચ જાડી હતી.

૨

થેર જતાં રસ્તામાં અનેક વિચારો મારા મગજમાંથી પસાર થયા. નલિનીકાંત મગજરીમાં તણાઈ કદાચ ના પાડે તો આખી ત્રણસોની રકમ હાથમાંથી સરી જાય. કમીશન એજન્ટ તરીકેની મારી કારકીર્દીમાં આવું કામ મેં પહેલુંજ હાથમાં લીધું હતું. અસહ્યને પદને નકલ ઠેમચી દઈ હતીઅને ડગવાની વાત કૈં નવી ન હતી. યુરપ-અમેરીકામાં યાત્રાક ઉદાવગીરોએ એવી ચોરીઓ કર્યાની અનેક વાતો મેં વાંચી હતી. પણ તે શીવાય આ કામમાં શંકા ઉપજાવે એવું કંઈ પણ ન હતું. એકાદ ધનાઢય માણસ પોતાનો શોખ પુરો કરવા જરૂર પડે હજારની રકમનું પાણી કરી નાખે. અગ્નજ્વલ ગોવિંદજી જેવો સાહસિક વેપારી, હુનીઆને ઘેળીને પી જનારો માણસ આવો શોખ ધરાવે એ કૈંક અગમચળીબધું હતું. ગોવિંદજીનું નામ ધારણ કરીને આવેતો કોઈ

બહામશ તો એ નહીં હોય? પેલી નોરો
ખનાવડી હશે? એવું કે લાગુ? તો નહીં
કાલે બરોબર ખારીકાથી જોઈશ નોરો અને
ચિત્ર ઓરીમની લીજેરીમાં દુ મુખી આપો
હતો.

બીજો એક વિચાર પણ આવ્યો. નહિ
નીકાતને લા જઈ કાઢ બહાને તેને થાડો
વખત દૂર દરી અસવને દેકાણે નકત ચિત્ર
ન મુખી દેવાય? એમ બની શકે તો ફીઆ
પંદર હજાર વગર મહેનતે પચી વનય. આ
વિચારે મારા પ્રામાણિક હૃદયમાં ડૂંગ વચ્ચડી,
કપાલો ષરસેવો વત્સો. ના, ના, એમ તો
નજર કરવું.

બીજો દિવસ ઓરીસમાં જઈ નોરો
બરોબર તપાસી જોઈ. ખરી લાગી વધારે
તપાસ કરવા મેકમા મેકવી લા પથ્થુ કાઢ્યો
વાણે ન લીધો ખાત્રી થવા પડી ચિત્ર
બપબમાં મારીને ફું નીકળ્યો અને વાપરેશર
નસિનીકાતને બંગલે પહોંચો શેકને ખતર
આપી. હિયો પાછો આવ્યો અને "શંક
આતે દં" કહી મને દીવાનખાનામાં બેસાડી
માથો મથો ચિત્ર કેમરી દેવ હોય તો સુદ
તક હતી અમલ ચિત્ર મારી સામેજ દીવાલ
પર મોખી રંબુ દડ

ધોડીકારે નચિનીકાત આવ્યા સગબત
ગ્રીસ વર્ગની વચને આ દેખાવડે અર્ધશીખત
પુવાન ફુનીઆને મખમલ-મસકની તપાઈજ
મનનો હોય એમ એની મુખમુદા કહી આપતી.
એના ચહેરામાં ચિંગાની એક પણ દેખા
ન હતી.

"આપે મારું કાઢ એવું દશે," વાનતી
સરખાન કરતા મે કહ્યું "ફું કમીશર
એન્ટ છુ અને માગ એક માલકને માટે
આની પાંચ એક ચીજ ખરીદવા આવ્યો

છુ. મારી ખાત્રી છે કે આપ મારી માગની
સ્વીકારશે."

'અહુજ ખુશીથી. તમારે તુ જોઈએ
છે?' નચિનીકાતે કહેતે ચહેરે કહ્યું.

જરાયમાં મે કાઢિન પેપરના બહામાંથી
ચિત્ર કાઢી નેમની મામે ધધુ જોનાજ
નચિનીકાત દેક કહ્યા. તેના શાન હસ્યા
ચહેરા પર આશ્ચર્ય અને કામની દેખાઓ
પ્રકરી.

'આ તુ' આ તો મારું' ચિત્ર તમે
ખાત્રી લાવ્યા?" બીજાજ પગે ને દીવાન
તરફ રવા અને દેખાઓ કેક નગમ પડી.
'પથ્થુ, ના ના એ ચિત્ર તો આ રથ્થુ
સારે આ કેતુ'.

'એ તમારું નથી, મે એ એક નકલ
છે એને માટે તમારો અભિપ્રાય કહેજો.'

"નકલ હો કે અસલ, પથ્થુ આપેદુબ
મારા ચિત્ર જેવુંજ છે, એટલું તો જરૂર
કહી શકાય વાણે એ બનેને પામે મુકી
આપણે સરખાવીએ."

બને ચિત્રો એક બીજાની જોડમાં મુખી
અમે બને લડીખર જોઈ રહ્યા બને એક
સરખા લાગતા દગર કહુ અમલ અને કહુ
નકલ ને કહેવું મુશ્કેલ હતું.

"મારી અગત ખાત્રી ન થઈ હોય તો
આ વાન દુ કહી માનત નહીં એ સંબંધી
મન વીચતવાર વાન કરશે." આખરે
નચિનકાતે કહ્યું.

મેં નકલ ચિત્ર ત્યાંથી ઉપાડી મારી
પામેની ખુશી પર મુક્યુ અને વાન કહેવા
માંડી "મારા એક માલકને પ્રાચીન ચિત્રો
બેજા કરવાનો મોખ છે. આ નકલ ચિત્ર
તેમણે કેવણે વખત પર ખરીદ્યું હતું પણ

આપની પાસે છે, જે આપ આ નકલના બદલામાં અસલ આપો તો એ ગૃહસ્થ એની કીમત તરીકે રૂપીઆ દસ હજાર આપના નૈયાર છે.”

“બરેબર આ બહુ અમલખી ભયોં વેપારે લાગે છે!” થોડીવાર નસિનીકાંત આરામ ખુરશીમાં લાંબા પગ કરી કંક વિચારમાં પડ્યા. પછી આરતેથી કહ્યું: “એટલી કીમતે હું આપનાની ના પાડું તો?”

“તો પછી એના પંદર હજાર સુધી આપનાની મને છૂટ મળી છે.”

“બરેબર?” નસિનીકાંતની અમલખી વધતી હતી. “તમારો એ ગ્રાહક છે કેણુ? તેણે કેમ જાણ્યું કે મારું ચિત્ર અસલ છે, નકલ નથી?”

“માફ કરજો સાહેબ! પણ એ વાત પ્રકટ કરવાની મને પરવાનગી નથી મળી. જનાં હું એટલું તો કહી શકું કે આપનું ચિત્ર અસલ હોવા સંબંધી તેમણે પાછી ખાત્રી કરી છે.”

“ખરી વાત કહું, મીઠા નગીનદાસ? હું ધે.તે તો એ ચિત્રને નકલજ માનું છું; અને મારી પોતાની માન્યતા પ્રમાણે એની કીમત એક હજારથી વધારે ન હોઈ શકે.”

“લાદે એક હજાર લઈ આપ એ ચિત્ર મને બદલી આપશો?”

“લઈ માણસ છો! એમ મેં ક્યારે કહ્યું કે હજાર રૂપીઆમાં હું એ ચિત્ર આપીશ? મને તો તમારી આ માગણી બહુ વિચિત્ર લાગે છે. કેમ માણસ આપીને તમારી ચીજ મારે બેવડી કીમત આપવા નૈયાર થાય અને બદલામાં વળી એવીજ ચીજ પણ આપે તો તમને અમલખી ન થાય?”

“એ ખરું શેક! પણ આવી બાબતોમાં ચીજની કીમત ખરીદનારને તેની કેટલી જરૂર છે, તે મેળવવાની કેટલી આકાંક્ષા છે તે હપરથીજ આંધર રાકાય. એક ધનવાન માણસ પોતાનો શોખ સંતોષવા એ માંચ હજાર વધારે પણ આપી દે.” મેં અર્થશા-સ્ત્રનો સિદ્ધાંત સમજાવ્યો.

“બરેબર છે.” નસિનીકાંતે સંતોષથી જણાવ્યું. “લલે લાદે દસ હજાર રૂપીઆ લઈ એ ચિત્ર બદલી આપવાને મને વાંધો નથી. તમે રૂપીઆ લાવ્યા છો?”

“રૂપીઆ રોકડા તો નથી લાવ્યો પણ મારો એક આપું. જોઈએ તો બેંકમાં ટેલીફોન કરી આપ ખાત્રી કરી લો.” મેં મારો આનંદ દર્શાવવાનો પ્રયત્ન કરતાં કહ્યું. રૂપીઆ ત્રણસો આમ સહેલાઈથી પાકશે એવી મને ખાત્રી નહતી.

“કે વાંધો નથી. તમારો એક ચાલશે. પણ એક વાત ધ્યાનમાં રાખજો. આ સાદું પાછળથી રદ નહીં થઈ શકે. તમારા ગ્રાહકને પાછળથી જણાય કે આ ચિત્ર પણ નકલ છે અને તે હેતરાયો છે, તો તે મારે હું જવાબદાર નથી. હું તો એ નકલ તરીકેજ વેચું છું. તમારી દરજ્જા હોય તો હજી પણ વિચાર કરો.”

“એમાં વિચાર કરવા જેવું છેજ નહીં. મને એ સરતો કણુજ છે.” મેં એક લખી આપ્યો અને ચિત્રની રસીદ લખી આપી. હું એ કહેવાનું અસલ ચિત્ર કાઢીને લાંબી નીકળ્યો.

૩

વાત્સલ્યથી વીકેટરીઆ કરી હું પાછો ઓપીસે આવવા નીકળ્યો. આજના કામથી મને પોતાને તો સંતોષ થયો હતો. અર્થો

પોણા ક્યાકમા તલુમો રૂપીઆની કમાણી થાય એ અભારના મંદીના વખતમા નાની-મૂની વાન ન હતી. પણ ખરી બાબત શું હશે, તે વીશે હું વિચારમાં પડ્યો નવિનીકાંત માયો હશે. આખરે એ કહેવાનું અસલ ચિન નકલન હશે? એવિદ્યએ તપાસ કરવામાં છુલ તો નહીં કરી હોય? એ ફરી તો નહીં વળ્ય?

ગાડી મેડરરટ ડ્રાઇવ પરથી પસાર થતી હતી, ત્યાં મારો એક વખતનો સદાચાલ્યો અને અભારે પ્રસિદ્ધ થઇ પડેલો ચિત્રકાર જમદીશ જતો દેખાયો. અમારી નજર મળી ગાડી મહેન શોલાની મેં તેને બોલાવ્યો. અને 'વા વાલ છે' તે પુછ્યું તેણે 'હુ' 'દાટમા મનડ છું' એ તેને ગાડીમા માથે બે લીધો.

રસ્તામા કેમ્લીક અમત વાતચીત થવા પડી, પેવા ચિત્રકારની ઓને અભિપ્રય અભ્યુદાની અને દુનિયા થઇ. મે તે દાટને

ને ખતાવ્યું.

'ક્યાથી લાવ્યો? મનુ મુંદર નકલ કરી છે' જમદીએ કહ્યું.

'નકલ' હું અજ્ઞાતનીમા પડ્યો.

'નકલ નહીં તો અસલ? અ ચિત્ર તો મનુ જાણીતું છે અભારે ને દીલીના નપતી અમમા છે મે હાટ એ મળીના પરન લા નેપુ હાટ પતી ન ન્યાયી ચોરી લાવ્યો હોય તો કાણુ વળો' તેણે સહેજ મમક કરી 'તે શું એ અમલ માની લી?'

એની અને શી ખબર પડ? પણ મે ન એ અમલ તરીકે ખરીદ્યું છે.

'ખરખર કામએ તને સજજ બનાવ્યો, જ કાની પાગથી ખરીદ્યું? તેણે તને એમ કહ્યું કે એ અમલ છે?'

ચેતારે તો એ નકલ તરીકેજ વેચ્યું છે પણ જેને મારે મે એ ખરીદ્યું છે તે માને છે કે એ અસલ છે.

શા એવોયો મધુરો હોવા છે એ

કેટલા આપ્યા ?”

“દસ હજાર.”

“આપરે! દસ હજાર રૂપીઆ કે પૈસા ? આની કીમત તો પાંચસોથી વધારે નહીં હોય.”

“હશે, તેની મને શી ચિંતા! હું તો સ્વીટીનો આકર. વર મરે કે કન્યા મરે, મારું કમીશન પાકે એટલે બસ.” મારી જવાબદારી મેં સમજાવી. ગોવિંદજીએ જીલ કરી હોય તો તે માટે તે સહન કરશે. પણ મને શંકા તો ઉપજી. મુળ ચિત્ર જગદીશે કહ્યું તેમ દીલ્લીના મ્યુઝીઅમમાં હોય તો ગોવિંદજી જોવા ચિત્રોનો શ્રીખીન ગાળ્યા વિના ન રહે.

૪

કમીશન કમાયા જતાં ખીજ કોઇ ફસામણમાં ન આવી પડાય તેની ચિંતા મને થવા લાગી. મારું કાયદાનું રાન મને કહેતું હતું કે આવી બાબતોમાં શંકા પડતા જ શાંતિના ધ્વજદાર પોલીસખાતાને ખબર કરવાની એક શહેરી તરીકે મારી ફરજ છે. પણ પોલીસની ધમાધમ કરવાની રીત મને ગમતી નહતી. ખબર આપું ને પોલીસ એ બાબતમાં દોડદોડી કરી મુકે; ગોવિંદજીને એ સંબંધી ગળણ થાય. શંકા સાગી પડે અને દાળમાં કે કાળું છે એમ માલમ પડે તો તો ગળે ફીક; નહીં તો રૂપીઆ ત્રણસો મફતમાં મુખાવી બેસું.

આખરે મારા મિત્ર હન્ડપેકટર બળવંતરાયને મળી તેની ખાનગી સલાહ લેવાને મેં વિચાર કર્યો. ટેન્ડીફાન કરી તપાસ કરી એમ તો તે આશીસમાંજ દતો. તુરંતજ હું ત્યાં ગયો.

“કેમ આજે ક્યાંથી હુલો પડ્યો ? એકાએક શું કામ આવી પડ્યું કે ચેરી એરી તો નથી કરીને ? કે કોઈનું ખુન કરી આવ્યો છે ?” બળવંતરાયે મને આવકાર આપ્યો.

“એક ખાનગી વાત કરવા આવ્યો છું.” મેં કહ્યું. “મને લાગ્યું કે તારી સલાહની જરૂર છે.”

“સલાહ માટે પૈસા આપવા પડશે. એવી તે શી ખાનગી વાત છે કે ખરે ખરે દોડતા આવવું પડ્યું ? ઘરમાં લાભી સાથે લડાઈ તો નથી થયે ? આપણે એવી માટીબધરની લડાઈમાં હાથ નથી શાલતા !”

“મરકરી જવા દે. ગંભીર વાત છે.”

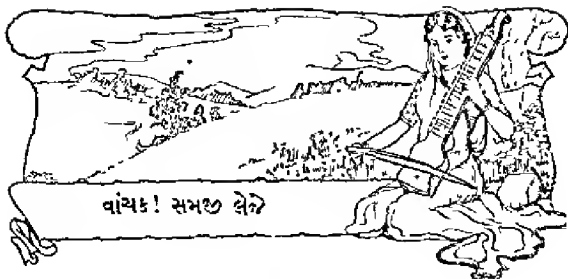
“તો પછી કહી નાખ, આમ મેંથી આ કેરી ખાધા જેવું કાચું શાનો ફરે છે ?”

“જો સાંભળ,” એમ કહી મેં એની પામે ગોવિંદજીની મુલાકાતનો કીરસો પહેલેથી જલ્પ મુધી કહી સંભળાવ્યો. પહેલાં તો એ ટૂંક બેદરકારીથી, રસ લીધા વિના સાંભળતો હોય એમ મને લાગ્યું. પણ નસિનીકાંતનું નામ આવતાં એની આંખો તેજથી ચમકી રહી. એ સાંભળવા ઉત્સુક બન્યો.

“જરા બેસ. હું દમણાં આવું છું.” મારી કથની પૂરી થતાંજ બળવંતરાયે કહ્યું અને લાંચી ને ગયો.

થોડીવારમાં એ એક નડી ફાઇલ જેવી ચોપડી લઈ પાછો ફર્યો અને તે ઉપાડી કેંક મનમાં વાંચવા લાગ્યો. વાંચીને એણે ચોપડી ફેરે મુકી.

[પછી માટે જુઓ પૃષ્ઠ ૧૬૫]

વાંચક! સમજ લેજો

લેખક

૨૧ મમ્મ-કેડીર

મળ, માહિત્યમ મહ

અ મારા સરદાર! જાણો મારા જેવા
કાળા લેખકને ગૃહ શરૂ શિક્ષાગ્રંથની
મધ્ય સલાહ આપે લેખનમાં કે છુમીઓ આવે
તો મૈત્રી પદેશા મંજ પુરા થાય અને પામે
બોવાની બરડો ચામડ અને ને જગડ ખુલ
આરી દોષ, લેખમાં સિધ્ધિતા આરી દોષ હાલ
સારો અને પાછો ભાગ અગાડી ગરો દોષ
આપણ પાછળ મારુ અને વચ્ચમાં નમાતુ
મનુ દોષ, ત્યારે નાનકળા આપણા લખુ
મહેતાની માફક મીઠાઈ તપ અને પાએક
કલાક સમેષ હજો આપે મારે માટે મેંમની
ફરીઆદ હમેશ એ કે હુ ખડુ લખાણુથી
લખુ છું મારે એક દિવસ પામે બોલાવીને કહે.
“જગ હુંકે લખતુ. જ્યુન કરાની કે જગર
નથી, જેટલુક તો કાચેલી કાચનાશાંકે
કપર મટી રેતુ બેઠ્યો”

“પણ જુનાઈ, વાતોના કાચ કરા માટે

થોડલુ કરા જેખાડવા કેક લખુનો તો
તેલ્યો ને”

નહી નહી, પાત્રોની રચનાકર વાતો
વાચ લાખ લાખ લખુનો, તેતુ કે પાખ
જનાવજાની જરૂર નથી, વાચકો બધુ સમજ
તેશે”

મારા પ્રખખનો આ બોધ મારા જગર
મા મોસરો છુમી મોસ અને તેથી આજે
તેમની આજાનુમારજ એક મહાન નવનકશા
નીમે પ્રમાણે સંક્ષિપ્તમાં રમુ કરુ છુ. —

વાચક ખીરાદર આપણે એક વાતો
લખવી છે. દતિદાસ નથી લખવો, જવન
અસ્તિ નથી લખત, દર્શનશાસ્ત્રોમા કુળકી નથી
મારશી, પચ્ચકને ક્રો ઉમા રેકી, અનંતતા
ના આદ અધકારમા, — (એતુ મુ મીનરશ
અકકુ? કોણ નમજમે?) એ વાત જવા
મે મેમા ૧૨ ન possible animal

એ ન્યાયે મનુષ્યને મનુષ્ય હવન અને સંસાર ચિત્રોમાંજ મજા આવે છે. તેમાં સંસારનું કેંદ્ર થાને મધ્યબિંદુ દીલ-હૃદય-હૃદય-પેશું મનુષ્યના હાડપિંદુની ડાબી બાજુમાં ધબ ધબ કરતું ચંચળ જે હૃદયે રમ્યું છે તેની વાતમાં લેણીને વધુ રસ આવે છે. માટે આપણે કવ-રોરી (પ્રેમ-વાર્તા, પ્રેમલાપ્રેમલીની વાર્તા, વહાલા વહાલીની વાર્તા) લખવા એકા છીએ.

ત્યારે તમે એટલું તો સમજ્યા કે આપણે એક પ્રેમ વાર્તા શરૂ કરનાર છીએ. પણ આપણું નાયક અને નાયિકાના દીલમાં પુષ્પધન્યાના ધનુષનો ટંકાર કરવા, તેમને દરકની ખીમારીનો ગળ્લો કરાવવા માટે, પ્રેમનો કારી ઝખમ તેમના દીલમાં દેવા માટે તેમનું પ્રથમ મીલન ક્યાંક કરાવવું પડશે. વસ્તુ (પ્લોટ)ની ચિંતા ના કરતા: પાત્રો અરોગ્ય કલ્પવે. 'કાલ' સુંદર, શાદી, શાશ્વી છોકરી તેમજ ચતુર, હોંશીઆર, બહાદુર, મુઘડ યુવકનું ચિત્ર તમારી કલ્પનામાં અદોષર આવેખવે. જે તમારી નિરીક્ષણ શક્તિ તીવ્ર હશે તો તમારી ઝોળખાણ પીછાણવાળામાંથી તમે જેને જેને મળ્યા હશે તેમાંથી તમને જેકા જે તેટલ પાત્રો મળી શકશે.

પાદ રાખવે, પાત્રો તમારા બાલકા છે એ તમારા મગજનો પરિવાર છે. એને બધું સંભાળથી બહાર પાડવે. સારી રીતે બહાર પાડ્યા પછી એ પાત્રો પોતાની જાતેજ તમથી વાર્તાના વળાંક પ્રસંગ અને સંજોગ પ્રમાણે બહાર પડશે.

આવા આદર્શના વખતથી પ્રેમ વાર્તાઓ લખાતી આવી છે. અને વાણીપરી તો એકજ રીતે અને એકજ પ્રશ્નલિપિ પ્રમાણે ચાલી રહી છે. ધર્મીપરી નાયિકાઓ અગીઆમંજ

હવી હોય. નાયક બધે ચડે, પેલી ચમકે, તારા મૈત્રક રચાય. નાયિકા પોપચાં દાળે, બરા ગુલાબી ગાલ પર શરમના શેરડા પડે અને હેયું હીસોળે ચડે; નાયક બાધા જેવો ઉભો રહે અથવા તો એચાર તુટ્યા તુટ્યા શબ્દ બોલે... આવું આવું બને. કાલ વાર્તાઓમાં એવાંએવાં પરાક્રમો નાયક નાયિકાઓ પાસે કરાવવામાં આવે કે જેવા બનાવો દુનીઆમાં વાસ્તવિક ન હોય.

આપણે નવીન રીતથી, નવીન રચના અને દેશનમાં શરૂ કરીએ.

પ્રકરણ ૧ છું—પ્રથમ મીલન

તે સસલાની માફક ટમક ટમકતી ચાલી જતી હતી. કેળાની છાલ પર પગ પડ્યો, બરા લપસી, યુવાન આગળ ધસ્યો, પછી પ્રમદાને બચાવી લીધી. પેલી ચરચ ચક્ર: આલારની એક દાદ યુવક તરફ નાખી, મંજુલ સ્વરે “થેંકયુ” બોલી, અપાટખંધ ચાલતી થઈ. યુવાન તેની પાછળ જોતો ઉભો રહ્યો. તેની તજર પમથી પર પડી. સુંદર ગુલાબી ફેશથી રુમાલ ત્યાં પડ્યો હતો. પેલીએ જાણી જોઈને નાખ્યો હાથ કે જુલથી પડ્યો હશે તે વાચક. તું સમજ લેજે.

નાયિકાના હૃદયમાં શા શા ભાવો થયા હશે. નાયકના મનમાં શું થયું હશે, એ તું ધારી લેજે.

પણ પહેલીજ મુલાકાતે એકદમ દીવ ખેંચાય એ બનવા જોગ છે? તને તે વાસ્તવિક જાગે છે?

પરિચય. સમાગમ અને અન્યોન્યનાં શક્તિ અને શુભ જાણવા વગર દીવ કેમ ખેંચાય? આપણે તો વાસ્તવિકજ લખ્યું છે. માટે આ પ્રથમ મીલનને એક અકસ્માતજ

ગણ્યું અને બને આ બીજાને વીસરીજ મયા
હશે એમ માન્યું

આ પ્રસંગ ઉપર રૂપ પાનાના એવાં પાન
પ્રકરણો લખી સ્થાય પત્રીની વાત છે
કેવાના છેવાની વાત છે, લખાવાની વાત છે
એટલે મુખારના કાષ્ટ રમ્માનુ આપણે વહુન
કરવું પડવાનું

અને પેલી 'ચેચુ' કરીને બોલી એ
કિપરથી હાથરકુલ કે મિયેજમા બહુની કોષ
છોકરી હોય, અને પેનો યુવક જે ત્વગથી
આમગી ધરશે તે જોનાં બક, ને રોકા વાગી
મીનવસ અનેકો કાષ્ટ યુવાન હોય ને આપણે
સમજી શકીએ

આજેજ પ્રસંગ કોષ સામાન્ય છોકરી અને
કોષ અન્ય મામાન્ય માણસ વન્ય મનો
મોત નો આપણે કે વાતો લખવા ન એમના

પેલી છોકરી ધામણ કે વાપરવું હોત નો
વાર્તાનું વસ્તુ આપણને ત્યાંથી ન મળતુ જેવા
એ એને અવાળા પડી તે "એક મા માયુ
હુડી તત" એમ બોલી ત્યાજ નેણે પડા
નાખી દીધો હોત.

પણ બેઉ સમારી રોવાથીજ વિગ
સદર લાગે છે આ સુદર વાર્તા લખવા માટે
આપણે અરજારીજ પાંચે રચવા પ્રયત્ના.

પ્રકરણ ૨ છું. દ્વિતીય મીસન

આપણું નામક અગે નાવિકાને એકમીજા
ના સમાગમમ. આજુવા દ્વિતીય મીસનની
ગોઠમનું કરી પડવાની

ન્યાતની વાડી કંપો. કેશખી સાડીઓ અને
ધરણ મહારી મુશીલિત ધર્મથી લલનાઓ
મખાનુવિંદમ. મોતરનારે નેઆર કરવા મન
માવત બાલનો નાખસ એક સંધી દારમા
મંની ર ન હે ફાલ ચાવીની માફક જામે છે.

કોષ સંગ્રાહી સરમાની લાહુનો હુકો કરી
ટપક દેની મોમા મુકે છે, કોષ હુમગમાથી
કમળની ઘડી જેનો પાનગો હમત બહાર કાઢી
નાનકડી અમુલિઓથી જલેથી ભાગે છે કોષ
વ્યવસ્થા વેરુ ધીની ખરણી જેવું બેરેવું
સરમાની રીંગ જેવ આમગાથી કહીના
સ્વપકા ભરે છે, કોષ પોતે જામે છે અનં
ભેગ છોકરાને જામકે છે એવામા જેણે
આરમાની રમતુ પીનાવન પહેલું છે, જેની
કાચનવણી દેર પર સુદર મેનવણી જોના
ગોબી રહી છે, જની રોકમા નાનકડી મોનાની
માવા છે, એવા એક યુવાન હાથમા છાજડી
હમ એક બાળા પામે કોમો રજો બાળા તે
ચોદ વર્ષની હશે નેણે મુવાળી સામુ જમ્યો
હતો મીકુ મોલક અને અમોહમા મોગમ
ની વેળી મોબી રહી દની યુવાન બાળા પામે
કોમો રજો, મોગમે લાકુ મેશો દેજલેમી

બાળાએ મો જવાબ દીંગ દમે યુવાને
શુ પ્રત્યુત્તર આપ્યો હશે, એ હાકરીએ
આખો લાકુ લીધો હશે અને તે વાચક
તુ સમજી લેજે

તે એની સામે જોઈ હતી હમ ન કેમ
અથવા સમજી ઉત્તુ જોઈ સમજી પોચય
લાળી દીધ હશે કે નહીં તે નુજ કંઈકે લેજે

પ્રકરણ ૩ છું. તૃતીય મીસન

આપણે આપણી નાવક નાવિકાને કામ
સ્મારકા મોકલ્યા

નાવક લેટેઆર ધા આજે, પની પાગો
સને નેના મમી આહારીએ તે ઉબી દોષ
ને નીમે દારહાની મીડી નાખે, યુવાન વપર
મદી વય અને એ કલ્પાતક દેધાં દયામ
એવુ એવુ કે લખણુ કેમ શું કંઈકે છે

મારી સલાહ પુછો તો હું તો સાફ નાજ પાડું છું. એવું કે લખવા જશે તો મોડા કહેશે કે હોમીઓ અને જુડીઝરમાંથી તફકાર્યું. વળી ઘોડે બેસી અટારીએ ઉભેલી કાંતાઓને વરવા જતા પીરલાઓના જમાના ગયા. અત્યારે આપણે તો મુંબઈમાં એક સરકારી મધ્યમ વર્ગ, જે આપણી વચ્ચે રહેતો હોય, આપણા જેવો હોય, તેમાંથી જગતમાં નિત્ય બનતી વાસ્તવિક પ્રેમ કથા ચીત્રી કાઢતી છે. માટે આપણે દરરોજ જોતા દરરોજનાજ પ્રસંગો લેઈશું.

કોલેજનો હોલ ચીકાર ભરાય ગયો છે. ત્રણ કોલેજની ભેગી ડીએટીંગ સોસાયટીનો મેળાવડો ગોઠવવામાં આવ્યો છે. ‘બેરી બલા કે બેરી’ એ વિષય ઉપર તેની સામસામી બાબુઓ બે વક્તાઓએ રજૂ કરી. વિરોધ દર્શાવનાર વક્તા દીશે પડ્યો, એ હારી જશે એમ લાગ્યું; કારણ કે મુજ વક્તાએ ઘણીજ છટાદાર ભાષામાં બેસાં એ જગતમાં ખલા છે તે બહુજ અચ્છી રીતે પ્રતિપાદન કરી બતાવ્યું હતું, ત્યાં કોલેજના એક ખુણામાંથી કોઈ યુવક ઉભો થયો. તેને જોતાંજ તાળીઓના ગગગટથી હોલ ગાથ રહ્યો. ધીમે અને મક્કમ પગે પેક્ટેશન પર ને ચઢ્યો. સાંભળનારાને આંધ નાંખે તેવી વાદધારા તેના મુખમાંથી છુટી—“સ્ત્રીઓ સ્વર્ગનું અમૃત છે. સ્ત્રીઓ દેવીઓ છે. સ્ત્રીઓ તો રત્નની ખાણ છે—” તેના વક્તૃત્વથી સભા ખુશખુશ થઈ ગઈ અને ખાસ કરીને સ્ત્રી વિદ્યાર્થીઓ તો દરખાઈ દરખાઈ ગઈ. વક્તૃત્વ ચામતું હતું ત્યારે યુવાનની આંખ ચોક્કસ બે આંખો પર પડી. તેને શી અસર થઈ હશે, પરિણામ શું આવ્યું હશે. તે વાંચક ! તુંજ કહી લેજે.

સભા બરખાસ્ત થતાં દાદર ઉતરતાં બેઠે સામસામાં થઈ ગયાં. પેક્ટીએ એકજ શબ્દ ઉચ્ચાર્યો; “Excellent” (ઉત્તમ) પછી વધુ વાતચીત થઈ હશે કે કેમ, પેલાના જગતમાં શી ઉચ્ચલાયક થઈ હશે તે વાંચક તુંજ કહી લેજે.

એવું ? આપણે કેવી સીફત વાપરી ? ત્રણજ વખત આપણું નાયક નાયિકાને મેળવ્યાં. નાયકનાં મહાનગીનાં, બુદ્ધિશક્તિનાં, તેજનાં, વચેક અને વિનયનાં નાયિકાને આપણે દર્શન કરાવ્યાં. નાયક બોધો અને ભુલથક હતો તો વાતાં પેક્ટી પુટ પાથની કેળાંની છાલથી આગળ વધતજ નહીં.

અકસ્માત કે બહીષ્કરણ ?

ચર્ચિત રેશને નાયિકા રોજ ઉતરે છે. એક્સપ્રેસ્ટ કોલેજમાં તે અભ્યાસ કરે છે. યુવાન પણ એજ ગાડીમાં આવે છે. તે એવીઅર્સમાં બી. એ., કલાસમાં છે.

નાયિકા આવડને મેદાનને રસ્તે પરભારી કોલેજને રસ્તે જવાને બદલે ફોલોરાફાઈટન સુધી—ત્યાંથી લાંબે રસ્તે કેમ જતી હશે ? અને નાયક મરીનલાઈન્સનો સીફો રસ્તો મુકી એવીઅર્સમાં જવા ચર્ચિત સુધી કેમ આવડતો હશે ? દરરોજ પેક્ટી પોતાની સકીઅરો સાથે આગળ હેમ; આ પોતાના ખિત્રો સાથે પાછળ ચાલતો હોય—આ શું લોહચુંબક બને છે ? તે વાંચક તુંજ કહી લેજે.

શેતર જની બાથ

પેક્ટી છોકરીના બાપ આગળ એકદમ દોડતો જઈ, તમારી બેરીના હાથનો હું ઉમેદવાર છું એમ બોલી જમાઈ થવાની એક્ષીકેશન (અરથ) રજૂ કરવાનો રસ્તો આપણા હાંદ

[વધુ માટે જુઓ પૃષ્ઠ ૧૭૦]

જાહેર માધ્યમ

(હાસ્યરસપ્રધાન વિગ્રહ નાટક)

લેખા

અધ્યાપક ખુશાલ તલકરની શાલ
સમ, સાહિત્યમંસદ

—૬૬૬૬૬૬—

વિગ્રહ

રા. શિવસાગર મંડપ.

બે અમ

મુખ્ય પાત્રો

—૧૦—

પુરુષવર્ગ

અંગતારાણ મેડ	અમદાવાદમાં રહેતા મુંબાના એક માઈલધેવજીમાં મરણ થયેલા વિદ્યુત મનાડ.
નગેશભટ્ટ ..	અંગતારાણ મેડનો જમાઈ, મધુરીનો ભ્રા.
ભાગ્યભાઈ	અંગતારાણ મેડનો તરુન ગુરોપીયન ઘર મળેને પુત્ર
મોહનદાસ	તરુણભાઈનો બાળમિત્ર.
જીવરાજ	અમદાવાદના સુપ્રસિદ્ધ વૈદ્યજી, નરોત્તમનો સદબંધી
સરદાર હીરાસિંહ ...	પંજાબનો એક અગ્રેમર તરુણાર
મીરાજ નાનાજી ૬૬, રતોનાથ ટાપોર, મી. એક એક મોહનદાસ મોધી, જનપ્રસાદ મોધી.	

સ્ત્રીવર્ગ

માધવતી	અંગતારાણમેડની નહેન-અનિકાસેની બામિની.
મધુરી	અંગતારાણમેડની મેગી દીકરી. નરોત્તમની પત્ની.
પુષ્પા	મેડની નાની નહેન.
મેડ, માર મન.	

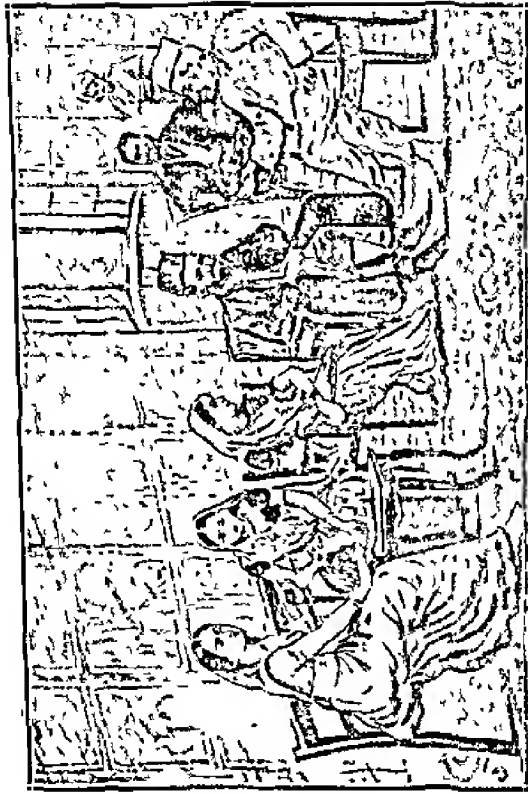
આગલા પ્રવેશોનો ટુંક સાર

ગાંધીભક્ત શેઠ અંબાલાલના પાંચસામાં અનુભવીઓ પ્રેક્ષકોને ગાંધીજી, ટાગોર અને કવિ નાનાલાલની અતિમઓ સંબંધે વિગત જણાવી રહ્યા છે. તેજશમાં રોડેના પુત્ર સારાભાઈ જે પારીસમાં અંગ્રેજીની પરીક્ષામાં મેનેજર તરીકે કામ કરે છે તે આવી પહેલો છે. અને પોતાની નાની બહેન પુષ્પા સાથે વાતો કરી પિતાની પોતાના તરફ કેવી રીતે છે તે જણાવવા પ્રયાસ કરે છે, અને મધુરી અને નરોત્તમના જીવનકથાની વાનગીત કરી પછી પોતાની મહત્તાનાં જણાવ્યાં ટુંકી, ગુસ્સા રહેવા લાંબી ચાલ્યાં જાય છે. અંબાલાલ પુષ્પા સાથે પ્રેક્ષકોના પોતાના તરફના સારા નરસા વિચારો માટે વાનગીત કરે છે ત્યાં પ્રેક્ષકોથી કંટાળેલી માયાવતી ખીજખાએડી આવે છે. વચમાં પ્રેક્ષકો આવતાં પુષ્પા ગમરાઈને ચાલી જાય છે, અને પાછળથી નરોત્તમ પણ હૃદયમાં આવે છે અને માયાવતી અને નરોત્તમ બંને અંબાલાલ સાથે પ્રદર્શનથી થતા પ્રેક્ષકોના કંટાળા બાબત રસબરી ચર્ચા કરે છે; છતાં અંબાલાલ પોતાની હૃદયસ્થાને ટોચ ઉઠાવે છે. નથી, એટલામાં જીવનના વૈષ્ણ આવે છે, જીવનના રૂબરૂમાં નરોત્તમ અંબાલાલ તથા માયાવતીની મણાલિંગ્યોને પ્રબળ રીતે દાંભિત કરે છે અને જીવનના સંદિગ્ધ ચાલ્યાં જાય છે. એટલામાં ગાંધીજી તથા રવિબાપુનો વિદેશી હીરાસિંહ આવતાં તેમની વચ્ચે ફેટકો વાલિયાદ થતાં અંતે તે ખીજબંને ચાલ્યાં જાય છે. પુષ્પા ને મધુરી હાસ્ય-વિનોદ કરતાં હોય છે ત્યાં નરોત્તમ આવે છે. પુષ્પા જાય છે અને નરોત્તમ મધુરીને પરસ્પરની મણાલિંગ્યો દેડ કરવા સમજાવે છે, પણ વિચારની વિરુદ્ધતા પરતાં મધુરી નરોત્તમને નિરસ્કારી પુષ્પા સાથે કરવા ચાલી જાય છે, એટલામાં નરોત્તમનો જીનો મિત્ર મોહન વિદેશની યાત્રા કરતો આવ્યા તેને મળે છે અને વાતચીતમાં નરોત્તમ તેને પોતાના જીવનની વાત કહેવા માટે છે. તેમાં મધુરી તથા ટાગોર સંબંધી કેટલીક વાતચીત આવે છે એટલામાં ટાગોરનો પત્ર તથા ફેટકા આવતાં નરોત્તમ ખીજાય છે. જ્યેષ્ઠ મેહનની ખુબીથી બંને મધુરીને વશ કરવાની માર્ગિક પેરથી રહે છે. અંબાલાલ સદુકૃદ્દેખ બહારથી ફરીને આવે છે. અને ટોચ કરી સુધ મંગેશો નરોત્તમ આજસ મરડી બેઠો થાય છે. તે આસપાસ ટાગોરને મોહનની અચાનક પધરામગ્ની થાય છે. ટાગોર-મોહન—ની આર્થ અને આંગણમિત્ર પદ્ધતિએ આમતાસ્વાગતા શરૂ થાય છે. નરોત્તમ પણ તેમાં ભાગ લે છે. જમણ પહેલાં નરોત્તમ અને ટાગોર-મોહન-પોતાના હિસ્સાને કેમ પાર પાડેલા તે સંબંધે ચર્ચા કરે છે ત્યાં પુષ્પા આવી નરોત્તમને આરોગ્ય બુવનમાં કે રહી જતી ખામીઓ શોધવાનું કહે છે. નરોત્તમ તે જવા જાય છે. પુષ્પા અને ટાગોર-મોહન-એટલાં પરતાં ગૌરવ્ય કોને કહેડું, કેમ પારખડું વગેરે વાતચીત ચાલે છે. તેવામાં પુષ્પાનાં ફેશ-માયાવતી આવે છે.

(હવે આજના વાંચો)

[માયાવતી બાગ વાટથી-પછવાડેથી આવે છે. તેને મોહને જોએડી નહીં એટલે સકાળો પાછો ફરે છે. માયાવતીએ પણ પુષ્પાની પેડે, મહાપુરુષ મહે-માનને અભિનંદન આપવા, યથોચિત વજ્રમૂલ્ય ધરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. પુષ્પા કરતાં માયાવતીએ પહેલેલી કૌશલ્યે દેખીતી તે વધારે કીમતી અને બપકાદાર લાગે છે; પણ કોણ જાણે આ કાચથી એના શણગાર જાણે નાકી હોય-કૃતિમ હોય-એમ લાગે છે. પુષ્પાનાં આભરણમાં કમક છે, પણ તેથી તે અંદર તેજ સમ આંખને શીતળતા થાય છે; પણ

માયાવતીનાં જવાહીરથી તે નેનારની આંખને જાણે ફેટકા લાગતો હોય તેમ અંધારાં આવી જાય છે. તેણે શુભાખી, ચોટીદાર, બનારસી શેકું એવી ટળથી પહેર્યું છે કે જેથી તેના ખીજાથી તે દાહના કાંડા મુડીનાં અંગોપાંગની મોટા બરાબર જણાય આવે. જાન તેથી જ નતનું આજા શુભાખી રંગનું બહાર તેમજ છાતીએ રેપરી દુલથી બહેનું છે; અને તે સાથે તેની હીરા માંગેડી કંડી અને શન માણેડીનાં કાંડા એવો જગમગાટ કરી રયાં છે, કે તેનાં આંખ પાછી જાય.]

નરોત્તમ

પણ જેવું કે છે નહીં.

મધુરી

[જના અદ્રજાએકી] પ્રેમનાં પણ અનેક સ્વરૂપ હોય છે.

મોહન

એ સૌ માયામળા, શુદ્ધ પ્રેમ એકજ, અક્ષય, અવિમલ સમગ્રવે અને તે આખરે આનંદિક-આત્મગત-સ્વાર્થો.

માયાવતી

ત્યારે આપણે પરાયા પર પ્રીતિ કરીએ તે પણ સ્વાર્થો કે ?

નરોત્તમ

આપણે પરાયા પર પ્રીતિ કરીએ, પાવનશ્રવન પરસ્પર વળગી રહેવાનાં વચન આપીએ, એ સૌ મોત્તર એકસા રહી જવાની બીકથી. અમાજ આખો વલુમેસો લાગે છે, કારણ તેની તમામ રચના આપા અમલ વચન પર, અધુરી નિરીક્ષા પર રચાઈ છે.

મધુરી

પણ એ તો ઔદિક, ક્રુદ્ધ, ઝુલુ સ્નેહની વ્યાખ્યા કરી. એમાં શું આપણા નાપિ મુનિ-ઓની પ્રભુ લાકિનતો પણ સમાવેશ થાય છે ?

નરોત્તમ

કેમ નહીં ? શેઠની નોકર ચાકરી કરે તે પેટ ભરવાને, અને અને નો અંતે જાને પણ શેઠ થવાને. પ્રભુ ભક્તિમાં તણીન થયા, તે પર તો અનેક ભોગ અપાયા, તે સૌ મનેલી આત્મશુદ્ધિ માટેજ-આત્મોત્તરિ અર્થે. કેમ નહીં, કવિરાજ ?

મોહન

[એક નો અર્થા ઉડી અને સાથે બે તથા બાગ સામટા બ્રજવવાના નેથી મુંઝાયો છે. છતાં દીમન ખોતો નથી] જ્યાં સુધી આપણે પુરુષ પ્રકૃતિનો તથાવન નોડી નથી

શક્યા, જ્યાં સુધી કર્તા કૃતિમાં ભિન્નતા ભુલી નથી શક્યા ત્યાં સુધી પ્રેમ સ્વાર્થો છે એમ માન્યા વિના તો ચાલતુજ નથી. શુદ્ધ, નિઃસ્વાર્થ પ્રેમ અક્ષભાવ્ય નહીં તોપણ અસામાન્ય તો ખરોજ અને તે સંભાવ્ય પણ ક્યારે કે જ્યારે પ્રેમ કર્તા અને. પ્રેમ માત વચ્ચે ફેર-ગુદાષ-બીજકુલ હોય નહીં.

નરોત્તમ

[એના પેત્યાર પડ્યા, એટલે પોતાની વાત આગળ ચલાવે છે.] અને માટે કું કું છું કે પ્રેમ-તે આનંદિક વૃત્ત, સ્વભાવ-તેને સૈદ્ધર્થ-બાલ્યુજ-તે સાથે કે સંબંધ હોઈ શકેજ નહીં. સૈદ્ધર્થ તો રંગમાં, રૂપમાં, રચનામાં આદૃ છે. પ્રેમ-પ્રકૃતિ છે.

મધુરી

[એણે નરોત્તમન આવો વિષય આ પ્રમાણે ચર્ચતાં કહી જોયોજ નહોતો એટલે એની નવીજ ઓગખાણ પડે છે.] આપની માન્યતા મુજબ તો સુદરતા ગમે તેવા નિષેષ લાવવીન, પદાર્થમાં પણ મળી આવે.

નરોત્તમ

કું ક્યારનો એજ કલા કરું છું. અલેને બીજું દટાંત આપું. આપણું પકશાંત અને ભોજનવિધિ તપાસો. એની પણ યથા-યોગ્ય રચનામાં અપૂર્વ સૈદ્ધર્થ નજરે આવે-જે નજર હોય તો.

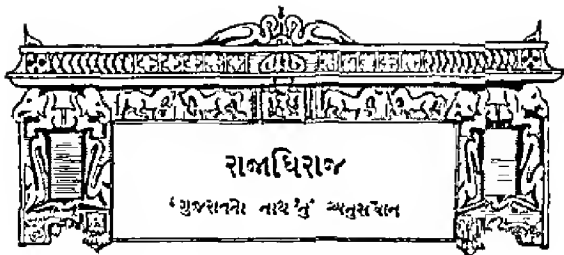
માયાવતી

[વાતથી પોતે બહાર રહી ગય તો પરચું નથી.] પાકશાંત અને ભોજનવિધિ ! [અડખા હસે છે.] મનુષ્યને પણ સાથે સંબંધ સ્વચ્છ સાંકળની કડી. એમાં પણ સૈદ્ધર્થ ?

નરોત્તમ

નિર્જીવ પદાર્થમાં સૈદ્ધર્થ હોય ને. પણ જિતિમાં કાં નહીં ?

[વધુ માટે ભુઓ પૃષ્ઠ ૪૬]

રાજધિરાજ

‘ગુજરાતનો નાથ’નું અનુસંધાન

સેખક.

ગ. કૌતયાલાલ મણિલાલ મુનશી.

બી. એ., એચ. એન. ના. એડવાઇઝર

અમદાવાદ આર્ટિસ્ટિક પ્રેસ

નોંધ

એકે મારી “પાટળની પ્રભુતા” કે “ગુજરાતના નાથ” રાખી દરેકે તેન આ વાત ના કેલેક્ટર પાટળની કોળખાણ પછે જેને એ વાતાઓ ન વાની હોય તેને માટે નીચે આપેલી કોળખાણ પ્રમ. ન

જ્યાંસંદૃશ્ય સ્થાનકેડી અબ્જીયતક પાટળનો ગમન અને દુગમનનો નાથ
મીનગદેવી ... રાજમાતા

મુંગલ ... મદા અમાય

ઉદા ... મત્રી અને અમાનો મત્રીસ.

દાદાક ... મત્રી * મ્યોડીનો મત્રીક

ગોણ ... મત્રી

ત્રિભુવનપાલ ... મગનો અવીર્ત ને લાટનો † દડનાથક. †

કારમીગદેવી ... ત્રિભુવનપાની પત્ની ને મીનગદેવી

કાકે ... ત્રિભુવનપાનો મિત્ર ને અદરાજ

મંજરી ... તેની પત્ની

સાન્જન ... મોરનો દડનાથક

પરશુભ ... તેનો પુત્ર

રાખેગાર ... બુનામનો ગમન

સાન્કરેવી ... તેની ગણી

આગતાં પ્રકરણોનો સાર

વિભાગ પહેલા

જયસિંહદેવે મોઘલેલા ફરમાન મુજબ કાક ઉરાના લીકરા આગ્રમરને બૃહસ્પતિનું હુકમપાત્ર તરીકે પાઠવ્યું હતું જ્યાં નીકળે છે. રાણી લીલાદેવીએ તેમજ રામકહેલીએ પણ તેને તેડાવેલા છે. જતાં તેને લઈ સાધુ હેમચંદ્રસુદિને પદિચર થાય છે, અને પોતે તેની પાછળ એક સુપતચર યોગે છે. આજ આગ્રમર મળતી ઉપર મુગ્ધ થઈને તેની બાળ કાકાવાની ધેણમાં પોતાના બાલિયના સાળા અને પાટલે, કાક લેવાથી બળીગતી રહેલા દેવાપાસને કાકની ચેતવણી છતાં છંછેડે છે. કાકની ગેરહાજરીમાં બળેલા ઉઘાવવાની દેવાપાસ પેરની રચતો દોચ છે એટલામાં કાક જતો આવી કંઈકીક રક્તક પછી પોતાનું કુટુંબ તેના રક્તમાં મોંઘી જાય છે. મળતીના મેદમાં પડેલા આગ્રમરથી અવગણના પામીને તેમજ મળતીના પ્રભાવથી અન્યાય પછી હેમચંદ્રસુદિ ખમાઈ જાય છે આ બાબત દેવાપાસ બંદના કોઠારના ગ્રહ નાયક અને કાકમત દેવાને ભાગ્યે કોઠાર પાલી કરી આપવાનું તેની પાસે કબુલાતે છે-એવી રીતે કે કાક પાછો આવે તો દેવાપાસ અનાજ બરી આપે.

વિભાગ બીજો

બૃહસ્પતિ પાઠવ્યું જતા કાક લાડી આગળ ઉતરી પડે છે અને પોતાનો વેપ એમાને પહેરાવે છે એમ. વહાણને પ્રભાસ આગળ હુબારી દે છે. કીનારે ઉમરેલા વાગમર તેને કાક સમજી બચાવી વંચાઈ જાય છે. આ બાબત કાક જુનાગઢ જાય છે અને સાંધેલું મેદું કરી નહીં તુરત દેવાની પ્રતિજ્ઞા લઈ પાછો ફરે છે રક્તમાં તે બાળસાળુને વગ કરી લે છે. પછી ને રામકહેલાં રાણી લીલાદેવીને મળે છે અને નયનરમ્ય મન દેવડી તરફ ન ખંખવાનું વચન આપે છે. પછી ત્યાંથી જયદેવ આગળ જઈ તેને જુનાગઢ લેવાનું વચન આપી જયદેવ આવતાં કીનારે જાય છે. પછી ઉઠા ત્યાં આપી જુનાગઢ ભેટે સુધિની પેરની બળે છે ત્યાં કાકને બડેલે એમાને લઈ વાગમર આવે છે. પગ કાક આવી ભેટ ફેરી નાંખે છે. ઉઠો, જયદેવ ત્યાં કાકને વિદિ માંડે જવાનું ફરે છે કાકને રક્તવાનું વચન મુંતલ લીલાદેવીને આપે છે. વાગમરને બનાવથી સમજે કાક પર દ્રેષ બરાય છે. આનામગ માંડે પરમાર એક નોકરને કેટ કરી પોતે થાંદેલી જગ્યામાં ઉતરવાની ફરજ પાડવા કાકને મગવ. જાય છે. ત્યાં તેને કાક સાથે ચક્રમક ગ્રે છે, પગ સમાધાન થાય છે. નોકરને ઠોડી દેવા મુંતલ પરમારને મંદે છે ને તેમ કરવા જયસિંહદેવ તેને સમજાવે છે. પ્રેમકુંવર ને સમજે લીલાદેવીના ખર રામકહેલાં છે ત્યાં કાક રાણીને મગવા આવે છે અને રાતને વરા કરવાની યુક્તિ કુતારે છે બીજે દિવસે પોતાના આગાના બગ કરનાર દીનિકને કાક ધાયલ કરે છે એટલે જયસિંહદેવ તેને નેટ કરાવી, સાથે લઈ મોઘલેલા તપાસવા નીકળે છે. ત્યાંથી કાક રાતને નેચ બીજી મોઘલેલા તરફ જાય છે અને આ બાબત રાતનાં લગ્ન, ચેતનસુત્ર અને તેના દૈનિકો વચ્ચે જબજુ યુદ્ધ થાય છે. રાત, પરમાર ને ચેતન સુત્ર ધાયલ થાય છે. ત્યાં રાણી વગેરે આવે છે અને એમાન રાતને લઈ જાય છે. કાક લાડાં પડવાના વડેમ દોઢાને પડે છે.

વિભાગ ત્રીજો

જયસિંહદેવ દેવાપાસ તારના સ્વપ્નાયેના કુટુંબે ઉઠે છે અને તેમ દિવસે નર્મદાની આરતીના ઉત્સવ વખતે આગળ મુકાબલે મળતીને નીકળે છે. મળતી રક્તને માટે આગળ વગેરે સાથે નવાગમમાં જાય છે. મેદો ને મોઘલેલા આગળ લેવા જ. મમા જાય છે. જગા ફરતાં વચમાં મોઘલેલા મળતાં તેમને છેતરી નેકો અને મેદો બરી અનાજ લઈ આવે છે ને મોઘલેલા નરીમા જણાવે છે. મળતી આગળ પાસે રાસલિયા રમી છે. એક સાંજે મળતી આગળ મળતી સાથે કાકને મળેલો વિચાર ફરે છે. બીજી બાબત રાત જયસિંહદેવ મુકાબલે મળતી કરે છે. પરજુવાની આસપાસ સમજે કાક કાક થયે છે એ વાત ફરજારમતમાં પ્રસિદ્ધ થતાં રાત વાદળને મોઘલેલા ખાલી કરી, તેને કાકને હાલવા જુનાગઢ મોઘલે છે. બીજી બાબત

નુનત્વમાં દેરાજદેવ રાજ થવાના વિચારે કહે છે વાદ્ય તેને કાળે લઈને વધળી આવવા અર્થાત્ દેરાજા સંદેશ કહે છે. દેરાજદેવ વાદ્યને સાહવિક રૂપાને મળવાનું કહી પોતે રાની પાસે જાય છે અને દેરાજા અર્થાત્ વાળાંમાં કહે છે, એવી ખીજવાડ રા' દેરાજને હાથે કહે છે. જાતિયા દેવરી રા'નું પુત્રના રસાદ આપે છે. રા' સામત થાવાર અને વળેસને નાવજન બેલાવી પુત્રની તૈયારી કરવાનું કહે છે એટલામાં ધનસાવ મરાજાના સમાચાર આવે છે રાનીના પ્રેમાત્મી છત્રાલ છત્રાલે થાય છે રાની તથા રાણીને પેલાના આવી વિનાશનું સૂચન થતા રા કાળે રાણી વળેલું રસાદર્શન આપી થોડીએના રમ્ય મરે આપી જાય છે ખીજ બાળુ અર્થાત્ દેવ મદારાજનું દેવાપાને લાલ લીલાના સનાચાર સોમેશ્વર આપે છે એટલામાં વાદ્ય દેરાજવિગ્ધન તેડી આવે છે પણ તે કાળ ન તેડી જામ્યા દેરાજી રાજ તેને કાઢી કહે છે ત્યાર પછી દેરાજ ગાયે મસલત કરી રાજ લડા તથા પરચારાને બેલાવી અડા ની તૈયારી કરવાનું કહે છે સોમેશ્વરને હાથ મરેલી બદકાલી અને પોતનું અપમાન થયું સાથે છે પણ પરચારી લીલાંડીના કુટુંબાથી મુજબ તરફ અપાવી તેને ને વાદ્યન લાડના રમ્ય મરે મોને છે રાજ અર્થાત્ દેવ પણ રાણી જયેર સદિન જીતવાદ છત્રાલ વિભવમરયાન કહે છે, અર્થાત્ દેરાજદેવ તેમને મપા થી ગદયા દાખવ કરે છે બેચાર રાણીને ને પુત્રન થાવ્ય તેપણુ કરી એભવનાથની ઘોડી દેવા જાય છે એટલામાં રામમા પડખી અને મારીએ વચ્ચે થતી અપાવથી સાબળ પેને તથા અપાવ છે અર્થાત્ પડખી અને સોરઠી ઘોડાઓ વચ્ચે તુમુડ કુહ પાય છે અર્થાત્ દેવે લીલાંડી તથા વિભુવનાથની મદદ આવતા પુત્રમાથી ચાલ્યા જાય છે અર્થાત્ દેવ પુત્રમાથી તથા દૂર જાય છે મેરાજા રામમામા થે દેરાજી બેચાર મપાને સમાચાર આપ્યા અને પેલાથી સાથે પાછળ આવવાનું હતું પણ દેવની બેચાર પડવાનું માનવી નથી અને સોરઠી ઘોડી પાછળની પરચારી થતા જવાની ના કહે છે અર્થાત્ દેવે નેના થે પુરો અર્થ કહે છે દેવની બેમાન થાય છે અર્થાત્ દેવ તેને કંઈકાલી સાળથી પર નાખાવી તે મારી કહે છે તથા હાથ કાળે પડે આવી કાળે છે રાણીચાર મપા ન કાલ કહેજ આરમ્ભ થતા અપારી ઉપર મપા તથા નેને દાદેશમાં થતા કોટાદર સાળાઓ મેરે તેની ઘોડાસાદ કરવા તે બદાર નીજયા રસ્તામાં ન પાછાવના કોટિલા કાવમાળ પડાઈ અર્થાત્ ઘોડીચાર તે કાળ થયો અને જનુ એક કીધું નેવામાં ખડા નાવક આવે અને કાળે મેલાવે. તેને નેને પુરો કરો ને રાજા અને નેના કુચેને અભાવતા દેરાજી પણ તે સહેજ મરે પડે. એટલે નેને વર અર્થાત્ પાછળ પોડી દોડાવી મુખી પાછળના કંઈકાળે જાય થતા એમનેથી ખવર આવેને પુરો પણ મદારાજ અને કાળે પડે ન કાળે એવામાં રાજમદેશમાંથી આવતા અડા અપાવા બધા ને દોડવવા દેરાજા ખમણી પાસેથી લાવતા ને લાગતા મુખે અર્થાત્ લાગી લીધું કે મદારાજ માન બદાર નામી થતા છે અત્ર મરો થેતી ગયા અને તેને લીલાંડી સાથે મદારાજ પાછળ સાળાથી મારી મુખી

(દેવે આવજ વાંચો)

મકરણ ૨૬ મુ

એમાં એક બાવિ મદાપુત્રની પદેડી વાગે એવાખાણુ થાય છે

મ. હારામની આગળી જનની જનારકે દમીરે સાંજી દોડાવી.

દમીરના તે દાગજ મગી મપા દગા જુનાજનુ પતન, બેચારની ને તેના પળી દેરાજદેવની અવરસા, અર્થાત્ દેવ નેવા મદાર

પનાથી મદારાજનું સાન્નિધ, અને ખાગર નેવા અપાવની ને અર્થાત્ કુચની મે જનથી એ એવે અમરાજ મપા કે પાછળ નેવા વિના એ દોરે અર્થ

અત્ર પડા નેમાન રાખીને અર્થાત્

દેવને આપીં બાજમે સાંઠણી પર પાછળથી ઉંધે માથે રહ્યાં. બાજમે જોઈ કાણપણ પરિચયમાં ન આવે માટે દિવસના એને બધાથી દૂર રાખના: અને ન છુટકે સાથે લેવો પરે તેા તે ઉઘું માથું રાખી પડીજ રહેનો.

સવા પડતાં એક નાના ગામ આગળ સાંઠણી રાખી જાડ નીચે જમાં ઉતર્યા દમીર મદારાજને માટે થોડુંકાણું રાધરામાં પડ્યો. અને મદારાજે પળી છાંરી ગળુકને લાનમાં આણુવાનો પ્રયત્ન કર્યો. મદારાજે તત્કાલે કર્યા પછી રાણુક લાનમાં આવી. જેથી તે લાનમાં આવી તેવી તે દૂર જઈ બેઠી ને માથું પકડી. ગઈ રાતની દરમી બીના યાદ કરવા લાગી. તેની આંખો શીઘ્રી ને સ્થિર થઈ ગઈ હતી. તેનું મોઢું કંઈમાઈ ગયું હતું.

"મને ક્યાં લઈ જાયો છો?" તેણે બાવડીણા અવાજે પુછ્યું.

"વડવાણ. આપણે ત્યાં પડીશું."

"શું કરવા નક્કમાં ફાંકાં મારો છો?"

"દમ."

"ત્યાં લઈ જયો લાં મારો નો એકલો છો?"

"હો."

"માન રાતો" તેની આંખોમાં આંસુ નીંડતાં પણ તેથીએ વધારે શોકદર્શક દુષ્કતા હતી.

"રાણુક! ઉતારણી થા મા. આપણે વડવાણ જઈ નીચે વાન કરીશું."

રાણુકે જવા ન આપ્યો. ત્યારથી તે મુઠી થઈ ગઈ. તેણે ખાવાની ના પાડી. તે મુઠે મોટે સાંઠણી પર ચડી અને દમીરે સાંઠણી ટાંકી મુઠી.

થોડી વારે પાછળ થોડાનાં દોષ એવાં પત્રમાં સંભળ્યાં. મદારાજે દમીરને સાંઠણી

ઉઘી રાખવાનો હુકમ કર્યો. સાંઠણી ઉઘી રહી ને રાજાએ કાન માંડ્યા, પણ તે થોડાનાં પગલાં આ તરફ આવતાં દતાં કે નહીં તે સમજાયું નહીં; અને પછી પગલાં સંભળતાં બધે થઈ ગયાં. માત્ર લણુકારજ દશે એમ માની મદારાજે સાંઠણી દોડતી મુકવાનો હુકમ કર્યો.

સાંજના પાછો તેમણે થોડોક થાક ખાધો. અચારનવાર પટણી સાણાં રસ્તામાં આવતાં પણ પાટણના રામને સંદેશો લઈ જઈ એમ બાતું આપતાં રતો મોકલ્યો થઈ જતો.

રાતના અંદમાના અજવાળામાં પણ તેમણે મુસાફરી જારી રાખી, અચારનવાર રામને થોડાનાં પગલાંના લણુકારા માગતા પણ તેણે તેની પરવા કરી નહીં. અંદમા આધમત્રા અત્યો ને તે વડવાણ આવી લાગ્યા.

મદારાજની આગાથી દમીરે બારીમાંથી ચોટીદારને બોલાવ્યો.

"કેવું કામ છે?"

"વિજયધવજ ગઢીને બોલાવ" મદારાજે આજ્ઞા કરી.

"કાણુ છો તમે?"

"જ્યાસંદેવ સાંઠણી."

ચોટીદાર સંખ્ય થયો. અને બોલ્યા વિના ગઢીને બોલાવવા ગયો. થોડી વારમાં બજારી મરાજના નોખા સાથે વિજયધવજ ગઢી આવી લાગ્યા.

"ગઢી! બારણાં ઉઘાડ. મને ક્યાંતું આમ ઉભો રાખવો છે?" મદારાજએ જીમ મારી. વિજયધવજે બારી ઉઘાડી લેયું, અને મદારાજને ઓળખી સહિત થઈ ગયો. તેને કે બોલતું મુઠું નહીં, એટલે તેણે એકદમ બારણાં ઉઘાડ્યા.

"અમને રાજગઢમાં લઈ જા. ને મારા અગ્રાની અગર બંદા ન પડે. પાન મળવો."

લાવ્યા શા માટે?" તે

ગુણાઃ પૂજાસ્વાન ગુણિષુ ન ચ લિંગ ન ચ વચઃ
કાષ્ઠ સમન્તે એમ નહોતું છતાં આત્મ
સતોપાને ખાતર ઉમેર્યું.

"છોકરા!" અધીરા રાગએ પુછ્યું.
"કેવો બાલક છે."

"કાન્ધકુજ્જમાં મારો જન્મ છે."

"કેં આવે છે?"

કરીથી તે છોકરો અભિમાનથી દરચો.

"શુ કામ છે?"

"ગઢવી તમે જાઓ" રાગએ વિનય-
ધવલને આજ્ઞા કરી. સવાર પડે પાછા
આવજો."

કે વિચિત્ર પ્રસંગ આવી સાગ્યો દત્તો એમ
ગઢવીને સ્પષ્ટ લાગતું હતું. પણ રાગની
આજ્ઞાનો અનાદર થાય એમ નહોતું એટલે
ન છુટકે રજા લીધી.

"જામણ! તને કમ કરાવતાં આવડે છે?"

"તમારે બ્રહ્મ કે ગાંધર્વ, પૈરાય કે
રાક્ષસી કયાં વિધિ જોઈએ છે તે કહોની."

"કાષ્ઠ પણ આજ્ઞા. ચાલ."

"અરે અનહાતા!" જરા કડે
છોકરાએ કહ્યું. "એમ કિનાવળા કેમ ચાલે
છો. આપ છો કાણુ ને નો કહો!"

"હું ગમે તે છું. તું ચાલ."

"આ આગ્યો. પણ તમને જેટલી પર-
બુવાની કિનાવળા છે, તેટલી મને તમને ઝાગ-
ખવાની કિનાવળા છે" છોકરાએ કડે કહેજે
કહ્યું.

"કેમ?" છોકરાની ગઢખોલવાની રીતથી
વિરગ થય ગાલએ કહ્યું.

"હું ચોખ દક્ષિણા વગર આપની કિનાવળ
કે કરાવતો નથી. તમે કિનાવળમાં છો ને
કાષ્ઠ મોટા માણસ લાગે છે."

"તારે શું જોઈએ છે?" ગુરુનાથમાં
મહારાજે કહ્યું.

"આપ કાણુ છો?" દસીને સાંનિધી
છોકરાએ પુછ્યું.

"પાટણનો જ્યોતિર્દેવ મોક્ષકા" કંટાળી
રાગએ કહ્યું. "મને ઝાગખતો નથી?"

"અહો પૃથિવીપતિ!" છોકરાએ દસીને
લાથ જોડ્યા. "મારાં પણ ધનબાચ. ચાલો
શું કરવું છે?"

"તારે શું જોઈએ છે?"

"દવે મને દક્ષિણાની પડવા નથી. પડે
ભટકે જ્યોતિર્દેવ મહાગજનાં તો ચરણની
રજા છું, ચાલો." કહી જરાક દસીને પેસો
છોકરો આગળ ચાલ્યો.

"તારું નામ શું?" રાગએ પુછ્યું.

"મારું નામ-ભાવ" છોકરાએ આત્મમહા-
શી કહ્યું. રાગએ તે જોઈ નહીં. તેને એ નામ
ભવિષ્યમાં કેટલે વર્ષે ને કથી રીતે કાને
અથડાશે તેની ખબર નહોતી

ગાલને આ છોકરો ધજોજા વિચિત્ર
લગ્યો. અને તેની નાની વય જોનાં તેની
બોલવાની રીત અસાધારણ લાગી. પણ
અત્યારે એ છોકરા પાસે વિચાર કરવાની ને
પુરસ્કૃત નહોતી. તેણે છોકરાને અંદર આવવા-
ની આજ્ઞા કરી.

મહાત્મન અંદરના ખંડમાં ગયા. પરીદોષ
થવા આગ્યું હતું એટલે મહેસમાં ટંક અજવાળું
પડતું. તે અજવાળામાં તેણે એક ખુણે રાખાં
એકેસી જોડા દમીર થોડે દૂર ઉભો દત્તો.

"દમીર! બહાર જા. અને માંડ્યુની
ખબર કાઢ."

"જેવી આજ્ઞા." દમીરે કહ્યું. અને લંચી
ચાલ્યો ગયો. તે જોડો મળે કે નહીં રાગને
જાણ્યું ખબર કહ્યું અને આવજો રીત.

“ખજરદાર!” દેવડીએ ભાવને કહ્યું. તેના બેસી જવા આવેના અવાજમાં પણ જરાક સત્તા દેખાઈ. “બાહ્યબુનો દીકરો યહ આ અત્યાચાર જોઈ રહે છે?”

“આ!” ધણીજ શાંતિથી ભાવે કહ્યું. “આવી છદ શું કામ કરે છે? શાસ્ત્રનાં વચન છે કે જેણે દેરા છડ્યો તેણે દેશાધિ-પત્ની દષિતાએ છતાં, મહારાજનો આખો પરણવાનો આધાર છે, આખો મહારાજનો વરમાળ આરોપવાનો અધિકાર છે.”

રાણકદેવીએ કંઠાળા બાર્યા મુખથી કાને દાઘ દીધો. “મને જીનાગઢ રહ્યાં રહ્યાં શું ખજર કે આવો કળીકળ વ્ગાપ્યો છે? આ રાજા ને આ જુદેવ! ન્તઓ ન્તઓ! તમારાં કાળાં મોઢાં બાળો, મને શું કામ સનાવો છે?”

“રાણકદેવી!” રાજાએ આંધીરાકથી કહ્યું. જે છું તે છું, ચામ. કહી તેણે દાઘ લંબાવ્યો. ગણકે પોતાનો દાઘ સોડીયામાં ઘાલી દીધો.

“દાઘ લાવ”

“સાત ભવ ક્ષાફાં મારીને મરશે તોએ જો દાઘનો ધણી તું ચવાનો નથી” દેવડીએ જરાક ચુસ્તમા કહ્યું.

“હું જોઉ છું કે તું કેમ ના પાડે છે?” રાજાએ હોઃ પર હોઃ પીસી કહ્યું. તેની આંખોના પ્રજ્વાળા બહાર પડ્યા. તેનાં નટકારાં કુશી રહ્યાં. તેના કપાળ પરની વચલી નસ તરી આવી. “આ પતે તું મરીને પડશે તોએ મારી સ્ત્રી યહને મરશે. ચામ. દાઘ દલાવ” રાજાએ અગારી માર્યો ને પોતાનો દાઘ છેક રાણકની ખસે આજુબઃ માંડ્યો. બાર પાશ્વિઅદશ્ય યામ કે મંત્રિઆર કરવા તત્પર યહ રત્નો.

ગણકે વધારે જોરથી દાઘ સોડમાં ઘાડ્યો.

“ચાવ. નહીં તો આખી ઉચટી લલચ.” રાજાએ ચુસ્તમા આવેશમાં યુમ મારી.

“મને અડકવાનું પાપ કરશે! દુષ્ટ ભવેભવ તું અચતા નરકમાં જશે.” રાણકેએ હોઃ કચકચાવ્યા.

એકદમ ભવિષ્ય વાળી બોક્ષની વખતે જે અજવાલ ને નિમિત્તન મુખ તેનું યહ મંછું હતું તેવું યધું. તેની આંખની છાટીએતો રંગ દેંક બદલાયો ને તેમાં જોતિત પ્રગરી. બાર આ ફેરફાર જોઈ ચકિત થયો; રાજા જરાક ખચપા.

તરત રાજાનો કોષ પાછો ફાટી નીકળ્યો. તેના હૃદયમા ભેમાં યએઢાં બધાં-નિપમતા, ફેરના, ઝનુન ને કોધ-મથી મોરી જવાસા નીકળી. કોઈ સામે ચડું તે તેનાની સાધાણ રીને ખમાતું નહી ને આ પ્રસંગે આ જુદી જીની છદ તોડવાની પ્રખળ ઠંજાએ તેનું બધું લાન વીસરાવ્યું.

“તુ-તું-મારી સામે ચાપ છે—” તેણે દાન પર દાંત પીસ્યા. તેની આંખો લોહીઆળ યહ ગપ, તેણે ફેરનાથી દાઘ ઉઘાડ્યો.

અમાત્યી શુષ્કતાથી—ધીમેથી—રાણકે જવાબ આપ્યો.

“હા.”

રાજાનો દાઘ જોરથી રાણકને ભોંકપર પડકવા વેગના આરંભનો ઝલુઝલુટ અતુ બરી રત્નો—

સુરેઈય યતાં પ્રવંની જાળીમાંથી એક ગાતું ફિરજુ તેજસ્વી લોહીની રેખા સમું ખંડમાં વચે પડે. બહારથી રાજાએ બધે આરજાને લાલ મારી.

“આરજા વિધારો!” એક પ્રચંડ અવાજ આગ્ય.

પ્રકરણ ૩૦ મું

જેમાં પ્રધાન અને રાણીથી
રાજાને વીજુડા સંખ્યામાં શું કર
છે તે સમજાય છે

જા સિંહદેવ આ એકદમ
આવેલા અવાજની અમકા, ને
પાછળ ફરી રાણુકને મારવા ઉશ્મંતે
હાથ તરવારની મુઠ પર લઈ મળા
એની દિશકરૂતિ સતેજ થઈ. તે
બારણુ તરફ ફર્યા

“આજ તા! એ બંને કોઈ જુમ
પાડે તમે તમારુ કામ કરો.”
બાને રાજાને ચત્રાહ આપી. “નકામે
વખત આ સાચુ જુમો છે.”

મહારાજાને આ સલાહ મારી
હામી અને પાછા રાણુક તરફ ફર્યા
તેણે મહાર આગામીની અંધીરાઈ
રાણુ વધની હતી; અને તેણે બેરથી
પરજુ ઉપાડવાના પ્રયત્ન કરવા માંડ્યા.
હાથ એમ લાગતુ હતુ તેણે એ-એ-ચલુ-
યાર લાત એવા બેરથી મારી કે બારણુનો
આગળો દીનો થઈ ગયો. ને રાજા રાણુકને
આફે તે પહેલાં પાંચમી લાતે આગળના બે
કડક માર્યા, અને ફરફ લઈને બારણુ
વધડી માર્યા. મહારાજા યુરમાર્માં ફર્યા. બારણુમાં
ગેદ સ્વરૂપ ધરણુ કરી રહેલો કાકે હાથમાં
ઉઘાડી તરવાર સંદિગ્ધ ઉભો હતો.

પાંચમું મોડું કોષમાં લાગ્યોજ હતુ. તેની
આગે જાણે એક દરિયાને બધાને બાળી
કરમ કરવા નાપર થઈ હોય એમ લાગતી

એક મળું ચરખ કાઠ મળે પાછી આણુ

હતી તે હાલો હતો. છતાં તેનુ સ્વાસ્થ્ય હતુ
તેનુ ને તેનું જ હતું.

“તમે અહીંવા!” કાકે કટાક્ષથી કહ્યું.
“પાછળનો લથી લઈકર મુકી, જાવણી મુકી
આમ ચોરની મારફ આ દેવડી લઈ આમ
નામનો ફરે છે!” કાકની નજર ભાવ પર
પડી. “તુ કોણુ આજુલુ છે? અહીંના કેમ
શુ રાજાને ધરણુવવા આગ્યો છે?” કાકે
નિરકારથી હસ્યો.

“તું કેમ આગ્યો? ચાલો જા” શું
જાવના કોષમાં આવેદમાં હતા એણે મહારાજા
મહામુશ્કેલીએ સાંભળે કાવ્યા.

કૌમુદી

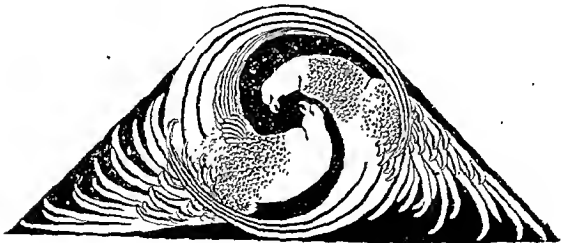
ક્ષેત્રમાં નવા પ્રકટ થએલા કૌમુદીને અમે અભિનંદન-
જ આવકાર આપીએ છીએ. વિવેચનાત્મક
હેલ એ ઉગતી રમટતિનું ચિન્હ છે; અને
.. સુધડ અને સરસ ત્રૈમાસિક પણ
ગુજરાતની વધતી જતી રસિકતાનું અમને
ચિન્હ દેખાય છે.

રા. વિજયરાયે ભગીરથ કામ ઉપાડયું છે
અને આ પહેલા અંકમાં તેમણે કેટલેક અંગે
તેને પાર પડ્યું છે.

આ અંકમાં કેટલાક સાગ લેખકોના
મનનીય લેખો નજરે પડે છે. તેમજ ત્રણે
પોતાના લખેલા રિકાગોમાં સાહિત્ય અને

વિવેચનના જુદાં જુદાં અને લક્ષણિક દષ્ટિ-
જિંદુઓ રજુ કર્યાં છે. આખા અંકમાં રસ
એકધારો વલ્લો જાય છે અને તેના પર
નિરાળા વ્યક્તિતાની સ્પષ્ટ છાપ દેખાય છે.
આ પ્રકારનું ત્રૈમાસિક પ્રગટ થયું તે ખતાવી
આપે છે કે ગુજરાતમાં વિવેચનકલાનો
કેટલાક માને છે તેમ અરુન થતો નથી પણ
ધીમેધીમે વિકાસ થતો જાય છે.

અમને લાય રહે છે કે રા. વિજયરાયને
આ પ્રકારનું હતમ ધોરણ આપેલી રાખવાનું
કામ ઘણું અધરું થઈ પડશે; પણ તેમનો
હત્સાહ અને મહેનત જોતાં અમને લાગે છે
કે એ અધરું કામ કરી શકવાને એ બાગ્ય-
શાળી યશે.

સ્થલ સંકોચને લઈ અમને મંગેલાં પુસ્તકોનો જાહેર સ્વીકાર અમે આ અંકમાં
કરી શકતા નથી.—ઉપતંત્રી.

અંબાલાલ

એ તો અતિજ સામાન્ય સુધારો.

નરેત્રમ

“પણ તે વ્યાં લગી માણસે અગ્નિની શોધ કરી ન હોય, તેને કાષ્ઠમાં ગખતાં આવડ્યું ન હોય ત્યાં લગી કેમ થાય ?

મોહન

તે પણ ખરું, અને ઉપરાંત વિધિવિધ વ્યવસ્થા અનતો પરંપરા સંબંધ જાણુવો-અને તે સમય મુજબ તેને અનુક્રમે જોડવા એમાં પણ વિજ્ઞાનનો વધારો નથી દેખાતો ? તરિયાન જરૂરનું જગાવવા પ્રથમ આવે : ખડી તેને ઉત્તરવા આંલદાન રૂપ છુંડવાનું ; ખડી તેને તૃપ્ત કરવા પકવાન, અને છેવટ આદુનિરૂપ-માસદાન રૂપ-મિષ્ટાન્ન ! અને શાંત થએલા સમી રહેલા અગ્નિદેવને આખરની શાંતિરૂપ શીતોપચારક મતે તો એ વિધિમાં ઘણુંએ જોવાનું શોધવાનું કાગે છે.

મધુરી

પણ એ કૌ મુદ્દક-કેપક દષ્ટિએ નિરાકરણ કયું એમ નથી લાગતું ! માત્ર શારીરિક લાભજ સંભાળ્યા.

નરેત્રમ

જોગ્યવિધિમાં લગી ખીજ કયા લાભ વ્યવસ્થાના હોય ?

મોહન

‘વર્ણાગ્નિ દેવ. માત્ર એટલો શરીરગુણ અને જોગ્ય પ્રકૃતિનાજ વિચાર કરવો હોય તો તો મીરીસ નરેત્રમ કહે છે તેમ મુદ્દક દષ્ટિ પ્રધાન થાય. [મધુરીને] પણ બહેન, સુધરેલા સમાજમાં આદારદિયા એકાતમાં સામાન્યતઃ નથી કરાતી, એ તો તમે જાણો છોને ? [મધુરી તેના સામુ જોઈ માથું દલાવી દા પાડે છે.] એટલે આદારદિયા દરમ્યાન ઉપ-જોગ્યતા વિધિમાં ચક્રમ શ્રદ્ધિ પૂર્ણે દેખાશે.

માયાવતી

તે કેમ ?

મોહન

કારણ એવી ત્રિવિધી આંતરિક ભાવ ઉત્તેજ્ય, હૃદય સંતોષાય ; આત્મા રીઝાય-અને સાથે શરીર પણ મોવાય. બંધબેસતાં સમયો-નુચિત શણગાર કે રચના, પોશાક વાતચીત એ કૌ સર્વાંશો અત્યુત્તમ આસ્વાદ્ય આપવાનેજ સુધરેલા સમાજ જોડવા પ્રયત્ન કરે છે. [હાયમાં શરજત લારેલો ખીજોરી કાચનો ગ્લાસ કાઢ તેમાંથી પુષ્પા સામે વુલે છે.] સર્વોત્તમ જોગ્યતામાં તો આ પીવાનો પદાર્થના રંગને સ્વાદથી કરી જોગ્યને મજેલી મંડળીમાં એક પણ વ્યક્તિ, એક પણ વિચાર, એક પણ વસ્તુ રધાનક્રમ ન હોવી જોઈએ. [શરજનનો છુંટો જરી ગ્લાસ પાછો મુટી દે છે.] રંગમાં, રાગમાં, પાટમાં, ગાનમાં, તાનમાં, તેજમાં, દેતમાં, હવામાં, ભાવમાં અણ માત્ર પણ આધિક નહીં કે અધુરું પણ નહીં જોઈએ.

[મોહન અડી ખસાય થાય છે. કૌ હસે છે. પુનઃ આરામશુદ્ધ હીવાનખાતામાં જઈ બેસે છે-અર્થ મુખવાસ લે છે. તોફાને બાજનશુદ્ધતાં સંવેજક દાદ વધે કરી દે છે.]

અંબાલાલ શેઠ ગાંધીજીના કહેવાતા કાય પર આરામથી બેસે છે. મોહનને મન તો નથી.-પણ રિતેક ખાતર ન મુટકે તેની પાસે બેસે છે; બાજન વેળા તો આનાથાસે તેના સદેવાસથી દૂર પડી દી. એટલે હવે તેનો બદલો લેવા આદની હોય તેમ માયાવતી મોહનની પાસે ખુરશી લાવી બેસે છે. મધુરી અને પુષ્પા ગાંધીજીની ખાતી છબી નીચેના નિરામણ પર બેસે છે : પુષ્પા પાન-ખીજાં બનાવે છે. મધુરી તેને સદાય કરે છે. નરેત્રમ વચ્ચેના મદ્રાખાની મૂર્તિને અડતી હંમે રહે છે. ।

[આ સંલેખ નારકનો બીજો ભાગ આવના અંકમાં]

છે. મારા હૃદયના સુરેસુરા થઇ જાય છે. હવે એ કાંત મારે મન એક પંચુરુપ-જેનો સદવાસ કરવો એ પણ મારી મુનસરીની બહાર ગણાય તેવો એક પરાયો પુરુષ-ધણ પડ્યો છે. મારાથી તે સુખનાં સ્વપ્નો લોપ પામતાં જોઇ શકાતા નથી. તેનો લોપ મારાથી કહી પણ શકાતો નથી. છતાં મારી તમામ ઉમેદોને લાન મારીને, રસ અને પ્રણયની ઉંચામા ઉંચી લાવનાઓ તરછોડીને, મારે ન છુટકે શ તો મારા લાગ્ય થોગે, કે કાં તો કાંતના કમનસીમે મારે મારું જીવન કાંઈક ખીજી બ્યક્તિને અર્પણ કરવું પડે છે.”

તેનો શ્વાસ જોડમાં શ્વાસનો દનો. તેના હૃદયના ધબકારા સ્પષ્ટ જણાતા. તે આગળ બોલી: “પણ સુરેશ! તારી સલાહ વિના હું મારા નિષ્ક્રિય મોક્ષમ નિશ્ચયનું રૂપ આપી શકતી નથી.”

“પણ છે શું તે નો ખુલાસાથી કહે ?” મેં બીમાસણમાં પૂછ્યું.

“સુરેશ! હું તેજ કહેવા માગુ છું. સ્વીકૃતિ જીવન મેં ધુળધાણી ક્યું છે. તે હવે મન નિરાધાર સ્થિતિમાં છે. તેને ખાવા-ધાન્ય નથી, કમાવા સાધન નથી, પરણવા તો નથી. જગતમાં એની માતા વિના એનું બીજું કોઈ અંગત સચું નથી. તે દુઃખમાં ઉછર્યો છે અને સુખના દહાડા આવ્યા ત્યારે મારે માટે તેણે બલિદાન આપ્યું છે. નેન પણ એક માણસ તરીકે ધણી કમિટો છે. તે પણ તેના બાપની ગણેલી પ્રતિષ્ઠા પાછી મેળવી, કોઇ ધરરણુ સ્ત્રી સાથે સંસાર માંડી, માતાને ધણપણમાં સુખી કરવા દબ્બતો. પણ હવે તેનો જમણો હાથ અને એક આંખ ગયાં છે, અપંગ થયા પછી તેની આસાની

હમરત પુરી પડી છે. તેણે મારી પાસે મારા હાથની માંગણી કરી છે. મેં તેને હજી કે પણ જવાબ દીધો નથી. સુરેશ! હું જન્મકાંતમાં પણ તેના ઝણમાંથી મુક્ત થઇ શકું તેમ નથી. મારે ગમે તે બોગે પણ, એક જાતના ધર્મને ખાતર. તેની જોડે પરણવું જોઈએ. હું તેની જોડે પરણીશ, તેની અને તેની માતાની સેવા કરીશ; મારી હોશ તેને અર્પણ કરીશ અને એકનિશ્ચયી પતિવ્રત ધર્મ હું પાળીશ. એ વ્રતમાં જીવન શુષ્ક થઇ જશે તો પણ હું પરવા નહીં કરું. કામણ વ્રત તો કહેરજ હોય. પણ જ્યારે મારા કાંતની મુનિ મારી સમક્ષ ખડી થાય છે ત્યારે.....ત્યારે સુરેશ! હું તને શું કહું? ત્યારે તો મારા શરીરનાં બધાં બધાંનાં તુટરા લાગે છે. ત્યારે મારા આત્માની જ્યોત જળે છે. મને દાહ થાય છે. મારાથી તે વ્યથા સહેવાતી નથી. અંધમ કરવાના મારા તમામ યત્નો ફોગટ જાય છે. સુરેશ! તે બીચારાના જીવનને પણ ધુળમાં મેળવવું પડશે. તેના સુખનો હમેશને માટે અંત આવશે.”

તેની આંખમાંથી અશ્રુનિંદુ ટપક્યાલાગ્યાં. તેને રડતી મેં ઘણું વર્ગે બંધ. મારાથી પણ તેનું દુઃખ બમી શકાયું નહીં. મારી આંખમાં આંધારો આંધુ મેં મોં ફેરવી લુછી નાંખ્યાં.

થોડી વારે તે ફરી બોલી: “સુરેશ! મેં જે નિષ્ક્રિય કર્યો છે તે ભયંકર છે. તેને લીધે રસના આગરને સાગર ગોપાન જરી પણ મને બીજો કોઇ માર્ગ જડતો નથી. તું તે ખતાવી શકે તેમ હોય તો મને જલ્દી ખતાવ.”

“કિશોરી! એમ આકળી ના જાન. એ તો જીવનનો સરો છે. તેમાં આકળાપણું કશું ન આવે. ધીરજથી બધી જાતનો વિચાર

એવી નહીં હોય ત્યારે આગાધ દુઃખમાં પલ્લ નાચું રમરમ મને શાંતિ નહીં આપે. પણ કાંત ! દુનીયાની નગરે, દુનીયાના કાલુગોની નગરે મારે મન હવેથી તું એક પગથો પુરુષ છે.”

“હજુ હું પગથો નથી થયો-હજુ મેં તારા નિશ્ચયને બદલી નથી આપી-ને આગાધ તું મારું પામે આવ. જન-માંતરના વિયોગ પહેલાં. મારા રસના અમુદો મુકાઈ જાય ને અગાધ, મારા સત્વના અંશઅશની ખાખ થઈ જાય તે અગાધ-ગંત એક આલિંગન કંઠ્યા દે. કિશોરી 'તું' સદાની મારી તે મારીજ રહેવાની.”

બંને જણ ઉઠ્યા ય. ગયાં. તેણે કિશોરી-ને હૃદય માથે આપી. બંનેનાં હૃદયો બેસથી ધડકનાં દનાં. વિશુત્તપ્રવાહ માફક બંનેના હૃદયમાં પ્રતિબિમ્બ પ્રસરી રહી. મીનીટો મુધી તેઓ એકરિયનિમાં રહ્યાં. અને તે ગાઠ આલિંગન પછી કાંતે તેના અધર પર એક ચંચળ કયુ.”

તેઓ છુટાં થયા. કિશોરીએ પુછ્યું : “દરે રમ છે ?”

“તારાં ઇચ્છા એજ મારી હજી. હજર તારાં અને સ્વીદિતુ કલ્યાણ કરો.”

કિશોરી આંસી નીકળી કાંત પાછળ જોઈ નો. તેણે પણ દાર બહાર જતા પાછળ નગર ફેરવીને જોયું તો કાંત ખુશ્ખીમાં ઢળી પડ્યો હતો. આવ બધાં હૃદયે, કાંઈ સંજયી

મંદણ પથારીએ હોય તે વખતે જેવી રિયાત આપણા હૃદયની હોય છે તેવીજ રિયનિ અનુભવતી તે મને કે કમને પોતાના અનંત જીવનના સાથી પોતાનાં આત્મવિશ્વાસના વિષાતાને સાં દુઃખ અને નિરાશાના ઉડા કુવામાં, હુલ્લો, તરફડતો મુઠ્ઠી સાંસી નીકળી. પણ કું કરે ? ધર્મનાં વ્રત એવાંજ હોય છે.

૭

આરેક દિવસ પછી હું મારા ટ્રેન પર કેટલાક કાર્ગનપેપરો અને મુદ્દામુદ્દા માણસોના અંશુકાની જાપોવાળા કેટલાક કાગળો લઈ બેઠો હતો. પાસે મંદકનો તેજમ ભરેલાં પ્લાસો પડ્યો હતો. હું સ્ફુર્ભશ્ચ કથી કેટલીક તપાસ કરતો હતો. તેવામાં દાર ઉધડ્યું અને કિશોરી આવી. તેનું મુખ અગાધ જેવું જ આનંદી હતું. ત્રણે કં બન્યું જ ના હોય તેમ તેના મુખ પરથી જણાતું. તેણે રવીંદ્રને લા પાડી દીધી હતી અને તેમના લગ્ન પણ થોડાજ મગમમાં થવાની વધી હતી.

તેણે દાખલ થઈ મને કહ્યું : “સુરેશ ! આજ દિવા મારે ત્યાં આવવાની છે. તે ઉંક જમીને જવાની છે. તું જરૂર પાંચ, સાડા પાંચે આવજો હો.”

“કાણુ ? ક્યા ?” હું આશ્ચર્યમાં તેના સામે જોઈ રહ્યો.

“રોડોડ ! રોડોડ ! આ દાયતાળી મોંઘી પડશે હોં !”

પણ સાગરનો ઘોરો તો જંગલ વટાવી અદૃશ્ય થઈ ગયો હતો.

મણિધર અને નદી સાં મુઠીજ મુવાળા લાગે છે. એ જાગ્યા, એટલે એની નજરમાંથી અગ્નિના તણખા ખરે છે, પ્રચંડ ટુંકાડા ને દળાદળ ઝેર પડે છે. સાગરે તો પોતાની સીતાનું દરણ ક્યું પણ કલ્યાણસિદ્ધ રાજપુત બચ્ચો હતો. અને તેના હૃદયમાં સુતેસો મણિધર અને ટુંકવાટ મારતો ઉમે થઈ ગયો. રામપુરામાં દણ તો પાંખા પાંખા પાતેતરમાંથી, કાષ્ટદિવસ નદી ને આજે સજ્જન જરાજરા શરમાઈને નીચે નજર નાંખે છે. દણ તો પેલા મીડિળવાળા મંગળમુત્રનું કંકુ ખપું નથી અને દણ તો સજ્જનની જીની મેંદીના રંગ જેવી કસુંબજ પાની પર રામપુરાની રજ પણ ચોટી નથી, સાં તેના પાદરમાં નગારે ધાવ ચાલે છે. ને રાજપુતનાં લોહી ઉછળીઉછળી ને કુદે તેવાં રણશીંગડા કુંકાય છે. મીડિળવાળા દાયે તલ્લવાર લેવી એ તો રાજપુતોનાં બુના મેવાડી ધર્મ છે. કલ્યાણસિદ્ધ દોડો પોતાના તણસે હાડા રાજપુતો લઈને રામપુરા પર ધસ્યો આવે છે, એવા સમાચાર મળતાંજ રોડોડોને બેગા કરવા માટે રામપુરામાં રણશીંગડું કુંકાયું. મોરલી વાગે ને અસહ્ય મણિધર જેમ જાગીને ડોરે, તેમ રણવેલા રાજપુતનું લોહી, રણશીંગડું સંભળતાં ઉછળે છે. દોડસો રોડોડ બેગા થયા, ને પોતાના નાથકની રાદ જેવા લાગ્યા.

એ નાથક રાજપુતાણી પાસે ઉમે હતો. સજ્જન આજ દિવસ મુઠી તલ્લવાર લઈને ધુમતી, આજે તો તેણે, પોતાના દાયે

સાગરને તલ્લવાર બંધાવી. સજ્જનના ચહેરા પર આજે કેસરી રંગની છાંટ છે ને તેમાંથી શૌર્યને બદલે સૌંદર્યની ફારમ છુટે છે. નવવધુના ચહેરા પર જે મોહક લાલી હોય ને ત્યાં ખીલી રહી છે, ત્યાં રસમયો સીતારનું સંગીત ઉઠ્યું છે અને પેલા બે દોડો ઉપર પ્રેમનો નશો ને સારાજનો રંગ છે. પણ રાજપુત-પોતાના મીડિળવાળા દાયે તેની સામે એક દૃષ્ટિ કરી ને લડવા ચાલ્યો. સજ્જન એને આરણા મુઠી વળાવા ગઈ, આરણાને દાય અડકાડીને તે ત્યાંજ ઉભી રહી. રાજપુત આગળ વધ્યો. સજ્જનને એને ટુંકા પણ હૃદય સોંસરો નીકળે તેવો સંદેશો આપ્યો:

“મારા સમ ! જોજો હોં. કેસરીનો ધમ મુકતો નદી. તારી સીતા આંહી નદી મળે તો સુરંગાને કાંઈ સામી ઉભી રહેશે !”

રાજપુત પોતાના ઘેડાપર બેસીને ચાલ્યો ગયો ને તે નજરમાંથી અદૃશ્ય થયો, એટલે સજ્જન પાછી વળી.

હાડા અને રોડોડ મળ્યા. કલ્યાણ અને સાગર, ઉછળતી તલ્લવારે બેટવા. જણે રક્ષા તાર સ્થાપવો હોય તેમ તુમ્મલ મુદ્દ મળ્યું કલ્યાણસિદ્ધ એક વખત તો સાગરની તલ્લવાર નીચે પડકાયો, પણ ધર્મયુદ્ધના આગ્રહી રાજપુતે તેને અચાચ્યો. આ અચાવ તેને મૃત્યુ કરતાં વધારે ભયંકર લાગ્યો, એટલે તે તરતજ પાછો લડાઈમાં ધુમવાં માંડ્યો.

પણ હાડાની સંખ્યા વધારે હતી. વણક રોડોડે તો મરતાં પહેલાં જખ્મે હાડા લીધા તો પણ પચાસ હાડા વધ્યા. આથમતી સંખ્યાના આજ સોનેરી રંગમાં, કુંકમના થાળ જેવો પૃથ્વી માનાએ રાજપુતોના લોહીનો થાળ ધર્મો. એકેએક રોડોડ કપાઈ પડ્યો હતો, ને

માત્ર માત્ર એકલો છેવટે કાઠ માથી ન રહ્યો
 સારે-જગજગ અધારનો લાલ લઈ, રણસેન-
 માથી પાઠો ફર્યો હતો દાઢા માત્ર વણસોમાથી
 પચાસ જવના રથા. રાત્રિ ને ગજુમિમાળ
 ગાળવાનો નિશ્ચય ફરી કલ્પાલુમિદે આજ
 તંત્રું નંખાવ્યો.

માત્ર થોડી વાગ સુધી અધારામા
 જગજગમા છુપાઈ રહ્યો સારે તરફ તમગની
 એક મરખી ધીંધીઆગી એવી રહી હતી દૂર
 દૂર રણસેન પાને માઆળીઆ માલુનના
 નશીબ પર રડના હતા ને ગતિના રાજ્ય સુરક
 રીતપ બીજાને પોતાના સગીનનું અગિમાન
 ચડે તેનું હતું નહીં ને વખને રાગક, જગપ
 માથી નીકળ્યો. ધીમે એવના પાદ્યઓની
 રમ્મે થ- ને નુપસુપ આલ્યો મયો તેનું દરેક
 પગનું ધીનું પડનું હતું ને તમેલા નેણ પર
 અફમાલનો જાગ ચડી એકો હતો ને ગમપુ
 નરકે ચાલ્યો.

ગજપુતાણી સીમચાલી નેણે પોતાના લગના
 દગમગના હીરા જોયા પેલી બારીમાથી
 અજગજ એકીરંગે આ પથ ઉપર નજર
 રાખતી એકી દરો ને એને સાતપું અને
 અજગજમા મુનેલા દોહસો રાજપુતો સાજપાં
 સન્નજનનો સીપાગ તો તેણે સાતપયો દત્તે
 પખુ તેની આખનું તેજ પજુ તેણે જોયું હતું.
 એ તેજને પોતાની છાયા વનવી વાગ્યો, એવી
 ગમમત્ર તેના હૃદયમા હતી

પખુ આજે દણ ચોરીથી કિતબાંતો નવો
 કમ, રાજપુતાણીને નરમ બનાવશે, ને તે
 પાનાને એકનેજ બચેયો જોઈ. આનું
 મારતી, તેને ચોરી પડશે. એ પ્રેમની કક્ષમા
 પખુ તેને લેતી હતી. તે પડતે હૃદયે ધરના
 ઉગમ પાસે હોમો આપણું બધું હતું, ને

લકો આપના તે એવાજ બળથી સામે
 થયું સાવરનો હાથ કુન્યો આરણને દોહક
 તેનો હાથ કપડયો નહીં રાજપુત ગમમીન
 અને મંનીર બની ત્યા હોમો શોક, પ્રેમ ને
 ગાળીય-એ તખુ પ્રવાહ તેના હૃદયમા આવી
 રહ્યા હતા અને તેણે નનવારની કુદા"
 આજુ ફેર્યું.

અરથી એક જાન દીમનબયો અવા
 આર્યો 'પણ છે' અવાજ તેડે તેની સીતાનો
 હતો. રાજપુતાણા હૃદયમા એક પ્રેમનો વેગ
 પ્રવગ બની રહ્યો

'સીતા, દેવી' એ તો હું તારો 'રા'
 છું ' રાજપુતાણીના અવાજ આજો એક
 હૃદયના કડકા થાય એવી મહમંતો હતી.
 નહાઈનું તું થયું છે ?

રાજપુતાણા પગથી માથા સુધી, પરસે
 વણી મયો, તેનું ઉજળું પોઠી એકદમ દ
 રહી ચડુ

આપણે હાથો પજુ દોહમો મોહ લ
 ગજુસેનમા પડ્યા છે એક હું ઉંચે બચ્યો.
 અદીમો કાઢના થપ પજુ સાજ છે. સગમ
 જ્યારે કાઠ ન બંધુ" સારે માત્ર એક દ
 નાશ મોટજ પાઠોઆગ્યો છું દેવી સીતા
 બારણુ ખોલી દે !

રાજપુતાણીના અડગ નિશ્ચય પર કોઈ
 રત મહનુ લાગ્યું.

"કોને મારે" તેણે મક્કમ અવાજમાં
 કહ્યું "

"હું મામર છું. તારો ગમ."

"મારો-રામ" 'મારે રામ' નથી
 જનાંથી તું નાસી આવ્યો છે, તે અજગજ

! અચારે પોતાના ભાઈઓની સાથે મરણ પછીની મીઠી ગોદમાં મુતો દશે.

માગે સાગર કાંતો રતનની હોળ લઇને આવ્યો હતો, અથવા તો ને નજ આવે.”

“તું મને અચારે આશ્રયની પણ ના પાડે છે! નજન! આવી દહીંવાળું તું કેમ કરે છે?—હું તારો સ્વામી—હજી આજેજ આપણે...”

“મારો સ્વામી તો અમર હોય છે. દોડ્યો માણસ પર મૃત્યુનો દાય કરતો હોય ત્યારે ને આજી જીવત મૃત્યુ મારે પાછો ન કરે. મારો સ્વામી તારા જેવો બીરુ ન હોય. આ હૃદયમાં તારા સાદૃશ્ય કે મુંઝવે પડ્યુંમ વાગનાં નથી. આ નિઘવાન્નવવધુના ઘર પાસેથી તું દૂર ચા. માગે જીવત મૃત્યુ પામેજા સ્વામીને કેમ અમરતા શીખવાડવી એ હું સારી પેઠે જાણું છું. જા પરંદેશી! બીજે જા.”

સાંકડાનું હૃદય તેના હૃદય શબ્દોથી ધ્રુજી ઉઠ્યું. રાજપુતાણીના તીરવભાઈ સંબોધી તેને પોતાની નાનમ લાગી. એની પાસ ને પુરુષ શરમાયો. રાજપુતાણી તેને અમરતાનો પાઠ પઠાવવા નીકળી હતી એ તત્કાલ પાછા પાછો ને મુજબો. સજ્જનના સ્વભાવનાં તે આરી પેઠે જાણતો હતો એ દુષ્કર્મથીજ રાજપુતાણીનો સ્વભાવ ધાવીને ફેરો હતી. કેમકીયાં એ જીવતનો ધમ : ને વંદર એ રાજપુતાણીનો ધર્મ, તેની અગમ્યા બંધો હતો. સાગરને સજ્જનના જીવનનો ભય લાગ્યો. તેણે પારણાપર ફરી નજવારની મુઠાં દેહી. પણ અંદરથી જવાબ આવ્યો નહીં. સાગરે અધા બળથી પારણું દેહ્યું, પણ ને સજ્જન હતું. રાજપુતાણીને ભોલાવી, પણ ત્યાં કોઈ દાનુંજ નહોતું ફરી આદાનું દેહ્યું ને એક માટા

અવજ સાથે તે કડકધુસ નીચે પડ્યું. સાગર અંદર ઘર્યો પણ અંદર સજ્જન હતી નહીં. તેનું હૃદય સજ્જનના જીવન માટે ધ્રુજવા લાગ્યું. તે બીજા ઓરડામાં ગયો. સજ્જન ત્યાં હતી નહીં, પણ રોની કકળતી દારીએ તેને સામેનો ઓરડો દેખાડ્યો. ઝળાંઝળાં થતા અગ્નિથી ઓરડો તેજતેજ ભર્યો યથ ગયો હતો. આ અંદરની ચિતા પર રાજપુતાણી ઉભી હતી. અગ્નિના ભાકા વચ્ચેથી મંજીતનો રાખ સ્વર આવતો તે જોઈ રાજપુત ધંબો ગયો.

સજ્જન શાંત ચિત્તે ગામ : હી હતી:

અગત અગ, રાજો લાજ દમરી...

* * *

જેમ ચિતાધાક ભરમ ફેરો મન,

દમ સખ સખા તિહારી. અગત.

સ્વર અધ પડ્યો.

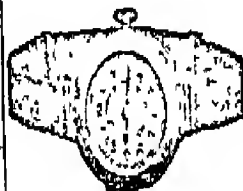
અગ્નિ તેને ચારે તરફથી ઘીટવા, લાગ્યો.

મીઠાં અંદરના શાકડાં ભરમ સજ્જનનાં હતા, અને તેની વચ્ચે સજ્જનની અડગ મન્ય મતિ ઉભી હતી. અગ્નિમાંથી કોઈ તેજની રેખા નીકળતી હોય એવી તે શાંત હતી.

રાજપુત તેના તરફ દોડ્યો. પણ તેણે શાંતિથી પોતાનો દાય ઉઘો કરી તેને ઉભો રાખી દીધો. સાગર તેના તરફ જોઈ રહ્યો.

આખા અંદરમાં કાત જળ્યાએ દુઃખનો લીસોટો માથું પર ડાઘ કરવા જેટલો પણ નહતો. તેની આંખમાંથી વીજળી અંદરે તેમ એકધું તેજ અડતું હતું. એવી અડગ મોહક ઝટાથી ને કબી હતી કે તેની નીચે અગ્નિ બળે છે એ વાત પર તેનું હૃદય દર્પુજ નહીં. તેનાં કપડાં ભરમ મગમી હૃદયાં હતાં.

૬૦ વર્ષસની જુની અને અનુભવી દુકાન
સાનું અને રકાડિ ઘડીઆળો મેળવવાનું
માનીતું મથક

પત્રારો અને ખાત્રી ફોન

અમદે ત્યા હમેશા દરેક મેકેના ખીનાના તથા
દાથે બાવવાના નીકલ, ચાડી તથા મોજના અપનુનેટ
ફેશનના જુદા જુદા ગેપના કલેક્ટમ તથા ટામખીમ
જેરે પાલ ખબાન કીફાન બાવથી મળશે

રીપરીંગ કામ
પણ આરોજ
કારીગરીના દાથે

ખુદ અમારી ફેબ્રિકેશન ફોર્મ આપવામાં આવશે.

મોટા કલેક્ટમ માટે ઓર્ડર માથે ૨૦ ટકા મોઝનવુ.

મોહનદાસ કમળરશી

Telephone 5625

Telegrams Clock Tower

મધાદેરી પોલીસી બાબુમા, મુબારક નં. ૨

વાળની સુંદરતા અને વધારો કરવા માટે

કામીનીઆ ઓઈલને ઉપયોગ કરે

વાળની છુલમુલતી વધારવામાં, મુંદર, લીસા અને ચળકતા બનાવવામાં, જમે તેવી ફેશનમાં રાખવામાં અને વાળનો વધારો કરવામાં કાર્મીનીઆ ઓઈલ ઘણી જ કામગીરી મદદ આપે છે. મજબૂત પાન ઘણી કંટક આપે છે. સુખધર્મો ઘણાં મંદુર છે. એક વખત વાપરી ખાતરી કરો.

डीमंत आ. १ नो. ३. १-०-०, ३ आटकीना रु. २-१०-०;

પૌષ્ટિક પરીક્ષા શુદ્ધ.

ખંરીદતી વખતે કામીનીઆ ઓદ'કજ માંગલે અને લેગે.

શ્રીજં લેતા ના.

એવંજેલો ઇસિઅન દ્વારા એલ કેમીકલ કું. નં. ૧૫૫, જુમામસ્જીદ, ૩૨૩ નં. ૫,
મુંબઈ ૨.

વધુ પૈસા ખર્ચતા પહેલાં નમુનો વાપરી જુવો.

तमाशं यसद्वगी पात्रेभुं परद्वयुग

ચોટો દીલ બહાર (૨૦૨૨)

મધુર, મનોહર, સ્વીટ અને લાસ્ટીંગ ફેવ થોડાં ટીપાં (few drops) રુમાલ પર નાંખો અને સોરમ ચમેલી અને મેંગરોનાં ફુલોની સાથે સરખાવી લુવો, પછીન મોટી શીશી ખરીદજો. તમારા વહાલાઓને પણ ઓટા દીવ બહારનીન બેટ કરજો. તેઓ પણ ખુશ થશે.

બીજાં સેટોમાં પૈસા ખરચતા પહેલાં આપે દીઠ બહારની ખાત્રી કરજો. આટલીની કી. રૂ. ૨-૦-૦, ૧-૪-૦, ૦-૧૨-૦ નમુનો બે આના, મુગધી કાર્ડ એક આનો, ગોપ્ટેજ પેઈંગ લુદ્.

એંજલો ઇંદિઅત ફગ એંડ કેમીકલ ફાં..

નં. ૧૫૫, જીભામસીદ્ધ ટ્રેડ નં. ૫, મુંબઈ ર.

જિનમુના માટે આ નીચેની કુપત ભરીને મોકલ્યા

નમુના માટે કૃપન

અંગ્રેજી કોપીઓના કુલ એકેડેમિક કોપીની નં. ૧૫૫, જુમા મસજિદ
ડેસ્ક નં. ૫, મુંબઈ ૨.

જાત એક શીશી નમૂનાની ઓટો દીવાળદાર (સ્ક્રસ્ટ)ની નીચેને ટેકાણે મોટી આપમે.
પ્રપાત્ત ખર્ચ માટે એક આનાનો સ્ટાંપ ખીડેલ છે. (સ્ટાંપ જરૂર ખીડવો).

୩୩

தேசம்

તેને ભયથી વસ્ત્ર ને દુઃખથી ઝડી જોઈ
ને મહાનુભાવ તપસ્વીના અંતઃકર્ણમાં દયાનો
સંચાર થયો. ૧૧૯

કંકુ ઉવાચઃ

હં અપ્સરા! રાત્રે ને દિવસ આનંદ કરતાં
આપણે કાલ નિગંબન કર્યો છે. હે સુંદરી!
દેવલોકમાં ઈંદને તો અનંદ સાથી છે. તું મારી
એકલી સહચરી છે. મારે મ્હીન. ૧૨૦

પરાશર ઉવાચઃ

નિર્ણય કરવાને અશક્ત એવા અતિથિ
મનની અપ્સરાએ આખરે કંકુમુનની સાથેજ
રહેવાનો, અને ઈંદના કોપની અવગણના
કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. ૧૨૧

હે મૈત્રેય! આ કૃપાથી ત્રી ગતિનાં
ચારિત્ર્યની તને પુરુષી માલીની મળ્યાં. હે
તપોધન! ઈંદની પ્રાપ્તિ જવાનું મુકી ને અપ્સરા
મુનિનું અધઃપતન નાથરા તેની પાસેજ
રહી. ૧૨૨

ત્યાર પછી પંડુજાની માફક એક બીજામાજ
જેમનું હવન સમાપ્ત છે એવા ને વરુષિ
અને અપ્સરા રમેન્દ્રાએ પિદાર કરનાં
દવાં. ૧૨૩

મૈત્રેય ઉવાચઃ

હે મુનિઓમાં શ્રેષ્ઠ! ત્યાર પછી એ
એતું શું થયું ને અમને કહો. એ વૃત્તાત
સંભળવાને અમે આતુર થયા છીએ. પ્રસન્ન
થાઓ હે પરાશર! ૧૨૪

પરાશર ઉવાચઃ

* વળે સમય વીત્યા પછી એક દિવસ તે
મુનિ ઝપાટા બંધ પોતાની ઝુપડીમાંથી બહાર
નીકળ્યા તે વખતે પ્રસોયાએ પુછ્યું કે આપ
ક્યા જાઓ છો? ૧૨૫

કંકુ ઉવાચઃ

હે પ્રિયે! મુનિ અરન થરા માંડ્યા છે
એટલે મારે મંધોપાસના કરવી જોઈએ.
તપસ્વી પોતાનાં નિત્યકર્મ ન કરે તો તેના
કર્મની સદેવ લોપ થાય છે એમ શાસ્ત્રોનું
વચન છે. ૧૨૬

પરાશર ઉવાચઃ

કંકુમુનનાં આ વગન શ્રંગળ કરનારી તે
અપ્સરા પ્રસોયા મદ-આલસજર નંપતોતે
નરોદય જેમ કમલ વિકસાવે તેમ વિકસાવી આ
પ્રમાણે દસીને તેમને સંબોધી રહી. ૧૨૭

પ્રસોયા ઉવાચઃ

હે મર્વશસ્ત્રને જાણનાર! શું આજેજ
તમે નંધ્યાકાળ આવી એમ દેખો છે? ખરું
છે ભગવન! કેટલાએ વર્ષો વીત્યા છતાં તમને
એકજ દિવસ થયો એમ લાગ્યું. એ જોઈને
મને આશ્ચર્ય થાય છે. ૧૨૮

કંકુ ઉવાચઃ

હે વાદે! આજે પ્રાતઃકાલે તું નદીના તટે
કપર આવી હતી. અને ત્યાર પછી તું, મારા
આશ્રમમાં આવી અને અત્યારે સંધ્યાકાલ
થયો છે. છતાં તું અસત્ય કહી મારી મરકરી
શા માટે કરે છે? ૧૨૯

પ્રસોયા ઉવાચઃ

હે જ્ઞાનનાં હું પ્રાતઃકાલે આવી એ નમારે
વચન થયાથે છે પણ તે પ્રાતઃકાલે આજે
એકરો વર્ષ વીતી ગયા. હે મુનિ! પ્રેમના ઉલ્લાસ-
માં એકરો વર્ષ ક્ષણભર લાગે છે. ૧૩૦

પરાશર ઉવાચઃ

તે અજ્ઞાનનાં આ પ્રમાણે જોડતી માંભળી
તપોધન તે મુનિના હૃદયમાં ભય ઉત્પન્ન થયો
અને આ નારીને પાપે વિપવમુખમાં વર્ષો

મારા સ્વજનથી વીખુટી અને ઈંદ્રે જોતો
બહિષ્કાર કર્યો છે એવી હું નિરાધાર અને
નગર્ભા છું તે અત્યારે ક્યાં જાઉં ? ૧૪૨

પરંપરા ઉવાચ :

અનુભવપિણી અમ્મરાએ આ પ્રમાણે
મુનિ કોઇ પણ પકારે તેને રાખે એવા હેતુથી
આમ કપટી વચનો ઉચ્ચાર્યાં. ૧૪૩

કંડુ ઉવાચ :

હે કુષ્ઠા ! નરક ગ્રામના માર્ગે જેવા
તાગ મંગથી વેદવિદ્યાની પ્રાપ્તિમાં સાધનભૂત
મારા અભયધોદિ વ્રતને પિતાશ યથો છે,
જનાં તું આ પ્રમાણે ધુબટ સંભાળજી
કરે છે. ૧૪૪ *

તેં મારા ગદા તપનો નાશ કરી નાંખ્યો
છે તેની તુ કેવળ અદલાણુ એવી ભાગંકર
મોહની પેટીરૂપ છે. તને અનેકાનેક
ધિઃક્ષા : છે. ૧૪૫ *

સ્ત્રીથી અત્યંત એવા અને સ્ત્રી ખગર કે
નારી આવી કદારી ને ધુબટ છે જનાં તેની
સંગરથી મારા જીવો તપાનિધિ પણ આટલી
અધમા પ મેં છે ? ૧૪૬

હે સ્ત્રી ! મારા જેવા તપસ્વી જોડે ગાઢ
સંગ્રાધથી પુનિત થએલી તને હું મારા કોધના
અર્થ વડે આગીને લગ્ન કરતો નથી. કારણ
કે સંજ્ઞન જોડે સાત પગલાં ચાલે તો પણ
તે તેનો મિત્ર થાય છે, તો તું તો ઘણાં વર્ષો
રહી છે. ૧૪૭ *

હે પાપિની ! મને તારી કે તારા ગર્ભની
પરવા નથી. તારે જ્યાં જવાની ક્ષમ્બા હોય
ત્યાં જા. તેં તારાં દાવલાવ, રૂપ ને ચેષ્ટા વડે
ગારુ અકંઠાયુ સાધ્યુ છે. ૧૪૮ *

પણ હે પાપિની ! તારા ગર્ભથી તારા
જેવી અધમ અને પાપિની સ્ત્રીને વેલો
વધશે એમ હું મારા જ્ઞાનચક્ષુઓથી જોઈ
સકું છું, મારે લવિષ્યની પ્રમ્ના ઉદ્ધાર અર્થે
હું તેમને સાવચેતી આપું છું. ૧૪૯

પરંપરા ઉવાચ :

કર્મનું અને સ્ત્રીસ્વભાવનું પુરેપુરું જ્ઞાન
મેળવ્યું છે એવા મુનિ સ્ત્રીઓને આ પ્રમાણે
શાપ આપવા લાગ્યા. ૧૫૦

કંડુ ઉવાચ :

જ્યાંજ્યાં સ્ત્રી હશે ત્યાંજ્યાં ન કરનાં દાર
ઉધાડાં રહેશે; પિતાશ ધશે; અને કુદ્ધિને
નાશ થશે. ૧૫૧

જ્યાં સ્ત્રીનો સદવાન ધશે ત્યાં સુખ
જશે, જ્યાં સ્ત્રી પર પ્રીતિ ધશે ત્યાં અભ
અર્થ જશે, જ્યાં સ્ત્રી મેવા કરશે ત્યાં દેહમન,
નીતિ, વ્રત જશે. જ્યાં સ્ત્રીનું દારવ સાંભળાશે
ત્યાં અશ્વત્થાન અદૃષ્ટ થશે. ૧૫૨

જે આત્માએ અભય રહેતું હોય
તેણે અવનરુ નહીં, કારણ કે સ્ત્રી વિના
અવતાર થશે નહીં અને જેણે અવનરી-શુદ્ધ
રહેતું હોય તેણે સદેહે આનંદની આશા
રાખી નહીં, કારણ કે સ્ત્રી સહેલાઈથી
શત્રુિક આનંદ આપી શકે છે. ૧૫૩

જેણે અભવિદ્યા મેળવવી હોય, જેણે
મહા કાર્યારંભ કરવો હોય, જેણે જ્ઞાન અને
ધર્મ પ્રચારનાં હોય તેણે સ્ત્રીનો સંગ કરવો
નહીં, અને થયો તો તે રુચિર છે એમ
કદી કશુંલ કરવું નહીં. ૧૫૪

પરંપરા ઉવાચ :

હે મૈત્રેય ! આ પ્રમાણે શાપ દષ્ટ પરમ
કૃપાળુ એવા કંડુમુનિએ તે કપટી અમ્મરાને
જવાની આજ્ઞા કરી. ૧૫૫

• જાણિના ઉઝ સાપથી ત્રામતી, અને
પોતાનું પ્રયોજન નિપ્પલ થવાથી નિરાશ એથી
પ્રયોજ્યાએ નિરાધાર બની નિઃશ્વાસ પર
નિઃશ્વાસ નાખવા માંડ્યા ૧૫૨

હાજી વડોના આનંદથી પ્રિય થએલે એવો
આશ્રમ છેડત, મુનિથી તિરસ્કારએથી તે
અપ્સરાનું દહાય ફાળી જવા લાગ્યું. ૧૫૩

તે આશ્રમમાંથી ચાલી જતા જે જગ્યાએ
તેની દૃષ્ટિ પડતી ત્યાંની રમણજી તેને તાત્પર્ય
થઈ આવતા અને તેમ થતા તેની આજોમાથી
અધુની ધારા વહેવા લાગી ૧૫૮

મિત્રેય ઉવાચ

હે પરશર! પછી મુનિથી તિરસ્કારએથી
પ્રયોજ્યાનું શુ થયું તે જામને કહે ૩ જેથી
અમારી છતાંમા મતોપાય ૧૫૮

પરશર ઉવાચ

પ્રયોજ્યાની કથા પચાનપૂર્વક માલગો
હે મિત્રેય! મુનિએ આ પ્રમાણે તિરસ્કાર
કર્ષો હોવાથી તે અપ્સરા સ્વર્ગમા જવાને
માટે અંતરીક્ષ ખાજે અમન કરવા
લાગી ૧૬૦

હા કપળની પોતાનું કાલ સાધવું
• જેનો સ્વભાવ છે એથી તે અપ્સરા નિઃશ્વાસ
નાખી દુઃખી થઈ હોય એમ આરે તરફ
જોતા લાગી ૧૬૧

સ્ત્રીઓના સ્વભાવથી અપરિચિત અને
કુકૃદ્ધનિની મદતા પારખવાને અશક્ત એવી
જહ્નુદિને તે અપ્સરાને આમ નિઃશ્વાસ લાગતી
જેવું આદંતા આતી, ૧૬૨

આ કપળી અપ્સરાનું આકર્ષક સામગ્રી
થકવાથી, અને જાણના કાપને દીધે કાપ

વ્યાકુળ થવાથી બોલે મેલ વડે મોડું
મંત્રાક્રુ ૧૬૩

મરતોએ બેસા મળી, મદ અને જેદ યુક્ત
સુમવાદથી હશે નિશ્ચા શોકપૂર્ણ કરી મુકી
અને વેગથી સરતી ગોમતી દ્વાર્દ અંતરની
જ્વળા અનુભવતી હાજીવાર થબી રહી ૧૬૪

અપ્સરા જેમજેમ અંતરીક્ષમા જવા
લાગી તેમતેમ ભયથી તેના શરીરમા કષયિએ
રથાપિતો વામ પરસેવા વાટે બહાર પડતા
માડયો ૧૬૫

તે ગભરાતા દિગ્દુઓને આર્દ એવી
પદ્મવક્રાશ્રયિથી જહ્નુએ માથાબા અને
દુઃખીની મદદ કરતા તપ્ત થએલા વાયુએ
તે બિદુઓને બેસા કર્યા ૧૬૬

આંતના જેવું પરમ વશમ્બુ છે એવા એમે
પોતાના અજતમય વિરજોથી તે ગભાનું પોતામ્બુ
કમ્બુ અને આ પ્રમાણે જ્ઞાનના ગર્ભાશયમાંથી
માર્ગિશા નામની અપૂર્વ કવચા કંપન
થઈ ૧૬૭

એમે આ વાક્યેથી મારિયાને દશ પ્રયોજના
એને પરજીવી અને તેમાંથી દશ પ્રજાપતિ
જન્મ્યા જે જ્ઞાનના પુત્ર થયા. ૧૬૮

હે મિત્રેય! સ્ત્રીની અધમતા જે મમત્ત્વા
તે અને સ્ત્રીનો જેવો ત્યાગ કર્યો છે એવા
મદ્દાત્મા કુકૃદ્ધનિ સહિતા એકાદી બેકતના
બની તિરસ્કારજે જપ, તપ, દમ કમથી આ
જવે મરેલા જેવા થઈ રહ્યા ૧૬૯.

હે મિત્રેય! મંત્રાર્થનાં સુખ ખજા ત્યાગી
મરેલાની મારફત જે રાત્રી જીવે છે તેનેજ
આવતા ભરતા સુખ મળે છે એમ વેદવિદાનું
પ્રમાણ છે. ૧૭૦

આ પ્રમાણે બધાં મુખનો ત્યાગ કરી,
પ્રમોદાના સહચારના સ્મરણરૂપી વિકારને
પણ વસ કરી, તપથી દેહ ગાળતા તે મુનિનો
આખરે વિષ્ણુ સોકમાં વાસ થયો. ૧૭૧

હે મૈત્રેય ! આ પ્રમાણે બ્રહ્મચર્યના આઘ
પ્રતિપાદક, સ્ત્રીના દ્રેષ્ટા અને મુનિઓમાં શ્રેષ્ઠ
કહુમુનિનું આખ્યાન મેં તમને શ્રવણ કરાવ્યું.
એ આખ્યાનનું રહસ્ય હું હંકમાં કહું ને
સાંભળો. ૧૭૨

બધા હવે સ્ત્રીમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે.
બધા ક્ષણિક આનંદો એના સહચારથી પેદા
થાય છે. સ્ત્રીથીજ હવન છે એમ વિશુદ્ધો
કહી ગયા છે. ૧૭૩

માટે બ્રહ્મને પામનાર, તપને આદરનાર
સ્ત્રીઓ આ દેહે મૃત્યુસમાન હવન પસંદ
કરી સ્ત્રીનો સહાયે ત્યાગ કરવો હૃદિ છે. ૧૭૪

હતિ થી વિષ્ણુપુરાણે પ્રથમ અંશે પંચદશ
અધ્યાય અંતરગત કહું આખ્યાન સંપૂર્ણમ.

ટેપલ નં. ૫

ગુજરાતી પ્રોપ્રિયેટર મગાવી વાંચી જુઓ. એ ટેપલ નીચે વીમો લીધાથી દવાનીમાં
અને વળી દવાતી બાદ વીમાની રકમ મળે છે. તે શીવાય અનુકૂળ પડના બીજા
લાભ પણ હોય છે તે વાંચી જોવાથી બરાબર સમજાશે.

ત્રણ વર્ષ પ્રીમીયમ ભર્યા પછી ન્યાંમુધી સરકારેલુ પહેલે ત્યાંમુધી પ્રોપ્રિયે
રદ બાત્ર થવાનો મંભવ નથી એટલે અર્ધજોપડીના પ્રસંગે તેનો લાભ લેવાથી
પ્રીમીયમ ભરવા બીજા કને કહીના નાણાં લેવા પડના નથી.

સુરત એજન્ટસ :

અમદાવાદ એજન્ટસ :

વડોદરા એજન્ટસ :

મહેતા અધરસં.

ત્રિવેદી એન્ડ કંપની.

એમ. એમ. ભટ્ટ.

ધી બ્રીટાનીઆ લાઇફ એસ્યુરન્સ કંપની, લીમીટેડ.

ટેલે ગ્રાફીસ : ૩૭-૩૮, ડેરબસ સ્ટ્રીટ, ડેર્, મુંબાઈ.

આનંદિત થાઉં છું. આપની પરવાનગીથી,
આજે રાત્રે હું એક મારું મનનું કાવ્ય ગાઇશ.
આ કાવ્યની રચના અને દર્શનસના બહાર-
માં ફરતાંફરતાં થઇ હતી.

* “લીલાળ ચૈલાં ચોકમાં.....”વાળું કાવ્ય
ગાય છે. લાલારુખ સ્તંભ યદને સાંભળ્યા-
ના કંઈ છે પણ ફક્તાદીન ગુસ્સે થાય છે,
અને કાવ્યને અતિ બાંધી હોય છે.

ફક્તાદીન

અરે! શું આ કવિતા છે? નમળા મગજ-
ની આ બનાવટ, ઉસ્તાદોની બનાવટ સામે
તો, મીસરના સ્થાપત્ય આગળ એક માટીના
કુંપક સમાન છે. આ નકાસા કાવ્યની બરાબર
કીમત આંખી સકાય તે માટે હું અત્રે ઉસ્તાદોના
કાવ્યોનું ઉપલક્ષ્ય અવલોકન કરી જવશ.....

લાલારુખ

બસા ફક્તાદીન! તમારે મારે ખાતર.
એટલી બધી મહેનત લેવાની કેંઈ જ જરૂર
નથી.

ફક્તાદીન

અત્રે ગવાએલું કાવ્ય નમાણુ હતું. તેમાં
શીરદોસ્તીની માફક સંગીતનું અરણ્ય નહોતું
કે તેમાં સાદીના જેવી ઝમક નહોતી. તેમાં જે
છુટ શીથેલી છે તે તો અદ્ભુત છે. દાખલા
તરીકે આ એકજ પંક્તિ જો.....

અંક ચોથો

ફક્તાદીન અને તેના એક સાથી તંબુમાં વાત કરતા હોય છે.

સાથી

[કેંક તિસ્કારથી તથા સુચક અવાજથી]

આ જુવાન કવિ શદ્દજાદીનો બહુ માનીતો
લાગે છે.

લાલારુખ

પણ આખાએ ચિત્રમાં જે મોહકતા
રહી છે તે તમે નથી જોઈ શકતા? મારા
માનનીય મિત્ર! તમારે કંઈક ટીકા ના કરવી
જોઈએ. કવિઓ બહુજ ખીકણ અને રીસાળ
હોય છે. ગંગા કીનારે ઉગનારી સુગંધી ઝાડી-
માંથી જેમ તેને કચરીને - સુગંધીદાર તેલ
કાઢવામાં આવે છે, તેમ કવિતામાંની મધુરતા
કઠી જોઈ શકાતી નથી. કવિઓ તો કદરદાન
આગળ ખીસે છે અને ટીકાકાર આગળ
ખીસારા કરમાઈ જાય છે.

ફક્તાદીન

આ જુવાન માણસને નાહીમત કરી
નાંખવાનો મારો વિચાર નથી. જે એ પોતાના
કાવ્યોની દમ બરસે તો અને બહુજ આનંદ
થાય.

લાલારુખ

રાત બધી ગઇ છે, આપણે હવે વેરાઈ
જવશ્યે. [ફરામોઝ અને ફક્તાદીન જાય છે.
લાલારુખ તેના તપ્પીયા ઉપર પડે છે.] મારી
સ્વપ્ન વગરની રાતમાં અને સદાએ અંખના
કરાવે તેવું વળી એક વધુ ગાન આજે
સાંભળ્યું! શું તેનો મોહક અવાજ! વાંસળીથી
પણ કોમળ તેનો સુર! આહ ફરામોઝ!
[ઉઘી જાય છે.]

ફક્તાદીન

હા. એ શદ્દજાદી પાસે વારંવાર જાય છે
અને દર વખતે વધારે ને વધારે કીમતવાન
થતો જાય છે. અને જો હું ના રોકી તેનો

તે શાદળદીના તણુમાં બહુ વાર બેસી રહે.

સાથી

અને વળી શાદળદીના કથા વિના કેટલી હીમતથી તે એમની હુકુરમાં બેસી ગયો હતો.

ફદલાદીન

એ બહુજ ખુશ્ખીઓ માણસ થામે છે—
અને એની પામે કાચ તો તૈયારજ દોષ છે.
જે હું વચ્ચે પડી બધા ના કરોવતો દોન તોતો
મધરાજ સુધી એ ગાવાજ કરે

સાથી

(સચકનાથી) તમે શાદળદી તરફ ખ્યાન
આપીને જોયુ છે.

ફદલાદીન

શાદળદી! હા, એ તો એના કાળોથી
અંતરજ ગયા છે.

સાથી

શુ ફકત કાળોથીજ ?

ફદલાદીન

તમે શુ કહેવા માગો છો ?

સાથી

કે નહીં. હું તો તમને એવડુ જુ
તમારે શીર શાદળદીની મહાજ રાખવો
મારે છે તમારે જરા વધારે જાણુ નહોતું
જોઈએ

ફદલાદીન

તમારી વાત સાચી છે. મને આ માણુન
નથી મનનો એ પ્રેમશાળોજ ગાય છે
દયકા મનના હયકાં માણુ.

સાથી

શાદળદીને તો સદેનચારે ધર્મપુનઃ-
નુંજ ખ્યાન કરના શીખવું છે. તેમના મન
ઉપર આા પ્રેમકાળોની અમર સારી ન
થાય.

ફદલાદીન

પણુ હું દવે આ બધું બટારીજ
હાથ આપજો કામીગ પદોથીએ એટલી
વાર છે. હું ત્યા આદશાદને આ દશમખેરની
બધી રાત જાણવીજ અને જો તેને મળ
નહીં થાય તો જાણુવુ કે એ આરાના રાત્રીમાં
અધિર છે. [બહુજ ધીમેથી જોલે છે]
પણુ જો સાભળ આ વાત ખીજત કોઈને
કાને ગાય નહીં જુજ તેની અધી તજવીજ
કરીજ તું છુપી રીતે એ જોજણુ ઉપર
નજર રાખજે, અને જો એમનો સમય વધે
તો મને તરતજ ખબર કરજો

અને જાનુ નદાર ગય છે શાદળદી રાત્રે
કરી દેખાય છે ફરપી કે જાન સંજાયા
તે એરે તે શાવ જાતે રહે છે

શાદળદી આ વિચારમાં મરક થઈ નહુ તરફ
પાગે વગે છે

સાલાખખ

[સ્વચ્છ] તેના મધુરા અનાજથી માઈ
હાથ કેવુ જોરથી ધમકે છે! હા, એ પણ
મને આજ છે. આ માન મારે કાને પડ્યુ
એટલે તે વાતની ખાત્રી થા. એ જાનથી
કેટલો મતોફ છે! હું મારી આખી છંદગી
જગ એને! મધુરા અનાજ સાભળાજ કરીજ.
એને સુર કાને પડે છે ત્યારે હાથ ખ્યાનદથી
ઉજરાજ જાય છે એનુ મધુર નુખ જોના તો
દય! મમાનો પણ નથી અરે! પણ હું આ
કેવું વિચારો કરે છુ / એક જોગમને સુષોભ
રીતખાતથી મારે વચિત થયું ના જોઈએ.
હું તો જોખારાના શાદળદીને વરેલી છુ.
મારથી ખીજ પુરવો વિચારજ કેમ થાય!
ફરમોઈ! હું દવે તારથી ફરજ પડીજ
ઓઝો દાખ વાય છે

ત્રીઓ

શાહનગરી સાહેબા! ફદલાદીન બહાર આવ્યા છે.

લાલારુખ

આવો, ફદલાદીન! મારા પિતાનાં વક્ત દાર સરદાર!

ફદલાદીન પ્રવેશ કરે છે.

ફદલાદીન

શાહનગરી! આપ કે નાદુરસ્ત છો? શું આપની સગવડમાં હું ખામી છે? આપ આટલાં શીક્ષાં કેમ છો? આજે સાંજે તમે શાથી આનંદ કરવા ઇચ્છો છો? હવે આપણે કાશ્મીરની તજદીક છીએ. આ કરાળા ભરી મુસાફરીનો જલ્દી અંત આવી જશે.

લાલારુખ

ફદલાદીન! મને આ મુંદર ખીણનો કેક ટતાંત કહો. આ ખીણ બહુજ રમણીય છે. મોટી રાગીને રહેવા લાયક જગા છે અહીં અંખાની કળીઓ કેવી સુવાસ કેલાવે છે! અહીં સવત્ર પવિત્ર શાંતિ પયરાએથી લાગે છે. હું તો આ સાંદર્ય નીરખતાં કદી ચાકું નહીં એમ લાગે છે.

હુસનઆરા

શાહનગરી! મેં સાલવ્યું છે કે આદ્યાદ જહાંગીરની મળીતી બેગમ નુરમહાલને આ રથે બહુજ ગમતું હતું.

લાલારુખ

એમ કે! સારે તો મને નુરમહાલની બધી હકીકત કહો. ફદલાદીન! તમને તો એની બધી વાત ખબર હશે. એ ખુબસુરત બેગમની આ મુંદર રથે આવવાની હકીકત બહુજ રસપૂર્ણ હશે.

ફદલાદીન

એક વખતે એ વાત બધી મને યાદ હતી. પણ હવે તો હું બધી હકીકત બુલ્લી ગયો છું.

રોશનઆરા

ફરામોર્જને ખબર હશે. એને બોલાવો ને!

હુસનઆરા

હા. એ બહુ મુંદર રીતે બધી વાત કહેશે.

ત્રીઓ

ખરોખર ચાંચો એને બોલાવીએ.

રોશનઆરા જય છે અને ફરામોર્જને લઈને પ્રવેશ કરે છે.

રોશનઆરા

ફરામોર્જને તે વાત ખબર છે.

ફરામોર્જ

શાહનગરી! આપની રમથી મું સુસતાંનાં નુરમહાલ અને તેની પતિલક્ષિતની વાત કહીશ. [બેસે છે અને વાત શરુ કરે છે.] એકવાર વર્ષના અતિમુંદર સમયે, જ્યારે કાશ્મીરની સારી ખીણમાં સર્વત્ર ગુલાબ ખીલી રજાં હતી, જ્યારે આખી ટેકરી ઉપર રંગરાગ અને ગાનતાન ઉભરાય ગયાં હતાં, તે ગુલાબ-ઉત્સવને સમયે, જહાંગીર આદ્યાદ, રાજ્ય સિતાને જાણ કરીને, જતાનખાનાનાં જવાહીર, રૂપ અને ગુણ માટે પ્રખ્યાત, તે મહાલ બેગમની શોધમાં આ પુષ્પ-ત્રિમિ ઉપર આવ્યા.

પરંતુ ગુલાબ-ઉત્સવની રાત્રે નુરમહાલ નહોતી. તેથી આદ્યાદ દરજારી મનનાં તણને આ ખીણમાં ફરવા નીકળ્યા. આદ્યાદ અને નુરમહાલ વચ્ચે નહોતો પ્રેમ કલહ થયો હતો. નુરમહાલ સિતાપુર બની પોતાના આદ્ય સમાં બેસી જહાંગીર આદ્યાદને કેમ મનાવવા

THE MARRIAGE · DOWRY · POLICY

The perfected system to provide Marriage Dowries for Daughters, guaranteeing:

1. Payment of Full Sum Assured in Event of Parent's death,
2. Refund of Full Premium paid with 4 per cent interest should Child die within policy term, and
3. Profits added to policy should Parent and Child both survive policy term.

A guaranteed contract providing for every contingency. Descriptive pamphlet upon application.

ZENITH LIFE
ASSURANCE COMPANY, LIMITED,
123, ESPLANADE ROAD, BOMBAY.

રસસિંદુર, અબ્રક, કેસર, કસ્તુરી અને જીર્ણ દીપન પાચન તથા પૌષ્ટિક
 ઔષધ મેળવી લીલાં, રસદાર, અમૃત સરખાં આમળાંમાંથી બનાવેલું

ઝંડુ કેસરી જીવન

મહારસાયન

મહારસાયન નવજીવન આપે છે.
 કેસરીજીવન મહારસાયન છે.
 કેસરીજીવન નવજીવન આપે છે.

નવજીવન આપનાર

સર્વે જગતમાં

માંદાં સાગં
 નમળાં સગળાં
 નાનાં મોટાં
 શ્રી પુરુષ
 સૌંદર્ય

વાપરવા લાયક

કેસરી જીવન અસલ ઝંડુનુંજ

મંગળવાનો આગ્રહ રાખો

ઝંડુ શ્રી માર્શ્યુ ટિકલ વર્ક્સ, લી.

—કારખાનું—

એક્સીન્ડન રોડ, મુંબઈ નં. ૧૩.

—મુખ્ય દુકાન—

ભારીઆ મદાનનગરી કાલજાદેવી.

રતલ એકના રૂપીઆ પાંચ, અર્ધના રૂપીઆ પોણાત્રણ, રતલ પાનો રૂપીઆ દોઢ.

કેસરી જીવન વીરેતું ખાસ માલીનીપત્ર તથા
 આયુર્વેદિક દવાઓનું સૂચીપત્ર તાજાં મંગાવો.

તેનો વિચાર કરતી હતી. તે મમ્મે તેની પાળે જાદુગરણી નામીના હતી.

મધરાત યજ્ઞ અને તે જાદુગરણી બોલી, “આ મમ્મે પુષ્પો અને વનસ્પતિ ઉપર જાદુ પાચગમ છે. અત્યારે ચાંદનીમા ખીલી રહેવાં પુષ્પો જે બેગાં કરે તેને યુન પ્રેમ પ્રાપ્તિ થાય.”

આ માતળીને નુરમદાલ કપિત સ્વરે બોલી “નામીના” મારે મારે તું તેવા પુષ્પોની માળા સુધી આપ.”

આટલું કહીને તે બહાર ચાંદનીમા દોડી તેણે રંગે રંગતા, મધુરા, કુવાસિત પુષ્પો બેગા કર્યાં અને તે સાચી નામીના ઉપર નાખ્યા.

તે જાદુગરણી સ્ત્રીએ આજ દર્યા તે કુલ લીધા. તે પુલ ઉપર તેણે પોતાનો જાદુ પાચગમ અને તેની માળાઓ સુધી નુરમદાલને પતેરાતી નુરમદાલ તે પહેરતી મુક રહી. તેના મનમાં ખાલી હતી કે તેનો પ્રિયતમ પ્રજાને મળશે.

બીજે દિવસે જહાંગીર પાદશાહે પ્રખ્યાત “શાલેમાર” ખગીચામાં ઉત્તમ ર-યો. તેનું હૃદય પ્રિયતમાના વિષયે સુરત હતું. અને તેણે વિચાર કર્યો કે સગીત અને શરાબના મગીચ દુખ પુખી જશે. આ કાળજીસીજ વિસ્તર સ્થાયો હતો.

તે બમિની સર્વે સુદર સ્ત્રીઓ ઉત્સવમાં હાજર હતી જનાનાની મેગમે—નુરમદાલ શીવાય—મર્વે ત્યાં આવી હતી સુદર સ્ત્રીઓની વચમાં એક નીતિ આકૃતિ હતી તેણે આરમ પહેરવેલ પહેર્યો હતો. એ ઉપર સુરમે હતો. ફક્ત એ આખો—અમકની અર્ધપૂર્ણ આખો—જ દેખાતી હતી આ નુરમદાલ હતી તે પોતાની બમરી સાચી હતી તેનો જાદુ પોતાના

પ્રિયતમ—રીસાએના પ્રિયતમ—જહાંગીર ઉપર આજે અજમાવવાનો હતો. ઉત્તમમાં સ્વદિષ્ટ ઉત્તમી યજ્ઞ. જહાંગીરે ઉત્તમોત્તમ શરાબ પીધો અને સુદર મગીત શરૂ થયું. એક ત્રિદેશી સુદરીએ થોડું ગાયું. તે ગાન પેલી અરાત આગમ સ્ત્રીએ ઉપાડી લીધું. સર્વે તે ગાનમાં મુગ્ધ બની ગયા અને તે અર્ધ થયું હસારે એકે અર્ધાને તેના વખાણુ થવા પાદશાહે ખીલુ ગાન ગાતાં તે આરમ કરીને ઇશારો કર્યો મુખસગીત અને મમરીનું ગાન મેનુ મિમલુ આ મમ્મે થયું. મર્વે મજેગોમા પ્રેમની અચળતા, એ ગાનનો વિષય હતો. મગીતથી—મમરીથી, કાવ્યની અચપૂર્ણતાથી જહાંગીરના હૃદયમાં અવનવા સુર ગાયા હૃદય બધું કર્યો ઉપર અને તે પોકારી ઉઠ્યો: “નુરમદાલ! એ નુરમદાલ!” આ સાબળી નુરમદાને સુરમે દૂર દેડે દીધો અને વિરલ પામેલા પ્રેમીઓનું મીલન થયું.

ખજાની તો વાત પુરી થતા પહેલાં આથી ગયાં દતો વાત પુરી થતા બાકાતખ બાકે છે.

લાલકૃષ્ણ

કેવી સુદર વાત!

ફરમાઈ

શદાદી! તમે જોખારાનું મર્વોતમ અને કમનીય સુરામ ખતો! [ખ છે]

ફરમાયો:

ફરમાદીન આજે કેમકા શાત દતો, તે જોખર આજે તેમજો ફં ત્રિવેચન ના કર્યું!

મેશનઆર:

એ કેમ શાત રજા હશે? મને નો બહુ નસાઈ સામે છે રાજ ધણી દયાદીન ડીકા-કો કરતો દતો.

હુરનઆરા

તું એ કવિને હવે વખાણતા હશે ?

દેશનઆરા

ના, ના, એ તો બહુ વહેમ પડતું છે. એમની શાંતિથી મને તો કેંક અનિષ્ટ થશે એમ શકે નય છે.

લાલારુખ

જ્યાં તુરમહાલ અને જહાંગીર ફરતાં હતાં, તે રસ્તામાં ચાલે આપણે ફરીએ.

નેઓ નય છે. ફરતાં ફરતાં લાલારુખ સખીઓ થી ઘુસી પડી નય છે.

—૩૩૩૬૬—

અંક પાંચમો

—૩૩૩૬૬—

પ્રવેશ ૧ લો

સખીરના એક મહેલનાં આરંગે. લાલારુખને તેની સખીઓ શાશુમાર સમવે છે. લાલારુખ કેંક દીકરી અને વિચારપૂર્ણ છે.

દેશનઆરા

આજ જેવાં સુંદર તમે કદી નહોતાં જણાતાં. આજે તો તમારા લશની સવાર છે, તમારા ગળા ઉપરના જવાહીર નમારી આંખોમાંના તેજ જેવાંજ ચળકે છે.

લાલારુખ

દેશનઆરા તું એમના બોલ. આજે મારું હૃદય ગંભીર વિચારોથી પૂર્ણ છે. ખુશામનના મોજાં મને નહીં ગમે.

હુરનઆરા

(પ્રવેશ કરીને.) 'શાદગઢી' નામવર પાદશાહ સાહેબે તમારે માટે કોમતી બઢીસો મોકલી છે. તે લઈને આવેલી દાસીઓ પણ અર્દાન રહેશે.

લાલારુખ, આ બેટાનો સ્વીકાર કરવા બેસે છે. કારમીરી કુમારિકાઓ દાખલ થાય છે. દુર્મના જે અમ કુમારિકા છે તે એક જવેરાતની પેરી, નીચી નમીને લાલારુખ આજળ થઈ છે, અને બોલે છે—

[સ્વગત] અહીં જહાંગીર અને તુરમહાલ

તો નથી, પણ લાલારુખ અને ફરામોર્જ ફરે છે. અહા! આ દરખના—આ સ્વપ્નું કેવું મધુરું છે! પણ મારા પતિ પ્રત્યેની વફાદારીનું શું? એક રૂઝને વરેલી હું, એક ભરકતા કવિ તરફ પ્રેમ. કરીને શું મારા બાપની આજર કુળાવવા બેઠી છું? ફરામોર્જનું મેં નહીં જોવાનો મેં હવે નિશ્ચય નથી કર્યો? એ નિશ્ચય પાળવોજ જોઈએ. મારે હવે તેને કદી મળવું જોઈએ નહીં.

—૩૩૩૬૬—

અંક પાંચમો

—૩૩૩૬૬—

પ્રવેશ ૧ લો

હુસીના

હીદના ચળકતા તારા સમાન એ સુંદર શાદગઢી! અમાર દેશમાં હું આપને આવકાર આપું છું. અમારા પાદશાહે આપને માટે અમારા દેશનાં સુંદરમાં સુંદર જવાહીર મોકલ્યાં છે, અને અહીંની અતિ સુંદર કુમારિકાઓ આપની તહેનાતમાં મોકલી છે.

લાલારુખ પ્રવેરાતની પેરી હથાટે છે. અને એક સુબન લે છે. હમીના તેને ગળે પાનારી દાર પહેરાવે છે, દાથે મોતી પહેરાવે અને બીજી દાસીઓ નાચ કરે છે.

લાલારુખ

જવેરાત બહુજ સુંદર છે. આખી પૃથિવી ઉપર તેનો જોડો મળવો મુશ્કેલ છે, અને આ દાસીઓથી મને બહુજ આનંદ થાય છે. એ લોકો કરે છે તેવો નાચ મેં કદી જોયો નથી.

હુસીના

અમે તમારી મેતા કરતા દાનર છીએ.

નમારે રેશ્મ જેવા વળ દરમન હોળી આપમે હવે અદીથી નીકળવાની બધી તૈયારી
 ઝીવત તમારા કપડાંની મલાળ થશે, અને થઈ ગઈ છે આપ દરવારી કોલીમાં બેસાતે
 તમારા જવેરાત હુ નાચીશ અને પહેરવાનીશ મહેસુલા પધારે. [અંધા જાય છે]

પ્રવેશ ૨ નો

ગજબલતો દરબારખડ બોબારનો પાદશાહ એલીંગીન નામ પર ઊઠેલો છે તે વારવાર દરવાજા
 તરફ અચીરકથી જુએ છે ખીદમતદાર તથા દરબારીઓ મોઝાર્ડ મંજિલા છે લલાકરખ નેની સાહેલીઓ
 અને દામીઓ વગેરે સદેન પ્રવેશ કરે છે અતિ સખ સાથે નીચી નજર તખ્ત તરફ તે બધા છે એલીંગીસ
 તેને કહેવને આજણ વડ છે લાવારુખ પોતાની નજર થવી કરે છે અને એલીંગીસને એવાજ બોલી કહે છે
 લાવારુખ ફરામોજ [મૂર્ચા આવે છે]

પ્રવેશ ૩ નો

તે દરબારખડ લાવારુખ તખ્ત ઉપર પાદશાહ બરીસીની બાજુએ બેઠો છે એ વખતે
 બોમીલીએ વતેા કરે છે માથ પાપસો રહવાદીન તેના સાથી સાથે એક બાજુએ હભા છે

ફદલાદીન

[માથી પ્રત્યે] અ નાના એલીઆના
 કમમ ખાઇ અને કદકુ કે મારુ તો મારીજ
 બન્યુ મારી મુખાખરેલી વાણી માટે મારે
 પમાતાપ બતાવી મારી મામરી જેઠાએ
 હુ મુ જાણું કે પેયો કવિ ફરામોજ તે
 પાદશાહ એલીંગીસ રજો નો ઔરંગઝન
 શરેનશાદને મારા વર્નનની જાણ થાય તો,
 મારા નો માન આનર કુળમાજ ઝઠોજાહ
 જન્ય નહીં તેમ ન થતુ જેઠાએ અસ્વાદ
 અને મદદ કરે. [પાદશાહ પ્રત્યે]

મુદાવીદ! આપની ચતુરાઈ તથા જવાહરી
 રાજે, અમારા રેશ્મ માં બહુમત વાનો
 મામગી હતી હુ તો ને વાતોને આજણ
 લોકોના અપાજગ મણુતો હતો પરંતુ હવે તો
 હુ જાણિ અનુભવથી કદુ છું કે એ વાતોમા
 જજ્યામા કરતાં પણ આપની ચતુરાઈ અને
 વિદ્યાના બહુજ અદીઆતી છે આપના કહની
 મનુરતા શરેથી વણુવી શકાય તેમજ નથી
 અમારી કટાજાસરી મુમાફરીમા આપના કિલ્લ
 માનથી અમને કેટલી તાજગી મળી હતી!

આપના કાવોના નો જેવા વખાણુ કરીએ
 તેવા એકા છે આ બુમિનો કોઈ પણ
 કવિ નમારી રપકા કરી શકે તેમ નથી મારી
 માથે જે સમન ન થતો હોય તેણે ચેતના
 રહેવું મારી ચાલુને તેની પીઠ બેળી શાદને
 એલીંગીસ

(જરા હમીને) બના ફદલાદીન! બસ
 કરો મારા રામઝાએ આવા વખાણુને પાત
 નથી આપણી મુમાફરીમા વારવાર તમે મને
 કાબકારે સખ થી સદર સચતાએ મજાગારી
 છે, તેને અનુસરીને કદાચ કવિબધા હું ખર્ચા
 કાવો સુધારી સફાશ શાદગીની ને સંજાળ
 તમે મુમાફરીમા અતિ કાળજીથી લીધી હતી,
 તે સખથી હુ જરૂર શરેનશાહ ઔરંગઝેને
 સખીસ અને તમને જરૂર થાનું છમામ મળશે

[લાવારુખ તરફ ફરીને] મનુર મદદ
 રાણી! આ બરોબર છે ને?

ફદલાદીન જમીન સુધી નખીને સલામ કરે છે
 અને જાય છે

લાવારુખ

તમારા નિજુખમાં મને સંપૂર્ણ ખદા છે
 ફરામોજ! તમારાથી હું વધારે ડાહી નથી.

[પ.દો પર છે]

[બધાં વાતો બેઠાં થઈ એક-સાથિ માન જાય છે]

ગુજરાત માસિકના ગ્રાહક થવા ઈચ્છનાર પ્રત્યે:-

દશેરાને દિવસે અમારા આગમનનું પહેલું વર્ષ પૂરું થાય છે.
દશેરાથી મોટી અગીઆરસ મુઘી ખરીદનારને ખાસ લાભ.

(કાળજીથી વાંચજો, આ જા. ખ. નો મુકાબલો આપજો.)

નીચેના પુસ્તકો વીશે વધુ આજ માસિકમાં અન્યત્ર વાંચજો.

સાહિત્યસંસ્થાના પ્રથમ પાંચે પુષ્પોત્તા અને જોશ એન્જન્ટસ છીએ.

કોનો વાંકે ? ... કી. રુ. ૩૦. | પૃથ્વીવલ્લભ ... કી. રુ. ૧૦

પુરંદર પરજન્ય અને અવિલક્ષ આત્મા (સચિત્ર) ... કી. રુ. ૧૦

રણજીતરામના નિબંધ. કી. રુ. ૧૦. | ગુજરાતનો નાથ (તૃતીયાવસ્થા) કી. રુ. ૪

ભયંકર ભુજંગ (સચિત્ર) કી. રુ. ૧૦. | મધુરાણી લે. કવિવર ટાગોર કી. રુ. ૨૦

આ સાથે પુસ્તકોનો આજો “મેટ” લેનારને રૂપીઆ

બે રોકડા વળતર મળશે. (છુટક પર વળતર નહીં મળે.)

બીજા જાતનો પણ લાભ:-મેટનું પુસ્તક

અત્યુત્તમ માસિકો જેવાં કે:-ગુજરાત ૮, ગુણમુંદરી ૪, આળમિત્ર ૪, શારદા ૧૦,
સુવર્ણમાળા ૧૦, આળક ૧૦, કૌમુદી ૩, Excelsior ૪, મોટરકાર ૧૦, આજકાલ ૪,
યુગધર્મ ૬, સ્ત્રીબોધ ૩.

ગુજરાત તથા આળમિત્રના સાથે અમારી મારફત ગ્રાહક યનારને

માગસર મુદી પુત્રમ મુઘી ખાસ મેટ.

અમારું નવું પુસ્તક “ ભયંકર ભુજંગ વાને વિવની હહેર ” અદીસો પાનાં,
(સચિત્ર) કીમિત રુ. ૧૦ વાળું પુસ્તક ખરીખર મેટ.

સાધારણ સ્થિતિના } બીજા કોષ્ટકથી એક માસિકના ડીમેન્ડરની આખર મુઘી દ્વારા
માણસોએ પણ } મારફત ગ્રાહક યનારને એક રૂપીએ એક આના વળતરનું કોષ્ટક
નિરાશ થવું નહીં. } પુસ્તક મેટ મળશે.

અધી જાતનાં ગુજરાતી તથા હિન્દી પુસ્તકો મળવાનું નવું ફોર્મ:-

આર. વનમાલીદાસ બુકસેલર્સ.

સાદીઆ મહાજનવાડી સામે, ૩૬૭, કાલબદેવી મુઆઝ ર.

અનુભવ વિનાનાં

[અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૪૬ થી]

“હા હા, જોજો પેલી દયાય દાવ. પેરથી કે કાગળ છે કે ?” શ્રી દેવીએ તેને કાગળ આપ્યા. તે ધીરધીરે ફેરડતા તેણે વિનોદ કર્યો. “જો, આજે તું નાપામ થયો તેના માનમાં ફરવા બંધનું ને ” પણ વાસ્તવ પુરુ કરે તે પડેના તેની દૃષ્ટિ કાગળ પર પડી ને તે ચમક્યો. વાચનાવાચતા તો તેના હાથ ધ્રુજ્યા. “સીરી ! પિતાજીનું હૃદય અટકી પડ્યું ને તે...”

શ્રી દેવી ગમરાહ, “શું ?” તેણે પુછ્યું. સુપ્રેક્ષના હાથમાંથી પત્ર પડી ગયો ને તેણે ગમરાહને માથે એ હાથ મુક્યા કાંપી અભરાહમાં તેને વજની પડી “સુતી ! સુતી ! જોખને શું થયું ?” તેણે બહાવગા જેવું આમ નેમ જોયું ને રડી દીધું. “એરે ! મોઢ આવોરે, સુતી ! એ વહાલાં જોખને શું થયું ?”

શ્રીદેવીની જુઓ સાબળા પામેની ચોરડીમાંથી પચા અને તેના માનપિતા દોડી આવ્યાં પચાની માતા મોતીબાઈએ સાથી પડેલાં શ્રીદેવીને પુછ્યું “શું થયું સીરી ! સુપ્રેક્ષાએ કેં થયું કે ?”

સુપ્રેક્ષા એકદમ સ્વગ્ધ થયો ને સીરીને દૂર કરી ને તેણેજ જરા તોડકાકથી મોતીબાઈના પ્રક્રમે ઉત્તર આપ્યો.

“કેં નહીં, મારા પિતાજી ગુજરી ગયા.” ને સીરી તરફ ફર્યો ને ચીડવાએવા અવાજે કહ્યું : “સીરી ! આશું જરા સ્વગ્ધ થા આવડા મેઠાં ધારા શા ?”

શ્રીદેવી સુચવાઈને રહી અટકી મઠ ને સુપ્રેક્ષના માથે જોયું. પચાના અવધાર શુદ્ધિ વાળા પિતા તેની વધારે ધાવા :

“ધીરો પડ, ભાઈ ! બાળક છે. એ તો એમજ હોય પણ બહુ માડું થયું” શતિવાદ જેવા માણસ તો કોઈ થવાના નથી પરમેશ્વરના ખનુજ માણસ હોય. ભાઈ ! એ તપા ને આપણે જવાનું છે દુનીયા એમજ માથે છે જેની પ્રમુતી મરણ

સુપ્રેક્ષા કે બેઠ્યા વિનાજ ઉભો રહ્યો. પચાએ શ્રીદેવીને કહ્યું “આલો, બહેન ! નહાવા કરી ને સ્નોય તરફ ફરી. “ભાઈ, તમારે માટે પાણી મુકું ?”

‘હા, બહેન

“હાજીજી મોકલાયું છું બા ! ચાલ” હકી શ્રીદેવીને બધ તેના માનપિતા સાથે ને મઠ સુપ્રેક્ષે જરા કચ્છાકથી જાણી શ્રીદેવીને નીકાળી

“સીરી ! તું મદાએ આવી રહેશે ?” ને મનમાં બબડ્યો “હું બાળક મરી પુરુ થયો, પણ તારા બાળકપણે તો એમને એમજ રહ્યું. તું નથી સમજતી મારા સુખદુઃખ કે નથી સમજતી મારી ભારનાએ મારી વાઙ્માએ ને કમિત તારથી પરમાની નથી આપણે જુ મરી ?”

“પણ પિતાજીના માઠા સમાચારની આ ઘડીએ આવા સ્વાર્થા વિચાર શા ? હવે બહુવાને તો છેકથી સમજામ, ને કાનિને પણ જીવન સમજામઃ હવે તો જીવવાનું મારા સ્વપ્નો ! પ્રિયતમ સ્વપ્નો ! હવે આવીને મને ચેતનાં નહીં હવે તો આ બાહુના જોરથી બધાને ઉભા રાખવા છે.”

મારી આશાઓને ભાવનાઓમાં ભાગ લે એવી સીરી થાય એવું જોવાની મને હોંસ થાય છે. તમે શું જાણો કે પુરુષને મન એવી વસ્તુની શી કીંમત છે? પણ એ ઉણપ એને જોડલી સાથે છે તેટલી બીજી કશી સાલતી નથી.” આવેશમાં ને આવેશમાં સુપેશે બધુંજ કહેવા માંડ્યું.

પદ્માને સુપેશનું કહેવું પુરેપુરું સમજાયું નહીં. એવું સમજવાની એની શક્તિજ નહોતી. પણ સ્ત્રીની સ્વાભાવિક પ્રેરણા બુદ્ધિને બળે એને એટલું તો લાગ્યું કે સુપેશને આશ્વાસનની જરૂર છે, પણ આશ્વાસન કેમ આપવું તે તેને સૂઝ્યું નહીં. “ભાઈ! આમ શોક ક્યેં શું વળે? પણ જોજો તો ખરા, સીરી બહેન એવાં હોંશીઆર થઈ જશે.” એણે સદસ ભાવે માત્ર એટલુંજ કહ્યું.

સુપેશ ખિન્ન થયો. એને લાગ્યું કે પદ્મા એને સમજી શકી નથી, પણ એ એની દયા ખાય છે એ પણ એ જોઈ શક્યો. “આશ્વાસન આપવાની જરૂર નથી. એ નહીં હોંશીઆર થાય તો એ જોવી છે તેવીએ માટે મન તો કીંમતી છે. એ મારી સીરી ને હું એનો મુખ તો સદા રહેવાનાજ. પણ....”

સુપેશનું વાક્ય અધુરજ રહ્યું. કાલ ઉતારણું આવી બારણામાં દાખલ થયું.

“સુપેશ કુમાર તમારું નામ કે? તમારી પત્ની શ્રીદેવીને દામ ને ગાડી વચ્ચે આવવાથી અકસ્માત થયો છે. એની સાથે કાલ બાળક એને મુકવા આવતો હતો એના કહેવા પરથી તમારું નામ જાણી તમને કહેવા આગ્યો છું.” પુરો જ્વાસ પણ આધા વિના આવનાર માણસે સમાચાર કમા. કાલ બીચારો ભયે

માણસ મધુર સીરીનું દુઃખ જોઈ પરાપકાર કરવા પ્રેરાયો હતો.

સુપેશ જડ જોવા આવનાર મનુષ્ય તરફ જોઈ રહ્યો. કેટલીક વાર મુઠી તો એણે શું કહ્યું તેજ એને સમજાયું નહીં. પણ થોડી વારે સીરીને અકસ્માત થયો છે એવો કે અસ્પષ્ટ અર્થ તેના મગજમાં ઉતર્યો અને તેણે એકદમ દોટ મુકી. આવનાર માણસ પણ તેની પાછળજ દોડ્યો. પદ્મા શું થયું તેના વિચારમાં બહાવરી જેવી બારણા તરફ જોઈ રહી અને જડાં લાન આવતાં પોતાનાં માન-પિતાને ખચકે આપવા એ પણ પોતાની ઓરડી લણી દોડી.

૭

શ્રીદેવીને યાએના અકસ્માત ખબરો ગંભીર નહતો પણ તેથી તેના નખળા હૃદય પર ધણી અસર થઈ. ચિંતાને લીધે કેટલાએ દિવસથી તેનું શરીર નખળું પડ્યું તો માંડ્યુંજ હતું. તેમા આ નિમિત્ત મળ્યું. પરિણામે એનો મંદવાઙ ધાર્યા કરતાં ઘણો લંબાયો. ડાકટરને મન તો હાથ દોગ થશે એવી પણ બીક લાગતી હતી.

શ્રીદેવીની માંદગીમાં સુપેશ વારંવાર નોકરી પરથી ઘેરદાજર રહેતો. મંદવાઙ એનો બધો અસંતોષ બુલાવી દીધો હતો. એના બધા વિચારો દવામાં ઉડી ગયા હતા. એ પાછો ડુમસના દરીઆ કીનારે હતો તેજ પ્રણયી બાલક સુપેશ યદ રહ્યો હતો. માત્ર તે દિવસે સાધન કે પેસાનો વિચાર એને કરવાનો નહતો. આજે જાતે કમાઈ ન લાંબ લાંબુધી દરેક વસ્તુને માટે એને વાટ જોવી પડતી.

નાની મરખી ઓરડીના એક ખુલ્લામાં શ્રીદેવીની પથારી પાથરી હતી. સુરેષુ તેના ૧૦ વરસ નથી ચમચીવની તેને દુધ પાને હતો. મંધ્યા અને રાજિના મંધિકાળને લીધે ઓરડામાં જાંખું અધારા જેવું અજવાળું લાગતું ને તેથી બનેતા મુખ પણ જાંખાં-જાંખા દેખાતા.

શ્રીદેવીને દુધ પાછ સુરેષુ ધીરથી 'તેનુ મો વજીયુ. શ્રીદેવીએ ત્યાંએયો એક હાથ સુરેષુના પગ પર મુકયો ને પુછ્યુ ' મુ વદાહી! પદો થાડી મયો લાગે છે આજે આ મયો હતો ?'

"પેના મારા શેઠનો કામજ આવ્યો હતોને તેને મળી આવ્યો."

"શુ કહ્યુ એમણે?" સુરેષુના મુખ પર નજર ફેરવતા શ્રીદેવીએ પુછ્યુ

કહે કે "તમે હમણા વાગવાર ગેઠદાગર રહેછો તે અમને પચવડતું નથી તમારો આ માસનો પગાર તમને આજે આપવામાં આવે છે તમારી નોકરીની દરે અમને જરૂર નથી."

"હાથ હાથ, ત્યારે દરે શું મયો?"

સુરેષુ તેનું માથું પંખાબધુ "હુ બીજી મેધી કાઢીશ તુ અજગણ છે સતી? હુ જા જટ સાચા માં બને"

સુરેષુ દીગનથી કહ્યુ તો ખઈ પણ તેના મુખ પર જરા સ્વામના પથરાયા વિના રહી નહીં પણ શ્રીદેવીએ અધારામાં એ ફેંકાર જોડો નહીં.

"તે બીજી તરત મળશે?" તેણે આતુરતા થી પુછ્યુ.

"અરે! હુ મેધવા બજારે પહોંચવાર"

પાછળથી પદા આવી ને તેણે તેને આ

દેગ કલ્યાની જરૂરીઆતમાંથી બચાવ્યો. "કેમ શીમહેન? કેમ છે અત્યારે? ને આટલું અધાર" શુ? દીવો કહુ?"

"ના ના, રહેવા દો. આ અધારજ વધુ મરમ લાગે છે." સુરેષુ કહ્યુ

પદા શ્રીદેવીની પથારી પામે બેઠી ને ધીરે-ધીરે એના પગ પર હાથ ફેરવતા માડયો વાત કરવાથી થાડી ગએથી શ્રીદેવી તરત ઉઠવા પડી

તે દિવસની વાત પછી સુરેષુ અને પદા વચ્ચે વાત કરવાની છુટ થઇ હતી અને તેમાં શ્રીદેવીના મ દવાડે બનેને વધારે નિકટ આવવા હતા સુરેષુ પોતાની બધી મુશ્કેલીની વાત પદાને કહેતો ને પદા સદાનુભૂતિ દર્શાવી તેનો બાર હળવો કરવા પ્રયત્ન કરતી

શ્રીદેવીને ઉત્તરમાં પડતી જોઇ પદાએ ધીરે અવાજે પુછ્યુ "લાઇ? શુ થયુ?"

"શુ થાય? રનાનના મમાચાર" તેના સ્વરમાં નિગડા હતી

"પણ કહે તો ખરા"

"પહેલા તો કાકડગને ત્યાં મયો એને પુછ્યુ કે 'એક નાના અકસ્માતમાંથી આમ બેને માસથી ગીરી રીનાવ છે તેનું કે કારણુ હશે કે નહીં?'

"એણે શુ કહ્યુ?"

"એ કહે કે 'જુઓ ભાઇ! આમ અધીરો થગો નો નહીં બને. તમારી પત્નીનું હૃદય મુશળીજ નસગુ હતું, અને આ અકસ્માત-માં ત્યાજ વધારે દુઃખજી આવ્યું છે. જગત કાવચોગતી અમર પણ લાગે છે"

"હાથ હાથ."

ને કહે કે "કાકડગે કે પ્રભુ નથી. મારવાર કરે. સામું થઇ જશે" સુરેષુને અવાજ નુમળાયો

થોડી વાર કોઈ બોલ્યું નહીં.

“પછી?” પદ્માએ પાછું પુછ્યું.

“પછી મારા જીના શેઠને ત્યાં ગયો. ત્યાંથી રમ્મ તો મને ગયે મહીનેજ મળી હતી. આજે જોઈશું તો મારી જગા પુરાઈ પછી ગઈ.”

“ત્યારે હવે?”

“યદ્યદેશે,” સુપેજે ખીનતાથી કહ્યું.

“આવતાંઆવતાં એક મારવાડીની દુકાને ગયો ને મેં પેલું સીરીની વર્ષગાંઠને દિવસે એને મારે જે શીશપુલ આણ્યું હતું તે ગીરા મુક્યું.” એનો અવાજ સુગંગાયો. આંખમાં બે ટીપા રોકવા છતાં આવ્યા વિના રહ્યાં નહીં, તે તેણે છાનામાના લુછી નાખ્યાં. જરા વાર રહીને પાછું એણે ઉમેર્યું, “ઘેર જાને પણ પૈસા મોટાવાના છે.”

પદ્માની આંખમાં પણ અનુ છક્કાયાં. પણ તે તેણે છાનામાનાં પાલરવની લુછી નાખ્યાં, શ્રીદેવી ઝંખકાને જાગી.

“આરે, સુપી! ક્યાં ગયો?”

સુપેજે તેના હાથ હાથમાં લીધો. “આ રહ્યો, સીરી! દે જોઈએ?”

“જરા પાણી આવતા. કેટલું અંધારું?” મને એક સ્વપ્નું આન્યું.”

પદ્મા દૈવો કરવા હડી. સુપેજે પાણી પાતાં પુછ્યું: “શું?”

“જાણે કે મને કોઈ પકડીને લઈ જતું હોય! તું નહોતો. મેં ધણીએ કાઢાવાલા કીધા, બળ પણ અજમાવ્યું, પણ એણે તો મને લઈજ જવા માંડી. પણ એટલામાં તું બહારથી આવ્યો ને હું તને જોઈથી વળગી પડી ને મારી આંખ ઉઘડી ગઈ.” શ્રીદેવીએ જોઈથી સુપેજના પગ પકડ્યા. “ઓ સુપુ! મને કોઈને લઈ જવા દેતો નહીં.”

“કોની મગદુર કે તને મારી પાસેથી લઈ જાય! હું તારી ખજર રાખનારો બેઠો છું તે ખજર છે?” સુપેજે તેના ઘડકતા હૃદયને દયાવ્યું.

શ્રીદેવીએ તેના પગને વધારે જોઈથી પકડ્યા ને ધીરેધીરે ફરી ઉંઘમાં પડી. સુપેજે તેના સામે એકી-ટશે જોઈ રહ્યો.

“ભાઈ! કેં ખાશો?” પદ્માએ સંભાળ્યું.

“હમણાં લુખ નથી. ટેખત પર જે કે હોય તે મુકો, લુખ લાગશે તો ખાઈ લઈશ.”

“આમ કેમ ચાલશે? તમે માંદા પડશો તો શ્રીજીનની ચાકરી કોણ કરશે?”

“ના, હમણાં તો નહીંજ. હું જરૂર પછી ખાઈશ તમે જાઓ, હવે મોહું ચાલ છે.

પદ્માએ ટેખલપર ખાવાનું ઠાંક્યું અને ફરી ખાઈ લેવાનું કહી તે ગઈ. સુપેજે કાંમુધી એમને એમ બેસી રહ્યો. ને પછી યાક અને દુઃખથી એની ડાકી છુટી પડી, સીરીના પગ આગળ માથું મુકી દુઃખીઆઓને આવે છે તેવી અસ્વસ્થ નિદ્રામાં તે પડ્યો.

૮

દિવસો પર દિવસો જતા ગયા ને શ્રી દેવીનો મંદવાડ પણ વધતોજ ગયો. સુપેજે આખો દિવસ એની પાસે બેસી રહેતો ને શ્રીદેવીએ એને પણ ને જોતી તો વીધી યદ્ય જતી.

પણ પૈસા વગર આ દશા ક્યાં મુધી ચાલે? સુપેજેને નોકરી પરથી રમ્મ તો મળી ચુકી હતી. પૈસા ખુટતા ગયા તેમતેમ ઘરમાં વસાવેલી કાંમતી વસ્તુઓ એકેએકે વેચાવા માંડી. શ્રીદેવીની આંખે દેરદાર ન દેખાય તેટલા પુરતી બહાર દેખાતી વસ્તુઓજ બાકી રહી. છેલ્લા પ્રસંગે તો લગ્ન પ્રસંગે શ્રીદેવીને આપેલી વીંટી પણ ઘણાં

રામાયણ વાંચતો લેયો બેઠો હતો, પગરવ સાંભળી તેણે મુસ્તકમાંથી દષ્ટિ ઉઘી કરી.

લેયો આ બીખારી જેવા માણસ તરફ જરા શંકાશીલ નજરે જોઈ રહ્યો. મુખેણનાં કપડાં મેલ્યાં અને ફાટેલાં હતાં. એના મુખ પર ગાંઠ માણસમાં ખપાય તેટલી નિરાશા હતી. એનાં તેજહીન ચક્રાઓ વિચિત્ર રીતે આમનેમ ફરતાં. લેયાએ જરા કડકાઈથી પુછ્યું: “કોન દે! કીમકા કામ દે?”

પહેલાં કદીએ પરિચિત નહીં એવી નમ્રતા-પુર્વક મુખેણે જવાબ આપ્યો: “લેયાછ! શેઠ દે! મીલેજે?”

“તુમ કોન હો? કાયકે લીએ ઇધર આયા હો?”

મુખેણે મુંઝવાયો. એને શું જવાબ દેવો એ મુશ્કેલ નહીં. “શેઠકુ મીલનેકા દે.”

લેયો જરાવાર એના સામે જોઈ રહ્યો એનામાં કે એણે દયાજનક લાગ્યું કે એ પીગલ્યો ને કહ્યું: “જેઠકખાનામે બેઠે દે. એ રાત્રેને જાઓ.”

૯

શેઠ ભગવાનદાસ દીવાનખાનામાં ગાદી-તરીકા પર અટ્ટેલીને મહેતાજી પાસેથી હીસાબ સાંભળતા હતા. શેઠ દેખાવમાં આયેડ હતા અને તરતજ પુગ્ગમાંથી ઉઠી આવ્યા હોય તેમ શાસ્ર ઓઢી બેઠા હતા. કપાળમાં ભસ્મની રેખા દેખાતી, એમના મુખ પર ભસ્મમનસાઈ અને ક્ષાત્રત્વ અને દેખાતાં. મુખેણ અકળાતો, મલરાતો તેમની પાસે આવી ઉભો.

શેઠ આશ્ચર્યથી તેની સામે જોયું. “કેમ બાઈ! કોણ છો તમે?”

મુખેણે આવડાં આપ્યો તો ખરો પણ તેના ગળામાંથી સળકે બહાર નીકળ્યા નહીં.

તે અવાચક ઉભોજ રહ્યો. શેઠે વધારે આશ્ચર્યથી તેના તેજ-પ્રગ્ન ફરી પુછ્યો: “લાઈ! કોણ છો? ક્યાંથી આવો છો?”

અત્યંત વેદનાથી મુખેણનો અવાજ ખોખરો થઈ ગયો. તેણે કહ્યું: “શેઠ! હું એક બીખારી છું.”

“તમે બીખારી જેવા દેખાતા નથી,” શેઠે તેની સામે ધારીધારીને જોતાં કહ્યું. “કોઈ સારા માણસનું ફરજદ લાગે છે. બોલો શું કામ છે?”

આંખમાં આવેલાં આંસુ મુખેણે મઠા પરાણે રોક્યાં. “શેઠ! હું એક બીખારીજ છું. ને તમારી પાસે બીખ માગવા આવ્યો છું. મારા બાપ મરી ગયા, ઝેરી બહુ માંદો છે ને મારી પાસે એક કોડી પણ નથી, ઝાકટર એને દવા દેર લઈ જવાનું કહે છે. હું નોકરીએ ચઢીને તમારા પૈસા વાળી આપીશ, પણ દમણાં એક પાંચસો રૂપીઆ આપવાની રૂપા મારા પર કરો.” ઉતાવળે આસે શેઠની સામે જોયા વિના મુખેણ બધું બોલી ગયો ને નીચું જોઈ રહ્યો.

શેઠ થોડી વાર તેના સામું જોઈ રહ્યો. એમની દયાનો લાભ લઈને વાર એવી રીતે લેવાયો હતો કે ‘રજેને કાઠ કુપાત્ર જન હોય’ એવી ધારતી એમને આવા પ્રસંગોમાં લાગ્યા કરતી. “લાઈ! હું તમને જોળખતો નથી, પારખતો નથી ને તમે આવીને એકદમ ‘મારી ઝેરી માંદો છે માટે મારે પાંચસો રૂપીઆ જોઈએ છે’ એમ કહે છે. તે મારે આઈ દેવા? તમે મારા માણસ દરો; એવા દેખાઓ છો, પણ એવા મારા માણસજ દેખાવવાળા મારે ત્યાં રોજ ફરજાએ જઈ આવે છે. મારે કેમ જોળખવું તે કહેશો!”

વિચાર આવતાની સાથેજ પોતે ભીખ કેમ માગી હતી તે સાંભર્યું. ને તેને પેલા બાર આના યાદ આવ્યા. ગજવામાંથી એણે બાર આના હાથમાં કાઢ્યા ને તેને ધારી-ધારીને જોયા. “માત્ર આ બાર આનાજ બાકી રહ્યા છે, સીરીની દવા લાવવાની છે. એને માટે ફળ ને દુધ પણ લઈ જવાનાં છે. ને ...મારા પેટમાંજે લુખ લાગી છે, ને ને સ્ત્રી આ બાર આના ઉપરજ.” તે જરા શીકકું દરચો ને બાર આના ગજવામાં પાછા સંભાળીને મુટ્ટી દીધા.

ફરી વિચાર આવ્યો “કાકટર શ્રીને દવા ફેર લઈ જવાનું કહે છે, ને નહીં તો.”.....એની આંખમાં એક અશ્રુગિંદ્ર ચમક્યું. પણ તેમ ફરવાની મારી શક્તિ નથી. સારુંજ છે કે હવે મારે માટે પણ કે સાધન બાકી નહું નથી. સીરી માંદો ચક્રને મરી જશે, હું વગર માંદગીએ મરી જઈશ. મરવામાંજે અમે બંને સાથેજ ચક્રું.” ટાકી આંકડા પર નાખી તેણે કોચે આકાશ નરક જોયું.

“બીચારાં બા ને બહેન શું કરશે ? અત્યારે હું જીવનો છું તોએ એમને હું ક્યાં પોથી શકું છું ? બહેન પરણી જશે ને બા.....મામા છે ને.....મરવાની અણીએ આ બધાની શીકર મારે કરવીજ જોઈએ ?” જરા વાર મુધી આંખો મીંચી શ્વસ મને તે પડી રહ્યો. ને મરણ પહેલાં વધારે મુંદર લાગતો ભૂતકાલ તેની દષ્ટિ આગળ ખડો થયો.

“ઓ સીરી ! હું તને બચારી ચક્રતો નથી. દેવડી ! કેટલી હોંસભેર આપણે પરણ્યાં ! અને પરણ્યા પછીનું પ્રથમ વર્ષ કેવા અપૂર્વ

મુખમાં આપણે ગાળ્યું ! પછી આપણે જન્મ બગડી ગયાં; ના, આપણે નહીં પણ હું બગડી ગયો. મને અસંતોષ થવા માંડ્યો. મહાત્મા-કાશ્યાપેના પ્રવાહમાં હું તણાયો. કાર્યદક્ષ અને અતુર ગૃહિણીનો મને મોહ થયો. એકલી સ્નેહસૃષ્ટિ આ બધી ઉણપો પુરાવ નહીં ત્યાં મુધી અધૂરી લાગી. મારી બાલપણની સખી આ વિકાસ સાધવામાં મદદ નહોતી કરતી એવો મને ભ્રમ થયો, આવા વિચારોથી આવતી ખિન્નતા મારાથી કાઠી શકાઈ નહીં. ને એ ખિન્નતાએ તને કરમાવી મુટ્ટી. પરિણામે આજે તને ગુમાવવા બેઠો છું. અકસ્માતનું તો નામ બાકી તારું હૃદય નબળું પડવાનું ખરું કારણ તો એજ.” મુંઝાણની આંખોમાંથી ભેરભેર જેવાં આંસુ ટપક્યાં. “સીરી ! મારી દેવી ! મને માફ કરજે. તારા પદની પ્રીતિ તો કદી ઓછી ચક્રજ નહોતી. પણ એ પ્રીતિના બળેજ હું મારાથી કશામાંજે દૂર કે બિન્ન હોય તે મારાથી ખમાવું નહીં. પણ હવે એ લુલ મુધારવાનો વખત રહ્યો નથી.” આ વિચાર પરંપરા ક્યાં મુધી આમને આમ ચાલ્યાંજ કરી અને ભૂતકાલની દરેક વાત સંભારી સંભારીને મુરોણખુણ રડ્યો, એક બાળકની માફક રડ્યો. ઘણા દિવસના બાંધેલા બંધ આજ અચાનક તુટ્યા, અને તે તુટતાં એના હૃઃખના સાગરે મર્મોદા છોડી અને એને વીટાતા ચારે તરફ ફરી વળ્યા.

ઘણા વારે છેવટે એને લાન આવ્યું. શોકનું બધું જોમ ઉતરી જતાં એને પાછી પોતાની મુળ સ્થિતિ સાંભરી. ને તેની સાથે ધર સાંભર્યું; શ્રદ્ધિની સાંભરી અને પોતે કેટલો વખત ગુમાવ્યો હતો તે યાદ આવતાં તે ચમક્યો. “અરરર, કેટલું મોડું થયું ? સીરી કમારની વાટ જોતી હશે ને હું આમ અહીં

“પદ્મા બહેન! હું એમને કેટલા દુઃખી કરું છું?”

“કેને સુપેશુભાષને? એ તમને શુભાષવાને આટલું કરે છે ને તમને આવું કહેતાં શરમ નથી આવતી?” પદ્મા જરા ખીજવાવાનો ડોળ કરી બોલી. ને શ્રદ્ધિની પાસે આવીને બેઠી. શ્રદ્ધિ પદ્માના હાથને વળગી પડી ને એના સામે ધારી ધારીને જોયું. “બહેન! ફરી એવું નહીં બોલું, પણ મને ખરેખર કહો. એ મને-આવી મુખીને ચડાના દશે?”

“તમને આજે થયું છે શું? હજી સુપેશુભાષ તમને ચાહે છે કે નહીં તેની તમારે ખાતરી જોઈએ છે? તમારા વિના ના એ મરી જાય! ખબર છે?”

શ્રદ્ધિનીના મુખ પર આનંદ પથરાઈ રહ્યો. થોડી વાર તે એમને એમજ પડી રહી. “બહેન! મારું માથું હોળી આપશે કે કેટલા દિવસથી એમને એમજ રહ્યું છે.”

પદ્મા હાંસપ્રી લાવી ને શ્રદ્ધિનીનું માથું હોળવા માંડ્યું. “હું પાડું છું તેવીજ સેથી પાડજો. એમને એવીજ ગમે છે. એક દહાડો એમજોજ મને એવી સેથી પાડનાં શીખવું. ને પછી મારું મુંખ પકડીને કહું કે..... પણ તમે વળી મને શરમ ચગરની ને વરથેલી કહેશો; જરા આરસી ધરો તો. હું જોઈ, કેવી લાગે છે તે.”

શ્રદ્ધિનીએ આરસીમાં જોયું ને એનું મુખ ગંભીર થઈ ગયું. “અરરર, મારું મુખ તો સુકાઈને કદરવું થઈ ગયું છે. એમને તો ગમશે પણ નહીં.” ધારીધારીને એણે આરસીમાં જોવા માંડ્યું. ને ચિંતાથી પુછ્યું: “હું પદ્મા બહેન! ખરેખર એમને નહીં ગમે કે?”

પદ્માની આંખમાંથી છાતુંમાંનું એક આંસુ સર્ક્યું. “જો તમે આવુંઆવું કરશો તો હું તમારી પાસે એમવાનીજ નથી.”

“ના ના, બહેન! હવે નહીં બોલું. મને જરા મોં ધોઈ કપમાં બદલાવો. આજ તો મુખી મને બદલાઈ ગયેલીજ જોશે.”

પદ્માએ એના કપા પ્રમાણે બધું કપું. એનું શરીર વાદળીથી સાફ કર્યું. એને કપડ બદલાવ્યાં, કપાળમાં ચાંદનો કર્યો. શ્રદ્ધિની ચાકી તો પણ એને સરસ લાગ્યું.

“શીખહેન! આજ તમે એનાં ફાળાં લાગો છો કે હું છોકરો હોત તોતો તમનેજ પરણત.” પદ્મા હસી.

“ના જા, હું તો મારા મુખીનેજ પરણત.”

સુપેશે આ હેરફાર શબ્દો પુરા બોલાવે તે પહેલાં ચારણામાં પ્રવેશ કર્યો. એણે હેરફાર શબ્દો સાંભળ્યા ને તે જરા હસ્યો. મુખ પરની બધી નિરાશા સંતાપવાનો એક મહાભારત પ્રયત્ન તેણે કર્યો. તેના હાથમાં પાંચ ઇ નારંગી, સંતરાં ને દવાની ગીદી હતી. એક ખુશ્ખામાં શરમાતો હોય તેમ તે મુખી જોઈ શ્રદ્ધિની પાસે તે ગયો.

પદ્માએ સુપેશુના મુખ પરનો બધો ફેરફાર જોયો ને તેનું હૃદય ચીરાઈ ગયું. તેને એની સ્થિતિની લગભગ તો ખબર હતી. સુપેશુના અભિમાની સ્વભાવે તેને છેક પુરું થયું છે એવું કહેતાં અટકાવ્યો હતો. પણ પદ્માને કદરતાં વાર લાગી નહીં.

સુપેશે નીચા વળી શ્રદ્ધિનીના માથા પર હાથ ફેરવ્યો. “શ્રી! કેમ છે? આજ તો હું સરસ લાગે છે. ને હું થોડાં ફળ લાવ્યો છું. કે ખાસે?”

શબ્દો બોલતાં તો બોલાયા પણ એને પોતાની સ્થિતિનું જ્ઞાન તેજ દાણે તીવ્રરૂપે થયું. પણ એ જ્ઞાન યતાંની સાથે કેં લયકર નિશ્ચયની રેખાઓ એના મુખ પર સ્પુરી. સીરીનો હાથ તેણે હાથમાં લીધો ને અડધું મોટેથી અડધું મનમાં તે બગડ્યો. “શા સારું સીરી મરી જાય? ને હું સાધનહીન નિર્જલ જનની માફક એને મરતી બોધા કરું? માણસનો છવ જતો હોય તોપણ સમાજના કાયદા તોડાય નહીં? ના, આજે તો હું તોડવાનો.”

શ્રીદેવી સુગૃહની સ્થિતિ જોઇ ગભરાઇ ને પયારીમાં બેઠી થવા ગઇ. પણ નિર્જનતાને લીધે આંખે અંધારાં આવ્યાં ને ફરી પયારીમાં પડી. સુગૃહે તે જોયું ને તેના બધા વિચારો દવાગાં ઉડી ગયા. ગભરાતાં ગભરાતાં એણે શ્રીદેવીના મુઠ્ઠા શરીરને હાથમાં લીધું ને વ્યાજ્ઞનક સ્વરે છુમ ખાડી: “દેવડી! દેવડી! વહાલી તને શું થયું? હું મુઝો અકળાદને બોલતો. મીરી! વહાલી!

ખારણમાં પદ્મા હાથમાં ખાવાનું લઇને આવી, સુગૃહની જુમ સાંભળી તે ગભરાઇ અને ખાવાનું વચ્ચેજ મુઠ્ઠા એકદમ ટોડતી આવી. દુઃખ અને ભુખથી સુગૃહને પણ તમ્મર આવના દત્તા. એ આંખે એના હાથમાંની સીરી જ ને દમણાં પડશે એમ લાગતું હતું. પદ્માએ એના હાથમાંથી શ્રીદેવીને લઇ પયારીમાં મુઠ્ઠાડી અને સુગૃહની આંખો દાખી પાસે પડેલું દોઝનવોટર હાથમાં લઇ એને ને સીરીને મુંઢાવ્યું. થોડી વારે જ ને શુદ્ધિમાં આવ્યાં. સુગૃહ ઉડીને દિશો થવા ગયો.

“બાહ! દમણાં બેસીજ રહો ત્યાં ત્યાં ને હું ખાવાનું લાવીશ” તેમાંથી જે ભાવે તે

ખાઇ લ્યો. હું શ્રીમદ્દેવને સંભાળું છું.” પદ્મા એ આજ્ઞાદર્શક સ્વરે કહ્યું. તેણે ખાવાનું લાવી સુગૃહ પાસે મુક્યું અને તે શ્રીદેવી પાસે જઇ બેઠી.

૨૨

ભુખ એ એવી વસ્તુ છે કે ગમે તેવા માણસનાં માન મુકાવે છે. ગમે તેવા દુઃખમાં માણસ એને ભુલી શકતો નથી. ગમે તેવા ભાવનાના ગગનમાં એની આજ્ઞા થવા પડી એક પળવાર ટકાતું નથી.

સુગૃહે પાસે પડેલું ખાવાનું જોયું. એક પળવાર તો એ બધું ભુલી ગયો. ને પોતે ખાવ છે એવું જ્ઞાન યતાં પહેલાં એણે ખાવા માંડ્યું.

એ દિવસથી એણે સહેજમાજ કાચું કેરું ખાઇને ચક્ષાબધું હતું. આજ સવારનું તો એણે કંઈ ખાઈજ નહોતું. ફેટલા કચાક મુધી તો એણે દિશા ને કાઝને સંભાળી ત્રણ રખડયાંજ ક્યું હતું. અભાવે ભુખથી એની આંખે અંધારાં આવતાં હતાં. ચાકથી એનાં અંગ કળતાં હતાં. દુઃખે એને મરણીઓ બનાવ્યો હતો નિરાશા. એના અંગેઅંગમાં પ્રસરી ગઇ હતી. કાલ સવાર તો આથીએ ખરાજ પડવાની હતી. યોદ્ધિશ એને અંધકાર પ્રસરી રહેલો લાગતો હતો. ને એ અંધકારને વીંધવા એ ફાંદાં મારતો હતો.

એને ચોરી કરવાનું મન થયું. એક નહીં પણ અનેક વખત. સીરીના ઉદ્ધતા શબ્દો વખતે તો એણે એમ કરવાનો નિશ્ચય પણ કર્યો. એને સમાજના કાયદા તોડીને દેંડો દેવાનું મન થયું.

પણ આ જાતનું બહાદુરક કરવાનું નેના સ્વભાવમાંજ ન હતું. સમાજે એનું

દેએ બચાડ્યું ન હતું. ઉત્કું એજ સમાજભાવી
એને તીરી જેવી સ્નેહાળી પત્ની મળી
હૃદયને સ્વતંત્ર કરે એવી કેળવણી મળી
સખધીઓનો મોહ મળ્યો. એ બધાં મળે
લા એને માયા અને મમતા મળ્યા એણે
સહાએ આલકાર તે આદરજ નેપથ્ય શા કાળે
એ સમાજ ઉપર એને કેવું આવે ?

અને જે અભિમની દવઆવ દાન માગતી
વખતે આડશે. ધન્ય તે મોરી કરે / જે
મથાળે એને આદર આપેા હતો તેના કાલકો
માટે એને પણ અદર હતો. ને કાલક ન
હોય તો પણ મુણે ચોર અને / એ બનેજ
કેમ / ને મોરી કમવા મળે તોએ એ કવા
કરે કેમ કરે ?

જે વિચારો એન પહેલાં નહોતાં સુમવા
તે ખાધા પડી એકદમ શૂન્ય આવ્યા ને માથે
દાથ દહને એક ખુશુમા જાળે પડેા. સીરીની
પાને જવા નેટલી દીમન પણ દમખા તે
નેનામાં નહેાની.

પદ્માએ નીચા વળી નેજણ વાર નેજુ.
અને શ્રદ્ધિને દવા પડે એનુ માથું દાખુ
એન તળીઆ તળારવા. ધીરે ધીરે શ્રદ્ધિ
ઉઘડી જાગી ધીરે રહીને એ જા અને સુખ
પામે મદઃ ખીમામ મતાડેવી પચામ
મ્પીઆની નોટા કાઢી. “આહ !” તેણે છુમ
પાડી. મુણે સમજાને એક શબ્દ મળે પદ્માએ
નોંધે તેના પગ આગળ વગર બોલે મુકી.

સુણે તેના માથે ટશરુપર નેજ રહે.
“નહેન ? આ શું ?” તેણે ચિરમવ પાખીને
ચોડી વારે પુછ્યું

“નહેનની એટ.”

“મારાયી એ કેમ સેવાય ?”

“આહ ! આહતા સંકેદ સમરે નહેન
નહી કામમાં આવે તો કેવું આવે ?”

“પણ તમારા મા શું કહેશે ?”

“આ તો મારા એકા કહેતા પૈસા છે.”
પદ્માએ જવાબ ઉઠાવેા. એ કહેને કલા
વચરજ પોતાના એકા કહેવાં પૈસા આપવાને
હાથ આવી હતી માત વિનાને પુઠના એ કે
દા પારે એવી ખાતરો નહેાની

સુણે સમજ્યો પણ અ વખત બહુ
આનામની કમવાને નહેા. ના અપ્પીની
વખતે પ્રભુએજ તેને પૈસા મોડવી આપ્યા
હેય એમ લાગ્યું પોતે કમાશે ત્યારે આ
પૈસા પાછા આપવાની એને ખાતરી હતી તેણે
એક આભારદર્શક દટિ નાખી એ પૈસા
તીવા “બહેન ! હું નોકરીએ લાગીશ ત્યારે
તરત પાછા આપી દેશ પદ્મા સાધી
પણ બોલ્યા વિના હમી શ્રીદેવીના આટમા
મામ જાણ મેરી

૧૩

યુવાનીમા માથુસની નિરાશા બહુ વાર
કતી નથી આશનુ એક કિંમત પણ તેને
આધાર આપવા ભમ હોય છે

પચામ રૂપીઆ પાસે આવ્યા એટલ
મુણેયના તત અને મન બનેમા નેર આવ્ય.
આ પચામ રૂપીઆ આવે તેટલામા તે જામે
તેમ કરીને પોતે નોકરી જોધી કાલે એરી
તેને દીમન આની. સાચીવાળા જવાને વીન
રૂપીઆ જામ પેટે આવ્યા અને માડીના
રૂપીઆ લઈ ખીજ મવારે શ્રીને માટે દવા
ને આવાનુ લાવવા ને નોકરીની શોધમા તે
નીડખેા.

તે કાકરને ત્થ મળેા ધણા દિવસે તેણે
જરા ખુશ મીનજમાં વાત કરી. દવા લીધી
ને નોટ વટાવી પૈસા આવ્યા. પરચુરુ ખીસમા
જુદ નાખ્યું નોટ પાડીદમા મુખ ને તેને
મજામાં સંભાળીને મુક્યું, અને નારંગી

લેવા ફળવાળાની દુકાને મુખમાંથી ધીમી-ધીમી સીસોટી વગાડતો તે જવા નીકળ્યો. ગજવામાં બાકી રહેલા સાડી ઝોગંજીવીસ રૂપીયા પર એને આટલો આનંદ કેમ આવતો હશે તે તો પ્રશ્ન જાણે.

આજ કેટલે દિવસે તેણે આટલી સ્વસ્થતા અનુભવી હતી. બુખે મરી જવું નહીં પડે એવી તેને ખાતરી થઇ ગઇ હતી. રસ્તામાં સાક્ષતાં સાક્ષતાં પણ એ જમીન પર નહીં પણ હવામાં હિંમતો હોય એવું તેને લાગ્યું.

ફળવાળાની દુકાન આવી. સારામાં સારી જોઈને નારંગીઓ તેણે લીધાં. કેટલે દિવસે સીરી આવી સરસ નારંગી ખાઇ શકશે એ વિચારે એવું 'દેયું' હરખાયું. તેણે ગજવામાંથી પૈસા આપવા પાકીટ કાઢ્યું.

પણ અકર્મિના પડીઆ દર્મેશાં કાંણુ હોય છે. મુંગણ પાકીટમાંથી પૈસા કાઢવા એણે પણ તે કાટે તે પહેલાં ત્યાં રાહ જોઈને જોના રહેલો કાંઈ ખીસાકાનકું એના હાથમાંથી પાકીટ ખુલ્લીને નાસી ગયો. મુંગણ જલ્દવરા જેવો તે જતા આકારને જોઇ રહ્યો. ને તેને શું થયું તેનું જ્ઞાન આવે તે પહેલાં ના તે મોર ક્યાંનો ક્યાં અદ્યય થઇ ગયો. મુંગણે નારંગીઓ ત્યાંજ પડતી મુકી ને તેની પાછળ દોડ્યો. બે ચાર જણ જોઈ ગયગયો, પણ કોઈની ફરીઆદ સાંભળવા જોના ન રહેનાં એણે દોડ્યાંજ કયું. છેવટે રસ્તામાં એક પોલીસ તેને અટકાવ્યો.

તેની આંખે અપારાં આનંદો. તે રસ્તા પર-એજ ન્યાને ત્યાં જોમી ગયો. હવે તે શું કરે? ક્યાં જાય? કોની પામે માગે? સીરીની ચાકરી કામાંથી કરે? પોને શું ખાય? ઘેર રહી માતાને શું મોકલાવે? ને પગને પણ શું કરે? ને કહે ને કહાય તે એમ માને કે

વધારે પૈસા કઢાવવાનો આ રસ્તો છે નો શું? બધું ચાપ પણ પચા એવું ધારે તે તો નજ ખમાય.

ને સીરી આગળ તે શું મેં લઇ જાય? "હવે રીખાઇ રીખાઈને અંતની વાટ જોવા કરનાં અસારેજ અંન આપ્યો હોય તો કેયું?"

તેને ગજવાના એક ખુણામાં નાખેલું પરચુરણ સાંભળ્યું. તે હાલ્યો. પૈસા ગણી જોવા. આઠ આના થયા.

દુકાનવારને કે બહાનું જતાવી તેણે એ આઠ આનાનું અરીણુ ખરીદ્યું. મુજને પગે ને દખાને હંથે તે ઘેર આગ્યો. પણ તેણે નિશ્ચય કીધો કે સીરીને તો છેક છેલ્લી ઘડી મુઠી કે જણુ પડવા દેવી નહી.

મુલ્યનું ખીલામણું રૂપ રસ્તામાં તેને દાઢર વાર પાછળ આવતું દેખાયું. તેનું હૃદય કુણું-પગ કુણા. પણ આસીનો દાઢર ચટની વખતે તેણે મહા પ્રયત્ને એક પ્રકારની અદારની સ્વસ્થતા જોગી.

"મુરી! વહેલો ક્યાંથી આવ્યો?" શ્રીદેવીએ જરા આશ્ચર્યથી પુછ્યું. તોકરીની શોધમાં મુંગણ આજ જવાનો દતો એવી તેને ખબર હતી.

"અસારે માયું દુખે છે. જરા મેડંગી પાછો જઈશ."

તે આવી શ્રીદેવી પાસે બેઠો. તીવ્ર વાતજ અનુભવતું તેનું હૃદય ગ્રમાટોગ થઈ રહ્યું હતું. પોને કરશે નિશ્ચય પાર પાડેલા કે કેમ તે વીશે હજી એ તેને શંકા થવા કરતી હતી.

મુલ્ય દૂર હોય ત્યારે નિરાશ થએલો માણસ તેને દરેરાજ નિમજ છે, પણ મુલ્ય પામે આવતું જગ્યાય ત્યાં ગમે તેસ દવાય થએલામાંએ આશાના અંકુરો ફગી નીકળ્યા માટે છે. સુમેનું હૃદય પણ દાઢરે અનુજ

ગએલી આશાએથી બરાબ ગયું. એમાં હોય નો શ્રેય તરત સાચ થાય. ને શ્રીદેવી સારી થાય પડી પોને સુ સુ કરે. એને મદાન પછીએ પહોચવાનો ધોળા હતો. એને પૈમા મેળવવા દતા. એને કોર્નિ મેળવવી હતી. ને શીરીને એ અધાની ભાગીઆણુ બનાવવી હતી. પણ એની એકે આશા સફળ થાય તે પહેલા તે એને વગર વાકે અને વગર પાપે અવતાર પુરા કરવો પડતો હતો.

‘છે પો દિવસ’ છેલ્લો દિવસ. છેલ્લો દિવસ.’ તેના કાતમા વાળ્યા કરતુ હતું.

તે અનિશ્ચ મમતાપુર્વક શ્રદિયીની પામે જઈ એના સ્નેહનો તણાએ અધુરો રહેતો આવ અદ્યુન મુકુતાપુર્વક તેણે દર્શાવેા છેકથી વાર મળતા આતુર પ્રજાપાની માફક તે તેને બેઠો.

તે સમયે જાન દર્શાવેર પણ આજનો તેનો અવિભાવ કે અપૂર્વ દતો ને તેથી શ્રદિયીનેએ નવાં સાચી.

“વદાક્ષા! આજે તને સુંધુ છેર આટલુ દેન કરાં કરી રાખ્યું હતું આતું કરશે તો મને મગવાનું નહીં મને.”

મુણે એક નિશાચ નાંખેલ આજેજ મરી જવાનું હતું. એની આ બીચારી જાવાને કયા ખતર હતી.

આખ ને આખ મપેર રમવા કાઝ પડવા આવી મુણે શ્રદિયીની જામે આપો દિવસ મેઝાજ રહ્યો.

‘સુ’ બદાર નથી જતુ.’ શ્રદિયીએ અનેક ‘પર પુ.કુ.’ પણ તે તો ‘મેઝાજી એઝાજી જવાજ આવી પતાવી દેતો.

પમા મેજણુ વાર આવી અહ. તેને પણ આજની સુખીની શિશનિ કેક વિચિત્ર જામી પણ તે તો તેની શિશનિ વિંતાને લીકે

હજે એમ તેણે મનને મનાવ્યું. સાજના તો તેને તેની માતા સાથે કેક જવાનું હતું કમને તેણે જવાનું કહ્યું હતું.

સુણે મળ્યા સમયની શદ બેતો દતો તેને પડીપડી આવતી પડાની બીક લામની હતી અને તેથી તે ક્યારે બદાર જાય તેની તે વાટ બોધ રહ્યો હતો. છેવટે સાંજ પડી. પમા છેવટની આવીને અહ તે ઝોરડીની અંકિજ દેવા ઉડ્યો. પુણુ “પાઠાથી જાલજા ઉવાડવાની તરફી પડશે.” એ વિચારે એણે તે એમને એમજ ગહેવા લીધી.

તેણે એ ખાસામા આણેતું વિર તૈયાર ક્યુ શ્રદેવા તેને આશ્ચર્યા જોઈ રહી સુ’ યુ કરે છે.”

“અરે તને કહેતુ જુદી મપો મગરે એક મહાત્મા માળ્યા દના તેણે આ પ્રમાણ આપ્યો છે ને ક્યુ કે “તમે બને આ પી જાને તમારો દિવસ આજથી કરવા માડ્યો.”

એણા શ્રદિયીને આ મદાનુ માનવાં કે વાર સાચી નહીં મુપણુ પર તેને એથી તદા હતી કે તે આતા મદામાએને કેક દિવસ માનતો નહીં એ પણ તેને વદ આગ્યુ નહીં.

સુણે ખાસા તૈયાર કરી અ.પ.પા. આજુના આજુના તેનું આખું શરીર મુજબું. તેને પરમેવો પરમેવો જઈ મપો. પણ એક મદા પ્રવળને જાતે તેણે મન અજાણુ કીડું.

“અરે! કાર કે આજ આપણે જાને મરી જતાતા તેજાએ તો તને મુ લાગે.” બેદરકારીના દેખાવથી મહેજ વદ કરતો દોષ એમ એણે પુછ્યું.

“આપણે જાને મતા દેહએ તેને

“અધરું નહીં લાગે પણ એકધું મરતાં
તો જીવ નહીં ચાલે. આજ તો નહીંજ.
મુખી! તું એવો વદાસો લાગે છે કે યમરાજ
સાક્ષાત આવે તોપણ આજતો નાજ કહું.”
શ્રીદેવી ધીસડીલાટ હસી. ઘણે દહાડે તે આવું
હસી. આ હસવું છેલ્લીજ નારનું હતું એ
વિચારે મુખેણું અંતર વીધાઈ ગયું.

તેણે પાસા નીચે મુક્યા ને છેલ્લીવાર
બેટી ક્રેવા ને સીરીની પાસે બેઠો. “વદાસા!
તુંજ મને પ્રસાદ પાને?” શ્રીદેવીએ લાડમાં
કહ્યું.

મુખેણના આંખમાંથી બે આંસુ ટપક્યાં.
ને પાસો જંચકા ગયો પણ તેનો હાથ
ધ્રુજ્યો. તેણે મુખ ફેરવી દીધું. “વદાસી!
સીરી!” તે ટુંક બોલવા ગયો પણ તેનો
અવાજ ગળામાંજ ચોંટી ગયો. ફરી મન
કાંજી ફરી તેણે
પાસો હાથમાં
લીધો. શ્રી
પોતાનાં મુખ
પરના બાંધો
પરખે માટે

નેણે તેના ગાલ સાથે પોતાના ગાલ અડાડ્યા.
તેની દૃષ્ટિ આગળ ખીચી દુનીઆનાં દાર ખુલ્લતાં
જણાયાં. એકદમ જાણું ઉઘડ્યું. ભગવાનદાસ
એ ત્યાં ઉભા હતા. તેમણે એક ઉતાવળી દૃષ્ટિ
ઝાંઝીમાં ચેતરફ નાખી.

“મુખેણ કુમાર! તમારો આ પત્ર મારે
ઘેર પડી ગયો તે આપના આગોળું. એને
લીધિજ મને તમારું સરનામું જડ્યું ને તમે
માગ્યા હતા તે રૂપીઆ પણ આ રહ્યા.
કુરસે બેસી દેજો.”

મુખેણના હાથમાંથી પાસો પડી ગયો.
તે ધ્રુજતો ધ્રુજતો ઉભો થયો. શેઠે આગળ
અલાચ્યું:

“તમને કે કામ આવડે છે કે? મારી
મીઠમાં કેશીઅરની જગા આવી છે
તમને જો ફાવે તો.....” પણ શેઠ

વધારે બોલે
તે પડેલાં
મુખેણ તેમના
પગ આગળ
ઢગલો થઈ
પડ્યો હતો.

ફરી મન કાંજી ફરી તેણે પાસો હાથમાં લીધો

ગભરાએલી તે ઉદ્દેશાએલી તે સુવાના
ઓરડા ભણી ચાલી. તેની કમરે હાથ વીંટા
ળીને ઢોંગી કાઢે પણ તેની સાથેજ ગયો.
પણ જ્યાં બંને ઓરડાના બાર આગળ પહોં-
ચ્યાં કે આરસની પ્રાનમા સમી પ્વેત ને શીતળ
કાઢેસે દરી, જુવાન સામે ભયભીત નજરે
જોયું, બાર ઉઘાડીને ઓરડામાં ગઇ, તે ઝડપથી
અંધ ક્યું, ને અંદરથી આગળો વાસી દીધો.

“એ તો ઓકટેવીઅસનીજ નજર!”
સોદા પર અડધી બેશુદ્ધ થઇ પડનાં તે બોલી
હી. “પણ આજે એ અણનુલાતી, નિરાશા-
ભરી હાથા ઓલકની આંખમાં કેવી રીતે
આવી? પેલાનો જીવ આજે મરતી વખત
મારા હેઠ્ઠાં દર્શન લેવા મારા પતિમાં આવી
ને બેઠો દશે? કે દશે શું? ઓલક! મને
માફ કરજે પણ મને લાગ્યું કે આજ રાતે
તને હું સ્વીકારું નો દોષ પરપુરુષને સ્વીકારતી
હોઈ એવું મને લાગ્યું, તેથીજ મેં આમ
કયું.”

અકળાતી ગભરાતી ને અસંખ્ય દુઃસ્વપ્નો-
નો ભોગ થતી તે છેક પરાદીએ સુતી.

આ બાબત ઓકટેવીઅસ અત્યંત નિરાશામાં
હુખ્યો હતો. પોતે લખાનક પ્રયોગને પરિણામે
પાન્યો તો આજ દશા! પેલા જલદુગરની
કલાને પ્રતાપે પોતે મનમાની સુંદરી જીતવાનું
ક્યું પણ તેની પનિભક્તિ ને પનિવન તો
ગમે નેવી નારકી હુલ્લમંદી સામે અષ્ટિતજ
રવાં!.....

પણ આખી રાત ત્યાં હસા રહેવાય તેમ
નહોતું એટલે જ્યેમ તેમ કરીને તેણે કાઢેતો
અવનખંડ શોધી કાઢ્યો ને બેત્યાજાર પર
સ્થાનત વરસાવતો મોડી રાતે નિદ્રાધીન થયો.

સવારે નારતાના ટેબલ પર બંને પાન્યો
હારે ઓકટેવીઅસે પોતાની નજરની દિશાવશ
આતુરતા હળવી કરી. કાઢેસ પણ દેડ રવરથ
હતી. તેણે વાતચીત કરવા માંડી પણ—‘પોલ’
લાપ્તામાં. એ બોલવું પોતે સમજ્યો નહીં
એટલે ‘પોલીસ’ બહુ અધરી છે, પોતે તે
ભુલી ગયો છે, એવાં બહાનાં બતાવી ઓકટે-
વીઅસ-એથી-સ્કી ત્યાંથી ઉડ્યો ને ધોંતરવ
થઈને કરવા નીકળ્યો. ત્યાં એકાંતમાં તેણે
વિચાર કરી રાખ્યો કે ‘દાસ સાંજે પોતે ડો.
શર્મોનો પાસે ગયો હતો અને તેના પ્રયોગોને
શરણ થવાથી જૂનકાલ ભુલી જવાયો હતો.’
આટલો ઓકરાર તો કરી દેવો તે પ્રમાણે થેર
આવી તેણે કહ્યું. એ સાંભળીને પ્રેરકાનોઆએ
‘ઓલક, એ બોલું ક્યું’ તે. હવે તેને ત્યાં ન
જતો એવો ધીમે હપકો આપ્યો. આટલેથીજ
પીડા પતી ગઈને ઓકટેવીઅસને નીરાંત
વળવા માંડી હતી ત્યાં તો એક નોકરે આવીને
બારણું ઉઘાડ્યું ને મુલાકાતે આપનારનું નામ
પોકાધું:

“મી. ઓકટેવીઅસ ડી. સેવીસ.”

આ શબ્દો સાંભળતાંજ ખરા ઓકટેવી-
અસનું મોં ઉજળું પુણી થઈ ગયું.

તરતજ તોંકરની પાછળ ઓકટેવીઅસને
રૂપમાં કાઢે ઓલક કાઢેસ પાસે આપ્યો.
અને નીચો વળીને નચ્યો એટલે તેનીએ
ઓળખાણ કરાવી અને બંને સમજતાને, યાદ
કરતા, અંદરથી ધુરંડતા, એકેક તરફ ટાંકાથી
નચ્યા.

મોડી વાદ મુઠી તો કાઢેસને ઓલક-
ડી સેવીસ વચ્ચે સાધારણ વાતચીત થ. લાંબો
વખતે મજામાં આટલા દલાલ ક્યાં મ

વનતાં હતાં, ઓકટેવીસના મો પર આટલી ગ્લાનિ થતી વગેરે વાતો થ... પછી કાઢેએ અપતં મધુરત થી કહ્યું. “ઓકટેવીઅસ, મને નમારા દીલના દુઃખ સાથે સમભાર છે, એ કે હું તે કમી કરી ચકતી નથી પણ તેમાં કાઢે થઈ છું પણ તમે કા માટે એકાંત મેઝ્યા કરો છે ને હુંદમીની મજલો માણતા નથી? સા માટે નમે મેં આપના ચાલીતી તે મેંત્રીના દનકા કર્યો.”

આ સાદા ને તીખાતસ ચકેલી મને મામળનાર પર જુહીજુહી અમર થઈ ઓકટેવીઅસને, પોતે આ આંદે છેવેના દંદારમમા અપેા ત્યારે મો ગમેથા છપ્પોતો પુરાવો મ મો અને ઓલકને પોતાની પનીના પનિગત મા, મેવી વિદ્યાથીજ ને પનિન થતી હતી એ દમીકતની વતુ સામીની મળી, આ વિદ્યા આપતાજ, તથા પોતાના શરીર ને વરના થક એકલા માલીકને, છુતારને લેન જ, અચાનક અધકા દાષ તેની દમેરમે વ્યા ને, ને રાગી કાઉક પર તુની પડ્યો. “હુમરા, ગાન, દગમખેર, કાવ મકાં શરીર પાટુ.”

આ અમાધામ્ય વર્નન જેહને કાઉકન એકદમ છટ્ટી વગાડી નોકરને બોલાવ્યા નેઓ ઓલક ડી સેગવન છુગ પડીને બહાર લઈ ગયા. કાઉકે ત્યાર પડી કહ્યું. “એ ગાપડો ઓકટેવીઅસ મો થઈ ગયો છે.”

“હા,” ખરા ઓકટેવીઅસ જવાબ આપેા. “મેમથી વેવો થઈ ગયો કે, કાઉકન તને અપેખર જલુજ સુદર છે.”

૧૨

એ અનાચ પડી એ કચકે રાગી કાઉકને ખસ કાઉકનેા પથ મગરો તેમ લખુ કહ્યું. “આ પતને શીજું દા. ને માગતી દમી

તાકમાવી લખેવો માને પળુ તુ એમ નહીં માને એતી મને ખાતરી છે. તુ જાણે છે કે તુ માકાં નામ, શરીર, ધર મકુજ પચાની પડકો છે. મજુ જાણે કેવીએ મનિન કિલ્લો કું મોન થયો છું અને તને તો આ વાતની સારી રીતે ખમર છે. મારે, તુ કીચકારો ન હોવ તો કાવે ત્યારે એને-તુ ડી પોટો પામેન મેદાનમાં તારા મહાવરો માન દંદયુકથી આ વતો નીવેડો તાવવા હાજર થવો

આ વચીતે વાડી ચીમ મણુ પડી ઓકટેવીઅસે પુદની નેઆગીએા કરી લેમીન્કાની મુલાકાતે આવાગાઓના કાનેા કા એક ટેમપ પર હોતો તેમ થી મેન નામ ઉચકારે તેમન મદાવકો મનવાનું પનુ કવી આપ્યો

મીજા દિવસનુ મગરદ થયુ એકરે ઓકટેવીઅસ નખીન્કાએા કેા ચમેનેતેને તોડ્યો. ને આ થો એકલે ને નજી પુદની જગ્યાએ જવા વિષકા

‘ઓકટેવીઅસ’ નનામા ‘કાઉકે કહ્યું’ નામ સાહમ્યથી ને આકલ આવી પડી યેગીએા ને પડીને પાસેથી લીખેના ચપોની અમરમા થયુ આમી રવી ભાષ કે એ ને આજ જાણુ... પણ કહે તો ખરો, કેવો વીમાંએ પોતાના ફારમતા પ્રેતીને કેવી રીતે મ કાયો.”

મયા એ દિવસની આપવીતીની કથાકરે ઓકટેવીઅસ તે મકાકા વચુંકી અને કમેયું, “આપણે પહેલા મત્વા તે દિવસ કાના પણ આજે દુ વધારે દુખી છું.”

તેઓ નહીં કરેલે અમે આવી પહેઆ. કેા મેરશાકારને જેને કાઉકે ઓલક લેમીન્કાને આવાગ નાઓ થયુ તમજ ને રમજ થયો

યુદ્ધની તૈયારીઓ હવે થઇ અને થોડી વારમાં બંને તરવારો ફરવા માંડી.

કાઉન્ટને લશ્કરી તાલીમ મળી હતી પણ અત્યારે તેને ઓક્ટેવીઅસનાં નળાં કાંડાથી લડવાનું હતું. બીજા બાજુ ઓક્ટેવીઅસ લડવામાં બહુ કુશળ નહોતો પણ આ પ્રસંગે કાઉન્ટના પહેલવાની શરીરને લાભ તેને પક્ષે હતો.....થોડી ઝપાઝપી પછી કાઉન્ટ જીવ પર આવીને સખત ઘા કરવા ગયો. ત્યાં નીચાન ચુક્યો અને તેની તરવાર ઉછળીને આધી પડી.

હવે તેની જીંદગી ઓક્ટેવીઅસનાં હાથમાં હતી. પણ તેને મારી નાંખવાને બદલે કાઉન્ટને તે હાથ પકડીને પાસેની ઝાડીમાં લઇ ગયો. ત્યાં તેણે કાઉન્ટને-ઓલફ ડી સેવીલને-આખી વાત વિસ્તારપૂર્વક સમજાવી પોતાનો પ્રેરકોવી-આ માટેનો પ્રેમ કેવો હતો, તેમાં નિર્બંધતા મળતાં આ તદ્દખીર કોણે કેવી રીતે રચી, આત્માઓ કેમ બદલાયા, ત્યાર પછી પણ પ્રેરકોવીઆએ પોતાના કેવો અસ્વીકાર કર્યો, અને આ દુઃકયુદ્ધ લગ્યાવાય તો તેમાં ઓક્ટેવીઅસના શરીરવાળો ઓલફ માર્યો જાય- જેમ બને તે યોદ્ધસ હતું-તો પોતાની ઘરડી માતાને કેટલું હંકુ દુઃખ થાય. બધું ફોડ પાડીને ઓક્ટેવીઅસે લેખી-રફાને સમજાવ્યું. ઓલફને તેનો અધરેઅક્ષર સાચો લાગ્યો અને બંનેએ નક્કી કર્યું કે ડોક્ટર પાસે દરેકનો આત્મા પોતપોતાના શરીરમાં પાછો મુકાવે.

ગાડીમાંથી બહાર આવીને તેમણે ગ્રહેર કર્યું કે કશુંઆનું સમાધાન થઇ ગયું છે. નો નીખરાયા. સહાયકો પોતાને ઘેર આદ્યા ગયા અને બીજા ગાડીમાં ઓક્ટેવીઅસ, ઓલફ અને શર્બોનો તેની પ્રયોગશાળા તરફ વળ્યા.

૧૨

રસ્તામાં ઓક્ટેવીઅસે ડોક્ટરને સ્વચ્છ દીધું કે દરેકના આત્માને તેણે પોતાની વિદ્યાના પ્રતાપથી પાછો તેના અસલ શરીરમાં મુકી દેવાનો છે; અને બેઠ્યાઝાર-ત્રેમ કરવાનું કમુલ્યું.

તેને મકાને તેઓ આવી પહોંચ્યા તે અંદર પ્રયોગવાળા. ઓરડામાં ગયા. ડોક્ટરે બધી તૈયારીઓ પહેલાંની જેમ કરી લીધી અને બંને જણના હાથમાં એકેક વીળળીક બળવાળો સળીઓ આપ્યો. એ જાલ્યો તેવાજ બંને સખત બની ગયા. ડોક્ટરે એકથી બીજા તરફ હાથથી નીશાનીઓ કરવા માંડી એટલે આગળની જેમ તેજસ્વી-પ્રકાશબિંદુઓ દરેકના માથા પર દેખાયાં. તેમાં કાઉન્ટ ઓલફનો આત્મા તો સત્વર પોતાના સ્થાનકમાં પ્રવેશ્યો પણ ઓક્ટેવીઅસનો આત્મા કાઉન્ટ-વાળા શરીરને છોડ્યા પછી પોતાના મુળ શરીરમાં પાછા ઉતરવાને બદલે, શર્બોનોની ઘણીઘણી મથામણ ને ગંભીર મંત્રાગ્યારો છતાં, હવામાં તરતો તરતો ઉઘોળ ચડ્યો અને એક ઝબકારો કરીને બારી વાટે અદૃશ્ય થઇ ગયો.

ડોક્ટર પહેલાં તો શુચ્ચણમાં પડ્યો પણ પછી તરત તેને એક સરસ વિચાર સૂઝ્યો. તે તેણે વગર વિલંબે અમલમાં મુક્યો. ટેબલ પાસે જઈને તેણે પોતાનું વસીઅતનામું ધડી કાઢ્યું અને તેની પોતાની મીલકત વગેરેનો વારસો લેવાનું ને વ્યવસ્થા કરવાનું મો. ઓક્ટેવીઅસ ડી સેવીલને સ્વચ્છ પછી પોતાના જર્જરિત દેહ તરફ જોયું. જુનો ડગલો કાઢી તિરસ્કારથી ફેંકી દેતું હોય તેવો આળો કરીને મંત્રો લખ્યો અને-વગ્નપાત થયો હોય તેમ કે. બેઠ્યાઝાર શર્બોનો મુકું

થોને પડ્યો, ઓક્ટોવીઅસ ડી મેવીન આજન્ય
મરડીને બેઠો થયો ...

ક્રાઉટ એવનફ લેમીનફી પાઠો પોતાને
ચેર પહોંચ્યો ત્યારે પડેલાં તો જરા દહેશતથી
પ્રેરકોવીઆએ તેની તરફ એવું. કેમકે ફરી
પાછી ઓક્ટોવીઅસ જેવીજ બેગી નવજ ત્યા
દેખાશે એવું તેને થયા કરતું હતું. પણ જ્યારે
પોતાના ઓવડના નિઃકામ, રિચર નવજ ફરી
પાઠા અમલ સ્વરૂપે તેજે નીકળ્યા ત્યારે
તેનો જીવ હેડો પડ્યો, અને અને જીવના
જીવના મધુર ગરજો તાજ કરતા પનીએ

મુખે ગરજ પીતાવી ...

ખીજે દહાડે સુમેને તો આત્મા વરણ
કરેલો એવો ઓક્ટોવીઅસ ડી સેલિય ઘડતી
મંજીરાઈથી અને માનમરતબા મંદિત,
પોતાને મનેજા નોતરા પ્રમણે પોતાના શરિરને
દહનાવી આગ્યો. નીવડત પોતાને દસ્તક
લાભે નસા સરીરના સાધનથી જીવના જીવને
વિક્રમાવધ ને સમજ કરવાતુ થતુ કયું અને
આમના અખવારોમા તો સમજાયર છપાયા
કે કેમ નહીં જણાએલા કાગળથી ડી
સુમેનો મરણ પામ્યા છે ને મી. ઓક્ટોવીઅસ
ડી મેવીનને પોતાનો વારસ નીમતા ગયા છે "

INDUSTRIAL & PRUDENTIAL ASSURANCE CO LTD

(113, Esplanade Road, Fort, BOMBAY.)

શ્રી અને આજકાનાં રક્ષણ માટે હંદગીનો વીમા

જાહુજ જરૂરનો અને લાભકારક છે

ઇન્ડસ્ટ્રીઅલ વીમા કંપની

પ્રતિજ્ઞા સરની અને લાભકારક વીમાની યોજનાઓ આપે છે કંપની દેશી છે
અને દેશીઓના હિસાબે વ્યવસ્થા છે જામીનગીરી સહુ છે.

વિશેષ દક્ષીણ માટે થયો

જીવનુલાલ દસ્તુરની કંપની.

મેંદરી અને મેંદરો

ઇન્ડસ્ટ્રીઅલ અને પ્રુડેન્ટીઅલ એસ્યુરન્સ કંપની લીડ.

૧૧૩, એસ્પલાન્ડ રોડ, ફોર્ટ, બમ્બે

LONDON & LANCASHIRE

INSURANCE Co., Ltd.
(INCORPORATED IN ENGLAND.)

Chief Agents:

FIRE,	H.M. MEHTA & Co.	PROFIT & LOSS
MARINE,		ACCIDENT,
MOTOR	123, Esplanade Road, Fort, BOMBAY.	WORKMEN'S
		COMPENSATION

Transacts all kinds of Insurance.

Gresham Fire & Accident

Insurance Society Ltd.
(INCORPORATED IN ENGLAND.)

Chief Agents:

FIRE,	H.M. MEHTA & Co.	ACCIDENT
MOTOR,		WORKMEN'S
	123, Esplanade Road, Fort, BOMBAY.	COMPENSATION

તેમાંનું એક ફાટ્યું ને અંદરથી ડબ દેતું કે
જે'જે' કરતું એક બકરું નીકળી કુદવા મંડી
ગયું. આ જોઈ હું તો હકજ્ઞ થઈ ગયો.

“ત્યારે અહીંયાં દાથીનાં કાંડ પણ
દર્શરતો?” મેં બાબરાને પુછ્યું.

“તે પણ તું જોશે?” જવાબ મળ્યો.

એટલામાં તો અમે એક મોટા ગંભીર
કાંડ આગળ આવી પહોંચ્યા. એ કાંડને
દાથીનાં ગચ્ચાં લાગેલાં હતાં એમાંનું
એક પાકું ગચ્ચું જોઈ બાબરાએ મને
એક હાકલું દાથમાં આપી એને મારવાનું
કહ્યું. તે પ્રમાણે મેં કર્યું એટલે તે
પુછડીએથી લટકતું ધબ દઈને નીચે પડ્યું.
આ પ્રમાણે માખી, મચ્છર, ચાંચડ, માકણ
બુલબુલ, મેના, પોપટ કાગડા, કાળેર, દાથી,
ઘોડા, ગોધા, પાડા, દગ્ગુ, સસલાં વગેરે
જેયર ભૂયર સર્વ પ્રાણીઓના રોપા, પેલા,
કાંડ વગેરે જોતા જોતા આગળ ચાલ્યા. એટ-
લામાં અમારા પગ આગળની જમીન દાલતી
હોય એમ મને લાગ્યું. તે પરથી મેં બાબરાને
પુછ્યું કે આ શું? એણે કહ્યું કે દાથવતી
જોદ. મેં જોદ્યું તો અંદરથી મોટા કાચા
નીકળ્યો.

“કાચા, દેડકા વગેરે પ્રાણીઓ આ

ત્રણ પુરા થયાં. કોઈ દીવાડીયા કરે તો કોઈ
જુઆંઈઆં કરે. એટલામા તો બીજા ને કાગડાએ
આપ્યા. આ દેખાવ એમને મારી તો છાતીજ
ભેરી ગઈ. 'મેં' ગજરાઈથી જાવરાને પુછ્યું
"આ શું?"

"મા વગરના છોકરે આનું એમમ્ને."
જવાબ મળતા હું ચુપ થઈ ગયો

અમે અમાડી ચાલ્યા એટલામા કડાડ "એ
એક કાડની ઝળ તુડી પડી ને બપ દઈ આપરે
મોજેક વરમ્ને છોકરો નીચે પડ્યો. મેં 'કુનું'
વેળું, તો કેટલાએ છોકરા એક કાડ પરથી
ખીંચી કાઢી પર અને એક ઝગ પડ્યો નીચે
કાળ ઉપર આખલી પોંચી ગયા હોય ને
પ્રમાણે વાંદરની પહેમ કુદાકુદ કરી રયા દત્તા
માણસની વસ્તી આવી ડાઘ પજુ કોઈ મામ
કે ધર દેખાણ નહીં. એટલે મેં જાણરાને
પુછ્યું: "આ શું? અહીં આ ગામ કે ધન તો
જગ્નાતાજ નથી?"

"મરવાળા હોય તો ધર હોય રની, અને
ધર હોય તો ગામ હોય કેની," જવાબ
મળતા મૂને મોંઢે મેં તો ચાલવા માડ્યું.
અમળા આવના અજાણુ કા. આનું' તેની
નીચે તાનાતાના બટક જેવા છોકરાએ કોલા
મ્હી જમ્મર ફેડી કરીએ પાડી પાતા દત્તા
એટલામાં મેં બેચાર મોટી ઉમરના પુરોએને
તે તરફ આવતા જોયા. આં મોઢોના સુચવાઈ
મએલા સાખા મોટાના પુલેલી ભરેલા સાખાં
દારીમુજ તથા નઅ આવરથાએ મ કે પવાન
એનું. મેં જાણરાને પુછ્યું કે આ શું?
જવાબ મળ્યો કે અહીં આ કેની સાખ રાખરી
કની કે વએની જરર હોય. તેમ અહીંયાં ઉંઠે
મેં બનાવવા દત્તા કે રાપડીય હોય. જવાબ
અજાણી અને મુંઝગામણ થા એટલામા

તો એ પુરોએ પેલા અ પાતા કાડ નીચે
પહોચ્યા એકે એક છોકરાને ધપા. મરી.
ખીંચીએ બીજાને લાત મારી, ખીંચીએ એકને
વલો માથો, મોઢાએ એકને દચ્છા મૂકી
દીધો. છોકરાએ બીચારા રડતા રડતા આવ્યા
નાસી મથા અને પેલા પુરોએમણિ એક કાડ
પર મરી કરી પાડવા મડી મથો અને નર
માવા લાગ્યા

આ હું જોતો હતો એટલામા તો મોટી
કાળ મારતો એક મિદ મોટા એક મરેલા
દરજુને લઈને અમારી પામેથી કપાળાનું
માથો મવા તેની પાડળ એક પુરુષ દાઢઅ
એક મોટો કાડનો મોઢો દઈ ઉંઠેપગે પડ
નની ગતિએ દોડ્યો જતો હતો જેનજોન
તો એજે સિદને પકડી પાડ્યો અને જાલુએ
જાઈને એના માથા પર એવો અખત કટકો
મથો નીસ પાડી મિદ નીચે પડ્યો. મેંમાથી
દરજુ નીકળી જવું એટલે પેલા આજુન
દરજુને ઉચકી ચાલતો થયો આ નમાએ
જોઈ હું તો સડકજ થઈ મથો આ અનુભવ.
આના અમાનુષિજ બળ અને હીમતનો વિચર
કરતો આગળ આવવા માડ્યું એટલામા જાણુના
એક મોટા કાડ નીચેથી મ મદારસીના પોતા
ગ્ને અવાજ મારે કાને પડ્યો કરીને મેં
જેણુ તો એક આજુસ જમીન પર લાએ
માનેટ થઈને પડ્યો હતો મેં કોઈ મદા
ચેમચસત હોય એમ લાગણુ હતું એનું શરાર
સાવ પાળુ પડી મથું હતું અને દાઢેપગે મોગ
આપ્યા હતા, મો અને આખ તદત નિસ્તેજ
હતા. પડ્યો પડ્યો તે કસ્યા કરતો હતો
અને કોઈ કોઈ અખત તો અસલ હુ ખથી
પોકાર પજુ કરતો હતો આ માણસની કાલી
કસા જોઈ મારું હાથ ખીંચળી અપ અને અવરર.

... કાંઈ ચાકરી કરનાર પણ નથી, એમ બોલતો હું આગળ ગયો. નજદીક જતાં જે દૃશ્ય મેં જોયું તે યાદ કરતાં મને કબજામાં આવે છે. મેં આજુબાજુ જોયું તો નજદીકમાં એક પાણીનો વહેણો મારા જોવામાં આવ્યો.

પ્રતરાનાં મેં મોટા એયાર દડીઆ જતાવ્યા અને તેમાં હું પાણી લઈ આવ્યો. ડોસાને થોડું પાણું એટલે તે આંખ ઉઘાડી મારી સામે ટગર ટગર જોઈ રહ્યો. પછી બાકીના પાણીએ મેં એનું શરીર થોડા નાખ્યું અને બાજુ પર સુવાડ્યો. સુવાડતાની સાથેજ એક મોટો નિઃશ્વાસ માળી આવ્યકા ખાતો એ સ્વધામ પહોંચી ગયો. મને બનુ દુઃખ થયું. વિચાર કર્યો કે અરે હવે આવી માણસની હાલત! આમ આવાં તથા અનેક પ્રકારનાં દરેયો જોતા જોતા અમે એક ટેકરીની તળેટી આગળ આવી પહોંચ્યા. ત્યાં એક મોટા ઝાડ નીચે માણસોનું એક મોટું મંડળ બેઠેલું મેં જોયું. પાસે જતાં માલમ પડ્યું કે એક મોટા પથરા ઉપર એક ઘણોજ પ્રચંડ પુરુષ બેઠો હતો. તેની પાસે એક મે રે દંડો પડ્યો હતો. એની આસપાસ ભોંય પર આળીસ પચાસ માણસો બેઠા હતા. નજદીકમાં અનેક જનનાં ફળના તથા અનેક જાતનાં જીવનવસ્તુના મોટા મોટા ટગલાં મારેલા હતા અને મોટાં મોટાં તુમડાંઓમાં પાણી ભરેલું હતું. હું ત્યાં પહોંચ્યો એટલામાં પેલો પથર ઉપર બેઠેલો માણસ જે રાત્રી જેવા જણાતો હતો તેણે કંઈ નીશાની કરી એટલે મારા સાંધાથી ચાર પાંચ માણસો ઉઠ્યા અને કેટલાંએક ઉત્તમ ફળ અને જનનવસ્તુ રાત્રીની આગળ મુક્યાં. ત્યાર પછી બધામાં વહેંચણી કરી; સર્વેએ ખાવા માંડ્યું. પણ એટલામાં ટેકરી ઉપરથી તેમના પર પથરનો વરસાદ

વરસવા લાગ્યો. કેટલાંઓનાં માથાં કુટવા લાગ્યાં તો કેટલાંઓનાં હાથ પગ લાંગવા લાગ્યા. ઉત્તણીમાં લંગાણ પડ્યું. રાત્રી એકદમ ઉભો થઈ ગયો અને મોટે અવાજે એક કારમી ટીકીઆરી પાડી એટલે જોત જોતાં આજુબાજુની ઝાડીઓમાંથી મોટા મોટા મોટા લઈ આવસરે હજારેક માણસ ત્યાં હોદા કરતું એકદુ યથ ગયું. બીજી તરફ ટેકરી ઉપરથી આવસરે પાંચસે સાતસે માણસો મોટા મોટા દંડા લઈ હરણની પંઝેમ ઉતરી આવ્યા અને ત્યાં એક મહા ભયંકર વુદ્ધ જનમું. કારમી ટીકીઆરીઓથી અને દંડાઓના કેટલાંઓથી ગદા ધુમરાણ થઈ રહ્યું. કેટલાંઓનાં નાક લોગ્યાં, કેટલાંઓના હાથ પગ લાંગ્યાં, કેટલાંઓનાં માથાં કુટ્યાં, કેટલાંઓ અવસરતા થયા અને કેટલાંઓ પુરા થઈ ગયા. આખરે તળેટીવાળું દળ હાથ અને રાત્રી ત્યાંથી નાહો જોતી. પછાડીઓનાં માણસો પણ નાહ્યાં. ટેકરીવાળી ટોળીએ મુશાલીના તોકાર કરી, થોડી વાર નાચી, ફળ વગેરે આદારનો કબજો લીધો. અવસરતા અને મુશાં માણસોને ઉચકી ઉચકી ખાંભુ પર ફેંકી દીધાં. અને ટોળાંમાનો એક પ્રચંડ પુરુષ પેલી શિલાપર બેઠો અને ઉત્તણી ચાંપુ થઈ. એક તરફ આ માનવ મંડળની અને બીજી તરફ પક્ષી અને પશુ મંડળની.

આ જોઈ મારું તો માથાના નીમાળા મુઠ્ઠાં ઉભા થઈ ગયા. પછી અમે ટેકરી પર ચઢ્યા. ત્યાં ઉપર અનેક પ્રકારનાં ફળોનાં ઝાડ બીધી રહ્યાં હતાં. એ નાના પ્રકારનાં વિચિત્ર ફળોં નીરંબરે હું આગાડી ચાલતો હતો એટલે બાબરએ કેલું કે 'જોને અગાડી' જોઈને ચાલેજે. એટલે મેં નીચે નજર નાખી. તેમ કરતાં 'જે દરય' મેં દોડું તે યાદ કરતાં મારે

બહાર પડી ચુક્યો છે

બહાર પડી ચુક્યો છે

સંસદ-અધ્યક્ષી: અંક ૬

રા. કનૈયાલાલ માણેકલાલ મુનશી કૃત

(સચિત્ર)

ગુજરાતનો નાથ

(ત્રીજી આવૃત્તિ)

મૂલ્ય રૂ. ૪-૦-૦

પોસ્ટજ ખર્ચ ભુલું.

હજી સીલકમાં છે

‘ગુજરાત’ માસિકના

૩ જા, અને ૫ મા પુસ્તકના

અંગાજ અંકો

બહુજ થોડી નકલો બાકી છે

વ્યવસ્થાપક—‘ગુજરાત’ કાર્યાલય,

૨૨, બેકહાઉસ લેન, ડાહ, સુબાહ.

કેવલ સ્વયંવર કથો ?

કેવલ સ્વયંવર

[અનુસંધાન ૪૦ ૬૮ થી]

‘વખતે તેની મક્કરી કરી તેને આગળ ચાલવાનું
કહ્યું: ત્યાર પછી હંદુમતિએ સૂનદાને હાથે
અળને વરમાળ આરોપાવી તેમનું લાભ
નિર્ધારે ઘણું મધુ

‘તોદ અગ્નિને વિવાદનો ત્વીસારી તે વાર
વરવડનો સખધ ત્યાં મરેતો દુરો સાર

આ રીતે આમ-સમક્ષ તેમનું કામ થયા
પછી અજ પોતાના રાજ્યમાં ગય છે તેમાં
વચ્ચે થઈ માથ છે પણ અજ તેમાં જીની
હંદુમતિને કાલ રાજ્યમાં ગય છે

દમયંતી-સ્વયંવર:

દમયંતી-સ્વયંવરમાં ‘પણ’ કે ‘પ્રતિજ્ઞા’
નહોતાં એમાં હજીવર વરવાનો હતો એમને
એ માથો સ્વયંવર હતો એમ કહી શકાય.
સ્વયંવર રચાતા પહેલાંજ વર તો પમંદ થઈ
ગયો હતો. નળગાળને પરજીવાને કાલ પણ
કન્યા પસંદ પડતી ન હતી નગદાસએ નળની
પાસે -

“દમયંતી છે રોય સ્ત્રીના
જેના ગુણની માટે હું ગીતા”

—એમ કહી દમયંતીના ગુણની ગીતા
ગાઈ. નળને આપી તેની માથે પગજીવાની
નાચાવેલી ઘણી તેણે કહીને ફરી ફરી મોકલી
દમયંતી નળને વરે એવા પોતાના વખાણ
કગળાં. હવે દમયંતી આમણ જાણ નળના
ગુણ વચ્ચેનું કહ્યું -

“નળ રીંછી નહીં તે નર રોય,
સાંભળ્યો નહીં તે વખોડાજ,

એણે નહીં તેનાં લેખન કેવા,
મેર પીઠ માંહેનીયા જેવા.

•

•

એવામાં મન વિદિત કીધું,

ચિત્ત મરિયાનું આકર્ષ લીધું.

—એટલે દમયંતીને પણ નળ માથેજ
પરજીવાનો નિશ્ચય થયો

દમયંતીને નળને વરવાની હજીવર હતી
એજ વખતે, આમ, વરજી અને કહી જાણ્યું
ત્યારે તેઓએ નળને પોતાનો ફાલ જાણી
દમયંતીને મારમાથી એકને વરવા કહેવાયું
તોપણ દમયંતીએ નળનેજ વરવાનો નિશ્ચય
જાણ્યો. નળનું ફાલ નિશ્ચય કહેવાય
આટલે કહેવાયું કે સ્વયંવર વખતે અને
મયમે તે વરને વરમાળ આરોપીશ

દમયંતીનો સ્વયંવર મહારાજ તો એક
નિમિત્ત માત્ર હતો. તેમાં જોકે દેશ-પરદેશના
ગ્રામ્યો દમયંતીને વરવાની હજીવર આપ્યા
હતા અને તેને માટે ઘણી તૈયારી કરતા
હતા તોપણ દમયંતીએ તો—બીમકે સુદેવને
પત્ર આપી મોકલ્યો ત્યારે તેની સાથે પત્ર
આપી તેમાં ચોક્કસ લખ્યું હતું કે -

“આઠા આવી મયા ખતપત, કહે તે વારતા માનજે સજ
પ્ર વચને સમર્થુ માય, આ સ્વયંવર તે નિમિત્ત માય”

સ્વયંવરમાં બધા રાજાઓ આવી બેઠા.
ત્યાર પછી દમયંતી ધીમે પગલે સ્વયંવરમાં
વરમાળ લઈ ફરતા સાગી અને રાજાઓને વેતવા
સાગી બધા રાજાઓ તો દમયંતીને જોઈને -

“ભરમાણને બુધ, પડ્યા મોઢ ફપ પ્રેમપારે બાંધીયાઃ
કામથી ડગીયા, સ્વાર્થી રગીયા, સામી મીઠ સંધીયા,
કો આડા ઉલટે, ખુબારા કરે, બામ્બિને નીચું બાળેઃ
કો આસને પડ્યા, લડ્યગ્યા, રોકે આવી કીચો કાળેઃ
ખોસી ન ઝગીયા, ચિત્ર લખીયા, કો નમે વાંદે વાંદે
કો સમીપ ધરીયા, મુગટ ખરીયા, પુંદેથી રોવક ધારે.
કો કનક કાળે કાળે, લાંચ આપે, સાદેલીને સારેઃ
તેઠ્ઠે તે કીચ, વખાણુ કીચે, ચિવાડ મારો વારે.
લાંબી ટોષ કરતા, નથી નરના, કહે દાર આસપરે.
ફરી મુગટ બાંધે, પ્રેમ સારે, પડ્યા નવ મઢ કોપરે.”

છતાં દમયંતી:

“રાય ગોરાં ગામે, તૂણુ મામે, તાકણી નવ લેખનાઃ
તેઠ્ઠે મુખ મરે, આંખ મરે, મરને ઉઢખની.”

દમયંતી નગને વરે તેની દેવતાઓને
અદેખાઈ આવતી. તેઓએ તેને બુઝાવવા
નળનાં રૂપ લીધાં અને સ્વયંવરમાં આવી
દમયંતીને શુચયણીમાં નાખી. દમયંતીએ
ખરા નગને શોધવા લાગી. પ્રપત્ન કયોં તો
પણુ તે જડયો નહીં, ત્યારે તેમના પિતાનું
નામ પુછ્યું. તો પણુ લોભને લીધે પાપ
વીસરી દઇ પાંચે જલ્લે વીરસેન પિતા છે
એમ કહ્યું. દમયંતી આ વખતે ધણીજ શુચયણ-
માં પડી ગઇ. આ વખતે ખરે સ્વયંવર
એટલે શું તેનું કેક ભાન કરાવ્યું.

“સખી કહે મું, યેલાં યયાં કંઈ રૂપને વળગા રહાં
બીજા પુછ્ય છે રૂપનાં ધામ, સાંઘળો દેશદેશનાં ના
દેશ સકળ નંદશનાં નામ, કાંઈ કંઈ વખૂંવી ગુણ મારા.”

—તોપણુ દમયંતીની નજર તો નજી નરક
હરી રહી. આખરે ખરો નળ જડયો. તે
દમયંતીએ તેને વરમાળ આરોપી.

ઉપસંહાર:

આમ સ્વયંવરનો પુરાણો ઇતિહાસ છે.
આપણા યુગને માટે સ્વયંવરના સમારંભો તો
પરીઓની વાતો અથવા તો દોષ સ્વયં યુગના
વારાની વાતો જેવા લાગે છે. રાજા રજવા-
ડામાંથી હવે શુરાતનની વાતો સંમિળતાં નથી.
રજપુતોની વીરતાની વાતો પણુ બૂતકાદની
ચઘ ગઇ છે. તો સ્વયંવરો ક્યાંથી લાવવા ?
છતાં ‘રોડ-સમ’, ‘પ્રીતિ લમ’, વીટી-લમ’
વગેરે તો આજે પણુ સાંભળીએ છીએ.

પણુ એક પ્રશ્ન છે—‘સમાજ હજી આવા
સ્વયંવરો માટે’ કેમ તૈયાર નહીં હોય ?’
જવાબ એમ મુઝે છે કે, ‘કન્યાવિકલ્પ અને
વરવિકલ્પ. વયનાં કળેડાં અને વિદ્યાનાં
કળેડાંનો યુગ આપણે હજી પરાયો નથી.’
નહીં તો પાછા સાચા સ્વયંવરોથી કુમારિ-
કાઓ કેમ નહીં પરણે ?

મુદ્રણકર્તાનાં મુખ્ય અંગ

મુદ્રણ અને આકર્ષક કામ અનુભવી કામદારોની સેવા
ઓફિસની તાત્કાલિક મજબૂતી દેખરાએલા વ્યવસ્થાપકોની દાખલ
નવાં ને અગ્રણી માધ્યમો ને કૌશલ્ય શિક્ષણ ભાગ

આ સરને સામરો તાજ મેલો હેય અને કુરેપુરો મતોર પામવો હોય તે
તમારું સહયોગી જાતનુ ગુજરાતી નેમજ અગ્રેષ્ઠ ગ્રાપવાનુ કામ

સાહિત્ય પ્રેસ—

મા આપો

જાતમાનનાં જાતિ પ્રવેશ ને મજબૂત નાઈટીય એ અમર્ત્ય

અપર્યાલોપી છે.

આગેજ ઓફિસ આપો એટલે દાખેરા આપગો

એક વખત કામ આપો એટલે અનેક

વખત આપવાનું મન થશે.

અનેજન સાહિત્ય પ્રેસ,

નં. ૨૨, એકરાડિસ નેન મેટ્રિક સ્ટ્રીટ.

કોડ મુજબ નં. ૧

અગર દગાવાળા માલથી સાવચેત રહેજો. તેવા માલના
અંગો કોઈપણ રીતે લેખમદાર નથી.

તદ્દન ચોખ્ખું અને ચુંટી કાઢેલું

ત્રણ ચંદ્ર છાપનું

પવિત્ર કેસર

(રજિસ્ટર્ડ ટ્રેડમાર્ક)

તમારા દરેક ધર્મકાર્યોમાં તેમજ ઘરગથ્થુ વપરાસ માટે કોઈ
પણ જાતની અપવિત્ર વસ્તુની ભેળસેળ વગરનું તદ્દન
ચોખ્ખું અને પવિત્ર કેસર વાપરવું હોય તો છેલ્લાં
ચાલીસ વર્ષો થયાં દેવાલયોમાં તથા રાજ
રજવાડાઓમાં પ્રખ્યાતી પામેલું

“ત્રણ ચંદ્ર છાપનું” પવિત્ર કેસર
વાપરો.

વધુ માટે લખો:

૦૬૬૨ કરસનદાસ લધા,

કેસરના વેપારી અને કમીશન એજન્ટ.

સેમ્યુઅેલ સ્ટ્રીટ, વડગાદી, મુંબાઈ નં. ૩.

નોંધ:—ખીજ દરેક જાતની કેસર અમારે ત્યાં જલ્દિયાબંધ તથા છુટક મત્રે
છે. તેમજ બહારગામના દરેક એજન્ટો પી. પી. થી પણ મોકલવામાં આવે છે.

બળવંતરાય ઓરીસમાં મળ્યો. “આવ, આવ. તારી હંમર લાંબી લાગે છે. હું આજે તને મળવા આવવાનો વિચાર કરતો હતો.” તેણે કહ્યું.

“કપાળ તારું!” મેં ખીજવાઇને કહ્યું. “ત્રણ દિવસ મુખી ક્યાં ભરાઇ બેઠો હતો? ટેલીફોન કરીકરીને યાદી ગયો.”

“સહેજ કામમાં હતો.” તેણે મારા ખીજવાટની પરવા ન કરી.

“જહનમમાં જાય તારું કામ. પેલું ચિત્ર હવે પાછું આપીશ? કાગે પેલો લેવા આવશે. તેને શું મોઢું બતાવીશ?”

“અરે, હા! તે તો હું લુપ્તીજ ગયો. લે આ રથું તે ચિત્ર.” તેણે પાસેના કપાટમાંથી ચિત્ર કાઢ્યું. “ચિત્ર તો સલામત છે પણ મારે જરા ફ્રેમ બદલવી પડી છે. તારી ઓરીસમાંથી લઇને આવતાં એ મારા હાથમાંથી પડી ગયું અને જુની ફ્રેમની ચોડીક કેર લાંગી ગઇને કટલોક ગીલીટ ઉખડી ગયો. હું ખીજવાંય નહીં તેથી ખીમાના દસ રૂપીઆ ખરચી આ નવી ફ્રેમ મેં નંખાવી છે. જુની કરતાં આમાં ચિત્ર વધારે સુંદર લાગે છે. ખરું કે નહીં?”

“લાગતું હશે તને! પણ પેલો જુની ફ્રેમ માટે પુછશે ત્યારે શા જવાબ દઇશ?”

“એમાં તે શી મોટી મુશ્કેલી લાગે છે. એમ કહેજે કે અકસ્માતથી પડી ગયું અને ફ્રેમ લાંગી ગઇ તેથી નવી નંખાવી. સાચી વાત કહેવામાં શું વાંધો છે. અલગત, અકસ્માત મારે હાથે થયો તેને બદલે તારે હાથે થયો છે એટલો ફેરફાર કરવો પડશે. પંજું એટલું જુઠાણું તો ખુદાએ માફ કરી દે. બહુ થશે તો એ નવી ફ્રેમનાં નાણાં તને

નહીં આપે. હું ક્યાં તારી પાસે માગુ છું કે તને ને. વીશે ચીંતા થાય.”

“એ બધું તો હીક.” મેં સંતોષ વાળીને કહ્યું. “પણ હવે તારી તપાસતું પરિણામ જણાવશે?”

“હીકગીર છું, દોસ્ત! પણ હજી કે કહેવા જેવું પરિણામ નથી આવ્યું.”

“નમારું આખું ખાતુંજ એવું છે. મક્ત-નોજ પગાર ખાઓ છો-બેઠા બેઠા.”

“હોય, એમજ ચાલે. તું ધારામમાં જાય ત્યારે બજેટમાં અમારા ખાતાનો ખરચ મંજૂર કરવાની ના પાડજે.”

“અરે, મારું ચાલે તો તમને બધાને એક માથે પાણીચું પકડાવી દઉં.” મેં પણ ટાળ કરી. “હીક ત્યારે. હવે આ ચિત્ર ગોવિંદજી લેવા આવે તો આપી દેવાને વાંધો તો નથીને?”

“કશોએ નહીં. ખુશીથી આપી દેને.” મારી ચંકા નિર્મલ નીકળી. તેથી મને કેકે સંતોષ થયો. હું ચિત્ર લઇને ઓરીસે માછો આવ્યો.

૬

ખીજે દિવસે-ગુરુવારે સાંજે ગોવિંદજી સ્વારી લગભગ છ-સવા છ વાગે આવી પહોંચી. આવતાં વેંતજ તેણે પુછ્યું: “કેમ, શા સમાચાર?”

“ફતેહના શેકા!” મેં કહ્યું. “બંદ તકડીફ નથી પડી. પણ નસિનીકાંત કહે છે કે એવું ચિત્ર પણ નકલજ છે.”

“એને બહુ ભાન છે! પણ તમે ચિત્ર તો લઇ આવ્યાને? ક્યાં મુક્યું છે? અહીંજ છે?” દખાવવાના પ્રયત્નો છતાં એના અવાજમાં રહેલી આતુરતા જણાઇ આવતી હતી.

સમજ ન પડી. ગોવિંદજી સામે થયે એમ પળવાર મને લાગ્યું, પણ એ સંજોગો સમજી ગયો કે પશુ બોલ્યા વિના શંકણ થયો.

“તું બહુ અજ્ઞપણ થયો છે, નહીં વારું, નર્મીન? પણ સંજોગો એવા હતા કે મારાંથી ખુલાસો ન કરી શકાય. મારે સાતીત કરવું હતું કે આ ગોવિંદજી ઉર્ફે રતનલાલ ચિત્ર નહીં પણ ફ્રેમ મેળવવાને મથ્યો હતો. હવે કાલે આર વાગે મારી ઓપીસમાં આવજો. તે વખતે બધો ખુલાસો થશે. કોન્સ્ટેબલ! ચાલો, કેદીને લઈને લો, પેશું ચિત્ર પણ લઈ લો.” હું ટૂંકે પશુ જવાબ દઉં તે પહેલાં તો એ ચારે જણા આશ્ચર્ય ગયા.

બીજે દિવસે મારી ઉત્સુકતા અપાર હતી. સાચી વાત જાણ્યા હું તરૂંપી રહ્યો હતો. તે મારી રાહ જોઈનેજ બેસી હતો. મને તે પોતાની સાથે પોલીસ કમીશનરની ઓપીસમાં લઈ ગયો.

ત્યાં કમીશનર ઉપરાંત શેડ નસિનીકાંત પણ બેઠા હતા. મને જોતાંજ તે ઉભા થયા અને બોલ્યા: “નર્મીનદાસ! તમે મારા ઉપર મોટો ઉપકાર કર્યો છે. તમે નહોત તો હું મારો નેક્રેસ પાછો ન મેળવી શકત.”

“તમે શું કર્યો છો તે હું સમજી નથી શકતો, શેડ! નેક્રેસ શો તે વાત શી?” હું દરજ અધારામાં જ હતો.

“તમે નીરાંતે બેસો, મી. નર્મીનદાસ! અજાણતાય હમણાં બધો ખુલાસો કરશે.” કમીશનરે કહ્યું.

“તે અને જે વાત કહી હતી તે યાદ દશે.” અજાણતાયે ખુલાસો કરતાં કહ્યું. “ગોવિંદજી ઉર્ફે રતનલાલે એ ચિત્રની

કીમત દસથી પંદર હજાર જેટલી આંકી હતી; જગદીશે પાંચસો જેટલી. અને બેસી હતી. એ ચિત્રની કીમત લગભગ દોઢ લાખ રૂપિયા જેટલી હતી.”

“તું એ જાણીને અજ્ઞપણ થાય એમાં નવાઈ નથી. એ ચિત્રની કીમત જેટલી બધી શાથી વધી તે કદાચ તું જાણ્યા માગશે.” એમ કહી તેણે કમીશનરને ધસારો કર્યો. કમીશનરે પોતાના ટેબલનું ખાનું ખેંચી એક નાની કેશબોકસ કાઢી ટેબલ પર ખાલી કરી.

“આ શું? હીરા?”

“હા. એ હીરા છે.” અજાણતાં આમંત્રણ સ્વાસ્થ્ય. “ખરું કહીએ તો એ બધા હીરા મળીને એક કીમતી નેક્રેસ થવ. મીસીસ નસિનીકાંતના એ નેક્રેસની કીમત લગભગ દોઢ લાખ જેટલી અસ્યારે યાવ છે. તને ખબર. હશે કે એ નેક્રેસ લગભગ ત્રણ માસ પર ચોરાઈ ગયો હતો. જાણમાં તે વાતું હશે.”

“હા, એવું કે યાદ છે ખરું. પણ ચિત્ર સાથે...”

“તેજ હવે કદું છું. લગભગ પાંચ છ મહિના પહેલાં શેડ નસિનીકાંતે એક રતનલાલ નામના માણસને મહેતાજી તરીકે ગ્રહ્યો હતો. મહેતાજી તરીકેના કામકાંજ માં તે બહુ પાવરથી હતો. એ રતનલાલ તેજ તારો ગોવિંદજી!”

“લગભગ ત્રણ મહિના પર શેડ નસિનીકાંતના એક સગાને ત્યાં લગ્ન હતાં. તે પ્રસંગે શેડજીએ આ કીમતી નેક્રેસ પહેરવા કહ્યો હતો. લગ્નમાંથી રાત્રે મેં

ધેર ખાવનાં આગસતે લીધે નેકલેસ તીજેરી-
માં ન મુકનાં ટેમજના ખાનામાં મુકયો.
પછી શેઠાણી એ વાત જુલી મવા. એ દિવસે
વાદ આનતા ટેમજના ખાનામાં જ્યેષ્ઠ તો
નેકલેસ મુમ થએલી જણાયો. અમને એ
મનથી અનર આપરામ્મા આવી અમે ખનતી
તપાસ કરી છૂટના માણસેલી ઝગી લીધી,
પણ તે વખતે નેકલેસ દાય ન આશ્વેદ.
અમારે નેકલેસ કોરેઆર અમે તે વખતે
સહ લીધા હતા "

" એ ખનતવ પડી લગભગ એ મહીને
ગનજાન રાજદામુ આપીને ચારણે મયે
તેના પર શક લાવવાનું ખામ કારણ તે
વખતે તો ન હતુ પણ જ્યારે તે આવીને
અને વાત કરી અને રનખાજ જેવા દેખાવને
કાંઈ માણસ શેઠ નિનિનીકાતને ત્યાં આજે
અંધ મોડી ઈંખન આપીને ખગીદના માગે છે
એમ જણાવ્યું. ત્યારે મને શક પડ્યો. વળી
જ્યારે પેના આદે દોટામકોખાથી તે રન
લાકનો ફોરો જોઈ એને ગેલિદગ તરીકે
ઓગખાઓ ત્યારે મારી ખાતો થઈ. તે વખતે
હું અંધ તારી પાનેથી સહ મયે. ફેમ કાઢીને
જ્યેષ્ઠ તો અંદરથી કોરેકી હતી, અને કોઈને
શક ન જાય તેથી ફેમના રંગનીજ લાખી
તેમાં લગાડી હતી. લાખી સાંભે વખત
રહેવાથી અખ મહ મહ હતી એટલે ફેમ
તેમના વિના પનો લાગે એમ નહતું. એટલા
માટે અ અકરખાનતી મેં ખનતરી વાત તને
કહી હતી. ફેમ તોડનાં તેમાંથી આ બધા

દોરા મળી આવ્યા નેકલેસમાંથી તે લેવાડી
અદર લરી લીધા હતા અને સોનાનો ભાગ
ફેમી દીધો હતો "

" ગનજાને હવે પોતાનો મુનો કમુક
કરી લીધો છે તે જણાવે છે કે આ નેકલેસ
જોઈ કુટલાક મમયથી એનું મન ચાલુ હતુ
એવા ઈંખની યીજ કદાચ લઈ જતા મુરખી
નડે તેથી ધરમાજ મતાડી ગમવાનો તેણે
વિચાર કર્યો હતો, અને લગભગ અકવાડીઆ
આગમય ફેમ કોરેરી તૈયાર રાખી હતી
નેકલેસ દાયમા આવનાજ દીગ છુટા કરી
દીધા અને ફેમમા મોડલી લાખી લગાડી દીધી
આનાનો ભાગ તે કહે છે કે તેણે ખમતાના
કુવામા નાખી દીધો હતો. એ દોરા દાઢ કરવા
માટે ઇચ ખરીવાનો એણે નાગડો રમ્યો
હતો " અગવતરાયે કથની પુરી કરી. પછી
ખીચનર મારી તરફ ફર્મા

" મી નમીનદામ આ કામમાં તમે
ખનાવેશી ચાપાડી અને શકિત જોઈ અને
ખફજ આનદ મયે છે શેઠ નિનિનીકાતે
નેકલેસ પાકો મેળી આવનારને રૂપીઆ
એ દખરનું હનામ આપવાનું જાહેર કર્યું
હતુ એ હનામ તમને આપનાની મેં મેંને
બલામજ કરી છે અને શેઠ પણ તેમાં સંમત
થયા છે " એ પછી સંમતિમા ડોકું નમાવ્યું.

" પણ તારું કર્મીશન મુખ તે માટે મને
ખફ દીલગીરી માપ છે. " બળરતે આડુ
રિખન કરનાં કહ્યું

વાંચક! સમજ લેજે

[અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૮૦ થી.]

સંસારમાં નથી. આપણા હીંદુસંસારમાં જે રીતે લગ્નો ગોઠવાય છે એજ પ્રસંગ આપણે ઉભો કરવાનો.

યુવાનના મોટા કાકા દેશમાંથી આવે, યુવાનનાજ ઘરમાં યુવાનનાં લક્ષ્મી વાતો ચર્ચાય, ન્યાતની કુંવારી છોકરીઓની ગણતરી થાય, યુવાન બારણાંની બહાર ઉભો ઉભો બધું સાંભળે. કાકાનો વિચાર કોઇ શ્રીમંતું ન્યાતીલાની છોકરી માટે હોય, યુવાન કેં બોલી શકે તેમ ન હોય—આખરે મોટાં ભાભીને ‘કાન્ડી-ડાન્સ’ (વિશ્વાસ) માં લે. પોતાનું દીક ક્યાં લાગ્યું છે તે યુક્તિથી જણાવી દે; હેતાળ ભાભી મદદ કરવા હા પાડે; પોતાના પતિને પક્ષમાં લેઇ વડીલાની ગર્વા લખતે પતિ પાસે પેલી છોકરીની સીદા-રસ કરાવે; ભાભીએ યુવાનની માતા-ડોશીમાને પણ એ છોકરી માટે આગળથીજ તૈયાર કરી રાખ્યાં હોય; આ રીતે એક મોટા ભાઇ અને મા પોતાને મનગમતી માટે લલમણ કહે. છુટ્ટાઓ કૂંટ પીગળે એ બધા પ્રસંગો આપણે ઉભા કરવાના રહ્યા.

વિશ્લેષ

સંસાર ચિનમાં—જેમ કાગળ ઉપરના ચિત્રમાં છાંયા અને તેજ હોય છે, જેમ જગતમાં રાત અને દિવસ હોય છે તેમ આશકમાથુકની કથામાં પણ દુઃખ, આશ્વ કે વિશ્લેષ લગત મજા ન આવે. આશકમાથુ-કને જરા ટાંગવાવાનાં અને તકકાવવાં નોંધએ.

મંત્ર્યાં... દીલ ખેંચાયાં, અને સંતોગો સવળા પડતાં પરણી ગયાં તેમાં લખવું શું?

વિશ્લેષમાં એમ કરીએ કે માથુકને જરા ગુમાની. બનાવીએ. આશકને એ કોઈનું ન આવે. આશકને પણ તુમાખી અને મગર બનાવીએ. એક પોતાપોતાના મિત્રમંડળમાં કલા કરે કે મારે એની શી પડી છે? માથુકના હાથ માટે એક નવો દરીદ્ર ઉભો કરીએ, તે કોઇ શ્રીમંતોના વિલાસી છોકરો હોય; આશકને ખચર પડે. તે પેલા છોકરાની પાછળ લાગે. તેની ખામીઓ અને નબળાઈઓ શોધી કાઢે. એ તો લોવા જેવો છે અને પતંગીઆની માફક સ્ત્રીઓની પાછળ લટક્યા કરે છે એવું તેનું Comic (રમુછ) રેખાચિત્ર માથુક ઉપર મોકલી આપે.

માથુકને ભાવ આવી ગયો. પેલા દરીદ્ર પ્રત્યે અભાવ આવી ગયો. જાતજાતની આફતો; આ જોય ઉપર નાખી રાકાય, છોકરાને ઇંગ્લાંડ જવાનું થાય, છોકરીને ન્યુમોનીઆ થાય. એક કુટુંબના છુટ્ટાઓ લડી પ્રેડે... એવા જાતજાતના વિશ્લેષ પ્રસંગો ઉભા કરી રાકાય.

પરિણામ

કુટલીક સરકારી કેળવણીથી સાતોની અંદર યુવાનો બી. એ. પાસ થયા પછી પરણે છે. યુવાનને બી. એ. બનાવી નાંખીએ. ને (પહેલા વર્ગ)માં પહેલે નંબરે તેને આણીએ, સાતિ પાસે તેને માનપત્ર અપાવીએ અને એ પ્રસંગે પેલી યુવતીનાં સગાંઓ પાસેથી બનેનાં વાચાન કરાવીએ.

જસ, આ તમારી પ્રેમવાતાં. એ વાચાન પછી એક જણાં પાછાં પહેલવહેલાં મળે ભાંડે શું વાતચીત થાય તે વાચક તું કહી લેજે.

આપણે તો આ રૂપરેખા દોરી છે. પણ
જાયક જે તારામાં કંપનાશક્તિ હોય તો
મર્યાદાતીયદેશ ચોથા ભાગ જેના ચાર પુખ્ત
તુ ઉપગતી રહે

“પરજમાં તરફતો કુવાન—” એ વિષય
લગ આશક્તી મનોદશાનુ લુપ્ત થિય તુ
ધારે તો ૫૦ પાનામાં આપી રહે જેવી
કેવેલના દાદરા અગમના પ્રસંગને સુદર
નવાટી ધોંચ પાના સુધી લગતી શકાય

એમ તો વાહુ' ધણુ થઈ રહે. આપણે જુદું જ
ભાગ વાચક, તારા પરમ નાખી દીધું છે.

જે દોશી આ વસ્તુ ઉપરથી એકાદી પ્રેમ
ચોથી લખી કાઢે તો જરૂર એકાદી નકલ
ખરે મોકલવે. સચિત, ઉપરથી, આજીરે
લખાણની-દશાંતરની કેમ જરૂર નથી, આપણે
મર્મ લઈ સ્વાધીન નથી.

સલામ ત્યારે

WHITE KERR & Co., Ltd.

EXPORT AND IMPORT AGENTS

SOLE AGENTS FOR

**RADIOLITE, RICE-MILLS, HOME-CHARGES,
AND
VITAMITE & QUASUL**

DEALERS IN

Power-Pumps, Agricultural Machinery, Geysers,
Hand-Mills, Cultimotors, Radio-sets, Champion
Dye and Stain Remover. etc. etc.,

Apply for particulars to

WHITE KERR & CO., LTD.

53, Meadows Street, Fort, BOMBAY No 1.

રાજધિરાજ

[અનુસંધાન પ્રક્ર ૬૬ થી]

મહારાજાએ એકદમ વણીએર જેવી ચીસ પાડી. પણ ચીસ પાડતાં તેનું ધ્યાન જરાક વ્યથ થયું. એટલે કાંકે તેને વાંકી વળા, પોતાના શરીર પરથી છુટા કરી એક ખુણામાં ફેંકવા. રાજા સશબ્દ ભાંચ પટકાયા, પણ માનભંગ થઇ જ્યે તેમ ઉડવામાં રોકાયા.

કાંકે રાજાની ચીસ સાંભળી દંતી એટલે બારણા તરફ નજર કરી ઉભો રહ્યો. એકદમ એક કાળું સ્વરૂપ કાણુ જાણે ક્યાંથી ખડમાં દુટીને આવ્યું.

“બાપરા! આને પકડ.” રાજાએ હુકમ કર્યો.

બાપરા કાક પર તરાપ મારવા ફર્યો ને કાંકે કહ્યું: “ખજરદાર, બાપરા! જો મને હેડયો છે તો એક વખત હવતો જવા દીધો પણ ફરી નહીં જવા દઉં.”

બાપરાએ ભવાંના મોઠા વાળ ઉઘા કરી નજર નાખી ને તેના વિજેતા કાકને ઓળખ્યો. તેનું ડગલું હાલું ત્યાં રહી ગયું. તેની આંખ ખીકથી સફેદ થઇ ગઇ. તેનું કાળું મોઢું પણ શીકડું થતું દેખાયું.

“પકડ એને” — જ્યસિંદદેવે હુકમ કર્યો. જત્રાજમાં બાંધેલું કુતરું ધુરકે ત્રેમ બાપરા ધુરક્યો ને પાછો હક્યો. નીચસો હોઠ લખડતો રાખી તે કાકને એકી ટશે જોઇ રહ્યો. રાજા આ ફરફાર જોઇ ગભરાઇ ગયો.

કાક ખડખડ હસ્યો. “કેમ મહારાજા! જોર આવી રહ્યું? હજુ કાકને ઓળખતો છો? ચાલો, પેલે ખુણે બેસી રહો.”

રાજાએ તોરમાં જવાખ નહીં આપ્યો ને

બાપરા તરફ નિરંકારથી જોયું. “તારું મોન આવ્યું છે?”

“બાપુ! પાંચી આસો સંતો નિરાશ” કાંકે કહ્યું.

રાજાએ તેના તરફ જોયો વિના બારણા તરફ જવા માડ્યું. કાક બારણા વચ્ચે બેઠો.

“બાપુ! આ બધી ગીમજો હમેણું જવા દો. અદારનું બારણું મેં બંધ કર્યું છે. ને વિજયધવલ ગઢવીને ધાવલ કરી મેં એક ચોર ડીમાં પુર્યો છે. ડલા હો તો ડાનામાન: એક ખુણે બેસી જાઓ.”

મહારાજા મુગે મોટે બારણા વચ્ચે ઉભા હતા.

“ચાલો બેસી જાઓ.”

જ્યસિંદદેવે જોયું કે તે વધારે ગરજ કરવા જશે તો કાક તેને જોરજુલમથી બેસાડશે. તે મુગા મુગા દૂર જઇ ઉભા. બાપરા આધુ પાછું જોતો ચાલ્યો ગયો.

“એ છોકરા! અહીં આ આવ.”

“કેમ શું છે?” ભાવ એક દૂર ખુણામાં ફરના હતો તે આગળ આવ્યો.

“આમ આવ” કાંકે ખુમ મારી હુકમ કર્યો. ભાવ પાસે આવ્યો.

“રજાજમાં બેસવું ક્યાં છે?”

ભાવે જવાબ ન વાળ્યો.

“કેમ સાંભળે છે કે?” કાંકે પુછ્યું.

“અંદરના બીજા એકામાંથી જવાવ છે.”

“તને રસ્તો ખબર છે?”

“હા.”

“ચાલ રસ્તો બતાવે.” ભાવે મહારાજા તરફ જોયું.

“સાંભળ્યું કે?” ભાવનો કાન પકડી કાંકે કહ્યું.

“હા.” કાન ચેળતાં ચેળતા આવે કહ્યું

“ચાલ તારે” કાક મહારાજ પામે
મયો “અલદાતા ! આગળ ચાલો.”

“ક્યાં?” તોરમાં ગમ્યે પુછ્યું.

“હું કહું છું ત્યાં પેલા બોલરામાં”
મહારાજએ ચક્રિત થઇ કાકની સામું નેધુ
નેનું મોઢું ભયંકર નિશ્વસના બીડાઇ રહ્યું
હત. “ચાલો”

“કેમ?” રાત્રએ મારે તરફ પોતાની
નિગાહારીના લક્ષણે નેતા પુછ્યું.

“પ્રધાન ને રાણી વિના એકલે રાત્ર
ગોબે નહીં થોડો વખત છુટા પડ્યા તેના તો
જીએને આપે શું શું કરી નાખ્યું? દરે આપ
એ બેવશમાં બેએક દહાડા મેળ કરો. કુ
મુન્નલમહેતા અને લીલાવાને સદેશ મોકલતો
આપ્યો છું. બેએક દહાડામાં રાત્ર માથું
લઇ રાણકાને ચીતાએ ચમકવવા આવી
પહોંચશે. પછી આપ ચાલ નો કરો. હમણા
તો હું છું એમ કરવાનું છે આવો પધારો.”

મહારાજએ કાકની સામું હાથે બાઇ
નેધું, સામે થવાનો વિચાર આપ્યો. તેણે
તરત નેધું કે અત્યારે મામ થરે જો
હામરો?

“કેમ મહારાજ પગ નથી ચાલના કે ?
મલાતું” હાથ જરા ઉંચો કરી કાકે કહ્યું

મહારાજએ તિરસ્કારની એક દષ્ટિ કાક
પર નાખી, હોઠ પર હોઠ ચૂંટા, અને કેમા-
ડેયે રસ્તે ધીમે ધીમે ચાલવા માંડ્યું, કાકે
જાને તરતાર પોતાની કેડે ખેડી પાછળ
ચાલવા માંડ્યું

“ચાલ જુદેવ! રસ્તે જતાવ” કાક
આવને કહ્યું. આવને આ વિચિત્ર ને દુર્ભાવ
ચેલાની બીડે પેલી અઘ હાલ, તેણે ધીમેધીમે
રસ્તે જતાવવા માંડ્યો

“આ! જરા બેસજો હું આ આવ્યો”
કાકે રાણકેદેવીને કહ્યું

આગળ જીવ, પાછળ મહારાજ ને છેલ્લે
કાક એમ ત્રણે જણ એક બે ખંડ વડથી
અંદરના બાગમાં ગયા ત્યાં એક અડધા
અધારા ખંડમાં તેઓ આવી પહોંચ્યા.

“મહારાજ! આ તલુ બોલકે” આવે
કહ્યું

“પથર ઉપાડ” કાકે કહ્યું

“મારા એકનાયી કેમ તપડે?”

“અત્રદાતા! જરાક નીચા વલો. આખર
નહોં જાય.”

જયનિંદરે બાગ વાળીને ડોકું ધુંભાવ્યું

“હજી તમને તમારી રિચિનું જ્ઞાન નથી
કેમ?” કાકે કોડ આપકે પુછ્યું. “હું ન ચો
વળું એટલે તમારે કે નોકાન કરવું દરે કેમ”
ચાલો” કહી કાકે મહારાજનું માથું પકડ્યું
આખમાં દેધ, ને કેધની જાળાઓ દની
જતા જાયદેવ નીચા વાળા ને કાકને પથર
ઉપાડનામાં મદદ કરી પથર ઉપડ્યો એવું
દાદરવારી દેખાઇ.

“ચાલ દાદર બારી ઉપાડ.” કાકે આવને
આજ્ઞા કરી. આવે યુગ વર્ષી દાદર બારી પકેલી
ને ઉપાડી. દાદર બારી ઉઘડી એટલે અંદરની
પરવનો સુસવાડો આપ્યો.

“ચાલો બોલકે છે તો સારું. પધારો
અત્રદાતા!” કાકે મહારાજને કહ્યું.

જયનિંદરે છેલ્લી વખત કાક તરફ
નેધું

“અજર છે કે આ મટિ તારી શી વં
ધમે?” કેપળે આવળે રાત્રએ કહ્યું

“હું તમને સારી રીતે જોળજી છું”
કાકે કહે પે જવાબ આપ્યો. “મારી શીક

રશો નહો. ચાલો.”

“તારી શીકર હવે કરવાની શું રહી છે?”
વિસ્કારથી રાજાએ કહ્યું: “તારાં બૈરીછોકરાં
ભૂયુકરમાં ભુખે મરે છે. ને તને હું અહીંઆં
પુરો કરીશ.”

“શું?” ડાળા ફાડી કાઢે પુછ્યું.

રાજા બેદરકારીથી ભોંયરામાં જવા ઉતર્યો.
કાકનાં ભવાં ભેગાં થઇ ગયાં. તેણે મહારાજાની
બોલી પર હાથ મુક્યો.

“બોલો શું કહ્યું?”

“કેં નહીં” રાજાએ જવાબ, વાલ્યો.
કાકે તેમની બોલી પકડી ને તેમને દસાવ્યા.

“બોલો શું કહ્યું?”

“શું શું?” રેવાપાળે લાટમાં ખંડ કઠા-
વ્યું છે. તારાં બૈરીછોકરાં ગઢમાં ભરાયાં છે.
ને ત્યાં ખાવાનુંએ ક્યારનું ખુદી ગયું છે.
અત્યાર પહેલાં તો તેઓ પરવારી ગયાં હશે.”

“કેમ જાણ્યું?” કાકે ગર્જના કરી.

“તારો કોઇ કેમેશ્વર દનો ને મને કહી
ગયો.”

“પછી તમે શું કર્યું?” કાકની આંખો
ફાટી ગઇ. એના સ્વરથ મગજને અપરિચિત
એવું તોફાન એના મગજમાં ઉતર્યું.

“કેમ નહીં. હું જાણું ને તારું લાટ
જાણું.”

કાકે ગુસ્સામાં રાજાને સખત દયમયાવ્યા.

[આ રસિક વાર્તાના વિશેષ બાજ આવતા અંકમાં.]

“કૂતની, ઘાનડી, અવિચારી, દંભી, તમે તે
સોજકોને પેટે કંપાંથી અવતર્યા?” જાઓ ને
સાપના મુખમાંથી કુંદોડો નીકળે તેમ કાકે
કુંદોડથી કહ્યું. “ને યાદ ગળજો કે જો
મારી સ્ત્રી કે છોકરાને કેં યયું તો તમારું
નામ કે નીશાન રહેવા દેવાનો નથી.” ભાવ-
કર તોફાનમાં વીજળીના કડાકા સાથે ઘોર
ગર્જના થાય ને જેવું વાત વરણ, પ્રભરે તેવું
પ્રસરી રહ્યું. મહારાજાની આંખમાં ડર પેટે
ને તે ભોંયરામાં ઉતરી પડ્યા. કાકે પાછળ
ભાવને ઉતરવા સુચવ્યું.

“હું?” ભાવે કહ્યું. “પણ મારે શું?”

“મહાર જમ તડાકા મારવા છે? ને
પછી મહારાજાની તહેનાતમાં કોણું? ચાલ
ઉતર.”

“પણ હું-ને આ-”

“હું પણ જાણજુ છું. જાણજુને જાણ-
જાણું પાપ નહીં, માફ ઉતર.”

“તમે પણ માણસ જાગરા છો.” અજ-
ડનો ભાવ ભોંયરાનો દાદર ઉતર્યો.

“હું થોડા વખતમા બહુ ખાવા કે-
વાનું લઇ આવું છું, હું તમને ભુખે નહીં
મારું.” કાકે ગળજે મૈદિયો કહ્યો.

કાકે ભોંયરાનાં દાદર આરી દઇ દીધાં ને
પથ્થર જાગરા સાચવીને સર્જી કરી ઉપર
અજ દીધો, અને રાજકુટુંબીની પાસે ગયો.

હજી વખત છે.

કુન્દમોક્ષ બચાવવા માટે મળો.

પ્રાણુલાલ અમૃતલાલ વૈદ્યની કું.

કુન્દમોક્ષના અનુભવી.

કાલખાદેવી તાર જોશીસ પાસે-પહેલો માળ.

જો તમે જે આનાની ટીકીટ મોકલશો તો

ગર્મી અને શુદ્ધ ડગલા મંડુકા કેટલી
નિષ્કૃષ્ટ મર્વ પ્રત્યેકો.મી. જે નિષ્કૃષ્ટ
મર્વ માલી પીવાગુ ૧૮૮૧ ન

જ્યોત્સના પ્રતિમાન અગર વહેમની
દૃષ્ટિ મરણતા પ્રત્યેકને સંગ્રહ
હિનકર 'ભવિષ્યે દય' વિના
મુખે ઘેર મેગ મોકલવામાં
આવશે

“ભવિષ્યે દય પંચાંગ” અને

પંચાંગ સામટાં લેનારને

પુષ્કળ કમીશન મળે છે.

જ્યોતિષ સંપત્તિ સર્વ કાર્યના કર્તા
દેવારાધર ભવાની ગંધર્વ જ્યોતિષી

મજા ના લખો શ્રી ભવિષ્યેદય જ્યોતિષ
કાર્યાલય હાપીઆ મેડી મુરત

દરેક કુટુંબોમાં વપરાતી પ્રખ્યાત

મકરન્દજી ચાકુલી

શેનું મેલી, ચાદી, અમ્મક પોદલમ્મ જેવી કોમળી ચીજો નાખી આ ચાકુલી ખના-
વામાં આવે છે. સક્તિ માટે તેમજ કામમની શક્તિ ટકાવી રાખનાર આ વાકુલીથી
એક વધુ દસા થીવીઓ નથી કમિર મોલી ૪૦ ના રૂ ૧૦-૦૦

જોડ્યે છે—પ્રમાણીક અજડો દરેક નાના મોટા મામલા દેશી દવાઓ વેચી શકે
તેમ પ્રમાણીક એજડોની જરૂર છે વધુ માલીથી માટે અજ સીના નિયમે મંગાવા
(૫૦૦ જ્વલતી દસાએનું ચૂચીપત્ર) એક આનાની ટીકીટ બીડી મૂકત મંગાવા.

ઉંઝા કેમીકલ વર્ક્સ,

પ્રીન્સેમ સ્ટ્રીટ, મુવાળ નં ૨ આય-અમદાવાદ, ખાલા દનુમાન સ મે

પહાર પહાંજર આ પ્રેમાસિક

એકે અનાજે વખણાય છે

કૌ મુ દી

મોસદર રૂપરત

શિવ સદિલ્લસામજો

૧ નં

વેખકો

નરનિદરાવ ભોળાનાથ

નુનિદરાવ વિકાકર

૭૧ કલાપી

અવનતા

સામીય

માલીની

વિરચન

કનૈયાલાલ

અવેરચક

મળે દસકર

મુનચી

મેવાણી

પંડા

— નવે પછી —

મમ્મખાલ નીલકંઠ

મંદ્રસકર પંડા

મો. બદેન લીલાવતી

અમતરામ

કાનિવાલ

મુનિકુમાર ને 'ધૂમકુ'

દોકર

પડા

લિવાજમ રૂ. ૩). છુટક રૂ. ૧. તમા 'કેપુ' વીસેપારસે (અંધેરી)

કુમ્હારી પ્રજનું માસિક

તમારાં

બાળકોનું ભાવિ

યજ્ઞવાની કીકર કદિ કરે છો ?

એવે સમયે

નિશાળોના અભ્યાસની અહેમત પાળી તેમનું મન પ્રવૃત્તિત બનાવે અને રસ સાથે વિવિધ પ્રકારનું અખટ જ્ઞાન આપી તેમને પ્રાણવાન અને તેજસ્વી તથા આરિયવાન અને સરેકારી બનાવે એવા શિક્ષક સાહિત્ય અને કલાનું માસિક

કુમાર ખ્યાલમાં રાખજો

મુબઈનાં અગ્રજ વર્ધમાન સન્ધ્ય અને નવજીવન સાખા લવાળમઃ વરસના રૂ. ૬ : છ માસના રૂ. ૩ કુમાર કાર્યાલયઃ ૪૪૮૦, રાયપુરઃ અમદાવાદ.

કેસંટ બામ

સહન ન થઈ શકે તેવા સખા માયાનો, કમરનો દુઃખાવો, સ ધીવા, વાયુરોગ, દોતનો દુઃખાવો, ખાંસી, રાટલી વગેરે ઉપર ધણેજ અકસીર ઈલાજ કેસંટ બામના અક્ષરકારક શુભોને લીધે આને લગભગ પાંચ વરસથી પણ વધુ તે હાલના ધરેલાં બહુતો છે. કીમત ૫ આના

દરેક કેમીસ્ટ ડ્રગીસ્ટ થેવે છે.

એન્ટઃ-એ. એચ. નાઝરની કુમ્હારી મીન્સ સ્ટોર, મુબઈ.

વાંચનારા તથા સાહિત્યના શોખીનોને અંગત્યનું

કવિવર ટાગોર કૃત.

કુમ્હારું વદાણુ ... ૪-૦-૦

મધુ રાણી ... ૩-૦-૦

ચોખેરવાશી ... ૨-૮-૦

ગોરા ભાગ-૧ ૨ ... ૬-૮-૦

શરણી પ્રાણુ કૃત

પુણ્યપંક ... ૨-૮-૦

તણુ વાર્તા ... ૧-૪-૦

કીમતી વિન્યા ... ૩-૦-૦

સ્વ. મણિલાલ કૃત

ગુજાગસિંદ નવીન આટતિ ૪-૦-૦

માસિકોના કાલક

ને

ઉપરાંત સારાં સસ્તાં મુંદર

મુચિપત્ર મારે તમે

જરૂર લખો.

દરેક જાતનાં સામાજિક ધાર્મિક

પુસ્તકો ને અનિબંધ મળશે.

કાર્યો. રસિકો મારે

મણિકાન્ત કાવ્યમાલા ... ૩-૮-૦

કલાપી નં અપ્રિદ્ધ કાવ્યો ૦-૮-૦

ન્દાનાલાલ કૃત જ્યા-જ્યા-નત ૧-૦-૦

નરસિંહરાણી કૃત સ્મરણ

સંદિતા ... ૧-૮-૦

કેસવ હર્ષદ કૃત સ્વપ્નની

સુંદરી ... ૧-૦-૦

બોટાદકર કૃત ગણતરગિણી ૦-૧૦-૦

કાન્ત કૃત પૂર્વાસાપ ... ૧-૧-૦

વકીલ એન્ડ કું.

૩ કાલગાદેવી તબ

આરીસ પાસે મુબઈ.

નં. ૨.

હા?.. નંબર, રપટકક કોણ ?

જગપ્રસિદ્ધ સુરમાવાલા દાતુ મનજી પદ્મસી

ભાઈ જરા મોટેથી બોલો ? કેમ ?

સંભલાતું નથી કે ? હાં કાંઈ એમ છે.

(રજીસ્ટર ટ્રેડમાર્ક.)

આ સેન્ડલની ખટપટ તો પગી ગઈ છે
પણ બોગ નકલીવાઓ શાહોને
હધુ ચતુ અખજીને હશે છે અને તેનો
એવો નકાસો ઘોષાટનો અવાજ અમારે
કાને આવ્યા કરે છે

માટે

ચાદ• રાખવું જે જગપ્રસિદ્ધ

દાતુ મનજી પદ્મસી—ના

સુરમાઓ.

માત્ર એકજ ટેકાણે વેચાય છે.

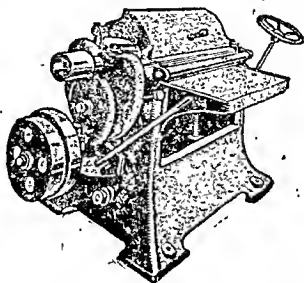
૩૦ સીયમંદર, ઘર નં. ૨૮૦,

પાસામસી-મુંબ.

લાકડકામને લગતા દરેક જાતનાં યંત્રો

પત્થરનાં ટુકડા
અને લુકો કર-
વાના યંત્રો

રસદાર ફેલો-
માંથી રસ અને
સત્વ કાઢવાનાં
યંત્રો.

જમન ધનાવટનાં અને, છેલ્લામાં છેલ્લી ઢળનાં અમારી
મારફત સસ્તા ભાવે મળી શકશે

તેમજ

સુગંધી અક્ષર ત્યાં નેન્ડો દેશથી દોરા અને દોરીઓ ખાખા ગાડીઓ
વિગેરે વિગેરે ધણાંજ સસ્તા ભાવથી મંગાવી શકાશે. વળી
અધારામાં કોઈપણ વસ્તુ કોઈવા માટે ફાંફા મારવા
ન પડે તે મોટા તદ્દન સસ્તા અને દેખાવદાં

રેડીયમ ખટનો

વાપરે ઇલેક્ટ્રીક સ્વીચપર બેલપર નામના પાટીયાપર કે ઇસ્કોઈ
જગ્યાએ સ્કેલારથી મુકી શકાય છે.

સોલ એજન્સ:

પોસ્ટ બોક્સ ૭૫૫
તાર KECO.

કેવળરામ એન્ડ કું.

ગુરુદ્ધ બીલીંગ, ગોરખલેનડ રોડ, મુંબાઈ.

ગુજરાત

પુસ્તક ૬]

માર્ગશીર્ષ ૧૯૮૧

[અંક ૩

ગુજરાતે સત્કારનો નવો યુગ આરંભ્યો છે તેની સમૃદ્ધિની મહત્વાકાંક્ષા રહી નહીં છે, તે સામગ્રીઓથી સમૃદ્ધ બન્યું છે

એના પુરુષત્વમાં ત્યાગ છે, દૈત્ય છે, હઠી વ્યાવહારિકતા ને હઠી અભિવ્યક્તિ છે એમાં વ્યવસ્થાગતિ છે ને સ્વાતંત્ર્ય છે મુક્તિપાત્ર છે અને નિર્મલતા છે, ભાવના શોધતા છે અને સૌંદર્યનો પ્રેમ છે, અને બીજા તરફ માનવતા વિસ્તારવાની દોષ છે

એના સ્ત્રીમાં ડુબી મુકામળ છે, ને છતાં સ્ત્રીની અગત્ય છે એમાં સમિતિ છે, ને સમૃદ્ધિ રહી છે, કાવ્યમયતા છે ને છતાં વ્યાવહારિક બુદ્ધિ અને છે, ધર્મોધના નથી, છતાં આદ્ય હરિયતી રાત્રિ છે, એમાં પુરુષના સમાન યવાની દોષ છે, છતાં પુરુષને પાંચેય હાથ રહેતા કલ્યાણ છે, નવાનવા કલ્યાણ છે, છતાં કુળ સદન કરવાની દોષ છે અને પુરુષો ન સીઆમાં વિશુદ્ધ પ્રેમની ન્યેાન બનવા માંડી છે

ત્રાનેગામમાં નવપુત્રનું ચિત્તન પ્રસરી રહ્યું છે—એરેવર નવા સત્કારનો સત્કાર થાય છે

ભવિષ્યનાની અથા એક ને અવિષ્યના ગુજરાતના અગ અને છે, અને એમ અગેઅગની એકતાનતા પરશીલ આત્મા પરખાય છે તેમ ગુજરાતી સમૃદ્ધિના પ્રતાપી આત્માની સાક્ષી કે છે કાર્યકર્તા ને પરચામની આ ભૂમિ આર્થિક સમૃદ્ધિને વિશ્વ ખજા સદા દર્શી છે, અને આર્થિકતા સનાતન વાતો મહત્વાકાંક્ષા ને વીરતા, સ્વમાન ને સ્વાધ્યય, શુદ્ધિ, સ્વાતંત્ર્ય ને વ્યવસ્થા, તથા સમિતિ ને સચમ, વિનયગતિ ને હૃદયતા, શબ્દશક્તિ સર્વા સતેવ, અને પ્રેમ-નિર્મલ ને નિરકુટ-આ પુરાણ નવ-આર્થિકતાની પેરખણ દરો દિશામાં પ્રસરશે

— ગુજરાત-એક સાંસ્કારિક વ્યક્તિમાંથી

“નથીજ વાટિકા જુની”

~*~*~

મચનાર
રા. વ્યવસ્થાન સ્ત્રીમનસાસ મહેતા

— * —

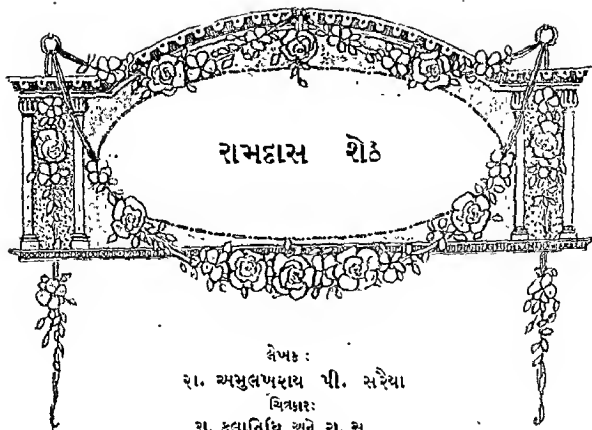
(સંપાદન ૭૬)

નથીજ વાટિકા જુની,
નથીજ પુષ્પ એ જુનું

તને ન રોષ ન દુઃખ
એક કદીજ છાડ એ,
તને જાન વગેરે મને
તને નહીં, હું ના કહું

નિવાસ સ્થાન રોગી જની યુવાન વાટિકા
મેનના દમેશ ત્યાહ બાગ બાગીચા મે
બાગ મે કરી સદા હમ મહેર બાગ ને
કુમાર “ના” વગેરે અરે કરી જાણ આનિકા
વહી વસત બારને યરા પુવાન નાનકો
રોહ સપમો પુવાન બાલ મિત્ર રમી
રોહ યાચનાથ એ મયો સમીપ કુચરી.
કદી વિનતિ કરની અને અમેશ એ ઉમે

વહી નસસ મોલ એ
“અધીક” રોહ રોષવા
દિને રવું ન સ્થાન ક્યા
—કદી શકું હું ના તને
નથીજ વાટિકા જુની,
નથીજ પુષ્પ એ જુનું

લેખક :
રા. અમુલખરાય પી. સરૈયા
ચિત્રકાર:
રા. કલાનિધિ અને રા. સ

અમારા રામદાસ શેઠ જરા “ચીચા” હતા એમ કહું તો કે ‘ખોટું’ નહીં. સાથે થોડા જરા વહેમી તો ખરાજ. લાખ દોઢ લાખનો પાસે જીવ ખરો; તેમ વાડી, ખંગલો વગેરે સૌ ચીજની શેઠને ખામી હતી નહીં. પોતે જી. પી. તથા ઓનરરી મેજ-સ્ટ્રેટ પણ હતા. પણ પીડ એક જખરી હતી. કોણ જાણે શા કારણથી શેઠને મોટરના નામે સુગ હતી. કોઈ મોટર ખાખતની ખાલી વાત કરે કે ખસ ચીડાઈ જાય, હાથપગ પછાડે અને વગર કારણે જરામાં “એકસાઈટ” થઈ જાય. શેઠને સંતાનમાં ખીજું ત્રીજું કેજ નહોતું, ફક્ત એકજ કુલની અણસુ ધેલી કણી જેવી કુમારી કન્યા સરલા હતી. શેઠને આ સરલાને ક્યાં આપવી તેની મોટી ચુંક-

વણ હતી. હું સેવક પોતે હતો તો શેઠનીજ ન્યાતનો, વળી એમને ઘેર અવારનવાર જતો આવતો મારી અને સરલાની ઘણીએ વાર ‘મળી દુખોદટ’ થઈ હતી. પણ ક્રીસ્મસની કેમનશીખી તે શેઠ પોતેજ અમારા લક્ષની સાથે વિરુદ્ધ હતા. ખીજું ત્રીજું કેજ. કારણ નહી, ફક્ત મારી પોતાની એક મોટર હતી અને “તે હું” જતોજ “ગ્રાઇવ” કરતો હતો અને ધંધો મારો વધીલનો હતો. આ જને “પોઈટસ” (મુદા) મારી “અગેન્સ્ટ” (વિરુદ્ધ) હતા. કારણકે શેઠને મન “વકીલ એટલે? લોકોને વગર કારણે લઢાવી મારી પોતાના ખીસાં જરનાર આધુનિક જમાનાના ‘સરડીશાઈ’ પુતારા.” આ તેમનાજ શબ્દોમાં તેમનીજ શોધેલી વ્યાખ્યા છે. આવાં કારણોને લઈને

કમળા દયચારી મેં મેંને બમવે જવા અને મેંને ક'પની મેલીલીટરોએ મેં પામે તે
આવવાનું જરા ઓછું કરેલું હતું

આનગી તપા-
સને પરીણામે
એ રહી તે
એકમ આનગી
મેળવેલી કે એક
વખત મેં
કામ પ્રસ મેં
"ધી એક ઓક
ધ'ડીયા" માથી
નીડળાને કાઢ-
"મેં તરફ જતા
દના લા એક
'રેકરી' નો
આગનો પખો
સહેજ મેંને
અથગાઈ મેંને
અને 'લીલા-
વિરનાર' કતા
સહેજમા ખચી
મમેલા લાકથી
મેંને મોટર
તરફ પિ કારની
હતિ ઉત્પન્ન
મમેલી, અને
મ્મ દી ૨૧૫
"સીંગલ મી"
પુરી પાડવાના
કાન્ટેકટમા એક
વેપારી નિહા
જવાથી મેંમમે
"કે હરનાર
સાગા બાઈ,"

આમરુદિલી કળી જેવી કુમારી જવા

સ્સા પાંચ દુગ્ધરના ખાણમાં ઉતાર્યા હતા. આ કારણથી હવે શેઠ વક્રોદોથી દોઢ ગાઉ દુરજ રહેતા. મારા તો તે બંને ધંધા હતા એટલે શેઠ પાસે તો સરલાના ઉમેદવારોમાં મારું નામ 'રીઝર્વડ' લીસ્ટમાંજ હતું. પણ લલાટના લેખ કે મિથ્યા યામ ? સરલા સાથે મારે "સીક્રિટ સર્વિસ" દ્વારા પવગ્ધવાર ચાલતોજ. એક વાર તો સરલાએ મને લખી દીધું:

"તવ મન નવ જલ્દી હતું,
પણ હે નિર્દય તપે રાત કા'ડો
મદન પ્રબળ આ તનમાં,
આસક્ત મધ રસાં અગો."

આ તફડી 'આપો' છે એ તો હું સમજી જાયો. પણ સેવક ક્યાં કાચો છે ? મેં સામે 'ગીતિ'માં જવાબ આપ્યો-એ પણ તફડીજ રતો !—

"મદન તને તો તપતો પણ,
મુન્ને તો અહર્નિશ રહ્યો બાળી,
દિવસ દિનેનિશકરને, ન તેટલો તે દને કુમુદિનીને "

આવા માંડાયેલા પત્રગ્ધવારથી આપણી તો લાઇ ખાતી યઇજ ગએલી કે સરલા મારા સીવાય અન્યને વરનાર નથી, પણ 'ડાસમ-સલા'નું શું કરવું ? પ્રિય વાંચનાર ! નકી માનજો કે શ્રી મધુનાથજીને મારી શીકર વધારે હતી.

એક દિવસ રાત્રે લગલગ સાડા અગીઆર વાગે શેઠ કલગમાંથી થેર આવ્યા, અને જોયું તો પોતાના અંગલાતા કમ્પાઉન્ડ પાસેજ ડાઇની 'ડુ સીટર' મોટર પડેલી. શેઠનું તો આ જોઇ એકદમ છીંકાઇજ ગયું. અને આ ધૂણતા જોણે કરી તેને બરોબર સ્વાદ ચખાડવાનો મનમાં નિશ્ચય કર્યો. શેઠે જરા મોટરને એ હાથે ધક્કો મારી જોયો, લાં તો તે

ચાલી. એટલે આસ્તે આસ્તે ધક્કેલીને મોટરને ગાડી રાખવાના તમેલામાં ચઢાવી દીધી. અને તમેલાને બહારથી તાણું મારી શેઠ પૂર્ણ ઉઘાસમાં ઉપર ગયા. શેઠને પૂણે ખાતી હતી કે થોડી વારમાંજ મોટરને ઘણી તપાસ કરવા આવશે અને પોતે તેની સખત ખજર લઇ નાખશે. પણ સાડાઆર થયા છતાં કોઇ આવ્યું નહીં. "હશે, જેની દશે તે જખ મારીને પુછતો આવશે." કહી મન વાળી શેઠ તો સુતા.

શેઠની સામેના શેઠ કસ્તુરચંદના અંગલામાં ગાણું ચાલી રહ્યું હતું અને મિત્ર મંડળની ઠંડ જમી હતી. શેઠને કેં ગામનવાદન ઉપર રસ નહોતો અને બીજું એ કે કસ્તુરચંદ શેઠ સાથે આપણા રામદાસ શેઠને બનતું ન હતું. નહીં બનવાનું કારણ એ કે કસ્તુરચંદ શેઠ પોતાની ધડીઆળો મુગધ ટાઇમ રાખ્યો હતો તેથી તેમનો ચપરાસી તે પ્રમાણે દર કલાકે ટકોરા મારતો અને રામદાસ શેઠની ધડીઆળ "સ્ટેન્ડર્ડ ટાઇમ" પ્રમાણે હતી એટલે તેમનો ચપરાસી તે પ્રમાણે ટકોરા મારતો. હવે હીસાએ બંનેની ઉઘમાં વારંવાર ખલલ થતી, પણ બંનેમાંથી કોઇ પોતાની દડ છોડતું નહીં—આ નહીં બનવાનું કારણ-શેઠ તો સુતા તેવાજ થોરી ગયા.

સવારના ઉઘા કે ડખ દેતી મોટર યાદ આવી. અને નીચે જખ મોટર લાંની લાંજ છે કે કેમ તેની ખાતી કરી આવ્યા. મોટર તો લાંજ હતી. પણ શેઠને સહેજ વિચાર થયો કે આટલો બધો વખત ગયો છતાં કોઇ એ કેમ તપાસ નહીં કરી ? ઉપર આવી પ્રાતઃકાળની બધી આધુનિક "ડયુટીઝ" થી પરવારી શેઠ ઇન્જિયરમાં ગોઠવાયા. હવે સહેજ ચટપટી થયા મોડી. 'કાઇ નહીં આવ્યું' તેવું

આગળ કે પાછળ ચાલવા ચોખ્ખી ના પાડી. શેઠે વિચાર્યું કે કાલે આટલે સુધી ચાલી આવી અને આજ શું થયું? પણ કલાપી કહે છે તેમ

“કામી નિંદે નહ સજવમાં ભેદ ના કે પ્રમાણે”
હવે કરવું પણ શું? નોકર ચાકર દૂર તે લોહોનાં ઝુપડાં (કવૅટસ) માં સુતા હતા. પણ તે લોહોને આ વાતની ખબર કરાવજ કેમ? નોકરોને ખબર પડે તો એક કાનેથી બીજે કાને “વા વાત લઇ જાય” તેની શેઠને પુરેપુરી ખાતરી હતી. એટલે હવે આમાંથી કેમ છુટવું તેની શેઠને ગભરામણ થવા લાગી. પોતાના ફળદ્રુપ ભેજાને બહુએ વસોવ્યું પણ બધું વ્યર્થ. શેઠની બહારાત જાણે કે મોટરનું એનજીન ક્યાં હોય કે તેનું ‘મીકેનીઝમ’ શું? કલાક સુધી આ પ્રમાણે માથાફાડ કરી છેકે હતાશ યદ્ય શેઠ પાછા ઉપર પોતાના ઓરડામાં આવ્યા અને પક્ષંગમાં પડ્યા. પછી ઉઘ કેમે કરી આવે નહીં. મહા મહેનતે સવાર પડી. અને લગભગ સાડાઆઠ વાગે આપનો સેવક પોતે શેઠને યાદ આવ્યો. તુરત શેઠ ટેલીફોન મને કર્યો. “અરે નટવરલાલ.....છા કે.....એ તો હું રામદાસ તળાણએ, હા...હા..... જરા અરે હમણાંજ આવી જાએ તો..... અરે-ના-ના. હમણાંજ.....ધણુંજ જરુરનું કામ છે.....અરે હા. ભાઈ મહેરબાની તમારી.....પણ હમણાંજ આવો હો. હા-હા. સાહેબજી.”

મારે બેઠે ધણું કામ હતું, મારો મિત્ર મધુસદન બેઠેલો હતો છતાં તેને બેસવાનું કહી આપણે તો ભાઈ, શેઠને બંબલે ગયા. શેઠ મારી વાટ બેઠેનેજ બેઠેલા હતા. અને મેં જાણે, “શું હુકમ છે?” પ્રશ્ન કે તુરત તેમણે પોતાની ‘આપવીતી’ મને કહી બતાવી.

“હવે આનું શું કરવું? નટવરલાલ! મને કોઈ રસ્તો સુઝતોજ નથી, તમે જેમ સલાહ આપો તેમ કરું” ગભરાએલા સ્વરે શેઠે કહ્યું.

“જે તમે આ શું કયું છે. તેની તમને કે ખબર છે? ચોખ્ખી દીવાં જેવી ચોરી. ફક્ત દીંદી ફોજદારી કાયદાની ‘397’ મી કલમનો ગુન્હો કર્યો છે. ‘હાઈ વે રોબરી’ ની ‘સેકશનમાં’ આવતાં તમે રજામાંજ બચી ગયા છો.” મેં ધીરાં દરેલ સ્વરે આખાદ વધીલનીજ દમે કહ્યું.

મારાં આ ગંભીર સૂત્રો સાંભળતાં શેઠ શીક્ષા તો પડી ગયા પણ બોલ્યા, “હવે જે થયું તે થયું. અરે બહા લગવાનું! મને આવી મતિ તેં ક્યાં સુઝાડી?” કહી એક નિઃસ્વાસ નાખ્યો. “પણ હવે કેં તેનો રસ્તો કાઢો નટવરલાલ!”

મેં કહ્યું: “રસ્તો શું કાઢું? તમે સદંતર આ બધું ખોટુંજ કામ કર્યું છે. વળી તમે છે આનરરી મેજસ્ટ્રેટ, એટલે પુરેપુરી તમને સજા નહીં કરે તોપણ ઓછામાં ઓછી ત્રણ મહીનાની સાદી તો મળશેજ.” આપણે તો આપણા ધંધા મુજબ ધીરે રહીને ‘સીડલીસ પાઉડર’ નો એક ‘ડોઝ’ સેરવ્યો.

મુજ તો શેઠ તદ્દન દીલાહથ યદ્ય ગમેલાજ હતા, ત્યાં આ મારો ‘ડોઝ’ જતાં સાવ નરમજ થઇ ગયા. આખા શરીરે પસીનો પસીનો થઇ ગયો અને સહેજ મુન્દરી પણ થઇ હશે એમ અત્યારે માનું છું. છેવટે શેઠ ગળગળે સ્વરે બોલ્યા: “નટવરલાલ! જુઓ, કેં રસ્તો કાઢો, મારી આખર આજે તમારા હાથમાં છે. તમે જે કહેશો તે બહોલો હું તમને આપીશ, પણ કેંક કરી મને ઉગારો.”

[વધુ મઠિ જુઓ પૃષ્ઠ ૧૫૬]

આત્મઘાતીની કથા

લેખક :

રા. મુનિકુમાર મલ્હિરાંકર ભટ્ટ

વિવરણ :

રા. મોહનરાવર

અ.જ.જ.

મા રા જીવન કથનમાં તમને ન્ય નદી પડે મારો નિખિલ જીવન દુઃખમય છે. હું દુઃખ તે દુઃખ સમજતી નહીં શકું. લક્ષ્મી, ૨૫, વિદ્યા માણ્યને મુખ આપી સહે તો દુઃખ મુખી છું. લક્ષ્મીની મારી ઉપર કદીએ અકૃપા થઈ નથી. જીવનભર કોઈ પ્રશ્નનો આશ્રય કયાં વિના જીવન જીવન મુજબના નેટુ દેવ વચ્ચે લાખારીનેત દુઃખ-એકદનો, લક્ષ્મીની મારી કૃપા નેટુ મરજતી પણ મારાથી વિમુખ થઈ નહાતી અને કાલ પણ માણ્ય મુદર કદી જોડે, કોઈ વાગ્યની સામે ઉભા રહેનાં મારી માંમે એ આકૃતિ દેખાય, તેની ત્વચાનો વર્ણ મીઠો, મમઝ શરીર જિનિય માસલ, અને તેના ચિત્રાય તેજ સ્ત્રી લલાપટ ઉપર ઝીણા વાળના મુશ્કા કાપ કરે તેમાં એ ચહેરો મોઢક છે અને વિશાલ આભોમથી તેજસ્વી પ્રકાશ જરે છે હું નાણીને ખુશી થતો કે એ આકૃતિ મારી છે

ધન, ૨૫ ને વિદ્યા છતાં હું દુઃખી કેમ એવો તમે પ્રશ્ન પુછજો. પણ તમારા મુખ દુઃખથી મારા મુખદુઃખ તમને નહીં સમજાય. જીવનના આરંભકાલમાં એક એવી મનુ આવી જાય છે કે જેને અવલખીને ભવિષ્યનો મોટો આધાર લટકે છે. જીવનના એ મનોહર મધુમાસમાં જે પ્રદર્શિત હૃદયનો ઉન્નાસ દેવ છે, જે નવદેવનરી ભવલક્ષ્મી મળ્ય દેવ છે તે જીવનના પાછળના કાલમાં કદી મળતી નથી એ કાપમાં જે હૃદયને આલક નથી તે હૃદય દમેસાં દુઃખી રહી જાય છે.

નાનવણમાંથીજ અને ચિત્રોનો જોખ દનો પર્વતો, જરાઓ, જુલે નબોમંડવ, મદા અને તારાઓથી અને જે આનંદ થતો ને ખીળ કલાથી થતો નહીં મનુષ્યની જીવનમાં માત્ર એકજ કાળ એવો રમ્ય આવે છે કે જે પોતાની અસર હરેશાની પાછલા જીવન પર મુકી જાય છે મારા ચિત્રોમાં હું એ કાલની ઝલક બનાવવા પ્રયત્ન કરતો

અને જોડે ખીજાં ચિત્રો કરતાં તે સુંદર હતાં છતાં જે સ્વર્ગીય સૃષ્ટિ મારા કલ્પના પ્રદેશમાં હતી તેનું સફલ ચિત્ર દોરવામાં હું કદી વિજયના પામતો.

તેનું એક કારણ છે. મારા જીવનની શરૂઆતમાંજ હું એક અમૃતનું જાણે પાન કરવા જતો હતો તેવામાંજ કોઈ આવી તેમાં વિષ રેડી ગયું. મારા જીવનમાં પહેલેથીજ દુઃખ હતું એમ નહીં. એકવાર એ વસંતના નવપદ્મવિન કુમુદ જેટલું મધુર હતું. તેમાં ઉગતા પ્રભાતનો આનંદ અને ઉદ્ઘાસ હતો. એ હૃદયવાદિના જાણે કોઈ મીઠી કોકિલાના ગાનથી ચુંચત થઈ રહી હતી. પણ આજે ત્યાં પાનખર આવી છે, પ્રલોનો આનંદભરે પરાગ ત્યાં નથી; કોકિલાના ગાન વિના અખિલ કુંજ શૂન્ય છે ને હૃદયની મરજીમિ છે વિપાદમય. જે મુખી જીવન ગુજારવાના મધુર કલ્પના પ્રદેશમાં હું વિહરતો હતો ત્યાંથી મને પદ્મચુત કરનાર બનાવ બહુ હુંકો છે, તેને લાંબો કરી હું લખતો નથી.

મારા જીવનના પરમ મધુર સમયમાં ધૃત્વરે જે પ્રતિમાનું મને દર્શન આપ્યું તેજ મારી હૃદયેશ્વરી થઈ પડી.

ખી. એ. ની ઉપાધિ મેળવ્યા પછી હું ચિત્રો કાઢવા માટે ખીજાં હું પણ વ્યવસાય વિના બેઠકતો. મારો વિચાર કોઈ પણ સ્થળે ખાનગી શિક્ષકનું કામ મળે તો કરવાનો હતો. એકવાર હું એક સીનેમેટોગ્રાફ જોવા ગયો. એક પ્રેમગામી આલેખો હતો અને ખીજો સરુ થવાને જરા વાર હતી; એ અવકાશમાં હું બાગમાં ફરતો હતો. થોડે દૂર ત્યાં એક કાચના ચોકલમાં લાકડાની એક મૂર્તિ સ્ત્રી-પુરુષનું ભવિષ્ય કહેતી હતી. એ મૂર્તિ પાસે

ભવિષ્ય જાણવા આવતો ચાર પાંચ બાળાઓ આવી ચડી. હુંક કુતુહલ જગૃત થતાં હું પણ ત્યાંથી ખસ્યો નહીં. તેમાંની મારી આગળ ઉભેલી એક બાળાનું નરસિંહ જાણવા ચેસા નાખામાં મૂર્તિ સલામમાન દેખાઈ અને કુમારિકાના હાથમાં જે કાગળનો દુકડો આગ્યો તે બધાંએ વાંચ્યો; અને તેમની દૃષ્ટિ તરત મારા તરફ ફરી. ચીટ્ટીમાં લખ્યું હતું કે તારી પાછળ જે ઉભું હશે તે તારો પતિ થશે.

એ જ્ઞાન થતાં હું ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. તે બાળાના અંતરનો અગમ્ય પ્રશ્ન તેના ભાવિ પતિ વીશે હશે કે શી રીતે એ હું જાણતો નહોતો. અને કાષ્ટમૂર્તિના ભવિષ્યવાદ વિના કદી મારો દેખાવ તેને તેના ભર્તા યોગ્ય લાગ્યો હોત કે કેમ એ શંકાસ્પદ છે, છતાં તે વખતે મને જોઈને તેના મુખ ઉપર સ્વાભાવિક લજ્જાના સુરખીલ્લા શેરડા અંતી આવી હોઈ ગયા એ દશ્ય હું હજી ભુલ્યો નથી.

સાંવનના યશમંદિરને પહેલેજ પચથીએ ઉભી રહેલી આ બાળાનું સ્વરૂપ પહેલીજ નજરે જોનારનું ધ્યાન એણે તેનું નહતું ચિરંજીવના પરિચિતને, તે છતાં તેનામાં અત્રાંકિક માધુર્ય દેખાતું. વર્ષાકાલમાં ગુલાબનું પુષ્પ સકલદલ પિક્કસાવીને જેવું શોભે તેવી આ બાળા હતી. ચિત્તાકર્ષક સુંદરતાના જાળવણ વિના પણ, મૂલ્યમ જોનારને તેનું સ્વરૂપ અનુપમ લાગતું. નયન, નાસિકા કે શરીરના અવયવ માત્રમાં વિશિષ્ટતા દેખાતી નહોતી, તોપણ કોઈક વાર હાસ્ય કરતાં એજ પ્રવાહ પાછળથી કેવલ ધ્રુવ દંતપંક્તિ અગ્રી હસતી લ્યારેજ તેના સર્વોપરી સૌંદર્યની ઝાંખી થતી; અથવા કોઈ વાર વાતો કરતાં નયનને નયન મળે લ્યારેજ તેમાંની સમુદ્રગદન ખુશી દીસને છતી સેતી.

કાચડનો દુકો. - ગણાબ તાંબા

મારા અતરંગા એ મુખ ફેરાઈ મધુ
અકરમાન કરતાં કરાનારા એ ભરી
આશાએ આતેમાયા પણ મરી પાછા
આવીનેજ ભરી. તેમની વાતચીતની નિષ
ફૂં દોરે. વુ ચીતરી શરૂ તેથીએ ૧૫૩
૨૫૮ તેએએ માકે વજુન કપૂં દર્ત, અને

મારા જવ. રેખાવના તરેશી પતિ તરીકે
૬૫૩ ૬૫૩ અને સી સી આશાએ મળી
શાગ, તે ગલિક અને કાપાપુજા કરાથી

કહેવાતું હતું. કવચિત્ એ સંભાષણના પૃષ્ઠ-
વિરામ રૂપે બાલાના સબ્રહ્મં ગોડા શબ્દો
આવતા. “આમ ચીડવતાં શું કરો?”

પણ એ શબ્દોએ હસવામાં જ ઉડી જતા.
“અહોહો! તું અમને રોજ ચીડવે છે તેનું
બહે કે નહીં અને અમે ઘડી વાર દસીએ,
બોલીએ તેમાં તારો મીઠાજી જાય!” વધારે
વાત સાંભળવા હું હાજર નહોતો, પણ જે ગોડા
શબ્દો મેં સાંભળ્યા હતા તેણે મારા અંતર-
મર્મમાં પ્રચંદ તોફાન જગાવ્યું હતું. એ
અવાજમાં ઉત્તમોત્તમ સંગીતની મસ્ત મઝા
હતી, બધી કલાનું માધુર્ય હતું, બધા સૌંદર્યની
રસિકતા હતી.

ગોડા વખત પછી, કેાણુ જાણે સાથી
અમારી જાતિના પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થ લક્ષ્મીનાથની
પુત્રી જ્યોતિરેખાને માટે એક મિત્રશિક્ષકની
જરૂર હતી ત્યાં હું નીમણ ગયો. સવારે જ્યોતિ-
રેખાને રંગો પુરાવવા અને સાંજે ફરવા લઈ જઈ
દરરોજ બતાવવાં એ અમારો કાર્યક્રમ હતો. પહેલે-
જ દિવસે જ્યોતિરેખાએ મને કહ્યું કે તેની એક
સખી પણ તેની સાથેજ શીખનાર હતી અને
સાંજે ફરવા પણ આવનાર હતી; એટલે એ
પ્રમાણે સાંજે જ્યોતિરેખા મારે ત્યાં આવી.
હું તૈયારજ હતો અને જેવો ગાડીમાં બેસવા
જતો હતો તેવામાંજ તેની સખી ઉપર મારી
નજર પડી.

ઉનાળાના શીત મનોહર સંધ્યા સમયે
નવેન્દુના ઝાંખાઝાંખા તેજ પાછળ તેજોમય
શૃંગારતાશ શુક્ર જેવી દીપી રહે એવી કાદ
બાલાને મેં જોઈ. સીનેમામાં જેને જોઈ હતી
તેજ એ બાલા. ન સમજાય એવું હસનાં
હસતાં જ્યોતિરેખાએ તેને ઓળખાવી, “આ
મારી સખી સરયૂબાલા, કાલિપ્રસાદ મજમુદારની

પુત્રી, તમે તેને પણ શીખવશોને?” હું
તેમને લઈ દરીયા કીનારે ગયો, અને આથમતા
સૂર્યનાં જલતરંગ ઉપર વિસ્તૃત પથરાઈ
રહેલાં ફિરણો ચીતરવાનું કંઈ ધેર આવ્યો.

આવ્યો ત્યારે તદન બદલાઈ ગયો હતો.
જીવનમાં પહેલીજ વાર હું ન કળી શકાય
એવી મધુર લાગણીઓ હું અનુભવી રહ્યો
હતો. સીનેમામાં જોયા પછી જે બાલાને હું
લગભગ ભૂલી ગયો હતો તેણે કેાણુ જાણે
કેમ મારી ઉપર અદ્ભુત અને બળવાન
અસર કરી હતી. એકલાં બેઠાં એકજ નામ
હું બોલી શકતો તે-સરયૂબાલા; એકલાં બેઠાં
એકનુંજ મુખ હું ચીતરતો તે-સરયૂબાલા.
સમજી નહોતો શકતો કે શી જુરફી વડે
સરયૂબાલાએ મને વશ કર્યો હતો કે હું તેને
જીલીજ ન શક્યો? બોલવામાં તેની મીઠાઈ,
ચીતરવામાં તેની આલાકી, સમજવામાં તેની
સમશક્તિ, ઉપરાંત તેના સ્વભાવનું માર્દવ
અને તેની સરલતા અને વાદ આત્માજ કરતાં.

સરયૂબાલાએ મારા ઉપર એવી સચોટ
અસર કરી હતી કે મારા સ્વભાવમાં મને
મોહું પરિવર્તન યતું લાગ્યું. અભારમુખી મને
આનંદનાં સાધનો માત્ર મારી પીંછી અને
મારા રંગોજ હતા; વિદ્યાસોમાં ચિત્રોજ મારે
સર્વસ્વ હતાં. પણુ ન્યારથી સરયૂબાલાને હું
ઓળખતાં શીખ્યો ત્યારથી મને બીજું
કશું ગમતુંજ નહીં. તેને કેવાં ચિત્રો
બતાવવાં, તેની સાથે શી શી વાતો કરવી
એ બધી બાબતો, જેને દમણાંગી પ્રાંત
કુનીઆં મુખીંઈ ગણે તેવા વિચારો કરવામાંજ
મારો વખત જતો. જ્યોતિરેખા કરતાં સરયૂ
બાલાને શીખવવાનાં મને વધારે રસ આવતો
જ્યોતિરેખા કરતાં સરયૂબાલા તરફનો મારો
પ્રેમપાત રપટ હતો.

પ્રદ્યોતમ મુઠવા માટે આ વખતે હું સરયુની પાછળ તમેજ ઉભા હતા પેલી શાક
એક ચિત્ર તૈયાર કરતો હતો નેમા મદદ આની પૂનણીએ તમનેજ સરયુના પતિ કરાવ્યા
આપવા સરયુનાળા ધણી વાર માટે, ત્યાં આવતી છે તમારે ચિત્રના શિશુક તરીકે કામ

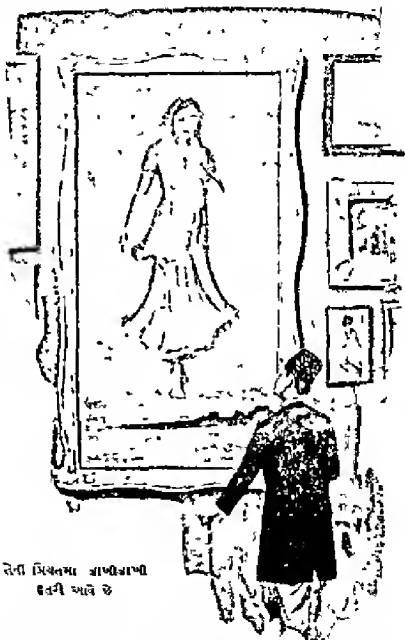
ત્યારે, કામ વચ્ચે થયું
ચોડીથોડી વાર તેની
માથે મારે વાનચોત
થતી, જેમજેમ તેને
હું વધારે જોજાવતો
મયો, તેની વાનો વધારે
મોજામતો મયો તેમ
તેમ તેની તરફનું આક
ર્ષણ વધતુજ ચાલ્યું.
તેની વાણીમાં સુરીલા
વાણી મોહકતા હતી,
તેની આખોમા અપૂર્વ
શુદ્ધિચકિતનું તેજ હતું.
તેના સમગ્ર વદનમા
અધી નિર્દોષતાની દિશી
હતી મારા જીવનની
સૌથી સુખી પળો હું
સરયુનાળા માથે વાલ
કરતો તેજ હતી.

પરંતુ સુખી દિવસો-
ની પરંપરા લાગે
કાળ ટોચ નહીં મારો
હૃદય—સમુદ્ર અત્યાર
સુધી સરયુનાળાના
સદવાસે ચાલુ હતો,
તેમા એક દિવસ જ્યોતિ
રેખાએ નડુ તોફાન
જમાવ્યું. એક દહાડે
તેણે એકલાજ આવીને

નિશ્ચિતવાલ કહી "મને મારી સખીઆ માફત
અખર મન્યા હતા કે તે દિવસે રીનેમામા

તેના મિલનમા જાણીજાણી
હતી આવે છે

કરવાની કમળા હતી એમ સાંભળીનેજ મે
ચિત્રનો અન્ધામ ઝટ કર્યો, મારો હૃદય એ

અહાને તમને અને સરયૂને મેળવવાં એટલેજ હતો. મારા પતિની ઇચ્છા સરયૂનાં લક્ષ સારે ઠેકાણે થાય એવી છે. તમને તે સારી રીતે ઝાળખે છે, અને તમારું જોડું કીક થશે એમ એ પણ માને છે. હવે એ (એટલે જ્યોતિરેખાના પતિ) કાંતિપ્રસાદને આ વિષે પુછવા માગે છે; કારણકે હજી તેમનો વિચાર કાઢ જાણતું નથી.”

આટલી વાતો કરી જ્યોતિરેખા ચાલી ગઈ. પણ મારા ઉરમાં અસાંતિ મુકતી ગઈ. મારાં લક્ષ સરયૂ જોડે થાય એ વિચારજ મને આનંદથી ભરી મુકતો હતો. સીનેમાનું લવિષ્ય કદી સાચું પડે એવો ખ્યાલજ નહીં એટલે મને તો એ અસંભવિતજ લાગતું હતું. ઉડતી ઉડતી વાતો મેં સાંભળી હતી કે કાંતિપ્રસાદના વડવાઓ અને મારા વડવાઓ વચ્ચે ક્લેશ હતો, પણ એતો જુલાઇ ગયાનેએ થયો કાળ વહી ગયેલો. પણ કાંતિપ્રસાદના કિત્તરે મારા સુખના નવદિનકર ઉપર સદાનો કાળો મેઘ છાઇ દીધો, “એક તરંગી ચીતારાને મારી દીકરી આપી તેનો ભવ બગાડવા હું માગતો નથી.” એવું જ્યોતિરેખાના પતિને તેણે સ્પષ્ટ જણાવ્યું. સ્વયંભૂરૂત્તિથી ચાહેલી મનોરથ પ્રિયતમાને આમ ચિન્તે ખાતર તજવી પડશે એમ લાગ્યું. પણ પ્રદર્શનમાં મેં ‘અંતરનો રંગ’ એ નામનું ચિત્ર દેખ્યું હતું. વાદળાંઓમાં આથમતા સૂર્યનાં કિરણોને લીધે જાણે આગ લાગી હોય તેવું લાગતું હતું; ત્યાં એક આશકની દ્રષ્ટિ લાગી રહેલી છે, અને જાણે તેની તરંગાવરિમાંથી તેની પ્રિયતમા ઝાંખી ઝાંખી ઉતરી આવે છે. આમાં મેં ‘સરયૂનાલાનુંજ સુખ લીધું હતું. અને રેનેહની આવી નવીન માગણીનો અસ્વીકાર સર બાબાએ કર્યો નહતો. એ ચિન્તે

લીધે હું ચિત્રકારોમાં પ્રથમ પંક્તિએ આવ્યો; પહેલું ધનામ હું જીતી ગયો. એ ચિત્રની થોડીક નકલો છપાઇ, તેમાંની એક લઇ જ્યોતિરેખાના પતિ ફરી એક વાર કાંતિપ્રસાદ પાસે ગયા અને કહ્યું કે “જ્યોતિરેખાનો તમે તિરસ્કાર કર્યો તે દેશનો સર્વોત્તમ કલાકાર હશે છે માટે હવે તમારો શો જવાબ છે?” તે જરા ચુંચવાયા; છતાં જાણે ઉવટનું ખોલી નાંખતા હોય એમ કહ્યું:

“મારા એક રેનેહીનો પુત્ર છે તેને ખીલું કાઢ કન્યા આપે તેમ નથી; તારે મારી એ ફરજ થાય છે કે મારી કન્યા તેને આપવી, અને મારી કન્યાનીએ ફરજ થાય છે કે મારી આરા માનવી.”

આ જવાબ પછીની મારી સ્થિતિ દુઃખમય છે. જીવનના જે ઉત્તમોત્તમ કાલ માટે હું રાહ જોઇ રહ્યો હતો તેજ કાલમાં દુઃખ આવી પડ્યું. મારી જીવનવાટિકા એક વનદેવીના આગમન માટે વાટ જોતી હતી. વસંત પક્ષવિન થાય ત્યાર પહેલાં વનદેવી ચાલી ગઈ. મારા દીક્ષમાં સુનકાર થઇ ગયો. હું એકજ પ્રકારના જીવનની આશ ધરી રહ્યો હતો; એકજ સર્વાર્થ જીવન મારી ક્ષપનામાં હતું, તે તો નષ્ટ થયું. હવે ખીલું સુખ શા કામનું? જીવનના પાછલા કાલમાં શુભ શિક્ષિતનું માધુર્ય મને પણ ગૌવનની જે વાસંતી ઝલક જાય છે તે પ્રૌઢકાળને ઉર્જાવલ કરતા કદી પાછી આવતી નથી.

તીવ્ર વેદનામાં બે એક વરસ અનિત કર્યા પછી મને એકદમ પરદેશ જવાની તીવ્ર ઉત્કંઠા થઇ આવી. સરયૂ-ખીજની સરયૂ-જ્યાં હોય ત્યાં હું નજ રહી શકું એમ મને લાગ્યું, અને હું ઉપડ્યો, દેવનાં કુટિલ હાથથી

મરણના પશુ મારી જોડે એકાદ દેનમાં હતી. એ દુઃખ દૂર કરવાને હું પ્રયત્ન કરતો હતો તે તો મારી સાથેજ આવે છે. મુમારી લાખો હતી. અમારા કામચાલો દૂર દૂર દતા પશુ જાણે મારી નજીક મરણના છે એવી અને વારંવાર જાણ થયા કરતી. હું અર્ધ નિદ્રિત અવસ્થામાં હતો. સાં અમારી દેન એક ભયંકર અવાજ સમેત અડધી મણ. માત્રમ પશુ કે દેનને અકસ્માત થયો હતો અને એક ઝાડી સાથે અથડાવાથી આગલા તણુ ચાર કામચાલો પડી ગયાજે અને સરખો વિચાર આવતાં દૂ તરતજ દોડ્યો અને અધકારમાં પશુ સરખાલાને મદા-મહેનને ખેંચી કાઢી તેને તા ગભીર હતી અને જાત ન હતી. હું તેને એક મુશ્કિલ એકાંત સ્થાનમાં લઇ ગયા અને ઘુલ્મિત આશ્વા. તેણે આખ ઉધાડી ખરી પશુ અને જોડને તરતજ ખેંચી દીધી

મારા હૃદયનાં જાણે અદરથી ટુકડેટુકડા થઇ ગયા. હું બોલ્યો. “સરખા મરણ!” પહેલીજ વાર તેને દૂ સરખા કહેતો હતો અને તે પશુ હેડથીજ વાર હતું. “સરખા તેને ખમર છે કે તને બોળખો સારથી હું તને ચાહતો આવ્યો છું? પશુ કોઈ દિવસ હું અને ચાહે છે તે જાણવા કમળ કરી નથી એ જાણવાનો અને હજી છે?”

સરખો જીવનદીપ ધોળેધોળે એક વાનો જતો હતો મારા કાન્દેથી તેની

આંખમાં સુખનું કોઈ અનુભવ તેજ ગમીકવું. “મેં તમને જોયા ત્યારે અને પશુ” તે વધારે ન બોલી. તેના નમણો દાથ મારી તરફ લંગારી મારું માયુ પોતાના હાથમાં લીધું અને અને એક સુખન કવું વળી મદ સ્વરે બોલી “જન્માંતરે પશુ તમારી મદચરી બનુ એમ હજીવામાં કેં પાપ છે?” ફરી એક સાખા આંદેસ સાથે એક સુખન કવું અને પછી એ દેદ અચેતન થઇ પડ્યો.

જસ, સામેજ પડેલા આસીનીકના ખાલા-માનુ છેલ્લું ડીપુ મે અવાજ કર્યું છે અને મારો પ્રાણ જાપ ત્યાર પહેલાં જવાને એક પ્રશ્ન પુછ્યું છે કે સનેદ મોરો કે બાપની આસા? મરણના પરતી છતા જામે એક બીજાને સુનતો કયા એ દમણાની પ્રાસ દુનીઆને મન ભયે મયે તેટલું ભયંકર પાપ જણાય પશુ મારે મન તો એ પુરુષજ છે શા માટે અને મારી પ્રેમથી મળી નહોત? એકજ દુઃખને વીધે, કોઈ પાપ કયો વિનાના દુઃખને લીધે અને મરણના આવ્યો જન્મારો રચાયજ કયા? છાએ. બીજા દમરો લેકો આજ પ્રમાણે દિન પ્રતિદિન રચા કરે છે અને તેમના આશ્ચ કોઈ જુજીએ નથી

“વૈરાગ્ય”

રચનાર :

૧. શ્રી મોહનલાલ મણિલાલ

ચંદ્ર રૂપેરી રસથી રસી વિશ્વને,
નીરખતો ઉચ્ચ આકાશ ઉમેા;
ઉછળી વારિધિ-નીર વીરમી જતાં,
જોષ એ જોટવાને ઝુરંતો.

કૌમુદી સરવરે મસ્ત થઇ મહાલતા,
તારલા સાન કરતા ગણુતો;
વદન પર છાંય વિપાદની છાવરી,
યુવક ત્રિહ્વલ થઇ કોઇ ઉમેા.

“અર્થ સંસાર આ! મારું કોઇ નહીં!
માત આ, તાત આ, બ્રાત એ કું?
એક મૃત્યુ ચાતાં ખીન્નું જન્મનું,
અંત ઘટમાગતો છેજ નહીં શું?”

“મીઠકાં જળ તણું ઝરણુ જ્યાં વહી રહ્યાં,
હરિણુ હરિયાળી પર રમ્ય રમતાં;
રયાન એવા મહીં પશુકૂટી કરી,
ગાળીશું દિન વિલુ-ધ્યાન ધરતાં.”

યુવક વૈરાગ્યના ધ્યાનમાં લીન થયો,
આવી ચંદ્રાનના વહાલી લક્ષના;
“કાંત! સારા વિચારો કહો કરી રહ્યા?”
બોલી તે શિશિરથી વેપમાના.

રણુ મહીં ઉદ્ધવી, રેતી મહીં મળી જતી,
જેમ કો સરિત ઘડીએ ઘડીમાં;
વૃત્તિ વૈરાગ્યની યુવકની સમી ગડ,
જાતી સરસી પ્રિય! ચાંપતામાં!

નરોત્તમ

[ચેતવણીનો ઓળાનો
કરે છે] આજ કાલ
ત્રેયસ્કન્ધનો નિચાર કરવા
નો અવસરજી કપા
રહ્યો છે.

મોહન

[નરોત્તમની ચેતવણી
પહોંચી મજા એટલે
સાવધાન છે-પણ તે
સાવધાનપણનો અણ-
ધાર્યો ઉધો ઉપયોગ કરે
છે.] વિશ્વભ્રાન્નીનો
આદર્શ સમજે તો ત્રેય
સ્કન્ધનો નરોત્તમભાઈ
કહે છે તેમ-શીઘ્ર કરવા
ની અગત્ય રહેતી નથી

મોહાવતી

વિશ્વભ્રાન્ની તે આપની મોલપુરવાળા
નીશાળ કે નદી?

નરોત્તમ

[મોહનને ચેતવવા કાઠવાને જવાન
આપે છે.] નાહી, ફેાળ્યા આને કવિનજની
અદ્ભુત કૃતિનો તવિન રચનાત્મક રેખાવ છે
એ તો આખા વિશ્વની એક નવી વિદ્યાગીઠ છે

અંબાસાહ

પણ માધીછતી શુભશન વિદ્યાગીઠ પણ
નવિન, શબ્દોપ વિદ્યાગીઠ છે

મોહન

[પાટું ભજવવા તત્પર છે] ફેર માવ
એકોએ કે એમા શબ્દોપન માવ નામનુજ
છે, ત્યારે મેં પારેલી વિશ્વભ્રાન્નીમા ફક્ત
ગણિત નામજ નથી અહીં આપે ગણિત

વિદ્યાર્થીઓ ગાંધીજીના મુખે ફાળી, રાજકીય નાણે પોઠામા આસરો

વિદ્યાર્થી નુ નામ આપી પૈસા ઉલટાવ્યા પણ
મન કાઠ કદુશો કે જમા નાદિશ્વર કપા,
કેવે પ્રકારે દાખલ થયુ ડર એનો નમામ
અભ્યાસક્રમ મરકારી વિદ્યારીઠના અભ્યાસ
ક્રમ મુજબ રચ્યો છે. એજ વિષયો, એજ
મકલના, એજ શિક્ષણપદ્ધતિ એવાજ
શિક્ષકો, એમા દાદી નાદિશ્વર કપા આવ્યુ

અંબાસાહ

[મુઝાપ પડ કનગ માતો નથી] મને કે
વિદ્યારીઠના શિક્ષણક્રમનો કે આદર્શ ઉલ્લેખો
અજામ નથી પણ હુ તો માર્નુજ કે
મદતમાછ કરવા દશે ને જોછ વિદ્યારીનેજ
કરવા દશે ને એમનો આદેશ છે. અમારું તે
સીરિઅરમ છે.

મોહન

એરી અધ્યક્ષાએજ અધિવ આરતવર્ષ-
નો દાદ વાંચ્યો છે, અને તેમાંથી લોકો દલખ-

ને, વિચાર વિચારવાને, ઉદારતાને અધિકાર
ક્યાં છે. એ અદ્વૈતી માફ કરજો, અંબાલાલ
જોડ, પણ આપની નજરે રાષ્ટ્રીય કેળવણીની
વ્યાખ્યા કેવી થાય?

અંબાલાલ

હું તો એટલુંજ સમજું છું કે આજ-
કાલની પાશ્વલ કેળવણી એ આપણામાં
ગુલામટ્ટિ સ્થાપી દીધી છે. પરતંત્રતા
પેસાડી દીધી છે. તેને દૂર કરે તે રાષ્ટ્રીય
કેળવણી.

મોહન

મંજુર; પણ એમાંથી એક પણ ઉદ્દેશ
તમારી ગુજરાત વિદ્યાપીઠ કેમ સારશે વારું?

નરેન્દ્રભ

ગુજરાત વિદ્યાપીઠના વિદ્યાર્થીઓ વિદ્યા-
બ્યાસ સુધી, ગામડે ગામડે રખડી, રાજ્યીય
જગૃતિ લોકોમાં આપ્યો એટલે.

મોહન

[દસે છે] વિદ્યાર્થી વિદ્યાબ્યાસ મુકે
એ આરંભમાંજ અસાધ્ય; પ્રથમ પગલેજ
અપરાધન.

મધુરી

[આરતેથી] પણ વિદ્યાપીઠમાં પરબાયા
તણ સ્વભાષા દ્વારા શિક્ષણ અપાય, તો
આપ રાષ્ટ્રીયતાનો અંશ સમજે કે?

મોહન

[તેને બીડવવાનો બલારે પ્રોત્સાહન નથી]
એક, જ્યાં સુધી શિક્ષણ પરબાયામાં અપાય
છે, ત્યાં સગી આપણી અપૂર્વ આદક યકિન
હતાં આપણી પ્રભાની ખુદી ખીલશેજ નહીં.
પરબાયામાં શીખેલા પરીક્ષા પાસ કરનાર

સંચાઓ બહુએ પેદા થશે. પણ સ્વતંત્રપણે
જ્ઞાન હંડારમાં નવિન વધારો કરનાર-નવિન
કૃતિ ઉપજાવનાર, મનુષ્યનું દૈવીસત્ત્વ પ્રમદાત-
નાર નહીં નીકળે.

નરેન્દ્રભ

[વાત બીજા ધોરણ પર જાય છે તે એને
પરવડની નથી] અહીં તો રાષ્ટ્રીય વિદ્યાપીઠમાં
ગુર્જરમિરાને સ્થાન પણ નથી લાગતું. પરબાયા,
second language (દ્વિતીયભાષા) તરીકે
પણ નહીં. આપની વિશ્વભારતી.....

મોહન

વિશ્વભારતી પ્રગટશે તો તે એકદેશી નહીંજ
થાય એટલી ખાતરી રાખજો. આગળ દેશમાં
તક્કશિક્ષા કે બનારસ દતાં, અથવા પાશ્વલ
દેશમાં કેરો, બગદાદ ને પેરીસ દતાં તેમ
અક્ષરશઃ સ્વદેશી વિશ્વભારતી મારે ઉપજાવ
વાની ઉમેદ છે. એમાં જ્ઞાન પણ સર્વદેશી,
શિક્ષકો પણ સર્વ દેશી, સર્વધર્મી; જને
વિદ્યાર્થીઓ પણ તેવાજ. શિક્ષકોને પમારત
ગુલામ નહીં કરીએ, પણ શ્રેયક, ઉદાર,
સન્માનિત નિઃસ્વાર્થ માર્ગદર્શક મોહન
રાખીશું. વિદ્યાર્થીને કદી તરતમાં આછવિશા
મેળવવાની ચિંતા નહીં ટળે, તેપણ
કેળવણી એટલે ખરી ખીલવણીનું દર્શન
કરાતીયું. વિશ્વભારતીમાં અબ્યાસક્રમ નહીં
હોય, પરીક્ષાનાં બંધન નહીં હોય. નિવાસ
નિરુદ્ધ બંધનો નહીં હોય.

અંબાલાલ

[ફરી દીગ્ધન આજી વાદ ચલાવે છે.
પણ એથી દેશનું રાષ્ટ્રીય કેમ ટળશે? સ્વભાષા
કેમ મળશે?

નરૈતમ

વિરાધીઓ રેદીયા નહો ફરે તેવી
સ્વરાજ આપતુ અટકી જશે કે કવિરાજ?

મોહન

મારાથી તો મનાતુ નથી હવડુ રેદીયો
લેવાથી ઘટિકાચંચલ કાગ પાગ ફરતી દીધા
જેતું થાય છે

અંબાલાલ

પણ, મદાસય, એમ ક્યાં વિના આપણા

અંબાલાલ

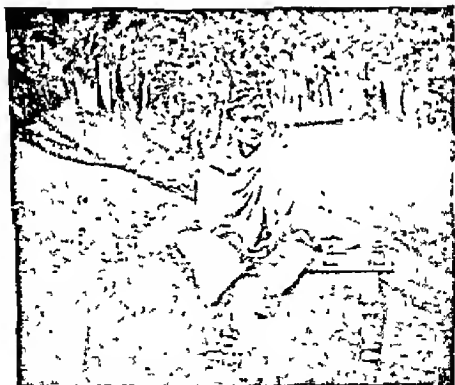
મને તો રંગીના સૂત્રમાં બદા છે અમદ-
કાર મતમાં વિશ્વાસ છે

મોહન

અમદકાર નવન રૂપે તો વિશ્વકર્મથી,
કુદરતના કામદાથી મર્મમાં વિરલ લાગે છે,
નહી, નરૈતમ મેઠ ?

નરૈતમ

મારુ પ્રમાણુ અહીં બહુ નહીં ચાલે,

પ્રેમ, વદાન, સન્મતિ નિરુપા માર્ગદર્શક બેઝારા

દેશમાં બરાબ બોલુ પરેસી બૂદ કેમ
નીકળશે ?

મોહન

અમારે ખરા સ્વદેશ પ્રેમની અંધાર અગ-
હળમે તારે એ નિશાચર રથન નીકળી જશે

કવિરાજ ! રમાયણ શાલી તરફ મને
પુકારી હો તો, અનપન મારે કહેવું
બોધએ કે મેં તો કુદરતમાં ક્યાંએ અસદ-
કાર મત બોલ્યું નથી.

માયાવતી

એ તો માત્ર અમુક દંડેતું અમુક એવાડ

એમજ સમજી વાપરવાનું છે.

નરોત્તમ

સાહ્યામ, દોષ્યા આ તો સ્પષ્ટ સિદ્ધાંત કે દર્દ મટે વૈધ વેરી.

અંબાલાલ

ના, ના ! એમ ઉંધો અર્થ મા કરો ! દર્દ મટે આપણની જરૂર નહીં મહે તો સુધી દેવાશે.

મોહન

પણ આપ એમ ખરેખર માની શકો છો, શેઠજી, કે અસહકાર પ્રયોગ આદર્શથી ખરેખર દેશમાંથી પરદેરી પ્રેત નીકળી જશે ?

અંબાલાલ

અસહકાર કરી આપણે સરકારને ચેતવીએ છીએ કે તમારા પાપપુંજમાં અમે લાગીદાર નથી થવાના.

નરોત્તમ

આપણાં છોકરાં નીચાળ અને પાક્યાળા ત્યજે તેથી આપણે પાપરહિત બનવાના ?

અંબાલાલ

સરકારી નીચાળો પાપનીજ ખાણ હેતુ તો બેશક તેનાથી દૂર રહેતાં બન્યાંઓ પાપથી બચી જાય.

મોહન

તમે જ્યાં સુધી એમને માટે અન્ય, ઉચ્ચતર, પવિત્રતર નીચાળ ઉપગતવો નહીં હાં લગણુ તો એક ખાટમાંથી કાઢી તેમને બીજામાં નાખ્યા જેવું થશે.

નરોત્તમ

[હવે હુમસો ફીક જમ્યા છે, મારે વા બેજો વા કમ લે છે.] અને કોઈ કે કૌસીલ નો બહિષ્કાર કરો તેથી પણ શું ?

મોહન

તેથી એટલુંજ કે જે કોડો એ કૌસીલના

પ્રભાણથી આખા દેશની બુદ્ધિનું, તેમનું, સ્વમનનું માપ કરશે તે લોકો આપણને પ્રભ તરીકે અતિ નીચી સ્થિતિમાં મુકશે.

માયાવતી

[લાઈની વારે ચઢે છે.] પણ ખુદ આપેજ, કવિરાજ સરકાર બહીત ખીતાબને બહિષ્કાર કર્યો તેનું કે નહીં ?

મોહન

મેં બહિષ્કાર કર્યો તે-તે-મારું સ્વમાન જાળવવા માટે. પણ મળેલા સત્કાર, સન્માનનો અમુક સ્વમાનને લગતા કારણને લઈ અનાદર કરવો તે એક અને યુગથીજ કદી સરકારના સન્માન લેવુંજ નહીં, એવું વ્રત ધરવું તે બીજી વાત. એમ કરવાથી પરિણામ આમ એટલુંજ થાય કે તમે એવાં સન્માનમાં, સરકાર પદવીઓમાં અને ખીતાબોમાં ખરેખર મા સમજો છો અને તેથીજ તેનો ભોગ તરીકે બસિદાન રૂપે ત્યાગ કરો છો. એમ મનાય લોકોમાં એથી ખોટી મૂલ્યચેણી જન્મ પામે

અંબાલાલ

[કંટાળીને હોઠો યાય છે.] આપ મદા શય સામે મારી રંકે બુદ્ધિ શું કરી શકે ! પણ તું કમ્મું છું કે આપ જાતે મદારમાઝને મળી આ વાદ ચલાવો. મારા જેવા લાખોને તેમાંથી જીવનસૂત્ર સાંપડે એવો સંભવ છે.

મોહન

મારે કાંઈ જાતે વાંધો નથી. ફક્ત મદારમાઝને આજે એક અવાજે હાંદ નાથક માની રહ્યું છે તેને ન્યાય દૃષ્ટિએ પણ આરંભેલો પ્રયોગ પૂર્ણ કરવા દેવાની ફરજ છે.

માયાવતી

છતાં પણ ખાનગી જાણ ખાતર-પામર આણીના બોધ ખતર.

[વધુ મારે જુઓ ૫૪ ૧૫૨]

ધુળ

લેખક

રા. પાપડસાલ નેત્રિંદસાલ માલ

એમ. એ. બી એસસી,

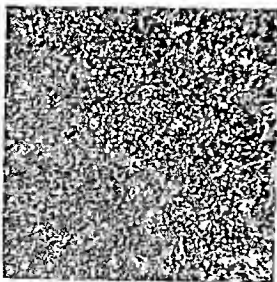
સરખ, સાહિત્યસંસદ

એણે નહીં જાણ્યો પુરુષાર્થ સાચો,
કચ્છેએ ને પદ નહીં કહીએન ખામો,
તે જન્મ જર્થ મરતો 'ધુળ તેથી સારી,
રટણીએ મહીં હો પદી વ્યાખ્યાણી
સ્નેહમુદ્રા.

પુરુષાર્થ વમરના મનુષ્ય કરતા ધુળને ઉંચુ સ્થાન આપવામાં કવિએ ધુળને ઘેરો બોટો અન્નાય દર કર્યો છે સાધારણ મનુષ્ય તો એમજ ધારે છે કે ધુળ જેવી નકામી અને નુકસાનકારક વસ્તુ બીજી કંઈ નથી. કવિએ ધુળનો સ્વભાવ ઉચે ચક્રવાનો મુજબ પારખ્યો એમાં એમની મહત્તા, પરંતુ કવિને ધુળના સદુપયોગ અને પરાક્રમની પીછાન હોત, તેમને અમર હોત કે બોમમા ઉચે મહત્તા પછી ધુળ સહિષ્ણુદય નીપજનવાના અને રાજના છાત્રમાં અમલનુ કામ કરે છે તો આ પ્રસંગે એમણે ધુળની વધારે પ્રશંસા જરૂર કરી હોત.

સાધારણ મનુષ્ય એણે છે તેમ ધુળ એ સહિષ્ણુ તદ્દન નકામી-ધુળ જેવી-વસ્તુ નથી. ધુળ રંગતું સ્થાન છે કાચ પથ્થરે કુદ રોગોના જાંતુઓ ધુળ સાથે મળી જઈને પોતાની જાતુ સાથેની મેલી-ચાતુ

રાખી શકે છે આખા, મો, કે નાકમાં ધુળના ઝોટા જવાથી જે તાલ અને હાનિ થાય છે તેનો અનુભવ મુજરાતના અપાટ પ્રદેશનાં ગામડાઓ અને સહેરોમાં રાજ થાય છે. તે છતાં ધુળનુ એક એવું ગુણ છે કે જ્યાં પહોંચ્યા પછી ને પોતાના સહચરો પ્રકાશી શકે છે, પણ તે કવિ કહે છે તેમ "બોમમા ઉચે" ચક્રવા પડીજ. પૃથ્વી ઉપરની દવામાં (ધુળના) જીવંતોનુ અમુક પ્રમાણ ન હોત તો વાદળા બોધાવઃ મહાકવ પડત, અને વાદળા વમર વર્ષાદ અને પાણીની મદદી જીવજ પ્રકારની થાત, અને મનુષ્યનું જીવનજ અસકલ થઈ પડત. આકાશનો ખરો રંગ તો બીજામણે કાળો છે પરંતુ આ રજકણેને શીથે તેમજ દવાના આયુઓના કેટલાએક મુણેને શીથ આકાશનો રંગ આપણને મેળ્ય, નીવ—કહી આશ્વાની સાથે છે પ્રભાત અને મધ્યાના અમરે દેખાના આકાશના

સાધારણ હવામાં રજકણો.

સુંદર રંગોના કારણમાં પણ ધુળો ભાગ નાનો નથી. આ પ્રમાણે મેઘ, વર્ષા, મેઘ-ધનુષ્ય, ઉષા, સંધ્યા વગેરે સૃષ્ટિની સુંદર ઘટનાઓ સાથે ધુળો સંબંધ નિકટ છે-તે ઉપરાંત જીવનને આવશ્યક જલ અને પ્રકાશ પૃથ્વી ઉપર એક સરખી રીતે પ્રચારવાનું એ સાધન છે.

ધુળ અને આકાશનો રંગ.

આકાશનો રંગ આસ્માની હોય એમાં પ્રત્યેક સમયમાં કાઢને નવાઈ લાગતી નહીં. ઝાડનો રંગ લીલો તેમ આકાશનો રંગ લીલો. આસ્માનનો રંગ આસ્માની, વાદળનો રંગ વાદળી, એ સ્વતઃસિદ્ધ ગણાવું. પરંતુ ઝાડના પાંદડાનો લીલો રંગ જોડેલો વાસ્તવિક છે તેટલો આકાશનો આસ્માની રંગ નથી. નીચાણ પરનાં વાદળાંની ઉપર અને નીચેથી સૂર્યના પડતાં સૂર્યના કિરણોને લીધે સગીપના આકાશના રંગનો દેરફાર થાય છે પણ વાદળાંની પાછળના આકાશનો રંગ આસ્માની-જુ

દેખાવાનું કારણ જુદું જ છે. આકાશ એટલે કે જે અવકાશમાં સૂર્ય, ચંદ્ર, તારા, આકાશ-મંગા વગેરે ખગોળ મંડળો સ્થિત છે તેનો ખરો રંગ તો કાળો-ખીદામણો-શાદી જેવો છે.

આ કાળા રંગમાંથી વાદળી રંગ કેવી રીતે થાય તે સમજવા માટે પ્રો. ઈડલે કેટલાંક એક પ્રયોગ કર્યા હતા. એક કાચની લાંબી અને સ્ક્રેચ પહોળી નળીમાંથી વીજળીક દીપકનાં કિરણો પસાર કરવામાં આવ્યાં. તેમાંથી હવા કાઢી અને બદલી શકાય એવી ગેઝવણ રાખવામાં આવી. તે નળીમાંથી જોતાં નીચે પ્રમાણેનાં નિરીક્ષણો સિદ્ધ થયાં:-

૧. સાધારણ હવા દાખલ કરવાથી આવી નળી પૂર્ણ રીતે પ્રકાશમય દેખાય છે.

૨. સાધારણ હવાને બદલે, જુલ વપવીને અંદરના બધા રજકણોને ખાળીને અને રૂમાંથી ગાળીને સ્વચ્છ હવા દાખલ કરવામાં આવે તો પ્રકાશ નળીની અંદર પડી રહેતો નથી-નળીની અંદર બધું કાળું અંધારું દેખાય છે અને આમાંથી ખરા ખરા રંગનું અનુકરણ જોઈ શકાય છે.

૩. હવે ધીમેધીમે થોડા રજકણોવાળી હવા દાખલ કરવામાં આવે તો આસમાની-જુ રંગ દેખાય છે.

૪. પરંતુ રજકણોની સંખ્યા એકદમ વધી જાય તો આ આસ્માની રંગને બદલે સફેદ પ્રકાશ દેખાય છે.

ઉપરની ઘટનાની સમજૂતી સહેલી છે. સાધારણ હવામાં રજકણો એટલા બધા અને એટલા મોટા હોય છે કે તેમની ઉપરથી બધો પ્રકાશ પાછો આવી શકે છે-સફેદ પ્રકાશનું પૂર્ણ પરાવર્તન થાય છે. હવાને જુલ તપવ. વાથી રજકણો બહુ જ નાનકડાં છે-આ રજકણો ધણું ખરા કોલસા, ધુમાડા, અને તેવી દલકી બળી શકે તેવી વસ્તુઓના બનેલા હોય છે

આમાં રહેલાં રજકલોની સંખ્યા નાની નથી:—

લડનમાં	૧૫૦,૦૦૦
આલ્બાનીક મહાસાગરની સપાટી ઉપર ...	૨૦૫૩
સમુદ્રથી ૬૭૦૦ ફીટ ઉચે	૯૫૦
” ૧૦૬૬૫ ” ”	૪૦૬
” ૧૩૬૦૦ ” ”	૧૫૭

ઉપરના આંકડાઓ ઉપરથી દેખાય છે કે ક્ષિતિજ ઉપર રજકલોની સંખ્યા ઉચેના આકાશ કરતાં ૧૦૦૦ ગણી વધારે હોઈ શકે.

ઉચે આકાશમાં રજકલોની સંખ્યા બહુ ઓછી હોવાથી કેટલાએક ભૌતિક શાસ્ત્રીઓ એવા નિર્ણય ઉપર આપ્યા છે ધ્રુવ એકલીજ આકાશના વાદળી રંગનું કારણ હોઈ શકે નહીં. હવાના અણુઓમાંજ એવો ગુણ છે કે જેથી પ્રકાશનું પરિવર્તન થઈને વાદળી રંગ ઉત્પન્ન થઈ શકે. તે છતાં એટલું તો ક્યુલ કરવું પડશે કે ધ્રુવ પૃથ્વી ઉપર થયે તેકાણે થયેલી ઉચાઈ ગુપ્તી મળી આવે છે અને તેટલા અંશે આકાશના રંગમાં ધ્રુવનું સ્થાન અગત્યનું છે: ઉપર દર્શાવેલા ગ્રો. ટીડમના પ્રયોગો અને દેવે પછી વર્ણવવામાં આવનારાં ધ્રુવનાં બીજાં પરાક્રમે વાંચવાથી તમને ખાતરી થશે કે ધ્રુવ એ કે છેકજ નહીં—ધ્રુવ જેવી—વસ્તુ નથી.

ધ્રુવ અને ઉપા અને સંખ્યાના રંગો આકાશનો સાધારણ આરમાની રંગ એ સૃષ્ટિ સૌંદર્યમાં અમૂલ્ય છે: પરંતુ તેનાં કરતાં વધારે સુંદર રંગોનું પ્રદર્શન પ્રાનઃકાળ અને અપ્પા સમયે થાય છે, તેમાં ધ્રુવનાં રજકલો કેટલેએક અંશે આવરણ હોય છે.

પ્રાચીન સમયથીજ ઉપાના રંગનું સૈ દર્શ મનુષ્યનું અને કવિઓનું, પ્યાન ખેતી રજું છે. ઋગ્વેદમાં દેવો જે દેવીઓનાં નામ આવે છે—અરુણતી અને ઉષ્ણ; એ એમાંથી ઉષ્ણ-

નાં સૂકતો ભવ્ય કવીતાથી પૂર્ણ છે. પ્રાચીન ગ્રીક અને રોમન પ્રજાઓમાં પણ ઉપસના જેવી દેવીઓ પુનઃપ્રતી-ગ્રીસમાં “રુઓસ” અને રોમમાં “રોસારા” નાં નામ પ્રસિદ્ધ હતાં. રોસારાને rosyfingered “ગુલાબી આંગળીઓવાળી” કલ્પનામાં આવી હતી, તેમાં પ્રભાતમાં વાદળોમાંથી દેખાતાં સૂર્યનાં ગુલાબી કિરણોનું સૂચન છે.

ઋગ્વેદની ઉપસની કલ્પના વધારે વાસ્તવિક અને વિવિધ છે. “ઉર્જુવળ પ્રભાત પોતાનાં રાતાં શરીરોથી આભના કાળા રંગને સંતાડે છે” એમ કહેનાં ઋષિએ આકાશનો મુળ કાળો રંગ સૂચ્યો છે:—

ગૃહ્યંતી: અમ્યં અસિતં કરાદ્ધિ:

શુક્લસ્તનૂમિ: શુચ્યો દયાના: [અર્ચ:]

ઋગ્વેદ. ૪. ૫૧-૯.

ઉપાની સાથે યોગ્યેકા લાલ ધોડા ભરોળિર અંધેર (ઋ. ૧.૧૧૩.૧૪) અને લાલ માથે (ભરૂચીર્ણ ૧.૯૨.૨) ની કલ્પના પણ સુંદર છે. પ્રભાતના રાતા રંગને વીરો જાલ સૂર્ય—સૂર્યસિંહના વર્ણનમાં પણ રા. નરસિંહરાવે આ રાતા રંગની કલ્પનાનો સુંદર અને નવી રીતે ઉપયોગ કર્યો છે:—

સ્દામેથી દૂર થઈ નીરખી સૂર્યસિંહ,
તેજસ્વી યાજ, ભરી ફળ, કરાજ દેહ
આવંત અગ્નિ ભરિયાં ધરી નેન વાતાં,
અગ્રો બધાં વ્રજપતાં શિધિથી રાતાં.
—કુસુમમાલા.

ઉપાકાળના વિરમવધારક રંગનું એક અમૂલ્યનું કારણ સૂક્ષ્મક ગણાતી ધ્રુવ છે. ક્ષિતિજ ઉપર ધ્રુવને લીધે હવા નહીં દોષ છે અને ને નહીં હવાના થરમાં થઈને ભતાં સૂર્યનાં શ્વેત કિરણોનું વિભાજન થાય છે.

[૧૫ માટે જુઓ ૧૪ ૧૫૫]

‘તું નથી. મારી પત્નીઓ અને મિત્રો પણ મને પ્રસન્ન કરવાને અસમર્થ છે. મને ઉચ્ચતર જીવનની અભિલાષા છે. ભગવન! મને આપના ચરણકમળમાં સ્વીકારો; મારા કરતાં કાંઈ વધારે સાચો શિષ્ય મળવો દોહલો છે.”

ભગવાન યુદ્ધની શાંત અને સૌમ્ય દૃષ્ટિ રાજકુમાર પર ઢળીજ રહી. તેઓ સમ્મત પણ બોલ્યા નહીં. રાજકુમાર દિગ્દેશમાં આગળ ચલાવ્યું: “ભગવન! આપના શિષ્ય હોવાનાં મહદ્દ સૌભાગ્યને માટે આપ મને અથોગ્ય સમજો છો? આપ તેથી કેં બોલતા નથી? ઓ સાધુચરિત! મારા જયપણથીજ મારું જીવન પવિત્ર છે; મેં સદગુણને આત્મામાં ઉતાર્યો છે, શાસ્ત્રના નિયમો પાળ્યા છે, દેશના આચારવિચાર શિરસાવંઘ ગણ્યા છે, અને પવિત્ર આદેશમય જીવન જીવ્યો છું. આપના શિષ્ય થવાને.....રે, આપનું ધ્યાન ખેંચવાને શું આ સર્વ વાત પુરતી નથી?”

“ના” માત્ર આટલોજ જવાબ વાળ્યો.

“ભગવન! ત્યારે બોલો, આપની ઇચ્છાનુસાર હું મારું જીવન કેવી રીતે ઘડું? ઓ પરમ સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત કરવાને શું શું કરું?”

“બોજ x x x અને તે તેને જરૂર સુજશે.”

“શું સુજશે x x x?” અંતર્વેદનાથી પીડાતા રાજકુમારે પુછ્યું.

તોપણ ગાતમ, યુદ્ધ કેં બોલ્યા નહીં, એટલે રાજકુમારે કહ્યું: “લલો, હું બોજ કરીશ; કદાચ આ રીતે કસોટી કરવાની ભગવાનની ઇચ્છા હશે!”

“હૈય.”

“ત્યારે શ્રીચરણમાં ફરી નમવાની આસા?”

“આ ચોમાસું જાય અને સાત માસ વીતે...”

મૌન દિગ્દેશમાં ફરી પ્રણામ કર્યાં, અને નમ્રભાવે ભગવાનના ચરણમાં કેંક વખત લોટનો રહ્યો. પછી ઉભા થઈ ધારેધીરે તેણે પોતાનો માર્ગ લીધો, રાત્રિના અંધકારમાં તે અને તેની મંડળી અંતર્ધ્યાન ચયા, બધી હોહા શાંતિને બોળે સુતી, અને પેલું દુરણ ભગવાનના અંકમાં વિશ્વાસથી માથું સુકી પોતાનાં બચ્ચાને ગોદમાં લઈ પૂર્વવત ફરી નિદ્રાધીન થયું.

ભગવાન યુદ્ધ ધ્યાનલીન રહ્યા.

* * *

વર્ષાઋતુ પુરી થઈ, સાત માસ વીણા. ભગવાન યુદ્ધ તેજ વડલા નીચે બેઠા હતા.

રહિર રંગે સૂર્ય પશ્ચિમમાં આથમતો હતો, અને નોકાનનાં દૂત સમાં ધોર વડળાં આકાશની છબીને આવરી લેતાં હતાં. ગરમી પુષ્કળ પડતી હતી.

જંગલમાં બધે અશાંતિનો દોર જમ્યો હતો. જંગલવાસી પ્રાણીઓ ભગવાનના ચરણે આવ્યાં હતાં. કરુણ નાદ જંગલમાં પંખીઓનાં ટોળેટોળાં ભગવાન પર છત્રધરી વડલાની ડાળે ડાળે લપાયાં હતાં. મદોન્મત ચિત્તો, કુદરતના કોપને તણવત ગણતો, ભગવાનના પદારવિદંબાં રમતો હતો.

જંગલ પર તોફાન તુટી પડ્યું. વરસાદ ધોધમાર વરસ્યો, અને તોફાનના સપાટ પડનાં વૃક્ષો ત્રાડી ઉઠ્યાં. શાંતિ માત્ર વડલાને જ હતી. ફોર સરણુએ ભગવાન યુદ્ધને ન નડ્યું.

તોફાનની ભયંકરતા વધતી ચાલી, પણ માનવીની પ્રજ્વળ ઇચ્છા બળે કેમ? સંધ્યા

કરી. ઘણો વખત મૌન રહ્યો; પછી ધુળે એવાજે બોલ્યો: “ભગવન્, દાસ પ્રતિ બોલશે, અને આમ ના પાડવાનું કારણ જણાવવાની કૃપા કરશે?”

પડખામાં રમતો ચિત્તો દિગ્જેતાના આગ-મનથી અસ્વસ્થ જણાવો; તેને ભગવાને હાથ કરી વાર્યો. મેઘગર્જના બધે પડી હતી; ભગવાન શુદ્ધ બોલ્યા કે વાયુ પણ શાંત બની સાંભળવાને થંબ્યો.

“હ્રદય રાજકુમાર, માનવજગત જેમાં મહત્તા માને તેવી કસોટીઓ તારે માટે ન હોય; તારી પત્નીઓ અને તારા વૈભવને તજવા અને તારે તપસાધ્ય જીવન ગુજારવું એવી મારી દૃષ્ટા નહોતી. તારી જાણ સીવાય—તાગં મતકર્મને લીધે તારી આડે ધરવામાં આવેલી કસોટીઓ તારા પોતાનાજ ગુણસ્વ-ભાવનાં પરિણામરૂપ હતી. આ કસોટીઓમાં તું હાર્યો છે. તારા મહેલે પાછો વળ, અને નદગુણી મનુષ્ય તરીકે જીવન જીવી નવોય માનજે. શિષ્યજીવનને હજી તું લાયક નથી.”

ભય અને શોકની મિત્ર છાયા કુમારના ગાલે છવરાઈ. સાગણીથી રુધાતા કંઈ રાજ-કુમારે પીનંતી કરી: “ક્યો કસોટીઓમાં હાર્યો? ભગવન્, કૃપા કરી મને કહે? ભલે હું એઆગર યાઉં પણ મારે પ્રકાશ ઝીલવો છે.”

“કહીશ,” ભગવાન શુદ્ધ બોલ્યા. “તારી પહેલી કસોટી કલંકની કસોટી હતી. ઉત્તર રાજકુમાર, તને ખગર છે કે તારા પોતાના મહેલમાં જે ગુન્હો તેં નહોતો કર્યો તે જદલ તારા પિતાની હજુર તારા પર આરોપ મુકાયો હતો? મનુષ્યમન નિર્મલ બની સત્ય હકીકત જોઈ લે ત્યાંસુધી થોભી જવાને બદલે, અથવા પ્રારબ્ધનું ઝણુ ફેરવું જોઈએ એમ માની અદનક્ષીને વહેરી લેવાને બદલે તેં શું કર્યું?”

તું નિરપરાધ છે એવો દાવો તેં કર્યો, ખ્યાવ શોધ્યો, અને કોષાધિષ્ટ ચંદ્ર બળવો જગાવવાની હદે તું પહોંચ્યો. આ તારી પહેલી દાર હતી.”

દિગ્જેતાનો ચંદ્રેરો ઝાંખો પડ્યો. તે બોલ્યો: “એ બધા આરોપને હું પાત્ર હોત તો તે માટે ચાહે તે શિક્ષા મેં ખમી લીધી હોત, પણ હું મને પોતાને નિરપરાધ માનતો હતો.”

“કુમાર, પ્રમાણિક મનુષ્ય પોત નિર્દોષતા નિષ્કલંક દુરાવવા મથે એ વ્યાજ છે, તેમ કરતાં તે પોતાનો ખ્યાવ કરે તે યોગ્ય છે, પણ નિર્વાણના માર્ગમાં પ્ર કરનારે, મારા શિષ્યપદને લાયક થનારે કે અને અન્યાય મુર્ખા મુર્ખા સહી લેવાં જોઈ કીર્તિને મુગટ પહેરતાં કે અપકીર્તિ ટોપલો ઉપાડતાં તેણે સમઠતિ ધારણ કે શીખવું જોઈએ.”

દિગ્જેતાએ પોતાનું શિર નમાવ્યું.

ભગવાન શુદ્ધ આગળ બોલ્યા:

“બીજી કસોટીમાં તારા મમતવને લી તારું પતન થયું છે. તને પ્રજાળ પ્રેમ મમત્વ હતો. તારી જાત પર તું નેહલો કે રાખે નેહલોજ તારા મિત્ર યાચાસ પર તા પ્રેમ હતો; તમે એક બીજા સાથે દૃઢ પ્રેમ ઝાંઝી બંધાયા હતા... .. એક માણ તારા પિતાની કચેરીમાં આવ્યો, જેને એક બીજા કારણસર યાચાસની મૈત્રી જરૂરની હત તેણે તેના હૃદયને જીત્યું, અને તારા મિત્ર પ્રેમ પોતાના પર હજો એવો પ્રયત્ન આપ્યો આમ થતાં તારા માર્ગ આડે તે આવ્યો તારે તે વખતે ઉદાસીન રહેવું જોઈતું હત તારા અંતરાત્મામાં આવેલી કડવાશ નિમ્બે કરવી જોઈતી હતી. યાચાસની મૈત્રીથી તે જે હથે થતો તેને માટે નહીં પણ યાચાસ

અને અભેદ પ્રેમ કવચનો માર તું ઝીલી શક્યો નથી.”

દ્વિજેતાએ શિર નમાયું; ત્રીજી વાર તેનો આત્મા ખળભળી ઉઠ્યો. ફેર તેણે ભગવાન શુદ્ધ તરફ આતુરદષ્ટિ કરી.

“ભગવાન, કહો કહો, વળી એક વાર વધારે મને નીચું જોવડાવો. આપણી આસપાસ જે અધકાર જામી રહ્યો છે તે કરતાં પણ વધુ અધકારવાળી રાત્રિ મારા આત્માને યુગળાવે છે.”

ભગવાન શુદ્ધ બોલ્યા “કુમાર, દયાના આભાવે તું ત્રીજી વાર પણ સુક્યો છે. તારી પત્નીઓમાંની એક નંદાએ ભારે ગુનહો કર્યો હતો. તેની કાચી શુદ્ધિ અને યુવાવસ્થાને નહીં ગણકારી તારી આસાથી તેને તારા મહેલમાંથી કાઢી મુકવામાં આવી છે.”

“તો ખીલું શું કરું? ભગવાન! મારી અને મારા રાજ્યની કીર્તિનું રક્ષણ ન કરતાં મારે એ અધમ અને કલંકિત અંતિ સંદર્શી? તેણે ગુનહો કર્યો તે તરફ બેદરકાર રહી મારા રાજ્યનું નીતિધોરણ મારે પોતેજ તોડવું? તેમ કરતાં, પવિત્રતાનો મારો પોતાનો આદર્શ મેં ઉઘો વાળ્યો નહોત?”

“કુમાર, મારે ફરી કહેવું પડ્યું? સદ્યુષ્ટી અને સંમાનિત પુરુષ પોતાના હક્કના વિચાર કરે, તે પ્રતિષ્ઠાને સંરક્ષવાના, ન્યાયને તોળવાના, શિક્ષા ફરમાવવાના કે બહિષ્કાર કરવાના પણ ખ્યાલ કરે, પણ સંતો ન્યાય તોળતા નથી x x તેઓ ન્યાય સમજે છે પણ દયા દર્શાવે છે. તેમની દષ્ટિ લુલ્લ શોધવા તરફ વળતી નથી, લુલ્લ બદલ દેખા દર્શાવવા

તરફ વળે છે; સાગર કરતાંએ અધિક કામગીરી અને દયા તેમના અંતરમાં ભરેલી હોય છે.

“પવિત્રતા એટલે પાપનો અંશાવ. ગાલા માણસ તેના પર ઝાઝી મદાર બાંધતા નથી. પ્રેમ અને દયા વિનાની, એકલી જીવનની પવિત્રતા અધોગામી છે, નિર્વાણના પંથમાં ભયરૂપ છે, તે અભિમાનને પ્રકટાવે છે, અને હૃદયને સૂકું વેરાન કરી મુકે છે x x x આમ થતાં પવિત્રતા માત્ર નામનીજ રહે છે x x x તે દયાભાવ યુક્ત ન હોય તો તેથી આત્મા ચીમળાઈ મરી જાય છે x x x પણ પ્રેમનાં ફિરજથી રસાએત્રી પવિત્રતા ઉદાર જીવનની પોષક બને છે.”

“દ્વિજેતાએ અશ્રુભીની. આંખે એક પણ હિચાર ન કાઢતાં ભગવાનને સાષ્ટાંગ પ્રણામ કર્યાં, અને ગગનગણે સ્વરે બોલ્યો: “ભગવાન! એક કૃપા કરો. આપના ન્યાયાસન સમક્ષ હાજર થવાની એક વધુ તક મને મળે. આપ શું ઇચ્છો છો તે મને સમજાવું. મારી લાયકાત હું સિદ્ધ કરીશ.”

“અરતુ!” ભગવાન બોલ્યા. તેમણે પ્રણીપત રાજકુમાર તરફ જોયું, તેમનાં નેત્રોના સૌમ્ય તેજ્યાં, તેમના વદન પરના મધુર સ્મિતથી આખો વનપ્રદેશ ઝળઝળી ઉઠ્યો, અને અરણ્યોદય થયો માત્ર પખીઓએ પ્રભાતગીત લલકાર્યાં.

જળતી મસાઓને અંજવાળે કુમાર ધીમેધીમે પાછો ફર્યો; વનપ્રદેશ ઝાળંગાયો ને ઉપાના અવ્યક્ત તેજમાં શાંત વનપ્રદેશમાં વડલા નીચે ભગવાન શુદ્ધ આનંદીન અવસ્થામાં ડુબ્યા.”

* ૧૯૨૨ ના બેબીજ એન્યુઅલમાં આવેલી “The Test” નામની વાર્તાનો અનુવાદ.

કારખાની મારી નોંધપોથી

વેળા

સા આદેન લીલાવતી

સમ્ય સાહિત્યસહ

[અનુસમાન કુટુંબ અર્થિક ૧૯૮૦]

તા. ૨૬-૫-૨૦

પહેલાં મામમાં કહ્યું અહિંતી ચીરમે
જોવા મળે ત્યાં માછલીઓ પુકળ
પાણી છે અને સાથે રસ્તામાંથી શીશીઓ
લાઇ લીધી હતી તેના કુકડા કરી તેમાં
નાખતા માછા, એકએક કુકડા પડતાં માછલી
ઓની પડાપડ થતી, અને તેને તે ખેંચી
જતી. જીવનકમલ તે આનુજનામ. જીવનના
અનેક પ્રયત્નોમાં કોઇ બળવાન અને અનુકુળ
સંયોગોમાં મુકાએવા છતી બધા છે
સંયોગ અનુકુળ ન હોય તો એટલીજ
યોગ્યતા છતાં જીવન મધ્ય નથી બનતું

સાથી અમે નજીકની ફેબ્રી ઉપર ચલ્યા.
ચલતા ચલતા આખા મામનો તથા દર દર
મુકામે કોખાવ દેખાતો હતો. છેક ઉપર
પહોંચ્યા પછી ચારે બાજુનાં ધરો, વિશાળ
મેદાનો, ખેતરો, પાણી, જ્યાં વગેરે દેખાતું
હતું. ફેબ્રી કોડીઓ જેવી લાગતી અનેક
કમળે જવાની સડો, ફેબ્રી કોડવાળા જક

વાળા પામેના શિખરો અને એ શિખરો પર
ટેકતી રહેતો મેથ એ સૌ કે અવનવો જાય
થેવતા

પણ અહીં બહુ ઊંચા રહેવાય તેમ નહતું.
પાછળથી સ્વામય, ગર્જના કરતો મેથ ધીરે
ધીરે આમળ વધતો હતો અને એ ગર્જના
ઓથી અમને પાછા ફરવાની સૂચના આપતો
હતો.

થોડેક ઉતર્યા નહીં હોય એટલામાં ફેરા
પડ્યા માડવા, એટલે ખુબ સલામીને ઉતરતું
પડ્યું છેક નીચે ઉતરતા એક વેળા 'ધન્ય
નમ' પણ થયું, પણ તે ન મળ્યુંકારતા
એકદમ હાંસિ ચાલવા માડ્યું.

નીચે ઉતર્યા પછી વસ્ત્રાદ જરાક વધારે
જોરથી પડવા માડ્યો પણ કોટ અને છત્રી
સાથે હોવાથી કે શીકર ન હતી, એટલે
ધીરેધીરેજ ચાલવા માડ્યું એવ વારંવાર
ગમીરી ગર્જનાઓ કરતો હતો. વિચ્છેદતા
જરીક અમકોને સંતાપ જતી પછી તે
વસ્ત્રાદ પુકળ જોરથી પડવા માડ્યો

પ્રકૃતિના તોફાનમાં હું તણાતી હતી. જીવનની પ્રકૃતિના ધુરમાંએ તણાવાનુંજ છે. જીવન એટલે શું? માણસીઓનો જીવનકલહ જોયો તેવો માનવીઓએ આદરવાનો અને નિર્બળ થતાં કે સંયોગ ન મળતાં તિમિરમાં અટવાવાનું? વિજેતાનેએ જીવનની સફલતા ક્યાં છે? કાણજર ચઢેલો નીશો કાણ જતાં કિતરી જવાનો, અને સાટે વધુ શિગિર ખનાવવાનો. વિજેતાને ઉન્માદનો લય, પર-જિતને હતાશ થવાનું. જીવનમાં ન્યાય છે? જીવન એ શ્રેય કે પ્રેય?

ખોટમાં આવી સારે બરાબર લીંબાઈ ગઈ હતી. વિચારમાળાના મણકા વેરાઈ ગયા અને તારકાલિક વ્યવહાર ચોળ્યો.

તા. ૨૭-૫-૨૦

આખી રાત વરસાદ પડ્યો હતો. દિવસમાં પણ વારંવાર આવી જતો હતો. આકાશ ધ્રુમધોર હતું. હજી કે મેઘજી મહારાજની કૃપા થાય એમ લાગતું નથી.

અપોરના જરા વરસાદ રહ્યો તે વખતે માઝ બાર વાગે હું ફરવા બહાર નીકળી. માર્ગ સાંત પણ ગંભીર અને ઘેરાએલો હતો. પોણો કલાક ચાલ્યા પછી મેઘરાજની ચેતનણીથી એકદમ પાછા ફરવું પડ્યું. આજે અજબ અને મટન જવા વિચાર હતો. પણ સડક કાચી અને કાલના વરસાદથી ખરાબ થયેલી હોવાથી તેમજ આજે પણ આકાશ ઘેરાવણું હોવાથી વિચાર માંડી વાળ્યો. બનશે તો કાલે જવા વિચાર છે. અને પરમ દિવસે શ્રીનગર પાછાં જઈશું....

જે કુદરતને હું જોઉં છું તેના અંગ તરીકે હું હાઉં એમ મને લાગતું નથી. તેમજ તેનથી કે જુદુંજ બલ, શક્તિ હોઈ, ભોક્તા અને દ્રષ્ટાની સર્ગ-દષ્ટિએ મારે નીહાળવાનું

હોય એમ પણ મને નથી લાગતું. એમ એક નથી તેમ જુદાં પણ નથી. સારે હું શું છું? શું હું આ જડ દેખાતી કુદરત સમી છું? પણ જડ જણાતી કુદરતમાંએ ચેતન છે. અથવા હું એથી વિરોધી બલ છું? કુદરતને જોઈને હું એથી આનંદ કે શોક અનુભવી શકું છું. મને જોવાથી એને કશોએ વિકાર થતો નથી. મારા અને એના વચ્ચે રહેલો મહાન બેદ તે આ. સારે શું હું કાષ્ટ વિરોધી બલ છું. તો તો મારાથી, મારા સંભવમાત્રથીએ કુદરતમાં ઉત્પાત થતો જોઈએ. તેમ તો થતું નથી. સારે હું શું છું?

સંયોગો ભાવિને ધડે છે કે ભાવિ સંયોગોને ધડે છે?

તા. ૨૮-૫-૨૦

આજે સવારે પગે ફરવા ગઈ અને ઠેક પોણા બે વાગે અજબજા ધોડા પર જવા નીકળ્યાં. અહીંથી અજબજા આડું માઈલ છે. અજબજા અમે ચાર જણુ ગયાં હતાં. હું, બાળા કાચ X ને ઇસ્લામો.

આજે દિવસ સ્વચ્છ હતો. રવિરાજીએ આજે બધા દિવસનું સાદું વાળવાનો નિશ્ચય કર્યો હોય તેમ વચ્ચે આવતી વાદળીએને ન ગણકારતાં તે ખુબ તપતો હતો. પ્રકૃતિ પ્રસન્ન મુખે આજે ખીલી રહી હતી.

રસ્તામાં યુગ અજબજાથી આવતાં ધણી ઝરણાં આવે છે.

પર્વત પરનો બરફ સૂર્યપ્રકાશમાં ચળકતો. કેટલાક પર્વતો પર માત્ર બરફના ચીરા અને વચ્ચે વચ્ચે પર્વતની કાળી રેખાઓ કળી ધોળી ભાત પાડતાં હતાં. સાદા કુંગરાએનીએ દારોને દારો હતી.

ચાલીનાં અને તલનાં ક્ષેત્રો, માંડીમાંડી શ્રીજીં અનાજ ઉગ્યા વિનાનાં ક્ષેત્રો. અખરોટ.

કાન પહેલગામ ઘોડા પર નીકળવાનો વિચાર રસ્તામાં કર્યો, પણ પશ્ચિમાકાશમાં એક કાળી વાદળી આવતી હતી. છુટાંછગપાં ખીજાં વાદળ પણ એકઠા થતાં હતાં. વાદળ-માંથી નોખતો ગગડતી હતી. એટલે વિચાર મુદતવી રાખ્યો.

તા. ૨૯-૫-૨૦

આજે સવારે લુવન અને મટન જોવા નીકળ્યાં. કાસનો થાક હજી સાલતો હતો એટલે ઘોડા ઉપર જવાનું મન ન થયું.

સવારના સાડા આઠે અમે ટાંગામાં નીકળ્યાં. રાત્રે વાદળ ઘેરાતું હતું અને ગજનાઓ ચતી હતી એટલે આજ વરસાદ પડશે એવું લાગતું હતું. પણ તેને બદલે આજ દિવસ સ્વચ્છ હતો. ઘોડી રૂપેરી વાદળીઓ આમ તેમ લટકતી અને ક્ષિતિજ પર તેને જમાવ ચએલો હતો, તે બરફનાં શુભ શિખરો સાથે લળી જતો. તેથી ઘણીખરી બરફની ટાંચો વ્યોમને સુખંતી હોય એવી લાગતી હતી અને આકાશ અને જમીનનો બેદ લુપ્ત થતો.

આગળ સાદા ડુંગરાની દાર અને પાછળથી ડોડીયાં કરતાં બરફનાં શિખરોથી પર્વતની સામાન્ય દાર બની હતી. પ્રકાશમાં તપતો બરફ ઝળકારા મારતો હતો.

સડક વરસાદથી બહુ ખરાબ થએલી હતી. તેમા ચુંચું કરતો અમારો ફસ્ટ ક્લાસ ટાંચો, ઘોડા ઉપર અને છત્રી ઉપર અધડાતા ચાલુકના સટોસટ અવાજ, ને સાથે ઘોડાને સરસ્વતિ સંભળાવતો ઘોડાવાળો: 'એ બધાં વારંવાર વિચારમાંથી એકદમ અમકાવતાં. તેમાં ઝરણાંનું મંજુલ સંગીન પણ ભળતું.

ઘણુંખરું આ બાજુ શાક્ષીનાં અને એથી ઓછાં તમનાં ક્ષેત્રો છે. બીજું અનાજ બહુ જણાતું નથી. પર્વતમાળા અમને યોગ્ય

વીંટી વળી હતી. દૂર દૂર વૃક્ષોની વચ્ચે એકાદુ ઝુંપડું ચિત્રવત જણાતું. વચ્ચે નાનાં મામ પણ આવતાં પણ તે તો બધાં પ્રસક્ત ગંધરીના નમુના હતાં. આ સુંદર ભૂમિમાં વસતા માનવી-ઓ એ સુંદરતાને પીછાનવાને શક્તિમાન નથી. અને જેટલા ગંદા રહેવાય, એટલા રહે છે ને આ સુંદરતાને બગાડે છે.

અમે સાગનવ વાગે લુવન પહોંચ્યાં. ત્યાં પંડ્યાઓનું જોર બહુ છે. અમારી ગાડી જણાતાંજ પાછળ પાછળ દોડવા માંડ્યા. ગાડીમાંથી ઉતરતાં પહેલાં તો બધા વીંટળાઈ વળ્યા. મેં પ્રથમથી સંભળાવી દીધું કે અમારે કોઈ પંડ્યાની જરૂર નથી. છતાં કોઈ ખસ્યા નહીં પણ વધ્યા. અને અમદાવાદના આવી ગએલાનાં ખરાંખોટાં નામ કહેવા માંડ્યા.

લુવનમાં પણ પહાડમાંથી પાણી નીકળે છે અને સાંના ચીરમામાં થઈને બહાર ભય છે. ચીરમામાં ખાછડીઓ પુષ્કળ હતી. એક પંડ્યાએ રોટલી પાણી પર ધરી રાખી તે પકડવા મજલ્લીઓએ કુદાકુદ કરી મુકી. પાણી ઘણાંજ નિર્મલ હતો અને સૂર્યકિરણ પડ્યાથી એમાંથી અનેક રંગ ઉઠતાં. મને સાં ઉભા રહેવાનું બહુ મન થયું, પણ પંડ્યાઓની બીડથી અકળામણ થઈ એટલે ઉતાવળથી સાંથી જોઈ લઈ આગળ ચુકા જોવા ગયાં. જેટલાક પંડ્યા ત્યાં વેણ ગાડી પાછળ દોડ્યા અને એક તો છેક દેડ મુઘી આવ્યો.

આ ચુકા એક ટેકરા ઉપર ચડનાં બનાવે-વેલી છે. એક સાધારણ ઓરડા જેવડી મોટી છે. વચ્ચે સિંહાસન કરી કેક મંત્રિ મંત્રી પધરાવેલી હતી. મુસલમાને બાંધેલું હવાડી આપું અને હોંદુ પંડ્યો સાં આગેા દત્તો તે કહે, 'સ્થાન મારું છે, માટે મને આપો.' ઇસ્લામી અને એ બધા માંદોમાંદો લડ્યા. કાસને

કેંકે લુદાજ પ્રકાશવાળી ટોચે જણાતી. નક્ષત્રમાળ સ્વરચાને શોભી રહી હતી. આસ-પાસની પ્રકૃતિ પણ ચાંદનીમાં ખીલી રહી હતી. સાડા દસ પછી બોટમાં પાછાં આવ્યાં. તે પછી બોટની છત પર કલાક એકલી ચાંદનીમાં બેઠી. થોડું ગાયું. હવે સુવાનું.

તા. ૩૦-૫-૨૦.

આજે સવારે અનંતનાગથી શ્રીનગર આવવા નીકળ્યાં. આજે પણ દિવસ ખુલ્લો હતો અને તડકો સારો નીકળ્યો હતો.

ચારે બાજુ યરફ ઝખકતો અને આંછ નાખતો. જેલમના ધીરા વિશાલ પર પર બોટ ધીરેધીરે સરતી હતી.

‘મીલ’ની ‘લીઅર્લી’નું છેલ્લું પ્રકરણ પુરું થયું. દલીલો સંગીન છે છતાંએ શંકાઓ અને મતભેદને અવકાશ છે.

બેખડો પર ફરી આવી લગલગ પાંચે અવંતીપુર આવી પહોંચ્યાં.

x x અહીંનાં ખંડેર જતાં જોયાં ન હોવાથી બોટ થોભાવી. એ લોકો જોવા ઉતર્યાં.

‘મીલ’ના મત પ્રમાણે વ્યક્તિની સ્વતંત્રતા બીજા કોઈને બાધ કરતાં ન હોય તો કોઈથી વચ્ચે પડી શકાય નહીં. માણસે સુખી થવું કે દુઃખી એ એની પોતાની જ સુતસરી પર હોવું જોઈએ. વર્તન કે વિચાર જ્યાં સુધી વ્યક્તિને પોતાને જ લાગતાવળગતા હોય ત્યાં સુધી એમાં માયું મારવાનો કોઈને હક નથી. આ સિદ્ધાંતને સ્ત્રીઓની (હોદ્દની) હાલની સ્થિતિ સાથે સરખાવી જોતાં મહાન વિરોધ જણાય છે. સ્ત્રીઓની છંદગી એ ગુલામી કરતાં વધારે સારી નથી. ઘણીને સહેજ પણ અગવડ ન પડે માટે સ્ત્રીઓએ પોતાનું સર્વ સુખ, આશા, બાવિની ચોખ્ખાઓ, ઉત્તમ જીવનનાં સ્વપ્નાં અને પોતાનાં અંતર પ્રમાણે જીવવાની વૃત્તિ:

એ સંવંને તિલાંજલી આપવી જોઈએ. આમાં કોઈ ન્યાય પુછવું નથી, માત્ર રૂઢીની જ ગુલામી છે. આની સામે જરા પણ અવાજ કે કાર્ય સ્ત્રીઓ તરફથી થાય તો તેને દાખી દેવાના સર્વ પ્રયત્નો ઉપાયમાં ચોખ્ખા છે. આ બધાનું મુળ આર્થિક પરતંત્રતા છે. જ્યાં સુધી સ્ત્રીઓને પુરુષો જેટલા જ હક્ક અને રક્ષણ કાયદા તરફથી મળે નહીં, તેમજ સ્ત્રીઓને સ્વતંત્ર આર્થિક સાધનો ન હોય ત્યાં સુધી આ સ્થિતિ અનિવાર્ય છે.

ચાંદની રાતની ખરી સમૃદ્ધિ આજે જ પ્રત્યક્ષ થઈ. ચંદ્ર પર આછાં આછાં વાદળો હતાં છતાંએ ચંદ્રમા પુર અહારમાં હતો. જેલમ દરીઆવના પાણીમાં ઈંદુ અનેક રૂપે સ્નાન કરતો. જગત બધું રૂપેરી રસે રસી ઈંદું હતું. યરફ પર ચાંદનીની છટા કેં આરજ હતી. યરફના અને સાદા ડુંગરાનું જળમાં પડેલું પ્રતિબિંબ અતિમનોહર લાસવું.

કીનારે કીનારે આવતાં ગામોમાંથી સી પુરુષોના ગાવાનો સામટો ધ્વનિ આવતો, અને રાત્રિની શાંતિમાં ઘણે દૂર સુધી સંભળાતો. અંદ્રિકા અને જળ એક બીજામાં ઝોત પ્રોત થયાં હતાં. છુટાંછવાયાં ઉગુચ કહોં કહોં દરીન દેતાં. કેટલાંક વાદળમાં સંતાયાં હતાં. બોટની છત પર બેસીને આ સર્વ જોવાનું લાગ્યું મારે નિર્માણ હતું. મેં તેનો પુરેપુરો લાલ લીધો.

પવનની ધીમી લહેકા દરથી જરા આવી ને જતી. પણ પવન જહુજ ઝોછો હતો. રહેલો અને ફોત્રો સર્વ સ્તબ્ધ હતાં, અને જળમાં પોતાનું સ્વરૂપ જોતી વનિતાસમાં કાંઈ ઉભાં હતાં.

[વધુ માટે જુઓ પૃષ્ઠ ૧૫૮]

સેક્સટન, બ્લેક

શેર લોક હોમ્સ?

લેખક

ના. હયાર્સ્ટન મ. બેક

વિષય

શા ઉદાત્ત અભાસ્ય બેરી

“જો, રવિ, હવે આપણે શું કરીશું?” મોહનદાસને શોડ બના-ગો. એને લખણુદ લક્ષ્મી અને બેરી છોકરા કીન બનાવ્યો, તોપણુ ને દીપ્ત કારતો નથી એકવે દાથે આ સકો વચ્ચે ઝૂકે છે, અને પેલા દેવીદાસની બધી મુક્તિપ્રયત્નનો જન્મતાજ મરણને શરણુ ચાલ છે હવે આણુ કરતુ શું? આનો અંત કેમ આવશે?” એક ૨૦, ૨૫ વર્ષના યુવકે પુછ્યું.

સાજનો પહેલ હતો. જ વાચા અને મોવાતા ભુંગનાના અવાજ સાથે જૂનસમ આસના નરનારીએનાં એવેત્રેલાએ, પડીમા મીડીએ વગાનાં તો પડીમાં ગાણું માર્ત, એકમેકના હાથમાં હાથ નાખી કે કોઈ છોકરાં ને ખભે કે કેડમાં બેસાડી અમર છતીએ વળગાડી કારતવું કારિદ સહેકે દોડવું હોય તેમ ચેદિશ એક પડીપર રજાખજા વરેમાયુંના અવરજવર ચિના નિર્જન સામળ રતાએને ઉભરાવી દીધા.

તોડરી ઉપરથી કારત્ર થતા કારકુને કામથી, સાહેબના ઉપગઉપરી થતા કુરમેના કુમલાઓથી કદામી યાકીપકી, સાહેબે રજા ન આપી તેથી ક્રમ્બને પાડ માનતા, શુભ શુકન, શુભ દિવસના વિચાર કરતા, આયુષ્ય માથી એક દિવસ એછો ગણતા થર તરફ વળતા હતા.

રવિ અને સુરેશ આને થેર જવાની ઉતાવળમાં નહતા તેમને થેર નહોતી કોઈ તેમની માર્ગપનીક્ષા કરનાર પ્રમદા કે પતિનાં કુખદર્શન પછી પાણી પીવાના થન આદરી બેઠેલી અર્ધમતા, તેઓ એરીસમાથી નીકળી વીકરોરીઆ ગાર્ડનીએ એક કુજમાં બસાયા આજુનાણુ બેઠ એક બાંકડા ઉપર બેઠેલા અનુપ તરફ નજર નાખી ન નાખી કરી અનેએ બેઠેલા બાંકડા ઉપર એક જમાવી.

પરિમમા મુર્ષે દગનો હતો ક્રિતિઅમા નીવું શુરે આકાશ આજા અંધકારમાં ભળતું હત માત્રમનીના આજાઆજાં, પાનથી વહેલે વહેનાં પાણી ઉપરથી અંધદ પાણુ

શીતળ પવન-લહરીઓ આવતી. લીમડાના મોરની મધુર મેહક મસમસી રહી હતી.

સુરેશના પ્રશ્નથી રવિ વિચારમાં પડ્યો. જમણી આંખે જમણા હાથની અનામિકા અરાડી ઓઠ ડાબી સામેની કોષ વસ્તુ પર નગર ઠેરવી ધડીભર વિચારમાં ડુબી ગયો.

સારે જોડેનો માણસ આ નવા આવનાર મિત્રો તરફ સહેજ આશ્ચર્યમાં હોયું જોઈ એક આડી નગર નાખી જાણે કે સાંભળ્યું હોય તેમ લખવાના વ્યવસાયમાં પડ્યો.

“જો, સારે, સુરેશ,” રવિએ વિચાર-સૂઝિમાંથી ચેતનસૂઝિમાં આવતાં કહ્યું. “મોહનદાસ છે તો બહાદુર, વીર અને પરાક્રમી. એકલે હાથે પણ બધાને પાણી પાય છે. એનો અંત પણ એને શોભે તેવા જોઈએ. બહાદુરનાં મરણ પણ બહાદુરી ભર્યાં હોય, હાં. અને આજેજી વડોદરેથી—ભાષેનો પત્ર આવ્યો છે તે પણ મારા મતને સંમત થાય છે. એટલે—”

જોડેનો યુવાન પાછો ચમક્યો. તેણે વળી એક વખત ચોરાતી આંખે તેમના તરફ દ્રષ્ટિ ફેંકી.

સુરેશ અને રવિ તેમના વિચારમાં મસ્ત હતા. આલુઆણુના વાતાવરણની કે વસ્તીની તેમને કંઈ પરવા નહતી.

“એટલે,” સુરેશે અધીરાઈથી કહ્યું. “એને આત્મહત્યા કરવાની તો ફરજ નજ પડતી, એમને?”

“હા, મને એમ લાગે છે ખરું,” રવિએ ઉત્તર આપ્યો. “પંજુ અન્ય ઉપાય શો થોજવો ત્યારે?”

“એને પર્યોતમાં ખેંચી જઈશું? પેલાં ઝાડવાં ને ઝાંખરાંથી કંટાળી હાથે પગે ઉઝ

રડાતો, કે રાત્રિ અને દિવસોના ટાલતકકા, છુપ્પ અને ઉધથી પીડાતો, મરણ અને જીવનના વચ્ચે ઝોલાં ખાતો કરી, કોષ ઉડી ખોમાં ફેંકી દઈશું? અગર વાધ વરસો ભોગ બનાવીશું? કે પેલા નળરાગની જેમ દાવા-મગ્નમાં બાળીશું અગર કડોટક જેવા મણિધરની વિષ જવાળાના વિષથી એનાં વરસો પુરાં કરીશું?” સુરેશે કલ્પનાસૂઝિમાં એક પછી એક ચીતરાતાં ચિત્રો ઉચલાવી ઉચલાવી વિવિધ રંગે રવિ આગળ રજૂ કરવા માંડ્યાં.

શબ્દે શબ્દે જોડેના યુવકનું કટુહલ વધતું હતું. ધડીએ ને પલકે તે નિશ્ચય ઉપર આવતો હોય તેમ જણાતો. પળમાં પેલા યુવાન યુગ-તરફ તો ખીજી પળે પોતાની નોટ તરફ નજરની પટાખાજી ખેંચતો તે અસ્વસ્થ થતો, હાથ આધાપાછા થતા, પગ દાડી ઉઠતા અને મુડીઓ વાળી એકમેકથી ધસતો.

“સુરેશ, હાં, એમ કરીએ તો એક પંચાત ઉભી થાય. આ માલતીનું શું કરવું પડી?”

“અરે—હા,હીક...એક થઇ શકે, તેને પેલા નરોત્તમ ખખર આપે કે તારા પિતા તો જહાનમની જગ્યાએ પહોંચી પણ ત્યાં અને દલે તારે તાબે થયુંજ પડશે. તે વખતે તે મુર્છા ખાઇ ભોંય પર પડશે, પડતાં પડતાં નરોત્તમ તેને ઝીલી લેઇ આથમાં ધાલી ભચ-ડશે, ચુખતો ઉપર ચુંબનો વરસાવશે અને આખરે તાબે કરશે અને નહીં થાય તો નેના પિતાને પગે તેને પણ વળાવતી” સુરેશે આવેલી મુંચ કોકેલતાં જતાં આપ્યો.

“તો પાછો પ્રશ્ન રહેશે પેલા દેવેન્દ્રનો. એ આજો કમખખત આગળનો આગળ આવીને ઉઠો ન રહે તે જોવાનું. નહીં તો પાછો અપાયેથી

ઉઠ્યો પણ પાછો ખેડો. પેલા થોડે
તેણે તેણે ધીમેધીમે તેઓ દેખાય
પાછળ પાછળ ચાલવા માંડ્યું.

“ત્યારે આપણે પરમ દિવસે ખપોરના
મળીશું કેમ?” રવિએ પુછ્યું.

પેત્રો પાછળ ચાલનાર અસ્પષ્ટ શબ્દો
સાંભળી સહેજ પાસે ગયો.

“હા, પરમ દિવસે ખપોરે બે વાગે”
સુશીલે જવાબ આપ્યો.

“અને ક્યાં મળીશું? તારે ઘેર કે
ઝોરીસમાં?”

“ના, ના, હાં કીક સંભાળું.” જોને તે
દિવસે તો પેલો રમણ પણ આવનાર છે
એટલે આપણે વિનોદને ત્યાં જ મળવાનું
શખીએ.”

“પણ વિનોદનું ઘર મેં નથી જોયું.”

“એમાં શું આ-શોની પોળમાં ગમે
હાથે ત્રીજું ઘર અને બીજો માલો. લે હવે તો
જડશે ને?”

“હા, હા, જરૂર. જરૂર આવીશ.”

“કીક ત્યારે સાહેબજી” રવિએ કહ્યું ને
તેઓ બંને છુટા પડી ચાલવા મડ્યા.

પાછળ ચાલતા યુવકના મોં પર સરખાત-
માં જણાતી ગંભીર રેખાઓ નહતી; તેના
મગજમાં વિચારમાળાના મણકા નહોતા સુકાતા;
તેના હૃદયમાં આનંદની હેલી યજ્ઞ રહી હતી. તેનાં
રૂપથી સુકાતાં પગલાં દોષ દોષ વેળા તાલ
સરખાતે ચાલવા આડા અવળા અગર વહેલા
સરખાતે પરખાઈ આવતું કે તેને તાલ ને
અગર રૂપ સુકાવાની ટેવ હતી. તેની ઝીણી
અગર રૂપ સુકાવાની ટેવ હતી. તેની ઝીણી
અગર રૂપ સુકાવાની ટેવ હતી. તેની ઝીણી

૧૬ x x ના વર્ષમાં યુગરાતમાં અદાર-
વડીઆઓનો ત્રાસ વધી પડ્યો હતો. ખોરસદ-
ના બાબરીઆએ છેક સુરતના છેડા સુધી
ખુમો પડાવી હતી. ભરત્યમાં ડાહ્યાભાઈ ફોજ
દારની હાંક વાગતી. ખેડમાં દાહ્યાધી અને
તેની સ્ત્રીથી મોટા તીરમારખાંને પણ ત્રાસ
હુટતો અને અમદાવાદ ને કાઠીઆવાડમાં
ગીરખાન અને નેની ટોળીથી મોટા ચમ્મર-
બંધીનાએ ચમ્મર વધુરી જતા. સરકારી પોલીસ-
લાવલકર પણ તેમની પાછળ રાત ને દિવસો
કરી ગામડેગામડે નિહોંપ, ગરીબ જાહિ નાં
જાહિ મામ્ પોકારતી પ્રજાના રક્ષક મટી ભક્ષક
બની તે સેતાનોનું સલાનારા વાળવા આપડતી.
પણ નતો એકે હજી હાથ આપ્યો કે નતો
તેમની હીલચાલની ખબરો મળતી.

દત્તાત્રય કામદાર ચાર કાર્પમાં કુશળ
હતો. તેણે અસાધારણ શક્તિ દાખવી કે કે
પરાક્રમેથી પોતાની પાંચ વર્ષની કારકીર્દી
ઉજવલ કરી હતી. કોઈ શેરલોક હોમ્સ કે
સેક્રસ્ટન બ્લેક ચવાની મહત્વાકાંક્ષા તેના
મગજમાં નિરંતર ઉછળતી હતી. આ
પ્રસંગે તેને સરકારે ખાસ વધારાની સત્તા
સાથે આ તમામ કર્મચાંડલોને જીવતા વા
ચુવા પકડવાની તાકીદ કરી હતી. તેણે
આજે ત્રણ ત્રણ માસ થયાં પ્રિયાની
પયારી જોઈ નહતી, લાડકવાયાં બાલકો-
ના કાજા વેજા બોલ સાંભળ્યા નહતા.
જંગલ અને કોતરોમાં ભટકી ભટકી તે અડધો
યજ્ઞ ગયો હતો. આ પ્રયત્નની સફલતામાં
તેની આશા ઉચ્ચાભિલાષાઓ, મહત્વાકાંક્ષાઓ
સિદ્ધ થવાની હતી. તેણે રચેલી, સ્વપ્નસંજિ
સાચી નીવડવાની હતી. આ પ્રયત્નની નિષ્ફળતા-
માં તેનું પ્રેમશન નાંચ, એડ નાંચ, ઉચ્ચા-

કિડાપાઓ આ
જુસલ રહે અને
સ્વપ્નસૃષ્ટિ સરી
મળ સરકારે
તેને પુરા ૧૦૦
દિવસની મહેનત
આપી હતી ૬૦
દિવસ પાણીની
પેટે વધી મળા
માફી માત્ર ૧૦
રકા હતી

આજે જે
અમલના કામ-
સર તે સહેરના
આવે. હતો
ગાયકવાડની હવે
લીધાથી પાછા
જતા સહેજ
પીકેટરી આ
ગાંડનની હવા
આવાનો તેને

સોજ થયો. એકાત કુજમા તે પેટા

નિગમ થઇ નિમારમન બની પેવા
આકા ઉપર તે આવીને મેડા પોલીસ કમીશર
ની આજની યોગજ સમય ઉપરની મળેલી
મુશ્કલા ઉપર નિમાર પરપરા કરે કરી ન
કરી સાં તે પેટા રવિ અને સુધીને તેની
પરપરા તોડી

શરઆતમા સહેજ ચીડાયે. તેના
અધિકારનું અભિમાન તેની વધારે પાણું. નાક
ચઢાવી ઉંચું જોયું. તેણે કૈક અરપટ
સાંભળ્યું. તે ચમકી સ્વસ્થ થયો. ચોડી વારે
તેને લાગ્યું કે સોનાનો સુરજ હજો હતો

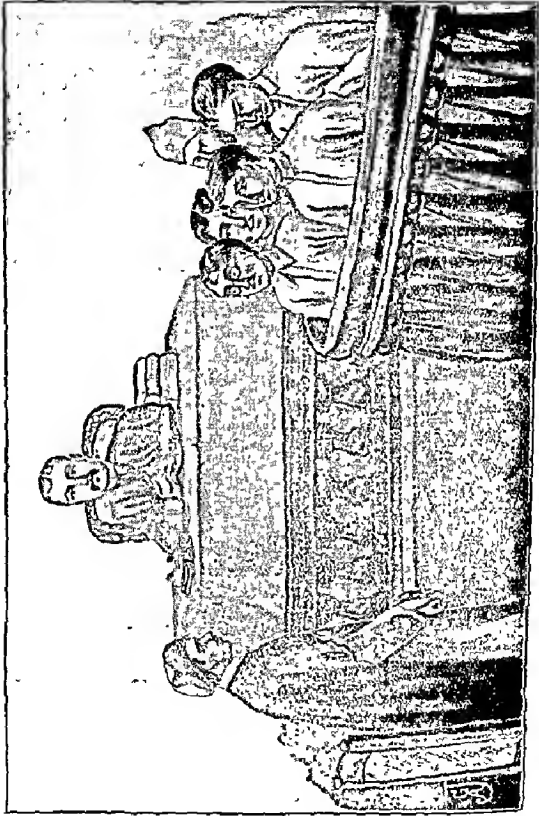
હરિદીન પહેરાય મળખોને ધરેજી

ના નિમારો કુપર નિમારો ઉભરાયા લાગ્યા
કે વર્ષો પર રહેલી સ્વપ્નસૃષ્ટિ નશીન રમે
રજી થઇ તેમા તે વિહરવા લાગ્યો

તેણે આખરે તેમને પારખ્યા રવિને
પેવા મીરખાનની ટોળાનો અને મુશીબને
ખાજરીઆની તેની અમરજીશક્તિ વધારે દોડી
નેણે તેને મનાવ્યું કે આ ખંનને-આમના
જેવા કોઇ ભેતે-તેણે આજથી પાંચ વર્ષ ઉપર
પાટલા મેળામા સાપારજી મોરીત્ત પકડાયા
હતા

લાખદેશીની મે
ખનાનો મુદ્દ
અવાજ તેના
કાનમાં રજીક
બોલ-કોઇ પોવ-
નો કાઠ ઉમેરી
સુકુમાર ખાખાને
આ કાશ માધી
ઉતરતી જો,
તેના કાનમા કે
અપપટ મુજબ
"ઉતરી વિધાતો
કેમ કમ કાવરી,
કુકળના નાખ્યા
મુજબ -"

પાછતુ ચરણ
તેને પાદ ન
આવ્યું. થાદ
આવ્યું તો તેને
અસત્ય બાસ્તુ
પ્રમોશન ક્રેડ,
કોર્ટ, શીરપાવ

અનુભવની યાજ્ઞિકા તે પાશરખા પુઠે પળ પારખી.

સેખક :

દા. કૈનૈયાડાલ આલેકડાલ મુનશી,
બી એ, એરએચ બી, એડવોકેટ,
પ્રમુખ. સાલિસમંસદ

નોંધ

જેને માની "રાજાધીરાજ" પ્રથમ "કે" "ગુજરાતનો નાથ" વાચી હશે તેને આ પાનાના કેટલાક પારોન્કિ
બોલ્યાલ પડશે જેને એ પાનાઓ ન વાચી હોય તેને માટે તોએ આપેલી બોલ્યાલ બચ છે

જયચિંહદેવ મોલકી .. અણુધીરાજ પાટણનો રાજા અને ગુજરાતનો નાથ

મીનગદેવી ગળ્યાલા,

મુંજાડ મદા અમાલ

ઉદા મત્રી અને અબાનનો સત્તાધીર.

દાદાડ મત્રી • ફર્ણવનીનો સત્તાધીર

સોલ મત્રી

ત્રિભુવનપાલ રાજાનો બનીને તે સાદનો + દડાપડ :

કારત્રીરાત્રી ત્રિભુવનપાલની પત્ની તે મીનગદેવીની બનોડ

દાડ ત્રિભુવનપાલનો ત્રિત્ર ને બદરાજ

મંજરી તેની પત્ની

સંજન મોરની દડાપડ

પરશુરામ તેનો પુત્ર

રાગમેગાર જુનગદનો રાજા

રાણકદેવી તેની રાણી

નાનાં કરશે. મારી વારે ધાનારને મા કહી દુઃખી કરે નહીં. તું અહીંઆથી હવે જા." "

"ના, જા!" કાઠે માથું ધુણાવી કહ્યું, "પેલો મારો અજઘાતા ઝેરી નાગ જેવો છે. મારી પુંકે વળે તો કાણુ જાણે શુંએ કરે? એ તો આમ આટલા દહાડા તો એ વધારે, રાણી આવશે એટલે હું તમને તેને સોંપીને પછી જઈશ. જા! તમે હવે નીરાંતે બેસો. હું બહાર જઈ બધી તજવીજ કરી આવું. ને હું ખાવાપીવાનો અંદોજસ્ત કરું." કાકે ત્યાંથી ઉડ્યો અને બહાર નીકળ્યો.

પહેલાં બહારની એક ઓરડીમાં ધાયલ ગઢવીને તેણે બાંધીને નાખ્યો હતો તેની ખમર લીધી.

"ગઢવીજી! હવે તમે નિશ્ચિન્ત રહેજો. એતો હું શું કરું? મહારાજના દુકમ પ્રમાણે મારે કરવું પડ્યું. બહુ વાગ્યું તો નથીતે! દમણમાં સાદા થઈ જશો. મહારાજ કહે છે કે કાઠને એક અક્ષર ન કહેશે નહીં તો જીવ પર વાત આવશે."

ગઢવીએ કપાળ કુટ્યું. "મારો તે એવો શો મુતો—"

"ગઢવીજી! એ પુછવામાં સાર નથી. તમારું ઘર ક્યાં છે ને મને કહો તો હું માણસ લઈ આવું. તમે મને નહીં ઓળખ્યો?"

"ના—"

"માર નામ ભટરાજ કાક."

"ભૂમુકન્ધવાળા—"

"હા, હું જાતેજ. જુઓ એંગારની રાણીને સતી થવું છે તેથી મહારાજ અહીંઆં લાવ્યા છે. પણ લોકોને જણાવવું નથી. એક એ દહાડામાં મીનજળા, મુંગમુંગમુંગા ને રાણીએ આવશે એટલે

રાણકહેવી સતી થશે. પણ ત્યાં સુધી બધું છુપું રાખવું છે."

"વારું."

"એટલે તમે ઘેર જાઓ ને મને ચાર પાંચ વિશ્વાસ માણસ આપો."

"ભટરાજ! આટલુંજ હતું તો પહેલેથી કહીએને નકામે! મારો હાથ શા માટે કાપી નાંખ્યો?" કમવાદને ગટરીએ કહ્યું.

"હરકત નહીં, કાલે સારો થશે."

ગઢવીએ કાકને પોતાના ઘરનો પત્તો આપ્યો એટલે તેણે ત્યાં જઈ માણસોને ખબર કરી. માણસો ગઢવીને ડાળીમાં ધાલી ઘેર લઈ ગયા, અને ગઢવીએ થોડાંક માણસો કાકની તહેનાતમાં આપ્યાં.

કાકે પુજારીને ઓઝાવા રંધાવ્યું. પોતે ખાધું ને રાણકહેવીને ખવડાવ્યું. અને પછી રાજાને અને ભાવને ખાવાનું આપી આવ્યો. થોડી વાર પછી એએક ગદેશમાં લઈ જઈ તેણે મહારાજાને આપ્યાં અને નિશ્ચિન્ત જીવે યાક ખાવાની તેમને સૂચના કરી.

કાકે બહાર આવી જીનાગઢ પડ્યું તેની વધામણીનો દંદેરા પીટાઓ: અને સાથે સાથે વિજયો જયસિંહદેવ સાં આવવાના હતા એમ કહી તેમને આવકાર દેવા હસતી કરવાની આજ્ઞા કરી. થોડાંક સેનિકો તેણે મહારાજાને આવકાર આપવા સામે પણ મોકલ્યા.

આ બધું ક્યું ખરું પણ કાકનું સ્વાસ્થ્ય હતું તેવું રહ્યું નહોતું. એના મનજ પર કાર થઈ હતો એ એની આંખો કહી આપતી હશેનાં જે સાંત રહેતો તે અન્યારે દુઃખાચી લાગણીના જોરથી અસ્પષ્ટ રીતે અસાંત રહેતો હતો. સાંજે એના હૃદયની બધા વધી પડી. ગદ પર ચડી તે ભૂમુકન્ધની દિશામાં ક્યાં ક્યાં જોઈ રહ્યો. સાંત સપ્થામાં વળે આનંદ પ્રિય.

શુભરાત] 'મારા સ' શીવાય બીજો શબ્દ ઉચ્ચારતી નહોં [માર્ગશર્તિ ૧૯૮૧
 —રામધિરામ —૫૪ ૧૬૪

તમાનું આકાંક્ષ મંજરાનું હોય એમ તેને સાચું. સમયને રથવનું અંતર વીંધી તેના દેહને છોડી મંજરી પામે જાણે ઉત્સુક એવા તેના હૃદયે પ્રવાણ્ય આરંભ્યું.

પટેલાં અનેક વાર તે મંજરીને છોડી રહ્યું ચડવો દનો પણ કોમ પણ વખન આવી ખીંક તેને લાગી ન હતી. આ વખતે કેમ લાગી તે તેને મનમન્યુ નહીં આવી અપારચિત બીક જાણે અવંકર પરિણામની આગાહી આપતી હોય એમ તેને લાગ્યું.

સાજનો મદ પવન તેના ઘરીય પગ વાવા માડ્યો. તે પવન જાણે મંજરીના દરવરપથની મહુના, તેના કુખની ઉચ્છ્વાસપૂર્ણ લાગ આપે. હોય, તેના મુખનેનો સ્પર્શ જાણે મદ પથેજ થયો હોય એવો જામ થયો.

આપાર મુઠી કુદતા ચાડુ બરસાવમા ને નિર્વિતર રાગજાલપદમાં લુહમ લગા બનુભવવાનો કે તેનું પૃથકરણ કરવાનો તેને વખત ન હતો. પણ અચારે આખી છાંચીમા સથય કરી રાખેલા સંસ્કારાએ અવરપરેપગ પ્રગટાવી મંજરીનું અત્યારે તેના અંતરમાં શુ રથાન હતું તેનું તેને સ્પષ્ટ જ્ઞાન થયું તે જુદા દેહવાળા સ્ત્રી તેની લાલ્ચો કે તેના છોકરોની મા નહોતી તે તેની પ્રાણની હાથરી તરીકે નીતાળા સિદ્ધામન પર પણ ખીરજતી નહોતી, તે નો તેની પ્રાણ હતી-તેના જીવમને. પણ જીવ હતી એ હતો માર તેનેજ આધારે. અને જેમ જીવ જવાની તૈયારી કરે ત્યારે આખો દેહ તેની પાછળ જવા તૈયાર થાય તેમ મંજરી પર હુમલ પાડતા પોતે તેની પાસે દોડી જવા તૈયાર પત્રખર થઇ રહ્યો તેનું મનજ એકજ ચિત્તવન કરતું-મંજરીને મળવાનું તેની રમ્મો એકજ

કાચ માટે તલસળી-મંજરીને જીવ માવા માટે. બંને ફોરો જરામલના અકર્ષણા જેમ જેવા મળવા આકર્ષણો તેમ જાક મંજરી વેગો થવા અર્થપેજ બન્યો.

તેને ધણી વખત એમ થયું કે રાણકને હવે અહીંમા મુકીને જાવામા કે જાવ ન દોગે પણ સતીને આમ છોડી જાવામા તેનું જીવમ વતણ્યું તેની કન્યાવપગ થતુના ને તેની મિત્રલકિન એ જીવમ તેને એકવાર કે એમ નહોતી.

બીજો દિવસ પણ અમર જયો ત્રીજો દિવસ એની અધીગાહનો પાર રહ્યો નહીં એણે યાકીને સામે જતાનો મિથવ કપો આખરે ત્રીજો દિવસે માજના એક ધોરેવાર મીનજાના વરેરેના આગ્યાની ખમર લાખ્યો કાક થોડે મેસી મામે લેરા થયો.

વદરાણી પામેક કોરા પર મીનજાના, લીલામા ને મુળલમહેતા રસાલા સાથે આવી લાગ્યા છે એ બંધા ઉનારામા બેઠા હતા ને દોડને થોડે કાક આવી પહોંચે.

જામાએ કાકને જોયો ને જરાક ચમકવા તેનું મોઢું દલ્લાથી બીડાએનું હતું તેની આખો ફારેજી હતી, અને તેમા આજરા કરી નિરનેજ સિધરતા હતી.

મુળલમહેતા છોડીને આગળ આગ્યા. "કેમ શું છે કાક!" મદામજાતે ઉચ્ચર વંચતા વાતમલવજાવ અજબ રીતે કેળવે: હતો.

"બધાં સારા થાતા છે," તેણે જોખરે માટે કહ્યું ને ચારે તરફ જોયું અને જને રાણીએને નમસ્કાર કર્યો મુળલે આમ ફેરી એટલે અનુચરો દર જાક ઉભા.

"બા-મહેતાજી! આ વખત મેં પાઠજી-

એવી રીતે ઘડ્યું હતું કે ઉચ્ચ નીચ સર્વને
રથાન મળી શકે. કન્યકાવરથામાં વ્યાસ
ને કણ્ઠ જેવા કાનીન પુત્રો ઉત્પન્ન થયાં
હતાં મત્સ્યગંધા અને કુંતી જેવી સ્ત્રીઓનો
સમાજ તિરસ્કાર નહોતો કર્યો. ઉલટું આવા
પુત્રને કુટુંબમાં રથાન આપ્યું હતું. કણ્ઠને
સમગ્રવતાં શ્રીકૃષ્ણે તેને પાંડવોના મોઢાભાઈ
તરીકે રાજ્યાભિષેક કરાવી આપવાની લાલચ
આપી હતી. મનુષ્ય-જીવનમાં કેટલીક વાર
શિયલતાના પ્રસંગે આવી જાય છે, એવી
ગણતરીથી સમાજના નેતાઓએ સંજ્ઞા બંધેના-
થી સમાજને જકડી ન લેતાં ડહાપણ વાપરી
પ્રતિકૂળ પ્રસંગોને અનુકૂળ બનાવી લીધા હતા.

વિધવાનરો દેખ સ્વીકારી લઈને પણ
આ રથએ એક વાત રપ્પટ થવાની આવશ્ય-
કતા હતું જોઈ હતું. પાપ એ પ્રકારનાં સંભવી
શકે છે: નૈતિક અથવા આધ્યાત્મિક અને
બીજી સામાજિક નૈતિક અથવા આધ્યાત્મિક
પાપ એને કહી શકાય કે, જે સર્વ કાળમાં
અને સર્વ રથએ એકરૂપ હોઈ શકે છે. ચોરી
કરવી, અગ્નિ વદ્યું, ધર્મ ઉપર અનાસ્થા
રાખવી, વિશ્વાસપાત, અને કૃતઘ્નતા એવાં
એવાં પાપો જ્યારથી સમાજની વ્યવસ્થા યદ્ય
ત્યારથી તે અત્યાર સુધી અને ભવિષ્યમાં પણ
તેમજ પૃથિવીના ગમે તે પ્રદેશમાં તિરસ્કારપાત્ર
થવાનાંજ. જે સામાજિક પાપો છે, તે અમુક
સમયને માટેજ, અમુક પ્રદેશને માટે કે અમુક
જાતિને માટેજ પાપ તરીકે મનાય છે. અનેક
પત્ની રાખવાનો રીવાજ કેડ મહાભારતના
સમય સુધી ત્રણે વર્ણ માટે, અને ક્ષત્રિયોને
માટે હજી પણ પાપ ગણાતું નહોતું.
હિંદુઓની અમુક જાતિઓમાં સંતાનાયે એક
ઉપર બીજી સ્ત્રી કરવાનો રીવાજ હજી પણ
જેવામાં આવે. જે જાતિઓમાં આ રીવાજ

નથી, ત્યાં કુળ નિર્વંશ જતાંએ એક ઉપર
બીજી સ્ત્રી લાવવાનું પાપ થાય, અને તે સામા-
જિક પાપ છે. લગ્ન-વ્યવસ્થાનું પણ તેમજ છે.
ગાંધર્વ વિવાહ પ્રાચીન સમયમાં નિંદ્ય નહોતો
ગણાયો, અત્યારે ગાંધર્વ-વિવાહનો અખતરો
વ્યભિચારમાંજ ગણાઈ જાય, એટલે અત્યારના
સમય પુરતું તે સામાજિક પાપ ગણાય. આવા
અર્થમાં વ્યભિચાર સામાજિક પાપ હતું,
નૈતિક પાપ નહોતું ગણાતું. પાંડુ રાજા પુત્રો-
ત્પત્તિને માટે કુંતીને નિયોગ પદ્ધતિથી પુત્ર
ઉત્પન્ન કરવાનું સૂચન કરતાં કહે છે કે:— 'પૂર્વે
સ્ત્રીઓ દોષપણ જાતના બંધન વિનાની હતી.
સ્ત્રીઓને પરપુરુષ ગમનની છુટ હતી, આ
સંપ્રદાય ઉત્તર કુરુ પંડુમાં હજી પણ ચાલે
છે. શ્વેતકેતુ નામના મુનિએ, પોતાની માતું
બળાત્કારે હરણ થતું જોઈ વ્યભિચાર સામે
પ્રતિબંધ રચ્યો. તેમણે એવી મર્યાદા સ્થાપન
કરી કે જાનથી વ્યભિચાર કરનાર ગર્ભદંતાતું
પાપ વહોરી લેશે.' આ દૃષ્ટિબિંદુ સમાજ આજ
મુકવાનો હેતુ સમાજને ઉધે માર્ગે દોરવાનો
નથી, પણ વ્યભિચાર સામાજિક પાપ હતું,
તેટલુંજ બતાવવાનો આ દૃષ્ટાંતનો ઉદ્દેશ છે.
જે સમયે સમાજ સશક્ત અને વૈભવશાળી
હતો, જે સમયે પ્રજ્ઞેત્પત્તિ આર્થ પ્રજ્ઞનાં
અસ્તિત્વ માટે ઘણી આવશ્યક હતી, તેના
સમયમાં અનેક પત્ની કરવાનો રીવાજ પાપ
નહોતું પણ ધર્મ કાર્ય ગણાતું. અત્યારના
નિર્વર્ધિ, નિષ્કર્મ, અને ખીચોખીચ વસ્તીથી
ભરેલા પ્રદેશોવાળા હિંદુસ્થાનમાં અનેક પત્ની
કરવાનો રીવાજ પાપ ગણાય એટલુંજ નહીં,
પણ એને દેશદોહ કહી શકાય.

નિયોગ પદ્ધતિ આ દૃષ્ટિએ જો કે અસાર
સામાજિક પાપ ગણાઈ શકે, પણ પ્રાચીન

આનાનોલ ફાંસ

લેખક:

સી. બહેન
લીલાવતી

સંપા.
સાહિત્યસંદે.

મહાય પર્વતનો વાયુ ચંદન વૃક્ષની સુગંધ
સહ આવે, જ્યોત ન દેખાય છતાં ચિત્ત
પ્રસન્ન થાય તે મધ્ય પરમાય તેમ કાંસની
દરની બુદ્ધિમાંથી આવતી એક અપૂર્વ રોગપ્રતી
સાહિત્યવનના સંદેશાળીઓના ચિત્ત એકદમ
ચમકાવે. આ સુગમ આતી કોમળી અને
અખુબોલ છે એવું જાન તારે એના ઉપભોક્તા-
ઓને ન થયું; પણ એ મધ્ય કે જુલોજ છે
એવું સાચા વિના તે તેમને ન રહ્યું.

પછી એક દિવસ અગર આતી કે એ
મધ્યનો પ્રસન્નતાનાર 'નોખા પ્રાદ્ય' છતી
મધ્ય છે એટલે તેમણે આનાની થીય
ધુણાવ્યા. આપણા કવિવર દામોદર એ દલાપ
છતી આરત્તામીએને મદાન સાહિત્યનું એક
પ્રાદ્યનું પોતણું આપી દીધું છે. એ 'ધનામ
અને તેના સાહિત્યપણામાં થી આપી હોય.

વર્તમાન દેવ લેખકોમાંથી આપણે જે જે
જાણીએ છીએ—માધીજીના પ્રસંગ
રોમે રોમાં ને 'નોખા પ્રાદ્ય'ના છતનાર
આનાનોલ કાસ તે એજ. હિંદુસ્તાનમાં સારથી
એ આનાનોલ કાસના પુસ્તકો વધારે
વંદાવા માંથી.

શીકષણીઓની માફક ઉત્તરોત્તર અભિ-
રુદ્ધિ પામતી ડા, તેનાં વિચાર અને પ્રાપ્તિઓની
દષ્ટાન્તર આ મદાન સાહિત્યનો અવતરણિકાસ
રચાયો છે. કવિઓ અને લેખકો-જેમણે
કલ્પનામય સૃષ્ટિ રચી હોય એવા તેમણે-નાં
છતના વિચિત્ર વાસ્તવ્ય અને અદ્વિતીયતાથી
બરેલાં હોય એવી જનસમુદાયની ચામત
એમના અવતરણ સત્તી નથી પડતી. પણ
મદારથી નિર્મિત દેખાતી પ્રતિનાં આશુત
વિરાસ અને પરિવર્તનો એવા વચસ અને

તેનો એમના અંતરમાંએ થયાં છે ને
મામે એમણે એક નવીજ સહિ
ગવી છે.

આનાતોલ ક્રાંસ ૧૬ મી એપ્રિલ ૧૮૪૮ ને
દિને જન્મ્યા. તેમના પિતા પુસ્તક વેચનાર
હતા. અને તેમની દુકાનમાં જાણીતા વિદ્વા-
નો ને ઉછરતા સાહિત્યકોની ચર્ચા સદા
ચાલ્યા કરતી. સાહિત્યના સંસ્કારથી રસબસ
યષ રહેલું ઘર છોડી ક્રાંસ નીશાળે
ગયા અને ત્યાં થોડીઘણી
કેળવણી લઇ, જુવાનીમાં
સાહિત્યની સહિમાં સ્થાન
મેળવવા પ્રયાસ કરવા
લાગ્યા.

તેમનું બાળપણ
સ્વપ્રયેજન હતું, ને તેમને
નીશાળે જઇ પાઠ કરવા
કરતાં સ્વમાં જોવાનો
વધારે શોખ હતો. સારા
'માડ' કે સારી 'રીમાડ'
એમની નીશાળની પોથી-
માં લાગ્યેજ લખાતી.
એમના પિતાને આવા
બાળક માટે બહુ ઉચો
ગત નહોતો એ સ્વા-
ભાવિક છે.

ક્રાંસનો સ્વભાવ આ વખતમાં અતડો
અને એકાંતપ્રિય હતો. દરેક વાતમાં
એને ખચકાટ લાગતો. એમનાથી નીશાળમાં
બાળકો સાથે બહુ બગાડું નહોતું ને રમતો
એમને બહુ ગમતી નહોતી. બધા ગમે તેમ આનંદ
કરતા હોય ત્યારે આ સ્વપ્નાં જોવારો છોકરો
'સોફીક્લીસ' અને 'યુરીપીડીસ', 'આસ્તીયસ'
અને 'એન્ડ્રિગોન' વાંચતો અને એ વાંચતાં

વાંચતાં એ દિવ્ય સુંદરતાનાં સ્વપ્નાં જોતો.
બાળક ક્રાંસ પર પિતા કરતાં માતાની
અસર વધારે થઇ હતી. એમના પિતાને ક્રાંસોદ-
નોએજ થીમોદટ-રોમન કેથોલીક, સંપ્રદાયના
અને બહુ આસ્તિક હતા. પણ એમને બહુ
વ્યવહારિક ન-કહી શકાય. પોતાની પુસ્તક
વેચવાની દુકાનમાં બેસીને સારો નફો કરવા
કરતાં સામા પક્ષ પર વાદવિવાદમાં સરસાઇ
મેળવવામાં એમને વધારે આનંદ આવતો. પણ

એમની વ્યવહાર જીવિતી
ખોટ માદામ થીમોદટ
પુરી પાડતાં. એમનામાં
ઝીણી વ્યવહારજીવિ
અને ધાર્મિકતા હતી.
એ સરસ્વતી ગૃહિણી
અને માયાળુ સંબંધી
થઇ શકે તેવાં હતાં.
સુંદર યવાનું-દેખાવાનું-
એમને ગમતું. બાળક
ક્રાંસને એ ખુબ વાર્તા-
ઓ કહેતાં. એમને
પોતાના પુત્ર પર અજબ
શ્રદ્ધા હતી. આનંદોલ
ક્રાંસને લેખક થવાની
પ્રેરણા કરનાર એજ
હતો.

બાળકવયમાં પરેલી નાનામાં નાની હાંપો
મહાન ક્રાંસે અખંડિત જાળવી રાખી હતી.
અને નસંચી માંડીને દૂરનાં સંબંધીઓનાં
દેખાવિયો અને પોતાની આસ્વાવરચાની ઝીણી
ઝીણી વાર્તાઓ એમણે પોતાનાં પુસ્તકોમાં
થણા સરસ રંગો પુરીને અમર કર્યાં છે.
તેમની જુવાની શિક્ષણની એવા કરવામાં
અને શુદ્ધ પદ્ધતિ પર અપાતી કેળવણી તરી

તિરસ્કાર કેળવવામાં મંદ, પણ એમની ખરી કેળવણી અને ખરા વિજ્ઞાનનું મુખ્ય આધાર તો પેરીસ શહેર હતું. કામ ફ્રેંચમેન હતા અને ફ્રેંચમેનની પેરીસસભિ તેમનામાં હતી.

પેરીસ શહેર કામ દેશમાં જે રચાન જોઈએ છે તે કોઈ દેશમાં કોઈ પાટનગર જોઈતું નથી. પેરીસ કામનું હૃદય છે. ફ્રેંચમેનના જીવનનું કેન્દ્રસ્થાન છે. પેરીસની બહાર કે ગામવાનું હોય તે નથી. એ ફ્રેંચમેનું પરાધીનથી આલ્પ આલ્પ હિંમત છે. મામાન્ય માણસ પોતાના પૂર્વજોના રહેઠાણ તરફ જી આત્મને લાગેલી જીએ છે તેવાજ માનથી ફ્રેંચમેન તેમના પાટનગર તરફ જીએ છે.

ત્યા અર્થાથીન વિજ્ઞાનના વિશ્વવસ્તુ છે. ત્યા જ્ઞાનના કણરો રહેતે રહેતે તેમને છુનારની વાદ જોતા પડ્યા છે. ત્યા અનેક અથા અનેક વિધના આતંદો ઉછરે છે. ત્યા સંસ્કારના એકેએક અંગના દર્શન થાય છે. ત્યાં ડમને ડમને મનીષીની ઐતિહાસિક મદદનાં ચિન્હો અર્થાથીન જીવનને પ્રાચીન ગારવથી દીપાવી રહે છે. સર્વમેનથી માર્ગવ ફોજ સુધી બધા ફ્રેંચમેનો બધે મરુદે હોય એમ ફ્રેંચમેને ઝેર છે અને જીન એક આર્ક તે નેપોલીયન-ફ્રેંચોના આદર્શ સ્થાને પુરુષ-ફ્રેંચ પ્રજાને ઐતિહાસિક આપે છે ને તેમનું જીવન ધો છે.

આ સમજામજાદિ અને મંડારી શહેરમાં મમે તે કથનકારની જીતિએ સતેજ થાય ને કેળવાય એમાં કે નવાઈ નથી. અને જો કે કથનકાર ફ્રેંચ હોય તો ને શહેર કરતા તેને બીજા કંઈ પ્રોત્સાહક પરિસ્થિતિ જોઈએ કે તેને તો તેના પશ્ચરે પશ્ચરમાં મર્જનની કદાચી નજરે પડે, અને મોં, મંડારને પણ તેમજ ચલુ.

આ શહેરમાં તેમજ જીવનના વિવિધ કોરોના, માણસની નિર્મલતાનાં, કુખના, રિયોજનાં, સુખની ચચવતાના દર્શન કરી માણસમાં રહેના મનાતન કરકનો રચાઈ અને અગ્રાથી ઉપે ત્યા તેમજો સ્વાસ્થકાર કરી, અને ત્યાજ તેમજો અનનું સાદર્થ કેળવ્યુ તેમના લખાણોમાં તે મનક કરે છે, કરાજ કે જે છે નિરુકાર પ્રતિષ્ઠિત કરે છે પણ જ્યા તેમો મનમેદ, કુખ, સખતન ને નિમધારી તરફ તેમના આદાય અને અનુકયા દેખાયા વિના રહેના નથી.

નીશાજ છેડયા પછી કયા સુધી તો રીમ નવસાય સ્વીકારવો એ આત્મનોત્ક કાસને મુઠપુજ નદો પિતાને આ જાળક માટે કે બહુ આશા નહોતી માતાને મન તો એનો પુત્ર સર્વેમાં પ્રકાસવાને સમર્થો હતો. પિતાના અવ્યવહાર વ્યભાવને મુજને એકદમ ડેકાણે પાડવાની બહુ જિતાવળ ન આવી, ખાતાએ ધણા મોટા કામોને માર્કે સમર્થએલા પુત્રને એકદમ ઝપલાવવાનું કે કહ્યું નદો પરિણામે અભ્યાસ પુરો કર્યો પછી કે પણ વ્યવસાય વગર કયા સુધી કામ કરતાજ મ્હા.

પણ આ વર્ષો કે એમજો નગના નહેતાં જાણ્યા સાહિત્યરસિકોની મંડળીએમાં એ ફરતા અને લાગુ ઉમના સાહિત્યકોના એ સમાજમંદા આપના એમના એ વખતની લણા મિત્રો તે પછીના અગ્રવંચ સાહિત્યકોમાં ગણાયા છે. એમને પણ સાહિત્ય સેવાની કુલ ત્યાંથી લાગી એમજો કવિ આલોકેક દ. વી. ના જીવનનું પહેલુ પ્રુતક ૧૮૧૬ માં લખ્યું. કામની કક્ષિત આ વખતે બહુ ખીતેની નહોતી. એમજો ચોપાનીઆએમાં પણ ચોતાના લેખો આપવા માડ્યા બી. માર નામના પ્રકા-

ને માટે દેટલાક જીના પુસ્તકોની જૂમિકા-
પણ એ લખતા પણ આટલાથી નિર્વાહ
રૂઢ કમાવું અશક્ય હતું.

પણ એટલામાં સન ૧૮૭૦ માં લદાખના
મંગ્યાચરણ થયાં અને ક્રાંસે કક્ષને
બદલે તત્કાલ પડી, પણ જોળાઓના વંચાદ
નીચે પણ એ એમનો ચાનીતો વજ્રલ વાંચતા-
તું ચુકતા નહીં. એ વખતમાં શાંતિના ઉપાસક
આ નરે યુદ્ધના બચાવમાં એક પુસ્તક પણ
લખ્યું છે.

ત્યાંથી પાછા આવતાં ક્રાંસ
સાદિયના હોવામાં પાછા આવ્યા. પણ એમને
જે કામ ગળાતું તે એમની જરૂરીઆતને પૂરું
નહતું. તેથી એમણે ૧૮૭૪ માં લગ્નગમનની
લાયગ્રેમાં લાયગ્રેનીઅનની જગા રપીકારી,
એજ લાયગ્રેમાં પ્રથમથી કાન કાંતા ત્રણ
સાથીંગા હતા. એમના વખાણુનાં માત્ર
એટલુંજ કહી શકાય કે પોતાને માટે ઘડ્યા
હોયે. મન ધરવનારા એ લેખનાં દના. પણ
પરપરને માંડેનો તિરકાર તિયાંએ વધારે
હોકા દેના પણ એ ત્રણ એક બાળતમાં એક
મત દના. પોતે કે કામ ન કરતા આનાંગલ
ક્રાંસ પસે બધું કામ કરાવવામાં હોવે પરસ્પર
વૈમનસ્ય અતિશય વધતું ગયું અને આનાતોજ
ક્રાંસે એ સ્વજેથી રાજીનામું આપ્યું.

મેં. આનાતેલ ક્રાંસ આ વખતે
વિદ્વાન, વિનોદી, ચતુર, સારા સ્વલવણા
અને સ્વસ્ વાતચીત કરનારા લેખાના. આ
બધા ગુણો, વિદ્વતા, સંસ્કારિતા અને સુંદરતા
પરખવાની શક્તિ એ જીવનમાં ઘણા કીમતી
સદ્ગુણો છે. મગજના શણગાર તરીકે તે સુંદર
પણ લાગે છે. પણ પૈસા કમાવાને તો કામજ
કરવું જોઈએ. મેં. ક્રાંસે આવક વધારવાનું
એક બીજું સાધન લાર શેના શબ્દકોષ માટે

કામ કરવાનું શોધી કાઢ્યું. પણ એમાંથી ૬૨
વખત પૈસા નહીં મળતા ને તેથી લખ્યા
આ મહાન લેખકને પાઠસભ્યની ચોષ્ઠીમાં
લેખ લખી પૈના મેળાવા પડ્યા.

મેં. આનાંગલ ક્રાંસે યદ્યચના સાથે
સાથે પદ્યચના પણ કરી છે. એનાં કાગો-
માં સ્પર્શ્ય છે, કવિતા છે, કલ્પના છે અનેભાષે
પણ છે. પણ એમનું મહાન સાદિયકતું પદ
તો એમના યદ્યલેખોએજ એમને અપદ્યું છે.

ક્રાંસનું પ્રથમ લગ્ન જીન મેરીનની
લગ્નિય સાથે થયું હતું. આ લગ્નથી
એમને એક પુત્રી થય. શરુઆતમાં આ તંતુ
કુખી હતું પણ એમનું જોડાણ બદલ વખત
ટકવું નહીં. 'માઇ ફ્રેડ્ડી' છુત્તમાં આ શબ્દ
જીવનનું એક સુંદર વિષય. ક્રાંસની
કક્ષમે મારેલું છે. પણ આ જીવનની ચોરીજ
સુંદરતામાં જે પછે એ અતુલવચ્ચ હોય તે
પણ જતાં એવું એજ આકર્ષણ ધારીને
રહે છે.

આ બધાં બર્ગોમાં ક્રાંસે એક પછી
એક પુસ્તકો પ્રકાશવાનું કાર્ય પણ ચાલુ
રાખ્યું હતું. એક પણ એવું વર્ષ પાલી નહીં
ગયું હોય કે તેમાં તેણે એક પુસ્તક
જસાર પાડ્યું ન હોય. અત્યાર સુધીમાં
એ પુસ્તકો વિખ્યાન થઈ ચુક્યા હતા. મેં.
ક્રાંસ સન ૧૮૯૬ના ફાસેનરની ૨૪ મીએ
ક્રાંસની એકેકમના સ્વયં સુદાવા.

મેં. ક્રાંસે સુસાકરી ખુશ કરી છે.
રોન ને ઇસ્ટથી તો એ પોતાના દેશ નેટલા-
જ પરિચિત છે. અમેરીકા અને ઇંગ્લંડમાં
પણ એ જજ આવ્યા છે. ઇંગ્લંડની એમની
મુસાકાત દરમિયાન એમને પુષ્કળ માન
મળ્યું હતું. એમને માન આપવાની સભામાં
મી. બર્નાડ શે પ્રમુખ હતા. એ વખતે બનેલા

અસર લાગેજ ચઢ.
મો. આનાતોલ ફ્રાંસ યુદ્ધની વિરુદ્ધ છે
અને છેલ્લા મંહાયુદ્ધ વખતે એમના
વિચારો કેટલાકને વિચિત્ર લાગતા. એમણે
એમનાં પુસ્તકોમાં જેટલું પોતાનું વ્યક્તિત્વ
ઉતાર્યું છે તેટલું કોઇ પણ મહાન
લેખકે નથી ઉતાર્યું અને એમાં એમણે ધાતુના
કૃતિસ્તંભોથીએ વધારે ટકે તેવા સ્મરણ-
સ્તંભો પોતાને માટે રચ્યા છે.

આનાતોલ ફ્રાંસનું પહેલું વાર્તાનું પુસ્તક
સને ૧૮૭૪ માં બહાર પડ્યું, પણ તેણે બહુ
ધ્યાન એન્થુ નહોતું. લોકોએ તો એમના
૧૮૮૧ માં લખેલા 'કાઇમ ઓફ સીલ્વે-
સ્ટર મોનાડ' નામના પુસ્તકથીજ
એમને ઓળખ્યા. આ વખતે આનાતોલ
ફ્રાંસની ઉંમર ૩૭ વર્ષની હતી. એમનાં બીજાં
પુસ્તકો 'માઇ ફ્રેન્ડ યુક' 'પીએર નોઝીએર'
'લીટલ પીએર' 'ધી બુક ઓફ લાઇફ' ઘણું
ખરું એમની પોતાનીજ છંદગી પરથી લખા-
એલાં છે. "થાઇસ" એમણે ૧૮૯૦માં લખી.
'બીબુ' કોઇ પણ પુસ્તક ન રચ્યું હોત
તોપણ આ પુસ્તકથીજ એમને જગતના
સાહિત્યકોમાં અગ્રસ્થાન મળત.

'રેડ લીલી' એ પણ એમનું અનિશ્ચય
આકર્ષક રતક છે. એમાં એ મહાન
કિલાકારનો 'શબ્દો અને ભાવો પરનો
કાણુ અદ્ભુત રીતે જણાઇ આવે છે. આના-
નોલ ફ્રાંસે બીજાં પણ ઘણાં પુસ્તકો લખ્યાં
છે. આ નાના લેખકમાં એ સર્વનો તો માત્ર
નામનિર્દેશજ ચઢ શકે. એમાંનાં ઘણાં ખરાનાં
અંગ્રેજ ભાષામાં ભાષાંતર ચઢ ગયાં છે.

હવે લખ્યાં તે શીશ્યનાં એમનાં વધારે
પ્રખ્યાત પુસ્તકો નીચેનાં ગણી શકાય. 'મંધર

ઓફ પર્સ' 'એટ ધી સાઇન ઓફ રેન પેટાક'
'ધી ઓપીનીઅન્સ ઓફ નેરેમ કોલનાડ'
'ધી એમેથીસ્ટ રીમ' 'પેન્ગવીન આઇલેન્ડ'
'ગોડસ આર એથરડ' 'રીવોલ્ટ ઓફ એન્જલ્સ'
'કેકનબીલ' વગેરે વગેરે આ શીવાય પણ
એમનાં બીજાં ઘણાં પુસ્તકો છે. સાહિત્ય
અને સાહિત્યકોની સમાવેશના કરતા એમના
'એન લાઇફ એન્ડ લેટર્સ'ના ચાર વિભાગ
બુતકાળના સાહિત્યકોમાં એમને અનેક સ્થાન
અપાવે છે.

મો. આનાતોલ ફ્રાંસની શૈલી વિવિધ
અને દલાલક છે. પણ એમનાં ઘણાં પુસ્તકોમાં
એક આખી વાર્તા કરતાં જુદા જુદા બનાવોની
ફાર જેવી-છુટાં છુટાં કુલોની શુધેલી આખી
રુપમાળ જેવી-વસ્તુરચના વધારે પ્રધાન-
પદે હોય છે, ને ઘણી વાર તો એક વિભાગ
કાઢી લઇએ તો બીજા વિભાગને, કાની ન
પહોંએ તેવા છુટા સંબંધ વગરના વિભાગો
પણ હંચ છે. જાણે એક એક પ્રકરણ એક
એક જુદીજ વાર્તા હોય એવું લાગે છે.
એમનાં 'રેડ લીલી' કે 'થાઇસ' જેવાં પુસ્તકો
આ પ્રકારનાં ન ગણી શકાય. એમાંથી તો
એક પણ વસ્તુ કાઢી લઇએ તો આખી
રચનાજ જગડી જાય. પણ આવી છુટી કે
એકત્ર ગમે તેવી રચનામાં એ પરિશિષ્ટિતાં
વર્ણન અને મનુષ્ય સ્વભાવનાં દર્શન અદ્ભુત
રીતે કરાવે છે. ગ્રીણામાં ગ્રીણી બીના કે
આજામાં આજો રંગ એ બુખીદાર રીતે પુરે
છે. મત્તવસ્વભાવની એ બધી નગજાણે
જાણે છે પણ બાળકોની જુલો તરફ મોઢાં
હસે તેમ આધી રમુજ, આધી સહનુશ્ચિ-
ત્તરી રીતે ચીદાયા વિના મરી લખે એ
નીરજે છે. બહારથી એ વક્રમાત્રી (cynical)
દેખાય છે પણ એની પાછળ દરબતો ધનકાર

ગુજરાત] મો. આવાતોલ શામ અને તેમનું નિવસણ [માર્ચ ૧૯૮૧]

અસર ભાગ્યેજ થઈ.

મો. આનાનોલ ક્રાંસ લુહની વિરદ છે અને છેલ્લાં મહાયુદ્ધ વખતે એમના વિચારો કેટલાકને વિચિત્ર લાગતા. એમણે એમનાં પુસ્તકોમાં જેટલું પોતાનું વ્યક્તિત્વ ઉતાર્યું છે તેટલું કાંઈ પણ મહાન લેખકે નથી ઉતાર્યું અને એમાં એમણે ધાતુના ક્રાંતિસ્ત્રોતોથીએ વધારે ટકે તેવા સ્મરણ-સ્ત્રોતો પોતાને માટે રચ્યા છે.

આનાનોલ ક્રાંસનું પહેલું વાર્તાનું પુસ્તક અને ૧૮૭૫ માં બહાર પડ્યું, પણ તેણે બહુ ધ્યાન ખેંચ્યું નહોતું. લોકોએ તો એમના ૧૮૮૧ માં લખેલા 'કાઈમ ઓફ સીલ્વે-સ્ટર એનાર્ડ' નામના પુસ્તકથીજ એમને ઓળખ્યા. આ વખતે આનાનોલ ક્રાંસની ઉંમર ૩૭ વર્ષની હતી. એમનાં બીજાં પુસ્તકો 'માઇ ફ્રેન્ડ યુક' 'પીએર નોર્ડીએર' 'લીટલ પીએર' 'ધી બુલમ ઓફ લાઇફ' 'ધર્મ' અને એમની પોતાનીજ જીંદગી પરથી લખા-એલાં છે. "યાઇસ" એમણે ૧૮૮૦માં લખી. 'બીબુ' કાંઈ પણ પુસ્તક ન રચ્યું હોત તોપણ આ પુસ્તકથીજ એમને જાગૃતના સાહિત્યકોમાં અગ્રસ્થાન મળત.

'રેડ લીલી' એ પણ એમનું અતિચા-આકર્ષક રતક છે. એમાં એ મહાન કલાકારનો શબ્દો અને ભાવો પરનો કાણુ અદ્ભુત રીતે જણાઈ આવે છે. આના-નોલ ક્રાંસે બીજાં પણ ઘણાં પુસ્તકો લખ્યાં છે. આ નાના લેખમાં એ સર્વનો તો માત્ર ભાગનિર્દેશજ થઈ શકે. એમાંનાં ઘણાં પુસ્તકો અગ્રિય ભાષામાં ભાષાંતર થઈ ગયાં છે. હવે સખ્યાં તે શીતલપનાં એમાંનાં વધારે પ્રસિદ્ધ પુસ્તકો નીચેનાં ગણી શકાય. 'મધર

ઓફ પર્સ' 'એટ ધી સાઇન ઓફ રેન પેટાક' 'ધી ઓપીનીઅન્સ ઓફ જેરોમ કોલ્નાર્ડ' 'ધી એમેથીસ્ટ રીંગ' 'પેન્થવીન આઇલેન્ડ' 'ગોડસ ઓફ એથર્સ' 'રીવોલ્ટ ઓફ એન્ગલસ' 'કેકનબીલ' વગેરે વગેરે આ શીવાય પણ એમનાં બીજાં ઘણાં પુસ્તકો છે. સાહિત્ય અને સાહિત્યકોની સમાલોચના કરતા એમના 'ઓન લાઇફ એન્ડ લેટર્સ'ના ચાર વિભાગ પૂતકાળના સાહિત્યકોમાં એમને અગ્રેષ્ઠ સ્થાન અપાવે છે.

મો. આનાનોલ ક્રાંસની શૈલી વિવિધ અને કલાત્મક છે. યહુ એમનાં ઘણાં પુસ્તકોમાં એક આખી વાર્તા કરતાં જુદા જુદા બનાવોની દાર જેવી-જુરાં છુરાં કુલોની યુથેલી આખી પુષ્પમાળ જેવી-વરસુરચના વધારે પ્રાપ્ત પદે હોય છે, ને ઘણી વાર તો એક વિભાગ કાઢી લઇએ તો બીજા વિભાગને દાની ન પહોંચે તેવા છુટા સંબંધ વગરના વિભાગે પણ દેય છે. જાણે એક એક પ્રકરણ એક એક જુદીજ વાર્તા હોય એવું લાગે છે. એમનાં 'રેડ લીલી' કે 'યાઇસ' જેવાં પુસ્તકો આ પ્રકારનાં ન ગણી શકાય. એમાંથી તો એક પણ વસ્તુ કાઢી લઇએ તો આખી રચનાજ બગડી જાય. પણ આવી છુટી કે એકજ ગમે તેવી રચનામાં એ પરિચિત્તનાં વર્ણન અને મનુષ્ય સ્વભાવનાં દર્શન અદ્ભુત રીતે કરાવે છે. ગ્રીચામાં ગ્રીણી બીના કે આજામાં આહો રંગ એ ખુબીદાર રીતે પૂરે છે. માનવસ્વભાવની એ બધી નજાબતે જાણે છે પણ જાણકોની ખુલે તરફ એનાં દસે તેમ આધી રમુજ, આધી સદાનુભૂતિ વહી રીતે ચીદાયા વિના મરી જાય એ નીરખે છે. બહારથી એ વાકમતી (cynical) દેખાય છે પણ એની પાછળ દરરોજ પગલું

ચતુર જોનારને તરત દેખાઈ આવે એવો છે એમનો વિનોદ શુદ્ધ, સચોટ અને આજ હ છે પણ એ જોતે ગભીર દેખાઈને મરકરી કરનાળી માફક પેનાની ગબીનાનો રૂળ કદી છોડના નથી દરેક વરતુનો-પતિત અને પૂજ્ય ગણાએથી વરતુ-એથી માડીને છત્રની મામાન્ય ખીનાઓ સુદાતનો-એ ઉપદામ કરે છે, ઘણી વાર આકર્ષે લાગે તેવી રીતે પણ લગાતા અને મરમતાને માટે એમના હૃદય માં જે લાગ છે તે હોવાનો બદ્ધ થે ડાબ કલકારો દાવો કરી શકે. એમનો પતિદામ નેદ્યો આકરો છે તેટલો મહત્ત્વી પણ છે, પણ તે મિત્રભાવે ક્યો દોષ તો ચતુરતાવ કરેલા એમના કટાક્ષમાં નર કરનાએ વધારે નીકળતા દોષ છે.

તાદશના આશુરાની એમની ગતિ અપૂર્વ કદી ચકાવ છેક બાળકથી માડીને તદના સ્વભાવનાં એકેએક ઇલાએદથી એ પરિચિત છે. સ્ત્રીઓનો તો એમણે ખાસ અભ્યાસ કર્યો હોય એમ લાગે જે-પણે જરા દવાલીન રીતે, દરેક દર-ગતી અને દરેક અવસ્થાની સ્ત્રીઓ એમની જિજ્ઞાસાનો વિષય છે અને આંખોનો એમને શ્વેત પરિચય દોષ એમ પાતુ લાગે છે

માણુમના સ્વભાવમાં ગહેવા મનોભાવ તે

કરતા, પણ દરેક ઝીણા બેદને પણ એ પકડે છે ને ઉચ્ચારે છે હૃદયવૃત્તિઓને એ ઘણી વાર પ્રધાનપદ-મણામ પમાડે તેવી રીતે-પણ આપે છે, અને આ બધામાં કોઈ કોઈ વાગ એ નિદેય દોષ એવું લાગ્યા વિના નથી રહેતું ગુહિના આડંબરવામાં (પ્રાપ્તિ-પદ) સ્વભાવન માટે એમને જરાએ દવા આવતી દેખાતી નથી, તે તોપણ ઘણી વાર અમતાને કેળવીક વાગ બલ્યતાને શિખરે એ પદોચે છે ચિન્હ સ્ત્રી માફક નવાનવા ચિત્રકથન માનસમાં પમાડે તેવી રીતે એ જાગરાનું દષ્ટિ મમક પ્રુષ્ઠા મુકતાજ નવ છે ઘણી વાગ વધારે પડતું બેળી એ મમગાવે છે અગ પણ તેથી એમની મદતના શિખર પરથી મમકાતી પાડવાની તો કોઈની તાકાત નથી

આનાતોલ કાસને મન સૌથી ન માફ કરી ચકાવ એવો ગુન્હો નરમનાનો દોષ છે ને એ એજ દેવીની કૃપામનામાં એમણે આપુ શરન બતાવે કદું છે એમની કુમાપરિણા અને સ્તરતિ માં તો એ મન હોદજ ન શકે

માણુમ તરીકે જસક આત્માભિમાની કણ અદકારી, મારા સ્વભાવના, પશુજ આકર્ષક અગ્નિત્વવાળા એવા કેક આપણે એમને વગર જેથે દરથી સહ્યએ

આવા સમયે સ્ત્રીલોકે આપણા ગુજ-

લેખક:

શ. શંકરપ્રસાદ છગનલાલ રાવળ

સંપા, સારિયમસદ.

સુગીતગોવિંદ—સંસ્કૃતો આધારે ગુજરાતીમાં પ્રસિદ્ધ કરનાર: શ. બા. દેશપાંશ્વર દાંદરાવ ધુવ. અમરાવાદ, મૂલ્ય રૂ. ૧-૧૨ ૦ [ના. કેશવલાલભાઈ એક સાપ્તાહિક તરીકે.]

દ્વારામધુષ પદ્મી આપણા સાદિય પ્રતિભે આપણો દૃષ્ટિકોણ ગરજાવો. આપણી અને પાશ્વર્ય સાદિયોની નદી મોનો ગંગા થઈ આપણી સાદિયનમિમા નીચી પ્રયાગ રચાયું. આ પ્રયાગને ઘટે બેઝનારા આપણા સાદિ-લ્લાદોએ આપણા નીતિ. ધર્મ અને ઉચ્ચેશી રંગાએષા પ્રચીન સાદિયો, જેને પે.વના આવના સંસ્કૃત, શાંતી, અરુચી, વૃદ્ધ, મજ, દોરી, બંગાલી અને મગી ઉપરાંત પ્રાચીન સાદિયોનું નવદૃષ્ટિએ પરિચીતન અને સેવન કરવા મંડ્યું. આપણા સાદિયના વિકાસક્રમને આ નવદૃષ્ટિનાં અવધાન શરૂ થયાં. એમાં વિવિધતાએ આપણને ઘટે તેને સાદિયોના અવર્ણ અને ઉચ્ચ નમુનાએ એને ચરતે

ધરતીમાં આપ્યા. આપી પરિચયિતોમાં મુખ્ય-તી રવન ૧ પ્રિતિ ની ની સો એની કરે માન્યતાદનો ગાદ અને નાપક મંબેશ રાખતા સંસ્કૃતના નમુના એકંદરે વધુ સંખ્યામાં રહી કરાત રહ્યા. સંસ્કૃત પ્રિતિ એની પુત્રી રૂપ રાતીને તેમ આપણા માદિયારોને અથ એક તોદો પદાપાત રચો છે ને રોચી-મરવુ કે એમાં આપણા માદિયારો પુરાણ નીચી આપણા અમરના વિષયની રહે છે. એની અમરનાનું જ્ઞાન સાદિયનાં આપણા વિશિષ્ટ અભિરુચિને વીસતી રમે નદો અને અન્ય સાદા અને અન્ય પ્રિતિ નેત્રે એને તથા આંધ્ર નાં નદો એ અન્ય નીચી રસપાટના સાદિયરસિયોની દૃષ્ટિમાં રહ્યું નથી.

આપણા આરા નીચી રસપાટના કોઈ અસિમામાં શ. બ. દેશપાંશ્વર દાંદરાવ એક ઉચ્ચ સ્થાન બોધના આપ્યા છે. કે-રોચીની રસિમાએ તેમની સ્વેચ્છા ઉપર

રેકિંગબેષે જડી દીધા છે. ઉચ્ચ કોટિની નિહતા એમના સત્તા અમલમાં પરિણીલનોથી આકર્ષક એમની માઠ મૈત્રી સાંધી રહી છે. એમના જેવા સાદિલધરને કાચે ગુજરાતી ભાષા અને સાદિલને સદા રોજાવાની રહે એવી સ્વતંત્ર રસિક કૃતિઓની રચના કરાી એ જગતે મુશ્કેલ નહેતું. મુળ સ્વતંત્ર કૃતિઓ કરતાંએ કે કે વિગત એમની આપતરકૃતિઓ કે અનુવાદકૃતિઓએ બતાવી આપ્યું નથી. જગતમાં સાદિલોની અનુપમ સૃષ્ટિઓમાં શામલિત કે વધારા રીતે મલ્લુ નવું કે નીચાનાંથી નવેચરણી નીતી. ધ ને પેતાના સ્વતંત્ર વ્યક્તિની હાથ સાથે નીતી કૃતિઓ અર્થનાર સ્વતંત્ર સાદિલકારોની ઉદા પ્રકારની નમૂના—એમની નીચનાઓના રંગના મુગલ કંઠી દેદા. નમૂના—આમાં સાદિલવિધાઓ મુગલ દીકરી દર્શવા વગર ગ્લા નથી એ આપણે મુપરેચિત છે. વાલીકિઓ અને વાસોના ધ લા કાલિદાસની વિવરણ આપણી અમલગી નથી. કેશ વાલમણના ૧મે આવી કોઈ નમૂનાએ એમને બહુમા અસ્ફુર સદિલના રસદોષ પ્રતિજ્ઞા પ્રેર્યાં છે. આપણા વ્યકેતરને વધારા રીતે રસિમેળિત શામલ ર સમૂહ આદે-ત્વની અમર કૃતિઓ નીચ ગુજરાતી કૃતિઓ આગળની દર રહી વિશ્વવિવરણ ન રહ એ એમનો હેતુ હોય, સંગ્રહ પેગલ અને નિરામક તરો ગુજરાતી સાદિલની જ્ઞાનિની દસામાં અગ્રમન રહે એ એમનો હેતુ હોય એ હેતુઓ મમે તે હો, પરંતુ કેશવલાલભાઈની એક પછી એક સમૂહ આપતર કૃતિ કે અનુવાદ કૃતિ એ ને અનુપમ સેવા આપણા સાદિલની કરી છે તે આપણા સાદિલનો પ્રતિદાસકાર સદા થાદ શામલ વગર ફરેરો નહીં.

કેશવલાલભાઈનું સાદિલકાર તરીકેનું

રચાન આપણા સાદિલમાં મલ્લુ ઉચ્ચ નર્મદુષ્ટગી માંડીને અત્યાર સુધીમાં થોડા ને કોઈ ભાષાંતરકારો કે અનુવાદકોએ આપણા સાદિલને વધારા રીતે સમૂહ કર્યું છે તેમજ એમને અગ્રમ અપાની થકે એવી એમની કૃતિઓ છે. આપતર કૃતિઓ મોટામાં મોટા ગુણ 'આત્મકૃત અંધ જેવી સરવળા' એ એમની કૃતિઓમાં જ્યાં ત્યાં દર્શન દે છે. અસર કૃતિઓના પદોનો સાક્ષાત્કાર કરાવવામાંજ એમનાં કાવ્યતરે ને અનુવાદોનો કમેલ મોડ હોય છે અને તેમજ એમની કૃતિઓએ બહુજો પ્રચાર અને પ્રતિ અપાદન કર્યું છે. ગુજરાતી નીચ સ્વતંત્ર કાવ્યના કે નામકના સાદિલમાં નર્મદુષ્ટગી માંડી અત્યાર સુધીમાં ને ગુજરાત અખ્યાતી મમજ કૃતિઓ પ્રસિદ્ધ પામી છે તેમની સાથેત્રાયેજ અને અમ અને તરે વે રસિક ગુજરાતી ધર મલી રાનાવલાઈ કૃતિઓ એક પછી એક પેતાના પરિપત્તિ પ્રસિદ્ધ કરી રહી છે. ગીતોવિદી માંડી કેશવલાલ સવાર રચને દર રાત્રી પ્રસિદ્ધ થએલા આ હેતના લઘુ ગીતોવિદી પ્રસિદ્ધિના ગાળામાં આપણે ગુજરાતી ગીત-ગોવિંદ, અમરસાગર અને જાલધરવર્ણનો તો રેવાતી કૃતિઓ સાથે મુપરેચિત થયા. આ સાથે જગદેવ અને અમર જેવા રસસિદ્ધ કૃતિઓની છત્રવલકા અને કૃતિઓના સમૂહમાં જેલુ અને જેલુ બીજા સાદિલમાં જણાવું નથી તેવું આપણે કેશવલાલભાઈની માર્ગન જાણ્યું.

સંસ્કૃત નાટકમાંથીએ જગતસરના સાદિ-લમાં સુવિખ્યાત વિશાખદત્તા મુદ્રારાસક, કાલિદાસના વિશ્વમોર્ચીય, ઓદયની ત્રિ-લોચના એ કૃતિઓ મેળની પ્રદિશા, વરાહમની

સાદી અને વિશ્વવર્તની કન્યા એ જતીન
મેં ધારણ કરી આપણને એમની રમસમૃદ્ધિ
ખતરી થઈ. કેશવલાલભાઈની પુરાતત્ત્વ
માટે અચૂક, ચોકસાઈ અને ઓટતિ ઓટતિએ
એમના તરફથી એમાં ઉમેરાતા સુધારાવધારા
વિશાખદત્ત, કાલિદાસ અને હાદિયના સમયનાં
સંપૂર્ણ ચિત્રો આપણી સમક્ષ હતાં કરે છે.
એમની વિવેચન કરવાની દક્ષતા કર્તા અને
કૃતિના અંગેઅંગનું આપણને સ્પષ્ટ દર્શન
કરાવવા યુક્તિ અને શુદ્ધોપોની આકરી કસોટી
કરનારા ચોકસીની પેરે એ પુરેપુરું કસી ખતાવે
છે. પુરાતત્ત્વ સાહિત્ય અને વિવેચન
સાહિત્યના નામાંકિત નસુનાઓ તરીકે રા. કેશવ-
લાલભાઈના આ જુદા જુદા નિબંધો
આપણા સાહિત્યમાં આબૂપણરૂપ રહે
એવા છે.

આ પછી કાલિદાસના પૂર્વગામી ભાસ-
કવિની ત્રણ નાટકકૃતિઓ—મધ્યમ, પ્રધાનની
પ્રતિના અને સ્વપ્નની મુંદરી—રા. કેશવલાલ-
ભાઈ આપણને આપે છે. કવિના સમયના
ઐતિહાસિક દર્શન ઉપરાંત એ આપણને
રંગભૂમિ અને અમુકપણ નાટ્ય સાહિત્યના
વિકાસક્રમની ચચાં ઉપાડે છે. પ્રધાનની
પ્રતિનાના વીસમી સદીમાં પ્રથમ જન્મકાળે
'વનવેણી'ની નવીન પદ્યરચનાનો પ્રકાર એ
આપણી સાહિત્યભૂમિમાં રોપે છે. આ નવીન
પ્રકાર હજી ચર્ચાથી ચળાપ છે.

પણ ભાષાંતર કે અનુવાદકૃતિઓ ઉપરજ
વારી નજર કેશવલાલભાઈ અટક્યા નથી.
આપણા પ્રાચીન ગુજરાતી સાહિત્યના ઐતિ-
હાસિક અભ્યાસનાં એમણે આપેલાં પરિ-
ણામો માગદર્શક અને સંમીન છે. ભાલબૂની
કાદંબરીનું સંશોધન એમની સતત સાહિ-
ત્યસેવાનું સર્વશ્રેષ્ઠ અને નિર્મલ પ્રતિષ્ઠિત છે.

પદ્યરચના પ્રકારો, વાચ્યાપારેના અને પ્રેમવંદ
વગેરે એમના નિબંધો આપણા હૃદય પ્રતિના
ભાષા અને સાહિત્યના નિબંધો કહેવાય.

આટલી બધી રસિકતા અને વિકૃત
ધરાવનાર આ સાહિત્યકારની સ્વતંત્ર કૃતિઓ
કુલી સમર્થ નીવડે એ પ્રશ્ન વિચારવા જોઈ
છે. “શું એજ ભરતભૂમિ આ એ!” એ
અને “પોલકા પચીલી” જેવી કે કે નાની
જતાં નિર્મલ રસભરી સાહિત્યસેવા જ્યાં
એમની રસિકતાના પુવારામાંથી આપણે
સ્વતંત્રતાથી કુટતી જોઈએ છીએ ત્યારે
ગુજરાતી સાહિત્યની આ પેઢીમાંથી ચાકુ
સેવા કરનાર સાહિત્યકાર મારેનું આપણું
માન દિશુશિત થયા વગર નથી રહેતું.

રા. કેશવલાલભાઈનું જ્ઞાન આમ ભાષાં-
તરકાર તરીકેનું જતાં પહેલાં વર્ગના સ્વતંત્ર
સાહિત્યકાર જેવું અને માનીએ છીએ અને
ગુજરાતી સાહિત્યના કૃતિદાસારને એ અને
એમના જેવા અન્ય ભાષાંતરકારોના સ્થાનનિર્ણય
કરવાનું અમે કદીએ છીએ.

આપણા સાહિત્યમાં દાલ ભાષાંતરકારો
ચોક્કસ ઉમેરાય છે. તેમાં કેટલાક તો ભાષાં-
તરનાં ભાષાંતર થઈ મુળ કૃતિનાં રચના, વજ
સંકલના અને પાત્રનિરૂપણથી આપણને ફર
ફર શુદ્ધતા કે શુન્યતામાં ધસડી જાય છે.
વિવિધતાનું જરાએ નામ કે ચિન્હ ન જાણી
સકે એવી એક કૃતિનાં ત્રણ ચાર ભાષાંતરો
યમ આપણી સાહિત્ય હૃદયને કરવાની કશિનને
નાહક બોમ્બરૂપ થઈ પડે છે. રા. કેશવલાલભાઈના
ભાષાંતર પ્રથમ જોતાં આ દિશામાં સાહિત્ય
સેવા કરવાના હિતુરોને પસંદગી અને આદર
ભાષાંતરકૃતિનું પ્રેરક અને ચિંતક ધોરણ પ્રદા
આવશે. એમના કલિપત પોદો જે આપણ

[વધુ માટે જુઓ ૧૪૪૪]

સ્વીકાર

નવીન પ્રવેશ-લેખક અને પ્રકાશક
રા. મનજી દામજી શાહ, મુખ્યાલય મલ્ટ
ર. ૦-૪-૦.

જ્ઞાન પંચમી અને તેનું ઉદ્ઘાટન-લેખક
પ્રકાશક: મલ્ટ હાર મુખ્ય

કુમારિકાધર્મ ઉપર મુખ્ય

નૈન સમદાયના બાળક અને વાચકોની હપલા
કરે નાનકડા પુસ્તકોથી લેખકે હિંમત સેવા કરી છે
ઉપનિવેદની વાતો-લેખક રા. પાડુગ
વિશ્વ વર્ગામે, પ્રકાશક શુભરાત સાહિત્યમંદિર.
અમદાવાદ, મલ્ટ ર. ૦-૧-૦

રા. જ્યોત્સના હપનિવેદના કડા રસને આ
વાતોમાં કતારી શુભરાતને હપન કર્યું છે

મારા ધર્મ વિચાર-ભાગ ૧ લો, લેખક
રા. રંગનાથ શંભુનાથ હારેખાન, અમદાવાદ,
પ્રકાશક: રા. માલેકલાલ અંબાગમ ડાક્ટર,
વડોદરા, મલ્ટ ર. ૧-૮-૦

આપના પાર્શ્વિક છવનના આ સહાલિભક્ત
મને હરેશને લેખની પોતાની હપિએ લખાવેલા
આ પુસ્તકના કેટલાક વિચારો અત્યંત ખનન કરવા
લેવા છે

વ્યાપારી બુદ્ધિય-ભાગ ૧ લો-લેખક
ગ. અકુલાલ શંભુનાથ દસાલ, પ્રકાશક: રા.
કિશોરલાલ પ. મલ્ટવાળા, શુભરાત વિદ્યાપીઠ,
અમદાવાદ, મલ્ટ ર. ૨-૮-૦

નવીન શુભરાતના વિચારમંદિરને શોભાવે

શુભરાત વિદ્યાપીઠ વારંવાર પ્રસિદ્ધ થતા અનેક હપિઓ
પુસ્તકોમાં આ સત્તાવીસમું પુસ્તક છે. રા. દલાલ
લેખના આ પ્રિય વિષયના કડા અભ્યાસ છે અને
લેખકે શકીય હોઈને એવી બહુલતા વધુ કરાવી કડા
અન અખૂટ ખાલે બતાવી વ્યાપારી શુભરાતને
લેખની બુદ્ધિવિદ્યાની એક સફળ હપિ પુરી પાડી
છે પુસ્તકના હવ પંખીના ભાગોની અને હલુખાથી
વાદ લેખકે કારણે આવી પ્રસિદ્ધ પુસ્તક આપણી
આપના આ પહેલ છે

કુન્ધાસદ્ભોષમારા-લેખક. અને પ્રકાશક:
રા. કુમરદ હરિયદ દોશી, બેલનગજ,
આગ્રા

નૈન કુન્ધાસો મટે લેખક આ લીકીક બોલક
શિક્ષા થોડ છે.

રમિકા હરે વાદક આપેલાળા (મયિવ)
ભાગ ૧ લો, લેખક રા. ત્રીકમવાલ મીઠાભાઈ
દેસાઈ, મુખ્યાલય પ્રકાશક: રા. પટેલ અને
દેસાઈ, બેલવાડી મુખ્ય. મલ્ટ ર. ૨-૦-૦

રા. દેસાઈ વાળી લખવાની સારી શક્તિ પ્રદાય
છે વિષયકમા એ વિશેષ સફળતા સારી શક્તિ
એવી આપના આપે છે વાંચને વિશ્વક આર
કળી કુશીક પ્રદિપિત વિસ્તારમય વિષયોમાં લેખના
પાલો ગુન્ધાઈ નમ છે નુની સંલિખના આ કાંઈકે
કર કરી ખીન બાગમાં રસિકા વિરોધ રસિક રમેલી
લેખક અને કળીક

શુભરાતનો ફજ બાગ. લેખક અને
પ્રકાશક: રા. મનજીદાલ શુભરાતના દેસાઈ,

વજ્રામ, (પાલત્યુગ) મૂલ્ય: રૂ. ૧-૮-૦.

કૃષિ વિજ્ઞાનમાં પદ્ધતિસર ઉચ્ચ જ્ઞાન મેળવેલ અને સાત વર્ષના સતત અનુભવીથી પ્રગટ પુસ્તક લખાએલું હોય શુભરાતમાં કૃષિ શાસ્ત્રનાં આનંદની જેટ મહત્ત્વ તેજાં પુતકે માં આ અભિમાલ હમેશા છે. શુભરાતમાં ખાત્રાવત ખેતીમાં થતી ઓછા સમયમાં રા. દેસાઈને ફલ ફૂલિ-નારંગી, દ્રાક્ષ, ગજેર કેમ ફળાવાં અને ઉંડેલાં વગેરે ઉપર મહત્ત્વ સુવન્યા આપવા માટે ધન્યવાદ થઈ છે.

હાલ્યકથા મંગર: ભાગ ૨. (ન્યાયાધિકાર અનુભવ અને બીજી નીતિ વાન): લેખક: રા. ધનસુખલાલ કૃષ્ણલાલ મહેતા, સાંતાકુત. પ્રકાશક: રા. જીવનલાલ અમરેલી મ તા. સંપાદ: 'સાનૃષ' પુસ્તકમાળા-અમદાવાદ, મૂલ્ય: રૂ. ૨-૮-૦.

હાલ્ય રસિક રા. ધનસુખલાલ કૃષ્ણલાલ મહેતાની જુદી જુદી વાર્તાઓના સંગ્રહ કરી સાનૃષક પુસ્તક મળાએ પ્રગટ પુસ્તક પ્રસન્ન થયું છે. ફક્તીક નવી વાર્તાઓ હોઈ વાંચકને રસમયુ વાચન આપ્યું છે.

શ્રી વસંત અગ્નિ: લેખક: રા. રવ. લલુભાઈ પ્રાણવલ્લભ પારંખ. પ્રકાશક: રા. મંત્રીલાલ લલુભાઈ પારંખ, ખારીઆ રેલ્વે, મૂલ્ય: રૂ. ૨-૦-૦.

શ્રીનંદ વલ્લભાચાર્યજીનું જુદાં જુદાં પુસ્તકો ઉપરથી સંગ્રહિત અને રસમય સંપાદીઓને અત્યુચ્છાલિત જીવન અગ્નિ છે.

શ્રીનંદ ભાગ્યવત્ દશમસ્કંધનું આખ્યાત્મિક રસમય યાને કાળા કૃષ્ણની ધે બી ખાત્રુ: ભાગ ૧ માં લેખક તથા પ્રકાશક: રા. જી. તાત્ત્વ રઘુનાથજી દેમડા, વડેદરા, મૂલ્ય: રૂ. ૩-૦-૦

પુરાણો દંતકથા નથી પંડિત હર્ષનિધિ અને વેદોના હોલનકરો આદિ જ્ઞાન વળાઓને મટે રચેલાં આખ્યાત્મિક જ્ઞાન પુસ્તકો છે એમ પ્રસ્તુત પુસ્તકના લેખકની મન્યતા છે અને તે પુસ્તક કંઈવા પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં લેખકે પ્રયત્નો કર્યો છે.

હિંદ તત્ત્વજ્ઞાનનો ઇતિહાસ (પૂર્વાર્ધ): લેખક: રા. નગદાશકર દેવશંકર મહેતા, બી. એ. પ્રકાશક: શુભરાત વર્નાકુલર સંસ્થા યટી. મૂલ્ય: રૂ. ૧-૦-૦

પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં લેખકે પૂર્વ અને પશ્ચિમ દર્શન શાસ્ત્રોનાં તત્ત્વ દૃષ્ટિએ કર્યાં કર્યાં સારંગી અને દૈધર્ગી આવે છે તે બતાવવા પ્રયત્નની પ્રયત્નો કર્યા છે. આથી લેખકે દર્શન શાસ્ત્રના અભ્યાસકરને અત્યુચ્છાલિત સેવકો અર્પણ કર્યો છે.

અગ્નિ શાસ્ત્ર વિગ્રા: લેખક: રા. ગંગા સંકર મનિશંકર વેળુવ, પ્રકાશક: શુભરાત વર્નાકુલર સંસ્થા યટી, અમદાવાદ. મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦.

માધ્યામ્ય દેશક શાસ્ત્રના 'ચિનેટ મી' નેવા જુદાં પુસ્તકને લ સરકો આપણા સહિત્યમાં અને તે ખજી સામાન્ય જનસમૂહને ઉપયોગી થઈ પડે તેવી રીતે ચેજી માટે લેખકે અને પ્રકાશક બંને ધન્યવાદ થા છે.

સપ્તીને પત્રો: લેખક: મનિપાલ નયુભાઈ રોળી. અમદાવાદ, પ્રકાશક: શુભરાત વર્નાકુલર સંસ્થા યટી અમદાવાદ મૂલ્ય: રૂ. ૦-૪-૦.

ગૈરિન, હેલ મુઆમ્મદીકર, પેદિક અને કીમત સહિત્ય બંદારમાંથી ઉઠાં અને પછે અવતરણથી ખીચાખીચ બંદારા પત્રોની જે લીટી નાંધી 'સપ્તીને' નિદ્રાંત્રા ન સપાદા માટે અગર ચેડું વાંચ્યું તે ઘણું વાંચ્યું માની ન હોતો લેખકને તેમના અગત્ય થન મટે અર્થ અગ્નિનદન જરૂર આપીએ.

ઉગ્ગાનિ વિગ્રા (પૂર્વાર્ધ): લેખક: રા. જગસુખનાથ વિ. પુરગોન્મથપ મેધીપુત્ર, વડેદરા, પ્રકાશક: એમ. સી. મારી વડેદરા મૂલ્ય: રૂ. ૧-૦-૦.

મી. એમ હોલકર ફીકીકર એક ગોલીકીક નામક અગ્રેષ્ઠ પુસ્તકના અનુવાદરો આ પુસ્તક શ્રી સપાદ સાદારમાળાએ ૬૦ મા પુણ જી

તંત્રીસ્થાનેથી

૫૨ હરખીજાનનાસ નગેત્તમઃ ૨૦ ડેઝમીઝ

સ માજસેવાના આ શી બદલાવ છે
૫૦માં જે મેળા માત્ર જમિનમાં
કાંતી હતી તે દો મેળામાં માફતે થાય
છે મામલો કે કિંતાવતા અવસેવાના માર્ગો
ના એ આદર્શો અપૂર્વે જાં દરે રીકાગ્યા
વાળા છે દુનિયામાં આ ૫ એક મંજૂર
માં મળેલા. ૧૧૪ તે નેપાળને આનંદ
થી સ્વીકારે છીએ.

શરદનાથ કાજી ધર્મ સંભાળના મુશ્કેલી આપણે
જોઈ શકીએ છીએ કે ના. તિમ્મરને પાંચરા
મુશ્કેલી પ્રાણમાં અરોગ્યને પેટા ઉચ્ચ ૫
આપણે છે

આપણે કમ્પારીની આને ખામી ૫૨
ખામી આપણી કો. ની લેફ્ટ રેખામાં
નથી. ની. ૫૦માં ૨૫૫ સંદેશના અગ્રણ્ય
જોવાના મુ. ની પ્રાણ તરફ જે નજર
કરીએ તે જાણીએ કે ૧૦૦ ધરમાંથી ૬૬
ધરમાં પચાસીએ રાત્રે દિવસ પડી રહેતી
રહે.

મુજબ સરકારે તીમેશી મેડીયમ રીસીડ
ખીસીને તા. ૧-૧૦-૧૯૨૪ ના રોજ પ્રકટ

ધમ્મ. અરેવાત જાણો એ કે મુજબની
રોખીરોખા દરવાજા રહેવડીએની વસ્તીએ
મજ ૨૭ બીજાનાની મજ ૨૭ છે. અને તેમાં
મરીએ માં નો દર દાનની વરડીએ
માત્ર ૨૨ બીજાનાની મજ ૨૭ છે.

આ પ્રમાણમાં માણ પ્રમાણ વડે તે
તેમાં શી તગાઈ

મુખ ના પ્રમાણમાં રોખીરોખાની બીજ
સંદેશ તરફ જોઈએ તે જાણ છે કે.
દર દાનરની વસ્તીએ મદમત ૨૭ બજાં
" " " મુજબ ૩૧ "
" " " ૫૩૬૫માં ૩૭૭ "
" " " ૩૩૦૫માં ૨૮ "

જે જરૂર ૫૨૭ નું પ્રમાણ જોઈએ તે દર
દાનની વસ્તીએ કંડેરમાં પાંચ દેર દિવસ
બીજાના નીખારામ અર્થે છે જ્યારે અમેરિકા
માં દર ૧૩૦ ની વસ્તીએ એક બીજાનાની
મજ ૨૭ છે.

આપણા રોખાં ખામી મુજબની
માલની દાનથી માની સખા સખામ નહીં

જેવીજ છે. જે હોસ્પીટલો ચાલે છે તે કાંતો સરકારની અથવા તો મ્યુનીસીપાલિટીની મદદથી ચાલે છે. બ્યારે ઇંગ્લાંડમાં હોસ્પીટલોનો નીભાવ ખાનગી સંસ્થાવતોથીજ થાય છે.

મુંબાઈમાં ખાનગી સંસ્થાવતોથી સ્થાપિત થયેલી અને નીભાવવામાં આવતી હોસ્પીટલોમાં બમનજી દીનશા હોસ્પીટલનું નામ મસદર છે.

ઉપરોક્ત હોસ્પીટલથી જોકે આર્થિક દિયતિએ જોતાં નાની પરંતુ ઉપયોગિતા અને અનુદૂક્ષતાની દૃષ્ટિએ જોતાં લવિષ્યમાં એનાથી વધી જવાની આશા આપતી, દરેક રીતે લોકપ્રિય નીવડવાની આશા આપતી, ૧૯૨૫ ના વન્યુઆરી માસમાં ખુદશી મુકત્તમાં આવનાર સર હરકીશનદાસ નરોત્તમદાસ હોસ્પીટલ છે. ઉન્નમ વર્ગના મુજરાતીઓ માટે એ અણુમોલું સાધન છે.

સર હરકીશનદાસ

બારેંબ વધેક સંસ્થાઓના સ્થાપક તરીકે મુંબાઈના કયોળ ધનાઢ્ય સર હરકીશનદાસનું સ્થાન ઘણું મોટું છે; રોગીની સેવાએ એમનો મોટો સિદ્ધાંત હતો. તેમના મિત્ર શેઠ મોરંબજી શાપુરજી બંગાળી અને માંડીરીજની સહાયથી સર હરકીશનદાસે હોદી સ્ત્રીઓને વેદવધાય મદદ મળે તે માટે એક ફંડ ખોલ્યું હતું. પાછળથી આ ફંડ કાઉન્ટેસ ડીન ફંડ નામથી પ્રખ્યાત થયું. તેમણે લેડી ડીન ફંડની મુંબાઈની શાખાનું માનદ મંત્રીપદ સ્વીકાર્યું. અને ઘણાં વર્ષો સુધી માટુંગામાં આવેલા લેપર એસાઇલમના માનદ મંત્રી તરીકે પણ તેમણે ઠામ કર્યું. આ અરસામાં આ સંસ્થાની આર્થિક રિયનિ મુધારવા યત્નો કરતાં મી. એકવર્થને તેમણે બહુ કીમતી

મદદ કરી. આ માટુંગા લેપરએસાઇલમ હાલ એકવર્થ લેપરએસાઇલમના નામથી પ્રખ્યાત છે.

પણ આથી શેઠને તૃપ્તિ ન થઈ. તેમના અભિલાષ બહુ ઉચ્ચા હતા. નવાપાડામાં આવેલું શેઠ નરોત્તમદાસ માધવદાસ લ્યુનેટીક એસાઇલમ બંધાવવા તેમના ભાઈ સ્વ. શેઠ ભગવાનદાસ નરોત્તમદાસ અને તેમનાં માતૃશ્રી સ્વ. શેઠાણી પુતળીબાઈને પણ તેમણે પોતાના કાર્યમાં રસ લેતાં કર્યાં અને એ ત્રણે ઉદાર બક્તિઓએ સરકારને એક લાખ રૂપિયાની રકમ રોગીઓ પાછળ ખર્ચવા આપી. અને આ રકમમાંથી નાગપાડામાં આવેલું શેઠ નરોત્તમદાસ માધવદાસ લ્યુનેટીક એસાઇલમ બંધાયું.

મરણ પાછળ કરવામાં આવતાં ધર્મ કાર્યોની દિશા તેમણે બદલી અને આ આયજ્ઞશાળાઓમાં તે ધર્મ ભાગ વાપરવા તેમણે મનમુખે કર્યો. સ્વર્ગસ્થ પોતાનાં પુત્રી શ્રવકારબાઈ સેનેટેરીયમ બંધાયું. અને મુંબાઈ યુનીવર્સિટીમાં, સૌથી પહેલે નંબર ગકટરી પરીક્ષા પાસ કરતી સ્ત્રી વિદ્યાર્થીની તે લેડી રે સ્ટોનરશીપ અને લેડી રે ગોલ્ડ મેડલ આપવાનું નક્કી કર્યું.

હોંડ હોસ્પીટલની યોજના

શેઠ હરકીશનદાસનો સ્વર્ગવાસ સન ૧૯૦૮ માં થયો. મૃત્યુના આંગણે ઉભેલ તે દીકાવર આદમીએ પોતાના વસીઅનનામાં ફરમાવ્યું કે પેડર શેઠ ઉપર આવેલા તેમનો ભવ્ય બંગલો દરદીઓના નિવાસસ્થાન-હોસ્પીટલ તરીકે વપરાય.

રામદાસ શેઠ.

[અવસાન પૂર્વ ૯૦ થી]

મારે એક નિયમ છે કે જ્યારે લોકો ખરોબર તપેયુ હોય ત્યારેજ તેને રીપતું, અને આ ખરોબર વખત આવ્યો છે એમ મેં જોયું જ્યોતી આ તક નહીં જવા દેવાનો મેં નિયમ કર્યો.

“શેઠ! તમે જાણો છો કે આમા જે દુ તમને મદદ કરે તો દુ પણ કાપડાની જાળમા મથકાઈ બાકે તેમ છે. તમે કરેલા આવક ગંભીર ગુનામાં જે દુ તમને મદદ કરે તો તે કલમમા દર્શાવ્યા પ્રમાણે અને પણ શિક્ષા થાય અને ‘વેપ’ (ગીક), પછી તો આ મારી ઉમતી કારકીર્તિના આટલેથીજ આત આવે-સમજાયા?” મેં આપરાધ્ય શેઠને સમજાવવા માંડ્યું.

“જાણ નટરજાણ! તમે કહેા છો તે મધું ખરું. પણ તમારે કે રસ્તા કાઢવો જોઈએ તમે નથી જાણતા દુ કેટલો મુઠાઈ દુ માટે મારી ખાતર પણ ખાઈ રીને આમાથી મને મુક્ત કરો. તમને દુ વચન આપુ છું અને પ્રતિજ્ઞા કરીને કહું છું કે તમે જે માગશો તે દુ તમને આપીશ, પછી કે તુ પણ મને ખાઈ રીને જમાવી લો” શેઠ અત્યંત દુખી સ્વરે કહ્યું.

વાંચક! મારા હૃદયમાં દવાનો ઝરો મલત વજાજ કરે છે, તો આ મેઠના આપર હૃદયવાક વચનો સાંભળીને મારું હૃદય કેમ નહીં દવે? મેં કહ્યું, “શેઠ સાહેબ! હવે શીકર ન કરો, આવો દુ રમ્બો કાઢું છું પણ મારી ‘શી’નું મુ.”

તરતજ શેઠ બોલી ઉઠ્યા: “અરે તમે કહેા તે મંજી તો. બોલો.”

“શેઠ સાહેબ! મારે પૈસા નથી જોઈતા પણ...પણ” જરા મેં શરમમા નીચું જોડું કહ્યું.

શેઠ કાચા નહોતા, જમનાના ખાણેય હતા એક પણમા “સીમ્યુએશન” મમણ થયા અને બોલ્યા. “દુ સમજવો, નટવરવાલ! તમારી મરજી મારી મરવાને પરજીવાની છે એજને? ભવે જાન, સરકા મેં તમને આપી બમ ખુશી થયા?”

“હા મેઠ, હવે ચાલો જોડું મારી સાથે જાતવો કયા છે તે મોટર” મેં લખકની છબે જવાબ દીધો દુ અને શેઠ નીચે ગયા શેઠ મને મેઠગર બતાવી મેં તો કમ્પ્લેટો ને ‘હેન્ડલ’ માર્યો કે તે ‘સ્ટાર્ટ’ થઈ અને અદર મેસી ‘મેક’ મારી તે કંપાઉંથી બહાર કાઢ્યો અને શેઠને કહ્યું “હવે ચાલો શેઠ! આવી જાઓ મારી જાણુમા.”

શેઠ બોલ્યા “પણ મારું મુ કામ છે તમે લઈ જાઓને.”

મેં કહ્યું: “અરે વાહરે શેઠ! મુ-હો તમે કર્યો અને લઈ જાઉં દુ રસ્તામાં સપાડા જાઉં તો માટે ચાલો મારી સાથે.” અને કસલ મેકુ શેઠ તેમ જો મેં આઈ આવ્યા અને ધનકતે હાથે મારી જો મોટરમા બેઠા, અને મેં મોટર હંકારી મુખી-સમજગ આડ્યા કલાક શેઠને ‘આઈવી’ મમસે પૈવી મગ’ ફેરવીને મોટરને મારા જગવાની બહાર લાગીને ઉભી રાખી અને શેઠને કહ્યું “ચાલો મેઠ ઉતરી જાઓ અને આવો મારી સાથે જમલામા.”

“અરે પણ આવું મુ કરશો? તમે તો પીયવધારી આવો અહીં બહાર રાખી બાંધુ? કોઈએ જોઈ-જોળખી-તો ઉલ્લાગ આપજો સપ કાંચુ” શેઠ ગમરાતા બોલ્યા.

“હવે એનું તમારે કે કામ છે? તમે બધું મારી ઉપર છોડ્યું છે, પછી શા માટે આટલા ગભરાઓ છો? ચાલો ઉપર”-મેં ધીરજથી સમજાવવા માંડ્યું.

શેઠ બીચારા મારા ઉપકાર નીચે દયાતા જતા હતા એટલે મારી સાથે બંગલામાં આવવા નીચે ઉતર્યા, પણ આગળ ચાલતા જાય ને પાછળ બીકમાંને બીકમાં જોતા જાય કે રખે મોટરનો ઘણી પાછળથી આવીને ગળું ન પકડે. એમ કરતાં કરતાં ઉપર આપ્યા સાં મારો મિત્ર મધુસૂદન જોડેલોજ હતો તે બોલી ઉઠ્યો: “ઓહો, કેમ રામદાસ શેઠ કેમ છો? મોટર કેમ લાગી? ‘સ્પીડ’ ઘણી છે હાં. અને ઓછું ‘પેટ્રોલ કમ્પેરેટીવલી’ બળે છે.”

શેઠ તો મારી સામે જુએ ને તેની સામે જુએ. પણ કેં સમજ પડે નહીં. તે તો આખા શરીરે તથા મોટે પસીને ઝેબ ઝેબ થઇ ગયા પણ હું તેમની વહારે ધાયો. મેં કહ્યું: “શેઠ આ મોટર તો આ મારા મિત્ર મધુસૂદનની છે. શીકર કર્યો નહીં. તે રાત્રે મધુસૂદન તમારી સામેના શેઠ કસ્ટુરચંદના બંગલામાં ગાલું સાંબળવા આવેલા તે તમારા કમ્પાઉન્ડ પાસે મોટર મુકી હતી. પછી તમે તમારા તબેલામાં મોટર મુકી તે પણ તેણે બારીમાંથી જોયું હતું. બીજા દિવસે તો તે ઉત્તમગરને લીધે આખો દિવસ ધરમાંજ હતો.

આજે સવારે આવીને તેણે મને બધી વાત કહી. મેં તો સલાહ આપી કે ‘ફરીયાદ કર’ પણ સાં તો તમારો ટેલીફોન આવ્યો, એટલે તેને અહીં બેસાડી હું તમારી પાસે આવ્યો. પછીનું તો તમે બધું જાણો છોજને?

“અરે લલા માણસ! પણ જરા મને ઘેર આ વાત કરીએને? હું આટલો ગભરાત તો નહીં. મારી માન્યતા ખોટી નથી. તમે વફાલોથી તો દસ ગાંઠ દૂરજ સારા” શેઠ પ્રથમ વારજ હસતા હસતા બોલ્યા.

“શેઠ, એનાં બે કારણો છે. પહેલું તો એકે તમે મને બોલાવ્યો તે પહેલાં આ મધુસૂદને મને ‘પ્રોફેશનલી’ આજ બાબત ‘કન્સલ્ટ’ કરીધો હતો એટલે તમે જાણો છો ને કે અમારા ‘કલાયન્ટ’ની ડોષ પણ બાબત સામા પક્ષને ‘રીવીલ’ કરાવજ નહીં અને બીજી વાત તો તમે જાણો છોજને? મારી ‘શી’... ..”

વાંચનાર બંધુ! હવે કેં લાંબુ પીંજણ ડોળવાનું નથી ગમતું. એટલુંજ કે વૈશાખ સુદ સાતમને મંગળવારે મારા અને સરલાનાં ધામધુમથી લગ્ન થયાં અને પહેરામણીમાં શેઠે અમને એક નવી ‘ડેમલર’ મોટર આપી-આપી તારે વધુ શું જાણ્યું છે? વળી કેં હશે તો બીજી વખત વાત. હાલ તો વંદિગાતરમ

* અંગ્રેજ ઉપરથી સહેજ ફેરફાર સાથે.

મોહન-માયા

[અનુસંધાન ૫૭ ૧૦૬ થી]

અંબાલાલ

આપને ત્રાપો ન હોય તો મદદમાણને
હું અહીં કાલે આમંત્રુ

મોહન

[આ અણુધારી પ્રદાન પડવાથી નરોત્તમ
સામે નજર ફેરવે છે તે તેને આશ્વાસન દે
છે-આખ વરોળ] મદદમાણને અડચણ
ન હોય તો.....

અંબાલાલ

[નરોત્તમને] તમે જાતે જીવ તપાસ કરી
જોશો કે મદદમાણ અહીં કાલે પધારી
શકશે?

નરોત્તમ

જાતે નેર કરીશ.

અંબાલાલ

તારા ભરે, કવિરાજ, અને દરરોજ તારા
પછી ધરી તારા આત્મા ફરવાની ટેવ છે રળ
આપણી!

મોહન

હા, પુણીયા.

[અંબાલાલ નમત કરતો આગમી ભય છે]

પુષ્પા

[અત્યાર મુખી કંઈ જોશી નથી મધુરીને]

મધુમદેન કે પ્રાપ્તિ, આપણને તો આ
વાસ્તવિકતામાં કે મેળવ પડતી નથી.

નરોત્તમ

[જરૂર બહાર] પુષ્પા! તને અમાર
સુધારવાનો અહુ મોહ નથી, ખરું?

પુષ્પા

હું મારી શક્તિ સારી રીતે નમણુ છું.
વિધવાઓ અને નિર્મેણુ કર્તવ્ય પણ આજોપાત્ર
પાર ઊતારે એટલે અનુભવ

મધુરી

નાવકાત્મા મલોત્તેન જન્મ ઉપનિષદ કહે છે.

નરોત્તમ

આને આત્મા હોય કે?

પુષ્પા

[હસે છે] જડેને કહેલા 'વસ્તિત્વ
પ્રમાણે તો આત્મા નહીને મુશ્કેલી મહજ
હોતોજ નથી એ મેળવવાનો છે અને તે
અવધીનને મળી શકેનો નથી-પુરુષ હોય કે
સ્ત્રી હોય.

નરોત્તમ

[એનું કટાક્ષ તાકવ સમજાવે] તુ તારું
જીવ ગાવાના પ્રમિદ કરવા ચાહે છે, નહીં કે?

પુષ્પા

તારી જાનિતુ અવવા તામ આન કરી
તે તમે જવારે મધુર વાસણી જમવો છે
અને માથે ગાઓ છો પણ ખરું

માયાવતી

[આ જોડ વળી ક્યા વળાવણું?] એ
તો કઈ નરોત્તમપ્રદાને માતા આજ્ઞા નથી.

મોહન

[એને તો બાલ પરિચય છે. હોસ્ટેલના સહવાસથી નરોત્તમની શક્તિથી વાકેફ છે] સારે અસારે સાંભળો, અનુભવ કરો; [નરોત્તમ પર દ્રષ્ટિપાત] એટલો અનુગ્રહ કરવાની નરોત્તમભાષ ના નહીં પાડે.

નરોત્તમ

[મધુરી પ્રસન્ન નહીં થાય, એ બીતિ છે.] ક્ષમા કરો, કવિરાજ હું ગાવા સજ્જ નથી. મારી પાસે મુરલી પણ નથી. અને...

પુષ્પા

તમે ગાતા હો, નરોત્તમભાષ, તો મુરલી હું આણી આપું [એની કે કોઈની રજા માગ્યા વિના વાદિત લેવા જાય છે.]

મધુરી

[નરોત્તમના ગાવાને વિશ્વસમ ધારે છે; પણ કવિરાજે ઇચ્છા જણાવી તેનો અનાદર થાય ?] એમના ગાવા બળવવાનો તો અમને રોજ લાલ મળે પણ, કવિરાજ, આપ કે...

નરોત્તમ

[હવે એનો વારો આવ્યો.] હાથ, કવિરાજ, અમે તો સૌ ધરકા આદર્શી [મોહન હસે છે; મધુરી સરમીદો થાય છે.] પણ આપની કૃતિ સાંભળવાનો મારા જેવાને ક્યારે લહાવો મળે ? [મોહન તીવ્ર નજર ફેંકે છે. તેને ગણકારતો નથી] અમે ગાઇએ બળવીએ તો આપ પણ કે સંભળાવો.

મોહન

[અકળાએલો] મને ગાવાનો મહાવરો...

મધુરી

[સ્મિત હાસ્યથી] આખું જગત જાણે છે-રવિબાણુનો સ્વર અને રવિબાણુની ગાયક કળા.

નરોત્તમ

[મોહન મુંઝાશે તો ખરો પણ એની યુક્તિમાં આ નવો દાવ પણ: 'હીક કામ લાગશે-અને ટાંગોરની કહેવાતી શક્તિ સૌ તેના મોહિત વૃંદની અતિશયોક્તિને આધારે છે એમ બતાવવું પણ હીક. પડશે.] મેં તો આપને એકજ વાર મુંબઈમાં એમ્પાયર થીયેટરમાં ગાતાં અને ગવરાવતાં સાંભળ્યા હતા. ભારતનું જય હય ગીત; અને તેથીજ આ ઉત્કંઠા થઇ છે. [પુષ્પા નરોત્તમની મુરલી, લઇ આવે છે. સાથે નોકર એક સિતાર અને તાઉસ આણે છે.]

મોહન

[કસાયો હવે પાર પાડે છુટકા] વારુ, આપ સૌની એવી ઇચ્છા છે તો હું ગાઉં-અથવા તો કેંક સંભળાવું પણ તે. એવી સરતે કે પહેલાં તમે સૌ માંગો તો.

માયાવંતી

સરત કલુલ પણ શરુઆત કોણ કરે ?

નરોત્તમ

seniors first-શુરુજન મોખરે.

પુષ્પા

[કોઈબાને આ કટાક્ષબાણુ ગમતું નથી. એ સમજી તેની વહાર કરે છે.] ના, એ તો, નરોત્તમભાષ, હવે કસાયા તે નીકળાશે નહીં. શરુઆત તો તમારેજ કરવી પડશે; કેમ કવિરાજ ?

મોહન

મેથક.

નરોત્તમ

[રોકડીક વંકે લાંવાવવામા માર મથજનો નથી. જોડે વાનિય લઈ બાળવે છે, અને સુર જરાબર આવના માથ છે]

સમ કહે તુ અમ મહેનમ, અગર તુ બુરા ન માને, તેરી પરી કુરનમે દમ હો ત્રે દીવાને

કહેતીયો તું મુંજે ખુદ, ખાનિદ મમ તુજ દ્યારમ,
અમમે બને દય ગાંધી, મુરદાર થત મુજ અમનકા
કરતીયો ખેર મણુર, આદરી તુ નગર મોલાલા,
કુમ કદાં ફરે દીની વો, નહાન કપે લેગાલા
વુદા સમમે તેરી, જમા કિયે ખવના,
ભરીર મુ દીવાઈ, જામ્મે કાનિસ દમારા

[આ શીખ કવિના-નખી નીત-નો બાવર્થ
સ્વજ મેઠ સહેવાઈયો સમજ અવ છે પગ વાર મિલ
મિલ સમગીઆ મૌ મરણુલ રહે છે]

[આ રમિક નાકનો પુ બાન આવના અમ્મા]

૪૦ વરસની બુની અને અતુલવી દુકાન

સાસં અને ટકાઈ ઘડીઆજો પેગવવાતું

માનીતું મથક

પંચારો અને ખાત્રી ફરે.

અમારે ત્યા દમેશાં ફરેક મેકરનાં ખીસાનાં તથા
હાથે બાધવાનાં નીકવ, માત્રી તથા મોનાના અપ-ટુ-ટે
ફેશનના મુદા જુદા શેપના કલેકસ તથા ટાઇમપીસ
વગેરે પણ બજાજ કોશાલ બાવથી મળવે.

રીપેરીંગ કામ

પણ બાહોય

કારીગરોના હાથે

ખુદ અમારી દેખરેખ હેઠળ કરી અવવામાં આવશે.

મોટાં કલેકસ માટે જોડર સાથે ૨૦ ટકા મોકલવુ.

મોહનદાસ કુમળારી

જંબારેશી પોહની બાબુમાં, મુબારક નં. ૨

Telephone 5625.

Telegrams Clock Tower

વાળની સુંદરતા અને વધારે કરવા માટે કામીનીઆ ઓઈલનો ઉપયોગ કરો

વાળની ખુબસુરતી વધારવામાં, સુંદર, લીસા અને ચળકતા બનાવવામાં, અને તેવી દેશનમાં રાખવામાં, અને વાળનો વધારો કરવામાં કામીનીઆ ઓઈલ ઘણીજ કામતી મદદ આપે છે. મગજને પણ ઘણી ઠંડક આપે છે. સુગંધમાં ઘણુંજ મધુર છે. એક વખત વાપરી જોતો કરી જુઓ.

કીમત આ. ૧ નો રૂ. ૧-૦-૦, ૩ બાટલીના રૂ. ૨-૧૦-૦;
પોષ્ટીંગ પેકીંગ જુદું.

ખરીદતી વખતે કામીનીઆ ઓઈલજ માંગજો અને લેજો.

ખીજું લેતા ના.

એંગ્લો ઈંડીઅન ડ્રગ એન્ડ કેમીકલ કું. નં. ૧૫૫, જુમામસ્જીદ, ડેસ્ક નં. ૫, મુંબઈ ૨.

વધુ પૈસા ખર્ચતા પહેલાં નમુનો વાપરી જુઓ
તમારું પસંદગી પામેલું પરફ્યુમ

ઓટો દીલ બહાર (રજસ્ટર્ડ)

મધુર, મનોહર, સ્વીટ અને લાસ્વીંગ ફક્ત થોડાં રીપાં (few drops) રૂમાલ પર નાંખો અને સોરમ ચંમેલી અને મોગરાનાં ધુલોની સાથે સરખાવી જુઓ, પછીજ મોટી શીશી ખરીદજો. તમારા વહાલાઓને પણ ઓટો દીલ બહારનીજ મેટ કરજો. તેઓ પણ ખુશ થશે.

ખીજાં સ્ટોરમાં પૈસા ખર્ચતા પહેલાં ઓટો દીલ બહારની ખાતરી કરજો. બાટલીની કી. રૂ. ૨-૦-૦, ૧-૪-૦, ૦-૧૨-૦ નમુનો બે આના, સુગંધી કાર્ડ એક આનો, પોષ્ટીંગ પેકીંગ જુદું.

એંગ્લો ઈંડીઅન ડ્રગ એન્ડ કેમીકલ કું.,

નં. ૧૫૫, જુમામસ્જીદ ડેસ્ક નં. ૫, મુંબઈ ૨.

હવે નમુના માટે આ નીચેની કુપન ભરીને મોકલો

નમુના માટે કુપન

એંગ્લો ઈંડીઅન ડ્રગ એન્ડ કેમીકલ કંપની; નં. ૧૫૫, જુમા મસજીદ

ડેસ્ક નં. ૫, મુંબઈ ૨.

જત એક શીશી નમુનાની ઓટો દીલબહાર (રજસ્ટર્ડ) ની નીચેને ટેકાણે મોકલી આપજો. દુપાલ ખર્ચ માટે એક આનાનો સ્ટાંપ ખીંચેલ છે. (સ્ટાંપ ભરૂં ખીંચવો).

નામ

ટેકાણું

ધુળ

—૦—

[અનુક્રમણિકા ૬૪ ૧૧૦ થી]

કુકો તરમેણાનાં વાદળી રંગના કિરણો આકાશ નરે જાય છે અને લાના તરમેણાના લાજ અને પીળા રંગના કિરણો આપણી નજ આંખે છે.

મધ્ય મધ્યના અકાશના અદ્ભુત રંગે પ્રજ્વળિત રીતે ઉત્પન્ન થાય છે, ક્ષિતિજની સમીપના પ્રદેશમાં હવાના થર જાડ પાનળી હોવાને લીધે, અને વાદળીઓના જુદાજુદા આકારને લીધે, સૂર્યના કિરણોનું પરિવર્તન અને વક્રીભવન એક અજબ રીતે થાય છે કે એવા રંગબેરંગ ચીતરવા લગતજ અશક્ય થઈ પડે છે. વળી હવાના ભારી પ્રવાહોને લીધે રજકણો અને વાદળાઓનું સ્થાન અજબ રીતે બદલાતું જાય છે, તેની સાથેજ સૂર્યની અગ્નિને લીધે સૂર્યનાં કિરણોના દરિ-કોણે થઈ જઈ જાય છે, અને તેમાંથી ઉત્પન્ન થતા રંગોની વિવિધતા દરેક સજી બદલાતી જાય છે. આ વિવિધતા રા. નરસિંહ રાવે સુદર ચળોમાં વર્ણવી છે —

‘ધીમે’ પશ્ચિમ આના મગી ગજાને
દેશમાં છે રાત્રી પાસે કુલિની માગારે’
અજ અજ સજાવિયા સર્વદોમે રંગ રાતરે,
કામ કામ દરિમ કુનુ સુનીયા સુકાળે ને.
આવી સંધ્યા દેવી આમ રંગે રમીને,
ધારી સાજ કુલંકજ અમ, મન મન મમીને
એવા એવા ને દેલે વજ્ર ધર્મ આ બીજા ને.
રજ નર સી લીધું કુન્દ, નિરખી કુ રીકુ ને.
વધી કણ સૌદર્યપિત્ર એ લીલાર્તુ ને,
ને કાલુષ્ય ધર્મ પદ અવ કર્મ પીળાતુ ને —
પળપળ બદલે સજાડા મનમથિયા નિલ દેહ
નવન ધનિયા સુદરી ને કા નવતરી કા ઉવ

—અનુક્રમણિકા ૬૪ ૧૧૦ થી—

સંધ્યા અને રાતના અજબ રંગોમાં
ધુળનું કામ શું છે એ ર. મ. ૧૮૮૩ માં
અચાનક રીતે પશુ રાત્રી રીતે નિદ્ર થયું હતું
ન વર્ષમાં જતા પાને કોકોટોવા જામના
જવજાણી પર્વતમાંથી મોગા ધડાકા સાથે
લાગા અને ધુળના ગોટા નીચળા હતા. આ
મહાક્રમોનો અવાજ સીધોત અને ઓરોલીઆ
મુઠી સજાણો હતો, અને તે વખતે તદ્દાત
નીચેજા પદાર્થોમાંથી પામેલા દર્શિયાથા હજારો
માધ્યમ મુઠી બે તથા રી જાડા થઈ બંધાઈ
મથા હતા તે ઉપરાંત બારીક અકણોને
બધા હવામાં અદર રજો દતો. ઉપરનો
જનાર બધા પછી ચોડાજ સમયમાં અજબ
પ્રકાશના સંધ્યાના રંગનું દર્શન થતા માણસ,
ને સમયે આ રાત્રી રંગ આકાશના પશ્ચિમ
ભાગ ઉપજા નહો, પરંતુ છેક મધ્ય અને
પૂર્વ ભાગ સુધી દેખાતો આ અદ્ભુત રંગ
અમીનોજીવ ક્રમિકાના મધ્યમાં પ્રદેશોમાં
હમતમ તથા વર્ષ મુઠી રાજ દેખાથો થીમે
થીમે રજકણો નીચે એમના મથા તેમ આ
કેમ થયું એમો થનો મથો એમ મળતી
ક્રમમાં આવી હતી કે આ રજકણોએ,
પૃથ્વીમાં શાલ સમજા જતા મહેલા હવામાં
પ્રવાહોની સાથે, પૃથ્વીની ચોળામાં એકી
તથા વાર પરિક્રમા કરી હતી!

ધુળ અને વરસાદ

પરંતુ ધુળ એ કુદરત દરિ સૌદર્યનું એક
નિનિત માત્ર હોત તે સૌદર્યના ઉપરનો
સંધ્યા બીજાઓને તેની ક્રમીત બાએજ
મુજત અને ધુળના બીજા દુરંદોને લીધે
વખતે આ સૌદર્યનો લાભ છેડી દેવાને પશુ
તપર મનુષ્યો, મળી આવત. પશુ ધુળની
બીજા એક ધુળી એવી છે કે તેના વિના
વાદળા, વરસાદ અને મુઠી ઉપરના પાણીના

ઠાશ્મીરની મારી નોંધવોથી

[અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૧૨૨ થી]

દૂરથી કદી જ્ઞાનવર્ગની ભગૃતિ કહ્યુંદ્વારા પ્રત્યક્ષ થતી. જોટ ચક્રાવતી વાંસડાનો અવાજ એનેરો લાગતો.

ચંદ્ર કિરણમાં દંત્રસાંથી દાલતું જળ અને દલેસુ બને ચમકતા. જોટનો દીપક મુંબળાં વળી વળી પાછીમાં ઉગે લપાતો. સ્નાત્રેએ વિશ્વ મુધામય અને શશીમય યદ્ય ગયું હતું.

જીવે છે તો^૧ ! એ, પણ જીવન અનુભવવાની પથો તો ચિરંજીવ હોય છે.

તા. ૩૧-૫-૨૦

સવારે ઉઠી ત્યારે પાંપોર આગળ જોટ નાંજેલી હતી. આકાશ ઘેરાએલું હતું. પાંપોરમાં કેસરનાં શેત્રો જોવા ગયાં.

કેસર ઉગવાને દમ્બ અડી ત્રણ મહીનાની વાર છે. દાલ વાવેતર યએલું છે. કેસરનાં ઘોરકાં જો બોદાવીને લીધાં. કહે છે કે કેસરના છોડ ઉગે છે અને જ્યારે એના પર લાલ ડાંચા આવે છે ત્યારે દેખાવ મણોજ સરસ થાય છે. ફર ફરથી લોકો જોવા આવે છે.

જોટ પીરે પાછી પર આવતી હતી, તે નું બેખડની નાની પગથી પર ચાલતી હતી. આસપાસ જોયું અને બેખડને છીનારે નાની પગથી પર ચાલતું એ જરા વીકટ હતું.

બપોરના અડી વાગે અમે શ્રીનગર આવી પહોંચ્યાં. x x સવા પાંચે ફરવા નીકળી.

લગભગ બાર દિવસમાં શ્રીનગરમાં અહ-હુત ફેરફાર થએલો લાગ્યો. વસંત સર્વોગ મોજે કળાએ ખીલવા માંડી હતી. અનેકવિધ રંગોનાં અનેક પ્રકારનાં પુષ્પો ઝળીએ ઝળીએ સંકોળતી સંખ્યામાં ખુલી રલાં હતાં. કળીઓનાં મુખમાં શાખાએ શાખાએ લટકી રલાં હતાં. વસંતની આવી સમૃદ્ધિનો સાક્ષાત્કાર મેં કદીએ કર્યો નહતો.

આજે દાઉસ જોટો પણ વધેલી લાગી. એથી રહેનારા પણ વધ્યા હશે એમ લાગ્યું. ધણાખરા સરસ બગીચા યુરોપીયોનાંજ હતા.

અહીં બહાર ગામથી આવેલાંમાં અંજેજોજ દેખાવ છે. એમની સ્વતંત્ર જીવન ગાળવાની રીત, અને મુખ બોગવવાની, સગવડ મેળવવાની અને જ્ઞાનંદ કરવાની રીત જોતાં આપણા દહીંદી લાદઓ એ બધામાં કેટલા પગલ છે એનું સમરણ થયું.

આવા સ્વર્ગમાં દમેશં મારાથી વસાય તેમ નથી.....

બની રહે તો આવી વસંતમાં દરેક વખતે હું જાતું. આ અપલકિ વચ્ચે મળે. ભાવિ જીવનનું એક ચિત્ર ખડું થયું. અમુક સમય આવાં સ્થળોમાં ગાળ્યો હોય, અમુક સમય માત્ર મુસાફરીજ કરી હોય, તો

અનુભવાય કોઈ કોઈ વખત પ્રેરણાદન
મેળવવા કોઈ કોઈ મિત્રોને આમ ત્યાં હોય,
તો આખાએ જગત સાથે લજવાની જરૂર
જરાએ નથી.

તે પછી કેમ રહેતું, કેવી રીતે સમજાડા
મેળવતી, ક્યા ક્યા સ્થળોએ ફરતું વગેરે વગેરે
અનેક વિચારો આપ્યા. મનોરોજ્ય પણ

મહાલક્ષ્મી જેવું તો છેવટ.

હું જેવા માર્ગોએ જમ્યું છું તેવે સ્થળે કાર
પણુ જોખીન કરનારા નજરે પડતા નથી
આપા અવગણા માર્ગે તો મારજ માટે છે.

હવે મોઢે નવા સાદસની જરૂર લાગે છે.
અજવળી રાત છે, પણ વરમાદ ખુશ
પડી મળે, વાદળોથી અધારે વેગ છે

[આ મનોહર પ્રવાસવર્ણનો વિશેષ આમ આવતા અકામી

ગુજરાતના દરેક મનુષ્યને વાંચવા યોગ્ય

મનુસ્મૃતિ

(ગુજરાતી રીકા માથે ઉપોદ્દેશ ૮૦૦ પાનાનું પાકા બાઈન્ડિંગનું પ્રસ્તક)
આગ્રેજ અરીદી, વાંચી, વિચારી અનુસરી, કેવું સ્વરાજ્ય ભેંકમે
તે વિષે મત બાંધો.

કોમલ રૂ. ૫-૦૦ પોસ્ટેજ સુધું

મળવાનું દેકાણું: વૈદ્ય ભગવાનલાલ ત્રિભુવન

નં. ૫૨ 'મુખ્યોદ્ધિની પ્રેસ' બજારમેટ કોટ, મુળદ
તથા બીજા પ્રસિદ્ધ બુકસેલરો પાસેથી મળશે

“નામદાર! અત્યાર સુધી અમે આખું એ નાટક નહોતા સમજતા; હવે સમજવા છીએ. એ પોટલાં ઢાઢી ખાપ અંદરના પત્રો વાંચશો?”

પ્રેક્ષકોને લાગ્યું કે આખરે સપડાયા. દત્તાત્રેયની આંખો તેજમાં ચમકી; વકીલે હર્ષ ભેર પોટલું છોડી પડેલો પત્ર શરુ કર્યો:-

વગોદરા.

તા.....

પ્રિયભાઈ સુશીલ,

પત્ર મળ્યો છે. આખીએ ક્યા વાંચી ગયો છું. માનવ સ્વભાવનું દર્શન બહુ સચોટ કરાવ્યું છે. કૃતિ ઉત્તમ થશે.

પણ એક સૂચના: મોહનદાસ જેવા બહાદુર વીરમર્દને આમ રખડતો રજળતો ફરી ક્ષેપિતે મારો તે થોડા નથી; તેને બહાદુરને ધાનતું મરણ આપશો.

લી.

.....ના

યથાયોગ્ય.

કોર્ટમાં કે આશ્ચર્ય પુર નેસમાં વહી રહ્યું. બીજું પગલું શું બરાબ છે તે જોવા તો એકે પગે થઈ રહ્યાં.

કોર્ટ પુછ્યું: “કેમ આ શું કહે છે? શો ખુલાસો આપો છો?”

સરકારી વકીલ વાંચતાં તો વાંચી ગયો પણ સહેજ વહેમાયો. ફરીથી નેણું વાંચ્યું અને કેં જોતવા જતો જણાયો.

“સાહેબ,” સુદીલે અદ્વૈત્ય રોકતાં શરુ કર્યું. “આ તો હું ને મારો મિત્ર એક નવલકથા રચીએ છીએ. તે લગભગ પુરી થવા આવી હતી.

મેં મારા એક પિદ્ધાન મિત્ર કે જેણે તે લખવા મને પ્રેર્યો હતો તેને બતાવવા એ મોકલી હતી. તેનો એ જવાબ છે. આ તો વાંચનો કાગ થયો જણાય છે.”

કોઠથી હવે શાંત ન રહેવાયું. બધાજ દસી પડ્યા. ‘શાખાશ! ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ! શાખાશ! ધાડ મારી તો ખરી!’ ના પોકારો પડ્યા લાગ્યા.

સરકારી વકીલે હુંકારમાં આખીએ વાત ન્યાયમૂર્તિને સમજાવી. ન્યાયમૂર્તિ પણ દસી પડ્યા અને દસતાં દસતાં તેમને નિરોધ દરાવી છોડી મુક્યા.

સુખધિરાજ

—૧૯૩૮—

[અનુસંધાન ૧૪ ૧૩૨ થી]

“ને આ ગણ માટે મટે કયું તેનો કેમ બદલો વાળું?”

કાકે ઉચ્ચ બોલે “ના! મને કે સમજાતું નથી, અને કે થાય તો સક્ષા હાથ સામે બોલે હવે કોઈ રહ્યું નથી.”

“કાકે એવું અપરાધનીયા શું બોલે છે, તને શું થવાનું છે?”

“મને કે સમજાતું નથી” કાકે કાકું ધુણાવ્યું. કાકને આજ અસ્થિર, નિરાશ રાણીએ કહી પણ્યું બોલે. નહોતો તેના હૃદયમાં પણ ન સમજાય એવી શ્રીક પેઠી

કાકે થોડી વાર માથું ઉચ્ચ કયું “મહેલાજી આરાધન લખ્યું?”

“આ રહ્યું” કહી મુજલમદેનાએ ને કાકને આપ્યું.

“ભોંયક” અદરના ખંડમાં-રાણકના છે સાચી મીન ખંડમાં છે. હવે પછર છે રાણકનાને મેં બતાવ્યું છે”

“વાર, તું ચિંતા નહો કર, ભ.”

કાકે એક અક્ષર બોલ્યો નહીં. તે બહાર જઈ સાંઘળી પર બેઠો. મુજલમદેના ને વીળા દેવી બોધ રજાં ને માંત કીમીના-કર પ્રકારમાં દરને દૂર જતી કાકની સાંઘળી વિષુદ્ધ થઈ ગઈ.

પ્રકરણ ૩૨ મું

ભેરમાદાને તીરે

મોઢી વાને મીનજાની સ્વારી જટલાણ પહોંચી અને વાજતેગાજને રાજ્યમાં પેલી

સાંઘળી પરથી કીમી મીનજાની રાણકદેવી પામે ગયાં મીનજાને રાખેગાર પર મે તેરણુ વેરે હોય, અને પોતાના પુત્રને છોડી રાંને પરણવા માટે રાણક પર મે તેરણુ દેવ હોય પણ અત્યારે પડેલા વેરીની વિધવાને યોગ્ય માન આપવા ને નેચાઝ થયા તે પોતાના પુત્રની સ્ત્રીવિજાને સારી રીતે પીઠાણી કરી, અને તેને તેની વેરવર્તણુક મટે પચાસ થતો હતો.

તે અને રાણી બે રાણકદેવી પામે ગયા અને “જય અમે!” ગણગણાવી સતીને પથે લાગ્યાં રાણકની આખ્યા દેવી તટસ્થતા આવી ગઈ હતી.

“આજા મવાની તમારે મહું કરે?” સતીએ દુરમનની મા અને સ્ત્રીને આશીર્વાદ આપ્યો: “મીનજાદેવી! મારા ગાં ને વાળા છો?” તેની આજા સુકાઈ ગઈ હતી.

“હા, માથું આપ્યું છે.”

ગણકે નીસામો મુક્યો.

“કાને મવારે મારે મતી થવું છે?”

“તેની મતીની આજા”

“મારા રાંને અર્ધાઆ મોકલાવો.”

“માના! લાવતો.” મીનજાંનીએ અનુચર ને આજા કરી.

અનુચર સાલમા વંદિયું રાંનું માથું લઈ આવ્યો રાણકના મોઢા પરથી પથ વાગે શીકારા જતી રહી. તે એકદમ ઉમી થઈ મહ ને અરજા આવી અનુચર પામેથી માથું વાઈ ગયું.

રાણકે માથું પોતાના વાંધમાં-જાણે કપડામાં વીંટાએવું નાનકડું બાળક હોય તેમ રાણકું ને ધોરેથી અનિર્વાજ્ય પ્રજાનાથી જરૂરનો છેડા ખેંચ્યો—

“મારા રા’—” રાણકનો અશ્રુપૂર્ણ અવાજ આવ્યો. પણ તેની આંખમાં આંસુ નહોતાં.

તે થોડી વાર ધવાએલા રા’ના મુખ તરફ જોઈ રહી; ને ધણીજ હેતથી લોહીથી ખરડાએલાં કપાળ પર આવેલા વ્યુદ્ધોં ઉઘ્યાં ક્યાં.

ધીમેથી તે દરહી-આન વદને “મારા રા’! મારા મોરડના ધણી! હું આવી” કહી તેણે પતિનું મસ્તક છાતી સાથે આપ્યું.

મીનગરેવી ને લીલાદેવીની આંખો બીની યદ ગઈ.

રાણકે ગાંનું માનું પાટલા પર મુક્યું. “બને ધીનો દીવો કરવો છે.”

“હા હમણાં મોકલાયું” કહી મીનગરના હાથો. અને બંને પટ્ટણી રાણીઓ ત્યાંથી ચાલી ગઈ.

થોડી વારે બે ધીના દીવા રા’ના માથા અગળ મુદ્રી રાણક તેની સામે બેઠી ને તેની સામે એકચિત્તે જોઈ રહી. તેની આંખોમાં કે કે ભાવ આવ્યા ને ગયા.

તે થોડી થોડી વારે ‘મારા રા’’ શીતલ ઓળંગે શબ્દ ઉચ્ચારતી નહીં.

રાત ધીમેધીમે જવા માંડી.

પટો ફાટ્યો તોપણ રાણક ત્યાંની ત્યાંજ બેઠી રહી હતી.

* * *

મુગ્ધ મહેતા આવ્યા. એક બે વિચારો મનમાં લઈ પારોગર અંદરના ખંડમાં ગયા; અને બોલતાં ગોળી કાઢી, પોને ઉપકા-ખ્યું ને અંદર ઉતર્યા. બે ગરેલાં પર જયમંદ દેવ. મુગ્ધ યદ ગયો ને નિમ્નેજ, પડ્યા દતા.

“કેમ આવ્યો. ?” જયમંદદેવે નિર્બંધ અવાજે પુછ્યું.

“એ તો હું છું મહારાજ!” મુગ્ધે કહ્યું. રાત જોમં તેમ કરતા હાથ ટેકવી બેઠા થયા.

“કાણ મહેતાજી! તમે આવ્યા? ક્યાં ગયો પેટો બામટો? એને પકડો નારી ના જાય.”

“ગમરાઓ નહીં. બધું બરોગર ક્યું છે ચાલો.”

રાત મુગે મોટે ઉઘ્યા ને મુંગલની પાસે આવ્યા. “તમારી સાથે બાલબુ હતો તે ક્યાં છે?”

“આ રહ્યો” ભાવ ખુબ્બામાંથી આગળ આવ્યો.

“જો છોકરા!” મુંગલે સખત અવાજે કહ્યું, “મુગા રહેતાં આવડે છે?”

“અરે તેમાં બને કહેવું નહીં પડે” ભાવે જરાક દરહીને કહ્યું.

“બને પછી મળજો.”

“હાજી જરૂર” ભાવે કહ્યું.

મુગ્ધ મહેતા મહારાજને ઉપર લઈ ગયા. મહારાજના દીલ પર ધુળ દતી ને તેમના પગ લથડતા દતા.

“મહારાજ!” બારોગર રજવાસમાં જનઓ ને નાદી ધોઈ જમી લો.

“બીજું કાણ આવ્યું છે?”

“મીનગરના ને લાડીરાણી.”

“બધા ગામનેજ તેડતા આવ્યું હતુંને” રાતએ કચવાઈને કહ્યું. “પેટો કાકે ક્યાં ગયો?”

“ક્યાંએ ગયો નથી, તમે હમણાં સ્વસ્થ તો ચાલો.”

“પણ છે ક્યાં ?” રાજા છદી ઘવા

“જ્યાંમિલે દેશ” “મુંગલે જરાય મજા-
છાવી કહ્યું.” “અમારા આરીખા પંચમુ વત
છે, એ કરે તેને જરાયી મનન વિરમણ એ પુણ
કામે તે કામે તેને પણ પુણ લાગે. તમે કું
કહું છું તે તે દમણાં કરે પછી થઈ રહેશે.”

રાજાને જવાબ દેતાં “અન થયુ પણ કું
ચકિત નહોતી એટલે કુમા રજા રજાવાલમા
લીનારીના ઘાત વિરમણ મખવા જુવુ તે
તેમને જીવેલુ લાગુ, પણ ખીલે રસો ન
હોવાથી તેમણે
મુજબની સલાહ
રીઝારી.

* *
મહાર પડતાં
પડેલાં આપુ
વધવાળા માખલા
બદાર નીકળ્યું.
પુરવો ને કીમો
બેંગરની રાણી
ક્તી યતી તેને
પુજવા કુંકે ને
કુચ લઈ બદાર
પડ્યાં. રસને સોડેલી કું માતી નહોતી.
અને બધાં ભોગવાને તીરે રમવાન તરક
જતાં હતાં.

કુંકા ને કરજાઈના અવાજ માછ રજા
ચોરસર અને પાળાની રવારી માલી. આખા
મંમમાં “જય અમે, જય અમે”ની ચોળા
ગાઈ રહી.

સૂરોદય થતાં રાજમંદપાથી રમવાની
આજો નીકળ્યા કાઠકી પર કુસોના દમમાં
બેઠાસું માયું કુમયું હતું અને આરે તરફ

જરીતો રજામાર મુકયો દનો રમવાનીઆમાં
કુંકી દેખાતા મહારાજાકેગજ જયમિંદ-
દેવ ને મહાઅભય મુખલને લોકો ભેન-
ગ્યા

પાછળ સતી રાજક ‘જય અમે’ કુંકા-
ની આવી. તેની પાછળ રાજ્યમાતા ને રાણી
અને ખીજી સ્ત્રીઓ હતી.

સતી જ્યાં જતી ત્યાં હજારો માણસો
‘જય અમે’ ઉચ્ચરતા કુંકે ઉઘળતા ને
કુચ નેતા, ‘સતી માતાનો જય’ એ અવાજો

સમજાતા રજા-
એ ત કુંકેમાં
સ્ત્રી પુરવો સતી
વસે આરતા
માટામ કુંકરત
કુચમ કરતા ને
આરીવેલી પાચ-
ના કરતા વધવાળુ
નો રાજ્યમાર્જ
મતીના પાં
સ્પર્શથી કચગમેલ
પુરવો વડે સોદાઈ
રજો.

રા કુંકેપાસાં મુનરી કુંક

રાજાધિરાજ

—૦૦—

પુરતક આકારે

ચેત મુંકે એકમે બહાર પડે

મુજાતના માલકોને ખાસ મીમતે

વધુ વિચાર મારે જુઓ

ગાહેરે ખુમરે

જયા રમવાનીઆઓ ભોગવાને તીરે
આખા. સૌનો માને તરફ ઉઘા રજા, વચ્ચે
કાપુઓ ને સ્ત્રીઓ ઉમી રહી જાવાની
આખમાથી આસુ વધેવા લાગ્યાં.

ચિતા ખડકાઈ ગઈ ને ધીમેથી, નિસ્તાઈ
રાજક તેના પર ચડી. તેના મુખ પર
આનંદે ખડકા રજો દનો. માલકો તેને
લલારે કુંકે કુંકી, પાસે ચીકલ મુકાં ને
રાંનું માયું તેને આપ્યું.

મ અમા આરા રાને” કહી રજા

મહાશ્વેતા અને વૈસરી બને છોકરાંના અજ્ઞાન મગજ પર પણ વાદળ છવાયું હતું. બંધાં તેમને લાગતાં પણ તેમને એન પડતું નહીં. ગંભીર બની રહેલો મણિભદ્ર રાંધેનો ને છોકરાં રાખેનો. નેનાની સ્ત્રી ગંગલી ધાંચણ બધું કામ કરતી. દેવો ટાટની ચોષ્ટા કરતો. અને નેરો કામમાં હોવાનું ડોળ કરતો.

એક દહાડો સવારે દેવો આંખડ મહેતાને ઘાટ પર બોલાવી લઇ ગયો. નીચે એક સૈનિક દશબાર બીજા સૈનિકને ગદ્દમાંથી ઉતરવાના રસ્તા દેખાડતો હતો. આ જોઇ આંખડને ચિંતા થઇ.

“એ શું ચોષ્ટા મુકે છે?”

“એમજ લાગે છે” દેવાએ કહ્યું.

“કેમ રૈવાપાલને હમણાં પુરસદ મળે?”

“હતી પરવાર્ધા દશે” દેવાએ કચવાઇને કહ્યું, “બા ક્યાં છે?”

“પૂજા કરવા ગયાં છે, કેમ?”

“અનદાતા!” દેવાએ ધીમે અવાજે કહ્યું. “બાને, કીકાભાઇ ને કીકી બહેનને અહીંઆંથી મોકલી દેવાં જોઇએ.”

આત્રમટ અદિત ગયો. “કેમ?”

“દશ અગીઆર દહાડા થયા પણ હું ખજર નથી આવી, ભાઈ—” દેવાનો અવાજ તુચ્છો, “નહી આવવાના” તેણે ડોકું ધુણાવ્યું. “એ ગયા ત્યારે મારી બપરી પર ધુવડ ગોલતું હતું.” જાણે બધી બીક ને પુછી આ અપશુકનથી મળતી હોય તેમ રોસાએ ઉમેર્યું.

“પણ આપણે અહીંઆં હજી દારો પુછી છે.”

“આઠ દહાડા પણ નહીં ચાલે.

આંખડે આંખ ધાડી, “હે!”

“હા, આજથી અમે એક વખત ખાવાના છીએ.

થોડીક વાર આંખડ મહેતા ધ્યાનથી જોઇ રહ્યા. સ્થિતિ ગંભીર થતી લાગી.

“ને આ જોયું—” દેવાએ ફરીથી નીચે ઉમેલા માણસોની હીજયાલ તરફ આત્રભટનું ધ્યાન ખેંચ્યું.

આત્રમટે મુગે મોટે જોયા કહ્યું.

“બહાર નીકળવાનો રસ્તો બંધ થઇ જવાનો.”

“સારે?”

“બા ને છોકરાંઓને ગામમાં જઇ સંતાડી દો. આપણે ગદ્દ ટકાવી રાખીશું.”

આંખડે થોડી વખત વિચાર કર્યો ને ડોકું ધુણાવ્યું. દેવો કહેતો હતો તે વાત બાળબી લાગી. “ઠીક! હું બાને કહી જોઇશ.”

તે ગયો. દેવો થોડી વાર જોઇ રહ્યો. ને બખડો: “નહીં તો મારી બપરી પર ધુવડ બેલે કેમ?”

આંખડ સાથી મદદદેવના મંદિર તરફ વળ્યો. આ વખતે હંમેશાં મંજરી પૂજા કરવા જતી હતી. આંખડે ત્યાં જઇ દેવને નમસ્કાર કર્યા ને મંદિરને ઓટલે બેઠો.

મંજરી પૂજા કરીને બહાર આવી. તે પહેલાં શ્વેત હતી, પણ અસારે ને શીક્ષી લાગતી હતી. તેના મુખ પર ચિંતા હતી.

“બા!”

“કેમ ભાઈ?” તેના જવાબમાં મુદ્દતા હતી.

“આપણે ખાવાનું ખુટવા માંડ્યું લાગે છે” આંખડે કહ્યું.

“મને મણિભદ્રે વાત કરી” મંજરીએ જવાબ દીધો. “શું દશ વંચળી ખજર નહીં પહેંચી હોય?”

“બા! આ તો અચાંતિના દિવસો છે.

તનમનની મહેનત કરનારાં !

ઝંડું

તમે વાપર્યું

કે ?

કેસરી જીવન

સુશોભિત—સુવાસિત—સ્વાદિષ્ટ—પાષ્ટિક

રસાયનશ્યાલીનાં રમણ
આનંદાં માથે રમણિયુગ્મ જાન,
કેસર, કરતુરી અને બીજાની
પાચન તથા પોષક આપશે
મેળવી જનારેણું

મહારસાયન

તમે

માંમાં રો કે સાળાં હો
નજાણાં હો કે સગાળાં હો
નના હો કે માતા હો
સ્રી: હો કે પુત્ર હો
તમે જે હો તે

ઝંડુંના કેસરી જીવનનો એક પોટ
આજેજ લઈ જાઓ: આજેજ મંગવી લ્યો:
તનમનની મહેનત આજે જૈયાર થવા માંડો

ઝંડું : : :
દ્રામાર્સ્યુટિકલ : : :
વર્ક્સ, લી. : : :

કારખાનું : એલ્ફીન્સ્ટન રોડ, મુંબાઈ ૧૩
મુખ્ય દુકાન : કાલબાદેવી રોડ, મુંબાઈ ૨

કેસરી જીવન-રત્ન ૧ ના રૂ. ૫, રત્ન ૨ ના રૂ. ૨૫, ૩ ના રૂ. ૫૫

કેસરી જીવનું માહિતી પત્ર તથા આંકુવેદિક દવાઓનું સૂચીપત્ર તાકીદે મંગાવો

મુક્તિપૂર્વે સ્ત્રિયં ચે ચ વિન્દતામઞ્જાસિતામ્ ।

(દોષપર્વ, ૨૭-૫૨ ॥)

હૃન્નગોનિ સ્ત્રીતે મેળનાર દુષ્ટ પુરુષની જે ગાતે થાય, તે મારી થતો.

આમાં અને બીજાં દૃષ્ટાંતોથી એટલું ચોક્કસ સમજાય છે કે વેદના સમયમાં વિધવા-વિવાહને માટે પ્રતિબંધ નહોતો. મદ્રાસ-રાજ્યના અને મનુના સમયના અંતમાં વિધવા-વિવાહ તરફ અણગમેા કન્પન થયાં હોય, અને વળી પરાચરના સમયમાં વિધવા-વિવાહની હીમાયત કરવામાં આવી હતી. ત્યાર પછી મુસલમાનો આવ્યા. એટલે સમાજમાં પ્રાત્યધેા વધ્યા, અને પછી તો વધવાન-વિવાહ સદને માટે બંધ થઇ ગયો. દસકી રાતમાં દલુ વિધવા-વિવાહ ચાલુ છે, જેને માટે 'નાનકે કરવું' એ એ રહ જાયો વપાય છે. પણ જ્યાં તેવા પ્રચાર છે ત્યાં પણ આ વ્યવહાર નિષેધ ગણાયો છે.

વિધવા-વિવાહનું આટલું સાંજુ વિવેચન કરવાની જગર એટલાજ માટે હતી કે નિયોગ પદ્ધતિ વિધવા-વિવાહ કરતાં જુદા સ્વરૂપમાં હોય, તેના ઉદ્દેશ પવિત્ર, અને ધાર્મિક છે.

ઉપરછલ્લી દાષ્ટ્યે નિયોગના પ્રશ્નો વિચાર કરનારને વ્યભિચાર અને નિયોગમાં ભેદ નહીં જણાય. આ બંને વચ્ચે ભાવમાં તેમજ વ્યવહારમાં ઘણું ફેર છે. વ્યવનિચારમાં ઓપુરુષનો ઉદ્દેશ કામ સંતાપ છે, પણ નિયોગમાં સંતાન પ્રાપ્તિ એજ મુખ્ય ઉદ્દેશ છે. આ ઉદ્દેશ સાધ્ય કરવા જતાં જાણે કે અગત્યે કાનસંતોષનો ઉદ્દેશ સિદ્ધ થયોએ દશે, પણ તે જાણી તો છેજ. વ્યભિચારમાં સ્ત્રી ગમે તે પુરુષને ચોતાનો કાંત ગણી શકે છે, પણ નિયોગમાં કાંત ગણવાનો પ્રશ્નજ રહેતો નથી; એમાં તો પતિના કુળમાંથી કોઇ પણ યોગ્ય પુરુષનું સ્ત્રેવન કરવાનું સૂચવવામાં આવેલું છે, જે કે

પાંડુ રાજ્યએ કુંતીને કહ્યું હતું કે હવેન પુત્ર મેળવવાને પતિનુકુળમાંથી કોઇ પણ યોગ્ય ન મળે તો હવેન જનનિના પુરુષથી પુત્ર મેળવવો. વ્યભિચારમાં પતિનો તેમજ પતિ પક્ષનાં મનુષ્યોનો-અરે આખા સમાજનો-વિશ્વાસઘાત થાય છે. જ્યારે નિયોગમાં પતિ કે પતિપક્ષની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવામાં આવે છે. વિચર-વીરના મનુષ્ય પછી તેની માતી આજ્ઞાથીજ અનિષ્ટા તેમજ અંબાળીશ્યે આસ પાસેથી નિયોગ પદ્ધતિથી પુત્રો મેળવવા દતા પાંડુની આજ્ઞાનુસાર કુંતીએ નિયોગ આદર્યો હતો. વ્યભિચારમાં સમય કે રિશનિની મર્યાદા હોતી નથી, પણ નિયોગમાં વધારેમાં વધારે દસ સંતાન સુધીનીજ મર્યાદા હોય છે. વ્યભિચાર પ્રચલ્ન રીતે થતો હોવાથી વિધવાઓના પ્રસંગોમાં મલકાવવા થવાનો પ્રથમ વારવાર પ્રાપ્ત થાય છે; નિયોગમાં સંતાન પ્રાપ્ત એ ઉદ્દેશ હોવાથી આવી મલકાવવા થવાનો લેશ પણ સંભવ હોતો નથી. નિયોગ વ્યભિચાર નથી, પણ વ્યભિચાર કરતાં પવિત્રતર હેતુ અને ઉચ્ચતર ઉદ્દેશથીજ નિયોગની યોજના કરવામાં આવી હતી.

દાસના સમયમાં વિધવાઓનાં પુનર્લભનો પ્રથમ સમાજ સમક્ષ ઉપસ્થિત થયો છે તેથી દાસની સમાજને પુનર્લભ કે નિયોગ એ બેમાંથી કયું વધારે અનુકુળ પડે, તે વિચારવાની ખાસ આવશ્યકતા છે. પ્રથમ તો પુનર્લભ અને નિયોગ એ બેના મુખ્ય સિદ્ધાંતો વિચારીએ:-

પતિના મરણ પછીથીજ પુનર્લભનો પ્રથમ ઉદ્દેશ્ય છે, અને કદાચ સંતાનપ્રાપ્તિ એજ ઉદ્દેશ મુખ્ય રહેતો નથી, પણ વાસનાર્થસિ એ ઉદ્દેશ મુખ્ય જણાય છે. જે તેમ ન હોય, તો ઊંડાંને ઘેર ઊંડાં થાય તેવી રિધતિ હોવા છતાં ચાલીસ પચાસ વર્ષે પુરુષો પુનર્લભ

નવું સહિત્ય

[અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૧૪૪ થી]

વિદ્વાનોમાં કેક ચર્ચસ્પતિ વિષય થઈ પડ્યો છે તેને માટે પણ રસિક અને સફળ ભાષાનરકાર થવાના ઉમેદવારને આંગણી રસવિદો નહીં આવશે. બધાં ભાષાનરો હોવા છતાં આપણા સાદિત્યમાં હજીએ આદર્શ પ્રકારની કૃતિ આ માટે પુરા વકસ છે. નેત્રાગ્રિ પ્રતિભા તથા નેત્રગ્રા શકિતને આદર્શ ધેરણો રચીનાર હવે તો નાનકડા નર્દોગ લાગે. આતા કૃતિઓના ઉમેદવારોએ હુલ્લુ નર્દોગોએ કે રણુ ઇલાની ભાષાના કરવાની કૃતિઓના કે ગ્રંથોરીલાય વાજિની કૃતિઓના દિરસો ફરી આવે એવો સંભવ ગણા નથી મહિત્તાત્તનાં ઉચી પ્રતિનાં છતાં અનિત્યસંધી દૂગિત થ લાંબાગતરો । હોય હવે ક્ષમ્ય ગણા એન નથી. ગુજરાતી કૃત્યન રતી નવન રચીમાના આ ર સમગતયી આણી શકે ના ગદ્યમાંએ પદ્યમાંભાષાનરો કયા આપણા નાદર । અભિરુદ્ધ કયા રાજીશું રેશવજ્ઞાનનાનું ભાષાનરોનિઆનું આદર્શ ધેરણુ આ પણા નથી ભાષાનરારો ધણુએક અંગ રતીગર જેટલું અને દૃષ્ટીએ છીએ.

FURTHER Milestones in Gujarati Literature (ગુજરાતી ભાષા । વિશેષ માર્ગજનાના) દેખક: રા. રા. કૃષ્ણલાલ મોદ લાલ નેરી. પ્રકાશક: એન. એ. ત્રિપાઠીની કંપની, કુઆઇ. મુદ્રય ર. ૪-૦-૦.

કુલવાડીમાં । મતગમય કુલોનો કોઇ રસીઓ બનર થયા-ચિ સુમધ લેતો ગય અને સુમધના મીઠા માણામાં તાને ચરી વિનોદપૂર્વક ગુજરાત કરતો ગય ત્યારે તે

સાંભળવાને આપણે રસપૂર્વક ક્રેટલા બધા ઉચ્ચ બનીએ છીએ । ગુજરાતની પ્રેરક સુમધ અને એ સુમધા ઉરાડનાર કુલોનું ત્યારે આ પણે 'નવું' મનન કન્યા મરી જાયએ છીએ । ગુજરાતી પ્રાચીન આં. અંગ્રેજી । સાદિત્ય ની કુલવાડીમાંથી મ વોગી રસિક બનરતી પેટે રા. કૃષ્ણલાલ મોદ એ પ્રેમ પૂર્વક સુમધ લીધી છે અને તે પરિણામે એ લે સવન ૧૯૯૦ થાં Milestones in Gujarati Literature આં. દમણાં આ Further Milestones in Gujarati Literature એ એ નાનકડાં છતાં અકિપતાગી અને સુંદર પુસ્તકો પ્રકાશ કર્યાં છે. આ પણા સાદિત્ય પ્રતિની એ તી પ્રેમમાં બલિત આ રકિતાનું આ પણું કે અંગત પરિણામ નથી એમની સ્વત્ર સાદિતોપામન નાં રૂપ તાં કે 'ગુજરાતી' ની રેટરીઃ ઐતોહાસિક નવકથા આંધી બકિનજામુના આંગણી 'શ્રીકૃષ્ણ'ના ભાષાનરો, 'દયરામ અને દારી'નાં અને બાજી ધણીએક માંથી પણ ૬૬ ગ્રંથોની પ્રતિક્રિયા આ આદર પામેલી એમની નાનીમોટી વિવિધ મદિત્ય નિમાયી ગુજરાત આનણું નથી વિશેષ કરી । આ એ પુસ્તકમાં સમાવેલી આપણા સાદિત્યની ગભીર અમાયોગ્યતા માટે આ પણા સાદિત્યરેટકો રા. ગ્રંથોરી ન લાંગો વનત અંગ્રેજી રા. એમના અને રા. દોમયજ્ઞ અંગ્રેજીઆના આ દિશાના આવા આરંભ છતાં માર્ગપરેસક પ્રતો પુરી પ્રશંસાને પાત છે એ વન નિર્વિવદન છે. અંગ્રેજ વાચકોની બરોજા આસમને આપણા સાદિત્યની સમૃદ્ધિનું દિગ્દર્શન કરાવતું એ દિગ્દર્શી આ પુસ્તકો પહેલાં અંગ્રેજમાં લખાં છે. તે કે પ્રથમ પુસ્તકનું સમણાં ગુજરાતી થત મનું છે છતાં આપણી

યદ્યપિ શક્યો નથી. સાહિત્યકારના ઉદ્દેશ્ય
આદર્શોને હૃદયના વિશેષ અને સાચા રણક-
થી યુગનાર અને મુશીબો જ્યાં એકલ
વીરની અગત્યથી તેમને યુગરાતી સાહિ-
ત્યમાં ઉદ્દેશ્ય સંકાર કરનાર નર્મદની
કૃતિઓ કરતાં દક્ષપતરામની સાદી અને પ્રાપ્ત
ધોરણની સાહિત્યકૃતિઓ કે લી બધી ઉતરતી
છે એ પુરું બતાવવું જોઈતું હતું.

અ.ગળા જતાં રા. કૃષ્ણલાલભાઈ કલાપીના
કવિજીવનનો રસપરિચય યથાથનાથી નથી
કરાવી શક્યા. સમગ્ર વ્યક્તિત્વ સાથે કાવ્ય-
તાની એકતાનતાને રસરૂપ કરનાર એ કવિની
કવિતા આપણા સાહિત્યમાં એક દક્ષિણ આદ્યમ-
ળા કવિજીવનનું વ્યક્તિત્વ રહેલી હડી કુડી
લાગણીઓનું એવું તો સરસ અને ચિરંજીવી
ચિત્ર ઉભું કરે છે કે આપણા સાહિત્યક્ષેત્ર
ઉપરથી એ કદી વિશ્રમ થાય એવું લાગતું
નથી. અકાળે વૃદ્ધ અને વ્યવહારકુશલના
વાની નાખતા અનુભવોથી ખદખદ ઉડળી રહેલી
એ અનુપમ કાવ્યમૂર્તિને યુગરાતના હૃદય
અને વિકાસના એક કાલના આલંબનરૂપ
વ્યક્તિવિકાસ સિદ્ધ કરનાર એ કવિને ઘણું
થયે સદિઓના જેવા નગરોળ અને નિહુર
યદ્યપિ ગમ્મલા આપણા વ્યવહાર અને તેના
અનુભવોના પ્રદેશોમાંથી બહિષ્કૃત કરવાની
બેદરકારી યુગરાતના સાહિત્યનો દત્તિહાસકાર
એની વ્યવહાર કૃષ્ણતામાંથી તો નહીં જન્માવે.
વ્યવહાર અને અનુભવને નામે અજ્ઞાન માનેલી
કુનીઆને અધારી બધાવવાના મિથ્યાચારના
અસંખ્ય સંયોજિત ઢાંકપીઝાઓ કરતાં
ગંગાના નિર્મલ નીરની પારદર્શકતા દર્શવનારું
હૃદય આપણા કંઠેવાતા વ્યવહારને કેટલી

હૃદય કોટિએ સુખના વિશેષ સામર્થ્ય ધરાવી
શકે છે એ કલાપીના કવિજીવનના સાંત
અભ્યાસ થયાથી પુરવાર થશે. કલાપી વસંત
માસિકમાં એક વખતે, પ્રસિદ્ધ યજ્ઞેલી
પંકિતભાઈ * કમ્પનાનુસાર એક હૃદય કોટિના
કવિહૃદયના ધારક આ દાતા હતા એમની
કવિતા દક્ષપતરાની શાળાની વ્યવહારની
કદી સફાઈ વગરની નર્મદના વર્ણનની
પહેલી રે-નાં રાણાં પાણીની અસરતા
વગરની કે સંકૃત અંગ્રેજીની મિથ જાણ-
ઓનાં પ્રતિબિંબ ઝીંજનાર ગોવર્ધનયુગના
આપણા બીજા કવિવરોની નિર્મલ
સરિતા જેવી કવિતાથી લિંગ હોઈ સ્વતંત્ર
અને સમર્થ રીતે એનું વ્યક્તિત્વ વ્યક્ત
કરી ચિરંજીવી બની ગયું છે.

આજ ગોવર્ધનયુગના એક બીજા લેખક-
એ યુગની રિમૂર્તિમાંના એક મહિષાસુ-
રદિવેદીના એક સાહિત્યકાર તરીકેના જે
અભિપ્રાયો આ પુરતકમાં આપવામાં આવ્યા
છે-એમના તત્વમાન વીરોના અને એકદરે
એક સાહિત્યકાર વીરોના-તેમની સાથે પશુ
વધુ મનો ભાગવા નહીં જ તૈયાર થાય. આચાર્ય
આનંદચંદ્રભાઈએ સમર્થ લેખક, વીરો એક
તત્વમાની તરીકે, તેમ નરસિંહગવલાલએ કે
બીજાઓએ એક સાહિત્યકાર તરીકે દર્શવેલા
વજનદાર અભિપ્રાયો રા. કૃષ્ણલાલભાઈની
આ કૃતિને અસર નથી કરી શકતા એ જરૂર
વિસ્મયકારક ખરું. રા. કૃષ્ણલાલભાઈનામાં
વર્ણનો એક જાતનું એકધારું દર્શિષિંદુ ૨૬ યદ્ય-
પિ લાગે છે. એને લીધે એ જગારે
જગારે દયારામ, નમદ, મહિલાન કે કલાપીને
અવલોકે છે તારે એમાં દરજીએ એટલું
આદાર્ય જણે અગણે એ અધુરું દર્શવે છે.

* “કદુ” કે ના કદુ ? તોએ કદુ થાં ;

“કદુ” ના કદુ ? તોએ કદુ થાં ;

રા. નાનાલાલ કવિની એવનામિક કવિતાને માટે પણ—જ્યારે અગ્રેષ્ઠ વાયવ્યની વિચાર કુશીલમાં આ પુનઃ મેહલાય છે ત્યારે—૧૪ રિતાર કરેલા । આગે નથી એમની પ્રાતઃકામી તરંગીકરી રેટરીક કવિતાએની સચીત્રમ દલક નવાઈને જ્યારે આપણાં આગાંબા બની મુકે છે ત્યારે આપણા ડાલ સાદિલયા જે નીચી આલ્યા પ્રવેશો છે એની બાલ છાપ અગ્રેષ્ઠ રચોડ આગળ તકુલ કરેલા પેશ દર્શી 'જ્યા જ્યા' માટે જે તા વિનાશી કલ્યાણ આગ છે પણ કવિની કવિતા વીજ એના પ્રમદ ધમેલા નીચી અભોધાસક કાલસોદયે જ્યારે વિશેષ જલુ કગરો જરેલી દર્શી, સત ૧૯૮૧ ના શરૂ થતા વર્ષમાં પુનઃ જદાર પડે છે છતાં જાનજામાં એમાં નાપણા સાદિલયા બધીએક ઉત્તમ કૃતિઓ નજર જદાર પણ રહી જવા પામી છે. એકાદ ને નામ જસ થશે રા. સામર જેવા કવિ કે રા. મોદનલાલ દવે જેવા લેખકની કૃતિઓ વીંછે જરાએ હિલેખ નથી, રા મુનશીના જે નાટકો પુરંદરપરાજય અને અવિષકા આદ્યા વીંછે પણ એમનો અભિલાષ જાણ્યા નથી છતાં પાસી સાદિલયા વીંછે, મુગતમાન સાદિલયા વીંછે

રા. જુહાલાલભાઈએ વિચિત્રાર અને મહાનુ જનિથી કહેવાનું જાણી નથી રાખ્યું. આપણા જલસાદિલયા શબ્દશુદ્ધિ રસોવની એમની ફારસી જાણવી દિદનાનો આપણને અમદ્ય જામ મલ ૧ વચર નથી રલો

એ. દે ન જુહાલાલભાઈના આ પુનઃકોથી અમે મુગ થતા છીએ, મુગતાની સાદિલયા જુની નવી સામગી અનુષંગિક અને અનુચિત વિચિત્રા છે અશમ રોદધમ શીવાય આ સામગીને એકી કરી એમાં વિચિત્રાર તારત્યી કરી એની રા. ને મહોર દિદિએ મુગના કરી એ કાલે સરેલુ આ શબ્દ નથી રા જુહાલાલભાઈએ એ વિચિત્ર કાલે તરુવાથી પાર કિનારું છે અને એને માટે અમે એમને જાન કરણથી પુન અજનલ આવી એમની કૃતિને પ્રેમ પુરંક સકાર કરી એમની આવી જાની અનેક સેવાઓની રજનગાની હજી રાખીએ છીએ આપણા સાદિલયા એક અંગે ફારસી અસંગે અને સાદિલયા વિચિત્રાર છે, એ અમની ધધાર્ય મીમાંલા કરવાનું કાલે એમના જેવાના દાયે થાય એટલી હજી એમના તરફથી અમે રાખીશું નો ને વધારે પડની નદી લેખાય

માં આવી છે. નર્મદના વખતથી ડહોળાતા અને વિવિધ આરાગકતાનું ચિત્ર ખડું કરતા આપણી ભાષા અને સાહિત્યના આ મહત્વના અંગને વિરુધ્ધ કરતા આ પ્રશ્નનો ઉકેલ સત્વર થવો જોઈએ એમ અમારું મનનું છે; અને તેથીજ સંસદે જે વર્ષ પર સરળતાના ધોરણથીજ તેનો ઉકેલ સાધવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો. સંજ્ઞા શીરાય બીજું યોગ્ય અમે લાગ્યે માનીએ છીએ. ઉચ્ચાર શુદ્ધિને અનુરૂપજ જોડણી નક્કી કરવામાં આપણને વર્ષોના નિર્ણય અનુચરનો સહા-ત્કાર પુરેપુરો થયો છે. ગુજરાતના વિવિધ લૌગિકલ વિભાગોમાં વસતા શિષ્ટ ગુજરાતીઓમાં કોના ઉચ્ચાર શુદ્ધ અને કોના અશુદ્ધ એનો નિર્ણય કરતાં દમણાં નજીકના જાવણમાં તો તેજ પ્રમાણે રાખેલાં મૂલ શોધી તેના પર જોડણી રચવાનો પાર આવે

એમ હોમનું નથી. પ્રયત્ન જેટલો કઠણ છે તેટલોજ અશક્ય છે. આશા છે કે અમદવાદમાં જોડણી સરળ કરવાનો પ્રયત્ન કરનારો સરળતાનું ધોરણ વાંચી ઉચ્ચાર શુદ્ધ કે શસ્ત્રીયતાના ગુંચાડામાં માત્ર એકે નવી ને અમી પદ્ધતિ સર્જવામાંજ મફલતા ન માને. પાઠ્ય પુસ્તકો, પત્રો, વ્યવહાર જીવન અને વિદ્યતા—એ બધાને સચિત્ર ને સરસ પડે એવી પદ્ધતિ શોધવા. કઠણ કામમાં ઘણા જુના સિદ્ધાંતોનો ભોગ બલે આપવો નહિ. પણ અચારે તો હોય પાઠ્ય પુસ્તકોએ સહેલી ગણેલી જોડણીથી પણ સરળ જોડણી નક્કી કરવી જોઈએ, સંસ્કૃતો પ્રયત્ન એમ દિશામાં દનો; અને અમને તો આશા છે કે આ પ્રશ્નનું નિર્ણયનું જો યોગ્ય દૃષ્ટિ મિલ્લેથી થાય તો એથી પણ સરળ પદ્ધતિ પ્રચલિત કરી શકાય.

સ્વીકાર

[અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૧૪૬ થી]

ગુજરાતી વાક્યમયે ચરણે ધ્યુ' છે. પ્રસ્તુત પુસ્તકમાં સામાન્ય રીતે સમાજસભ્યને લગતી ચર્ચા છે પરંતુ તે ચર્ચા રાષ્ટ્રદૃષ્ટિએ ધણીજ ઉપકારક અને ગૌરવ યુક્ત છે. હિંદુવાસની દૃષ્ટિએ તેની પર્યાપ્ત આપણને આપણાથી દાવમાં થતી જુલોની પરંપરામાંથી અનેક રીતે બચાવે તેમ પણ છે.

પ્રાચીન હિંદુસ્થાનમાં સ્થાનિક સ્વરાજ્ય: અનુવાદક: ચંપકલાલ લાલભાઈ મહેતા, પ્રકાશક: એમ. સી. કોહારી, વડોદરા. મૂલ્ય: રૂ. ૧-૧-૦.

જો સવાઈ સાહિત્યમાલાના ૬૧ મા પુષ્પ વરીષ્ટ પ્રાસિદ્ધિ પામતું મુગ ટો. મુકરજી પ્રસ્તુત પુસ્તક પુનઃ સ્વરાજ્ય પ્રાપ્ત કરવાના આ મુશ્કેલી આપણા પ્રાચીન સાહિત્યમાંથી હવિત અવતરણે સદિન પુરાતન અને રાજનીતિના વિવર્ણોએને યક્ષ અન્નમન' જણાયા વિના નહીં રહે.

બંસરી (ત્રૈમાસિક) પુસ્તક બીજું અંક પહેલો. તંત્રીગ્રંથ: રા. બાપુલલ ગામી અને રા. આપાભાઈ પટેલ. પ્રકાશક: ભુલભાઈ પુત્તભાઈ, એસ. વાર્ધિક લવાજમ: રૂ. ૧-૪-૦

સાચકો સ્થાપકથી નીજગતા આ ત્રૈમાસિકને મુરખ અને સરસ હિંપાસની અંક જોઈ અમે તંત્રીએને તેમની નિઃસ્વાર્થી સેવા વતિ માટે અભિનંદન આપીએ છીએ, લેખન કલાની દૃષ્ટિએ આવાં સફલ માસિકોને અમે હતાદ્યુરિક વધારી લઈએ છીએ અને આવાં માસિકોની વંચાવેલીએ વધે, ફાલે અને કુલે એમ અમે ઈચ્છીએ છીએ.

[વધુ આવતા અંકોમાં.]

સુજાત

પુસ્તક ૧]

પૌષ ૧૯૮૧

[અંક ૪

ગુજરાતે સમારો નવો કુદ આરંભ્યો છે તેની સમૃદ્ધિની મહત્વાકાંક્ષા ત્થી વર્ષ છે તે સાબીતોથી સમૃદ્ધ જન્યુ છે.

એના પુરુષવર્ગમાં ત્યાજ છે, વસતી છે, શ્રદ્ધા વ્યાપકારિતા ને ઉચી અભિલાષા છે એમાં અવસ્થાસાક્ષિ છે ને સ્વાતંત્ર્યપ્રીમ છે, મુક્તીપ્રેમ છે અને નિશ્ચયતા છે; જાનના શીલતા છે અને સેવાપ્રતિભા પ્રીમ છે, અને અગ્રીય તપસી માનવતા વિશ્વાસવાદી હોય છે

એના સ્ત્રીવર્ગમાં કુવની શુક્રપાસતા છે, ને જ્ઞા સતીની જાનતા છે એમાં શક્તિ છે, ને સરસ રસિ છે, અન્વયવતા છે. ને જ્ઞા વ્યાવહારિક શુદ્ધિ સતેજ છે, પર્માયતા નથી, જ્ઞા અદ્વાય દ્રવ્યની શક્તિ છે, એમાં પુરુષના સમાન વ્યવહારી હોય છે, જ્ઞા પુરુષને પડખે જવા સ્વેચ્છાનુ ઇલાય છે, નવાનવા હમ્મસી છે, જ્ઞા કુ મા સદન ગ્રવણી હમિત છે અને પુરુષો ને સાંનિમાં નિશુદ્ધ પ્રેમની જ્યેષ્ઠા જગત્ત આદી છે

સામેસામમાં નવયુગનુ યોતન પ્રસારી રહ્યું છે—ધીરેધીર નવા સમારો સમાર માવ છે.

નવજીવનવરે જાત્રા એક ને અવિભક્ત શુભાશના જાત્રે અને છે, અને એમ અન્વેષણની એકતાનતા પરથીજ આત્મા પરમાત્મ છે તેમ શુભવાની સમૃદ્ધિના પ્રવાસી આત્માની સતી દે છે કાર્ત્તવીર્ય ને પરશુરામની આ અર્પિત સમૃદ્ધિને વિશ્વ અન્વેષણ હલ્લ કરી છે; અને આર્યવર્ણના સનાતન ધર્મના મહત્વાકાંક્ષા ને વીરતા, સ્વમાન ને સ્વાધ્યય, શુદ્ધિ, સ્વાતંત્ર્ય ને અવસ્થા, તપ, શક્તિ ને સંયમ, વિનયક્રિયા ને અન્વય, અન્વયજ્ઞાની સર્વાંગસેવા, અને પ્રેમ-નિર્મલ ને નિરૂપ્ત-આ પુરુષના નવ-આર્યકર્ત્તવીર્ય પ્રેમથી રહો વિદ્યાર્થી પ્રશસ્તી

— શુભવાન-અંક સાંસ્કારિક અધિકારી

ગુજરાત]

દેવી વઝોવવાની તૈયારી કરતી હતી.

[પૃષ્ઠ ૧૯૮૧]

જાહેર માધ્યમ

(હિસ્તરસાગર ત્રિ અ. બ. નં. ૮૭)

— ૧ —

સંખ્યા

અમદાવાદ ખુલાસા તાલુકાની શાહ
સંખ્યા, સાદિલસંસદ

— ૨ —

નિવસાર

૨૧ શિવરાત્ર સંજીવ,

અ. બ. બ.

મુખ્ય યાત્રો

— ૩ —

પૂરપૂર

અમદાવાદ ગેટ... .. અમદાવાદમાં ગેટના મુખાબત એક ગરીબીદાસના ગરમાય થયેલા
વિપુલ પનાદય
નરોત્તમદાસ અમદાવાદ ગેટનો બાપ, મંદુગીનો વર
સારાજીવ અમદાવાદ ગેટનો નદન પુરોષીઅન થઈ ગયેલો પુત્ર
મોહનદાસ નરોત્તમદાસનો બાલમિત્ર.
જીવરાજ અમદાવાદના સુપ્રસિદ્ધ વૈદ્યરાજ, નરોત્તમનો સહાબાસી
સરદાર હીરાસિંહ પંજાબનો એક અગ્રેય તાલુકદાર
શીવાય નાનાવાય કવિ, રજીન્દાસ ઠાગોર. સી. એફ. એફ. મોહનદાસ માધી,
અનુપરાય બોમ્બે

શ્રીવર્ગ

માયાવતી... .. અમદાવાદગેટની બહેન-અનિકલાવેલી બામિતી
મધુરી અમદાવાદગેટની મોગી દોકરી, નરોત્તમની પત્ની.
પુષ્પા તેની નાની બહેન.
નોંધ, આગર સ્થાદિ.

આગલા પ્રવેશોનો ટુંક સાર

ગાંધીજીએ રોક અંગલાસના બંગલામાં અનુભવીઓ પ્રેક્ષકોને ગાંધીજી, ટાગોર અને કવિ નાનાલાલની પ્રતિભાઓ સંબંધે વિષત જણાવી રહ્યા છે. તેટલામાં સેઠને પુત્ર સારાભાઈ ને પહીસમાં ઝવેરીની પેઢીમાં મેનેજર તરીકે કામ કરે છે તે આવી પહેાંચે છે. અને પોતાની નાની બહેન પુષ્પા સાથે વાતો કરી પિતાની પોતાના તરફ ફેવી વૃત્તિ છે તે જણાવવા પ્રયાસ કરે છે, અને મધુરી અને નરોત્તમના જીવનકલહની વસ્તુચીત કરી પછી પોતાની મહત્તાનાં બધાં કુંગી, ગુપ્ત રહેવા ત્યાંથી ચાલ્યા જાય છે. અંગલાસ પુષ્પા સાથે પ્રેક્ષકોના પોતાના તરફના સ્થાના નરસા વિચારો મઠિ વાતચિત કરે છે ત્યાં પ્રેક્ષકોથી કંટાળેલી માયાવતી ખીજવાએલી આવે છે. વચમાં પ્રેક્ષકો આવતાં પુષ્પા ગભરાઈને ચાલી જાય છે, અને પાછળથી નરોત્તમ પણ હથેરાઈને આવે છે અને માયાવતી અને નરોત્તમ બંને અંગલાસ સાથે પ્રદર્શનથી થતા પ્રેક્ષકોના કંટાળા બાબત રસબરી ચર્ચા કરે છે; છતાં અંગલાસ પોતાની હદારતનો રોગ છાડતો નથી, એટલામાં જીવરાજ વૈષ આવે છે. જીવરાજની રૂબરૂમાં નરોત્તમ અંગલાસ તથા માયાવતીની પ્રભુસિંઓને પ્રબળ રીતે દાંબિલ કરે છે અને જીવરાજ સહિત ચાલ્યા જાય છે. એટલામાં ગાંધીજી તથા રવિબાલુનો વિદેશી હીરાસિંહ આવતાં તેમની વચ્ચે કેટલોક વાદવિવાદ થતાં અંતે તે ખીજાઈને ચાલ્યા જાય છે. પુષ્પા ને મધુરી દાસ્ય-વિનોદ કરતાં હોય છે ત્યાં નરોત્તમ આવે છે. પુષ્પા જાય છે અને નરોત્તમ મધુરીને પરસ્પરની પ્રભુપ્રમંથિ દંડ કરવા સમજાવે છે, પણ વિચારની વિરુદ્ધતા પડતાં મધુરી નરોત્તમને તિરસ્કારી પુષ્પા સાથે ફરવા ચાલી જાય છે, એટલામાં નરોત્તમનો જુનો મિત્ર મોહન વિદેશની યાત્રા કરતો આતા તેને મળે છે અને વાતચીતમાં નરોત્તમ તેને પોતાના જીવનની વાત કહેવા મઠે છે. તેમાં મધુરી તથા ટાગોર સંબંધી ટેકરીક વાતચિત ચાલે છે એટલામાં ટાગોરનો પત્ર તથા ફેટા આવતાં નરોત્તમ ખીજાય છે. ઉવટે મોહનની ખુબીથી બંને મધુરીને વશ કરવાની મામિક પેરવી રચે છે. અંગલાસ સહકુટુંબ બહારથી ફરીને આવે છે. અને ટોંગ કરી સુઝ ગમેથી નરોત્તમ અજણ મરડી બેઠો થાય છે. તે અરસામાં ટાગોરજી મોહનની અચાનક પધરામણી થાય છે. ટાગોર-મોહન—ની આર્થ અને આંગ્રજીમિત પદ્ધતિએ આગતારવામતા રાક થાય છે. નરોત્તમ પણ તેમાં ભાગ લે છે. જમણ પહેલાં નરોત્તમ અને ટાગોર-મોહન-પોતાના દિસ્સાને કેમ પાર પાડે તે સંબંધે ચર્ચા કરે છે ત્યાં પુષ્પા આવી નરોત્તમને આરોગ્ય ભુરનમાં કે રહી જતી ખામીઓ શોધવાનું કહે છે. નરોત્તમ તે જોવા જાય છે. પુષ્પા અને ટાગોર-મોહન-એકલાં પડતાં સૌંદર્ય કેને કહેડું, કેમ પારખડું વગેરે વાતચીત ચાલે છે. તેમાં પુષ્પાનાં ફેણ-માયાવતી આવે છે અને પુષ્પા જોજનખંડમાં જાય છે. ટાગોર—મોહન—, માયાવતી અને નરોત્તમ વગેરે વચ્ચે સૌંદર્ય નીચે વધુ ચર્ચા ચાલે છે. શોધવામાં સર્વે જોજનખંડમાં જમતા બેસે છે. જમતાં જમતાં હાલિત કળા હપર ચર્ચા ચાલે છે. જમણ પુરું કરી સર્વે આરામજીમાં મુખવાસ લેવા બેસે છે. અહીં અસહકાર, રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ અને પંચવિધ બહિષ્કારને લગતી સામાન્ય ચર્ચા ચાલે છે. અંગલાસ રોક વાદવિવાદમાં નહીં પહેાંચી રાકવાથી કંટાળી બાગમાં ફરવા જાય છે. શોધી વારે સંગીતનો જલસો રાક થાય છે.

(દરે આગળ વાંચો)

માયાવતી

[મુંજારો કરતું મૌન તોડવા પ્રયત્ન કરે છે] આ ગીત તો આજે સાંજે, છતાં અપરિચિત નથી લાગતું. કોનું છે, નરોત્તમભાઈ?

મોહન

નરોત્તમભાઈનું પોતાનું! શીઘ્ર કાવ્ય.

નરોત્તમ

નાજ, એ જગત આખાનું હૃદયમાન છે.

આત્મકરિના કાનથી અઘાપિ ફેરફાર મનોવચ્ચા
આધુજ રહી છે, અને તેને બેળે ફેરફાર સંભળાય
છે કે યા ચિત્તવાસિ મન મનિ મન વિરક્ત ।
[નિઃશ્વાસ નાખે છે]

મોહન

પિત્રમા જો સદા જે બેઠકએ તે તેને
નવર તેજ કણે મળે તો પડી જીવનમા કે
નવીનતા ન રહે, અભિલાષ ન રહે

માયાવતી

પણ મને તો એમા કે કામ્યમધુર
સાગર નદી-તલકે નરોત્તમમાએ ખાડુ એટલું
સહરો કે તે વેળા તો બહુજ મધુર સાચું
હતું.

નરોત્તમ

મુખી જનેતે કુખી જનેતા કુખમા
ખાધુર્ષ કેમ સામે ? એમને તો આરા તે
અવધમાનજાજ સામે. Laugh and the
world will laugh with you, weep
and you weep alone.

પુષ્પા

[આ અણુધારી વિહંગના નીડળી નરોત્તમ
પર અરે ક્યા બહુજ આરે છે, પણ આ
પ્રમએ એ વાન વધારવામા હો સાર] એ
ગીનમાં કામ્યમધુર્ષ ન જળાધુર્ષ, તો ફેરફાર ।
તમે કે નમુને બતાવોને નરોત્તમમાએ તો
પોતાનું દારિદ્ર્ય છુપાવતા અવનિત દીકુસાળી
માં કવિતા કરી પણ તમે તો કે ગુર્જર
મિરાનું ઐરવ કવિરાજને બતાવો.

માયાવતી

[હ્રદય સંગુષ્ટ] હું કે નરોત્તમમાએ જેવી
શીઘ્ર કવિ નથી અને તો તમે તો કુદ્દત્ત
કરો તો આપણા ગુર્જર કવિવરનું કે કદું

કેમજે દુરજન ક્યાં વિના, માયાવતી સિવાર
સહ તે પર સાથ ફરે બ બલવચનો દોષ કરે છે
આખરે આવ છે

“હું તો એમણું બની છું મારા વાલમની,
વાલમની, પ્રેમ આલમની” ઇત્યાદિ

પહેલીજ સીંગો કુખાર યા નરોત્તમ
ખીસ્યામાથી બીડીની વેળા કાઢે છે અને બહુ ખીડી
કરી સમજાવતા સામે છે અને પણ બહુ તેજ
સામે સમજાવતા સુર યાદ આવ્યું હોય કે કોબાની
કાળીમા મુખપાન કરતુ અવરિત બહુજ તેમ ખીડી
પીતા મહિજ નતો હોય તેમ બાળમાં બપ છે
માયાવતી આવ છે

મોહન

એ શાનું ?

માયાવતી

એ બમારા ગુજર કરીધર નાનાકાવના
કામ્યમાથી છે

મોહન

શિરોદેહ, એમા સમજાવિત પહેરે
સયું છે

માયાવતી

એની યોગ સમજાવતા એકવીજ નથી
કરેરી

મોહન

આજ સમજવા મારે બીજી વર સામળા
પડે

મધુરી

[મોહને આ વચ્ચે માત્ર સમજતા અનર
કયું તેને સામ સહ ફેરફાર પુન ગયા
મડી બપ નહીં, એટલે વચમા મોને છે]
દમજીજ આરે કામ્યમધુર્ષની વાત કરતાં
દતા, તે મરણી અને પુષ્પાનું મન વપ છે,
કવિરાજી કે સુ કવિએના નિર્દાત મુખમા

કાવ્યમદતા વાચક કે અધ્યાસકને મુંઝાવવા-
જ સમગ્રતી દરે ?

મોહન

[સ્થિત દારૂથી] એ શંકા કરવાનું
રહ્યું ?

મધુરી

[તેવાજ આર્મિક દારૂથી] આ આમાન
જરૂર કવિવરના ધણાએ ઉદ્દગારાનું રહસ્ય
તે તો જરાજર સમગ્રનયું નથી. દાખલા
રીકે:-

“તરુ તરૂં પાને, પ્રિયતમ, નામ જે તારું છે:
રેખા દેખામાં, પ્રિયતમ, ભાગ્ય જે મારું છે.”

મોહન

[એક પક્ષ વીમાસણ કરી] એમાં
અલંકાર તો અદ્વિતીય છે.

મધુરી

હા, પણ અર્થ ? વળી કહું ?

“વન વનના મહેલ, પ્રિયતમ, તારા બીજું સુના છે:
તીરથના ધાર, પ્રિયતમ, લેખામાંથી જુના છે.”

એટલે શું ? હું તો સમગ્રતી નથી.

માયાવતી

એતી સમગ્રતી તો સમજોગા ન આપી
શકાય ! અનુભવ ચરેજ સમગ્રનય.

મધુરી

[એજ દારૂથી] એટલેજ મને શકા
યદ કે કવિનું કવિત્વમદાત્મ્ય હું વાંચનાર
સુઝાય નથી વધતું દરે ?

મોહન

કવિની કૃતિમાં અર્થ અનેક લાગે એ
કે અસ્વાભાવિક નથી.

પુષ્પા

નાનાસાલભાઈ તો અર્થ સમગ્રવચાની
કડાકુટમાં પડતાજ નથી.

મોહન

છતાંએ કવિને કે જમાનાને સંદેશી
કહેવો હાય તો તો બદનર છે કે સમગ્રનય
તેવી સદલ બાપામાં સખતું. બેસક સૌ કે
સમાન દીરસે સમગ્ર શકે નહીં; અને સમગ્ર
નેતે પણ સમગ્રદેઃ થાય એ પણ અશક્ય
નથી.

[નરોત્તમ બાપમાંથી આવે છે. બીજી પી આપ્યો
કે માયાવતીનું ગીત ચુકી આપ્યો ?]

મધુરી

મારે કષ્ટ કરતું જોઈએ કે રવિમાણની
કૃતિમાં શૂદ્ધ અદ્વિતીય છે, અને તે વિચાર-
શાળી, શુદ્ધિમાન વાંચનારને મજે ખરે.

નરોત્તમ

અને ના મજે તો પણ અત્યારે આપણાથી
બીજું કંદેરાય ?

પુષ્પા

[આ વરવદ્ રમે વળી વરી પડે.] મધુ
મોહન. દવે તમારો શરો ગારાનો. હા, આ
ત.ઉમ, કવિગજ અને નરોત્તમભાઈ નલસી
રવા છે.

નરોત્તમ કવિ પાસે બેસે છે-મેના રીની
જરાજર સામે. મધુરી ગાય છે તે દરમ્યાન મેખાન-
મેખ તેને જોઈ રહે છે. મધુ આંખ ઢાંચી ગાય છે-
પણ જરા જરા વારે મોહન સામે નીરમી નજર
ફેંકે છે.

મધુરી

મને કે વાદ કરાવીશ ? [તાકસને સર
ચલે છે.]

પુષ્પા

હું શું કરાવું ?

મધુરી

[રાજોરકૃત એક ગીત ગાય છે.]

“અધિ ભુબન-મનો-મોહિની

અધિ નિર્મલ-સૂર્ય-કરોળ/વત્ર-ધારિણી

જાતક-જાનની-જાનની.

નીલ સિંદુ જલ-ઘ્રેત ચરણ વસ

અનિલ વિકિરિત રથામલ-અચલ

અંબદ સુચિત-ભાસ દિમાચલ

શુભ તુપાર ફિરીદિની-અધિ ભુબન.

મયમ પ્રભાદ ઉદય મમ હૃદયે

મયમ સુનાયો સ્વર સુભ રજને

મયમ મકાશ કીયો મુજ બચને

પ્રેમ-રાગ તુજ મોહિની-અધિ ભુબન મનો.

અતિવ પ્રભાવ વહી તુમે ધન્ય

દેશ વિદેશો ખ્યાલિ આખંડ

નદીયો જાનના-વિગમિત કંઠગા

પુણ્ય-પીપ્પલ સ્વન્ય વાહિની-અધિ ભુબન.

એજે આર છ કીડી પોનાની ધુસારી તે નરોત્તમ
ખણી લે છે. પુખ્તાને જળ કેર ફેર પયો લોય એમ
લાગે છે, પણ શ્રેણી નથી.

નરોત્તમ

[મોહનને] માનાને-સ્વભૂમિને-આ તમામ
ઉદ્દેશણા મધ્યે છે કે ?

મોહન

[નાટક તમે જીત્યું નાટક ચાલ છે તે
જાણ્યો નથી, એટલે બાવ અમત્તવા વિના
ઉત્તર દે છે.] એમા અધ્યમ્ થું ? સ્વદેશ
પ્રેમમાં માનુષકિત ભાવ ઉપરાંત પણ વધારે
જુરસાની-વધારે અસત્તા રાગની અગત્ય
નથી થું ?

મધુરી

પ્રેમ, ખરો વિશદ પ્રેમ, ઉત્પાદક તેમજ
ઉત્તેજક શક્તિ છે નહીં કે ફક્ત સ્થિર.
નિષ્કલ્ભ ભાવ. A dynamic force,
not a static condition only.

નરોત્તમ

[કટાક્ષમાં] શુદ્ધ પ્રેમની આ નવી
આખ્યા માટે આપ થું કહેા છે, કવિરાગ ?

મોહન

[પોતાને ભજવવાનો ભાગ વીસરી ગય
છે.] એ મને તો અતિ વિચારણીય લાગે છે.
અનેક દેશમાં અનેક કવિઓએ પ્રેમને પ્રેરક
સત્ત્વ તો માનેજુજ છે. મધુરી બહેન એને
હવે પ્રેરક ઉપરાંત ઉત્પાદક અને ઉત્તેજક
શક્તિ ધારે છે. [એક પક્ષ વિચારીને] એમાં
અણપટલું કશું નથી,

મધુરી

અને તેથીજ હું તો માનુ છું કે શુદ્ધ
પ્રેમે પ્રેરણા, અંધારિણી અંધારમાં અપુરુષ
ન રહેવા જોઈએ. કશું છે કે:-

શંત વખાંદ-ટુનીઆ હુલ

અણુઓ છે તો વિષાવ પુર.

માવાવતી

એ કોની કહેવત, મધુરી ?

મધુરી

[અત્યાર મધી આવેશમાં વાતનો જાદુ
ખ્યાલ નહોતો હવે ખ્યાલ થાય છે. એટલે
કેક સરમાય છે. ઉદ્યુ વાક્ય કેક અસંજદ
લાગે છે, અને તે પર નરોત્તમની તીક્ષ્ણ નજર
પહોંચી એમ લાગવાથી ઉદ્વેગ થાય છે. ફાદને
તેથી હુંકમાંજ ઉત્તર આપે છે.] આઉનીગ.

નરોત્તમ

આઉનીગનું નામ દેનામાં હું તો ગમરાષ
ગણુ છું. એમાં આપણી અક્ષય માતેજ
નથી, એજે પુછવાની પણ દોમન નથી.

[વધુ મટે જુઓ ૧૪ ૨૫૧]

ઓ ખેતર !

લેખક :

રા. અંબુ દ. વશી.

(ચિત્રકાર :

રા. રવિશંકર પંડિત.

—૭૭૭૮૬૬—

તે પુરાણા સમડીના ઝુપલા પાસે ભાણા પટેલ આજ ઉભા હતા. એમના હૃદયમાં આજે કેં ઉંડું દોતરાતું હતું ને એમની નસેનસમાં આજે તનમનાટ થતો હતો. જ્ઞેનારને જરા વારમાં વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરે એવી એમની માયાળુ આંખોની પાંપણો આજે બીની ચઢ હતી. માત્રીક તરીકે એ ખેતર પર આજે એમને છેલ્લી નજર કરવાની હતી. એમના ભુરીયા જળદત્તી જોડ સાથી વિના પણ એ ખેતરે સીધી ચાલી આવતી ને પોંકની મોસમમાં નીશાળ છુટે મકન ભાણીને લઈ સોજતીઓ સાથે દોડયો આવતો. એ વખતનો આનંદ પટેલથી વીસરાય એમ નહોતો, પેલો આવળ, પેલું માળા આંધવાના કામમાં આવતું ચુંદીનું થડ, પેલો નીશાનીનો પથ્થર, અને પેલું બે ચાર પથ્થર ભેગા કરી ભાણીએ બનાવેલું દહેરું કાચથી એનાં નહોં; પટેલથી આ સહન નોતું થતું.

પટેલ એ જમીનને ચઢાતાં શીખ્યા હતા, એટલે આજે જોતાં ધરાતા નોતો. જ્યાં મન કરતા પણ સમડીના ઝુપલાએ ધોતીયું તાણ્યું હોય એમ એ ઉભા રહેતા. “ખાણુ પોક ક્યાં ખાણું?” એમ ખોલતાં હોય તેમ મકન ને ભાણી પાદ આવ્યાં, અને એ વિચારમાંજ એનું હૃદય ચીરાવા લાગ્યું. દુઃખની પરંપરાએ ન રડનાર પટેલ આજ રડ્યા.

પટેલ દલ ૨૭, રોવાની અનેરી મઝા માલુન, ખેતર આશયે હંધું ઠાલવતં, અને પરાજે એને વેચવું પડે છે એમ એ એને જતાવત. પણ એવામાં સાદ આગ્યો; “અધ્યા ભાણા! અહીં શું કરે છે? એ ખેતર તો હીરાશાને વેચ્યું ના?”

રામા પટેલ રોજની વાત કરવાની દમે વાત કરતા હતા, પણ એમને ખબર નોતી કે ખેતર વેચવાનો વિચાર કરતાં એ ભાણા પટેલની નસેનસ આજે ખેંચાતી હતી.

લાં સુધી આ સ્થિતિ બદલાવાની આશા નાખવી એ પથ્થરને દોહી દુધ મેળવવાના યતન કર્યા જેવું જ છે.

રસ્તે ચાલતાં ગમા પટેલે, હીરા પટેલે ઉંચા કુળમાં કન્યા અપવા માટે એકનું એક ખેતર વેચેલું; મકા પટેલે એ માટે પત્નીનાં ધરેણું વેચેલાં; તપુ દિવસ છુટું થી વાપરવા માટે કશન પટેલે સાત પીયાં જમીન ને પાણીદાર થોડી વેચેલી; વગેરે જીની વાનો રમખંડ રીતે કહી. આ સાબળતાં પટેલ ખેતર નેચવાથી ચતું દુઃખ ભુલ્યા. ‘ગમે તેમ ચશે પણ દેવી ઉંચા કુળમાં પરણશે. ગામમા ફટકુ સારું ગણાશે,’ એ વિચારે પટેલને આવવા કાગ્યા અને ગામ આવતાં નો એ વાને પટેલના મમજના એકાદ ખુરે બેઠા પડવા પ્રયત્ન કર્યો.

નીચાળના શિક્ષકનો છોકરો પાડશાળાએમા રજા હોવાથી ત્યા આવ્યો હતો. ફક્ત ઉચ્ચ કુળની લાલસા માટે પટેલે જમીન વેચી એ એને કીક ન લાગ્યું. વળી દેવીના ભાવિ પતિને એ ઓળખતો હતો. એટલે ઓછું પટેલને સમજાવવા વિચાર કર્યો, ને પેતાના ચિતાને એ વાત કહી. માસરને આવ્યા ઘણા અનુભવો ઘણી વાર થયા હતા, એટલે એણે પુનઃ સમજાવ્યું કે એ બધું પથ્થર પર પાણી, પણ યુવાનીનું ઉબ્બુ લોહી એ યુવાનની નસોમાં ઉછળતું હતું. નિરાશા દ્રશ્ય અનુભવી નોતી એટલે જવા વિચાર કર્યો.

ચાંદનીમાં લાણુ પટેલ ચોકમાં ખાટલો નાખી નીરાંતે હુકે તાણુતા હતા. પટલણુ દોરને કડગના બેચાર પુળા છોડી નાખવા નાની બાણીને કાનસ સાથે લઈ ટાંઢારામાં ગયાં હતાં. મકન એક બાણુએ પડ્યો પડ્યો ‘માધવ તેનો દીકરો, સેવા કરે અમાપ’.

ગતો હતો ને દેવી સવારના વસોવવાનું હોવાથી તેની તૈયારી કરતી હતી.

એવામાં કુળીઆનું કુતરું બસ્યુ ને દેવીએ કાનસ ઉઠ્યું ક્યું.

“એ કોણુ?” પટેલે પુછ્યું.

“એ તો માતરકાકાના ઇંદુભાઈ,”

દેવીએ જવાબ વાળ્યો. શબ્દમાં મધુરતા હતી, અને તેના કરતાંએ વધુ નિખાલસતા હતી.

“અરો, ઇંદુભાઈ! આવો, આવો.” કહેતાં પટેલ ઉઠ્યા ને દેવી પાસ ગોદડું ખાટલા પર ન ખાણું. “એ મકન, આ માતરકાકાના ભાઈને ઓળખે કે? જન તમાકુ પાતરાંનો દાગડો લઈ આવ્યો; નહીં તો શહેવા દે. એ બાણેલાઓ નો બીડી નહીં પીએ. દેવી! શેરેક દુધ લેનું કરી લાવ. એકચી નાખજે દં.” આ બધા વખત ઇંદુ ના કહે જતો હતો પણ પટેલની રૂબાચન કરવાની રીત નો સર્જન જીની યદ્ધીલી છે.

દેવી દુધ લેનું કરી લાવી, ને ઇંદુ પીવા મંડયો. એને કે અનેગે આનંદ થયો હતો. એવામાં પટલણુ ને દેવી ને પોંખવા પડોશે કાચી પટલણુને લાં ગયાં એટલે ઇંદુએ વાત ઉપાડી.

“પટેલ કાકા! તમારે જમીન તો પચાસેક વીંધાં હશે, નદી વારું? આવક કેટલીક આવતી હશે?”

પટેલને મધ ગાથા પાછી યાદ આવી, અને મુખ પર છાયા પથરાઈ. એવામાં દેવી હવે સારે ઘર પરણશેના વિષય પર પટલણુને રસભેર વાત કરતાં સાંભળી, એટલે વળી એમને આનંદ થયો પણ એ જાંચા તરત તો ન પલટાઈ.

“ભાઈ, પહેલાં તો સો વીંધાં ઉપર જમીન હતી. પણ જીન રહ્યા, એટલે એમાંથી

કાશ્મીરની મારી નોંધપોથી

લેખક:

સૌ. બહેન લીલાવતી

સભ્ય, સાહિત્યસંસદ.

ગતારક પૃષ્ઠ ૧૫૬ થી અનુસંધાન]

તા. ૧-૬-૨૦.

દિવસ વાદળોવાળો હતો, છતાં બપોરના થોડોક ઉષ્ણ નીકળ્યો હતો. સાંજે બદામના વનની વચ્ચે યદને ફરી આવી. વચ્ચે એક પુરાતન પથરનું ખંડીએર જેવું.

આવી, જમી અને આળોને સહને થોડે ફરી આવી. પછી બોટની છત પર જઈ બેઠી.

આજ પૂર્ણિમાનો દિવસ હતો. પૂર્વાકાશમાં થાળ જેવો ચંદ્રમા ઝાડોમાં સંતાવો નીકળતો. કદી વાદળોમાં પણ સંતાઈ જતો. પૂર્ણિમાની રાત્રિ હતી એટલે શીકારામાં ફરવા જવાનું મન થયું. નવેક વાગે નીકળ્યાં.

થોડેક દૂર ગયા પછી ચંદ્રમા વાદળોમાં છુપાઈ ગયો. એટલે ફરવાની બહુ મજા ન આવી. પણ અત્યારની શાંત પ્રકૃતિએ આકર્ષક હતી.

આવતી વખતે મેં બોટ ચલાવવાનો પહેલો પાઠ શીખવા માંડ્યો. દરજ્જામાની સચવાનુસાર બોટ ચલાવી એકલાં છ માણસથી ભરેલો શીકારો બોટ સુધી ચલાવ્યો. શીકારો વારંવાર આડો આવળો થઈ જતો તેને સીધો

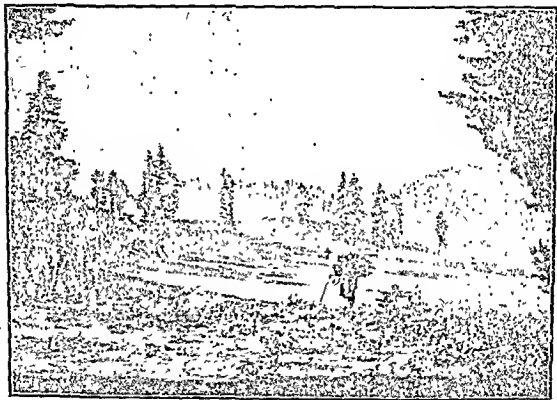
કરવો પડ્યો. શરુઆતના પ્રમાણમાં એક ઉતરતું કામ નથી ક્યું. જ્યાંસાં બધાને ધસડી આવ્યાં.

ફરી આવતી વખતે વળી પાછી માનવ-જીવનના હેતુ વીશે ઘડમાંગ ચાલી. જાંદગી બહુ મોથી અને અનુભવ વરતુ હોય અને તેમાં કે મહાન હેતુ સમાવેશ હોય તો જીવન આવા પ્રકારનું ન જોઈએ. ધણુ ખરું માણસો શું કરે છે? ખાય છે, પીએ છે અને ઉઘે છે. જન્મે છે, મોટાં થાય છે અને મરી જાય છે. જન્મવું અને મરવું એટલાજ હેતુ જીવનના હોય તો એને મહાન ન કહી શકાય. કુલોએ ખીસે છે ને કરમાય છે. એ સુમંધી આપે કે ન આપે તેથી એનું જીવન મહાન નથી બનતું. ખીલવું અને કરમાવું એજ પ્રકૃતિનો નિયમ હોય તો ખીલવામાંએ શી મહત્તા છે?

જીવન આવી નજીવી આવસ્થકતાઓનું કેમ બનેલું હશે? આનંદમાંએ ક્ષુદ્રતા નથી? આવા નજીવા જીવનોનાં સખદુઃખને આટલું મદત્ત આપવાનું શું કારણ? પુણે ઉઘે છે તે કાઈ પગ તળે કચરાઈને

છાપરાને ઠેકાણે કાચ અને પતરાં હતાં. અહીંયાં મજુરોની શારીરિક આવશ્યકતાઓને માટે પણ સારી ગોઠવણ હતી. સ્વચ્છતા અને સારી છે. મજુરોને માટે આજ રીતનાં કારખાનાં હોય તો ધણાંજ સગવડખર્ચો થઈ પડે. કંપાઉંઝ ધણુંજ પિશાસ હતું, અને એક મકાનથી બીજાનું અંતર સારા પ્રમાણમાં રાખવામા આવ્યું હતું.

x બહેન દસ્લામાને લઈને ફરવા નીકળ્યાં. શ્રીનગરમાં રાતે તો આજેજ ફરવા નીકળ્યાં. રસ્તાઓ ઉપર વીજળીના દીવા છે. પહેલાં પાણીના કીનારે કીનારે ચાલ્યાં. જોલમનાં સાંત બળમાં બોટોના દીવા યુગ્મનાં વળી વળી પાણીમાં ઉંડા ઉતરતા લાગતા હતા. ઉપર સ્વચ્છ આકાશમાં ઉડુગણ દે જાનીજાની વાતો કરતા હતા. ત્યાંથી નીચેના રસ્તે વળ્યાં,

શુભર્જનું પ્રજાત.

બપોરનો આખો વખત કાપડ લેવામાં ગયો, સાંજે જાપાં વાંચ્યાં બાળા પાસે બેસી, વગેરે.

આજે દિવસ ખુશો હતો. વદ બીજનો દિવસ હતો એટલે ચંદ્રમા જરા મોડો ઉવગાનો હતો. સાડાઆઠ પછી ફ્રં અને x x

અને શહેરના અને શહેર બહારના આડઅવળા રસ્તે રસ્તે લઈયાં. દીવા ન હોય ત્યાં એકલા તારાનો પ્રકાશ વૃક્ષોમાં ચળાઈને કદાચ આવતો. કોઈ રજાખજ્યા માનવી કે ગાડાનો અવાજ આવતો, રસ્તામાં મળતા રસ્તે અથવા શહેર-

[વધુ મારે બુઓ પૃષ્ઠ ૨૫૫]

આ પ્રતાપી લેખકે ધણું લખ્યું છે. ધણું લખ્યું છે અને ધણુંજ સરસ લખ્યું છે. અંગ્રેજો કહે છે કે શેક્સપીઅર જેવું ઉત્તમ, આવનારીલ, હૃદયહારી લખાણ કોઈનુંજ નથી. લા. ટ. જે શેક્સપીઅર પછી કોઈનેએ સ્થાન હોય તો તે હુગોને છે. પરંતુ ફ્રેંચે હુગો વિના અન્યને ઓળખતા નથી. તે તેમની સાહિત્ય સામ્રાજીનો કોડીસો કંથ છે.

ભાષા અને ભાવના તેની કલમને ઈશ્વારે નાચે છે. કદિનમાં કદિન ભાવને સરલમાં સરલ રીતે પ્રકટ કરેલા; ઉંચામાં ઉંચા વિચારને સાવ સાધારણ શક્તિના માણસને બોલ્ય જનાવવા; સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ ભાવનાઓ અને તેના સંગ્રામોને આંખોની સામે મૂર્તિમંત કરવા; સંસારના સકલ પ્રશ્નો પર; કંઠણમાં કંઠણ મમસ્યાઓ પર; હલકામાં હલકા વિષય પર; ગરીબમાંએ ગરીબ મુખ્ય પ્રતિદરોજ અને દરેક સ્થિતિમાં, વધારેમાં વધારે સદાશબ્તા, સહૃદયતા અને સહાનુભૂતિ રાખવા; પ્રેમ દષ્ટિએ જોવું અને વિચારવું એ વીકટર હુગોની વિશિષ્ટતાઓ છે. તેનાં કાવ્યો અહુ હૃદય ક્રાંતિનાં છે. તેનાં નાટકો ઉદાત્ત કલ્પનાઓ, ગુળવિદારો અને કલ્પના-વિશ્વાસોથી એટલાં સુગ્રથિત છે કે તે પાંચનારને સાથે સાથેજ ઉડુપતો કરાવે છે.

તેની નવલકથાઓમાં લા મીઝેરાબલનું સ્થાન અદ્વિતીય છે. પ્રસિદ્ધ કવિ સ્વીન અર્ગ તો કહે છે કે મીઝેરાબલ જેવી નવલકથા અદ્યાપિ પર્થત અદ્વિતીય છે. લા મીઝેરાબલ એટલી તો સુંદર છે કે વાચક શરૂઆતમાં અનુભવે કે તે પૃથિવી ઉપર ચાલી રહ્યો છે; અંતમાં અનુભવે કે તે આકાશમાં ઉડી રહ્યો છે; સકલ સંસ્પર્શ તેના હૃદયની વિશાલ છાયાથી આગ્રહાદિત છે અને ગરીબમાં ગરીબ પ્રાણીને આહિંગના આત્મા તલસરી રહ્યો છે.

આ મુપ્રસિદ્ધ રસિક કવિએ પંદર વર્ષની વયે 'ધી સપ્લાઇમ ચાઇલ્ડ' નામક કાવ્ય લખી ફ્રેંચ એકેડેમી ઉપર મોકલ્યું. અને આ રસથી પ્રવતા કાવ્ય માટે તેને સુંદર પારિતોષક મળ્યું.

કવિત દેવીને કૃપાપાત્ર વીકટર હુગો ગોતીઅર, બાલ્ડાક અને કુમાની 'લકિતમૂર્તિ' હતો. તે ક્રાંસનો પરમ હિતેષી હતો. તે મહાન દેશભક્ત હતો. ઇ. સ. ૧૮૪૧ માં તે ફ્રેંચ એકેડેમીના સભ્ય તરીકે ચુંટાયો. ઇ. સ. ૧૮૪૫ માં તે ક્રાંસનો પીઅર બન્યો અને ઇ. સ. ૧૮૫૪ માં તેને રાષ્ટ્રલકિતના ગંભીર યુનાઇડ માટે દેશપાર કરવામાં આવ્યો.

હુગોની પડોશમાં મી. ફેશર કરીને એક સદ્ગૃહસ્થ રહેતા હતા. હુગોના પિતા અને મી. ફેશરને ગાઢ મૈત્રી હતી. મી. ફેશરને એદલ નામની એક ક્ષયી નિર્જરની કન્યા હતી. હુગો તેને નાનપણથીજ ચહાતો હતો. તેના વિના અન્યતો તેણે સ્વપ્નેએ ખ્યાલ કર્યો નહતો. તે તેની લકિતમૂર્તિ હતી, તેની દેવી હતી, તેની હૃદયધિધાત્રી હતી. તેણે એદલ આગળ પોતાનું હૃદય ઠાલવ્યું છે. નિર્દોષ હૃદયની શુદ્ધ સ્નેહની, નીખામસ વાતો એદલને તેણે કહી છે. તે આપણે નીચેના પત્રો ઉપરથી જોઇ શકીશું.

મંગળવાર, ૧૮ મી એપ્રિલ ૧૮૨૦.

પ્રિય એદલ !

તારી માંદગીના સમાચારે મને અસ્વસ્થ બનાવ્યો છે. જો મારા માટે અભિપ્રાય બાંધવાને કરવા પડેલા વિચારોનું એ પરિણામ હોય તો ખરેખર ! તને કેવી રીતે સભ્ય પ્રતીત કરાવું તે નથી સમજાતું. મારે માટે તને ખરાબ અભિપ્રાય આપનાર નિંદકો

શકું—કેવી રીતે તારી સેવા ઉઠાવી શકું, તે જાણત હરેક વખતે તું મને બનાવી શકે. હા, મારી એદલત, હું જોઈ શકું છું કે થોડાજ વખતમાં તને મળવું સરખા બંધ કરવું પડશે. મને જાન હીનત તો આપ.

આખોએ વખત ગહન વિચારોમાં ગોથાં ખાઈ છે. જ્યારથી તેં મને ચાલો ત્યારથી તારી જાતને હું એછી માનનીય હોય એમ ગણતું શીખી છે. (તારા પોતાના સપ્તોમાં) અને હું જ્યારથી તને ચહું છું ત્યારથી મારી જાતમાં સુરાગે થતો જેલ છે.

પ્રિય એદલત, એનું કાંઈ માત્ર તને આજારી છે. તારા યોગ્ય થવાની અકિલપજ મારા દોષો વીશે મને સાવચેત રાખે છે. આ જાનાનું મુગ તું છે, મને એ ફરીફરીને કહેવાતું મને છે. મારી ઉમ્મગના પુત્રાનીઆઓ સાધરણ રીતે જે દુઃખોના ભોગ થઈ પડે છે તેમાંથી મારી જાતને જાણવી શક્યો છું તેનું કાંઈ મને આડે માર્ગે જવાની કે તકો નરેનાં મળી નેમ નથી, પણ માત્ર તાન વાશે તા વિચારોએજ મને જાણાવે છે. તનેજ અર્થે રાજ્ય એવી આ વસ્તુનાં-પત્રિત દેઃ અને હૃદયની શુદ્ધ-નિષ્કલંક રાખેલી તે નરેજ લીધે. કાંઈ આ બધું મારે ન હોયું જોઈએ પણ તું મારી અર્પણતા છે ને હું તારાથી નશુ એ છુપાવો નથી તે આ ઉપરથી જાણો; અને તું તાનાં પત્રિ ઉર પેલી જાણ અંદર કરે છે અને હંમેશ કંઈ તે જાણો.

વી. એમ. મુજો.

રવિવાર, ૨૫ મી માર્ચ.

પ્રિય એદલત,

મેં આશા રાખી હતી તે પ્રમાણે ગદ

કાલે સવારે તારી મુલાકાત ન થઈ તેથી હું અતિ દુઃખી થયો. મારા હેલ્થ પત્રના બદલામાં એક પણ આશ્વાસનો શબ્દ તેં ન મોકલ્યો હોત તો આપણે એક બીજાને ફરી કદી પણ ન મળત પણ તેં એજણે તારા રનેદનો પુરાવો આપ્યો તે જો માન હૃદય ઉપર સચોટ અસર કરી. અને તેં પહેલાં પ્રમાણે મને પત્ર લખવાની પણ હા પાડી છે.

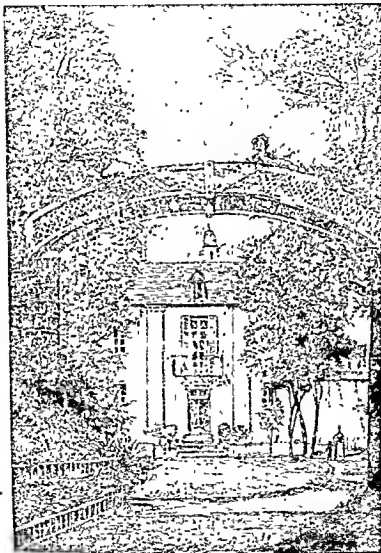
પેલો કાગળ મારે પાછો જોઈતો હતો, કાંઈ કે એ નિરાશા અને કોપની ક્ષણમાં લખાઈલો દોષ પણ તે એ પત્ર મને પાછો ન આપ્યો. અને અત્યારે જે વસ્તુએ તું ભુલી જાય એમ હું નહું છું તે તેં વાંચી. તે દુઃખદાયક પત્રની અસરો ભુલી નાખવા આ રાત્રિવારે તને જાનું અતિ જરૂરી છે. મેં કપારતું એ ને થોડું જણું ને લખવું હતું અને તે આ સાથે બીજું છે.

એક નનીંગી સંધ્યાએ લીધે તને આપતાં તે રહી ગયે તેથી મારા હેલ્થ પત્ર માટે. મેં જેમ તાનાં પત્રે ઉપગ્રસ્તે શંકાઓને માટે મારી આપી છે તેમ તું આપ. તું મને ફરીથી લખવા તૈયાર છે પણ મારે તારી ઉદ-તાનો બહુ છુટે. તમે ઉપગ્રામ ન કરવો જોઈએ. તું કહે છે કે મારી અથે દરનાં લોભાની નજરે ચડે નેનાં તું જોખમ ખેડે છે. આજુબાજુ હોલી ટયર્ગીનાં દરડાં નરેલી તું હરે છે. અને હું તને જાણના માન મુખમાં કે જાણ ન આવે નેનાં ઉપય શે થી રહ્યો છું. કારણકે તને મળે ત્યાં ઉપગ્રસ્ત સુખ તો માનવી નજ હોડાવ. આપણે શુ કરવું તે તું જ કહે. જો તું ખરેખર ઇચ્છી હોય કે આપણે અદલાડીએ, પખવાડાંએ કે મહીને માત્ર એક વખત મળવું ને હું તેમ કરીશ, અને આ બધાનક આગતું પાલન તારા તરફનાં અનહદ

अनुवाद] कवितोषीना इषापात्र चीतर दुना. [पिन १८८२

ગુજરાત]

વીઠ્ઠલ દુર્ગેશ્વર નિવાસ સ્થાન.

[વૈષ ૧૯૮૧]

ગયું નહતું. વળી મી. ફેશરને વાચનનો ખુબ શોખ હતો અને વીક્ટરની શુદ્ધિમતાની તેને પીછાન હતી. તે પોતે તેના 'ઉજળા ભવિષ્યની આછી આછી ઝાંખી દૂર દૂર ક્ષિતિજમાં' કરી શકતો. શાટો બ્રાધર તેને વીશે થું કહતો અને આ યુવાન કવિને ક્રૂંચ સાદિસ માટેની ઉચ્ચ અભિલાષાઓ ધરાવવા માટે અભિનંદન આપતાં અલેક્ઝાંડર સોમેટ થું લખ્યું હતું તે પણ તે જાણતો હતો. તેણે ધાયું હતું કે મેડમ લુગો ધણેભાગે તો આ થનારા સંબંધ સામે વિરોધ નહીં કરે. પણ 'થું' થોડા રીતેજ થતું જોઈએ એટલે તેણે મેડમ લુગોને જણાવવા અને વાત કરવા જવાનો નિશ્ચય કર્યો.

વીક્ટર તેની માને ઝોળખતો હતો અને આ મુલાકાતથી ચરચરતો હતો. મેડમ લુગો

તેનાં ત્રણે સંતાનની વહાલી. માતા હતી; તે ત્રણેને ખુબ ચહાતી, પરંતુ તેમના વર્તન ઉપર કડક નજર રાખતી.

જનરલ લુગો કેટલાંએ વર્ષથી જુદું ધં માંડી રહેતો હતો, અને તેમને માત્ર એક નજીવી રકમ પોપણ માટે આપતો. એટલે મેડમ લુગોને આ ત્રણેની દરકાર લેવાનું કામ માથે આવી પડ્યું હતું. તે તેમનાં શુદ્ધિ અને જ્ઞાનના વિકાસ માટે પુરતી સ્વતંત્રતા આપતી. પરંતુ તેમના ચારિત્ર્ય સંબંધે તેને સખત આત્માપાલક થતું પડતું. જ્યારે એકલાં આખાપ તેને આ અણધારી ખચરથી વિચિત્રતા ઉપજાવે ત્યારે તેના છોકરાની શી વલે થાય? આ માટે શી સજા ફરમાવવામાં આવશે તેની માહિતી વીક્ટરને બરોબર હતી

[થું માટે જુઓ પૃષ્ઠ ૨૧૩]

જરૂર વાંચો

જરૂર વાંચો

નૂતન હીંદના મહાન યોગી

શ્રી. અરવિંદ ઘોષનાં પુસ્તકો

પૃથ્વીયોગ ખંડ ૧ લો—કર્મયોગ મૂલ્ય રૂ. ૩-૪-૦

પૃથ્વીયોગ ખંડ ૨ જો—જ્ઞાનયોગ „ રૂ. ૩-૮-૦

પશ્ચિમીનાં સ્પર્ધાવાળો—કર્તાના મુંદર ફોટા સાથે રોયલ ૮ પેજ સાધકનાં—૭૫૦

એટીક પાનનો યોગમાર્ગમાં અજવાળું પાડતો આ દળદાર મેર છે.

સાધકોને મદદરૂપ ને માર્ગદર્શક યજ્ઞ માટે યોજેલાં પૃથુક્કરણ અને

અભ્યાસ આ અધ્યાત્મિક વિશિષ્ટતા છે.

(ફક્ત થોડીજ નકલો બાકી છે.)

બાણ આદિની કુમાર દત્ત પ્રણિત ભક્તિયોગ મૂલ્ય રૂ. ૧-૪-૦

આજેજ લખો—

અરવિંદ તત્ત્વ કાર્યાલય, ભરૂચ.

મેં કોઈ દિવસ પગરખાંજ પહેરેલાં નહીં. એટલે મારા સહાધ્યાયીઓ મને ‘ઉઘાડપગો’ કહીનેજ બોલાવતા. ત્યારે મને સમજતું કે અમદાવાદમાં વણા ખરા માણસો પગરખાં વગર ચલાવે છે અને તેથીજ તેઓ ઉઘાડ પગનાં નામથી પંકાય છે. કોલેજ છોડ્યા પછી બે ત્રણ વર્ષે હજુ તો હું ક્યાંય દેકાણે પણ પડ્યો નહીં ત્યાં તો મારાં માતાપિતા કોણ જાણે સંપ કરી પ્લેગનું કારણ શોધી, સંતાનકલત્રાદિતો ભાર મારે માથે મુકી પ્રભુધામ પહોંચી ગયાં. હું ધરતો મોટો માણસ થયો એટલે પહેરવેપ મને કમને પણ બદલવો પડ્યો. અને પગરખાં પહેરવાનું મંગળાચરણ પણ ત્યારેજ કર્યું. પરંતુ ત્યારે તો લોકજ્ઞાને સ્લીપર પહેરતો.

મને ઘણીબે વખત એમ થઇ આવતું કે ઉઘાડપગા કહેવડાવવામાંજ સાર છે. ચામાસામાં મારામાં રૂઢોળાઈ સ્લીપર ચુંધાઇ જાય એ વાત તો એક બાજુ રહી પણ અતો એક વર્ષમાં પાંચ જોડ ગેજા મારી પુત્રીનાં લગ્ન પ્રસંગે એક વખત મારા વેવાઈને ત્યાં ગએલો. કોઇએ મદદરીમાં મારાં સ્લીપરજ સંતાડી દીધાં. જોડા જેવી ચીજ મારે બેલીએ તો દક્ષકા ગણાઈએ એમ ધારી મુઝે મોટે દુનંદેર આવ્યો. માસના માસ રાહ જોઈ યાકયો પણ વેવાઈને ઘેરથી સ્લીપરજ કાઢી પાછાં મોકલાવ્યાં નહીં. એક વખત મારા ધરવાળાં જૂતનાયના મંદિરે ક્યા સાંભળવા ગએલાં, પાછળથી ગયું જાગ્યો. દીકરોનાખી નાખીને યાકયો પણ મારો બેટો જાનોજ ના રહે. એટલે તેને કાંપમાં લઇ મંદિરે ગયો. મારી સ્ત્રીને આંખીવતી દસાડો કરી બોલાવી. “પેરનું ડોડરુંએ સાંચવી ચકા નથી. લાવ્યા તે કમા રડો ધરવાળી લઈ પુરી ક્યાએ

ક્યાં સાંભળવા દો એવા છે!” જન્મ બહેન! પણ સાંભળે એવી રીતે બરાડી છણકો કરતા ગૃહદેવી મારી પાસે આવ્યાં. આ મારી સત્ય વાત સાંભળાને હસે, એ પ્રભુ કરેને એવી આશ્વનામાં ફસે! તો તેમને વસ્તુસ્થિતિ બરાબર સમજાય. થોડા વખત પછી અચુને ઘેર લઇ જવાની આજ્ઞા થતાં સ્લીપર શેષવા લાગ્યો. પરંતુ હજારો જોડનાથી બીજા કોઈનાં નહીં મારાંજ સ્લીપર કોઇ ‘ગવ્હાંતી’ કરી શકે હતું! એક દિવસ કાળાગળનનો જલસો એટલે સાકરચંદ શેઠને ત્યાં સર્જક સાચવવા ગએલો ત્યાં પણ એની એ મોકાણ. તેજ વર્ષમાં એવ રીતે બીજા એ પ્રસંગોમાં પણ સ્લીપરને છા આવેલો. આખરે કંટાળી ઉપકુક્ત ઓખા ખાસડાનું રાંધણ લીધેલું. પરંતુ એ ઉપાનં તે મારા પર એવી વીતાડી છે કે માત્ર એક હ અને બીજા ઉપરવાળો જાણે છે.

અમારા ‘આપું’ના રાજ્યાલિપેક્ષેનો માંગ મિત્ર પ્રસંગ હોવાથી રાજ્ય રજવાડા, એથી સરો. પતિહિન શૃદ્ધરથો દર્યાદિ હજારો નાન મોટાં માણસોથી રાજમહેલ ઉતરે છે ગયે દનો. અધી તિથિ સમાપ્ત થયા પછી ‘સભા બરખાસત’નો પોકાર થતાં સર્વે ઘેર જવાન તૈયારી કરવા લાગ્યા. પરંતુ નવ છ ‘જેલું’ તે એ હતું કે રાજ્ય રજવાડા તથા ઓશીસરે નીચે ઉતરી ગયા છતાં બીજા માણસો તે કોઇ ઉતરેજ નહીં. છેવટ પીરજ ન રહેવાય તેનું કારણ જાણવા બારીમાંથી મેં નરે નજર ફેંકી તો યા ખુદા! કેટલાએ પડવાળા દાયમાં મસાલ લખને ઉભા દના. અને પરા જિત ચએલા લરકરમાં બંગાળ પાવાઈ સંનિધો જાણે પાછળ પડી રહેલ માલ હુન્ટ ન હોય તેમ દસુરીઆ તેમજ ઓશીસરો બધા એક મદખી ચળનાથી ઉપાનના એક મંત્રવઃ

હવે ઉપર આમળી તેમ કુડી, એક પછી એક નોડા
ઉપસાવી ગરીબનાં લોહી વડે ખડાએલ તેમજ
લક્ષ્મીના રૂપરૂપી અપરિત્ર ચલન દ્રષ્ટને મલે
પવિત્ર કરી રજા દતા. મનુષ્ય બારીક રીતે
નિમાર કરતો અને સમગ્રયુ કે દરબાર

નીચે મગડાવી દેશમાં આવી હતી. લગભગ
અધગત થયા આવી ત્યારે અભિષેક કર
છત્રએ નોડા દાવ ન સામરાથી અતે શાકીને
કરના માર્ગો ખટાને અને લગભગ બધાજ
ઉપાડે પડે ધર બેગા થયા ધણુને એકા

તે હમા રહે ખરાલી હઈ

ભરાયો હતો, તેમ પુત્રી જગા ન રહેવા
થી બાકી માણસો માટે જગી કરવા કાદર
મુકતમાં અંગે હતો તે અકાળથી ઉપાનવી
બેઠાને સાળી નજર દોડાવ્યા વચ્ચે એકદમ

ઉપાન મળી આવેદુ, પંતુ માણેથી મધુ
માન એક ઘોડાન શું કરે! બીજે દિવસે
મ્હો ફાટવા મારી સ્ત્રી કાખમાં ખસુને તેડી
દંકિણી ફાટણી અને શોધવી શોધવી અવી

પહોંચી, ત્યારે માત્ર એકજ ઓખાઇ ખાસકાં સાથે કમને હું ઘેર ગયો. મારે માટે એ ઘા અસહ્ય હતો. મને જોકે યાદ નથી, પરંતુ મારી સ્ત્રી તેમજ બીજાં સગાવહાલાં વાત કરે છે કે આ બનાવ પછી બરાબર ત્રણ દિવસ સુધી મને યેસજા રહેલી, અને “એટ-મછા! હજી તો તારો જીવ લકષ્મ. ડોસાનો પૈસો મેળવવા જોડા મારી મારીને કમોતે મારી નાખ્યો તેનો બદલો તો હું પુરેપુરો લકષ્મ ત્યારેજ ગયા લવનું વેર વળશે,” એમ હું લગ્યા કરતો. તબીબત બરાબર કેકાણે આવ્યા પછી બીજું ઉપાન મેળવવા અનુલ પ્રયાસ આદર્યો, પરંતુ પરિણામ સંતોષકારક ન આવ્યું. “સાથે દર્શાવેલા નમુનાનો બીજા પગનો જોડો શોધી લાવનારને મેં માગ્યું ‘ઇનામ’” એવી સચિત્ર જાહેર ખબર પણ દરેક વર્તમાનપત્રો તેમજ માસિકોમાં આપી. પરંતુ કોઇ ઓખાઇ જોડાના વેપારીની જાહેર ખબર હશે એમ ચિત્ર ઉપરથી માની લઇ કોઇએ વાંચવાનીજ તકલીલી નહીં હોય, એમ લાગે છે. અતે એ ઉપાન મળે તો ભલે નહીં તો જીવનભર વધારે પગેજ ફરવું એવી બીપણ પ્રતિજ્ઞા લઇ વાત વીસારે પાડવા પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો.

એક દિવસ લંડનથી ચોપડીઓનું (શુક-પોસ્ટ) આવ્યું. ઉપર વીંટાળેલા પસ્તીના કાગળો ફેંકી દેવાની તૈયારીમાં હતો, તેવામાં એક ચિત્ર તરફ ધ્યાન ગયું. કેટલીએ વાર સુધી તો હું તેની તરફ જોઇ રહ્યો. મારી સગી આંખે હું તે ચિત્ર જોતો હતો. છતાં મને જામ થયો હોય એમ લાગ્યું. અદ્વૈતોચ્છન્ન મારા ઓખાઇ ઉપાનનોજ નમુનો! સાથે એક મોટો લેખ પણ હોય એમ જણાયું. લેખ પુરો ન હતો. તેમજ અનુસંધાનનું બીજું

પૃથ પણ હાથ ન લાગ્યું. પરંતુ જેટલું લખાણ હાથ આવ્યું તેટલું મારા હૃદય સાગરને ડહોળી નાખવા બસ હતું. તેમાં નીચે પ્રમાણે લખ્યું હતું.

“પુરાણ વસ્તુ શાસ્ત્રમાં એક પગલું આગળ.”

“પુરાણ વસ્તુકાવિદા લેડી—નાં નામથી કોણ અભિપ્રાય છે? જુદા જુદા દેશનાં પ્રાચીન ઇતિહાસ અને સાહિત્યને લગતી અસંખ્ય ઝીણી ઝીણી વિગતો તેમણે પ્રસિદ્ધ કરી છે. માત્ર પોતાના દેશતરફજ પક્ષપાત નહીં રાખતાં તેઓ આ કાર્ય માટે થોડા સમય પહેલાં ખાસ હીંદુસ્થાન ગયાં હતાં. અને તેણે આ પત્ર ભાગમાં આલેખેલા અસહી જોડાની શોધ પરથી તે દેશના પ્રાચીન ઇતિહાસ ઉપર નવુંજ અજ્ઞાણું પાડ્યું છે અને બતાવી આપ્યું છે કે જે કાર્ય હીંદુસ્થાનના વતનીઓજ ન કરી શક્યા એવું દુર્ઘટ કાર્ય પાર પાડ્યા એક પાત્રાલ્ય દેશની બાનુ સમર્થ થએલી છે. તેઓ નગરમાં જે રાજમહેલમાં ઉતર્યાં હતાં તેમાં તે વખતે બગીચા માટે ખોદકામ ચાલતું હતું. એક દિવસ ખોદતાં ખોદતાં લગભગ એક હાથ ખોદાયું ત્યારે આ જોડો તેમની નજરે પડ્યો હતો. તેની લંબાઇ દસ ઇંચ અને એક તસુ તથા પટ્ટાળાઇ છ ઇંચ અને એ તસુની છે. વધારે આશ્ચર્યકારક વાત તો એ છે કે એ જોડાની સગતગીમાંથી એક કાગળનો ટુકડો મળી આવ્યો છે અને તેમાં લખ્યું છે કે “આ જોડો મારા જગન પ્રસંગ માટે ખાસ તૈયાર કરાવેલા, પરંતુ લક્ષ્મના બે દિવસ પહેલાંજ કન્યા ગુજરી જવાથી મારા હૃદયમાં સખન આઘાત થયો છે અને તેથી તેનાં સ્મરણાર્થે આ જોડો ચિરકાલ સાચવી રાખવા, તેમજ મારા કોઇ

તો મને જાણે છે કે હોંદુસ્થાનમાં પણ મુકવા હજી સુધી પણ ભાગ્યશાળી ન થયો હોત. ઉપાન સંબંધી પુરતી માહિતી મળી જવાથી તે ફરી પ્રાપ્ત કરવા શોં પગલાં લેવાં તે બાબતના વિચાર દેશમાં ગયા પછી થઈ રહેશે એમ ધારી જે પહેલી સ્ટીમર મળી તેમાંજ હું દેશમાં આવવા રવાના થયો. પોતાના દેશ તરફ જતાં માણસને સ્વાભાવિક રીતે જેટલો આનંદ થાય તેથી વધારે આનંદ મેં અનુભવ્યો પરંતુ તે આનંદ માતૃશૂભિ પ્રત્યેની લાગણી કરતાં પણ ઉપાનનો પત્તો કાઢ્યો તેને વધારે આભારી હતો. ઘેર આવ્યો ત્યારે પુત્રકલ્પગાદિનો લાભ પુછવા વગર સીધો પટારા પાસેજ ગયો. પટારો ઉઘાડીને જોઈ હું તો મોકાણુના સમાચાર ! અકર્મીના પડીઆ કાણા ને આનું નામ. પેસાનો બપ કડી શરીર બગાડી મદા-મુગીજને પરદેશમાંથી એક ઉપાનનો પત્તો મેળવ્યો તો ઘરના પટારામાં સંતાડેલ ખીચન ઉપાનની પેટીજ ગેજ ! મારી સ્ત્રીને બદુલે ધમકાવી પરંતુ ને પેટી કાઢ્યું ઉપાડી મળું ને ત્રીજે ખીચકુલ માહિતી ન મળી. દાગીનાની પેટી અસહ્ય સ્થિતિમાંજ પોલી દની. એટલે નેજ પડી હું તો જૂત પિશાયની પાનમાં માનવા લાગ્યો. અને નેજ ધડીએ ગિરનાર પર શીરાળેના સગવળ દેવમંડળની માનવા તથ બેઠો.

સમયનો પ્રવાહ ધીમે પાણી અટકવા વગર ન આવગળ થયે જતો દતો. લગભગ બે વર્ષ પીયા. એક દિવસ હું 'માયાગન' નું નાટક જોવા ગયો. પટોલરેજે મંગેલ માયાની પાનરનું દ્રશ્ય બજવાનું હતું. કોરવો જુનાં કપડેલનાં આપી બદલામાં નવો માલ ખરી-

દતો હતો. વેચવાની યીજોમાં એક ઉપાનની પણ લટકાવેલી દષ્ટિગોચર થતી હતી. મનમાં તો જાણે એમ થાય કે ક્યારે નાટક પુરું થાય અને ક્યારે મેનેજરને મળું ? જો કે મારું એક ઉપાન તો જનમાં લેડી—તા સંગ્રહસ્થાનમાં હતું છતાં એ રંગશૂભિ પર દેખાતી ઉપાનની જોડમાં મારા ઉપાન સાથે એટલું બધું સામ્ય હતું કે એ ઉપાન વીશે કેટલીક હકીકત તો મેનેજરને પુછી એવું મને થઈ આવ્યું. પરંતુ નરીય બે ડગલાં આવગળ હતું. ખેલ પુરો થવાની નેયારી હતી તેવામાં એકદમ આગે દેખા દીધી. પડદા, વીંગ વગેરે સર્વ યીજો સરસ-સાર સળગવા લાગી. થીએટરમાં ચોતરફ દોડધામ અને દોલાહલ થઈ રહ્યાં. થોડા દિવસ પછી એની વાત બહાર આવી કે તે કંપનીના માતેક સાથે દોષ ખીજ કંપનીવાળાને અદા-વત દોવાથી એક્ટરોની અંદર પુરકાટ કરાવી ને બીયારને પાપમાલ કરવા આ પગલું બધું હતું. કાંમની સામાન ભરેલી પેટીઓ તેમજ ખીજે કેટલેક પરચુરણ સરસામાન આ ગોટાળામાં ઉપડી ગયો હતો.

પીસાયતથી આવ્યા પછી દુનીઆની નજરમાં તો હું ગોડોજ લેખાનો. ઉપાન પાછળ તો મેં બેજ લીધેલ દોવાથી દુનીઆની મને જરાપણ પરવા ન હતી. પરંતુ બધી રીતે પાસા અવગળા પડવાથી આખરે હું કંટાળ્યો, અને હવે તો અવશ્યક હવન પ્રતુલાકિતમાં ગાળવું એવો વિચાર કરી કચ મજે કે ન મજે પરંતુ લીધેલી બાધા તો પુરી કરતીજ નેજો, નદી તો પાપ બેસે એવું મારા મગજમાં ધતર જતોએ હસારી દીધેલ દોવાથી ગિરિનારની જગાએ ઉપડી ગયો.

હયા છે, ને તેથીજ 'કાકીઆવાડ' નામ આપ્યું દશે. પરંતુ સૌરાષ્ટ્રના અભ્યાસીઓ જાણતા દશે કે કાકીઓ કરતાં રજપુતો કે અંશેએ ઉતરતા નથી. પરંતુ તેઓ કરતાં ઘણાજ હયા દરજ્જાના છે. સંખ્યા પ્રમાણે જોતાં ત્યારે કાકીની સંખ્યા ૨૧,૭૦૦ છે ત્યારે રજપુતોની સંખ્યા ૧૧૩,૦૦૦ છે. આ ઉપરથી જણાય છે કે રજપુતોનું કાકીઓ કરતાં પ્રમાણ વધારે છે, ને સમગ્ર શકાય છે કે મગધોએ 'કાકીઆવાડ' નામ સૌરાષ્ટ્ર ને કાકીઓની 'હુદારાની ટોળી' તરીકેની પ્રખ્યાતિ મારેજ આપવામાં આવેલ છે. કશાકમાં વાંચવામાં આવ્યું છે કે અત્યારે પણ 'સૌરાષ્ટ્ર' નામજ 'કાકીઆવાડ'ને જલ્દે ચાલુ કરવું જોઈએ. આવાં તથા અન્ય કારણો-જે આપણે પછી જોઈશું-ને લીધે આજે જેરસમજણ ભરેલા 'કાકીઆવાડ'ને જલ્દે આપણે આપણું જગલુનું 'સૌરાષ્ટ્ર'જ રાખીશું. સૌરાષ્ટ્ર જગલુનું શા મારે એ પાશ્વત્ય જગત પર દૃષ્ટિ નાખી નીંદાળીએ.

'સૌરાષ્ટ્ર' એટલે 'સુ' નામની પ્રજાનો પ્રદેશ. કેટલાક પાશ્વત્ય દત્તિદાસકારે સૌરાષ્ટ્ર-સૂર્યપૂરક દેશ માને છે. ને આમ વ્યુત્પત્તિ, અર્થ કરે છે; પરંતુ એમ માનવામાં એઓ જુલને પાલ છે. એમ ભાસે છે કે મોમનાથ તથા અન્ય સ્થલે સૌરાષ્ટ્રમાં સૂર્યનાં મંદિર હોવાથી 'સૂર્યપૂરક' દેશ એવો અર્થ કર્યો દશે, પરંતુ આ વીશેનું પણ વિવરણ આપણે 'સૌરાષ્ટ્રી મોમનાથ'—એ જોખમાં કરીશું. દવે. સુરાષ્ટ્ર એટલે સારો (સુ) ને દેશ (રાષ્ટ્ર) એવો અર્થ નીકલે છે, ને સૌરાષ્ટ્ર કરવામાં આકરજ્ઞાદિ નિયમ પ્રમાણે તદ્દત્પ્રત્યય 'અ' મુકવાથી સુરાષ્ટ્રનું 'સૌરાષ્ટ્ર' થયે. દવે આ સારો દેશ નેની

પરિણામે ફલદ્રુપતાને કહેવાતો, કે તેની પવિત્રતાને પરિણામે કહેવાતો, કે શૌર્યને પરિણામે કહેવાતો—આ સર્વ વિષય વિવાદગ્રસ્ત છે; પરંતુ એટલું તો ક્ષુલ્લ કરવુંજ પડશે કે પ્રાચીન કાળમાં ધર્મની લાગણી આગના કરતાં કેંક વધારે અંશે પ્રદીપ્ત હતી. ઘણાએ દાખલા છે કે ધર્મના ઝનુનથી ઘણાએ સૌરાષ્ટ્ર વાસીઓને શૌર્યપેદા થયાં છે, ને આમ સ્વનામ પૃથ્વીને પાટને પ્રસિદ્ધ કરી ગયા છે. કોઇપણ દેશનું નામ તેની ફલદ્રુપતાને લીધે હોય એવું જાણમાં નથી. આથી તેની પવિત્રતાને લીધે સૌરાષ્ટ્ર—સારો દેશ કહેવાયો હોય એમ ભાસે છે. મુસ્લીમ ખીરાદરો 'સૌરાષ્ટ્ર' શબ્દનો અપભ્રંશ 'સોરઠ' કહે છે ને આમ નામ ઇ. સ. ૮૦૦ પછી અપાયું હોય એમ જણાય છે. કારણ કે આરબોનો, પ્રથમ પ્રવેશ ઇ. સ. ૮૫૧ માં થયેલ વળી કેટલાક 'સોરઠ' નો અપભ્રંશ 'સરઠ' કહે છે, પરંતુ તે દાહ માત્ર જુનાગઢ સંસ્થાનના કુતીયાણા મહાલનાં કાઠી, તરખાઇ, ખેયારી, ફોર, કવલકું, ભોંગસર વગેરે ભાગને કહે છે.

ગ્રીક અને ગ્રીકન લોકોનો પ્રથમ પ્રવેશ ભારતમાં ઇ. સ. પૂર્વે ૫૦૦-૪૦૦ થયો, કારણ કે Herodotos અને Hekataios દીંદુરયાન વીશે પોતાના પુસ્તકમાં પ્રથમ ઉલ્લેખ કરે છે. પરંતુ પશ્ચિમ દોંદ્ર મારે દેએ ઉલ્લેખ કરતા નથી. Ktesias ને (ઇ. સ. પૂર્વે ૪૦૦) દરાનમાં જાણ થઈ કે દીંદુરયાનમાં 'પીગ્મીઝ' (Pygmies) નામની જાતિ છે. આ જાતિનું વર્ણન બરાબર આપણા બીજા લોકોને મળતું આવે છે. તેમજે 'Mount Sardons' જે કહ્યો છે

મધુર મીલન

લેખક :

રા. ભટ્ટ

વિતરક :

દા. વજાળા.

કુજ નિકુળે મધુર ગુણે
ચદ રમે તાગીઆ સજે
મૂનિ મુદરતા મન રંગે
ત્યા ગુજ દર્યન યાવ
સખીરી! તે દિન કેમ જુલાય!—૧

કૃષ્ણ બરીના મુર અનુસરને
ગાન ઉડા કે મખીર ગજવને
પ્રેમ તાણા પુર હર હર મરને
મીઠન મધુરા યાવ
સખીરી! તે દિન કેમ જુલાય!—૨

પચરંગી પુષ્પે વીળી શીધા
લટકેલી લગ્નમા ગુથી દીધા
નમન પીપુર સાથે દગી પીધા
અણુમમલ સમગ્ર
સખીરી! તે દિન કેમ જુલાય!—૩

નેનનમાં રસ તેજ્ય ચમકીયા
ઉં હું સાથે યાજી વીરંગીયા
આત્મ યોગે ગ્રહી કરી કરી નગીયા

ગ્રેમ યોગ્ય સુદાય
સખીરી! તે દિન કેમ ભુલાય!—૪

સ્નેહ મત્તે-શીખળ્યા દેરી!
રહેજો પ્રીત તેવી ને તેવી
બાંધે ગ્રહી છોડી નવ દેરી

સ્નેહનું પર નિદાન
દેરી! તુજ સ્મરણનાં રડુગાન
વિરલ એ સ્મરણું કે વીસગાય ?
“પ્રિયેર! તે દિન કેમ ભુલાય” *—૫

* રવ મહિલાત નમુબાદના ઉત્તર રામચરિતમાં
ની પ્રખ્યાત લાવણી ઉપરથી સુચિત.

રાજાધિરાજ

‘ગુજરાતનો નાથ’નું અનુસંધાન

લેખક.

રા. કનૈયાલાલ બાણીકલાલ મુનશી,

બી એ, એલએલ. બી., એડવોકેટ,

પ્રમુખ, સાહિત્યમંડલ

નોંધ

જેણે મારી “પાટળુની પ્રજ્વળા” કે “ગુજરાતનો નાથ” નામી દુરો તેને આ વાર્તાના ફેરફાર પાવેલાં બોલબાણ પડશે. જેણે એ વાતોમાં ન વારો ફેરવે તેને મળે નાથે આપેલી બોલબાણ બસ છે.

જયસિંહદેવ સોલંકી ... અલ્પકીર્તિવાડ પાટળુનો રાજા અને ગુજરાતનો નાથ

મીનજીદેવી ... રાજમાતા

મુન્જાલ ... મહા અમાત્ય

ઉદા ... મત્રી અને અમાત્યનો સત્તાધીશ.

દાદાક ... મત્રી. * કર્ણાવનીનો સત્તાધીશ.

સોલંક ... મત્રી.

ત્રિભુવનપાલ ... રાજાનો ભત્રીજો ને ભાટનો † હંડાવક. ‡

કારમીરાદેવી ... ત્રિભુવનપાલની પત્ની ને મીનજીદેવીની ભત્રીજી.

કાક ... ત્રિભુવનપાલનો મિત્ર ને બટરાજ.

મંજરી ... તેની પત્ની.

સાજજન ... સોલંકનો હંડાવક

પરશુરામ ... તેનો પુત્ર.

રાખેંગાર ... જુનામકનો રાજા.

રાખડેવી ... તેની રાણી. §

* અમરાવાડ † સાબરમતીની દક્ષિણ મુખીનો પ્રદેશ. ‡ મુખો.

આગલાં પ્રકરણોનો સાર

વિભાગ પહેલાં

ન્યસિંહદેવે મોડલેલા ફરમાન મુજબ કાક ઉદાના દીકરા આમ્રભટ્ટને ભૂયુક્ત્યું હુમ્પાલત્વ સોંપી પાટણ તરફ જવા નીકળે છે. રાણી લીલાદેવીએ તેમજ રાણકદેવીએ પણ તેને તેડાવેલો છે. જતાં-જતાં તેને જેન સાધુ હેમચંદ્રસૂરિનો પરિચય થાય છે, અને પોતે તેની પાછળ એક ગુપ્તચર થાને છે. અહીં આમ્રભટ્ટ મંઝરી ઉપર મુગ્ધ થઈને તેની ભાળ કાઢવાની યેત્રછામાં પોતાના ભવિષ્યના સાળા અને પાટણે લાટ લેવાથી બળીગળી રહેલા દેવાપાલને કાકની ચેતવણી છતાં છંછેડે છે. કાકની ગેરહાજરીમાં બળજો ઉકાવવાની દેવાપાલ પેરની રચતો હોય છે એટલામાં કાક જતે આવી કેટલીક રકત્ત પછી પોતાનું કુટુંબ તેના રક્ષણમાં સોંપી ન્ય છે. મંઝરીના યોદ્ધામંપડેલા આમ્રભટ્ટથી અવગણના પામીને તેમજ મંઝરીના પ્રભાવથી અંતર્યા પછી હેમચંદ્રસૂરિ ખંસાત ન્ય છે. આ બાબત દેવાપાલ ગદના કોઠારના વૃદ્ધ નાયક અને કાકભક્ત દેવાને ભોળવી કોઠાર ખાલી કરી આપવાનું તેની પાસે કબુલાવે છે-એવી શરતે કે કાક પાછો આવે તો દેવાપાલ અનાજ ભરી આપે.

વિભાગ બીજો

ભૂયુક્ત્યથી પાટણ જતાં કાક લાટી આગળ ઉતરી પડે છે અને પોતાનો વેધ જેમાને પહેરાવે છે. જેમો વહાણને પ્રભાસ આગળ ડુબાડી દે છે. કીનારે ઉભેલો વાગ્મઠ તેને કાક સમજી બચાવી વધળી લઈ ન્ય છે. આ બાબત કાક જીનાગઢ ન્ય છે અને સાંધેલું બેઠું કઢી નહીં તુટવા દેવાની પ્રતિજ્ઞા લઈ પાછો ફરે છે. રસ્તામાં તે બાબરાજુતને વશ કરી લે છે. પછી તે રાજગઢમાં રાણી લીલાદેવીને મળે છે અને ન્યસિંહનું મન દેવડી તરફ ન ખેંચાવાનું વચન આપે છે. પછી ત્યાંથી જયદેવ આગળ જઈ તેને જીનાગઢ લેવાનું વચન આપી જયદેવ આવતાં સંતોષી ન્ય છે. પછી ઉઠો ત્યાં આવી જીનાગઢ જોડે સંધિની પેરની બતાવે છે ત્યાં કાકને જાહેર જેમાને લઈ વાગ્મઠ આવે છે, પણ કાક આવી બેઠ ફેડી નાંખે છે. ઉઠો, જયદેવ તથા કાકને વિદિ મટી જવાનું કરે છે કાકને રક્ષવાનું વચન મુંગલ લીલાદેવીને આપે છે. વાગ્મઠને બનાવાથી સમર્થ કાક પર દ્વેષે ભરાય છે. આજ્ઞાભંગ માટે પરમાર એક નોકરને ફેદ કરી પોતે ધારેલી જગામાં ઉતરવાની ફરજ પાડવા કાકને મળવા ન્ય છે. ત્યાં તેને કાક સાથે ચક્રમક ઝરે છે, પણ સમાધાન થાય છે. નોકરને છોડી દેવા મુંગલ પરમારને કહે છે ને તેપ કરવા ન્યસિંહદેવ તેને સમજાવે છે. જેમજુવર ને સમર્થ લીલાદેવીનો ખંડ રાણગારે છે ત્યાં કાક રાણીને મળવા આવે છે અને રાજને વશ કરવાની યુક્તિ સુઝાડે છે. બીજો દિવસ પોતાની આજ્ઞાનો બ્રંચ કરનાર સૈનિકને કાક ધાયલ કરે છે એટલે ન્યસિંહદેવ તેને ફેદ કરાડી, સૂચે લઈ ચોખીએ તપાસકા સ્ત્રીકળે છે. ત્યાંથી કાક રાજને વેષે બીજી ચોખીએ તરફ ન્ય છે અને આ બાબત રાજની ટાળી, એભલનાયક અને તેના સૈનિકો વચ્ચે જળજી સુદ્ધ થાય છે. રાજ, પરમાર ને એભલ સખત ધાયલ થાય છે. ત્યાં રાણી વગેરે આવે છે અને એભાન રાજને લઈ ન્ય છે. કાક લડતાં પડ્યાનો વહેમ લોકોને પડે છે.

વિભાગ ત્રીજો

ભૂયુક્ત્યમાં દેવાપાલ સ્વાતંત્ર્યનો ઝુડો ઉઠાવે છે. મંઝરી આંખડ વગેરે નવા ગઢમાં ભરાઈ ન્ય છે અને ચોખીદારો પાસેથી યોદ્ધાંક અત્ર મુઠવી લાવી ચલાવે છે. ન્યસિંહદેવ જીનાગઢ સાથે યુદ્ધમાં ઉતરે છે; સમર્થ દ્વારા કાક છવતો છે એમ બખર પડતાં મહારાજ વાહડને જીનાગઢથી કાકને લઈ આવવા મોકલે છે. કેટલાંક કારણસર રા' દેરાજલને હાથાર કરે છે. રાણક રાને યુદ્ધ માટે ઉત્સાહિત કરે છે તેવામાં યતસક્તના મરણ સમાચાર આવે છે. રાણક પોતાના પ્રભાવથી તેને સંજીવન કરે છે; યુદ્ધમાં જતાં જતાં રા' રાણકને તેનાં છાકરાં કાકને સોંપેતા ન્ય છે. મહારાજને લાટના બંડના સમાચાર મળે છે પરંતુ તે

તેને ઉપકારી કાઢી કે મદદ કરતા નથી પરંતુ હીવલેવીના કહેણથી મુબલ મહેતા કેવડું લગ્નર લગ્નમાં મેડાય છે. હુલેલા દેશળદેવીની મદદથી જયસિંહદેવ યદમાં જાય છે અને દરવાજા કંધારી કાઢી દાખલ થાય છે. બંને લગ્નર સામસામા બેઠે છે, રાં મરાય છે. મહારાજ રાં પરાજિત થતાં તેના રાજુવાસ તરફ જાય છે. રાજુ કપર તેમની સાથે જમ કરવા બળાત્મક કરે છે, પણ રાજુ ના પાડે છે એટલે તેના બે પુત્રોને મહારાજ કબ્જે કરે છે અને રાજુને કંધારી વડવાણ તરફ દોગ જાય છે. કાંને કે કોલકલ્લ સંબળાતલ બહાર જાય છે અને ત્યાં પકડાઈ જાય છે પણ એજબાઈ આવતા હુગ થઈ તે રાજુની રક્ષા કરવા મહેબમા પાડેા કરે છે ત્યાં તેને નહીં ભેટા મહારાજની ખબર કાઢી તેમની પાવળ તે સાદામી માગી રહે છે. યુદ્ધ રાત્રી થતા મહારાજ અને કાંને પતો મળેતા નથી ત્યાં મહારાજના વડવાણ મેલાની ખબર થતાં મીનજમા, રાણી અને મુબલ મહેલા વડવાણ તરફ કંપડી જાય છે. મહારાજ બળાત્મકે રાજુ સાથે એક બાજુ પાડે તમ કરાવવાની તેવાળી કરે છે ત્યાં કાં આવતી હાલે છે અને મહારાજને પકડી બેઠાય રામા પુરે છે અને રાજુના રીધવને પ્રજાને છે આજ પહે મહારાજ કાંને મળતી અને તેના ઉકાસ લાગમા બંડ થવાથી નવા યદમા બુમે મરે છે તેની ખબર આવે છે મુબલ મહેલા મીનજમા બંધે વડવાણ આવી પડેાથે છે અને મહારાજને બાયરામાથી હુગ કરે છે કાં મુબલની રત્ન કાઢી તેની પ્રિય તમાને મળવા સાદમી થઈ આશી નીકળે છે અને રાજુ બેળાવાલ નરિ રા ના મળક સાથે શ્રીત થાય છે.

વિભાગ ૪ થો

જુપુકરના યદમા મંજરી, આનડ, દેસ વગેરે યદમા રાજુ માટે પ્રવેશ કરે છે અને કાંને દોલે કાંની પાવળ આવવાની વાદ જુમે છે આખરે યદમા ખાવાતુ હુગ છે અને એજબાઈ મરવાના મુખ્ય આવે છે. આખરે વગેરે મંજરીને આ યદમાથી નીકળે રવાનાતા રાજુ નીચે રાખમા જ્યાં આખર કરે છે તે નેની-નેના પકિની આવજ બાદર તેમ કરવા ના પડે છે.

(કરે જાગજ કાંકો)

મકરણુ ૨ જી

નેરા બોખડાનું ઉત્કું પરાક્રમ

તેજ દહાડે દેવા, મહિબલ અને મંજરીએ પાનતા કાચ પાડ્યા અને મળરી. જોડાને આંખ મરેલા શીરાય બીજાં જધાએ એકજ વખત ખાતુ એવો નિશય કર્યો.

આખરા દહાડામાં ખરેખર દુખ નેસ અને પડણુ દર્ડુ જવળદે રરુનું. દહાડામાં ચાર કે છ વખત પેટ ભરી આરોગયું, બપોરે ચાર છ પડી આમાપેસ ભેલે, અને છેડેના પાપડ અને ત્યાં મુધી ભાગલે નહોં એ તેના જીવનના અમય સિદ્ધાંતો દતા: અને તે તેણે ક્ષાનિક શકાથી આટલા રાં મુબ રીતે

પાળ્યા દતા. તેથી એક જ વખત બરાહ રહેતુ અને દેવાની તાત્પર્ય કરી, દહાડામાં એ વખત ખાતુ અને બપોરે ઉત્કું નહોં-આવી કાચકર આપતિ થર પરાની અસર તેના પર થરા શાકી દતી. તેની આખમા મરાય દુખ દેખાયા કરનું. તેની રાજુ કાપડીએ ખાલી થતી કોથળોની તરાહ ભટકી પડી દતી તેની વિશાખ કુંડે લગી પ્રવા લાગી અને તેના પાનળો પગ થપર કમર થપ થવા દતા. થણે વખત તે ને એક જુલે હસાદને પડી રહેતો ને મેહને પણ જતાં જુલે તે મરવા મુનેશ

કુતરાની દયામણી નજરે જોઈ રહેતો.

આટલા આટલા દુઃખના ડુંગરો પછી એને આંખડું મેલેતાતો. ધાકે નહોતો રહ્યો; મંજરીને માટે માન, તહેાતું રહ્યું; છોકરાને માટે લાગણી નહોતી રહી.—એને બધાં દુશ્મન દેખાતાં. તે બધાં નહોતાં તેને પેટપુરતું ખાવા આપતાં, નહોતાં તેને જખીને ઉધવા દેતાં; ને નહોતાં તેને ગામમાં નાસી જવા દેતાં. તેમાં એની ધાંચાણી તો તે તોળા થઈ ગયો હતો. તેની ભયંકર છલ દેવાના ડંડથી પણ જખરી હતી; અને લુખ ને દુઃખ છતાં જે કે છવ તેમાં રહેતો તે બધો ગંગલી કાઢ્યા વિના રહેતો નહોતો. જ્યારે તે બેઠાવા માંડતી લારેખીચાર નેરાને પ્રેતલોક પણ આવકાર દાયક લાગતો. જેમ ભેંસાસુરને મન કાલિકા હતી તેમ તેને મન તેની ધર્મપત્ની હતી. તેનાથી તે ત્રાસતો; અને તેના ધાંકના સંકળમાં તરફડાં શીશ્વાની મનોદશાને સ્વોચ્છ અનુભવ કરતો.

તે એક ભીતની ઓથે પડ્યો પડ્યો, વલ્લુ મોં કરી, પેટમાં લાગેલી લુખ હવા ખાઈ સંતોષવાનો નિષ્ફલ પ્રયત્ન કરતો હતો. આ સુખ વધુ પડતું હોય તેમ લાં તેની ધર્મપત્નીએ શાસન બહાર પાડ્યું કે આજથી એકજ વખત ખાવાનું છે. પહેલાં તો નેરાએ સાંભળ્યું ન સાંભળ્યું કયું.

“બહેરો થયો છે?” ગંગલીએ કહ્યું. “હવેથી એકજ વખત ખાવાનું છે. ધાન ખુટ્યું છે—ધાન” જેમ તેમ કરી નેરા બેઠો થયો. ધાન ખુટવાનો અકરમાત કેમ થયો તે તેને સમજાયું નહોતું.

“ક-ક-ક-કેમ કરતાં ખ-ખુટ્યું?”

સામે પોકાર કરવાની પણ તેની છાતી રહી નહોતી. અલાર સુધી બે વખત ખાવાનું મળતું હતું તે તો તેને માત્ર પ્રાણી. પી અપવાસ કરી બરોબર લાગતું હતું.

“હા. એક વાર—”

“ચ-ચ-ચાલતી અહીંયાંથી જ-જ-જ ન્તાં રહીએ” તેણે ગંગલીને આંછળ કરી. તેની અડધી સુજેલી આંખમાંથી આંસુ પડવા લાગ્યું. લુખને દુઃખે તેની છલ પણ લંબડી ઊઠી હતી.

“કે શરમ આવે છે, નહીં?” ધાંચણે ડાળા કાઢ્યા. “આને કોકાલાકાને બધાને છોડીને ન્તાં રહીએ? જ-મીને, જેલમાં શીવાય કે બીજું નપડ્યું છે? તને તે પાટણનો ભટ કયા દોશી વાણીયાએ બનાવ્યો? તારી માને પેટે પથ્થર પડ્યો હોત તોએ સારું કે લુગડ ધોવા તો અપ લાગતું” ગંગલીએ પોતાનું માન પ્રદર્શિત કર્યું. “જોલ અત્યારે ખાવું છે કે બપોરે પછી?”

નેરાએ નિરાશામાં ડોકું નાખી દીધું. એને મરવા શીવાય બીજી આશા દેખાયો નહોતો. “અત્યારે!” શીશ્વાળા મોઢામાંથી શબ્દ નીકળ્યો. ગઈ કાલે રાતે ખાધા પછી બીજી ઘડીથી તેને કઠડીને લુખ લાગી હતી.

“પછી કાલ બપોર સુધી રહેવાશે કેમ?”

“ર-ર-રહેવાશે!” કહી નેરાએ પથ્થર ફાટે એવો નીસાસો નાખ્યો. પણ તેની સ્ત્રીના હૈયામાં કે તડ સરખી પણ પડી હોય એમ દેખાતું નહોતું. તે જઈ ખાવાનું લઈ આવી, અને પત્નીધર્મથી પ્રેરાઈ થોડું પોતાના લાગ-

‘આજુ’; તેના મોઢા પર લીપ્સાનું કદરુ, હાથ પ્રસરી રહ્યું, તેના મળામથી હપનો ધરધરા ચરો. તે કાવો હોયો ઘણ મથો.

મળની તેની સામે નિરંકારથી જોઈ રહી

“ચાલો, જોમરો. આ રહ્યું પાણી હાથ નેા ધુવો.”

પણ તે જોઈ રહે તે જોઈ તે નેરંએ આવા માડયું હતુ દોઢ મેટનો, ને કાછી આન દાળી, કાઠો ને મીઠું—જોનજોતામા હતા

ગુસ્સામા હતું.

“ક-ક-કાલ સુધી કે કે નહીં” નેરાએ વિરમ્ય પામી પુછું

“વધારેમા જોઈએ નો કામ,” કહી યાગી લઈ મળવી ચાલી ગઈ

ક્યા મુધી નિરાધાર બની નેરાએ જોયા કયું. પછી દૂરથી ગિરિચંદ્રચંદ્ર મલગાર એવો એક મહા નિ.પાસ નાખા મોડુ ધોયુ ને પાણી પીધું

કદાએ દહાડા થયા તેની કુના સતોષાઈ

મળનીએ પશુ દરેથી એક જ વખત ખાતાઈ

નહતા ઘણ મથો, ખાઈ રહી વધારેની આશાથી નેરાએ મળની સામે જોયું. “અ-બીજુ—”

“બીજુ” શુ કપાળ તારું? આનો એક શબ્દો તારો હતો, ને આપણે એ ખાઈ આપે. દબે કે નથી.”

“પણ અમે તો એ દતા,” નેરાએ પોતાનો પાલો દર્શાવ્યો.

“આમથી એકાંત મળશે,” મળનીએ

નહેલી, આજે તો માલ ને છહેલાજા. ને તેના પર એક આજે દિવસ નિરાધાર રહેવાની વિપત્તિ’ શા મટે આ મુરખ લોહી બહીબા; રહી રહેના હશે? શા સામ એને બહીઆઈ જવા નહી રતા હોય? તે એજો યાકર મથો દતો કે વધારે વિચાર કર્યા વિના જોડાં આવા મોડા.

તેને હાથમા હવવાની કુશળતા, લાક કુશ-

પાકની ન્યાતો, માત્રપુઆને જલેખીની ગંભારો-
નાં સ્વપ્નાં પર સ્વપ્નાંજ આખ્યાં કર્યાં. હંમેશા
મેં અગાડી બધું લાણું દેખાતું ને પાપી
ગંગલી ને ખુંચવી લઇ જતી-અને પોતે તેવાને
તેવાજ ભુખ્યો રહેતો, પેટમાં જાણે સતત
હાળી સગળી રહી હોય એવું કે થયાજ
કરતું.

ને થોડી વારે જાગ્યો. દુઃખમય સ્વપ્નું જતું
રહ્યું કે નહીં ને જોવા તે ઉઘેરા થયો, અને
તેને પરિસ્થિતિનું લાન આવ્યું. સુખ તો
માત્ર સ્વપ્નામાં હતું કે લાડુ ને માલપુઆ જોઈ
મેંમા પાણી આવતાં; જાગતાં તો માત્ર નિર્જન
મઠ ને અનંતકાળ સુધી નિરાહાર બેજ હતો.
પીડાઓની પરંપરાથી ધ્વરાઈ રહ્યો હોય તેમ
તેને ધ્રુસ્કું આવ્યું. દોઢ રાત્રે તોણે બપોર
પહેલા ખાધો હતો કે નહીં તે પણ યાદ
રહ્યું નહોતું. તેના પેટમાં તો દિવસો થયાં
અજતો હાણો પણ ન ગયો હોય એવી દશા
હતી.

થોડીક વાર તેણે રોક આટ્યા ને મુજેલી
આંખે આકાશ સામે જોવા ક્યું. તેના મુખની
રેખાપરથી તે નિરાહારી જેવી વેદના સમ્મનવત્રા
માટે સરજનહાર સામે ગોઝાર કરી રહ્યો હોય
એમ દેખાયું; પેટ ટાકું તો પેટભર ખાવાનું કેમ
નથી. તેનાર થોડી વારે તેણે દેવ, ગાયકર
લાંથી જતો દીકો એટલે જુમ મારી:
“ન-ન-નાયક !”

“કેમ ?” દેવાએ આ આળસુ તરફ
સખતાઈથી જોતાં પુછ્યું.

“આને બ-ખીજી વાર બ-બ-ખાવાનું
નહો ?”

“ના—” દેવાએ કહ્યું.

જાણે માથા પર ઇવસેણ ફટકા પડ્યો
હોય તેમ નેરાએ માથું ભોંય પર નાખી દીધું

આ આળસુને ભુખાવળા તરફ દેવાને એટલે
તિરસ્કાર હતો કે એક શબ્દ પણ બોલ્યા
વિના તે લાંથી ચાલતો થયો. એનું ચાલત
તો તે નીચે જઈ રેવાપાલને આ પટ્ટણી
મૈનિક એનાયત કરી આવત.

થોડી વાર નેરા પડી રહ્યો. તેને એમ
લાગ્યું કે આ બધા તેને જાણી જોઈને ભુખે
મારતાં હતાં. તેને તેની સ્ત્રી પર કાળ ચઢ્યો.
“શં—” કહી ને કાળ કાઢવા જતો હતો,
પણ તેને ધણીજ નિર્ગતિ લાગી એટલે મુંગો
મુગો પડી રહ્યો.

એનું મોઢું સુકાઈ ગયું; ને એની ઇલ
તાળવે મોંડી ગઈ હતી. તે કેમ કર્યો ખેડો
થયો ને ધસડાનો કુવાની પાસે આવ્યો. લાં
એક ઘડો અડધો ભરેલો પડેલો હતો તે મોઢે
માંડી જધું પાણી તે પી ગયો.

તેને જરાક ઠીક લાગ્યું. જરાક પ્રગમાં
જોર આવ્યું હોય એમ લાગ્યું. તે ઉભો થવા
ગયો, પણ આઘડીયું આવ્યું. મહામહેનને
ધુંટણને ટેકા દઈ આખરે તે ઉભો થયો.
સર્વ આચગવા લાગ્યો હતો. સંખ્યાકાળ
થવા આવશે એટલે ખાવાની વખત થશે એમ
તેને લાગ્યું. પણ એટલામાં તેની સ્ત્રીના શબ્દો
યાદ આવ્યા: “એકજ વખત ખાવાનું !” પણ
એટલે વખતે તેણે ક્યાં ખાઈ હતું ? ને. જેમ
તેમ કગ્તાં રસોડા તરફ ગયો. લાં બધે શાંત
હતું. રસોડે સાંકળ વાટી મણિલ્લ ચાલી ગયો
હતો રસોડામાં કેપણ હોતું જોઈએ એમ
માની તે અધારાની વાટ જોરા માથે હાથ
મુકીને ભતિ અટલી બેસી રહ્યો. રખેને ગંગલી
એને જોઈ નાચ એવી બીકે તે ખુણામાં
લપાઈને ખેડો.

કેમ કર્યો વખત જતો નહોતો; ને તેજ
પેટમાં આગ વધતી જતી હતી. તેની

મુઠી ઊઠી દીધી ને તે ખીજ માટલીને વળગ્યો. જ્યે નજ્યે તેણે માટલી ઠાલવી ને ચોખ્ખા વેર્ષા. તરત ત્રીજ માટલી ઠાલવી ને તેણે દળેલો લોટ વેરી કાઢ્યો. અત્યારે તેને માંડ પણ આવ્યું હતું. અવિચારી વિનાશક વૃત્તિજ તેને પ્રેરી રહી હતી. તેણે ચોથું માટલું ઠાલવ્યું. તેમાંથી પણ લોટ નીકળ્યો. તેણે અનાજ ને લોટનો ઢગ માર્યો. દુધાતર નેરાંતી કલ્પનાશક્તિને બધા અનાજના ઢગ વાળવામાં કલાકારને સર્જનાત્મક આસ્વાદ થાય એવો કેંક આસ્વાદ થયો.

ગાંડાની માફક તે હસ્યો અને આ ઢગમાં હાય ધાલી તેને લાડથી વેરી રહ્યો. એટલામાં બહાર કોઇનો પગરવ સંભળાયો. તે ચોક્યો. તે કાંપી ઉઠ્યો. કોઇ ખીલાડી દોડી ગઇ હોય એમ લાગ્યું. વધારે વાર અહીંયાં નહીં થોભવું એવો કેંક ખ્યાલ આવ્યો.

તેને ભુખતું અકળામણુ વધ્યું. રાંધવું? કેમ રાંધાય? કાચું ખવાય? એવા કેંક પ્રશ્નો મગજમાં ઉઠ્યા. એકદમ તેનું મગજ ફટકી ગયું. જાણે એક કોષક તાર તુટી ગયો એમ લાગ્યું. જનવરી લોહપતાથી તેણે બે મુઠા ભરી ત્યાં પડેલા ઢગમાંથી ખાવા માંડ્યું. તે ખડખડ હસ્યો-ને ખાધેજ ગયો. કાચો લોટ, ચોખ્ખાને દાળ અપાટાબંધ અદૃષ્ટ થવા લાગ્યાં.

આખરે તે થક્યો, અર્થે તેના મગજમાં કે ગુંગળામણુ થવા માંડ્યું. એક વખત ઉર્ધ્વરસ આવવાથી મોમાંનો લોટ બધો વેરાઇ ગયો. તેણે ખાવા માંડ્યું. પણ મલરામણુ થયું ને ગળે કે ઉતર્યું નહીં. તેના પેટમાં વીણુંચુંટાં થવા લાગ્યાં. ઉઠવાની તેને હામ રહી નહીં અને ત્યાં ને ત્યાં તે અનાજ પર

પડ્યો. થોડી વારે થઇ અને કાચા દાણાએ પર્યો બતાવવા માંડ્યો. તેના પેટમાં, ગળામાં તેમણે તાંડવનૃત્ય કરવા માંડ્યું. તેના ડાળા બાવરા થઇ ગયા. તે ઉઠવા જતાં પડ્યો-પડતાં ઉલટી થઇ. અનેક વર્ષ થયાં મુગે મોઢે ગુલામગીરી સહેલા શરીરે આખરે બળવો શરુ કર્યો. બળવાએ તરત મહાવિપ્લવનું સ્વરૂપ પકડ્યું.

મણિભદ્ર પાંછલે ઓટલે બુતો હતો તે એકદમ ભૂગ્યો. કોઠારની ઓરડીમાં કાંઈ માંદું પડ્યું હોય તેવો અવાજ આવતો તેને સંભળાયો. તે ઉઠ્યો, ને દોડતો આવ્યો. કોઠારમાં કાંઈ મલરાઇ મરતું હતું. તેણે કાકડો ચેતાવ્યો ને તે કોઠારમાં ગયો.

અનાજના ને લોટના ઢગને ફેંદતો, જાણે નવો તારો સમુદ્રના તરંગોમાં તરફડતો હોય એમ, અકળાતો, મલરાતો નેરાં તરફડતો હતો... કોઠાર કોડ સરખો થઇ ગયો હતો. બધું અનાજ અલક્ષ થઇ ગયું હતું. મણિભદ્રના હાથમાંથી કાકડો પડી ગયો ને તે દેવાને ઉઠાડવા દેડ્યો.

પ્રકરણ ૩ હતું

માતા કે અર્ધાંગના?

મંજરી અસ્વસ્થ ઉર્ધ્વમાંથી જગી. બહાર કોણાદલ થતો હોય એમ લાગતું હતું. તેનું હૈયું ધગધગી ઉઠ્યું. તેણે પણ આજે એક વખત ખાધું હતું એટલે તેનું માથું તો દુઃખતુંજ હતું.

તેણે છોકરાંઓ તરફ નજર કરી. મહાસ્વેતાને વૈાસરી યુલની કળીના જેવાં એક ખીમને બેઠી સૂતાં હતો. પણ તારે માનું દેયું હેતથી ઉમરાઇ ગયું.

અજ્ઞાન] 'હું મોતી' મારા હૃદય'વાણી કે જન્મ આપીને ઓકરાવી!' [પાંચ ૧૬૮૧

ગુજરાત]

[પાના ૨૬૮૨]

તે અદાદર ડોકરીએ એક સજ્જ મોહ્યા વગર માની રમ માગી

હીમનથી ઉપીને તેણે દીવો અમકાયો.

“મંગલી !” તેણે પ્રુમ પાડી.

મંગલી એકદમ એકાદીને હાલિ. “કમ આ !”

“કે મરખડ મંભળાય છે ?”

મંગલી એકદમ દોડતી ઉપર આવી ને અડીએથી નીચી વળી જોયું. “કે રમોડા અમળ મરખડ છે. હાથા મરો છુ તપામ કરી આવું.”

“ના” મંગલીએ કુકમ ક્યો “તું અહોઆ છોકરાં પાસે ખેસ. હું જઈ આવું છું.” કહી ખભે એક પ્રુમ નાખી હાથાળે પર્ષે તે રમોડા તરફ ગયું.

ત્યા અધિકાર ને દેવો તરફતા તેમને એકદમની નીચે સુપાડતા હતા.

“અધિકાર !” છું ?

“અરે બા ! તમે ક્યારેય પાઠોં ભાંગે અહોઆ આવવા જોઈ નથી.”

“કમ છે છું ?”

“કે” નહીં, “દેવાએ કહ્યું. “આ દરામ-ખોર કોઠારમાં પેતી મળે હશે.”

મંગલીએ તરફતા નેરા તરફ જોયું ને અડધા જાનમાં હતો, અને આખે દીવે તેને સોદ વળાવ્યો હતો. કોઠારમાંથી દુર્બંધ આવતી હતી. મંગલી કે સમજ ને એકદમ પર ચડી કોઠારમાં જોયું. ત્યાંથી કેવાવ ચીકડી ચડે એવો હતો. મંગલીને સુખ જાતી ને તે એકદમ પાછી હતી મહાં નેને નરમર આવવા સમયમાં.

“બા ! અહોઆ તમારું કામ નથી તમે ભાંગે.” અધિકાર કરમરીને કહ્યું.

“કેટલુંક અનાજ બગડ્યું ?” મંગલીને પાછી થયું.

“એ રહે તે ખરું,” અધિકાર ખેરથી કહ્યું. તેના અવાજમાં નિરાશા હતી.

મંગલી સમજ મહાં ને લાચી આશી પેઠા તેને લાચુ કે વિધિએ છેડેનો કહેલો. મોયોં દેલો તે કે વિચાર કરી ન શકી.

પોતાને વાસે જઈ તેણે અમલીને મોડવી ‘ને, તારો નેરા ત્યા તરફ છે એ જાનને ક્યાર જવાડી આવશે છે.”

“મેર—” કહી ભુલુકાળના નાચીવાલ-વા સમદાવનિયનું પ્રદર્શન કરતી મંગલી હાલિને ગઈ.

હતાશ મંગલી ખેસી મહાં ખાવાની કમર કરીને યંદર દિવમ કુધી મહાં દરજી મખવાતી નેતી પોજના પડી કામી નેરાએ કરેલો વિનાશ તેણે ચોડા જોયો હતો, ને અડીને કમળી લીધી હતો. પદર દિવસને જલે પાચ દિવસ પાલુ દરજી કે દેમ એ સવામ હતો. ‘દિવ’ ને ‘સુ પાચ’ છે ? તેણે પ્રુમ ને માથે હાથ દીધા પ્રુમ ને નિરાશાથી તેનું માથું હાનુ હતું “નાથ ! પંદેલા નહીં વળે ?” તેમ કરમરીને આકાશ તરફ જોઈ પ્રુમ.

તેણે છોકરાઓ સામે જોયું. કેવાં સાદક વાંમાં, રૂપાળાં છોકરાં ? અત્યારે દેવા મુંદર રમખા જોતા દરો ? તેમના નાનકડાં દેવામાં આ ને લાપમાં અડા હતી. અપાથી બાપ જંદર આવી પહોંચશે એવી નેમને તો ખાતી હતી અત્યારે એ જલ ને ખાતી કેમ ખોઈ હતાં ?

તેના નિર્દોષ છોકરા, તેનો વીરપતિ, તેનો કાવના, તેનો શ્રેમ-અત્યારે અપાનું અપી લનું હતું. છોકરાં દળવળનાં હતાં પર્ષ, વખા છેને કદમા સડો દરો કે પ્રુદા પડે દરો. તેની કાવના, તેનો શ્રેમ, તેના બપો રમખાં એક મૂખે સિનિકે અત્યારે પ્રુમ.

મેળવ્યાં હતાં. તેની આંખમાંથી આંસુની ધારા વહેવા માંડી.

શું બધું ખાવાનું ખુટી જશે? શું તે બધાં જીવે મરી જશે? શું તેનો પતિ વારે નહીંજ ધાય? બધાનો આ અંત? તેણે કપાળ કુટ્યું, ને ક્યાં સુધી રડી. મહાશ્વેતાના મુખ પર હાસ્ય છવાઇ રહ્યું હતું. નીચા વળી અદ્વૈતીજ તેણે સુખન કહ્યું. તે ઘુછ ઉઠી. કેં અકસ્માત બચાવે તોજ તે બચે નહીં તો—“નાથ! નાથ! તને જોવા પણ નહીં પામીશ,” તેના હૃદયમાંથી હાથ ઉઠી.

આસારે કસોટીનો ખરો વખત હતો. અસારે નમતું કેમ અપાય? જો તે ઓકરાંઓ લઇ બેનાં પામે જાય તો જરૂર પોતે ને ઓકરાં બચી જાય. તેનું નાક ગર્વથી ફુટી ઉઠ્યું. તેનાં લાડકવાયાં ઓકરાં દુરમનને લાંબાં આપડાં ખીચારાં યઇ રહે? ને તે—કાકની પત્ની—પ્રદક્ષણ માટે યાચના કરે? તેની મોટી આંખો ગર્વથી છીપી રહી.

પોતે તો કદી પણ ગદ નહીં ઓડે. તેના હોઠ ગર્વમાં ખીકાયા. આ ગદ કાકની દુર્ધર્પતાનો પ્રતિનિધિ હતો. એ જ્યાં સુધી ઉભો હતો ત્યાં સુધી કાક દુર્જય હતો. પોતે—કાકની દુર્જનતાની ઘણી અત્યારે એનું શરણુ ઓડી ચાલી જાય? ના. કાકની નિબ્બલકં કાળિતિના અવતાર સમી તે, છવતાં, આ ગદમાંજ રહેશે.

પણ આ ઓકરાંઓને તો અહીંઆંથી લઇ જવાંજ જોઇએ. આંગડ ગદ ઓડીને લાગેજ જશે. ભુયુક્ષ્મમાં દેવો કે મણિમદ્ર છુપાઇ શકે એમ નહોતાં. તો શું આ બાલકોને ધાંચણુને ઝરોસે સોંપવાં? તેનુ કાળજી કંપી ઉઠ્યું. તેનાં લાડકવાયાં ઓકરાં આ અતરંગકારી ધાંચણુને શરણે?

તેણે અનેક વિચારો કર્યા, પણ આ

શીવાય ખીજો રસ્તો નહોતો. તેનું હૃદય ચીરાઇ જવા લાગ્યું. તેને ધુસ્કાં પર ધુસ્કાં આંખાં. આ સુકોમલ બાલકોને ત્યાગવાં પડશે? શું ફરી તેમનાં મીઠાં મનોહર મુખમાં તે નહોંજ જીવે? જવાબ મળે તે પહેલાં તે રડી પડી.

તે છાની રહી. તે તેના પતિની અર્ધાંગના હતી. તેની કાળિતિને માટે મરતું એ પ્રોતાની ફરજ હતી. પણ આ બાલકોને શા માટે ન બચાવવાં?

“પતિદેવ! જીલ થતી હોય તો માફ કરજો,” તે રડી. “માફ માગવા હું લાગેજ રહેવાની છું.”

ઓકરાંને તો મોકલી આપવાંજ જોઇએ એમ તેણે નિશ્ચય કર્યો. તેણે ક્યાં સુધી તેમની સામે જોયાં કયું. આટલા વર્ષો સુધી તેમના મુખમાં ન જોએલી રેખાઓ એકચિતે તેણે હૃદયમાં ઉતારી. “હું કેવી માતા છું? આ બાલકોને મારા ગર્વને માટે રખડતાં કરું છું. એમનું શું થશે?” ફરીથી તેની આંખમાંથી દડદડ આંસુ વહ્યાં. તેને પ્રશ્ન થયો: “હું કોની? મારા દુર્ગપાળની કે જન્મ આપ્યો તે ઓકરાંની?” ક્યાં સુધી તે મુગી બેઠી. “જનેતા તમારું રક્ષણ નહોં કરે તો કાણ કરશે? ના—ના—ના. હું તમારી નથી, એની છું. એ વહાલા છે, તેથી તમે વહાલાં છો. તમારા વિના ચાલશે એના વિના નહોં ચાલે...મારા નાથે મને બંને સોંપ્યાં—નેની કાળિતિ ને તેનાં ઓકરાં. ઓકરાં જરા દેવાય? કાળિતિ! કાળિતિ! લોકો આજે યાદ કરશે ને કાલે વીસરશે—ઓકરાં પણ આજે જ કાલે નથી. હાથ! હાથ!” તેણે આકંઠ કયું. “હું મા નથી—કાકજી છું.”

“હું કમાવિન છું? મને ઓકરાં અટકાં લાગે છે કારણ કે હું મા છું. મને કાળિતિ

ખાગી લાગે છે કારણ કે હું અર્ધાંગના છું.
એ-એ-એ. મા થાઉં કે અર્ધાંગના? રેવા
મા! તેણે ફરીથી રડી દીધું “કે તો રસ્તો
સુઝાશે.”

“મા-મા-મા-મા માટે મા થયું? મારા
જાણપણથી મેં કારપણિક પતિના સ્વપ્ના
સંખ્યા મારા મનથી હું જન્મી ત્યારથી મારા
વીરની અર્ધાંગના છું” મારો વીર-મારો વીર
આખરે આગ્યો, અને હરી અને પ્રાણુથી
પણ પ્રિય મળી. માત્ર જીવનું મરૂં થયું
મારા સ્વપ્નાં બિદ્ધ થયા વીર અંગની હું
અર્ધાંગના થઈ. હું એની અર્ધાંગના છું—મીઝ
કશું? મારા માગતી નથી બાપુડા! વહાલા!
તમાગી મા પત્ની-મારા વીરની અર્ધાંગના
પહેલા. હું-મંજરી-કાકતી પત્ની-મીઝુ ફેર
નહોં,” તેણે આશુ લુગ્યા. “મારા નાથ!
આ જાવે ને જોવાન-બીજુ ફેર નહોં
હા મારા નાથની વીરાંગના,” ને ઉભી થઈ
ગઈ.

પૂરી દિશામાં ડાહનો પ્રકાશ રાજશીખના-
ના ફુંગરો પર પ્રખરી રહ્યો હતો.

મકરણુ ૪ થું

માનું દરેક

મંજરી હતી, અને નાહી પોષ્ટને મંદિરમાં
જઈ ગઈ. તેના અસ્વસ્થ મિત્રને સ્વચ્છતાની
પણી જરૂર હતી.

ત્યાં સુધી તેણે ઉમાપતિની આરુણના
કરી, અને સ્તવનથી, પુણ્યથી, આજીવ્યથી
મદ્યેયની સદાચ માગી. ધોમિધીમે તેના
અંતરમાં શાંતિ ધણવા લાગી રાત્રે જે જાણ
નિમીષ લાગ્યો હતો, તે અત્યારે શાંત
મંદિરમાં નજીવે લાગ્યો. જે થાય તે-તેણે

તેજુ, નેનાં હોકરોનું, ને તેના પતિનું ભાવિ
ભેળાતાપના હાથમાં મેળિયું

તે મંદિરની બહાર આવી-ત્યારે આગ
મહેશ તેની વાટ જોના દત્તા તેનો અહેસા
નિન્નેજ ને તેની આખ ધિંતામસ્ત હતી.

“પા! માંજાનુ?” તેણે ખિન્ન અવાજે
પૂછ્યું

“હા બાપા! મેં તો તંત્રુ હું ગને ઉઠી
જોઈ આવી. આપણું નરીય કુકા લાગે છે.”

“દલે છું કરીએ?” આગે પૂછ્યું

“કે” બાપાનું બચ્નું છે?”

“મહામહેનને મગથી ને મધિમને પોષ
ધાતને ઘોડા પણા દાળ ચોખા જુદા કાપ્યા
છે તેને નુકરના નાખ્યા છે.”

“હા તેને મેકાગુ તો આપશે,” શોચની
પરમ પૂજારીશીએ હોમથી કહ્યું

“આપો જોઈ આનીએ”

તે જ ન જણુ ધોમિધીમે ને મનાવ વડને
રસોડામાં ગયા ત્યાં આખી રાત મહેનત
કરીને ગંગલીએ તપુ પોષ્ટને લીધો નાખ્યું
હતુ. અને ઓઠમાં પર ઘોડાક દાળ ને ચોખા
ચુકાવા નાખ્યા હતા

“મધિમદ!” આગે કહ્યું, “આ
આગજીવ છે?”

“હા બા” નીસાએ નાખી માંજાનુ
ગસોડામાંથી મહાગ આપ્યો.

મગથી બહાર હોકરોને સારૂ પાણી
મરજ કરવાં જુલો સગાવાતી હતી તે આગી
દૂર ખેંડેલાં દેવા બધાંને જોઈ મજેલા જોઈ
આવી પહેચ્ચે બધાના મોઢા પર નિરાશા
હતી હવે થું થરી તેની ચિંતા બધાના
મોઢા પર, આખમાં, અવાજમાં સ્પષ્ટ દેખાતી
હતી જીવ સંજોગોનો પ્રમથ આગે હતો
એક પગર બોલે બધાં સમજી ગયાં હતા.

“અધાં એક વાર ખાખ તોપણ આ એ દહાડાથી વધારે ચાલે એમ તથી,” મંજરીએ આપરે ગળું ખંખારી કહ્યું.

સમકર શાંતિ અસરી રહી. એ શાંતિની ગુંગળામણ દૂર કરવા મણિભદ્રે થોડી વારે નીસાસો નાંખી કહ્યું: “અહુ ચાલ તો તણુ દિવસ દર ભોળાનાથ!”

“નેરાને કેમ છે?” મંજરીએ પુછ્યું.

“પેલી જાપરીમાં નાખ્યો છે. એનો જીવ કેકાણે નથી,” ધાંચણે જવાબ આપ્યો.

“હવે શું કરીશું?” આંખડ મહેતાએ પ્રશ્ન પુછ્યો, અધાંના મગજમાં એજ પ્રશ્ન હતો, પણ કાંઈ પુછી શક્યું નહોતું.

“ભાઈ! તમે મને ગામમાં જઈ સંતાવાની સલાહ આપો હતીને?” મંજરીએ પુછ્યું.

“હા.” મંજરી જાહે જોડી બચી જાય એવી આશાએ આંખડનું હૃદય દરખાડ્યું. મનુષ્ય હૃદય વિચિત્ર છે. તેજ પક્ષે મંજરી જાણે કે જોઈએ ત્યાં થઈ જાય એમ તેને લાગ્યું. “તમને—”

“ના,” મંજરીએ વચ્ચમાં ભેલતાં કહ્યું.

“છોકરને આ ગંગલી ગામમાં જઈ સતાડે તો?”

“—ને તમે?” મણિભદ્રે કહ્યું.

“ભાઈ! મારી ચિંતા કસ્ટી નકામી છે,” મંજરીએ ગર્વથી કહ્યું. “હું તો અહીંઆંજ તારા ભાઈના દુર્ગમાં.” દેવાની આંખે અંધારાં આવ્યાં. નાનાં છોકરાની માફક તેણે હાથ વતી આંસું લુછ્યાં.

“આંખડ મહેતા! શું ધારો છો?”

“આ-આ!” આંખડનાં હૃદયમાં માનના તરંગો ઉછળી રહ્યા, “તમે માણસ છો કે દેવ તે મને સમજતું નથી. નાહક શું કામ

જાહે કરો છો? છોકરને વીધુટાં કરો છો, ને જીવ જોખમમાં નાખ્યો છો.”

“ભાઈ!” મહેતાથી મંજરીએ કહ્યું, “મેં આખી રાત વિચાર કર્યો છે. ગંગલી અહીંઆં આવી છે તે કાંઈ જાણતું નથી. ને ધાંચીવાડામાં મારાં છોકરાં શોધવા કાંઈ જવાનું નથી. એટલે અધાં નિર્ભય થઈ રહેશે. બાકીનાં આપણે ક્યાંઈ ઠાંક્યાં રહીએ?” કહી તેણે ગર્વથી પોતાના તેજસ્વી દેહ તરફ નજર નાખી. “આપણે જઈશું તો ઉલટાં છોકરાં પણ પકડાઈ જશે.”

“મારે તોં જવું જ નથી. જ્યાં સુધી પાટણની ધમ અહીંઆં ફરકે છે ત્યાં સુધી પાટણનો સત્તાધીશ હું—અહીંઆંથી ખસવાનો નથી.”

“સારે ભાઈ!” મંજરીએ ભિંમીથી કાંપતા અવાજે કહ્યું, “તમારે તો પારકાનો ટેક જાળવવો છે. મારે તો મારો પોતાનો જાળવવાનો છે. હું કેમ જાઉં?”

“પણુ સારે થશે શું?” મણિભદ્રે પુછ્યું.

“શું થવાનું છે? થોડે દહાડે આંખડ મહેતા આ કુકુટધ્વજનું ધ્યાન કરતાં દેહ છોડશે—ને હું દરીઆથી આવતી હોડી—” મંજરીના ગળામાં અવાજ ગુંગળાઈ ગયો, તેણે ગળું ખંખાર્યું, “હોડીની વાટ જોતી દેહ છોડીશ.” મંજરીના શીકકા મુખ પર દહતા હતી. દુઃખમાં, ખેદમાં, નિર્મલતામાં પણ તે તેવીને તેવીજ લક્ષ્મી સમી તેજસ્વી હતી.

“આ, જ્યાં તમે ત્યાં હું દર ભોળાનાથ! હું તમારા પગની રજા માથે ચઢાવી મરી જઈશ,” મણિભદ્રે ખોખરું હસતાં કહ્યું.

આંખડ મહેતાથી દે બોલાયું નહો, તેની નજર આગળ આખી દુનીઆ તરવા લાગી.

“ગંગલી ! તારાથી યજે કે ?”

ગંગલી આ લેખરની ત્વં તારૂં જોઈ રહી. તેનું અપહારી હૃદય માન ને મેવાના બાવળી ઉત્તમ રહ્યું.

“આ ! જરા મનરાગો નહીં. હું કીડાભાઈને અને કીડાભાઈને તારા છુપાયા છુપ છે ત્વા મુખી માયલીશ. પણ મામમા જઈશુ કેમ ?”

“ચોક્કી વટાવતી મહેતું કામ છે.” દેવાએ કહ્યું.

“ત્યારે કે હરકત નહીં. રાતના મામમા જઈશુ પણ સહેલી વાત છે.” મંગલીએ કહ્યું.

“ને એટલામા દુરપાવ આવી પહેાએ તો તો કે નહીં—” અમર આશાને અકળ કરતાં મંજરીનું મો મળકપુ. “મંગલી ! પણ પેલા નેમનું શું ?”

“આ જરા શીકર કરજો નહીં, “મંગલીએ કહીને કહ્યું. “એને કે યવાનું નથી ને યજે તો નાવક તું બરોબર કરશે.” મંજરી આ બીની સેવાટતિ ને કોર જાણ બેની દુપના કરી શકી નહીં.

“આવો, હું છોકરાને લડાડું.” કહી મંજરી સાથી ખમી મુજે મોટે આપડ તેની સારે ચાંચો. “બાઈ !” શેડી વારે મંજરીએ આગ વતે કહીને કહ્યું, “ચિતાં શું કામ કરો છો ? દેવામાએ જો ધાતું હો તે ધકો.”

“આ ! પણ તમને કે—”

“મને કે યવાનું નથી. તમે પાલજુ માટે, હું મારા પતિ માટે મરતા મુખી આ મદમાં જાઓ. હવે નાઓધુઓ. આગ નિરાશ શું જાઓ છો ?” કહી મંજરી તેના વાસમાં ગઈ.

આખડ જોઈ દેશો. “ચાંચ નેમનું ?” તેના મુખ પર અસ્તિભાવે છવાઈ રહ્યો. અરેબર

દેવામાએ અવતાર છે, તેણે નમદા પર નજર નાખીને ત્વંથી માલવા ખાડ્યું.

મંજરી ઉપર ગઈ ને હાથલા છોકરા તરફ ચોક્કી વાર જોઈ રહી તેના અંતરમાંથી વાલ્લભની સરિતા પુર જોસમાં વહી રહી હતી.

તે ને છોકરાં વચ્ચે સુધ ગઈ અને ધીમેથી એના માથા વચ્ચે પોતાનું માથું મેરવ્યું. તે બંને પર અકેકો હાથ મુક્યો અને છોકરાએ આખો ઉવાડી ને ચાતું માથું જોઈ કમી પડ્યા. મંજરીએ પડ્યા પડ્યા ખેનના માથા ને હાથમાં લઈ કાઢી, સગમા, આપ્યા.

“આપા સુધ શું રહ્યા છો ?” તેણે કમના હસતા કહ્યું. તેનું હાથ પ્રપત્નથીય હતું, પણ તે છોકરાં પાસેથી છડ્યા નહીં. તેના આનિગનમા માનુહાઈની ઉછળતી ક્રિમિઓ હતી.

આખો આ છોકરાને છેલ્લી વાર બેગ લેવાનું હતું. આજથી તે તો દયાહીન પરાવાને ઘરે જવાના. ને માતાની બાવળીની નજર તેમના પર કહી નહીં પડતાની. અંતરની વેદના અનુભવતી તે બેકીઅંબને બંનેને ફરીથી બેગ.

છોકરાને દલાઈ કગતી ને નેમને કુવા પર નાવા લઈ ગઈ. મંગલીએ ગરમ પાણી કાઢી આપ્યું. ફરી ફરીથી તેણે તેમને જોયા, મેળવ્યા, નવાડ્યા નાહીપોષ રવચ્છ ને તેજસ્વી સંમેશાં છોકરાને તે સમયે જોઈ રહી ફરીથી તેમને નવાડવાનો લંકારો લેને નહીં મળવાનો એ વિચાર આવતાં તેનું અંતર ચીરાઈ ગયું. છોકરાં ને જોઈ એમ માથું નીચું રાખી તેણે પોતાનાં આંસુ છુટ્યા ને તેમને શુભન કહ્યું.

તેમને તે મહાદેવના મંદિરમાં લઈ ગઈ ને
સ્તવનો ગવડાવ્યાં.

“મહાદેવતા દીકરા !” તેણે છોકરીને કહ્યું,
“તારે ને દીકાલાઈને આજે ગંગાની જોડે
ગામમાં જવાનું છે.”

“ને તમે?” મહાદેવતાએ દયાભર્યું
માં મા તરફ ફેરવ્યું. વૈસરી પુરું
સમજ્યો નહીં પણ આંખો ફાટી જિજ્ઞાસા
જતાવી રહ્યો.

“હું અહીંયાં રહેવાની,” મંજરીએ
કહ્યું ને ગળામાં હુમો આવ્યો હતો તે કેમે
કરી દર્શાવ્યો, “ને તારા બાપા આવશે ત્યારે
આવીશ હોં.”

“બાપા ક્યારે આવશે?” વૈસરીએ
કાંસીકાંસી બોલીમાં પુછ્યું. મંજરીએ તેને
છાતીએ દાખ્યો.

“બાઈ, કાલે આવશે,” મંજરીએ તેના
માથા પર હાથ ફેરવ્યો.

“ત્યારે અમે કાલે જઈએ તો?”

“ના બા ! આજે જ જવાનું. તું તો કાઢી
છે ને? એ તો લઠાઈની વાત. ગંગાની તને
સાચીને રાખશે.”

“આપણે ઘેર?—” વૈસરીએ પુછ્યું.

“ના. ગંગાની ઘેર. એનું ઘર એવું સરસ
છે. ચાલો,” મંજરી વધારે વખત સ્વાસ્થ્ય
રાખી ચક્રી નહીં. તેણે કેમે ક્યાં આંસુ રોક્યાં
ને છોરકાને લઈ પોતાને વાસે આવી.
મહાદેવતા માધુર્યનો અવતાર હતી. શું
બોલ્યું તે તેને સૂઝ્યું નહીં, પણ અશ્રુપાતે
સુજેલી માની આંખોએ એક તેના નાનકડા
જીવ ધવાયો. એટલે હોળાવતાં હોળાવતાં તેના
મગજમાં કેં કેં વિચાર થયા.

“બા !” તેણે હાંમતથી ડોકું ઊંચું કરી
પુછ્યું, “બાપા નહીં આવે તો?—”

મંજરીનું મોં પડી ગયું. તેણે હાંક
કરક્યા, “નહીં કેમ આવે?” તેણે હાંમત
જતાવી. “જો બહેન ! તું મોટી છે, બાઈનું
બહું કરજો હોં. ને એને હુખ નહીં દેતી.”

“બા ! હું નહીં જઈ,” વૈસરીએ કહ્યું.

“અરે કેં ગાડો થયો? જો બા કહે તેમ
કરવાનું ને?”

“નહીં, હું નહીં જઈ,” છોકરાએ કહ્યું.

મંજરીથી નહીં રહેવાનું. તેને ધુસ્કું
આવ્યું.

“બા ! તું કેમ રડે છે?” વૈસરીએ
એકદમ પુછ્યું.

“જોની બાઈ ! તું નથી માનતો તેમાં,”
મંજરીથી રડી દેવાયું.

“બા ! માનીશ—બા ! માનીશ હું જઈશ,”
વૈસરીએ મંજરીની હડપ્પી પકડી તેનું ડોકું
હલાવ્યું. તે હસતો હતો. એને મન જવાનું
એટલે કેં ગમત લાગી.—મા રીઝાય ને ગમત
મજે એ વાત તેને કેં છેક બોલી લાગી નહીં.

“બહુ કાલો મારો બાઈ ! આજે, આપણે
કાંટ પર ફરવા જઈએ.”

મંજરી છોકરાને લઈ ફરવા ગઈ. તેણે
છોકરાને દોડાવ્યાં, ખેલાવ્યાં, હસાવ્યાં. દરેક
ખેલે તેને લાગતું હતું કે આજે માનવદેવનો
છેલ્લો દહાડો હતો. છોકરાં યાંક્યાં ને ને
તેમને ઉતારે લઈ આવી.

મણિભદ્ર મામા-છોકરાને મારે ખાવાનું
લઈ આવ્યા તે તેમણે ખાધું; ને કેમે કરી
તેમને મંજરીએ ઉધાડ્યાં. બને છોકરાંના
જીવ અસ્વસ્થ હતા તેથી તે થોડીથોડી વારે
જગતાં, ને ઉઘમાં પણ નીસાસા મુકતાં.

[વધુ મારે જુઓ પૃષ્ઠ ૨૩૬]

સ્વીકાર

સૌપ્રાથમીના બજવાનો હતિહામ અનુ-
વાદક- રા મહારાજકર હિંદુ હવે, પ્રકાશક
સ્વ. ગવળક રમારક મંથમાળા, અમદાવાદ
મુદ્રક: ર. ૪-૦-૦

ભારતીય હિંદુદાસમ પ્રસિદ્ધિ પામેલ ૧૮૫૭ની
સાલમાં જે સ્વાતંત્ર્ય પ્રેમનો અભ્યક્ષિત મવાદ
વહેવા મહેલો તેનું આ સાહિત્યકાળી પ્રમતે મન
નીવ માર્ગદર્શન કરાવવા સ્તુત્ય પ્રવાસ છે

નારાયણી અનુવાદક. રા. મહારાજકર
હિંદુ હવે, પ્રકાશક: સ્વ. ગવળક રમારક
મંથમાળા, અમદાવાદ, મુદ્રક: ર. ૨-૦-૦.

૧૮૫૭ના સ્વાતંત્ર્ય સુદના દિવસોની આ
સ્મૃતિય નવપાના દરેક નાગરિકને વાચવા અને
બચાવવા હીંમે હીમે

ગુજરાતનો નાથ કર્નો રા કૌંપાવાલ
આણેકસાલ મુનરી, પ્રકાશક: ધી ગાદિય
મંસદ, મુખ્યમ. મુદ્રક: ર. ૩-૨-૦.

સ્વર્ગ સરસ્વતીના અમાન્દ કાળની સંસ્કૃત
મેનિહસિદ નવપાના

યોગમીમાસા: તંત્રી શ્રી. કુરુપાલંદ
પ્રકાશક. કેવલપ્રથમ યો. મુનાવલા.

પાતાંજલ યોગસામને આપણે મર્ચો હવે આ
અભિજ્ઞ નજર મલિસને અમે આભાર આપીને હીમે.

યત ૨૬૧૫ અનુવાદક રા. મહારાજકર
હિંદુ હવે, પ્રકાશક: મુજરાત વર્નાકુલર
સોસાયટી. મુદ્રક: ર. ૧-૦-૦

બગાળાના સુકમ હિંદુવાળા વેદસામિના કંડા
અન્ધારાક શ્રી રાવેન્દ્ર મુદ્રના 'વજ' વપર કપાળા
વિષે વિવાસવ લખણ આપેલાં આખ્યાનોનું આપા
તરે પ્રસિદ્ધ કરી, બગાળી ભાષાના આકાશ અવધાની
રા દરેકે આ પત્રકમંથી દૂર ભગી મનને રેક
કેવલ અને વપરેભી ફાળ આપી છે

હરિજ્ઞા મુનિ (ત્રિમાસિક) દ્વિતીય
બક પ્રકાશક શ્રી હરિજ્ઞા મુનિ વિષ્ણુ
ભવન, આવનમર વાર્ષિક લવાજમ ર
૪-૮-૦

રાષ્ટ્રીય કેળવણીના દરિદ્રકુલો છોડે છોડે સ્વકેરે
અર્થનું આ પ્રેમસિદ્ધ શુભ પક્ષના મદદ રેકે આપે
કળામે હરિજ્ઞા મુનિ એક કોને આનંદ ન વાપર

મુનીસાલ પૈલાખાઈ ચાદનું અવનવનત:
લેખક અને પ્રકાશક રા. મીરજાલમાલ
જમનાદાસ અક્ષર, સુરત, મસ્ત રે ૦-૬-૦.
સાર્વભૌમિક કેલવણી માળ મુરતના આલ
સ્વાપત્તુ આદર્શ અવનવરિત રેકે શ્રી પુસ્તકને
વાચક બચામનુ છે

વિદ્યાર્થીઓનું માનસ: લેખક: રા. દરિ
ચંકર વિનેદી. પ્રકાશક શ્રી હરિજ્ઞામુનિ
વિદ્યાર્થીમુન, આવનમર, મુદ્રક રે ૦-૩-૦.
આ સુધુ પુસ્તકમાં આપણી કાળના મદદ
પુસ્તકના માનસને આ અનુમતી સિદ્ધિ સાધામ
સારો ખ્યાલ આપે છે

કીમત આંકી શકી છે.

બીજી રીતે જોતાં રા. નરસિંહરાવ માત્ર વિવેચક નથી. તેઓ વિવેચન કરતી વખતે પોતાનું કવિપદ દૂર ને અદૃશ રાખે છે છતાં અચારનવાર તેમની સર્જકશક્તિ ડોકીયાં કરતી દેખાય છે. એ ઉપરાંત તે માત્ર રસિકતાના ભક્ત નથી. તે વ્યાકરણ ને ભાષાશાસ્ત્રના અઠંગ અભ્યાસી છે, પિંગલના પેતા છે. સંસ્કૃત ને અંગ્રેજી સાહિત્યના શોખી છે. અને અંગ્રેજી વિવેચનકલાના સતત અભ્યાસથી હંયાં ધોરણે એમને સહેલાઈથી પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. અને ગુજરાતી ભાષાનાં વ્યુત્પત્તિ ને વિકાસને અટપટે રસ્તે વાચકને ગમે ત્યાં લઈ જવાની અજબ શક્તિ તે ધરાવે છે.

એમના હાથમાં વિવેચન માત્ર વિવેચન નથી રહેતું પણ dissection-તંતુ એ તંતુ છુટા પાડવાની ક્રિયાનું સ્વરૂપ લે છે.

કોર વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીની નિડર દબાવી નાથી તે સાહિત્યની પરીક્ષા કરે છે. તેમનામાં નવશ્રમની ઉદારતા નથી; રમગીમી મીઠાશ નથી. ને સર્વગ્રહી નિહાતો વગર વિચારે આમળ ધરના નથી. તે માત્ર ચમકથી અંગના નથી. તે વૈજ્ઞાનિક ઓકસાઈથી સહનવા ઝોડી દઈ, પૃથક્કણનું તીક્ષ્ણ શસ્ત્ર હાથમાં ધરી સાહિત્યની કૃતિને છુટી પાડે છે, અને તેનાં રૂપરૂચને યોગ્ય ભાષામાં છતાં કરે છે.

એમની પૃથક્કરણશક્તિ કૃતિની નસેનમ છુટી પાડી શકે છે અને ઝીણામાં ઝીણા અંગની જુલમતિના, હંદના, ભાષાશાસ્ત્રના તેમજ મુરખિયા રમના ને શિષ્ટતાના સખન-માં સખા ધોરણથી કીમત આંકે છે. એકે અંગ નેમની નજર બહાર કે શસ્ત્રે પચારની શક્તિની બહાર જતું નથી; ને એકેએક ધોરણ

તેમનાં જ્ઞાન ને રસિકતાને મુલ લખે છે.

તે એકપક્ષી વકીલાત કરી શકતા નથી. કોઇક વખત તે એકપક્ષી થતા હોય એમ દેખાય છે, પણ ખરું જોતાં એમના સ્વમાનને! સવાલ જ્યાં ન હોય ત્યાં તો 'માત્ર તરત્ય વૈજ્ઞાનિકજ હોય છે. 'જોડણી, નો નિષ્કર્ષ 'ત્રેમાનંદનાં નાંટકો'ની ચર્ચા, આ પુસ્તકમાં પ્રગટ થએલી 'વિજ્ઞાસિકા' અને 'વસંતેતરવ'ની ચર્ચા વાંચનારને એમનું આ દૃષ્ટિપિંદુ જણાવા વિના નહીં રહે.

તે ઢાંકપીઝોડો કરી શકતા નથી. એમની રસિકતા રસધેરી નથી, પણ સત્યપ્રિય છે. સ્વદેશી ને પરદેશી સાહિત્યથી સમૃદ્ધ થએલી એ રસિકતા વાચકને સાહિત્યની કૃતિઓમાં થઈ લઈ જાય છે અને જ્યાં જ્યાં સરસતા જણાય ત્યાં ત્યાં તેને સ્પષ્ટ રીતે દેખાડે છે; પણ સરસતાની મોજ માણતા તે થોમની નથી. તે તદ્દશીન થવાની વૃત્તિને નિર્મલતા લેખી દેખારી દે છે અને આપણે એ વૃત્તિ જોઈ શકતા નથી. તે સદાએ સ્વસ્થ છે. જરા પણ ક્ષતિ દેખાતાં તે સખત રૂપ ધારણ કરી દૃષ્ટ્યને યોગ્ય સ્થાને બેસાડે છે. આ અંગમાં આવેલું ઉત્તરશમચરિતનું અવલોકન ભવ-ભૂતિના નાટકની ખરી છુટીએતું જ્ઞાન કરાવે છે, તેમજ તેના તરજુમામાં રહેલાં દૃષ્ટો છતાં કરે છે.

આ રવસ્થના રા. નરસિંહરાવની રસિકતાની રચના કે ઉણપથી ઉદ્ભવી નથી. પણ વૈજ્ઞાનિક તરત્યતાના એમના આદર્શથી ઉદ્ભવે છે. 'અમલ ભાતારોપણ' પરનો લેખ એમની રસિકતાનો વિકાસ દેખાડે છે, 'દૂરની ગીરધનિ' અને 'એક ચિત્ર જોઈ મુગ્ધ થા વિચાર' નામના લેખો એમની રસિકતાની

મુદ્રમતા દેખાડે છે 'નવસ્રસમ' પરનો લેખ એમની રસિકતાનું સમતોલપણ બતાવે છે. અને આ પૂર્વે તે પશ્ચિમના સાહિત્યનો વિવેચી કવિતા અને રસિકતાનો ભક્ત, ભાષા શાસ્ત્રના અભ્યાસમાં ફેલાવેલી અચૂક ને તીવ્ર દૃષ્ટિ અને બ્યુટાલિતા અદ્યતનમાં પીડાતેલી સત્યશોધકની કોર વૃત્તિને વીમળી પદ્મરૂપે રસરંગે ઘસડે છે. ઘસડે છે નથી ને કરી શકે નથી. આ શુદ્ધશોધના વિવેચનમાં જે ચોક્કસાઈ, ખત ને ન્યાયશક્તિ દેખાય છે તે કાવ્યશોધના રસિકતા નથી, પણ વૈજ્ઞાનિકતા છે. સહિત્ય વિજ્ઞાનનો આ અભ્યાસક શુદ્ધશોધના વિવેચનને એક કલાવિધાયક ને જાણે એવું 'વ્યક્તિત્વશાસ્ત્ર' અને સરમ સ્વરૂપ આપે છે પણ રસિકતાના ધોરણમાં માનવીની કરી સજા નથી 'કુમુદમાળા' 'દ્વંધાશીલ' ને 'દરરજી સદિતા'ના કર્તાની વિવેચનમાં તટસ્થતા સામર્થ્યની અભાવરજી શક્તિ એક પ્રકારે વખત નરસિંહરાવ સાથે આ કે ને એવે પ્રશ્નસાગર સરખા ઉત્પન્ન થયા વિના હોતો નથી.

અતિશય ઉપરના લેખોમાં પણ આજ વૈજ્ઞાનિકની નિર્દય સચોટતા દેખાય છે તે 'નાનાજી હેમચંદ્ર'ના શુદ્ધશોધન પૃથક્કરણ કરે છે તેમ જોવાનું પણ કરી શકે છે. "માગમાં એવા પ્રમથમાં અરિગિદ્ધ સમારતની ખામી ફોવાળી—" એ "દુશ્વર મનુષ્ય હવેના વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીનો નિષ્કલ્પન બતાવે છે.

આ ૩ છુટ્ટી રા નરસિંહરાવના વિવેચનો દરેક દૃષ્ટિનિર્મૂળ તેના મેથ પ્રમાણમાં બહાર આવી શકે છે. તેમાં અધીષ્ટ કે અપૂર્ણતા દેખાતાં નથી. દરેક વિવેચન અર્થમાં નિર્મૂળ ને સમન્વિત છે. તેમાં તટસ્થતાનું સર્વ

આચલ્ય છે. કવિની, કલાવિધાયકની કાલ્પનિક એકદેશીયતા નથી આ વિવેચનકલાનો આરંભ વધારે ઔદાર્યથી પણ જોઈ શકાય ને શકિતથી અને વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિની વિના નવસ્રસમે કરેલો. પણ એ કલાનો ખરો પરિપાક રા. નરસિંહરાવના વિવેચનોમાં દેખાય છે. વીકેટરીયન યુગમાં ક્રાન્ડાઈ પ્રચલિત વિવેચન-કલાના શુદ્ધશોધના અવગમને જર્મન શાસ્ત્રીય પદ્ધતિથી સંપૂર્ણ ખનાવી રા. નરસિંહરાવ આ પ્રકારની વિવેચનકલાને ઉચ્ચ શ્રેણીએ અને શુદ્ધશોધની સાહિત્યની દશા જોતાં થોડાં વર્ષો પુષ્ટી દુર્ભાગ્ય એવી શ્રેણીએ બતાવે છે.

આ પ્રકારની કલા ઉગતા સાહિત્યના વિકાસ માટે ઘણીજ જરૂરની છે. ઉગતા સાહિત્યનું નિર્દય પ્રયત્નરજી અને શિષ્ટ શોધોના નિષ્પત્તિપાત પ્રતિપાદન એ સાહિત્ય-રિશ્તને શાસ્ત્ર ને પ્રાણ સમાં ઉપયોગી છે. રા નરસિંહરાવની યાગીસ વર્ષ સુધી વિસ્તાર પામેલી વિવેચનકલાને કેવળે અરો ઉપયોગી નીવડે છે તે તો ભવિષ્યના ઇતિહાસકાગે નોધી શકશે.

રા. નરસિંહરાવના લેખસમૂહનો આ માત્ર એકજ અંશ છે, અને જ્યાં સુધી પણ લેખો પ્રમદ ન થાય ત્યાં સુધી તેમની વિવેચન કલાના ધારણોનું સમગ્ર અવલોકન થઈ શકે નહીં પણ આ પુનઃક પરથી એમનું કેક દૃષ્ટિનિર્મૂળ જોવાનો પ્રયત્ન થઈ શકે.

છુટ્ટો, કાલીજી કે નીચે જેવા કવિ વિવેચનોની તારૂં એમની વિવેચનકલામાં અર્થકતા ને શ્રેણી નથી; એટલે બધી તારૂં સેષકતા અજિતવની રચના શોધી તેમાંનાં ક્યાં અંગો કુત્રેમાં અંગે છે તેનો નિષ્કલ્પ ને કમતા નથી. તેમની મહત્ત્વ સાહિત્યની દશાની દિશા નક્કો કરી તેમાં એ કુત્રિનું શું સ્થાન છે

તે પણ નક્કી કરતા નથી; અને ક્રાંસ જેવા અર્થથીન વિવેચકની માફક માત્ર પોતાના પર પડેલી છાપનેજ સજીવરુપે બહાર પાડતા નથી. એમની કલા વિવેચનાત્મક છે-સર્જનાત્મક નથી; એ શિષ્ટ સાહિત્યનો ઉડો અભ્યાસ કરી ધોરણો નક્કી કરે છે; અને છુટાં પાડેલાં અંગોને લગાડે છે. થોડાંક અવતરણોથી રા. નરસિંહરાવનાં લાક્ષણિક દૃષ્ટિગિદ્ધો સમજી શકાશે.

કચ્છપરિણામક કૃતિ વીશે લખતાં તે કહે છે:-

ખીજું વળી:-આ વાર્તા કચ્છપરિણામક છે છતાં ખરા નાટકત્વની ખામીવાળાં કચ્છપવાર્તાનાટકોમાં જે દોષ હોય છે તે આમાં નથી. માત્ર અદ્યુચિતનું વર્ણન કરાવવાના ઉદ્દેશીય-કોઈ પણ તત્ત્વની સેવા ન બળવતાં-દુઃખધારા વહેવડાવવી એવું કરનારા અનેક છે. પરંતુ વાર્તાનાટકહિતો મુખ્ય ઉદ્દેશ આનંદ આપવાનોજ છે, અને તદ્વર્ગત મહાન સાંસારિક અને આધ્યાત્મિક તત્ત્વોનું જ્ઞાન કરાવવાનો પણ મહાન ઉદ્દેશ નાટકકારો રાખે છે. દુઃખના કંઈનમાંથી વાચકની પરિણામે શ્રુતિ આનંદમધાન રહે ત્યારેજ વાર્તા અથવા નાટક યોગ્ય કહેવાય. બાકી જે પુસ્તક વાંચી વાચકનું હૃદય પણ અદ્યુ-પૂર્ણ થઈ દુઃખના ભોળ નીચે દબાઈ નય તે વાર્તા અથવા નાટક અંય નહીં, પણ નિર્થક વનુચિત કરનાર સંસારના બનાવનો 'દિટ્ટોઆફ' આ પરીણાની કસોટીએ તપાસતાં આપણી પ્રસ્તુત વાર્તા ઉત્તમ મંથમાંજ આવશે. શોકાનક પરિણામથી વાચકનું હૃદય, શોકભારમાં દબાઈ ન જતાં, એક અર્પુર બાવમાં મગ્ન થાયછે; કે શોક, કે આનંદ, કે ગંભીર વિચાર, દિલ્લાહિમાં હૃદય લીન થઈ જાય છે. અને પરિણામે ગંભીર આનંદનો મ્લન ઉડો હૃદયમાં વારવા કરી "મુખ્ય જીવનનું સાંત

શોકનાદી ગાન" સંભળાય છે.

વળી વર્ણનનો ભાર લાદતી આપણી પ્રણાલિકા મામે તે લખે છે:

પરંતુ રાષ્ટ્રોનાં, વર્ણોનાં, વર્ણોનાં વર્ણો મરી પાનાં ભર્યાથી જે ના થાય તે માત્ર એકાદ બે ચતુર, વિચારગર્ભ, લેખનીસ્પર્શથી આ વાર્તાકાર કરી શક્યા છે. પાત્રોની પાત્રતા શોડાંજ વચનોમાં ઉપજવી કાઢીછે, અને તે પણ બહુ અંશે પાત્રોનાં પોતાનાંજ વચનોમાંથી. ગ્રંથકારનાં પોતાનાં લાંબાં લાંબાં વર્ણનોથી પાત્રતામાં, પાત્રના ભાવમાં, રંગ પુર્યાં વિતાળ, આપણી આગળ જીવંત સ્ત્રીપુરોનાં સૃષ્ટિ હલી કરીછે. ઉપર વિવેચનક્રિયાથી સંચેલી બધી ચરિત્રરેખાઓનું આલેખન વાર્તાકારે પોતે વિવેચકનું કામ વહોરી લઈને ન કરતાં, પાત્રનાં વચનદૃષ્ટ્યાદિકમાંથીજ દૃબાલિત થવાનું રહેવા દઈ ધણી ચતુરાઈ વાપરી છે.

અને તેજ પ્રમાણે જીવસાથી પ્રગટતી માત્ર સચોટતાને પણ રા. નરસિંહરાવ કવિત્વ નથી લેખતા:

કવિત્વને સંબધે નવલરામનો આ પ્રસંગ મત કેંક એકપક્ષીજ જણાય છે. "જીવસો, સાચો અંતઃકરણનો જીવસો, ઉભરાતો ઉઝળતો જીવસો x x x સ્વયંમકારાક સાચા હીતનો જીવસો, એ કવિતાનો અને તેમાં વિશેષ કરીને સંગીતકવિતાનો તો અવશ્ય આત્માજ છે. ૨" એ એમનું સ્વ હનું-આ સૂત્રમાં સત્ય રહેલું છે; પરંતુ "સ જીવસો સાચો જીવસો"—એમ લક્ષણ કરવામાં અવ્યાપ્તિ દોષ આવે છે, તેમજ જીવસો હોય તો પછી ગપે તેવા ને ગમે તેટલા દોષ હોય તોપણ કવિત્વ-મનોહર કવિત્વ-અવરણ રહે છે, એ મતમાં પણ જરાક અત્યુક્તિ જણાયછે.

સજીવતા, અને આનંદની પ્રાપ્તિ એટલે સચોટતા અને સરસતા એ બંને કલાત્મક

૧ "The still sad music of humanity."

Wordsworth

૨ નવલમંથાવડી બાજ-૨, પૃ. ૨૩૨.

૩ નવલમંથાવડી, બાજ-૨, પૃ. ૨૩૨.

પ્રતિનાં અનિમ ધોરણ નક્કી કરે છે. એ સિદ્ધાંત વીશે એ 'સાહિત્ય: તેના સ્વરૂપ ને યક્ષર' નામના લેખમાં લક્ષ્યેષ્ય કર્યો ત્યારે તેને આવા મતર્થ રિવેચકની પુષ્ટિ મળશે એમ એ આગેચ આપું' હતું.

કવિતા વીશેના એમના ધોગજો ફરસાઝ જુથાં છે, ઇતરાઝ વિચિષ્ટ છે તે બધાજ મનનીય છે.

કવિતાના અંગ બે-ત્રિચાર અને વહુની અપરુ માનીન કાલ્યસાજ રસના અનેનો માર લેવા, અંગ અને સમુદ પછી એમાં કથાય કીલા કીમુ સમજે, પણ એની અંતે વલર નથી વાળોના. અંગમાં અવકાશનો સમાવેશ કરવો હીક લાગે છે કે પ્રાલીનેએ સમુદાકાર અને અપાસકાર અમ રિખામ પાડી વિચાર અને વાણી બ બે અંગને અંગમાર વહેવો આખાં, નવાપિ વાણી ને અર્થોની પુરી સબજીવ નથી. તેમજ વિચારનો પ્રધાન બાર રમના વન હપર છે અને અપકારનું પ્રથમ બળ વાણી હપર પડે છે (અર્થકારનું પળું): એ વેતો આ અર્થોમાં મતવડ ખાતર-અપકારની પરીણ વાણી અંગેજ કરવાનું હીક લાગે છે.

આ પછી આપેલું 'નિસામિકાનું પૃથકરણ આપણી આવામાં આ પ્રકારની રિવેચકતાની પરાકાંદા લાગે છે.

કાવ્યમાં આરોહનનું રથાન રિવચક નક્કી કરે છે:—

કલ્પમાં આવ અને રસનું સ્વરૂપ શો દિન બધાપછે તે બુદ્ધી જવાળી આમ બીજા પ્રકારનો દુરમ્મદ હત્યાર થાય છે, આરોમિ છુલક છુલક જિજ્ઞાસુ hystorical દિનની માફક મગલ થઈ કાલ્યોને આ વાપર થને નથી, પરંતુ કીમુ કીમુ અત્તના જોન રહેતે દિન વહોને એક સમય સસકવ આવસજ મુખ્ય મતવડમાં નિખલ્લ થાય છે આ કારણને લીધે મુખ્ય આદને પાલક ગોખ આવનાં લ; જોતને દરેને નિમલિખ આરોહન આપવારી બાવનામુખ્ય સ્વરૂપ બધાવનાં કાલિ પહેલો રસમય હત્યાર થાય છે બકે જેતા આવ તેમજ વિચારના છુલક તરત્રત્ર

મતિલિખ પાછનાર સમુદન આરોહન તેવાજ બીજા આરોહનની સાથે અન્યોન્યસવારી સ્વરૂપમાં એકાવા વિના આરોહનનું પળું પૂર્ણ સ્વરૂપ, રસમય કલસવરૂપ બધાજ નથી.

તેમ પ્રમાણે છદ વીશે એનનો અભિપ્રાય જેટલો સત્ય છે તેટલેજ વાદ ગળવા જેવો છે:—

પરંતુ કદ તે કવિતાને બધનકપ નથી, કવિ વાળી બારોમિ મુર્તકપ મળેમાં ધામજી કાવળી કિથાની મારજ, આપોન્યાય રસિજનના વાળી આમજી મળેજ કદનુ રૂપ કવિતા ધારજ કની લેટે, એ તત્ત્વ "કદ ન માલ ના રિવચમાં આરે સારી રીતે વાળાપુટે તેથી કદ (અર્થાત્ કાલ પળું મધારની નિર્વામિ આરોહનમય રથના) સ્વોકારતા કવિતાને બીક પહેરીને નાચતુ નથી પડતુ. જમુ મનુજી સુલભમય પુલકીએલુ મપનું પહેરીને કવિતા જુવ છે કદનુ આમ સ્વયમુ સ્વરૂપ દોવાન લીરે સમર્થ કલવિધાવકન અને છદનો અરોહ્ય તિરર ર તે મળિનુ નદા પળું અગાકિનુ ચિદ છે.

આ રથનોમ પ્રથમ રીતે પ્રદાપખના બિત્ર નિત્ર અવધરોને સમિલ રાખનાર મહાદેવુઆત્માને વીશે કનુ છે નો નાના મોટા કાલ્યોને પળું વધાસબ લાઠ પડેલે અર્થાનું તેનાં કાલ્યોના અવધરોને મુજિલ રીતે સુધનાર એક રસત્વ આવાનારો દોરનુ ને" આ તો કાવળા રસમય અત સ્વરૂપને વીશે લાજ પડેલ, પરંતુ એજ નિયમનું મતિલિખ કાવળના અત સ્વરૂપના મુર્તકપ પથળધારણમાં પળું પડેલે, અને લેવેલ કદકપ મુજિલ મુર્તિ હત્યાર થાય છે તેથી કવિને છદના મુર્ત સ્વરૂપમાં અપરવાની અરોહ્ય સવલિની મુખિલગા મુક્તિ થાય છે એટલુજ નહીં, પરંતુ એ મુર્તસ્વરૂપ અને કાવળના અત સ્વરૂપની વચ્ચે મધુર સવલિતા સ્થાપિતા થાય છે.

મનુષ્યની આવામાં આવ અને વિચાર-વિશેરી કવિને કવિતાનાં વર્ડે આવ સમજન-મોહ કરવાની

અશક્તિ સર્વ ચિતકેત્તે સ્વીકારીછે તેજ અશક્તિયું
મંત્રિબિંબ આ છંદના બંધનની અશક્તિમાં પડેછે.
ભાષાની અશક્તિ તો છેજ અને તેમાં વળી
છંદજનિત અશક્તિ ઉમેરવી એ બેવડી ક્ષતિ છે
એમ શંકા આણવી અવશ્ય છે; કેમકે એ બંને
અશક્તિઓ પૃથક્ પૃથક્ રહીને સુંદર કલાનિર્માણનું
કારણ બનેછે તેથી એ બે એકઠી થવાથી એ કલા-
નિર્માણમાં હલકું વિશેષ સૌંદર્ય પુરાયછે. ભાષાની
અશક્તિને છતવાનો વ્યા પ્રયત્ને અથવા અતિ
પ્રયત્ન કરીને છંદબંધનથી છુટેલી ગદ્યરચના
અનેકવાર અસંધિ બનેછે.

પદારે ઉતારાની અમને જરૂર લાગતી નથી.
પણ આટલેથી એ તો સ્પષ્ટજ થશે કે ઉડા
અભ્યાસ ને અચુક સંસ્કૃતિએ હોદી ને
ધુરેથીય સાહિત્યના સંગત સાહચર્યથી આ
ધોરણે ઉપગત્યાં છે; અને સ્વસાહિત્યની

સ્થાંધાને પરસાહિત્યના અજ્ઞાન પર વિવેચનો
રચવાના શોખીનોને આ ધોરણે—સાહિ-
ત્યના ભીષ્મપિતામહની એતવંચી તરિકે—મનની-
ય થઇ પડવાની.

આ ધોરણોમાં એકતા નથી. તેની પાછળ
એકતાનતા કે એક વ્યાપક લાવના જણાતી
નથી. છુટે છુટે સમયે જુદે જુદે ટેકાણેથી
લખાએજા આ લેખો છે તેથી પણ એમ
માત્રમ પડતું હોય અને જે વૈજ્ઞાનિક શક્તિ
એ સને ૧૮૮૩ થી ૧૯૨૫ સુધીનું સાહિત્ય
વાંચ્યું છે ને અવલોક્યું છે તે શક્તિ એ
બધા સમયના સમગ્ર વિકાસમાં રહેજાં અમર-
તરંગો, તેનાં ગતિ અને દિશા અને આ
બધાના મનનથી ઉદ્ભવેલી વિવેચનભાવનાને
પ્રગટ કરી ગુર્જર સાહિત્યને સમૃદ્ધ કરતી.

૨

૨૧. નરસિંહરાવનું આપણા સાહિત્યકારોમાં સ્થાન

અજ્ઞાન

લેખક:

૨૧. નરસિંહરાવના જગનનાથ રાવળ,

સમ્ય, સાહિત્યસંસદ.

આપણાં જીવન અને સાહિત્યના
વિકાસને ક્યારેનોએ પશ્ચિમનો પડ
મેસી ગયો હતો. આપણા પ્રાચીન પદ્ય
સાહિત્યની શેષી ઉપર નવીન યુગે ક્યારેનોએ
પડેા નાંખી દીધો હતો. આપણા ગદ્યસાહિત્યને
સમૃદ્ધ કરવા શૈલીઓના વિવિધ પ્રકારો ઘડાઇ
રહ્યા હતા. સંક્ષેપ્ત પામેલાં આપણાં હૃદય,
જુદાં, સાદિત્ય, કલા અને સમાજ નવ-
જીવનો ધારણ કરવા કિસાદે ચઢી ગયાં હતાં.
નર્મદ, દસપત અને નવલાલિ સાહિત્યકારો
આપણા સાહિત્યના જુદાં જુદાં અંગોને
પણ આપી રહ્યા હતા. સાદિત્યની જૂમિને

કેટલીક નિર્મલ સેરોએ રસાળ કરી મુકી
હતી. એજ જૂમિને નવીન રેસનાં ડોળાં
જલોએ રેલી પણ નાંખી હતી. આપણા
સાહિત્યનો આ નર્મદયુગ.

આ પછી ગોવર્ધનયુગ આરંભાય છે.
આ યુગના પ્રતિષ્ઠિત સાહિત્યકારોમાં ગોવર્ધન-
ભાઈ, મણિલાલ અને નરસિંહરાવભાઈનો
અમે આ માસિકમાં અગાઉ એક સ્થાને
ત્રિમૂર્તિ તરીકે ઉલ્લેખ કર્યો છે. ત્રણેએ
આપણી સાહિત્યની સજ્જિના વિકાસક્રમને
આગળ ધપાવવા સાચા સાહિત્યકારને જાગતા
આંચિત્યથી સર્જન, રક્ષણ અને સંદારનું

ક્રુવે મહિલાલનાં કાવ્યો ઉપર વિવેચન કરતાં આપણા આ બંને કવિવરોનાં કાવ્યવિષયક ચર્ચા દૃષ્ટિબિંદુઓને સ્પષ્ટ કર્યાં છે. એ કહે છે: “મહિલાલના તત્ત્વજ્ઞાનમાં બાહ્યસૃષ્ટિ કરતાં આંતર અનુભવ ઉપર વિશેષ ઝોક હતો એ સુવિદિત છે, અને એ તત્ત્વજ્ઞાનની છાપ એમના કવિત્વ ઉપર અને સહૃદયતા ઉપર પણ પડેલી જણાય છે. કવિઓના બે પ્રકાર હોય છે. કેટલાકને બાહ્યસૃષ્ટિમાં રમવાનું અને એમાંથી બોધ પ્રાપ્ત કરવાનું પ્રિય લાગે છે, અને કેટલાકને મનુજહૃદયના ભાવમાં વિશેષ અર્થ પ્રતીત થાય છે. મહિલાલ આ બીજા પ્રકારના કવિ હતા.”*

સ્વર્ગસ્થ તનુમુખરામભાઈએ “નવીન કાવ્યની લઘુ પરીક્ષા” માં હોમેંટ્રની ઔમિત્ય મર્યાદા દૃષ્ટિએ આ કવિતામાં દોષ જોયા છે. એ પણ ઉપયુક્ત એકજ-પૂર્વની-દૃષ્ટિએ જોવાનું પરિણામ છે. સ્વર્ગસ્થ રણજીતરામે આ કવિતામાં દેશભક્તિની ન્યૂનતા બતાવી છે. પણ સ્વદેશના શબ્દમહત્ત્વની એવામાં એ વિચેરકે દેશભક્તિની ન્યૂનતા કેમ અને ક્યાંથી જોઈ નાંખી એનું સમાધાન અમારાથી થઈ શકતું નથી. આ પંક્તિ રા. કારાલાલ એન્ડ પુકે છે: “ચંદ્ર” ને સ્ત્રીરૂપ માની લેન “ગોળ કુમારિકા” રૂપે વણીવવાની પ્રયાસ દેશમાં નથી તેથી એવી રચનાવાગી કવિતાઓને “મીઆંમદાદેવના અપૂર્વ યોગવાણી અને વક્ત્રપ્રતિરૂપ” કહેવામાં આવે તો શું જોડું?” આપણા આચારવિચારો કે પ્રથાને નામે પશ્ચિમની કવિતાના + આ પ્રતિબિંબને દુહા કહેવાનું જોખમ ખેડવા જેવું નથી. અંત:

પ્રેરણા પામનાર કવિજનનેજ આ અને આવા પ્રત્યેના પ્રત્યુત્તર દેવાનું સોંપવું વધુ સહીસલામત છે. આમજ અને આવીજ પ્રેરણા લાવે એમ કહી કવિના શિક્ષાગુરુ યવામાં અર્નાચિત્વ સ્પષ્ટ છે. અને અહીં નરસિંહરાવભાઈ તો ભાષાંતરકાર છે.

આ નવીન, કવિતામાં જુદી જુદી દૃષ્ટિએએ આમ ગુણદોષ જોયા છે. પણ જે નવજીવન ધારણ કરવા આપણે આતુર છીએ તેમાં સાહાય્ય કરવા આ નવીન કવિતા વિશેષ ઉપકારક થઈ શકે એવી છે. એમાં ઉદ્ધારક શક્તિ છે. મનુજહૃદયને એમાં આંતર પ્રેમ છે. બાહ્ય પ્રકૃતિનું સૌંદર્ય એમાં પ્રતિબિંબિત છે. જુદી કવિતાના વેદાંતની શુદ્ધતાએ એમાંથી મરી પડી છે. વૃથા વિરાગનો નિર્વીર્ય કરતો ઉપદેશ એમાંથી ઉડ્યા માંડ્યો છે. દેહલાલસાનાં જોડકણાં એને નિઃસત્ત્વ કરી એના ઉપરછંદા ભોગીએને શક્તિહીન નથી કરતાં. શાકતોના રોદ્રસની ભયંકરતા છાંડી એણે શાંતિનું બધ આપવા માંડ્યું છે. સંદારશક્તિઓનાં પરિણામરૂપ શત્રુત્વને વીસરાવી એણે પ્રેમ આપવા માંડ્યો છે. બાહ્યભક્તિના આડંબરો છાંડવી નિર્મલ નિર્જીવ માનસ ભકિત એણે શીખવવા માંડી છે. સ્નેહ અને સંવેદનાં સૂત્રો એણે આપ્યાં છે. જ્ઞાનનાં, હાસ્યોદ્દેશનાં, પ્રેમશૌર્યનાં, સાદસનાં, પરાક્રમનાં, અને કર્મપૂર્ણનાં નવીન સ્તોત્રો એણે ગાવા માંડ્યાં છે. નવીન કવિતા આમ નવજીવનની અંદેશવાદિની છે અને રા. નરસિંહરાવે એનો મંગલ આરંભ આપણા પૂર્વપશ્ચિમના પ્રયાગખાટે આપણને ગાઈ સંજળાવ્યો છે.

* આચાર્ય ક્રુવના ‘સુદરશન’ના આયદ્રશ અને પ્રવર્તક રા. રા. મહિલાલ નમુબાઈ એ લેખમાંથી.

+ સાયોપયોગી નવલમથાપણ બાજ બીજાની પ્રરતાવતા.

ભાષાશાસ્ત્રી તરીકે

પોતાના કવિજીવન સાથે સાથેન નર સિંહરાવભાઈએ ૧૯૪૭ માં જોડણીના નિબંધ લખવાનું ચક્ર કર્યું નર્મદ કવિએ આપણી ભાષાના આ અજ્ઞાનતાભર્યા પ્રશ્નને પહેલ વહેવો છેડયો, તે પછી નવવચનભાષાએ ત્યાર પછીના અભ્યાસ મુખીના લાભ ગાગામાં આપણા માહિત્યકારોમાંથી આ વૃદ્ધાવ કરી રહેલા પ્રશ્ન પરત્વ નરસિંહરાવમાઇ જેટલો બાળ્ય કાળએ સચીન અને સ્પષ્ટ પ્રભાસ કયો જન્યો નથી નુષંગ અને ઉચ્ચારાનુસાર જોડણીના એમના મત્યાગ્રહ પાસે હજી પણ એ આપણે ઉત્તરવે એમ દીધુ નથી શબ્દ કે એરે એમને એમની પ્રિય ભાષા અને એના ઐતિહાસિક વિકાસને અભિયુક્ત નિર્નય રાખી એના માહિત્યને ખીનવવું છે આ આદિવ ચર્ચાપરત્વ અને અનતકથા મુખી કેટલાકને નીરાંચ કળી મુકનાર પ્રશ્ન એમને આપણા મળ્યાએક લેખકો સાથે હંદુકથા ઉત્તરોએ, આપણી ભાષાના બધે રણના સરક્ષક વીરોએ વર્ગોથી મુજી રહેવા આ ચોદાની એકતવીરતાની કારણેનદીને જોડવી મુરકેલીથી તોડવાની છે તેટલીજ મુરકેલીથી એને દડ કરી સંરક્ષવતીએ છે અવલોકના અને સરવનાના માર્ગને એમણે આમ વિકટ કરી મુકયો છે એમના ભાષા-શાસ્ત્ર પરના નિબંધો આ વિષયમાં એમના પ્રથમસ્થાનેલા આ કાળ મુખી સાથવા રાખશે.

નનોમુકુર

મનોમુકુર પ્રશ્ન પહેલાની માર્ગત રા નરસિંહરાવ આપણી આચળ વિવેચક તરીકે આવે છે એમના ગદ્યવેળાના પુરના દર્શન આ મુકુર આપણને કરાવે છે લગભગ ૫૭૫

પૃષ્ઠોનુ આ પુસ્તક છે. નરસિંહરાવભાઈ આવાં બીજાં બે વધુ પુસ્તકો આપણને અર્પવાની હપ્ત જણાવે છે શુભવતના સાહિત્યસંશોધ આનંદપૂર્વક આપણા આ વિવેચકની મુદર ફીટ્યોના મંચકનુ સ્વાગત કયો તમર રહેશે નહીં બીજા બે પ્રશ્નોની પણ એ આતુરતાથી વાટ જોશે

કહેવાય છે કે શુભગની માહિત્યમાં નવવચનભાષાની માટે ખાલી પડી રહી છે અમે આ કથનની મત્વના મમજી સકયા નથી નવવચનમાં વિવેચનો પછી જીલ જીલ દર્શકોણના જતા મનન આવુ રહેવા મણિવાવ કે રમણભાષા કે આ પુસ્તકમાં દાખ મુદિત સમેલા વિવેચનોના અવગણના કરવાની સહુદયતા આ કથનોમાં કવી રીતે પ્રકટ થાય છે એ જગત જોઈ લખએ

આપણા પ્રાચીન કાવ્યમાહિત્યમાંના વિવેચન આ કુરો રમણભાષાએ એક લેખમાં * ફર્કોબા છે એ સાહિત્યના દરિયો અને મેમની ફીન એની જાવ નમરે એના આગમ્યપ્રયોમાં નર્મચલમાં તણ કરી, દનપનનમ એમાં 'શુદ્ધિપ્રકાશ'દ્વારા સામા પડયા. તરવગમે આ પછી એ કમને નાકે એમનું વિવેચન ચહિર રચવા માડયું 'શુભરાવ શાળા પત્ર'ના (પ. સ. ૧૮૭૦ થી ૧૮૮૮) સ ૧૯૨૧થી ૧૯૪૪ મુખીના પુસ્તકો એ નવવચન ભાષાથી રચાએલુ આપણું વિવેચનસાહિત્ય.

નવવચનભાષાની વિવેચકશક્તિઓની સમર્થતા વીશે મતમેદ નથી પડયા. જના ત્યાર પછીના જે જે વિવેચકોએ એ કાવ્યને આચળ વહેતુ રખ્યું તેમનામાં રહેલી આપણાં અને યશ્વિમના વિરતુત સાહિત્યમંદકારોની અને માધનોની વિપુલતાની કાઠનાથી ના કહેવાશે

નહી. ગોવર્ધનયુગના આ ત્રણે વિવેચકોને પૂર્વે પશ્ચિમની સાહિત્યસંપત્તિ વિશેષ સુગ્રાત યદ્યઃ નવલરામે વિવેચનનાં ધોરણ રચ્યું કર્યાં, ધોરણની કસોટી ઉપર રમણભાઈએ નવલરામના પ્રવાહરૂઢને વીરતાથી. શિષ્ટ અથવા આદ્ય ધોરણ એ આમ નવલરામની, રમણભાઈની અને નરસિંહરાવભાઈની વિવેચનશૈલીનો પ્રકાર બની રહ્યું.

આપણા વિવેચનસાહિત્યને હજી વિશેષ વિકાસ અને શૈક્ષીપ્રકારો અપેક્ષા છે. વિશિષ્ટ દૃષ્ટિમિંદુ, અંતિદાનિક દૃષ્ટિમિંદુ, શિષ્ટ અથવા આદ્ય દૃષ્ટિમિંદુ અને અંગત દૃષ્ટિમિંદુઓથી આપણા શૈક્ષીપ્રકારોને હજી વિશેષ ખીનવાનું છે. મણિશાસે અંગત દૃષ્ટિમિંદુથી લેખક અને તેની કૃતિની છાપ આલેખી આપણા આ સાહિત્યને ખીલવ્યું છે. નરસિંહરાવે આપણી સાહિત્યકૃતિઓની એજ પ્રકારની શિષ્ટકૃતિના ધોરણે તુલના કરી છે. કેંક વિશેષ પણ કહ્યું છે—એમની વિવેચનની ચોક્કસાઈને વિજ્ઞાનની દૃષ્ટિથી યથારે સ્પષ્ટ અને સ્પષ્ટ બનાવી છે. કૃતિનું અંગેઅંગ લઈ એને માટે પૂર્ણતાથી કહેતા જેટલું એ કહી નાંખી કે જાણી ગાખતા નથી.

મનોમુકુરમા ઉપલા દૃષ્ટિમિંદુએ નરસિંહરાવભાઈનાં વિવેચનો-અધ્યાત્મલોકન, રસકલા તત્વાન્વેષણ અને જીવનદર્શન એમના પેટાપેટા સહિત-રસિક વાયક ઉદ્ગ્રસ્ત અને સરસ સાહિત્યવાચનથી ચતા આનંદમિશ્રિત રસ-થી ચોતાની મેળે અનુભવી લેશે. આપણા આ વિવેચકની સાહિત્યકૃતિઓની શુદ્ધિથી પ્રકાશી રહેલી રસિકતાની મનોહર મૂર્તિઓને અખંડ સપ્રવાહમાં જોએતો અને નીહાળતો એ સ્મિતમગ્ન યદ્યઃ રહેશે.

આપણને નરસિંહરાવભાઈએ આપેલું આ

નિખિડ વિવેચનસાહિત્ય સંવત ૧૯૩૯-૪૦ થી ૧૯૬૯-૭૦ ના ત્રીશ વર્ષના આપણી સાહિત્યચારી ઉપર પ્રતાપવંતો પ્રકાશ નાંખી રહે છે. એ પ્રકાશદાતા નરસિંહરાવભાઈની એજમૂલકી, સમૃદ્ધિવાળી અને પ્રતાપવતી શૈલીમાં આપણી આ યુગોની વિવિધરંગી કૃતિઓ એમના શુભદાયોના-કર્તા સમજી છતાં કર્તા સમજાવી પરંતુ ઇચ્છીએ તેવા-રનેહ-સ્પર્શો કે પ્રદારોથી કસોટાતી આપણે જોઈએ છીએ. નરસિંહરાવભાઈને આ શૈક્ષી રણ કદતો ક્રેદેશ તમને સંકુચિત જરાએ નહીં જ લાગે. તમારું પ્રાચીનતમ મુજરાની સાહિત્ય કે ગદ્ય કાલ સુધીનું તમારું નવીનમાં નવીન સાહિત્ય તમને ત્યાં દર્શન દેશેજ. રૂપિ તરીકે જેવા એ બ્રહ્માવિદારી છે તેવાજ શુદ્ધ વ્યાપારોમાં પણ વિદરના વિહરતા એ સંસ્કૃતના સાહિત્યસ્વામીઓ સંગે, જુદી જુદી ભાષા ભાગિનીઓના સાહિત્યકારોની સંગે કે પશ્ચિમના રસમીમાંસકોડી સંગે અખંડ જ્ઞાનરસ હુંડતાજ હશે, ઉંચી પ્રિતિની સાહિત્યપ્રિતિમાં ઘડી આપવાનું એમનું ધર્મ્ય અભિમાન તમને જ્યાં ત્યાં નજરે પડશે. એ ચિત્તપુરઃસર ગ્યાન હશે તો એમની સાક્ષ્યિક રવભાવવૃત્તિ અનુસાર એ ઉપહાસના કૃટકા લગાવ્યા વગર નહીં રહે. જગત્પાથ પડિતજ જેવાનાએ કાન પકડાવશે. દેસાજરીનેએ સુધારશે. એકેએક સાક્ષર સાથે સકારણ શુદ્ધરંગ જમાવશે. કાલને ‘મોનાટક’ લખાવશે. ‘વસંત’માં કાષ ‘સત્યદર્શી’ને કોધાવિષ્ટ કરી મુકી નમતું નહીંજ આપશે. એમની સાચી સખ્તાઈએ ને સાચું કહી દેવાની સ્પષ્ટતાએ ‘થુર’ના કાંટા વેધો છે. અન્ય કવિવરોને દુવોસાઓ બનાવી ‘વિવેચકો’ બનાવ્યા છે.

નારાયણના અંગાળી ‘સન્ધ્યાસી’ના ભાષાં-

તરનું કે મણિલાલના સંસ્કૃત ઉત્તરરામચરિતના બાળનરનું વિવેચન કરતા એમની બંધાણીમાંથી આખો મીચીને ઉપાડી ભાવવાની ધૂંટ દીધેલનું કે બીજાનાં અતિભગમા ખાતલાને આદર્શભૂત કરનારા મબીર રખવેનોનું રમુછ બંબીર અને વારનાંક ચિત્ર રચુ કરતા 'ક્યાના આગર' તરીકે પ્રાચીનથી સબે-ધાએલા એ કવિ-આદ્યએ દેખાની નથી. 'વિવાહિત' કાર રહિને એમની અપૂર્વતાએ માટે સચેત્ર માન આપી એમના દુરિત સમુદાયો કે વ્યક્તિને પોતે એ દુષ્ટા આપતા નથી. એમના નામધરી નવકદો કે મરચીએનાં સાવ ગદ્યપોતે એ જાદર પ્રમથ માં અમોઘી નિર્દેશનથી લાગતિષ કરાવ્યા વગર રહેતા નથી. 'ગુજરાતી ગદિયા અને મંગીત' કે વખતોત્તવ ઉપર ચર્ચા કરી 'પ્રેમભક્તિ'ની શુદ્ધ કાવ્ય ભક્તિને વધાવી, પુછ એના જાહેરમના સ્વકહેલી રનનીતા-ચાંત અને સુમનિત. દુષ્ટતા કરનાર વિષ્ણુમાના એક પછી એક મોલેવી પનરજોના બાહુબનથી-કરી ખાતરે છે પ્રેમભક્તિની દષ્ટ દારે અમને આપા દષ્ટ અનુપદ રાખ્યા છે રસ અને કલાના તત્ત્વનેવેલુને અકેએક લેખ આપણા સાહિત્યની સૌદમ્યપ્રદ લખમાના છે. નરીનો માટે એ મરીજ પછુ જરૂરી રસાપણ છે

'નારાયણ હેમચંદ' અને 'નવરામ' એ બે લેખો પછુ પાચકને બુદ્ધિ: જુદો રસ આપશે ના-પણની વિવક્ષણાએ અને એનું 'કારખાનું' નરસિંદગવમાલન વિવેચનદાગ અમરતા ભોગવશે. 'નવવગમ' પર વિવેચન વાચી જેટલા મોળા નવવરામ જણાયા છે તેટલા એમના પોતાના લેખોદાન નથી જણાયા. નરસિંદરાવમાલ આ રેખાચિત્રેના

વિષયોની છપ આપવા કરતા એમને વધારે જુદો છે. એના એકમેલે એ જુદાં જુદાં કરી તાલે છે

ધર્મ અને તત્ત્વદશનના લખમાં નરસિંદ-રાવમાલની દષ્ટિ કવિની દષ્ટિ છે એજ દષ્ટિએ એ એમના કાવ્યચિત્રો આપેલ છે. કલાને પછુ એ કવિદર્શિએજ જુદો છે.

દાસ્પરમ અને કટાક્ષલેખમા એમના સજનમાર્દયને સમાવેશ થાય છે આ સાહિત્યને એમનો ફાળો અમને બહુ અસર નથી કરી શકતા નરસિંદરાવમાલ પાતાંકાગ નથી એ તો સાહિત્યરમિક પડિર છે 'એક અમલ્ય પ્રથની શોધ'મા એમણે આપણા અનેક સાહકારોને કટાક્ષથી વીખ્યા છે પછુ આપણુ ગુજરાત આગા દારપરસ કે પચાર્ચથી કટાક્ષો સમજવા જેટલુ દષ્ટ નથી થકુ.

આપા અને વ્યાકરણના સગીન લેખો તો નરસિંદરાવમાલના જેટલા રોજના પરિચિત તેટલાજ ત્રિષ વિષયો છે એ જોવતા એમના અપૂર્વ પ્રયાસો એમના સદચારીઓના પ્રવાસો માથે એકજિત થશે ત્યારે આ અને કાવ્ય સગીત જેવા અરાગકતા ભોગવતા આપણા સાહિત્યપ્રદેશો સતિની સાથે સદચાર માવશે. ત્યારે આપણા સાહિત્યની રેણુના રમિક સ્વેદે વિસવાદી મની સુસવાદી થશે અજેઅએ વિકામ પામી ત્યારે આપણું સાહિત્ય અમિતદ ધરી અને આમ થશે ત્યારેએ રમણસુકર કે 'મનોસુકર'ના આ શુદ્ધ કતાનો પ્રખર સાહિત્યરમા કવિ તરીકે. વિવેચક તરીકે કે બાલાસાહી તરીકે-આપણા એક મખલ અને સમય સાહિત્યકાર તરીકે-એનું અપૂર્વ અને અમર સ્થાન શેડી રજો દર્જે, અને ત્યારેએ આ 'સુકર' આજના ગ્લેવેન સ્વચ્છ આપણા અનુગામી સાહિત્યકારોને દેખાશે.

ક'વી વાતો ફેલાવેછે તે ઉપરનાં હેમનાં મંબીર વચ્ચેનાં તે વખતે ઉચ્ચારેલાં શ્વાસ શ્રવણમાં મધુર બણુકાર પ્રગટ કરેછે.

આ પછી જ્યારે જ્યારે આણું દર્શકરની સાથે અવિચોળ્ય યુગ્મરૂપે શ્વાસે ઘેર ઉત્તમલાલ આવતા, ત્યારે ત્યારે હમે બધા વાતોમાં મશગૂલ હોઈએ, તે વખતે આણું દર્શકર હેમના વિલક્ષણ સરમાળ સ્વભાવને લીધે બાળકોને બહુ બોલાવતા નહિં ત્હેનો વિરોધી નહિં પણ ત્રીણી રીતે પ્રતિપક્ષ પ્રગટ કરતો પડેછો ઉત્તમલાલ સુમત્રા રીતે પ્રગટ કરતાં બાલક પ્રેમલ જોડે છાની છાની દસા-રતોથી, રિમતની લદરી વડે, અંધારાનાં સાપ ઉત્તમલાલ ચલાવ્યે જતા અને દમારી વાતોમાં ભાગ લેવા ના લેતા,— એ ચિત્ર સમજાવુકરમાં રચાયેલ છે પદ્મ ગેણું આજ પુનઃ પ્રત્યક્ષ દેખું.

ઉત્તમલાલે પ્રેમાનન્દનાં નાટ્યો વિશે મહેં જગવેલી ચચોને મંજુએ એકવાર “સુમત્રાની” પત્રમાં ચર્ચાપત્ર પ્રસિદ્ધ કર્યું હતું. એ નાટકોના કર્તૃત્વ વિશે નિર્ણય કરતા મહેલાં અમુક અમુક દર્શકોને એ નાટકોના પ્રસિદ્ધ કરનાના એ તર્કથી રજૂ થવાની આવશ્યકતા દર્શાવતાં ઉત્તમલાલે લખેલું કે—“મુદ્ર લગમાં મોડલેલી ‘કાપી’ અને પુત્ર સુદાન બની શકે તેમ હેલ તે રજૂ થવાં જોઈએ.” શ્વાસ પડેને પુષ્ટ આપના ન સારા હેતુથી એ ચર્ચાપત્ર લખાયું છતાં હેમાં શ્વાસ મત તન્ન સંસ્પર્શકિતિ વિશે પણ મહેં જોરજોરો દોડાં દતાં. તેથી

હેના ઉત્તરરૂપે ‘ચન્ન-ત્રમાં મહેં ચર્ચાપત્ર મોડલેલું ત્હેમાં પ્રુદની માગણી વિશે મહેં ઉત્તમલાલનો ઉપદાસ કરી લખેલું કે “પ્રુદમાંથી કર્તૃત્વનું પ્રમાણ શું મળવાનું હતું? પ્રેમાનન્દે તો પ્રુદ સુધાર્યાં નહિં જ હોય ને?” આ વાતને બહુ વખત વીતી ગયા પછી એક વાર સાંતાકુન્દમાં ઉત્તમલાલના નિવાસસ્થાનમાં આણું દર્શકર, ઉત્તમલાલ, હું અને જનરવામાં બીજાં એકાદ મિત્ર સ્વરારે

સ્વ. ઉત્તમલાલ-(પૂર્વરથા).

વાતો કરતા બેઠાં હતા. વાને વાને મહેં કહ્યું: “મહેં પોતાની મેળે દગ્ગમન કરતાં આપડેડે, પણ બીજાની દગ્ગમન કાંવની દિગ્ગમ ના ચાલે.” મહેં થામે સ્વીન ઉત્તમલાલ બેઠા: “માત્ર ચર્ચાપત્રમાં બોલનાની દગ્ગમન નારી કરી સફાઈ!”—આ નિર્દોષ, મર્મીસરેલ, રનેદયુક્ત કરાણ દતાં. હેમને ઉત્તરરૂપે લખેલું મહેં ચર્ચાપત્ર મનના રખીન આટલું જ એ બાંધ્યા, તેન્ન મહેં તે ઉપર ખેડું લાગ્યું.

ન હેમણે પણ કાંઈ કડુબારથી કહેતું હમે
બધા દરવા.

ઉત્તમલાલ જોડે મ્હારે જમ્દારે જમ્દારે
વાતચીત થઈ છે, ત્હારે હમેશા ઊંચા વિષયો,
ઉમદા ચિંતારો, અને વિરાગ દષ્ટિથી
પ્રશ્નોની ચર્ચા, એજ હમારી ધાનોને વિષય
જાતતા. હેમાં લાભ મ્હને જ થયો. આનન્દ,
મમ્મત, મરહરી, દસાદિથી દૂર એ ન્હોતા
રહેતા, ઉદ્ધતા કીણી મરહરી તો હેમને પ્રિય
હતી. પરંતુ માનવી નિન્દા, નીચ નિન્દા, એ
તો હેમના સ્વભાવ નરોત્તી આવી. આજથી
ફોર વર્ષ ઉપર મુજરાતમાં ફેલ્ડી તરણ
મંડલ રાષ્ટ્રીય સમજનમાં જોનજોર પ્રવૃત્ત
થઈ નર્તન કરી રહ્યું હતું. તે વખતે એ
મંડળમાં ઉત્તમલાલે પોતાના અપવાદ દેખાડી
નહિ પરંતુ એ નર્તનનું રમૂજ પાસ જોઈને
ઉત્તમલાલ એકવર મ્હને કહેડે, 'તનુમાઈ!
ત્હમે શું જાણો?'—મઈ તો કહેડે—'હમે
તો મુજરાતને નચાવે છે.' આ
મંડળમાં જન્મદત્તા મેવાણીમાં અજ્ઞાતની
અતિ જિજ્ઞાસા જોઈને જ ઉત્તમલાલ હેમની
જોડે બળી સજા નરોતા.

રાષ્ટ્રીય વિષયમાં ઉત્તમલાલ અને
આશુદયોદયની વચ્ચે અનેકવાર ઉચ્ચ સ્તરે
તકરારો થતી ત્હારે હું હાજર હોઈ
ઉત્તમલાલની શાન્ત મુર્તિ પચ્ચેથી આવેલમાં
આવી જાયડે તે જોતા. રાષ્ટ્રીય વિષયમાં
ચમ્પીરસ, સખોષ દત્તિ, અને રૂઝ તરફ
ભક્તિ, એ ઉત્તમલાલનાં વિશેષ લક્ષણો.
દોસની ઉદ્ધાન વર્તને એ સ્વાભાવિક રીતે અપ્રિય
થતા હતા. રાષ્ટ્રીયતા અતઃ ઉત્ક્રાંત સંજ્ઞાની
નિર્ણય કરતાના હેમના લેયો ખ-ખા
માનીય છે. અખુલસકની રદામે વાગ્યું
જાનથી વર્તણૂકોનાં-નાંદીર વિજ્ઞાની તા-
રોને અમે-ચતા હતા તમલાલની અનિષ્ટ
તરફની નજર જોવાં અણખાત જિજ્ઞાસા થઈતી.

મુખાર્ધ યુનિવર્સિટીને અંગે વેદાન્ત
વિદ્યાના આશુદયોદયે કાપણો કરેલા તે
સાલગ્રામને હું નિમમ્મર જતો, તે સર્વ
પ્રસંગોમાં ઉત્તમલાલનું સાદચર્ય હતું જ
અનેક અચર્યો: લેડીને એ જાનવાળ હમે
મેળવેડો ધાવ આવેડે, એક વાર મુખાર્ધના
બારે વરમામાં પાંદરેથી હું અને મ્હારો
પુત્ર, નલિના-ત, મુખાર્ધ મયા, ધોધમાર
વરસાટમાં વિરોધમાં ગાડીમાં માન્દરોડ
રેલ્વેથી ખેતવાડીમાં મોગરજીની ચાલ
આગળ કમરપૂર પાણીમાં ગાડી "તરતી"
ઉત્તમલાલની બારી નીચે ધોળા નીચેની
ફુકાનના ઓટલા ઉપરથી હમારી ગાડીના
પમથિવાથી ઊંચે પાંદરું નાખી પૂજ જતાચો,
ઉત્તમલાલ એ ફુકાનમાંથી હમાન હાથ પકડીને
હમને લઈ મયા, પગ મેવાન, મુખગમ, કરતા
પાર મયા પાસા એ જ વિનિધી ઉત્તમ
લાલ અને આશુદયોદયને લઈને ગાડીમાં
થડી હમે યુનિવર્સિટીમાં મયા

આ પ્રસંગના ઉત્તમલાલને થોડા જ
સમય પછી મ્હેં કેવા ત્રાસનાર પામેના દીગ!
એક મદજ અકામાર, પૂજ કરતા મેડેલા તે
વખતે હાજરી ઉપરથી કાઠેડ પાનણ
ઉત્તમલાલના પતી સંભાળથી લેવા જલે
તપેથી પડી મઈ ઉત્તમલાલના અવામાં
જમન થયે. જ્ઞાપામાં થોડી વાર જોતાન
થયા-ઈસાદે અસ્માદના હેમની પાછળની
માદગીનું બીજ વગર *Nervous break-*
down—નનુએ. ટકાવનાસ—વગની
સાથે ઉત્તમલાલ અમદાવાદ એક મઈ મયા
એ ખાતીના વખતે વખત મુજરો, માવરુ,
આસાની માથે ઉત્તમલાલ કાવ પ્રાપ્તિ
આવતા પરંતુ ઉત્તરમાં મનાઈ થતી હેરા જ
એક મનન થયે એ અણસકર, ઉત્તમલાલ
અને હું ઉત્તમલાલના વરમાથી નીકળીને
કોડમાં જતા. જરોડામને મેડા હતા

દમે બેઠા.—હું અને આણુંદશંકર, અને ઉત્તમજ્ઞાન પગલું ભરવા બધા પણ ચક્રાચ નદિ, એ દીવ્યજુમાંથી ડગમગી ગયા અને બેઠી જતે, પડી જતે, હેમને દમે પકડી લીધા. આ વખતેના દેખાવ ખરેખર દયાજનક દતેક.

અનેક ઉચ્ચાવચ આગમાં ઘર્ષ ને પાછા ઉત્તમજ્ઞાન લગભગ પૂર્વવત્ સામસમા ઘર્ષ ગયા. અને આણુંદશંકર ખનારસમાં ધ્ર. સ. ૧૯૨૨ ના ડિસેમ્બરમાં બપોંડર માંદગીમાં નપડાવા તે વખતે હું અને મ્હારી પત્ની તાર આવવાથી વાંદરેથી નીકળીને ખનારસ ગયાં ને વખતે વિપત્તિમાં સાચા મિત્ર ઉત્તમજ્ઞાન પોતાની પ્રકૃતિ પાછી લયડી હતી છતાં—મ્હારાથી પ્હેલા જ દાગર ઘર્ષ ગયા હતા. પાછલી રાત્રે આગ-ગાડીમાંથી બનરીને દમે આણુંદશંકરની મોટરગાડીમાં દિનંદુ યુનિવર્સિટીના આણુંદશંકરના મકાનમાં પ્હેલા ત્હારે પ્દરોડ ઘર્ષ ગયું હતું. ઉત્તમજ્ઞાને મ્હારા માથા ઉપરની 'ખાસકલવા' ટોપી જોઈ ટાલ્યમાં રસણ મારે આ ઉત્તમ સાધન જોઈ ઉત્તમજ્ઞાન કહે: "નનુભાઈ! આ કંદારી તાવ્યા? મ્હારે પણ દેવી એક ટોપી રાખવી છે." — ઉત્તમજ્ઞાને દેવી ટોપી પ્દરી દોત તો પણ દેગના ઊંડા વ્યાધિ રદામે યુદ્ધ અચક્ય હતું.

ઉત્તમજ્ઞાને તે વખતે ધાંજા ઈંટાનો સ્વીકાર કર્યો હતો ને લોકોએ દેમના એ ઉત્તર જીવનમાં ફેંટાપડી જ નીન જોયેલી, તે લોકોએ દેમની પૂર્વજીવનના વખતની અમદાવાદી પાપડીવાળી સ્વપ્નગોખા દીલેલી જ નહિ. આણુંદશંકર માથાના પ્રમાણમાં મ્હારી પાપડી પ્દરે છે ત્હોલી નહિ. પણ માથા કરતાં માર દેખાપૂર ન્દાની પાપડી ખેરેલી, શુદ્ધિશક્તિની નીચળવાળા દષ્ટિ નાંખનાં નપતો વડે આકર્ષણ કરનારી, દેમની ડાંબી. છત્રી જ તરેલી હતી. ત્હોના

પડછામાં ધોળો ફેંટો ઝાંખ પામતો હતો, લાંબી માંદગીએ મુખરેખાઓ ઉપર પ્રભાવ સ્થાપેલો હતો,—છતાં હેમનાં નપનોમાંથી શુદ્ધિશક્તિનું તેજ લુપ્ત થયું નહોતું.

ઉત્તમજ્ઞાને અસાધ્ય માંદગીની ચટ્ટની પડતી દશામાં અનેક ઉપાયો કર્યા: દાકતરોની વિષય દવાઓ, આયુર્વેદનાં સફળ નિષ્ફળ ઔષધિયાં, દલાદિ અનેક ફાંફાં માપ્યાં. એ સર્વની વચમાં અનેકવાર ઉત્તમજ્ઞાન મ્દને કહેતા: "નનુભાઈ! ત્દમને શાથી મટયું?" હવે તો જરૂર મ્હારે ત્દમારી હોગિયોપથી અજમાવવી છે."—હું જાણતો હતો કે 'ચાતો, આ નાટક' શુદ્ધમાં કેવો ખેત્ર થાય છે તે જોઈએ,' હેરા લાવથી 'અજમાવવાની' વસ્તુ હોમિયોપથી નથી;—હું પોતે આજથી નવ વર્ષ ઉપરના સમય સૂધી હોમિયોપથીને દર્શી કાઢતો હતો, hahnemann કહેતો હતો; તે જતે અનુભવ અને અનેક લાલ મળવાથી એ પદ્ધતિને ભક્ત થયો છું. છતાં હેમાં અર્થમક્ષિથી પ્રવેશ કરનારને હું કશું કરી સકું એમ નથી. છતાં ઉત્તમજ્ઞાને નિરાશ ના કરવાના હેતુથી હું દા એ દા ક્યે જતો હતો. કહી એ 'અજમાવવા'નો પ્રસંગ આગ્યો જ નહિ.

ઉત્તમજ્ઞાનના વિનયશોભિત સંજ્ઞાનના મ્હેં અનેક અનુભવ કર્યા છે. કિયા કિયા મુકુરમાં પ્રમટાયું? દીજાની 'લગનદગીના'નું બાળાન્તર (મરાઠીમાંથી ગુજરાતીમાં) ઉત્તમ-લાને કહ્યું છે ને દેમની નિપુણતાનો ઉત્તમ નમતો છે; નિઃસંશય, પણ મ્હારી પાને તો હેમજે આપેલી પ્રત દેમના મુદ્ધ વિનય અને સદ્ભાવના નમતા તરીકે જ રહેશે. બેટ માટે એ પુનઃક કોને કોને આપવાં ત્હોની નામની ચાડી દીજક મ્દદારાજને ઉત્તમજ્ઞાને મોહલી અને તે પોતાની તરફથી નહિ પણ દીજક તરફથી જ બેટ છે—એમ દર્શાવનારા સ્વપ્ન લખ્યા. વિનય અને સંજ્ઞાનની શુદ્ધતા આ

ન્દાના મરખા ફૂલમાં જેવાની ઘડિન ઉત્તમ લાગના સ્વભાવના પરિચયથી જ દુઃ પાન્યો.

મ્હારા પરિચયમા ઉત્તમલાગ આવવાની સાથે જ મ્હારું હૃદય હેમની તરફ ચાલી આવકર્ષણુ જેમનું અસાધારણ સૌજન્ય, ને બળથી જ વૈદિક વર્ગમાં જન્મ લીધો, છતાં વૈદિકાના અનિષ્ટ સંસ્કાર, લક્ષણ, કૃત્રિય, ઉત્તમ લાગના લક્ષણકેદમાં પ્રવેશ જ પામ્યા નગેતા; એ આલ્સણુ છતાં મૃદુરથ હતા એમ નામશેની મર્વદિશિની વાણીમા બોલુ' મર્વ માટે નહિ, પણ ઉત્તમલાગના સૌજન્યને સત્તજ પ્રકાશમા દીપાવવા માટે એ વાણી કુ વાણીય-મર્વનો આરોપ સત્તવરે ષ્ઠેની લર્વને પણ અને હેમના એ સૌજન્યનું મુગ, હેમના મર્મ મૃદુરથપણમા દડુ. ઉત્તમલાગના પિતા મ્હારા જીવેક જન્મુદારા દમારા કુટુમ્બના પરિચયમા આવેલા તેથી દુ ભણુકુ કે કેસરલાગ પણ ખરેખરા 'મૃદુરથ' એટલે 'સુજન' હતા.

ઉત્તમલાગની છેલ્લી-હેક છેલ્લી-માંદગી-ને વખતે દુઃ હેમને મળવાને ગયો, મેારારજની આવતા હેમના જૂના નિરાસરથાનમા, આરામપુરની કપર સુતેલા ઉત્તમલાગ નિગ્નેજ જેવા દીલા, ધીમે ધીમે વાનોમા હેમને રમ પાડીને મ્હું કાંઈક મમતની વાત કહી. ઉત્તમલાગના અંતઃકરણમા પ્રકુલતા પેડી અને એ ઉત્સાહમેરે દરખા હેમના પત્ની કહે- "આજ તમે કેટલે દહાડે દરખા!" ઉત્તમલાગ "અનુકૂળ-હૃદયને મોહકું-વાતાવરણુ ઉત્પજ થવાની સાથે એ થાય જ."

ઉત્તમલાગના મધુર પ્રેમનું દર્શન થા સ્વદસ્થથી કુ અંતિત કુ' કરિ શેરીને ચડેજ ખરીના અત્રૈકિક માનનું અવધુ ધર્મ શેરી ઉપમા આપવી તે અસાધ્ય લાગવાની

સાથે ઉપરાઉપરી પામસાત સૈન્દર્શસ્વરૂપે અમર વાણીમાં કવિત્વશક્તિથી એ કવિએ રચાવ્યા છે તેથી સર્જિત દુઃ ને કદાથી લાવું' માર એક મિત્તનદર્શન સૂચવુઃ એક વાર ગોપાળ-દામ અરીવાલાની દુકાન મ્હામે ચિકોરિયા માડી કાઠક કારણુ સર હમે ઊભી રખાવી હતી, આણુંદશકર ઊતરીને કાઠક ગયા હતા- જાણમા મેારદનસાવ પાર્વતીશંકર દહેના નિવાસસ્થાનમા મળવાને મયા હતા. ઉત્તમ લાગ અને દુ માડીમા હતા. ઉત્તમલાગે એક અસાધારણ માધુર્યવાણુ સોરઠ રાતમાં યુજન કયુ' -મગીન હેમને પ્રિય હતું, પરંતુ માન-પ્રયોગ એ કરતા હશે ને દુ આલ્સો પરિચય જાળ ભણુનો નહોતો, વિનય, સંકોચ, કલ્યાદિ જ્યોએ હેમને વારી રાખેલા હેમનું એ મધુર યુજન આકર્ષક હતું એ યુજન મા કુ આજ હેમના મધુર, શાન્ત, અણુ ધસતા છતાં સાચા, પ્રેમભાવનું જ સ્વરૂપ દેખુછું. એ યુજનનું માધુર્ય અને એ પ્રેમભાવનું માધુર્ય નિર્જન વનમા ખીનેલા કુસુમના સૌરભ-ની પેડેજતને ભણુ નથી અને ભણુ શે પણાનહિ

મ્હારો પુત્ર નસિનકાન્ત, અપચાન મમય-યની માદગીમા પીડાતો હતો, તે વખતે આણુદશ કર અને ઉત્તમલાગે વાંદરે વારંવાર આરીને ન્દાનાં મ્હેલો ભન્ધુ-કૃપે કહેલા, દુઃખપાન ચતા શાન્ત આપાસનો, મૂક આપાસનો, આપેલાં, તે કદી વીસરાશે નહિ -એ ભન્ધુવત મિત્ર હવે મ્હારા એ પ્રિય પુત્રની સાથે અખંડ જોડેલિમા વિદાય કરેલો આ આપાચન શે આણું છે!-એ આકર્ષક જ્યોતિર્મા દુ કદાને પ્રવિષ્ટ થઈલે!-આ જીવનમાં વિશુદ્ધ પ્રેમસાધના વડે સ્પર્ધા અધિકાર પ્રાપ્ત કરીશ ત્દારે. ઝ

તાંત્રીચ્યાનેથી

પ્રથમ ગુજરાતી સ્ત્રી ડોક્ટર

આ વર્ષે કુમારી જયાગૌરી તુલસીરામ એવી અમને ખાત્રી છે. અમે એમને અભિનંદન આપીએ છીએ.

ખાંડવાલા એમ. બી. બી. એસ. ની પરીક્ષા પસાર કરી, ગુજરાતી પદેશા સ્ત્રી ડોક્ટર તરીકે બહાર પડ્યા છે. એકજ વર્ષમાં પહેલાં ગુજરાતી સ્ત્રી મેડીસ્ટ, અને પહેલાં ગુજરાતી સ્ત્રી ડોક્ટર એ થોડા ગુજરાતની પ્રગતિમાં નોંધવા જેવો છે. ક. જયાગૌરી કેળવણીમાં કુટુંબનાં, સુશીલ અને આદરણ્ય છે. અને તે એમના નવા પ્રાપ્ત કરેલા ધંધાને શોભાવશે

કુમારી જયાગૌરી ખાંડવાલા,
એમ. બી. બી. એસ.

નોંધ

ગુજરાતના ગયા
આંકમાં પ્રતની અદ્ય-
બદ્ધથી અને છાપ-
ખાનાના માણસોની
મદ્દતથી એક 'દામ'
ધણુંજ અશુદ્ધ છપાણું
હતું. ને માટે અમે
વાચકની ક્ષમા ચાલીએ
છીએ.

પુષ્પા

હવે ઉત્તર દઈ વળી? નવી જળમાં ફસાઈ
ગઈ. [એમ કહી વીણા વગાડે છે.]

“મારા કેસર લીના કંઈ હો

સિંધાવિણ રણવાહ.

નાય ચંદો રણુ થોડે દે,

હું ઘેર રહી ગુધીરા

અખતર વળતી સાંભળી હો!

બર રણમાં પાહવીરા

મારા કેસર લીના કંઈ હો!

સંગ લીધા તો સાજ સત્તું હું, માથે ધરું રણમેદ:

દુર ને માંડવ એલવાં, મારે રણસીલાના કોડ:

મારા કેસર લીના કંઈ હો!

ભવતાં ઝાલીરાં બાજુને હો, દાયે વાળીરા ધાવ:

હા કુદે મારા ઉરમાં, રાજ! ઝીલીરા દુશ્મન દાવ:

મારા કેસર લીના કંઈ હો!

હ વાટ રણુવાસની દે, બીજ સિંહાસન વાટ:

ચીજ વાટ શોભિતની સરિતે, હો! ચરના સ્નાનનો ધાટ:

મારા કેસર લીના કંઈ હો!

જય કલગીએ વળજે, મીતમ, બીજથું ફામે પીર:

નહા તો વીરને આશ્રમ મળથું હો સુરગંગાને તીર:

મારા કેસર લીના કંઈ હો!

પુષ્પાનું ગાન પ્રારંભમાં મૃદુ, ક્રમશઃ બદલાઈ

અંબજાતું નથી; પણ ગીતનો રસ ગાનારને પ્રથમે

છે તેમ તેમ અવિરલ થાય છે, અને ગાન સચ્ચ.

સતેજ, હસાદક થાય છે. આખરની કડી ગાતાં

પુષ્પા જાણે ત્યાં જોડી તમામ મંડળીને વીસરી

નહાં દોષ તેમ ગીતરસમાં તરંગોળ બની ગાય છે,

અને તેથી એની આંખમાં એવું તીક્ષ્ણ તેજ અંદે છે

કે જ્વલંત, સાંભળનાર એનાં કુટુંબીઓ છતાં વિસ્મય

અર્પિત થઈ જાય છે. રણવીરની સન્મતિ-દેવી તેના

લાગે છે.

મધુરી

[ગાયન ખત્તાસ ચના-દર્શની ઉર્મિમાં]

વાદરે, મારી પુસી! [તેને લાડ કરે છે.]

છાનીમાની બેડી દોષ ત્યારે તો જાણે બરફની

પુતળી! તેમાં આવા રણસીલાના કોડ ધરતાં

ક્યારે થીખી? બોલ જોઉં? હુમ્મી!

માયાવતી

એ તો કવિની ખુબી છે. એમાં પુષ્પાનો
અશ્વહોય ખીલકુત્ર નથી.

મોહન

કવિની ગમે તેવી કૃતિ હોય, પણ ગાનાર
અશુભ હોય તો તેનું ખુન સદૃશ થઈ જાય.
કર્તીના ભાવ ગાનારના હૃદયમાં ઉતરી ગીત-
ગાનાર એક તાન ન થાય ત્યાંમુધી આવો
રસ ન આવે.

નરેશતમ

[એને પણ પુષ્પાની આ ખુબી પ્રથમજ
દેખાઈ હોય તેમ] કવિના ભાવને ન્યાય
અન્યાય તો ગાનાર કરી શકે; પણ સદાએ
જો હૃદયમાં કોઈ ભાવને સ્થાનજ ન હોય
તો ગાનાર ક્ષણિક ડોળ કરી ભાવ ધારી કે
ખતાવી શકે કે?

મોહન

એટલો ધષ્ટાધારી ગરેયા અને સ્વેચ્છાએ
ગાનાર-પ્રેરિશનલ અને અમેચ્યોર-વચ્ચે ફેર.
ગાવાનોજ જોને ધષ્ટા હોય તે તો એક
પક્ષમાં ગમે તે ભાવ ગીતમાં ખતાવી શકે.

નરેશતમ

ત્યારે તો પુષ્પા બહેન તમને આ વીર-
રસનું પાન કરવાની ક્યારનીએ રેવ પડી
હેતી જોઈએ!

પુષ્પા

[શરમાએડી] જુઓ, ટીકા કરવાની
આપણી શરત નહોતી.

મધુરી

[સૌ સાંભળે તેમ ગજગજો છે.]

“જર્જસમ બહે હન્યો તું દીમ સમ શીલી યતી,
નિન્દકાવતી અમીથી દૂર થઈ શકતી નથી.”

નરેશતમ

[મોહનને] હવે આઈનીંગના કે રોકસ-
પીયરના અમને નકવી કનારા નથી જોઈના.

તમારી સરત પુરી કરો, કવિરાજ ! અને
મિત્રારી પુષ્પા લાલમેળ થઈ ગઈ છે, તેને
જરા સાસ આવાની તક આપો.

મોહન

[અચકાઈ છે] હવે બહુ રાત્રિ ગઈ છે.
બીજી કોઈ વાર.

પુષ્પા

જેવું ! વળી હટકરા લાગ્યા ? બીજો
એવો એક દરદ બોલશે તો હજીયોગી
કહેવાશે

માયાવતી

[પુષ્પા દાદ કરતા બહુ વધારે આગળ
પડે છે તે મનનું નથી.] બહુ લગારો ઠીક નહીં,
રીકરી ! [પુષ્પા દબાઈ, ડબાઈ ભાગે છે.]

મોહન

કાલ કંઈ મંલગાતું તો નહીં ચાલે ?

નરોત્તમ

“ન જાણ્યું જાનપીનાયે મવારે છ
થવાતું છે ?”

મોહન

[મર્મ વચન સમજી, હાડે ઊડી દે છે
આગળ પહોં વર્ષો પર લાપાંતર કરેલી હિમ્મત
ખ્યામની રુખાચતની કેટલીક કડીઓ ગાય છે,
અહો માણ્ય બરી લેને પુરી આ ભાગ કડી રોને,
કુમારે આજ નિસાસા, જુવાને કાલ અદમા,
કાલે ક્યા ભાગ્ય કીરી છે ? વલિચ્છની બાળ લીધી છે ?
જાણ્યો કાં ના આવી તે કુ પાણી ના કાચનીરે કુ ?
લગ્ય ભાગ મધ્ય બિહુને કાળે એકવાર કુ જીએ,
પછી પાતાળને કાઢે, અદરો સનિગ્ધને આરે
તોડી બહુ ભાગ રુખાની ન હતી ગાઢ રિલાસની

રીકું એક દાર રીવેરું, નહીં કંઈ બહુ રોપું
પાણી પડ માર્ગે આડે છે, ન પાણે પાર એવા દે
પણી કડીએટ મુજ મુલની, જીત ન રહી એક મુજ મુલની

મને કુ-નું પદાનરમા કોઈ નહીં કમ ચરાચરમા,
નથી પડવા ત આપ્યાની, નહીં દરાર કુ આપ્યાની

વહે જામ મોલ સામરનો, નહે નહીં બંધ કાંકરનો
ધી યોધમા-નરા ચાખ્યું, હવેનરસ કુપ ભવારજયતું
પણી પીતી, પુરી ભણકાર જે જીવેથી તે જીવેજીવર.
જાણ્યું ભસ એન આડે છે, સલામતને બુદાડે છે
અરાર ભસ એક કોઈ છે, -મો, જે-દૈવ ખાનખાને,
અને વળી ભાગ્ય બળે તો મનુને પામ્યું બેઠાડે જે
મળી, વ્હાલી ! મણ, દુ, તું, કોકી રુદર્ય આ જાગતું,
ભણ્યું સો પાત બાજીયરના, કુ કેમ ના જાગ્યું કોકી ?
કરી રચના નવી ઘટના રદયની આરા રીલવવા

મોહને માણ્ય નથી, પછી કવિતા હતી સભાગતી
છે, એટલે એની ગીતકથા પર નો કે કહેવાતું જ
નથી. ગીત રુદર્ય માત વિચારવતું છે

મધુરી

[મધુજ પ્યાનથી માંમગતી હતી] અહા
તો નિરાશાના નીમાસા છે.

મોહન

[દબ્બુ કવિનાની ધૂન આવું રહી છે]

જ્યા આરા તે નિરાશ છે

ત્યાં નિરાશા તેજ આસા છે

નરોત્તમ

[મધુરી આ ઉતારનો કે અણુધારો
અર્થ રખે કરે તે અપ્રાપ્યતા ગોરને કટમે
મારવા વચમાં બેલે છે] કવિઓના જગતમા
નીતિસૂત્ર તો લાગતું જ નથી

પુષ્પા

તે કેમ, નરોત્તમજી ?

નરોત્તમ

કવિરાજ રવિનાથ દમશ્યા કહી મળા ને
કવિતા અને તે: હિમ્મત ખ-પ-મની રુખાચત
સરખી એટલી બધી લાગે છે કે, રવિનાથની
કૃતિ ધારી નહોત નો કું ખરેખર એને
લાપાંતરમા આવી સેત.

મોહન

[કિપકામા] આ આરી રૂનિ છે એવો
મેં દાવો કર્યોજ ક્યા છે ?

નરોત્તમ

અમે તો બધાં એમજ સમજ્યાં હતાં કે આપ કે આપનીજ નવીન કૃતિ સંભળાવશે.

મોહન

[અચકાતો.] એક રીતે-માને તો-આ મારી કૃતિ પણ કહેવાય.

નરોત્તમ

[તેનો પીછો છોડનાર નથી.] અને છતાં મુજ તો સ્થાપ્યત એટલેજ મને લાગે છે કે કવિઓના જગતમાં ચોરી જેવી ચીજ નહીં હોય, નીતિસૂત્ર કોઇ લાગુ પડતુંજ નહીં હોય.

મોહન

પણ આમાં મેં ચોરી શી કરી? [અચકાતો છે એટલે વળી પોતાને લગવવાનો ભાગ વીસરી જાય છે.] વિચાર વિશ્વમાં કે ખાનગી મતા જેવું છેજ નહીં, કે ચોરી કરવાનો દોષ આવી બાબતમાં દષ્ટ શકાય.

નરોત્તમ

કોપી રાષ્ટ્ર-પ્રચરનામિત્ય-નો કાયદો લાગુ પડે ત્યાં એ બચાવ નહીં ચાલે.

મોહન

પ્રચરનામિત્ય સામે કેં શુનોહ કર્યો નથી. તેમ વિચારની ચોરી પણ નથી કરી. હું તો માનું છું કે મનુષ્ય ઇતિહાસનું મનન કરીએ તો એવો એક પણ વિચાર નહીં હોય, એક પણ કૃતિ નહીં હોય કે જે સર્વાંશે નવીન-જ્ઞાતાએ ઉપગમવેલી પુતળી સમ-જ્ઞાન-હોય. એકજ સમયે એકજ ગ્રહની શોધ બિન્ન બિન્ન દેશમાં વસતા અસંખ્ય એ ખજોળવેતાએ કરી હતી તે નથી સાંભળ્યું? તેવીજ રીતે કાવ્યકૃતિમાં એકજ વિષય પર લખતાં સરખા વિચાર, સરખી શબ્દરચના, સરખા સિદ્ધાંત ઉપને એમાં અસંભાવ્ય શું? અને ચોરી

ક્યાં? મને તો નિશ્ચય લાગે છે કે નૂતનતાનો વ્યર્થ મોહ પમાડી આપણે આપણા કાવ્યદર્શ, કાવ્યકૃતિને નિરર્થક અંધકૃપમાં દારી રાખીએ તેના કરતાં તો આંતરરાષ્ટ્રીય વિચાર સમાગમે, સાહિત્ય મુકાબલે, દરેક પ્રગતિ તરફ, તેજ, જ્ઞાન, આરિય અને સાહિત્ય પણ વધે તો મોહ શું? [વિષયનું શરૂ થવાથી અજાનમાં એની ઝમક આવે છે કે નરોત્તમ શીવાય સાંભળનાર સૌ દંગ થઈ જાય છે.]

મધુરી

હાથ. હવે મને કળ વળી! કવિરાજ! હું આપનો સાનંદ આભાર માનું છું, કે આપ વિશ્વવિખ્યાત વિજેતા મહાત્માએ આ અઢીકે, અધ્યાત્મિક નીતિસૂત્ર સુઝાવ્યું, અને પ્રસંસ્યું.

નરોત્તમ

[આ અંતની એણે વક્ષી નહોતી રાખી.] એમ કે? સારે કવિકુળમાં તો અનીતિ તેજ નીતિ છે!

મોહન

અનીતિ તેજ નીતિ ?

નરોત્તમ

[હડી ઉત્તો યાય છે. શુસ્સામાં એધ્યાનપણે બોલે છે.] હાસ્તો! ખીચારા જૂત મહાત્માઓને નામનું અર્ધ પણ આપ્યા વિના, તેઓ તેમના અપૂર્વ ખજાનાનો બચાવ કરતા અસમર્થ છે એમ ખાતરી કરી, એ ખજાનો પોતાનો કરી લે તે અનીતિનીજ નીતિ નહીં તો ખીનું શું? મને આગળ શંકા હતી, હવે ખાતરી થઈ કે કવિ સૌ ચોર શિરોમણિ!

પુષ્પા

[શુસ્સામાં] નરોત્તમભાઈ, આ શું બોલે છે? કેવું અપમાન!

નરોત્તમ કોઈમાં દાખમાં હું પેપર પછાડી ચાલ્યો જાય છે.

દ્વિતીયાંક સમાપ્ત.

[આ રસિક નાટકનો વધુ ભાગ આવતા અંકમાં]

કાશ્મીરની મારી નેંધેપોથી

—૦—

[અનુક્રમણિકા પૃષ્ઠ ૧૯૮ થી]

મા વૃક્ષોની સાથે હોવા શોખના દત્તા થકેર
ખદાર તો તદ્દન ચાલુ હતું. ઉપરના કુચ્છમટમાં
માન્ય તારાઓનાં હોલીહોલી અલ્પતાની પ્રતિભા
કાગળતા હતી.

હરણો કુતરા અનના સમજાતા રોમ્મ
મહોનો હોવાથી દુરના ગામડામાંથી જી
પુરુષોની મિત્ર મધુર સંગીતમયનિ કાન પર
અચ્છાદિતો હતો. કદાચ એકાદ પ્રત્યેકતર હીરણ્ય
અને મુખા મુખા ચાલતા હતા તાન
કરવાનું મન નહોતું થતું.

પરંતુની પાછળથી મદ્રમાએ ડાંગીયુ કરવા
માડ્યું હતું. દર દર સુધી લગાએએ રસો,
સમૃદ્ધ સ્વરૂપ અને નેને તારતોળ ઉત્તમજવા
મોડેલી અદ્ભુત, કૃષ્ણગી સુદરી સમા કુપરથી
જરા નમેલા સીમા હિયા મોહનાના રહેણ,
અને વન્યે ચીનારની ઘટાઓ, પુષ્પોનો સુવાસ
અને મનન નિરુત્તરનાથાં પ્રકૃતિનું સ્વરૂપ
ચાલ મહાધિમય આ મોહીના સમુદ્ધ
પ્રકૃતિ નહીં તો નહીં હોય. આ દરેક મનપે
જુદાંજુદાં સ્વરૂપ શરે છે.

કેવળે માહાદેવ વાગે રખડતા રખડતા
મોટ કપર આપ્યાં દરેક માતામાં એક આવી
છે કુદરી તો કદાં પણ એકલા તો નહીંજ
દરેક મહાધિમ એકાએક છે કદાંમાને નહોત તો
કરીએ આમ એકલા જવાની દીપ્ત ન
ચાલ દરેક એકલા જવાનાં કદારે જાગે એ.

કુ મને એટલી દીપ્ત કદાં પણ જન
સમાજ જ્યાં સુધી આવે છે ત્યાંથી શી
ગીતે કુદા ચવાય? કદાં પાંચ કદાં એ

ખીક પણ આપણે માથે? પણ એનું પરિ
જ્ઞાન આપણે મોગવતુ પડે એટલા ખાતર
એ ખીક જરૂરની નહીં?

કીઓ કદારે નિર્મય અને સ્વતંત્ર
કદારે? પુરુષોની પશુવૃત્તિ જશે ત્યારેજ.

એક ખીજ પણ આવી છે કુ નકામી
માન્યેનો વિચાર પ્રમાણમાં વધારે કર છુ.
પણ ખરેખરી મદાન વસ્તુઓ કુ આગળ
વિચાર છુ આ દેવ જરૂર મુધારવી
જોઈએ.

ખરેખર મુખ, અમૃતતા કે સ્વતંત્રતા
એ કદારે ને તો બસારે બાગ્ય પ્રમાણ
મોગવે છે એ રીતે જીવતા નેતુ કદારે? મને
તો નથી લાગતું એમાએ ઉવટે મતોય તો
નજ મને.

તા. ૫-૬-૨૦

આખો દિવસ સામાન જોવા અને લેવામાં
ગયો આજે મધ્યા અવધ્ય હતી જગામાં
અને ગ્રીષ્મમાં પન પડે ખરવાતા રંગો અને
સંધ્યાની ઝાંઝાવાના રંગથી રંગાએવા ખરેખરા
સિખરો એ આજે પહેલવહેલાજ જોવા
આવી સમજા કદીએ નહોતી જોઈ. ચારે
દિશાએ વારંવાર નજર ફેરવના ખીજ જાણુએ
કે જોવાનું ગદી જશે એવી ખીક લાગતી.
અમર્થ (અજકારની પોંછી કે કાવની કવચ પણ
આની આગળ કામ ન કરી શકે, એના વર્ણન
મા કિતરું એ ચારે માટે કેવળ અચ્છા છે.

આજે ગાજ તારથી અમેજોને ખાણું
આપવાનું હતું અને દારૂખાનું ઊડવાનું હતું.
તે જોવા અપરો મારીને અપા નવ વાગે
જાણુ, x x x જરૂર ને કુ નીકળવા એ દિરમ-
થી અરથી યડી દેવાથી જેલખના જળખરના
પીચળવાથી વર્ષા દત્તાં મોટખાના હોવા
રનાન કરવાને પાણીમાં ઉડા કિતરી તરતા

હતો. ઉપર નિર્મલ આકાશમાં તારાઓની કુલવાદી પર્યટન રહી હતી. શીકારો ભરવેજે હતો હતો. પવનની ઝીણી લહરી આવતી અને જતી. અમે ત્યાં પહોંચ્યાં ત્યારે ખોટોના મેળાથી પાણી દહમકી રહ્યાં હતાં. મહેલની સામે ઝાડ પર અને ચોક્કાં ગોઠવી રાશની દરવામાં આવી હતી. વચ્ચે દારુખાનું હોડવાની ખોટો ઉભી કરી હતી. દસ વાગે દારુખાનું ચર ચવાનું હતું. હાલતાં પાણીમાં અસંખ્ય શીકારા હોલતા. માછીઓ અને માછીકોના અવાજથી વાતાવરણ ભરાઈ ગયું હતું. કોઈ બહારગામના હોદ્દા નજરે પડતા નહીં. માત્ર ધુરોપીઓ અને અહીંના દેશીઓ જ હતા. ગુજરાતીમાં તો હું એકશીત્ર હોલકા.

દસ વાગ્યા પછી દારુખાનું છુટવા માંડ્યું. રંગબેરંગી પ્રકાશ દારુખાનાનાંથી નીકળતો. તેનાથી ધડીભર પાણી પશુ મળગતું હોય એવું લાગતું. જળમાં પડતું રંગનું પ્રતિબિંબ વધારે શોભાથી ખીટી હતું. દવાહઓ, ગુખ્યારા વગેરે ખુબ છુટ્યાં.

શોભા કોની વધારે હતી? મનુષ્યકૃત રાશનીની કે આકાશમાં ઝગમગતા દીપકોની?

કેણુ જાણે કેમ મને આ બધામાં બહુ રસ નથી આવતો.

આવની વખતે ચંદ્રમા તરતનેજ દેખાતો હતો. એનો ટાંખો ઉભસ જલમાં પડતો. સૂટિની સમાધિમાં મનુષ્યના પ્રયત્નો લંગ પાડ્યા યત્ન કરના તોએ એ તો અચલ જ હતી. જરૂરની ટોચોની સ્વેન દારુ શરીની સાંત મુખમાં નહાતી હોય તેમ આછીઆછી ચમકતી હતી. રાત્રિએ પોતાના સોડીયામાં જળને વીંટ્યું હતું. હું કલંકનું પાપ ધોવા

જળમાં ઉડા ઉડા ઉતરતો હતો અને અનેક રુષે ક્રીડા કરતો હતો.

ખોટમાં આવ્યાં ત્યારે પોણાગાર થયા હતા.

તા. ૭-૬-૨૦.

એ દિવસથી ઘણો ખરો વખત સાંભળેલામાં જાય છે. સાંજે ફરી આવી. 'સૂર્ય' રંગી સંધ્યા આજે લમકતી હતી. રાતે શીકારામાં ફરવા નીકળી. જલમનો પ્રવાહ અધકારમાં સ્થિર લાગતો. તારાઓ ઉડા જળમાં લપાઈ ગયા હતા. નિર્મલા વ્યોમમાં એક રૂપેરી દોરો લટકતો. અધકારે પોતાના સોડીયામાં ચઢિને વીંટી દીધી હતી. જલુગરની ગાયાળજ સમાં વૃક્ષોના આછાઆછા આકાર જણાતા. શાંતિદેવી સદેહે પધારી હતી. માત્ર દર ગામડામાં ગાનારીઓનો અવાજજ તેને ગણકારતો ન હતો.

તા. ૮-૬-૨૦.

સાંજે ને સવારે ફરવા ગઇ હતી x x x વરસાદ આવતાં ખુબ નડ્યો. ભૂમિદેવીને નમસ્કાર કર્યા.

અહીંની માટી વરસાદમાં બહુજ ચીકણી છે. રસ્તામાંએ પગ ફરતો નહોતો.

ગમે તેવી મુંઢરાતાથીએ રોજના સહવાસથી દેવાઈ જવાય છે. એને જોવા માટે ખાસ વિચાર બંધ કરવા પડતા નથી.

તા. ૯-૬-૨૦.

x x x સાંજે પોણાગાર પછી હું ફરવા નીકળી. પ્રમાણમાં લાંબે ફરી આવી. આવત વખતે બદામોના વનમાં ચઢિને આવ્યાં એ દિવસથી સંધ્યાસમયે રૂપેરી છીનાર થાય છે. પશ્ચિમાકાશમાં રૂપેરી પાલવવાળું ઘેરાએનું સ્વામ આકાશ રૂપેરી પાલવના દાગા અંખર જેવું લાગે છે. પણ પ્રકૃતિની ડાયા

ધેરીધેરી જણાય છે. અને સંહિસદરી કે ગંભીર ચિંતન કરતી હોય એમ લાગે છે.

સ્તનામાં આવતાં સુંદરતા શું એ ઉપર એક લેખ વાચે તો ઉપર વિચાર આવે. સુંદરતાને એ પ્રકારે પણ વિધી છે સુંદરતા એ એક પ્રકારનું બળ છે. તે ભાવનાઓને જગાડે છે, વાસ્તનાનો ઉદ્ભવ કરે છે, પર્વતને નમ્ર બનાવે છે. એમાં નૈતિક જાવના મમાએવી છે જટલાક એને વસ્તુગત તુલના માને છે, અને એનો હેતુ માત્ર આનંદ આપવાનો છે એમ કહે છે પણ એ સિદ્ધાંત ભુલ ભરેલોજ નહીં પણ ભયકર પણ છે ખીન્ને પણ એમ કહે છે કે સુંદરતા જગતના બીજા બ્યવહારની સાથે સદાકારમાં હોવી જોઈએ અને જે ઉપયોગી છે તેજ સુંદર હોઈ શકે જામવા તરીકે, એક માહતુ મનુષ્ય કદી સુંદર લાગતું નથી પણ ખીસેલા અવયવવાળું અને નંદુગ્મન માણસજ સુંદર લાગે છે ઇંગ્લિંડના સુંદરતાના નમુના જેવા પુતળામાં શારીરિક વિકાસ પુરેપુરો દેખાડવામાં આવેલો ગમે તેવું સુંદર બાંધકામ નિયમ વિના ગમે તેમ ગોરેલું હશે, સુંદર સ્તંભો અને કમાતેને મકાનના ટેકાને જાડે ગમે તેમ મુકેલા હશે તો એમાં ગમે તેટલી મહેનત હશે તોએ એ સુંદર નહીં ગણાય એટલે ઉપયોગિતા પરજ સુંદરતાનો આધાર રહેતો છે જે ઉપયોગી ન હોય તે સુંદર પણ ન હોઈ શકે આ નિઠ નમાં કેંડ સત્ય છે પણ પુરેપુરું નથી ઉપયોગી હોય એવી પ્રજીએ વસ્તુએ એકાગ્ર પણ હોઈ શકે અને તેવા તદુરસ્ત માણુમનુ ચમકુ ના- કાંઈને ગમશે ખરું? સુંદરતામાં આકારની પણ જરૂર નથી? ખરી રીતે કુલેમાં ઉપયોગી તરત શું છે? લાયે એનાથ સુગમ છે પણ એના વિના જમનુ જરી થકે.

માત્ર સુંદરતાને ખાતરજ સુંદરતાને આપણે નથી અદર દેતા? કુલેએ મનનીની સુંદરતા જોવાની તે શોધવાની આકાંક્ષા તૃપ્ત કરે છે માટેજ પ્રિય લાગે છે.

ઉપયોગિતામાં સુંદરતા છે એ સત્ય છે. સ્વચ્છતામાંએ સુંદરતા રહેવી છે એ પણ સત્ય છે પણ એ બધા માત્ર અર્ધસત્યો છે. દાલની એકજ માહતુ છે. સુંદરતાને ખાતર પણ નુદરતા હોઈ શકે અને એનું મુળ માનવીના આનંદ પામવાના અને તૃપ્તિ શોધવાના સ્વભાવમાં નથી ત્યારે કામ છે?

પણ માણુએ સંતુષ્ટ લા માટે ઘણું જોઈએ? અને સુંદરતા શોધવાના કાંડ અધુરા રહે એમાં શી દાનિ હશે? તૃપ્ત થવામાં ખરું સુખ નથી પણ તૃપ્તિને શોધવામાં છે. તૃપ્ત થવા પછી તૃપ્તિની ભાવનાજ રહેતી નથી, અને તૃપ્ત થવાય તો પછી જીવવાનું રોજોજન પણ શું હોઈ શકે?

સુંદરતા માત્ર આકારમાજ નથી તેમજ ઉપયોગિતામાંએ નથી એકથી સ્વચ્છતામાંએ સુંદરતા નથી. પણ એ બધાના સંયોગમાં અને એને પ્રેરનાર ભાવનામાં છે.

મનુષ્યમતિ જેમ જેમ ઉદકાંત થતી જાય છે તેમ તેમ એની સુંદરતા શોધવાની જતિ પણ વધે છે જતિઓએ ઘણી વખતે વાસના કે આકાંક્ષાનુજ સ્વરૂપ નથી હોતી? અને મનુષ્યમતિમાં જો વાસનાઓ વધતી હોય, પછી જાયે તે સુંદરતા માટેજ હોય તોએ તે ચકે છે કે પકે છે? સુંદરતા એ નવનની તૃપ્તિ હશે કે હલ્લની? નવને: તૃપ્ત થવા સાંજાયા નથી, અને જો એ નવનની તૃપ્તિ હોય તો એ સજીનીજ તૃપ્તિ છે પણ જો એ હલ્લની હોય તો? હલ્લની પરીક્ષણમિત તો હજી ખાતામાં નથી.

સુંદરતા એ જીવનમાં આવરૂપક હશે?

તા. ૧૦-૬-૨૦.

આજે સવારથી વાદળો ઓછાં થયાં હતાં.
આજે દુ શીકારો ચલાવીને ગઇ.

બપોરનાં શેતુર વીણવા ગયાં. નીચાં
વળા ખેડુનની માફક ખુબ શેતુર વીણ્યાં.
ઉપરથી સુખદાનો ડાળીઓ દલાવતો. કેટલીક
વખત તો તે અમારા વાંસાપર ટપાટપ પડતાં.

પછીનો વખત ખરીદી કરવામાં ગયો.
ફરવા ન જવાયું.

આજે સંધ્યા અનુપમ હતી. સુવર્ણ રંગે
રસાએલા મેઘખંડ બોમમાં વેરાએલા દત્તા.
અરધ્માંથીએ સોનેરી ઉગ્ગસ મારતો. સૂર્યોસ્ત
સમયની કાળાં વાદળાંની સોનેરી કીનારો
અપૂર્વ તેજથી ઝળકતી અને પાણીમાંથી
સોનેરી મેઘખંડનાં પ્રાંનબિંબ ઝલક મારતાં.
સુંદર વસ્ત્રાલંકારવતી રૂપવર્વિતા માનુની
સમી સ્પષ્ટિસુંદરી મલકતી હતી. બોટની
છત પર સંધ્યાની એકેએક કીનારી હુમ યતાં
સુધી બેસી રહી.

રાતે ફરવા જવાનો વિચાર માંડી વાળ્યો
ને સામાન દેખાડ્યો, નકશો જોયો, વગેરે, વગેરે.

તા. ૧૧-૬-૨૦.

આજે સવારથી વાદળો અને પવન હતો.
સવારના તો થોડાંધણું ઝાપટાં પણ પડી ગયાં.
હમણાંથી સાંજનાં ફરવા નીકળાય એવું હોતું
નથી માટે આજે બપોરના નીકળી. એ વખતે
તડકા નીકળ્યો હતો. સવા વાગ્યો હતો.

જેલમને તીરેતીરે બેખડે પર અને
ખેતરોની વચમાં થઇને ચાલવા માંડ્યું.
ઘઉંનાં ખેતરોને પવન દલાવી ઢલો હતો, પણ
બપોરના પવન જરા ઓછો હતો. હળસમ
ત્રણેક કલાક ચાલી હોદસ. આવતી વખતે
વાદળો યઇ ગયાં દત્તાં અને મેઘના ટકાર
ખાનાની તોળતો ગગડની હતી.

અહીંયાં નડકા અને વરસાદના બને
દેખાવ એકી વખતે જોવાના મળે છે. એક
આગ્રુએ પર્વત શ્યામ મેઘથી તદ્દન ઢંકાઇ
મએલા હોય છે. કેટલીક આગ્રુના અરધનાં
શિખરો તડકામાં ખુબ ચળકે છે. અને કાંઈ
આગ્રુ મેઘની થોડી આછી આછી છાયાજ
હોય છે. ઘડીવારમાં પવન વાદળના રથને
દોડાવીને આ બધુંએ ઢાંકી દે છે. રસ્તામાં
કેં કે કહવાનાએ થઇ. બોટમાં આવી ત્યારે
સવાચાર થઇ ગયા હતા. આવી કે તરતજ
ફેરાં પડ્યાં. થોડી વારમાં પવન પણ પુબ્બળ
છુટ્યો.

પવન આજે બહુ તોફાન કરે છે. વૃક્ષોને
પુર જેસથી દલવી દલવી નચવે છે. વિશાળ,
શાંત જેલમ પણ પવનની સાથે મસ્તીમાં
ચલી છે, અને મોગાઓ ઉછાળે છે. શાંત
દેખાતાં હૃદયોએ ત્યારે મર્પાદા મુકે
ત્યારે ?

x x x બહેનનાં ને બાળાનાં વીણી લાવેમાં
શેતુર ખુબ ખાધાં.

અહીંયાં ખોરાક પુબ્બળ ખવાય છે. કદી
અમાર થતો નથી. સાદામાં માદી રસોઇએ
હોંસથી ખવાય છે.

મન ખરેખર માંકું છે. તે કહું માનતું
નથી. જે વિચાર ન કરવો હોય તેજ
એને આવે છે.

દવે આ વરસાદ ને પવન પીછો મુકે તો
ડીક. દજ તો ફેરેટમાં રથળ જોવાં છે.
આમ તો વિચારમા વદાણું વાઇ જશે.

આજે કેં બંચાયું નથી.

તા. ૧૩-૬-૨૦.

સવારે ઉડી ત્યારે દિવસ સ્વચ્છ લાગ્યો.
તેથી શુદ્ધઅર્ગ જવા વિચાર કર્યો. ઘણા દિવસ-
થી શુદ્ધઅર્ગ જવાનો વિચાર કરતાં હતાં.

પણ આરમાનની કૃપા ન દોવાથી સુવતવી ગમતું મરું હતું. મોટરવાળાને તડપી નીકળે એ દિવસે આવવાનું કહ્યું હતું. પણ એમનું જનનિ આવેલો માણસ છેલ્લી ધડીએ ફરી મો. છેવટે વધારાના પૈમા આવવાનું કરી નીકળ્યાં.

દરદારના છેડા પર રૂપેરી વાદળો પર્વત પર પગ માંડીને મેકા હતા. મધ્યમા સાફ હતું તરો સારો નીકળ્યો હતો.

યુવમર્મ શ્રીનગરથી ત્રીસ કે પાનીસ મેલ હતો. ત્યાં લગમગ હમેશા વરમાદ પડે છે અને બહુજ દડી રહે છે ધડીમા વાદળ, ધડીમાર તડપો અને ધડીમા વરસાદની ઝંડીઓ, એવી જાતની ઝાનુ રહે છે શીઆળા મા તે ત્યાં ખીતકુત જઈ ચકાતું નથી માત્ર થોડા મોડાદારોજ રહે છે

મોટર ટ્રામમર્મથી આગળ જતી નથી ત્યાંથી ઉપર જવાને માટે દાડી તેમજ થોડા મળે છે. પર્વતની કાનારે કાનારે રસ્તો ફેલરી શરૂનો છે ઉંચુ ચડાણ છે

તડપામાં વેળાઆના પાણી ચકતવા હતા આખી સડક પર ઉંચા સરેતાના વહની અને આબુએ દાર છે. તડપે દોવાથી જુદો પણ દારપ કરતાં હોય એમ લાગતું હતું જેમ જેમ યુવમર્મ તરફ વધતા ત્યાં તેમ તેમ પધારની જમીન વધારે આવવા પ્રાપ્ત ત્યાંથી પાણી વહેતું.

સામે યુવમર્મની ટેકરી દેખાતી હતી આખો પર્વત હંચા હંચા દેરદારના વનથી ઘરાએલો છે, જેમ જેમ નજીક ચલા તેમ ખુબી વધારે જણાવા લાગી.

ટ્રામમર્મ આર વાગે પહોંચ્યા. ત્યાં રટ્ટોમેરી ને ચેરી આછ શીપા અને થોડાઓ ફરી લીપા ઉપર ચડવાનો રસ્તો દેવદારના વેનોમા

ચઢીને જાય છે. ઉપર બરફ ચમકતો, કસકસ નાદ કરતુ ઝરણું સંગીતમય લાગતુ નીચેનો દેખાવ પણ નજરે પડે.

ઉપર ચડવાનો રસ્તો ચારેક મેનનો છે, અમે એક કલાકે ઉપર પહોંચ્યા યુવમર્મ એક નાના સરખા ગામ જેવું છે, ગામજ છે. વચમા મોડામોટા ધામના મેદાનો છે તેમજથી જવા આવવાના રસ્તા કાટેલા છે અગાવમા માણસ તો એક સરખા રસ્તા અને બંગલાથી જુલામ પડે યુવમર્મના પહોંચી એક ઠોસજીથી જતા રસ્તા ઉપર ૫ એકવી થોડે સુધી મજ ત્યાંથી જોએતો દેખાર અદ્ભુત હતો નીચેની ખીણમા ખળખળ વહેતુ ઝરાજ દેવદારના વનમા યાદને જતુ હતુ મામે નીચાણમા શ્રીનગર સહેરે પણ દેખાતુ ખાણમા નીચે સુધી નજર પહોંચતી, ચારેપાસ તડપા હાવડાવાળા કિમના શિખરો ચળકતા હતા આવા સ્થળો જોવાના બાગેજ મળે છે

ત્રાથી આવીને બધા સાથે યુવમર્મમા ફરી. યુવમર્મની બીંત જવા પર્વતના ઉંચાણ પર પણ બરફ હતો એ બરફ શામજ બધેથી દેખાવ છે. બરફ ખુબ પાતે હતો આટલો નજીકથી બરફ આગેજ જોયો ઉપર જવાનો અડો અવજો કહેનો રસ્તો તે વખતે પાય સાત મૈય હતો પણ સીપી જોતાં નો સામેજ લાગતો ઉંચાણમા મેલ પણ નહોં હોય

યુવમર્મમાં હમેશ નરમાદ પડનો હોવાથી અને આગેજ પાછા ફરવાનું હોવાથી ફરવામા બહુ ધીરજ નહોં રહી. વાદળ આગળ ધમવા માંડ્યા હતા, થોડાક છાંટા પણ પડ્યા એટલે કુતાવળ કરી કુતરવા માંડ્યુ

મારા આરે માનસખલ ઘોડા ઉપર ચડા. ગાધરખલથી માનસખલ ઘોડાને રસ્તે છ મેલ છે.

પુરુષો દિવસ ઘોડો ઠીક માથો એક રથને પેરી લઈ આપા.

અહીં વાગે માનસખલ રથજ બહુ મનોહર છે. અમે જે રથને બેઠા હતા ત્યાં લાસના મેળા એટલા જેનું હતું તેની બધી બાજુએ ચીનારના પુરુષો જાયો થયો હતો. નીચે માનસખલનું ચામડું તથા સરોવર આવી રહ્યાં હતાં. એક બાજુએ હુમરાઓની હાર હતી. મરખી હોવાથી પક્ષીઓનું કુલન અવીસમ ચાલતું સ્વપ્રમા કંઈપણ કોઈ પ્રદેશ સમો આ દેખાવ હતો. ચીનાર નીચે થોડી વાર હતી. પછી દરલામાંએ લાવેલા જાળડી. માં કરેલા સેતુર ખુબ આપા. જહેને રત્તવ પદ બનાવેલી મહા પીંધી. બાજાએ તો અખરોતો જુદા પછ આપા.

તે પછી નીચાણમાં એક શરૂ છે તે જોઈ આવ્યું. ત્યાંના એક બારાએ તે બનાવેલી છે. એના વખતમાં ત્યાં વાડી બહુ મારી હતી કાલ પ્રથમ જોઈ રહી નથી.

પાયેક વાગે નીકળ્યા ઘોડો ચલાવવાના થોડા પાદ દરલામાંએ શીખવ્યા એક વળ પડતા પડતા બધી ઘોડા માતે બોટમાં દર-થી કોઈ એ મુજરાની સીંઝા અને એ પુરુષો જેના રેકકન હાંન આજે પહેલપહેલાં થયા.

૧૭-૬-૨૦

મગરે દુ તે દરલાનો ઘોડા પર દુપપુર મળા હતાં. રમનાની બને 'માજુએ સાગીન' બેતરી આવેલા છે. ગાધરખલથી ગુમપુર તરફ ફેર છે ત્યાં એક ચીરમે છે. તેમાં

વચ્ચે એક દેરી કરી દેવીની સ્થાપના કરેલી છે. આસપાસ પથ્થર જાડી લીધા છે. એને લીધે બધે જાયો રહે છે. ચીરમાનું પાણી બહુ મધુ લાગતું હતું તેમાં કુલને કુધ મળતા હશે. એક મડલા જેવા માથુસે કંઈ 'કે' પાણીના રંગ માતાશની કૃપાથી બદલાય છે, મેં પુરુષ : 'કચારે' 'કોઈ' વખત દિવસમાંએ મધુ રંગ કરે નહીં તો વર્ષ દહાડેએ ન થાય, જવાબ મળ્યો મને જાગે છે કે આમાં ખગ કારણ વાદળા હશે વાદળના જુદા જુદા રંગ ને લીધે પાણીમાં પણ રંગ દેખાતા હશે. દિવસ ખુલ્લો હોય ત્યારે નહીં લાગતું હોય. એક મુજરાની ભાષ મળ્યા થોડી વાત કરી બીજાની બોગાના ન બર કલા.

આવીને જગ પામ્યું...

જોડેની બોગવાળ પાસેની સીંઝા એજાખાલુ કંઈ

મંથાના શતા ફેતેરી રંગ તરમ હતા.

ચીનાર નીચે બેસી સવલસ છૂંધી કંપા માંતે જુરા બોમમા હીરાકળીઓ સમી તારાણીઓ ચમકતી જળમાં એના પડાયા ઉતરતા હતા. ચેતનવદ્ધ જમતુ જડ મધુ થતું હતું. તેમાં જડતા જમતું ચેતન રકુતું હોય. શિવત હોય એમ જાન થતું. દૂર મામડામાં માળી સીંઝાના અચાજ આવે છે જ્યાં વર્ષે પણ બાકી રહી નથી જતો. સાંત રજનીમાં દરના અવાજ પણ રજા સળગાય છે. અને કંઈ ઉડા કાત પ્રેરે છે.

તા. ૧૮-૬-૨૦.

મગરે શીકારે શીખવા મદ ઉતરાઈયા ઠીક માથે છે, મડાજમાં હતું મરામર માથનો નથી.

થોડું વાંચ્યું. થોડા પર ફરી આવી. યાક ઓછો લાગે છે, આવીને પાસે વાળાની બેઠમાં મળવા ગયાં.

આજની આ દિનચર્યા. અહીંનું જીવન હવે તો ધરના જેવું સરલ થઇ ગયું છે. કે' નવાઇ નથી લાગતી.

તા. ૧૯-૬-૨૦.

થોડા પર એક કલાક આજે વધારે, ઠીક ક્યું કહેવાય.

આવીને x x x લાજ નામના કોઇ ગૃહસ્થ x x x પાસે દલા દતા તેની જોડે થોડી વાત કરી. મુંબાઈમાં રૂના વેપાર કરે છે, 'refinement' (સરકાર) જરાએ નથી.

સાંજે પણ એને એક મ્યુનીસીપાલિટીમાં પ્રક્ટરી કરનાર x x x સાથે લાગ્યા દતા તેની જોડે વાત કરી. મને તદ્દન x + લાગ્યા. શેઠની સાથે આગ્યા છે એટલે ઠીક છે.

સાંજે ફરી આવી. આજનો દેખાવ વળી નવીજ જાતનો દતો. મેલો મુધી પથરાએલાં લીલાં શાળીનાં એતરો, એક બાજુ પર્યંત ને તળેટીમાં વાડીઓ, વચ્ચે વચ્ચે એકાદું 'જુપડું' એ કે નવીજ સુંદરતાનો લાસ આપતાં. ખુશી તો એ દની કે પાસેથી અને આથેથી એના એજ દેખાવમાં નવીનવી મનોહરતા લાગતી.

જ્યાં ત્યાં માણસો કામે લાગી ગયાં હતાં. એમની મહેનતને પરીણામે થયેલી આ સુંદર રચના એતો પુરેપુરો બદલો વાળતી.

મારામાં અહીંયાં એક ફેર લાગે છે. હું અહીંયાં આશાવાદી બની છું x + અહીંયાં હું લાવિમાં શ્રદ્ધા અને આશા રાખી ચકું છું. નવી યોજનાઓ પણ ઘડી શકાય છે. અહીંથી ગયા પછી ટકશે?

પણ જીંદગી શોખ મારવામાંએ ગાળવામાં શું? જન્મનું, જીવનું. બીજો હેતુજ નહીં હોય?

આવી કુદરત ને યાંત્રિ નથી હેતી ત્યાં એને માટે તકમુ' છું. અહીં છે હારે આથીએ કે'ક વધારે એવું કે'ક ઇચ્છું છું કે સરલતા અનુભવાય. જીંદગી એ શું? રસ કે આનંદ! અનંતતાના આંગણે કે હેતુ પુરઃસર એક કે લારાછને દલવાઇ જવાનું?

જમીને શીકારો લઇ ફરવા નીકળ્યાં. હવે ચલાવવામાં સહેજ ખામી દશે.

આગ્યા પછી બીજા કોઇ નંબર 'ડું' ને એવા. સ્ત્રીઓની જોડે તો સીધી રીતે વાત કરતાંએ પાપ લાગતું દશે. પણ એ લાખ સ્ત્રીઓ તરફ સન્માનની લાગણીથીજ એમ કરતા હોય એમ લાગતું નથી.

[આ મનોહર પ્રવાસવર્ણનનો વિશેષ ભાગ આવતા અંકમાં]

વીકટર હુગોના પ્રેમપત્રો

[અનુસંધાન ૫૪૨૦૪ થી]

વીકટરની માતા પોતાના ઊંઘાઈની કાજિતોએ જોઈ મગ્ન હતી. અને જોમજોમ તે ખીલતો અંધો તેમતેમ તેની શક્તિઓ પશુ ચોતારૂ ખીલવા માંડી. તેની માતાને પોતાના પુત્રના પોતા તરફના રોદમ્ભ દિલ્લેષ અજુાને એવું ફોઈ જોતું નહોતું વીકટર આ જાણતો હતો. અને જ્યારે એક વિવેક એકદમના માતપિતાને તેને સા આગતા અને માન્યો વાર કરવાની માગણી કરવા તેણે જોઈ ત્યારે તેની ચિંતા વધી પડી.

આ વાત એકદમને વીકટરે પોતાના પ્રેમની વાત કરી ત્યારથી બરોત્તર એક વર્ષે બની પહેલાં તે વીકટરની માએ આ વાત માનવા ના પાડી વીકટર જે કાલે સવારે નાનો બાળક હતો તે તેની આમળાએ વચગી ને ચાલતો તે વીકટર પ્રેમમાં ફેરવાઈ મહીનાથી પ્રેમમાં ના, નહ, વીકટર એમ જોતો નહોતો. પણ વાત જંબીર હતી તે તેના પુત્રનો સ્વભાવ જાણતી આજકાલની પેલી નારી ઊંઘાઈને એનો પુત્ર પોતાના કમલોએ વધારે ચાહે તે તેને અસહ્ય ચક્ર પડ્યું—તેને માતા તરીકેની અદેખાશ આવી ને તેને એમ પણ લગ્યું કે જનરલ હુગોનો પુત્ર કોડી ન લાવે એવા કારકુનની ઊંઘાઈને પરજો! વીકટર પણ દહોદહોડે પ્રખ્યાત ચક્ર માંડ્યો હતો. એ જુગ પ્રખ્યાત થાય ને ફોઈ સરસ, પૈમાદાર કન્યાને કાં ન પરજો!

એકમ હુગોને પહેરેથી આ વાતને માટે તૈયાર કર્યા હોય તે તે આટલાં કડક ન થાય પણ આમ એવોનો કુમલો થતાંજ તેમની જીભની લગામ છુટી અને પોતે જીવે છે ત્યાં

સુખી તો કદી વીકટરને આમ પરજુરા નહોં દે એવું ચોખ્ખું એણે એકદમના માતપિતાને મંજાવારી દીધી

મીં ફોઈકરનો મીંજળ પણ અંધો અને પરરપરના કુટુંબ વચ્ચેનો મંબધ તેમણે જ્વાને જ્વાજ તોડ્યો. તેમણે વીકટરને જ્વા મોલાઓ અને પોતાનો નિઃશ્વ જાણ્યો. પોતાની પુત્રીની પતિવ્રતા (જે કદી લગ્નમાં હતીજ નહોં) જાળવતા ખાતર આવું ખમલુ તેમને જરૂરનું લાગ્યું.

વીકટરને આ જાણત પુણ્યું. તે પહેરેથીજ આ પ્રેમ માટે તૈયાર હતો. તેણે પોતાના પ્રેમનો એકમર કર્યો. તેને આજા મળી કે ફરી કદી તેણે મીં ફોઈકરને ઘેર ખમ મુક્યો નહોં. એકદમના માતપિતા ઘેર મળ્યા. ફોઈકરને અશક્તિ તો ન કહ્યું પણ માત જ્વાજા કરી કે દલેથી વીકટરને જ્વા ન જતું

હા, વીકટર તારી થી સિયલિ પડીમર પણ માતા આગળ ન ઉભાયુ સાંધ્યો—નાહો! ખંડમાં પેરો મુકત કહે કુવક મરી બાળક બની રાવો. આવજી જાદરવાના નીર ઉમગાના પણ એકદમ શું લું આથી સુખી થઈ કોણ હરી કહે તે માની ન થઈ કે વીકટર આવવાનું બધ કરશે. જુ વીકટરે ત્યારે ચાહતું બધ કયું હતું? તે પણ નથી મનાતું. પણ વીકટરની ખજર તેને મહીનાઓ સુખી મળી નહોં

એકદમના માળાપ તો પરવારી બેઠા હતાં એમને મન આ ફેરફાર નહોતો હતો. તેમણે એકલ માટે બીજો ગોઠવઠો કરી દીધો.

વીકટરના હૃદયમાં વિચારોર્મિએ ફૂટી અને જમી જતી. 'જુ મરી જાઉં મરવાથી શી લાભ? એકલની ખાતર તે નહોતો જીવતો?' તેની માતા એકદમને નહોં મળવાનું વચન

મેળવી શકી હશે પણ એદલતે જીલવાનું ન મેળવી શકી. તેને પોતાના છેલ્લામાં છેલ્લા પત્રો-તેમાંએ છેલ્લામાં છેલ્લું વચન-તારા વિના અન્ય સ્ત્રી-વારેવારે યાદ આવતાં.

તો પછી આ વચન કેમ પળાય ? એકજ રીતે, અને તે સ્વતંત્ર થઇને. જો તે કમાય અને સ્વતંત્ર થાય તો તે કેંક સુખની આશા રાખી શકે. તેથી તેની માતાને તેનાથી પળાય ને એદલતના બાપને આવી આપે કે તે સ્વતંત્ર માણસ હોઇ તેની સ્ત્રીનું અરજીપોપણ કરી શકે તેમ છે.

આખરે તેણે કામ કરવા કમ્બર ઢસી. અને સિંદની દીમતથી કામ શરુ કર્યું.

ઈ. સ. ૧૮૧૯ ના ડીસેમ્બરમાં વીક્ટરે તેના માઇ એબ્રમની મદદ લેઇ એકે પખવાડીક શરુ કર્યું. તેણે શરુઆતમાં થોડાં બાગ લીધેા, પછી થોડાં માસ પછી બમણાં જોસથી કામ શરુ કર્યું. પત્રકારના ધંધા સાથે તેણે એક નવલકથા લખવાનો પ્રયત્ન પણ કર્યો.

રાજસૂત્રાના આ દિવસો હતા. રાજસૂત્રા તરફથી આ પત્રે અવાજ કાઢવો શરુ કર્યો.

પણ આ બધાએ વખત દરમિયાન તે એદલતે લગીરે વીસર્યો નહોતો. તેના વિના બીજાનો તે વિચાર સરખોએ નહોતો કરતો, આથીજ તે નવલકથા લખતો તેમાં તેણે એદલતે એથેલ બનાવી અને પોતાને ઝોર્ડનર બનાવ્યો; અને પોતાનો પ્રેમ પત્રમાં ખાલી કરવા માંડ્યો.

મી. ફોશર આ 'રીબ્યુ' લેતા અને એદલતે જોતાં તે કેમ અટકાવી શકે ? વીક્ટરે એક પ્રેમમાં નિરાશ થએલા કવિની આત્મ-દયા ઉપર એક શોકકાવ્ય લખ્યું. અને તેના પત્રમાં તેણે જાણ્યું. એદલત માટે આજ સમયમાં બીજા સ્વામીની શોધ

યથ રહી હતી. તે કમ્બરો ૪ એદલ આ શોકકાવ્ય વાંચે ! પણ તે આનો સ્વયં અર્થ સમજશે ?

મેડમ લુગો અને એદલ બને આમાંથી નીકળતો ધ્વનિ સાંભળતાં હતાં-સમજતાં હતાં. કોઇ ગુસ્સે થયું અને કોઇ માત્ર રડીજ શક્યું !

આજ અરસામાં મી. ફોશરે "મેન્યુઅલ ટુ રીફ્રેન્સ" નામક પુસ્તક બહાર પાડ્યું. આ પુસ્તકને બાળ્યેજ સાહિત્ય વિષયક કહી શકાય. પણ આ યુવાન સ્નેહીને તેમ ન લાગ્યું. ગમે તેમ પણ પુસ્તક એદલના પિતાએ લખેલું હતું અને એજ કારણ તેને માટે પુરતું હતું. તેણે "રીબ્યુ"માં પુસ્તકનાં ધણુંજ વખાણ કર્યો. મી. ફોશર આથી પ્રસન્ન થયા પરંતુ પોતાના સ્વાભિ-માનમાં ખેંચાયા; અને હજીએ શાન્ત રહ્યા.

આજ પત્રે વિધાતા વચમાં પડી. કોંસના રાજને ઘણે વર્ષે સંતાનપ્રાપ્તિ થઇ, હવે તે સીમા ન રહી. વીક્ટરે દોડ્યો ને એક સુંદર કાવ્ય રચી મી. ફોશરને અર્પણ પત્રિકા સાથે મોકલાવ્યું.

મી. ફોશર આનો પ્રત્યુત્તર ન લખે તો સમજતાના નયમમાં ખામી આવે. પણ એણે વીક્ટરને જાહેરે તેની માતાને આભારદર્શક પત્ર લખ્યો. અને તેના પુત્રને તેની આશીસમાં મળવા જણાવ્યું. જહુ દરતો જણાવતો આ સંબંધ પણ વીક્ટરને મન કોમતી હતો. એણે છાનામાના એદલને મેડમોઝેલ દુવીદાલને ત્યાં એ ચિત્રકળા શીખવા જતી ત્યાં રસ્તામાં મળવાનું શરુ કર્યું, પણ આ જાતની મુલાકાતોમાં રહેતો બધે એદલે તરત પારખ્યો અને તે બંધ કરવાનો તેણે પ્રયત્ન કર્યો.

વીક્ટર નિરાશામાં ગુસ્સે થયો. એદલે

મગવાનું કબુલ પશુ એક ધીમેધીમે તે
ઓછી કરતી ગઈ. તે એક વિચિત્ર સંયોગને
લીધે થોડા વખતમાં તે તદ્દન બંધ પડી.

મગવાર

આજે સવારે તારા પિતા તરફથી એક
પત્રિકા મળી છે. એટલે એટલ, આજે તને
મળીશ. સવારમાં આખોએ વખત બીજો
વિચાર સરખોએ કર્યો નથી ત્યાં આવવાનો
વિચાર મને સુખ હપળવે છે, પણ બધારે
વિચાર છું કે એ વિચારો તને પણ સુખ
આપશે ત્યારે તો ખામ તને કોઈ કોઈ
વખત એકાન્તમાં મળી શકે અને માત્ર
સંબંધની સર્વ રમણીયતાઓ અનુભવી શકે,
વધાઈ એટલે તો મારા સુખની પરિમીમાં
મણ્યુરો, જે અભિપ્રાયો માટે તું અને સમ્પત્તિ
રીતે આપા મુકતી દેખાય છે તે બધા તારી
આગળ રજુ કરું. તું માત્ર તે અભિપ્રાયો
ફેરવાતી શકશે. તારા આનંદી સ્વભાવને નથી
મમતા એવા કેટલાક વિચારોને બદલવા માટે
પણ હું પ્રયત્ન કરીશ

દાખલા તરીકે, તું મને જણાવે છે કે
કવિત્વ કાકિની કદર કરવા તું અચકિતમાન
છે. તારી આ કબુલાત મને એવી રિચિત્ર
લાગે છે કે મારાથી દમાય તો તેને દલી
અદવાત મન થાય છે. તારી જીવનને તું
જેટલી પીછાણે છે તે કરતાંએ હું
તેને વિશેષ સારી રીતે જાણું છું.
મારા આ જવાબમાં, આવા આમાન્ય વિચારોમાં
મારો ગર્વજ કારણમૂલ છે, જેમ માની તું મને
અન્યાય નહોતો કરે (મારી પોતાની પીછાનો
આમાં સમાવેશ નથી).

એટલે, એ અપ્રમાણ કહું. કવિતા
એટલે સર્વ સદ્વસ્તુઓને વ્યક્ત કરનાર.
ઉત્કૃષ્ટ આત્મા અને શુદ્ધ કવિત્વ શકિત
પણ 'અર્થ' અવિભક્ત છે તેથી તારે કવિતા
અમજવાની કેટલી જરૂર છે તે જોઈશ
તે આત્મામાંથી જન્મે છે, અને એ આત્મા
જેમ સારાપં દારા પોતાની કૃતિતા
દર્શાવે છે તેમ એક સુદર કાવ્યદારા
એને વ્યક્ત કરે છે

આ વિચારને વિસ્તારથી સમજવતા શ્રમ
અને સમયની જરૂર છે, પણ તું જોઈ
શકશે કે માત્ર તારી સાથે કાવિથી વાતો-
લાપ કરીનેજ હજી સુધી તું નથી જાણતી
તેવા ભાવો હું તારી સમક્ષ પ્રુદ્ધા મુકી
શકું પણ હાલ તો આ સુખ મારા
નહીજમાં નથી આ સુખની માથે કાવિમાં
મગનારા બીજા અનેક સુખોની હાલ તો માત્ર
આશાજ રાખી શકું

મારી વધાઈ એટલે જાણજવું મારો
વિચાર કરજો અને એક બહુ લાભો પત્ર
વખતે-એકે તેએ મારે મન તો બહુ દુઃખજ
લાગશે તારા પત્રોના સ્નેહાસિંધન, જ્યજ્ય.

વળી 'તું કામ કરવા માગે છે' એવું
એવું ફરીથી તારે મને કહી પણ ન કહેવું
જ્યારે જ્યારે તું એ વિષય છોડે છે ત્યારે તું
અને પ્રુદ્ધ ફાખી કરે છે મારી શક્તિમાં
કે તો વિશ્વાસ રાખ. તારે માટે કામ કરવાનું
રવાન ચાલે છે, અને ક્યવન્ય તારે માટેનું
સ્થાન રચવાનું સુખ તને લાગતી વજમતી
બીજી સર્વ ખામતોની જેમ મારેજ મુટે
નીર્માણેય છે. મવામ, અને એક લાભો પત્ર
લખજો.

વાળની સુંદરતા અને વધારે કરવા માટે કામીનીઆ ઓઈલનો ઉપયોગ કરો

વાળની ખુબસુરતી વધારવામાં, સુંદર, લીસા અને ચળકતા બનાવવામાં, ગમે તેવી ફેશનમાં રાખવામાં, અને વાળનો વધારે કરવામાં કામીનીઆ ઓઈલ ધર્ણીક કામતી મદદ આપે છે. મગજને પણ ધર્ણી કંઈક આપે છે. સુગંધમાં ધર્ણ મધુર છે. એક વખત વાપરી ખાતરી કરી જુવો.

કીંમત બા. ૧ નો રૂ. ૧-૦-૦, ૩ બોટલીના રૂ. ૨-૧૦-૦;
પોસ્ટલ પર્કિંગ જુદું.

ખરીદતી વખતે કામીનીઆ ઓઈલના માંગળે અને લેળે.

ખીજું લેના ના.

એંગ્લો ઈંડીઅન ડ્રગ એન્ડ કેમીકલ કું., નં. ૧૫૫, જુમામસીદ, રેસ્ક નં. ૫,
મુંબઈ ૨.

વધુ પૈસા ખર્ચતા પહેલાં નમુનો વાપરી જુવો.
તમારા પરુદગી પામેલું પરદુગ

ઓટો દીલ બહાર (રજીસ્ટર્ડ)

મધુર, મનોહર, સ્વીટ અને લાટીંગ ફક્ત થોડાં દીપાં (few drops) રમાજ પર નાંખો અને સોરમ ચંમેલી અને મોગજનાં ફુલોની સાથે સરખાવી જુવો, પછીજ મોટી શીશી ખરીદજો. તમારા વદાખાઓને પણ ઓટો દીલ બહારનીજ બેટ કરજો. તેઓ પણ ખુશ થશે.

ખીજનું સેટોમાં પૈસા ખર્ચતા પહેલાં ઓટો દીલ બહારની ખાતરી કરજો. બોટલીની કી. રૂ. ૨-૦-૦, ૧-૪-૦, ૦-૧૨-૦ નમુનો બે આના, મુગંધી કાર્ડ એક આપો, પોસ્ટલ પર્કિંગ જુદું.

એંગ્લો ઈંડીઅન ડ્રગ એન્ડ કેમીકલ કું.,

નં. ૧૫૫, જુમામસીદ રેસ્ક નં. ૫, મુંબઈ ૨.

નમુના માટે આ નીચેની કુપન ભરીને મોકલો

નમુના માટે કુપન

એંગ્લો ઈંડીઅન ડ્રગ એન્ડ કેમીકલ કંપની; નં. ૧૫૫, જુમા મમજદ
રેસ્ક નં. ૫, મુંબઈ ૨.

જાત એક શીશી નમુનાની ઓટો દીલબહાર (રજીસ્ટર્ડ)ની નીચેને ઠેકાણે મોકલી આપજો.
ટપાસ ખર્ચ માટે એક આનાનો રદાંપ બીડેલ છે. (રદાંપ બરર બીડેલો).

નામ

ડેકાણું

વળી ખીજી ધાટ આવી પડી. એક દિવસ
આ ગિરિનાર ઉપરથી હાથ આવેલ ઉપાન
પહેરી બખ્તરમાં ગયો હતો. રસ્તામાં એક
મુઠ્ઠા મળ્યા. બે કે છું તેને ઓળ-
ખતો ન હતો છતાં જાણે અમારે કેમ
પરાપૂર્વનો સંબંધ હોય તેમ તે મારી તરફ
તાકી રહ્યો. “ભાઈ” આ ઉપાન ક્યાંથી
ખરીદ્યાં? અસલ જાણે મારાંજ ના હોય!
મારે પણ આવીજ જાતનાં ઉપાન હતાં. પણ
કમનશીંમ ગિરિનાર પરજ લુલ્હી આવ્યો છું.”
તે મહાશયના મુખમાંથી આ શબ્દો નીકળતાંની
સાથેજ મારા તો હોશકોશ ઉડી ગયા. અને
ગલરાટમાં મારાથી બોલાઈ જવાયું કે “મને
પણ આ ઉપાન ગિરિનાર પરથી મળી આવ્યાં
કે.” બીજે દિવસેજ મારે તહેામતદાર તરીકે
‘આપુ’ની ડાટ’માં હાજર થવું પડ્યું. ઉપાનની
ગોધમાં તે મારા પર દુઃખના ડુંગરા પડ્યા
હતા અને તેમાં વળી આ નવો આઘાત
થવાથી મારું હૃદય ફાટી પડતું હતું. છતાં
મારી તપાસણી વખતે અથથી ઇતિ મુધી
મારી આપવીતી કહી સંભળાવી. આ બધો

તે સમયના આ બંને આબ'દ બંદરોની વચમાં હોવાથી ત્યાંથી આવનાર જનાર માણસોએ સૌરાષ્ટ્રની તોંધ લીધેલી હતી; પરંતુ તેઓએ વર્ષો વેળા સ્થળોને આજે મુગધુષ વહી ગયા એટલે કુદરતના નિયમ પ્રમાણે ધણોએ ફેંકાર ચાલેલો છે, ને કંટલાં નો કાસનાં ભોજ પશુ ચર્ચા છે. ટોલમી કહે છે કે 'સૌરાષ્ટ્રના કીનારા ઉપર બરકે (Barake) નામનો એક છે. આ બરકે એ દ્વારિકા રાત્રું જોઈએ. જેને સુત્ર 'જગત્' કહે છે. ખેતન પશુ આમજ શરે છે, ને કહે છે કે શ્રીનગરની પાસે આવેલ નીચણી અને પેરશંદર વચ્ચે ૫ પ્રદેશ તે દ્વારિકા-જગત્' દશે, પરંતુ દ્વારિકા આના કરતાં વધારે પૂર્વમાં હતું. એમ આપણને ખ્યાલ થાયો પરંતુ ભાસે છે કે કંટલાકનું માનવું ખેતું છે કે પ્રનામથી વાવવ્ય દિશાએ જતીસ માહક દર માધુપુર પાસે દ્વારિકા હતું ત્યારે મીન એમ કહે છે કે કોડીનામથી નૈઋત્ય દેશમાં ત્રણ માહક દર અને સોમનાથથી પૂર્વમાં એકાદ માહક છે તે દ્વારિકા હતું. આ વીશે અને વધારે ચર્ચા ન કરતાં આને અપણે આગળ ચર્ચાશું. અત્યારે એટલું જ કહેવું જાય છે કે, હેડના અનુમાનને આજેએ સારુ સૌરાષ્ટ્ર મુળ દ્વારિકા માન છે. ત્યાર પછી 'બર્ડક્ષીમા' (Bardaxima) નું નામ આવે છે; આ 'બર્ડક્ષીમા' અને 'બરડ' એ નામમાં સામ્ય ભાસે છે, આ ઉપરથી સુલ આ શહેર 'પેરશંદર' ધારે છે; પરંતુ યુક્તને ધ્યાન બદાલ રહ્યું હશે કે આજ ભાગમાં શ્રીનગર ધણીજ પુરાણી જગ્યા છે અને લ. 'બરડીલા' નામનું અત્યારેએ જુનું ગામ છે, અને તે જુનાની નામની બાકી રહેલ યાદ કેમન હોય? ત્યાર પછી 'સૌરાષ્ટ્ર' નામનું સમૃદ્ધ ગામ કહે છે લેક્સન ધારે છે કે 'સૌરાષ્ટ્ર ગામ' તે

'જુનાગઢ', ત્યારે સુત્ર 'નવીનંદર' ધારે છે. યુક્તનો મત લેક્સન કરતાં વધારે મંદેહવાળો છે. ટોલમી 'ધણુજ' ઉત્તરમાં સૌરાષ્ટ્ર દેહથી 'સૌરાષ્ટ્ર ગામ' મુકે છે. આ સૌરાષ્ટ્ર ગામ તે 'વેરાવળ' જેને 'વેરાવળ' પણ કહેલ છે તે હોવું જોઈએ. જે કે ટોલમીના કહેવા મુજબ બહુ ઉત્તરમાં નથી, બરજસ વંથળી ધારે છે, ત્યારે જીન. થોડા સીડોર કહે છે. સીડોર, જુનાગઢ, વંથથળી (વંથળી) સૌરાષ્ટ્ર ગામ ન હોવાનું ખાસ કારણ એ છે કે કોડીનામ કહેવા મુજબ કીનારા ઉપર આવેલ નથી, અને જે સૌરાષ્ટ્ર ગામ સીડોર, જુનાગઢ, ને વંથળી ન. હોય તે 'વેરાવળ' જ હોવું જોઈએ એમ અનુમાન થાય છે. દક્ષિણમાં જે મોનોગ્લોસોસ (Monoglossos) તે 'માંગરોળ' હોવું જોઈએ. 'અષ્ટક પ્ર' (Astakapra) જે વલ્લભીના તાત્પર્યમાં વર્ણવેલ 'હસ્તકવપ્ર' જે વેદાની દક્ષિણે આવેલા 'હાપલ' પુરાણી નામ 'હસ્તક-વપ્ર' હોવા સંભવ છે. થીઓરીસ (Thiokhila) ને બરજસ 'થાન' ગણનાગરી ધારે છે, ત્યારે સુત્ર થાનની પૂર્વે આવેલા તલમાણા નજીક 'દેહીયા' માને છે; પરંતુ તલમાણા નો પાંચાળમાં નદી પણ નળ કોડા નામે ઝોળખાના કાસાવાડના ઉપરિભાગમાં આવેલ છે. 'હોરટી' (Horatie) એ 'સૌરાષ્ટ્રીઓ' હોવા જોઈએ, પંપીકે (Pnpike) નામની જૂથિર જેનો કહેલ પેરીપ્લસે પણ કરેલ છે તે 'અષ્ટક પ્ર'ની પાસે અને 'આરીગાઝા' ભરચના સામે કીનારે થી ૩૦૦ માહક દર છે એમ જણાવેલ હોવાથી આ જગ્યા 'જોપનાથ', હોવા સંભવ છે. પંડી. (Pandie) એ પાંડેલો હોવા જોઈએ. જે દંતકથાનુસાર

પશ્ચિમ ભરતખંડની યાત્રા ઇ. સ. ૧૩૫-૩૮ માં કરેલ. પોતાના પ્રવાસની રાજનીતિમાં વલ્લભીનગર અને સૌરાષ્ટ્ર વીશે નીચે પ્રમાણે લખે છે:-“ફાલપીનું (Fa-lapi) રાજ્ય પરિવર્તનમાં ૧૦૦૦ લી (૨૦૦૦ માઇલ) છે. પાયતખતનો પરિઘ ૩૦ લી (૧૦ માઇલ) નો છે. જમીનની પેદાશ, આબોદવા, લોકોની રીતભાત અને તેમની સામ્રાયકગન ‘મ-ત-પો’ (Ma-la-po માળવા) ના જેવાં છે. વસ્તી સંખ્યામાં ઘણી છે, ને સંઘર્ષાં કુટુંબો સમૃદ્ધિવાન છે. સો કુટુંબો દસ લાખ ઉપરની મીલકતવાળાં છે. દૂર દૂર દેશની કુશંખ્ય વ્યાપારની વસ્તુઓ અત્રે પુષ્કળ મળે છે, અત્રે સો સંગારામ (મક) છે, લગભગ ૭ હજાર સાધુઓ છે, જેમાંના ઘણાખરા સાધુ ‘ચિંગ-શી-આંગ-પુ’ (ching-liang-pu) ના મતનું અધ્યયન કરે છે. x x x જ્યાં જ્યાં ભુદે વિશ્રામ લીધો ત્યાં ત્યાં મહારાજ અશોકે સ્તૂપો બાંધ્યા છે x x ચાલતા જમાનાના રાજ્યો ‘સતીતી’ (‘Sat-ti’) કુળના છે. તે સર્વ ‘શીલો ઓ તીતો’ (‘Shi-lo-o-tie-to’) જે મઘપોનો રાજ છે. તેમના આ રાજ્યો ભરીજ છે. હવણાં (આશરે ઇ. સ. ૧૩૬) ‘ક્યોકરી’ (Kie jo-ka-she) ના રાજા શિલાદિત્યના પુત્રને ‘તુલુ-પોપોતુ’ (‘Tulu popotu’) નામનો જમાઇ છે. તે ચપળ છે પરંતુ જલદને ભુરસાદાર પ્રકૃતિનો છે, અને તેની બુદ્ધિ નબળી અને ભાવનાઓ સંકુચિત છે. તેમ છતાંએ નિરત્નને માને છે, દર વર્ષે સાત દિવસ મુઘી મોટી કચેરી ભરે છે, સર્વ ભકતોને

બોલાવી તેઓને અન્ન, તથા પોષાકો, ઔષધ, સાત કીમતી પદાર્થો અને મોટી કીમતી ચીજો પુરી પાડે છે, ને એનાંચત કરે છે. x x x” ત્યાર પછી આ ચીનો સાધુ તે રાજનાં ખુબ વખાણ કરે છે, તે સ્થાંથી આનંદપુરની મુઘા-કાતનું વર્ણન કર્યા પછી સૌરાષ્ટ્રમાં પ્રવેશ કરે છે. તેલખે છે કે “x x x વલ્લભીનું રાજ્ય હોડી લગભગ ૧૦૦ માઇલ દૂર મયો ત્યારે મુલાચા (Sulacha) રાજ્યમાં આવ્યો. આ દેશ મુમારે ચાર હજાર લી (૧૩૦૦ માઇલ) ના ઘેરાવાળાં છે. તેની રાજધાનીનો ઘેર ૩૦ લી (૧૦ માઇલ) નો છે. સૌરાષ્ટ્ર પશ્ચિમ બાજુએ મહી નદી મુઘી છે. ત્યાંની વસ્તી ઘણી છે. સર્વ કુટુંબો આબાદ-ધનવાન છે, એ પ્રાંત વલ્લભીના તાબામાં છે. જમીન કારવાળી તેથી ફળદ્રુપ થોડાં યાય છે. ત્યાં ૮૮ અને ઉષ્ણતા સરખાં છે, તેમ છતાંએ વીનોળીઓ ઘણા યાય છે. રીતભાતમાં લોકો મંદલાવી અને બેદરકારી બતાવે છે. લોકોનું જ્ઞાન ઉંડુ નથી ગરમ ને દલકા સ્વભાવના છે. વિદ્યા તથા કળાને ચઢાતા નથી તેઓમાં સત્યાગ્રહસારી અને બીજા પાખંડી છે. અત્રે અઢી કોડી-પચાસ મક છે, ને તેમાં આશરે તથા હજાર સાધુઓ છે; જેમાંના ઘણા ખરા ‘શાંગસોપુ’ની (Shang-tso-hu) શાળાના છે, અને તેઓ આર્થ સ્થાવિર પંથના અને મહાયાત માર્ગના છે. આ ઉપરાંત અન્ય સો દેવાલયો પાખંડ મતનાં છે. પશ્ચિમ તરફના સમુદ્રમાં જવાનો રસ્તો આ રાજ્યમાંથી છે. આ રાજ્ય પશ્ચિમ સમુદ્રના રસ્તા ઉપર છે-ને તેથી સર્વ લોકોને કાયદો યાય છે. ‘મુખ્ય

૧ ‘ચીંગ શી આંગ પુ’ મત એટલે સમ્મતીતીય જેને સરસ્વતમાં ‘હિનચાત’મત કહે છે. ૨ ‘સતીતી’= ક્ષત્રિય. ૩ શિલાદિત્ય. ૪ કાન્ય કુબ્જ ૫ મુવપતું મુવપતુને. મુવસદ પાખું કહેલ છે. બુવા. ગર્ગલ રા. ઓ. મો. વો. ૬. ૬ સૌરાષ્ટ્ર. ૭ બૌદ્ધ મતના અનુયાયી, નેપાખંડી=અન્ય ધર્મ પાળનાર.

ગુજરાતમાં કહેવાય છે કે 'ચરોતરનો ચચ્ચો,' સૌરાષ્ટ્રનો અપભ્રંશ 'સરોટર.' 'ચરોતરનો ચચ્ચો' જલ્પએ વપરાશમાં છે, ને આમ 'સરોટર'નો ચરોતર થયું હશે. ડૉ. ભાઉ એક જગ્યાએ કહે છે કે "સાતમી સદી પહેલાંના ભુના ગ્રંથોમાં આ દેશનું નામ ગુજરાત ક્યાંએ જલ્પાતું નથી. દ્વાદશી ગુજરાતનો કેટલો એક ભાગ માળવામાં, તો કેટલો'ક લાટ દેશમાં, તો થોડોએક મારવાડ અને બાકીનો વલ્લભી-નું રાજ્ય સૌરાષ્ટ્રમાં ગણાતો હતો. ગુર્જર લોકોએ સરસ્વતી કહેલ જ્ઞાનિ તે 'ગુજરાત.' મહારાષ્ટ્ર જેમ ગુર્જરાષ્ટ્ર ઉપરથી ગુજરાત નામ પડ્યું એ માન્યતા બુલ્લભી લેરી છે. ભુના ગ્રંથોમાં 'ગુર્જરા' છે, ગુર્જરાષ્ટ્ર નથી " સાતમી-આઠમી સદી પછી અલ્પહી-લવાડના રાજાને અનલ ગુજરાતની અરસ-પરસના દેશમાં ફેલાતો ગયો તેમ નેની દહ પછુ વધી ગય. આ નિયમ સ્વાભાવિક છે. આમ માત્ર ઠીકઠપજ સૌરાષ્ટ્રમાં રહી, બાકીનો ભાગ 'ગુજરાત' સંસારી ઓળખાવા લાગ્યો, પરંતુ આ સમયે આપેલા જ્ઞાન ઉપરથી એટલુંજ જણાય છે કે એ સમયે-માનમી સદીમાં ગુજરાત એ સૌરાષ્ટ્ર દેશનો એક પ્રાંત હતો. મેજર કુઝ જેમ્સ કહે છે કે 'આજનો ફળુપ ગુજરાત એક સમયે વેરાન સરોવર હતો.' સૌરાષ્ટ્ર તે સમયનો એક સરોવરલત બાગ હતો. આ ઉપરથી પણ સદજ સમગ્રાય કે સૌરાષ્ટ્ર જેવા ફળુપ દેશના વેરાન સરીખો ગુજરાત એક ભાગ એક સમયે હતો.

રામલ એચીવાટીક રીસર્ચીસ સોસાયટીનાં વાલ્યુઅરનાં પાનાં ફેરવતાં, એક વસ્તુ ધ્યાનમાં આવેલી, જેનો કેટલોએક ઉતારો અત્રે આપવો અરથાને નહીં મળાય. "x x x એક જાણુ

સૌરાષ્ટ્ર, ને ખીજી તરફ ગુજરાત-આ બંને વચ્ચેનાં જળ સુકાઇ ગયાં. ગુજરાત સૌરાષ્ટ્ર સાથે જોડાઇ ગયો. જ્યારે આ દ્વિપકલ્પ ટાપુ હતો ત્યારે આજનો ફળુપ ગુજરાત વેરાન સરોવર હતો, અને તેથી આ બંને ટાપુ યુફ્રીડીને ટાઇગ્રીસ નદીઓ ઉપર આવેલા અંસીરીઆ અને બેમીડોન શહેરમાં એક મેહું રાજ્ય હતું. કચ્છ દેશ સૌરાષ્ટ્રનો એક પ્રાંત ગણાતો હતો એ બુદ્ધી ન જવું જોઇએ." સૌરાષ્ટ્ર અને સૌંધ તે વખતમાં એ રાજ્યના પેટા ભાગ તરીકે ગણાતા, ને તેને 'કુશદિપ' ના નામે સર્વ જાણુતા, તથા એ રાજ્યને તાપે સારીવા, અરવચ્યાન અને ત્રિષુ નદી સુધીનો ભાગ ગણાતો હતો, જે ભાગની ચારે બાજુએ કેરળીનન સમુદ્ર, જમ્મી સમુદ્ર, રાનો સમુદ્ર અને ઈર્મનનો અખાત હતો. ભાગના પુરાણ તથા અન્ય મહાત્મ્ય-પુરાણ વગેરે ગ્રંથો પરથી જણાય છે કે સૌરાષ્ટ્રને પ્રાચીન કાળમાં 'કુશાવર્ત' કહેતા. જૈન લોકોના ગ્રંથમાં 'કુશરખર્ત' નામ જોવામાં આવે છે. કુશ નામનો દેવરાજાન રાજ્ય હતો દેવાની અધરા તો કુશ લોકોની જમીન એટલે 'કુશાવર્ત' વા 'કુશદિપ' કિંવા 'કુશરચકી' નામ પડ્યું હશે. આ સર્વ નામ એક બીજાને મળતાં આવે છે. વાટુદીનું બાવજલ, અને મુસત્રખાનોનું કુરાન આ આ ત્રિપવને પુષ્ટિ આપે છે. બાવજલ કહે છે કે કેકેસસ પર્યન પાસે જ્યારે નોહાનું વઢાણ અટક્યું ત્યારે નોહા પોતાના ત્રણ પુત્રો-સામ, હેમ, અને જાદેત સહિત જમીન ઉપર ઉતર્યો. હેમનો પુત્ર કુશ અને કુરાનો પુત્ર નીવરોડ મહાજગ્યાન અને ગીઝરી હતો, અને આ નીવરોડે એ દેશનાં જગજી જનવરોને મારી બેએડોન શહેર યુફ્રીડીસ નદીને કાંઠે બાંધ્યું.

“ના.”

તે ઘણી વાર નદી સામે જોઈને ઉભી રહી. ઊંકરાં સ્થિતે ઓઝવાની તેની શક્તિ નહોતી. સાંધા જઈને દહેરાને ઓઝસે ખેડી.

સાંજ પડી ને આંખડ મહેતા, મણિમદ્ર ને ગંગલી આવ્યાં.

“વખત થઈ?”

“ના જરા વાર છે. દેવો તૈયાર થવા મથો છે.”

“બા! અત્યારે જવાનું છે?” મહાશ્વેતાએ પુછ્યું.

“હા, જહેન. ગંગલી! તું તૈયાર થઈ?”

“ગંગલી!” આંખડે કહ્યું. “લે આ કુંડું. તને ખર લાગશે ને મારો લાઘવ વાદડ મહેતા છે. ખંભાતમાં તપ મ્હકરો તો મળશે. તેને આ પા આપજે. તને તે બહુ ખપ લાગશે.”

ગંગલીએ મુગે મોઢે કુંડું લીધું ને કડે આંખડું.

“જનની ઉઠાવજો પાટણ જઈ ત્રિભુવન પાલ મહાનાજનાં રાણી કારમીરાજાને ઊંકરાં સોંપી આવજો,” મંગરીએ સોંપણ કરી.

“તારુ બા! તમે જરાએ શીદર કરશો નહીં. દેવાનાય કંશે તો બધું સમે મુનરે ઉતરી જશે,” ગંગિણીની આંખમાં અશ્રુ આવ્યાં.

વૈસરીએ બગામું આપું. “થોડી વાર થાય તો દરકત નહીં, આને ઉઠાડી આપું.” કહી મંગરી આવી ખસી ને થોડે દૂર જઈ વૈસરીને પંપાળી ઉઠાડવા માંડ્યો.

બન્ને પેને દીકરાનાં મળા પર છરી ફેરવવી હૃદય એવો ખ્યાલ મંગરીને આવ્યો. થોડી વારે વૈસરી ઉઘી ગયો.

“જહેન મહાશ્વેતા!” મંગરીએ ઊંકરીને કોટે વળગાડી કહ્યું: “તું જતી વખત રહી નહીં, તું તો બહાદુર છેને?”

“બા!” મહાશ્વેતાએ રડી દીધું, “પણ મને તમારા વગર કેમ ગમશે?”

“અરે હું તારા બાપા આવ્યા કે આમ આવી. જો તું ડાહી છે. તારા લાઘવે સંભાળજે ને કારમીરાજાને લાં ડાહી થઈને રહેજે. ને તારા બાપા—” મંગરી બોલી ચકી નહીં, “જો તારા બાપા આવે તો તેમની સેવા કરજે. મારી વાહુડી!”

—“ને બા તમે?” કુરકાં ખાતાં અધીરાઈ માં મહાશ્વેતાએ પુછ્યું.

“હું નહીં આવું...તો..મને....સંભાળજે,” મંગરીને કુરકું આવ્યું. તંણે કોનવધી રડતું આપ્યું, ને હેઠ પીસી વૈસરીને લીધો.

તેની આંખોમાં સ્થિર તેજ આવ્યું. તે કુંડું ઉંચું રાખી દહાડા દેવાગ આગળ ગઈ ને ગરલીને વૈસરી સોંપી. “ગંગલી! મારાં લાગમાં ઉઠેરેલાં કુરક સંભાળજો.” મંગરીએ નીતાસો મુક્યો. જવાની આંખ સજ્જ થઈ.

“દેવા!” આંખડે પુછ્યું, “રસ્તે તો વાધો નહીં આવે? ના! તો હું આવું.”

“બાપુ! જરા શીદર કરશો નહીં. ગંગલીને જરાજર પડુંબાડી દેશ,” કહી તેણે જોરથી નાક નથી ક્યું.

દેવાએ બાગી બેલી ને તે બહાર ગયો. અને વૈસરીને લઈ લીધો. પછી મહાશ્વેતાને બહાર લીધી. તે બહાદુર ઊંકરીએ એક શબ્દ બોલ્યા વગર માત્ર દાયેલીજ માની રમ્મ માગી.

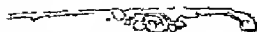
તેના નાના અણુસમગ્ર અતરમા અસારે
કે કે થતું હતું, પણ શું તે સમગ્રનું નરોત્તું
માત્ર રહું રહું થયા કરતું હતું

"દીકરા! સંભાળજે," મંજરીએ કહ્યું
દેવાએ ખારી દીધી ને આખો અદરથી તાળું
વાસ્યું.

મંજરી વધારે વખત ત્યાં ઉભી રહી ન
શકી. તે ઝપાટાપંથે એકની એકલી માથું
કેડું રાખી ગદના કાગરા પર ચાલી મઠ.

આવા અપાર શોકમા તેને આશ્વાસન
આપવાની કાછની હીમત નહોતી

[આ સંલેખ શાર્તાનો વિશેષ બાજ આપના અર્ચાર્થ]

હજી વખત છે.

હન્કમોશ બચાવવા માટે મળો.

પ્રાણુલાલ અમૃતલાલ વૈધની કું.

હન્કમોશના અનુભવો

૪૨૧૯ માળ લાખનિંગ બીહીંગ, મનુષ્યના મારણી પામે, મુખાષ

ગુજગતના દરેક મનુષ્યને વાંચવા યોગ્ય

મનુસ્મૃતિ

(ગુજગતની દીકરા માટે કેમીએલડ ૮૦૦ પનાન પાગ બાઈ-ડીમન્ટ પ્રુન્ટર)
આજેજ ખરીદી, વાંચી, વિચારી અનુસરી, કેડું સ્વરાગ્ય જોડે
તે ન શે મત આધો.

હાંમત ક. ૫-૦૦૦ ચામટેજ હુડ

મળવાનું હાલુ: વૈધ ભગવાનલાલ ત્રિભુવન,

ન. ૫૨ 'મુખેશ' પેશ' ભાગ-૩૦૨ કા. મુખાષ
તથા બીજા પ્રસિદ્ધ હુકમેપતે ૫૨૧૧ મળશે.

તનમનની મહેનત કરનારાં !

તમે વાપર્યું

કે ?

અંકુ

નમૂનેદાર ચાલુ

કેસરી જીવન

સુશોભિત—સુવાસિત—સ્વાદિષ્ટ—પૌષ્ટિક

રસાયનરૂપ લીલાં રમઘર
આમળાં સાથે રસસિદ્ધર અમ્લક,
કેસર, કચુરી અને બીજાં દીપન
પાચન તથા પૌષ્ટિક આપેલા
મેળવી બનાવેલું

મહારસાયન

તમે

માંદાં હો કે સાગાં હો
નબળાં હો કે સખળાં હો
નાનાં હો કે મોટાં હો
શી હો કે પુરૂષ હો
તમે જે હો તે

અંકુના કેસરી જીવનનો એક પોટ

આજેજ લઈ લાગો :

આજેજ મંગાવી લ્યો :

તનમનની મહેનત માટે લેવાર થયા માંગે

અંકુ : : :
દા. માર્સ્યુટિકલ : : :
વર્ક્સ, લી. : : :

કારખાનું : એલ્ફીન્સ્ટન રોડ, મુંબાઈ ૧૩

મુખ્ય દુકાન : કાલબાદેવી રોડ, મુંબાઈ ૨

કેસરી જીવન-રેતલ ૧ ના રૂા. ૫, રેતલ ૧૧ ના રૂા. ૨૫, ૧૧ નો રૂા. ૩૫

કેસરી જીવનનું માહિતી પત્ર તથા વ્યાખ્યાન દવાઓનું સૂચીપત્ર તાકીદે મંગાવો

પુસ્તક ૧]

માર્ચ ૧૯૮૧

[અંક ૫

શુભરાતે સમારો નવો પુત્ર આરબી છે તેની સફળિની મહત્વતાણા
ચી ખઈ છે તે સામયોચી સમજ માન્ય છે

મિત્ર પુત્રવત્તા ત્યાં ૨, ઉલ્લાહ છે જેથી વ્યવસ્થિત ન હોય અભિવરણ છે
એમાં અવસ્થાસ્થિ છે તે સ્વાતંત્ર્ય છે, મુલ્કીયત્ત છે અને નિષ્કલ્પ છે, ભાવના
શીલતા છે અને કોષાધર્મિત પ્રેમ છે, અને બીજાંય તપથી માનવતા વિસાવવાની
દેશ છે

મિત્રા કીલમાં પુત્રની મામારતા છે, તે યતા સનીની આગળ છે એમાં રમિતતા
છે તે સરસ જીવ છે, કાર્યમયતા છે, તે છતાં વ્યવસ્થિત મુદ્દિ સતેજ છે ધર્મોધના
નથી, આ ક્રિયાતુ દરવની ગમિ છે એમાં પુત્રવત્તા સમાન થવાની દોસ છે, છતાં
પુત્રને પડમિત્ત હતા શેવાતુ કંઈપન છે, નવનવા ઉત્પાનો છે, છતાં દુખ સહન
કરાલી હોમન છે અને પુત્રને તે કીયામાં નિમુદ્દ પ્રેમની તરેલ ભવતા થઈ છે

અનિત્રામયો નવપુત્રનું ચેતન પ્રસરી થયું છે--પરીર નવા સમારો સંચાર
થાય છે

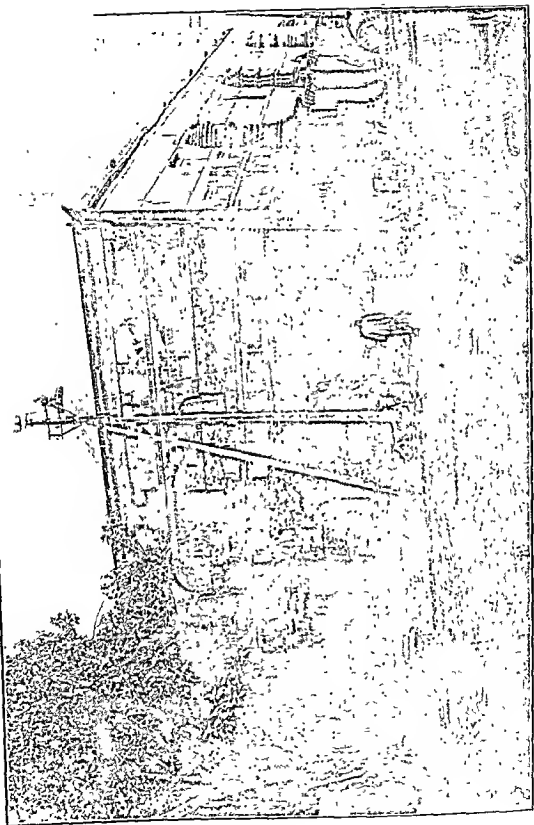
ભવિષ્યત્તને બતાવે છે તે અનિત્રા મુલ્કરાવના અગ્ર અને છે, અને એમ
અગ્રેયત્તે મિત્રાવના પરચીત આત્મા પરમાય છે તેમ ગુજરાતી સફળિના મતાથી
મામારતા સહી છે કે કાર્તીકે ને પરચીતની આ અર્ધ આર્થસ સફળિને વિચ-
મન સહ કીતી છે, અને આર્થવના સનાતન વરો મહત્વતાણા ને પીરતા, સમાન
ને સ્વાતંત્ર્ય દાદે, સ્વાતંત્ર્ય ને વ્યવસ્થા, તથા રમિત ને સયમ, પિત્રમિત્ર ને છાદયા,
શબ્દમહત્તી સર્વોગેસેવા, અને પ્રેમ-નિર્મલ ને નિરુદ્ધ-આ પુરાણ નવ આર્થીતાની
વિમાળી થો દિદામાં પ્રસુરો

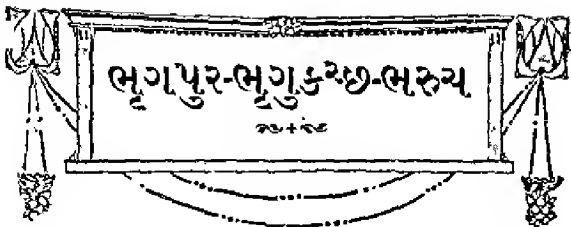
— ગુજરાત-વિક સાંસ્કારિક વ્યક્તિ માંથી

1271 file]

મુસલમાની સંસ્થાની સાધીયા બુદ્ધિમાનશબ્દ:

the 10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57-58-59-60-61-62-63-64-65-66-67-68-69-70-71-72-73-74-75-76-77-78-79-80-81-82-83-84-85-86-87-88-89-90-91-92-93-94-95-96-97-98-99-100-101-102-103-104-105-106-107-108-109-110-111-112-113-114-115-116-117-118-119-120-121-122-123-124-125-126-127-128-129-130-131-132-133-134-135-136-137-138-139-140-141-142-143-144-145-146-147-148-149-150-151-152-153-154-155-156-157-158-159-160-161-162-163-164-165-166-167-168-169-170-171-172-173-174-175-176-177-178-179-180-181-182-183-184-185-186-187-188-189-190-191-192-193-194-195-196-197-198-199-200-201-202-203-204-205-206-207-208-209-210-211-212-213-214-215-216-217-218-219-220-221-222-223-224-225-226-227-228-229-230-231-232-233-234-235-236-237-238-239-240-241-242-243-244-245-246-247-248-249-250-251-252-253-254-255-256-257-258-259-260-261-262-263-264-265-266-267-268-269-270-271-272-273-274-275-276-277-278-279-280-281-282-283-284-285-286-287-288-289-290-291-292-293-294-295-296-297-298-299-300-301-302-303-304-305-306-307-308-309-310-311-312-313-314-315-316-317-318-319-320-321-322-323-324-325-326-327-328-329-330-331-332-333-334-335-336-337-338-339-340-341-342-343-344-345-346-347-348-349-350-351-352-353-354-355-356-357-358-359-360-361-362-363-364-365-366-367-368-369-370-371-372-373-374-375-376-377-378-379-380-381-382-383-384-385-386-387-388-389-390-391-392-393-394-395-396-397-398-399-400-401-402-403-404-405-406-407-408-409-410-411-412-413-414-415-416-417-418-419-420-421-422-423-424-425-426-427-428-429-430-431-432-433-434-435-436-437-438-439-440-441-442-443-444-445-446-447-448-449-450-451-452-453-454-455-456-457-458-459-460-461-462-463-464-465-466-467-468-469-470-471-472-473-474-475-476-477-478-479-480-481-482-483-484-485-486-487-488-489-490-491-492-493-494-495-496-497-498-499-500-501-502-503-504-505-506-507-508-509-510-511-512-513-514-515-516-517-518-519-520-521-522-523-524-525-526-527-528-529-530-531-532-533-534-535-536-537-538-539-540-541-542-543-544-545-546-547-548-549-550-551-552-553-554-555-556-557-558-559-560-561-562-563-564-565-566-567-568-569-570-571-572-573-574-575-576-577-578-579-580-581-582-583-584-585-586-587-588-589-590-591-592-593-594-595-596-597-598-599-600-601-602-603-604-605-606-607-608-609-610-611-612-613-614-615-616-617-618-619-620-621-622-623-624-625-626-627-628-629-630-631-632-633-634-635-636-637-638-639-640-641-642-643-644-645-646-647-648-649-650-651-652-653-654-655-656-657-658-659-660-661-662-663-664-665-666-667-668-669-670-671-672-673-674-675-676-677-678-679-680-681-682-683-684-685-686-687-688-689-690-691-692-693-694-695-696-697-698-699-700-701-702-703-704-705-706-707-708-709-710-711-712-713-714-715-716-717-718-719-720-721-722-723-724-725-726-727-728-729-730-731-732-733-734-735-736-737-738-739-740-741-742-743-744-745-746-747-748-749-750-751-752-753-754-755-756-757-758-759-760-761-762-763-764-765-766-767-768-769-770-771-772-773-774-775-776-777-778-779-780-781-782-783-784-785-786-787-788-789-790-791-792-793-794-795-796-797-798-799-800-801-802-803-804-805-806-807-808-809-810-811-812-813-814-815-816-817-818-819-820-821-822-823-824-825-826-827-828-829-830-831-832-833-834-835-836-837-838-839-840-841-842-843-844-845-846-847-848-849-850-851-852-853-854-855-856-857-858-859-860-861-862-863-864-865-866-867-868-869-870-871-872-873-874-875-876-877-878-879-880-881-882-883-884-885-886-887-888-889-890-891-892-893-894-895-896-897-898-899-900-901-902-903-904-905-906-907-908-909-910-911-912-913-914-915-916-917-918-919-920-921-922-923-924-925-926-927-928-929-930-931-932-933-934-935-936-937-938-939-940-941-942-943-944-945-946-947-948-949-950-951-952-953-954-955-956-957-958-959-960-961-962-963-964-965-966-967-968-969-970-971-972-973-974-975-976-977-978-979-980-981-982-983-984-985-986-987-988-989-990-991-992-993-994-995-996-997-998-999-1000-1001-1002-1003-1004-1005-1006-1007-1008-1009-1010-1011-1012-1013-1014-1015-1016-1017-1018-1019-1020-1021-1022-1023-1024-1025-1026-1027-1028-1029-1030-1031-1032-1033-1034-1035-1036-1037-1038-1039-1040-1041-1042-1043-10

લેખક.

ગા. દુર્ગાશંકર કેવળરામ શાસ્ત્રી.

સબ, સાહિત્ય સહુ

નકલ કહે છે કે કિનારાના તાપરાજા
 રિવસે ભગવાન શંકરને શરિર ખુબ
 પગસેવા છુપો અને એ પરમેવામાંથી એક
 આતિ રૂપાળી કન્યા પ્રગટ થઈ આ શંકર
 પુત્રી તેજ નર્મદા કે રેવા આ કારણથીજ
 રેવા સ્વરૂપા કહેવાય છે આ રસકન્યા રેવા
 તે જન્મ રેવામાં સુ પુનમે થયે મનાય છે
 નર્મદા નદીની કાંઠામાં લગભગ સાઠસાત
 મા મેન છે એ અમરકંટકના ૭૫૦૦ ફી
 ઉંચા પહાડમાંથી નીકળી વિખાદિ અને સાત
 પુરા પર્વતની વચ્ચેથી પમાર થઈ સુન્દરાનખ
 આવે છે. નર્મદા મહાનદી છે. ૬૨ વર્ગ
 ફેરુ પાણી નર્મદા છાં આવે છે એના
 ખ્યાલ આવવા માટે કહેવું જોએ કે તે
 મામામા ૩૬ ઇંચ વરસાદ પડે તો દોષ તો
 આખા વર્ષ દરમિયાન નર્મદામાં એટલું
 પાણી આવે કે એ પાણીથી ૩૨૪ ચોરસ
 મેન ક્ષેત્રફળનું અને ૧૦૦ ફી ઉંચું સરોવર
 બરાબર જળ નર્મદા ગુજરાતમાં મોગમાં મોગી

નદી કે ભારત વર્ષની મહાનદીઓમાંની એક
 છે. પણ એની અકર્ષકતા એ એક જ કારણ
 થી નથી પણ બને કાંઈ પહાડો તથા ભૂકંદ
 જગતોની વચ્ચે જુદી ખીણમાં રથરામો કેપર
 પહાડતી, ઉજળતી, કેડકા માસતી બરાબ પાણી
 નર્મદાની રમણીય ભવ્યતા અને ભયકરતા
 એ કદરવાને બધી આકર્ષક બનાવે છે
 તેમાંએ કેટલાક મથોતો અતિશય રમણીય છે
 અમરકંટકથી જોરમાં નીચે ઉતરતી નર્મદા
 ૨૦૦ મેટર ઊંચા ૧૬૫ જળાશયપુરથી નાન મેન
 નીચે આરસપહાણના ખડકોમાં જે ઉંડા કુડો
 માટે છે તે કુડો-પીધ, એની આમપાસના
 આરસપહાણના ખડકો વચ્ચે રેખાવ અ. બુન છે.
 આ પહેલાં પણ કેટલાક ધોધ આવી જાય
 છે અને ૧૬૫ પાણી આગામી કાલના જે તણ
 કોષો આવે છે નદી કવચિત્ત પિસાય ઉભાં
 ભવ્ય ક્ષો વચ્ચે શાત રીતે ચાલી જાય છે
 કવચિત્ત પોતાનો પટ સંકેતી, લઈ ઢરણી
 કાળજ સમાઈ જાય છે મેકડો મેન કુધી

ભયંકર જંગલો વચ્ચે આત્મા પછી યુગરાત-
ના કળદ્રુપ પ્રદેશને વધારે કળદ્રુપ કરતી વાદી-
ઓ અને ખેતરો વચ્ચે તપારે આ રુદ્ર-
કન્યા પસાર થાય છે, ત્યારે જાણે એનું રૂપજ
અદલાધ બાય છે. એના પિતાનું રુદ્રત્વ સાંત
યઇ શકરત્વ પ્રગટ થાય છે. નદીનાં પાણી
પણ ક્યાંક સો સો રીટ ઉંડાં છે તો ક્યાંક
વેતલર છે.

ભયંકર જંગલો, પહાડો અને મહાનદી
ત્રણેનો યોગ થયો ત્યાં રમણીયતા અને લબ્યતા-
ના ભડત આર્યોને તીર્થની કલ્પના વીજળીના
વેગથી રચુરતી. વળી નર્મદા તો આર્યવર્તની
એક કાળે સીમા જેની હતી. દક્ષિણ તરફ
ધસે જતા આર્યો વિંધ્યાચળ અને નર્મદા
આગળ અટકી જતા. આ રીતે અટકેલા
આર્યોએ નર્મદાને આકર્ષક રીતે અવગ્રોહી
હોય એ સંભવિત છે. તીવ્રતમ તપની દ્વંદ્વથી
વસ્તીથી દૂરને દૂર જતા, અનિશ્ચય ભયાનક
તથા અગમ્ય સ્થાનો શોધતા તપસ્વીઓ નર્મદાના
કાંઠા ઉપના જંગલોને તપોઝૂમિ માની ત્યાંજ
તપ કરતા બેસી ગયા હોય એ સંભવિત છે.
આવા મહાતપસ્વીઓનાં દર્શન કરવા અનિશ્ચય
ત્રમ તથા જોખમ બેઠીને જે ભાવિંદાં નર્મદા
કાંઠે આવનાં દરો તંએને ગંગા વમતા ઘણે
દૂર મુક્યા પછી મૈયાઓ સાથે સંધ્યા કરે
એવી આ મહાનદીને જોઈને કેટલા આનંદ
થયો દરો. એની કલ્પના આ રેલેની જોખમ
કે ત્રમ વગંની મુસાફરીના સમયમા આવવી
સંભવિત નથી. મહાતપસ્વીઓનાં દર્શનથી
તથા ભવ્ય અને ભયાનક જંગલો વચ્ચે
વહેતી પુણ્યસ્રિત્રા રહેદાનાં દર્શનથી
તથા એનાં સ્નાનથી તમ થયેલા ભકતોએ
નર્મદાને પણ પવિત્ર નદી માનવા મંડી દરો.
જગ્યાથી આદ્યે દૂર આત્મા પછી રેવાઈને

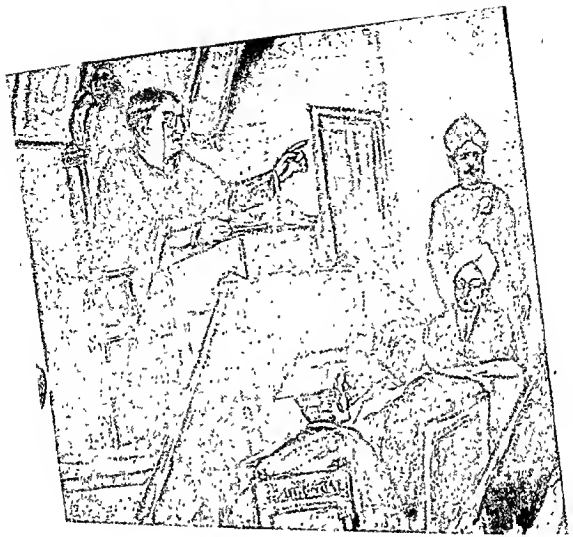
પવિત્ર ન માને તો આર્યો જવે કેમ? બીજી
તરફથી સૌંદર્યિક દ્વંદ્વિય વીરોએ નર્મદા આગળ
અટકીને માળવામાં અને યુગરાતમાં રાંભે
જંભાવ્યાં, એટલે નર્મદાનું માહાત્મ્ય બેવડું
વધું. ધર્મ અને અર્થ બેઉના આશ્વર્યરૂપ
નર્મદાની તીર્થરૂપતા વધતી ગઇ. પહેલાં ત્યાં
યોગીઓ અને તપસ્વીઓ યોગ અને તપની
સાધના કરવા બેસતા ત્યાં મોટા યજ્ઞોનું સ્થાન
દેવયૂગ્મએ લીધું, એટલે નર્મદાના કાંઠા ઉપર
દેવો આવીને બેઠા. રુદ્રકન્યાના કાંઠા ઉપર
ભગવાન શંકર શીવાય બીજી કોણ હોય !
છેક મુળથી મુખ મુખી નર્મદાના કાંઠા ઉપર
સ્થળે સ્થળે અનેક શિવમંદિરો ઉભાં થઇ ગયાં.
રેવાઈની પવિત્રતાના પ્રયો લખાયા. યાત્રાઓ
અને પરિક્રમાઓ થવા લાગ્યાં. ભગવતી
લાગીરથીનો એક કાંઠો કાશી તરફનો કાંઠો પવિત્ર-
મુક્તિદાયક મનાય છે ત્યારે બીજો કેટલો અપવિત્ર
મનાય છે. આની સરખામણીમાં રેવા ભડકો
રેવાને ઉભય તટ પાવની ગણે છે. અને કહે
છે કે સરસ્વતીમાં ત્રણ દિવસ સ્નાન કરવાથી,
ચતુનામાં સાત દિવસ અને ગંગામાં એક
દિવસ સ્નાન કરવાથી સર્વ પાપો ધોવાઈ
જાય છે; પણ રેવામાનાં તો દર્શનથીજ પાપ
ધોવાઈ જાય છે. વળી ચતુના અને ગંગાની
પવિત્રતા કલિયુગનાં અમુક વર્ષો ગયા પછી
ફીણ થઇ જશે પણ નર્મદાની તો અતંત
કાળ પર્યંત રહેશે. રેવા ભડકોની માન્યતા
પ્રભાણે દેવળ દેવાઈજ પાણી નદી પણ
એના ઉત્તર કાંઠા ઉપર ૧૧ ગાઉ સુધી અને
દક્ષિણ કાંઠા ઉપર આઠ ગાઉ સુધી કુત્રા
તળાવનાં પાણી પણ રેવા જળ સમાન પાવન-
કારી મનાય છે. વધારે શું? જોનાની પુત્રી
ઉપર જોગા સંજુની એટલી કૃપા છે કે
નર્મદામાં સર્વત્ર પોતે વાસ કરીને રહે છે.

રહ્યું હોય હોય, પછી ક્ષત્રપોના હાથ ગયું એમ રદ્દદાનના ગીરતારના શિલાલેખ પરથી તથા ક્ષત્રપ શીકાઓ ભરચમાંથી મળ્યા છે તે પરથી સાબીત થાય છે. ક્ષત્રપોના સમયમાં વચ્ચે થોડો વખત આંધ્ર રાજ્યોના હાથમાં ગયું હોય એ સંભવિત છે. ક્ષત્રપો પાસેથી ગુજરાત ગુપ્તોના તાજામાં ગયો. ગુપ્તોના શીકાઓ પણ ભરચમાંથી મળ્યા છે. 'પેરીપ્લસ'નો લેખક તથા ટોલેમી ભરચ શહેર (Barinagat-ભરુકચ) ની ખાસ નોંધ લે છે. પેરીપ્લસના કહેરા પ્રમાણે ભરચ શહેરથી આરંભી સૌંધ સુધીનો દેશ ભરચ નામથી ઓળખાતો. ગુપ્તો પાસેથી ભરચ વલ્લભી મેના તાજામાં આગું નવી શીકાગતું, એ વખતના ભરચના ગુર્જર રાજ્યો દક્ષિણના ચાલુક્યોના ખંડીયા નામ હોય કે સ્વતંત્ર પણ હોય; પરંતુ ભરચના રાજ્ય તરીકે પહેલવહેલો ઉલ્લેખ આ ગુર્જર રાજ્યોનો મળે છે. આ ત્રણ ગુર્જર રાજ્યો વીશે એમનાં દાનપત્રોમાંથી જે માહિતી મળે છે એથી વિશેષ કે જાણવામાં આગું નથી. પણ વિ. સં. ૪૮૬ ના ભરચના ગુર્જર રાજ્ય દદ્દ પહેલાના અનુયાયી જયલદના દાનપત્રનાં આશ્રમેશ્વર (જંજુસર તાલુકા) નો તથા શીકાગમ (હાલનું શીગમ) ગોલીઆવલી (હાલનું ગોલેલ), જમ્લ (હાલનું જમડી) વગેરે ગામેનો ભરુકચ વિષયનાં ગામે તરીકે ઉલ્લેખ મળે છે. વળી જયલદના અનુયાયી દદ્દ બીજાનાં શક સં. ૩૮૦, ૩૮૫, ૪૦૦ અને ૪૧૭ નાં ચાર દાનપત્રોમાં શિરીકપદ્ર (શીશોદા) અદ્દેશ્વર (હાલના અંકલેશ્વર) તાલુકામાં હોવાનો તથા જંજુસરના ખાલજોને આપ્યાનો ઉલ્લેખ છે.

આ ઉપરાંત વનેરા (હાલનું વલનેરા).

સરયુઆ (હાલનું સુરયાન) વગેરે ગામેનો ઉલ્લેખ મળે છે. આ બધા ઉપરથી તે વખતે પણ ભરચમાં હાલના ભરચ, વાગરા, અંકલેશ્વર, જંજુસર અને આમોદ તાલુકાઓનો સમાવેશ થતો હતો એમ જણાય છે; વળી ભરચ જલ્દો-લાટ એ વખતમાં ઇ. સ. પાંચમા શતકમાં સારી રીતે વસેલું દેખાય છે. અલગ પાછળથી ફેરફાર થયા હશે, પણ અત્યારની ભરચ જલ્દાની વસ્તીનું મુજબ આ ગુર્જર રાજ્યોના વખતમાં મળે છે.

ઇ. સ. ૭૬૧ થી ૭૬૩ ના જોતિથી વરાહ મિદિરે પશ્ચિમ ભારતના એક દેશ તરીકે ભૃગુચક્રો ઉલ્લેખ કર્યો છે. સતમા થી ૭૬૩ થી ૭૬૫ નાં ગુપ્ત ગંગ પણ નોંધ કરે છે. એ ચીનાઇ મુન્સર ભરચનાં દસ સધારામે તથા ૭૬૩ થી ૭૬૫ નાં દેશ હોવાનું કહે છે. એજ શતકમાં આરબો-એ ભરચ ઉપર હુમલો કર્યો હતો. આ વખતે લાટ દેશ દક્ષિણના ચાલુક્યોના હાથમાં હોય એમ જણાય છે અને ચાલુક્યો પાસેથી નવમ શતકના આરંભમાં માલખેડના રાષ્ટ્રકૂટના હાથમાં આગ્યો. રાષ્ટ્રકૂટ ગોવિંદ ત્રીજાનાં શક ૭૩૪ તથા ૭૪૪ (ઇ. સ. ૮૧૨ તથા ૮૨૭) નાં દાનપત્રો લાટનો વિગમ કર્યાનું તથા પોતાના ભાઈ કર્કશજને એ દેશ આપ્યાનું નોંધે છે. પાછળથી આ રાષ્ટ્રકૂટાએ લાટનાં ગામેનાં દાન કર્યાં છે. લાટના રાષ્ટ્રકૂટ સામંતો પાછળથી આજખેડથી સ્વતંત્ર થયા હોય કે છેવટ સુધી સામંતજ રહ્યા હોય તે ગમે તે તે હો પણ અણહિલવાડના સોલંકીઓએ મૂલ-રાજ્યથી સિદ્ધરાજ સુધી પ્રયાન કરીને લાટને છેવટનું ગુજરાત સાથે જોડી દીધું; અને ગુજરાતે એને અપનાવી લીધું. જુના લેખોમાં અદ માલ વ ગુર્જત એ રીતે ગુર્જરથી લાટની ભિન્નતા દેખાય છે તે નીકળી નોંધ.

સ્નેહ કે ન્યાય ?

લેખક :

દા. શરદા મ. મહેતા

૨ મેશચંદ્રનું નામ હવે તે આનંદપુર-આબા ને પહેલાંનું એમનું જીવનકાંત વાસીઓની સ્મૃતિમાંથી બુકાવા પણ આગે કાઢી નાણું. ન્યાયમંદિરમાં એમણે -ઉડી કનંબવરાયણના અને નિષ્કામ ન્યાય-માંથી દગે. આનંદપુરમાં તેઓ મેહરદા દતા. લાં -લુદિથી-સરકારનું તેમજ મારા નગરનું માન

સાગવગથી ઉઘી પાપરીએ પહોંચ્યો હતો. એમ કહેવાતું કે હાલ એના કુટુંબની આર્થિક સ્થિતિ સારી ન હતી; અને તેથી કદાચ એકાદની એકમદારી ભૂલી એણે લાંચ સ્વીકારી હોય. પણ તે ગમે તે હોય, અસારે એને નોકરી પરથી બરતરફ કરવામાં આવ્યો હતો; અને મેજસ્ટ્રેટની અદાલતમાં પોલીસે એના પર કેસ માંડ્યો હતો. ત્યાં જો ગુન્હો ગંભીર સાબત પડે તો, કપલી અદાલતમાં કેસ મોકલવામાં આવે એમ હતું.

ઘડીઆળમાં સાંઘ આદતો ટકારો થયો, અને રમેશચંદ્ર એકદમ જગી હડના હોય તેમ વિચારમાંના અધુરી મુકી ઉભા થયા. એમણે અગાસીમાં ફરી પાછા આંટા મારવા શરુ કર્યા. “સાક્ષી એકંદર રીતે હેમંત-કુમારની વિરુદ્ધ છે શું એણે ખરેખર લાંચ લીધી હશે? આવો નુશિક્ષિત આખરુદાર માણસ આવું નીચ કાર્ય કરે!” કાણુ જાણે કેમ, પણ રમેશચંદ્રે હેમંત એવુ કામ કરેજ નહીં એવું માનવાનો લણેગરે પ્રયત્ન કર્યો-પણ આટલાં વર્ષોની ટેવથી સાક્ષી વિરુદ્ધ અભિપ્રાય બાંધવો એ એમને મારે અશક્ય હતું. જે સાક્ષી બંધુ કન્યામાં આવી હતી તે પરથી તો ચોક્કસજ હતું કે ગુન્હો થયો છે—થઈ ગયો છે મેજસ્ટ્રેટ અને મનુષ્યહૃદય વચ્ચે તુમ્મસ માનસિક યુદ્ધ ચાલ્યું. મેજસ્ટ્રેટે કહ્યું: “આ પુગવા છે, આ સાક્ષી છે કે ગુન્હો થયો છે. તારી ફરજ જામર.” રમેશ બાણુનું હૃદય બોલ્યું, “ઘણીએ વેળા શુ બોલી સાક્ષી નથી પુરાવાની? કદાચ એણે ગુન્હો નજ કયોં હોય! આવો મનુષ્ય ને આવો ગુન્હો કરે?”

વર્ષો પહેલાંનું કલકત્તાના એક જગીર-દારનું મકાન રમેશબાણુના સ્મૃતિપટ પર ખરું

થયું. “આ, આ, આજનો દિવસ નીશાળે ન જઈ? મોટાભાઈ જોડે ઉભાઈ કરવી છે” કહી માતાનાં વચ્ચેને ટીંગાતો, નિર્દોષ મસ્તી કરતો, “હેમ” રમેશબાણુની દૃષ્ટિ સમક્ષ આવી ઉભો. “હેમ, વારુ પણ લેસન કરવું પડશે હોં!” એમ માનું પુરું વાક્ય સાંભળે તે પહેલાં તો ચુંબન લેઈ દોડી જતો હેમ-રમેશબાણુને યાદ આવ્યા વિના ન રહ્યો. તેથીએ પહેલાંની હેમની માતા કુમારી (વનોદિતી, વિનોદિતીના પિતાનું કુટુંબ, તેની સાથેનો પોતાનો માઠ પરિચય-રમેશબાણુને આજ ફેટલે વર્ષે ફરીફરી માઠ આવ્યાં. ભૂતકાલનો પાદો જરા વાર ખસી ગયો. પચીસ-ઠપાસ વર્ષ પહેલાંની “લીની”... પણ ખસ. રમેશબાણુ પોતાના હૃદયને પણ ખાનગી વાતો કહેતાં સંકોચતા હતા. એમણે વિચાર્યું: “આતું બાળક તે આવું કરે? અને એક વેળા કરે તોએ શું?”

“... ના, ના, રમેશ, કરે તો શું? કરે તો શિક્ષા થવીજ જોઈએ. સમાજ વિરુદ્ધ એક ગુન્હો થયો અને તેના ન્યાય તેને મળવોજ જોઈએ.” સમાજસંરક્ષણ માટે તે તદ્દન જરુરનું હતું. લાલે તે પોતાનો પુત્ર, કાં ન હોય? અસાર સુધીના કેસોમાં તેણે આવેર વિચાર કર્યો’તોજ ક્યાં? બાળબાણુનો લાભ આપી શું સમાજને નુકસાનકારક સુકાદો એણે આપવો? એવા લાંચ લેતા બોદેદારો સમાજના કદા ચતુઓ નથી શું? રમેશ? રમેશ! શો વિચાર? હું પક્ષપાતી ન્યાય આપશે? સત્ય અને ન્યાયને જીવન અપેનાં જરા માટે હૃદયવન કારકીદી નષ્ટ કરશે? ગુન્હો થયો છે અને શિક્ષા થવીજ જોઈએ. ન્યાયાધીશ પક્ષપાતી થવું ન ઘટે. ભાવનાપ્રાધાન્ય થતું એને ન જાણે; એણે નો આપું જીવન

રમેશભાણુ ઉભાડિલા સાંભળવાજ
કંતા હતા. તેમના સ્મૃતિપટ પર ચિત્રાવચ્ચિ.
પસાર થતી હતી. વિનોદિનીએ આંખ પર
રુમાલ ફેરવ્યો ને વળી શરુ કર્યું: “ભારે
બાળાએ તમને ઘણી ગાંડિયેલી વાતો કહી.
સ્મિત સાથે તે વાતો તમે સ્વીકારી. થોડા
સમયમાં બાળાએ “મારો વિવાહ આમની
સાથે થવાનો છે” એમ પણ સહીયરોમાં
બહેર કરી દીધું.”

“બસ કરો! વિનોદિની. બસ કરો! વીલા
દિવસ ફરી સંભારે શો ફાયદો?” રમેશભાણુ
વિનોદિનીને અધવચ્ચ અટકાવી બોલ્યા:

“ના, ના, મને સઘળું આજે સંભારવા
દો. હૃદયનો ભાર આટલે વર્ષે ઓછો કરવા
દો x x પછી તમે કે કામસર દ્રા-સવાજ
ગયા. અને લાંથી આવો તે પહેલાં ત્યાં બેસ
સુઠ શરુ થયું એક હોદી તરીકે એમાં તમે
કંપશાનું. અને ત્યાર પછી પણ એને લગતાં
કાર્યોમાં ચારેક વર્ષ સુધી ચુંચાએલા રહ્યા;
અને તેથી ધાર્યા પ્રમાણે તમે હોદ્દા પાછા ન
ફરી શક્યા. આશામાં ને આશામાં બાળાએ
પેલાનું લગ્ન માતપિતા અગળ ખરાં બોટાં
બદાનાં કાઢી ત્રણ વર્ષ સુધી તબલું. આખરે
હોદ્દા બાળાને માતપિતાની આજ્ઞાને આધીન
થવું પડ્યું. તેનું લગ્ન થયું. વર્ષ પછી તમે
હોંસબેર દેશ પાછા આવ્યા ‘વીની’ને લગ્નમાં
આ વીંટી આપીશ, આ ઘડીઆત આગતાં
પહેલાં ‘વીની’ને બહુ સીદીશ... કંઈ કે સુખનાં
સ્વપ્ના ઘડી તમે માંગ પિતાને ત્યાં માસ
દાયની માગણી કરવા દેડી આવ્યા. તમને
તે વેળા ભાણે ખબર દશે કે તમારી ‘વીની’
તો લગ્નપ્રાંતર થઈ બન્યો વગી સુરા દની!”

થોડાક વાર વિનોદિની અટકી. તેનો સ્વર
મંદ થતા દતો. તેનો રુમાલ ભીંજાઈ ગયો

દતો. રમેશભાણુ પોતાને પ્રાપ્ત હૃદયના
માનતા. આજે તેમનાં હૃદયના હુંપા ધાઓ
ફરી ખુલતા દતા. તેમનાં નેત્રામાંથી આંસુની
ધારા ધીમેધીમે વહેતી હતી.

વિનોદિનીએ ફરી શરુ કર્યું: “હા, તે
દિવસ હું કદી નહીં ભુલું. બારણું ઉઘાડી
તમે બુની ટેવ મુગ્ધ અંદર ધસી આવ્યા.
હાંચકા પર બોળામાં એક બાળક લઈ વિનોદ
દિની બેઠી હતી. ‘વિનો-દિ-નિ!’ ઘડીક
અચકાઈને આંખે તમ્મર આવતાં હોય તેમ
તમે બોલ્યા. ‘ઓ હો? તમે? બા, બા,
રમેશભાણુ આવ્યા કે.’ યુવતિએ દૂરમાં
ખચર આપી. થોડી વારમાં આપું કુટુંબ
એકત્ર થયું. યુવતિના બોળામાં બાળક બેઠ
તમે થોડું ઘણું તો સમજી ગયા; છતાં પુછવાની
છાતી ન ચાલી. થોડી વારમાં માતાએ તમને
‘વીની’નાં લગ્નની ખબર કહી. તમે બેસી
ન થયા-તમારી આંખમાંથી અશ્રુ-સરખું એ
અર્ધું નહીં. પણ તમારા હૈયામાં ઉડા ધા
પડ્યો. યુવતિ તે સમજી. તમે બારી તરફ
ફાં અને કોઈ બેઠું ન દશે ધારી આંખો
હુંડી.

‘આ ‘વીની’નો પુત્ર હેમ’ બાળક તરફ
આંગળી કરતાં બાણે કહ્યું.

‘વિનોદિની, અભિનંદન! પણ તમારો
લગ્નમાં મને નિમંત્રણે ન આપ્યું? લગ્નના
ઉત્સાહમાં રમેશને હેકન વીમરી ગયાં?’-તમે
મસ્કરીનાં કહેના હો તેમ શીઘ્ર સ્મિત કરતાં
કર્યું. ને સ્મિત આંસુના કૈંએ ધોધ કરતાં
વધુ અસરકારક હતું.

‘તમે દંડિને છોડી દૂર દેશ સંચર્યા હતા.
તે અંત ત્યાં ને? પણ દરે તમારાં લગ્નમાં
અમને તો બોલાવશોને?’ મેં પુછવાની
દોષત કરી.

એક મહા-હો છુપાવ્યો હોય તેમ દેખાય પરનાં
લાલ પરીમાં બાંધેલાં કાગળીઓ નરક એમણે
એક છુપી નજર ફેંકી.

“રમેશ! રમેશ! ઉત્તર કેમ નથી
આપતા? રમેશજી! ‘વીની’ના પુત્રને કેદમાં
મોકલશે?” પ્રથમ માગણીએજ મ્હુલાતની
આશા નિષ્ફળ નીવડતી જોઈ વિનોદિનીએ
રડમસ સ્વરે પુછ્યું.

“વિનોદિની, હેમંતને એ શું સુઝયું?”
ન્યાયાધિશથી પુછવા વિના ન રહેવાયું.

“રમેશજી! થયું તે થયું. દલે તે
માટે શોય કરે શો કાયદો? પરંતુ સાક્ષીને
જુદા સ્વરૂપમાં નીરખી શકતો લાલ આપી
તમે કોડરો નહીં તો રમેશ-સમાં હેમંતનુ શું
યશે?” “હેમંતનુ શું યશે”-એ વિચારે
અસા: સુખી જાળવેલી મહત્ત્વના ધાંતણ ગઈ.
માતાનુ હૃદય હુએકે હુએકે રોષ પડ્યું.

રમેશજીજીના હૃદયમાં ન્યાય અને
સ્નેહની ધમ્મે મુદ સાક્ષત્વ દતુ. છતાં એમનાથી
આ જોઈ ન રહેવાયું. તે જોઈવા: ‘વિનોદિની!
આંસુ છુટી નાખો: હેમંતને દું ખસા...”
ન્યાયાધિશ વાક્ય પુરું ન કરી શક્યા.
નમત્ત સેવાના એમના આદર્શો? નિષ્પક્ષ-
પાત્રી ન્યાય, એથી કેમ સંજ્ઞા મી હોઈ શકે?
એમણે સારંએ ઉપન રાં ન્યાયને
અપજ્ઞ કયું ન દતુ? એમની આંખે ન્યાયસાં
અવવા માંડ્યાં. અન્ય સુખી એમણે જે
મુન્દેમરોને વિદ્યા કરી હતી તે સા કરીઆદ
રત્ન હોય તેમ એમની દાંદ્ર અગળ તરી
આજ્યા. તેમણે શું કયું? જગ માટે સ્નેહની
નજાણમાં તમા- જગ પોતાને ઉદ્ધવસ
આદર્શ નષ્ટ કરેલા! પ્રત્યુ! પ્રત્યુ!

રમેશજીજી અપજ્ઞ વાક્ય સાંભળી
વિનોદિની કંઈવાચ: એની આંખો રડી રડી

લાલ ચદ ગઈ હતી. તેનું દયું મન: ‘અન્યું’
હતું. થોડીક વાર તે દું જોલી રહી નહીં.
પરંતુ પુત્રને કેદ અને નામેશીમાંથી બેઝવવા
આવેલી માતા આમદી રડી. અને અત્યંત
મીમા દરજી સ્વરે જોલી: “હા, એ વાક્ય
ફરી જોડો રમેશ, પચીસ વર્ષ પડેલાંની
‘વીની’ તમને વીનવે છે. હું તમારી પામે
અજુધતી યાયના દુ: છું? હા, હાથ
તમારું હૃદય આજે ગીરાઈ જાય છે તે દું
જાણું છું. ઇશ્વર મને તમને દુ:ખી કરવાજ
સરજી દશે? તમારું મુદજવન મેંજ નષ્ટ
કયું. આજે તમારા સાધુજવનમાં અલસ
ડરવા આવી છું. તમારા સર્વે આદર્શો નષ્ટ
ડરવાજા દું જગમાં હોઈય? તે જમા માટે
સમા યાયું મું: પણ રમેશજીજી! આરજું
મારી ખાતર નહીં કરે! આવને
જગમે જમાએ ઉપકારો વાળી આપના પ્રયત્ન
કરીય.” તે એના આંસુખીતા કપોસ પર
લગતની આંધી જાંબ આવી, આવી તે પગ
વારમાં ઉડી ગઈ.

અસ, રમેશજીજીના હૃદય માટે આદતુ
દતું. “વીની! વીની! આ અમું ફરી મને
શરખાવ નહીં! કાલે હેમંતનો મુકારો ન્યાયો.
દું એનો કેમ માટી નાખીય.”

“વચન?” જમાં યતાં વિનોદિનીએ
પુછ્યું. તેના આંધ પર રિમત ફરક્યું-તેની
આંખોમાં અજુસુકમાં આંસુ દતાં.

“હા, વચન. કાલે મારે હેમંત પર
આદર્શ.”

વિનોદિની જાણિકની મારક દાંતેલા પેલી
ચદ મદ. તેણે તેના પુત્રને બેઝવેલ દતે. તેને
સુખી જોઈ પગ વાર રમેશજીજી પજ સુખી
ચદ. પછી વિનોદિની ચદ.

[અંત માટે અગાઉ ૧૦૦]

લેખક :

૨૧. કનૈયાલાલ બાણિકલાલ મુનશી,

બી. એ, એચએલ બી. એડવોકેટ

પ્રમુખ, સાહિત્યમંડલ

નોંધ

એણે મારી “પાણ્ડુની પ્રમુખા” કે “ગુજરાતનો નાથ” વાંચી દુરો તેને આ વાર્તાના કેવાકે પાત્રોની બોધપાત્ર પડશે એણે એ વાતનો ન વાંચી હોય તેને મટે નીચે આપેલી એણખાત્ર બસ છે

જયસિંહદેવ સોલંકી ... અણ્ડીજવાડ પાટણનો રાજા અને ગુજરાતનો નાથ

મીનાગદેવી ... રાજમાતા

મુંબાલ ... મદા અમલ

ઉદા ... મત્રી અને ખજાનનો સત્તાધીશ

દાદાક ... મત્રી • કર્ણાવતીનો મળાધીશ

સોલંક ... મત્રી

ત્રિભુવનપાલ ... રાજાનો બનીને ને લાદનો † દડાવક ‡

કારમીરાદેવી ... ત્રિભુવનપાલની પત્ની ને મીનાગદેવીની મત્રીજી.

કલક ... ત્રિભુવનપાલનો મિત્ર ને ભટગજ

મંજરી ... તેની પત્ની.

મજજન ... મોરનિ દંડનાથક

પદ્મરામ ... તેનો પુત્ર.

ગાંધેગાર ... જુનાગઢનો રાજા

ગાંધેવી ... તેની રાણી.

* અમદાવાદ † સાવરમતીથી ‡ અબ્દુલ સુબાનો પ્રદેશ ‡ સુરત

આગલાં પ્રકરણોનો સાર

વિભાગ પહેલો

જયસિંહદેવે મોકલેલા ફરમાન સુજળ કાક ઉદાના દીકરા આત્રમટને બૃગુચ્છનું દુર્ગપાલન સોંપી પાટણ તરફ જવા નીકળે છે. રાણી લીલાદેવીએ તેમનું રાણકદેવીએ પણ તેને તેડાવેલો છે. જતાં જતાં તેને જન સમુદાય હેમચંદ્રસૂરિનો પરિચય થાય છે, અને પોતે તેની પાછળ એક ગુપ્તચર યોગ્ય છે. અહીં આત્રમટ મંત્રી ઉપર મુઘ્ધ થઈને તેની બાળ કાઢવાની યેત્રજામાં પોતાના ભવિષ્યના સાગા અને પાટણ લાઠ લેવાથી બળીઝળી રહેલા રેવાપાલને કાકની ચેતવણી છતાં છંછેડે છે. કાકની ગેરહાજરીમાં બળતો ઉઠાવવાની રેવાપાલ પેરવી રચતો હોય છે એટલામાં કાક ભતે આવી કેટલીક રફચફ પછી પોતાનું કુટુંબ તેના રક્ષણમાં સોંપી લેત્ય છે. મંત્રીના મોહમાંતૃપ્તેલા આત્રમટથી અવગણના પામીને તેમજ મંત્રીના પ્રભાવથી અંતર્યા પછી હેમચંદ્રસૂરિ ખલાત લેત્ય છે. આ બાજુ રેવાપાલ ગઠના કોઠારના ત્રણ નાયક અને કાકજીત દેવાને ભોળવી કોઠાર ખાલી કરી આપવાનું તેની પાસે કબુલાતે છે—એવી રીતે કે કાક પાછો આવે તો રેવાપાલ અનાજ ભરી આપે.

વિભાગ બીજો

બૃગુચ્છથી પાટણ જતાં કાક લાડી આગળ ઉતરી પડે છે અને પોતાનો વેપ એમાને પહોંચાવે છે. એમો વહાણને પ્રભાસ આગળ ડુબાડી દે છે. કીનારે ઉભેલો વાગ્ધત તેને કાક સમજી બચાવી વંચણી લઈ લેત્ય છે. આ બાજુ કાક જુનાગઢ લેત્ય છે અને સંધિયું જોડું કદી નહીં તુડવા દેવાની પ્રતિજ્ઞા લઈ પાછો ફરે છે. રસ્તામાં તે બાબરજીતને વશ કરી લે છે. પછી તે રાજગઢમાં રાણી લીલાદેવીને મળે છે અને જયસિંહનું મન ફેરવી તરફ ન ખેંચાવતું વચન આપે છે. પછી ત્યાંથી જયદેવ આગળ જઈ તેને જુનાગઢ લેવાનું વચન આપી જયદેવ આવતાં સંતોષ લેત્ય છે. પછી ઉઠો ત્યાં આવી જુનાગઢ જોડે સીંધીની પેરવી બતાવે છે ત્યાં કાકને ખરેખર એમાને લઈ વાગ્ધત આવે છે, પણ કાક આપી એક ફેરી નાંખે છે. ઉઠો, જયદેવ તથા કાકને વિશ્વિ મઠે જવાનું કહે છે. કાકને રક્ષણનું વચન મુંબલ લીલાદેવીને આપે છે. વાગ્ધતને બનાવતી સમર્થ કાક પર દ્વેષે ભરાય છે. આજ્ઞાભંગ મઠે પરમાર એક મોકરને કેદ કરી પોતે ધારેલી જગ્યામાં ઉતરવાની ફરજ પાડવા કાકને મળવા લેત્ય છે. ત્યાં તેને કાક સાથે ચક્રમક ઝડે છે, પણ સમાધાન થાય છે. મોકરને છાડી દેવા મુંબલ પરમારને કહે છે ને તેમ કરવા જયસિંહદેવ તેને સમજતે છે. પ્રેમકુંવર ને સમર્થ લીલાદેવીનો ખંડ રાણગારે છે ત્યાં કાક રાણીને મળવા આવે છે અને રાજને વશ કરવાની યુક્તિ સુઝાડે છે. બીજે દિવસે પોતાની આજ્ઞાનો ભંગ કરનાર સૈનિકને કાક ધાવલ કરે છે એટલે જયસિંહદેવ તેને કેદ કરાવી, સાથે લઈ ચોક્કસો તપાસવા નીકળે છે. ત્યાંથી કાક રાજને વેપે બીજી ચોક્કસો તરફ લેત્ય છે અને આ બાજુ રાજની ટોળી, એકલનાયક અને તેના સૈનિકો વચ્ચે જળઠું યુદ્ધ થાય છે. રાજ, પરમાર ને એમલ સખત ધાવલ થાય છે. ત્યાં રાણી વગેરે આવે છે અને એમાને રાજને લગ લેત્ય છે. કાક છડતાં પડયાનો વહેમ લોકોને પડે છે.

વિભાગ ત્રીજો

બૃગુચ્છમાં રેવાપાલ રવાનાંઓડા જુડો ઉઠાવે છે. મંત્રી આખડ વગેરે નવા ગઢમાં ભરાઈ લેત્ય છે અને ચોક્કસો પાસેથી ચોડુંક અત્ર કુટીરી લાવી ચલાવે છે. જયસિંહદેવ જુનાગઢ સાથે યુદ્ધમાં જીતે છે; સમર્થ દ્વારા કાક છવતો છે એમ ખબર પડતાં મહારાજ વાગ્ધતને જુનાગઢથી કાકને લઈ આવવા મોકલે છે. કેટલાંક કારણસર રા' દેરાજદેવને દહપાર કહે છે. રાણક રાને યુદ્ધ મઠે ઉત્સાહિન કહે છે તેવામાં જયસિંહના મરણ સમાચાર આવે છે. રાણક પોતાના પ્રભાવથી તેને સંજવન કરે છે; યુદ્ધમાં જતાં જતાં રા' રાણકને તેનાં છાકરાં કાકને સોંપતો લેત્ય છે. મહારાજને લાટના બંડના સમાચાર મળે છે પરંતુ તે

તેને પુલકારી કાઢી કે મદદ કરતા નથી પરંતુ શીવદેવીના ક્રોધથી મુલત મહેતા ફેટાઈ જઈને લાડમાં
 યોગ્ય છે. કૃષ્ણ દેશજીવની મદદથી જ્યોતિર્દેવ મદમા ભવ છે અને કદાચ કદાચી કદાચ કદાચ ત્યા
 છે અને કદાચ સામસામા જે છે, રા' મદાચ છે મદારામ રા' પરામિત ચતાંમ તેના રમુપાસ તરફ
 ભવ છે, રામુપ કદાચ તેમની સાથે જીવ કરવા બળાહાર કરે છે, અમુ રામુપ ના પાડે છે એટલે તેના એ પુરોને
 મદારામ જ્યોતે કરે છે અને રમુપને કદાચી વડવાળુ તરફ દોડી ભવ છે, કદાચ કે કોલાહલ સંભળાતા
 ભદાચ ભવ છે અને ત્યા પડાચ ભવ છે પણ કોલપાણ આપના કૃષ્ણ શર્ટ તે રમુપની રક્ષા કરવા
 મદેશમાં પાડે છે અને ત્યા તેને નહીં એના મદારામની ખબર કાઢી તેમની પાછળ તે સાહસી મારી
 મુકે છે કુદ રામ ચતાં મદારામ અને કદાચી પગે મળેના નથી ત્યા મદારામના વડવાળુ મળાની ખબર
 યદાં મીનજીવ, રામુપ અને મુલત મદેશ વડવાળુ તરફ કદાચી ભવ છે મદારામ બળાહારે રમુપ સાથે
 એ જાણખુ પાડે જીવ કરાવવાની તૈયારી કરે છે ત્યા કાઠ આવી જાય છે અને મદારામને પાડી ભાવ
 રામા પુરે છે અને રામુપના શીવજીવે બચાવે છે આજ પગે મદારામ કદાચ મંદરી અને તેનાં ઉકારા
 વડમાં બડ થવાથી નવા મદમા બુલે મરે છે તેની ખબર મળે છે મુલત મદેશ મીનજીવ વડે વડ-
 વાળુ આવી પહોંચે છે અને મદારામને બાવસામથી મુકા કે છે કાઠ મુલતની રુવ શર્ટ તેની મિત્ર
 તમને મળવા સાહસી શર્ટ ચાલી નીકળે છે, અને રમુપ કોલાહલ તરે રા ના મળાક સાથે સંતિ
 થાય છે

વિભાગ ૪ થો

ભુવુપજના મદમા મંદરી, આખડ, દેવો વગેરે મદમા રમુપ મદે પ્રવેશ કરે છે અને કદાચ દોડે
 કાઠની પાછા આવવાની વાડ બુલે છે આખડ મદમા ખાડા બુલે છે અને કોલાહલ કરામના સ્તવ
 આવે છે આખડ વડે મંદરીને આ મદમાથી નીકળી રવાપાવના રમુપ નીચે ગામમાં ભવા આખડ કરે
 છે તે તેની-તેના પતિની આખડ ખાડર તેમ કરવા ના પાડે છે તેથી મુખ સદન થતી નથી એટલે
 તે એક રાત્રે કાઠમાં પેમા દાળ ચાખા થોડ વડે નાચવા માટે છે અને અને મંદરી તોડ પક ભવ છે
 કાઠ ફરે ફર નજર નાખતો બનતો તરખે દોડી દકરે રાખે છે મંદરી પેને કોની-તેના ઉપરાની
 કે તેના નાચની-તે પ્રકમા ગરમ થાય છે આખડે નિશ્ચય કદાચ આની મદમાથી ઉપરાને રક્ષા મદે
 યદેમાં દોડે છે

(હવે આજળ વાંચો)

મંદરી પ મું

જેમાં રવાને નેરાની મોખન સ્વીકારવી પડે છે

મં જરી કાંચ પડ ચલી. નહિયો પડ
 કેમુનાએ ડોર નેચો દતો નિર્મજા
 આકાશમાંથી કાંઈ ચદ્ર નાનવ થીકાની વિડ બના
 કરતો, એક રથો દતો.

જેમ દિ મંદરી આખે એક ભાગ થવા
 નીચેએનું પ્રાણી તેના પગની નજર ન ખમેડી
 ચકે તેમ મંદરી નહીંમા પડેલા કેમુનીના
 પડાચા પડથી નજર ન ખમેડી ચકે. આ

કેમુને તેના પડાચા ને તેના છુના મિત્રો
 દના જુજુકજ આઆ પછી ભાગેજ તેની કાંઈ
 પુલ્કેમા તેમને આસહાદ ચાખ્યા ચિતાની મહ
 દમે અવારે ને અકાશ કાગળા છના
 આકરેતા

એક પ્રકારની ચપલા તેના હૃદયમાં વચી
 દતી ને રિવાર કરી કાઠની નહેલી અને
 જાંમ અનુભવી ચકની નહેલી, તે પડચની .

મૂર્તિની માફક ઉભી રહી. ક્યાં સુધી આંમે ઉભી રહી તે તેણે જાણ્યું નહીં. તેની નિસ્તેજ આંખો નદીના કાંઠાની પાસે પડી રહી.

તેનાએ કરેલા વિનાશમાંથી જે દાળઓ ખાખ્યા હતા, તેને સેકી, વાડી ને રાંખડી કરવામાં આવી હતી. તેજ માત્ર તેણે બપોરે પીધી હતી. આખો દહાડો તેણે ઉદ્વેગમાં કાઢ્યો હતો. સાંજના સ્વસ્થતા જાળવવા તેણે, જીવ પર જીવન કર્યો હતો. અત્યારે તેના પેટમાં ને માથામાં શારીરિક નિર્ગતિનાં ચિન્હ જણાતાં હતાં છતાં તેની દરકાર કરવા જેટલું ભાન નહોતું. દુઃખે તેને મૂઠાં જેવી કરી દીધી હતી.

એક છુલું પડેલું પાંખી ફડફડ કરતું, કોટને અથડાવે ઉડી ગયું. તેના ફડફડાટથી મંજરી જડતામાંથી જગી. તેણે ગભરાવે ચારે તરફ જોયું; અને ધમ્મકતું હૃદય હાથ વતી દબાવ્યું. તેની બધી લાગણીઓ સતેજ થઈ અને જીભ, અસ્વસ્થતા, નિરાધારી, વાતસલ્યકાંખ ને પતિવિરહની સમગ્ર પીડાઓ તેને ભાન થયું. કોટ પકડી તે ઉભી રહી. તેના દુઃખને કાંઠો દેખાયો નહીં.

તે ધીમેધીમે, મદાદિવના મંદિરમાં ગઈ પછી કેં ચેન પડ્યું નહીં. જે દેવે તેની આ દશા કરી તેને વધારે શું કહેવું એવો કેંક વિચાર આવ્યો.

થોડી વારે તેને શોધતો મણિભદ્ર આવ્યો. “આ! રાત ગઈ. હવે સુઈ જાઓ. નહીં તો તખીએત બગડશે.”

“હા. બાઈ!” તેણે મદામુરકેલીએ જવાબ દીધો. “આંખડ મહેતા સુઈ ગયા?”

“ના. એ દેવાની વાટ જોતા બેઠા છે, એમનો જીવ ફરે છે.”

“દેવો હજી નથી આવ્યો?”

“ના.”

“કેમ શું થયું?”

“નીચે સખત થોડી બેઠેલી છે. એટલે વાર લાગી હશે. પણ દેવો ઉરતા છે, ધાયું કામ બરોજર કરવાનો.”

“ને પેલા નેરાનું શું? એ તને વ્લેગેજ નથી.”

“આ એની શીકર કરવાની જરૂર નથી.”

“કેમ?”

“ના. સખત કોળણીયું થયું છે. થડી બે ધડીતો પરાણો લાગે છે.”

“અરર—ને પેલી બીચારી ગંગલી—”

“તે સુખી થઈ. હવે તમે ઉતારે આણે ને જરા ચાક ખાઓ.”

“આલો હું આંખડ મહેતાની ખબર લઉં.” કહી મંજરી હોઠ પીસી ચાલવા ગઈ. એકદમ તેના પેટમાં આંકડી આવી ને તે બેસી ગઈ. મણિભદ્ર મદદ કરવા ડોડ્યો.

“કેં નહીં” દાંકતી દાંકતી મંજરી બોલી ને મણિભદ્રને હોંમત આપવા શીકું હસીને બોલી: “બધાએ મને પુત્ર જેવી રાખી છે તે એમજ થાય તો.”

મણિભદ્ર આ સુકુમાર સ્ત્રીની હોંમત પર આક્રીન થઈ ગયો. થોડી વારે પાછી હોઠ પીસી તે ટટાર થઈ, કોટ ઝાલી ઉભી થઈ અને મણિભદ્રનો હાથ પકડી દરવાજા તરફ ચાલી.

દરવાજા આગળ પેટમાં હાથ દાખી ઉઠા મહેતાનો સુકુમાર કુંવર પાટણનું ગૌરવ સાંચવી રહ્યો હતો. ને વિચાર કરતો હતો કે જે બાપની સલાહ માની તેના ભાઈની માફક વાર તહેવારે તેણે એકાશણું કર્યું હોત તો અત્યારે તેની આવી દશા થાત નહીં. પણ આખી જીંદગી લહેરમાં ગાળી હોવાથી

રહ્યો. “શું ખીચારીની દશા! એના પુરતું પણ પ્રભુ મને જ્વેર આપે તો સારું.” તે દુઃખી અવસ્થામાં પણ તેને હીમત આવી. આખા વિશ્વમાં એ અને પોતે અસારે નિરાધારીમાં સાથે મળ્યાં છે. આ નિરાધારી ન હોત તો કેમ મળત ?

મંજરી જમતે પડી ને તેને ઝોકકો આવ્યો; પણ થોડી વાગમાં તે પાછી નગી. દરવાજા આગળ કોઈ વાત કરતાં હોય એવો અવાજ આવ્યો. છોકરાંનું ‘શું થયું?’ તે એકદમ ઉડી, લુગડું હોડ્યું અને નીચે ઉતરી દરવાજા તરફ ખનતી ઉતાવળે ગઈ.

દેવો ભોંય પર પડ્યો હતો ને કાકડો ચેતાવી આંખડ તેને જોઈ રહ્યો હતો. મંજરીના પેડમાં ફાળ પડી. તે દોડતી ગઈ.

“શું છે?”

“કે” નહીં બા!” દેવો ગળે હાથ દઈ ખોજતો હતો. “કીકાભાઈ ને બહેન ને ગંગલી સુખે પહોંચી ગયાં. થોડા વટાવી. પણ મેં નહોતું કહ્યું,” તેનાથી શ્વાસ કેમે ક્યોં લેવાતો નહોતો, ને તેને મોઢે શીજી આવતાં હતાં. તેના ગળા આગળ એક તીર વાગેલું હતું. તેની પલુછ દેખાતી.

“પણ તને આ શું વાગ્યું.”

“બા!—હું પાછો આવતો હતો. જરા ઝાડીમાં ખખડાટ થયો. ને કોઈ ચોકોદારે તીર માયું.” મેં નહોતું કહ્યું—મારી હાપરી પર ધુવડ નહીં તો ખોલે નહીં.” દેવાએ કોઈ ધુણાવતાં કહ્યું. તેનાથી સ્પષ્ટ બોલાતું નહીં, ને મોઢામાં લોચા વળતા.

“દેવા!” આંખડે કહ્યું; “તીર કહું?”

“ના—બા—પુ, ના.” કોઈ નીચી નાખી દેઈ દેવાએ કહ્યું: “અંદર પેડું છે. કાઢશે

કે મારું—આવી બન્યું. હમણાં નહીં. ઓ—બા—બા—ભાઈ આવે તો કહેજે—કહેજે કે દેવાએ લુલ કરી—કો—કાર દેઈ દીધો. મારા ભાઈ!—ભાઈ!” ડોસાના ડોળા ચકર ચકર ફરવા માંડ્યા. મંજરી પાસે જઈ તેની પાસે બેઠી ને વાંસે હાથ ફેરવવા માંડ્યો. થોડી વારે ડોસાની મૂર્છા કેં ઓછી થઈ. તેણે ડોળા ફાડી મંજરી સામે જોયું.

“બા, કીકા...ભાઈ મુખમાં છે. ઉઘ—તાંતા. કોઈએ જોયાં નથી. બા, ભાઈ—ઓ ભાઈ—બા” તેણે ગળે હાથ મુક્યો. “પાણી... તેના ડોળા પાછા ફરવા લાગ્યા. મણિભદ્ર દોડતો જઈ પાણી લઈ આવ્યો ને આંગળાવતી દેવાના મોઢામાં નાખ્યું. “બા—ભોળા...નાથ બહુ કરે. જાઓ...ત...મે, જાઓ, તમારાં થી નહીં જોવાય. હર—ભોળાનાથ.”

“તુ ગભરા નહીં,” મંજરીએ કહ્યું; “કે દવા લાવીએ.”

“બા—બા! એની દવા... લોય નહીં... જાઓ.” ડોસાએ ચીકાઈને કહ્યું; “તમે... જાઓ... નહીં જોવાય.”

મંજરી ડોસાને ખુશ કરવા ઉડીને તેને મણિભદ્રને સોંપ્યો.

“દેવા. હું જાઉં છું.”

“જા—ઓ. બા—ઓ—ઓ—ઓ” કહી તેણે ફરીથી પોતાનું ગળું પકડ્યું.

મંજરી ઝપાટાબંધ ચાલી ગઈ. તેનું મગજ કામ કરતું નહોતું. તેને ચકર આવવા લાગ્યાં હતાં.

મંજરી ગઈ એટલે દેવાએ તીર ખેંચી કાઢવાનું કહ્યું. આંખડે તે ધીમેથી ખેંચી કાઢ્યું અને ધામાંથી ઘડઘડાટ લોહીનીકળ્યું. ડોસાએ મણિભદ્રના હાથે પર માયું નાખી દીધું. તેના ગળામાં થોડી વાર બરફગાટ થયો

દૂરથી પણ સંભળાતો હતો.

અને જ્યુ જમને ડાપરીના બારણા આગળ ઉભા, કારણ કે અંદરથી આવતી દુર્ગંધ ખમાય એવી નહોતી. નેરાને એક દંડી ચાલતો હતો. યમના સાન્નિધ્યમાં અંને જ્યુ પોતાનાં દુઃખો વીસરી ગયાં અને તેમનાં હૃદય ત્રાસથી ભેસી ગયાં. એક દિવસમાં પણ એમનો જીવનસ્ત્રોત ઝપાટાભેર અંત તરફ વહ્યો જતો હતો.

અડધીએક ઘડીમાં નેરાનો શ્વાસ બોલતો અંધ થયો. આંખડ ને મણિભદ્ર અંનેને કમકમાં આવ્યાં.

“લાઈ!” મણિભદ્રે કહ્યું; “તમે પેલી તરફ લાક્ષ્યાં ખડાતા થાઓ એટલે આને કરીને નવગણું. પછી અંનેને એક ચિતા પર ચઢાવીએ.”

આંખડ મહેતા મુઠે મોઢે કામ કરવા ગયા. એનો ભુસ્મે પણ નરમ પડી ગયો. છંદગીતર જે નહીં ‘વીલુ’ હતું તે એક દહાડામાં એના પર વીલું હતું.

મણિભદ્રે કુપા પર જઈ પાણી લઈ આવ્યો ને કેમે કરી નેરાના ગલીચ શખને તેણે સારું કયું. આંખડ મહેતા આવ્યા ત્યારે અંને જણે તેનાં શખને ચિતા પર ચઢાવ્યું. અને દેવાના શખને પણ લઈ આવી ચિતા પર મુક્યું.

મણિભદ્રે થોડાક મંત્ર લઈ ચિતાને આગ લગાડી.

“મણિભદ્ર! “આંખડ મહેતાએ કહ્યું. “મને ચક્કર આવે છે. હું જાઉં છું. મારાથી ઉભા રહેવાનું નથી.”

“જાઓ! મુઠ જાઓ. જરા લાકડાં એને કે હું પણ આવું છું.”

“હું જાના વાસના નીચત્રા ખંડમાં

એકો છું. મને અથી દૂર સુવાનું કીક લાગતું નથી. એમની તખીએત પણ સારી નથી.” જેમ તેમ ચાલતાં આંખડે કહ્યું “હા. એ બરોબર છે.”

મણિભદ્રનું શરીર મહેનત, ત્રત ને અપવાસ કરી કસાયતું હતું. એટલે નિર્ગતી શીવાય તેને બીજું કે લાગતું નહોતું. પણ અસારની મહેનતથી તો તે પણ થાકી ગયો હતો.

થોડી વાર તેણે ચિતા તરફ જોયાં કયું; અને આગ બરોબર સળગી એમ જાણ્યું એટલે તેણે ચાલવા માંડ્યું. “ચાલ જીવ! હજુ આમ થાકે કે પરવડવાનું છે? હર ભોજાનાય! કાણ જાણે કયા નક્ષત્રમાં હું ભગુકન્ઠ..... આવ્યો અરે હા! ત્યારે સામે જતિ મળ્યો હતો. દર-દર-દર-પછી શું જોઈએ?”

દેવાના નક્ષત્રમાં નેરાનો સદવાસ લખાયો હતો તે મિથ્યા થયો નહીં.

પ્રકરણ ૬ કું નાથની આજ્ઞા

મંજરી વાસમાં આવી ત્યારે તેનું હૃદય અસ્વસ્થતાની પરાકાષ્ટા અનુભવતું હતું. તેણે અંધ હોમતથી વેલ્યું હતું; પણ મૃત્યુના કાર મા દર્શનથી તેની હામ ભાંગી ગઈ. અત્યારે તેને વેદના કે દુઃખ નહોતાં થતાં. પણ ત્રાસ રોમેરોમ પ્રસરી ગયો હતો. મુખ, શાતા ને મંરજાણમાં ઉછેરેલી તે મુંદરી આજ્ઞા બનાવેલી છળી મવા જેવી થઈ ગઈ હતી. તેને અંગેઅંગે શીન બાપ્યાં હતાં. ક્યાં જવું? શું કંવું? કેાનું શરણ લેવું? વિકરાલ નિરાશાથી ત્રસ્ત થએલી તેને જવાબ શોધવાનું ભાન નહોતું.

[વધુ માટે જુઓ પૃષ્ઠ ૪૧૧]

કાશ્મીરની માસી નેંધપોઘી

લેખક

સૌ ખડેન લીલાવતી

૨૦૫ સમૃદ્ધિન સર્વ

[મુદ્રાકૃત ૨૫- થી અનુસંધાન]

૨૦-૧-૨૦

સ રાત્રે થોડું થોડું ૫૨ ફરી અજાણ
ખપોનેના ઠીક વચાડ વાળ્યા થયા
હતા. પવન ખુબ જોરમાં ધુન્ધોને હોતો થોડા
હાલ પડયા.

જીવનને વીગે મે ખત છે. કાષ્ટક કહું છે
કે જીવનને એ રૂ અને સાને માટે એની
જાનજીવનના ન પડતા માત્ર કાલે કમ્યાં. અને
માથા-મ'મા અદ્દા રાખવી. કાલે કરવાથીજ
માથાસ વધી રહે છે બીજી પક્ષ કહે છે કે
કાલે કરવાં એટલેજ વિદેશ માન જીવનને
નથી. કાલે કરવાં જ માથામથી નના સકાત
નથી. પણ ને ગાથે આત્માનેએ મતોરતો પડે છે.
અને તે ખાતર જે આશા પણ હોતી જોઈએ

કાર્યો કરવાથીજ જીવનનો ઉદ્ધાર થાય છે
પરો? અથવા જીવન મરણ અને છે? જન્મ-
માં થયેલા કાર્યો ન થયા હોત તો જન્મનું સુદર
ન હોત? સગીરીવાઓ એમ કહે કે અમને
ખાવાની પણ પુરમદ નથી મળતી તો એમના
કાર્યોથી જીવનને લાભ થએલો મનાય? થોડકા-
અંધ નમ્રમા કાગળો જગી લખવાસ લેખકો

વખત, કામગી અને જેવા નિયમ મહેનતનોએ
વ્યવ કર છે તેથી એના ઉદ્ધાર થાય છે ?
એ લોકો એ એમ તરીકે કહું કે અમે કાર્યો
કરીએ તોએ અને એવા તો નજીએ કાર્યો
છે કે જે કામથી કાષ્ટનેએ બાળ થતો તેવ
એવું નથી જણાવું તાએ એ અથા કમનાગ
તો નેમના કામને કરનવતી ગણનામાં ગણવાના

બીજા પક્ષ પ્રમાણે આત્માને સને રવે,
મજબૂત વધારવે, દરેક ૫૨ જોગ રાખવે એ
નિઠાત નિઠાત તરીકે મજબૂત સરમ વાગે છે
પરંતુ આ સૂત્રોનો ઉપદેશ કેટલા દમરો. વરોથી
મરો આવે છે ? જાના મનુષ્યોના મન ૫૨
નેનું પરિણામ કેટલું થએલું છે ?

દરેક ધર્મ કે તત્ત્વજ્ઞાનને ઉદ્ધાર ને ઉપદેશ
એજ જાના માનવીના મન પર એની અમર
કેમ આદર્શ થોડી થએલી છે ? મનુષ્ય નવ
જાનસાગ કે એવું નથી ? આત્મવત્ત નવ
જાનુનો વિચાર કરવાએ કોણ થોએ છે
કોણ દુઃખનેએ એવો સમય આવશે કે જ્યારે
દરેક દેશે, વહોં અને બહિષ્કારો વચ્ચે
સદકારનો કાવ રહશે ?

સાંજે એક બી. એ. થએલી છોકરી મળી. દોઢેક વર્ષ થયું બી. એ. થઇ છે. હાલં એક પારસી સ્કુલમાં શિક્ષક તરીકે કામ કરે છે. બાપા તદ્દન પારસીશાહી છે. શુદ્ધ ગુજરાતીનો કદી ખ્યાલ પણ આવ્યો દશે કે નહીં તે કદી શકાતું નથી. ઉંઘણ નથી. + + + સાહિત્ય કે કુદરતનો શોખ લાગતો નથી. રસવૃત્તિ એછી ખીસેલી લાગે છે. મુંઝામળા જીવનનો શોખ વધારે છે. પારસીશાહી રીતોનો શોખ દશે.

નથી જુના વિચારનાં કુટુંબોમાં રસવૃત્તિ કે નથી નવી કેળવણીવાળા ઉછરતા વર્ગમાં. પુરોજન ગમાર જેવા હોય છે ત્યાં સ્ત્રીઓની આશા ? જ્યાં દેશના મોટા વર્ગની આ હોય ત્યાં સ્વાતંત્ર્ય કે ગૃહનતાની શી રીતો રાખી શકાય ?

૨૧-૬-૨૦.

કામ સ્થળ એવું દશે કે જ્યાં જરાએ સ્વાયત્તિ ન હોય ! સ્વર્ગને પણ આ વૃત્તિ નરકાવય બનાવે છે. મનુષ્યોની વૃત્તિઓ ન બદલાય તો જગત એક તમ્બુ પણ ઉંચે જવાનું નથી.

૨૨-૬-૨૦.

દિવસ આખોએ નકામો ગાળ્યો. ... સાથે એ ત્રણ કલાક મપાયા માર્થા, એટલું વધારામાં.

ટાઈપોયનો 'ધર્મ' ઉપરનો નિષેધ વાંચ્યો. દલુ અધુરો છે. ટાઈપોય એના ત્રણ વિભાગ પાડે છે. અને દરેકના જુદા જુદા વર્ગ કરે છે. એના મત પ્રમાણે વ્યક્તિના કે અસુક રાજ્ય કે સમાજ સીલ-વચાની ઇચ્છા ઉતરતા પ્રકારની છે. એક સર્વ શક્તિમાન ઇચ્છાને અનુસરીને મને કાર્યો

કરવાં એ એ ઉત્તમ માને છે. એ કહે છે કે સાયન્સ કે શ્રીતોસોરી કરતાં આમાં લાગણીની વધારે જરૂર છે. અને સાયન્સ કે શ્રીતોસોરી આ વિષયમાં મદદ આપતાં નથી પણ હિલ્ડાં મુંચવે છે. કારણકે એમાંએ જળ્ય જળ્યના જુદા મત હોય છે. અને ધણાખરા કથન પરપર વિરુદ્ધ હોય છે.

હું ટાઈપોયના આ મત સાથે સંપૂર્ણ રીતે સંમત નથી. વ્યક્તિત્વ ન ખીલવું હોય તો એક મહાન ઇચ્છાને તેના ખરા સ્વરૂપમાં જાણીજ ન શકાય, અને એ ઇચ્છાને અનુવર્તન કરવાનાં બુદ્ધિપૂર્વક કાર્યોનાં વ્યક્તિના વિકાસ વિના કરીજ ન શકાય. વ્યક્તિત્વ ન ખીલવું હોય તો હેય, જેય કે ઉપાદેયના વિભાગ માનવી કરી કે જાણી ન શકે. વળી સમાજ કે રાજ્ય મુશ્કેલાં ન હોય તો તેમાં વ્યક્તિના વિકાસના પ્રસંગો અને સાધનો બહુ ઓછાં હોય છે. માણસ જે દેશમાં કે રાજ્યમાં જન્મ્યો હોય તેના ખીલ દેશ કે રાજ્ય આડે ન આવાય તે રીતે વિદ્યાર્થ દેશકાળને અનુસરીને કરવો એ તેની ફરજ છે. માનવીની શક્તિ અમાપ કે અનંત નથી કે તે એકજ કાળે બધા સમાજ કે રાજ્યોનો ઉદ્ધાર કરી શકે, અને તેટલાજ માટે શરૂઆત કરવાનાં પહેલાં સ્થળ તેને નજીકમાંથીજ શોધવાં પડે છે. પ્રથમ પોતાના વ્યક્તિત્વનો વિકાસ થવા પછી કુદરતી રીતેજ કુટુંબ, સમાજ ને રાજ્ય એ અનુક્રમે આવવાનાં. જે માનવીનું વ્યક્તિત્વ એટલું વિશાલ હોય કે તેના સ્નેહ અને ચારિત્ર્યની સરિના કુટુંબ, સમાજ કે રાજ્યની દૃઢમાં ન સમાતાં મમરત વિશ્વને રસાળ કરવા વહે તેને 'વસુધૈવ કુટુંબમ્' કરવામાં વાંધા નથી. બાપી તે વિના જગતને કુટુંબ કરવા અપુરાઓ નીકળે તો

અમકતો બરફ અને ઘેરી છાયા વાળો સાંજનો વખત એ બધાંથી મન મોહ પણ પામતું અને ગંભીર પણ થતું.

લગભગ પાંચેક માઈલ આવ્યાં. કુલનના ગામડા આગળ તંજુ ઉભો કરેલો હતો ત્યાં જઈ વેપ બદલી નાખ્યો.

હસ્તામો એક રીતે ધણી ઉપયોગી માણસ છે. માત્ર એનામાં લોભ ઓછો હોતો હું એને હંમેશાં સાથે રાખત.

અલારે વાદળાં વેરાઈ ગયાં છે. મધ્યાહ્નમાં ચંદ્ર ઝરાતું ગીત સાંભળવા સિંધર થઈને ઉભો રહ્યો છે. મારી સામેનાજ સિંધર પરનો બરફ ઇંદુના શાંત પ્રકાશમાં સ્નાન કરતો હોય એવું લાગે છે. કેં મુઠ સંગીત રેલાવતા પાણીના ધોર પડ્યા આખા વનમાં વ્યાપી રહ્યા છે.

ચંદ્ર પ્રકાશમાં દૂરથીએ પાણી ઢાળા પથ્થરાઓની વચ્ચે બહુજ સ્વેત લાગે છે. અને ઉજળતા તરંગિયી નૃસ કરે છે. આને શી ઉપમા આપવી તે મુઝતું નથી.

પર્વતના એક નુપ્તમાંથી દૂરથી એક દીપક કાઢને બોલાવી રહ્યો છે. છુટીછવાઈ તારાકણીએ પરરપર દેં ગોણી કરી રહી છે. આખા વિશ્વની મુંઢરતા આ ગિરિમાલની વચ્ચે ખીણમાંજ પુરાઈ રહી હોય એમ લાગે છે. આથી વધારે રમ્યતા ક્યાંએ હશે?

તા. ૨૬-૬-૨૦.

કુલનથી સવારે પોણાસાતે મુનમગ આવવા નીકળ્યાં. આજે ફક્ત સાડા દસ માઈલજ કાપવાના હતા. રસ્તો આજે ધણેજ ખરાબ અને પહાડી આવ્યો. ધડીમાં ઝરાની પાસે ખીણમાં ને ધડીમાં ઉપર ચડતાનું. માર્ગ એટલો વિકટ હતો કે ન પુહો વાત. અહીંના ધોડાજ આમાં ચાલી શકે.

રસ્તો વિકટ તો હતો પણ મનોહર પણ બહુજ હતો. આજે તો જંગલની વચ્ચમાં થઈનેજ પસાર થવાનું હતું. માર્ગમાં પાણીનાં મુઠકાં ઝરણુ આવતાં અને મોટા ધોધમાં જઈને પડતાં. નાવગરાનો ધોધ પણ આમજ વહેતો હતો?

એક તો પહાડી રસ્તો ને તેમાં મોટું ઝોલું ટોળું નહું. સાંકડા રસ્તામાં ઝોલું (ધેડાંની)ની સેનામાંથી રસ્તો કાઢવો પણ મુશ્કેલ અને આ સેનાએ રાવણને હતવા અગ્નિ વાંદરાઓની સેના જેવડીજ હતી.

હવે તો સામસામા એ પહાડો બહુજ નજીક હતા. અને વચ્ચેથી ધુધવાટા કરતો ધોધ વહેતો. સામા પર્વતની ઊંચી પર બસ ના થઈને થઈ આવતા. એક જગ્યાએ તે ખરેખરી મઝા થઈ. રસ્તામાં એક ડેરા જે બરફ પર થઈને પસાર થવાનું હતું. નીકે બેસેમરે વહેતાં પાણી, અને એક બાલુ ઉમેં સીધા પહાડ, તેના પર બમ્ફ યાત્રી ગમેતો અને માત્ર એક વહેંત જેવડી બરફની પગથી પ ચાલીને જવાનું હતું. ધોડા પર તો જત શકાય તેમ હતુંજ નહીં. અને જગાંક પમ સરે તો સેતે વર્ષ પુરાંજ થાય. એક દાયે કાંઈ કાંઈ વખત રોકા દેતી અને એક દાયે છતીને રોકતી જેમ તેમ કરી એટલી ધીનારી ચાલી મલ.

ખીજે પણ એક સ્થળે બરફ પર ચાલવાનું આવતું હતું. પણ તે એટલું સખત નહોતું. ત્યજેક માઈલતો પગેજ આથી પુરાંકમાં. ચારે પાસે ત્યાં જુવો ત્યાં ઉમા પર્વતની દીવાલો હતી. આજ રસ્તેથી 'લલાક, અરકર્ડ, ચારકર્ડ' વગેરે સ્થળે જવાય છે. અમરનાથ પણ અદ્યિયી જઈ શકાય ખરું. અહીં બહુ ખરું અગ્નિજ આગે છે. કવચિતજ કાંઈ દોડી અહીંઆ આવના દશે. દોડી આઓનાં

પગલા ચલા દરે ?

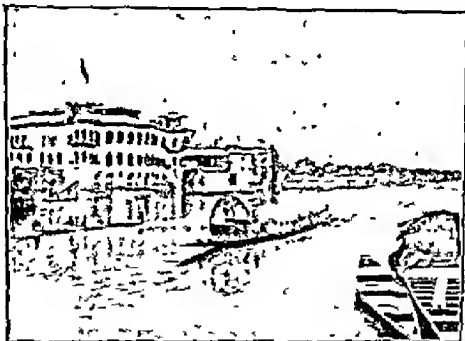
પોણું જાળીઆરે મુનમર્ગે. દમ માંડલ
કાપતા ચાર કલાક આજના રસ્તાની ધુમ્મી.

દરવામો પાછળ રહ્યો હતો ને દબ્બ
મુઠી આરી પહોંચ્યો નહતો. છું ને ઘોડારમો
અને એકલાજ હતા દમ્મામાને છું થયુ
દરે એના ધણા તકવિતકે ચલા રસ્તામા
પડી તો નહીં ગયો હોય ? સામાન પણ
આવી નહોતો પહોંચો. પવન પવના વામના

ન મોકલ્યો હોત તો તે વખતે પણ ન આવત.

જાણી તંજુની જગા પમદ કરવા એ
આમન ગયો. ઘોડા વાર પછી હુએ ગઈ
દરથી કેઈ સાહેમના ત્રણ વાર તણુ હોરવા
હોય એમ જણાયુ

એ તણુથી દૂર હુ એક ગાડ તમે પંચર
પર જઈ એવી. દરવામો તો માહેમના આન
સામા પામે પહોંચી ગયો અને એજે ત્યાંથી
વાટકો ભરી દુધ લાવી આપુ દુધ પીડુ

ધોળા

મેહડા મેદાનમા એક રેકો પર ગાડ તમે
જઈ એવી અને ઘોડાવાળાને પોડા વહાદરમા
ની અંધાર કાઢવા મોકલ્યો.

આસરે અડધો કલાક આમ એવી રવા
પડી દરવામો આવી પહોંચ્યો. એના ઘોડાએ
ધામમા કે આગુ હતો તેનો નીચો ચઢ્યો હતો
એટલે ચાલ્યો નહીં તેથી વાર થય. મે પોડો

એટલે જરાક નીચાત રખ

વખત જ્યો હતો સામાન નહોતો આવી
પહોંચ્યો એથી દાનર તરફને મનમા સ્થ ન
મળવુ કે ઘોડમા પડી તો નહીં થયુ દોષ ?
કેઈ મજબુમ કે ઘોડાનો પપ મગ્ગો હતો ને ?
જે હતુ તે મનુ એમાજ દર્. સામાન ન
આવી પહોંચે કે કે અકસ્માત થાય તો આરી

(અનુક્રૂપ)

દેવ દાનવ ગંધર્વો ઝડપિઓ ક્ષત્રિઓ વગી :
સુકર છત્રવા સર્વે, નિકારો એ હવા નહો. ૩.

(કવ્યભતિ.)

ઈદ્ર— ‘પૃથ્વીતણી હું કરિને પ્રદક્ષિણા,
સ્વસ્થાન આગે દિન એક વીતતે;
રહી ગા પાછળ સર્વ સ્પર્ધિગો,
તે સુંદરીનો અધિકારિ હું થયો. ૪.

(અનુક્રૂપ)

છત્ર કેહું કયું ભારે ! ગાય ત્યાં ઉમિ મેં દીઠી,
વિધિમુગ વધૂવે ગૌતમે હસતારી મઠી. ૫.

(કવ્યભતિ.)

ધનુષ માટે હવું તાંજ સજ્જ,
નિરંચો મેં પુછ્યું “આ શું ધૂતે !
દેવી હતી જો દ્વિજનેશ કન્યા,
શું કામ યોછ સુગમે ચર્ચા? ૬.

(કવ્યભતિ.)

શું જોત્ર જોવા, ઉપદામ અર્થ,
દોડવિ તેં સુર કાઢી છત્ર ?
ઔરાવતે હું ગતિ શીઘ્ર સાથે,
ફર્યો શું તે આ અપમાન માટે ?” ૭.

(કવ્યભતિ.)

બીબારિ આ બ્રાહ્મણ નિશ્ચયે જો,
કપો હનો તેં અનભાંધિ પેલો;
જામાનૂ તારો કુલ તારનારો,
તો કેમ કાપો શક ! દંભ અવો ?” ૮.

(કવ્યભતિ.)

બ્રહ્મા— “સંકલ્પ નોતો મુજ પૂર્વથી એ,
સ્પર્ધી રચી િષ્કપટે બધી મેં;
કરી હતી જે તમને પ્રતિદા,
છે તેજ પાળી નથી કાંઈ શકા. ૯.

(કવ્યભતિ.)

તમે ગયા ન્યાં નિજ વાહનોપર.
આવી વદા આ ઝડપ વેદવિત્તમ;—
‘હે ધેનુ પૃથ્વી કહું એમ સત્તમ’
સ્વીકારી મેં ધેનુતણી પ્રદક્ષિણા.” ૧૦.

છંદ— “અતઃ પ્રાપ્ત એ વેળા પ્રહારા ગીતમ બેઠેનાઃ
વિનયોઃ અન્ય દેવોઽયે, અગે એ દેવોદેવોઽયે. ૧૧.

અનુવાદ]

(દુનવિષ્ણુજિત.)

[આખ ૧૨૮૧

હવે આ પાખ તે નદી વીસદે
નિરહિને પ્રખ તે ખટાયાં કું
ત્રિદિન રાત્ર્ય હિય નદી સાખ્ય, ન
સાવર્માં કટતા દિસતી મને.

(અનુક્રમ.)
રમુનિઓ દિવમે તેની, સ્વપ્ન તેનાંજ મનિએ,
કલ્પદુભાવણ શીજ દિવાને મણુ અગ્નિએ. ૧૭.

(શિખરિણી)
સુખસોતો સવે કલ્પ કંઠ એ ગોતમ તણા,
સાનાં દુખો ને કલ્પ કુલ તેન સનમા,
કંઠ કેવું ચિત્ત પ્રવલ્લ ભવનું કલેશ વિગ્ધ,
કહિ એવુ મારા અભિભવનણું વેર વિધુવ. ૧૮.

(વેપવતી)
વળિ તે કુમનીય મનોદા
મું ર કામલ મળુજ વામા
મનિ પામી શી ચાક અદલ્યા
ભિમુક તાપનની ભરી સાયાં. ૧૯.

(અનુક્રમ.)
અહા શું તેવું લાવવું! ભારી ભોગી જલધર!
નિય જેને કુડો ને દયા શી કુદિત ૫૨? ૨૦.

(સાલિની.)
આગી જ્ઞાને ચદ ત્યા એક મેળા
મે લાવેસો વાકરે કુમિ કહેવા,
‘ભણુ’ રને ગોતમ દાર આજે,
આતે દેરી કુમુદન્યાન બાજે. ૨૧

૨૨— ‘સુરેદ’ આ શું તમને કહે છે ?
પ્રાપ્ત ને । સુવનો ને છે
વિમુનિ જેની અનુદા મનાય
જદમવા તામરી વેદ ગાય. ૨૨.

(વપલતિ)
સ્વયંક પાલક મહી રમાલ,
એ સર્વના છે પ્રભુ લેકપાલ,
સુરે થયા ને અપત્યાધરી,
હે અમ તેમાં પદરી તમરી. ૨૩.

(વપલતિ)
સુખાતિ એની કવી શું સખી ?
સપાનુ કુપન શું હેલુ નખી ?
આરાધના ને ભલિ જેઅ ને છે,
તે શું કન્યાતણુ અંક લેખ ! ૨૪.

(વપલતિ)
હે નુનના કે સુખ ભેગ સંભા !
નિવાન છે જ્યા અમરાપુરીનાં,
ઉદાન ન્યાં નદન જદમલ,
પ્રાસાદ જ્યા ઉત્તમવચ વેગવત. ૨૫.

(મંદાકાંતા.)

જેના સર્વે પુરી કરી શકે પાંચ તે કલ્પવૃક્ષ,
 એ સર્વેથી અધિકતર દે કામધેનુ પ્રસન્ન;
 મધલિ ને મુલલિનતનુ અપ્સરો ગીત નૃત્યે,
 વિરતાવેનાં તમ ભવનમાં નેનાં દલ્લાસ નિત્યે. ૨૨.

(કપત્તિ.)

કુટુંબમાં એ સુખી લાગ્યવંત,
 પત્ની શયી ને મુન છે જ્યંત;
 કુટુંબી એવાં અનુરક્ત રનેહી,
 છે ધન્ય એવો નહીં અન્ય દેહી. ૨૩.

(અનુકૃપ)

ઉચ્ચ એ પદ શું નાથ! મૂકો પ્રતિ આ કરી ?
 ચાન અર્ગેશ કેરાથી જશે શું શક ઉતરી ? ૨૪.

(મંદાકાંતા.)

જેના સિંહાસન સમ નથી વૃંચ તેજશી અન્ય,
 જેના ઔરણ સમ નથી દરિત કો મ્હેન લગ્ય;
 જેનો લીલો હથ અનુપ છે, જે ત્રિલોક પહેલો,
 કાચી કોથી કપરી બનશે સુદમાં સુદ જેવો ? ૨૫.

(કપત્તિ.)

દેવેંડ જ્યારે વિપયાંધ યાશે,
 આદર્શ કોનો ત્રિદિવે ગભાશે ?
 ગયો ન લે સંયમ આત્મ કેરો,
 આ વળગી શાસન કેમ દેશે ? ૨૬.

(દોહરો.) *

"નહી કરી માઝા મુકે સાગરથી ન મુકાય,
 માગત લે માઝા મુકે તો તો ક્યમ રહેવાય ?" ૨૭.

(અનુકૃપ.)

અર્થ ગયા બધા પત્નો છંદની પતિના ફરી;
 દાવથી હિંમતે અગ્નિ કોમ્પરી ન્યાં પ્રયા પડી. ૨૮.

(કપત્તિ.)

શિશુ યદને પડિ છે અદલ્યા,
 પામે અરણ્યે નહીં ને અભિજ્ઞા;
 ને હૃદ નાકો બળોબળ શામે,
 ચાર્યા લીધું આંકે સદ્ગુણ આંખે. ૨૯.

* આ દોહરો દા. પુસ્તકમાં પાંચવામાં આવેલો ને અહીં જતાં છે.

સાહન માયા

(હાસ્યરસમધ્યાન શ્રિગમ્ય નાટક)

લેખક

અધ્યાપક ખુરાસાન તત્ત્વશી શાહ
સમ્ય આદિત્યસંદ

ચિત્રકાર

શા સિવરાવ મેહુષ,

એ એમ

મુખ્ય પાત્રો

પુરુષવર્ગ

અંગાસાલ ગેહ... .. અમરાવામા રહેતા મુંગાદના એક માંધીધે ૧૭૦ મા મરમાય થએલા
રિફુર ધનાઢ્ય
નરેશભાસા અંગાસાલ ગેહને જમાઈ, મધુરીને વર
મારાજાઈ અંગાસાલ ગેહનો તદ્દન દુરોપીબન થય ગએયો પુત્ર
મોહનદામ નરેશભાસાનો આગમિત્ર.
જીવરાજ અમરાવાના મુખેસિદ્ધ વેદરાજ નરેશભાસા સદાબ્યાગી
સરદાર હીરાસિંહ પંજાબનો એક અગ્રેમર તાંબુકદાર
ગીવાય નાનાયાજ કરિ, રવોદિનાથ દાત્રો રા. એફ એફ મોહનદામ માધી.
અનુપરાવ એલીઓ

સ્ત્રીવર્ગ

માયાવતી. . . . અંગાસાલગેહની જાદેન-રિકિવારેલી જામિની
મધુરી અંગાસાલગેહની મેડી દોકરી નરેશભાસાની પત્ની
પુષ્પા નેની નાની જાદેન.
નેહર, આકર દત્તાદિ

શેઠે ધાર્યું હશે તો આમંત્રણ ક્યાં વિના રહેનાર પણ નથી. પાડ પ્રભુનો કે એમણે એ આમંત્રણ કરવાનું પને સોંપ્યું છે; અને મેં હજી વિચારજ નથી કર્યો. માંધીજી પધારે તે પહેલાં તું મારી સ્ત્રીની ટાગોર મોહિની ટાળે નહીં, તો ભવિષ્યમાં મને સુખનો જે યત્કિંચિત સંભવ છે તે પણ નષ્ટ થયો સમજવો. કારણ એકતાર મધુરીની જાણમાં આવ્યું કે મેં આની ઠગ્યાજી એની સાથે રૂપી હતી, તો એ મને કદી ક્ષમા નહીં કરે. [અવાજ બહુજ દ્યાર્દ્ર થઇ જાય છે.]

મોહન

માટેજ તને કહું છું, ભાષા કે આ મુખોંમી રહેવા દે. મને અહીંથી જતો રહેવા દે; અને ઠગાઇતુ પોગળ આગળ વધતું અટકાવી દે.

નરોત્તમ

[એક પળ વિચાર કરી દઢ નિશ્ચય પર આભો છે] ના, એ તો નહીંજ અને. પ્રારબ્ધવૃત્તમજ્જના ન પરિવ્રજન્તિ. હવે તો પાર પાડયેજ છુટકો.

મોહન

ઉત્તમતા અને હડીલાઇ વચ્ચે ફેર છે, તે વીસરતો ના!

નરોત્તમ

એ ફેર હું જાણું છું; પણ હમણાં એ નીનિવચનો સ્મરણ કરવા સમય નથી. [અવાજમાં યુનઃ નિઃશ્વાસમકતા રચુરે છે] જો, સમજ! આ કામ જેમ અને તેમ જલદી પાર પાડતું જોઇએ, અને જાનતી ત્વરાએ સ્વેળા ભયંકર અટકાવી જોઇએ. માટે તારે પ્રથમ હલકો અંજાણાત્ર શેઠનાં માંધી ગઢપર

કરવાનો છે; અને પછી મારી સ્ત્રીના ટાગોર કોટપર.

મોહન

હિમય ધાર્યા, કરતાં અતિ વધારે દુષ્કર કમ કરે છે. મને ટાગોરની કૃતિની કે માંધીની શીલમુરીની જોઇએ તેટલી-જરૂર જોટલી-પણ ખબર નથી. પગલે પગલે થાપ ખાવાનો, પોગળ પાધરું થવાનો સંભવ છે.

નરોત્તમ

તે ખરું છે, અને વખત હોત તો તારો પાટ વધારે લંબાણથી લાણાવવાની તજવીજ કરત. પણ ગત્ત ન શોધયેત એ સૂત્રને આધારે હવે તો જેમ અને તેમ સત્તર નાંટક પુરું કરીએ એમાંજ આપણી સલામતી છે.

મોહન

અને છતાં તું પોતે વચમાં વિવ્રમતાં થાય છે.

નરોત્તમ

કેવી રીતે?

મોહન

ગઇ રાત્રે તેં મારી કૃતિ અધ્યામની નકલ છે એમ શા માટે ઉઘાડી પાડી?

નરોત્તમ

એટલુંજ જતાવવાને કે રચિયાણ કેવા દંભી, ડોગધાતુ છે. તારે તો તેમાં ટાપસી પુરવી જોઇતી હતી, તેને જલ્દે તેં એવો સંસ, તત્તરપંથ અચાવ કરવા માડ્યો, કે ફેક્ટ હું ફજેત થયો.

મોહન

પણ એથી તો તું એવો? અન્યાય કરે છે. એક તો તું મને અપરિચિત ભાગ વજા વરાતું કહે છે; અને તે હું વધારાકેત ભજવવા લાગું તેવાજ તું પોતે નમ્ર મુશ્કેલી તાંખે છે, અને જરા પણ ચેતાવ્યા વિના.

મોહન

હું એમ નથી કહેતો; પણ એટલું જ કે
કેક મર્યાદા જાળવવી જોઈએ.

નરેશ્વર

અને હું એમ સાફ કહું છું કે હમણાં
મર્યાદાનો કે યોગ્યતાનો વિચાર કરવાનો
સમય નથી. આજ સાંજ સુધીમાં નાટક
ખતમ નહીં થાય તો હાંસીમાંથી જરૂર દાનિ
થવાની.

મોહન

હું મારું ખતનું કરીશ—અને તું પણ
સહાય કરજે.

નરેશ્વર

જરૂર. જો હવે પહેલાં તો હું જાઉં છું;
અને સસરાજી જો જાગ્યા હોય તો એમને
અહીં લઈ આવું. અકબરશાહનો ચીતોડગઢ
પર એ પહેલો હુમલો. તું તૈયાર થઈ જા.
દરમિયાન [પાસેના કબાટમાંથી એક પુસ્તક
કાઢી આપે છે] ગાંધીજીને ગાળો લાંડવી
સહેલ પડે માટે આ “મહાત્માનો હકયોગ.”
ખાસ કરીને આ હું બતાવું છું તે ભાગ
વાંચી રાખજો. પરીક્ષા મંડપમાં જતાં ઉલ્લી
ધડીની તૈયારી! [સ્મિત હાસ્ય સાથે ચોપડી
આપી જાય છે. મોહન ગાંધીવાળા કાચપર બેસી
“મહાત્માનો હકયોગ” વાંચવા લાગે છે.]

ચોડી વારે બાળમાંથી તારાં કુલ વાણી એક
ટાપલીમાં તેને બરી પુષ્પા આવે છે.

પુષ્પા

[નરેશ્વરને દીવાનખાનામાં એકલો બેઠેલો
જોઈ અચકાય છે.] અહો! આપ બહુ સવેળા
ઉઠ્યા છો, કવિરાજ! અને માત્રમ નહોતું કે
આપ અહીં દશી, નહીં તો હું આપને અડચણ

કર્તા થવા ન આવત. [પાંચી જવાનો ડોળ
કરે છે.]

મોહન

[પુસ્તક વાંચતું પડતું મુકી ઉભો થાય
છે.]-તમે મારે ખાતર અહીંથી નાશી જાઓ
છો, પુષ્પા બહેન? હું શું એવો ખીદામણો છું?

પુષ્પા

નાજી, પણ મને મધુ બહેને તેમજ
કેદારજીએ સાફ ચેતવણી આપી છે કે હું
મુરખીનાં ટાહેલાંથી આપને કોઈ મહા-અવનવી-
કૃતિ કરતા અટકાવવા નહીં.

મોહન

પણ તમે ટાહેલાં કરતાંજ નથી! અર્થ
મને રતિમાર પણ મુંઝવતા નથી.

પુષ્પા

બહેન કહે, “ધ્યાન રાખજો, પુરી, કે
કવિરાજને એકાંતે વિચાર કરવામાં જરાપણ
ખલેલ ન થાય. કારણ એમ થાય અને
આપના અદ્ભુત વિચારબીજનું ફેલાય તો
અટ્ટી જાય તો તું નરકાધિકારી બનીશ.”

મોહન

[સ્મિત હાસ્ય] મને જણાય છે કે તમે
મારી મજાક કરવા લાગ્યાં છો!

પુષ્પા

આ કંઈ ભાગ વચ્ચે નથી. બહેનનાં છે.
બહેને કહ્યું છે કે કવિરાજને...

મોહન

જુઓ, હું તમારી પાસે એક અર્જ કરું.
મને ધડીધડી કવિરાજ કહેવો મુકી દો.

પુષ્પા

[વિસ્મિત] કેમ વારું? આપને એ
દરજા પસંદ નથી?

મોહન

[અકાળાએ છે. ખુરશી પરથી પગ ઉઠાવી, તેનું માથું પકડી દલાવે છે.] હં! તે ખરું. અને સાચું પુછો તો મારે કશુંલ કરવું પરે કે ગણ રાત્રી કેટલીક વાતચીતથી તો મારું માથું દુઃખવા આપ્યું હતું. આખો દહાડો મારી દાઝરીમાં મારાંજ પુસ્તકોની વાત કેમ ગમે?

પુષ્પા

[દસતી હસતી ઉંચું જીવે છે.] એમ કે? ત્યારે તો મારી સોજતમાં બેસીકર રહેજો. મેં આપની કૃતિ વાંચીજ નથી. એટલે હું તેની વાત કરીશજ નહીં.

મોહન

[આવેશમાં ખુરશી મુકી પુષ્પા સમીપ થ છે.] ખરેખર! નથી વાંચ્યાં?

પુષ્પા

એક પાનું પણ નહીં.

મોહન

[એજ આવેશમાં] દુરરે! મને કેટલો નંદ આપ્યો છે તમે, પુષ્પાજીન! મીઠાવા. [અને હસ્તમીઠાપ કરે છે. અને નિર્દોષ જાળકો માફક દસે છે.]

પુષ્પા

ત્યારે આપ આથી ખુશ છો?

મોહન

ખુશ? રોમેરોમ અલાનંદ વ્યાપ્યો છે કે આખરે આ ઘરમાં એક પ્રાણી એવું મળ્યું કે જે પલેપલે અને જગેજગે ટાંગોર કૃતિની હોળી ચાલુ રાખતું નથી. [તેના સાચું. બોધ] નમને વિરમય થાય છે?

પુષ્પા

હા, મહેજ થાય છે ખરું. હું તો હંમેશ એમજ ધારતી હતી કે લેખકો સંખ્યા

નિસર્ગતઃ અદ્ભાવી; અને આપ-રવિ જાણુ-તેમાં શિરોમણિ. આટલા આપ—અદ્ભાવ રહિત દશે એમ મેં નહોતું ધાયું. આટલાથી જ સ્પષ્ટ થયું કે ટીકાકારોની વાતને કેટલું વજન આપવું!

મોહન

તમે મારા વીશે ટીકાઓ સાંભળી છે?

પુષ્પા

ગાડાં બરાબ એટલી.

મોહન

કહો તો ખરં કે તેવી મારે માટે તમારા મગજ પર કેવી અસર થઈ હતી?

પુષ્પા

તે પછી કહીશ. અત્યારે અવકાશ નથી. [કુલની ટોપડી ઉઘડી જવા તૈયાર થાય છે.] આ સૌ પુલદાનોમાંથી કાલનાં પુલ કાઢી તાજાં પુલ ભરવાં છે; અને સુરજ બહુ અડો તો મારાં કુસુમ સૌ કરંમાધ જશે. [જરાક નમકથી] આપ જેવી મહાભાગી વ્યક્તિની પેરાણુગત કરવી હોય ત્યારે.....

મોહન

જરા વાર રહીને કુલ વીણવા મઝા તો નહીં ચાલે?

પુષ્પા

[દયુપયુ] વખત બહુ રહ્યો નથી.

મોહન

મારા પર ખાસ એટલી કૃપા કરી એમ સમજજો.

તેના દાયમાં બેસેલી ટોપડી લઈ પુનઃ ને દબાવ પર મુંકે છે. પુષ્પા ખુરશી પર બેસે છે.

પુષ્પા

[દસે છે] બાપાજી અહીં મને દમખાં જીવે તો શું કહે? એનો દમોશ અને

મુગીચાઈ કહી બોધાવે છે. [જરા ગાળીય-
નો ડેળ કરી, મોહન સામે જોય છે.
આંખમાં મસ્તીભેન રિમન રમે છે.] ખરે
ખર કવિરાજ ! મને રાજ આમ હવેરો
કરવાની ટેવ નથી હોતી ? ધણી દિવસો
એવા હોય છે કે અમારે આખા દિવસમાં
હું પણ પાંચ પુરં નહીં હિચારતી હોઉં.
પણ આપની માથે પાત કરવામાં મેલુ જાણે
મને કેમ અદુન આનંદ આવે છે.

મોહન

એટલું મારાં જ નસીબ હશેને ?

પુષ્પા

[હસતી તે હસતી] રળી એ ગાઠ
અધાણું ?

મોહન

મારા મોજન. પુષ્પા નહેન ! કહો તો ખર
કે તમે મારે માટે કેવો ખ્યાલ કર્યો હો ?

પુષ્પા

ખરેખર જાણું છું ?

મોહન

ખરેખર !

પુષ્પા

હો ત્યારે કહું-પણ અવનિષ્ઠ થાય તો
હામા કરાવે દોં [કેંક મંબીર] હું તો
'ખરેખર એમજ' ધારતી હતી કે તમે કેંક
ડાળાણાડું. દમામપિય, અહભાવી નર દગી,
જાણે પોતાનીજ ભુલિનો મોહ લાગ્યો હોખને !

મોહન

[આ ટાંગોરની પાત છે એની પોતાની
નથી તે જુલી મથા.] તમને ખરેખર મારે
માટે જલ્દી મોટા ખ્યાલ બેસી ગયા લાગે
છે. કાણે એવડા, કહો જાણ ?

પુષ્પા

[હસે છે.] મે જાતેજ, વળી ખાન
કેણું ? હું તો એમજ ધારતી હતી કે તમને
પાઝેવી પ્રસન્ન થઈ છે તેમજ લાજ લઈ
થઈ અનામ. એવી મોહભરમ બેળવી દો
છે કે સામાન્ય સકિતના નરનારીએનું
આપની સામે કશું આવેજ નહીં. શુદ્ધ ભુદ્ધ
સૌ ગુમ થઈ જાય

મોહન

ત્યારે તો તમે મને, ખરેખર, એક
અનિષ્ટ પુરુષ ધાર્યો હશે ?

પુષ્પા

હા. પણ, હવે આપને ઓળખ્ય, એટલે
એ ધારણા કોવાઈ ગઈ સમજાવો

મોહન

વાર એ પાપુ, ખીજુ કે મા-માને
તરોમન

પુષ્પા

છે, પણ મંબીર છે કહીશ તો મુસો
લાગશે.

મોહન

ના, ના, નહીં લાગે ફરીયાદનાં બે પુરુષ
કરો

પુષ્પા

એમ ? [મંબીર થઈ] અને તો મારે
માટે આપના સહિચારની રજ પણ પરવા
પહોતી. તો પુરુષના સંબંધ માટે આપના
વિચારો અને બીલકુલ મમતા નથી

મોહન

[વિસ્મય સકિત] તો પુરુષના સંબંધ
માટેના મારા વિચારો તમને મમતા નથી ?
પણ તમે તે કેમ જાણ્યા ?

પુષ્પા

બેઠેને કહ્યા તેથી; વળા ખીલું કેમ? આપનાં નાટકોમાં અને ગીતોમાં બંહેન કહે છે તે સુજ્ઞ શરીરલક્ષ અને આત્મીય-લક્ષ વચ્ચે ફેર કરી આપ શરીરલક્ષને તુ-છકારો છો; અને આત્મીય સંબંધનેજ માત્ર સ્વીકારો છો.

મોહન

મારા વિચાર સુજ્ઞ, અલ્પજ્ઞ, આત્મીય લક્ષ વિના-એટલે કે ખરેખર સ્નેહ વિના-શરીર લક્ષ સાધવાંજ નહીં જોઈએ.

પુષ્પા

તે ખરું. પણ બધે કે પ્રેમલક્ષ બને કે? અને બને ત્યાં પણ યાવજીવન પ્રેમ મશે તેની ખાતરી શી? તેથી કે એક અપન જોડેલા સંબંધની અવગણ કરાય?

મોહન

નહીં-પણ તેવા સંબંધ નભાવવા પડે તોપણ તે હ્રદય, નીરસ થઇ પડવાની સર્જીત જીતિ છે.

પુષ્પા

હું ક્યાં ના પાડું છું? પણ શું કરીએ? સંસારમાં કે સૌને જે જોઈએ તેને જ્યારે જોઈએ ત્યારે કહીએ, મળે છે? પણ ભાગ્યે ભાગ્યે જીવતને પણ નભાવે છુટકા; અને ન નભાવે તો સમાજનો મુળ પાયો છુટી જશે, તેનું કે?

મોહન

તેજ ખ્યાલથી તો આપણે આપ પ્રશ્નો દટાઇ રહેવા દઈએ છીએ.

પુષ્પા

‘તે અમારા’ સામાન્ય સોદાની પામર-પ્રાણીની પદ્ધતિ આપ જેવા મહાશયોને

ન ચાલે. આપ તો સૌ સંબંધમાં પ્રેમ, આદર્શ, શોધવા જાઓ તેને સામાન્ય પદ્ધતિની કેમ કદર હોય? ખરેખર, કવિરાજ! આપની કૃતિથી તો, મધુબહેનનું માનું તો જન્મથી સંતુષ્ટાત્મા પણ અસંતુષ્ટ બને. બહેન તો ખરેખર ઘેલાં ચયાં છે.

મોહન

[અકળાએલો] મારી કૃતિમાં લોકો કાવે તે અર્થ કે ભાવ સમજી લે તેમાં મારો શો દોષ?

પુષ્પા

એટલેજ ન આપ સંપૂર્ણ શાય ક્યાં વિના લખી દો છો! ત્યૂજ લક્ષ-શારીરિક સંબંધ-આત્મીય આકર્ષણ કે પ્રેમની જોઈ કદાચ ન જુઝાવે. પણ બધીએ વાર એમ જોયું છે કે લક્ષ ચયા પછીજ દૃષ્ટી પરસ્પર ને પીછાનવા શીખે છે; અને જે પીછાનથી કહો કે સદવાસથી કહો એ એવી રતિ ઉદ્ભવે છે, એવી પવિત્ર માં બંધાય છે કે જેનો ખ્યાલ પણ કહેવાત પ્રેમલગ્નોમાં ન આવે. આવાં લગ્ને સૌને સંભવે; પણ તમારાં કવિજન કલિય એ પ્રેમલક્ષ તો શનાહિએ પણ એક વા ભાગ્યે નીકળે.

મોહન

[આ છોકરી આટલું બધું ક્યાંથી શીખ એ વિચારમાંજ વળી પોતાનો વેપ જુલો જા છે.] તેનું કારણ?

પુષ્પા

કારણ? કારણ માત્ર એટલુંજ કે કલિપત સર્વોંશે આદર્શમય પ્રેમ કરના કે રોજ જન્મે છે? મોટે ભાગે તો એ પ્રેમ મળતોજ નથી; અને તેની જગ્યાએ [વધુ મટે જુઓ પૃષ્ઠ ૪૫૫]

નીનિના નેતાઓને એવીજ ચીવટ હોય. કે દરેક
છોકરાએ દરેક વિષયનું થોડું જ્ઞાન તો એજ-
વર્ણ એકએ (a dip into all the
waters of knowledge) તો એમ સમજા,
કે જાણ વિષયો શીખવવામાં આવે, પણ પરીક્ષા
તો જે વિષય પોતાને પસંદ આવે તેમાંજ
આવવાની, અને તેજ વિષયમાં આગવધવાનું.

હે,” મોટાભાઈ પહેલાની માફક દરમિતે એવા
વત્તા નથી. પુસ્તકગર્ભમાં હું પરાવા જેવો લાગુ
છું- પણ મારી વા તો ‘મેટ્રીકમાં બહુત
દીકરા’ માટે દોડવેંત કાઢ કંઠી રાખે છે

મારી ભેન બરાબર કહે છે કે ‘બીજા
લોકોના છોકરા શું મેટ્રીકમાં નહીં બહુત
હોય ?’ પણ અવગમ જેવે; ફેર તો મારી

દહે હું આગલા વર્ષો
ની માફક નવા માસતરોથી
બી’તો નથી. પોણોસો
ના મહેતાઓનો રાજ
શો ! કચાસમા શીખ
વરાના દાખવાઓ તો
ધેરથી મગજની શાકમ
છાપ કરી રાખી આવે
છે, અને ન બંધકે
તો બીજા માસતરને
પણ ચુપચુપ પુકે !
પણ જે કોઈ બીયારા
છોકરાને ન આવડે તો
ખાપડાના બોમ્બ; અને
કમોડ’ અને એના
‘નાજીરે’ વચ્ચે એક
તરફ પણ અંતર
રાખવાની સાથે ના !
મોટાભાઈ કહે છે કે
દાલેજમાં તો પ્રેક્ટિસ
છોકરાઓ નોંડે દર્શી
મળી મારે છે. વો બીન બી રમેજે.

૧ એક્ટોબર, ૧૯૨૪

રાજુ નાણે કેમ. પણ મારું પર દરે
મને જુદું જ લાગે છે. જાપાણ દહે ‘લેક્ચર’
શીખવા નથી કહે છે કે “દાલેજ કરી

માસતર સદસ માન દપની બેવા છે

બેનપાજ અને દેખા છે. હું ત્યારે નામે
દનો ત્યારે બેન એટલે (૨) નામ સેર
કમટમાથી ચારી રમાવના એક રીયુ નાખતી
હું મોટી કનતા બેક બો માથું તો સાથ
ના પાડતી, પરંતુ કહી દેવાની કે પડી નયક

ભરવાની ધમકી આપતાં મારા હાથ પર જરા લગાડી આપતી, નાચતી કુદતી ફરતી એક ખુશખુશાલ, મારી ધરની રમતગમતની ભાગીયણ; વા કોઈ કોઈ વાર બાની માફક મને ચોંટી દઈ બાની સાથે મને ઠપકો દેનારી ડહી ડોસી !.....પણ હવે તો મારાં લીલાં બહેન સાડી પહેરતાં મોટાં બાઈજી બની ગયાં છે. ઓ મા ‘આજ કાલ એ આરસીમાં દશ મીનીટમાં ચાર વખત, અને બહાર જતી વખત તો બે મીનીટમાં ત્રણ વખતની ઝડપે મોં જોનાર ફેશનેબલ મેમસાઈય થઈ પડ્યાં છે. એક દિવસ મને કોટુક થયું કે લાવને એ આરસીમાં શું છે તે હું પણ જોઉં ! (તમારા સમ, મારું મોં મેં એક સેંકડના દસમા નાગથી વધારે વાર કોઈ દડાડો આરસીમાં નેયું નથી.) તે દિવસે લાગ મળતાં મેં પણ જોનડી પાછળ મોહું, ઘોંચી ધારી ધારી જોવા માંડ્યું. એની નજર પડતાં “જરે હરામખોર” કહી મારું નાક ખેંચી કાઢ્યું. હું પણ એવો જીદી કે એના ગયા પછી ફરી પાછો મારું (લાલ) નાક જોવા આરસી ખાસે ગયો. યા ખુદા ! આરસી તો હોય તેનું કેવું ખરાબ કરી દેખાડે છે તેનો મને લાગે છે કે બધાને અનુભવ હશે. મારું નાક મેં માન્યું હતું તેથી જરા ચીસુ દેખાયું કપાળ ને ગાલ પર કેટલી ઝીણી ઝીણી ફેલ્લીઓ ! ને આ દાદી ઉપર એક બે લાંબા વાળ શેના ઉગ્યા છે ? જા આ મારું ગળાનું સુમાવાની જુલિર જેવું લાંબુ હાડકું જરા અંદર હોત તો મારો ચહેરો વધારે નહીં દીપત ? હંમેશા એને અંદર દાખવાની એકસરસાઈ લઈશ. આ દાખડામાંથી શેની વાસ આવે છે ? ચરર ! મારું બધું મોહું ખરડાઈ ગયું ! એ તો મારાં મેમસાઈનો લપેડા કરવાનો પાઉડર. જરા

મારા કોટ ઉપર સાહીનો ડાઘ પડ્યો છે તેના પર થોડું પાણી ચોપડી લગાડી દઉં તો ? ચોંટીગમાંથી આવ્યા પછી ડાઘ પકડાશે તો બાને કહીશું કે એ તો ઘેબીનો ઉદર. નાકને અકસ્માત તો લાગ્યાથી ચોંટીયાની લાલાશ શરી ગઈ. વધારે લગાડું તો ખીસ ખુચ્ચતા પણ બંધ થઈ જાયને ? વાહ, મારો ચહેરો પણ કેવો મડમના જેવો સફેદ દેખાય છે ! ચરે ! કોનાં પગલાં પડ્યાં ?—ભગવાન ! બચાવજે. એ તો એ લીલડીજી. બાની પછવાડે ભરાઈને દસે છે. એ શું બોલે છે ? “ભાઈજી તો હવે ખીલ્યા ને ભાભીજીની તંયારી કરે છે.” ભાભીજી વળી દોણ ? પેલા વૈકુંઠલાલ સાથે એનું સગપણ થયું સારથી તે એવુંજ દે બોલતાં શીખી છે !

...મે, ૧૯૧૫.

પરીક્ષાનું ભૂત આવ્યું અને ગયું પણ પેલો ગંજવર મંડપ જોઈ પહેલાં તો મારા ટાંટીયાજી ધુજવા લાગ્યા. લીલી તો કહે છે કે, “તારા લગ્ન વખતે તો એથીએ મોટો માંડવો રચાવીશું.” એની જીસ ! પણ છેવટે ધર્મિષ્ઠનો જય છે. હનુમાનજીના તંત્રમાં ચમત્કાર તો ખરો. કલાસના બીજા છોકરાઓ કહે છે કે “તું શું કામ બીએ છે ? બીકે તો અમારા જેવાએને હોય. તું તો માસ્તરનો મસ્ત્ર છે !” (પણ ગધેડાઓ ! આપણા માસ્તર તે ક્યાં લાં પેપર તપાસવા આવવાના છે !) પણ હું નહીં. જાંદા તો સ્કુલમાંથી પહેલા તો પહેલાજ આવ્યા. પણ પેલો ધીરજ ડોમેા કેમ કરી પાસ થઈ ગયો ? કહે છે કે એણે પરીક્ષકને કુંક ચાંપ્યું છે. ખરી વાત હશે ? મારું તો આ જંગળથી પાંચ શેર વજન ઉતરી ગયું છે. હવે સુરત જઈ રોજ સવારે શેર મલાઈ ખાઈશ ને સાંજે બાગમાં ફરવા જઈશ.

માટે આ બધું જોઈએ ?" ત્યારે લીલુડીએ તરતજ બકી નાખ્યું: " એ તો ભાષણને આ બધું ચઢાવી 'લેડીઝ' ની સામા એંચ પર ખેસવાનું બહુ મન છે. હું તો કહું છું કે એને એક 'સ્પેક્ટસ' પણ અપાવો. વાચતાં એની આંખમાંથી પાણી ઝરે છે." બહેન મારી બહુ ચંકાર, હોં ! કેવી ઝડપથી મારો મુદ્દો પામી ગઈ ! પણ સાથે નફટ પણ ખરીરતો !

ચાં ઇશાલ્લા ! પેનું જ્યોમેટ્રીનું ભૂત તો હજુ પણ લાચુજ છે; તેની સાથે વળી પેલી 'ટ્રીગી' નામની બહા-ભૂતની બેન !—પણ કેં નહીં, અંદા તો હવે 'ગેમ્મ' ના સંકેટરી બન્યા છે. પીંગ્પોંગ રમવા 'લેડીઝ' ને 'દેન્વાઇટ' કરવા અવારનવાર હું જાઉં છું. ખાસ કરીને પેલીને—(એણે મારી પેલી ટોપી માગી લીધી છે,—ફક્ત એને ઘેર બધાંને એ બતાવી ફાર્સ કહી મંબળાવવા ! પણ લીલી તો આ કોરસો સાંભળી ડોહી મરડી મુછમાં હસે છે.) પણ ચા અલ્લાહ ! હું 'લેડીઝ' પાસે ક્યમ કરીને જાઉં ? મારી નવી કરાવેલી પાટલુન તો જુટ્યા સવા વેંત ઉચી ચઢી ગઈ છે. બાપાજી એ ફાટ્યા પહેલા બીજી સીવડાવવાની સાફ ના પાડે છે. પણ કેં નહીં; ખલા ઉપર બેઠું છે, ત્યાં સુધી દુનીઆ જખ મારે છે. 'લેડીઝ' પાસે આવતાં હું જરા ખુધો વળી જાઉં છું, ને પાટલુન જલદી ફાટ્યા ટેનીમ ઘણાજ 'એન્યુઝીએઝમ' થી રમુ છું. સાલી 'અર્ડિસ' કરતાં પારસી પોર્લાઓ કહે છે કે 'પાટલુનનો એક પાંપચો ઘુટેણુ સુધી ચઢી જાય છે.' અંદા પણ અડાવે છે કે એવીજ ફેશન 'સ્પોર્ટિંગ ડ્રેસ' ની છે. પાટલુન જુટના આંકડામાં ભરાયજ નહીં ! બીજું શું

કરીએ ? Necessity is the mother of lies ! હું તો જાણતો કે કાલેજમાં તો શિક્ષકો છોકરાઓ સાથે વધારે હેંતાળ હશે ! સોશીઅલ પ્રેક્ષિતો ? હરગીઝ નહીં. એ તો છોકરાને 'મીસ્ટર, મીસ્ટર' કહી બોલાવે એટલુંજ [ને એ પણ એટલા માટે કે પાસે નેતર નહીં કે ઇમ્પોઝીશન આપવાની શક્તિ નહીં. ને મનમાં સમજે કુની કે મુછાળા છોકરાઓ કે એમ ખાંડ્યા જાય એમ નથી. આ ફક્ત મારી બેનનાજ મત છે.) પણ કાલેજમાં 'ડીમેટ્રીંગ સોસાયટી' માં મોટાં ભાવણો આપવાની ઠીક મજા પડે છે. મારે સ્કુલમાં ગોળી મારેલું જ્ઞાન આ ભાવણોમાં બહુ કામ આવે છે. "ડોંગ સ્ટાર સીરીયસ," "એમેઝોન" "શીકાગોની વસ્તી" ઇ. ઇ. ભયંકર છટા વડે ભાવણોમાં આપનાં ગગનમેરી તાલીઓ પામું છું. વધુમાં માગે દતિદાસ ઘણો પાકો, અધી તારીખ તવારીખ, વંશ વંશાયત્રિઓ મારી જિંદગીને તે બધું સડસડાટ લાવણમાં વાપરી નાખું છું, ને સામજીનારાઓને આખા બનાવું છું. તેમાં પણ લોર્ડ મોર્ગી અને મેક્રોલેના નિબંધોમાંથી ફકરાઓ તફાવી ટાંકું છું. અને છેવટે મહારાજા ગાંધી, લો. તિલક કે દાદાભાઈનું નામ મુકયું એટલે પછી પુકવું શું ! ખસ ! મારો અભખરો મોટો યઈ ગયો છે. હું તો બધુંજ વાંચવાતો, બધુંજ જાણવાતો ને જોવાતો. હું આખી દુનીઆ ફરીશ.—આ ઓકટોગર વેકશનમાં દાઉડીંગ જલ્દશ ને પછી, એકત્રો ડીએટ જલ્દશ, અને લામા-ઇવમતો નજરે નજર ને કાનોકાન 'સ્ટડી' કરીશ; ને પછી પામીર જલ્દ મારા 'એમ્બીશન' થી ગરમ ચએંત્રા મગજને કંકું પાડીશ. વધુ ત્યાંથી પાછા ફર્યા પછી.

— વસંતને વધામાણી —

— ૩૩૨૦૮૮ —

લેખક

રા. લોખીકુમાર

અમદાવાદ

આવો ! વસંત ખેલે ખેલીને આજ ખેલી !

તરી વસંતને વધારીએ હોજી

અંતર ક્ષાણના સંદેશ કહાવી ખેલી !

કેવળ આનંદ દે રેશારીએ હોજી

— આવો !

વેણવનમાં વસંતનો, ખીનમાં શુ તરંગ

પરિમલ પુષ્પે પ્રસરતી, વનખેલો જે રસરંગ—

આત્મકુંજ આવી કરી કાષ્ઠકડી માન ખેલી

હિરમાં નેહાન દીપ્ત મયને હોજી

મડપ એ માલતીના, પુષ્પે પરાગ ખેલી !

પીડના મંદેશના સુણવે હોજી .

— આવો !

કોરે કમલિની જળારિંગે, મધુપ કરે સુન્દર,

વસંતજળે, પમડોવનો, સમીરી ! આપણુ પ્રાણુ—

મીઠા મુરુના સ્ત્રીયા ટલુકાર ખેલી !

વિજુના આદેશ ત્રીની-ત્રીનવે હોજી

થન મન એ નૃત્ય તણા મીનકાને રેલી ખેલી !

વસંતી જમાવે રાજ, રંગી હોજી

— આવો !

સેવા વિના જનતા સુકાઈ મરે છે—એટલે એ ખોટ પુરી પાડવા કેટલાક પદ સ્વીકારે છે. કેટલાકને પોતાના લેખ છાપામાં જોવાની ઇચ્છા હોય છે. કેટલાકને મિત્રોને મદદ કરવી હોય છે, ને શત્રુને શરમીંદા બનાવવાના હોય છે. કેટલાકને વહરતા લેખકને ડામવાની આંકાક્ષા હોય છે. કેટલાકને મોટા લેખકો જેડે દોસ્તી દાવો કરવાની ઇચ્છા હોય છે. કેટલાકને એમ લાગે છે કે એમના વિના સાક્ષાર કે પ્રગ્નજનન સુનું થઈ જાય છે. કેટલાકને એમ હોય છે કે એમના બહાર ખચર આપનારા કરશે શું? કેટલાકને પૈસા કમાવાનું મન થાય છે—કેટલાકને દોઢીઆં બગાડવાની હોંસ થઈ આવે છે.

આ બધાનું વિજ્ઞાનની દૃષ્ટિએ વર્ગીકરણ થઈ શકે એમ છે. આયોલોજી (વનસ્પતિશાસ્ત્ર) અને ‘કુઓલોજી’ (પ્રાણીશાસ્ત્ર) માફક તંત્રીઓલોજી-તંત્રી શાસ્ત્રની ખાસ જરૂર છે. અને અનેક તંત્રીશાસ્ત્રીઓ સતત અભ્યાસથી આ માનવ જાતના પ્રકાર નક્કી કરે નહીં ત્યાં સુધી જ્ઞાનનો આ મોટો વિષય અણખેડાએલો રહી જવાનો ભય રહે છે. થોડીક કેં રૂપરેખા આપવાનો પ્રયત્ન નિષ્ફલ નહીં બન્યો.

તંત્રી એટલે નિરબિમાન વૃત્તિથી પોતાની મહત્તા જનમસિદ્ધ માની બીજાના વિચારોને પોતાના હુકમ પ્રમાણે બહાર પાડવાનો ઇજ્જારો રાખે તે.

તંત્રના બે પ્રકાર હોય છે. (૧) ઉચ્ચ, અને (૨) નીચ. (૧) ઉચ્ચ પ્રકારનો તંત્રી પોતાને ઇશ્વરદત્ત સત્તાનો અધિકારી માને છે. તેને પોતાની કલમમાં, હઠાપણમાં, વિદ્વંતામાં, વિવેકમાં ને સંપૂર્ણતામાં શ્રદ્ધા હોય છે. દરેક વિષય પર દરેક લેખ પર પોતાનો અભિપ્રાય તેજ પ્રજ્વલાય એમ તે સમજે છે.

(૨) નીચા પ્રકારનો તંત્રી પોતાની સેવાથી દુનીઆનો બેડો પાર થઈ ગયો છે એમ માને છે. તેની દુનીઆનાં અને ખાસ કરીને તેના વાંચકવંદનાં હુકં છુદ્ધિ, અજ્ઞાન, અચક્ષિત ને જડતાનું તેને ધણુંજ તીવ્ર લાન હોય છે. દરેક પ્રશ્નો તેની સલાહ લીધા વિના નિર્ણય વગરના રહી જવાના એવો તેને સદાએ ભય રહે છે.

ઉચ્ચ તંત્રીને મીઠાજ ધણો હોય છે નીચ તંત્રીની અહંતાનો પાર હોતો નથી. ઉચ્ચ તંત્રી બધાના લેખો તરફ તિરસ્કાર રાં છે; નીચ તંત્રી તેમની તરફ માયાગુણી મહેરબાનીથી જુએ છે. ઉચ્ચ વાંચકોને અછક લીધા ગમાર સમજે છે; નીચ તંત્રી તેમ ભોળાડોળાના ને કાનના કાયા ગણે છે.

અને પ્રકારના તંત્રીને મન એ પ્રકાર દુનીઆ હોય છે—સારી ને ખોટી; ને પ્રકારના અભિપ્રાય હોય છે—ખરા ને ખોટા જે તેના પત્રના લાલમાં હોય તે સાર દુનીઆ—માફાની બધી ખોટી. જે અભિપ્રાય તેને ઉપયોગી હોય તે ખરા—માફાના બધ ખોટા.

લેખકના દૃષ્ટિબિદ્યથી તંત્રીઓ ત્રણ પ્રકારના હોય છે. (૧) જે લેખકની અવગણના કે તે. (૨) જે લેખકની જોડે સહચાર વધારે તે. (૩) જે લેખકની ખુશામત કરે તે.

જે લેખકની અવગણના કરે તેને જેટલા જોડે તેટલા લેખક મળે છે; જે લેખક જોડે સહચાર સાથે તેને મહા મહેનતે લેખો મળે છે; જે લેખકની ખુશામત કરે તેને એક પણ લેખ મળવે મુશ્કેલ થઈ પડે છે; પણ પહેલો તંત્રી અધિ હોય છે; બીજા તંત્રીનો ટ્રાઇ હીસાબ ગણ નથી; ને ત્રીજાની વાદવાહ બોલાય છે. અ વિચિત્રતામાં એ મહાન નિયમ રહ્યો છે કે ભાવિ તંત્રીશાસ્ત્રીએ શોધવાનો છે.

તંત્રીનો એક પ્રકાર વાયકની વિરુદ્ધ બળ છે, બીજો તેને રીઝવવાને અનેક તપ આચરે છે, ત્રીજો પોતાને મદારી સમજે છે અને વાયક વંદને દગ્ગર શીશવાણુ રીઝવું સમજે છે. ચોથો તેમને નાના છેડકાની નીશાળ સમજા પોતાને સાતમા ધોરજુના ચોટા મહેતાજી માને છે.

આ વિપરિત તંત્રીઓનો સ્વભાવ, ખાસી વણ, વલજી. દહિંબિંદુ વગેરે અનેક વિધો. હિપર વિવેચન કરી શકાય જ્યાં એકજ લાગે છે કે હું વધારે લાખુ તો ભાવિ તંત્રીઓ પેશજીરો કરશે શું ? આપારે તો માન એટલુંજ થઈ શકે કે જેમ ઉઠરતા બાગમા વિગ્ગાનશાસ્ત્રી દરેક આડ પર ટીકીટ મારે છે તેમ માધીજીથી માઠી દમઝી રક્ષવ બેડીંગના હસ્તનિખિન ચોપાનીઆના તંત્રી ગાઠામાઈ મુરી દરેક પર ટીકીટ લગાવી દેવી, અને પોતાની ટીકીટ નેઆર કરવાનું કામ દરેક તંત્રીને પોતાને સોંપજી. ટીકીટ તૈઆર કરવાનું કામ સરવ ઘાવ તે માટે નીચેનું બેાખું-ઠામા આરી રજી કરુ છું

૧ પ્રકાર-હૈય કે નીચ

૨ ભેખક તરફ દખિ.

૩ વાગક તરફ દખિ

૪ તંત્રી થવાનો ઉદ્દેશ

૫ વગેરે વગેરે

ખાસ નોંધ-ટીકીટ ભરનારે શરમના આપાં પોતાના તરફ અન્વાય કરવો નહીં.

દરેક તંત્રી પૃથિવીનો પ્રવણ કરવાના દરાદારી કાપ આરખે છે થોડા વખતમા આગરમાં એક જખનું પિંદુ પજી વધતુ કે વધતું નથી ને જોડ આધપ પામે છે ૧૬ી માનવગતિની કૃત્તવતા તરફ તિરકાર રેખવે છે, અને આખરે આત્મસતોશી-બની પ્રવળી જરા પજી ખરવા કમ્તો નથી કે હજી રાખનો

નથી. પહેલાં એ વર્ષ તે ફુનીઆ સુધારવા ઉત્સુક હોય છે, ને બાકીનો જાવ ફુનીઆ સુધરે કે ન સુધરે તેવી પસ્તા વિના નફર બની રહે છે.

તંત્રીના ઘાનને સીમા હોઈ શકતી નથી. મગજના પ્રકૃષ્ટી હડમએલા કુતરા મારવાના મત્ર સુધી દરેક વસ્તુ તે જાણે છે. એમ વાયકને લાખતુ જોખમે જો વાયકને એમ ન લાગે તો તંત્રી ઘાની નહીં જ્યાં સુધી આ કયા હાથ ન હોય ત્યાં સુધી તંત્રીપદનું જોખમ એકનાર તંત્રીપદને લાયક નથી એ નિર્વિવાદ લાગે છે

તંત્રીને એકજ સામઘીની જરૂર છે તે રહી મગજનો ટોપના આ ટોપપે જો મોટા ન હોય તો તંત્રીનું જીવન જોખમમા આવે છે. જો એ ટોપપેા પુરનો ન હોય તો ઉજ રતા ભેખકો, હજતા કવિઆ વિદ્વાતાના અજીજીથી મમરાએલા કાઠાઓની કૃતિઓથી તંત્રી ગુમગાઈ ઇરે છે અને નકામા ઠપોળા ભારથી પૃથિવી રસાતાન જ્યાનો સજાવ રહે છે

તંત્રીને એ ગુણની જરૂર હોય છે તે જીવજીવાણુ કાલે શુ લખતુ દડ તે આજો માદ ન રહેતુ જોખમે મરે વર્ષે કાલે મદાનુ લેખપેા દતો તે આ વર્ષે જીવજીવાણુ જોખમે જો આ શુલુ તે ન કેળવી શકે તો નાવાલક અને છે, અને પોતાના અને વાયકના મગજ પર દુસદ જોખમે નાખી દે છે

તંત્રીઓ વ્યક્તિની સમાવનાજી માને છે-પજી પોતાના શીરાવ ખીખની ને મનુજેને જીવુ માને છે-પજી પોતાને જ્યેડ બહુ ને કુડ-અતો વડીલ ને કર્તા મધમા પડીજ. તંત્રીઓ માલોમાલ સમાવના કેમ રાખી શકે તે તેને સમજતુ નથી, કારણ કે દરેકને પોતાનું

સિંહાસન તો પોતાની અમેઘ સંપૂર્ણતા પર રચાયેલ છે એમ ખાત્રી હોય છે.

કેટલાક જેઓ તંત્રીશાસ્ત્રી થવાને સમર્થા છે તે એમ માને છે કે અત્યાર સુધી રાજ્યતંત્રો એકશાસન, વર્ગશાસન, ને લોકશાસનની પ્રકૃતિ પર ચાલે છે; પણ ભવિષ્યમાં તંત્રીશાસન પરજ બધાં રાજ્ય તંત્રો ચાલશે. અને હવે પછી દેશ ભૌગોલિક કે રાષ્ટ્રીય એકતા પર રચાવાને બદલે તંત્રીઓની હકુમત પર ચાલશે. હાદી, અંગ્રેજ એના વિભાગને બદલે લોકો 'શારદીય' કે 'નવજનીય' કે 'યુગધર્મીય' નામના વિભાગ પાડશે. તે વખતે રાષ્ટ્રીય અસ્મિતા આવા વિભાગોમાંજ ખીલશે; અને વિગ્રહો પણ આવા સમૂહો વચ્ચેજ થશે. અને જેઓ એક કરતાં વધારે તંત્રીની પ્રેરણાથી જીવતા હશે તેને લોકો 'અરાષ્ટ્રીય' કે 'નમાલા' કહી સંબોધશે.

તંત્રીઓની વૃદ્ધિ "એમીઆ" નામના જંતુની રીતે થાય છે. "એમીઆ" જંતુની અભિવૃદ્ધિ માદામાંથી થતી નથી. દરેક એમીઆના યોગ્ય વખતે બે કટકા થાય છે; અને એક જંતુ બે થઇ ફેરે છે. એ બેના ચાર થાય છે. અને એમ એમનાં ગોત્ર વધ્યાંજ જાય છે. તેજ પ્રમાણે તંત્રીઓ વધે છે. તંત્રીઓનો વિનાશ પણ એજ રીતે થશે એમ કેટલાક વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ માને છે. આમ કાટતાં કાટતાં દરેક તંત્રી "એકાદ" બહુરચામ્" થતો જાય છે. અને ચાલતે દિવસે કોઈ એક એવું જાપવાનું ધંત્ર નીકળશે કે જેથી ત્રણ રુપીઆ પાંચ આના છ પૈની કીમતમાં એક ચોપાનીઆની હજાર નકલ દરરોજ નીકળે.

આથી દરેક વાયક લેખક યશે, ને દરેક લેખક તંત્રી યશે. દરરોજ દરેક લેખક પોતાના પંતની હજાર નકલ છાપીને કાઢશે. આ ક્રિયા વિજ્ઞાનની શોધથી દિન પ્રતિદિન અપાઝાબધ ચાલશે. દરેક ગામેમાં, દરેક ધરમાં માણસદીઠ એકેકું પત્ર નીકળશે ને તંત્રીઓની અભિવૃદ્ધિ જીવાત કરતાં વધશે. પછી વાયકે વર્ગ નોખે યશે ને માત્ર તંત્રી વર્ગજ રહેશે. પોતે પોતાનોજ લેખ લખી, છાપી, પ્રગટ કરીને વાંચશે. અને એકબીજાનાં પત્રો તો આવા કોઈક પ્રસંગેજ વંચાશે. તંત્રી-શોધાલ્પી રસોધ્યાને "રસોધ જીવન" ના ૧૨૪૦૯ ના અંકથી સંધવાનું ફરમાન કરશે. ને રસોધ્યાનાં તંત્રી "સંધજીકલા" ના ૩૪૬૨૧ ના અંકથી જન્મવાની વખત થઇ છે એમ સુચવશે. પછી માનવ જાતિ આખરે તંત્રીજાતિને નામે ઓળખાશે. ધર્મનું સ્વરૂપ બદલાશે ને 'અહં બ્રહ્માસ્મિ' ને બદલે 'અહં તંત્ર્યોઽસ્મિ' નો જાપ થશે. વૈજ્ઞાનિકોને કાગળ ને મુદ્રણપત્ર બનાવવા શીવાય બીજાં ધંધોજ નહીં રહેશે.

આખરે તંત્રીપદે પહોંચેલી આખી જનતા કાગળ ને ધંત્રો ખુટવાથી નિર્વીર્ય ને ફનાય થશે. અને તાંત્રિક આત્માનું બગ ખુટવાથી ભગ્નહૃદય બની રહેશે. અને આખરે 'તંત્રી નાશ' નામનો વિક્રમ સંવત્સર આવશે જ્યારે બધી જનતાનો વિનાશ થશે; અને સંવત્સરમાં જ્યારે સિંહરાશિનો શનિ થશે ત્યારે છેલ્લો તંત્રી ભાંગેલાં ન્યંત્ર ને વપરાએલા કાગળના દમ પર સુજેલી આંખમાંથી તાંત્રિકઆંસુ પાડતો આ દેહ છોડી "નિસ્તંત્રી" થયેલી દુનીઆનો ભાગ કરશે.

લેખક

રા. દુર્ગાશંકર કેવળસભ શાસ્ત્રી.

મૃત્યુ, સાદિત્યમ મહા

૩૩૩૩૩૩૩૩૩૩૩૩

શ્રી મમ્મદાચાર્યકૃત કાવ્ય પ્રકાશ (ગુજરાતી અનુવાદ) પ્રથમ ભાગ

અનુવાદક. રામનાથપણુ વિશ્વનાથ પંડક અને રમિકશાલ હોમવાલ પરીખ

ગુજરાત પ્રગતિ મંદિર, અમદાવાદ
સંવત્ ૧૯૮૦. મુલ્ય રૂ ૧-૮-૦

ગુજરાત પ્રગતિ મંદિર દક્ષિણ લોક-
વિવતાને અવગણીને દીર્ઘકાળ પૂર્વે
ઉપયોગમાં આવે એવું ગંભીર અને અમાપેશી
માહિત્ય પ્રસાર કર્યું કરે છે એ સુપ્રસિદ્ધ છે
એટલે એ અધ્યાત્મિક પ્રશ્નો મામાન્ય
જનમનરનું લાભાલક આકર્ષણ ન કરે પણ
વિદ્વાનોની દષ્ટિને તરત આકર્ષે છે અપૂર્વ
કલા વસ્તુ સુખની સ્તિજ્ઞા સકેત તે
કમગી બહીષ્ણ છે. એટલે કાંઈ પણ મર્યાદા
પામેથી એની આશા રાખી એ મિથ્યા છે.
તેમ બીજી તરફથી લોકરચિતે અનુભવીને
તથા આકર્ષિત તરત જાણે આપે એવું

માહિત્ય તે દક્ષિણે ચોખ્ખામાં ફૂલી નીક
ળતી બીનાહીના દોષ પેડે વગર પ્રયત્ન ઉત્પન્ન
થવા કરે છે એટલે એમાથી તાત્કાલિક
અજ્ઞાની આશા નહીં એવું તથા ફળના
અમાભુમાં ધણો વધારે શ્રમ માટે એવું
માહિત્ય તે પ્રગતિ મંદિર જેવી મર્યાદા
ઉપભવી શકે આવી અસ્થામામાં ભુલાભુત
વિવતા આસ અભ્યાસીઓ પોત પોતાના
વિવતાને અભ્યાસ વાવજાવવન વધારી કરે
છે અને પોતાના અભ્યાસનું ફળ જગતને
આપે જાય છે અવેશજ્ઞ અને અભ્યાસ
માટે એવા કાવ્ય માટે માત્ર ઉત્તમ પુસ્તક લખ
કે સાધનસંપન્ન શ્રવેશક્તિવાળા નહીં પણ
વિવિધ વિવતા અભ્યાસીઓનો મદદગાર અને
સદગાર પણ આવશ્યક છે. એટલે કે આવી
સંસ્થાના આભારીઓ પંચરસર ઉદ્ધોત્તરની
જે એવું કાર્ય કરી શકે છે તેનું તે પ્રકારનું
કાર્ય બહુમતઃ અભ્યાસી કરી ન અને

કાવ્યપ્રકાશ પણ પુરાતત્ત્વ મંદિરની અંધારલિના બીજા મહાકાવ્યો પેઠે એક શ્રમા પેઢી મહાકા છે. કાવ્યપ્રકાશ જેવા અંધના અનુવાદની જ શી જરૂર છે એવો પ્રશ્ન બહુના મનમાં ઉઠાવેલો સંભવ છે. મૂલ સંસ્કૃત અંધ કંઈક છે. અનુવાદકો કહે છે તેમ 'અનેક રીકાઓ (લગભગ ૭૦) થયા છતાં હજી સુગમ થયો નથી, હજી પણ શુભગ્રંથ છે.' (પ્ર. પા. ૯.), વળી આ પ્રકારના સંસ્કૃત અંધોની પ્રતિપાદન શૈલી ખાસ પ્રકારની છે. એ શૈલી એક કાળે સુપરિચિત હશે પણ આ જમાનામાં તદ્દન અપરિચિત થઈ ગઈ છે. ગુજરાતીમાં સામાન્ય રીતે વપરાતી પ્રતિપાદન શૈલી પ્રાશ્નાત્મ્ય પ્રતિપાદન શૈલીનું અનુકરણ છે. "પ્રાશ્નાત્મ્યોની વિશેષતા તેમની પ્રતિપાદન શૈલીમાં છે." અને એ વિશેષતા એટલી બધી આકર્ષક છે કે બધી વારતત્ત્વ એનું એજ હોવા છતાં શૈલીના ભેદથી પ્રાશ્નાત્મ્યના કથનમાં નવીનતાનો આભાસ થાય છે. આપણે પણ ગુજરાતી ભાષામાં પ્રાશ્નાત્મ્ય પ્રતિપાદન શૈલી, સામાન્ય રીતે ગ્રહણ કરેલી હોવાથી આપણી જુની સંસ્કૃત શૈલી તદ્દન અપરિચિત થઈ ગઈ છે. પરિણામે એ શૈલીમાં અપાએલી દલીલોનું નેરજ આ જમાનાના વાંચનારને 'સમજાતું' નથી. વળી જે બીજા દર્શનોની પરિભાષાનો આ અંધો રવાભાવિક રીતે ઉપયોગ કરે છે તે દર્શનો અને તેની પરિભાષા પણ સામાન્ય ગુજરાતી વાંચનારથી અનજાણી હોય છે. હુંકામાં સંસ્કૃત કાવ્યપ્રકાશનો જે લોકો ઉપયોગ ન કરી શકે તે લોકો આ ગુજરાતી અનુવાદનો પણ ભાગ્યેજ ઉપયોગ કરી શકે એવી વસ્તુરિધિ અસાર છે. ભવિષ્યમાં ગુજરાતી

ભાષા મારફત ઉર્ધ્વમાં ઉર્ધ્વી કેળવણી આપવાનો આપણો મનોરથ સફળ થાય તે એ વંખતે પાઠ્યક્રમમાં આવા અંધને જરૂર સ્થાન મળી શકે, એટલું જ નહીં પણ પાઠ્યક્રમ ગોઠવવામાં આવા અંધોના સારા અનુવાદોનો અભાવ નડે પણ ખરો. અનુવાદકો પણ અભ્યાસીઓ માટે આની ઉપયુક્તતા માને છે:—

"અમારા પ્રંપત્તે ગુજરાતી અભ્યાસીઓ માટે અંધને સર્વથા સુગમ કરી મુક્યો છે એમ અમે માનતા નથી. પણ સાવધાનતાથી ભણનારને મૂલકારતું રહસ્ય ફેટકે અંશે સમજાશે એવી અમારી આશા છે." (પ્ર. પા. ૯.)

આ આશા ખોટી નથી. સંસ્કૃત વિદ્યાર્થી માટે જેમ મૂલ કાવ્યપ્રકાશ શુરુ પાસે ભણવા ગોચ્ય અંધ છે તેમ આ ગુજરાતી અનુવાદ ગુજરાતી વિદ્યાર્થી માટે ભણવા ગોચ્ય અંધ છે. વાર્તા પેઠે સામાન્ય વાંચનાર એ કલાકમાં વાંચી જઈ ખુશી થાય એવો અંધ નથી.

પણ કાવ્યપ્રકાશ જેવા અંધના અનુવાદને આપણી કેળવણીમાં સ્થાન આપવું ગોચ્ય છે? એ પ્રશ્ન તરતજ ખરો થાય છે. અનુવાદકો 'દા'માં જવાબ આપે છે અને તેના ટેકામાં ન્યાયપુરઃસર જે દલીલ કરે છે તે વિચારવા જેવી તો છેજ. અનુવાદકોના કહેવા પ્રમાણે "દર્શનશાસ્ત્ર અને કાવ્યશાસ્ત્ર એ બેના ચિંતનો પશ્ચિમના સુદિર્ઘમતના વર્તમાન યુગમાં પણ મનન ગોચ્ય અને ભવિષ્યના કાર્પ માટે હૃદ્યોદયક અને માર્ગદર્શક છે." (બીજી શાખાઓમાં આપણે માટે કથન મનનગોચ્ય. હૃદ્યોદયક કે માર્ગદર્શક નથી એવો આશય અનુવાદકોના ઉપલક્ષ્ય વાંચકોને

નહીં હોય એમ માનીએ છીએ.) વળી અનુવાદકો કહે છે તેમ "પ્રાચીન કાવ્ય-ગીતાસોકના બધા વિચારો આજે આપણને ઉપયોગી કે મદદરતા ન હોય એ સ્વાભાવિક છે" પણ "આપણી સહિત્યગીતામાં સમૃદ્ધ થાય, તેને નવું ઉદ્દેશ્ય મળે અને નવા મંરકાર પ્રાપ્ત થાય તેટલા માટે પ્રાચીન કાવ્યગીતામાંના વિચારો સેવવા આપણે માટે અત્યવશ્યક છે" વળી કાવ્યસ્વરૂપ વીચે દર્શાવ્યા પછી ત્યાં ચર્ચાઓ દર્શાવ્યા વગરની હાથ છે. ઘણી વાર નીચી રીતે પ્રતિષ્ઠિત માણસના કાવ્યસ્વરૂપ સમર્થો ત્વન ઉપરછલ્લા કે નિર્માત્ર વિચારો અપોગ્ય પ્રતિષ્ઠા પામી જાય છે વળી આવી ચર્ચાઓમાં અમુક રીતે જુના કાવ્યગીતાસોકના દટકાઓ ઉતાવળમાં આવે છે આવા ઉતારા કરનારાઓ પોતે અવ્યવસ્થાપિત મર્મ મમળે છે કે નહીં તે પ્રભુ જાણે, પણ એથી અપર્યાપ્ત વાચનારાઓ ભોટે રગ્તે હારવાય છે આ સિદ્ધાંતના પ્રાચીન મં-ગીતાસોકના કોઈ સિદ્ધ અથવા વિશ્લેષીઓને જાણવામાં આવે એ ખરેખર દુઃખ છે વળી આ વિષયની ચર્ચામાં ઉગ્રાણ અને અગ્રેષ્ઠપણુ લાવવા માટે પણ પ્રાચીન કાવ્યગીતાસોકનો અવધાન આચરવક હોય કે અનુવાદકો ખરજ કહે છે કે "કાવ્ય રચક વીરોશ મનેના (પાશ્વત્ય અને પ્રાચ્ય) ચિત્તને મરખાવતા જાણીએ કે જ ને સરખા મનન પોત્ય છતાં પ્રાચીનતા ચિત્તનેના જેટલુ સદ્યવેચિત અને ઉડજી છે તેટલું કદાચિત આધુનિક પાશ્વત્યના વિચારમાં નહીં હોય આપણી કાવ્ય સ્વરૂપની ચર્ચાની દિશા પોત્ય રીતે નિયંત્રિત થાય તે માટે વિચારના જણાય છે કે, આપણે પ્રાચીનતા વચ્ચે જુના વધારોએ મેવન કરવું જોઈએ"

ઉલ્લા વાક્ય માટે આમીન !

પાશ્વત્ય અને આપણી પ્રાચીન કાવ્ય ગીતાસોકની સરખામણીની બાવતમાં મનભેદ હોવાનો સંભવ છે. પણ આ જુના વિચારોની શૈલીની પાછળ કેવો આત્મા રહ્યો છે તે જોવા પહેલાં પાશ્વત્ય મનની ઝાંઝી કીમત ન ગણાય, વધારે કુઠા એકજ દાખલો જોઈએ કાવ્યનું કારણ મરમટે નીચેના વાક્યથી દર્શાવ્યું છે.-

"શક્તિ, લોક, શાસ્ત્ર અને કાવ્ય વરેરના મનથી થતી નિષ્પ્રજ્વાલ અને કાવ્ય જાણનારના ઉપદેશથી કરેલા અભ્યાસ, એ કાવ્યના ઉદ્દેશ્યનો દેવ છે"

મરમટના આ વાક્યમાં કેટલો બધો અર્થ જાય છે? મરમટની પેતાની જતિ જાણાય તે તો બરાબર રહ્યું કહે છે પણ એ ઊભાવાય" કપે કાવ્યની પાશ્વત્ય શૈલીમાં કેઈ સખવા મેને તો એકાદ મોટું પ્રકરણ લખી શકે પણ આ જાણનારના શક્તિ કે કામ વગર કળા ખાવા દરેક એવી શક્તિ વાચનારઓને અવગત પાશ્વત્ય શૈલીથી મુગ્ધ બનેનાઓને આ વાક્ય અતિશય જડ, અને હુણુ લાગવાનો સંભવ છે પણ એ શૈલીનો નયા શૈલી પાશ્વત્ય અપરિચયનો દેવ છે આ વિષયના પાશ્વત્ય પ્રયોગમાં આમાં ન મરમટ હોય એવું કહું નવું તરત કહું હોય છે.

અવગત આપણે આ જુની શૈલીનું અનુ-કરણ કરવું એમ કહેવાની માનવ નથી પણ નહીં શૈલીથી કાવ્ય વીરો આપણા વિચારો સ્પષ્ટ કરવામાં આ જુના વિચારોની ઘણી મદદ મળે એમ છે એની કોણ ના પાડશે? અને પછી અનુવાદકો કહે છે તેમ "મુન લેખકોમાંથી વિચારો સખ તેનો ઉદ્દેશ્ય" કરી આજ અંશને આપણી સહિત્યગીતામાં

વણી દઇ બાકીનો કચરો ફેંકી દઇ શકાયો. પણ જોયા વિના કચરો માનીને બધું ફેંકી દેવું યોગ્ય નથી.

આ કાર્યની યોગ્યતા સ્વીકારીએ તો અનુવાદ માટે વાગ્દેવતાવતાર મમ્મટનો અંચ પસંદ કરવાનું ઔચિત્ય સ્વીકારવું પડશે. અનુવાદકો કહે છે તેમ “એમાં પ્રાચીન કાવ્યમીમાંસકોની બંને પ્રણાલિઓનો યોગ્ય રીતે સમન્વય થએલો છે.” મૂલ અંચ વીશે અહીં વિવેચન કરવાનો પ્રસંગજ નથી. મૂલ અંચની યોગ્યતા વીશે મતભેદને અવકાશ નથી. આપણને અપરિચિત સંક્ષિપ્ત શૈલીનું આ અંચમાં દેખાતું સામાર્થ્ય જોવા જેવું છે. મધુલાલ નલુભાઈના ચબ્દોમાં ‘અદ્ય સાર બહુ વિસ્તાર’ના આ જમાનામાં બહુ સાર અદ્ય વિસ્તારનું તત્ત્વ આદરેણીય છે.

અનુવાદ વીશે ખાસ કહેવા જેવું થોડુંજ છે. “ભાષાંતર કરવામાં બંને તેટલો મૂલને વળગી રહેવાનો” અનુવાદકોએ પ્રયત્ન કર્યો છે અને આવા શાસ્ત્રીય અંચ માટે એજ પદ્ધતિ યોગ્ય છે. અત્રબત્ત, એથી દુર્બોધ લાગે છે પણ આતો ગુરુપાસે લણવાનો અંચ છે. અને આપણામાંથી કોઇ સમર્થ ચિંતક ગુજરાતીમાં આધુનિક શૈલીમાં નવીન કાવ્ય-મીમાંસા રચશે ત્યારે તો આ મુરદેવી સ્વયં ટળી જશે. બાકી પ્રાચીન શાસ્ત્રીય અંચોના અનુવાદો તો આવાજ થવાના. અનુવાદકોએ

“ટિપ્પણોમાં મૂલના અર્થને યથાશઃ સ્પષ્ટ કરવા પ્રયત્ન કર્યો છે અને એ પ્રયત્ન સફલ થયો છે એ ટિપ્પણો વાંચતાં જણાય છે. મમ્મટનાં આપેક્ષા ઉદાહરણોનું ભાષાંતર પદ્યમાં અગ્રમાં બંનેમાં આપ્યું છે. ઉદાહરણો પદ્યાત્મક ભાષાંતરો સંસ્કૃત કાવ્યોના શિષ્ટ ગુજરાતી અનુવાદો સાથે મરખાવી શકાયેલાં છે. અનુવાદકોએ આ બાબતમાં ગુજરાતના શ્રેષ્ઠ અનુવાદક કે. જી. દુર્ગે અનુસરવાનો યત્ન કર્યો દેખાય છે અને એ યત્નમાં એમની સફળતા અમને અભિનંદન યોગ્ય લાગે છે. જો કે આથી વૃદ્ધી રીતે અથવા સરસ રીતે કોઇકોઇ પદ્યનાં ભાષાંતરો થઇ શકવાનો સંભાવ છે એની ના નથી. ગુરો અને વૃંત્તિ ઘણી વાર ટિપ્પણોનો મદદ વગર અને કેટલીક વાર ટિપ્પણોના મદદ લીધા પછીએ ઘણા વાચનાઓ માટે અસ્પષ્ટાર્ય મહેવાનો સંભવ છે. પણ ઉદાહરણોનાં પદ્યમય ભાષાંતરો મદદ વગર પણ મોટે ભાગે સરસતાથી સમજાઇ જાય એવાં છે, કણુને કંઠોર નથી લાગતાં અને મૂલનું સ્વાસ્થ્ય મોટે ભાગે જાળવી શક્યાં છે.

આથી વિગત વાર સમાસોચના માટે અર્દો અવકાશ નથી.

છપાઇ, કાગળ, બાંધણી વગેરે બધું પુરાતત્ત્વ મંદિરની પ્રતિષ્ઠાને શોભે એવું છે.

લેખક:

૨૧. શંકરપ્રસાદ છગનલાલ રાવળ,

સભ્ય, સાહિત્યસંમદ

૩૯૯ લક્ષ્મી કમલા યાને એખલાસ વિના
૩૯૯ બધુંએ ખલાસ—મૂલ બંગાલીમાંથી અનુ-

વાદક તથા પ્રકાશક શ્રી. પ્રમદજ્ઞન ડીપા-
સમ દીક્ષિત, મુરત, મુલ્ય રૂ. ૧-૪-૦.

શ્રી. બકુ જિહારીધર રચિત 'કાકીમા' નામની બંગાળી નવલકથાનો આ અનુવાદ છે. બંગાળી વાચકોમા આ નવલકથાએ સારી પ્રતિષ્ઠા પ્રાપ્ત કરી છે એનો આનો સ્વરસ, સરસ અને મદન અનુવાદ કરી ગુજરાતી વાચકો ઉપર રા પ્રસન્નરસ દીક્ષિતે ઉપકાર કર્યો છે અને રા દીક્ષિતને આ નાદિલ સેવા માટે અમિનંદન આપીએ છીએ.

વર્તમાન બંગાળી સમારનુ મનોરમ ચિત્ર ઓળખવામા આવ્યું છે. મુખ્ય પાત્રોમા અગ્રણ્ય શગરી પેદીમા ઉચ્ચ દરજ્જાની નોકરી કરતા મોપાલ અને મોવિદ બાબુભાઈ એ છે. એમની પત્નીઓ મોદિની અને કમલા નવીન બંગાળી સમારની નેહાણી દેરાણી છે. અવિભક્ત કુટુંબની જાવનાઓ અને પરપરાઓ પાછળ મુકી મોટેર શીલ્પ શક મથા છે. બ્રાહ્મણો, કુષ વંશીઓ, ખીરત બાબકો અને દિગપાલ જેવા આશિનો અરિ ભક્ત કુટુંબીઓ તરફી મુખી શુદ્ધજાવનાઓના સુખમા તરી રહ્યા છે. એવામા કુટુંબની અવિભક્તતા દુઃખી. મોપાલ બાબુની પત્ની મોદિનીએ પતિને બરમારી બેકાર નિમ્મરને જુદો કરી એખવામ તોડી સ્વછદી રંગમળ્ય રથાધુ. મોવિદનાજુતા કુટુંબને ને આશિનેને ખાવલા વાંધા પડ્યા પડેના દિવસનુ બોજન પણ કમવાના ધરેજાના વેચાણથી ખરીદાણ મરીમાઈ સ્થાયે આવતી અનેકવિધ કરજના જવાબ દેવી. મોદાભાઈ અને કાબીની કનડ-ગોના કુખમા વધતા રથા. જના મોવિદનાજુ નાં ખાનદાની અને ગુણો જાનવતાના ઉચ્ચ કિબરેજ મદના રથા. કમલા કુષ કુટુંબી થતી ગઈ.

મોપાલ અને મોદિનીને; તુમાખી મસાર કથળવા પ્રાપ્તો. સમાર એમતા પ્રતિ નિવેદન

થતા માંડ્યો. એમને ખટપટના રમકડા કરી મુક્યાં ગુણોના રથાન અવગુણોએ બરવા માડ્યાં પોતાનીજ જાગોમા એ કરોળાઓ માફક કરાઈ પડ્યા એમને સમાર નીચતાઓ, દુશુણોનો અને દારિદ્રોના વાસ મની ગુણો બાબુજીને મેડીઓમા શોભતુ પડ્યું મોદેની શીલ્પકથમ તોડવાની અણી પર આવી મદા છે. રા નાતાભાઈની મોટા અને મનજતાથી કરજના રીડી મધુરતા થતી આવી.

મુખ્ય પાત્રોને સાકળના ખીજા મોજુ પાત્રો છે. સુસાપાનમા મકનુર ગીઝા અને ખટપટીઆ બાબુઓ છે. કુમળી કન્યાઓના પર થવા કાજા મારતા ત્રાજ કે મોથ પ. વદ વિરો છે. દાખ અને કરજ રસના અમરકા-રક મેસ મો વાચકને રમ્યાન કરતા રહે છે. આપણા વસ્તુથી મુદ-રીને ગુલાઈ આપી વાત મોદક રીને અખડ રમ કરતી સરમ બની રહી છે. બંગાળી જીવનનો કુમકુ મીતાર સ્પષ્ટનાર્યા હડી નેના જુદા જુદા પાત્રો આખ આગળ ખડો કર્યા વગર રહેના નથી. એથી સ્થાયી અને મજબૂત અમર વાનારજુને બરજક બરી દ છે.

રા દીક્ષિતે અનુવાદકપાના નિયમોનુ રીક વાલન કર્યું છે. બંગાળી જ્ઞાતાત દોષેથી એ ગુજરાતીમા એકંદરે ખચી મથા છે. એમની પ્રામાદિક સરવતાના બે કુંકા અવ-તરજો આ જાનની માફી પુરો.

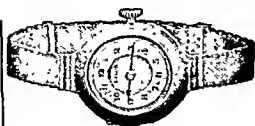
"જનમથી દવે વધુ છોડીએ મને તા પાડો મોદાપકારમા એથા ખાલે તબગ જેવા શુધી જાઈ તથા ભદ્રી સ્વરધિથી નાના કાબોને જુદા કાદીને મે કું આગ કાલે નથી ઉલ્ટો માલમે માલજ સળગી રથો હોઠો આજે તમે આતીને મારો જુગકરો ન કર્યો દત નો મારી પુરપુરી કમખખી ચાન."

“કમલા:—“ જહેન ! જહેન ! આ શું બ્રાહ્મણ તમે ? તમે મારા વડીલ અને માનનીય છો; હું તો અત્યારે પણ પહેલાંના જેવીજ તમારી દાસી છું. જહેન ! આશીર્વાદ એવો આપો કે મોટેરાની સેવામાંજ જધું જીવન મારું વ્યતીત થાય. જહેન ! એજ તમારી આજ્ઞાને આધીન છે, ત્યારે હું શું વીસાતમાં છું ? તમે તો મારી ગરજ સારી છે, જધું મને શીખવું

છે ને કેળવી છે. અસારે પણ દાસી સમજી ને જે કે કામ સોંપેશો તે હરધરી કરવા તૈયાર છું.”

રા. દીક્ષિતને અમે ફરી અભિનંદન આપીશું અને ઇચ્છીશું કે આવી બીજી મુંદર કૃતિઓથી આપણા નવલકથા સંદિપને અભિવૃદ્ધ કરવા એ શક્તિમાન થાય.

૪૦ વરસની જુની અને અનુભવી દુકાન સારાં અને ટકાઈ ઘડીઆળો મેળવવાનું માનીતું મથક

પદારો અને ખાત્રી કરો.

અમારે ત્યાં હમેશાં દરેક મેકરનાં ખીસાનાં તથા હાથે બાંધવાનાં નીકટ, આંદી તથા સોનાનાં અપ-ડુ-ડેટ ફેશનનાં જુદા જુદા શેપનાં કલોક્સ તથા ટાઇમપીસ વગેરે પણ ઘણાજ છીદાયત બાવથી મળશે.

રીપેરીંગ કામ
પણ બાહોશ
કારીગરોના હાથે

ખુદ અમારી દેખરેખ હેઠળ કરી આપવામાં આવશે.

મોટાં કલોક્સ માટે એડર સાથે ૨૦ ટકા મોકલવું.

મોહનદાસ કમળશી

Telephone 5625.
Telegrams Clock Tower

મંબાદેવી પોષ્ટની બાજુમાં, મુંબઈ નં. ૨

તંત્રીસ્થાનેથી

સ્વ. ઉત્તમલાલ ત્રિવેદી એમનું

સ્વ. ઉત્તમલાલ

ત્રિવેદીની સંવત્સરી

યા મામમા મુખાર્થ

અને અમદાવાદ

ખાતે ઉત્તમલાલ દ્વારા

તેમના લેખક તરીકે

અને અહિં તરીકે

એમના જીવન પર

સુદર ચર્ચા થઇ

હતી. અને એમના

મિત્રો તરફથી એમ

આશા દર્શાવાઈ

હતી કે આવા ઉત્તમ

લેખકનું કેટલું સ્મારક

જીવનરત કરે એ હજી

છે. અમને પણ આ

મુશ્કેલી યોગ્ય

અને આરક્ષાદાયક

હાથી છે.

સ્વ ઉત્તમલાલ

ભાઈનું સ્મારક માત્ર

એકજ રીતે કરી

સકાય એમના

લેખનો સમગ્ર જી-

વાલીને એમના

ચિંતનશીલ અને

મનનીય લેખોને

વાચવા સુજ્ઞાતો

સાહિયરસિદ્ધ વર્ગ

એક કામે આ

રહેતો અને એમના

સુદર શૈલી અને

સુમચિત વિચારપ

સાદ વાચનરસના મન

પર ધણી લાખા

કાગ સુધી ઉઠી

જાય મુકના જતા

આવા એક ઉત્તમ

લેખકના લેખોને

સંગ્રહ જરૂર આદરણીય થઇ પડ્યા વિના રહેજ નહીં.

એમનો લેખ સંગ્રહ છપાવવાને આતેર સાહિત્ય સંસદ તરફથી એક એવી યોજના કરવામાં આવી છે કે એ નિમિત્તે એક ફંડ ઉભું કરવું, અને એમાં જો પુસ્તક રકમ ભરાય તો એમાંથી એ લેખસંગ્રહ સાહિત્ય પ્રકાશક કંપની લીમિટેડ તરફથી છપાવવો.

અમે આંશા રાણીએ છીએ કે એમના પ્રશંસકો અને મિત્રો આ યોજનાને જરૂર ટેકા આપશે અને યથાશક્તિ મદદ કરી સહગત તરફનું ઝડપુ વાળવાને અને એ રીતે સમસ્ત ગુજરાતને કાયમનો લાભ આપવાનું ચુકશે નહીં.

૨૫. મધુવયરામ દોરા

ગુજરાતના એક જાણીતા વિદ્વાન અને સુરતમાં ભરાએલી પાંચમી સાહિત્ય પરિષદના સ્વાગત મંડળના પ્રમુખ રા. મધુવયરામ બળવયરામ દોરાના ગયા પોપ મુદ્દ ૪ ને દિવસે થએલા અવસાનની નોંધ લેતાં અમને ઘણું ખેદ થાય છે. સ્વર્ગસ્થિતો જન્મ તા. ૧૯૦૪ ના શ્રાવણ વદ ૦)) ને ગાજ સુરતમાં થયો હતો. સં. ૧૯૧૬ માં થએલા ગાયી પહેલી મેટ્રીકયુલેશનની પરીક્ષા પાસ કરનારા વિદ્યાર્થીઓમાંના એઓ એક હતા અને ત્યાર પછી રકુન્ન માસ્તર તરીકે નોકરી કરતાં હતા.

કોટ પકીલની પરીક્ષા પાસ કરી થોડો વખત વકીલાત કરી. એઓએ સંબજનની જગ્યા મેળવી હતી. આ હાદ્યાપરથી એઓએ સં. ૧૯૫૮ માં પેન્શન લીધું હતું. ત્યાર બાદ એઓ પોતાનો કાળ સામાજિક હિતનાં કાર્યોમાં, ધોર્મિક વિષયોનું પદ્મપાલન કરવામાં અને સાહિત્ય મેવામાં ગાળતા હતા. અને પોતાના ટ્રોટુમિક છવનને અગે અનેક કારી ધાઓ પડ્યા છતાં એઓએ પોતાનું હૃદયબળ પ્રશંસનીય રીતે જાળવ્યા રાખી પોતાની પ્રજાતિ છેક અતકાળ પધત જારી રાખી હતી.

સ્વર્ગસ્થ છેક નાનપણથીજ ગુર્જરશિરાના અભ્યાસ સેવક હતા. નર્મદાશંકર, નવકરામ, હરલાલ કુવ વગેરે તે કાળના સાહિત્યકોની મિત્રમંડળમાં એઓ દાખલા થયા હતા અને એમની સાથે સાહિત્યને લગતી તેમજ ક્ષેત્ર પ્રજાતિઓમાં એઓ અપ્રતિમ ઉત્સાહથી ભાગ લેતા. આને પરિણામે અનેક વનમાનપત્રો અને માસિકોને એમની કસમનો લાભ મળ્યો. એમણે અનેક કાવ્યો, નાટકો તથા નિબંધો લખ્યાં છે તેમજ અનેક ભાષાંતરો કર્યાં છે. આમાં 'સુવાસિકા' નામનું એમનું કાવ્ય ઉત્તમ છે.

છેવટે એમના કુટુંબને એમના અવસાનથી થએલા દુઃખમાં ભાગ લેતાં અમે હૃદય પ્રત્યે પ્રાર્થના કરીએ છીએ કે એમના આત્માને શાંતિ મળે !!

— ૦ —

નોંધ:—

દ્રાપોત્રપની જગ્યા બંદલવાને લેઈ આ અંક થોડો પ્રસિદ્ધ કરવા માટે વાચકોનો કામ ચાગીએ છીએ. ઉપનંત્રી.

સ્વ. ઉત્તમલાલ જયંતી.

વેખક -

રા. ચંદ્રશંકર નર્મદાશંકર પંડ્યા,

મધ્ય, મહિધમંસદ

જે વર્ષે માર્ગશીર્ષ સુદ ૨ તે દિવસે સાક્ષર શ્રી ઉત્તમલાલ કેશવલાલ ત્રિવેદીનું અવસાન તેમના વયન અમદાવાદમાં થયું હતું. તે શૌકજનક બનાવની નોંધેા જીવંત જીવ અંગ્રેજ અને ગુજરાતી દૈનિકમાં, સાપ્તાહિકમાં, મહાસાપ્તાહિકમાં અને ત્રિમાસિકમાં પ્રકટ થઇ હતી. તે કૃપાથી તેમના જવાબી ગુજરાતને જે ખોટ પડી છે તેનો કંઈ ખ્યાલ આવે તેમ હતું. છતાં ૨૨ ઉત્તમલાલભાઈના પરિચયમાં જેઓ આવ્યા હશે અને તેમના નાના મોટા લેખો જેઓએ વાંચ્યા હશે તેમજ તેમનાં લાખજો જેઓએ સાંભળ્યા હશે તેમને એમ લાગ્યા વિના ભાગ્યે રહેશે કે તેમના લેખોના સંખ્યામાં ગુજરાત પામે જેવી અને જેટલી માલીની રજુ થતી જ્ઞેષ્ઠએ તેટલી હતી સુધી પ્રકટ થઇ નથી એક વ્યક્તિ તરીકે, એક અભ્યાસી તરીકે, એક વિચારક તરીકે, એક લેખક તરીકે અને એક સાંસ્કૃતિક કાર્યકર્તા તરીકે તેઓના વિચિત્ર સ્વરૂપનો યથાશક્તિ ખ્યાલ આપે તેવા લેખો સખ્યામાં હજી ખાટી છે. હાંકુ યુનિવર્સીટીના વાઇસ ચેન્સેલર અને ગુજરાતની સંસ્કૃતિના જીવંત મૂર્તિ સંપાન સાક્ષર આચાર્ય શ્રી આનંદજી કે

બાપુભાઈ પ્રજા અને માદી, મચોડ અને સ્વાભાવિક પ્રસાદવાળી સંખ્યામાં કાળેા કથાઓ અને નિબંધો સખ્યતાર તરીકે પ્રસિદ્ધ માદા શ્રી મહિલાલ છત્રારામ ભટ્ટ જેવા સદ્ગુણના સમવયસ્ક તે નિકટના મિત્રોએ તેમના મહાસખ્યા સખ્યુ વડે છે આ ખામતમાં પોતાનો નિવર્તન મળતવના એ જાને વિદ્વાન લેખકોને વિચારિ છે ૨૨ ઉત્તમલાલભાઈથી મોટી ઉંમર રના સાક્ષરોમાં ૨૨ ના કમળાગર આવે, સાક્ષર શ્રી નરસિંહરામભાઈ, માદા શ્રી કેશવલાલભાઈ, ૨૨ બ રમણભાઈ, સાક્ષર શ્રી જળવંતરામ કાકર, માદા શ્રી કુંજલુલાલ મોહનલાલ ઝવેરી વગેરે તેમના સંસર્ગમાં આવના હશે તેમાંથી અમદાવાદમાં સદ્ગતની જે જયંતી ઉજવાઈ હતી તે પ્રમતે ૨૨ બ રમણભાઈએ તેમના સખથી પોતાના હૃદયારો કાઢ્યા હતા, તેમજ તે પહેલાં “વનંત” મહાસખ્યા તેમના અવસાન વીશે નોંધ સખતા પોતાના અભિપ્રાયો દર્શાવ્યા હતા “ગુજરાત” મહાસખ્યા “રમરજી મુકર”ના સંપાદકશ્રી સખાતી અરિત માવામાં સાક્ષર શ્રી નરસિંહરામભાઈએ પશુ ૨૨ ઉત્તમલાલભાઈથી જે સ્વતંત્ર સદ્ગતથી સખ્યુ

છે. કમનસીબે, કૃષ્ણલાલભાઈએ “Further Mile-stones of Gujarati Literature.” નું જે પુસ્તક પ્રકટ કર્યું છે તેમાં ૨૯. ઉત્તમલાલભાઈ જેવા ગૌરવાન્વિત શૈલીના સ્વામી અને પ્રૌઢ વિચારણાના પ્રમુખોના મનિર્દેશ પણ નથી. કૃષ્ણલાલભાઈ એક સમજી, અગત રાગ-દ્વેષથી વિહીન અને વિશાલ સહુભાવવાળા નવલેયક હોઈ ૨૯. ઉત્તમલાલભાઈ જેવા ઉચી પ્રકૃતિના લેખકને વીસરવાનો અક્ષત વ્યવસાય તેમણે કેમ કર્યો હશે? ૨૯. ઉત્તમલાલભાઈનું વિરમરણ એ કૃષ્ણલાલભાઈના સાહિત્ય-કલ્પનાસતી સર્વશ્રાદ્ધના, ઉપયોગિતા અને ન્યાયતામાંથી કમી કરનાર અને ન્યૂતાઓમાંની એક મુખ્ય છે. આશા છે કે તેમના પુસ્તકની મીઠી આશ્રિતિ પ્રસંગે એ ન્યૂનતા તેઓ દૂર કરશે. ૨૯. ઉત્તમલાલભાઈની નાની ઉમરવાળા પેઢકામાંથી તેઓના નિકટ પરિચયમાં આવનાર બહિનઓમાં ભાઈ વિભાકરે “રંગભૂમિ” માં ભાઈ હંદુલાલે “યુગધર્મ”માં, ભાઈ રમણીયરામે “સમાલોચક” માં અને ભાઈ મુનશીએ “ગુજરાત”માં લખ્યું છે. મેં “ગુજરાત મંડળ”ની એક સભા સમક્ષ “સદ્ગત શ્રી ઉત્તમલાલ ત્રિવેદી: એક રમણાંજલિ” એ વિષય વીશે વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું અને ભાઈ લલિતે તે પ્રસંગે પ્રમુખ તરીકે પોતાના મનોદ્વાર દર્શાવ્યા હતા. કૃષ્ણલાલભાઈ કતાં વખતે ન્યાયી અને કૃતજ્ઞ થઈને ભાઈ અંબરીયાએ પોતાની “સાહિત્યપ્રવેશિકા”માં ઉત્તમલાલભાઈની કદર કરી છે. ભાઈ મદાદેવ દેનાઈએ, ભાઈ ચંકરરામે અને ભાઈ ધનચંકરે અમદાવાદમાં ઉજવાએલી ઉત્તમલાલભાઈની જયંતી પ્રસંગે તેમના સંગ્રામી પોતાના અનુભવે અને અભિપ્રાયો જણાવ્યા હતા. આ સર્વ કંપર્ગન

મદાદમાં ગાંધીજીએ જે સંદેશ મોકલ્યો હતો તેમાં ઉત્તમલાલભાઈ તરફનો પોતાનો આદરભાવ પ્રદર્શિત કર્યો હતો. હવે છે કે “દાશમહાદ-રમારક” ગ્રંથ” અને “કાંત-માલા” જેવો રમણસંગ્રહ પ્રકટ થાય અને તેમાં ગુજરાતના અનેક સાક્ષરો અને સાર્વજનિક કાર્યકર્તાઓને દાંયે ઉત્તમલાલભાઈને ઘટી રમણાંજલિ આપાય અને તેમની ઉચ્ચ ભૂમિદાની કૃતિઓની યોગ્ય કદર થાય.

દરમ્યાન અમદાવાદમાં તેમજ ગુજરાતમાં ૨૯. ઉત્તમલાલભાઈના રમણસંગ્રહ જે સભાઓ ભરવામાં આવી હતી તેમનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ અસ્થાને નથી. તેવી સભાઓ આખા ગુજરાતનાં જુદા જુદા સાક્ષરો પાસે સદ્ગત વીરો વ્યાખ્યાનો અપાવતાં જોઈતાં હતાં. હવેથી પ્રતિવર્ષ એમ થશે એવી આશા છે. ગુજરાતના સદ્ગત સાક્ષરોની પ્રતિ પોતાની કૃતજ્ઞતા દર્શાવનારો એક ઉપાય સાહિત્ય સભાઓ તરફથી સાક્ષર-જયંતીઓ ઉજવવી એ છે.

આ વર્ષના માર્ગશીર્ષ સુદ ૧ ને દિવસે તા. ૩૦-૧૧-૨૪ ને ગુરુવારે-ઉત્તમલાલભાઈની પ્રથમ સંવત્સરી દોનાથી અમદાવાદમાં પ્રેમાભાઈ દાસમાં “શ્રી વડનગર નાગર બ્રાહ્મણ નીતિગ્રાહક સમાજ” તરફથી એક જાહેર સભા ભરવામાં આવી હતી. રા. જ. રમણભાઈ મલીપનરામ નીલકંઠ પ્રમુખપદ લીધું હતું. ધાર્મિક તથા સામાજિક જાગૃતોમાં નહીં, પરંતુ કાર્વણિક જાગૃતોમાં પણ ઉત્તમલાલભાઈનાથી જુદા વિચારો ધરાવતા દોના છતાં રા. જ. રમણભાઈ પ્રમુખપદ સ્વીકારી જે મનાન્તર મદિયુનાનું સ્તુત્ય દર્શાવેલાં હતાં તે જેમ તેમની [પૃથ માર્ગે જુલો ૧૫ ૪૭૭]

મોહન

[ખેનાકળો] પંથુ, પુંપા એન
પુંપા[તેનું સાંકળેજ કાણુ?] પંથુ ભલેને
કરો! મને એમાં જરાએ શરમાવા જેવું
નથી. [જતાં જતાં છેલ્લો વાગ્યાણુ] વિશ્વાસ
ભંગ ક્યો દશે તો આપે.

નમો દાણે થઈ ગય છે.

મોહન

[એકલો] આ તો દુઃખ યહ! બંને
બનાવી ગઈ, અને વળી માથે વિશ્વાસભંગનું
આજ મેલી ગઈ! હોકરી છે ને!

નરોત્તમ આવે છે.

નરોત્તમ

અમરાજી તો ક્યારનાએ હુડી સંઘડરથાન
માર્યા લાગી ગયા છે. એટલે એ તો જલેજ
નિવર ઠાગેરને વીનંતી કર્યા આવવાના છે
એમનું સંઘડરથાન જોઈ મદાત્મા પ્રદર્શન
લેવાથી એને કૃતાર્થ કરે. [અદ્વજ ગંજાર]
હુ એ તું સીધો નદી આવે, મોહન! તો કરી
માણી પર ધુળ ફરશે ને.

મોહન

[ચુરસામા] કાલ વળતી હોય તો આજેજ
વળે મારે એ કમાણી નથી જોઈતી. હું યું
જાણું કે [પુંપાનાં વાગ્યાણુનો ખિલ હલ્લો,
ઝેરી રવરે અનુવાદ કરે છે] તમે સૌ મને
અમકું ગણી મારી મળક કરવા બેસા દરો!

નરોત્તમ

[તપી ગય છે. મોહનનું મન જળનું
નથી એટલે] કાણુ તારી મળક કરે છે!
અહીં તો પું.

મોહન

[નરોત્તમના ઉત્તરને મોહવાથી ચુક આવે]

આ સંજોગ નયનો વધુ બાજુ આવવા આપ્યાં]

છે.] આરતે બોલ. બાઈ, નહીં તો વેપ
પાંધરો! દમણુંજ નય જરો: [આગમાંથી
જવરાજને આવતો જોઈ] જો કોઈ આવે છે.

જવરાજ

[દાખત થઈને] નમરકાર સાહેબો,
ખુશા કે?

મોહન

[નરોત્તમને] હવે દાક્ટર સાહેબ આવે
તો મારી ખરા નામથી જોળખાણુ કરાવ.

નરોત્તમ

[જોળખાણુ કરાવે છે.] જવરાજ ભઈ,
આ મારો બાગરનેહી નીશાળ અને પાંડાળાનો
મદમજારી મોહનદાસ સર માધવદાસનો
એક પુરો દીકરો. એનો વખત સૌ પૃથ્વી
પથઈજીમાંજ અલાર સુધી એ માળી રહ્યો છે.

મોહન

હા, જવરાજ બાઈ, પંથુ દવે તો મનેએ
દરીકામ થવાની હોંસ લાગી છે હોં.

જવરાજ

[જરાક દસે છે.] તમને પંથુ, મોહન
બાઈ! કોઈ નરોત્તમદાસનાં પતેતાં દેવી સમ
પત્ની મળે તો કેકાણે બેસાડે.

મોહન

[ચનતી વાત અસંબદ પડે કહેવાઈ
ગય છે.] દમણું તો હું રૂઝ ચકુન થતા
નથી લાગના.

જવરાજ

[મળકમાં] દાણે પડતે સૌ થઈ રહેશે.
પંથુ દમણું હું જાતમાંથી આવતો દત્તો તારો
તમે જે મિત્રો એમ વતંતા દત્ત કે મળે
કામ જમ મળે દોષ!

ભુગુપુર-ભુગુકુંદ-ભુગુ

[અનુસંધાન ૪૪ ૪૨ થી]

ધીમેધીમે ભગ્યના આ વજ્રુરોની પડતી
 થતી ગણ, જે સ્થિતિ મત્તરમા રાગમા
 હતી તે અદારમા ન રહી અને અદારમા
 હતી તે અભયુનિમા રાગમા ન રહી. કેવળ
 પ્રકારનું કાપડ અદરમા રાગની જેવી
 પચીનીમા ભગ્યમા પેદાર થતું હતું એવું
 વળું ન મી. કામિએ લખ્યું છે એ વાચના
 નેવું છે. મ સ ૧૮૨૦ માં કર્નળ વીવીજમ
 વખે છે કે એ વખતે ભરતમા પહેલા ગદા
 તવા માટે દર રોએ માલ લાખ પચીસ લાખ
 રૂપીઆનું કાપડ તોળા થતું ઇ સ ૧૮૫૯ માં
 બી. ડેવીઝ લખે છે કે ઉડના એંગલોનીસ વર્ષમાં
 ભરતની ચિત્તિ તદ્દન ફરી ગઈ છે કાચના
 અદી ભારેજ દમ દળાર રૂપીઆનું કાપડ
 નેઆર થય છે પાસરી વજ્રુરો વધારે કમવા
 મામ છોડી ગયા છે, સુતર પીતાવળી વધારા
 છે અને પચીસ વર્ષ પહેલા અનુભવના જે
 માલ જ્યોતે તોળા હાલરમે ભાગ પડ્યું આપારે
 જ્યોત નથી આ રીતે વીજાવળી સખા રાખે
 આ દેશના વજ્રુરોના લેખને તોડી તાળા
 પડી તો મુખ્ય અનુભવાદમા મીયા થ
 (દાખમાં ભરતમાએ ખીતે ઇ) ધીમેધીમે
 દેરીપાએ ચાવના ખેપ થયા. ભગ્ય બદલો
 નેપાર થતું ધીમેધીમે સુરો બેગી લીધ અને
 ઉડના તો મુખ્ય ભરતમા દાખી પચીસમા ભગ્ય
 મુરત ભમ કુખામથ આ રીતે અનુદિત ગણના
 મેળકુમેના વખતે અચીઆરમા, ભારમા
 કાપડી તે સખરમા રાગ સુધી લખદિશાળી
 સુખી અને સદસિત વેપારીથી કરેલા મુખ્ય
 રાગમા મુખ્ય બદલે તરીકે ભરતનું જે રથન

હતું તે નીકળી જઈ અત્યારે મુખ્યરાતનુ ખીતન
 વર્ષનું કહેત માર રથુ છે, અને રેની 'સીઝન'
 રપર મુખ્યત્વે ટીવે છે. ભરતનું કે તો પહેલેથી
 વખતનું અને હજી વખતમા છે

ભગ્ય રાહેર

પૂર્વ પશ્ચિમ અથા માઉના પગમા વરતી
 મહા નદી નર્મદાના ઉત્તર કાંઠા ઉપર મહા
 ઉડના દેશના ઉપરે ભરત પાકડી પને વખતુ છે
 અને રેરેમા મેલ બેલ સામે કાપડી & રેરે
 ના પુન ઉપરથી જોનારને અથવા નળમા
 મહત્તમા ખેસી નંતારને રમણીય લાગે છે
 ખાસ કરીને રાવનો દેખાવ નરસ લાગ છે
 નર્મદા ભરતની આખાની અને તદુરતી
 મનેનું નધન છે નર્મદા ઉપરથી આખો
 પાન ભરતની દરને દુરત રાખે છે

ભગ્ય મુખ્યરતનુ આ મુખ્યમા મુખ્ય
 રાહેર છે પગ પહેરેથી એ આ મુખ્ય અને
 આનુભાગ વિનારમા વનેનું કોઈ કે મ એ
 હેરવાર નથી. ના કે મહા દેશાર થયે
 દેશ એમ જાણતું નથી કાલ એકલ લાગ
 છે કે ભરતનો ફાતા ફાટ થતા ન પહેલા
 જાહેરી દરલાલ બદારેલ અને વધારે
 રસિતે દશે પડી તો ભરતમા કે કુમારપાળ
 ના વખતમા કેમ બેઠાથો એવે શદર અને
 પસઓ એમ એ કામમા શદર વડે થઈ ગયું
 અત્યારે મુખ્યનીપલીની રેલ રમામું ભરત
 અદી મેલ લખુ અને કાલ મેલ પડાતું છે.
 થતું એની પુરી આખાડીમા વખતમા
 મદારદથી કાચી તળાઈની કુખીની લાલ
 ચાર મેલની સળાળમા વખતુ કોઈ
 ભરતની વળી છે મ સ ૧૮૫૭ માં
 નીમ દળાર અને પચીસમા લીસ દળાર
 મળી કુલ પચીસ દળારની કાચી ૧૮૬૧ માં
 પડીને ૩૧ દળાર થઈ હતી પણ દાખમા

લગભગ ૪૫ હજાર છે. તેમાં ૨૬ હજાર હોંદુઓ, ૧૩ હજાર મુસલમાનો અને ૨ હજાર પારસીઓ છે. ભરૂચ પ્રાચીન નગર અને તીર્થસ્થાન છે પણ નર્મદાની પવિત્રતા શીવામ, એનું તીર્થપણું ભરૂચ જીલ્લા બહાર ઝાઝું જાણીતું નથી, એટલે સામાન્ય દેખાવ તીર્થસ્થાન જેવો નથી લાગતો, ગોરોનો કેજ ત્રાસ નથી. તેમ એની પ્રાચીનતાના પુરાવારૂપ પણ કે જીવતું રહ્યું નથી. સલ્તનતોના ફેરફારો-એ, પોર્ટુગીઝોની તથા મરાઠાઓની હુડાએ અને નર્મદાની મોટી રેલોએ એવા ફેરફારો-વિનાશો જ્ઞાતકાલમાં કર્યા છે કે જીવતું કે જીવતું રહેવાનો સંભવજ નથી. અત્યારે જે ભરૂચ શહેર દેખાય છે તે દોઢસો બસો વર્ષ જીવતું છે. જીનામાં જીનાં ઘરો દોઢસો વર્ષથી જીનાં ભાગ્યેજ હશે પણ એ વખતનાં લલ્લુભાઈની હવેલી જેવાં જે જીનાં મકાનો છે તેમાંનું લોકમાંનું કોતરકામ અમદાવાદ, મુરતનાં એજ પ્રકારનાં ઉત્તમ કામને મળતું છે. શહેરમાં મંદિરો ઘણાં છે પણ બધાં સો દોઢસો વર્ષની અંદર બંધાએલાં છે. અલખત લૃગુપ્તપિના મહાદેવ, ગંગનાથ મહાદેવ, અવિમુક્તેશ્વર, સોમનાથ વગેરે નદીકાંઠાનાં બાણો પ્રાચીન હશે; વળી હાલનાં શૈવ મંદિરોનાં આંગણમાં જે જીની કારીગરીની વરાહની, ચતુર્ભુજ વિજયની વગેરે મૂર્તિઓ જેવામાં આવે છે તેનાં પણ મંદિરો પ્રાચીન-મધ્યકાળમાં હશે, તે પહેલાં કદાચ જૈન મંદિરો પણ હોય; પરંતુ એ બધું સ્થાપત્ય કાલમહોધિને તળીએ બેસી ગયું છે. અને જીનાં મંદિરોને સ્થાને ખ્રીડીશ સમયમાં આ સાદાં કલાશૂન્ય મંદિરો ઉભાં થયાં છે. આ રીતે બધું જીવતું અદૃશ્ય થઈ ગયા છતાં જે કે ચારપાંચ જીની નીશાનીઓ જળવાઈ રહી છે તેમાં પહેલો કોટ: નદીના આવારા

અથવા ઘાટ સાથે પહેલાં ભરૂચને ફરતો કોટ હતો; ઘણું કરી સોલંકીઓએ બંધાવેલો અને સોળમાં શતકમાં બહાદુરશાહે સમરાવેલો. હાલમાં એ કોટનો ફક્ત નદી તરફનો ભાગ મોજીદ છે. બીજી બાજુના મસ્જિદ-મુળ વિશાલ હોંદુ મંદિરના થાંભલાઓ ઉપરની કારીગરી જેવા જેવી છે. મુળ મંદિર અગીઆરમા બારમા શતકનાં શુજરાતનાં મંદિરોનો સુંદર નમુનો હશે. હાલમાં આ જીર્ણ મકાન ફરીથી ધર્મશાળા તરીકે વપરાય છે. આજ રીતે જીની મહેસાના થાંભલાઓ પણ મુળ હોંદુ મંદિરોના છે. મહેરની ઉત્તરમાં બાવારહાનની કબર છે જેને દત્તકથાને આધારે મી. ક્રાઈસ્ટ અગીઆરમા શતકના રનીની ગણે છે. બાવારેનની કબરની પૂર્વે મીરજીતની કબર છે. હદગા પણ જૈનમા શતકમાં મહમદતખ્તએ બંધાવી છે એમ મનાય છે. નવાબની કબર તો દોઢસો વર્ષ ઉપરની છે. આ ઉપરાંત કયું લોકોની કોઠી જેમાં એક 'સનકાચલ' છે અને કયું લોકોની કબરો (ઇ. સ. ૧૬૫૪ થી ૧૭૭૦) પણ જીનાં અવશેષો છે. મહેરની વચ્ચે એકાદ નાનું મંદિર પણ જીવતું હશે. વજીલ ભટ્ટનું વિ. સં. ૧૬૬૨ ની સાક્ષતું છે અને એ જીનામાં જીવતું ગણાય છે. પણ કેટલાંક નવાં મંદિરોમાં પુનર્જાત તથા ન પુનર્જાત મૂર્તિઓ જીની બેસારેલી છે પણ એનો કલાની દૃષ્ટિએ હજી અવધાસ થયો નથી. વળી જીનાં ટેકરાઓનું પદ્ધતિસર જોડકામ કરવામાં આવે તો કેંડ પ્રાચીન વસ્તુઓ મળે ખરી.

ભરૂચમાં શાંતિઓ તો ઘણી છે પણ ભાર્ગવ આહણો અને લાક વાણીઓ બીજા કરતાં ભરૂચના જીના વતની જણાય છે.

લાટનો ઘણો ભાગ છેક પાંચમા શતકમાં વસ્યો હતો એ ઉપર કશુંજ છે; વળી નર્મદા

કડો કણા કાળથી તીર્થરૂપ મનાય છે એટલે
અભ્ય અહવામાં બીજા પલ્લુ નાના મોટાં
તીર્થો હોવાનો સંભવ દેખાતો છે.

કરોદ

અભ્ય અને શુકલતીર્થ વચ્ચે ૧૫
કુપાંતું એક નાનું ગામ છે. અહીં વીસ
વર્ષે એક વખતજ જ્યારે અધિક માસ દેશાખ
માસમાં આવતો હોય ત્યારે કારેશ્વર કે કાલિ-
દેવજીશ્વર મહાદેવની જત્રા કરાય છે. મેળો
નર્મદાને કાંઠે કરાય છે અને મેળામાં આખા
મહીના દરમીયાન ત્રણ ચાર લાખ માણસો
આવે છે.

કંદ્યી

આ જંજીર તાલુકાનું ૧૫૦૦ ઘરનું
મહી નદીના કાંઠે ઉપર ગામ છે. આ જોનાનું
જનજાસ્થાન છે. ગરીબાર કે પળીનજી જતા
જોનો અહીં એકાદ દિવસ રોકાય છે. જુના
જેન મહિરોનાં બે ચાર અવરોષો ઉપરાંત બે
ત્રણ નવાં મહિરો છે.

ખાત્રા રેસ્તમ.

મેળો પાળીએજ પામે તથા જંજીરમાં
એમ બે મહો કરાય છે. બેએ સ્થળે દરમાં
છે. અંકુરેશ્વર તાલુકાના પીરનારડીના પલ્લુ
મુમવખાનોનો એક મેળો કરાય છે.

ભાડજીત

અરવથી આઠ મેવ પૂર્વમાં નર્મદા કાંઠે
૩૪૯ ઘરનું નાનું ગામ છે. અહીં ૧૯-૨૦
વર્ષે જ્યારે અધિક માસ ભાદરામાં આવે
ત્યારે ભાડેશ્વર મહાદેવની જત્રા કરાય છે
અહીં પલ્લુ કરોદ જેટલા માણસો આવે છે
આખો મહીનો જત્રા ચાલે છે અને અમાસનો

દિવસે તો વચાસ સાઠ હજાર માણસો એકઠા
થઈ જાય છે.

શુકલતીર્થ

અભ્ય અહવાની કદાચ કાંથી મહતાની
જગ્યા શુકલતીર્થમાં કરાય છે ૧૧૬ ઘરનું
આ તીર્થનું ગામ અરવથી ૧૦ મીલ પૂર્વમાં
નર્મદા કાંઠે છે અહીં ૨૨ વર્ષે કાર્તિકી
પક્ષમાં ઉપર મેળો કરાય છે. મેળો પાંચ
દિવસ ચાલે છે અને લગભગ ૨૫૦૦૦
માણસો એકઠા થાય છે ગામમાં ફક્ત એજ
કારેશ્વરનું મંદિર છે મંદિરે તો જુનું
નથી પણ એ મંદિરમાં જે આદિ નારાયણની
પૂર્તિ છે તે જુની જણાય છે કદાચ જુના
કાળમાં અહીં વિષ્ણુના પલ્લુ મહિરો હશે
શુકલતીર્થ નાનું જ્યા તીર્થસ્થાન જેતુજ
લાગે છે કણા જુના કાળથી તીર્થસ્થાન
મનાય છે એ તો કહ્યું છે ચક્રચુખ અને
ચાણાકપની દતકથા ઉપર આધાર છે પણ
અબીઆરમાં શાવડના આરકમાં અબુદિનવાડના
રામ ચામુડે પુત્ર મરાજુના શોકથી રાજગાદી
છોડી દહને ત્રણ પર્વત શુકલતીર્થમાં
વચા કરાવી વાત ઐતિહાસિક માનવામાં
વાધો લાગતો નથી છેવટની અઢી નર્મદા
કાંઠે માળવાની દેવજાવાળા માણસો અને
શુકલતીર્થમાં આવીને વચાતા હશે એટલી
વાત ખરી લાગે છે. શુકલતીર્થ રમ-ગ્રીય
સ્થળ છે.

આ ઉપરાંત બે ચાર ગામેનાં અધિક
મેળાઓ કરાય છે બે ચાર ગામેની આપાદી
સારી છે, અને જુના ગામે તો અભ્ય અહવા-
માં કણાં છે.

સ્નેહ કે ન્યાયે ?

[અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૧૦૦ થી]

રમેશભાણુએ કબાટમાંથી એક નવી છબી કાઢી. વિનોદિનીની નાનપણની તે છબી હતી. તેને એક ચુંબન કરી ટેબલ પર મુકી, “હા, વીની! તારો પુત્ર એ મારોજ પુત્ર છે. તેને હું જોઈમાં નજ મોકલી શકું. સમાજ? સમાજે મને શું આપ્યું? સમાજ તો કાલે મને છુટી જશે. વિનોદિની! હમણાં મેં હેમંત વિરુદ્ધ ચુકાદો લખ્યો હતો. હું તારો ગ્રન્દેગાર થયો છું. મને ક્ષમા કરજો. સ્નેહદર્મ આગળ બીજી સંધળી ફરજે સામાન્ય છે. સમાજ! પ્રભુ! મને ક્ષમા કરજો. પણ ‘વીની’ના પ્રેમનો આ દાવો હું પાછો ડેરી શકતો નથી.” અતે મનુષ્ય હૃદયનો વિગમ થયો.

ફરી પાછો રમેશભાણુએ ચુકાદો લખ્યો. કાયદાની બારીકાઈ શોધી. હેમંતને શકતો લાભ આપી છોડી મુકવાનો એ ચુકાદો હતો.

સુવાનો સમય થઈ ગયો હતો. મોડી રાત મુધી આગના બતાવો પર વિચાર કરતાં કરતાં રમેશભાણુ અંતે નિદ્રાવશ થયા. ઉઘમાં એમને સ્વપ્ન આવ્યું. તેમાં એમણે ન્યાયદેવીને આંખ પર પાટા બાંધી હાથમાં તુલા લઈ ન્યાય તોળતી જોઈ. નિષ્ફળ નીવડેલા ન્યાયાધિશ તરફ એણે કપડાની-તિરસ્કારની-દૃષ્ટિએ જોયું. તે બોલી: “આવું અધઃપતન? આવી નબળાઈ?” પરમેશ્વરી લીલાઈમગ્ધેશ્વર રમેશભાણુ જાગી હાથા. ખરેખર, તે ધણીજ ઉસ્કેરાઈ

ગયા હતા. તેમણે દીવાલ પર જોયું. લાંબું અંધ ન્યાયદેવીનું ચિત્ર લટકાવેલું હતું. બાકીની રાત્રિ એમણે ઓરડામાં આંટા મારવામાં પસાર કરી.

કચેરીમાં બીજો દિવસે ચુકાદો અપાયો. હેમંતને શકતો લાભ આપી છોડી મુકવામાં આવ્યો. ‘ચુકાદામાં વિનોદિની પંખું હતી. ન્યાયાધિશ તરફ આભારપૂર્ણ આંખો સ્મિત તેણે કહ્યું. ન્યાયાધિશને બીજા ગ્રેની જરૂર હતી?

* * *

હેમંત ઘેર આવી વિનોદિનીને ભેટી પડ્યો. માતાની આંખમાંથી આંસુ ખરતાં હતાં. “બા, આજે આંસુ?” હેમંતે પૂછ્યું.

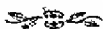
“હેમ, હર્ષનાં આંસુ” તે એટલું જ બોલી. તેણે તેને ન કહ્યું કે એ આંસુ તેણે બારીસ વર્ષ પર લઈને આગમે દિવસે ખેંચી હતાં તેવાજ પ્રકારનાં કેંક હતાં.

બીજો દિવસે શહેરમાં ખખર પ્રસરી કે રમેશચંદ્રનું હૃદય કાળના અંતિશય બોળને લીધે, એકદમ અંધ પડી ગયું હતું. એમના નિષ્પક્ષપાતી ન્યાયની અને સાધુ જીવનની પ્રશંસા દરેક પત્રોમાં પ્રસિદ્ધ થઈ.

* * *

અને શું એમનો ન્યાય નિષ્પક્ષપાતી ન હતો? સ્નેહને લીધે એમણે ન્યાયનું બલિદાન આપ્યું—એ વિચાર એમનાથી ન છૂટી શકાયો. ન્યાયાધિશે પોતાને દેહાંતે દંડની શિક્ષા ફરમાવી હતી.

રાજધિરાજ

[અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૪૦૦ થી]

તે પોતાને વાગે આવી. મહિષાસુર 'હર હર શંભો' સામજ્ય, ને તે ઠાપી રહી દેવે. મરી મરે; મેરો મરવા પડ્યો, કાચે કોનો વારો? મહિષાસુરો, આજાનો કે તેનો?

તે પચારી ૫૦ પડી ને કાને દાપ દીધા આ! આ છાત્રેજી પ્રસન્ન રડવાના પશુ તેને દોસ નહીં રહ્યો, તેને સુનાવું શાન્તુ નહીં ને બેઠી થઈ આગળે ઉઠી રહી નહીં નરે તે જોતા લાગી

“મા! મા! તું કેમ આમળાની તથા? ગુ કરે છે? અમારે શું થયા બેઠું છે? મારા દુર્ગંધાલ કપા—હુ કપા—દોહરા કપા? દુર્ગંધાલ નાથ! તમે પણ નમેરા થયા? તમે કપા મવા... તમને જે થયું? અશ્વિનદેવે દહ્યુઆ? મનેતા કુન્નતા હાથમા નમે! કાસર પડ્યો, ‘ના, ના’ કાની મથકુર કે તમારો વાળ વાઢે કરે?

“પણ હું કપા જલુ? તથ નાથ! તમે મને કેમ ઊઠી ગયા? તું નાથે દોલ તો મનવનું વડાનું લાગત તમારો જોગાથા માથું મુકીને તા મગન

“ગુ કામ આવી લાગ્યો? ફરીયા એમને નહીં જોડે? મારા બીકા નહીં રમાડું? એકથી અડુથી આ નિર્મલ મરમા મરીલ? મારા વડાવમ? તમને જોશ લિતા મરે! હવ કેમ લગે?”

તે બોલી શકી નહીં. એકદમ તેને

૧ હે નાથ! હે મહારાજ! હે રાજાની તમે પામી-નિર્મલ વનમા હું બીડી હે મહારાજ! તમે

કુમે! જરાજ આગરો. વાડો પારી તેનાથી રહી દેશ્યુ. તે બેઠી મથ ને મેંદું દાકર રડવા લાગી “મારા નાથ—મારા આગી—” શીવજ બીજે શબ્દ તેનાથી ઉત્થાવાલો નહીં

તે કાણી વાડ રહી ને ગામની મારક મેમજા લાગી ધીમેધીમે હાથમે આરેમ આડો થયો ને તે આક્રમ કરી બોલવા લાગી ‘નાથ નાથ’ આશુ કરે! બે!

જા નથ હા મહારાજ હા અશ્વિનિક જહા મ મામ! હા હા! મિ કિન્નદામિ આવામિ વિજને વને ॥

નરુ નામ મદરજ ધર્મજ સ્વયંવસિ! અશ્વિનિક હિ તથા કુન્નમુચ્યમ મોગન ॥

કવચુચ્ચ જન્તામિ હરથા માર્ગમુચ્ચાન! વિશવતા મણ્વત પન્નાયકતા છમિ—

તમે અપાજ તુડી મરે ન મથ ખાતા તેને મુઠો આવી

આગી રાત તથાત અવગ્યામા તે પડી મહી મવાનતા મકમદ પવન તથાના જલથી રીતવ થન વાવા લાગ્યો ત્યારે તે બચન થા જળી તેરી ને બેઠી થા મથ

તેનુ દીન કુ ખડુ દડુ જાથુ કાપુ દડુ રોમા લોહી નાવળી દોપ નમ પ્રપાદમેર કથુ દડુ આગમ દાહાલા ખનાવેના વિચાર આવતા તેના શીકા હો! બીલા ત નિર્મનેજ આખેમા તેમ આગુ

કુડી મે આક્રમ કાપુ હોકમ મોકળી આપતી અમર-બીની મારક મરી છાતી કાગી મથ! તેજે પોતાના તરક નિરમકારથી જોયુ

કુ દીન બની—આચાર મની મથા મે કમને દાક દીવો—મારા નાથને દોપ દીવો મને

મારે ત્યાં કેમ કરી છાર હું દયા-કે નામ મથ ને સ્વચકવા ઊ

મ વાસન વનપર્વ અનાથ ૬૦

શું થયું છે? મારા નાથને મેં અવિચારી, પાતકી નલની પંક્તિમાં મુક્યા? મને આ શું થયું? મેં વદ્ધર્મની માફક નિરાધાર બની આદંદ કયું.” તેનાં લવાં બેમાં યદ્ય ગયાં. “મારી નિર્મલતા-મારી અધોગતિનો પાર રહ્યો નથી. મારાથી આંખડને ગરીબ બીચારો મણિભદ્ર સારા. એમણે દબ્બુ આંખમાંથી એક આંસુ પાડ્યું નથી.”

“નાથ! તમે મારામાં કેવો વિધાસ રાખી ગયા? તમે વીર છો ને મને વીરાંગના ધારી, ને હું તો આમ રડવા બેઠી. મારા વીર! ક્ષમા કરો. મનેએ ખતર નહોતી કે કવિકુર્લાશરેમણીની કન્યા ને તમારી પત્ની આમ નિર્મલ થઈ જશે.”

“નાથ! માફ કરો! હવે હું એ નિર્મલતા નહીં જામવું. મારે સંસાર સાથે શું? મારે છવન ને મૃત્યુ સાથે શું? તમે ને હું-એકબીજાના-અગર વીરતાના એ તથુખા. જ્યાં હો ત્યાં હેય! વિજયી થજો; છવનમાં ને મૃત્યુમાં-ને હું તમારી દાસી-હું પણ વિજયી-જ થઈશ. મને નથી ડર દુશ્મનનો કે યથો-”

તેણે વાળ સમાર્પા, લુગડું ઠીક કર્યું. નીચે ઉતરવાનું કામ સહેલું નહોતું, કારણ કે તેના પગ દરમિયાન નહેતા પથ્થુ કેમે કરી તે હિતરી. બળજેરીથી ધીમેધીમે પણ દંડ ડગલાં ભરતી તે રસોડા તરફ ગઈ. આંખડને મણિભદ્ર ત્યાં બેઠા બેઠા વાત કરતા હતા. તે મંજરીને જોઈ ચોક્યા.

તે એક દિવસને રાતમાં સુકાઈ ગઈ હતી. તેની સફેદ આમડી સંભરમરથી પણ સફેદ થઈ ગઈ હતી. માત્ર તેના મોઢા પર તાવળી રતાશ જરાક દેખાતી. તેની આંખોની આસપાસ કાળાં વર્તુલ પડી ગયાં હતાં. તેની બાવરી જેવી

આંખો અપાર્થિવ તેજથી જલકત હતી. તે સાવચેતીથી, પણ મદામહેનતે ડગલું દેતી. તેજસ્વી, મુંદર ને મદોડાલત મંજરીના ક્ષીણ પડછાયા જેવી તે લાગતી. “બા કેમ છો!” આંખડ દોડીને આગળ આવ્યો.

“સારું લાઈ!” અવાજ સ્થિર કરવાનો પ્રયત્ન તેના ઉચ્ચારણમાં જણાતો હતો.

“બેસો બા!” કહી મણિભદ્રે પાટલો આપ્યો. મંજરી લુગડું સંકારી ધીમેથી બેઠી.

“નેરાને કેમ છે?”

“તેના પણ દેહ પડ્યો.”

“બનેને અમિદાહ કર્યો?”

“હા.”

મંજરી કૃત્રિમ દાસ્ય કરી બોલી: “આપણે આંદ દતાં, તેનાં તથુ રહ્યાં છીએ.”

“બા! અમે એક વિચાર કરતા હતા” આંખડે ખંખારીને કહ્યું.

“શું?”

“બે દહાડામાં ખાવાનું તદ્દન આવી રહેવાનું. થોડા દહાડામાં આપણે ત્રણે પણ આ બેને રસ્તે જવાનાં. પછી તો ગઢ પડવાનો.”

મંજરી જોઈ રહી, પણ ટેં બોલી નહીં.

“તેના કરતાં આપણે અહીંઆંથી નાસી છુટવાનો કે રસ્તો લઈએ તો કેમ?” આંખડે પુછ્યું.

મંજરી વિસ્મય થઈ. તેની મોટી આંખોમાં તિરસ્કાર આવ્યો અને તેના હાથ ધ્રુણ હટ્યા.

“આંખડ મહેતા! મણિભદ્ર ને તમે બંનેમાંથી જેને જવું હોય તે જાઓ,” તેણે તિરસ્કારથી કહ્યું: “પણ એટલું યાદ રાખજો કે મણિભદ્ર ને બીજા માગી અવતાર પુરો કરવો છે. પછી તમારું શું? ઉદા મહેતાના દીકરાને આખો અવતાર શરમમાં ડુબી મરવું પડશે.”

મજરીને બોલનાં જામ ચડ્યો તેથી તેણે થોડો ઘાક ખાધો.

“પણ જા! અહોઆ રહે કે કાયદો દેખાતો નથી” આંખેડે ડરતા ડરતા કહ્યું.

“કાયદો!” જરાક ખાસી ખાઠ મંજરીએ મોતજવા માડ્યું. તેના નિર્મલ અવાજમા પણ અક્ષતી પ્રતાપ ને સસ્કારનો પ્રતિધ્વની મઠગાયો. “નાની જરો તે કાયદો ચોં કો મળશે, ભાપનો પેનો મળશે, પુકામનીઆઓ મોટા પણ કહેશે પણ એકપે દાયે બચુકઅનો નડ

“મહેતા!” મંજરીએ કહ્યું. “કોને તો કું માફી હતી. તમારે જીવ અચારવો દોષ તો જાઓ ખુશીથી પણ કુ-મારા દુર્મયજ આવે નહીં કે મદ પડે નહીં ત્યાં સુધી જીવતી અહીંઆથી જવાની નથી” તે જરા વાર મુગી રહી તેના સમજાણી નસો જોરથી ધમકાવી દેખાતી હતી. “મારે જીવન કેવું ને મૃત્યુ કેવું દુ-ગીતામને મદાન કરનાર મદારથીની અપાવના” તેની આંખે ફાટી મર ‘દુ તો અહોઆજ રહીશ-મારા દુર્મ

પાકની વાટ અહીં આજ જોઈશ અને મરી જશ તો પાપુમા પણ મારા પ્રયત્નથીજ પાપાન. પેતાનડ પા ‘ તેની કીર્તિ મમાનજ જન ને અડમ તેનાથી વાકય પુ ન થયુ ન અડમ ખ મીની જમરી મુઝ તેને

રા કનેચાલાસ મુનશી દુન

રાખધિરાજ

—૩૬—

પુસ્તક આકારે

રૂબ મુદ્ર અંકમે અદાર ૪.૫૦

સ્વમંદિટા

નવી નવજકયા શીક થશે

વધુ વિગત માટે જુઓ

અદેડ ખમરે.

રહેશે ત્યાં સુધી તમ તરી કીર્તિ અચા રજો.

જા! પણ આમ જીવતી ફેટી દેશ— મજિમડ બોલવા ગયા.

“જા!” મજાજથી મજરીએ કહ્યું. “જાર ને જીવ ને ગાય દાખ લીખ તો એક-ધારિજ દોષ”

“પણ જા!” આગો કહ્યું. “તમની તપાસેન છેડ આવી રહી છે. મરુ જે થરાડ દોષ ને થાવ પણ તમને કે મર તો દુમ પામ ને ફૂલીઆને અમે મેડુ મુ જગતીએ”

આવી જેમે કરતા ખમી તમારે રહી તરે મજરીએ પુત્રપાતા છે. મજરી એ કુ છુકક—ને દુધરા પર મોદી આખુ તેના નસોરા પણ કદરાડ થતા લગ.

“જા” આ મેદાનાથી મોદી નીતજન “ મજિમડે કયુ

“અને જ-ર ૪૫ની આપ ‘ મજિમડે પછી આખ.

‘ મારે મામે જાનું છે મરે દાખ આખ. અને અપ-ન. આને છે”

મણિભદ્ર મંજરીનો હાથ ઝાલીને તેને ઉતારે લઇ ગયો તે પથારીમાં સુવાડી. તે અને આંખડ પોનાનું દુઃખ વીસરી મંજરીની માવજતમાં પડ્યા. બંનેના હૃદયમાં અકથ્ય ચિંતા પેદા થઇ હતી. બંનેને લાગ્યું કે મણિભદ્રે કહ્યું હતું તેમ ખરેખર યમરાજ પકડ્યા હતા.

મંજરીને તાવ ચઢ્યા માંડપો; અને થોડો વખત રહીને તેને સનેપાત જેવું ચથા લાગ્યું. મણિભદ્રને આંખડે વારાફરતી ત્યાજ બેસવાનું નક્કી કર્યું.

મંજરી થોડોક વખત યુગી પરી રહેતી ને થોડીક વખત અસ્પષ્ટ લવતી લગારામાં ઘણુંખરું કાકને સંબોધતો આવતો. મણિભદ્ર નાહી કરી મંજરી માટે રાખડી કરી લાગ્યો. અને કમે કરી થોડીક તેને ગળે ઉતારી; પણ થોડીકજ વખતમાં ને તેણે પાછી ફાળી.

“મણિભદ્ર! આપણું આવી બ-ધુ” આંખડે કહ્યું.

“સપ્ત! મેં તો જાને માટે નામવાની યોજના રચી હતી. પંદર વર્ષ પર જ્યારે મેં જાને જોયાં લાડથી એમની સેવામાં હવ આપવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. આજે મારો નિશ્ચય સફલ થયો.”

“પંદર વર્ષ પર!”

“હા. મારા ગુરુ એના દાદા થયા. આટલા વર્ષ મેં જેમ તેમ કાઢ્યાં ને આખરે માન નસીયમા રજો તે અહીંઆં આગ્યો. દર-દર-મદાદેવ” બોલતાં મણિભદ્રને ધ્રુસ્કું આવ્યું.

“ખરી વાત છે. બાપા!” આંખડે મણિભદ્રના પગ પર હેનથી દાથ મૂકતાં કહ્યું: “આ ને દેં સો છે? દેવી છે.” મંજરીને માટે એનાથી બીજું કહેવાતું નહીં

આંખડની આંખો સજ્જ થઇ. મણિભદ્રે તેનો હાથ સહાનુભૂતિમાં દાખ્યો. પાટણના ધનાઢ્ય મંત્રીનો ફાટેલો કુંવર ને જુનાગઢના ભટકતા બ્રાહ્મણે એક દેવીની ભક્તિમાં ભાનુભાવ અનુભવ્યો. આ ભક્તિનું પાત્ર બેલાન અવસ્થામાં પોતાના દૂર ગએલા પતિનું નામ ગી રહી હતી.

મધ્યાન્હ પછી થોડો વારે મંજરી શાંત ને નિશ્ચેષ્ટ પડી રહી. તેને થોડીથોડી વારે ખાંસી આવતી હતી એ આંસરી કરનારની ચિંતા વધતી ચાલી.

સાંજના મંજરીનો તાવ ક્યાર પર આવ્યો ને તેણે આંખ ઉઘાડી.

“આવ્યા?” તેણે પુછ્યું.

મણિભદ્ર ને આંખડે એક બીજાની સામે જોયું. “હમણાં આવશે” મણિભદ્રે કહ્યું.

મંજરીએ ફરીથી આંખ મીચી. મણિભદ્ર ફરીથી ડાંહ કરી લાગ્યો ને મંજરીને આપવા પ્રયત્ન કર્યો, પણ ને ટકી નહીં. દુઃખદ તાવ અને ઉન્નત યએલી કલ્પનાની પાંખે ચઢી મંજરી સનેપાતની સૃષ્ટિમાં વીહરતી હતી. તે એકજ નામ ગઠતી હતી. એકજ મૂર્તિને એ સૃષ્ટિમાં શાસતી હતી. તેણે ભુવનત્રય એલધ્યાં, પણ તેનો દુર્જ-પાત્ર મળ્યો નહીં. તેનો વેગ વધ્યો. તેની અધીરાઈ વધી. પણ તેના નાથનો પત્તો ખાધો નહીં. “નાથ! નાથ!” એટલુંજ તે બોલ્યાં કરતી.

ગતી જવાસથી બચાનક અનેલા અંધ-કારમય પ્રદેશમાં વસત હરો ને ફરી. કોઈ બેગી જતું હતું. “મારો નાથ” તે બોલતી. એકદમ કોણ જાણે ક્યાંથી એક પ્રયંત સ્વરૂપ તેની આંગારભરી આંખે દેખાયું. ને સ્વરૂપ કાળું હતું. તેનું મુખ કેક દેવાને મળતું

હવે તેની આખોમાં ખુન હતું, મોઢા પર કંઠોરતા હતી. મંજરીને કંપારી આવી “નાથ !” તેણે ઉઠે જતે આગળે કહ્યું.

આમખાસ જરાવામય અધકાર ચક્રવ્યવસ્થા કરતો. વચ્ચે ચિકરાલ ને ચિકરાલ થતું જેવું સ્વરૂપ પાસે ને પાસે આવતું ગયું. તેણે મંજરીને અસ્થવાની દશાગત કરી આખેથી કે દાંથેથી તે સમજાવ્યું નહીં.

મંજરીને ગુસ્સો ચઢ્યો—એવો ગુસ્સો કે તેની છાતી દબાઈ જતી લાગી ‘મારા નાથની આગા વિના હું બે પાવનાર કાણુ.’” તેણે આકાર વધારી ખીંડામણે થતા મંજરી મજબૂતી દક્ષી—ને તો શેષ ન ભેરવન ડાંગનાર કાઠની અર્ધાંગના હતી “માન ન થતી આગા” ત્યારે ઉઠામળાગ થોડશા કરી ‘નાથની આગા!’ ભયકર ધરનિ તથા જુવનમાં ચાંચ રહ્યો અને પેના અધકારના ગાનદાવક વાગવામળાપાઈ—જાણે કિનાલ પામરી સહિના ચક્રા મંજરાના દાન તેમાંથી—પણે પણે મજબૂતી થતા પેના ભયકર સ્વરૂપના મોઢા થતા મુખમાંથી પચક, સર્વશાકી પ્રતિજ્ઞાવચ્ચો ‘નાથની આગા,’ અને માઠાણુ અથ પિતાએના તમેગમતા પ્રથમથી, દુધર’ ને દુધર’ એવા ચેતાના પ્રતાપી વીરની અડગનાથી, ચેતાના મગનનેદી મજબૂત ગૌરવથી ઉજાગતે હૃદયે ને તોઆ તેણે જરામળ પામ્યો. “નાથની આગા!” અને તાંડા આરંભના ત્રિપુરાનીના ડમર ને જાઝરી વિનાશક મજબૂતનાથી—કુખડના પર્વતો, કાઠની પૃથ્વી ને અથડના ઝડોના પ્રવચ તેજાનથી ઉદ્ભવતા તુમુલ નાહોમાંથી મગન નહીના સખ સમો આપાર્થિવ ને હૃદયભેદક ધરનિ મંજરાનો—“આગા લઈ આવ”

એકદમ નેત્રી મંજરી એડી થઈ

“આ લઈ આવી” તેણે ચાર તરફ જોયું ને જોવી ‘નાથ ક્યા છે?’ તેના ડોળા ફાળી ગયા હતા “નાથ!” કહી તેણે લુગડું સમાવ્યું ને ઉઠી ને દાદર ઉતરવા લાગી

આંધળ મલેતાને થેમ્સ શુક થતી હતી તેને સુવા જવા દઈ મજિમદર ખુજામાં જોડા દતો, અને ચેરડી વાર થયા નેન જોડામાં આખો હતો. મંજરીને દાદર ઉતરતી જોઈ ન સમકથો: “આ! ના!”

‘આગા લઈ આવું’ કહી મંજરી કુખડામળાધ દાદર ઉતરી અહર નીકળી

“કુની?” મજિમદર તેની પાછળ દાવ ને કાઢેને દેડ્યો તેનું કળજી કહ્યું કાંડ નહોતું ‘મારા—નાથ—’

મંજરી આમળ અને પાછળ મજિમદર એમ ને ચાલ્યા મંજરી કામતુ પળ સ્વમ્પ રીને ત્રણામળાધ માલતી હતી નેના બદાવરા ડોળા મદના પશ્ચિમ કાગરા પર ડેરેવેરા દના

“ના ના!” પીને મજિમદરે કહ્યું તેને જાણે ધ ફૂળી ધરાતી દાંધ એમ વાગ્યું

મંજરીએ જવાબ આપ્યો તરી

“નાથ—એ નાથ!” મંજરી બધાની તે પશ્ચિમના કાગરા સુધી મહાન ગ્રહ ને તેનો પગ લગડયો ને મજિમદર તેને પકડે ને પકેલાં તે જમ્થર થર પડી મજિમદર તેની પાસે જઈ બેઠો. મંજરી એકાન થઈ પડી હતી ને તેના માથામાંથી રશિર વહેતુ હતું

મજિમદર મજરામ ગયો. તેને આમળ મહેતાને લુમ માગવા કહ્યું જોયું

—એકદમ થોડે દૂર જમીન ઉઘી થઈ, ને પાસે રહીને દેતા તામકતુ ત્રેન દાંચમા કાઢો લઈ જમીનમાંથી ઉપર આવતું તેને દેખાતું

અજાન પાછાણના દાંડળ ગરડી ગયા તે કુડીવાળી નહોતી ‘ઓ મારા બાપરે—ની લુમ મંજરામળને લીધે નેના ઝગામાં રહી

“ને બીજું કાણ છે?”

“પણે આખડ મહેતા જુએ મરતા પડ્યા છે.”

“બીજું કોણ?”

“કોણ નથી.”

“દામા આ બધાને ખાવાની વ્યવસ્થા કરી આપ.” કહી કાક કાગરા પર બેસી ગયો ને મંજરીના મોઢા પર હાથ ફેરવ્યો. તેનું દીઠ ધડકતું હતું. કાકે તેના માથામાથી વહેતું લોહી લુછી નાખ્યું ને તેને ઉચકી લીધી.

“ક્યાં રહ્યા છે?”

“સાલો ખવાયું.” મણિબદ્ધ આગળ થયો.

કાક મંજરીને ઉચકીને ફતારે લાઇ ગયો. તેને પધારીમાં સુગાડી ને તેને ઉપચાર કરવા ગયો. બધાં લાંબી આંખાં ગયાં.

કાકે તેની પ્રિયતમાને જોઇ. તેના દુધમાં ઉમળકા માયા નહીં. કેટલાક દિવસ માં તેની ચિંતાનો પાર રહ્યો નહોતો. મંજરીને જોવાની આશા તેણે છોડી હતી, આખરે તે મળી. તેણે તેનું માથું હું ના બોળામાં મુક્યું ને તેનાં બંધ નેત્રો જોઇ રહ્યો.

મંજરી: જેમ જેમ તે પ્યાનથી જોતો ગયો તેમ હુકમ મોટા ધ્રાવકો પડ્યો. મંજરીનું સમજાયું નામ મળ્યું હતું, ને તેની ચામડી પર યઇ. જાણે તે એનું લાગતું હતું. તેના હોઠ હોળ તેમ જીદામણા થઇ ગયા હતા. વહાણ હંકારવાં આપણ કાળા અધા દેખાતા નહીંના મુખ ખેંચ આશા તેના અંતરમાં પાણનું ચાણું હોય છે.

વહાણને દરીઆમાં ફેંકી દેવાય ફેરવ્યો. તેનું પડી ચોને. દામોર ને આજે મરતું હતું. મળાની આંખા. કાલો સુધાની મરતી હતી. પાણીમાં બેસી જાયે રહ્યા હતા. તેણે

કાકને જોયો-ઓળખ્યો.

“નાથ! નાથ! આવી પહોંચ્યાં મારા વહાલમ!” એકદમ તે જોર કરી બેઠી થઇ ગઇ. “આંખા-ખરેખર. હું ભાતમાં છું? આંખા.” તેણે કાક પર હાથ ફેરવ્યો.

“હા-હુંજ છું. તું ચાંત યા. સુધ રહે. જો હું આવી પહોંચ્યો.” કાકે તેને લઇ પાછી સુવાડવા પ્રવૃત્ત કર્યો.

“આંખા? હું જાણતી હતી. તમને મલ્યા વિના હું મરવાની નહોતી. મેં યમરાજને એળખ્યું હતું હતું કે મારા નાથની આજા વિના નહીં આવું.” તે કાકને વળગી પડી ને ઉન્મત્તની માફક બોલવા લાગી. “દુર્ગપાત્ર! સ્વામી! મને હવે છેલ્લે સુધી છોડશો નહીં. મને અહીંયાં તમારા બોળામાં મરવા દો.”

“પણ તને કેં થવાનું નથી.”

મંજરી દસીને જોર કરી કાકને વળગી પડી.

“મૃત્યુ વાટ જુએ છે વહાલમ! એક ઘડી બેઠડી માટે શાંતિ કેવી? નાથ! તમારો હાથ લાવો. મને કેવો સારો લાગે છે! મને હાથમાં લો. મારી પાસે આવો. અમી-જરતી ચંદ્રિકાનો લ્હાવો ક્યારે મળશે? હવે થોડો વખત છે.”

“હા. હું લઉં છું.” કાકે તેને હાથમાં લીધી. તેનું દીઠ ધમધમતું હતું.

“દારી,” મંજરીએ કહ્યું: “હું તમારી જ વાટ જોતી હતી.” તેણે કાકના મોઢા પર હાથ ફેરવ્યો. “મેં યમને પણ ડાક્યો. નાથ! જો નાથ! બોલોની.”

“હા બોલું છું. જો તું શું કામ ગમ-રમ છે?”

“હું ગભરાતી નથી.”

“સૌભાગ્ય નાથો મારા હોઠરા ખુશીમાં છે.
મોઢી દીધાં, તેમને જોએ, હું તે ચાલી”
તે થોડી વાર યાત્રી મારી પડી રહી.

“નાથ! નાથ!” પાછી તે એકવા
લગી. “મને જાતું નથી ગમતું જા. મારો
જીવ જાય છે, આપણા સસારનું-મનોરથોનું
શું થશે? તમારી કૃપિત મણુ મારો? ને
ચાકમા પાકમા કયા જશે?” મંજરીને ખાસી
આવી, ને ખાસી આવી રહી એટલે થોડે
મોઢીવાળું શીલું આપ્યું. કાક મનરાયો, તેણે
મંજીબદને જીમ મારી

“શું કામ બેઠાવો છો? આપણે એકવા
જ મેસીએ પ્રાણી પાસે આવો, આવો-તી”
અવાજ મદ પડ્યો તે મંજરી નિષ્કાલ
યત્ર પડી.

મંજીબદ રાજડી કરીને લાગ્યો દના તેને
લા શખવા કાકે કહ્યું. અને બધી હરીકત
પુછી મંજીબદે બરો દત્તિકામ કાકને કહ્યો

“એ શું અવાજ ચાલ છે?” કાકે
પુછ્યું. તેણે મંજરીનું માથું પથારી પર
મુક્યું ને ખારીમાંથી જોવા માડ્યું.

ઉત્તર તરફ દ્વિતિય પર હૈં તોહાન મલ્લુ
દત્ત તેનો અવાજ આવતો હતો. લા આગ
લાગી હોય એમ પણ દેખાડ હતું

“જે દત્તે ને” કહી ને પાછો મંજરીની
પાસે બેઠો ને તેના મોઢામા થોડું પાણી
મુક્યું. હોઠ જાડી તેણે વિચાર કરતાં મ્હડી
વળ્યો. તે આવ્યો ન આવ્યો સરખુ
લાગ્યું. એકદમ પાછી મંજરી ચોક્કસે જાગી

[આ સ્થિતિ વાતની વિશેષ બાજુ આવતા અકાં]

“હું મારા વીરની અર્ધામતા જોના
વિજેતાની પત્ની, હું મદ હોદુ?”

“મંજરી! મંજરી!” કાકે કહ્યું, ને
તેનું માથું પાછું બેજામા લીધું. તેણે રાજડી
મોઢામા મુકવા માડી પણ મંજરીએ થોડું
અથેડી નાખ્યું. તેનો અવાજ મંજરીના
કાનમા ગયો “મારા નાથ” તેણે મદ
અવાજે કહ્યું “મને સાક છે મને આતા
આપો આતા-આ તો સ્વર્ગી મારા
જય આ ત.” તે પાછી બેજાત થઈને
પડી ને કાકે તેના મોઢામા પાણી મુક્યું.

જે વજુ ઘડી આમ બેજાત થઈ તે પડી
રહી અને તેની મોઢા ધગપગ્યા કરી. પાછી
તે જાગૃત થઈ ને પથારી પીમા અવાજે
કહ્યું “કયા ગવા? જાઉં છું તમારી હોઠ-
તમારી”

ને તેમ મગમ ઉપજો, કાકે તેને
આનિયન દીધું-સુખન દીધું મળી પ્રિયતમા-

ને હવે આ આપી તેનું દૈતુ દુગી મધુ
એના મમજમા જીવ જીવ લાવેના
તેમને એક જ વર અધકાર પ્રમારી દીધી
નરત તેણે સખા પ્રવત કરી મદ હેઠળે
આવડુ લાવેના તેમને નિરકુલ થવા
દેવાને તેનો સ્વભાવ તહેલો.

“મંજીબદ નરરાજવાનું પાછી લાવ”
મદે જીમ પાડી પણ મંજીબદ આવે તે પહેલા
મંજરીના દેઠે આતમ પ્રવત કર્યો, ને
જીએમા એક એડી મંજરીનું રામમાનજ
કાકના હાથમા રહ્યું

કહ્યું જમન છે

મંજરીએ બચાવવા મારે મગો

પ્રાણસાલ અમૃતસાલ વેદની કુંઠો ૯-૩ મરેક્ષના અનુભવી

પહેલે મળ્યું, લાગ્યો જીવન, મરણાદ માગીત પાસે, મુખા.

તનમનની મહેનત કરનારાં !

તમે વાપર્યું

કે ?

કેસરી જીવન

મુશોભિત—મુવાસિત—સ્વાદિષ્ટ—પૌષ્ટિક

રસાયનરૂપ લીલાં રસદાર
આમળાં સાથે રસસિદ્ધ અબ્રક,
કેસર, કર્ચુરી અને બીજાં દીપન
પાચન તથા પૌષ્ટિક ઔષધો
મેળવી બનાવેલું

મહારસાયન

તમે

માંદાં હો કે સાજાં હો
નખળાં હો કે સખળાં હો
નાનાં હો કે મોટાં હો
સી હો કે પુરૂષ હો
તમે જે હો તે

જંડુના કેસરી જીવનનો એક પોટ
આજેજ લઈ લાઓ : આજેજ મંગાવી લ્યો :
તનમનની મહેનત માટે તૈયાર થવા માંડો

જંડુ : : :
ઈ. માર્સિયુટિકલ : :
વર્ક્સ, લી. : :

કારખાનું : એલફીન્સ્ટન રોડ, મુંબાઈ ૧૩

મુખ્ય દુકાન : કાલબાદેવી રોડ, મુંબાઈ ૨

કેસરી જીવન—રતલ ૧ ના રૂ. ૫, રતલ બાના રૂ. ૨૫, બનો રૂ. ૧૫

કેસરી જીવનનું માહિતી પત્ર તથા આયુર્વેદિક દવાઓનું મુચ્છીપત્ર તાકીદે મંગાવો

કાશ્મીરની મારી નોંધપોથી

[અનુક્રમ ૧૪ ૪૨૬ થી]

આમળ એક ઘોડાવાળો ચઢતો હતો પાછળ ઇસ્લામો તથા ખીન્ને ઘોડાવાળો રહ્યા હતાં. મારા હાથમાં એક મોટી અણીવાળી લાકડી હતી તે ટેકવી ટેકવી બરફ પર ચઢવા માંડ્યું. પ્રથમ એમ લામતુ કે આ સીંચા ટેકરા પર સી રીતે ચઢાશે કે પછી એમ તેમ પગ ટેકવીને ચઢવા માંડ્યું. એમ કરતા બધી વાર પગ મરડી જતો છેક ઉપરના શિખર પરથી બરફ પીગળતો, તેનો ઘીધ નીચેના બરફના એક તોડા કાણામાં પડતો એ જગ્યા બહુ સૂકી હતી તેએ અમે અધે સુધી ચઢ્યાં. ઉતરતી વખતે હરાન ઘવાની બીકે છેક ઉપર જવાનો વિચાર માંડી વાજ્યો અને પાછા વળ્યા.

બરેબરી મત્રા તો ઉતરતી વખતે આવી. સીંચા બરફ પર પગ બધી વાર ફરતો નહોતો અને ચારવાર સરકી જવાતું, પણ ઇસ્લામો અને બચાવી લેતો તે મારી આમળ ચાલતો. એ વખત એણે ભેડા ભેડા મરકરા માંડ્યું. એનું ભેંદને અને પણ મન થયું, બહુ સીંચો રોળાવ આવે ત્યારે મેં પણ એ પ્રયોગ બજાવ્યો. મારી આમળ ઇસ્લામો સરકતો, પાછળ હું આમ કરવામાં બધીજ મત્રા થકી બધી વખત ચાલતા આવતાં ઘોડાવાળાઓ, ઇસ્લામો ને હું વારંવાર સરકીને પડી જતા તેથી ખુબ દસતુ આવતું ને મત્રા પડતી.

છેવટે અમે કુનરી રહ્યા બહુ સીંચો રોળાવ ન હોય ત્યાં તો ઉનાવળા પણ ચઢાતું થોડેથી

તે એક ઘાસની ચપલ ટુટી ગઇ.

પાછા આવતાં તો બધાજ વહેલા આવ્યા સાડી પાછળથી સરકવાને લીધે બધી બીની ને મરોડીવાળી ચઇ ગઇ હતી તથા સુધી પહોંચવાનો ઝોઝામા ઝોઝો બે માહજને રહેતો હતો.

સાંજના ખાધ પીને પોણાચારે સુનમર્ગથી નીકળ્યા એક દુકાન પછી બખાર રસ્તે ઇસ્લામો દોડ્યા. એ રસ્તો ફેવદારના વનમાં ચક્રને નીકળતો હતો વચ્ચે એક બરફ પડેતું હતું રસ્તો એટલો નો હોમો હતો કે જોકે પગ સરકે તો ક્યાને ક્યા પડામ તેનો પતોએ ન લાગે તેમાએ પાણું એક વેળનીજ ખમથી પર ચાલવાનું હતું.

આજ પણ પાછી પેલીજ બગ્ગી પડથી વચ્ચે આવી

કુસન આવ્યા ત્યારે પોણાઆઠ થયા હતા. સર્વ તાજુ દુધ પીયું. કલાક થીમામે લઇ ચુસ્ત થકન આમળ આવરા નીકળ્યા રાત માંની હોવાથી વાધો નહીં આવે એમ લાગ્યું. પણ થોડે શાસ્ત્ર પછી ચઢતા તો વાજ્યાથી અસ્ત થયો હતો એક પામ વીજગી-ઓ પણ ચમકવા માડી કોઇ પ્રાંત વખત ગળાંદાએ પણ સળગાવી, પણ એ ખરા નિષ્ફલ પ્રયત્નો હતા.

કુટ્ટ બે માહન રહ્યું હતું એવામાં શરી કાશ્મીરમાંથી કુટ્ટો હોય તેમ કુટ્ટ જોસમા પ્રકાશવા માંડ્યો, અને આખા અરબને એવે કિરણની રસધારાથી ભોળવી દીધું.

કુટ્ટ આવ્યાં ત્યારે પોણાદમ થયા હતાં. માંની સરસ ખીલી હતી તેથી આશખચેર નાખી સામે વહી જતા સૌંધ અને તેમાં પડતા

સુધાકરના પ્રતિબિંબને ક્યાં-સુધી જોયા કર્યું.
એવું રમણીય લાગતું હતું!

સામાન આવી પહોંચ્યો. ખીછાનું તૈયાર
થયાની ખબર દરજામાએ આપી એટલે
ત્યાંથી હરી.

૨૬-૬-૨૦.

આ બાજુ સાર ઉપાડવામાં 'ઓપા'
નામના જનનવર બહુ વપરાય છે. આ જનનવર
ધણાંજ મજબુત હોય છે. અને સખતમાં સખત
રસને પણ સારું કામ આપે છે.

વળી આ તરફથી જતા લોક તરફના
'લામા' પણ ઘણી વાર જોવામાં આવે છે.
આ લોકો ધણાજ ફર હોય છે. વાંધો પડે તો
માથાપ્રતે દબાવીને ભારી નાખે છે. કાલે એક
જણને દરજામાએ પુછ્યું: 'તુમ લામા હય?'
તેણે હાનો જવાબ આપ્યો અને ઘોડાવાળાને
બહુ, 'હમ સીર કાટનેવાલા લામા હય.' આ
લોકો બહુ બેડાળ લાગે છે. જરાપણ
ખતતા નથી.

સાડા અગીઆરે કુશન. તંબુવાળો આગળ
આવ્યો હતો પણ વાંસ પાછળજ ભુલી ગયો
હતો. એટલે એ નકામોજ હતો.

દરજામાએ આણેલું દુધ પીધું અને
અખરોટના ઝડ નીચે સાને ધે.ધ વહેતો જોતી
હોઈ. એ અહીં કલાક આમને આમ જાટ
જોતી પડી. સુષ્ પ્રખર તપતો હતો. મન
પણ શૂન્ય થઈ ગયું હતું. કે વિચારજ
નહોતા આવતા.

એટલી બધી જડતા આવી ગઈ છે કે
એક પણ સારો વિચારજ ન આવે? આટલા
સમયમાં કોઈ લેખક, કવિ કે શોષકે શા
શા વિચારપુરોપો સુધ્યાં હોત! ઘણી વાર
એમ થાય છે કે વિચાર કરવાનો વખતજ
નથી મળતો, આમ વખત મળે ત્યારે વિચાર

નથી આવતાં. ને એ વેળા વ્યર્થજ વહી જાય
છે. વિચારજ ન હોય ત્યાં એના ડોળ કરવા
નકામાજ છે.

સવારનાં સુસાદરીમાં તાપ અકળાવતો
હોવાથી સાંજે થોડે આગળ જઈ રહેલા વિચાર
કર્યો. સાંજના આ પીધા પછી આંદની રાત
હોવાથી વાંધો ન હતો. નવેક વાગતે
નીકળ્યાં.

નિરબ વ્યોમમાં જ્યોત્સ્ના ખીલી રહી
હતી; રૂપમય સ્વેત ચાદર સહિ સુંદરીએ સજ
હોય એમ એ શોભી રહી હતી. શાળીના
ક્ષેત્રોમાં પડતાં તારાઓનાં પ્રતિબિંબ, નાચના
અનિલથી સુસતા દક્ષટંદ, રિપિત કે લય
સમયે એકજ ભાવ ધરનારા અવિચલ પર્વત-
ગુજ, એ બધા બહુજ સુંદર લાગતાં. પર્વત-
માં કોઈ કોઈ રથજે કરેલી તાપશ્વીની જ્યોતો
દીપક સમી નાની નાની લાગતી. મારો વિચાર
પગે ચાલીને માર્ગ પુરો કરવાનો હતો. સાડા
તથા માદક આત્રી, પછીનો માર્ગ ઝરણાઓથી
ભીંજાએલો હતો.

અધુ મળીને સાડા પાંચ માદલ આવ્યાં.
અને વહેણાથી પાંચ માત હાથ દૂર તંબુ
નાખવાનું દર્શાવ્યું.

સાડા અગીઆરે સામાન આવ્યો. તંબુ
ટોટરોએ એટલે સુવત્તી તૈયારી કરી.

તા. ૨૬-૬-૨૦.

સાડા છએ હરી, એક કલાકમાં પરવારી
ગાંધરગલ આવવા નીકળ્યાં. થોડો સરસ
દોશ્યો. જરાક તેનું અભિમાન પણ અબધું
પાણુ એ કલાકમાં ગાંધરગલ. ચદ હિતરની
અમીનમા દોહતે થોડે કે જોવાયું નહીં.

આજા એટલી વારમાં જરા ફેરવાઈ ગઈ
હોય એમ લાગ્યું. સાંજના શીકારમાં ફરી
આવ્યાં.

ઉઠો! જાગો! ભાગ્યદેવીનો પ્રકાશ જીલો!

હાલના સમય ફોટોગ્રાફી અને આકૃતિના વખતમાં રાખ, મૂળ, ગરીબ તથા ગર સૌના મન જ્યાં છે હામ હામ હાથમાં જાય છે, વેપાર રોજના રંગા નુકસાની છે, આ મારામ સંજોગમાં તમારા ક્ષિત્તિશક્તિ, અનુભવો અને લોકમિત્ર શ્રેયોભિયો પરિત કાર્યો તિકની લાભકારક સલાહ લઈ જુઓ

ખાસ ધ્યાનમાં રાખજો કે—

હજારોને ચાંડીયે ચાંપી યદારા, કેળવણી અને નામધારી નકલીયા નેશીઓ આજે મુખ્ય શહેરમાં બહુ વધી ગયા છે જ્યોતિષના પ્રસંગે વાચી પરિત બની બેઠેલા અને લાંબા ચોટા લવચાનનારા પાટીયા લશ્મણનારા એ નીચ નેશીઓની

સુશોભિત શબ્દ જાગીમાં ન ફસાતા?

‘વિદ્યાભાસ્કર’ મહોપદેશક’ “જ્યોતિર્વિજ્ઞાન”

એવી

માનવતી પદ્ધતિઓ અને ક્રિયાઓ, કાર્યોના વિદ્યાઓ, કેલેન્ડરના પ્રીદેશરો, દેશના આગેવાનો, વેપારીઓ, રાજ, મહારાજ, બેરોડરો વગેરે લશ્મણ સર્વોદય મત

પરિત કાર્યો તિકનેજ મળ્યાં છે

હજારો લાખો દેશ, જન્મપત્રો, વર્ષિકા, નફો, દુકાન, શ્રી, સંતાન, અને આજીવન અવધાની હામી સબધી વિસ્તારથી જુલાસો મળશે અને માંધારી લાખોના ખર્ચા ખુલાસા જન્મપત્ર ન હોય તેો સાચુંદિક (પ્રામિત્તર) નો આપારે પછુ નથી પરિતઓ અને માંધારી આપવામાં આવશે

“નવરત્ન વિજય પોરી”

નવેશદોની નાજાર અને તનમન કે ખનની પીડાના નિવારણ માટે, કૌખ, સંપત્તિ અને હોરક પ્રકારની ચક્રી ચેલવા માટે, આ અદ્યુત પ્રિયો છે આ સિવાય શક્તિ પ્રમાણે લાખી, તારીજ, માદળીયું, જાંવ, મદ શાંતિનુ સમજી કામ મનગરની વિધિ પ્રમાણે કરી આપવામાં આવે છે

પ્રાદેશીયર અને કલુનપત્રક મફત દેખાશે એક આજો મોટી મતનો મળાનો સમય સવરના ૮ થી ૧૧ બપોરના ૩ થી ૭

કાર્યો તિક જ્યોતિષ કાર્યાલય,

ભર્યા બીહીંગ, પ્રીન્સેસ રોડ, મુખ્ય.

ભારતના ધર્મચાર્યો, પંડિતો અને સાક્ષર શ્રીમત પ્રસ્થાપિત “વિદ્યત પરિવટ” વાંચ

“સનાતનધર્મ કેસરી”

સંપાદક:—જ્યોતિર્વિજ્ઞાન, વિદ્યાભાસ્કર મહોપદેશક પરિત ધીરુજી મોહન ધર્મો કાર્યો તિક—ભર્યા બીહીંગ, પ્રીન્સેસ રોડ, મુખ્ય.

હજારો:—વેદિક સનાતન ધર્મની સેવા, વજીરમ કર્મનું સંરક્ષણ અને વેદને પ્રમાણુરૂપ માનનારા સર્વ સંપ્રદાયોની પરસ્પર મિત્રી અને પ્રેમચક્રીને મળણુન કરવા, સજ્જેષ્ઠા સુધયા સનાતની વેદિક મુપ્રદાયોનો અવાજ, આધુનિક જરૂર સમજ નિરરતાથી રણુ કરવા કિંદુ જનનિનું ધર્મપ્રમાન નવીન સામાજિક પવ

“જુજરાતી” પવની સા હમના પત્ર્ય ફોર્મ (લીસ ૫૪) નું પ્રિત ગુરુવારે પ્રસિદ્ધ થનારૂ નવીન સામાજિક પવ વાર્ષિક લવાજમ રૂ ૫-૦-૦૦.

પ્રકાશક:—

“સનાતન ધર્મ કેસરી”

ભર્યા બીહીંગ—પ્રીન્સેસ રોડ, મુખ્ય.

વાળની સુંદરતા અને વધારે કરવા માટે કામીનીઆ ઓઈલનો ઉપયોગ કરો

વાળની ખુબસુરતી વધારવામાં, સુંદર, લીસા અને ચળકતા બનાવવામાં, અને તેવી ફેશનમાં રાખવામાં, અને વાળનો વધારો કરવામાં કામીનીઆ ઓઈલ ઘણીજ કામતી મદદ આપે છે. મગજને પણ ધણી ઠંડક આપે છે. સુગંધમાં ઘણુંજ મધુર છે. એક વખત વાપરી ખાતરી કરી જુઓ.

કીંમત બા. ૧ નો રૂ. ૧-૦-૦, ૩ બાટલીના રૂ. ૨-૧૦-૦;
પોષ્ટેજ પેડીંગ ભુલું.

ખરીદતી વખતે કામીનીઆ ઓઈલજે માંગજો અને લેજો.
બીજું લેતા ના.

એંગ્લો ઇંડીઅન ડ્રગ એન્ડ કેમીકલ કું., નં. ૧૫૫, જુમામસીદ, ડેસ્ક નં. ૫,
મુંબઈ ૨.

વધુ પૈસા ખર્ચતા પહેલાં નમુના વાપરી જુવો
તમારું પસંદગી પામેલું પરંપુર

ઓટો દીલ બહાર (રજીસ્ટર્ડ)

મધુર, મનોહર, સ્વીટ અને લાસ્ટીંગ ફક્ત થોડાં ટીપાં (few drops) રુમાલ પર નાંખો અને સોરગ ચમેલી અને મોગરાનાં ફુલોની સાથે સરખાવી જુવો, પછીજ ઓટો દીલ બહારની શીશી ખરીદજો. તમારા વહાલાઓને પણ ઓટો દીલ બહારનીજ બેટ કરજો. તેઓ પણ ખુશ થશે.

બીજાં મેટામાં પૈસા ખર્ચતા પહેલાં ઓટો દીલ બહારની ખાતરી કરજો. બાટલીની કી. રૂ. ૨-૦-૦, ૧-૪-૦, ૦-૧૨-૦ નમુના જે આના, સુગંધી કાંડ એક આનો, પોષ્ટેજ પેડીંગ ભુલું.

એંગ્લો ઇંડીઅન ડ્રગ એન્ડ કેમીકલ કું.,

નં. ૧૫૫, જુમામસીદ ડેસ્ક નં. ૫, મુંબઈ ૨.

નમુના માટે આ નીચેની કુપન ભરીને મોકલો

નમુના માટે કુપન

એંગ્લો ઇંડીઅન ડ્રગ એન્ડ કેમીકલ કંપની; નં. ૧૫૫, જુમા મસજીદ

ડેસ્ક નં. ૫, મુંબઈ ૨.

જત એક શીશી નમુનાની ઓટો દીલ બહાર (રજીસ્ટર્ડ) ની નીચેને ટેકાજો મોકલી આપજો.
ટપાલ ખર્ચ માટે એક આનાનો રદાંપ બીડેલ છે. (રદાંપ જરૂર બીડવો).

નામ

ટેકાજું

તા. ૦૦-૬-૨૦

આજે મનારે શાધરખવથી નીકળવાનું હતું
અમારી માથે ખીંચી મેં બોટો પછી આવવાની
હતી

લગભગ બાર વાગતા કા... ને ને
છાંછામાને સખત તકરાર થઈ મેં ...નેનો પછી
નહી લીધે માટે તેને બહુ ખેડુ લાગ્યું
... સાજમા તથા પછી નીકળ્યા.

આપા સજમાએ લડવાની શક્તિ
કેમ થતી હશે? માનવીની શક્તિ એ કેવા
પ્રકારની છે. પોતે જ બહુ કે ખેડુ કરે તેમા
બીજાએ ટેકા આપવોજ જોઈએ?

સાડા જ્યે શાદીપુર અચારવેકમા શીકારો
અમાળો, શાદીપોરમા કુ ને ફરી
આવ્યાં. એ કોઈ પછી અમારી સાથે આવે
એમ મેં કહ્યું. પછી એના પિતા દયા માંછ
(વદાણનો માર્ગિક ખવાસી) બહાર
જ્યેમા હોવાથી કે નક્કી ન થયું.

સાગને બાને મનારે નીકળવાનું ઠાન્યું
શુક્રપક્ષની ચતુર્દશીનો દિવસ આતે હતો.
ચાદની પુર બહારમા હતી અ ચારસેડના જળ

[આ મનોહર પ્રવાસપૂર્ણનો વિશેષ આત આવતા અકમા]

દર મુખી પથરાએવા હતાં. વચ્ચેની જમીન
પરના વૃક્ષના પ્રતિબિંબ સ્થિર જળમા પડતાં.
એક પાસ મટેડીવાળા બેતરો ને તેની આગળ-
ની ટેકરી જળુતા એક શીકારામાં કાઢ
ફોનોઆર વગાડતું પસાર થયું. મધુર અવાજ
પવનની ધીમી હલેલી સાથે દર દર મુખી
લગાડા થયો બધે એવું જાનને સુદ લાગતું.

આરી સુષિમાં સમુદાયપણું જવું રહે એ
મનુષ્યમર્તિને શોમા આપનારું તો નથીજ.
કેટલાકની આખી જીદગી કાકા કરવામાજ
આવી જતી હશે. સુદર જીવનનું રવણુએ
કદી તેમને આપવું હશે?

સાડા દસ મુખી આતને આત જા પર
બેસી રહી ઉપથી આબો નમી જતી હતી.
તેપછી નીચે ઉતરવાનું મન નહોતું થયું.
જળનાં તરંગોમા મરનાં કાચો નાચતાં.
અનિયતી ઝાણીઝીણી લહેરો પાપણેને
નમાવી દેતી શરીના પ્રકાશ જમતને લીપના
શાનિદેવી અદોજ મર્તિમતી વસતી હતી.

ધારધીર મજબૂ હોશ જવું હતું. અને
ચેતનાથી જડતા તરફ હાલું હતું જડવાની
પરિસીમાએ એ પડોચે તે પડેલા હું હતી.
અને નીચે ઉતરી

દરેક કુટુંબમા વપરાતો પ્રખ્યાત

મકરધ્વજ યાકુતી

રોનું ચોલી, ચાંદી, અમક, લોહઅમ એવી કીમતી ચીજો નાખી આ યાકુતી બના-
વવામા આવે છે. શક્તિ માટે તમજ કલમની શક્તિ દર્શાવી રાખનાર આ યાકુતીથી
એક પછી દસ ચડીઆની નથી કીમત ચોલી ૪૦ ના રૂ ૧૦-૦૦-૦.

નોંધ એ છે—પ્રખ્યાત એન્ટર દરેક નવન ચોલી ગરમમાં દેથી દવાએ વેચી ક્રેકે
તેના પ્રયાણીક એન્ટરની જરૂર છે વધુ માલોની માટે એજ સીના વિષમ મારેલ.
(૧૦૦ જાતની દવાએનું સુચીપર) એક આપનારી ટીફ્ટ બીડી મરત મારેલ.

ઉંઝા કેમીકલ વર્કસ,

પી-સેમ રફોટ, મુગાઈ ૧. ૨.

ધાવ-અમદાવાદ, બાલા હનુમાન સામે.

સાહિત્ય સંસદ્ અંશાવલિ

બહાર પડનાર પુસ્તકો

૧. શ્રી. કનૈયાલાલ મુનશી કૃત રાજધિરાજ (સચિત્ર)

પાન : ૫૦૦ મૂલ્ય રૂ. ૪-૮-૦.

(ચૈત્રમાં બહાર પડશે.)

૨. ગુજરાતી સાહિત્ય પુસ્તક ૨ ભું નરસિંહ યુગ

ગુજરાતના સર્વોત્તમ સાહિત્યકોની વિદ્યતા ભરી લેખાવલી.

પાન : ૩૦૦, (ચૈત્રમાં બહાર પડશે)

૩. શ્રી. બહેન લીલાવતીનાં રેખા ચિત્રો, વાર્તાઓ

અને

પ્રવાસ વર્ણનો (સચિત્ર)

પાન : ૨૦૦, (વેશાખમાં બહાર પડશે.)

૪. શ્રી. કનૈયાલાલ મુનશીના ગદ્ય સંગ્રહ

પાન : ૩૫૦, (જ્યેષ્ઠમાં બહાર પડશે.)

તમે

‘ગુજરાત’ના ગ્રાહક છો ?

‘ગુજરાત’ માસિકના આકાંક્ષા ઉપરનાં ચારે પુસ્તકો રૂપ રકમ કમીશનથી આપવામાં આવશે.

ખાસ લાભ લેવો હોય તો આજેજ

‘ગુજરાત’ના ગ્રાહક થાઓ

રાજધિરાજ માત્ર રૂ. ૩-૬-૦ માં જોઈતું હોય તો ‘ગુજરાત’નું લવાનમ રૂ. ૮-૦-૦ આજેજ મોકલાવી દો.

‘ગુજરાત’ના ચાલુ ગ્રાહકોએ માત્ર ‘રાજધિરાજ’નીજ કીમત મોકલવી.

૨ : ૧

વ્યવસ્થાપક :

ગુજરાત કાર્યાલય,

C/o ‘સાહિત્ય પ્રેસ’ ૨૨, બેઝાહિસ લેન, કોટ. મુંબાઈ.

સમયઃ એમ ચાર વિભાગમાં મેં મારાં સ્મરણો-
ને વહેંચી નાખ્યાં હતાં અને ઇ. સ. ૧૯૦૭
થી ઇ. સ. ૧૯૧૭ સુધીના દશકામાં સદ્ગત-
શ્રીના ગાઠ અને સતત પરિચયમાં હું આગે
હતો એમ જણાવ્યું હતું. તે પ્રસંગે તાદર-
સથી ભાવપૂર્વક આલેખતે મેં સદ્ગતની
એક માનનીય વ્યક્તિ તરીકે, એક ગંભીર
અને મહત્વપૂર્ણ વિદ્વાન તરીકે, એક પ્રૌઢ
અને ચિંતનશીલ વિચારક તરીકે એક ગૌર-
વયુક્ત અને અર્થધન શૈલીના લેખક તરીકે
અને સાર્વજનિક પ્રયોના એક દરેલ અને
વ્યાવહારિક અભ્યાસી તરીકે એવી મૂર્તિ
ઉભી કરી હતી કે જેથી સદ્ગત જતાં
ગુજરાતે શું ગુમાવ્યું છે તેનો આયોગ્યાપ
ખ્યાલ આવે. તત્ત્વચિંતન, ધર્મ, સમાજ-
શાસ્ત્ર, સાહિત્ય, રાજ્યશાસ્ત્ર, અર્થશાસ્ત્ર આદિ
અગત્યના વિષયો વીશેના તેમના અંગ્રેજી
તથા ગુજરાતી પ્રકીર્ણ લેખોનો સંગ્રહ પ્રકટ
થવાની આવશ્યકતા મેં પ્રતિપાદિત કરી
હતી, અને “હિંદો આર્થિક દત્તિહાસ,”
“National Education,” “The

Constitutional Theory of Hindu
Law,” શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા સ્મરણ” આદિ
સદ્ગતનાં પુસ્તકો વાંચવા ભણામણ કરી હતી.
મેં જણાવ્યું હતું કે સદ્ગતનું જીવન વિપત્તિ-
નાં અસહ્ય વાદળાંઓથી ઘેરાયેલું રહ્યું ન હોય
અને તેઓને વધારે અનુકૂલ પરિસ્થિતિ પ્રાપ્ત
થઈ હોત તો જે સંગીન સામગ્રી તેઓ ગુજ-
રાત સમક્ષ રજુ કરી શક્યા હતા તેનાથી
જાતમાં વધારે હંચી અને જઘ્નામાં વધારે
મેઘી સામગ્રી તેઓ અર્પી શક્યા હોત. અને
છતાં તેઓ જે કે અર્પી શક્યા છે તે ધણું
દીમટી અને હંચી ભૂમિકાનું છે એમાં શક નથી.

રા. હરિસિદ્ધભાઈ દીવેટીયા અને રા. સંજી-
લાલ દવેએ જાન્યે પોતાના અનુભવે જણાવી
મારાં કથનોને પુષ્ટિ આપી હતી. ભાઈ લલિતે
પ્રમુખ તરીકેના ઉદ્ગારોમાં સદ્ગત પ્રતિનાં
પોતાનાં માન, મમતા પ્રદર્શિત કર્યાં હતાં. રા.
કેશવપ્રસાદ દેસાઈએ પ્રમુખતો ઉપકાર માન્યા
આદ રા. વિજયરાય વૈદ્યે અનુમોદન આપ્યા
આદ સભા વિસર્જિત થઈ હતી. એકંદરે
અને સમાચો સદૃશ હતી.

ગુજરાતના દરેક મનુષ્યને વાંચવા યોગ્ય

મનુસ્મૃતિ

(ગુજરાતી રીકા સાથે હેમીએન્ડ ૮૦૦ પાનાનું પાકા બાઇન્ડીંગનું પુસ્તક)
આજેજ ખરીદી, વાંચી, વિચારી અનુસરી, કેવું સ્વરાજ્ય જોડ્યે
તે વીશે ગત બાંધો.

કીંમત રૂ. ૫-૦-૦ પોસ્ટેજ જુદું

મળવાનું ઠેકાણું:

વૈદ્ય ભગવાનલાલ ત્રિભુવન,

નં. ૫૧ ‘મુખ્યોધની પ્રેસ’ બજારગેટ ક્રોડ, મુંબઈ.

તથા ખીન્ન પ્રસિદ્ધ ભુકસેવરો પાસેથી મળશે.

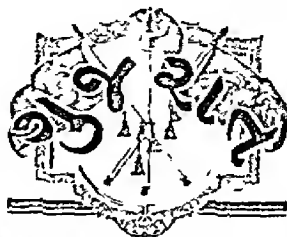
THE SAHITYA PRESS.

DD3333 - CC3333

Art Colour Printers, Publishers, Bookbinders, Gillers Etc

22, Bakhshouse Lane, Meadows Street, Fort - Bombay

The "Gujarat" Karyalaya.

1925

ALMANAC

1925

JANUARY		FEBRUARY	
S.	4 11 14 20	1 8 16 24	
M.	6 13 19 27	2 9 16 23	
T.	8 11 20 27	4 10 17 24	
W.	7 14 21 28	4 10 17 24	
Th.	1 8 15 22 29	6 12 19 26	
F.	12 19 26 29	6 12 19 26	
S.	10 17 24 31	7 14 21 28	
MARCH		APRIL	
S.	3 8 15 22 29	8 15 22 29	
M.	5 12 19 26 30	6 13 20 27	
T.	3 10 17 24 31	7 14 21 28	
W.	8 11 18 25	1 9 16 23 30	
Th.	6 13 19 26	2 10 17 24	
F.	8 15 22 29	3 11 18 25	
S.	7 14 21 28	4 12 19 26	
MAY		JUNE	
S.	31 8 15 22 29	7 14 21 28	
M.	4 11 18 25	1 8 15 22 29	
T.	6 13 19 26	2 9 16 23 30	
W.	8 15 22 29	3 10 17 24	
Th.	1 8 15 22 29	4 11 18 25	
F.	1 8 15 22 29	5 12 19 26	
S.	9 16 23 30	6 13 20 27	

JULY		AUGUST	
S	5 12 19 26 31	2 9 16 23	
M	6 13 20 27 31	3 10 17 24	
T	7 14 21 28	4 11 18 25	
W	1 8 15 22 29	5 12 19 26	
Th	2 9 16 23 30	6 13 20 27	
F	3 10 17 24 31	7 14 21 28	
S	8 11 18 25	1 8 15 22 29	
SEPT		OCTOBER	
S	6 13 20 27	4 11 18 25	
M	7 14 21 28	5 12 19 26	
T	1 8 15 22 29	6 13 20 27	
W	2 9 16 23 30	7 14 21 28	
Th	3 10 17 24	1 8 15 22 29	
F	4 11 18 25	2 9 16 23 30	
S	5 12 19 26	3 10 17 24 31	
NOVEMBER		DECEMBER	
S	1 8 15 22 29	6 13 20 27	
M	2 9 16 23 30	7 14 21 28	
T	3 10 17 24	1 8 15 22 29	
W	4 11 18 25	2 9 16 23 30	
Th	5 12 19 26	3 10 17 24 31	
F	6 13 20 27	4 11 18 25	
S	7 14 21 28	5 12 19 26	

આમાં વાક્યોમાં સુચયિતતા એકી છે, અને વૈવિધ્ય પણ એકી છે પણ ગુજરાતી ગદ્યનાં ઉદ્ભવતાં જીવનમાં એમનું સ્થાન ખૂબ મોટું છે. કેટલાક વખત નરસિંહરાવ પણ આવા વાક્યોનાં યોગ્ય ઉપયોગ કરના જણાય છે જે કે પાછળથી અણુઅણુને સીસેરોની સત્તાદ પ્રમાણે એમણે વાક્યોનાં ટુકડાં કરી મચોટતા સાધવાનો સરસ માર્ગ લીધો છે નરસિંહરાવના આવા વાક્યોમાં પ્રભાવ કરતા ગૌરવ, શક્તિ કરતા શાંતિ વધારે દેખાય છે એકજ નમુનો લઈએ

આનું મૂલ હાર્દ સમજતું જ્યાં મહન છે પરંતુ વાચનાર એ આદરુ ધ્યાનમાં લેશે કે કંપર બનાવેલા આદર્શાનુસાર જેથી અચારીય પ્રેમ પ્રથમ ચાનુષિય, તે પછી શારીર મલીન પ્રેમબલનના છાંટો લાગ્યા વિનાના આ એક સરસ, સ્વાભાવિક, નિર્દોષ, શારીરના બાબી પરંતુ વાસ્તવિક રીતે જોતાં આત્મવૃત્તિય પ્રેમન મૂર્તરૂપમાં પ્રદર્શન કરવાના સાધનબૂત એવો એક કુશળતાપ્રમાર તે સર્વથા બમણીન હતો. આ ખુલાસો છેક નિરાખાર નથી, જ્યારે એક નાના સરખા વિરોધાનુમાં સર્વ બચાવ સમાવી રાખ્યો છે. "અવિચલિત બાનથી" કેટલાંયમુ મલીન બાવનો વિકાર થયા વિનાજ, એમ કહ્યું છે, અને ખરે, આ દિવ્ય કન્યા આ અવિચલિત બાવે કહેલા કુળના "વડ બહે" પોતાના પ્રમથાત્ર આત્મામાં મૂળશરીર તથા ઉમિર સમીપ હાલર થયેલા આત્મામાં પોતાના દિવ્ય અંશ સ્વીચવાના બંદુ કરવાની ઇચ્છા રાખી ના હોય એમ બાવકુલત વાચકની કલ્પના કરે છે."

પ્રાંદ વાક્યની રચના પાછળ એકબકની મનોરતિની પ્રાંદતા રહી છે મહાન પ્રમંથ હોય, મોગી અભિલાષા દર્શાવવી હોય, કે ભાવ બચવા વિચારનો સરસાઈની પ્રત્યાપ દર્શાવવો હોય ત્યાં જ્યાં રચના સહેલી થઈ પડે છે પણ આની પ્રાંદ મનોરતિ રવાન અને લબ્ધતા અનુભવી થકે એવા મગજનેજ સુલભ જણાય છે. એ મનોરતિ વિના શુદ્ધ અખ્યાસથી પ્રાંદ વાક્ય કે પ્રાંદ શૈલી અંબવતી નથી.

પ્રકરણ ૧૩ મું

શેલી-સંચારતા

બ્યકત કરવું એ અનુબનો મૌલિક સ્વભાવ છે, અને બાપાદાર કાઈ પણ બ્યકત કરવું એ કથન—આ આગળ જોવું દરેક માણસ જે બધું બ્યકત કરે તે બધાની મમત વિશિષ્ટતા તેનેનું બ્યકિત્વ, અને બ્યકત કરવાના બધાં સાધનોમાં કથન મગલ હોવાથી એ વિશિષ્ટતા જોવી તેના કથનમાં બહાર પડે છે તેની બીજા કથામાં પડતી નથી. આથી દરેક માણસના કથનમાં કાંઈ તે વિશિષ્ટતા હોયજ. આ તેના કથનનું બ્યકિત્વ.

જ્યારે આપણે અસર કરવા માગીએ છીએ ત્યારે આપણા વ્યક્તિત્વના બંધથીજ તે અસર કરીએ છીએ. અને જેમ પ્રૌઢ વ્યક્તિત્વવાળો માણસ વધારે અસર કરે છે, તેમ પ્રૌઢ વ્યક્તિત્વવાળું કથન પણ વધારે અસર કરે છે. તેથીજ સાહિત્યપદ પામવા માટે કથન સચોટ-અસરકારક-ઐતર્યે વધારે વ્યક્તિત્વવાળું જોઈએ. જેમ વ્યક્તિત્વ વિનાનાં માણસનું જીવનમાં સ્થાન નથી તેમ વ્યક્તિત્વ વિનાના કથનનું સાહિત્યમાં સ્થાન નથી.

દરેક સાહિત્યકર્તા કથનમાંથી તરી આવતું વ્યક્તિત્વ તે તેની વિશિષ્ટતા. એકજ વ્યક્તિત્વથી નીમળતાં કથનોની લક્ષણ તે કથનકારની શૈલી.

સામાન્ય માણસો તો જેમ આવે તેમ શબ્દો વાપરે છે, પણ સાહિત્યક તેનો ઉપયોગ કરે છે; અને પોતાના વ્યક્તિત્વના બળથી તેને ફળવે છે, મરડે છે; નવે અવતારે આણે છે. તે ભાષાને એવી ગોઠવે છે, અને તેને એવા રંગો, એવી વિશિષ્ટતા અર્પે છે કે તે તેની જ્વલંત માનવતાનું માત્ર પ્રતિબિંબ થઈ રહે છે. કથનકારની માનવતા કે વ્યક્તિત્વનું મૂર્તસ્વરૂપ તે તેની શૈલી.

ખરી શૈલી તો થોડાકજ ફળવી શકે છે. શબ્દોમાં પોતાની માનવતા પુરેપુરી રીતે પ્રતિબિંબિત કરવા કથનકારનું પોતાનું વ્યક્તિત્વ પ્રતાપી જોઈએ. પ્રતાપી ભાવના જે સેવી શકે, મહાન ભાવો અનુભવી શકે, પ્રબલ ઇચ્છાશક્તિ દાખવી શકે કે તીવ્ર જીવિતો ઉપયોગ કરી શકે એવા થોડાકજ અર્થ વ્યક્તિત્વ દર્શાવે છે. આથીજ ભાવનાભક્ત, પ્રજુષી, વીર કે તત્ત્વવેતા સાહિત્યક થઈ શકે છે.

ખરી શૈલી ફળવનારને દરેક શબ્દના રંગને રાગની પારખ જોઈએ. એક વસ્તુના સચોટ કથન માટે ભાષામાં એકજ શબ્દ સુયોગ્ય હોય છે, અને તેજ શબ્દ તેને જરૂર છે શિષ્ટ સાહિત્યકને એકજ શબ્દ જરૂર છે—એની જરૂર પડતી નથી. તેના શબ્દો બદલી શકાતા નથી. એક શબ્દ બદલતાં આખા કથનની ખરી અસર ચાલી જાય છે. તેનો તરબુતો કરતાં અસર ઓછી થાય છે. તેજ પ્રમાણે તેના શબ્દની રચના અને કથનનાં પ્રવાહની પણ તેથીજ ખુબી હોય છે. તેની રચના કે પ્રવાહ બદલતાં કથન તેનું તે રહેતું નથી ને સારુંએ થતું નથી. ઘણાંએ શબ્દબાણો શોધે છે ને વીંછે છે; ઘણાંએ શરસંધાનના જુદા જુદા પ્રયાસો કરે છે; પણ શિષ્ટ સાહિત્યકને એકજ શર હોય છે. તે તેને સાધે છે ને મત્સ્વર્વેષ કરે છે. અને ત્યારેજ તે શૈલીનો વિધાયક બને છે.

જેટલી મનુષ્યસ્વભાવમાં વિવિધતા છે તેટલી શૈલીમાં છે. અને તેથીજ વિવિધ શૈલીના જુદાં જુદાં પ્રશંસા ને અનુકરણ કરનારાં મળી આવે છે.

સંયોગ અસર કરે એવી શૈલીમાં આ લિપિનો કે વિશેષ હોવો જોઈએ નહોતો. કથનકારનાં અકિતત્વનાં અંગભૂત અને એ શબ્દપ્રવાહન સંયોગતા સાધી શકે છે.

પ્રકરણ ૧૪ મું

—૩૩૩૬૬૬—

શૈલી—સરસતા—પદસાહિત્ય

શૈલી માત્ર સંયોગતા સાધે શિષ્ટ ગણાતી નથી; એનાથી સરસતા પણ સધાવી જોઈએ. પરિચિત શબ્દોમાં કહીએ તો અસર કરે તે શૈલી; જે અસર કરે તે સરસતાની પ્રતિતિ કરાવે તે શિષ્ટ શૈલી. સમભાવ પ્રગટાવી શકે એવી શૈલી જે વક્તવ્યમાં શબ્દદ્વારા અપૂર્વતાના અંશ ઉમેરી શકે તે તેને શિષ્ટ કહી શકાય.

શબ્દદ્વારા અપૂર્વતાના અંશ ઉમેરવા માટે સાહિત્યના પ્રારંભથી પ્રયત્નો આત્મા આપ્યા છે. એક જણ નહીં વાત કરે, તેને બીજો અસરકારક બનાવે તે ત્રીજો સરસ સ્વરૂપ આપે. જીવનમાં ધણાએ એવા મળે છે કે જેના પ્રતાપનો આધાર માત્ર સામાન્ય વસ્તુને સરસ રીતે કહેવા પરજ રહ્યો હોય છે. ધણા શિષ્ટ સાહિત્યકારે માત્ર પુરોગામી સાહિત્યને નવી શૈલીમાં મજબૂત કરવામાં જ પોતાની શક્તિની સફલતા માની છે.

કદ શૈલીથી અપૂર્વતાના અંશ ક્યનમાં ઉમેરાય એ પ્રશ્નનું નિરાકરણ થઈ શકે એવું નથી. શિષ્ટ સાહિત્યમાંથી વીજીલા શબ્દો કે વાક્યોને શુદ્ધતાથી શૈલિ શિષ્ટ થતી નથી; અને ઘણી વખત કોઈક સાહિત્યક અપરિચિત કે કઠંગા દેખાતા શબ્દોની મદદથી સરસતા ઉપજાવી શકે છે. અને જ્યાં શિષ્ટ સાહિત્યમાં એક પ્રકારનું સરખાપણું જણાયા વિના રહેતું નથી.

સરસ લેખાતો શબ્દોની માત્ર શુદ્ધતાને શૈલી કહી શકાય નહીં. સરસતા સુંદર કે સુષક શબ્દોમાંથી નીતરતી નથી, પણ તેવા શબ્દોની શુદ્ધતામાં આત્મા આવે ત્યાર પછીજ સરસતાના અંશો તેમાં દેખાય છે. વળી શિષ્ટ સાહિત્યમાં જે શબ્દો સરસ જણાય છે તેમાં કંઈ સ્વયંજ સરસતા હોતી નથી. તેમાં એ સરસતા બીજા શબ્દોનું સાનિધ્ય, લેખકનું વ્યક્તિત્વ, અને રસની ઝમાવટ આવે છે. તેને એ સજીવ ને સમગ્ર કૃતિમાંથી કાપી લઈ બીજા ચોંટાડવાથી મૂલ કૃતિની સરસતા આવતી નથી. જ્યાં આ પ્રયોગ દરેક યુગમાં ને દરેક દેશમાં સાહિત્યકો કર્યાજ નહય છે.

આ પ્રકારના પ્રયત્નો ગુજરાતી લેખકોમાં ઠેકાણે ઠેકાણે નજર પડે છે. અને તેમના શાબ્દોની સમૃદ્ધિ એટલી મહત્ત્વની હોય છે કે વારંવાર તે સરસ લેખાનો સમ્પ્રદાય અપૂર્વતાના અસી આશુવાનો કાસ્તખાનકે યમત્ત થાય છે 'સસ' ને 'અસ' અપૂર્વતાની આખી કરાવનાર શાબ્દોના અતિ ઉપયોગથી ગુજરાતી કવિતાસાહિત્યમાં એ શાબ્દોની મોદિની બની રહી છે વધી નથી એ એ મિદાતનુ એક દષ્ટાંત છે.

શાબ્દો વડે સરસતા ઉપભવવાની એક બીજી બોટી રીત તે પદલાલિત્યની એકમાર્ગી ઉપાસના છે. પદલાલિત્યથીજ સરસતા આવે છે એ માન્યતા સામાન્ય લેખકોને પ્રિય હોય છે—કારણ કે એ સરસતા સુલભ હોય છે અને સિદ્ધ સાહિત્યથી અપરિચિત સામાન્યો એનેજ સરસતા માને છે. કારણ કે એમની સંકુચિત રસિકતા તેજ પ્રકારની સરસતા સમજી શકે છે, અથવા તેમાંથીજ કાંઈક આનંદ લઈ શકે છે.

જનવર જેમ બટના મધુર રવથી આદર્યા પામે છે તેમ અરસિક જન માત્ર ક્યુપ્રિય ઉપારાજીની પ્રમત્તને માધુર્યથીજ મગસતા પાડે છે અને આવા અરસિકોને રીઝવવા તત્પર થયેલા કવનકાવ્ય વખતે જોરે કૃત્રિમ પ્રયોગોથી આરબી આખો અર્થથી અમલદાર એવા શાબ્દસંગીતમાજ શિષ્ટતા નોંધ રહે છે. અને રસિક વિવેચકોને અભાવે શાબ્દમગના કેટલાક જાદુગરો શિષ્ટ સાહિત્યકોની પતિતમા યોગ્ય વખતને માટે સ્થાન પામે છે. પ્રેમાનંદ જેવા કવિને પાણુ આવા પ્રયોગો આદરવા પડ્યા એ તેના કાળમાં પ્રચલતા શિષ્ટતાના અધમ આદરોનું દૃષ્ટાંત પુરું પાડે છે. તેની પ્રખ્યાત પતિતઓ આ પ્રકારના આદરોનો નમુનો આપે છે.

“નૃપ બિમ્બાતનવા, રૂપ ખનવા, રસીવી રમ પૂખા
નરમનવા, દેશવવા, આનની—મદનુભૂ
કુખમેજની, મુખમેજની, છે શક્તિ કલ્પમેજની, એ
નિભમન જવાસી, વિભાવાસી, અભાજન વિભસતી એ

પુખ મુખકલ્પિ, અરસબિદુ, જુકરી, જમર લે ગ્રજ છે,
લે નેર નિર્મલ, વિલે છે રમજ, રૂપ કૂપા કન છે.”

સાહુજની માણના રજુકારા સાથે ગવાની આ પતિતઓ સામાન્ય મોત્તાઓને વચ્ચે રસી કરી ખરી, પણ આમાં કૃત્રિમ ગોળવળ વખતને

વ્યક્તિત્વવાળા કથનની લક્ષ્ય તે શૈલી; જે શૈલીથી ભાવનાત્મક અપૂર્વતાના સંસ્કાર પડે તે શિષ્ટ શૈલી.

ગયાં પ્રકરણોમાંથી શૈલીની શિષ્ટતા નક્કી કરવાનાં ધોરણો આ પ્રમાણે નીકળે :

૧ ભાષા કથનકારના વ્યક્તિત્વના અંગરૂપ હોવી જોઈએ.

૨ પદલાલિત્ય એવું ન જોઈએ કે જે અર્થ પરથી ધ્યાન ખેંચી લે.

૩ શૈલીના પદલાલિત્યનો પ્રવાહ વિષયના પ્રવાહથી નીરાળો પડવો ન જોઈએ.

આ ઉપરથી શિષ્ટ શૈલીની મર્યાદા બાંધી શકાય. શૈલી એક તરફ કથનકારના વ્યક્તિત્વનું અંગ જોઈએ; અને બીજી તરફ કથનના વિષયનું અંગ બની રહેવી જોઈએ.

જ્યારે કથનનો વિષય હોય તે અને તેને માટે વપરાએલા શબ્દો વચ્ચે એકતા ધાય; જ્યારે શબ્દને અર્થનો જાદુ કહી જુદો થઇ શકે નહીં; જ્યારે નાદ અર્થ સાથે, અને અર્થ નાદ સાથે સંવાદ સાધે; જ્યારે શબ્દ કે અર્થ એમાંથી એક પણ બદલાતાં આખા કથનની અસર ને સરસતા જતાં રહે ત્યારેજ શબ્દ અને અર્થને એક બીજાનાં અંગ કહી શકાય. શબ્દને અર્થના કામીયોની આ એક ખરી કસોટી છે. એક પણ શબ્દને બદલે બીજો વાપરતાં કથનની સમગ્ર સરસતાનો જાદુ જતો રહે છે.

આ જાતની શિષ્ટ શૈલીનો અપૂર્વ વિધાયક કાલિદાસ છે. પદલાલિત્યની પ્રજ્વલિતાને તેણે ધરી નાખી એવી અદ્દશ કરી છે કે યોગ્ય, સંવાદી ને સુમધુર ભાષા અર્થની અંગ બની રહે છે; અને શબ્દ માધુર્ય વિષય સમૃદ્ધિ સાથે એકાકાર બની અવિયોજ્ય સંવાદમાં સરસતા પ્રકટાવે છે. સ્થુવંશનો જાણીતો ને સામાન્ય શ્લોક લઈએ :

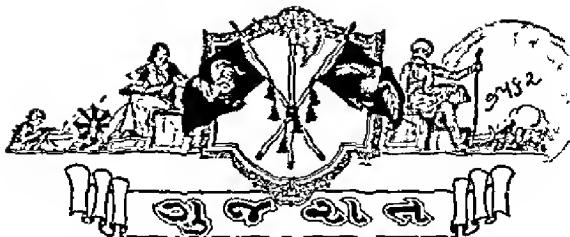
અથ પ્રજાનામપિયઃ પ્રમાતે

જાયાપ્રતિપ્રાદિતગન્ધમાલ્યામ્ ।

વનાયપીતપ્રતિપ્દવત્ત્યામ્

ચલોધનો ધેનુર્યેર્મુનોય ॥

આમાં પણ પદલાલિત્ય અર્થ સાથે તાદાત્મ્ય સાધી એક સામાન્ય પ્રવાયના કથનને પણ સરસ બનાવે છે. પણ આ સાદિત્યકની સકિતને મર્યાદા નથી. જ્યાં વિષય-અસાધારણ કે રમ્ય-સરસ હોય ત્યાં શબ્દોનું લાલિત્ય અર્થમાં જગાઈ જાય છે.

પુસ્તક ૬]

ફાલ્ગુન ૧૯૮૧

[અંક ૬

ગુજરાતે સમાજનો નવો પુન આરંભ્યો છે તેની સંસ્કૃતિની મહત્તામાંથી
વધી ગઈ છે તે સામ્યોચેત્તી સમૃદ્ધ બન્યું છે.

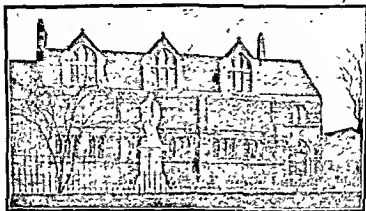
એના પુરુષત્વમાં ભ્રમ છે, લોકાન્ધ છે, હાથી બાળકારિતા ને હાથી અધિભક્તિ છે
એમાં બાળકારિતા છે ને જ્ઞાન નયન છે, મુક્તકીય છે અને નિઃશ્વરતા છે, બાળક-
શીલતા છે અને સેવાપદ્ધતિ પ્રેમ છે; અને બગીચ વપથી માનવતા વીરસાવવાની
દોષ છે.

એના સ્ત્રીત્વમાં કુળની સુક્રમાણ છે, ને છતાં સતીની અડગતા છે એમાં શક્તિ
છે, ને સરસ્વતી થઈ છે કાવ્યમયતા છે ને છતાં બાળકારિતિ બુદ્ધિ સંનેન છે, પદ્માવતી
નથી, છતાં અહમ્મી કવિની શક્તિ છે, એમાં પુરુષતા સમાન થવાની દોષ છે, છતાં
પુરુષને પાંચિત વધા રહેલું કદાપલ છે, નવાનવા કલ્પતો છે, છતાં કુળ સંહન
કરવાની દોષ છે અને કુરુષે ને કોનેમાં વિજીત પ્રેમની નયન ભવતા મારૂ છે.

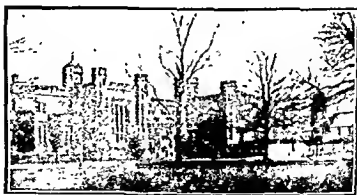
ગણિતમાં નવયુગ્યુ એવન પ્રસરી રહ્યું છે—વિદેશ નવા સમાજનો સમાર
માય છે.

અવિચલિત નવા એક ને અવિચલિત ગુણગાનમાં આત્ર બને છે, અને એમ
અવિચલિત એકાગ્રતા પરથી એકાગ્ર પરમાર્થ છે તેમ ગુણગાની સંસ્કૃતિમાં પ્રતાપી
આત્રાની સાક્ષી છે કે કાર્યકર્તા ને પરચુરાત્રની આ કૃતિ આર્વસ્ય સુનિતો વિનવ
બાળ લોક કૃતિ છે, અને આર્વસ્યનાં સંપ્રદાય વાળો મહત્તામાંથી ને વીરતા, સ્વામાન
ને સ્વાભાવ, શક્તિ, સ્વાભાવ ને સ્વાસ્થ્ય, લગ્ન, સુત્ર ને સંયમ, પિતૃભક્તિ ને સ્વાભાવ,
શબ્દભક્તિ સર્વામસેવા, અને પ્રેમ-નિર્મલ ને નિઃકલ્પ-આત્ર કુદાળા નવ-આત્રોત્તરની
વિજયની દોષ વિશાળા પ્રસરી.

— ગુજરાત-ચીક સાંસ્કૃતિક બજાર 'માંથી

(અ.) એ વિખ્યાત પુરતકના દેખકનું પુતળું.

(બ.) રૂબીની નીચાણમાં.

તૈયાર હતો. પણ સત્તરમીની લોડે જ્યાં નાચવા જાય છે ત્યાં તેના કરતાં કદમાં જરા મોટી સ્ત્રીએ તેને બાવડામાંથી પકડી બાજુમાં લેઈ જઈ સપડાવ્યો. “Well my dear Kanji! this is not”—(જીવો, મારા

આજથી તમને હુકમ કરું છું કે તમારે કદી પણ જાહેરમાં વાપોલીન ન વગાડવું. અને મારા જીવતાં ફેલ્ટીંગ ક્યાં કરશે તો મારે ‘ડાયવર્સ કોટ’ નો આશરો લેવો પડશે.” કનેયાએ સહેજ આંખો નચાવી મૂકુ હાસ્ય-

કનેયાને નમન કરી

કામલુગારા કાન! આ કે—) તમે ફેલ્ટીંગ વધારે પડતું કરો છો. હું બોલી નહોં અને તમે સોળ જણી લોડે નાચ્યા. જો છુટા મુક્યા હતા તો હાંડની સોળ હજાર સુંદરી સાથે નાચ નાચજા કરત. આતો રોજગ થાય છે.

યી કહ્યું: “my dear Radha!” (પ્રિય રાધે!) હું શું કરું? લેકાને મારું આકર્ષણ છે. હું એમને નથી બોલાવતો તો પણ તેઓ મારી તરફ ખેંચાય છે. વડાચી ક્યાં એ મોર મુગટ અને ક્યાં આ મકંટ મુગટ રોપતું! હ્યાં એ

કોકિલકંઠી વાંસળી અને ક્ય આ ગર્દભસુરી વાગેલીન !

ત્યા વૈધેન મરાવવાના હતા. અહીં સરતના ધોડા ટ્રેકન (નેશર) કરવા જો છે. હું તો આ દિશાથી કંટાળ્યો છું હવે તો તુ માત્ર બતાવે તેમ કરે.”

“તમારામા આશ્ચર્ય છે તો કાંના પોલી દીશીઅન (રાજનીતિ) બનો અને પેટફેમ* મુન્નવો. કનૈયા તમારું બર સ્થાન મહાભારતના પુરુષ, અહીંયા પણ પુરુષ થાય ત્યારેજ તમે તમારો પ્રતાપ બતાવી શકશો.”

આમ આ બે જાણુ વાત કરતા હતા એટલામાં એરોપ્લેનમા બીમબેન આવી પહોંચ્યા અને ફરેવાને તખત કરી કહ્યું “મહારાજ ! જાણી ધોડાજો થઇ ગયો ફ્લેન્ડર્સની રજુશ્રમિ પર આપણું મહાભારત મરાણુ છે માગે ફુર્બેનનાં લશ્કર ઉઠાં છે

અમે ઝોચીનો ડાપો મારવાની તૈયારી કરતા હતા ત્યા ધર્મરાજ્યએ ધાણુ બગાડી કાઢ્યો ”

“કેવી રીતે ?” કનૈયાએ પુછ્યું.

“ફુર્બેનને ટેવીફાનથી પુછ્યું કેટલું લશ્કર અને ક્યા ક્યા રાખ્યું છે તે તેમણે બધું એ સાચેસાચ કહી દીધું. અને અમલુન કહે છે કે મને તો conscience (હૃદય) નો વાધો આવે છે-મને પુરુષ મનુજ નથી.”

“એ બનેને ઘરફેન કરી જોનમા નાચો અને એક થાદી બહાર થાદી પુષ્કિરની વાતનો સત્તાવાર દ-કારમા કરો ”

ને શીખને સમજાવી લેવા, તેની જોડે મસવળ કરવા હું હમણાજ ઉપડી જાઉં છું.”

એમ બોલી મી. કૃષ્ણ એરોપ્લેનમા સવાર થઇ ફ્લેન્ડર્સની રજુશ્રમિ તરફ ઉડી ગયા ત્યા આખ ઉપડી ગઇ.

આરામગાહ

૧

સાચેજ ! હું મથરને ધી કાઠ છું.

મન, વચન, અને પ્રાણથી હું એનો તિરસ્કાર કરું છું. તેનું નામ સાંબળતાં તેના પ્રતિના રોગથી મારા પુનનું હૃદયક અદહારક કરી મુકે છે અને રોષ તથા વિઝારથી મારું મનજ હુમ થઇ જાય છે

હું એને આશ્કાર કહી શકું છું કે હું તને ધી કાઠ છું, ધી.કાઠ છું, ધી કાઠ છું.

પછી અદવામા નરકની જ્વાળાની રાહ જોતો હું મથરનીથી અચ્છ અને દ્યાર થઇને ઉઠો શું છું

પરંતુ તે અચાનક મારા ઉપર તેની કૃપાનો વરસાદ વરસાવી મુકે છે અને ધૂણાથી તેના નામ ઉપર પુરુષ નાખી હું મારું મુખ શીરાવી લઉં છું

સાચેજ હું તેને ધી કાઠ છું.

કોણ જાણે કેમ આ કારીગરોના મોં ઉપર ઉત્સાહ નથી જણાતો. એકજ જગ્યાએ બેસીને કલાકો સુધી કામ કરવાથી આમ થતું હશે ? ઉત્સાહ આથી મંદ પડી જતો હશે ? હિંદુસ્તાનમાં કારીગરો ને મજૂરોને ઉત્તેજન કે આનંદનાં સાધનોજ ક્યાં છે ? કળાની ભાવના એમના ધંધામાં અતિ વીકસેલી છે એ ખરું પણ એના આનંદનો આસ્વાદ પુરેપુરો લેવાને એ લોકો સર્જીએલાં નથી. એમના કામ પછી એમને એ કામ કર્યા બદલ આનંદ ને સંતોષ થતો હશે કે નહીં તેજ મને શંકાની વાત લાગે છે.

કળા એ ગમે તેટલી સુંદર હોય તોએ ધણું ખરું એ મોજશોખનેજ પોષવાની છે. વાં મોજશોખનાં સાધનો માટે કળાના જનના નામે મજૂરોની આખી જીંદગી ફલ કરવામાં આવે છે. જેને એ કાર્યમાં રસ હોય તે બસે એ કરે, પણ તે આજસુધનવાનોના કળાને નામે પોષાતા ગવને સંતોષવા તો નહીંજ. આવી વસ્તુઓ વિના જીવન નબી શકે તેમ છે. વળી એ કાર્યના કરનાર કારીગર કે મજૂરોને હંમેશા મજૂરી કરીનેજ જીવન નભાવવું પડે છે. નથી એમને મળતો આનંદ કે સંતોષ. સવારથી તે માંજ સુધી કામ પર બેસવું એટલુંજ એમની આખી જીંદગીનું સૂત્ર હોય છે. એમને નથી બીજા કોઈ પણ પ્રકારના જીવનનું સ્વપ્ન કે મનોરાજ્ય ભોગવવાના અભિલાષ; તો પછી પશુઓમાં ને આ વર્ગમાં શો ફેર ગણી શકાય ?

ગમે તેવી સુંદર કલાને ખાતર પણ જીંદગી આવી પશું જેવી કે નીરસ તો નજ બનવી જોઈએ. જગતનો અર્થોભાગ ખરેખરી નદામી વસ્તુઓ પેદા કરવામાંજ રોકાયો છે.

શા માટે? આ બધા વિના ન ચાલી શકે? જરૂરીઆતો વધારી કેટલીએ જીંદગીઓ પશું જેવી બનાવવી એ મનુષ્યસ્વને છાજે ખરું? છતાંએ જગત એમાંજ ગર્વ નથી લેતું?

શા માટે સાદામાં સાદું જીવન ન નબી શકે? આખોએ દેશ દારિદ્ર્યમાં કુખી ગયો હોય ત્યારે વૈભવનું સ્વપ્નએ કેમ આવતું જોઈએ? તોએ મન આ વસ્તુઓ ઉપર આકર્ષાય છે કેમ?

મન તો અસ્થિર છે. અગ્નિમાં ધૂત નાખવાથી બળતા. અગ્નિ માફક મનનેએ સંતોષવા જતાં ઉલટું પ્રદિષ્ટ થાય છે. મનનો તો સંયમ રાખવોજ સારો.

૭-૭-૨૦.

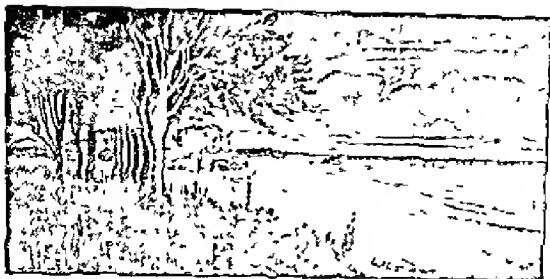
થઈ રહ્યું. આજે છેલ્લો દિવસ. કાલે તો શ્રીનગર પાસેથી છેલ્લી વીદાય લેવી પડશે.

આજ છેલ્લો દિવસ હોવાથી થોડીક મજા કરી લેવાનું ધાયું. બાળા હું ને-બહેન ત્રણજ જણાં નીચાતબાગ જવા નીકળ્યાં.

પ્રથમ એક ફળથી ભરપુર વાડી જોઈ. તેમાં અપકવ ને પકવ ફળોથી ડાળીઓ નમી જતી. ત્યાંથી એક બીજો બાગ જોયો. આમાં માત્ર સીતારનાં ઝાડજ છે.

તે પછી કમળ જોવા ગયાં. હજુ ડાહમાં બીજે કોઈ સ્થળે કુટ્યાં નથી. માત્ર એકજ સ્થળે ચયાં છે. આ જત અમદાવાદમાં ચડોળામાં થનાં કમળને મળતી છે. તેમાંથી કેટલાંક કમળ અને કમળપત્રો ચુટ્યાં. ત્યાંથી નીચાતબાગ ગયાં. પુષ્કળ રંગનાં ફુલોને જોઈ નયનને તૃપ્ત કર્યાં. થોડી વાર સીતાર તણે સૂતાં.

આવતી વખતે તડકો સખત થતો હતો. તેથી મોઝાં કમળપત્રો તોડી તેની છત્રીઓ અને ટોપીઓ બનાવી. તે ઝાડી અને

એક નાની બેઠ જેવી વાડીમાં

ફેરી શીકારો ચનાવતા મેં પશુ પુત્ર
હોવા માયાં. હવે મારે દાઢ સારો મારે
હ. બધા માછળી તાથે કેપણુ જુલ
ચેના ચલાવી ચકું છું કમળપત્રે તોરે
હાંની તેના પરથી પાસની મારક સરી જતી
પીસી કોવાની બહુ મજા પડતી હતી દિવસ
સાદળ ધારો હતો પશુ પાછળથી તડકો
સીકત્યે હતો મલના રવચ્છ પાણી તેમ
ધમકતા દૂરના કીનારા પરની મહેલની દારો
પ્રપટ જણાતી વચ્ચે એક નાની બેઠ જેવી
વાડીમાં તુલ (મેતુર) ખાવા ઉતર્યાં વાડી
નાની પશુ વટાદાર છે તુલ પર કીક
તપાટો ચલાવ્યો

અગીઆર વાગે પાછા એક નવતના
તુલ પશુ ખાધાં

રેવકા નીંગળતુ હતું. પશુ ... નધા
આવ્યા એટલે બધે સમય પડ્યું

૮-૭-૨૦

જે સુદરવાને આટલી મોઢભરી જોવા
દામ ખરી હતી તેને મુખને નીંગળતુ પડ્યું

દસ સાગતા મીનગરથી નીંગળવા રતનામાં
બરક મણે ખગે પીચળે ગયો દોલો એટલે
કોઈક દુર્નલ જરણી સીનાય વણખરા સુકાઈ
મળા હતા રત્નો આવતી વખતે વધારે
સુદર હતો. આ પરતમા દેવદારના પુષ્કળ
વન છે બાકીના ભાગમાં દાગ પડતી ખેતી
કરેલી છે એ ખેતરોની ખામે પકાડ્યા ઉંચા
નીચા ચથે બાંધેલા મરીના ઝુંપડા મરમ
લાગે છે મધ્યાકાળની ધેગી જાયા હજીતી
હતી આખા દિવસના તાપથી કટાજેલ
હોવાથી એ મમથે પર્વત વધારે સુદર
લાગતો રાત્રે નવ વાગે મરી એક
હેટિયમાં ગયા

૯-૭-૨૦

સવારે એક માણસને માથે લાપ મરી
જોતુ મરીના બધા રત્ના ચડાચુવાળા છે
ત્રામ બહુ સુધા અને રવચ્છ છે મોટી
મોટી જમજાદાર ફાલો પશુ છે. બન્યાએ
નાના નાના છે કેટલાક મકાનો મોટા છે
ત્યાં બહુખરે અમેજો આવે છે

મરીની ટેકરી પરથી દૂર સુધીનાં નાનાં મોટાં શિખરો દેખાય છે. વચ્ચે વચ્ચેની ખીણો બહુ મનોહર લાગે છે. પ્રભાતનો વાદળોનો ધેરી છાંયાવાળો દિવસ અને આ ટેકરીપર ફરવાનું બહુજ સરસ લાગ્યાં. સૂખ તો અંગ્રેજોજ ભોગવે છે. અહીંયાં સાહેબ લોહોને માટેજ બધું હોય એવું લાગે છે. પ્રભાતમાં અહીંનું જીવન મોંઘુ પડતું હશે.

અગીઆરે રાવલપીંડી.....

આખો દિવસ ત્યાં રહી નેની સાથે રાતની ટ્રેનમાં ટેક્ષીયાનાં ખડેરાં જોવા નીકળ્યાં. સરાઇ કાળા સ્ટેશનેથી જવાય છે. સાડા બારે રાતના સરાઇ કાળા વેઇડીગરમમાં રહ્યાં.

સવારે પાંચે ઉઠ્યાં. હમે ટેક્ષીયા જવા નીકળ્યાં. મ્યુઝીયમનો ઉપરી સાહેબ સીમલા

ગએત્રો હોવાથી મ્યુઝીયમ બંધ હતું. ત્યાંનાં બધાં ખડેરાં જોયાં. ચાર સ્થળોએ જોવાનું છે. આખું ગામ દટાઇ ગયું હશે એમ લાગે છે. બાકીની બાહોની મૂર્તિઓ હશે. ખડેરામાં દુકાનો, દરવાગા, ગામ, વગેરે સ્પષ્ટ જણાઇ આવે છે. સ્તુપો પણ દેખાઇ આવે છે. કોમ કોઇ મૂર્તિઓ તો અણીશુદ્ધ હતી. એક સ્થળે ઘટ્ટામાં બેસી નારતો કર્યો. ચાલતાં આબુબાબુનો પ્રદેરા અને તેમાં આવેલી ઝાડી પીરામીડ જેવી લાગતી. ચિત્રો જોયાં છે એટલે ખ્યાલ આવ્યો.

તાપ ઉતાવળે વધતો જતો હતો. આ વખતનો તાપ અહીંયાં બહુ સખત લાગે છે. પોણાઅગીઆરે સ્ટેશન પર, અને અગીઆરે વીસની ટ્રેન પીંડી જવા પકડી.

પીંડીથી છ વાગે લાહોર આવવા ઉપ-
ડ્યાં. ટ્રેનમાં ગરમી બહુજ લાગતી. આખી રાત અકળામણમાં ગઇ.

આરામગાહ

૨

ખ્યારી ! શું તમે પાપથી હરો છો ?

પંડિતો તો બેવકુફ છે.

આ તસતસતી કચુકીમાં ઉભારાતું યૌવન શું ચિતામાંજ સમાત થવાનું છે ?

જો હાથરની પણ એવીજ ઇચ્છા હોય તો તેએ પણ બેવકુફ છે.

માટીમાંથી પેદા થઇ જો માટીમાંજ મળવાનું હોય અને જીવનનું જો એજ સાર્થક હોય તો આ સર્વ તકલીફ વર્થ છે.

આ જોખન, આ રૂપ શું “મિથ્યા છે, મિથ્યા છે” એમ કહી આંખે પાટા બાંધવા માટેજ સર્મથું હશે ?

તો પછી ખુદાની તકલીફનું પ્રયોજનજ શું છે ?

પૃથુલાલ હ. શુક્લ.

મૌન-મૌપતિ

લેખક

રા. વસન્તદાસ મોતીભાઈ મહેતા

૧

તહીં કાંતિ પુરી, હૃદય રગનિમે વહી જતી,
રસીલી સ્વામાને નવલ રૂપ લાખી દઇ જતી.
ધિમુ હેમા માહી, મધુર મધુરું કં કં કરી જતી,
અસોલી કાનાન, અકસરિત મેલે લઇ જતી

૨

અદ રશિમ નિરકુલ, પ્રિયાને રમતા દર્શા
અધીરા રમેલીને દેશે, મધુગ મમતા દર્શા

૩

કાતે વિષ મુખાખ્ખને અરહુના, નેમે મૃદુ વક્તા.
કા તે અંગે મરોડ આ વિષ અને એવો નિરકાર કા
લીધી કાં મુજથી પરમ મુખતા, કા યૌન બ્હાવી મળા.
કાં તેં! એ રસ રેલગી અગનમાં, સોઢે કાશીની નિચા

૪

વિષ લોહર્મની બ્હાવી! જો, જો, ધન મયી રહી
સ્નેહમન જની ચંદા, સિંદુર મુ જો મ્હો રહી

૫

કપેરી રસ-ધુધે છુપિ જઈ, લજ્જાશુ ચદા હમે,
ને સિંદુર અધિરે! મોનમન જની, સેરગલ સામે હમે,
અભોધિક મદિકા જની રહે, અભોધિ અંદા સમ,
દોષપાતી! પ્રિયા! સખા! સહીમુખી! રીખાવ શાને મમ

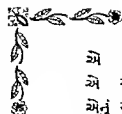
૬

જુડા અમોથી અગમાન રે'જો,
મીઠા મધુરા વચને ન રે'જો,
જડી રમણિમાં મન ચોરતારી,
હોલીને મુખી સદૃશ રે'જો

૭

ધરી હરન મૃદે જાખ્યા, વર્ષા બ્હાલ અતિશય,
હું સખ મધુ વડી, રૂપ-રૂપ પરિચય

૮

એ વિશ્વવ્યાપિ સ્મિતની મુજમાં છટાના,
એ સર્વ-ગ્રાહી નયનો, મમ એક ઘેમાં;
એનું સખે! અખિલ જાણ, મુજ પાત્ર નાનું,
પીતાં મૃગાક્ષી, મધુધેન રહે ન છાનું.

૯

નિષ્ઠુર સામે ઉભીને દસે છે,
નિમિત્ત કાઢી સમીપે ધસે છે,
અપૂર્વ તન્ની! ઉભરાય કાંતિ,
ઓરી તું આવે, કરું ક્રોધ શાંતિ.

૧૦

શાને દીધ મુખાબ્જને તરલતા, કાં નેત્ર બાવે લાપ્યાં,
શાને લીધ મુને કહો યજ્ઞ બળે, ના, ના, ન મુખો સખા;
કાં આ વિદ્વન્ન અંગ છે કિમ અને, કાં સ્મિત ઓળે ગ્રહાં,
હૃદયે વસની, રસીકડી રીઝો, પેલી તમારી પ્રિયા.

૧૧

સર્વ એ હચમી વહાલા! વંચીના શકશે હવે;
બોળી હું પ્રેમચેલીને છેતરી બંસીના રવે.

૧૨

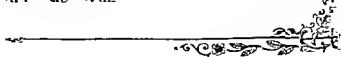
બંસી મોહક વાઘ મોહન સખે! જે આમ્રકુળે લીધું,
પાછું લો મુજરંકતું ધન પિયુ! મેં ઘેલીએ જે દીધું;
તું મારી હૃદયેશ્વરી-જીવન તું કેં, કેંક એવું કીધું;
મારી તો સ્મૃતિમાં હજી સ્થિર બધું, આપે વિસારી દીધું.

૧૩

ભુજંગપાશે ત્રિષ લીડી નાખી,
રોપારુણા અમૃત ને પિયે છે,
સરી જતો ક્રોધ સમારી રાખી,
કટાક્ષ જીવું પિયુને દિયે છે.

૧૪

લહી શાંતિ પુરી, ધન્ય રઝનિએ વહી જતી,
રસીલી સ્યામાને, નવલ રૂપ લાણી દમ્પ જતી;
પિયુ હૈયા માંહી મધુર મધુરું કેં કરી જતી,
અબોલી કાંતાનું અક્લરિત મૈને લામ જતી.

વેપક.
રા. સનગકુમાર વીન

ચિત્રકર
રા દત્તાત્રેય
એ એમ

મા રા મિત્ર દેવેન્દ્રનું બેસુ મહુજ ફલદુપ હતું, એ કહેતા અને જરાએ આયકો આવશે નહીં કાણક કે જશાસ્ત્રી તે મારી જોડે નીશાળમા દાખલ થયો, સારી નવા નવા તુછા ઉઠા કરી મારી સલાહ પુઠવા આવ્યો હુ તેને આવી આખનોમાં ખીમકુલ ઉત્તેજન આપનો નહોતો. તોએ કોણુ જાણે કેમ તે મને પુઠવા આવ્યો અને હુ એને મારા નિરાસાવાદી દૂખી કરતો.

કામેજમા પણ તે દરોજ નવી નવી વાનો લાવનો મહુજીએ વાર ઝેડેસર એવા પર ગુસ્સે થઈ તેને કલાસ જહાર જઈ તેના વિચારો ખીજાને જણાવવા કહેવા, પરંતુ તેની અસર દેવેન્દ્ર ઉપર નહીં જોડીજ થતી.

કોલેજ છોડવા પછી મને દેવેન્દ્રની કે અખર પડી નહીં. મારા માંજળવા પ્રમાણે તે વીજાવત મેગીસ્ટર થવા ગયો હતો. પરંતુ તે ક્યે રથમે છે તેની કે એકસ અખર નહોતી.

કોઈ વાર ન્યુથોડથી તેની અખર આવતી તો કોઈ વાર મેગીસ્ટરમા પચાસ રૂપીઆ દાર્યો એ વીગે હુ કેંડ સાલખનો. આથી એક દિવસ મુઆદમા એકાએક મરણો લાવ હું માની ન થકો કે એ દેવેન્દ્ર હશે મે એને અખર અંતર પુઠવા. માડી પણ એણે તો જોખમુ કહ્યું કે "તારે ધર ક્યા છે? મને લા છે લા જા." હુ એવીસમા મીઠી મુઠી તેને માટે થેર જઈ ગયો.

થેર ગયા પછી એની જોડે વાત કરવા હું જાહુ મર્યો પરંતુ એ એવા ગમીર વિચારમા પડી ગયો હતો કે મારી વાત તે દુકામા પનારી દેતો આથી મે લાથી હિજા વિચાર કીધો હિજાજ જાણે કમાનની ચારી ઇટી ગઈ હોય તેમ તેણે હુમ પાડી કહ્યું "રસિક! તું બેસ મારે તને એક વાત કહેવાની છે."

અલાર સુધી મને બેસાડી મુઠા ખાટે મને એવા ઉપર રીમ તો મદી પરંતુ એવા

લીધા છે. ત્યાં હું ને તું બે જણા મળીને શીખવીએ તો બે મહીનામાં આપણે તૈયાર કરી શકીએ. તું આવશે?"

"હું? નારે ભાઈ! હું તે વળી ક્યાં આવી સરસ નોકરી છોડીને એ કુતરાઓ નેડે માથુ ફેડાવા આવું?" મેં ચોખ્ખી ના સૂણાવી.

"ત્યારે એક બીજું કામ કરશે? મને એક સો રૂપીઆ આપશે?"

"તે પણ મારાથી બની શકે એમ નથી. હમણાંજ હું મારો હતો ત્યારે બહુ ખરચ થયો અને તાતા ઇન્ડસ્ટ્રીયલમાં પૈસા ખોવા એટલે હાલ તો હું બીજારી જેવી દશામાં છું." મેં તેમાંએ સફાઈ ના પાડી.

"ત્યારે હવે? કેં રસ્તો તો બતાવ."

મેં વિચાર કરવા માંડ્યો. આખરે મને યાદ આવ્યું; મેં કહ્યું: "આપણી નેડે પેસો મહેતો બાણતો; હતો તે યાદ છે? તે ચોડા દિવસ પરજ તારી ખખર પુછતો હતો. એ હમણાં ઠીક કમાયો છે અને એ કહેતો હતો કે દેવેંદ્રને સેટઅપ થવા કેં મદદ નોંધતી હોય તો કહેજે."

"That's it (બરોબર)! મને ધણી વખત એજ વિચાર આવતો હતો કે એ શું કરતો હશે. ત્યારે તો હું તેને ત્યાંજ જાઉં છું." એમ કહીને મી. મહેતાનું સરનામું પણ પુછ્યા વગર એ ધખધખ દાદર ઉતરતો સંભળાયો અને તેની પાછળ તેનું કુતરાનું લસ્કર પણ ઉતર્યું."

હું મારા ફર્નિચરના હાલ નોંધ વિચારમાં બેસી રહ્યો.

* * *

ઉપરની વાતને લગભગ ત્રણેક મહીના

ચાલ ગયા. એક રવિવારે બપોરે હું ચા પીતો બેઠો હતો ત્યાં મારા નામનો એક તાર આવ્યો. મેં ફેડયો અને ધ્રુજતે હાથે વાંચ્યો. "સ્થિતિ ગંભીર છે, એકદમ આવ. દેવેંદ્ર." વાંચતાની સાથે મને કેં કેં વિચાર આવી ગયા. શું દેવેંદ્રને કબલ ન્યુમોનીઆ થયો હશે? તેણે કોઈની નેડે મારામારી કરી, પરિણામે પોતાને પોલીસ ચોક્કામાં ધસડી ગયો હશે? કે એના કુતરાઓએ તેની સામે બંડ ઉઠાવ્યું હશે?

ગમે તે હો પરંતુ મારે જવુંજ નોંધ્યું. આથી તરતજ લોકલમાં બેસી સાંતાકુઝ ગયો અને એના બંગલો શોધી કાઢ્યો. મને નોંધ, જીનું ઓળખાણ તાજુ થતાં બે મિનિટ ભેડી પડે તેમ બધા કુતરા મને વળગી પડ્યા. એટલા સુધી પહોંચતા પહેલાં મારી ટોપી અને રુમાલ બે કુતરા ખેંચી ગયા અને એક કુતરા મારી પાટલુન ખેંચી રહ્યો હતો. દરવાજો પણ બંધ હતો. મનમાં મેં દેવેંદ્રને કેં કેં કહી નાખ્યું. દરવાજો ઠોકતાં હાથ દુખી ગયા ત્યારે દરવાજો કોણએ ઉઘાડ્યો.

"કોણ રસિક? આવની. તારીજ કમારની વાટ નોંધ રહ્યો હતો." દેવેંદ્રએ આવકાર આપતાં કહ્યું.

"તેથીજ મારી આ સ્થિતિ કરવા દીધી? બદમાસ! હવે હું ઘેર કયે વેધે જઈશ?"

"મારા દુઃખ આગળ તેની કેં વીસાત નથી; અંદર તો આવ. તને માંડી મેળીને વાત કહું."

અમે બેઠા અને એણે વાત કહેવા માંડી: "રસિક! ત્રણ મહીના ઉપર મેં તને વાત કરી હતી, તે પ્રમાણે કુતરા લગભગ તૈયાર ચાલ ગયા છે હવે એક બે પાઠ બાકી છે."

“હવે ક્યા નેમના વિચાર રાખ્યો છે?” મેં વચ્ચે પૂછ્યું.

“સંભળ તો ખરો. મોઢીતુ મારે નામે એકાવન રૂપીઆ સાડા ચાર આનાનું થીવ મદ્યું છે, અને પાચસો રૂપીઆ બમલા-વાળાના મદ્ય છે. મોઢીને તો હું મળતોજ નથી. પણ બચવાવાળો એમ કહે છે કે એને આજ સાજ પહેલા પૈસા નહીં મળશે તો તે કુતરા લઇ જશે. હવે મારે શું કરવું.”

એની આ મબીર સ્થિતિ જોઇ મને હસવું આવ્યું. પરંતુ મેં એને આશા આપતા કહ્યું: “જો ખતરો તો આજે સાજ પહેલા ૫૦૦) રૂપીઆ લાવી આપીય.”

મેં હાવાની તૈયારી કરતા માઢી પણ દેવેદ્રએ મને બેસાડી કહ્યું “મારો વિચાર આ ચોજનામા સડેજ ફેરફાર કરવાનો છે. ધણી વખતે માણસોને ચમત્તું નથી ત્યારે ચપળ અને ચાપાક કુતરા તેમનું મન બહેવાવે છે, ને તો સિદ્ધ વાત છે. તેથી આવી રીતે વાજીત્રો ઉપર ટ્રેનીંગ આપવા કરતા જો તેમને ટ્રીક્સ (Tricks) શીખવાડે તો તે વહેલા શીખી જાય અને મહેનત પણ ઓછી પડે તું શું કહે છે?”

“વિચાર કે” છેક નાખી દેવા જોવો નથી.” મેં આપાધિક્ષની મબીરતાથી જવાબ આપ્યો.

“તેટલા મોટે દુ જાહેર ખજાર આપવાનો છું કે અમારી કુતરાની કોલેજમા અને કુતરા-ઓને જુદી જુદી યુક્તિઓ શીખરી તેમને દોંશીજાર અને ચપળ બનાવીએ છીએ. જે જુદરચોને પોતાના કુતરાને કેળવવા હોય તેમણે એડમીશન ફોર્મ્સ (Admission Forms) મંગાવી લેવા આપી પેપરદાર લેહો. જેમ

પોતાના હોડચને કોલેજમા મોકલે છે. તેમ તેમના કુતરાનો પણ આપણી કોલેજમા મોકલશે આપણે સાધારણ શી રાખીશું હાખલા તરીકે એક ટર્મના આલીમ રૂપીઆ-તો જો સો કુતરા આવે તો આપણને ચાર હજાર રૂપીઆ મળે તેમથી એ હજાર રૂપીઆ તેમની ખાધા ખોરાકના ખાદ કરતા આપણને ચોખ્ખા બે હજાર રૂપીઆ નફો મળે એટલે મહીનાના લગભગ સાઢી વજુઓ રૂપીઆ. તું કહેતો હોય તો તારો અદર ભાગ રાખુ.”

“ના ભાઈ! તું મહેનત કરે અને મને ભાગ આપે તે સારું નહીં કહેવાય. પણ હું હવે જાહ છું અને પૈસા મેળવવાની તબીબ કરીશ.”

મુનઝ આવી સીધો હું મી. મહેતાને ઘેર ગયો. અને અંધી વાત કહી તેમનું હૃદય દેવેદ્રની હકીકતથી પીગળી ગયું અને ૫૦૦) રૂપીઆનો ચેક લખી આપ્યો અને કહ્યું કે “હું એના ખામાને ઠીક ઝોળાયું છું. અને ખતરો નો તેના કહેવા પ્રમાણે આપણે લીમીટેડ ફર્મ કાઢી શેર કાઢીશું હું આજે રાતે નવસારી જવાનો છું ત્યારે એના ખામાને તો જરૂર કહીશ. પણ વારું, દેવેદ્રનું શીસ્તાયુ શું.”

મેં તેને શીરનાયુ આપ્યું અને ચેક લઇ ચાલતો થયો બીજો દિવસે ચેક વટાવી હું સાજો સ્થતાકુઝ ગયો. દેવેદ્ર સ્ટેશન પરજ હતો. એણે કહ્યું “ધરધણી કુતરા લઇ ગયો છે. પૈસા લાગ્યો હોય તો આપણે પહેલા તેને ત્યાજ જમીએ.”

અમે તરતજ બચાવાલાને ત્યા ગયા. તેણે કરપ્રકીર્તી પૂઝ્યું “જાડુ લાગ્યા હો.” દેવેદ્રએ હા કહી.

“લાવો ત્યારે!”

“પણ તે પહેલાં મારા કુતરા લાવો અને હું પૈસા આપું તેની રસીદ આપો.”

પેલાએ પૈસા લઈ રસીદ લખી આપી અને કુતરા લેવા ગયો. લગભગ પાંચેક મીનીટ રહી, તે વીલે મોઢે પાછો આવ્યો અને કહ્યું: “હું દીલગીર છું; આપના કુતરા કોણ જાણે ક્યાં નાસી ગયા, મેં પુર્યા હતા-ત્યાં-નથી.”

“એટલે? મારા કેળવેલા બસો બસો રૂપીઆના કુતરા નથી? બહુ આગરદાર લાગે છે. ભાડાના પૈસા વસુલ કરવા ખીનહકકે કુતરા લઈ જવા, અને ભાડું મળે ત્યારે કહેવું કે ‘લાચાર છું, કુતરા નથી.’ બહુ હોંશીઆર, લાગે છે. સીધી રીતે કુતરા પાછા સોંપો નહીં તો પોલીસને બોલાવવા પડશે.” દેવેદ્રએ દમ દેવા માંડ્યો.

“મેં તમેલામાં રાખ્યા” હતા પણ કોણ જાણે કેવી રીતે એક પાટીયું તોડી બધાજ નાસી ગયા.” પેલાએ બચાવ કર્યો.

“ગમે તેમ કરો. મારે મારા કુતરા જોઈએ, અને તે પણ એકદમ. આજે તો એ તદ્દન કેળવાઈ જત અને થોડા વખતમાં વેચાઈ જત.”

પેલો બહુ કરગરી પડ્યો. અને મેં સુક્રોહો આપ્યો, કે “જ્યાં સુધી ઘરઘણી કુતરા ન આપે ત્યાં સુધી દેવેદ્રએ ભાડાના ૫૦૦) રૂપીઆ ન આપવા અને ઘરઘણીએજ મોઢીનું બોલ સુકવી આપવું.”

ઘરઘણીએ મારે ઉપકાર માન્યો અને અમે બંને ઘર તરફ ક્યાં ત્યારે મેં કહ્યું: “દેવેદ્ર! આ બધી ભાંજગડમાં હું એક ખુશાલીની વાત તો બુલીજ ગયો!”

“શું?” તેણે પુછ્યું.

“મેં મહેતાને તારી વાત કરી અને એણે તને મદદ આપવાનું વચન આપ્યું છે. એ આજે નવસારી જઈ તારા મામાને...”

“વાત કરશે? અરે! રસિક! તેં મારી બધી બાજી બગાડી નાખી.”

“કેમ?” હું ગલરાયો.

“સાંભળ ત્યારે, પેલા જ કુતરા મારા મામાનાજ હું નસાડી લાવ્યો હતો. અને પેલા ઘરઘણીને સ્વાંથી કાલે રાતે મેંજ તમેલાના ખારણાનું પાટીયું તોડી કુતરાઓને મારે ઘેર નસાડ્યા હતા. મારે વિચાર આવ્યો રાતે કલકતા જવાનો હતો. સામાન પણ બધો તૈઆર કર્યો છે. પણ તેં બધી કચુંબર કરી નાખી.”

“પણ તારા મામા આજે રાતે કેં એંછા આવવાના છે? તું તારી મેજે જાગે.”

અમે ઘેર આવ્યા. રાત પડી અને હું મુંઝાઈ જવા બહાર નીકળતો હતો એટલામાં બહાર મોટા ઘોઘારી અવાજે શુભ પડી: “દેવેદ્ર!”

“મામા!” દેવેદ્ર ગલરાઈ જઈ બોલ્યો.

“બહાર એટલા પર આવ. મારે તને કેંક કહેવું છે.”

આ સાંભળી તરતજ હું પાછલે દરવાજે થઈ સ્ટેશન પર આવ્યો અને લોકલમાં બેસી ઘેર આવ્યો.

x x x

દેવેદ્રનું શું થયું તે ખબર નથી. પરંતુ દરરોજ કુતરાની કેલેજ વીશે જાહેર ખબર વાંચવા ન્યુસપેપરનાં પાનાં ફેરવી જાઉં છું.*

સખી ! ના'વ્યો કોણલો મારો કંથ !

રચનાર

શ. નાનાલાલ દલપતરામ પટેલ

વિગ્રહાર

રા પ્રતાપ શર્મા

વિગ્રહની વેણુ આજ વાગી, મારેમડી !

પ્રીતમના પ્રેમય પડયા પડે

અમડીનીંદર માથી ભાગી, મારેમડી !

જ્વાળાનાં વ્દાય મારે દેવે રમે

બધી મેધન રાતડી,

વરમે બ્યોમડી મેદ,

રમનાં આશુડા સરે,

મેવો એવો સ્વામી રેર રમેદરે

મારેમડી !

પ્રીતમના પ્રેમય પડયા પડે

આજ કુળમા કોકિયા,

બેલે બેલે રમાળ

માને કરની વાડિઓ,

કુળા દહુકે કાળજા કો-પરે મારેમડી !

પ્રીતમના પ્રેમય પડયા પડે

રમજટ વાગે હરપમા, રમયા રસિક રૂ રામ

આવે અદ્ભુત સોણવા,

સખી ! દેવે પ્રમદે છે કુનાર ર મારેમડી !

પ્રીતમના પ્રેમય પડયા પડે

આગલા પ્રવેશોનો ટુંક સાર

ગાંધીભક્ત શેઠ અંબાલાલના અંગણમાં અલુ ભેળીએ પ્રેક્ષકોને ગાંધીજી, ટાગોર અને કવિ નાનાલાલની પ્રતિમાઓ સંબંધી વિગત જણાવી રહ્યા છે. તેઓમાં શેઠને પુત્ર સારાભાઈ જે પારીસમાં હવેરીની પેટ્રીમાં મેનેજર તરીકે કામ કરે છે તે આવી પહેલે છે, અને પોતાની નાની બહેન-પુષ્પા સાથે વાતો કરી પિતાની પોતાના તરફ કેવી જતિ છે, તે જણાવવા પ્રયાસ કરે છે, અને મધુરી અને નરોત્તમના જીવનકલહની વાતથીત કરી પોતાની મહત્તાનાં બહુમાં ટુંકી, શુભ રહેવા ત્યાંથી ચાલ્યો જાય છે. અંબાલાલ પુષ્પા સાથે પ્રેક્ષકોના પોતાના તરફના સારા નરસા વિચારો મઠિ વાતથીત કરે છે ત્યાં પ્રેક્ષકોથી કંઠાળેલી માયાવતી ખીનવા એલી આવે છે. વચમાં પ્રેક્ષકો આવતાં પુષ્પા ગભરાઈને ચાલી જાય છે, અને પાછળથી નરોત્તમ પણ હરકોટાઈને આવે છે અને માયાવતી અને નરોત્તમ બંને અંબાલાલ સાથે પ્રદર્શનથી થતા પ્રેક્ષકોના કંઠાળા બાળત રસભરી ચર્ચા કરે છે; છતાં અંબાલાલ પોતાની હદારતાને ડોળ ઊઠાવે નથી, એટલામાં જીવનનું વૈષ આવે છે. જીવનનું રૂબરૂમાં નરોત્તમ અંબાલાલ તથા માયાવતીની પ્રભુલિએને પ્રબળ રીતે દાખલ કરે છે અને જીવનનું સહિત ચાલ્યો જાય છે. એટલામાં ગાંધીજી તથા રવિબાબુનો વિરોધી હોરાસિંહ આવતાં તેમની વચ્ચે ફટકો વાદવિવાદ થતાં અતિ તે ખીનઈને ચાલ્યો જાય છે. પુષ્પા ને મધુરી હાસ્ય-વિનોદ કરતાં હોય છે ત્યાં નરોત્તમ આવે છે, પુષ્પા જાય છે અને નરોત્તમ મધુરીને પરસ્પરની પ્રભુલિએથી દંડ કરવા સમજાવે છે, પણ વિચારની વિરુદ્ધતા પડતાં મધુરી નરોત્તમને તિરસ્કારી પુષ્પા સાથે ફરવા ચાલી જાય છે. એટલામાં નરોત્તમને જીવે મિત્ર મોહન વિચની યાત્રા કરતો આવી તેને મળે છે એની વાત-ચીતમાં નરોત્તમ તેને પોતાની જીવનની વાત કહેવા માંડે છે. તેમાં મધુરી તથા ટાગોર સંબંધી ફટકો વાતથીત ચાલે છે. એટલામાં ટાગોરનો પત્ર તથા ફોટો આવતાં નરોત્તમ ખીનઈ છે. એટલે મોહનની પ્રબુલિએ અને મધુરીને વચ કરવાની મર્મિક પેરવી રહે છે. અંબાલાલ સહકુટુંબ બદારથી ફરીને આવે છે. અને ટાંગ કરી સુતેલો નરોત્તમ આજસ મરડી બેઠો યાય છે. તે અરસામાં ટાગોરઠપે મોહનની અચાનક પથ-રામણી યાય છે. ટાગોર-મોહનની આર્થ અને આંગતમિશ્રિત પદ્ધતિએ આગતાસ્વગતા રાકે યાય છે. નરોત્તમ પણ તેમાં ભાગ લે છે. જમણ પહેલાં નરોત્તમ અને ટાગોર-મોહન-પોતાના કીસ્સાને કેમ પાર પાડે તો સંબંધે ચર્ચા કરે છે ત્યાં પુષ્પા આવી નરોત્તમને આરોગ્ય જીવનમાં કે રહી. જતી ખામીઓ શોધવાનું કહે છે. નરોત્તમ જોવા જાય છે. પુષ્પા અને ટાગોર-મોહન-એટલાં પડતાં સૌંદર્ય કેને કહેવું. કેમ પારખવું વગેરે વાતથીત કરે છે. તેવામાં પુષ્પાનાં ફોર્મ-માયાવતી આવે છે અને પુષ્પા ભોજનખંડમાં જાય છે. ટાગોર-મોહન-માયાવતી અને નરોત્તમ વગેરે વચ્ચે સૌંદર્ય વીશે વધુ ચર્ચા ચાલે છે. શોધવારમાં સર્વે ભોજનગૃહમાં જમવા બેસે છે. જમતાં જમતાં લલિત કલા ઉપર ચર્ચા ચાલે છે. જમણ પૂરું કરી સર્વે આરામગૃહમાં મુખવાસ લેવા બેસે છે. અહીં અસહકાર, રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ અને પંચવિધ અધિકારને લગતી સામાન્ય ચર્ચા ચાલે છે. અંબાલાલ રેડિ વાદવિવાદમાં નહીં પહેલાંથી રાકવાથી કંઠાળા બાળમાં ફરવા જાય છે. શોધી વારે સંગીતને જાણે રાકે યાય છે. સંગીતના વાતવરણથી ઉત્પન્ન થયેલાં મૈનથી માયાવતી કંઠાળે છે અને તે તોડે છે. ત્યારબાદ કાન્ય અને તેના અર્થ ઉપર ચર્ચા ચાલે છે. વળી પાછું સંગીત શરૂ થાય છે. અતિ કૃતિની સ્વતંત્રતા ઉપર સંવાદ થતાં નરોત્તમ મોહન સાથે ગુસ્સે થઈ ચાલ્યો જાય છે અને સા સમય થતાં વીખરાય છે. બીજે દિવસે સવારમાં મોહન અને નરોત્તમ મળે છે. અને હવે બાજુ કેમ પાર પાડવી તે વીશે વિચાર કરે છે. નરોત્તમના સસરા ઉપર બરોબર હુમલો કરવા મોહનને શીખામણ આપી નરોત્તમ ચાલ્યો જાય છે ત્યાં પુષ્પા આવે છે અને પુષ્પા તથા મોહન વચ્ચે સ્ત્રી પુરુષના સંબંધ છે અને પ્રભુલિએ વીશે સંવાદ યાય છે. મોહનના કે પ્રભુલિએના ચર્ચા-વક્તવ્યથી પુષ્પા કેપિત થઈ ચાલી જાય છે. ત્યાં નરોત્તમ આવે છે અને વળી પાછું ટાગોર-કામણ ફર કરવા બધાજ થતો આરંભવા મોહનને જીવ ટોચી ટેકીને કહે છે.

(હવે આગળ વાંચો)

મોહન
[નરોત્તમને] કેમ, હું નહોતો કહેતો કે
આસ્તેથી બોલ !

શુવરાજ
મારી હાજરીથી આપની યુક્તિગે અટ-
કાયશે નહીં. મારે તો કાલેનો અધુરો રહેલો
પ્રયોગ પુરો કરવો છે, એટલે હું આસ્તે
નરોત્તમદાસની પ્રયોગશાળામાં

નરોત્તમ
એક પા થી ચોભે, શુવરાજભાઈ ! એ
તમને ગઈ કાલે અમારી યુક્તિ કહી સભાગાવી
હતી નહીં વાર ?

શુવરાજ
હા !

નરોત્તમ
તમને લે કેમ સાગી હતી ?

શુવરાજ
કુતિ તો બહુ અમઝી છે. પણ તોજીથી
લાગે છે. વગેરે મે જણ સાવધ રહો તો પાર
પડે એવી છે.

નરોત્તમ
[કટાક્ષમાં] પણ મારા આ મિત્ર
મોહનભાઈએ વચન આપ્યું હતું તે હવે છટકી
જવા માગે છે.

મોહન
નાજી, કાકતર સાહેબ ! હું જરાએ છડડવા
માગતો નથી.

નરોત્તમ
[શુવરાજને] એણે મને ખાતરી આપી
હતી કે પાંચ પગમા તારી મેરીનો બીરો
દાગર કાલમાનો કાઢે છે એમ આખાં કરી
આપીશ. ચોવીસ કલાકમા તો એને દાગર
પ્રતિ અજુકમો અને મુગ ફરપલ ડાગવી

દેવાનું વચન આપ્યું હતું. [મોહનને] બોલ
જેઈ, તોનું આપ્યું !

મોહન
પણ હવે ચોવીસ કલાકે ક્યા પુરા
થયા છે ?

નરોત્તમ
[શુવરાજને] જે રીતે એ વર્તે છે તે
રીતે ચોવીસ મહીના થાય તોપણ એ કે શુક્રવાર
કરવતો નથી

શુવરાજ
[નરોત્તમને] તમે અધીરા ન થાઓ
મોહન
હું પણ એમજ કંઈ છું.

નરોત્તમ
અરે ! પણ ગઈ રાતે તમે એને સી વર્ગ
સાથે વાતે જોયો હોય તો તમારી પણ ધીરજ
ન રહે ! એના પૃથ્વી પર્વટજીમાંથી, એના વાચનના
અભ્યાસથી, એના નૈસર્ગિક બુદ્ધિબળથી, જે કે
કોઈકદ તેણે મેળવ્યું હોય તેનું જાણું પ્રદાન કરી
બેઠો હોય તેમ વર્તેલો હતો. જે પ્રશ્ન ઉઠે તેના
પર સાહેબને કે કહેવાનું તો હોયજ

મોહન
દાગર-દાગરનો વેપારી પણ દાગરને
કે બહુચક બનાવી ન શકે

નરોત્તમ
[તેને મજાકારતો નથી. શુવરાજનેજ
સંબોધે છે] અને વિચાર પણ કેના દર્શાવે ?
અદ્વૃણ, રમજેર આપાંગા બચનના આશો ;
છોડીઓ તો જાણી મેલી થઈ ગઈ છે, તે
એટલી દૃઢ સુધી કે કોઈકદ બને મારી સી
તો કીડ. પણ બીચારી પુષ્પાએ પણ મોહન
મજામાં મારી જતી માર અપચાન કરું

મોહન
હા. પણ તે અમઝ આદર વન નહીં ..

નરોત્તમ

[મોહનને પુર આવેશમાં] પણ, ભલા માણસ! મેં તને અહીં રોક્યો શા માટે? મારી સ્ત્રીને કે સાળાને પ્યાર કરવા માટે? તેમને તારી પ્રેમ જ્વળનામાં ગાંડાં બનાવવા કે સાળાં કરવા?

મોહન

[આત્મવ્યથા યાદ આવે છે.] અને તો જેમ બને તેમ જલ્દી આ અંકારું કાજ પતાવી છુટવાનું મન છે.

છવરાજ

[અર્ધ મશ્કરી] અને કદાચ તારી સ્ત્રીને પ્યાર કરવા લાગે તોપણ તમારી યુક્તિ પાર પડે ખરી. ધૃષ્ટ, ગ્રામ્ય, મૂર્ખ માણસ માફક પશુવત્ પ્યાર કરવા જાય તો મધુ બહેન જેવી અતિ સૂક્ષ્મ સહૃદય પ્રકૃતિને અજીબમો થયા વિના રહે નહીં.

નરોત્તમ

ના, સાહેબ! માફ કરો! મારે એ માર્ગે કાર્યસિદ્ધિ નથી કરવી. [પુનઃ મોહનને] પણ પુદા ખાતર કહેતો ખરો કે તારો લિયાર શો છે? એને અણુગમે પેદા કરવો છે કે નહીં?

મોહન

હા, ભાઈ! હા! પણ એ સહેલું નથી. જાણે બાળચેષ્ટા જેવી તને સુગમ વાત, પણ મને તો એ જરાએ પુણ્યસૈધ્યા નથી લાગતી.

છવરાજ

[ગંભીર] તદ્દન વ્યાજબી છે. મારાથી તો માથે પણ ના લેવાય.

મોહન

સાથે યાદ રાખવું જોઈએ કે અતિ હિતાવળ કરવામાં સાર નથી. [છવરાજને] જો પ્રારંભીજ હું ધૃષ્ટ, મૂર્ખ, ગ્રામ્ય જનચર્યા

આદરું તો એ દોડકો આટલી વાર પણ મારે વેધ નભાવવા દે ખરાં કે?

નરોત્તમ

[કેવળ સ્વાર્થ દૃષ્ટિથી] ટાંગોરને શી પરવા કે અંબાલાલ રોકતું કુટુંબ એને ગ્રામ્ય સમજે કે ધૃષ્ટ!

છવરાજ

[નરોત્તમને ગંભીર બની] નરોત્તમભાઈ! મોહનદાસ કહે છે તે સત્ય છે.

નરોત્તમ

મને તો એની વૃત્તિ વચનપાલન કરવાની લાગતી નથી. [મોહનને] હજાર વાતની એક વાત સાફ કહી દેને કે તારે તારો કાર પાળવો છે કે નહીં?

મોહન

[ચીદાધને] મેં હજાર વાર તો હા પાડી; પણ તક મળવી જોઈએ કે નહીં?

નરોત્તમ

તકનો ક્યાં ટોટો છે? આ આવી ભોજન વેળા. તક જોઈતી હોય તો ખાવા માંડ અવગતીઆની માફક; કુછરની માફક ખા, ખા-ખા બસ, ખાધરોજ, બની જા.

મોહન

હરગીઝ નહીં!

નરોત્તમ

[ધુનમાં કે સાંભળતો નથી.] બહુન કુએ તેમ પેટ કુગાવ. હોજરી ફાટે ત્યાં લગી ખા અને પછી પીજો-આજ-મ દારુડીયા પેટે, મછી માફક બસ પી-પી-પી અને પછી નશો ચઢવા દે; ગડિા બન; લવારો કર; બિમ્મસ યા.

છવરાજ

[હસે છે.] તો તો પછી ખરેખર વેધધારી થશો.

મોહન

[સ્થિતિથી] આ બધું તું કોણે થયો છે
એટલે કહે છે, નરેતમ ! એમ કે થાય !
મારાથી પછી આ ધરમાં પણ પશુ કદી દેવાય !

નરેતમ

પગ દેવાની કે જરૂર ? મને મન થયે
તારે હું મળતે આવી તું બધા કહે ત્યાં તને
મળી જઇશ, [ખીસ્તામાંથી એક જાગિરી,
ગંધાતી, ચીલમ કાઢે છે.]

આ શે ? આપણે પીધા
પછી આ પુંકવા માકળે
હું મળે લાવી આપીશ

જીવરાજ

એ શું છે ?

નરેતમ

અમારા દરવાજાની
ચીલમ.

મોહન

[મજાસગેલી] પણ
એવી જાતની એ'રી, રાગી,
એ'રી ચીનમને હું નહીં
અહુ, ગજેરી નહીં બનું.

નરેતમ

બનવું પારી-કે નહીં
તો મારી સ્ત્રીની હાજરીમાં.

મોહન

લેડીઝ (સગારીઓ) પાસે
આટલી મિજાસતા ! આપણાથી નહીં બને !

નરેતમ

[યુરસામાં ચીનમ પગડે છે. તે બાગી
બાગ છે.] એમજ કે કદી દે કે તારે કરવું
નથી.

જીવરાજ

[નરેતમને] ધીરા થાઓ, નરેતમદાસ !

નરેતમ

[રડમન] મારી જીવ થઇ આપણી
પુરાણી મૈત્રી પર મેં આટલો વિશ્વાસ રાખ્યો
હતો તે મારી જીવ થઇ, મારી આજીવન-
સેવા તારે નથી કરવી

મોહન

ઉંડું હું તો એમજ હજી છું કે
મારાથી બનતી તારી બધી સેવા કરું પણ

વખતે તો મારો છે ?

મને જરા વખત તો આપ. અને કયે રસ્તે
કાર્યસિદ્ધિ કરવી તે મારા પર રાખ. તારીજ
ખાતર કહું છું કે મારા પર હમબાર રાખ,
અને અને કીક લાગે તેમ કરવા દે. તારી
અભિ દામોર તરફ આજીવન કરાવી દઉં ; પછી
તે મને તે રીતે થાય તેજા તારે છું ?

નરોત્તમ

[નિઃશ્વાસ] વાંરુ તેમ. પણ અખતરો કર જોઉં. આ ફોધ્યા આવે છે. અતાવ જોઉં એની સાથે તારી ચાલાકી.

જમણી ગમથી માયાવતી ઠસસામાં આવે છે.

અવરાજ

માયાવતી જાહેન, કેમ છો ?

માયાવતી

ખુશ, અવરાજ લાંછ તમે કેમ ?

અવરાજ

ખુશ. પણ મારે પ્રયોગાલયમાં જવું છે, અખતરો પુરો કરવો છે.

માયાવતી

અત્યારે બોજન અહીં કરવાનું છે, અવરાજલાંછ ! તે યાદ છે કે ?

અવરાજ

એ કેમ વીસરાય ? [અવરાજ દસતો દસનો ખાગ વાટે જાય છે.]

માયાવતી

[મોહનને અતિલાવથી] કવિરાજ, પ્રકૃતિ પ્રસન્ન ? નિદાદેવીની મહેર હતી કે ?

મોહન

[બત્તી ચઢાવી દમામમાં જવાજ દે છે.] બહુ સારી. અપરિચિત સ્થાન જ્યાં ગાદ નિદા આવી હતી, અને ઘેર પણ વાગતી હતી.

માયાવતી

[તાલુબ] આપની ઘેર વાગે છે, કવિરાજ ?

મોહન

[કરણીમાં] કેમ ન વાગે ?

માયાવતી

મારાથી તો મનનું નથી કે.....

મોહન

માનો ન માનો તંત્રમારી દબ્બા. પણ એ સસ વાર્તા છે, અને તે છુપાવવાને મને કે કારણ નથી. દુનીઆમાં તમામ તંદુરસ્ત પ્રણીની ઘેર વાગે છે, અને મારી તો ખાતરી છે કે તમે પણ, મીસ માયા.....

માયાવતી

[કોષિત] ખીલકુંલ નદી, કવિરાજ !

મોહન

[અડખડાટ દસે છે.] તમે કેમ જણો ! ઉઘેલાને કેમ ખમર હોય કે ઘેર વાગે છે કે નહીં ? હી ! હી ! મારી જેમ સત્યવક્તા જની સામટાંગ દા કહી દોને ! એમાં કે અનીતિ છે !

માયાવતી

પણ હું ખાતરીપૂર્વક કહું છું કે.....

મોહન

મારી કલ્પનાશક્તિએ હું તો તમને પશંચ માં ઘોડાએમાં સદગ જેલ શકું છું. વખ અસ્ત વ્યસ્ત, -મુખ મોહું જોગીની કુંપડી જેવું ઉપાડું. -અને નાકમાંથી સુસવાટ હુકુંલિ દન ગઈ રહે ! [ઘેર વગાડવાની નકલ કરી ખતાવે છે.]

માયાવતી

[નાસી ઉઠે છે.] ઓ, પ્રભો !

નરોત્તમ

[મોહનને પાછળથી મંદ સ્વરે] શાદખાસ !

મોહન

[માયાવતીને] વ્યર્થ અસત્ય વદી કે પાપાત્મા ખતો છો, માયાવતી જાહેન ? ઘેર વાગ્યાથી કે ગુનોદ થતો નથી. અને ખાસ કરી તમારે શો વણિ ? તમારી સાથે તો કેલ સુનાર પણ હોય નહીં કે જેની ઉપમાં તમારી ઘેરથી ખલલ પડે. તમે તો એ તેલથી મર્મના કરો. શણ પુછે !

માયાવતી.

[કોધાધ] પણ હું ફરીથી તમને કહું છું, કવિરાજ! કે.....

મોહન

[અડહાસ્ય-ફર, કંઈક અવાજ] કહુવ નહીંજ કરો, મિથ્યાભિમાનિની!

નરોત્તમ

[વચ્ચે પડે છે માયાવતીની વહાર કરે છે] દોષગીરી સાથે મારે આપને રોશન કરતું પડે છે, એ ટાગેર! કે તમારી આ બેટી મરકરી સફતર અરધાને છે

મોહન

[પહેનાની પેઠેજ હસે છે] એમજ કહેને, મી નરોત્તમ! કે તમારા ફોફાંજાને સત્યવાદી યગા નથી આવડતું અને નાદક ડોળપાણુ Conquette બનવા મથે છે. અને તે પણ આ વયે!

માયાવતી

[કોધરતબ્ધ] આ તો દદ મદ!

નરોત્તમ

[વહાર કરનાર વીર] કવિરાજ! હું આપના મમ વિશ્વવિખ્યાત કવિ નથી કે નેતા નથી. પણ કોષ પણ આ ધરમાં અમારા પૂજ્ય, માનનીય, ફોફાંજાનું અપમાન કરે તે મારાથી નહીં અમાય

માયાવતી

[વિષકારે વચ્ચે] જવા દે, નરોત્તમ! કવિએ-ને ગમે તેમ બરડવાની રેવ હોય. એને જિત્તર આપતાં નાદક આપણે નીચા પડીએ જરૂર મનુકરણ કર, અને આ કહુવેજ સંબંધના હોય તેમ વતે. [રીસમાં આવી જાય છે]

મોહન

[સારમત] કેમ, સત્યેન

નરોત્તમ

[આનંદાવેશમાં તેની પીડ ચબડે છે] એમક, તું ખરખડ ફીરે કે

મોહન

ત્યારે, મને ફોફાંજા બની કે!

નરોત્તમ

[પ્રુથ મીંગળે] ધાચો કચ્છા વધારે, એની પાસે તારો બીજો નખર હતો, પણ મારી જીને મુજ કવિશ્રુષ્ઠ કરાજનાર તો એમ

મોહન

ત્યારે આજની...

નરોત્તમ

આજથી અવાસ તારી જૂનિ એના હૃદયમાં ભસ્મીભૂત એના આત્માભિમાનને ને પ્રહાર કર્યો છે, એટલે તે તને કદી ક્ષમા નહીં કરે

મોહન

[ચિતાવૃત્ત] ખરેખર ત્યારે કદાચ હું વદપાર ગયો હોશક!

નરોત્તમ

તેની તારે શી પરવા!

મોહન

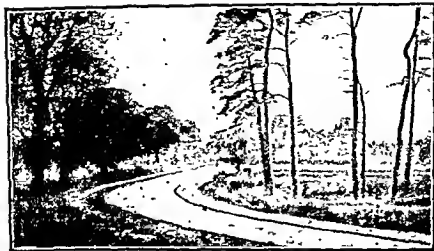
પરવા કેમ નહીં! અત્યાર પહેલા મેં અણુધાર્યે પુજા બહેનને રીસાળ્યા, અને દવે.....દવે માયાજહેન.

નરોત્તમ

તેથી શું થયું!

મોહન

એટલુજ કે અરે રીતે તો તમ્મ કલાકમાં મારે દૂન પકડી પડો.

કેલેન્ડ્રીનો મનમર્ષ.

પસાર કર્યાં, પણ ગાડી ત્યાં થોભી નહીં. એક રાખાને મુમારે તોપન ને જોડાને માટે મોખ્યાન છે એમ બુગોળમાં શીખેલા તે આવી ઉભુ; અથવા તો ખરું નેતા અમારી ગાડી ત્યાં આવીને ઉભી. અમારા ડાહ્યામાંથી એક બાઇને નીચે ઉતરવું હતું. પણ ગાડી ત્યાંથી લાટ, એટલે અમારો ડોહા પ્લેટફોર્મથી ફર. અમારી સાથેની બીજી બાઇએ ઝટ લઇને પોર્ટરને બોલાવીને ક્યું કે ગાડીને પ્લેટફોર્મ ઉપર આગળ ઢોહા, અરીયા એક બાઇને ઉતરવું છે સન્મુખમાઇને સવાજ ચપો કે એક ઉતારને માટે આખી ગાડીને એ ખસેડશે? એટલામાં તો ગાડી ચાલી ને જરા આગળ જરા એવી જગ્યાએ ઉભી કે અમારો ડોહા બરોબર પ્લેટફોર્મ ઉપર આવ્યો... સરખાવો દીંદુરયાનની રેલ્વેના મુમારોની વાલત!

માનુ બદ્ધ આકરું. મોં. અમે તો ત્રીજા વગમાંજ હતા (બીજો વર્ગ દલોજ નહોતો); ત્રણમજ એ કલાકની મુમારૂં. પણ બાદ ફક્ત બાર શીશીંગ ઉર્ધ્વ નવ રૂપીઆથી જરા

વધારે (દાંતને હીસાબે). હોંદમાં નવ રૂપીઆમાં “થડ” કલાસ”ની મુમારૂં ફેટલા માઇસોની ને ફેટલા કલાકોની થઇ શકે?... એક વાર અમે બેંગલોરથી મુંબાઇ દસ રૂપીઆમાં આવતા! પણ અહીંના ત્રીજો વર્ગ આપણા “સેકડ ક્લાસ” તરીકે

પ્રખ્યાત થએલા બીજા વર્ગ કરતાંએ બહુ નારો, એ-ખાસ કરીને અંગ્રેજ રેલ્વેને માટે-સાચું ઇ.

પણ આ વિચારો મનમાં બહુ વાર રહે એમ નહોતુ. શહેરની બહાર નીકળ્યા કે તરતજ મનોદર દરેકોએ નેતરું ને હાથવું ઢરણ કરી લીધું. ચારે પાસ લીલોછમ પ્રદેશ; દરીયાણીના જાણે ગાલીચાજી હોયને! વચ્ચે વચ્ચે જોડો, સ્વચ્છ ને લીલોતરીયા દંડાએલા બેંગલાઓ-અહીંના લોકો જોને “યુ”પડા” કહે તે-કદી કદી પાણીના ઝરાઓ, કદી ખેતરોમાં ચરતી કે કદી જોડોની ઝાયામાં નીરંતિ બેસી વાગોળતી ગાયોનાં રોળાં, કદી ટેકરીઓ તો કદી નાની ખીણ. વાંકા સુકા ફેરા, ને અતિ સ્વચ્છ સપાટ રસ્તાઓએ બધાંની વચ્ચે કલાકના ૫૦-૬૦ માઇલની ઝડપે પસાર થતાં આંખો ને દીલ મુજબ થઇ જતાં. ઈંગ્લાંડની આ ખુબી જનહિંદન છે. આજ તો વસંત ઋતુ હતી, પણ બારે માસ ઈંગ્લાંડમાં આવી દરીયાળી રહે છે ને ઈંગ્લાંડના મામ્ય પ્રદેશોને નિત્યની રમણીયતા અર્પે છે.

એ જોતે જોતે, હડી
સ્વસ્થ હવા શરીરમાં
ઉભારતે ઉભારતે,
બધી શાંતિ, સ્વસ્થ
તા ને આનંદ
ભોગમાં

એમ કરને કરને
બે ઉપર દસ મીનિટ
પરોત્તર રૂમીનું રહે
શન આચ્યું છું
મોડુ સ્ટેશન, ફેટલા
મોગ સામ્ય ને
સખ્યામંથ પોઠકોમોઃ
અને છતા શહેરની

વસ્તી આજે માડ ૩૫ હજાર ૫૫૫ નહી હોય
આજે મારી કોલેજમાં શીડીમ ને પાછળ
ધી ગણિત શીખવનાર, સ્વસ્થ બોનહોટ,
મારી સાથે આજે એ વડે રહેતે તે હાલ
રૂમીની નામાંકિત સાર્વજનિક શાળામાં
શિક્ષક છે. એ અંગ્રેજ હોવા છતાં કોલેજના
બીજા સર્વ અંગ્રેજ પ્રિન્સિપાલથી
અલગ પડી ગયા હતા એટલે
સાવચ, સરસ ને ગમતી સ્વભાવ એમને
છે હજી પણ એમને સ્વભાવ એવેને
એવે છે. ઇંગ્લાડમાં મારી પરોણાવન
કરનાર બીજા અંગ્રેજ તે એ, ને હાલના
હાલમાંથી અહીં મળનાર અંગ્રેજ તો એજ
પહેલવહેલો.

બોનહોટ અને નાતાલમાંથી નોંધતે આપી
શખ્યુ હતુ કાગળોથી અને નક્કી કરી રાખેલ
તે પ્રમાણે રીતનાથી માઇલ એક દૂર એને
ધેર અને ગયા બોનહોટનું ઘર ને નીકાળ
બને શહેરની વચ્ચેવચ ને પાસે પાસે છે. જે
હોટલમાં અમારે આટલે રોકિને બે દોનરસ

નજ દેહે બપોર ૬૫૨

કરો (ધણ કરીને એનું નામ " Horseshoes હોટલ ૬૫) તેમાં સામાન
કુપો, ન આખા દિવસનો કમ નાખી કરી,
રૂમીની નીકાળમાં ગયા સાચી અમને કે
લીક સુચના આપ્યા માડ બોનહોટને પોતાના
વર્ગમાં જનુ પડ્યુ

કાગળમાં એમને અમને પોરે સાથે
નારતો કરવાનું લખેલુ પણ અહીં બપોરના
નાસ્તાને વખત ૨-૩૫ નો હોય છે, ને અમે
૨૫ વાગે ગયા તેથી હોય કે બીજા કે
બીજાથી, બધા માણસે અમને પુછ્યુ છતા
મારે કહેવું પડ્યુ કે અમે એની મગનડ કરી
લઇયુ એટલે નીકાળ જોવા જતા પહેલા
પેટની શેડી પૂગ કરી લેવા પાસેના એક
" રેસ્ટોરા " મા જવાની જરૂર પડી. મદ-
જાગે ને માત્ર નીવડ્યુ

તરફ દરે બધે નીકળેલો હતો. અમે
પાછા નીકાળમાં આવ્યા. નીકાળમાં આગળનો
કાગળ જકડી સાહે છે. એની પછાડે મેટા
મેટામાં એક કીકટ-મેમ રખાઈ હતી. એની

આગતાં પ્રકરણોનો સાર

વિભાગ પહેલા

જ્યોત્સિંહદેવે મોડલેલા ફરમાન મુજબ કાક હોદાના દીકરા આમ્રભટ્ટને બુઝુમ્બનું દુર્ગપાત્ર ત્રણ સો પાંચ તરફ જવા નીકળે છે. રાણી લીલાદેવીએ તેમજ રાણકદેવીએ પણ તેને તેડાવેલા છે. જતાંજતાં તેને જન સાંધા હેમચંદ્રસરિને પરિચય થાય છે, અને પોતે તેની પાછળ એક ગુપ્તચર થાય છે. અહીં આમ્રભટ્ટ મંજરી કંપર મુંઘ થઈને તેની બાળ કાઠવાની ઘેરછામાં પોતાના ભવિષ્યના સાળા અને પાટણ લાટ લેવાથી બળીજળી રહેલા રેવાપાત્રને મોકળી ચેતવણી છતાં છ'છેડે છે. કાકની ગેરહાજરીમાં બળવેા હડાવવાની રેવાપાત્ર પેરવી રચેતા હોય છે એટલામાં કાક જાતે આવી કેટલીક સક્રમ પછી પોતાનું કુટુંબ તેના રક્ષણમાં સોંપી નય છે. મંજરીના મોઢમાં પડેલા આમ્રભટ્ટથી અવગણના પામીને તેમજ મંજરીના પ્રભાવથી અંજલયા પછી હેમચંદ્રસરિ ખંભાત જાય છે. આ બાબત રેવાપાત્ર ગદના કોઠારના રૂઢ નાયક અને કાકભટ્ટ દેવને ભોળવી કોઠાર ખાતી કરી આપવાનું તેની પાસે કબુલાવે છે—એવી સારતે કે કાક પાછો આવે તો રેવાપાત્ર અનાજ ભરો આપે.

વિભાગ બીજો

બુઝુમ્બથી પાટણ જતાં કાક જુદી આગળ ઉતરી પડે છે અને પોતાનો વેપ જમાને પહેરાવે છે. એમી નહાણને પ્રભાસ આગળ ડુબાડી દે છે. કીનારે હમેશો વાગ્મટ તેને કાક સમજી બચાવી વંચણી લઈ જાય છે. આ બાબત કાક જીનોગઢ જાય છે અને સાંધેડું જોડું કરી નહીં તુટવા દેવની પ્રતિજ્ઞા લઈ પાછો ફરે છે. રસ્તામાં તે બાબિરાજાને વશ કરી લે છે. પછી તે રાજગઢમાં રાણી લીલાદેવીને મળે છે અને જ્યોત્સિંહનું મન દેવડી તરફ ન જાયવાનું વચન આપે છે. પછી ત્યાંથી જયદેવ આગળ જઈ તેને જીનાગઢ લેવાનું વચન આપી જગદેવ આવતાં સંતાઈ જાય છે. પછી જોતા ત્યાં આવી જીનાગઢ જોડે સધિની પેરવી બતાવે છે ત્યાં કાકને બહલે જમાને લઈ વાગ્મટ આવે છે, પણ કાક આવી બેઠ ફેાડી નાંખે છે. જોતા, જયદેવ તથા કાકને વિધિ માટે જવાનું ફરે છે કાકને રક્ષવાનું વચન મુંજલ લીલાદેવીને આપે છે. વાગ્મટને બનાવાથી સમર્થ કાક પર દ્વેષે બરાય છે. આજ્ઞાભંગ માટે પરમાર એક નોકરને કેદ કરી પોતે ધોરેલી જગામાં ઉતરવાની ફરજ પાડતા કાકને મળવા જાય છે. ત્યાં તેને કાક સાથે ચક્રમ્ક બરે છે, પણ સમાધાન થાય છે. નોકરને છોડી દેવા મુંજલ પરમારને કહે છે ને તેમ કરવા જ્યોત્સિંહદેવ તેને સમજાવે છે. એમકંઈ ને સમર્થ લીલાદેવીને ખંડ રાણગરે છે ત્યાં કાક રાણીને મળવા આવે છે અને રાજાને વશ કરવાની યુક્તિ સુઝાડે છે. બીજે દિવસે પોતાની આજ્ઞાને બગ કરનાર સૈનિકને કાક ધાયત્ર કરે છે એટલે જ્યોત્સિંહદેવ તેને કેદ કરાવી, સાથે લઈ ચોક્કસ તપાસવા નીકળે છે. ત્યાંથી કાક રાજાને વેપે બીજી ચોક્કસ તરફ જાય છે અને આ બાબત રાજાની ટોળી, એજીજનાયક અને તેના સૈનિકો વચ્ચે જખરું યુદ્ધ થાય છે. રાજા, પરમાર ને એભલ સખત ધાયત્ર થાય છે. ત્યાં રાણી વગેરે આવે છે અને જમાન રાજાને લઈ જાય છે. કાક લડતાં પડ્યાનો વહેમ લોકોને પડે છે.

વિભાગ ત્રીજો

બુઝુમ્બમાં રેવાપાત્ર સ્વાતંત્ર્યનો જુદો હડાવે છે. મંજરી આંખડ વગેરે નવા ગઢમાં ભરાઈ જાય છે અને ચોક્કસારી પાસેથી થોડુંક અત્ર જુદેવી લાવી ચલાવે છે. જ્યોત્સિંહદેવે જીનાગઢ સાથે યુદ્ધમાં ઉતરે છે; સમર્થ દ્વારા કાક જીવતો છે એમ ખબર પડતાં મહારાજ વાહડને જીનાગઢથી કાકને લઈ આવવા મોડલે છે. કુટુંબક કારણસર રા' દેરાજદેવને હાથપાર ફરે છે. રાણક રાને યુદ્ધ માટે ઉત્સાહિત કરે છે તેવામાં છત્રસાગ્રના મરણ સમચાર આવે છે. રાણક પોતાના પ્રભાવથી તેને સજીવન કરે છે; યુદ્ધમાં જતાં જતાં રા' રાણક ને તેના છોકરાં કાકને સોંપેતા જાય છે. મહારાજાને લાઠના ખંડના સમાચાર મળે છે પરંતુ તે

તેને મુજબતરી કાઢી કે મદદ કરતા નથી પરંતુ લીલાલેખીના કહેણથી મુનલ મહેતા ક્રેડ્યુક સરકર લાગ્યા મોકલે છે. કુદરત દેશજીવની મદદથી જીવસિદ્ધિએ મદદના અર્થ છે અને દરનાજી ઉવાડી તરફ દાખલ થાય છે. બને સરકર સામસામા બેટ છે, રા' મરાય છે મહારાજ રા' પરજીવત યાત્રા તેના રક્ષાસ્ય તરફ અર્થ છે. રાજ્યક કપર તેમની સાથે લેમ કરવા બળાકાર કરે છે, પણ રાજ્યક ના પડે છે એટલે તેના બે પુત્રોને મહારાજા મળે છે. બને રાજ્યકને ઉવાડી વડવાજી તરફ દોડી જાય છે કાળને કે કોણાવાળ સળગાતા બહાર જાય છે અને ત્યાં પહોંચી જાય છે પણ એળખાઈ આવતા હોયે. જ્યાં તે રાજ્યકની રક્ષા કરવા મહેલમાં પાછો ફરે છે ત્યાં તેને નહીં જોતા મહારાજાની ખબર કાઢી તેમની પાછળ તે સાદાથી મારી મુકે છે. યુદ્ધ રાત્રે યતા મહારાજા અને કાળને પ તો મળેના નથી ત્યાં મહારાજાના વડવાજી મળાથી ખબર થતા મીનજીવા, રાણી અને મુનલ મહેતા વડ જી તરફ હાપી જાય છે મહારાજા બળાકારે રાજ્યક સાથે એક કાઢાણ પાસે લાખ કરાવવાની ટોચારી કરે છે ત્યાં કાઢ આવી જાય છે અને મહારાજાને પડી બોલવામાં પુરે છે અને રાજ્યકના રાજ્યકને બચાવે છે આજ પછે મહારાજા કાળને મળી અને તેવી છેકરા લાઠમાં બંધ થયાથી નવા મદમાં જુએ મરે છે તેની ખબર આપે છે મુનલ મહેતા મીનજીવા તરફ વડ વાજી આવી પહોંચે છે અને મહારાજાને બોલવામાંથી છુટા કરે છે કાઢ મુનલજી રાજ્યક તેની મિથતયાને મળવા સાદાથી લઈ આવી નીકળે છે અને રાજ્યક કોમવાના તીરે રાત્રા મસ્તકનેથી યાત્રિ થાય છે

વિભાગ ૪ થો

જુજીમળા મદમાં મળી, આજા, દેવે વગેરે જઠના રક્ષા મહે મવાનો કરે છે અને કાળને રોકે કાળની પાછા આવવાની પાઠ ભૂમિ છે આખરે મદમાં ખાવાનું મહે છે અને એકાગ્ર રૂપને લખાય આવે છે આજા વગેરે મળીને આ મદમાંથી નીકળી રેવાપાલના રક્ષા નીચે ગમગા મવા આવક કરે છે તે તેની-તેના પતિની આવક આવર તેમ કરવા ના પડે છે નેરાથી ભુજ સદન થતી નથી એટલે તે એક રાત્રે કોણારમાં પેસી હાજી થોળા લોક વગેરે ફાજવા મારે છે અને અ તે મરાજ તોલ થા જાય છે કાઢ ફરને ફર નજર લાખતેક બનતી ત્વરણે દોડી દંકરે રાખે છે મળી પોતે કાળી-તેના કોણારી કે તેના બાજની-તે મદમાં મરડાય થાય છે આખરે નિશ્ચય વપર આવી મદમાંથી કોણાર રક્ષા મહે રહેન આ મોકલે છે. કાળનાં છેલ્લાને કાઢેમાં મુજને આવતા દેવાને એક તીર વાજુ અને તે દોડી વારમા નેરાની મિત્રા સાથે છે મળીને મરજીના બચકર બોળા નજાવે છે અને તે થમ સાથે જતા જતા નાથની યાજી દેવા દેહાદોડી કરે છે ત્યાં તરમર ખાઈ ઠળી પડે છે અને આજ પછે રાત અને દિવસના ભુજ મમે વેદને બનતી ત્વરણે આવતા પ્રજાત મદમાં દાખલ થાય છે અને મળીને બોલવા લે છે દોડી વારે મળી કેક ચેતનમાં આવે છે અને નાથ કડી જાત્રી અચેતન થા જાય છે આખરે ને એકિયા થાં એક એકા મંદલીયું માત રાખજ કાળા દાખમા રહે છે.

(દને આખજ થાંથો)

પ્રકરણ ૮ મું

સ્વાતંત્ર્ય યજ્ઞની સમાપ્તિ

કે ઉત્તર દિશામાં સિનિજ પર ને વિધામિતીને તીરે રેવાપાવનું બચકર પગલ રીક્ષાયા જોઈ હતી તે રેવા નાખીને પડ્યું હતું. એમ અજીચીત્યું થાથ ઓકે આજ તેમ અચાનક પાછાનું મેન્ય તેના પાખના લશ્કરની હતી. સારનો થોડો થોડો આજ કનકે હરી પર દુરી પડ્યું.

લાટમાં બંડ થયું એમ સાંભળી ચાંપાનેર, ખંભાત કર્ણાવંતી ને ખેટકપુરનાં પટ્ટણી લશ્કર આગળ વધતાં હતાં. મોઢરા આગળ તે બધાં મળ્યાં; અને નવું લશ્કર લઈ મુંગલ મહેતાના મોકલેલા મોમેશ્વર ને વાગલટ પછી આવી પહોંચ્યા. મોમેશ્વર ને વાગલટ પટ્ટણી લશ્કરની સરદારી લીધી ને તે દડમજલ કરતા, રેવાપાલનો પડાવ શોધતા વિશ્વામિત્રી પર આવી પહોંચ્યા.

પાટણનું સૈન્ય અતુભવી ને વ્યવસ્થિત હતું; રેવાપાલનું નહું ને અવ્યવસ્થિત હતું. બે સૈન્ય વચ્ચે તુમુલ્લ થયું. આખરે રેવાપાલની હાર થઈ ને તેનું લશ્કર કેટલુંક વીખરાઈ પુ ને કેટલુંક ભૃગુકંઠ નરક નાહું.

મોમેશ્વર ને વાહડનું ધ્યેય ભૃગુકંઠનો ક હતો એટલે તેમણે રેવાપાલની પુક લીધી; ખરાતા, ભેગા થતા, અચાતા કુદાતા, મરતા, કતા રેવાપાલના અતુયાગીઓ મધરાતે ગુરુકંઠમાં આવી લાગ્યા. લશ્કર ક્ષીણ થઈ પુ હતું—ને પાછળ ચોગણ પટ્ટણી સૈન્ય ધપતું આવતું હતું. રેવાપાલ ગામમાં આવ્યો, અને હારેલા લશ્કર અને ગામ લોકમાં ગભરાટનો પાર રહ્યો નહીં.

રેવાપાલ ને શું કરવું તે મુન્ય નહીં. તેને પાટણની શક્તિનો ખ્યાલ આવવા લાગ્યો. તેણે પડાવિન્ય ધતુખનુ કુમતું જ્ઞાનનંદ સ્વામીને મોકલાવ્યું. ક્રુત્સેન સેનાપતિ બગવાં ઉતારે તોજા કે લેકિમાં હીમત આવે એમ હતું.

એક વચની ક્રુત્સેને નિઃશ્વાસ નાખી બગવાં ઉતાર્યાં ને અપ્તર મજા રેવાપાલની મદદે આવ્યા. ગામ લોકમાં ને હતાસ સૈન્યમાં કે જીવ આવ્યો. ક્રુત્સેને ને રેવાપાલે મંત્રણા કરી, અને સવારે ભૃગુકંઠનો દુર્ગ્ય ગઢ કબજે કરી સાં ભરાવાનો નિશ્ચય કર્યો.

સવારે બળભાખળુ થયું એટલે રેવાપાલ ને તેના માણસો ગઢ તરફ આવ્યા. તે ખાંધ તરફ આવ્યા ને ઉપર નજર કરી—અને તેમના હૃદયમાં કંપારી છુટી.

સામે ગઢમાંથી નીકળી બે જણ એક કાઠી ઉંચકીને આવતા હતા. પાછળ ચાર પાંચ જણ થોડે દૂર આવતા હતા. આગળના ઉંચકનારે માત્ર બીનું ધોતીયું પહેયું હતું. બધાએ તેની સામે જોયું—તેને ઓળખ્યો. ને જાણે વીજળી પડી હોય તેમ બધા ચમક્યા. જુનાગઢમાં મરી ગયેલો મનાતો ભૃગુકંઠનો દુર્ગપાલ અગ્નિ વર્ષતી આંખોથી બધાને ડારતો, ઉતરી આવતો હતો.

બધા ગમરાયા ને ખંચાઈને ઉભા રહ્યા. કોઈ સમજી શક્યું નહીં.

કાકે આગળ આવ્યો ને પાણી વગરની ખાંધમાં થઈને આ તીરે આવ્યો. કોઈએ રેવાપાલને ખબર કરી એટલે તે આગળ આવ્યો. તે કાકેને જોઈ મૂઠ થઈ ગયો. એ ક્યાંથી? પણ રેવાપાલના હૃદયમાં નિરાશા ને વેરની ઝંતુન પ્રજ્વલતી હતી. અત્યારે એ ઝંતુનનો બોગ કાકે—પાટણની સત્તાનો સ્તંભ—તેની યોજનાઓનો વિનાશક—થઈ રહ્યો. તેણે કાકેને ષકડી કેદ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો.

“ક્યાં જાય છે?”

કાકે શય બોંધ પર મુકી દીધું ને ખાંધ પર નાખેલો કકડો ધીમેથી કેડે બાંધ્યો.

“જ્યાં તારા ને મારા બાપદાદા બળી મુઆ સાં—દશાશ્વમેષ પર—જ્યાં બનિરાગ ને વાગને ચાંપ્યો ત્યાં.”

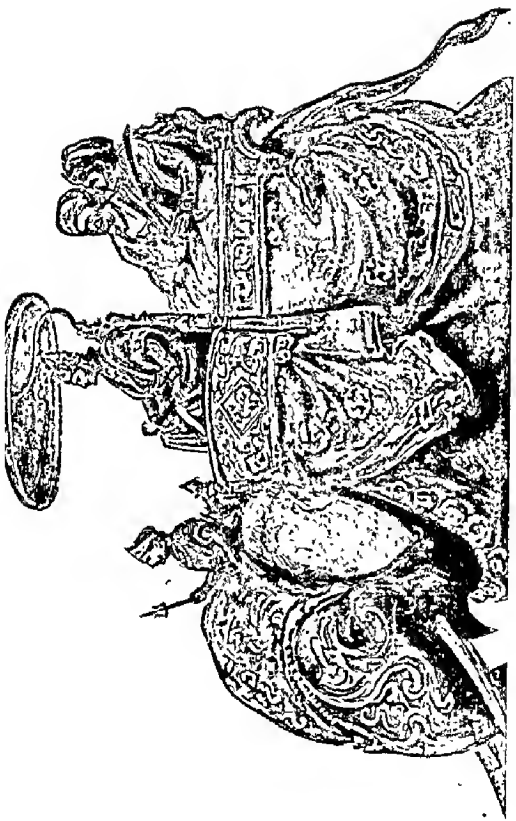
તેના બપંકર અવાજથી બધાના કાળજમાં બીક પેડી. તેની આંખો બહાર નીકળી પડતી હોય તેવી લાગી.

[१९२९]

अन्यास]

साठवीं शताब्दी पूर्व.

રેવાપાલે હોઠ પીરવા. એના મુખ પરનો
ધા લાગ્યોય થઇ રહ્યો

“લાટના દોઢી ખખરદા” એક ડગલુ
મનુતો. એને પકડો.” કહી તેણે પોતાના
અનુવાપીઓને પ્રચારન કરી

કાંકે માન મંબોધનજ સામત્ય
તેના હાથમા વિનયકતા ઉજાળી
રહી હતી. તેના મગજમા પ્રથમ મરતને
મુસવાત માન્યાજ કરતો હતો તેની કચ્છ-
એવી લાગણીઓ કાઠ પશુ પ્રકારે વ્યક્ત થતા
તત્ત્વ રહી તેણે દાત

કચ્છમાઆ-પામે ઉમેણા
એ નૈનિકતા હાથમા-

થી કહિયાળી ડાગ
ખુંચવી લીધી ને રેવા-

પાલ તેના તરફ ફરે તે
પહેલાં-કે તેના અનુ-

વાથી તેના હુકમનો
અમલ કરે તે પહેલાં

તેના માથા પર એક
નેશની ફટકા લગાવ્યો

કુકાડીના નેશથી ફટકો
પડ્યોઃ જાંઘની ડાગ

નુકે નેવો કડકડ થયો.
અને લાટના સ્વાનઅનો

પૂજક નિશ્ચય લાકડાની મારફ ભોપ પર
પડ્યો. લોકોમાં હાહાકાર થઇ રહ્યો.

“ચાંડાલ મારી સ્ત્રીને મરવા દીધી-
વચન નહીં રાખ્યું-ને તેના પુરા અગ્નિ

સંસ્કાર પશુ કરવા નથી દેવા” કાંકે મોટે
અવાજે કહ્યું એની ફરેલી ત્રાડ સુખ્યા

સિંદના જેવી ત્રાસદાયક હતી
લોકો કહીને પાછા હડવા કાકે તેમના

તરફ પુરકથો. “તમારા બુદ્ધિમંત્રો શૂઝાર

મજરી—મદમા ભુખે મરી ગઇ તેને અગ્નિ-
સંસ્કાર કરવા દો પછી મારુ ને કરવું હોય
તે કરજો” કહી કાકે ડાગ ફેલી દીધી.

મજિખડે મજરીના લગનું એ ઉઘાડ્યું.
અને ભેગા થએલા લોકોના અતરમા ઉદ્દેગની

કુમળી છુટી મેઝાએ પાયેથી કાપાએ ફરથી
દેરી મમી દેદીખમાય ને સરસ્વતીના અન-

તરથી સરકારી ફુગપાવની પલ્લીને નેષ
દત્તી, અને દરેકને તેને માટે માન હતું તેનું

તેજ તેનું રૂપ, તેનું વૈવન ને તેની વિધાના
સ્મરણે પરથી તેને

મરેલી માનવી અશક્ત
હતું, અને ખ્યા તેના

જાળને ત્યા પડેલું નેષ
લોકો ભાટના રજાન અને

વિચક ભુલી ગયા,
મરેલા પંડા રેવાપાલ-

ને પીસરી ગયા અને
એદ અનુભવના લાગ્યા

કેટલાકાએ આસુ લુછવા
માડ્યા, કેટલાકે મુસકા

રોડી લક્ષ્ય નહીં
કાકે બેપરવા હતો

તેણે મોટે દૂર ખાડીમા
પાછી હતું ત્યા જઇ

સ્વાન કુર્ષ ને બીને કુર્ષકે ફરીથી જનને
દશાઅમેષતીયે લઇ જવા આગ્યો

લોકોએ મગ આપ્યો અને શોક, ખીક
ને અનિશ્ચિનતા વચ્ચે હીચીંગા ખાતા કાકની

પાછળ સ્મશાને મવા
એક વડ વણ્ણ આલેથી, અડધી મીચેલી

આખે આ બનાવે નેતરે હતો. તેણે મગને
દીધો, રેવાપાલને પડતો નેશો, મરેલી મજરીને

નેષ, અને લોકોની લાગણી નેષ તેણે હદય

આવને માહીને

રા કનેચાકાસ સુનરી

સ્વ મ દ્ર ધા

શ્રી અરવિંદ ધોળની પ્રેરણાથી

જીવન મહેવ રચના,

દેશભક્તિ, પ્રેમ, વીરતાને આવનારો

વેના બનેલા

સુદર્શનની જીવનકથા શોક કચરી

પર પડેલો આઘાત આંધો કયો. તે સમ-
જ્યો કે લાટનું સ્વાતંત્ર્ય પુરુ થઇ ગયું. તેણે
વિચાર કયો 'આ તક શુભાવવા જોવી નહોતી.
પાસે ઉભેલા ઘોડા પર તે સવાર થયો ને
ભૃશુકચ્છના ઠોટના દરવાજા તરફ ગયો. દીધેલા
દરવાજાની બહાર સોમેશ્વર ને વાહડનું લશ્કર
આવી લાગ્યું હતું, અને ઘેરો ધાલવાની
તળવીજ કરતું હતું.

ડોસાએ દરવાજાને દરવાજા ઉઘાડવાનું
કહ્યું.

“કેમ ?”

“મને ઓળખતો નથી ? હું તેજપાલ
નગરરોક, ગાંડા ! રેવાપાલ મારો દીકરો મુઓ.
ગઢમાંથી માણસ લઇ કાઢ આગ્યો છે, બહાર
પટ્ટણી સૈન્ય આવ્યું છે. શું મરવા ખારણું
બંધ રાખે છે ?” દરવાજા સમજ્યો. મુત્સદ્દી
તેજપાલને બધા ઓળખાતા હતા. તેણે દર-
વાજા ઉઘાડ્યો.

તેજપાલ નગરરોકે પટ્ટણી સૈન્યના સેનાપતિને
શોધી કાઢ્યો; અને સોમેશ્વરને જોઇ રેવાપાલ
ને મંજરીની મરણની હાકીકત કહી. શોક ગ્રસ્ત
સોમેશ્વર ને વાગ્લટ લશ્કર લઇ ગામમાં પેદા;
અને થોડાંક માણસોને ગામ કબ્જે કરવાનું
સોંપી લશ્કર સાથે દશાશ્વમેધ ગયા.

ચિતા લડકડ બળતી હતી. હાથમાં
વાંસ લઇ ચિતા અસ્ફોટરતો બચકર કાક રિચર
નયને અગ્નિની જ્વાલમાં મરેલી પ્રિયતમાનું
મુખ દર્શન કરી રહ્યો હતો.

સોમેશ્વરે દર્પીઆર ફેંકી દીધાં ને પાસે
આગ્યો ને ચિતા સામે અશ્રુપૂર્ણ નયને જોઇ
રહ્યો.

વાગ્લટે લાં બેઠેલા એક ડાધુને આંખડ
મઢેતાની ખબર પુઠી. મણિમદ્રે તેને એક

બોંબ પર ઉઠું ધાલી પડેલા માણસ નાં.
આગળી કરી. વાગ્લટ લાં ગયો. ગંદાં કપડાં
ને નિરતેજ શરીરવાળા ધુસ્કાં લરતા નિરાધર
પ્રાણિને તેના મોઝલા ભાઇ તરીકે ઓળખતાં
તેને વાર લાગી.

“ભાઇ !” વાગ્લટે તેને બોલાવ્યો.

રડી રડી મુજેલું મુખ આંખડે ઉઘું ક્યું
ને આંસુભરી આંખે જોઇ રહ્યો.

“કોણ વાહડ ?”

“ભાઇ ! આશું ?”

“વાહડ ! આખરે એ નજ દેખ્યાં”
નીસાસો મુકતાં આંખડે કહ્યું. વાગ્લટ એકદમ
ન સમજ્યો.

“કોણ—”

“મારી દેવી—મારી મા.”

વાગ્લટે ધાધું કે તેના ભાઈનું મગન
ખસી ગયું હતું.

ચિતા બળી રહી. આગ હોલવાઇ અરિધ-
ઓનું રેવાજમાં વિસર્જન થયું અને એક
અક્ષર બોલ્યા વગર કે એક આંસુ પાડ્યા
વિના કાક બધા જોડે સ્મશાનેથી પાછો
આગ્યો.

ગામમાં વાત પ્રસરી ગઇ હતી એટલે
રસ્તે વિલાપ કરતી સ્ત્રીઓ સામે મળી. એક
સ્ત્રી બે છોકરાં લઇ ઉભી હતી. છોકરીએ
કાકને જોયો ને છુમ મારી: “બાપા !”

કાકે નજર ફેરવી. અને મદાશ્વેતા અને
વાંસરીને જોયાં. તે કુલો ને એક દલબે મારી
છોકરાંને લઇ જાતીએ ચાંપ્યાં. નિર્દોષ છોકરાં
બાપ મળે દસતાં હતાં.

[વધુ માટે જુઓ પૃષ્ઠ ૫૫૭]

લેખક.

રત્ન દયાળીકર મ બલદ

ચિત્રકાર

રત્ન નવિસકર પાંડિત.

માદાનિ બીંગને

“નાથ, પ્રભુ !” એક સોમસપ્ત

જ્યાં આજે ત્રણ માસથી માદાનીને બીજાને હતી. તેના બીજા યોગના ને કરમાવા લાગી પથારીનાં તેનું હાથિજર ને તેની માન બે ટમચી રહેવી આખેર મીઠાઈ જાય તો મારખણે મુરકેલ હતું દિવસે દિવસે તેની માદાની વધતી હતી. હવે દારૂ નિષ્ક્રમ વીવડતા હતાં, છેલ્લા ચાર પાંચ દિવસ થી તેની અનુસંધાના વધતી હતી. તેને જીવન દીપક આજ છુટાય કાલ છુટાય તેમ જાણવા માસો હતો.

“જ્યાં જાયું ? આમ રુ રહે છે ? અરુ લગીર ખઠાર મરે છે હમણું આવશે ને, તારે મારે દવા ફળ વગેરે લેવા મરે છે તે અઢી વાગી પાસેજ પડ્યો પાથળો રહે તો પછી તે કાલુ કે ?”

“હે ! વદાલા ગયા છે ? પ્રભો !” “જ્યાંએ સારું ? પ્રભુનો પાડ માન્યો, તેના મુખ પર હાથો અને રિખત ફરક્યા

“જ્યાં પાથળી પાડ, ને આ આવતી દવા છે ને પો જાનો” અરુન કે દવાજા સુધે દવા આવવા માડી.

“અરવિંદ દવા, એ બાળ્યા દાઢ, હવે નો હ વરેખી સારી થકા” તેણે દવા પીતા પીતા બાણના કિલ્લુ ફેડા

“અરે પ્રભો” અરુનથી અરુ બળતી જવાયુ તેણે એક હાડા નિધાન તાળ્યો ને તે વિચારમા પડ્યો અને જવાને માથે તેના વાળની સદામાં આમળીએ ગાડાલ લાગે

“અરવિંદ, લગીર માયુ ન હોતે ? જો હમણા તે આવશે સહેજ મોડુ પણ ધોને લગીર રુષણા દોષએ તો કોમનેએ થમીએ” જ્યાંએ અરવિંદને જણાયા હૈક મુનિ જતા થાડા દિવસ પાછા થયા અને કાળા અંધારામાં ફેરલાક ચિત્રો જો ને હમણી, આમનેમ જોઈ, “અરવિંદ !” હૈક તેને જો થી બાઝી પડી.

આચાર્ય અરવિંદ અપરેજા મરેજો સ્વસ્થ થયો અને “હેમ જવા-થુ છે ? પાની

રહે. છાની રહે...સાને રહે છે?" કેં ન સમજવાથી પુછ્યું.

તે નીચો નમ્યો. જ્યાને બરડે તેણે હાથ ફેરવ્યો. તેનું મોઢું ઉંચું ક્યું અને ધીમેથી ધીરજ આપતાં તેના માથા અને મોં પર હાથ ફેરવવા લાગ્યો.

“જ્યા, જ્યા-આમ શું કરે છે? તું તો સારી યદ્ જઈશ. રડ નહીં. જો અરુ આવે અને તને આમ જુએ તો તેને કેટલું લાગે?”

“અરવિંદ...હેં હું સારી યદ્દશ? હા, એ મને આમ રહી જુએ તો બોલાવેએ નહીં ખરું ને. લે ત્યારે નહીં રહુ.” પતિ પાછળ પ્રાણ આવારતી આર્ લલનાના અપ્રતિમ ભાવે તેણે કહ્યું.

જ્યા મરણથી નહોતી ડરતી, જીવન તેને ખારું હતું. પણ આખરે ખારું મરી મીઠું થશે એમ તેને લાગતું. તેને તેના શરીર કે આત્માની ઓછી પડી હતી. તેના મૃત્યુ પછી અરુણી સ્થિતિથી તે કાંપતી. તેના વિચારે મૃત્યુનેએ તેણે થોભાવ્યું હોય એમ લાગતું.

૨.

અરુણ અને અરવિંદ બે બાલમિત્રો હતા. એકજ રાતિતા હતા. એકજ ગામના સાખ પાડેલી હતા.

અરુણની કૈટુઘ્નિક સ્થિતિ પૈસે ટકે અને યશસ્કર્તિમાં સારી હોઇ પારણામાંથી તે ઝડપાયો હતો. તેનાજ નેટલી ગુખી સ્થિતિના કુટુંબની એક કન્યા સાથે તેનાં વાજ્ઞાન અને આતે લગ્ન પણ થયાં હતાં.

અરુણ ભાવતાંથીયે હતો. તેણે વાંચ્યું હતું. મગનચુષ્મિન આદર્શોમાં તે રમતો. રમુક પ્રેમનોતે પ્રેમી નહોતો. તેના કાન્પમય

જીવનને કાન્પ સૃષ્ટિની રતેહાજ સુંદરી નેહી હતી. કાલિદાસ તેને કંઠસ્થ હતો. પણ લવ-ભૂતિને તે લુહી જતો.

અરુણને આ માખાપે પસંદ કરી આપેલી પ્રિયા પ્રિય નહતી. તેની માન્યતા યદ્ પડી હતી કે શરીર લગ્નથી નોડાએલી સ્ત્રી રતેહ લગ્ન ન સાચવી શકે. અને જ્યા તેના આદર્શને અનુસરે કે કેમ તે વીશેની શંકાએ પ્રથમ મિત્રન પહેલાંજ ઘર ધાડ્યું.

અરવિંદની સ્થિતિ પહેલાં સારી હતી. પરંતુ પિતાને કેંક વહેપારમાં ખોટ જતાથી તેઓ સાધારણ સ્થિતિમાં આવી ગયા હતા. અરવિંદનાં લગ્ન પણ અરુણ સાથે યદ્ શકત પરંતુ સમજી પિતાએ પોતાના લઠાવા લેવા તરતાં આવેડે તે પહેલાં પુત્રની કોટે ગાળીયું ધાલી સંસાર સાગરમાં ધકેલી મુકવા થોડા ન લાગ્યો.

અરવિંદ અરુણને અનુસરતો; તે તેની ઉચ્ચાભિયાઓ, મહત્વાકાંક્ષાઓ જાણતો અને તે આણસઈ ન રહે તે માટે પોતાથી બનતા સર્વ પ્રયત્નો કરતો. મુખમાં કે દુઃખમાં તે તેની સાથે ઉભો રહેવા તૈયાર હતો. તે અરુણની હૃદયનયથા સમજતો અને તેને દર કરવા સર્વ બળ અજમાવતો.

બનેએ કોસેજનો અભ્યાસ પૂર્ણ થયો અને ગુજરાત કેળવણી મંડળમાં શિક્ષકનો પવિત્ર સેવાધર્મ સ્વીકાર્યો. શિક્ષણ વિષયમાં પારંગન થવા અનુભવ મેળવવા થોડો સમય મુંબાઈ રહેવા લાગ્યા.

અરવિંદ અરુણને જ્યાને સાથે રહેવા બોલાવવા પ્રુખ આમદ કરતો, વાદવિવાદ કરતો. તેણે તેને થોડા બતાવવાની નવાજ દારી લીધી. અરુણે મિત્રને, માન પિતાને

સુખી કરવા આખરે જમાને તેડાવી, અને ગૃહ
સ્થાપત્ર શરૂ કર્યો—ન કર્યા જેવો

જમાના પિતાને એક પુત્ર અને એક
પુત્રી હતા. પુત્રને બહુવતા, કળવતા પણ
પુત્રી પારકા ઘરની યાપણુ તેને કેળવણી શી ?
તેને અભ્યાસ શા ? કપડા ઘોલા આવડે,

નિત્ય જોએલી—ન જોયા જેવી જોએલી—જમાના
તેને રમણીયતા ન લાગી

૩

જમા મુજાઈ આવી માનાએ આપેવી
મૃદકેળવણીને ઉપયોગ તેણે શરૂ કર્યો મૃદ
અનુકરણ રહે, વાસણ ચળક, પુરતકે કપડા
યોગ્ય રથાને ગોઠવાએલા ગેઢે પણ અરણ્ય
નુ પથાન ને પ્રતિ નરેનુ તેને તો તે
માત્ર એક સાધારણ બીજ લાગતી તે
તેની પ્રિયાઓ પુત્રતાના પાનાના શોધતો

જમા પડેલા સમજ - સ્વાભાવિક સરમ
આડે આવે છે દિવસો ગયા, માસ
ગયા પણ તેના નતનમા વિજેતા

ન જણામ તે નમજ
એનામા કે દોષ
દશે તે તેની નજા
ખજરા પનો કરતી
અને નની તતિએ
વળવા જ ખતી

અશરિદ આ
જાનુ જેતો અને
ક્યનાતો, જમાને
સમન્વયનો વચાવ
તો અને તેની
રસરસિ દિવસે
દિવસે વીકસાવતો,
અગજાનુ પથાન વાને

વાને જમાના કાવ તરફ, તેના
અવધામ તરફ, તેની ખીલતી રસિકતા પ્રતિ
હોરતો પણ તેનુ મૂલ કહ્યું નહીં

આખરે જમા પતિની અપ્રતિનુ કારણ
સમજ, મુજાઈ, અશરિદ ઉપર તેને સ્નેહ

બહાર કચેરા કાઢતી

તે સરદ દતી,
સરકારી દતી. માત્ર
તે સરકાર, અને
સક્રિયો અહવિકસિન કરમલા દયા,

અરણ્ય તેને નાની જોઈ દતી. તે સમયે
ખને નિર્મી. દનાં. કુમારી જમાને જોઈ દતી
પણ ન જોયા જેવી; કિમીરી જમા જોઈ પણ
તેના આશીર્વાદો આંધી ચડી આશી, નિત્યને

હતો. પતિના મિત્ર પુરનો નહીં પણ માના
જણ્યા લાઇ સરખો. તે અરવિંદની આગળ
ધુસ્કે ધુસ્કે રડી. ખુબ રડી. અરવિંદે તેને
સમજાવી, પડાવી.

જ્યાની ચિંતા વધી. જીવન તેને નીરસ
લાગવા માંડ્યું. ચિંતામાં જીવન શરૂ થયો.
જીવનમાંથી જીવને મુક્તિ ક્ષપરોગ લાગુ પડ્યો.
આજે તે માંદગીના બીજાને-મૃતને આંગણે
લાંઘતી હતી.

“જો અરુ! આજની રાત્રી કેવી મધુર
થઈ છે? ગઈ કાલે તો તદ્દન બગડી ગઈ હતી.
જનલો ઉઠાવેલું સાકરીયા પાણી!” અરવિંદે
અરુ આગળ જ્યાનાં શુભંગાન શરૂ કર્યું.

“હીક થઈ છે. ગઈ કાલની જે ખોટી ન
હતી.” અરુએ રવાલાવિક પક્ષપાત મિત્ર
તરફ દાખલો.

“આજે તો જ્યાએ કરી છે. ગઈ કાલે
મેં કરી હતી.” અરવિંદે ખીજે પાસો
નાખ્યો.

“અરવિંદ,” વાત બદલતાં અરુએ કહ્યું. I
અને તેં કે જોયું? સાચું આજે કેટલું
વિચિત્ર! જગન્નાથ પરિત અને પાદશાહ
ચોપાટ ખેલે; પાદશાહની પુત્રી પેટી લાવણ્યવરી
લવંગિકા પિતાને અને કવિને પાવા પાણી
લાવે. પણ પીવાનું પાણી તે કોઈ દિવસ
ઘટે ઘટે આવ્યું સાંભળ્યું છે? પાણી પાવા
આવે ત્યારે પવાણું હોય બહુ ચાપ તો લેરો
હોય પણ તેએ દાઢમાં; માથે ન હોય. તેને
બદલે તે—

इय मुक्तां गन्तव्यमुक्तां
कुम्भाम्भक्त चारुचेलं वगाना ।
गमस्तस्य लोकस्य चेतः प्रवृत्ति
मृत्विवा घटं न्यस्य यातीव भातिः ॥

કેટલી બધી અસમજતા? માથે કુંભ મુકી
તે સુરતની પાણી પાવા આવી.”

જ્યાને આજે સહજ સારું હતું. તે છી
કામકાજ કરતી હતી. તેનું ધ્યાન આ મિત્રોની
શુરતોમાં નહતું. તે બહાર કચરો કાઢતી
હતી.

“અરે...અરુ! જગન્નાથના તે જમાના-
એ ગયા. આ તારીજ લવંગિકાની સમજતા
સાચવને એટલે ઘણું થયું.” અરવિંદે
અકળાધને વાત છેડી.” આ લવંગિકા જશે
તો પછી જગન્નાથ કોને હાથે લેઈ ગંગાઘાટે
બેસશે અને એ ગંગાનાં પાણી કોના પગ
પખાળશે?

“અરવિંદ!” વચ્ચમાંજ અરુએ બોલી
ઉઠ્યો; “જો તને કેટલી વખત કહ્યું? આજે
આજણે તે અર્ધાંગના અને નેન પારખે તે
માત્ર પ્રમદાજ હોં! શું કરું? હલ્લના તાર
એક તાર નથી ચતા તેને?”

“પણુ લલા આદમી! તેં કે દી તાર તાણા
કે છુટી ગયા?... ”

બંને ઝીઝીએક શાંત થયા. તેમને કોને
અસ્પષ્ટ ઝીણો કસરવ અથડાયો.

એકાગ્રી સારસી જેઠે આગમાં હળી, સાહેબી!
પાછો કે અવાજ બંધ થયો. માત્ર
સાવરણીના લસરકાજ સંજાળાયો.

“અને અરુ—”
શબ્દો અધુરાજ રહ્યા. વળી પાછો
રણુકાર થયો.

“પ્રેમની પંખીણ જે એવી દીને દુબી, સાહેબી!”

અરવિંદે અરુ સામે જોયું. અરુણી
અરવિંદ સામે જોઈ જવાયું. તારા પ્રેમક
રવાયું ન રવાયું અને પાછો ધીમે આંખો
સ્વર સંજાળાયો.

અગળ ધુન જાગી

સુકેશ

લેખક

૨૨૦ કનુભદ્રેન હવે

૧૯૨૯૯૭

અગળ કે ધુન જાગી, ધુન જાગી,
કાકિલ ઠડકે રમરમેરે જાણી, અખિ !
આત્મન પ્રમાત્રી મે જાણી,
અગળ કે ધુન જાગી, ધુન જાગી
આગળે જોડે નો તો મોરંધ સુદ, અખિ !
આત્માનો વાય આરે કુને
અગળ કે ધુન જાગી ધુન જાગી
આશાની કેલ મે તો સુનેરી યુધી, અખિ !
પંચરાત્રી પ્રાનત્રી જાગી,
અગળ કે ધુન જાગી, ધુન જાગી
સ્નેહગપ માલી હું નો દગાં પડી, અખિ !
જીતમને પ્રેમનગર જોયો,
અગળ કે ધુન જાગી, ધુન જાગી
માડડન સાક્ષમ નર ગીતખર્તિ રેલ્યા અખિ !
હૃદય દરખાવ્યા રેલ્યા,
અગળ કે ધુન જાગી, ધુન જાગી
શમણ દગાં સ્નેહનીના ગીદ અખિ !
સાપી તેની જયોગ પ્રકાશી,
અગળ કે ધુન જાગી, ધુન જાગી !

કવોડૂંબુલર ક્રીકેટ દુર્નર્મિંટ

અને

ગુજરાતી હોંદુઓ

લેખક :

રા. ચંદ્રશંકર નર્મદાશંકર પંડ્યા.

સભ્ય, સાહિત્ય સંસદ.

રમતગમત એ રાષ્ટ્રજીવનનું એક અગત્યનું અંગ છે અને રમતગમતોમાં ક્રીકેટ અદ્વિતીય સ્થાન ભોગવે છે. જાનનગરના મહારાજા શ્રી રણજીતસિંહજીએ ક્રીકેટમાં વિરમચક્રાન્ક કુશલતા દાખવી મુધરેલા જગતમાં ગુજરાતી હોંદુઓને એવી પ્રતિષ્ઠા અપાવી છે કે જેથી ગુજરાતી હોંદુઓ યોગ્ય અભિમાન રાખી શકે. મુંબાઈની સરકારની હાલની કારોબારી કાઉંસીલના સભાસદ રા. યુનીલાલ વ્રજભુખણદાસ મહેતા એક વખતે મુંબાઈની હોંદુ ડીમના કેપ્ટન હતા અને ક્રીકેટના ક્ષેત્રમાં ગુજરાતી હોંદુઓને ગૌરવ અપાવવામાં તેમનો પણ હિસ્સો છે. છતાં વ્યક્તિગત અપવાદો બાતલ કરતાં એમ લાગ્યા વિના નથી રહેતું કે દક્ષિણી હોંદુઓના પ્રમાણમાં ગુજરાતી હોંદુઓ ક્રીકેટના ક્ષેત્રમાં ઓછી સંખ્યામાં આગળ પડ્યા નીવડ્યા છે. ગુજરાતનું ગૌરવ ચંદાનાર સર્વ કાષ્ઠ લાગ્યે કચ્છ્યા વગર રહેશે કે રમતગમતમાં સામાન્યતઃ અને ક્રીકેટમાં વિશેષતઃ ગુજરાતી હોંદુઓ મોટી સંખ્યામાં લાગ લેતા થાય.

યુરોપીઅનો, પારસીઓ, હોંદુઓ અને મુસલમાનો એ ચાર ક્રોમો વચ્ચે જે કવોડૂંબુલર ક્રીકેટ દુર્નર્મિંટ દરેક વર્ષે ડીસેંબરમાં રમાય છે તે મુંબાઈ ઇલાકાના વાર્ષિક સમારંભોમાં અગત્યનું સ્થાન ભોગવે છે અને હજારો પ્રેક્ષકો તે જોવા હિંસાદયી ઉભરાય છે. આ વર્ષની મેચો અપૂર્વ અને અચિંતિત આશ્ચર્યોથી ખરેલી હતી, અને ક્રીકેટની રમતમાં પુરુષાર્થ અને દેવયોગ કેવા ચમત્કારો બતાવે છે તેના અજળ દ્રષ્ટાંતરૂપ હતી.

હોંદુ ડીમમાં ગુજરાતીહોંદુઓ ત્રણ હતાઃ (૧) રા. ઓષણ્ડકર, (૨) રા. ગમજી અને (૩) રા. લક્ષ્મીદાસ જાજી. ઓષણ્ડકરનું નામ ક્રીકેટના ક્ષેત્રમાં જાણીતું છે અને જો તેમને કાડીઆવાડને બદલે મુંબાઈ જેવી જગ્યામાં રહેવાનું થતું હોત તો તે છે તે કરવાંએ વધારે જાણીતું હોત. આ વર્ષે બેટ્સમેન તરીકે તેઓ તદ્દન નિષ્ફલ નીવડ્યા હતા, બોલર તરીકે તેઓ સાધારણ સફલતા મેળવી શક્યા હતા અને શ્રીદહીંગમાં તેઓએ પ્રમાણમાં ઠી

હકિત બતાવી હતી, છતાં તેમની જીવનશૈલીને લીધે હોય કે ગમે તે કારણને લીધે હોય, પરંતુ એકંદરે તેઓ અસતોષકારક નીવડ્યા હતા.

રામજીએ બેલર તરીકેની પોતાની પ્રતિષ્ઠા જાળવી રાખી હતી અને તેમની વેગમતી ખેડોગથી સાચા પ્રજ્ઞના રમનારાઓ તામ પામતા દેખાતા. બેડોગમાં રામજી જ્યારે ફટકા ચારનાર તરીકે જાણીતા છે, અને તેમની તે શક્તિની સારી સમજીતી તેમણે હોદ્દાઓને અને અણીને વખતે છેલ્લી મુસલમાનો સાથેની મેચમાં ૭૦ રન કરીને આપી હતી. 'પીરા અને સલામત રમનાર તરીકે તેઓ જાણીતા તરી, પરંતુ જેવો વખત તેઓ રમે છે તેટલો વખત રમનાર એક પ્રકારનું ચેતન યેરાય છે, અને જ્યાં મથોગાને લીધે તેમની સાહસિક પ્રકૃતિના પ્રમાણમાં તેઓ કાળજીથી અને આવેશનીથી રમ્યા હતા અને તેઓ કદાચીન "સેચરી" - મો-કરી જ્યો એવી આશા જાગી હતી તેઓની શીડોંગ પણ દીક હતી, એકંદરે તેઓ દીકની રમવાના તરફ અગત્યની જારી પ્રતિજ્ઞના બતાવી શક્યા હતા. હોદ્દા દીમમાં તેઓ એક અગત્યની વકિત તરીકે પ્રતિષ્ઠિત છે, પોતાની પ્રતિષ્ઠા અને લોકપ્રિયતા તેઓ જાળવી રહ્યા હતા એટલું જ નહીં, પરંતુ તેમાં ફાટ કરી શક્યા હતા.

પરંતુ આ વર્તી રમતમાં અરેમક અને વધારેમાં વધારે માન તો શ. સદ્ગીદામ જાણ આટલી મલા છે મુસલમાનો અને હોદ્દાઓ વચ્ચેની છેલ્લી મેચની બીજી ઇનોંગમાં સાચ

છટાદાર રમત રમીને જ નહીં, પરંતુ ૧૫૫ રન કરીને તેમણે રંગ રાખ્યો હતો અને હોદ્દાઓને આપી ઇનોંગમાં ખારતી નામોશી-માયી બચાવ્યા હતા કમનસીબે, એક વિશ્વાસપાત્ર અને સલામત એટ્મમેન તરીકે તેઓ પ્રસિદ્ધ હોવા છતાં અને આ વર્ષ ખાસ

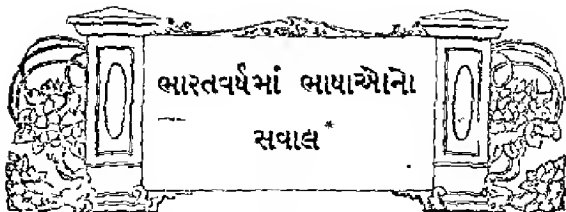
વિશ્વાસપાત્ર અને સલામત એટ્મમેન

કરીને તેઓની બીજી મેચોની કારકીર્દી ઉજ્જવલ હોવા છતાં તેઓ અંગ્રેજો સાથેની મેચમાં જ ને ઇનોંગમાં સાચ રમી શક્યા ન હતા અને તેથી એવી શંકા પણ હતી કે કદાચીન તેમને છેવટની મેચ માટેની હોદ્દા

ડીમમાં લેવામાં પણ નહીં આવે; પરંતુ તેમણે ઉવટની મેથમાં બીજી ધર્નાગ્રમાં જે ચમત્કાર: જતાળ્યો તેથી તેમણે પોતાની પસંદગીની યોગ્યતા પુરવાર કરી હતી. અંગ્રેજો સાથેની મેથમાં નાઇડુએ હોંદુઓમાંથી વધારેમાં વધારે રત કર્યા હતા એટલુંજ નહીં, પરંતુ એવી વેગલરી અને ચૈતન્યલરી રમત જતાની હતી કે જે નાઇડુજ જતાની બલે છે. અંગ્રેજો તરફથી હોઝીના રત ૨૦૦ ચયા અને મુસલમાનો તરફથી વઝીરઅલીએ ૧૯૭ કર્યા હતા, પરંતુ નાઇડુની ચમત્કારી રમત તે તો એમની પોતાનીજ. પરંતુ હોંદુઓ તરફથી ક્વોર્ટરગુલર ટુર્નામેન્ટમાં વધારેમાં

વધારે વ્યક્તિગત રોકાર કરવાનું માન રા. બાઇએ નાઇડુના હાથમાંથી ખુચવી લીધું છે. બાઇ હજી તો ઉંમરે નાના છે, અને વીલ્સન કોલેજમાં અભ્યાસ કરે છે. તેમની બેટ્સમેન તરીકેની રમત જેટલી છટાદાર છે તેટલીજ સલામત છે. નાઇડુના જેવી લીલા તો તેઓ નથી કરી શકતા, પરંતુ તેઓની રમવાની કલા ઉંચા પ્રકારની અને અનેકદેશી છે એમાં શંકા નથી. તેઓ જેમ જેમ ઉંમરે મોટા થતા જાય તેમ તેમ વધારે ને વધારે સારા બેટ્સમેન અને શ્રીહર યાય અને ગુજરાતી હોંદુઓના ગારવમાં વૃદ્ધિ કરે એ શુભેચ્છા છે!

સેખક.

૨૧. એરવ લંહુગીર સોરાખી તારપીરવાતા,

બી એ, પીએચ ડી

સમ્ય, સાહિત્ય સંસદ

૧૩૨૩૩૩૨૬૦૦૦૦

જ્યા કે એક પ્રજામાં નરણવન સુધે છે ત્યારે અનેક પ્રકાર ની ઝંકપનાનાં ચિન્હો પ્રજામાં પ્રગી નીકળે છે, અને એવા ચિન્હોમાં ભાષાની ઐક્યતા મુખ્ય ગણી શકાય. પ્રાચીન સમયમાં પણ એજ ભાવ સ્પષ્ટ દેખાય છે. પ્રાચીન પ્રજાઓમાં પોતાની ભાષા બોલી ન શકે એવી અન્ય પ્રજાઓની અવગણના થતી ઓક લેકેઁ અન્ય પ્રજાઓને “બાર્બરો” (Barbaroi) ને નામે ઓળખતા, એ નામનો અર્થ “બર્બર કરનારા” અથવા “જ સમજ પડે તેવું બનનારા” થાય છે. સામાન્ય પ્રજાજીવનમાં ભાષા મુખ્ય સ્થાન ધરાવે છે. ભાષાની ઐક્યતા હોય તોજ પ્રજા પરસ્પર નિકટ સંબંધમાં આવી શકે, તોજ પ્રજા પોતાની ઐક્યતા સમગ્ર તેમજ સાધી શકે.

પરંતુ આપણે આપણા ઉત્સાહને કાબડે

એમ પણ ન સમજવું કે પ્રજાની ઐક્યતા માધ્યમમાં ભાષા એક માત્ર સાધન છે. ભારત વર્ષના આપણા કુટુમ્બક ‘ગુમેઝકો’-એઓ આપણુ આ નવું ભારતવર્ષ જેવા રાજ્ય નથી તેઓ-આપણને વારંવાર વાત આપે છે કે ‘ભારત એક દેશ થક શકે? તમારા દેશમાં તો સેક્ટોરો ભાષાઓ બોલાય છે.’ આ સવાલની લગભર ઉડી તપસ આપણે હલો રથાને કરીશું. માત્ર આરભમાં એક વાત ધન્યવાદ હાથની અવરકની છે. તે એ કે ‘વર્ણવે ભાષા એકસવાર સાર્વજનિક સાધનો હૈશ એક મુખ્ય સાધન લેખાય, જતાએ સર્વાધરિ ન મણાય અને એવું એકતુજ સાધન તો નજ લેખાય. પૂરંકાવના મહાન સામાજીય માત્ર ભાષાની ઐક્યતા પરજ રચાયાં નહતા. “આપણેદ હોય તો દેવભોવ પણ હોયન” એવું મૂલ મહણ કરી સકાય નહ.

* આ લેખ ૬ સ ૧૯૧૬ મા અંગ્રેજીમાં પ્રકાશ થયો હતો.

પ્રકાશ થયો હતો. અને ગુજરાતી અનુવાદ થયો હતો.

તેથી ઉદ્દેશ સૂત્ર કે “ભાષાની ઐક્યતાથી પ્રજાની ઐક્યતા હોયજ” એ પણ ન સ્વીકારી શકાય. આપણા દેશનુંજ દૃષ્ટાંત લઈએ:

હીંદુ પ્રજામાં જે ધર્મની તેમજ આચાર-વિચાર ઇત્યાદિ સંસ્કારોની જે ઐક્યતા છે તે ભાષાભેદને નહીં ગણકારતાં સમસ્ત હીંદુ પ્રજાને એક વ્યક્તિરૂપે જોડે છે, એથી ઉદ્દેશ ઇચ્છાંક અને આપણી પ્રજાઓ એકજ ભાષા બોલે છે, છતાંયે તેઓનો પરસ્પર વિરોધ એવડો મોટો છે જે ભાષા તે દૂર કરવા કેવળ અશક્ત થઈ છે. એથી આપણે ઉપલાં જે સૂત્રો છોડી એક નવુંજ સૂત્ર સ્વીકારવું જોઈએ કે “પ્રજાજીવનની ઐક્યતા સાધવા માટેના ઉપાયોમાં ભાષાને પણ કેંક અગ્રસ્થાન મળવું જોઈએ.” ખીન્ન સાધનો (ધર્મ, આચાર-વિચાર ઇત્યાદિ) જે ઐક્યતા પ્રેરતાં હોય તો ભાષા એમને બહુજ સમર્થ ટેકો આપી શકે.

હાલના સમયમાં “India is a mere geographical expression” (ભારતવર્ષની ઐક્યતા માત્ર ભૂગોળના પુસ્તકોમાંજ સંપડે) એવાં સૂત્રનું ખંડન કરવાની અગત્ય નથી. જ્યારે આપણી પ્રજા અર્ધનિદ્રાની અવસ્થામાં પડી હતી ત્યારે એ સૂત્રમાં કેંક સત્ય હતું; પણ મહાત્મા ગાંધીના યુગમાં તો આપણે એટલું તો શીખ્યા છીએ કે ગમે તેવાં પરિવર્તનો છતાંયે આ ભૂમિની બધી કહેવાતી “લિજ (લિજ પ્રજાઓ)” એકજ મુળમાથી નીકળી છે. વૃક્ષ બધું મોટું વધવાથી શાખાઓ એકમેકથી દૂર દૂર ફેલાઈ ગઈ છે, પણ મૂળ એકજ છે, અને પ્રત્યેક શાખા એકજ મૂળમાંથી પેતાનું પોપણ મેળવે છે. આ ઐક્યતા કોઈ અસહકારી અથવા “હોમરુલર” ના મગજનો ધખારો નથી પણ દત્તિદાસે પુરવાર

કરેલ સત્ય છે. જ્યારથી આર્થ પ્રજા પવિત્ર ભૂમિમાં આવી વસી ત્યારથી આર્થ સંસ્કાર-ઐક્યતા આપણા દેશના સેંકડો હજારો વરસના ઇતિહાસમાં સ્પષ્ટ દેખાય છે. એજ ઐક્ય-ને કારણ આપણી પ્રજાની હરતી છે. એનો પ્રત્યક્ષ પુરાવો આપણાં દેશમાં પાંચ સર્વોપરિ તીર્થ સ્થળો છે. ઉત્તરે કેદારનાથ, પૂર્વે પુરી, દક્ષિણે રામેશ્વરમ, પશ્ચિમે દ્વારકા અને મધ્યમાં કાશી, એ પાંચ પવિત્ર તીર્થો આ ભૂમિને ચાર ખુણે તથા મધ્યમાં ગોઠવાએલાં છે અને ઐક્યતા સાધવામાં એ સુખ્ય ભાગ ભજવે છે. એ પાંચ સ્થળોમાં ભારત નિવાસીઓની મિતતા તેમજ ઐક્યતા પ્રત્યક્ષ દૃષ્ટિગોચર થાય છે.

ઉર્દુના જાણીતા કવિ શેખ (સર) મદમદ ઇકબાલે કહ્યું છે:

યુનાનો મીસ્ત્રો શામાં સળ મીઠ ગયે જહાસે
બાકો હય લેહીન અખતક નામે નીશાં હમારાઃ
ફજ બાત હય કે હસ્તી મીઠતી નહીં હમારી
સરીશો રહા હૈ દુસ્મન હૈરે અમાં હમારા.

સદીઓ સુધી “ઝમાનાનો દૈર” અમારો દુરમન રહ્યો છતાં અમારી હરતી રહી છે; જ્યારે આપણી ભારતભૂમિનાં સમકાલીન યુનાન, મીસ્ર, રોમનું નામ માત્ર રહ્યું છે. એમાં ઇશ્વરની કેંક ગૂઢ “વાત” જણાય છે. હજી આપણી પ્રજાનું અસ્તિત્વ જળવાઈ રહ્યું છે એજ આપણી આશાઓને ફરી સજીવન કરે છે. અને અસારે જ્યારે દેશમાં નવજીવનની જિમ્મીઓ ચોતરફ ઉછળી રહી છે, ત્યારે આ ઐક્યતાનું ખરું રહસ્ય સમજવા માંડે છે. ઇશ્વરની સૃષ્ટિમાં આ પવિત્ર ભૂમિનું કાપું હજી પુરું થયું નથી. પૂર્વકાલમાં પ્રભાવાન આજ દેશે જગતને આપ્યું હતું અને ભવિષ્યમાં પણ સમસ્ત સંસારના ધર્મગુરુ થવાનું

આજ દેશને નિર્માણ થએલું છે. આજ પ્રજા પૂર્વકાલમા પૃથ્વી પર આમ પ્રજા ગણાતી અને હરી એક વાર એ પ્રજાને પોતાનું કમ્પેન્સ-મનુષ્ય માનના નેતાતરીકે-મદદ કરતું છે આવાળિના પુનઃદાર પ્રદેશ, આ સર્વોચ્ચના અધિકાર જ્યાં, દળરો વધોના "ક્રમાનાતા દેર" જ્યાં, આ પ્રજાને હજારો હજાર રાખી છે. એ હજાર નિર્મિત થારે આરંભનાનો મમ્મ નિકટ આવે છે અને આજે મમ્મુતિના નગ દિવસનો અપોલોધ થઈ રહ્યો છે યોગ્ય વખતમા સુરેન્દ્રમા પ્રવેશો.

ઉપર જે ઉપમા આપી છે તે યોગ્ય છે કમ્પેન્સ દેવા દત્તાર દેશ દત્તાર વર્ણી આ દેશ અધિકારમા, જાણે સ્વમાન્યમા થયો દત્તો સાધારણ દૃષ્ટિએ પ્રજાના અનેક વિભાગ થયેના દેખાય છે અને પ્રત્યેક વિભાગ ની મસ્તુતિ તથા કલિદાસ નીરાળા જણાય છે. પણ એ જગ્યા ભિન્નભિન્ન ખંડમાં આવે સરકુનિની એકપતા જગ્યામાં રહેલી છે. જાણે જુદાજુદા રત્નોને સોનેરી તારમાં પરોતીને દારે બનાવેલો છે. એ દાર આપણી પરમ જ્ઞાન કારન માતાન ગજામાં આરોપણ છે. પ્રત્યેક રત્ન સુક જોઈએ અને એક સુધી દેવા નહીં પ્રત્યેક રત્ન જુદું છે. પણ દાર તે એકજ છે, દારની રચના તે એકજ છે એ જુદાંજુદાં રત્નો તે જુદાજુદા વિભાગોની મસ્તુતિ સમજો. એ સરકુનિ આવાદાર પ્રતિનિધિત થાય છે આરે આપણે આપણા વિષયની દૃષ્ટિથી એ રત્નોને આવાઓજ મમ્મજો તે બોલુ ગણાતો નહીં. આપણું દેશનું નવજીવન શોભાવવા દરેક આવાસ્તનું તેજ પ્રકે પ્રકાશનું જોઈએ. રત્નની કીમત માત્ર તેના પોતાના તેજ પરથી થતી નથી, પણ

તે દારમાં કયું રચન થયેલું છે તે પરથી થાય છે એટલે આપણા દેશની દરેક આવાની ઉત્તિ તરફ લક્ષ આપના આવા કારનની ઉત્તિ જુદાતી જોઈતી નથી એક પ્રજા, એક દેશ દેખ તે એક રાષ્ટ્રીય આજ પણ દોષીજ જોઈએ. એટલે આપણા વિષયની ચર્ચા બે આવાજ વડેચાઈ જાય છે-૧ પ્રાતિક (Pratikal) અને ૨. માધ્યમ (Madyam).

આપણી ઉત્તિના પગધારો તેમજ વિરોધિઓ જ્યારે આ દેશની આવાઓ આ રચા કરે છે ત્યારે તેપની મમ્મજા જોના આવાદ થઈ જાય છે 'અધાના મતમાં એમ કે 'આવી જાણી આવાઓ દેખ તે દેશની એકપતા કમ સાધતી' આપણે એ સત્યાસ આવાદારની દૃષ્ટિએ તપાસીએ

આવાઓમાં "માતી" (Madhmad) અને "બેલી" (Dialect) એ બેથા એક ગણવામાં આવે છે આપણામાં કોની છે જે "બાર માડમે બાલી મદદાય" અને એ કહેતી દદન ખરી ગણાય, કારણ કે "બેલી" (Dialect) એજ પ્રમાણે દર માનમાં જુદી દેખ થાય. એ રીતે જો "બેલી" ને "માતી" બનેને બેળી નાખી કદીએ તે પૃથ્વીના કાષ્ટ પણ દેશમાં અનેક આવાઓ ગણાય પણ ખરી રીતે "માતી" કમ્પેન્સ અથવા આપણે દેક મસ્તુતિ કરવો જોઈએ. આપણા વિષયની દૃષ્ટિએ આપણે "માતી" માં બે વાત અવરથ જોવી જોઈએ એક તે સાદિલ વસ્તુ. આ અવરથ નજ ગણાય પણ આપણા આ વિષય આરે જોની અગત્યતા સ્વીકારવી પડશે બીજી વાત એ બે અસિદ્ધિ વર્જને પરસ્પર ન્યાં લગણુ સમજ પડી શકે ત્યાં લગણુ "બેલી" ગણાય ન સમજાય તે

જુદી “ભાષા” ગણાય. જેમકે કાઠીઆવાડનો કાઠ ગામડીઓ સુરત, યાલરુચ અથવા નડીઆદના ગામડોઆની વાત ફેટલેક અંશે સમજી શકે તેથી એ બધી એકજ “ભાષા”ની “બોલીઓ” ગણાવી નોંધ્યો. પરંતુ એજ કાઠીઆવાડી ગામડીઓ પુના અથવા નારીકના ગામડીઆની વાત જરાએ સમજી ન શકે કારણ એ જુદી “ભાષા” ની “બોલીઓ” છે. આ રીતે “બોલી” તથા “ભાષા”નો જે ફેર દેખાડયો છે તે સાધારણ માણસને સમજમાં આવે તેવા છે પણ એ વીશે વિવિધ પ્રકારના મત હોય છે એ તો કપુલ કરવું જ નોંધ્યો. એ રીતે જે આપણે સમજીએ તો હીંદુસ્તાનમાં સાહિત્ય ધરાવનાર નીચલી ૧૭ ભાષાઓ ગણી શકાય.

આર્ય ભાષાઓ: ૧. આસામી; ૨. ખંગાળી; ૩. ઉડીઆ; ૪. ખીહારી; ૫. હોંદી; ૬. ઉર્દુ; ૭. બ્રજ; ૮. પંજાબી; ૯. સંધી; ૧૦. રાજસ્થાની (અથવા મારવાડી); ૧૧. ગુજરાતી; ૧૨. મરાઠી; ૧૩. કાશ્મીરી.

દ્રાવિડી ભાષાઓ: ૧. તામીલ; ૨. તેલંગી; ૩. કન્નાડી; ૪. મળયાક્ષમ.

આપણા જેવા મોટા દેશ માટે એટલી ભાષા ઘણી નજ કહેવાય. એટલાજ વિસ્તારનો દુનીઆનો કોઈ પણ પ્રદેશ લઈએ તો એટલીજ અથવા એથી વધુ ભાષાઓ ગણી શકાય. યુરોપ ખંડમાં રુશીઆ હોડી દઈએ તો હીંદુસ્તાન જેટલો વિસ્તાર થાય. અને તેમાં નીચલી ૨૧ ભાષાઓ પ્રચલિત છે.

ઇટા-યુરોપીય ગણતરી: ૧. ઇંગ્લીશ; ૨. ડચ; ૩. હાઈ (High) જર્મન; ૪. ડેનીશ; ૫. સ્વીડીશ; ૬. ફ્રેંચ; ૭. ઇટાલીઅન; ૮. સ્પેનીશ; ૧૦. પોર્ટુગીઝ; ૧૧. રુમાનયન; ૧૨. પોલીશ; ૧૩. સર્વીઅન; ૧૪. બલ્ગેરીઅન; ૧૫. ગ્રીક

(અથવા બોહીમીઅન); ૧૬. ગ્રીક; ૧૭. આઈરીશ ૧૮. વેટ્શ.

ખીજ ગણતરી: ૧. રુઝ્કીશ; ૨. હંગેરીઅન; ૩. ફીનીશ.

એમાં નાની ભાષાઓ (જેવી કે, લીથુ-એનિયન, નીચ-જર્મન (Low-German); રોકાચ, ઇસાદિ) જે પણ સારું સાહિત્ય ધરાવે છે તે તો ગણી નથી. યુરોપમાં એ બોલીઓ ગણો તો ઇંગ્લાંડમાં ૫૦ ઉપર બોલીઓ ગણી શકાય. માત્ર લંડન શહેરમાં જોહામાં જોહી પાંચ-છ બોલીઓ બોલાતી હશે.

આવડા મોટા વિસ્તારમાં એકજ ભાષા હોઈ શકેજ નહીં. પણ સંસ્કૃતિ એક હોય ઇતિહાસ એક હોય; ભાવના એક હોય; લક્ષ્ય એક હોય. અને આપણા દેશમાં એ બધી પ્રકારની ઐક્યતા જડે છે અને ભાષાઓ લિખિત હોવા છતાંએ તે પણ આપણા દેશની ઐક્યતાનું એક સ્વરુપજ લેખી શકાય. કારણ આપણા દેશની આર્ય ભાષાઓમાં જે મેળ તથા સમાનતા છે તે ખીજ કોઈ પણ દેશની ભાષાઓમાં જડશે નહીં. જેટલો ઘાડો સંબંધ આપણી આર્ય ભાષાઓ પરસ્પર ધરાવે છે તેટલો ઘાડો સંબંધ યુરોપની કોઈ પણ બે ભાષા વચ્ચે જડશે નહીં. ગુજરાતી જાંબુનાર બે માસમાં આપણા દેશની કોઈ પણ ભાષા શીખી શકે. આપણાં સાહિત્યમાં મીરાંનોજ દાખલો જુઓ-તે ગુજરાતી તેમજ રાજસ્થાની સાહિત્યમાં હ્રસ્વ સ્થાન લોગવે છે. અને એ શીવાય એ ભાષાઓનાં સાહિત્ય તપાસો તો સઘળે એકજ આર્ય સંસ્કૃતિના પાયા પર રચા-એલું સાહિત્ય મળશે. હુંકમાં આપણી આર્ય ભાષાઓ લિખિત છતાંએ દેશના જુદાજુદા ભાગોને જોડે છે.

કહાય દેશ એમ પુછે ને "દ્રાવિડી ભાષાઓનું કેમ ?" તે પણ આર્ય મંરૂતિ માજ સમાઈ જશે. કેટલાકે વર્ષ પર દેવનાથ નામે મહત્ત્વે જણાવુ હતું, તેમા આપણા દેશની દરેક ભાષામા સેવો જણાતા. માત્ર બધા વાચી શકે તેટલા કાળે દેવનાગરી (ગાળખોધ) લીખીમાં જણાતા. તેમા દ્રાવિડી લેખોનુ તાત્પર્ય ભાષા ન જાણવા છતાંએ વ્યક્તિ વાર સમજવું, દારણકે એ ભાષાઓ પર સરૂતની જાણ બહુજા હડી પડી છે વળી આપણે એ પણ જોઈએ છીએ ને આપણા દેશમા મોટા શહેરો માં સહુ જાણે એ ભાષાઓ સાધારણ પ્રચલિત છે જેમકે મુખ્યમા ગુજરાતી ને મરાઠી, મદ્રાસમા તામીલ ને તેલંગી, કચ્છકાતમા બગાળી ને હોંદી.

ત્યારે એ ભાષાઓને ખીવવવા અને તેમની ઉત્પત્તિના માર્ગ શોધવા એ આપણુ પ્રથમ કર્તવ્ય છે એ માટે કૌંથી પહેલા માતૃભાષાની સેવા થવી જોઈએ

દરેક સુશિક્ષિત ભારતવાસીએ પોતાની માતૃભાષાનો હોડા અપ્યામ કરેલો હોવો જોઈએ. દુર્ભાગે આપણા દેશમા હજીએ બહુકો પડેમા છે જેમને પોતાની માતૃ ભાષા જરાએ આપડતી નથી એટલુજ નહીં પણ તે ન જાણવાનો તેમને ગર્વ રહે છે વળી સુધી આપણે (આ લેખકના સમ-કાલીન ભાષાઓએ) અંગ્રેજોનો અભ્યાસ કર્યો, તેને અંગ્રેજો આપણને અંગ્રેજીમા લખતુ બોલતુ મુગ્ધ થઈ પડ્યું છે પણ તેથી એમ ન જાણતુ ને માતૃભાષા દ્વારા કે નજ થઈ શકે અને એકાદ બે વાર એક અશુભ દરેક નજરે પડ્યું હતું તે એ કે એ ગુજરાતી ભાષાના પ્રોફેસરો પરસ્પર અંગ્રેજીમા જાતો ચલાવવા

હતા. આ ભાષાનમા આપણા બગાળી ભાષાઓ આપણાથી વધુા ચડે છે તેઓ પોતાની માતૃભાષામાં બોલવાને કહી ચુકના નથી, અને તેઓ માને છે કે મનુષ્યના હૃદય-નો કોઈ પણ ભાવ એવો ન હોય ને માતૃ ભાષા દ્વારા પ્રકાશ ન પામી શકે, માતૃ ભાષાની સેવા એ આપણુ પ્રથમ કર્તવ્ય છે માત્ર પ્રાથમિકજ નહીં પણ ઉચ્ચ શિક્ષણ પણ માતૃભાષા દ્વારાજ હોય એવુ બધા દેશભક્તોના હૃદયમા વસતું જોઈએ આજના જમાનાના નર્થ નવા શાસ્ત્રો જેવા કે બાયોલોજી શાસ્ત્ર (Hygiene) અર્થશાસ્ત્ર (Politics and Economics) ઇત્યાદિ માતૃભાષા દ્વારા કેમ ચાલ તે બાબે કુટલાકના મનને સંદેહ હોય, પણ આપણા દેશમા શુ સંસ્કૃત શરસી, અરબી જાણનારા વિદ્વાનોનો એટલો ટોરો છે ને તેઓ એ શાસ્ત્રોને બધે ખેંચતા શબ્દો મોઢી ન શકે ? એ શાસ્ત્રો શુ આ વીસમી સદીમાજ નીકળ્યા છે ને આપણા વાચાઓ એ બધાથી કેવળ અજાનજ દતા ? અને એમ પણ હોય તેઓ આપણને બને ત્યા સુધી આપણા સ્વદેશી શબ્દો બનાવતા કેટલી વાર ?

મારે એટલુ તો યુધાસાદી કહેતુ જોઈએ ને કેટલાક વિદ્વાનોના શબ્દો સર્વ દેશમા પ્રચલિત છે તેવા શબ્દોનો અનુવાદ કરવો હોય પડે નહીં જેમકે રસાયણમા Oxygen, Nitrogen, Chlorine એજ રૂપમા રહે તે હરકત નહીં પણ Gold નો સોનું Iron એટલે "લોહું" એ મુખ્ય અનુવાદ થયો જોઈએ ડુકમા એજ ને અનુવાદ એવો જોઈએ કે સાધારણ માણસ જદ સમજી શકે જેમકે Hydrogen gas નો અનુવાદ "હાઈડ્રજન ગેસ" કરીએ તો સમજના તેમજ

યાદ રાખતાં કેંક વિલંબ થાય. તેજ મુજબ હેડમાસ્ટરને ઠેકાણે “પ્રયમાધ્યક્ષ” કરવું માત્ર પાંડિત્ય દેખાડવું જ ગણાય.* સામાન્ય લોકોને શિક્ષણ મળે અને તેથી ઝટ સમજી શકાય એવી ભાષામાં વિજ્ઞાનના બધા વિષયો લખાવા જોઈએ. અને એવા લેખોમાં લખનાર કરતાં વાંચનારનું હિત આગળ પડતું લેખાવું જોઈએ.

માતૃભાષાની ખરી ખુબીઓ ખીજી ભાષા સાથે તુલના થવાથીજ માલમ પડે માટે માતૃભાષાનું શિક્ષણ “તુલનાત્મક” હોવું જ જોઈએ. એમ કર્વાઈ આ દેશની ભાષાઓમાં પણ જે ઐક્યતા છે તે વધુ સ્પષ્ટ થશે અને દેશની ઐક્યતા સાધવાને માતૃભાષાનો ડુંડો અભ્યાસ બહુજ ઉત્તમ સાધન થઈ પડશે. માતૃભાષા શીખ્યાથી એક ખીજે મોટા ફાયદો થાય છે તે એ કે આપણું સ્વમાન ને આપણું દેશ પ્રત્યે પ્રીતિ વધે છે. નરસિંહ મહેતા, માલણ, અખો અને પ્રેમાનંદ આપણી માયા બોલતા હતા એજ જાણુવે આપણું હૈયું કેટલું ઉચે આવે છે! માટે માતૃભાષાની સેવા તે દેશસેવાનું પહેલું પગલું.

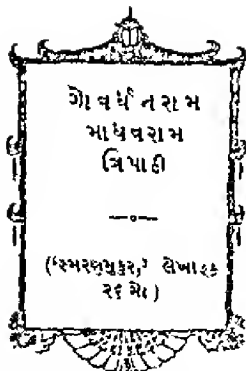
હવે આપણે હીદ માટેની રાષ્ટ્રીયભાષા કયી થાય તે પ્રશ્નની ચર્ચા કરીએ. આ સંબંધે યાદ રાખવું જે એ રાષ્ટ્રીયભાષા માતૃભાષાના સ્થાને નહીં, પણ આ દેશના પ્રત્યેક પ્રાંતો વચ્ચે વ્યવહારના સાધનરૂપ ખીજી ભાષા તરીકે ગણાવી જોઈએ. બહુજ નિકટના લવિષ્યમાં આપણો દેશ પોતાનું પુરાતન ઉચ્ચ સ્થાન આપણે પ્રજાઓના સિરોમણિ ચઢી કરી એક વાર ગ્રહણ કરશે. તે સમયે આ

નવ્ય ભારતની ઐક્યતાના બાહ્ય સ્વરૂપ જેવી એક ભાષા પણ જોઈશેજ. એ પૃથ્વી એમ અનુમાન તો નજ નીકળે કે પ્રત્યેક ભારતવાસી બે ભાષા જાણતો અને બોલતો થશે. આપણી અસંખ્ય વસ્તી માટે આ બનવું અશક્યજ ગણાય. છતાંજે એમ તો આપણને જરૂરજ સ્વીકારવું જોઈએ કે પ્રત્યેક પ્રાંતના તેતાગણ રાષ્ટ્રીય જીવન કાળે, રાષ્ટ્રીય પ્રગતિમાં પરસ્પર સહાનુભૂતિ કે વિરોધ દર્શાવવા માટે એકજ સામાન્ય ભાષાનો ઉપયોગ કરશે. એ ભાષા આપણા દેશનીજ ભાષાઓ પૈકી એક હોવીજ જોઈએ, કારણકે રાષ્ટ્રીય ભાષા એવી જોઈએ જેનાં મૂલ આપણીજ ભૂમિમાં ગૂઢ રહેલાં હોય તથા જેમાં આપણા હૃદયની સર્વ લાવનાઓ, આપણી સંસ્કૃતિ, આપણો ધર્મ, જરાએ અચકયા વિના પ્રકટ કરી શકીએ.

એજ કારણથી અંગ્રેજી ભાષા એ સ્થાન ગ્રહણ કરી શકે નહીં. યદ્યપિ આપણે એ પણ ક્યુલ રાખીએ જે આ દેશની હાલની સઘળી ભાષાઓ કરતાં અંગ્રેજી ભાષા ધણી આગળ વધેલી છે, એવું સાહિત્ય આપણી બધી ભાષાઓનાં સાહિત્યો સાથે મળે તે કરતાંજે ધણું વિશાલ છે, તોપણ એ બધું છતાંજે, અંગ્રેજી ભાષામાં આપણા મનના ભાવો આપણા હૃદયની ઉચ્ચ લાવના અને આપણી વાંછનાઓ સ્પષ્ટ અને સચોટરૂપે પ્રગટ કરી શકાય નહીં. તેનું એકજ કારણ છે. તે એ જે અંગ્રેજી ભાષાનું મુલ ભારતભૂમિમાં નથી. એનો વિકાસ આ પુણ્ય ભૂમિમાં થયો નથી. એથી એ ગમે તેવી ઉચ્ચ સ્થાને

[વધુ માટે જુઓ પૃષ્ઠ ૫૬૩]

* આજ કારણથી ઘણાક સારા સાહસીનાં લખાણો બહુજ શોડાઓ વાંધો તથા સમજી શકે છે. આપણા ગુજરાતી વાંચનારાઓ મોટે ભાગે “પારસી સાહિત્ય” વાંચે છે તેનું પણ આજ કારણ છે. ચાસ્તુ—એ જુદોજ વિષય છે.

ગોવર્ધનરામ
માધવરામ
ત્રિપાઠી

(સમસ્તગુરુ, લેખાલક
રજા મે.)

લેખક

રા. નરસિંહરાવ મોગાનાથ

બી. એ, સી. એમ

—૧૯૨૮—

ગોવર્ધનભાઈ વિશે શુ સખુ નોટવું
વખરાનું હતું તે અન્ય પ્રયત્ને
લાખી ચૂકેલું.

એક બહેનો: અને વિદ્યાશ્રમગચ્છો
રમેશ્વરો દનો. દેની રમેશ્વરના એ એકવા
વખાણ કરતે કહ્યું. "રમેશ્વર સારી થઈ છે"
એટલે એ બોલ્યો. "હેમા મ્હારું કશું નથી
રમ તો બધી મામશ્રીમા ધિરતો મૂક્યો
હોય છે. હું તો માત્ર ફેરફાર કરું છું." એ કહ્યું:
"ફેરફાર મારો થયો છે" આ દજાન સારી
નહીં, પણ અપારો આજના પ્રસન્ને લાગુ
પાડું! બધી સામગ્રી ઉપસ્થિત થઈ જ મર્ધ
છે, હેમાં માત્ર ફેરફાર કરીને વાચક આજના
હું રજા કરીશ. એ રમેશ્વરો મ્હારો દનો:
'ફેરફાર' સારો થયો છે—એ વાચક દેલું
સાંભળ્યું નહોતું મ્હારા આ લેખ વિશે પણ
'ફેરફાર' સારો થયો છે' કે 'નહીં થયો છે'

જો કહેશે તે સખ-ધે હું પણ મ્હારો જ થઈશ,
મ્હારો જૂનો લેખ વાચ્યો હશે, ત્યજ પ્રતિ
જેવ જન—અને એ લોકોમાના ફેરફારની
અપ્રસન્નતા મ્હને કોમુદિનના કરાજે તે પણ
હું જાણું છતાં મેટા થઈ છું.

સમય ઈ. સ. ૧૯૭૬, જાન્યુઆરી
માસ સ્થળ—ચીનાખામ, મનસુખરામ
સ્વર્ણમના મકાનનો આરોધો.—હું બિમો છું.
નવા તાજા બી. એ મા પાસ થયેલા પાચ
છ મિત્રોનું મંડળ, હેમાં એક તેજસ્વી મુખ
મુદ્રાવાળો, કિત્તાહના કોસથી ચાલતો, મૂર્તિ—
તે ગોવર્ધનભાઈ, ચીનાખામના પાછલા મકાન
મા મિત્રોના 'કલમ' તરફ જતા હતા. હું
કુતૂહલ, માન, અને કાંઈક રમૂજના આડંબુ-
થી એ દેખાવ ભોઈ રહ્યો છું—અને આ
પ્રથમ દર્શન, રમેશ્વરના આદરનું બીજા આજ
વત્તાં.

પછી, મનસુખરામભાઈને ઘેર ગોવર્ધન-ભાઈ તો રહેતા જ હતા, અને હું અતિથિ હતો એટલે સંપર્ક વધારે નિકટ થયો જ. બીજો પ્રસંગ: એ સ્થળે મોરખીના એકમિનિસ્ટ્રેટર શંભુપ્રસાદ લક્ષ્મીલાલ નામે મનસુખરામભાઈને મળવા આવ્યા. એ ગણિતમાં બહુ કુશળ હતા. ગોવર્ધનભાઈને તથા મ્હને ગણિતનો એક દાખલો ગણવા આપ્યો. બંનેએ ગણ્યો, ઉત્તર ઘણો જ કઠંગી રકમવાળો આવતો હતો; છતાં સનિયમ ગણતરી કરીને, નિયમના શાસ્ત્ર સહ ઉપર શ્રદ્ધા રાખનારા મ્હારા મનને સંશય ના ઊપજ્યો; મ્હને તે ઉત્તર લખીને આપ્યો. ગોવર્ધનભાઈની મનની ઘટના અન્વેષણ માટે જુદા પ્રકારનો માર્ગ આદરનારી, તેથી એ ખંચાયા; હાલી કઠંગી રકમ તે આવે? અસંભવિત જણાતા અપૂર્ણાંક વળી એ ઉત્તરને વક્રવ્ય આપતા હતા. ‘શું હોયું જોઈયે?’ એ સ્વેચ્છાથી માની લીધેલી ભાવનાને વશ ગોવર્ધનરામ; એટલે હેમને સંશય જ રહ્યો. નિયમો ગણિતના પળાય પછી આમ? હેમને વિશે એમ જ, ભાવના અનાધાર માની લીધેલી તેના ઉપર અશ્રદ્ધા હેમને ના આવી. ગોવર્ધનભાઈની ભાવિપ્રવૃત્તિઓનું સ્વરૂપ આ બીજામાં હું જોઈશું.

સ્થળ: યુનિવર્સિટીનો કેનવોડેશન હોલ, સમય ૧૮૭૨ નો ફેબ્રુઆરી (મણવામાં); હું ઊંચેની ગેલેરીમાં વિદ્યાર્થીઓના ટાળામાં ઊભો ઊભો નીચે ભેગા થયેલા મુજાઈના પ્રતિષ્ઠિત મંડળને કુતૂહલથી જોઈશું. થોડી વારે યુનિવર્સિટીની પદવીનું માન નવીન લેવા માટેના ઉમેદવારો, તાજા પાસ થયેલા, સેનેટના મેમ્બરો વગેરેની પલટનને રૂપાની યોજ

પકડીને દોરનાર આસિસ્ટન્ટ રજિસ્ટ્રારના નેતૃત્વ પાછળ ચાલતા સરગસમાં બખ્ખેનાં જોડકાં આવેછે, તેમાં ગોવર્ધનભાઈની મૂર્તિને આનંદથી ઝોળખી કાઢેલું. બાળક તનસુખભાઈ જેને ‘કેનવોડેશન’ કહેતા હતા, તે ખેલ થઈ રહ્યો; ગોવર્ધનભાઈ એ નાટકમાં ઉત્સાહપૂર્ણ નાટકપાત્રોમાંના એક મ્હને દીધા. આ દર્શન હજી મુકુરમાં પ્રતિબિમ્બિત છે.

સમય ઈ. સ. ૧૮૮૧-૮૨ ની આસપાસનો; ગોવર્ધનભાઈ ભાવનગરમાં, હું મુંબાઈ, અમદાવાદમાં. હું તે વખતે કાવ્ય-રચના નવી જ કરવા લાગ્યો હતો. ‘મેઘ’ અને ‘ચંદા’ એ કાવ્યો ગોવર્ધનભાઈએ વાંચ્યાં. મ્હારા મિત્ર વરજરાય સંતોકરાય દસાઈ પણ ભાવનગર હાઇ સ્કૂલમાં શિક્ષક હતા; ગોવર્ધનભાઈને ઘેર જ રહેતા હતા;—મુંબાઈમાં હમારા અભ્યાસકાળમાં ગોવર્ધનભાઈને વરજભાઈનું ઝોળખાણ થયેલું ખરું. પણ આમ ભાવનગરમાં નિકટ પરિચય થયો. વરજભાઈએ મ્હને લખેલા કાઝળ ભેગો ગોવર્ધનભાઈનો પત્ર આવ્યો: ‘મેઘ’ અને ‘ચંદા’નાં વખાણ કર્યાં હતાં; અને કાવ્યો નામ વિના ‘શુદ્ધિપ્રકાશ’માં પ્રગટ કરાવેલાં તેથી ગોવર્ધનભાઈએ એ પત્રમાં લખ્યું: હું નહોતો જાણતો કે ત્હમે આમ છબુંદરની પેઠે ગ્રંથ રહીને ખોદતા હશે.

વરજભાઈ મ્હને આ પછી એક વાર મળ્યા ત્હારે મ્હારા એક બીજા કાવ્ય વિશે ગોવર્ધનભાઈની વૃત્તિની વાત હેમણે કહી. ‘મધ્ય રાત્રિયે કાવલ’ એ કાવ્ય પ્રગટ થયેલું ગોવર્ધનભાઈએ વાંચ્યું; ખોદ્યા: “આ કાવ્યમાં તો કાંઈ વિશેષ ચમત્કાર નથી.” આનંદ ધર્મને ફરી વાંચ્યું; વચમાંની એક

પંક્તિ પડી; “અનિત્ય ધીરે બરે પગલા-પગે
શાન્તિ રખે સહુ” એ પંક્તિમાં સારસ્વ સાચું,
અને ધ્રુવસત્રમાં ઢંકેપત્રી આદની ધીમે ધીમે
ધ્રુવસ વેશાધિજીતી દસ્યને સૌન્દર્યનો ઢોળ
મદાવે તેમ રિધિનિ મધ્ય સમય કાળની કદર
અતે કરી, ગોવર્ધનભાષિના મનનુ બધારણ
મધ્યપરીક્ષામાં પથ્ય સમય દર્શન કરતાં અવધવ
દર્શન વધારે કરનારુ હતું. હેનું જ આ
ઉદાહરણ ગણીશું.

મદારી કાવ્યકૃતિયોને સમ-ધે ગોવર્ધન-
ભાષિના વચ્ચેના બીજા એ પ્રસંગ માદ
આવે છે

‘કુસુમમાળા’ પ્રથમ પ્રગટ થઈ તે વખતે
ગોવર્ધનભાષિને એક પ્રત ભેટ આપી, તે
પ્રત કેટલાક વખત પછી મહે દીકી-હેમને
ધેર જ કે જીજે કદિ, તે માદ નથી. હેમા
દાશિયામાં જુદક જુદક વિચાર-એ કાવ્યો
વિશે-હેમજે પેનાસિલ વડે લખ્યા હતા એક
માદ આવે છે, ‘અભિન-દનાપક’ કાવ્ય હેમને
બહુ મધ્યુ દશે ઉપર ગેરો “Pathetic and
Sublime.” વસવતાનાપ્રાનિ પ્રનિધનિથી
હેમના હૃદયમાં આ પ્રકારનો સમજાવ જગ્યાનું
બીજા હેમની જ કૃતિમાં હું જોઈ સુકુહું:

“મનને મનનુપ્પદ બીજા હૈંદ
રવિવન્ત સ્વરૂપ અનુપ કીધું.

• • •

તરછેડી રમ્ય હડી ફૂર લેખી,
હર મલિલ ફેલાય થઈ તોય જાણી
હિન કેક મયા, હિન કેક જાણી,
થઈ તે ન જાણી ન કદાપિ થશે.”

હેમા કામળ ભાવોદયાર કરનારા હૃદયને
પિતૃભક્તિ તે પ્રેમ પ્રમદતા “અભિન-દનાપક”

મમભાવના ત-નુ ઉડીને કદરધાન બનાવે એ
સંભવિત સાગે છે.

બીજો પ્રસંગ ‘કુશી પોલી બાળ વિધવ’
('હૃદય વીણા' ૫. ૧૩-૧૮) એ કાવ્યને
મંજુર છે. ડી સ ૧૮૬૦ ની નાટ્યભૂતી
રત્નમાં અમદાવાદમાં દમારા જૂના વરમા-
દામાં પોલીની પોલીમા-કીવાનખાતાની
મેડીમાં ગોવર્ધનભાષિ, વરજભાષિ અને હ
ગતે સુતા હતા કેટલાક વખત ઉપર રમેજ
પાછલી રાત્રે ઊઠીને માનિક મોટે તૈયાર કરેલું
એ કાવ્ય વરજભાષિને તથા ગોવર્ધનભાષિને
રદવારમાં મહે વાચી સભળાવ્યું. ગોવર્ધન-
ભાષિ એ કાવ્ય વિશે આદણ જ કહ્યું
“I see it is the talk between
the unseen and the seen” પછી કહે
“મદને નવાઈ સાગળી હતી કે પદરોડમાં
જાનિ લખવા વાચવા બેસવાની વિદ્યાથીની
ટેવ હજી તદમે ઊડી નથી” (કાવ્યની નકલ
કરો હું ગણુગણુનો હતો તે ગોવર્ધનભાષિ
સાંભળેલું. લલિત મુજે. નહુતાગાલ ફવિ
કહે છે કવિતા કરતી વખતે કવિનો આત્મા
શુંજે છે, નો આમ હું મણુમણુ નહિ ?)-
કાવ્યપ્ર બરુ સ્વરૂપ હેમજે પારખેલું કેમ
નહિ હોય? હિંદુ વિધવાની કુદૈયાના
પરિણામનો સંપર્ક હેમા છે તેથી કહે
માત્રાજિક સુધારાની દિશામાં આત્મામરુરે
કર્તા જાણ, અદરખાનેથી તે “ગોવર્ધન
વર્ણી સુત ફર થઈ રસસાથી” એ વલ્લભ
ધિવરના વચનમાં ખરી ત્રણ પ્રગટ મધ્ય છે
હેમા ગોવર્ધનભાષિને આ કાવ્ય ખરા સ્વરૂપે
આકરેણુ ના કરે એ સંભવિત ધારુહું.
‘કુસુમમાળા’ને વૈષ્ણવ પ્રાપ્ત થતા પછી
સરગ્ગનીચ-દની સાથે મમારજામ ના

કરાવ્યું; આત્મલગ્ન તો રખાવ્યું જ, — એ સદ્ગત માનસશાસ્ત્રની અને હૃદયશાસ્ત્રની, જાણી, લાવનાઓને સ્પર્શ કરનારી સૃષ્ટિ જે કલાકારને હાથે ઘડાઈ તે, કલાકારને એ જ વૈધવ્યના જીવનનાં ખીન્નાં સ્વરૂપોની કરુણ દશાનો પક્ષ સ્પર્શ ના કરી સક્યો અને ‘દૃશી પડેલી બાળવિધવા’થી હેમના હૃદય ઉપર યોગ્ય છાપ પડી જણાઈ નહિ. આ વિરોધ નથી; માનવ વર્ગમાં અસુક લાવનાઓથી અભિપ્રાયો કેમ રંગાયછે તે તત્ત્વનું દર્શન અને ચમત્કાર જ આ પ્રસંગે જોઈએ.

મહારા સુંબાઈના અભ્યાસકાળના નિવાસ-સમયમાં ગોવર્ધનભાઈ મહને આઠે દહાડે એક વાર મળવા આવતા હતા. લલ્લુ ભગત-નો માળો, હેમાં ત્રણ દાદરા ચઢીને મ્હાની સરખી બે ઓપડીઓ, એ ગૂંગળાવનારા વાતાવરણમાં, એ વાતાવરણ જાણે છે જ નહિ, જાણે વિશાળ આકાશ અને સમુદ્રનો કિનારો હેવી પરિસ્થિતિમાં છિયે એમ ગોવર્ધનભાઈનું વિશાળ હૃદય જ મ્હને અનુભવગોચર થતું હતું.

ઈ. સ. ૧૮૮૨ પછી હમે સુંબાઈના સંપર્કથી છૂટા પડ્યા. ગોવર્ધનભાઈ ભાવનગરમાં હતા; મહારા મિત્ર વરજભાઈ હેમને ઘેર હતા. તે વખતે ‘સ્નેહમુદ્રા’ હસ્તલિખિત કાવ્યા રૂપમાં હતી; હેમાંથી જુદા જુદા ભાગ વરજભાઈને ગોવર્ધનભાઈએ વાંચી સંભળાવેલા અને હેની દીક્ષિ અને ચમત્કૃતિની પ્રશંસા વરજભાઈ મ્હારી આંજળ કરતા હતા; તેવામાં જ ગોવર્ધનભાઈ મહારા અમદાવાદના શહેરની અંદરના મકાનમાં પડેણુ રહેલા હતા. તે વખતે મહારા પિતા, બન્ધુ, વગેરેની આગળ એ ‘સ્નેહમુદ્રા’ માટે ધડેલી પ્રસ્તાવનાનો મુસદ્દો વાંચી સંભળાવેલો યાદ

આવેછે. એ પ્રસ્તાવના પ્રગટ થઈ નહિ; ફાણુ જાણે કેમ. હેમાં હ. હ. ધ્રુવની શૈલીને ‘તારાટપકીવાળી’ એમ વિશેષણ આપેલું સાંભરેછે.

‘સરસ્વતીચંદ્ર’નો પ્રથમ ભાગ હસ્તલિખિત રૂપમાં હતો; તે વખતે મહારા પિતા, બન્ધુ લીમરાવ, વગેરેની આગળ હેની વસ્તુધરના ગોવર્ધનભાઈએ સંવિસ્તર સમઝાવી હતી. લાખા-ખોલની પોલ્યમાં મહારા પિતામહ વખતનું ઘર, હેમાં દીવાનખાનાની મેઢી — એ આ દશ્યનું રથળ, ગોવર્ધનભાઈ હેમની રસ ઊપજાવતી છતાં દીર્ઘસૂત્રીપણાથી કંટાળો પણ ઊપજાવતી પદ્ધતિથી એ વાર્તાની કથા કહેતા બેસા છે; હમે સાંભળિયે છિયે; જેમની માગણીથી જ કથા શરૂ થઈ તે મહારા વડીલ બન્ધુ, લીમરાવ, કાયમના દરદથી શિયિલ શરીર પ્રકૃતિવાળા કંટાળીને ઊઠી જાયછે, — ગોવર્ધનભાઈના ધ્યાનમાં એ વાત છતાં સ્મિતમય મુખ અને સ્મિતમય હૃદયભાષ ગ્રાખીને વાર્તા કહેવાનું ચલાવ્યે જ જાયછે; — જાણતા નથી કે રોગથી મન્દ બનેલા લીમરાવનો કંટાળો પ્રત્યક્ષ જણાયો તે હમારા ગૃહ કંટાળાના પ્રતિનિધિ તરીકે જ જોવાનો હતો; આત્મનિમગ્ન ગોવર્ધનભાઈની ત્રાણી અસ્ખલિત વક્ષા જ કરેછે. આ ચિત્ર પ્રત્યક્ષ દ્રુણું ત્હારે લીમરાવ અને ગોવર્ધનરામ એ બે નિકટના મિત્રોનાં હૃદયોમાં પ્રવેશ કરી શકવાથી હું રમૂજની વૃત્તિથી જ જોઈ શકું.

લીમરાવની સાથેના મિત્રતાના સંબંધને પરિણામે ગોવર્ધનભાઈના સંબંધીઓમાં એક થમ ફેલાયો હતો. લીમરાવની પુત્રી જોડે વિધુર થયેલા ગોવર્ધનરામને લગ્ન સંબંધથી

જોડવાની સૂચના મનસુખરામભાઈએ પત્રદ્વારા કરી હતી. મહારા પિતાએ ઉત્તરમાં ના લખી હતી. આ વિશે ગોવર્ધનભાઈના સંબંધીઓએ એમ માન્યુ કે “બને પછના અમુક અમુક માલ્યોની તો અમતિ હતી, છતાં, અમુક કારણોને લીધે, આ ગોદરણ બધાને એક સરખી પ્રિય થઈ નહિ, અને વડનગરા નાગરમાના ગૃહસ્થ તથા વૈદિક એ બે વર્ગ વચ્ચેનો અન્તર ઘટાડવાનો આ પ્રયાસ નિષ્ફલ ગયો.” (‘શ્રીયુગગોવર્ધનગમ’ પૃષ્ઠ ૫૨). હુ ખાતરીથી કહી સકું એમ છે કે દ્વંમર પક્ષમાંથી એક પણ જાકિતની સમતિ નહોતી. વસ્તુસ્થિતિ જૂડીજ હતી, મહારા પિતાને પણ એ સંબંધ હટ નહોતો; અંગત વાપી નહોતો. છતાં અન્ય કારણોથી વાપો હતો. આ અંગે હમે લીમરાવની પુત્રીની મરોરી કરતા—રમૂજ મટી જન્તે વખતે હેનો ઉગર તો એજ હતો કે એ તો મહારા ગોવર્ધનકાકા ચમ. ગોવર્ધનભાઈએ આ બધાવને પોતાના હમરા કુટુંબને જોડેના મહાભાવ સંબંધને સ્થાર પણ કબુલિત કરનારો થવા દીધો નહોતો. કાંઈ જન્નુ જ નથી એમ હેમનું વર્તન હતું.

લીમરાવની કૃતિ-ચેતદ્વાનું ભાષાન્તર-ગોવર્ધનભાઈએ કાચી વધની રચના હેતુથી દૃષ્યયુક્ત માની હતી મ્હારે મ્હોએ ગોવર્ધન ભાઈ કહેના કે એ પ્રતિદ કરવા લાયક નથી એમ મ્હેં તો લીમરાવને રખાઈ કહેયું છે. આ હેમનો ખરા હૃદયથી બાંધેલો અભિપ્રાય હતો. પરંતુ એ અભિપ્રાયના પરિણામ અન્ય ખાતેના સપર્કથી કેવા અનિષ્ટ અને કટુતાવાદક થયાં તે વિચારુણું તો આજ મૈત્ર જ રાખુ છું. એ વિશે અન્ય પ્રસંગે હું લખી ચૂક્યો જ છું.

‘સરસ્વતીચન્દ્ર’ ભાગ ૧ લાની એક પ્રત કોરાં પાનાં વચ્ચા નખાવીને બંધાવેલી ગોવર્ધનભાઈએ મ્હને મોકલી, સૂચનાઓ, ટીકા, છંદાદિ અદર નોંધવાની માગણી કરી. મ્હેં કેટલીક સૂચનાઓ લખી પણ મોકલી. પણ અમલ થયો જણાયો નહિ ‘મોલી જવાયુ’ અથવા ‘ખોનાઈમયુ’ એ પ્રયોગને બદલે ‘ખોવાઈ જવાયુ’ એમ દ્વિયુગ રાકયનાવાળા દ્વિપિત પ્રયોગ વચ્ચે મ્હેં ધ્યાન એવેલુ બર્થ ગયાનું સાબરેલે. (‘ચાળણી’ ને બદલે ‘ચારણી’ એવા અણુદ પ્રયોગ મટે પણ ‘વસન્ત’માં મ્હેં ચર્ચા કરેલી ત્હેનો ઉત્તર પણ મોવર્ધનભાઈએ ચીમ્યા-મારે જ આપેલો તે વાદ આણુંજી તો એક ચાપછે કે ન્યામગુલા સાચવનારા ગોવર્ધનભાઈ પણ ગુમાની ઘડી અધ્યામ રીતે નમાવતા હતા ખરા.)

આ ગુલાની દારીમાં વિકૃતિ સંબંધે એકાદ બેદજનક પ્રસંગ પણ ઉપજ થયો હતો વરગભાઈ-ગોવર્ધનભાઈના ધમ્યા પર ના માણસ જેટલા પરિચયથી ભાવનગરમાં રહેલા, ભળી ગયેલા, કાલકમે નિરિવાદમઃ ગોવર્ધનભાઈના જ વરમા બાહુત તરીકે પાછા રહ્યા, તે પ્રસંગમાં ગોવર્ધનભાઈ બને હાજર નહિ. પણ ખીજાંઓના નિષ્ક્રિયનથી વરગભાઈના તમ્હની વાત સામળમાં, પૂઠમાં, મિના જ ગોવર્ધનભાઈએ એ શુદ્ધ હૃદય અને વર્તનના મિત્રને લેલ્ય કમોં તે હેરો કે હેમની ન્હેડે બોલવા-હેરાર પણ તમસે. આ વર્ણન જનક વાદ બ્બાદેથી જ ઠાકું.

ઈ સ ૧૮૮૮ થી ગુજરાતી જોડણીને સંબંધે મ્હેં જોરથી ચર્ચા ચલાવી હતી; ઉચ્ચારાનુમાર લેખેલો પણ કરીને મ્હારાં

લખાણોમાં પ્રયોગ શરૂ કર્યો; ધણાનાં મનમાં મ્હારી દલીલો જીતરી અને એ પદ્ધતિ સ્વીકારવા લાગ્યા. આમ ચાલતે ચાલતે આઠ વર્ષ પછી ગોવર્ધનભાઈએ ઈ. સ. ૧૮૯૬ ના આક્ટોબરના ‘સમાલોચક’માં પોતાની એક નવી જોડણીપદ્ધતિ રજૂ કરી. એ ‘પદ્ધતિમાં ક્ષતિયો અને ન્યૂનાધિકતા જણાવાથી મહે’ એ લેખ વિશે સચિરતર ચર્ચા ‘જ્ઞાનસુધા’ (આક્ટોબર, નોવેમ્બર, ડીસેમ્બર ૧૮૯૬)માં પ્રસિદ્ધ કરી. તે ઉપરથી ખાનગી પત્રમાં મહેને હેમણે લખ્યું: “સિંધ જેવા મુલકમાંથી આ ધૂમાડાના ગોટા ત્હમે કંઠાંથી કાઢ્યા!”; અને આ મુદ્દમાં પોતે હારશે તો પણ પુત્રાવિચ્છેત્ પરામવચ્ચ; એમ અસ્થાને મુરખખીપણું સ્વીકારનાડું વચન લખ્યું હતું. હું રમૂજથી હરથો. પરંતુ મ્હારા લેખના પ્રત્યુત્તર લેખમાં તો ગોવર્ધનભાઈ જરાક કોપને વશ થઈ જઈ એકમે અણુધટનાં વચનો લખી ગયા હતા. તેથી મહેને એ બન્ધુવત્ મિત્રને વિશે મનમાં ઝાનિ થઈ. ‘મહેન્જનો સંચર્ય’ જેવા અસંખ્ય આરોપ, સાંકડી શૈલીના ઉચ્ચાર કે હેવાં વચનોથી કેવળ અંગત આલેપ, ઇત્યાદિથી એ લેખ કલંકિત થયો હતો. અશુભ.

પણ આ સંજનધમાં ગોવર્ધનભાઈના હૃદયમાં હેવો તો મહ બંધાઈ ગયો હતો કે, અમદાવાદમાં પ્રથમ સાહિત્યપરિષદ્ ભરવાની યોજના માટે રણજિતરામ અને એક બે મિત્રો હેમને મળવા ગયા, તે વખતે પ્રથમ પ્રશ્ન ગોવર્ધનભાઈએ આમ જ પૂછ્યો: “પરિષદ્માં શું કરશો?—જોડણીની ચર્ચા?” પરિષદ્ ભરાઈ તે વખતે જોડણી વિશે કાંઈ પણ વધારે પગલું ના લેવાય તે માટે પરિ-

પદ્ધતિ કાર્યસ્વરૂપમાં હેવી સંરત મૂકી હતી કે કોઈ પણ વિષય ઉપર ઠરાવ રજૂ નાં કરવા આ સંજનધે હું પરિષદ્ માટે હુમસથી આવ્યો અને આ વાત જાણી, એટલે બેઠકને પ્રથમ દિવસે જ આણુંદરાંર મ્હારી બેઠે શ્રોતામંડળમાં બેઠા હતા હેમને મહે’ કહ્યું—હું પ્લેટ ફોર્મ ઉપર જઈને જોડણી સંજનધે કમિટી નીમવાનો ઠરાવ રજૂ કરવાનો અને બેઠકું કે શું ત્હમે બંધા કરાજો? Out of order મહેને ઠરાવશો, તો હું મહેને ચૂકું કરીશ,—આ મ્હારી વૃત્તિની અદબ અસર થઈ, અને બીજી બેઠકમાં ઠરાવ રજૂ પ્રમુખે જ જાણ્યામાં કર્યો—કમિટી નીમવાનો.

એ પરિપદ્ધતિ અંગે મિત્રમેળાપ થયો હતો; ફલાહાર, મ્હા પાણી, સંગીત ઇત્યાદિ વિનોદિયો બે ત્રણ કલાક આનંદમાં બધાએ ગાળ્યા. સંગીત સુન્દર ચાલતું હતું તે વખતે ગોવર્ધનભાઈ જોડણીની ચર્ચાને અંગે કેટલીક ચાંકાઓ પૂછી: ચર્ચાના બે ઉચ્ચાર વિશે; મહે’ સમાધાન ચાપ હેવા ઉત્તર આપ્યા. પરંતુ ઉચ્ચારશુપરીક્ષા માટે શ્રવણશક્તિની તીવ્રતાને અભાવે એ સમજવા નહિ. મહે’ વધારે પ્રયત્ન પણ કર્યો નહિ. કેમકે તે જ વખતે મધુર સંગીત ચાલતું હતું તે સાંભળવાની મજામાં લગ પડતો હતો અને તેથી હું મનમાં કચવાયો પણ હતો.

સાહિત્યક્ષેત્રમાં મ્હારા બંડખોર વર્તનથી—નરસિંહરાવ અને હેમનાં તરણુ મિત્રોએ જોડણીની બાબતમાં બંડ બીડાચું હેવા કાંઈક આરોપ ગોવર્ધનભાઈએ ‘સમાલોચક’ના લેખમાં મુક્યો હતો, તેથી કહ્યું કે મ્હારા બંડખોર વર્તનથી—ગોવર્ધનભાઈને કાંઈક અરુચિ ઉત્પન્ન થઈ હશે. તેથી પરિપદ્ધતિ

ઉપસંહાર વખતે કરેલા ભાવબુધ્ધિ ગોવર્ધન-
ભાષ્યે એક નવી શોધથી મળે છે. દાખી
નંબરવાળી આજ્ઞા રાખી દશે કે કેમ તે પ્રશ્ન
ભણે, પણ એ નવી શોધ હેનણે બહુ
ચત્કરદાયક, અને શ્રેષ્ઠતાએતુ કુતુહલ જરૂર
દેખાવીને પ્રમત કરી. એ નવી શોધ તે તો
કેશવજીએ કુવ ગોવર્ધનજીએ મન એ નવી
શોધ દશે, બધી સાહિત્યરમિક વર્ગમાં તો
કેશવજીએ જાણી જાણી સ્વપાઈ ચૂકી હતી
અસ્તુ—પેલા સમીપના મધુર ખનિતરફ પાછા
વળિયે. સંગીતવિદ્યાવજ્ઞા મિત્રમેળાખને
ખીજે દિવસે પરિવદની પૂર્ણશક્તિ કરતી
વખતે ગોવર્ધનજીએ બોલ્યા: આપણે ગઈ
કાલે મિત્રમેળાખમાં બધા ૧૨૨૫૨ મળી
ચડ્યા નહોતા. તે વખતે તો આપણે ચાલ
તાનમાં અને—” (૧૨૩મા હુ બોલ્યા: “આ-
પાનમાં”) વખતે માન્યોતો: “ગાનવાન તે
ગોવર્ધનજી ધન્યા અનધિકારી અવજને રમકીન
શેષાદ જ દશે:—મટે, હેમણે સુખવ્યુ કે.
આપણે વિખરાતા પુષ્પા બધા એક બીજાને
મળિયે તો સાડુ આ સુચનાનો અમલ
જૂની જ રીતે થયો બધા જઈ જઈને
ગોવર્ધનજીએ અને પૂજા-ઉપકાર—અણેસ.
નાઈ, પણ રૂપાદિયે પૂજા-ઉપકાર—
અર્પણ ગયા, અને કુતુહલ થઈને બાવના
વધા. હમે કેટલાક તો ગોવર્ધનજીએ
અંગેન નિતો જ હતા એટલે હમે તટસ્થ
રહ્યા આ કામ ઉચ્ચકામ પ્રેરે હેતુ તો નહોતુજ.
એકથી જાણતા વધારે મદદરવા સીંગ
વિષયમાં ગોવર્ધનજીએ અને મદારી વચ્ચે

દંડવંદ થયુ હતુ સામાજિક સુધારાના
વિષયમાં “દિન્દુઓની સામાજિક બાવનાઓ”
સભ્યે હેમણે અપદવાદમાં ઈ.સ. ૧૯૦૨ના *
જૂન કે જુલૈમાં સાંકલ્પમળાને અંગે
ભાવબુધ્ધિ આપ્યું. તેમાં ૩૬ સંસ્થાઓ—૬૪૮
અનિષ્ટ સર્વ સંસ્થાઓ—માટે દ્વંપત તકે
વારસીને વચ્ચાર કરશે હતો એ જ સમાજ
તરફ ચાલકવર્ગમાંથી—રજુજિતરામ અને
ખીજે એક મિત્ર—મદારી અને આજ્ઞા,
અને ભાવજી માટે માગણી કરી. “Social
Dynamics” (‘સામાજિક ચલનશાસ્ત્ર’)
એ મથણ લઈને ૨૬ ભાવજી કથું
અભાવાલ સાકરલાલ પ્રમુખશાને હતા.
(ગોવર્ધનજીએ તો પશુ એ જ પ્રમુખ હતો).
અંતમાં સાલજાણે તુલનાનિર્ણય આપ્યો,
મદારા વિચારોને હેમણે સીકાયે ગયા.

ઈ ૫ ૧૮૮૪ માં હુ ખેડા જિલ્લામાં
પ્રથમ સરકારી અધિકારે ચડ્યો તે વખતે
અમદાવાદથી આજુદ છુદારે હુ જતાનો
હતો ત્યારે નડિયાદ રોડને ગોવર્ધનજીએ
કરમેડાધેલો, સુજેયે ૫૪, ઘસડા લગડાતા
લગડાતા આજ્ઞા અને “જોજીજી”એ
આમદથી અને નિમચ્છુ રૂપું હતું કહીને
મને જમરજમતી જિતારીને અનુભવમળાઈને
વેર તેડી ગયા,—એ પ્રમગ હુ પાછળ કહી
મનેજી, + એ વખતના સ્નેહકાર ગોવર્ધનજીએ
૫૬૨ વીસ વર્ગના માળામાં બદલાઈ મથા દશે
આ યુદ્ધ પ્રસંગોથી એમ કોઈને લાગશે, પરંતુ
એમ માન્યરતો ભ્રમ તોડવાને હુ કહું છું કે
ગોવર્ધનજીએ હેરો અન્યાય આપ્યો નહિ.

* અમરજીવનકર લેખક * (‘ગુજરાત’ માં ૧૯૦૬ પૃષ્ઠ ૪૬૧) માં આ બનાવ મટે ઈ.સ.
૧૮૮૮-૮૯ નો સમય આપ્યો છે તે સ્ખલન કારણે

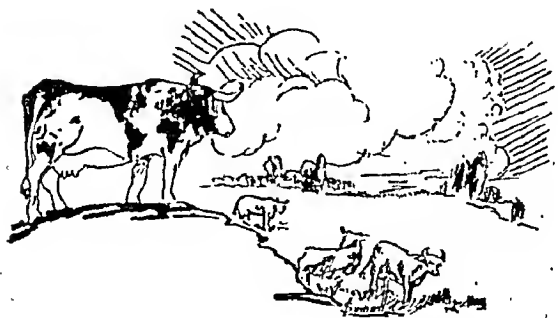
+ અમરજીવનકર-લેખક ૧૩ મે, ૧૯૩૦, કોલમ ૧ હો, પેરા ૧ હો. જુઓ ‘ગુજરાત’, અધિક
નંબર, ૧૯૦૬

દેમની હાલની જન્મગિદ ઉદારતાનાં પ્રમાણ
 મને અનેક વાર મનમાં દર્શાવે. એક જ પ્રસંગ
 મોખું : ઈ. સ. ૧૯૦૫ના એપ્રિલ માસમાં
 ગોવર્ધનભાઈના ખાસ આમદયુક્ત નિમંત્રણથી
 દૃ. અમદાવાદથી નડીયાદ દેમને મેરે મરે,
 દેમના ધરની પરસળમાં ફેંકમાં ભેગી દુધિયું
 દેમને બનાવશેવું દમે જમાએ પીવું. એ
 બાંધવિનાની બાંધથી રમેદની શ્રદ્ધ મર્મ, કાવિ
 નિશા ના મરે, પછી જુલાઈ માસમાં વજા
 દેમને મેરે દુ. મરે ત્યારે મને ગોવર્ધનભાઈ
 દેરે છે: "સોને આશરે લાગે છે કે આપને
 જે જુજુ વચ્ચે કેટલીક જામનેમાં મદદરત
 અભિપ્રાય વિશે અત્યંત દોષા કરતાં બંનેની
 મિત્રતાને કરી આપાન કેમ નહીં મરે!"—

દત્તર થો ! — એ જ કે ગોવર્ધનભાઈના દીકરા
 નીજન્યથી લોકસંગ આજીવનો જ દરો, અથવા
 મિત્રોનો પડો આરે આવીને સત્યદષ્ટિ અરજ
 મર્મ જતી દરો.

ગોવર્ધનભાઈની નડિયાદમાં ઉપર નોંધેલી
 મુજામતમાં અભિમતાના મૂલ ભજુદરે દત્ત
 મને તે વખતે ના સંમતિયા, દૃ. રત્નાકિરિ
 નોડની ઉપર પાછો મરે—મરે પરી મરે, મે
 મર્મ વીલી ન વીલી, અને

વરેશ કાવ! મરે મુજુ લેવ
 અમોદો મિત્ર બનુસમ એદ!
 તરપિ આવાસન એક છે,—સંસિ આવાસન
 ઉરસિ ફેરા મર્મ કદે દરે,
 તર્મ મે ન તર્મ ન તર્મ મરે.

સ્વ. મોવદનરામ માધવરામ ત્રિપાઠી
 ૧૪/૫ સ ૧૯૧૧ મરણ ૯ ૧૯૯૩

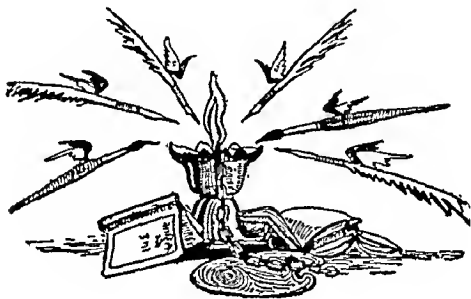
[સ્મરણ]

[૫ ઈયુન ૧૯૯૧]

ને સાંભળેલાં; નાનાભાઈ હરિદાસ જોડે ગોઠવી કરેલી; એમણે નવરોજી કર્કુનજી અને દાદાભાઈ નવરોજીને તેમની મધ્ય તપમાં પીછાણેલા; શ્રીરોજસાહે મહેતાની જવલંત કારકીર્દી જોએલી ને તટસ્થ રીતે નહોં પણ મદદનીશના ઉત્સાહથી. અને થોડાક મહીના પહેલાં સુધી આ લેખક સાથે રાજકીય ને ધારાશાસ્ત્રીય વિષય પર વાનગીત કરેલી. એમની હાજરીમાં સાઠ વર્ષનું ગુજરાત સમગ્ર રીતે સજીવન યતું; આપણા પૂર્વજો જોડેનો નિકટ સંબંધ સ્પષ્ટ થતો; અને ગુજરાત ફેરલું આગળ વધતું જાય છે તેનો ખ્યાલ આવતો.

‘ગુજરાતી કેસરી’ અને ‘કુર્મભૂમિ’

આ બે સાપ્તાહિકોએ ‘ગુજરાતી’ પત્રકાર જીવનમાં નવો ને આકર્ષક વધારો કર્યો છે. બંને આદેશ તંત્રીઓની પ્રેરણાથી આવે છે અને જાહેર જીવન પર સારી છાપ પાડવાની આગાહી આપે છે. બંનેની અભિલાષા ક્ષણિક વિષય અર્થો સંતોષ માનવાની નથી પણ સાંસ્કારિક બલ થવાની છે, એ બંને પ્રયાસોને સફલતા પ્રગળી અમે આવકારપૂર્વક અભિનંદન આપીએ છીએ.

રા. નાનાલાલ—પ્રહારક અને 'વિવેચક'

લેખક:

રા. વિજયરાય કલ્યાણરાય, બી. એ

ઉપમત્રી, સાહિત્યમંદિર

૩૩૦૦

સાહિત્યમંચન: લેખક રા. નાનાલાલ
દયપતરામ ડાંગર, પ્રકાશક: મદદદે
સમયદ ભાગ્યે, અમદાવાદ, મૂલ્ય રૂ. ૧-૪-૦૦.
કુલપંચાંગી: લેખક ને પ્રકાશક- રા. ગુણલાલ
ક. શુભ, અમદાવાદ, મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦૦
(રા. રમણભાઈનું પ્રસ્તાવના તથા રા. નાના-
લાલ કવિના ઉપોદ્યાન સાથે).

૧

હજુ તો ગયા વર્ષના પાંચ સ્ત્રીનામજ
'કોમલની પુતળી'ને અવધોત્તા અને રા.
નાનાલાલ ડાંગર વિવેચક છે કે નહીં તેની
તપાસ કરી હતી ને વાચકોને પાડ હતો. તે
વખતે અમને લેલખત જણાવ નહોતો કે
કવિરાજની એજ દિવાની પ્રતિષ્ઠાની પ્રતિષ્ઠા
એક વરસના હુંડા બાળામાં ફરીથી ઉત્થાનો
પ્રથમ આવશે. પણ, રા. ડાંગરની સામર્થ્ય

'વિવેચનાઓથી લગતુર' સાહિત્યમંચન-જોતી
માર્ગપ્રતિષ્ઠા આપણે તેમના નવજ જ્ઞાતીવાળા
આપણુ પછી ખાસ જિજ્ઞાસાપૂર્વક કરી રહ્યા
હતા તે અટીમે જાનાને હજારો પ્રાંથ જાદર
પડશે છે અલખત, આપણા પ્રાંથમાં એ તો.
એક આચાર્યકે વિવેચકોને હજારો પ્રાંથમાં છલ
વા જોઈએ એ જુના ન્યાયને અનુસરીને એ
પુનઃ વિવેચન માટે અમારી પર મોડલવાની
કામજી રાખી નથી, જા. એમના જેવા
લખ્ખરતિર લેખક જોનાથી ગુજરાતીએ હજુ
હજુ જાણે મુજબ છે નેની ફૂલિના મુજબમુજબ
ની માલિનીથી 'મુજબ'ના વાચકોને વચિત
રાખવા એ અમને ચોખ્ખા બાચું નથી-જોડે.
'સાહિત્યમંચન' આપણી વિવેચનાવા પર
મોડું અજાણુ પાડશે એ પણ અંતરની
આચાર્ય તો નિષ્કલ્પ નીતરી છે. એમ
અમે કયા વિના બાલતું નથી.

એ પુસ્તકમાંનાં લખાણોથી આપણે સૌ-પરિચિત છીએ. પ્રેમાનંદ, નર્મદ ને નવલરામ, તેમજ વીસમી સદીના સાહિત્ય અને જૈન સાહિત્યપરિષદ્ વીશેનાં ડાંચણુરૂપ લઘ્યાંતુલ્યાં લખણો; મીરાંને લગતા સાદર જ્યંતીવાળાં એમના બાવોદ્રેકલયાં ઉદ્દગારો; ‘હંદ અને કવિતા’ તથા ‘ગુજરાતી કવિતા અને સંગીત’ વીશેની એમની ભવ્ય ચર્ચારૂપદ અશસ્ત્રીય-તાઓ; એમની પાંચ વધુ ઓછે અંશે પ્રખ્યાત પ્રસ્તાવનાઓ-‘કલાપીતો વિરદ’, ‘ક્ષલિતાં કાવ્યો’, ‘કેશવ હ. શેડના રાસ’ અને સ્વ. કનુબહેનની ‘ગીતાંજલિ’ની તથા ‘દેકારવ-ની પુરવણી’ની; અને ગુજરાતના કલાલંકારનું એમણે અજમાવેલું ઉદ્દઘાટન: આ જૈદ રત્નો કલાંએ સાહિત્યસાગરના મંથન બાદ મહીતલને વીશે પ્રકાશિત કર્યાં છે. અને દ્વીરસાગરના મંથનમાં દૈવીઆસુરી ઉભય શક્તિઓની મદદ લેવાઇ હતી તેનું સ્મરણ આપે તેનું પણ કેટલુંક સાહિત્યક્ષીરના મંથનકારે તેમજ ‘કુલ પાંદડી’ ના ઉપોદ્ધાતકે સારગ્યું છે. હલાહલ અને રત્નરશ્મિને સદ્ધયાગ મંથનના આઘ મહારથીઓએ પણ સહજ ને સુંદર ગર્વે તો એમના છેલ્લામાં છેલ્લા અનુકરણકારે પણ તેને તેવાજ ગણવે પડે; ન ગણે તો મંથનપંથના પહેલાજ સૂત્રને લગ ચાય અને દેવો તેમજ દાનવોની દુઃસહ ખફગીના ભોગ ચરાને વખત આવે.

૨

આ અંથની પ્રસ્તાવનામાં વિવેચનના શીઘ્રસુદ્ધ તરીકે રા. કવિ રજ્જુ થાય કે. તેમાં તેમણે પોતાની વ્યામોહક શૈલીમાં, વિવેચન દેવું હોવું જોઈએ તે સંબંધી, કેટલાંક સ્વણી સત્યો, આગળ ધર્મો છે; ગદ્ય એ ત્રણ સદીઓની અગ્રેજી વિવેચનશૈલીઓની અધુરી

ને ઉપલક્ષ સમજણ આપી છે અને નવલરામ-નો વિભાગ પોતાને કેટલો સાથે છે તેની પીછાન દુનીઆને કરાવવાની અધીરાઈમાં તેમણે રા. રમણભાઈ તથા રા. નરસિંહરાવ-નાં વિવેચનોને ‘પક્ષવાદી’ ‘એકજ આંખે જોનાર’ વગેરે પદોથી વધાવીને, પોતાનીજ વિવેચક તરીકેની કમતાકાતને અચ્છે પુરાવે આપ્યો છે.

એ ઉતાવળા ને અલ્પવિચારી ઉભરાને સર્વિસ્તર ચર્ચાનું નામ આપવાની જરૂર અમને લાગતી નથી; એટલુંજ કહીશુંકે એ પ્રસ્તાવનામાં, બેતણુ ઢેકાણે ‘સાહિત્યમંથન’માં તથા રા. શુક્લ-ની કૃતિના અજળ ને બેનીશાન અહંકારભર્યા ઉપોદ્ધાતમાં જે નાનાલાલની ઝોળખાણુ પડે છે એ ‘વસંતોત્સવ’વાળા અદ્યુતરસિક કે ‘જ્યા અને જ્યંત’વાળા પરમ લાવનામુખે નાનાલાલ નથી. એમના આ નવા અવતારે આગળની ભવ્ય ઉજ્જવલતા ખોઈ છે; નિર્મલ સ્મિતતાને અજળી કરી છે; પહેલાંનાં અનુકરણીય શાંતિ-સંયમને પરાં કર્યો છે; ‘નમત્ત્વં યોગમુચ્યતે’ ટું ઉચ્ચારણુજ એટલી બધી વાર કર્યું છે કે તેના આચરણુ માટેની શક્તિ ને શક્તિ ખોઈ નાખી છે; અને પોતાની સ્વભાવ-સિદ્ધ કલાત્મક સમતોલતાની જાણે ઉમળકાભેર દરરાજ ખોલાવી છે. આ કથનો વાંચનારને અત્યુક્તિ ભરેલાં ન લાગે એટલા સારે તેને રા. કવિની અતનવીન આક્રમણુશૈલીના કેટલાક નમુના ઉપલાં બને પુસ્તકમાંથી સાદર કરીશું.

(૧) ‘આપણા નરસિંહરાવો કે મોડાલક્ષ્મીની પડદાધુપી કાવતરોળાકા;’ (૨) ‘ખસીસ કુસુમમાળાઓ કે પચારાં બહુકારનાં રસ-સામગ્રી, કલાસુષુતા, શબ્દમાધુર્ય ને કાવ્ય-પ્રસાદ પોતે ખોળી કાઢેલા નવીન લેખકની ‘કુલપાંદડી’માં છે; (૩) ‘પ્રાચીનતાનો

જોઈને એમની કલ્પના જળી-સળી ઉડે છે અને એ મહાદીપકના પ્રકાશ, ને પ્રતાપની જ્વાલાથી પેલી બીચારી અસલ કૃતિને ઝાંખી કે ભસ્મીભૂત કરે છે. જે પરમ સ્વાધ્ય આત્મસંયમ બીજા કવિ વિવેચકો-એટિ, કોલરીજ, આર્થર સાયમન, મી. ચેર્સ, મી. એલ્ફ્રેડ નોઇસ, મી. જોન ડ્રીકવોટર-આચરી શકે છે તે ટાગોર કે નાનાલાલ નથી આચરી શકતા. કવિ જો ખરો વિવેચક બનવા ચાહે તો ઉપલા નમુનાના લેખકની કલ્પના ઉપરાંત સુદૃઢ પૃથ્વીકરણ કરનારી તીક્ષ્ણ શુદ્ધિ-શક્તિ પણ તેનામાં હોવી જ જોઈએ. પણ જે મનોવૃત્તિ જરાજરામાં અગોચરતા ને અગમ્યતાની વાતો કરવા લાગે, જે 'કવિતા-માં જોમ છે, ને કલ્પનામાં વેગ છે' એવાં સુવિદિત સાદાં મત્તોની પાર જવાને અશક્ત પુરવાર થઈ છે, જેને સાહિત્યકૃતિ તપાસતી વખતે હરહંમેશ વિજ્યબહાર ને નવસમૃદ્ધિની, લાલિત્યપાટ ને રત્નપ્રાસાદોની જ સ્વામાવસ્થા સહજ થઈ છે, તે માહિત્યનું ઉડું કે ઉપયોગી નિરૂપણ, અભ્યાસ, વિચારણા કે માર્ગદર્શન મેટું નિરૂપણ કરવા અસમર્થ જ છે. એને હાથે મંથનજ થઈ શકે. અને ગુજરાતના અગ્રણી કવિએ તે કેવી કાબેલીઅત-યા કહ્યું છે તે ઉપલી ત્રણ પરથી સ્પષ્ટ થશે.

૪

‘કુલખાંદડી’ ના કર્તાથી ‘ગુજરાત’ના

વાંચકો અગણ્ય નથી. ગયાં એટલું વરસમાં લેખો પુરા થાય ત્યાં તુરત નીચે, ધણીએ વાર આ પાંદડીઓ ખરેલી એમની નજર ચઢી છે. ધણું કરીને એ લખાણોનું ‘કુલખાંદડી’ એવું મથાણું પણ એ વખતે આ પત્ર તરફથીજ પહેલું યોજનામાં આવ્યું હતું.

આમ હોવાથી એ પુસ્તકમાંથી ઉતારા આપવાની જરૂર જણાતી નથી. એટલું જ કહીશું કે રા. પૃથ્વીલાલ શુક્લનું કાર્ય એમની ઉમ્મરના આજના ધણા લેખકો કરતાં ધણું ચઢીઆતું છે. એમનામાં સહજ રસવૃત્તિ અને સ્વયંભૂ ઊર્મિથી રચના કરવાની સર્વ-શક્તિ છે. આર્પદષ્ટિ (vision) હજી વેધક નથી અને કલાકારને આવશ્યક વિશદતા, સંયમ ને સમતોલતાની ઓછપ હોવાથી કલા-વિધાન પણ, અખંડ રસનિબ્ધિત થાય તેવું સમૃદ્ધ ને મુરેખ નથી. પુસ્તકને પાને પાને આ કથનોનાં ઉદાહરણો જરૂરો.

આથી, રા. નાનાલાલ કવિ જેને મિલિ તરીકે રજૂ કરે છે તેને અમે આશરુપે જણીને, તેમને અનુમોદન આપીશું કે રા. શુક્લ પરિપક્વ વયે ગુજરાતને ચરસે ખરેખરે અને સર્વાંગ સંપૂર્ણ ‘શકવતી’ રસત્રય ધરીને સાહિત્યના શાલિવાહનની ઓંધી ને માનવંતી પદવી વરવા અને એ રીતે રા. કવિના કોડ પુરવા સમર્થ થાય.

(૨)

લેખક :

રા. દુર્ગાશંકર દેવજીરામ શાસ્ત્રી,

સભ્ય, સાહિત્ય મંસદ.

—૧૯૩૭—

ધૃમ્મપદ (મૂલ. અનુવાદ, ટિપ્પણી, પ્રસ્તાવના વગેરે સાથે) અનુવાદક :

સ. ધર્મોદ દાસગળી અને અ. રામનારાયણ વિ. પાંદે. પ્રકાશક : ગુજરાત પુરાતત્ત્વ મંદિર અમદાવાદ. મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦.

રાજકામ્યમાં પણ ધર્મભાવના દાખલ કરવાના તથા અધિસાત્મક અમલકારથી સ્વ-રાજ્ય મેળવવા માહતારા આ યુગમાં બૌદ્ધધર્મ અને જૈન ધર્મ તરફ આપણું વર્ગેય ધ્યાન ખેંચાય. એ તદ્દન સ્વાભાવિક છે. પણ જૂનકાળમાં એ જાને ધર્મોનાં સાહિત્ય તરફ બાજબી ધર્મે અતિશય ભેદભરી બતાવી છે એટલે પહેલું કામ આ ધર્મોનાં જૂન સાહિત્યને આપણી ભાષામાં ઉતારી પ્રભુ આગળ મુકવાનું છે.

ધર્મપદ પ્રાચીન બૌદ્ધ સાહિત્યનો એક સુંદર ગ્રંથ છે. પ્રાચીન પાલી સાહિત્યમાં ધર્મપદનું રચાન ક્યાં છે એ વીશે સંશ્લેષમાં પણ સરસ ધાવીતી પ્રસ્તાવનામાં અનુવાદકોએ આપી છે, અને બૌદ્ધ સાહિત્યનો પશ્ચિમ દીર્ઘનાં તે કર્મ્મનંદ કોમળીથી વધારે સારો અભ્યાસી કાંઈ દોષ એમ ભાવવામાં નથી. જૂની ધર્મપદ કે બૌદ્ધ ધર્મનાં અનુવાસી ન હોય તેમને નકામો લાગે એવા ખાસ સાંપ્રદાયિક ગ્રંથ નથી પણ જેને સ્મૃતિઓ સામાન્ય ધર્મ કહે છે તેનો બોધ કરનારાં સર્વ દેશકાળનાં મનુષ્યોને ઉપયોગી, છુટાં છુટાં, ટુકા ટુકા, સૌને સમજાવ તેવાં, જતા ભગવંત આચાર્યનાં ઉતારવામાં આવે તે બનત કલ્યાણ સારી આપે તેવાં સરસ ધર્મ વચનોના સમગ્રરૂપ એક નાનો ગ્રંથ છે વિદ્વાન અનુવાદકો કહે છે તેમ ધર્મપદમાં કેવળ બૌદ્ધ ધર્મનાજ નહીં પણ “ અનેક પથોના અમલ્ય બાલ્યોની ઉક્તિઓનો સમગ્ર ” કરવામાં આવ્યો છે. આ બધી ઉક્તિઓ “ અધિસાત્મક થયેલો પુણિ આપનારીજ છે ” કુશલ માનાકાર જુદીજુદી ભાવના રંગેલા પુણ્યોની ગુંથણીથી જેમ એક સરસ યુગ્મ કે એકાદ સુંદર માલા બનાવે તેવી ભાવના આ

ધર્મપદ છે.” એક સમયે દીર્ઘસ્થાનના અનેક પથોમાં કેવી ભાવનાં સમ્મ અને સદાનુભૂતિ દેતા ” અને તેના સુંદર વિચારોની આપણે એ ગણતના દેહમાં સર્વત્ર નીચરેલ ક્યાં કરતા અમલ્ય બાલ્યોમાં યશ કરતી એનો આ સરસ નમુનો છે

મૂળ પાલી ગ્રંથની ઉત્કૃષ્ટ ચેત્સવતા એટલી કુપસિદ્ધ છે કે એ વીશે તે કયુંજ કહેવાનું નથી. પાલી ઉક્તિઓનો અનુવાદ સાદા યુગરની ગણમાં કરવામાં આવ્યો છે. અનુવાદની શુદ્ધિની ખાતરી માટે તે ઉપરના એ નામજ વચ છે. છેવટ એ ગિપ્સો આવ્યા છે, તે ગ્રંથનો અભ્યાસ કરતા કાલકાલે ઉપરોચી થાય એવા છે

આ અનુવાદ ય યનુ સ્વરૂપ બહુનંદની સમજાવી દાખ એવું નથી એટલે નીચે નમુના દાખલ થોડા સુંદર થયેલો ઉતારવાં છે વધારે રસ પીવા કાલકાલે યુગકલ વારવાર વાંચવું.

દીર્ઘ મુસલમાન કજીઆદ ટાપી લારેલા દાલના પાતાવરણમાં નીચેનું વચન બેઉ કોમના અખ્યાતારવેશો દેવમાં કાઠરી રાખે તે એકમ માધવ કેવું સહેલું ધર્મ જાય ?

અર્ધાન્તર્ય અર્ધવિમ અર્ધિમિમ અર્ધામિમે ।
એ ત મ ઉપવદન્તિ વેત તે સુખમ્મિ ॥ ૧ ॥ ૪ ।

“ ધને માટે દીરી, અને ચલેલી, અને છતી ખેલ, એક હરી મરેા નેચેા એવી માલતી માઠ વળતા નથી તેમજ વેર રામે છે ” (૪)

કારણ કે —
જ દિ વેરત વાનિ સમ્મન્તીમ કુવાચન્મ ।

અર્ધેત વ સમ્મન્નિ દત ધમ્મે મ્માતલે ॥ ૫ ॥

“ અદીઆ કહી પણ પૌથી વેર યમગ નથી, અરેસી (પ્રેમથી) રામે છે એ સનાતન ધર્મ છે ” (૫)
બૌદ્ધ ધર્મ જેવા ધર્મપથોએ આ દેશમાં

આળસ, ખોટાપીને પડયા રહેતા, પ્રભાદી બાવાઓનો વર્ગ ઉભો કર્યો છે. એમ માનનારાઓએ ધમ્મપદના અપ્રમાદ વર્ગનાં વચનો વાંચવા જેવાં છે.

ઉદ્ગમવતો સતિમંતો મુચિકમ્મમ નિસ્સમ્મકારિનો ।
સંયતસ્મ ચ ધમ્મપ જીવિનો અપ્યવતસ્મ

યસોડમિ વહેતિ ॥

“દેહમાનવાળા, રમૂયિવાળા, શુચિકર્મવાળા, વિચારીને કામ કરનારા, સંયમ રાખનારા, ધર્મથી આર્થવિકા કરનારા, અપ્રમત પુરુષનો યશ વધે છે.” (૨-૪)

યશસ્વી યશા હજીનાર માણસ માટે એ દહાર વર્ષ પહેલાં ઉપદેશોના આ શુણા આજે પણ અપરપ સેવવા યોગ્ય છે. અર, એ શુણા વગર યશ ફલંભ છે. (૨-૧) વળી-

અપ્યમાદો અમનપદં પમાદો મન્નુનોપદમ્ ।

અપ્યમત્તા ન મીવન્તિ ચે પમત્તા યથામત્તા ॥

“અપ્રમાદ એ અમૃતનો માર્ગ છે પ્રમાદ એ મૃત્યુનો માર્ગ છે. અપ્રમત પુરુષો મરતા નથી, પ્રમત પુરુષો મૃત જેવાનું છે.”

મદાભારતના સનત્સુભાતીય પત્ર (ઉદ્યોગ પર્વોત્તર) માં આજ વિગાર નીચેના શબ્દોમાં દર્શો છે:—

અપ્રમાદમનુત્તર પ્રવીમિ પ્રમાદં વૈ મૃત્યુમદ પ્રવીમિ
આ વિગાર પહેલો કેના ચિત્તમા આવ્યો ? વળી-

પ્રતાપ્રાગદમારુપ અસોચ્યઃ સોચનો જનન ।

ભૂમિસ્થાનિય કૌલક્યઃ સર્વાન્પ્રાણોત્પદયતિ ॥

“પ્રતાપાસાદ ઉપર ચડીને પેતે શોભ કિનારો પ્રતા પુરુષ શોભ વર્ણા બધાં મનુષ્યોને, પર્વત ઉપર ઉભેલા બમિ ઉપર ઉભેલાં બધાંનું મુખે તેજો રિતે નુબે છે.”

આ શ્લોક યોગ સાદિત્યમાં પ્રસિદ્ધ છે. (જુઓ પદ્મજયોગચત્ર વ્રત મયા નવં પ્રજા એ

ચત્ર ઉપરનું વ્યાસભાષ્ય) “એ સાથે ‘ધમ્મપદનો નીચેનો દોઢીઓ શ્લોક સરખાવવા જેવો છે:—

પમાદં અપ્યમાદિનં યદાનુદતિ પચ્છિત્તો. પન્નાપાસાદ
મારુપ અસોચો સોચિર્નિપજં પન્નાવત્તૈ વ મુમ્મદૈ
ધોસે વાલે અવેકલતિ ॥ ૨ ૮

“પડિત પુરુષ ગ્યારે અપ્રમાદથી પ્રમાદને હાંધી કાઢે છે ત્યારે પ્રતાપાસાદ ઉપર ચડીને” પછી ઉપર પ્રમાણેજ શબ્દો માત્ર સરકૃત શ્લોકમાં જનાનું છે તેને રચાને પાલીમાં પર્વ (પ્રજા) છે, (સં.) પ્રાજ ને ‘પદલે’ ધીર છે અને સર્વાન્ ને બદલે વાલે (બાળકોને) ઙ.

આ એ શ્લોકમાં મૂળ પાંડ કંચો હંચો સંકૃત કે પાલી એ પ્રમતો પૂર્વગદ વગરનો જગ્યાય કદલુ છે. સાધારણ રીતે વીચારતાં પાલી રૂપ પ્રાચીનતર જણાય છે.

૮૩ મા શ્લોકમાં ન કામકાયા પદ છે એ સાથે ગીતાનું એજ પદ સરખાવવા જેવું છે. મદાભારત અને પુરાણોના અનેક શ્લોકો ધમ્મપદનાં વચનો સાથે સરખાવવા જેવાં છે જે લોકગાથાઓના મદાસરોવરમાંથી સાહાણુ, બાદ, જૈન, અને બીજા અનેક પંથોએ આવાં અનુસ્ય રતો વીજી પોતાના સાદિત્યમાં વણી દીધાં છે તે સરોવર તો આજે મુકાદ ગયું છે પણ એમાંથી નીકળેલું દહોગાથા વગરનું, અદ્વિપિત, નાર્તુ પણ રવચ્છ કરેલું આ પદ ધમ્મપદ છે.

આવો સરસ ગ્રંથ આ યુગંતા અર્ધિસાના પખંજર મદાત્મા ગાંધીજીને નીચેના સર્વથા ઉચિત શબ્દોમાં સમર્પિત થયો છે એ પણ યોગ્યતો યોગ્ય રચાને વિનિયોગ થયો છે:—
“દુષ્ટ થતાં બચારવરે પુરાણ પદ ધર્મનાં, શોભાં તે પૂજ્ય ગાંધીને ધમ્મપદ સમર્પણ.”

મોહન-માયા

[અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૫૦૬ થી]

મોહન

હરના તો નથી ગયો, પણ મારા કમન
ગુહના જરોખામાંથી વાડીમાં નજર કરી. શી
અપૂર્વ વાડી આગે બનાવી છે!

અંબાલાલ

નહીં કે સાહેબ ! એ મારી બનાવટ નથી.
આપના સમયથી ચાલી આવી છે. અને
આપને તો તે સર્વોચ્ચ પરિચિત હોવી જોઈએ.
હોશ તો કહે છે કે સસમાયુ અને આપે
મળી પ્રથમ રચના કરી હતી

મોહન

[માપ તો ખાધી. પણ વેળાસર સુધારે
છે.] તે ખરું...પણ મહેલે ઠાળે પોતાના
છોકરોને પણ જોઈએ તોપણ અપરિચિત
લાગે, અને પ્રથમ આશ્ચર્ય કરાવે; તો પછી
આવી વસ્તુ તો અનુસ્ય એક વાર અદ્ભુત લાગે.

અંબાલાલ

વાડીની ગુફા જોતી છે ?

મોહન

એમાં શું જોવાનું રહ્યું છે ? એ તો મે
જોઈજ લીધી છે. [નરોગમ કાપ બીજાની
ખાતે છે, પણ મોહન સમજતો નથી.]

અંબાલાલ

[વિચિત્ર] એ આપે જોઈ સખા છે ?
જો મેલા કારીગરની હાથ. ત્યારે મેં પ્રથમ
એતો નકશો કર્યો ત્યારે એણે મને કહ્યું કે
એના જેવી ગુફા બીજે ક્યાંએ મળતીજ નથી

મોહન

[કહે સમજ્યો કે વાડી એના-ટાંગેર-
વા-વખતની, પણ આ તો નવી કૃતિ છે.]

હું આપની ગુફાની વાત નહોતો કરતો. પણ
આમેદુદ્દીન મેં એની નકલ ખરતંજુદના એક
અમીરના બંગલામાં જોઈ હતી તેનું સ્મરણ
કરી વાત કરતો હતો.

અંબાલાલ

[સફર ખિન્ન વદને] ત્યારે એ સદાતર
નવી તો નજા કહી શકાય. [મધુરી
આવે છે. ઢાકાની સફેદ મલમલની માત્ર
સાડીજ પહેરી છે, પણ તેમાંએ એટલી સુંદર
લાગે છે કે ચિત્તિ પિતા એક પણ નયનસ્થંભિત
ચત્ર જોઈ રહે છે, એના હાથમાં ગીતાંગસિ,
બાગ્યાન, સાધન વગેરે પ્રસ્તુત છે.] કેમ,
મધુ ! હમણાજ પરવારી કે ?

મોહન

નમસ્કાર, પ્રભાતદેવિ !

મધુરી

અલકારશસ્ત્ર તો મિથ્યાત્વની ખાણજ
કે, કવિરાજ ?

મોહન

આ અલકાર નથી, સલ સંજોગન.
કેમ છો ?

મધુરી

હમણાજ આપની સાથે અર્ધ પહોર
વીતાવી આવી છું ?

મોહન

[વિરમ્ય ચક્રિત] મારી સાથે ક્યાં ?

મધુરી

અલકાપુરીમાં. [અંબાલાલ જુએ છે કે
નરોગમને આ સંવાદ પસંદ નથી, એણે
વાત ફેરવે છે.]

અંબાલાલ

આપ મ્મ કાલે કહેતા હતા તે પરથી
તો લાગે છે, કવિરાજ ! કે આપને મહામાય-

ના સ્વરાજ સંપાદનાયે યોગેલા રચનાત્મક કાર્યક્રમમાં બહુ શ્રદ્ધા લાગતી નથી. [નરોત્તમ આંખ વડે સંજ્ઞા કરે છે.]

મોહન

[મેરુ તુંગ પરથી વાત કરતો હોય તેમ.]

શ્રદ્ધા કેમ આવે? મને તો રચનાત્મક કેં એણે બતાવ્યું હોય તેમ લાગતુંજ નથી.

નરોત્તમ

[ચેતાવવા] પણ આપે આપના “હીંદુ રાષ્ટ્રીયત્વ” માં જણાવ્યા મુજબ આર્યાવર્તની અધોગતિ ન્યાતન્તરના વિરોધ ટાળી આપણે એક ન યદ્યપે ત્યાં સુધી નહીં અટકે-ખરું? અમ્બાલાલ.

અને મહાત્માજી પણ એજ સૂત્રોઆર કરી રહ્યા છે કે હીંદુ-મુસ્લીમ એક થાઓ; અસ્પર્શ્યત્વને ઉઘેડી કાઢો.

મોહન

[નવયુગનો નેતા] હા, પણ મારા કથનમાં અને એમનામાં આસમા-જમીન જેટલો ફેર છે. હીંદુ-મુસ્લીમ એકથ એને માત્ર સ્વરાજ્યની લડતમાં એક સાટારૂપ છે. સારે મને તો તે હીંદી રાષ્ટ્રીયત્વની ધમારત બાંધવાનો મુળ પાયો છે. અસ્પર્શ્યત્વ ટાળવા એ મથે છે એટલાજ માટે કે પરદેશી રાજકર્તા આપણને મહેણું ન મારે. મને તો અસંજનું અસ્તિત્વ આર્થ સમાજની છાતીમાં શુળ ખુંચ્યું હોય તેમ સાલે છે.

અમ્બાલાલ

એ તો દષ્ટિ દષ્ટિનો ફેર છે.

નરોત્તમ

[આટલે સુધી તો મોહન ઠીક ચાલ્યો, પણ આ વલણ સર્વોચ્ચ સતોષકારક નથી એટલે] પરદેશીઓની નકલ-તેમના શુશ્રુની નકલ-કરી સ્વદેશ સેવા બજાવવાનો માર્ગ

આપે આપના જાપાની પ્રવાસ દરમ્યાન કરેલાં બાપણોમાં ઠીક આપ્યો છે. જ્યારે મહાત્માજીના રેંટીયા સૂત્રથી તો પુનઃ પાશ્ચાત્ય સંધારણ બીજા માત્ર પણ નષ્ટ થાય.

મોહન

[વળી ચેત્યો.] બેશક. ગાંધીજી સામે મારે મુળ ફરીયાદજ એ કે એને આપણા ભારત ગૌરવ-દેશ સમૃદ્ધિ, સમાજોદ્ધારનાં મુળ તરતો સમજાયાંજ નથી. વેદીયા ટોરની પેઠે એણે એક બે મંત્ર લણી રાખ્યા છે. તે જ્યાં ત્યાં, રચનાસ્થાન, યોગ્યાયોગ્યતા વિચાર કર્યા વીણ અડાવી દે છે. કુદરતની અનન્ય બક્ષીસથી ભાગ્યશાળી આ અપૂર્વ દેશ-દેવોની પવિત્ર ભૂમિ-ઋષિઓની માન્યર માતા-તેના સિંહાસનથી ચલિત યદ્ય ગદ્ય છે, તેનું ગૌરવ મંદ થયું છે, તેની સમૃદ્ધિ નષ્ટ થઈ કે દેશપાર હુંટાઈ ગઈ છે. એ ગૌરવ પુનઃ સંપાદન કરવું હોય, એ સમૃદ્ધિ પુનઃ આણવી હોય, એ મહા સમર્થ તરવચાનીઓ પુનઃ પ્રગટાવવા હોય, છુદ્ધ, વ્યાસ, મહાવીર, રામ, કૃષ્ણ, અર્જુન પુનઃ જન્માવવા હોય, તો દરેક નરનારીને રોજ ચાર કલાક રેંટીયો ફેરવવાની અને કપાસ કાંતવાની ફરજ નાખ્યા થી કેં વળે?

અમ્બાલાલ

આપ કવિવર આદર્શ જીવનમાં વસો છો. મહાત્માજી વશિકસુલલ બ્યવહાર જીવન પ્રધાન ગણે છે. એમને દેશકાળનો વિચાર રાખીનેજ યોજનાઓ સુચવવી પડે છે.

મોહન

તથાસ્તુ! પણ તો એ બ્યવહારિક વિચારને મહાત્મ્યદર્શન કહી નાહક મિથ્યાદષ્ટિ દેશમાં શા કારણ પ્રગટાવો છો? એમાં મહાત્મ્ય છે

આં! ગરીબડા દેશને પુનઃ વધારે રંક બનાવશાં?

નરોત્તમ

[મોહનને સફળ આવેશ આવ્યો છે બહુ અમિમાં હી હોએ છે.] એ તો બાછપરની ખુશી છે, કવિરાજ !

મોહન

[ખડખડ હસે છે.] બાછપર? બાછ બહુ છે કે? પગલે પગલે ભુત અને પશુભાષા અને છતાં બાછપર! જુઓને એના આખો છતીલાસ. ['મહાત્માનો હઠયોમ'માંથી વાગેલું, વે ચાહ આવવાથી જન્મ તેમ બેળી દે છે] મોટેચુની દયાબાળના પ્રથમ દાર તરીકે તમને 'સુધારા'નું વચન મળ્યું એ "સુધારા" શ્રવાંતુમને નાખાસ કર્યા હોત. યુરોપીવિમુક્ત ચાલતો હતો તેનો લાભ લીધો હોત. તો પશુ નહીં, મહાત્મા શાંથીજ ૧૯૧૮ ની દીલ્લી સમિતિમાં એમ્બેડેથી ઉતરણ બીરીય સહનનતને દોંદી લોહી અને દોંદી ખળનાતું ખલિદાન આપવાનું વચન આપી બધામાં અને એકજ દૃઢે સંપૂર્ણ સ્વાતંત્ર્ય મેગવવા ની અપૂર્વ તક યુમાળી! એ ડાહ્યો તક્સીરને માટે તેને ફાંસી દેવા જોઈએ તમે તેને "મહાત્મા"ના દર્યાગની નવાજેરા કરી! રાજ્યાધિકારીઓની ઉતરથી સમજવા, તારે સાહેબે પુનઃ પ્રગ્વને હરકરી રોલેટ કાયદા સામે સત્યાગ્રહ પ્રયોગ બાળ્યો. પણ બે અસમાં પોતાની "હીમાવચન લુપ" કલુપ કરી, અને પ્રજાએ તેને મારી આપી પણ એથી કે? પંજાબને કેર અટક્યો? વળી નવે! યુનાઈ ક્યો. દેશને સત્યાગ્રહ ને અસહકાર શીખ્યો, અને એક વર્ષમાં સ્વરાજ પ્રાપ્તિની આશા આપી એકના પણ વર્ષ પીતા પણ સ્વરાજનાં તો સ્વપ્ન! આ

વિકાસ વિશ્વાસપાતના બદલામાં અમદાવાદમાં મહામમિતિએ તેને કુદ-મુખ્યાર કર્યો-સર્વોધિકારી, શિરોમણિ કરાળ્યો. શા માટે? બારેલીમાં પુનઃ ક્યો દેવા માટે? હજારો જણ ધંધારહિત બન્યા, એના અસહકાર માટે! રાજસલાખા સર્જનને બદલે લોભી, લાલચુ, મૂખ, હેવાન ભરાયા, એના અસહકારને લીધે, કાયદા ભંગ કરવા, શાંતિમય ખડ કરવા, આખો દેશ તત્પર થયો. પણ અણીને વખતે, મહાત્મા ફરી પનશબ બેઠા. જા સમુદે, ધોર તિમિરે, ફર તોરાનમાં નોકાપતિ મુકાન તમે તેને ફરી સુકાન કેમ સોંપાય? પુરુના આરભકાળે સેનાપતિ નારી જામ તેને સેનાખમ્મ કેમ નીખાય? એ તો આપણા દેશમાં-આપણા જેવી નિરોજ, નિર્મોલ આશની પ્રજાના નપુસક સ્વભા ગાંધી જેવાને નાપક કરવામાં આવે, મહાત્માપદ આપી પુનવામાં આવે બીજે ક્યામ તો તેને દીવાનાગ્રહમાં પુકો રાખે તો દયા સમજવી

અંખાલાલ

[મહાત્માના પૂર્ણ કબતથી અમ સહન નથી થતુ તેનો પીતો ઉકળી આવે છે.] કવિરાજ! આપ મહા પુરુષ છે. પણ હું કહીએ અરેખી નજરે મહાત્માજીને અન્યાય કરો છે.

મહુર્તી

[કવિરાજની જીરુસાદાર જખાદરાજીથી મોહી પડી છે, તેને સત્ત કે ન્યાયની પરવા નથી] પણ, બાપાજી! કવિરાજ કહે છે, તેમ મહાત્માજીના વર્તનરૂપ દાલની થીજ બાળુએ પણ જોતું તો જોઈએ. [મોહનને] મારી તો, મહાત્મા! આપના આ બાળ વચનોએ, કરાદાર બાપજી આંખ ઉઘાડી તે માટે હું આભાર રજા થુ.

નરોત્તમ

[આ પરિણામ ધણું નહોતું.] હાલની
એક બાજુ કવિરાજે બતાવી. મહાત્માજીની
બીજી બાજુ જોવી બાકી રહી.

અંબાલાલ

[કોધમાં] મને પણ એમજ લાગે છે.
આવા અનર્થકારી અન્યાયી વિચારોને દાખવા-
ની અતિજ અગત્ય છે માટે નરોત્તમ! હું
તમને ફરી યાદ દઉં છું કે સંધ્યાકાળે મહાત્માજી-

[આ રસિક નાટકનો વધુ ભાગ આવતા અંકમાં]

ને અવકાશ હોય તો કવિરાજ સાથે જો
કરાવીએ. કેમ મહારાય! કબુલ?

મોહન

[મુંઝાયો] હા, કબુલ. પણ મહાત્માજી
ને.....

અંબાલાલ

મારા પર પ્રસન્ન છે. અને આપના પર
પણ પક્ષપાત છે, એમ મને ખાતરી છે. એટલે
ગાંધીજી દરેકત નહીં કરે. [શુદ્ધામાં નય છે].

દરેક કુટુંબોમાં વપરાતી પ્રખ્યાત

મકરંદવજ્ર યાકુતી

સોનું મોતી, ચાંદી, અબ્રક, લોહલસમ જેવી કીમતી ચીજો નાંખી આ યાકુતી બના-
વવામાં આવે છે. શક્તિ માટે તમજ કાયમની શક્તિ ટકાવી રાખનાર આ યાકુતીથી
એક પણ દવા ચઢીઆતી નથી. કીમત ગોલી ૪૦ ના રૂ. ૧૦-૦-૦.

જોધએ છે—પ્રમાણીક એજન્ટો દરેક નાના મોટા ગામમાં દેશી દવાઓ વેચી દેકે
તેવા પ્રમાણીક એજન્ટોની જરૂર છે. વધુ માહિતી માટે એજન્ટોની નિયમા મંગાવો.
(૫૦૦ જાતની દવાઓનું સૂચીપત્ર) એક આનાતી ટીપ્પટ બીકી મફત મંગાવો.

ઉંઝા કેમીકલ વર્ક્સ,

પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબાઈ નં. ૨.

આંચ-અમદાવાદ, બાલા હનુમાન સામે.

ગુજરાતના દરેક મનુષ્યને વાંચવા યોગ્ય

મનુસ્મૃતિ

(ગુજરાતી ટીકા સાથે કેમીએન્ડ ૮૦૦ પાનાનું પાકા બાઇન્ડિંગનું પુસ્તક)
આજેજ ખરીદી, વાંચી, વિચારી અનુસરી, કેલું સ્વરાજ્ય જોધએ
તે વાંચે મત આંધો.

કીમત રૂ. ૫-૦-૦ પોસ્ટેજ જુદું

મળવાનું ઠેકાણું:

વૈદ્ય ભગવાનલાલ ત્રિભુવન,

નં. ૫૧ 'સુખોદ્ધિની પ્રેસ' બલરગેટ કોટ, મુંબઈ.

તથા ખીજ પ્રસિદ્ધ લુકસેલરો પાસેથી મળશે.

એક અંગ્રેજ તીર્થયાત્રા

[અનુસંધાન ૫૪૫૧૦ થી]

ત્યાં ગિરો, પુતળાંઓ વગેરે હતો. નાનકડા માનમાં આટલી સુંદર સામગ્રી ભેળવે બહુ આનંદ થયો. અંગ્રેજ શહેરી જીવનની આ ગણીતી ફરે છે.

ત્યાંથી બહાર નીકળ્યા કે એ વીલ્સમ્સનો બેઠો થયો. તે આગ્રે સેન્ટ બ્લેન્સ કોલેજના વાઇસ-પ્રીન્સીપાલ હતા, ને પછીથી ગેરબ્રદર કોલેજના પ્રીન્સીપાલ થયા હતા. લાંબો, મજબૂત, દુશીઆર માથું. વિદ્યા કરતા જીવદારમાં વધારે નિપુણ, વેવકયાળી અને રેવરંડ, શીખવવાની વિદ્યા કરતા દરજી ધણીજ વધારે. બૅનફોર્ટના કહેવાથી જાણ્યું હતું કે તે રુઝીમાન છે, ને બૅનફોર્ટની મારણત્રીએ જોયું આ પીતા જવાનું આશંકયુ પણ પોકડ્યું હતું. જ્યે એમને ત્યાજ જતા હતા ઘર તરફ પાસે હતું મીસીમ વીલ્સમ્સ પણ યુદ્ધ મીનાજથી મજબૂત, એમની ઊંઠરી બાંભેરા જેને ને કુજ જેવડી દીકરી તે પ્રોટી બાળા યદ્ય ગમેલી, અંગ્રેજ બારિકાની મીઠાશથી ભરેલી. અમે ધણી વાતો કરી અંગ્રેજ કુલોની વાતો યદ્ય, ને તરો જણા અમને અંગ્રેજ કુલો એળખવામાં મદદ કરવા લાગ્યા. અમારી મુસાફરીના કમ વીગે પતિપત્નીએ જીવદારી સુચનાઓ કરી, ને ને બાળથી અમે ખાસ બેળતા હતા તે બનાવાસે એમણે પુરી પાડી. પરિણામે અમારી આગળની મુસાફરી ધણી વધારે આનંદાથી મળ. જતી વેળાએ બારબેરાએ પોતાની મેગ સુંદર કુમે લાવીને અમને આપ્યાં તે બહુ મીઠાં લાગ્યાં. સામ પાંચ વાગે બૅનફોર્ટ નીજાજાથી પરવા-

રી આવી પહોંચ્યા, એટલે નીજાજાને બાકીનો કામ બેવા અમે ફરીથી ઉપજા. વનસ્પતિ ને પ્રાણિ સંબંધના શસ્ત્રો એ વીલ્સમ્સ શીખવે છે, તે સંબંધનું સમગ્રસ્થાન (Natural History museum) બેધું. એ વિષયનું અને જ્ઞાન નથી, છતાં કેટલાક નમુનાઓ બહુ સરસ, આકર્ષક ને મદત્વના છે એટલું તો સ્પષ્ટ થયું પછી મોટા "હોલ" પાસેજ હતો તે બેધો, જેમાં પ્રસંગોપાત સજાઓ મેળાવણાએ વગેરે યાજ છે મોટા ઉપર, નીજાજાની સાથે સંબંધ ધરાવનારા પ્રાણીઓની કેટલીએ જીવીઓ હતી. પછી લાઇબ્રેરી ને બોર્ડિંગ પાસે યદ્ય પ્રયોગશાળાઓ તરફ ગયા-રસાયણ, ભૌતિકશાસ્ત્ર ને યાનિકશાસ્ત્ર એ ત્રણનું આ અભ્યાસમંદિર હતું. બ્યારસા ને દેખાવ બહુ સારા હતા. ધણી કોલેજોમાં પણ આટલી સારી પ્રયોગશાળાઓ દીકી નથી. પદ્ધતિ વીશે, અભ્યાસક્રમ વીશે વાતો કરી, ને સારા અભિપ્રાય દહ થયો.

પછી મેદાનમાં યદ્ય નીજાજાના મુખ્ય ભાગલા ગયા: જુના નવા વર્ગો બેવા. એક વર્ગ-એ પહેલા "હોલ" હતો ને દાલમાં ગળિયાના વર્ગો. આરોડો હતો, તેનાં બાંકડાઓ ઉપર ચાકુના એટલા બધા કાપાઓ હતા, આસરે ડાનરેલા તથા કીનારીએથી કેટકાઓ કાપી લીધેલા, કે તે બેધને આપણી નીજાજા માદ આવી નીજાજાઓ તે આખરે નીજાજાઓ. માનવતાના દર્શન થયે, નવા રચનાની વચ્ચે પુરાણ દોરતને આશ્ચર્યો દીકો દોષ એવો આનંદ થયો.

એપ્રિલ-સિસ્ટેને બેસવાનો સમય આરોડો-એવો, અમો નહીં. કેટલાક સવાલોના જવાબમાં જાણ્યું કે દરેક નીજાજાઓ દીક સરેરાશ વાર્ષિક ૧૭૮ પાઉંડની રી નીજાજા

મેળવે છે! અર્થાત્ દર માસે એક ઊકરાને સવાબસે રૂપીઆ નીશાળને આપવા પડે છે: આમાં ચોપડીઓ, કોઇક કપડાં, તથા બીજાં ખાસ ખર્ચ સીવાયનું બધું ખર્ચ આવી ગયું. નીશાળમાં લગભગ આસો-પાંચસો ઊકરાઓ છે! સરકાર તરફથી લાગ્યે મદદ મળતી હશે, એટલે મુળના દાનનું બ્યાજ ને શીમાંથી કામ ચાલે છે.

અંગ્રેજી નીશાળીઆમાં કોઇ પણ સૌથી ઓછું આકર્ષક ને ખાસ રમુજ પમાડે એવું કંઈ હોય તો તે નીશાળની ટોપી છે: અર્ધું માથું માંડમાંડ ઢંકાય, ને જાતજાતના રંગો, આકાર તો બીલકુલ મજેજ નહીં, નીશાળીઆનું ગૌરવ પુરેપુરું ફરી લે એવું આ “આભૂષણ” લંડનમાં પરિચિત થઇ ગયું હતું; અહીં એના જુદા જુદા રંગો વગેરેથી વેવિધ્ય થએલું નીહાળ્યું. સંગ્રહસ્થાનમાં ખુબ તમુના હતા.

નીશાળની પાસેજ શહેર ને “શાહીમાર્ગ” (High street) છે. પાસે એક સારું મકાન હતું, તેમાં એક હોલને ધણા વર્ગો ખેસે એવા ઓરડાઓ હતા. હોલની ભીંતોએ બહુ પ્રાચીન કાળનાં તેમજ પૌરાણિક તથા પ્રાચીન જમાનાને લગતાં, ચિત્રો હતાં.

સાત વાગ્યે બૉનહોટે પોતાને ત્યાં જમાવ્યા. બહુ સારો ખોરાક હતો, પરંતુ અમારે ખપનો એથીએ થોડો હતો તેથી બીચારો બહુ મુંઝાયો. અને જો કે અમને આખી મુસાફરીમાં બધે આથી સારો ખોરાક મળ્યો છે તોપણ બૉનહોટની સુખનતા તથા ગમતી સ્વભાવથી બહુ આનંદ પડ્યો. રુઝનીની શાળાનું એક શ્રેષ્ઠ લક્ષણ શિક્ષકોનો પગાર લાગ્યો. સરુઆત વર્ષ ૪૦૦) પાઉંડ (એટલે દાલને દીસાએ માસિક ૫૦૦ રૂપીઆથી કરે છે, ને નિટલ થતી વેગાએ

પાંચેક વર્ષ ૧૦૦૦) પાઉંડ (એટલે દરમાસે ૧૨૫૦ રૂપીઆ લગી) ભોગવે છે. આ દેશમાં આવક ને વ્યય બંનેનું ધોરણ ધણું ઉંચું છે તોપણ આ દેશમાંએ એક નીશાળના “મહેતાણ” ને માટે આ પગાર સારો ગણાય. મુનીવર્સિટીઓમાં પ્રેફેસરોને પણ વર્ષે ૮૦૦ થી ૧૦૦૦ પાઉંડના પગારનું ધોરણ હમણાં હમણાંજ થયું છે. શાળાના શિક્ષકનું જીવન શાંત પ્રતિષ્ઠાવાળું ને ઉપયોગી છે. ફક્ત બૉનહોટે જેવા કુવારા માણસને એકલવાયાપણું નહીં લાગતું હોય એ સવાલ થયો.

જમ્યા પછી બૉનહોટને કામે જવાનું હતું: અમુક વર્ગના ઊકરાઓ “પાઠ તૈયાર કરે છે” તેઓના ઉપર નજર રાખવાનું હતું. આઠ વાગી ગયા હતા, છતાં જરા તડકો હતો. આખો દિવસ બહુજ મજાનો હતો. એટલે અમે ગમતી બહાર ફરવા નીકળી પડ્યા. આસપાસની લીલોતરીથી ખુશ થતા હીવા વખતે સાડાનવને સુમારે બૉનહોટની ઓરડીમાં પાછા ફર્યા. તે પછી એ ને થોડી વાર પછી મી. રજ આબ્યા: મી. રજ પણ રુઝનીના માસ્તર છે, તે સ્વાધણ શીખવે છે, અને કંઈ વિચિત્ર સંગેયથી વડોદરાની સરકારે એમને વડોદરાના વિદ્યાર્થીઓના “સલાહકાર” નીમ્યા છે. નાવકે હમણાંજ એમનું ઓળખાણ કરેલું, અને મારી સુચનાથી બૉનહોટે એમને તેડ્યા હતા. એ કેટલાંક વર્ષ કેમ્બ્રીજમાં “ટ્યુટર” હતા, ને કેટલાક હાંદીઓ જે એમના શિષ્ય હતા તેમને વીશે મને પુછ્યું. તેઓને હું ઓળખતો હતો. લગભગ અગીઆરેક વાગ્યા લગી વાતો કરી વેરાયા. અમે અમારી હોટેલમાં ગયા. સારી મધ્યમ પ્રકારની હતી. એક રાત્રિ સુતુંજ હતું. તેટલાના અમારા બે જણ પાસેથી કુલ

નવ શીશીમ (૭ રૂપીઆ) શીશી-એ બહુ સરસ કહેવાય.

આમ પાંચમાંથી એક દિવસ પુરા થયો.

બીજો દિવસે પ્રાતઃકાળમાં મોનહોટને લા નાસેના કીરને રૂબીથી વીધાય થયા. સવારના ૯-૨૦ એ મોટોર-બસ ઉપાડી હતી, તેમાં અમારે ઉપડવાનું હતું.

"ટામ સાઉન્સ રકુલ ડેઝ"ની ખ્યાલિ વર્ષો થયા અને પહેલી હતી, ને જે કાળમાં આવું પરચુરણ પણ શિષ્ટ સાહિત્ય વાચી શકાય છે તેવા કાળમાં-ગુનાચરની કોલેજમાં હું હતો તે વખતે એ ચોપડી વાચતો વાચતો રહી ગયો હતો. એટલુંજ મનમાં ઓછું આવ્યું; એ વાળીને રૂબી મથે હોત તો વળી વધુ રમદહિયા એક ચક્રે હોત પણ ખેર, હવે એ પ્રસન્ન વાચીશું ત્યારે વધારે રસમયો રમરણીથી વાચી શકીશું. એ પણ મલ છે

(૨) કેએન્ડી

અમારી આ બસ લડનની પરિચિત "બસ"ના કરતા જુની રચનાની હતી. અદર વધારે માણુમો ભેરી શકે ને ઉપર બેઠક નહીં એટલે અત્રી જરા કસર રહી ગઈ છતાં માત્ર પ્રદેશીમાંથી આ મુસાફરી બહુજ આનંદકારક હતી-અમુક રીતે આનંદકારીમાં અમે જવાના હતા તે કરતાંએ આ વધારે મજાની સફર થઈ વચ્ચે વચ્ચે "બમ" ઉભી રહે, ને ફોફોની ચડફોર થાય. રસ્તા સુધર ને મજાના. આવી મીને હિંસાના મામડાંએ ને સહેરો વચ્ચે બીજી સાકળ બાધા છે, જેથી ત્યાં કેહને સામ થાય છે

પહેલું મામડું બીલ્ડન નામનું આવ્યું, ત્યાં "બીલ્ડન હોલ" છે જેમાં એડીલન

રહેતો હતો પછી વચ્ચે વચ્ચે મામડાંએ આવ્યા કરતાં હતાં એક ઠેકાણે બધી ઉમ્મરના સ્ત્રીપુરુષોનું મોડું ટોળું હતું. વાહનો ને કપાંએ બધી જાનતાં હતાં. શીકારની મંડળી હતી. એ કે શીકારની હિંસા ને ફૂરતા માટે હંથું કઢી સ્ત્રીકારી શકે એમ નથી, છતાં આટલાં બધા ને ચાવી જાતના માણુસો એક આખો દિવસ ખૂલ્લા વચડામાં ને ખેતરોમાં માળે-રસથી માળે, એની જારીરિક ને મલતિક અમર કેટલી જારી થાય તે કલુલ કયો વિના માણુ નહીં એમ કરતે કરતે સાઘાસને સુમારે કેએન્ડી પહોંચ્યા.

અહીં એક કલાક રોકાવાનું હતું, પછી જ્યાં આશવામાં વખત લાગે થયો, એટલે એનો ઉપયોગ થોડોજ કરી શક્યા. સહેર મોડું. ઉઘાળી ને આપાલીવાળું લાગ્યું, લાભેકની વસ્તી હશેજ ૧૮૭૫ થી સાધકલ ને મોટોર-કારના ઉલોગોથી એ મધ્યક થયું. અત્યારે એ લાંબાનું તે કેન્ડ છે તે ઉપરાંત શીવવાના સંચાએ, રીખેનો, ધડીઆળો, દરીવાણ દારુગોળો, કુનિપ રથમ ને સંગ્રાહમ વગેરેના જતોગોનું તે મથક છે. લીએલીક, અલ્બે એવ મહીઆ ને એની જાણી પત્ની એકીતા-એની તમ દેહે અમ ઉપર સહેરમાં સવારી કરવાની વીરતાથી આ સહેર સ્વાગત પામ્યું ને જેને રેનીમનની કલમે વિશેષ ચિરંજીવ કરી છે-તેઓ કેએન્ડીની માદી આપે છે

પણ તે ઉપરાંત થાર્મિક દેવાવેલા મોટા રથમ તરીકે પણ એ મથકર છે. એનાં "The three tall spires" દરમી દેખાય છે. અને અમારો જાવાન એક ભણ થોડોવેટ-વેમનાડની કુકાને મુખને સાંકડા,

જુના ઉંચાનીચાં રસ્તાઓ ઉપર યદને એ દેવળો જોઈ આવ્યા. તેમાંનું એક “સેન્ટ માઈકલ્સ ચર્ચ” જેની ટોચ ૩૧૨ ફીટ ઉંચી છે તે જે યુરોપનાં સુંદરમાં સુંદર દેવળોમાં પોતાની ગણના કરાવે છે. છતાં બારીઓ ઉપરના રંગીન સચિત્ર કાચ-અથવા કાચની બારીઓ અવાંચીન છે. ગોડીવાની મૂર્તિ ને ડાકીઉ કરનાર ટોમનું પુતળું ચહેરામાં જુદે જુદે રચણે છે, પણ તે જોઈ શક્યા નહીં.

કોવેન્ટ્રીની પાસે જ્યોર્જ ક્ષીઅત (મેરી ઝેન ધવેન્સ) ના બાળપણનું ઘર છે. પણ તેની ખબર નહોતી, ને વખત પણ નહોતો.

(૩) કેનીલ વર્થ

સાડા અગીઆર વાગે બીજી બસમાં ઉપડ્યા: અર્ધા કલાકની અંદર એક સાંકડા રસ્તા ઉપર, નાનાં નીચાં ઘરેલી વચ્ચે કેનીલ વર્થના ગામડામાં અમને ઉતારી મુક્યા. માંડ પાંચ હજારની વસ્તીવાળુ આ ગામડું રાષ્ટ્રી દક્ષી-આગેયના વખતમાં મોટી જહોજલાલીનું મયક હતું. કેનીલવર્થને ખંડીએ કાલો એક માઇલ દૂર હતો. “ડીંગ્લ આરસ્સ ઇન” નામની વીથીમાં વોલ્ટર સ્કોટ પોતાની વિખ્યાત નવલકથા “કેનીલવર્થ” ની પહેલી રૂપરેખા દોરેલી. ઇંગ્લાંડના સુંદર ને વીશાળ અમીરી જીર્ણુ દુર્ગોમાંનો આ એક વિખ્યાત કાલો અમે હોંસથી જોવા ગયા. જોવાની શી આપી, ચિત્રકાર ખરીદી, નાની વાટિકામાં ચંદ્ર દાખલ થયા કે નાની લાકડાની ચોરસ ઓરડીમાંથી એક પાકી ઉમરનો જરા વિચિત્ર વેપકારી માણસ પાસે આવી, બોમીઆને સાથે લઈ જવાથી કેટલી મઝા પડે છે તેનો ઉપદેશ આપવા માંડ્યો. એનો બાવ આકરો ન લાગ્યો. માણસ જરા વિચિત્રજી લાગ્યો, ને

ચોપડી વાંચી સરખાવી જોવાનો વખત નહોતો એટલે, માર્ક ટ્વેઇનના બોમીઆનું સ્મરણ કરીને એને સાથે લીધો.

કાલો અત્યારે તો બહુ જીર્ણુ અવસ્થામાં છે; ને અત્યારે એનો અવશેષ પણ બહુ થોડો છે. બોમીઆનું વર્ણન સાંભળતે સાંભળતે કલ્પનાશક્તિ બહુ વાપરવી પડતી હતી.

કહેવાય છે કે મુળ સન ૧૧૨૦ માં સ્થપાએલો આ કાલો ૧૩ મા સૈકામાં સામન ડી મોન્ટફર્ટના હાથમાં આવ્યો: ૧૧૬૬ માં એના પુત્રે છ માસ લગી એને ઇંગ્લાંડની રાજસેનાની સામે ટકાવી રાખ્યો. ગ્રાહમા સૈકાની આખરમાં તે રાખની મીલકતમાં લખ્યો. સન ૧૫૬૩ માં રાષ્ટ્રી દક્ષીઆગેયે એને પોતાના માનીતા અર્લ ઓવ લીસ્ટરને તે બક્ષીસ આપ્યો; ને આ શોખીન અમીરે એને સુધારવા વધારવામાં પુષ્કળ પૈસા ખર્ચ્યા. આખરે સન ૧૫૭૫ માં એણે પોતાની કૃપાવંત રાષ્ટ્રીનો અહીં અતિ ભગ્ય રીતે સત્કાર કર્યો, જે સત્કારને સ્કોટની લેખિનીએ અમર કરી નાખ્યો છે. કેનીલવર્થના કાલોની તે વખતે પુરેપુરી ચઢતી કળા હતી. કામવેલે એ કોષ્ટક સરદારોને અર્પ્યો. જોએએ એની સામગ્રીને ખાતર મકાનના ઘણા ભાગનો નાશ કર્યો. “રેસ્ટોરેશન” પછી, બીજો આર્લ ગાદીએ આવ્યો સારથી આજ લગી તે ક્યેરન્ડનના અર્લને હસ્તક રહ્યો છે. કાલો તરીકે તે મજશુત હતો; ઘણું લસ્કર સમાવી શકે એવો હતો, ને મોટી ખાખ્યો તથા એક તળાવથી તે સુંદર હતો. અત્યારે તો ખાખ્યોએ નથી ને તળાવની જગ્યાએ ખેતરો છે. છતાં એની જગ્યા અત્યારે જેમ સુંદર છે તેમ તે કાલે લસ્કરી દૃષ્ટિથી મહત્ત્વની

હતી. યોગાનમાંથી અમે જરા ઉઝા ચડી એક લંબચેરસ ટાવર પાસે આવ્યા; એને નોર્મન-કળની લશ્કરી ભાષામાં "keep" કહે છે. તે ઉપર ઉચું ટાવર ને તેમાં એ મોટાં બંધીઆલો હતાં એમ કહેવાય છે. એને "સીઠરતુ ટાવર" કહે છે. અહીં મોગી મજબુત ભીંતોના ઓરડાઓ જીર્ણોદ્ધારમાં હતા. પાસેના એક ટાવર "The strong tower" ઉપર ચડી "સિક્રાવેયોઝન" કહું ચોપડીમાં વર્જુવેલા કેટલાક કામેના નીકાલ પણ મેળવવાં મુશ્કેલ હતાં, પણ અમે પ્રાચીન શૌધ્યોગના કરતા પર્તમાન-સાદેવના વધારે શોખીન હતા, એટલે કામ સહેલું થઇ ગયું. બેઝીઆની વાનો જરા મજાની થઇ. એ ૬૦ વર્ષ યુવા અહીં રહે છે એ વાત હમણાં એણે જણાવી પણ એની ભાષામાં પાડિયલ હતું, સીઠ ને બીજા લેખકા મોટે કપાં હોય તેમ કસડાડે વેટલું જોવી જતો અમે બનેએ રોકાતા "કેનીલવર્થ"ની ખ્યાતિજ જાહેલી. યાત્રામાંથી "બચી" - ખએલા, એટલે-એ ૩ અમર આ અસાન બોમીઆની આગળ દર્શાવું નહીં, પણ એની હાંમતની આજ્ઞા "મેદાન સાર" છે. એટલે તે અમે જાણતા હતા.

ફેક રસ પડે એવો કામ "The Great Hall" - અથવા મીન્જવાનીનો હોલ હતો ૬૦ ફીટ x ૪૫ ફીટ, અત્યારે તે મારે આબજ હતું, પણ મહારની મોટી કમાનો હજી રહી છે, ને તે સારી હતી. તે વખતે એ હોલ કેવો હશે તે બોમીયાની કનેથી કે ચોપડીમાંથી સમજવાને બદલે રોકાતી પાસેથી જાણવા માટે મુલવવી રાખ્યું. અસખત. બોમીયાની હજી તે બધું હતીજ નહીં, પરંતુ મારા કાન એની હજીના કરતાં મારી કાંબોની

વધારે પાસે હતા.....આવા બીજાં અવસેવો નીકળી બીજી પાસના યોગાનમાં નીકળી પ્રદક્ષિણા લીધી. તે યોગીઓ દીવાલના ટેકરાના ડોળાવ ઉપર કેટલીક બાજાઓ રમતી હોઈ. તે જાણતી રમત તો પત્ર ખેંચી ડોળાવ નીચે પસડી પાડવાની હતી. પ્રાચીન હજી સિલાઓમાં એથીતુ રસચેતન આખું હોય એવો ભાસ થયે.

પછીનો કામ "લીટરના મકાન" ના નામથી જાણીતો છે. આમાં સણી ધર્વીજાએય રહી હતી, એક ખંડમાં તે સુતી "અને એની પાસેજોજ ખંડ લીટરનો સુવાનો ખંડ હતો." બોમીયાએ આખી મીચકારીને ઉમેરું. "એણે, મદરવના મજકીય કાર્યોને અંગ્રેજ આવી મોડજી કરવામાં આવી હશે."

બીજી તરફ ખાખ ઉપર નાખવાનો "dormitory" તથા ફરવાનો ફેર, જ્યાં હમણાં નાના પંદેળાળી ઉપર એક લાકડાનો સરસ પુન છે, તેની પેલી પાર "Tale yard" હતો, જ્યાં નોરમન અખીરે પોતાની લાખક રમતો રમતા.

કાંદવો, એની આસપાસના પ્રદેશ, એનો જુનકાલ-એ સર્વનું દર્શન કરના ચોડીક વાર અમે મોઢા પ્રવળ રાજકર્તાઓ, સુરસીર અખીરો, સુદર સણીઓ, અહીં આવી મએલ. અહીં જાહોજલાલી હતી, રજુસેતો મંડાપા હતા, રવાતઅને ખાતર સેફી વજા હતા, ને જોયવિલાસને મારે કુવારાઓ ને મદિરા પણ વહેતા હતા. અખીરો ને રાજાઓએ ફેરી તરીકે પણ અહીં વામ કરેલો, ને બીજા એકવર્તનું કારાજીક પણ અમે હીડું; આટલો વર્તના ઇજાડના ઇતીહાસ સાથે કેનીલવર્થનો સંબંધ એવો તેવો નથી, હજી પણ રાજસતા મહાદિન કરી પ્રજસતા રવાવવા છવ આખવાર

સાધન ને એના વીરોની વાદી એક પાસથી એક ઉચ્ચ પવિત્ર ઋષિ એની સાથે બાંધી દે છે, તો બીજી પાસથી “ઉત્તરના જનદુગર” કવિની લેખિનીએ ઇતીહાસેયના ભોગ-વિલાસમાં ચિત્રોથી અજળ રસની મોદિની “કેનીલવર્થ” માં મુકી છે.

એવામાં સન્મુખભાષને એક તલ્લખ થઇ આવી: જખી પાડવાની સટો! મને એક સ્થળે ગોઠવવાની આતા થઇ: રત્ન આપી છોડી દીધેલા ભેખીવાને ફરી બોલાવ્યો: કીદનો ને અમે બે જખીમાં આવીએ, એમ ગોઠી, કેમેરા-એના હાથમાં આપી કળ દયાવવાનું કહ્યું. પણ અમે ગોઠવાઇએ તે પહેલાં કળ દયાઇ ગઇ, ને જખી “પડી ગઇ.” “શું કર્યું?” પુછતાં, શાંતિથી જવાબ આપ્યો કે “પેલી છોકરીએ તમારી પાછળથી જતી હતી, એટલે એમને અન્યાય કર્યાનું તમને દુઃખ ન થાય માટે મેં તરત જખી લીધી.” “અરે, પણ અમે ગોઠવવા નહોતા, અમે કહ્યું નહોતું ને?” “હા, પણ હું તો સાચું જ કહ્યું છું ને કે મેં જખી લઇ લીધી.”...દલીલ વ્યર્થ હતી સન્મુખભાષની એક પ્લેટ તો બગડી તે કું સુધરવાની નહોતી. બીજી ફેરવી મુકી, ને વધારે ચોક્કસાઇથી સૂચના આપી...

પણ ભોમીયો અમારાથી ખુશ હતો. આ સુંદર જગ્યાએથી માંડમાંડ જવા ઉડવા, એટલે એણે હાંદની વાતો કરવા માંડી. ટુંકા સીધા ને સાચા ઉત્તરો-એને અણધાર્યાં દશે તોપણ તેથી એનો પ્રવાહ રોકાયો નહીં. અમારો

બસનો વખત થઇ જતો હતો....“તમે જણો છો કે અમે અંગ્રેજો તમારે માટે શું ધારીએ છીએ? હોય, આ તમારી આંખમાં જે તેજ ઝલકે છે તેજ તમારી શક્તિ બતાવી આપે છે.” મારા મનમાં તો થયું કે માર્શા હાર; બીજો શીર્શાંગ લેવાની તજવીજ હશે. પણ બહુ વિનયથી મેં ઉત્તર વાળ્યો: “પણ મારાથી તો કેં દેખાતું નથી.” “હા, હા, અમને તમારી જુદી માટે બહુ માન છે.... ઉભા રહો, એક કવિતા સંભળાવું” કહી તેણે એક અંગ્રેજ કવિતા સંભળાવી-સારી હતી. પછી “કું પણ કવિ છું, હોં, મારું કાવ્ય તમને આપું?” છુટવાને અમે બહુ ફાંફાં માર્યા. આખરે જાયેલા કાવ્યની બે નકલો અમારા હાથમાં મુકી. એનું નામ “What was Britain fighting for?” અને તળે લખેલું કે “Dedicated by desire to Lloyd George.” લૉર્ડ જ્યોર્જને અર્પણ કરી-એ ઉપર વધારે વાત જરૂર નીકળત, પણ આખરે માંડમાંડ બહાર નીકળી આવ્યા... કાવ્યા છેક ખરાબ નહોતું...

બહાર જરા ફરીને, પાછા વળ્યા. ઘણી ગઝા આવી હતી: જુખ્યા તરસ્યા હતા, પણ થક્યા નહોતા. ટુંકાનેથી સામાન લીધો. ટુંકાન દાર બહુ સખ્ય ને માયાળુ લાગ્યો. સ્ટ્રેટ્ફર્ડ-ઓન-એવન જવાના છીએ જાણી બહુ ખુશ થયો. ઉતાવળમાં આભાર માની દોડ્યા: ને એક ક્ષણ પણ વહેલા નહોતા: બસને મુકામે પહોંચ્યા ને બસ આવી લાગી. બે વાગ્યે કેનીલવર્થથી ઉપડ્યા.

રામચરિત્રામૃત

[અનુસંધાન પૃષ્ઠ ૧૧૬ થી]

ઉપસંહાર

ભુવકુલ પર કુકુલ ધ્વજ કરકી રહ્યો

“જ્ય સોમનાથ”ની કોપણ ચારે તરફ
ગાળ્યા કરી.

સવત ૧૧૧૯ ના આઘાદ મુઠ્ઠે એકમની
પુષ્પતિથિ હતી. તે દિવસે રામવલિવિરાજીત
જનરકજીએ પરમ ભદ્રાઈ મદારાજધિરાજ
જયસિંહદેવ વર્મા નીરધરેલા મહોત્સવ માટે
બુધકુલ પધાર્યા હતા તે દિવસે સોરઠ ને
ભારતી જીત ઉજવવાની હતી ને દહાડે
નર્મદા તીરે આવેલા સોમનાથ મહાદેવના
મંદિર પર કચરા મદાવવાનો હતો. તે દહાડે
જયસિંહદેવ વર્મા ‘ત્રિભુવન મહંતુ’ પ્રતાપી
મિરઠ ધારણ કરવાના હતા. અને તે મહા
પ્રતાપી નરપતિના પરાક્રમેની અમર કીર્તિ
વિક્રમરાજની કીર્તિની બૌદ્ધિર મહ મહ
હોવાથી તે દહાડાથી ‘મિ’દ નામનો સવત્સર
ચાલુ કરવામાં આવવાનો હતો.

ભુવકુલમાં ધર્મમાયકી ચાલી રહી હતી
પદ્મી ને લાટીય લરકરોનો આવો દમામ ને
પદ્મીને લાટીય લનાદયોનો આવો આડખર
કોણએ કહી જોયા કે સાબલયા નહોતા.
સોડા હસતા ને ફુલાતા, સ્ત્રીઓ ચણગારણ
ને ફરતી, ને કેમે કુપુ’ હસતુ ખાળી ચકતી
નહી.

મખ્યાન્દ પછી ગણુ ધરિહા ને જીતેસ પલ
ને ભાર વિપયે કલશ મદાવવાનું, મિરઠ ધારવા
નું ને સંવત્સર સ્થાપવાનું શુભ મુહૂર્ત દરેક
મમ ને જાણના જ્યોતિષીએ નક્કી કયું હતું.

મામનો એક જામ ઉર્જક જેવો જાસતો
હતો. તે સાખા બૃહસ્પતિનો વાડો. ત્યાં માણુએ
જતા આવતા તે ક્ષીમેથી ને ઉત્તમાદ વિના.

ત્યાં આગવે દિવસે રાતે પદ્મી સફેદ
પાવડી પહેરેતો ઉઘો ને દહ રાજપુરુષ અનેબી
કોમલી જાણના વીંદાએલો પુરુષ જાનમાના
આખા હતા એક મુગલ મહાઅમાલ્ય હતા
અને બીજા જયસિંહદેવ મદારાજ પોતે હતા
તેઓ આવી એકાન ધરમા વમતા કાકને
મળીને પાઠા ગયા નિરાલ યજ પાછા જતા
માણુએ જેવા તે સાગયા હતા.

ગામના વાત પ્રમતી રહી હતી કાક
મન્દરન લજ કાશી તરફ જવાનો હતો. આ
વાત જાળળી ગામ લોકના મન ઉંચા હતા.

આખી રાત રાજમદમા પધ્ધી મસજીતો
ચાલતી હતી જેવી પણ ચોડવાયમાં ચાલી
જન તે કાક સખધી હતી એમ પણ મનાતું
પરોડીમાં સાખા બૃહસ્પતિના વાડામાં
બે જણુ આખા, એક વ્રહ્ મન્યામી હતો
અને એક સ્ત્રી હતી. વાડો નિર્ગન હતો. એક
અનુચરે એ બેને જોયા અને તેના અવગાનો
ચાર રહ્યો નહીં. તે પ્રજ્ઞાનદ માસ્તવતી અને
સણી લીલાદેવી હતા.

પધ્ધી પરીઓ મહ ત્યાર પછી તે પાછાં
નીકર્યા.

“સુરેવ! આજે તમે અને ને પાટજીને
જીવિતદાન આપ્યું.”

“બેટા મેં આજે લાટને મરતું બચાવ્યું.”
ચાલિથી પચનાથ મદારાજના દહ મેનાપનિ
એ સન્માયીને શેને જોવી ચાલિથી જવાન
આપ્યો.

* * *

ચોડી વારે એ કુવડા ચોડાક ચોડેસ્વારને
સ્પર્શો ને પાવખી સહને સાંખા બૃહસ્પતિન

કુમળું પુલ

[અનુસંધાન પૃષ્ઠ પરં ૪૧]

એવાં શાં આળ રાજ માયા ઉતારી.

જ્યા બહાર કામ કરતી અને ગાતી. તેના એકાકી જીવનમાં વાત કરવાનું સ્થાન અરવિંદ અને સમય ગાળવાનું, થાક ઉતારવાનું સ્થાન સંગીત હતું. અરવિંદે નાનાં નાનાં ગીત, રાસ તેને કંઠસ્થ કરાવ્યાં હતાં.

ગાવાથી અને કામના શ્રમથી તેનું અશક્ત અંગ શ્રમિત થયું અને એસું એસું થઈ ગયું. તે ઘરમાં આવવા લાગી, શ્રમ વધ્યો બારણામાં પેસતાં પેસતાં કમાડ ગ્રાસ્યું. પણ ત્યાંજ ખેસી જવાયું.

અરુણ એકાએક જાગ્યો. તેના પ્રિય કવિનાં ગીત ગમે ત્યારે ગમે તેવાં ગદ્યામ તો પણ તેને પ્રિય હતાં; પણ આતો સુંદર કોકિલ કહે અસ્પષ્ટ સ્વરે સાંભળ્યાં. તેને આશ્ચર્ય થયું. જ્યા એના કવિનાં ગીત ગાતી હશે તેના કવિનાં પુસ્તકો વાંચી શકતી હશે એ તેની કલ્પના બહાર હતું. તેણે કલ્પી હતી તેની અશક્તિ, અસંસ્કૃતતા.

શાકથી ધબકતે હૈયે, સ્વાભાવિક સૌંદર્યે તેની આંખને આમંત્રી. આજે પહેલ પહેલુંજ તેને જ્યામાં સૌંદર્ય દર્શન થયું.

તેણે કલ્પનાનો ઘોડો પલાડ્યો. ‘જ્યા તે જ્યા અને અરુણ તે જ્યાં...તે તેની ઉંઘા અને અરવિંદ અંદરિકા યાચ તો કેવું મંજરું?’

વળી તે અટક્યો. પેશું ભૂત દોડી આવ્યું, તેને આ મિથ્યાવાદ લાગ્યો, તે શરમાયો અને નજર બદલવા બારણા તરફ તેણે જોયું.

ત્યાં જ્યાને એસી જતી તેણે જોઈ, તેનું શરીર ખેંચાવા માંડ્યું અને તેને શીટ આવી. તે ગબડવા મંડી.

અરવિંદ ઉઠ્યો અને હાથે મારી તેણે જ્યાને ઝીંકી. તેને ઉચ્છ્વાસ પધારીમાં સુવાડી.

અરુણના વિચારો પ્રબળ થવા લાગ્યા. તે હજી વિચારજન કરતો હતો. તેની કિયતિ કુરુ ક્ષેત્રમાં યુદ્ધ કરવા ઉતરેલા અર્જુન જેવી થઈ હતી. તેને ન સમજાય તેવા સંવાદો તેના અંતરમાં ઉઠતા હતા.

અરવિંદ તેને જોઈ રહ્યો; અને બળકો: “અરુણ શું તું પાપાણુ છે?”

“અરુ!” એક રસ્તો તેણે શોધી કાઢ્યો; “તું જરા અહીં પાસે ન જરો? હું કાકટરને ત્યાં જઈ આવું.”

અરુણથી નાન કહેવાઈ. તે ઉઠ્યો અને જ્યાની પધારીમાં એક ખુણે રખે કેં ચોડી નવ્ય તેટલી સંભાળ લેતો અદ્ધર જીવે બેઠો. તે શુનમુન ઘણી વાર બેસી રહ્યો. નતેનાથી તેના માથા પર કે શરીર પર હાથ સુકાવ્યો.

તે અરવિંદ મનમાં ગુંગળાતો બારે હાથે કાકટરને ત્યાં દોડ્યો.

૪

દરરોજ અરવિંદ અરુણને જ્યા સંબંધી કેં ને કેં ટકોર કરેજ. જ્યાની માંદગી તરફ તો અરુણ પહેલાં દુલ્લેક્ષ રાખ્યું.

“અરવિંદ ક્યાં કોઈ છે? અને માત્ર મારી ફરજ તરીકેજ હું તેને રાખું છું. અને એ ફરજ હું બળતું કે અરવિંદ બળતે તો— એ શો ફેર?” આમ મનને મનાવે.

પણ અરવિંદ સહેજે નમતું આપે તેવા નહોતો. તે ફોછા થતો અને નાની નણું

પણ મનો. જ્યાં માંકી છતાં પણ થોડું ઘણું કામ કરે. અરવિંદ આકાશ પોતે પુકું કરે. અને અરણ્યનું લક્ષ્ય સુધક કામ તરફ દોરતા વાતો વાતો કહે છે “આટલી માદગીમાં જ્યાં વિના કેણુ ભીજું કામ કરે?”

આને અરવિંદ બનરમાં શાક લેવા ગયો હતો. અરણ્ય કે પાના ઉણલાવતો એકા દત્તો. જ્યાં ધીમે ધીમે હડી અને વાસીકુ પુનઃ કરવા મડી. તેનામાં ચક્રિત નહતી. સહેજ કંઈ અને થાક લાગ્યો. તેને જુમિ ભમતી લાગી, તે જોતી મઠ ભમતી આખે ચોરાતી નજરે પણ તે અરણ્ય સામે જોતી અરણ્યનું આન સદસા તે તરફ ગયું. પાછું પુસ્તકમાં માયુ નમ્યું. વાચવા માયુ પણ અચ્ચર યુગાવા.

જ્યાં હબી ચક્ર. ચોડી પાસે વાસણ મુકવા માડ્યાં. તેના હૃદયમાં વિચાર વમડી શુભાગવા લાગ્યાં અરણ્ય ઉપર ચુસો આગ્યો કે કે કરી નાખવા તેઆર ચક્ર. શબ્દો દેવે ધણા, હોડે આખા ન આખા અને અરણ્ય સામે જોવાઈ ગયું. પતિ ધર્મમાંથી પડી અડકી. મનમાં શરમામ. પચાતાષ કરવા લાગી હૃદય ઉપર વિચારનો બાર વખો તેને અધારા આપ્યા, અંખે ઘાતા પીલા ચવા, ટેસ વાગી, પગ લથડ્યા તે પડી.

પડતા ચતા ધનાકાએ અરણ્યનું અચ્ચર્ય મન ખેચાયું. પુસ્તક ફેંકી દીધું. ઉઠ્યો, હોડ્યો તે આદર્શવાદી હતો પણ દયાદીક્ષા ન હતી. જ્યાંને પડેલીજ વાર જોળામ્ લીધી. છું કરવું તે ન સંજ્ઞ.

વિચાર કરે તે પહેલા અરવિંદ ન્યાયો બારણું ઉઘાડતા અરણ્યને જ્યાંનો યોગ જોઈ શોખથી સહેજ અટક્યો. તેને આનંદ થયે પણ

ભીજીજ પલે જ્યાં તરફ નજર જતા તે હોડ્યો. તે સમજ્યો. તેણે પથારી પાથરી અરણ્યના જોળામાંથી જ્યાંને ઉપાડી પથારીમાં સુવાડો. કોલનવેટર માથે છાટ્યુ. જ્યાં ભાનમાં આવતા લાગી

અરણ્ય ઉઠ્યો. પુરથીમાં જ્યાં એકા તેણે મુઝે મોટું જોવા કયું, તેનામાં હૃદયમાં કે ભરો વ્યથા ચાં રહી હતી

જ્યાં જન્યુતિમાં આવી ખાસપાસ જોણુ અરણ્યને પુરથીમાં એકા જોણુ આખમાંથી મોતીના દાણા સરખા બે બાથુ નિંદુ સરી પડ્યા “અરુ!” કહી ચીમ નાખી તે મેળાન બની.

અરવિંદની આખમાંથી દાદક આપ્યું ખર્ચો. અરણ્યથી જોણુ ન ગયું. ને ઉઠ્યો, હોડ્યો, ને ગાડાની પેડે જ્યાંને વાગી પડ્યો. પગ ચુમ્યા, માથુ ચુમ્યું. અરવિંદને વાગી પડી તેના જોળામાં માથુ નાખી આપક પેડે ખુન્દા સાદે રહી પડ્યો

અરવિંદ સહેજ સ્વસ્થ ચરો. ડાકડને બોલાવવા જવા તેઆર થયો

અરણ્ય ઉઠ્યો ને તેણે તેને ના પાડી. જાતેજ જવા નીકળ્યો

ચોડી વારે જ્યાં જાગી ને પાછી મોઝમ નજર નાખી તેણે અરણ્યને ન જોયો તેના ટેમલ પરનીધીઆળતા કાટા પર નજર ફરી ને અગીઆર ઉપર હતો, અને ને સમજી તેને લાગ્યું કે અરણ્ય તેને ચામ મુઝી શાળામાં ગયો તેલું હેધુ હાથ ન રહ્યું કોક મોગ મીસ નખાઈ ગઈ. “ઓ પ્રભુ...નાથ” અને ચૂર્ચ આવી મઠ.

અરવિંદ અકળાયો. ઉપચારો ઉપર ડાક્ટરની હાજરીની વિસ્મૃતિ થઈ તે પડ્યો. ઉપચારો અજમાવવા માંડ્યા. પણ મૂર્છા જ્યાંના પગમાં અને આંખમાં આંસુથી તેના ન વળી.

અરુણ આંખો. ડાક્ટરે નાહ તપાસી—કરમા-એલા મોં સામે જોયું અને જોણી હૃદયો: 'પ્રભો! કુમળું કુલ'...!

અરુણને વજાણત પડ્યો. તે દોડ્યો. અને પયારીમાં ફેલુસાઈ પડ્યો. જ્યાંના માથા ઉપર માથું મુકી છુદે મોઢે રહી પડ્યો. અરવિંદની હીમત ગઈ, ધૈર્ય ગયું.

ડાક્ટર-લેવા દેવા વિનાનો ડાક્ટર, શીનો સગો ડાક્ટર—એસી ગયો. તેની આંખમાંથી એ અશ્રુ સરી પડ્યાં.

* * *

આવાં કેટલાંએ કુમળાં ફુલ વણુવીકર્યાં કરમાતાં હશે! અને કેટલાંએ અરુણો માત્ર અશ્રુ સારતા હશે!

હજી વખત છે.

ઈન્કમેટેક્સ બચાવવા માટે મળો.

પ્રાણુલાલ અમૃતલાલ વૈધની કું.

ઈન્કમેટેક્સના અનુભવી.

પહેલો માળ, લાલસિંગ બીદડીંગ, મંગળદાસ મારફટ પાસે, મુંબાઈ.

ભારતવર્ષમાં ભાષાઓનો સત્તાવ

[અનુસંધાન ૫૪ ૧૩૦ થી]

બીરાજતી હોય છતાં આપણાં હૃદયને સ્પર્શ કરી શકે નહીં, એ આશંકાથી વશાણુને આપણા પૂર્વજોની કીર્તિની ઝાંખીએ શાપ નહીં. કેટલાક ઉદાહરણ સમ્રમે “અદિમા” શબ્દથી જે શુદ્ધરૂપ અને જન પ્રચુર રમણી આપણા મનમાં રહે છે તે શુ “moralism” માં સમાધિ શકાય? આપણે મુજબનીએ “આપુ ગાધી” કહી આપણા મહાન મેતાને સંબોધીએ છીએ એ “આપુ” શબ્દનો અંગ્રેજીમાં એવો કોઈ અનુવાદ થઈ શકે જે આપણને તેટલાજ રૂપ તેટલોજ હૃદયસ્પર્શી હોય? પ્રત્યેક દેશની ભાષામાં દરેક શબ્દની સાથે તેનો ઇતિહાસ જોડાયેલો રહે છે એજ તે શબ્દની “શક્તિ” છે. આપણે બીજી ભાષામાં માત્ર શબ્દાર્થ આપી શકીએ પણ શક્તિ આપવી એ ભરભર અસંભવ થાય છે અને ત્યારે રાજના વ્યક્તિગત જીવનનો સત્તાવ ઉભો થાય ત્યારે તે એ પ્રકારનો અનુવાદ તદ્દનજ છુટો ને આકરીન જણાવોજ જોઈએ.

અવગન, અત્યારે આપણુ રાષ્ટ્રીય જીવન મોટે ભાગે પાશ્ચાત્ય ભાવનાઓથી ભરપૂર છે અને તેથી અત્યારે આપણને લાગે કે અંગ્રેજી ભાષાજ આપણા દેશની સામાન્ય ભાષા માટે કામ આવી શકે પણ એક વાર આપણા દેશને સંપૂર્ણ સ્વરાજ મેળવવા દો, એક વાર આપણા ભારતનું વ્યક્તિત્વ પ્રકાશવા દો, તે પછી જુઓ કે અંગ્રેજી ભાષા આપણે મારે કેટલી અધુરી પડશે. આપણા દેશનું સૌથી

મોટું કાર્ય આપણા આર્થ આદર્શો સમસ્ત જનતામાં ફેલાવવાનું છે. ઉપનિષદ તથા ગીતા, વેદ તથા વેદાન્ત આપણે જ્ઞાનકુલા પાશ્વર દેશને સીખાડવા છે, શુ એ રાજકિય ઇજ્જતમા માત્ર શબ્દરૂપ અનુવાદ કરી એ સીખાડી શકાય? અને આપણે આપણાજ દેશમાં પાશ્ચાત્ય ભાષાદારા એ રાજકિય પાછી સજીવન કરી શકીએ ખરા? અત્યારે જે અંગ્રેજી ભાષાનો મોઢા લાગ્યો છે તેનું એકજ સમજા કરણ છે અત્યારે આપણા રાષ્ટ્રીય જીવન (national life) માં માત્ર ‘કોર્પોરેશીસ’ અને “મહાસમા”ની ચળવળો સમાપ્ત છે આપણું રાષ્ટ્રીય જીવન (national life) કેવળ જ્ઞાનન પદ્ધતિ (politics) અને અર્થશાસ્ત્ર (economics) માત્ર સંકેતમાત્ર રહે છે પણ સ્વરાજ્ય મળતાજ એ જીવનમાં જરૂરી રીતમાં રિકાસ થયોજ જોઈએ અને મનુષ્ય હૃદયની બધી ભાવનાઓ “રાષ્ટ્રીય જીવન”માં સમાવી ત્યારેજ અંગ્રેજી ભાષા કેટલી સક્રિય છે તેને ખ્યાલ આવશે, એ ભાષામાં આપણા દેશના આદર્શો, આપણી ભાવનાઓ આપણે મારે પ્રગટ કરવા મારે સમર્થ થઈએ નથી તે પછી એ ભાષા કેવી રીતે આપણી રાષ્ટ્રીય ભાષા થઈ શકે?

હવે સત્તાવ ઉઠે કે ભારતીય ભાષાઓ પૈકી કઈ ભાષા આ હિન્દુ સ્થાન ભોગવવા યોગ્ય છે એનો નિર્ણય તેા ક્યારેય થઈ શકે છે વિવાદ કરવાની જગત છેજ નહીં. હીંદીને પ્રમ્ને પોતે એ સ્થાન આપ્યું છે, અને એ સ્થાન આજ કાલનું નથી પણ અનેક સૈકાઓથી સાથે આપેલું છે. આપણા દેશમાં કોઈ પણ પ્રાન્ત એવો નહીં હશે જ્યાં એ ભાષા જાણનારા અને સમજનારાઓ

સારા પ્રમાણમાં વસ્તા ન હોય. * મદ્રાસમાં પણ હીંદીનો પ્રચાર આજકાલ વિશેષ ઉત્સાહ-પૂર્વક થઈ રહ્યો છે. દ્રાવિડી ભાષાઓ મૂલમાં આર્ય ભાષાઓથી ઘણી જુદી પડે છે છતાં એ આર્ય સંસ્કૃતિ તથા આર્ય ધર્મની છાંયા એ ભાષાઓ પર પણ મજબૂત પડી છે તે કારણે દ્રાવિડી ભાષાનારને પણ હીંદી શીખતાં ઝાઝો વિશ્વંસ તો થવો ન જોઈએ, અને ગમે તે હોય પણ આપણા દેશના દેશીઓ માટે અંગ્રેજી કરતાં હીંદી ઘણી વધારે સહેલી થઈ પડે એ તો નિર્વિવાદ છે. વળી દ્રાવિડી ભાષાઓ અને આર્ય ભાષાઓની પરસ્પર ઘણીક અસરો પડી છે જે ધીમેધીમે વિદ્વાનો અને ભાષાશાસ્ત્રીઓ ઉકેલી રહ્યા છે, અને તે પરથી એ બે ભાષાગોત્રમાં પ્રાધારણ ધારવામાં આવે છે તે કરતાં ઘણુંક વધારે સામ્ય જણાય છે.

એક બીજો પ્રશ્ન હવે યુક્ત છે—“હીંદી કે ઉર્દુ?” આપણા રાજ્યકર્તાઓ અને બીજા કેટલાક લોકોનું કહેવું એ છે જે એ બંને ભાષાઓના પરસ્પર વિરોધ અને સ્પર્ધા એટલાં છે જે રાષ્ટ્રીય ભાષા માટે બીજાં કારણોને લીધે હીંદી ભલે લાયક હોય છતાં એ એનો નિર્ણય સંતોષકારક થઈ શકે નહીં. એના મૂલમાં આપણા જુનો હીંદુ-મુસલમાન ઝગડો છે. ઉર્દુનો ઇતિહાસ જરા તપાસીએ. એ ભાષા દીક્ષીના તુલક વંશના સમજેથી (૧૪ મા સૈકાથી) જણાયેલી છે.

જે મુસલમાનોની માતૃ ભાષા ફારસી હતી તેઓ જ્યારે આ દેશમાં આવી વસ્યા ત્યારે એ લોકોને દેશીઓ સાથે બોલ ચાલ કરવા માટે એક પ્રકારની “ખચડી”+ ભાષાનો ઉપયોગ કરવા માંડ્યો. પરદેશીઓ જ્યારે આ દેશની ભાષા બોલે ત્યારે અનેક પ્રકારનું મિશ્રણ તો થાપજ તેમજ તેમાં રસ પણ કેંક વધુ પડે. પણ શહેનશાહ અકબરના સમયમાં ઉર્દુ ભાષાની ખરેખરી ઉત્પત્તિ થઈ. એ શહેનશાહે એ ભાષાનું સ્થાન સ્વીકાર્યું. એનું નામ “ઉર્દુ” (અર્થાત—“લશ્કરી છાવણીની બોલી”) સ્વીકાર્યું, અને એની ઉત્પત્તિ માટે અનેક પ્રયત્નો કર્યાં. તે સમયે મુસલમાન સામ્રાજ્ય અને ખરવામાં સંસ્કૃતિનું પ્રાબલ્ય હતું તેથી ઉર્દુનો વિકાસ બહુ ઝડપથી થયો અને લોકો ઘણા ઉમંગથી એ શીખવા લાગ્યા. જ્યારે અંગ્રેજો આવ્યા ત્યારે એ ભાષાએ દેશમાં પોતાનું સ્થાન પુરું જમાવ્યું હતું એટલે એઓએ પણ આવતાં સાથેજ એ ભાષાને આ દેશની મુખ્ય (અથવા રાષ્ટ્રીય) ભાષા તરીકે સ્વીકારી.

વાસ્તવિક રીતે જોતાં ઉર્દુ અને હીંદી વચ્ચે ફેર માત્ર શબ્દકોષનોજ છે, વ્યાકરણનો નહીં. ઉર્દુમાં બહુ મોટા પ્રમાણમાં ફારસી અરબી શબ્દો ઘુસી ગયા છે અને હીંદીમાં દેશી અથવા સંસ્કૃત શબ્દો ખૂબ ભાગે છે. એજ રીતે હાલની આપણી ભાષાઓમાં અંગ્રેજી શબ્દોનું કેટલું પ્રમાણ છે તે તપાસીશું.

* વસ્તીની ગણતરીની રીપોર્ટ (Census Report) માં અંગ્રેજ વાંચી લખી શકે તેમના વિગતવાર આંકડાઓ અપાય છે. આપણે હીંદી બોલી તથા સમજી શકે તેવાઓની ગણતરી ન કરી શકીએ?

+ આ શબ્દ માત્ર મિશ્રણને (જે રીતે ખીચડીમાં થાય છે તેવું) અર્થેજ લીધો છે. એમાં જરાયે કડાસ કરવાનો મારો હેતુ નથી. મને ઉર્દુ ભાષા અને સાહિત્ય પ્રત્યે ઘણું પ્રેમ છે.

તો ઉડુંમાં ફારસી શબ્દો કેમ આબ્યા તે કદ સમજાશે.

આપણા દેશના ઉદાર માટે એક મહા મંત્ર આપણા પરમપૂજ્ય બાપુજીએ આપણને શીખવ્યો છે હાંદુ-મુસલીમ યૌવના અને એ યૌવના સાથીએ તોજ સ્વરાજ્ય મળે-તોજ સ્વરાજ્યને લાચક આપણે ગણાવ્યો. એવું એઓશ્રીએ કહ્યું છે અને એ યૌવનાતું જાણસ્વરૂપ આપણી બાવિ રાષ્ટ્રીય બાપા છે. એ હાંદીએ નહીં, ઉડુંએ નહીં, પણ એ બંને એક થઇ બનેલી હાંદુસ્તાની ભાષા થશે. અત્યારે જગેજ્ય ને હાંદીનો પ્રચાર ઘટ્ટાઈ છે તે બહુજ દુઃખાગ્નેય છે છતાંએ જલ્દયે અન્નપૂર્વે એમાં આપણા મુખમથાત લાકઓ તરફ વિશેષ દોષાનો ભાગ થાય છે સાધારણ રીતે ને હાંદીનો પ્રચાર કરવા કેટલાક પ્રયે છે તે એટલી તો સંસ્કૃતમય છે કે સંસ્કૃત ન જાણનારને તે મમજમાં આવેજ નહીં એનું એક રમુજ ઉદાહરણ આપું. આસરે દસેક વર્ષ પર હું પ્રાચીની સેંદૃષ હાંદુ શાલીજીએ રચ્યોને હેઠ મારટર હતો ત્યારે વિદ્યાર્થીઓ મારે કેટલાક નિમયો મેં અંગ્રેજીમાં લખી માટવા (તે સમયે હું હાંદી જાણી જાણતો ન હતો) પછી મેં મારા હાંદી પંડિતજીને કહ્યું ને “નાના હોકરાઓને એ સમજવું મુશ્કેલ પડશે મારે તમો એ હાંદીમાં લખી આપો” ખીજો દિવસે પંડિતજી હાંદી નિમયો લખ આબ્યા. તે જગ્યાથીને નાના હોકરાઓમાં વહેંચાબ્યા. ત્યાર પછી મધ્ય નાના હોકરાઓ પારી પાસે અંગ્રેજ નિમયો માંગતા આબ્યા; કારણકે તેમને પોતાની માટ

ભાષામાં લખાએના નિમયો કરતાં અંગ્રેજ નિમયો સમજવા વધુ સહેલ માલમ પડ્યા! એમાં હાંદીનો વાંક ન કહેવાય પણ સરજન વિશેષ પ્રમાણુમાં બેજાએયું હોવાથી આવી સ્થિતિ વારવાર ઉપસ્થિત થાય છે સરજન જાણેલા પંડિતોની સંખ્યામાં એ પ્રકારની ભાષા ચાલી શકે, પણ સાધારણ માણસને એ ન ખપે. આમ કરી આપણા મુસલમાન ભાઈઓ એ પ્રકારની હાંદી લગારે સમજી શકે નહીં * એથી હાંદુ સંસ્કૃતના મેલથી માટેએ જ્યારે ભારોભાર અરબી ને ફારસી શબ્દોથી મળિન ઉડું એણે ત્યારે માત્ર મુસલમાનો અને અરબી ફારસી જાણેલા હિન્દુઓજ તે સમજી શકે એ બંને પ્રકારની ભાષા રાષ્ટ્રીય ભાષા હોઇ શકેજ નહોં એટલે કે શુદ્ધ હાંદી અને શુદ્ધ ઉડું કદી પણ આ દેશમાં જનસારે આવી શકેજ નહોં આપણી રાષ્ટ્રીય ભાષા માત્ર સરજન જાણનારા પંડિતો મારે અથવા અરબી જાણનારા મેલથીઓ માટે નહીં પણ સામાન્ય જનસમાજ માટે છે અને એ સાધારણ માણસ સમજી શકે તેવી સહેલ ભાષા પોતાની મેળેજ દેખના થશે કાંઈ પણ સમાજ અથવા સંસ્કૃત દરાવ પસાર કરવે બાપાઓની કૃતિ થતી નથી, પણ સાધારણ જનસમાજના વપરાશથી ભાષાઓ બને છે જેટલા પ્રમાણમાં આ દેશના સાધારણ માણસોએ બાપા સમજી શકે તેટલજ પ્રમાણમાં એ આવેને વિગત લખ એસે શુદ્ધ સંસ્કૃતમય હાંદી અથવા શુદ્ધ ફારસી અરબીથી બરપુર ઉડુંને મારે એમાં સ્થાનજ નથી. એથી આ આપણી રાષ્ટ્રીય ભાષાને “હાંદુસ્તાની”

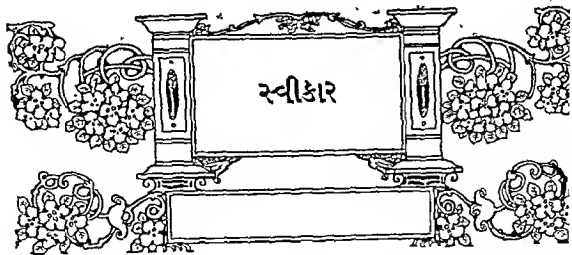
કહેવી. જેથી હીંદી-ઉર્દુનો કૃત્રિમ ઝગડો મટે અને આપણા દેશનું નામ પણ એ ભાષાના નામમાં જળવાયેલું રહે.

અત્યાર સુધી આપણે જેનું જે આપણા દેશમાં દરેક પ્રાંત માટે તે પ્રાંતની દેશી ભાષા પહેલે ખીલવવી જોઈએ અને સામાન્ય રાષ્ટ્રીય ભાષા તરીકે “હીંદુસ્તાની” ખીલી રહી છે. પણ હજી એક ખીન્ને સવાલ ઉભો થાય છે. આ દેશને પૃથ્વીનો ઉધ્ધાર કરવાનું કાર્ય નિર્માણ થયેલું છે. મનુષ્યે ઇશ્વર કેમ થયું એ આપણે સમસ્ત સંસારને શીખાડવું છે. અને એ પાઠ શીખાડવા, તેમજ પૃથ્વીના ખીજ દેશો સાથે અનેક પ્રકારના સંબંધો જોડવા કાળે આપણને એક એવી ભાષાની અગત્ય છે જે સમસ્ત ભૂમંડલમાં પ્રચલિત હોય અને જેમાં જોડવું સામર્થ્ય પણ હોય, એવી માત્ર એક જ ભાષા આપણને પૃથ્વીમાં જડે છે તે અંગ્રેજી ભાષા છે.* અંગ્રેજી સામાન્યનો વિસ્તાર, અંગ્રેજી પ્રગતો વ્યાપાર વણજ, અંગ્રેજી ભાષાનું વિશાલ સાહિત્ય, અને એ સાથે અંગ્રેજીની પોતાની ભાષા પ્રત્યે પ્રીતિ અને ખીજી ભાષા શીખવા તરફ ઉદ્દાસીનતા એ બધાં કાગળો ભેગાં મળવે અંગ્રેજી ભાષાને “જગત ભાષા” (world-language) નું પદ પ્રાપ્ત થઈ રહ્યું છે. અનેક વિકાસોએ કૃત્રિમ ભાષાઓ રચવાના પ્રયાસો કર્યા છે જેમાં “એસ્પેરાન્ટો” (Esperanto)

ની કૃતિ ધણીજ ગણવાંજોગ છે.† પણ ભાષા શાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ જોતાં કાંઈ પણ કૃત્રિમ ભાષાનો સ્વીકાર સામાન્ય જનસમાજ કદી કરે નહીં. એ રીતે જોતાં “કુદરતી ભાષાઓ” (natural languages) માં માત્ર અંગ્રેજી જ આ મહાન પદ પર ખીરાજવા લાયક છે. આપણે કદાચ આપણા સ્વદેશ પ્રેમથી દોડવાઈ પુછીએ કે આપણી હીંદુસ્તાનીજ કાં નહીં? તેનો જવાબ માત્ર એજ છે કે આપણા દેશનું સ્થાન વિદેશમાં હજી એટલું ઉચ્ચ ગણાતું નથી, જેથી કરી આપણી ભાષાનો પરદેશીઓ સ્વીકાર કરે. અને આપણી દેશી ભાષા સમસ્ત ભૂમંડલમાં સ્વીકારાય ત્યાં સુધી થોભી જવાનો આ સમય નથી. ઇશ્વરે આપણા દેશને ઇંગ્લેંડ સાથે આવા ગાઠા સંબંધો જોડ્યો છે તેનું કારણ એજ કે એક દેશ પોતાની રાજવિદ્યા આપે અને ખીજે પોતાની ભાષા આપે. અંગ્રેજી ભાષામાં આ વિષય માટે યોગ્ય શબ્દો નથી એ ખરી વાત, માટે આપણે ધણાક શબ્દો આપણા પોતાનાજ રાખી પરિભાષા આપવી પડશે-જેમ કે આત્મા, ધર્મ, કર્મ, યોગ, પ્રત્યાદિ એ શબ્દો તો અત્યાસ્થીજ પાશ્ચાત્ય ભાષાઓમાં પ્રચલિત થઈ ચુક્યા છે અને હવે તે માટે આપણને જરાએ સંદેહ રાખવાની જરૂર નથી. ઇશ્વર નિર્મિત કાર્ય પરિપૂર્ણ થાય માટેજ ભારતવર્ષને સ્વરાજ્ય જોઈએ છે, અને એ માટેજ ગાંધીજી જેવા વીર આપણા દેશમાં જન્મ્યા છે. આપણા આર્થ આદર્શ-

* એ જાણે કલકત્તામાં પ્રગટ થતા “નવદોષ” પત્રના છેલ્લા દીપોરત્વી અંક (તા. ૯-૧૧-૨૩) માં મારો લેખ (The Problem of a World Language) હતો. આ લેખનો ગુજરાતી અનુવાદ થોડાક સમય પછી “ગુજરાત” માં હું મોકલવા ધારું છું. તેટલામાં વાંચકજી કૃપા કરી આ વાતનો સ્વીકાર કરે એ વીનંતી છે.

† એ ભાષાનો મને જાતે પુરો અનુભવ થયો છે.

મહાત્મા શેખ સા'દી: લેખક: રા. સાદીક,
પ્રકાશક: ઇશિક સાહિત્ય કાર્યાલય, મુંબાઈ
મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦.

આ લઘુ પરંતુ અતિ વપયોગી પુસ્તકદ્વારા રા.
સાદીક એશીઆની પ્રખ્યાત હુદુ વિભાષીક
નીજામીયાના અધ્યાપક, બોસ્તાન અને શુલીસ્તાનના
લેખક મહાત્મા શેખ સા'દીનું અનેક અવનવી ઘટના-
ઓથી ગ્રંથિત સહુ જીવનચરિત્ર આપ્યું છે.

મહાત્મા શેખ સા'દી બારમા શતકમાં યજ
ગયા. તેઓ એક પવિત્ર કુશીરજ નહીં પરંતુ
વીર લઘુવૈયા અને હમ'ગી મુસાફીર પણ હતા. જ્ઞાન-
ના તેઓ બંધાર હતા અને ફારસી સાહિત્યમાં
તેઓ તે સમયના અદ્વિતીય ચાપર હતા.

પ્રસ્તુત પુસ્તકના લેખક જન્મથી આરબ હોવા
હતાંએ ગુજરાતી ભાષાને સેવી જે કે રજુ કર્યું છે
તે આવકારપાત્ર અને સ્તુત્ય છે. હુદુના ગાઢ સંબંધી
ગુજરાતી સાક્ષર રા. કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ એવરીએ
પ્રસ્તાવના લખી હજી પુસ્તકપરિચય કરાવ્યો છે.

એ નાટકો: લેખક: રવ. કાંત, પ્રકાશક:
સૌરાષ્ટ્ર કાર્યાલય મૂલ્ય: રૂ. ૧-૦-૦.

આ પુસ્તકમાં, આજ માસિકમાં ગયે વર્ષે કટકે
કટકે મસિદ્દિ પામેલું 'શેખન સ્વરાજ્ય' અને 'ગુરુ
ગેતવંદસિંહ' નામનાં નાટકો છે.

એક નાટકોનું વસ્તુ જુદું જુદું છે, પરંતુ ઉદ્દેશ
સરખો છે. અને બંનેમાં પ્રજાની કાંતિનાં દર્શન
કરાવવામાં આવ્યાં છે. બંનેમાં નાટ્યકલા સર્વાંગે
શોભતી નથી પરંતુ કેટલીક જગ્યાએ અનપેક્ષીય
ક્ષતિઓ આવતાં લખ્યપ્રતિષ્ઠ કલાકારની આ
કૃતિઓને હતમ કૃતિઓ કહેતાં જરા સંકેચાઈ
પડે છે. અમે હિંમતીએ છીએ કે આવી ભવતાં
નાટકો ક્લાની વિકૃતિ તથા વિષય અને વાસ્તવોક્ષ
નાં ધામ બની રહેલ આધુનિક નાટ્ય મૂલ્યે
નવગુજરાતની સાંસ્કારિક રંગભૂમિઓમાં સત્વર પકિ
સ્થિત કરશે.

પ્રુગ્રાતો દીપક: અનુવાદક રા. કકલભાઈ
કોકારી પ્રકાશક: સૌરાષ્ટ્ર કાર્યાલય. મૂલ્ય
રૂ. ૦-૬-૦.

મુસલમાન રીયાસતના છેલ્લા વંશજ અને દીલ્હી-
ના છેલ્લા હાદી રાજાની અનેક રસથી રસેલી આ
જીવન કથા છે.

રાજપુતાનાનાં આંસુ: અનુવાદક, પ્રકાશક
અને મૂલ્ય ઉપર મુજબ.

રાજપુતાનાની પ્રજાએ સહેલાં અનેક સંઘોની
અને તેની વહોરે ધાનાર જીવવાનીના મસ્ત દિવસો-
થી છેક ભુદાપાના શાંત દિવસ સુધી અથાળ શ્રમ

ગુજરાત પ્રાંતિક પ્રજાપતિ સભા અધારણ તથા સ્થાપના અને પ્રથમ સંમેલનનું કાર્ય-વર્ણન પ્રકાશક: શુ. પ્રાં. પ્રજાપતિ સભા તરફથી મંત્રી, રા. હવનગ પ્રજાપતિ, અમદાવાદ;

વર્ણનું નિવેદન પ્રકાશક: મંત્રી સા. ઉ. સ. રતિલાલ કચરાલાલ પરીખ.

મહર્ષિ શતાબ્દિ અંક: પ્રકાશક: રા.

નાનાલાલ ટ્રસ્ટોરિલ દેસાઈ તથા રા. ખંડુલાલ

સાહિત્ય ઉત્તેજક સમાજ: ૧૯૨૪ ના

ભીમલાલ દેસાઈ મુદ્રય: રૂ. ૦-૮-૦.

—:—

ગ્રાહકોને

ઐવ માસથી 'ગુજરાત' નું નવું વર્ષ શરૂ થાય છે. ગ્રાહકોને લવાજમના પૈસા મનીઓર્ડરથી મોકલી આપવા વીનંતી છે. વી. પી. કરવામાં કાર્યાલયને અને ગ્રાહકોને અનેક ભતની અડચણો આવે છે. પોષ્ટ ઓફીસ અમુક સંખ્યામાં વી. પી. સ્વીકારતી હોવાથી વી. પી. મોકલતાં અસાધરણ નિલમ્બ થાય છે અને ઘણી વખત ખીળ માસનો અંક પ્રકટ થતાં સુધીમાં વી. પી. નાં નાણાં અમને મળી શકતાં નથી.

